

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_200722

UNIVERSAL
LIBRARY

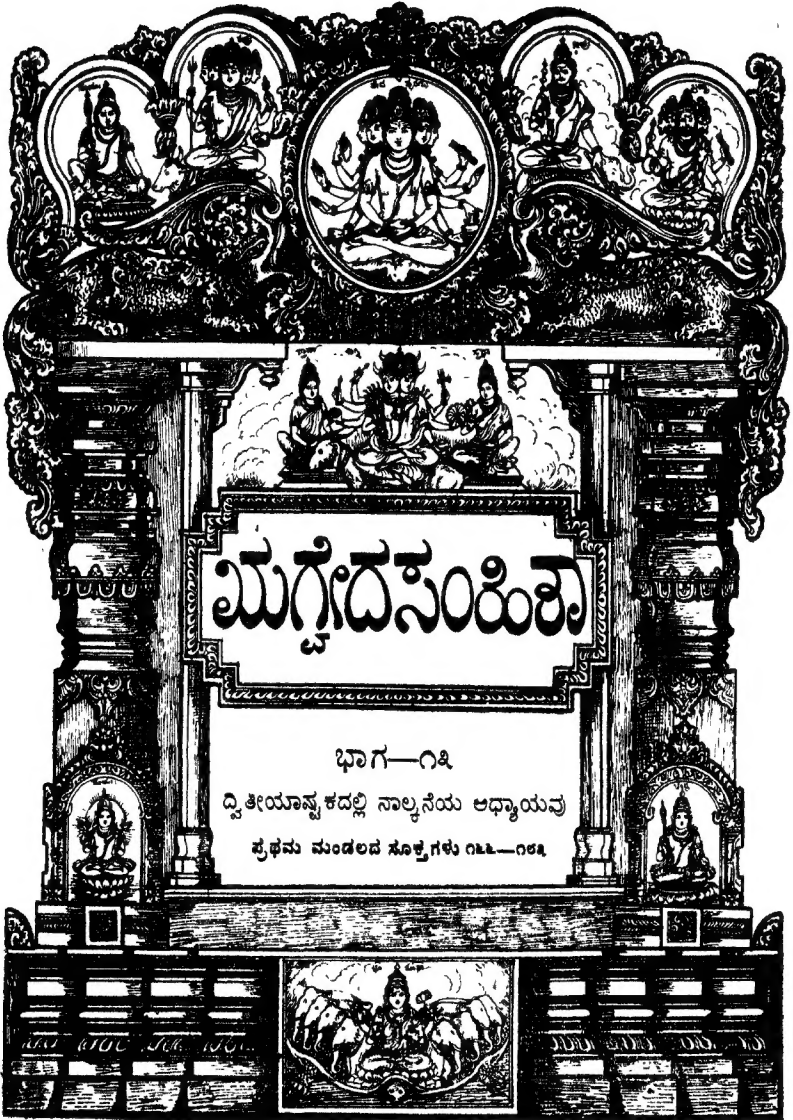
OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No K 294.11/V46R Accession No K. 6238

Author ఎ. వీ. వ. చంద్రా. శర్మ 13.

Title వీరభద్రుడు, HP. 1951

This book should be returned on or before the date last marked below.

ಯುಗೇದಸಂಹಿತೆ

ಭಾಗ—೧೩

ದ್ವಿತೀಯಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೧೩೩—೧೪೩

ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ವೇದರತ್ನ ಮಾಲಾ

ಸಂಖ್ಯೆ—೧೩

RIG-VEDA

ಸಾ ಯಂ ಋ ಭಾ ಸ್ಯ ಸ ಮ ಃ ತಾ

ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತಾ

(ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾರ್ಥಾನುವಾದವಿವರಣೆಗೊಡನೆ)

ಭಾಗ—೧೩

ದ್ವಿತೀಯಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೧೩೩-೧೪೩

—೦—

Translated with Exhaustive Critical Notes

by

Asthana Mahavidwan

H. P. VENKATA RAO,

Editor.

Printed at

SREE SHARADA PRESS

MYSORE.

1951

Published by the gracious permission of

His Highness

Sri Jayachamarajendra Wadiyar Bahadur,
G.C.B., G.C.S.I., Maharaja of Mysore.

ಯಜುರ್ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಃ ಪಾರಾಶರಸುಧಾಕರಃ ಸತ್ಯಂ ಪ್ರದಾಯತ್ಯದಿಕವಿಜ್ಞಾನಧರ್ಮಃ
ಮೈಸೂರು ದೇಶವನ್ನಾಳುನ ಧರ್ಮಪ್ರಭುಗಳೂ ಅದ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜ
ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್,
ಜಿ. ಸಿ. ಬಿ., ಜಿ. ಸಿ. ಎಸ್. ಐ. ರವರು.

ವೇದಪ್ರಕಟನಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯಮಿತವಾಗಿರುವ
ವೇದವಿಮರ್ಶನವಿದ್ಯಮಂಡಲಿ

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು :

ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ನಾಗಲಿಂಗಶರವಾಚಾರ್ಯ ಪೀಠಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ
ಶಿಲ್ಪಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಯೋಗಿ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳವರು.

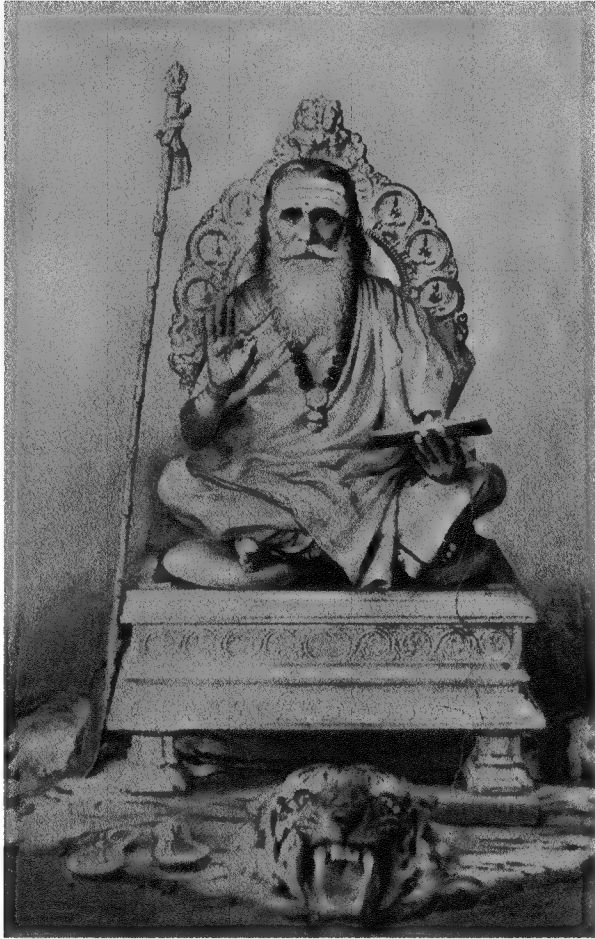
—o—

Translator & Editor :

ಆಸ್ಥಾನ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್ H. P. ವೆಂಕಟರಾವ್

ಸಹಾಯಕ ವಿದ್ಯಮಂಡಲಿ

1. ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ ಜಿ. ವಿಷ್ಣುಮೂರ್ತಿಭಟ್ಟರು, ವ್ಯಾಕರಣವಿದ್ವಾನ್, ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರಸರ
ಸಂಸ್ಕೃತಮಹಾಪಾಠಶಾಲಾ, ಮೈಸೂರು
2. ಆಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್ ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ H. ಗಂಗಾಧರಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಜ್ಯೋತಿಷ ವಿದ್ವಾನ್
ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು,
3. ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಮೈಸೂರು ಘನಪಾಠಿಗಳು.
4. ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ ಹಿಟ್ಟವಳ್ಳಿ ಬಿಳಿಗಿರಿಂಗಾಜೋಯಿಸರು, ಶ್ರುತಿವಿದ್ವಾನ್.
5. ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ ಹಿಟ್ಟವಳ್ಳಿ ದೇವರಭಟ್ಟರು, ಮೀಮಾಂಸಾಪರಿಣಿತರು.
6. ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ ವೆಂಕಟರಮಣಾಚಾರ್, M. A., B. T., ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ವಾನ್.
7. ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ S. ರಂಗನಾಥನ್, ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ವಾನ್, ಅರಮನೆ ಸರಸ್ವತಿ ಭಂಡಾರ.
8. ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ ಪುತ್ತೂರು ಅನಂತೇಶ್ವರಮಾಚಾರ್, ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್,
Govt. Oriental Research Institute. Mysore.
9. ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ S. ಸೀತಾರಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಲಿಟರೇಟರರು.
Govt. Oriental Research Institute, Mysore.

ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ನಾಗಲಿಂಗಪಂಪಾಜ್ಞಾನಾಚಾರ್ಯ ಪೀಠಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ
ಶಿಲ್ಪಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಯೋಗೀಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳವರು
ವೇದವಿಮರ್ಶನ ವಿದ್ಯಮಂಡಲಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಮುನ್ನುಡಿ

-೪- -

ಬುಗ್ಗಿದ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರನೆಯಾದ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ ೧೬೬ ನೇ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ೧೮೩ ರ ವರೆಗೆ ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದ ಒಟ್ಟು ೧೮ ಸೂಕ್ತಗಳಿವೆ. ಮರುತ್ತುಗಳು, ಮರುತ್ಯಾನ್ ಇಂದ್ರ, ಮಹಾಮಹಿಮನೂ, ವಿಶ್ವಪಾಲಕನೂ ಆದ ಇಂದ್ರ, ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತೆಗಳು ಇವರೇ ಈ ಸೂಕ್ತಗಳ ದೇವತೆಗಳು. ಈ ದೇವತೆಗಳ ಮಹತ್ವದ ವರ್ಣನೆ ಮತ್ತು ಇವರನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳು ಇವುಗಳ ನಡುವೆ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯರ ಸಂವಾದವು ಒಂದು ಅಪರೂಪವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಅದರಲ್ಲೂ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿದೆ. ಇವರ ಸಂವಾದವು ಕಾಮಪ್ರಧಾನವಾದ ಭಾವಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದರೂ ಸಹ (ಸೂ. ೧೭೯) ಆ ಕಾಮವು ಧರ್ಮಾವಿರುದ್ಧವಾಗಿದ್ದು ಅಗಸ್ತ್ಯ-ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯರ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತದೆ. “ ಸ ತಾನಭಿಜಗಾಮಾಶು ನಿರೂಷ್ಯೈಂದ್ರಂ ಹವಿಸ್ತದಾ ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಬೃಹದ್ದೇವತಾವಾಕ್ಯಗಳು ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ತದೃಷ್ಟವಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ತನ್ನ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಸಿರುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ (p. 193-195)

ಅಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ ೧೬೬ ಮತ್ತು ೧೬೭ ನೇ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪ ವರ್ಣನವು ಋಷಿಯ ಕೃತಿಕೌಶಲವನ್ನೂ ಅದ್ಭುತವಾದ ಭಾವಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ “ ಭಯಂತೇ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ ” (೧-೧೬೬-೪), “ ವಿಶ್ವೋ ವೋ ಅಜ್ಞನ್ಭಯಂತೇ ” (೧-೧೬೬-೫) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಮರುತ್ತುಗಳ ಭಯಂಕರವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಅಗಮನವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅವರ ಅಗಮನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವಿಭವಿಸುವ ವಿಶ್ವಸೌಂದರ್ಯದ ಸನ್ನಿವೇಶವೂ ಸಹ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವಿಶ್ವೋ ವೋ ಅಜ್ಞನ್ಭಯಂತೇ ವನಸ್ವತೀ ರಥೀಯಂತೀವ ಪ್ರ ಜಿಹೀತ ಓಷಧಿಃ |

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳ ಅಗಮನದ ರಥಸದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಭೀತಿಯೊಂದು ಕಡೆ ಮತ್ತು ಅದೇ ಅಗಮನದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಕರ್ಷಕವಾದ ಲತೆಗಳ ಚಲನವಲನಾದಿಗಳ ಸೌಂದರ್ಯವೊಂದು ಕಡೆ ಹೀಗೆ ಭಾವದ್ವಯದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು ಋಷಿಯ ಕಾವ್ಯಸೃಷ್ಟಿಯ ಕುಶಲತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. “ ಗುಹಾ ಚರಂತೀ ಮನುಷೋ ನ ಲೋಪಾ ಸಭಾವತೀ ವಿವರ್ಧೀವ ಸಂ ವಾಕ್ ”, “ ಆ ಸ್ಥಾಪಯಂತ ಯುವತಿಂ ಯುನಾನಃ ಶುಭೇ ನಿಮಿಶ್ಲಾಂ ವಿವರ್ಧೇಷು ಪಜ್ಜಾಂ ” (೧-೧೬೭-೩ ಮತ್ತು ೬) ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಾಕರ್ಷಕವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸೌಂದರ್ಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ವಿದ್ಯುನ್ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಂಯೋಗವು ಸುಂದರಾಲಂಕೃತಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು ತದನುರೂಪನಾದ ಪತಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ನಲಿಯುವಂತಿದೆಯೆಂಬ ವರ್ಣನವು ಋಷಿಯ ಪ್ರಕೃತಿ ಸೌಂದರ್ಯಾನುಭವದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಸೌಂದರ್ಯತತ್ತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನೆಯೊಡನೆಯೇ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ತತ್ತ್ವಾನ್ವೇಷಣವೂ ಸಹ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. “ ಕ್ಷೈ ಸ್ಥಿದಸ್ಯ ರಜಸೋ ಮಹಸ್ವರಂ ಕ್ವಾವರಂ ಮರುತೋ ಯಸ್ಥಿನಾಯಯ ” (೧-೧೬೮-೬) “ ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ ನೀವು ಯಾವ ಲೋಕದಿಂದ ಅಗಮಿಸುತ್ತೀರೋ ಆ ಲೋಕದ ಅಧ್ಯಂತಗಳಾವುವು? ಯಾವ ಉದಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಬರುತ್ತೀರೋ ಉದಕಾರ್ಥಕವಾದ ಆ ಲೋಕದ ಅಧ್ಯಂತಗಳಾವುವು? ” ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವರಹಸ್ಯಾನ್ವೇಷಣವು ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಅಧ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸಮಸ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಸ್ಥೂಲವಾದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಅರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವ ದೇವತಾತತ್ತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನೆಯು ಅರ್ಥವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಗಳ ವಾಕ್ಯಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆಯೂ ವಿಮರ್ಶಿಸಬೇಕು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, "ಮರುದ್ಯುಃ ಸಹ ಮರುತ್ಪ್ವಾಂಸ್ತತ್ರ ಸೋಽಭವತ್" (ಬೃ. ದೇ. ೪-೫-೬); "ಕ್ಷತ್ರಂ ವಾ ಇಂದ್ರೋ ವಿಶೋ ಮರುತಃ" (ಶ. ಬ್ರಾ. ೪-೩-೩-೬) ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನೂ ರಾಜಪ್ರಜಾಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದರೂ ಸಹ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಅಧ್ಯಯದಲ್ಲಿ (೧೭೦ ನೇ ಸೂತ್ರ) ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಇಂದ್ರನ ಆಗ್ರಹವು ಒಂದು ಅಪ್ರಾಕೃತಿಕವಾದ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಅಂಶದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಆ ಸೂತ್ರದ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ

"ಯೇನ ಮಾನಾಸಕ್ತಿತಯಂತ ಉಸ್ರಾ ವ್ಯುಷ್ಪಿಷು ಶವಸಾ ಶಶ್ವತೀನಾಂ" (೧-೧೭೧-೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಉಷಸ್ಸು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಭೂತಜಾತಗಳಲ್ಲಿ ಜೈತನ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ಅಂಶವು ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುವ ಅಂಶಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ,

"ದಿವಶ್ಚಿದ್ವ್ಯಾ ದುಹಿತರಂ ಮಾಹಾನ್ಮಹೀಯಮಾನಾಂ | ಉಷಾಸಮಿಂದ್ರ ಸಂಪೀಣ್ ||"

(ಋ. ಸಂ. ೪-೩೦-೯)

ಅಪೋಷಾ ಅಸಸಃ ಸರಶ್ಚಂಪಿಷ್ಪಾದಹ ದಿಭ್ಯುಷೀ | ನಿ ಯತ್ಪೀಠಂ ಶಿಶ್ನುಥದ್ವೃಷಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೩-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ದಿವೋದುಹಿತೆಯಾದ ಉಷಸ್ಸನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿದುದೂ, ಆ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಬೆದರಿ ಉಷಸ್ಸು ಶಕಟದಿಂದ ಇಳಿದು ಮರೆಯಾದುದೂ ವಿಶದವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ತಾಪ್ತರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಸುಲಭಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ. ಒಂದೊಂದುಸಲ ಆದಿತ್ಯನಿಗೂ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯರೂಪಿಯಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಉಷಸ್ಸು ಪತ್ನಿಯೆಂದರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ— "ಯುಂಞಂತಿ ಬ್ರಹ್ಮಮರುಷಂ ಚರಂತಂ" (೧-೬-೧) "ಕೇತುಂ ಕೃಣ್ಣನ್ಮಕೇತವೇ" (೧-೬-೩) ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಆದಿತ್ಯನಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಮಾದಿತ್ಯೇರೂಪೇಣಾವಸ್ಥಿತಮಿಂದ್ರಂ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು "ವಾಜಿನೀವತೀ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಯೋಷಾ" ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಉಷಸ್ಸಿಗೂ ಇಂತಹ ಪತಿಪತ್ನಿಯರ ಸಂಬಂಧವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ಪತಿಪತ್ನಿಯರ ಸಂಬಂಧವಿರುವಾಗ "ಉಷಾಸಮಿಂದ್ರ ಸಂಪೀಣ್" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಉಷಸ್ಸನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿದನು ಎಂದರೆ ತಾಪ್ತರ್ಯವೇನು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಅಧ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಉಷಸ್ಸು ಭೂತಜಾತಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಜೈತನ್ಯದಾಯಿಯಾಗುತ್ತಾಳೆ ಎಂದಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ಸಮಸ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಿರುವಾಗ ಇಂತಹ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಬರುವ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಷಾಯೇ ಸೂರ್ಯಂ ಕವೇ ಚಕ್ರಮಾಶ್ರಾಸಂ ಓಜಸಾ | (೧-೧೭೫-೪) ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸಮರ್ಥನಾದ ನೀನು ನಿನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ಮಕತೆಯಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ರಥದ ಚಕ್ರವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದೆ ಎಂಬ

ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ, “ಮುಷಾಯಿ ಇಂದ್ರ ಸೂರ್ಯಂ (ಚಕ್ರಂ)” (೪-೩೦-೪), ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಈ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಸೂರ್ಯನ ರಥಕ್ಕಿರತಕ್ಕ ಚಕ್ರಗಳೆಷ್ಟು? ಅದನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಅಪಹರಿಸಿದನು ಎಂಬುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಅಲ್ಲದೆ, “ಇಂದ್ರಃ ಸೂರ್ಯಮರೋಚೆಯತಾ” (೮-೩-೬); “ತೈಂ ಸೂರ್ಯಮರೋಚೆಯಃ” (೮-೮-೨), ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಪ್ರಕಾಶಿತನಾಗಿ ಬೆಳಗಲು ಇಂದ್ರನೇ ಕಾರಣನು ಎಂದೂ, “ಸೂರ್ಯಂ ವಿವೇದ ತಮಸಿ ಕ್ಷಿಯಂತಂ” (೩-೩೯-೫) ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತನಾಗಿದ್ದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಮಾನವರ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಮೇಲಕ್ಕಿಟ್ಟು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೆಂದೂ ಮತ್ತು, “ಸ ಹಿ ಜಿಷ್ಣುಃ ಪಥಿಕ್ಯತ್ಸೂರ್ಯಾಯ” (೧೦-೧೧-೩) ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಪರಿಕಲ್ಪಿಸಿದನೆಂದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ಇರುವಾಗ ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯನ ಚಕ್ರವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದನು ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವೇನು? ಈ ಅಂಶಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧಾತ್ಮಕವಲ್ಲವೇ ಎಂದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಈ ರೀತಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

“ಸಪ್ತ ಯುಂಜಂತಿ ರಥಮೇಕಚಕ್ರಂ” (೧-೧೬೪-೨) ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ರಥವು ಏಕಚಕ್ರಾತ್ಮಕವಾದುದು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಚಕ್ರವನ್ನೇ ಇಂದ್ರನು ಅಪಹರಿಸಿದರೆ ಸೂರ್ಯನ ಗತಿಯನ್ನೇ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಡೆದು ಲೋಕವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೇ ತಡೆಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಇಂದ್ರನ ಉದ್ದಿಶ್ಯವಾಗಿರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಚಕ್ರಂ ಅಹರತ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೇನರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ, ೧-೧೬೫-೪; ೪-೩೦-೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಸೂರ್ಯಂ, ಚಕ್ರಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದನ್ನು ಸಹ ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಚಕ್ರವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ತಪ್ಪಾಗಬಹುದು. ಸೂರ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಚಕ್ರವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದರೆ, ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಈ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಚಕ್ರವನ್ನು ಏತಕ್ಕೆ ಅಪಹರಿಸಿದನು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ರೂಪವಾಗಿ,

“ಇಂದ್ರಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ರಶ್ಮಿಭಿರ್ಯತಸಾನಮೋಷತಿ | ಅಗ್ನಿರ್ವನೇವ ಸಾಸಹಿಃ ಪ್ರ ವಾವ್ಯಧೇ ||”

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧೨-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ ಅಸುರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು ಎಂದಿದೆ. ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹರಡಿ, ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಬಂದ ಅಸುರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಹರಡಲು ಸೂರ್ಯಬಿಂಬವೇ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಆಯುಧವಾಯಿತು ಆದುದರಿಂದ, ಚಕ್ರಾತ್ಮಕವಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದನು ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಕುತ್ಸಾದಿ ಋಷಿಗಳನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿದನು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. “ಅಯಂ ಚಕ್ರ-ಮಿಷಣತ್ಸೂರ್ಯಸ್ಯ.....ತ್ವಚೋ ಬುದ್ಧೇ ರಜಸೋ ಅಸ್ಯ ಯೋನಾ ||” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ತುತವಾಗಿರುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯಚಕ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉದಕಮೂಲವಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿ ಉದಕದ ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೂ, ಪ್ರಕಾಶದ ವಿಸ್ತೃತಿಗೂ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಬಂದ ಏತಶಾಧ್ಯಸುರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ, ಲೋಕಕ್ಕೆ ಆದಿತ್ಯಪ್ರಕಾಶವೂ, ಉದಕಪ್ರವಾಹವೂ ಹರಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯ-ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯರ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಕಾವ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಭಾಗವಾಗಿದೆ. ಮಾನವನ ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕಗಳೆರಡರ ಭೇದಿಯಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿ ಕಾಮುವು ಪುರುಷನ ಸಹಜವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿರೋಧಿಸುವುದು ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ವಿರೋಧವಾಗಿ ವರ್ತಿಸಿದಂತಾಗುವುದೆಂದೂ, ಆದರೆ, ಆ ಕಾಮಸಂತ್ಯುಷ್ಠಿಯ ಉತ್ತಮವಾದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಧ್ಯೇಯದ ಸಿದ್ಧಿಗೆ ತಡೆಯಾಗದಿರುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಪುರುಷಸ್ವಯತ್ನದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೆಂದೂ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ತನ್ನ ಉತ್ತಮವಾದ ಜೀವನದ ಆದರ್ಶದಿಂದ ತೋರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯು ಇಂತಹ ಮಹಾನುಭಾವನಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಗೆ ಪತ್ನಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. “ ಪೂರ್ವೀಕಂ ಶರಣಃ ಶಕ್ರಮಾಣಾ ” “ ಯೇ ಚಿದ್ಧಿ ಪೂರ್ವಂ ಋತಸಾಪಃ ” ಎಂಬ ಈ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯು ತನ್ನ ಸಂಯಮಾತ್ಮಕವಾದ ಜೀವನವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಕೇವಲ ಸಂಯಮವೇ ಜೀವನದ ಪುರ್ಣವಾದ ಗುರಿಯಲ್ಲವೆಂದೂ, ಸಂಯಮಾತ್ಮಕವಾದ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸಿದ ಪ್ರಾಚೀನರಾದ ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸಹ ದಾಂಪತ್ಯ ಜೀವನದ ಸುಖವನ್ನನುಭವಿಸಿ ತಮ್ಮ ಋತಾತ್ಮಕವಾದ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಕುಂದನ್ನುಂಟುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಆದುದರಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯನೂ ಸಹ ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾನವನ ಸಹಜವಾದ ಜೀವನಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾಗಿ ವರ್ತಿಸಬಾರದೆಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ “ ಧೀರಮಧೀರಾ ಧಯತಿ ಶ್ವಸಂತಂ ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಋಷಿಯ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯರ ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಧೀರನಾದುದರಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಬಹುಕಾಲ ಅತ್ಯಸಂಯಮವನ್ನಾಚರಿಸಿ ಅನಂತರ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದನು. “ ಉಭೌ ವರ್ಣಾವೃಷಿರುಗ್ರಃ ಪುಪ್ಲೋಷ ಸತ್ಯಾ ದೇವೇಷ್ವಾಶಿಖೋ ಜಗಾಮ ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಶಿಷ್ಯನು ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಮಹಾನುಹಿಮೆಯನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಸನ್ನಿವೇಶವು ನೈತಿಕವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಭಾಗವಾಗಿದೆ. ಅಗಸ್ತ್ಯ-ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯರು ಮಾನವರಿಗೆ ಆದರ್ಶಪ್ರಾಯರಾದ ದಂಪತಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ. ದಾಂಪತ್ಯ ಜೀವನದಲ್ಲೂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವೆಂದೂ, ಈ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಪರಿಪಾಲನೆಯಿಂದಲೇ ಕಾಮಸಂತ್ಯುಷ್ಠಿಯೊಡನೆ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಧ್ಯೇಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಉತ್ತಮಿಯನ್ನೂ ಅವನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಆತ್ಮಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ೧-೧೭೯ ನೇ ಸೂಕ್ತದ ವಿಶೇಷ ವಿಕಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅಗಸ್ತ್ಯ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಒಂದೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ ಆಯಾ ನಿರ್ವಚನದಂತೆ ಅವನ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ನಾವು ಎರಡು ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಅಗ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕುಂಭನೆಂದರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯನೆಂದರೆ ಕುಂಭಕ್ಕೆನೆಯ ಒಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಕುಂಭಸ್ಥವಾಗುವುದು ಸೋಮವು ಆದುದರಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯನೆಂದರೆ ಸೋಮವೆಂದರ್ಥವೆಂಬುದಾಗಿ ಕೆಲವು ಪಂಡಿತರ ಮತ. M. Bergaigne ಎಂಬ ಫ್ರೆಂಚ್ ಪಂಡಿತನು ಈ ವಿಕಯವನ್ನ ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

“ The hymn 179 has a mystical meaning, Agastya being identifiable with the celestial Soma whom Lopamudra, representing a fervent prayer, succeeds after long labour in drawing down from his secret dwelling place ”

(La Religion Vedique. Vol. II. p. 394).

ಎಂದರೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಕುಂಭಸ್ಥವಾದ ಸೋಮನೆಂದೂ, ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯೇ ಶ್ರದ್ಧೆಯ ಭೌತಿಕರೂಪವೆಂದೂ, ಈ ಶ್ರದ್ಧಾರೂಪವಾದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಮೇರೆ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಅಡಗಿದ್ದ (ಅಗಸ್ತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ) ಸೋಮನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದು ದೇವತೆಗಳ ತೃಪ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಯಿತೆಂದೂ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಇದು ಕೇವಲ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ವಿವರಣೆಯಾಗುತ್ತದೆಂದು ಇನ್ನು ಕೆಲವರ ಮತವಾಗಿದೆ.

ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಅಗ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರ್ವತವೆಂದರ್ಥವಾದಿ, ಅಗಂ ಸ್ವಾಯತ್ತೀತ್ಯಗಸ್ತ್ಯೇ ? (ವಿಂಧ್ಯ) ಪರ್ವತವನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದುದರಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯನೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತೆಂದೂ ಇನ್ನೊಂದು ನಿರ್ವಚನವಿದೆ. ಆದರೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಪರ್ವತವನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಕಥೆಯು ಮಹಾಭಾರತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆಯೇ ಹೊರತು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೈದಿಕವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ನಿರ್ವಚನವಿಲ್ಲ. ಕುಂಭೋದ್ಯವನೆಂಬ ವಿಷಯವು ವೈದಿಕ ಮತ್ತು ಪೌರಾಣಿಕವಾದ ವರ್ಣನೆಗಳಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಕುಂಭಸ್ಥವೆಂಬುವುದು ಎರಡಕ್ಕೂ ಸಾಧಾರಣವಾದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಮಾನ್ಯ, ಮಾಂದಾರ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಗಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿಷಯಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಮಾನ್ಯವೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವೂ ಸಹ ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಸೋಮಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆಯೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು ಆಧಾರವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಬೃಹದ್ದೇವತಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮಾನೇನ ಸಂಮಿತೋ ಯಸ್ತಾತ್ಸ್ಮಾನ್ಮಾನ್ಯ ಇಹೋಚ್ಯತೇ |
ಯದ್ವಾ ಕುಂಭಾದ್ಯುಷಿರ್ಜಾತಃ ಕುಂಭೇನಾಪಿ ಹಿ ಮೀಯತೇ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೫-೧-೫೩)

ನಿಯಮಿತವಾದ ಪ್ರಮಾಣವು ಅಳಿಯಲ್ಪಡುವ ಕುಂಭದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಮಾನ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ ಮತ್ತು ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು -

ಸತ್ರೇ ಹ ಜಾತಾವಿಷಿತಾ ನಮೋಭಿಃ ಕುಂಭೇ ರೇತಃ ಸಿಷಿಚತುಃ ಸಮಾನಂ |
ತತೋ ಹ ಮಾನ ಉದಿಯಾಯಿ ಮಧ್ಯಾತ್ಮತೋ ಜಾತಮ್ಯುಷಿಮಾಹುರ್ವಸಿಸ್ತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೩-೧೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಹ ತಿಳಿಸಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನನ್ನು ನಿಯಮಿತವಾದ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮೇಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥನೆಯು ದೊರಕುತ್ತದೆಂದು ಅವರ ಮತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಐತಿಹಾಸಿಕವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಋಷಿಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿಯೂ ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದ ತಪೋಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೂ, ಮಾನವಾತೀತವಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ಮಾನವರಿಗೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾಗಿದ್ದನೆಂಬುದು ಪುರಾಣೀತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ.

೧೮೦ ರಿಂದ ೧೮೩ ರವರೆಗೆ ನಾಲ್ಕು ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಸಹ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಪರಿಸಿದ ಸೂಕ್ತಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಅಪರೂಪವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳೂ ವರ್ಣಿತ

ನಾಗವೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹಾಮುನಿಯ ಮಹತ್ವವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. “**ಅಗಸ್ತ್ಯೋ ನರಾಂ ನೈಷ ಪ್ರತಸ್ತಃ ಕಾರಾಧುನೀನ ಚಿತಯತ್ಸಹಸ್ರೈಃ**” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನಾಚರಿಸುವವರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತಿಶಯವಾದ ಮಹತ್ವವುಳ್ಳ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಅಸ್ತಿನೀದೀವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಅವರ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದನು ಎಂದ ಸ್ತುತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಅನೇಕ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಭಾವಗಳು ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿವೆ. ಅವನ್ನು ಯಥಾನುತಿ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅತಿಪ್ರಾಚೀನವೂ, ಅತಿಹನನವೂ, ಅತಿವಿಸ್ತಾರವೂ, ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಮೂಲಭೂತವೂ ಆದ ಇಂತಹ ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಸರಳವಾದ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಾನುವಾದಸಹಿತವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು ಸುಲಭವಾದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಆದರೂ ಇಂತಹ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಪಂಡಿತಪಾಮರಾದಿಯಾದ ಸಕಲ ಜನರೂ ಜ್ಞಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಲೆಂಬ ಘನವಾದ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ, ಕರ್ನಾಟಕಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶರರೂ, ವೇದವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನಿಗಳೂ, ಸ್ವಯಂಪಂಡಿತರೂ, ಪ್ರಜಾನುರಾಗಿಗಳೂ, ದೈವಭಕ್ತತತ್ಪರರೂ ಆದ **ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್ ಜಿ.ಸಿ.ಬಿ., ಜಿ.ಸಿ.ಎಸ್.ಐ.** ಮಹಾಪ್ರಭುವರ್ಯರು ಬಹುದ್ರವ್ಯ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಟನೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಉದಾರಾಶ್ರಯದಿಂದ ವೋತ್ತಸಹಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಕರ್ನಾಟಕ ಜನಕೋಟಿಯ ಸುಕೃತವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇಂತಹ ಉದಾರಮತಿಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಪ್ರಭುವರ್ಯರಿಗೂ, ಅವರ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೂ (ವೇದಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಮುಖ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಗಾಯತ್ರೀ ಎಂಬ ಮಂತ್ರನಾಮಾಂಕಿತರಾದ) ರಾಜಕುಮಾರಿಗೂ, ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಜಾಕೋಟಿಗೂ ಸಹ ವೇದಪುರುಷನಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಐಹಿಕಫಲಗಳಾದ, ಆಯುರಾರೋಗೈಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಸಕಲಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಇತೋಪ್ಯತಿಯವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಮೈಸೂರು
ಶ್ರೀಮತ್ಪರನಾಮಸಂವತ್ಸರ ಶ್ರಾವಣ ಶುದ್ಧ ಪಂಚಮೀ ಮಂಗಳವಾರ }
7—8—1951.

ಅನುವಾದಕ :
ಬಿ. ಪಿ. ವೆಂಕಟರಾವ್,
ಅಸ್ಥಾನಮಹಾವಿದ್ವಾನ್.

|| ಶ್ರೀಃ ||

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

ದ್ವಿತೀಯಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯವು
ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೧೬೬-೧೮೩

೧೬೬. ತನ್ನ ನೋಚಾನು ಎಂಬ ನೂರ ಅರವತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಅಗಸ್ಯಮುಷಿಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮಪಂಚಯ	1
ಸೂಕ್ತದ ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	3
ವಿದಥ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಾನುವಿವರಣೆ	9
ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ರುದ್ರಪುತ್ರರೆಂಬ ವಿಚಾರ	13
ಹನುರ್ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	21
ಷ್ಯಂಭದೇಷ್ಟ, ಅನವಭ್ರರಾಧನಃ, ಅಲಾತ್ಯೆಣಾಸಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	33
ಅರ್ಕ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು	35
ರಥ ಶಬ್ದರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ, ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	42
ವೃಷಪಾದಯಃ ಖಾದಿ ನೂದಲಾದ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಆಂಗ್ಲ ಪಂಡಿತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು	43
ಅಂಸ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ಇತ್ಯಾದಿ	45
ರುಕ್ಮ, ರಥಸ, ಪುರ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	49
ವ್ರತ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ	57
ಜಾಮಿ ಶಬ್ದ ವಿವರಣೆ	64

೧೬೭. ಸಹಸ್ರಂ ತೇ ಎಂಬ ನೂರ ಅರವತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	73
ಇಂದ್ರ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ	75
ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ	78
ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು	86
ಚಿತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಾನಾವಿಧ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ	99

೧೩೮. ಯಜ್ಞಾಯಜ್ಞಾ ಎಂಬ ನೂರ ಅರವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	113
ತುರ್ವಣಿ, ಸುವ್ಯಕ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	115
ಋಷಿ ಶಬ್ದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	128
ರಜಸ್ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ	131
ಪವಿ, ಸಿಂಧವಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	139
ಪೃಶ್ನಿ ಶಬ್ದ ವಿವರಣೆ	142

೧೩೯. ಮಹಶ್ವಿತ್ತಂ ಎಂಬ ನೂರ ಅರವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	146
ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ	148
ಸನೇಮಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಚಾರ	156
ದಕ್ಷಿಣಾ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ಇತ್ಯಾದಿ	160
ಪೃಥಿವೀ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು	167
ವಿಶ್ವಜನ್ಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	174

೧೪೦. ನ ನೂನಮಸ್ತಿ ಎಂಬ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	176
ನೂನಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು	178
ನ ನೂನಂ ಎಂಬ ಋಕ್ಯಿಗೆ ಯಾಸ್ಯುರ ನಿರ್ವಚನವು	179
ಇಂದ್ರಾಗ್ರಸ್ತ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಸ್ತ್ರಋಷಿಯ ವಾಕ್ಯವು	182
ಇಂದ್ರನ ವಾಕ್ಯವು	184
ಅಮೃತ ಶಬ್ದದ ವಿವಿಧಾರ್ಥಗಳು	187
ವಸು ಶಬ್ದದ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು	190

೧೪೧. ಪ್ರತಿ ವ ಏನಾ ಎಂಬ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	192
ಇಂದ್ರಾಗ್ರಸ್ತ್ರರಿಗೆ ಉಂಟಾದ ಅಸಮಾಧಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಇತ್ಯಾದಿ	193
ತುರ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ	196
ಸುಮತಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	197
ಮುಘವತ್ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗ ಮತ್ತು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	205
ವನ ಶಬ್ದ ವಿವರಣೆ	207

ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಸಾಹಚರ್ಯ, ಮರುತ್ತುಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಸಹಾಯ ಇತ್ಯಾದಿ	210
ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯ ಶಬ್ದಾತ್ಮಾಪ	213
ಮಾನಾಸಃ, ಮಾನ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ನಾನಾರ್ಥಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ	215
ವ್ಯಷಭ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	219
ನ್ಯೂನ್ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವಾದ	222
ವ್ಯಜನ ಶಬ್ದದ ನಾನಾ ಅರ್ಥಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗಗಳು	223
ಉದೇಕಃ ಅಥವಾ ಅಭ್ಯಾಸಗಳ ಉಪಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ	225
೧೭೨. ಚಿತ್ರೋ ವೋಽಸ್ತು ಎಂಬ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	226
ಏವೈಃ ಬಿನಾಸಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ	228
ಸುದಾನು ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಚಾರ	228
ಅಹಿಭಾನವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವಾದ	230
ತೈನಿಷ್ಕಂದಸ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿಚಾರ	234
೧೭೩. ಗಾಯತ್ನಾಮ ಎಂಬ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	236
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	237
ಮರುತ್ಯತೀಯಶಸ್ತ್ರದ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ವಿವರಣೆ	238
ನಭನ್ಯಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ	240
ಸಾಮ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಅರ್ಥಾನುವಾದ ಇತ್ಯಾದಿ	242
ಧೇನು ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	245
ಸ್ಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಉದಾಹರಣೆ ಸಮೇತ	246
ವ್ಯಷಾ, ವ್ಯಷಭಃ, ವ್ಯಷಣಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ನಾನಾರ್ಥಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗಗಳು—ಉದಾಹರಣೆ ಸಮೇತ	252
ಮೃಗಃ ಜುಗುರ್ಯಾತ್, ಗೂರ್ತ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	255
ಯೋತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗಗಳು	258
ನಸ್ತತ್, ತರತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	260
ಚ್ಯಾತ್ಯೈಃ ವೆಸ್ಮೈ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	264

ನಾಸತ್ಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ	265
ತಕ್ಷ್ಮ್ಯ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ	272
ಸ್ವಧಾ ಶಬ್ದಾರ್ಥ, ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ, ಪ್ರಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ	273
ರೋದಿಸೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗಗಳೂ ರೋದಿಸೀ ಎಂಬುದು ರುದ್ರಪತ್ನಿಯ ಹೆಸರು ಎಂಬ ವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯ ವಿಮರ್ಶೆ	275
ಸೂರಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಚಾರ, ನಿರ್ವಚನ, ಪ್ರಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ	281
ಸವನತ್ರಯ ವಿಚಾರ	285
ಸ್ವಾತಃಸವನ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನ, ತೃತೀಯಸವನ ಎಂಬ ಸವನತ್ರಯ ಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರ ಮತ್ತು ಶಕ್ರಮಂತ್ರಗಳು	290
ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	291
ಅವಯಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	305
ಜೀರದಾನು ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ವಿವರಣೆ	309

೧೭೪. ತ್ವಂ ರಾಜೇಂದ್ರ ಎಂಬ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೆನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	313
ಅಸುರ ಶಬ್ದದ ನಾನಾವಿಧ ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗಗಳು	315
ಸತ್ವತಿ, ಸತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	317
ಪುರುಕುತ್ಸನೇಂಬ ರಾಜನ ವಿಚಾರ	323
ಯೋನಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಉದಾಹರಣೆ ಸಮೇತ	331
ಕುತ್ಸನ ವಿಚಾರ	335
ಅಯುಃ ಶಬ್ದದ ವಿವಿಧಾರ್ಥಗಳು	343
ಸ್ವಸ್ತಿ ಶಬ್ದ ವಿವರಣೆ	356

೧೭೫. ಮತ್ಸ್ಯಸಾಯಿ ಎಂಬ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	361
ಸ್ವರಸಾಮದ ವಿಚಾರ	363
ದಸ್ಯು ಶಬ್ದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	374
ಕವಿ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ	377
ಕುಶ್ಲ ಮತ್ತು ಕುಷ್ಠಾಸುರನ ವಿಷಯ ಇತ್ಯಾದಿ	380
ಕ್ರತು ಶಬ್ದದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆ	385
ವಿವಿಧ ಮಂತ್ರಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಸ್ವರೂಪ	390

೧೭೬. ಮಕ್ಕಿ ನೋ ಎಂಬ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಇಂದ್ರನ ಸೋಮಪಾನ ವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ	397
ಜರ್ಷಣಿ, ಸ್ವಧಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	402
ಸಂಚಿವನರು ಯಾರು ಎಂಬ ವಿಚಾರ	407
ಸೂರಿ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	412
ದ್ವಿಬರ್ಹಸಃ ಅರ್ಕ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆ	416
ನಿವಿಧ್ ಮತ್ತು ಉಕ್ತ ಮಂತ್ರಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಇತ್ಯಾದಿ	421

೧೭೭. ಆ ಚಿರ್ಷಣಿಪ್ತಾ ಎಂಬ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	427
ಚಿರ್ಷಣಿ, ಕೃಷ್ಣಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	429
ವೃಷಣಿ ಶಬ್ದದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ	436
ಹಾರಿಯೋಜನ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ	440
ಕಾರೋಣಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ	445

೧೭೮. ಯದ್ಧ ಸ್ಯಾ ತೇ ಎಂಬ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	446
ತ್ವಷ್ಟಿ, ಆಯುಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ನಾನಾರ್ಥಗಳು	448
ಯೋನಿ ಶಬ್ದದ ವಿಭವಿಧ ಪ್ರಯೋಗಗಳು	455
ಸಮಯಃ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಚಾರ	463

೧೭೯. ಪೂರ್ವೀರಹಂ ಎಂಬ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	468
ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಗೂ ಅಗಸ್ಯಋಷಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	470
ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯು ರತಿ ವಿಷಯವಾಗಿ ಅಗಸ್ಯನನ್ನು ಪಾರ್ಥಿಸುವುದು	473
ಋತಸಾಸೆ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಚಾರ	474
ಅಗಸ್ಯನು ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಗೆ ಹೇಳುವ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯ	479
ಬೃಹದ್ದೇವತಾ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಕಾರ ಅಗಸ್ಯ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯ ವಿಷಯ	483
ಅಗಸ್ಯಶಿಷ್ಯನು ಗುರು ಮತ್ತು ಗುರುಪತ್ನಿಯರ ರಹಸ್ಯ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಶ್ವಾತ್ತಾಪವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ	488
ಅಗಸ್ಯನು ಮಿತ್ರಾನರುಣರ ಪುತ್ರನೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	492
ಋಷಿಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಇತ್ಯಾದಿ	494

೧೮೦ ಯುನೋ ರಜಾಂಸಿ ಎಂಬ ನೂರ ಎಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	496
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	497
ರಜಃ ಶಬ್ದದ ಸಾನಾಥರ್ಥಗಳು ಉದಾಹರಣೆ ಸಮೇತ	499
ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥದ ಸ್ವರೂಪ	503
ಹ್ಯಾರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ	507
ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಯುವೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯ ಧೇನುವನ್ನು ಹಾಲುಕೊಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ	509
ಅತ್ತಿ ಋಷಿಗೆ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸಹಾಯಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ	512
ಘರ್ಮ ಮತ್ತು ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಇತ್ಯಾದಿ	516
ತುಗ್ರ ಪುತ್ರನಾದ ಭುಜ್ಯವನ್ನು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸಮುದ್ರ ಮಧ್ಯದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿದವಿಷಯ	523
ಪುರಂಧಿಶಬ್ದದ ಸಾನಾಥರ್ಥ ವಿವರಣೆ	528
ಪಣಿ ಎಂಬ ಅಸುರರ ವಿಷಯ	536
ರುದ್ರ ಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ	541
ಯಜ್ಞನಿರ್ವಹಣದಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪಾತ್ರವಿಚಾರ	545

೧೮೧. ಕದು ಪ್ರೇಷ್ಠಾ ಎಂಬ ನೂರ ಎಂಭತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	551
ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ದೇವತೆಗಳ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿದ ವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ	553
ವಾರುಣಾಶ್ವ ವಿಚಾರ	557
ಧಿಷ್ಣಾತಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿಚಾರ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗ	559
ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಯಾರು, ಇವರ ಸ್ವರೂಪವೇನು ಎಂಬ ವಿಷಯ ವಿಮರ್ಶೆ ಇತ್ಯಾದಿ	566
ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ	568
ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥ ಸಂಚಾರಕ್ರಮ	573
ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವ ವಿಚಾರ	581

೧೮೨. ಅಭೂದಿವಂ ಎಂಬ ನೂರ ಎಂಭತ್ತಿರದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

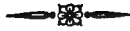
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	591
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	592
ಇಂದ್ರಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	598
ವೆಧೀಚಿಋಷಿಯ ವೃತ್ತಾಂತ	601
ಸಿಂಧುಶಬ್ದದ ಸಾನಾಥರ್ಥಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗಗಳು	612

ಸಮುದ್ರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುತ್ತಿದ್ದ ಭುಜ್ಯವೆಂಬ ರಾಜನನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ನಾಲ್ಕು ದೋಣಿಗಳ ಮೂಲಕ ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ	616
ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಗೆ ಮಾನ್ಯನೆಂಬ ಹೆಸರು ಹೇಗೆ ಬಂದಿತೆಂಬ ವಿಚಾರ	621

೧೮೩. ತಂ ಯುಂಜಾಥಾಂ ಎಂಬ ಸೂರ ಎಂಭತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಮುಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	624
ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥದ ವರ್ಣನೆ ಇತ್ಯಾದಿ	626
ಶ್ರಿಚಕ್ರ, ಶ್ರಿಧಾತು ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	628
ವರ್ತಿಸಬ್ಧವಿವರಣೆ	635
ವ್ಯಕಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು ಮತ್ತು ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ	638
ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಪುರುಮಿಾಳ್ವ, ಅಶ್ರಿ, ಗೋತಮ ಎಂಬವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ, ಪುರುಮಿಾಳ್ವನ ವೃತ್ತಾಂತ ಇತ್ಯಾದಿ	643
ರಹುಗಣಪುತ್ರನಾದ ಗೋತಮನ ವೃತ್ತಾಂತ	647
ದೇವಯಾನ ಮತ್ತು ಪಿತೃಯಾಣ ಇವುಗಳ ವರ್ಣನೆ ಇತ್ಯಾದಿ	652

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ ಸಮಾಪ್ತವು

ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳ ವಿವರಣೆಯು.

ಅಭ. ಸಂ.—ಅಭರ್ವವೇದಸಂಹಿತಾ
 ಅಪ ಸೂ.—ಅಪಸ್ತಂಬಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರ
 ಅಪ. ಧ. ಸೂ.—ಅಪಸ್ತಂಬ ಧರ್ಮ ಸೂತ್ರ
 ಅಪ. ಪ ಸೂ.—ಅಪಸ್ತಂಬ ಪರಿಭಾಷಾಸೂತ್ರ
 ಆ. ಸೂ ಅಭವಾ ಆ ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರ
 ಉ. ಸೂ.—ಉಣಾದಿ ಸೂತ್ರ
 ಮು. ಸಂ.—ಮುಗ್ಧೀದ ಸಂಹಿತಾ
 ಐ. ಆ.—ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕ
 ಐ. ಉ.—ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್
 ಐ. ಬ್ರಾ.—ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ಛಾ. ಉ.—ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್
 ಜೈ. ಪೂ. ಸೂ.—ಜೈಮಿನೀಯ ಪೂರ್ವವಿಗಮಾಂಸಾ ಸೂತ್ರ
 ಜೈ. ನ್ಯಾ. ವಿ.—ಜೈಮಿನೀಯ ನ್ಯಾಯವಿಗಮಾಂಸಾ ಸೂತ್ರ
 ತಾ ಬ್ರಾ.—ತಾಂಡ್ಯಮಹಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ಕೈ. ಆ.—ಕೈತ್ತಿಕೀಯ ಆರಣ್ಯಕ
 ಕೈ. ಬ್ರಾ.—ಕೈತ್ತಿಕೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ಕೈ. ಸಂ.—ಕೈತ್ತಿಕೀಯ ಸಂಹಿತಾ
 ನಿ.—ನಿರುಕ್ತ, ನಿಘಂಟು
 ಪಾ. ಸೂ.—ಪಾಣಿನೀಯ ಸೂತ್ರ
 ಪಾ. ಶಿ—ಪಾಣಿನೀಯ ಶಿಕ್ಷಾ
 ಫಿ. ಅಭವಾ ಫಿ. ಸೂ.—ಫಿಟ್ ಸೂತ್ರ
 ಬ್ರ. ಸೂ.—ಬ್ರಹ್ಮ ಸೂತ್ರ
 ಮ. ಛಾ.—ಮಹಾಭಾರತ
 ಮು. ಸ್ತೃ.—ಮನು ಸ್ತೃತಿ
 ಮೈ. ಸಂ.—ಮೈತ್ರಾಯಣೀಯಸಂಹಿತಾ
 ಯಾ. ಸ್ತೃ.—ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಶ್ಲೋಕ ಸ್ತೃತಿ
 ವಾ. ಸಂ.—ವಾಚಸನೀಯ ಸಂಹಿತಾ
 ವಾ. ಪು.—ವಾಯುಪುರಾಣ
 ವಿ. ಪು.—ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ
 ವೇ. ಸೂ.—ವೇದಾಂತ ಸೂತ್ರ
 ಕ. ಬ್ರಾ.—ಕತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ಸಾ. ಸಂ.—ಸಾಮವೇದ ಸಂಹಿತಾ ಇತ್ಯಾದಿ.

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗಣಾಧಿಪತಯೇ ನಮಃ ॥

ವಾಗೀಶಾದ್ಯಾಃ ಸುಮನಸಃ ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಾಮುಚ್ಯತೇ |
ಯಂ ನತ್ಯಾ ಕೃತಕೃತ್ಯಾಃ ಸ್ಯುಶ್ಚಂ ನಮಾಮಿ ಗಣಾನನಂ ||
ಯಸ್ಯ ನಾಶ್ಚಸಿತಂ ವೇದಾ ಯೋ ವೇದೇಭ್ಯೋಽಯಿಲಂ ಜಗತ್ |
ನರ್ಮಮೇ ತಮಹಂ ವಂದೇ ವಿದ್ಯಾತೀರ್ಥಮಬೇಶ್ವರಂ ||
ವೇದಃ ಶಿವಃ ಶಿವೋ ವೇದೋ ವೇದಾಧ್ಯಾಯಾ ಸದಾಶಿವಃ |
ತಸ್ಯಾತ್ಮವ್ರಜಯತ್ಕೇನ ವೇದಮೇವ ಸದಾ ಜಿಜ್ಞೇತ್ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಸಹಿತಾ

ಮುಗ್ಧೇದಸಂಹಿತಾ

ಭಾಗ—೧೩

॥ ದ್ವಿತೀಯಾಷ್ಟಕೇ ಚತುರ್ಥೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

ಅರಡನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೧೬೬—೧೮೩

ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ೧೬೬-೧೮೩ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ಪ್ರತ್ಯನಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನೆಂಬುವನು (ಮೈತ್ರಾವರುಣಿರಗಸ್ತ್ಯಃ) ಮುಷಿಯು. ಈ ಮುಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳು ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಮಂಡಲ ೧೬೫ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ೧೩-೧೫ ನೆಯ ಮುಕ್ತುಗಳು (೩ ಮುಕ್ತುಗಳು), ೧೬೬, ೧೬೭, ೧೬೮, ೧೬೯ ನೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳು (೪೪ ಮುಕ್ತುಗಳು); ೧೭೦ ರಲ್ಲಿ ೨, ೫ ಮುಕ್ತುಗಳು (೨ ಮುಕ್ತುಗಳು), ೧೭೧, ೧೭೨, ೧೭೩, ೧೭೪, ೧೭೫, ೧೭೬, ೧೭೭, ೧೭೮ ನೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳು (೫೪ ಮುಕ್ತುಗಳು), ೧೭೯ ರಲ್ಲಿ ೩, ೪ ನೆಯ ಮುಕ್ತುಗಳು (೨ ಮುಕ್ತುಗಳು), ೧೮೦, ೧೮೧, ೧೮೨, ೧೮೩, ೧೮೪, ೧೮೫, ೧೮೬, ೧೮೭, ೧೮೮, ೧೮೯, ೧೯೦, ೧೯೧ ನೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳು

(೧೧೫ ಋಕ್ಯುಗಳ್ಳು), ಒಟ್ಟು ೨೦ ಋಕ್ಯುಗಳಿಗೆ ಬುಷಿಯಾಗಿರುವನು ಋ ಸಂ ೭-೨೬ ೧೩ ನೆಯ ಋಕ್ಯುನಲ್ಲಿ ಈ ಬುಷಿಯು ಮಾನನೆಯೆಂದು ಎಂದರೆ ಮಾನನೆಯೆಂಬುವನ ಪುತ್ರನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ ಈ ಋಕ್ಯುನಲ್ಲಿ ಈ ಬುಷಿಯು ಮತ್ತೆ ವಸಿಷ್ಠನ ಜನ್ಮನಿಚಾರವಾದ ಪ್ರಸ್ತಾವವಿದೆ

ಒಂದು ಸಲ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಬುಷಿಯು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮರುಜ್ಞೇನತೆಗಳಿಗೆ ನೂತ್ರ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸ ಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಕೋಪಬಂದಿತು ಇಂದ್ರನ ಆ ಕೋಪವನ್ನು ಶಮನಮಾಡಿದ ವಿಚಾರವೇ ಋ ಸಂ ೧-೧೬೫, ೧-೧೬೦, ೧-೧೬೧ ನೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ವಿಷಯವು ಮುಗ್ಧೇವಲ್ಲದೆ, ತೈ. ಸಂ. ೭-೫-೫-೨, ತೈ. ಬ್ರಾ ೨-೭-೧೧-೧, ಮೈತ್ರಾಯಣೀಯ ಸಂಹಿತಾ. ೨-೧೮, ಕಾರಕಸಂಹಿತಾ. ೧೦-೧೧, ಪಂಚವಿಂಶಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೨೧-೧೪-೫, ಐತರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೫ ೧೬, ಕೌಶೀತಕೇಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೨೬-೯, ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಋ ಸಂ. ೧-೧೬೯ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಈ ಬುಷಿಗೂ, ಇವನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಈ ಲೋಪಾಮುದ್ರಿಗೂ ಸ್ತ್ರೀಸಂಗವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದ ಸಂಭಾಷಣೆ ಇದೆ. ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೧೧ ರಲ್ಲಿ ಇವನು ಖೇಲನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದನೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕಾಲು ಮುರಿದು ಹೋದಾಗ ಅದನ್ನು ಸರಿಮಡಿಪಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವ ವಿಷಯದ ಪ್ರಸ್ತಾವವಿದೆ. ಋ. ಸಂ. ೭-೨೬-೧೦, ೧೩ ನೆಯ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಈ ಅಗಸ್ತ್ಯಬುಷಿಯು ಮಿತ್ರಾವರಣರ ಪುತ್ರನೆಂದೂ, ಅದುದರಿಂದ ವಸಿಷ್ಠಬುಷಿಯ ಸಹೋದರನೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಬುಷಿಯು ಪ್ರಸ್ತಾವವು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲದೆ, ಋ. ಸಂ. ೭-೫-೨೬, ೧೦-೬೦-೬, ಅಧರ್ವವೇದ ೨-೨೨ ೨, ೪-೨೬-೧, ೧೮-೨-೧೫, ಮೈತ್ರಾಯಣೀಯ ಸಂಹಿತಾ ೪-೨-೯, ಎಂಬ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು

ನೂರ ಅರವತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಥ ಚತುರ್ಥೋದ್ಯಾಯ ಅರಭ್ಯತೇ | ಕಯಾ ಶುಭೇತ್ಯಸ್ತಿಸ್ತ್ರಿಯೋವಿಂಶೇನುನಾಕೇ ಸಂಚಿದಶ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರ ತನ್ನಿಸ್ತೈತದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪಂಚದಶಚರ್ಚಂ | ಅತ್ತಾನುಕ್ತಮಣಿಕಾ | ತನ್ನಿಸ್ತಗಸ್ತೋ ಮಾರುತಂ ಹಿ ದ್ವಿತ್ರಿಷ್ಟಬಂತಂ ಮಿತ್ರಾವರಣಯೋದೀಕ್ಷಿತಯೋರವರ್ತೀಮಪ್ಸರಸಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ವಾಸತೀವರೇ ಕುಂಭೇ ರೇತೋದ್ರಪತತ್ತತೋದ್ರಗಸ್ತವಸಿಷ್ಠಾವಜಾಯೇತಾಮಿತಿ | ಸೂಕ್ತ- ಸಂಖ್ಯಾನುವರ್ತತ ಅನ್ಯಸ್ಯಾಃ ಸೂಕ್ತಸಂಖ್ಯಾಯಾಃ | ಅನು. ೧೨.೧ | ಇತಿ ಪರಿಭಾಷಿತತ್ವಾತ್ಪಂಚ- ದಶಚರ್ಚಂ | ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣೇನಾಗಸ್ತೇನ ದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್ರಸ್ಯಾರ್ಷಂ | ಮಾರುತಂ ಹೀತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ಪ್ರಾಹ್ಮಾದಿ ಪರಿಭಾಷಯೇದನಾದಿಸೂಕ್ತತ್ರಯಂ ಮರುದ್ರೇವತಾಕಂ | ಅಂತೇ ದ್ವೇ ತ್ರಿಷ್ಟಭೌ ಶಿಷ್ಟಾಸ್ತಿಷ್ಟಬಂತ- ಪರಿಭಾಷಯಾ ಜಗತ್ಯಃ || ವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು:- **ಕಯಾ ಶುಭಾ** ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ (ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ) ಇಪ್ಪತ್ತ ನೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವುವು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ **ತನ್ನು ವೋಚಾಮು** ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯದು ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ಋಕ್ಯುಗಳಿರುವುವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ- **ತನ್ನೈಗಸ್ತೋ ಮಾರುತಂ ಹಿ ದ್ವಿತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತಂ ಮಿತ್ರಾನರಣಯೋರ್ದೀಕ್ಷಿತಯೋರುವರ್ವಶೀನುಶ್ವರಸಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ನಾಸತೀವರೇ ಕುಂಭೇ ರೇತೋಽಪತತ್ತತೋಽಗಸ್ತ್ಯೈವಸಿಷ್ಠಾವಜಾಯೇತಾಮಿತಿ | ಸೂಕ್ತಸಂಖ್ಯಾನುವರ್ತತ ಅನ್ಯಸ್ಯಾಃ ಸೂಕ್ತಸಂಖ್ಯಾಯಾಃ |** (ಅನು ೧೨-೧) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಎಂದರೆ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಋಕ್ಯುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನವು. ಉಳಿದ ಋಕ್ಯುಗಳು ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸನ್ನು ಒಂದು ಸಲ ಮಿತ್ರಾನರಣರು ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಊರ್ವಶೀ ಎಂಬ ಅಪ್ಸರಸ್ತ್ರೀಯ ಸಂದರ್ಶನದಿಂದ ಅವರಿಗೆ ರೇತಸ್ಪಲನವಾಗಿ ಆ ರೇತಸ್ಸು ಸಮಾಪದಲ್ಲಿದ್ದ ವಸತೀವರಿ ಎಂಬ ಕುಂಭದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿತು. ಅದರಿಂದ ಆಗಸ್ತ್ಯ ಮತ್ತು ವಸಿಷ್ಠ ಎಂಬ ಋಷಿಗಳು ಉತ್ಪನ್ನರಾದರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಋಷಿಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ **ಮಾರುತಂ ಹಿ** ಎಂದು ಹಿ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳು ಮರುವೈವತಾಕವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಋಕ್ಯುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸನ್ನು ಉಳಿದ ಋಕ್ಯುಗಳು ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸಿನವು ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು

ಸೂಕ್ತ — ೧೬೬

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೨ || ಸೂಕ್ತ—೧೬೬ ||

ಆಪ್ತಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೧, ೨, ೩ ||

|| ಸೂಕ್ತದರ್ಶನವ ಋಕ್ಯಂಚ್ಛಿ—೧೫ ||

|| ಋಷಿಃ—ಅಗಸ್ತ್ಯಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಮರುತಃ ||

|| ಭಂದಃ—೧-೧೩, ಜಗತೀ | ೧೪-೧೫ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾನಾಡಃ ||

ತನ್ನು ವೋಚಾಮು ರಭಸಾಯ ಜನ್ಮನೇ ಪೂರ್ವಂ ಮಹಿತ್ವಂ ವೃಷಭಸ್ಯ

ಕೀತನೇ |

ಐಧೇನ ಯಾಮನ್ನರುತಸ್ತುವಿಷ್ಟಣೋ ಯುಧೇನ ಶಕ್ರಾಸ್ತವಿಷಾಣಿ
ಕರ್ತನ || ೧ ||

|| ಶರಣ ||

ತತ್ | ನು | ವೋಚಾಮ | ರಭಸಾಯ | ಜನ್ಮನೇ | ಪೂರ್ವಂ | ಮುಹುರ್ದಂ | ವೃಷಭಸ್ಯ | ಕೇತನೇ |
ಐಧ್ಯಾ ಇವ | ಯಾಮನ್ | ಮರುತಃ | ತುವಿಸ್ವನಃ | ಯುಧ್ಯಾ ಇವ | ಶಕ್ರಾಃ | ತವಿಷಾಣಿ |
ಕರ್ತನ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ವಯಂ ಯುಷ್ಮದೀಯಂ ತತ್ತಾದ್ಯಶಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಪೂರ್ವಂ ಪೂರಕಂ ಪೂರ್ವತನಂ
ವಾ ಮುಹುರ್ದಂ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ ನು ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ವೋಚಾಮ | ಬ್ರೂಮಃ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ರಭಸಾಯ ರಾಭಸ್ಯ-
ಯುಕ್ತಾಯ ಜನ್ಮನೇ ನೇದ್ಯಾಂ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾಯ | ನೇದ್ಯಾಂ ಸಂನಿಧಾನಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತದಪಿ
ಕಿಮರ್ಥಮಿತ್ಯತ ಅಹ | ವೃಷಭಸ್ಯ ಫಲಸ್ಯ ವರ್ಷಿತುರ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಕೇತನೇ ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಯ | ವಾಯು-
ಪ್ರೇರಣೇನ ಮೇಘಾಗಮನಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ಹೇ ತುವಿಷ್ಣುಣೋ ಗಮನಸಂರಂಭೇಣ ಪ್ರಭೂತಧ್ವನಿಯುಕ್ತಾ
ಹೇ ಶಕ್ರಾಃ ಸರ್ವಮಪಿ ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ತಾಃ ಯೂಯಂ ಯಾಮನ್ಯಾಮನಿ ಯಾಗಗಮನೇ ಪ್ರಸ್ತುತೇ
ಸತ್ಕೈರ್ಧೇವೈಧಾನೈರ್ಧೇಸಂಬಂಧೀನಿ ತೇಜಾಂಸೀವ ಪ್ರಾಪ್ಯೇನ ಮಹತ್ವೇನ ತವಿಷಾಣಿ ಬಲಾನಿ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾನಿ ಕರ್ತನ | ಕುರುತ | ತತ್ಪುನು ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಯುಧೇವ ಯುದ್ಧೇನ
ತತ್ರದ್ಯಾದ್ಯನಿಮಿತ್ತಂ ಯಥಾ ತವಿಷಾಣಿ ಕುರುಥ ತದ್ವತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ತವಿಷಾಣಿ—ಹೆಚ್ಚಾದ ಧ್ವನಿ ವಿಶಿಷ್ಟರೂ (ಗರ್ಜಿಸುವವರೂ) | ಶಕ್ರಾಃ—ಸಮರ್ಥರೂ ಆದ | (ಹೇ)
ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ | ಯಾಮನ್—(ಯಾಗ) ಗಮನವು (ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಲು) | ಐಧ್ಯಾ
ಇವ—ಏಕಪ್ರಬಂಧವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದಲೋ ಎಂಬುವ ಹಾಗೆ | ತವಿಷಾಣಿ—ಬಲಗಳನ್ನು (ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ್ರೋತಕ
ಕರ್ಮಗಳನ್ನು) | ಯುಧಾ ಇವ—ಯುದ್ಧದಿಂದಲೋ ಎಂಬಂತೆ (ಯುದ್ಧಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ದ್ರೋತನ
ಮಾಡುವಂತೆ) | ಕರ್ತನ—ಮಾಡುತ್ತೀರಿ | ತತ್—ಅಂತಹ (ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ) | ಪೂರ್ವಂ—ಪೂರಕವಾದ
(ಪುರಾತನವಾದ) | ಮುಹುರ್ದಂ—(ನಿಮ್ಮ) ಮಾಹಾತ್ಮಿಯನ್ನು | ವೃಷಭಸ್ಯ—ಫಲವರ್ಷಕವಾದ (ಯಜ್ಞದ) |
ಕೇತನೇ—(ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ | ರಭಸಾಯ—
ತಡವಿಲ್ಲದ | ಜನ್ಮನೇ—(ವೇದಿಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ) ಆವಿರ್ಭಾವಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ನನ್ನಿಧಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ) |
ನು—ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ | ವೋಚಾಮ—ಹೇಳುತ್ತೇನೆ (ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಗರ್ಜಿಸುವವರೂ, ಸಮರ್ಥರೂ ಆದ ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ಯುದ್ಧಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ
ಪ್ರಕಾರವನ್ನಾಡುವಂತೆ, ನಮ್ಮ ಯಾಗಗಾಲಿಗೆ ಬರುವಾಗಲೂ ನಿಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ದ್ರೋತನ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ,
ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ತಡಮಾಡದೆ ಬಂದು, ಫಲವರ್ಷಕವಾದ ಯಾಗಗಳ ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ
ಎಂದು, ನಿಮ್ಮ ಪುರಾತನವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತೇನೆ

English Translation

We proclaim eagerly, Maruts, your ancient greatness, for (the sake of inducing) your prompt appearance, as the indication of (the approach of) the showerer (of benefits). Loud-roaring and mighty Maruts, you exert your vigorous energies for the advance (to the sacrifice), as if it was to battle.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತನ್ನ ವೋಚಾಮ ಪೂರ್ವಂ ಮಹಿತ್ವಂ—ಇಲ್ಲಿ ತತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹಿಂದೆ ಅನೇಕಮುಷಿಗಳಿಂದ ಅತಿರಯವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು **ಪೂರ್ವಂ**—**ಪೂರಕಂ ಪೂರ್ವತನಂ** ನಾ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ ಅಥವಾ ಪುರಾತನವಾದ, ಹಿಂದಿನ, ಹಿಂದೆ ನೀವು ನೆರವೇರಿಸಿದ ಅಥವಾ ಹಿಂದೆ ಅನೇಕ ಮುಷಿಗಳು ಕೊಂಡಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ (ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳು) ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು, **ಮಹಿತ್ವಂ**—ಮಹಿಮೆ, ಅಥವಾ ವೀರ್ಯಕರ್ಮಗಳು, ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ಎಂದರೆ ಎಲೈ ಮರುದೈವತೆಗಳೇ ನೀವು ಹಿಂದೆ ಎಸಗಿದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅನೇಕ ಸಾಹಸಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಈಗ ವರ್ಣಿಸುವೆವು ಎಂದು ವಾಕ್ಯದ ಮುಖ್ಯಭಿಪ್ರಾಯವು.

ರಭಸಾಯ ಜನ್ಮನೇ—**ರಾಭಸ್ಯಯುಕ್ತಾಯ ಜನ್ಮನೇ ವೇದ್ಯಾಂ ಸ್ತಾದುರ್ಭಾವಾಯ** | ಅತಿಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಸಾಯಣರ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯು ಇದರಂತೆ **ರಭಸಾಯ** ಎಂದರೆ ಶೀಘ್ರವಾದ, ಬೇಗನೆ ಎಂದೂ **ಜನ್ಮನೇ** ಎಂದರೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಅಥವಾ ಆಗಮನ (For your immediate presence) ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ನೀವು ಬೇಗನೆ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಭಿಪ್ರಾಯವು **Max Muller** ಎಂಬಪಂಡಿತನು ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ for the robust host ಬಹಳ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಮರುತ್ಸಂಘವೆಂದು ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವನು ಆದರೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯೇ ಹೆಚ್ಚು ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು.

ವೃಷಭಸ್ಯ ಕೇತವೇ—ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—**ವೃಷಭಸ್ಯ ಫಲಸ್ಯ ವರ್ಷಿತುರ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಕೇತವೇ ಪ್ರಜ್ಞಾಪನಾಯ** | ಯಜಮಾನನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಯಜ್ಞದ ತಿಳುವಳಿಕೆಗಾಗಿ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳ ಜ್ಞಾನಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು **Max Muller** ಪಂಡಿತನು for the herald of powerful India ಎಂದು ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಭಾವಾಂತರ ಮಾಡಿರುವನು. ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾದಬಹುದು. ಸದ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂನಿಹಿತವಾದ ಎಂದರೆ ನೆರವೇರಿಸಲು ಸಿದ್ಧವಾದುತ್ತಿರುವ ಯಜ್ಞವೆಂದಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಮರುದೈವತೆಗಳ ಆಗಮನವು ವ್ಯಕ್ತಿ ಸೂಚಕವಾದುದರಿಂದ ಮೇಘಾಗಮನವೆಂದಾಗಲೀ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು ಆದರೂ ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಖ್ಯಭಿಪ್ರಾಯವು ಸಂದಿಗ್ಧವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು.

ಬರ್ಧವ ಯಾಮಾನ್ ಮರುತಃ ತುವಿಷ್ವಣಃ—ಆಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ ಕಾಷ್ಠಾದಿಗಳು ಧಗಧಗನೆ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿರುವಂತೆ, ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನೀವು ಆಗಮನವು ಬಹು ಧ್ವನಿಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು ಗಾಳಿಯು ಬಹಳ ರಭಸವಾಗಿ ಬೀಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಶಬ್ದ ಅಥವಾ

ಧ್ವನಿಯುಂಟಾಗುವುದು ಸಹಜವು. ಆಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಶಾಪ್ತಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಅವುಗಳು ಉರಿಯುವಾಗ ಶಬ್ದವಾಗುವುದೂ ಸಹಜವು ಆದರಂತೆ ನುರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಆಗಮನವು ವ್ಯಸಿಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ತುವಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉರು ವೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಬಹುನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ತುವಿ ಎಂದರೆ ಬಹು ಎಂದೂ, ಸ್ವನಃ ಎಂದರೆ ಧ್ವನಿಯೆಂದೂ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ತುವಿಸ್ವನಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಹುಳವಾದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಶಕ್ರಾಃ—ಶಕ್ರಾಃ | ಸಮರ್ಥರಾದ, ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ

ಯುದ್ಧೇವ ತವಿಷಾಣಿ ಕರ್ತನ—ತವಿಷಾಣಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಬಲ ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ತವಃ ಅಥವಾ ತವಿಷೀ (ನಿ. ೩-೯) ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಬಲ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಲ ಪ್ರದರ್ಶನಮಾಡುವುದು ಸಹಜವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆದರಂತೆ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಗೆ ಬರುವಾಗಲೂ ಬಲಪ್ರದರ್ಶನದಿಂದ ಎಂದರೆ ಅತ್ಯತ್ನಾಹಿಂದೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬರಬೇಕೆಂದು ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ವೋಚಾಮ—ವಚೆ ಪರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು ಭಂದಸಿ ಉಚ್ಛಲ—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಛ. ಉತ್ತಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸ್ಥಿತೈಂ ಜಿತಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ **ಅಸ್ಯ ತಿವಕ್ರಿಶ್ಯಾತಿಭ್ಯೋಜಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಕ್ಕೆ ಆದಾಡೇಶ ಇದು ಪರವಾದಾಗ **ವಚೆ ಉಮ್** (ವಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಮಾಗಮ ಗುಣ. **ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯ ಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪಿ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಭಸಾಯ—ರಭ ರಾಭಸ್ಯೇ ಧಾತು. **ಅತ್ಯವಿಚಮಿತ—**(ಉ ಸೂ. ೩-೩೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಚ್ಛ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಚಿತಃ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಜನ್ನನೇ—ಜನೀ ಪ್ರಾವರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. **ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯೋ ಮನಿನಿ** (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥ್ಯಂತರೂಪ

ಮಹಿತ್ವಂ—ತಸ್ಯ ಭಾವಸ್ತತ್ಲೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ **ತ್ವಾಂತಂ ಕ್ಲೀಲಂ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ನಪುಂಸಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಷಭಸ್ಯ—ವೃಷು ಸೇಚನೇ ಧಾತು **ಋಷಿವೃಷಿಭ್ಯಾಂ ಕಿತ್** (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಭಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ವ ಏವಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿಧಾ ಇವ—ವಿಧಾ ಸಂಬಂಧೀನಿ ವಿಧಾನಿ. **ತಸ್ಯೇದಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಬಂಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತದ್ಧಿ ತೇಷ್ವಾಚಾನಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೇ ಲೋಪ.

ಯಾಮನ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. **ಆತೋ ಮನಿನ್**—(ವಾ ಸೂ. ೩-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್**—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಾ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್.

ಯುಧಾ—ಯುಧ ಪ್ರಹಾರೇ ಧಾತು. **ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ** (ವಾ ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ **ಸಾನೇಕಾಚಿಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ತನಿಷಾಣಿ—ತನ ಎಂಬುದು ಸೌತ್ರ ಧಾತು. **ತನೇರ್ಚಿದ್ವಾ** (ಉ ಸೂ ೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಷಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಚಿಟೋ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ ಬರುವುದರಿಂದ ಲೋಪ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕರ್ತನ—ಡುಕ್ಯಣ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲೋಪಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ **ತಪ್ತನಪ್ತನಥನಾಕ್ತ** (ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನಪಾದೇಶ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಗುಣ. ಅತಿಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನಿತ್ಯಂ ನ ಸೂನುಂ ಮಧು ಬಿಭ್ರತ ಉಪ ಕ್ರೀಳಂತಿ ಕ್ರೀಳಾ ವಿದರ್ಥೇಷು
 ಘೃಷ್ಟಯಃ |
 ನಕ್ಷಂತಿ ರುದ್ರಾ ಅವಸಾ ನಮಸ್ತಿನಂ ನ ಮರ್ಧಂತಿ ಸ್ವತವಸೋ
 ಹವಿಷ್ಯತಂ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ನಿತ್ಯಂ | ನ | ಸೂನುಂ | ಮಧು | ಬಿಭ್ರತಃ | ಉಪ | ಕ್ರೀಳಂತಿ | ಕ್ರೀಳಾಃ | ವಿದರ್ಥೇಷು | ಘೃಷ್ಟಯಃ |
 ನಕ್ಷಂತಿ | ರುದ್ರಾಃ | ಅವಸಾ | ನಮಸ್ತಿನಂ | ನ | ಮರ್ಧಂತಿ | ಸ್ವತವಸಃ | ಹವಿಷ್ಯತಂ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ನಿತ್ಯಂ ನ ಸೂನುಮಾರಸಂ ಪ್ರಿಯಂ ಪುತ್ರಮಿವ ಮಧು ಮಧುರಂ ಹವಿರ್ಭಿಭೃತೋ
ಧಾರಯಂತೋ ಮರುತೋ ವಿದಭೇಷು ಯಾಗೇಷು ಘೃಷ್ಣಯೋ ರಕ್ಷಃಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ಘರ್ಷಣಾಃ ಸಂತಃ
ಕ್ರೀಳಾಃ ಕ್ರೀಡನಶೀಲಾ ಉಪೋಪೇತೈ ಕ್ರೀಳಂತಿ | ವಿಹರಂತಿ | ಕಿಂಚ ರುದ್ರಾಃ | ರುದ್ರಪುತ್ರಾ
ಮರುತೋಽಪಿ ರುದ್ರಾ ಉಚ್ಯಂತೇ ಜನ್ಯಜನಕಯೋರಭೇದಾತ್ | ಮರುತಾಂ ರುದ್ರಪುತ್ರತ್ವಂ ಪುರಾಣೇಷು
ತಸಸಾ ತುಷ್ಠಾ ಪಾರ್ವತೀಪರಮೇಶ್ವರಾ ಮರುತಃ ಪುತ್ರತ್ವೇನ ಸ್ವೀಚಿಕ್ರತುರಿತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ನಮಸ್ತಿನಂ
ನಮಸ್ಕಾರೋಪಲಕ್ಷಿತೋಽಪೇತಂ ಹವಿಷ್ಯತಂ ಹವಿಷಃ ಕರ್ತಾರಂ ಪ್ರದಾತಾರಂ ಯಜಮಾನ-
ಮವಸಾ ರಕ್ಷಣೇನ ತರ್ಪಣೇನ ವಾ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇನ ನಕ್ಷಂತಿ | ವ್ಯಾಪ್ನುವಂತಿ | ಕಿಂ ಚಿ ಸ್ವತವಸಃ
ಸ್ವಾಯತ್ತಬಲಾ ಮರುತೋ ಯಜಮಾನಂ ನ ಮರ್ಧಂತಿ | ನ ಸಂಗ್ರಾಹಯಂತಿ ನ ಕ್ಲೇಶಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ನಿತ್ಯಂ ಸೂನುಂ ನ— ಔರಸಪುತ್ರನನ್ನು (ಧರಿಸುವಂತೆ) | ಮಧು—ಮಧುರವಾದ ಹವಿಷ್ಣನ್ನು |
ಬಿಭೃತಃ—ಧರಿಸಿರುವ (ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ) ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು | ವಿದಭೇಷು—ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ | ಘೃಷ್ಣಯಃ—ರಾಕ್ಷ
ಸಾದಿಗಳನ್ನು ಘರ್ಷಿಸುವವರೂ | ಕ್ರೀಳಾಃ—ಕ್ರೀಡನಶೀಲರೂ ಆಗಿ | ಉಪ—ಸಮೀಪಿಸಿ | ಕ್ರೀಳಂತಿ—ವಿಹರಿಸು
ತ್ತಾರೆ | (ಕಿಂಚ—ಮತ್ತು) | ರುದ್ರಾಃ—ರುದ್ರಪುತ್ರರಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು | ನಮಸ್ತಿನಂ—ನಮಸ್ಕಾರ
ಯುಕ್ತನೂ | ಹವಿಷ್ಯತಂ—ಹವಿಷ್ಯದಾತ್ಮವೂ ಆದ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಅವಸಾ—(ತಮ್ಮ) ರಕ್ಷಣಾಶಾಯ
ದಿಂದ ಅಥವಾ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದರಿಂದ (ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅಥವಾ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) | ನಕ್ಷಂತಿ—
ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರಾಪ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ) | (ಮತ್ತು) ಸ್ವತವಸಃ—ಸ್ವಾಯತ್ತಬಲರಾದ (ನೈಸರ್ಗಿಕ ಬಲವಿಪ್ರರಾದ)
ಮರುತರು | ನ ಮರ್ಧಂತಿ—(ಯಜಮಾನನನ್ನು) ಕ್ಷೇಶಪಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಔರಸಪುತ್ರನನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತೆ ಮಧುರವಾದ ಹವಿಷ್ಣನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ
ಅನಿಷ್ಠರಾದವರನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಾರೆ, ರುದ್ರ ಪುತ್ರರಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು, ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವವನೂ,
ಹವಿಷ್ಯದಾತ್ಮವೂ ಆದ ಯಜಮಾನನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಬರುತ್ತಾರೆ, ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠರಾದರೂ ಯಜಮಾನನನ್ನು
ಹಿಂಸಿಸುವುದಿಲ್ಲ

English Translation.

Ever accepting the sweet (libation), as (they would) a son, they sport
playfully at sacrifices, demolishing (all intruders) : the Rudras come to the
offerer of prayers and oblations, for his protection, and powerful as they
are, do him no harm.

|| ವಿಶೇಷನಿಷಯಗಳು ||

ನಿತ್ಯಂ ನ ಸೂನುಂ ಮಧು—ಇಲ್ಲಿ ನ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಪಮಾನಾಚಕವಾಗಿರುವುದು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ತಂದೆಯ ತನ್ನ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಮಗನಿಗೆ (ಮಗುವಿಗೆ) ಮಧುವಾದ ತಿಂಡಿಯನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಎಂದು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವರೆಂಬ ಆತ್ಯಂತ ಸಮಂಜಸವಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು ತಂದೆಯಾದವನು ತನ್ನ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಮಗುವಿಗೆ ಆದರಾಶ್ರಯದಿಂದ ಸಿಹಿಯಾದ ತಿಂಡಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವಂತೆ, ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೂ ತಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸುವ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಸಕಲ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವರೆಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು

ಶ್ರೀಳಂತಿ, ಶ್ರೀಳಾಃ—ಗುಳಿಯು ರಭಸವಾಗಿ ಬೀಸುವಾಗ ಒಂದುವಿಧವಾದ ಆಹ್ವಾದಕರವಾದ ಶಬ್ದವುಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ವಿಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಹರ್ಷಧ್ವನಿಗೈಯ್ಯುತ್ತಾ ಶ್ರೀಡಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಮುಷಿಯು ವರ್ಣನೆಮಾಡಿರುವನು **ಶ್ರೀಳಂತಿ, ಶ್ರೀಳಾಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅವರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವವು ಆದರೂ ಈ ಶಬ್ದವು ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಸರವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಶ್ರೀಳಂ ವಃ ಶರ್ಭೋ ಮಾರುತಮನರ್ವಾಣಂ ರಭೇಶಭುಂ | ಕಣ್ವಾ ಅಭಿ ಪ್ರ ಗಾಯತ ||
(ಋ. ಸಂ ೧-೩೭-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸರವಾಗಿಯೂ,

ಶ್ರೀಳಂತಸ್ವಾ ಸುಮನಸಃ ಸವೇಮಾಭಿ ದ್ಯುಮ್ನಾ ತಸ್ಮಿವಾಂಸೋ ಜನಾನಾಂ |
(ಋ ಸಂ ೪-೪-೯)

ಜ್ಯೇಷ್ಠೇಭಿಯಸ್ತೇಜಿಷ್ಠೈಃ ಶ್ರೀಳುಮದ್ವಿವರ್ಷಿಷ್ಯೇಭಿಭಾಢುಭಿರ್ನಕ್ಷತಿ ದ್ಯಾಂ |
(ಋ ಸಂ ೧೦-೩-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಸರವಾಗಿಯೂ,

ವೃಥಾ ಶ್ರೀಳಂತ ಇಂದವಃ ಸಧಸ್ತಮಭ್ಯೇಕಮಿತ್ | ಸಿಂಧೋರೂರ್ಮಾ ವ್ಯಕ್ಷರನ್ ||
(ಋ ಸಂ. ೯-೨೧-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತೆಯ ಸರವಾಗಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

ವಿದಭೇಷು—ಯಜ್ಞೇಷು | ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. **ವೇದಯತ್ಸು ಸ್ತೋತ್ರೇಷು ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇಷು** ಎಂಬುದರಿಂದ **ವಿದಥ** ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ವಗತ್ರ ಅನುಸರಿಸಿದೆ. **ಯಜ್ಞಃ, ವೇನಃ** ಇತ್ಯಾದಿ ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ ೩-೧೯), ಮತ್ತು **ವಿದಥಾನಿ ವೇದನಾನಿ |** ವಿದಧ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವೆಂದರ್ಥವೆಂಬುದನ್ನು (ನಿ ೬-೭) ತೋರಿಸಲು

ಹೋತಾ ದೇವೋ ಅಮರ್ತ್ಯಃ ಪುರಸ್ತಾದೇತಿ ಮಾಯಯಾ | ವಿದಥಾನಿ ಪ್ರಚೋದಯನ್ ||

(ಋ ಸಂ ೩-೨೭-೭)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಕವಾದ ವಿದ್ಧಾತುನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ವಿದಥಾನಿ ನೇದಿತವ್ಯಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ | ಅರಿಯಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಎಂದರ್ಥವಾದಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಷ್ಕರ್ಷವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಕೆಲವು ಪಂಡಿತರು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ಎಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿರುವರು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಒಂದೊಂದು ವಿಧವಾದ ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ಅರ್ಥವಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳೂ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುವು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು,

ಅಮಾದೇಷಾಂ ಭಿಯಸಾ ಭೂಮಿರೇಷತಿ ನೌನ್ ಪೂರ್ಣಾ ಕ್ಷರತಿ ವ್ಯಥಿಯರ್ತೀ |

ದೂರೇದ್ಯಶೋ ಯೇ ಚಿತಯಂತ ಏಮಭಿರಂತರ್ಮಹೇ ವಿದಥೇ ಯೇತಿರೇ ನಃ |

(ಋ ಸಂ. ೫-೫೯-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ವಿದಥೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ (ಯಜ್ಞ) ಸಭೆ (the great sacrificial assembly) ಎಂದು ಅರ್ಥವಾದಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಇದರ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ ಇತರ ಜರ್ಮನ್ ಪಂಡಿತರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇದರ ಮೂಲಧಾತುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಕೊನೆಗೆ Vidadha may have been the name of a sacred act, as Veda is of sacred knowledge. But the fact remains that it is best translated by assembly, particularly an assembly for sacrificial purposes

(Sacred Books of the East Vol. 32 p. 349-50)

ಪವಿತ್ರವಾದ ಜ್ಞಾನವೆಂಬುದು ನೇದತಬ್ಬಾರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಪವಿತ್ರವಾದ ಕ್ರಿಯೆ ಎಂಬುದು ವಿದಥ ರಬ್ಬಾರ್ಥವೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳಿರುವರು ಆದರೆ ಯಜ್ಞ ಸಭೆಯೆಂಬುದೇ ಈ ಪದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಿದ್ದಾನೆ

Hermann Oldenberg ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು Vedic Hymns ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಋ ಸಂ ೧-೩೧-೬ನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ವಿದಥೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ ಅವನ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅನಂತರ ಅವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

On the derivation and meaning of ವಿದಥ Various opinions have been pronounced in the last years which have been collected by prof. Max Muller in his note on R. V, V. 59 2 (S B. E. Vol- 32 p. 349 sp.) without trying to discuss here all different theories, I proceed to state my own opinion ,

I propose to derive ವಿವಿಧ from ವಿ+ಧಾ, The verb ವಿ+ಧಾ means 'to distribute, to arrange, to ordain;' thus the original meaning of ವಿವಿಧ must be like the meaning of ವಿಧಾನ, 'distribution, disposition, ordinance, In V. 3-6, we read ವಿವಿಧೇಷು ಅಪ್ನಾಂ this phrase receives its explanation by VII. 6-11 we may call attention also to VI. 51-2 within the sphere of the Vedic poets' thoughts, the most prominent example of something most artificially ವಿಹಿತ was the sacrifice. ಯಜ್ಞ and ವಿವಿಧ, 'Sacrifice' and 'ordinance' became nearly synonymous. (III 3-3) finally ವಿವಿಧ seems to mean 'the act of disposing of any business' or the like, this meaning appears, I believe, in some passages like the well-known phrase, ಬೃಹದ್ವದೇನು ವಿವಿಧೇ ಸುವೀರಾಃ--may we with Valiant men mightily raise our voice at the determining of ordinances Thus the word ವಿವಿಧ and ಸಭಾ approach each other in the meaning; a person influential in council is called both ವಿವಿಧ್ಯ and ಸಭೇಯ "

(Sacred Books of the East. Vol. 46. p. 27).

ಈ ಲೇಖನದ ಮುಖ್ಯಸಾರಾಂಶವೇನೆಂದರೆ,

ವಿವಿಧ ಶಬ್ದವು ಧಾ ಧಾತುವಿಗೆ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಸಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ವಿಧಾ ಎಂದರೆ ಹಂಚು, ನಿಯಮಿಸು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಸಿಯಮವಾಲನೆಯೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು ವಿವಿಧ ಮತ್ತು ವಿಧಾ ಈ ಎರಡು ಪದಗಳ ಅರ್ಥಗಳೂ ಒಂದೇ ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು,

ವಯಮಗ್ನೇ ವನುಯಾಮ ತ್ಸೋತಾ ವಸೂಯವೋ ಹವಿಷಾ ಬುಧ್ಯಮಾನಾಃ |
ವಯಂ ಸಮರೈ ವಿವಿಧೇಷ್ವಹ್ಯಾಂ ವಯಂ ರಾಯಾ ಸಹಸಸ್ಪತ್ರ ಮರ್ತಾನ್ ||

(ಋ ಸಂ 31-2-೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಿವಿಧೇಷ್ವಹ್ಯಾಂ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೂ,

ವಿ ಯೇ ದಧುಃ ಶರದಂ ಮಾಸಮಾದಹರೈಷ್ವ ಮುಕ್ತಂ ಚಾವ್ಯಚಂ |
ಅನಾಸ್ಯಂ ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ಅರೈಮಾ ಹ್ವತ್ರಂ ರಾಜಾನ ಆಶತ |

(ಋ. ಸಂ ೭-೬೬-೧೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಿ-ದಧುಃ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಮಾನಾರ್ಥದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ವಿಹಿತ, ವಿವಿಧ ಎಂಬ ಪದಗಳ ಅರ್ಥಗಳೂ ಒಂದೇ ಆಗಿ, ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ಯಜ್ಞವೇ ವಿವಿಧ ವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಯಜ್ಞ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಸಭೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿಯಿತು ಎಂದು ಈ ಪಂಡಿತನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ವಿವಿಧ ವೆಂದರೆ ಸಭೆಯೇವಾಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಗೃಹ ಎಂಬರ್ಥವೇ ಸರಿಯಾದುದು ಎಂದು Bloomfield ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು Max Muller ಮತ್ತು Oldenberg ಎಂಬಿಬ್ಬರೂ ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥ ವಲ್ಲದವ ದೋಷಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾನೆ ಅವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ

The word ವಿವಿಧ contains the root ವಿವ್ in its ordinary sense of 'get, acquire'. Instead of this, the radical idea underlying the word was generally felt to be 'come to-gether,' 'assemble'. Again, the false start from the notion of 'assemblage' resulted in an approximation of the word to other words for assemblage, especially to ಸಭಾ with which ವಿವಿಧ was almost identified We shall see that there are decided points of contact between the words ವಿವಿಧ and ಸಭಾ but the contact is that of extreme opposites in a way. ವಿವಿಧ refers to home matters, ಸಭಾ generally to public matters

In the interpretation of a term that figures prominently in the mystic—hieratic sphere of the Veda it is peculiarly necessary to search for its uses outside of that sphere, if there be such uses. In X—85-26, the bride after the wedding ceremony proper, as the newly married couple are about to travel to their new home is addressed with the words "May Pushan taking thee by the hand lead thee home, may the Asvins lead thee forth on their car. Go to your house in order that thou mayst be mistress of the house'.

Now ವಿವಿಧ here, can but have one meaning, 'household' or something very like it. It certainly cannot refer to anything in the nature of public gathering similar to the ಸಭಾ. In the phrase ಬೃಹಸ್ಪದೇವು ವಿವಿಧೇ ಸುವೀರಾಃ (R V. 2-1-16), the word ಸುವೀರಾಃ refers to family relations, not to public life.

Thus far, it may not be doubted, the word appears in the language of ordinary life. But it is found to a very much greater extent in the sacerdotal sphere, indeed, as all interpreters from Yaska on, have agreed, it often has a meaning very close to Yagna 'Sacrifice' itself. This is as it should be, in as much as the sacrifice is a private, home affair, it is very natural ವಿವಿಧ the house, the premises, the establishment, should figure

prominently in connection with the sacrifice. ಈ ಲೇಖನದ ಸಾರಾಂಶವೇನೆಂದರೆ ವಿವಿಧ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಭಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೆಲವರು ಹೇಳಿರುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದನ್ನು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬಹುದು ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಪೂಷಾ ತ್ರೇತೋ ನಯತು ಹಸ್ತಗೃಹ್ಯಾಶ್ವಿನಾ ತ್ವಾ ಪ್ರವತಶಾಂ ರಥೇನ |
ಗೃಹಾನ್ ಗಚ್ಛ ಗೃಹಪತ್ನೀ ಯಥಾಸೋ ವಶಿನೀ ತ್ವಂ ವಿವಿಧಮಾ ವದಾಸಿ ||

(ಋ ಸಂ ೧೦-೮೫-೨೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂಷನೂ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಪತಿಗೃಹಕ್ಕೆ ಕ್ಷೇಮದಿಂದ ಕರೆದೊಯ್ಯಲಿ ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದು ವಿರದವಾಗಿದೆ ಅಲ್ಲದೆ.

ಯೇ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯೋ ಗೋಅಗ್ರಾಮಶ್ವಪೇಶಸಮಗ್ನೇ ರಾತಿಮುಪಸೃಜಂತಿ ಸೂರಯಾಃ |
ಅಸ್ಮಾಙ್ಚ ತಾಂಶ್ಚ ಪ್ರ ಹಿ ನೇಷಿ ವಸ್ಯ ಆ ಬೃಹದ್ವದೇವು ವಿವಿಧೇ ಸುವೀರಾಃ ||

(ಋ ಸಂ ೨-೧-೧೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸುವೀರಾಃ ಎಂದರೆ ಶೋಭನಪುತ್ರಾದಿಸಂಹಿತಾಃ ಎಂದರ್ಥವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥ. ಆದರೆ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯವು ನಡೆಯುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗೃಹವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ ಯಾಸ್ತಾದಿಗಳು ಯಜ್ಞಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಇವೇ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಹೀಗೆಂಬುದಾಗಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿಶ್ವರನು ಅನೇಕ ಪಂಡಿತರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ಹೀಗೆ ಗೃಹ, ಯಜ್ಞ, ಸಭಾ ಎಂಬ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೂ ತಪ್ಪೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಅರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇವೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ ೧೦-೮೫-೨೬ ಮತ್ತು ೨೬, ೨-೮೪-೨ ಇತ್ಯಾದಿಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಗೃಹವೆಂದೂ, ೧೦-೧೦೦-೬, ೧೦-೧೦೦-೨ ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಯಜ್ಞಗೃಹವೆಂದೂ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಸಭಾ ಎಂದೂ ಸಹ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ

ಘೃಷ್ಣಯಾಃ—ರಕ್ಷಃಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ಘರ್ಷಣಾಃ | ರಾಕ್ಷಸಲೇ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಘರ್ಷಣೆಮಾಡುವವರು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಅವರು ಉಂಟುಮಾಡುವ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವವರು, ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳಿಗೆ ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ರುದ್ರಾಃ—ರುದ್ರಪುತ್ರಾಃ | ಮರುತೋಽಪಿ ರುದ್ರಾ ಉಚ್ಯಂತೇ ಜನ್ಯಜನಕಯೋರಭೇದಾತ್ | ರುದ್ರಾಃ ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ರುದ್ರಪುತ್ರರು ತಂದೆಯ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಪುತ್ರರನ್ನು ಕರೆಯುವುದು 'ವಾಡಿಕೆಯಾದ್ದರಿಂದಲೂ, ವ್ಯವಹಾರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜನ್ಯಜನಕರಿಗೆ ಭೇದವು ಎಣಿಸಲ್ಪಡದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಇಲ್ಲಿ ರುದ್ರಪುತ್ರರಾದ ಮರುದ್ವೇದಸತಿಗಳನ್ನು ರುದ್ರರಬ್ಬಂದಿಲೇ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು. ಮರುತ್ತುಗಳು ರುದ್ರಪುತ್ರರು ಹೇಗಾದರು ಎಂಬ ವಿಷಯದ್ದಲ್ಲ ಸಾಯಣರು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೪-೬ ನೆಯ ಮುಕ್ತಿಯ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪೂರ್ವೇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು

ರುದ್ರಸ್ಯ ಚ ಮರುತಾಂ ಪಿತೃತ್ವೇನೇವಮಾಖ್ಯಾಯತೇ | ಪುರಾ ಕದಾಚಿದಿಂದ್ರೋಽಸುರಾನ್
ಜಿಗಾಯ | ತದಾನೀಂ ದಿತರಸುರಮಾತೇಂದ್ರಹನನಸಮರ್ಥಂ ಪುತ್ರಂ ಕಾಮಯಮಾನಾ
ತಸಸಾ ಭರ್ತುಃ ಸಕಾಶಾದ್ಭರ್ತು ಲೇಭೇ | ಇಮಂ ವ್ಯಕ್ತಾಂತಮವಗಚ್ಛನ್ನಿಂದ್ರೋ ವಜ್ರ-
ಹಸ್ತಃ ಸನ್ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪೋ ಭೂತ್ವಾ ತಸ್ಯಾ ಉದರಂ ಪ್ರವಿಕ್ತೃ ತಂ ಗರ್ಭಂ ಸಪ್ತಧಾ ಬಿ-
ಭೇದ | ಪುನರಪ್ಯೇಕ್ಯಕಂ ಸಪ್ತಖಂಡಮಕರೋತ್ | ತೇ ಸರ್ವೇ ಗರ್ಭೈಕವೇಶಾ ಯೋನೇ-
ರ್ನಿಗತ್ಯಾರುದನ್ | ಏತಸ್ಮಿನ್ನವಸರೇ ಲೀಲಾರ್ಥಂ ಗಚ್ಛಂತೌ ಪಾರ್ವತೀಪರಮೇಶ್ವರಾವಿ-
ಮಾನ್ ದದೃಶುಃ | ಮಹೇಶಂ ಪ್ರತಿ ಪಾರ್ವತೈವಮವೋಚತ್ | ಇಮೇ ಮಾಂಸಖಂಡಾ
ಯಥಾ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಪುತ್ರಾಃ ಸಂಪದ್ಯಂತಾನೇವಂ ತ್ವಯಾ ಕಾರ್ಯಂ ಮಯಿ ಚೇತ್ಸೀತಿ-
ರಸ್ತೀತಿ | ಸ ಚ ಮಹೇಶ್ವರಸ್ತಾನ್ಸಮಾನರೂಪಾನ್ ಸಮಾನವಯಸಃ ಸಮಾನಾಲಂಕಾರಾ-
ನ್ಪುತ್ರಾನ್ಯುತ್ವಾ ಗೌರ್ಯೈ ಪ್ರದದೌ ತವೇನೇ ಪುತ್ರಾಃ ಸಂತ್ಸಿತಿ | ಅತಃ ಸರ್ವೇಷು
ಮಾರುತೇಷು ಸೂಕ್ತೇಷು ಮರುತೋ ರುದ್ರಪುತ್ರಾ ಇತಿ ಸ್ತೂಯಂತೇ | ರೌದ್ರೇಷು ಚ
ಮರುತಾಂ ಪಿತಾ ರುದ್ರ ಇತಿ ||

ಎಂದರೆ—ಹಿಂದೆ ಒಂದಾನೊಂದುಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಅಸುರರನ್ನು ಜಯಿಸಿದಾಗ ಅಸುರಮಾತೆಯಾದ ದಿತಿಯು
ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾದ ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸಿ, ತನ್ನ
ಪತಿಯ ಸೇವೆಯಿಂದ ಗರ್ಭವತಿಯಾದಳು. ಇಂದ್ರನು ಈ ವರ್ತಮಾನವನ್ನು ತಿಳಿದು ಮಾತೃಸೇವೆಯನ್ನು
ಆಚರಿಸುವ ನೆಪದಿಂದ ದಿತಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ತನ್ನ ವಜ್ರಯುಧ
ಸಹಿತನಾಗಿ ದಿತಿಯ ಉದರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಆ ಗರ್ಭವನ್ನು ಮೊದಲು ಏಳುಭಾಗವಾಗಿಯೂ, ಅನಂತರ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ
ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನೂ ಮತ್ತೆ ಏಳು ಏಳು ಚೂರುಗಳನ್ನಾಗಿ ಎಂದರೆ ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತು ಚೂರುಗಳನ್ನಾಗಿ ಸೀಳಿದನು.
ಇವರಿಂದ ಆ ಗರ್ಭದ ಚೂರುಗಳು ಉವರದಿಂದ ಹೊರಗಡೆಗೆ ಜಾರಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಅಳುತ್ತಿರುವವನ್ನು
ಲೋಕಾನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಪಾರ್ವತೀಪರಮೇಶ್ವರರು ನೋಡಿದರು ಆಗ ಪಾರ್ವತಿಯು ಆ
ಮಾಂಸಖಂಡಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದಯೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ತನ್ನ ಪತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಇವುಗಳೆಲ್ಲ (ಜೀವ) ಪ್ರಾಣವನ್ನು
ಹೊಂದಿ ಜೀವಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಬೇಡಿಕೊಂಡ ಕಾರಣ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಆ ನಲವತ್ತೊಂಬತ್ತು
ಮಾಂಸಖಂಡಗಳೂ, ಒಂದೇಸಮನಾದ ರೂಪ, ಅಲಂಕಾರ, ವಯಸ್ಸು ಉಳ್ಳ ಪುತ್ರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಮತ್ತು
ಇವರು ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳು ಎಂದು ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಹೇಳಿದನು ಈ ಇತಿಹಾಸದಿಂದ ಮರುತ್ಸುಗಳು ರುದ್ರಪುತ್ರರೆಂದೂ,
ರುದ್ರನು ಮರುತ್ರಿತನೆಂದೂ ಆಯಾಯ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ನಿತ್ಯಂ — ಈ ಶಬ್ದವು ಯಾವಾಗಲೂ ಅಧುನಿಕಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ eternal,
everlasting ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾದರೂ ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಸ್ವಂತ one's own ಎಂಬ
ಅರ್ಥವೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಶಬ್ದವು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ—

ರಯಿರ್ನ ಚಿತ್ತಾ ಸೂರೋ ನ ಸಂದ್ಯಗಾಯಿರ್ನ ಪ್ರಾಣೋ ನಿತ್ಯೋ ನ ಸೂನಃ |

(ಮು ಸಂ ೧-೬೬-೧)

ನಿತ್ಯಂ ನ ಸೂನುಂ ಪಿತೋರುಪಸ್ಥೇ ದ್ಯಾವಾ ರಕ್ಷತಂ ಪೃಥಿವೀ ನೋ ಅಭ್ಯಾತ್ |

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೮೫-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಸೂನು ಶಬ್ದದೊಡನೆಯೂ,

ಜನ್ಮೇವ ನಿತ್ಯಂ ತನಯಂ ಜುಷಸ್ಯ ಸ್ತೋಮಂ ಮೇ ಅಗ್ನೇ ತನ್ನಾ ಸುಜಾತ |

(ಋ. ಸಂ ೩-೧೫-೨)

ನೈಮ್ಯಕ್ಷಾಮ ಯೋಷಣಾಂ ನ ಮರ್ಯೇ ನಿತ್ಯಂ ನ ಸೂನುಂ ತನಯಂ ದಧಾನಾಃ

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೩೯-೧೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ತನಯ ಶಬ್ದದೊಡನೆಯೂ, ಮತ್ತು ಋ ಸಂ. ೨-೨-೧೧ ರಲ್ಲಿ ತೋಕ ಶಬ್ದದೊಡನೆಯೂ, ಋ. ಸಂ. ೭-೮೮-೬ ರಲ್ಲಿ ಆಪಿಶಬ್ದದೊಡನೆಯೂ, ಋ. ಸಂ. ೧-೭೧-೧ ರಲ್ಲಿ ಪತಿಶಬ್ದದೊಡನೆಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ನಿತ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತನ್ನದೇ ಆದ, ತನ್ನ ಸ್ವಂತವಾದ, one's own ಎಂದೇ ಅರ್ಥವು.

ಹವಿಸ್ಪೃತಂ—ಹವಿಷಃ ಕರ್ತಾರಂ, ಪ್ರದಾತಾರಂ ಯಜಮಾನಂ | ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಿತ್ಯಂ—ತ್ಯೆಪ್ ನೇಧ್ರುವ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ತ್ಯವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಿತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಬಿಭೃತಃ—ಡುಭೃ ಇ ಭರಣೇ. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಶ್ಚ ವಿಕರಣ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಭೃಗ್ವಾಮಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಸುರ ಬರುತ್ತದೆ ನಾಭ್ಯಸ್ತಾಚೈತುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ಕ್ರೀಳಂತಿ—ಕ್ರೀಡ್ಯ ವಿಹಾರೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ನಧಾತುಕ ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಕ್ರೀಳಾಃ - ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ-(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿದಥೇಷು—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ರುದಿವಿಧಿಭ್ಯಾಂ ಜಾತ್ (ಉ ಸೂ. ೩-೩೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಾತ್ಪಾತಿದೇಶವಾದಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ಸುರ ಬರುತ್ತದೆ ಸಪ್ತಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಘೃಷ್ಯಯೇ—ಘೃಷ ಸಂಘರ್ಷೇ. ಧಾತು. ತೈವಿಘೃಷ್ಟಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ನಕ್ಷಂತಿ—ನಕ್ಷ ನ್ಯಾಪ್ತೌ. ಇದು ಸೌತ್ರಧಾತು. ಲಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಕ್ರೀಳಂತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಂದಂತೆಯೇ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರುದ್ರಾಃ—ರುದಿರ್ ಆಪ್ರವಿಮೋಚನೇ ಧಾತು. ಸ್ವಾಯಿತಂತಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಮಸ್ತಿನಂ—ನಮಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ನಮಸ್ತೀ. ಅಸ್ಮಾಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುತ್ಪರ್ಧದಲ್ಲಿ ವಿನಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮರ್ಧಂತಿ—ಮಧು ಕ್ಷೇದನೇ ಧಾತು. ಲಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವತವಸಃ—ಸ್ವಂ ತವಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ಸ್ವತವಸಃ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹವಿಷ್ಯತಂ—ಹವಿಃ ಕರೋತಿ ಇತಿ ಹವಿಷ್ಕೃತ್. ಡುಕೃಷ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಸ್ಯಸ್ಯಸಿತಿಕ್ಯತಿತುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತುಕಾಗಮ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ವ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾರಃ ||

ಯಸ್ಮಾ ಊನಾಸೋ ಅನ್ಯತಾ ಅರಾಸತ ರಾಯಸ್ಪೋಷಂ ಚ ಹವಿಷಾ
ದದಾತುಷೇ |

ಉಕ್ಷಂತೈಸ್ತೈ ಮರುತೋ ಹಿತಾ ಇವ ಪುರೂ ರಜಾಂಸಿ ಪಯಸಾ ಮಯೋ-
ಭುವಃ || ೩ ||

|| ಪದವಾಕಃ ||

ಯಸ್ಮಾ | ಊನಾಸಃ | ಅನ್ಯತಾಃ | ಅರಾಸತ | ರಾಯಃ | ಪೋಷಂ | ಚ | ಹವಿಷಾ | ದದಾತುಷೇ |
ಉಕ್ಷಂತಿ | ಅಸ್ತೈ | ಮರುತಃ | ಹಿತಾಃ | ಇವ | ಪುರು | ರಜಾಂಸಿ | ಪಯಸಾ | ಮಯೋಭುವಃ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯಸ್ಯೈ ಯಜಮಾನಾಯ ಹವಿಷಾ ದದಾತುಷೇ ಸೋಮಾದಿಹವಿದರ್ಪತ್ರವತೇ ಹವಿಷಾ ಪ್ರೀತಾ ಉನಾಸೋಽಯತಾರೋಽವ್ಯತಾ ಅನುರಣಧರ್ಮಾಣೋ ಮರುತೋ ರಾಯಸ್ಯೋಷಂ ಧನಸ್ಯ ಪುಷ್ಪಿಂ | ಚರಬ್ಧಾಶ್ವಶ್ವಾದಿಪುಷ್ಪಿಂ | ಅರಾಸತ ಪ್ರಾಯಚ್ಛನ್ | ರಾಸತಿರ್ವಾರ್ಥಃ | ಅಸ್ಯೈ ಯಜಮಾನಾಯ ಹಿತಾ ಇವ ಹಿತಾಚರಣಾಃ ಸಖಾಯ ಇವ ಸಂತೋ ಮಯೋಭುವಃ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯತಾರೋ ಮರುತೋ ರಜಾಂಸಿ ಲೋಕಾನ್ ಪುರು ಪ್ರಭೂತಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಪಯಸೋದಕೇನ ಸಸ್ಯಾದ್ಯುತ್ಪತ್ತೈರ್ಧಮುಕ್ಷಂತಿ | ಸಿಂಚಂತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹವಿಷಾ—ಸೋಮಾದಿಹವಿಸ್ತನ್ನು | ದದಾತುಷೇ—ಅರ್ಪಿಸುವ | ಯಸ್ಯೈ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಉನಾಸಾಃ—ರಕ್ಷಕರೂ | ಅವ್ಯತಾಃ—ಮರಣರಹಿತರೂ ಆದ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳು | ರಾಯಃ ಪೋಷಂ—ಧನದ ಪುಷ್ಪಿಯನ್ನೂ | ಚಿ—ಪಶ್ವಾದಿಪುಷ್ಪಿಯನ್ನೂ | ಅರಾಸತ—ದಾನಮಾಡುತ್ತಾರೋ | ಅಸ್ಯೈ—ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಹಿತಾಃ ಇವ—ಹಿತೈಷಿಗಳಾದ ಮಿತ್ರರಂತೆ ಇರುವವರೂ | ಮಯೋಭುವಃ—ಸುಖದಾತೃಗಳೂ ಆದ | ಮರುತಃ—ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳು | ರಜಾಂಸಿ—ಲೋಕಗಳನ್ನು | ಪುರು—ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವಾಗೆ | ಪಯಸಾ—(ಸಸ್ಯಾದ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಗೋಸ್ಕರ)ಉದಕದಿಂದ | ಉಕ್ಷಂತಿ—ಚುಮುಕಿಸುತ್ತಾರೆ

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ರಕ್ಷಕರೂ, ಅನುರೂ ಆದ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳು ಹವಿರಾದಿದಾತೃವಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಪಶ್ವಾದಿ ಧನಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಮತ್ತು ಹಿತೈಷಿಗಳಾದ ಮಿತ್ರರಂತೆ ಇರುವ ಈ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳು ಸುಖದಾತೃಗಳಾಗಿ, ಉದಕವನ್ನು ಒದಗಿಸಿ, ಸಸ್ಯಾದ್ಯುತ್ಪಾದಿಯ ಮೂಲಕ ಲೋಕಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರವೃದ್ಧವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

To him, the presenter (of offerings), the protecting and immortal Maruts, (gratified) by the oblation, have given abundance of riches : they, the bestowers of happiness, becoming, as it were, the friends (of the worshipper), sprinkle the regions plentifully with water.

|| ವಿಕೀರ್ಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮುಖ್ಯಾಭಿವ್ರಾಯವು—ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ, ಹವಿಸ್ತನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಮರಣರಹಿತರಾದ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳು ಧನವನ್ನೂ ಪಶುಪುತ್ರಾದಿಪಂಪತ್ತನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಕಾಪಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಯಜಮಾನರ ಹಿತವನ್ನೇ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಾಧಿಸುತ್ತಾ ಅವರ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಲೋಕರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ, ಸಸ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿಯೂ, ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಭೂಮಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೀರಿನಿಂದ ನೆನೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ರಾಯಃ ಪ್ರೋಷಂ—ರಾಯಃ ಎಂದರೆ ಧನವು. **ಪ್ರೋಷಂ** ಎಂದರೆ ಪುಷ್ಟಿಯು. ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಾಧನ ಭೂತವಾದ ಗವಾದಿಪಶುಸಂಪತ್ತನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಪವಿಷಾ ದದಾತುಷೇ—ಸೋಮಾದಿಹವಿರ್ದತ್ತವತೇ | ಸೋಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಆರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ

ಹಿತಾ ಇವ—ಹಿತಾಚರಣಾಃ ಸಖಾಯಿ ಇವ | ಯಾವಾಗಲೂ ಹಿತವನ್ನೇ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ನೇಹಿತರಂತೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಯಜಮಾನನ ಹಿತವನ್ನೇ ಬಯಸುವರು

ಪುರು—ಪ್ರಭೂತಂ | ಉರು ತುವಿ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಬಹುನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪುರು ಶಬ್ದವು ಪರಿತ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುರು ಎಂದರೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೧೩)

ರಜಾಂಸಿ—ರಜಶ್ಯಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿರುವವು ರಜಃ ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿಯೆಂದೂ (ನಿ ೨-೧೨), ಜ್ಯೋತಿಯೆಂದೂ, ಉದಕವೆಂದೂ (ನಿ. ೪-೧೯) ಶೋಕವೆಂದೂ (ನಿ. ೪-೧೯) ನಾನಾರ್ಥಗಳಿವೆ ಇಲ್ಲಿ ಶೋಕ ಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು

ಮಯೋಭುವಃ—ಮಯಃ ಎಂದರೆ ಸುಖವು (ನಿ ೩-೧೩) ಯಾಜಮಾನರಿಗೆ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವ ರಾದ್ದರಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಮಯೋಭುವಃ ಎಂಬ ಏಕೇಕಣದಿಂದ ಸೂಚಿಸಿದೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದವ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ಊಮಾಸಃ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. **ಅಪಿಸಿವಿತುಷಿಭ್ಯಃ ಕಿತ್** (ಉ ಸೂ. ೧-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತ್ವ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಧಾವಕಾರಗಳಿಗೆ **ಜ್ವರತ್ವೇ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಊರಾದೇಶ. **ಇನ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ಗತ್ಯಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಅಮೃತಾಃ—ನಜ್ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ **ನಜೋಜರ**—(ಪಾ ಸೂ ೬-೨-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅರಾತೆ—ರಾಸ್ಯ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ದಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಝಕ್ಕೆ ಅತಾದೇಶ. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುನಚನಾಂತರೂಪ. ಯಜ್ಞಬೃಹಸ್ಪಂಭಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮನಾಗುತ್ತದೆ.

ರಾಯಃ—ಊದಿಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದದಾತುಷೇ—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ. ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ **ಕ್ವಸುಕ್ವ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನ

ಪರನಾದಾಗ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ ಶಾಸಿವಸಿ ಘಸೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ

ಉಕ್ಷಂತಿ - ಉಕ್ಷ ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಧನುಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾದೇಶ ಬಹುಲಂ ಛಂವಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಸಿಗೆ ಲುಕ್. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮ ಸ್ವರ ಒರುತ್ತದೆ

ಹಿಶಾಃ - ಡುಧಾಣ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರನಾದಾಗ ದೆಧಾತೇರ್ಹಿಃ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ನುಯೋಭುವಃ - ಮಯಃ ಎಂಬುದು ಸುವಿದ ಹೆಸರು ಇದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಅಂತರ್ಧಾವಿ ತನ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಭೂಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಒರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಧನೂ ಬಹು ವಚನಾಂತರೂಪ || ೩ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ |

ಆ ಯೇ ರಜಾಂಸಿ ತವಿಷೀಭಿರವ್ಯತ ಪ್ರ ನ ಏನಾಸಃ ಸ್ವಯಂತಾಸೋ
ಅಧ್ರಜನ್ |
ಭಯಂತೇ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ ಹರ್ಮ್ಯಾ ಚಿತ್ರೋ ವೋ ಯಾಮಃ
ಪ್ರಯಂತಾಸ್ತ್ವಷ್ಟಿಷು || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ |

ಆ | ಯೇ | ರಜಾಂಸಿ | ತವಿಷೀಭಿಃ | ಅವ್ಯತ | ಪ್ರ | ನಃ | ಏನಾಸಃ | ಸ್ವಯಂತಾಸಃ | ಅಧ್ರಜನ್ |
ಭಯಂತೇ | ವಿಶ್ವಾ | ಭುವನಾನಿ | ಹರ್ಮ್ಯಾ | ಚಿತ್ರಃ | ನಃ | ಯಾಮಃ | ಪ್ರಯಂತಾಸು | ಷ್ತ್ವಷ್ಟಿಷು || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ಯುಷ್ಮತ್ಸಂಬಂಧಿನೋ ಯ ಏನಾಸ ಏನಾ ಅತ್ಯವಿಶೇಷಾಸ್ತವಿಷೀಭಿಃ ಸ್ವಕೀಯೈ-
ರ್ಬಲೈವ್ಯಕ್ತಿಪ್ರದಾನಾದಿರೂಪೈ ರಜಾಂಸಿ ಲೋಕಾನಾವ್ಯತ ಸರ್ವತ ಅವ್ಯಂತಿ ತೇ ವೋ
ಯುಷ್ಮಾಕನುೇನಾಸೋಶ್ರಾಃ ಸ್ವಯಂತಾಸಃ ಸ್ವಯನುೇವ ಸಾರಥಿನಾ ವಿನೈವ ಯುಕ್ತಾಃ ಸ್ವಾಧ್ರಜನ್ |

ಪ್ರಕರ್ಷಣೋ ಗಚ್ಛಂತಿ | ವ್ಯಾಪ್ನುವಂತಿ | ಕಿಂಚಿ ಯುಷ್ಮದಾಗಮನಾದ್ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ
ಭೂತಜಾತಾನಿ ವಿಶ್ವಾ ಹರ್ಮ್ಯಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಹರ್ಮ್ಯಾಣಿ ಚಿ ಭಯಂತೇ | ಬಿಭೃತಿ ಪತನಾತ್ | ಯಸ್ಯಾದೇವಂ
ತಸ್ಯಾದ್ಲೋ ಯಾಮುಕ್ತಿ ತ್ರಶ್ವಾ ಯನೀಯೇ | ಅಶ್ವರ್ಯಭೂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಭೀತೇಃ ಕಾರಣಮಾಹ |
ಋಷಿಷು ಯುದ್ಧಸ್ವಾಪು ಹೇತಿಷು ಪ್ರಯತಾಸು ಪ್ರಕರ್ಷಣೋದ್ಯತಾಸು ಸತೀಷು | ಅಥನಾ ಭೀತೌ
ದೃಷ್ಟಾಂತೇ | ಋಷಿಷು ಪ್ರಯತಾಸು ಸತೀಷು | ಲುವೈಶ್ವೋಪಮೇಯಂ | ಆಯುಧೇಷೂದ್ಯತೇಷು
ಯಥಾ ಜನಾ ಬಿಭೃತಿ ತದ್ವದ್ಯುಷ್ಮದಾಗಮನಾದ್ವಿಭೃತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

• (ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದೇವತೆಗಳೇ | ಯೇ ಏನಾಸಃ—ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ಅಶ್ವಗಳು |
ತನಿಷೀಭಿಃ—(ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಾದಿರೂಪವಾದ) ಸ್ವಕೀಯ ಬಲಗಳಿಂದ | ರಜಾಂಸಿ—ಲೋಕಗಳನ್ನು | ಆ ಅವ್ಯತ—
ಸರ್ವತ್ರ ಆವರಿಸುತ್ತವೆಯೋ | (ತೇ—ಆ) | ವಃ—ನಿಮ್ಮ (ಅಶ್ವಗಳು) | ಸ್ವಯಂತಾಸಃ—ತಾನಾಗಿಯೇ (ಸಾರಥಿ
ಯಿಲ್ಲದೇ) ರಥದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತಗಳಾಗಿ | ಪ್ರ ಅಥ ಜನ್—ವಿಕೇಶವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತವೆ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತೂ ನಿಮ್ಮ
ಆಗಮನದಿಂದ) | ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ --ಸಮಸ್ತ ಭೂತಜಾತಗಳೂ | (ವಿಶ್ವಾ) ಹರ್ಮ್ಯಾ—ಸಮಸ್ತ ಗೃಹಗಳೂ |
ಋಷಿಷು—ಯುದ್ಧಸ್ವಪಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು | ಪ್ರಯತಾಸು—ಹೋಡಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಲೆತ್ತಿದಾಗ (ಭಯ
ಪಡುವಂತೆ) | ಭಯಂತೇ—(ಬೀಳುತ್ತೇನೆಂದು) ಭಯಪಡುತ್ತವೆ | (ತಸ್ಮಾತ್—ಆದುದರಿಂದ) | ವಃ—ನಿಮ್ಮ |
ಯಾಮಃ—(ಆ ಗಮನವು) ಸಂಚಾರವು | ಚಿತ್ರಃ—ಅಶ್ವರ್ಯಕರವಾದುದು

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುದೇವತೆಗಳೇ, ಸ್ವತಃನಿಯುಕ್ತವಾಗುವ ನಿಮ್ಮ ಅಶ್ವಗಳು ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಾದಿ ಕರ್ಮನಿವೃತ್ತವಾಗಿ,
ಲೋಕಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೆ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಜನರು ಭೀತರಾಗುವಂತೆ, ನಿಮ್ಮ ಆಗಮನದಿಂದ
ಪ್ರಾಸಾದಾದಿಗಳೂ, ಸಮಸ್ತ ಭೂತಜಾತಗಳೂ ಬೀಳುತ್ತೇನೆಂದು ಭಯಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ

English Translation

Those, your coursers, which traverse the regions in their speed,
proceed, self-guided : all worlds, all dwellings, are alarmed. for marvellous
is your coming . (such fear as is felt) when spaces are thrust forth (in battle).

|| ವಿಕೇಶವಿಷಯಗಳು ||

ರಜಾಂಸಿ—ರಜೋ ರಜತೇಜ್ಯೋರ್ಗತೀ ರಜ ಉಚ್ಯತೇ | ಉದಕಂ ರಜ ಉಚ್ಯತೇ | ಲೋಕಾ
ರಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತೇ | ರಜಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಯೋತಿತಿ, ಉದಕ, ಲೋಕಗಳೆಂಬ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿವೆ (ನಿ. ೪-೧೯) ಇಲ್ಲಿ
ಲೋಕಗಳೆಂದರ್ಥವು.

ತನಿಷೀಭಿಃ—ತನಿಷೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯) ಭಾಷ್ಯ
ಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಕೀಯೈರ್ಬಲೈರ್ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಾದಿರೂಪೈಃ—ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ ತಮ್ಮ

ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು. Max Muller ಪಂಡಿತನು—you have stirred up the clouds with might ಸಿನ್ನು ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಚದುರಿಸಿ ಮಳೆಹುಯ್ಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವನು. ಮಳೆ, ಹುಯ್ಯುವಾಗ ಗಾಳಿಯು ಬಹಳ ರಭಸವಾಗಿ ಬೀಳುವುದರಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಬಲಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅವ್ಯತೆ—ಲೋಕಾನ್ ಸರ್ವತ ಅವ್ಯಣಂತಿ | ಭೂಮಿಯೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವುವು, ಆವರಿಸುವುವು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯು. ವಾಕ್ಸ್ ಮುಲ್ಲರ್ ಪಂಡಿತನು ಈ ಶಬ್ದವು ಚದುರಿಸು (to stir up, to excite) ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವ ವಿ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಚದುರಿಸುವರು, ಪ್ರೇರಿಸುವರು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವನು ಮತ್ತು ಪ್ರವಯಣ—a goad, ಪ್ರವೇಶ್ಯ—driver ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳೂ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಿಧಾತುವಿನಿಂದಲೇ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವನು

ವಿವಾಸಃ—ಇಣ್ ಗತಃ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದವು ವೇಗಗಮನವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ಬಹಳ ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗತಕ್ಕ ಎಂದರ್ಥವು ಇಲ್ಲ ಬಹಳ ವೇಗಗಮನವುಳ್ಳವು ಅಶ್ವಗಳಾದುದರಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಆಶ್ವಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಮರುತ್ತಗಳ ಆಶ್ವಗಳಿಗೆ **ಶ್ವಸತ್ಯೋ ಮರುತಾಂ** (ನಿ. ೨-೨೮) ಎಂಬ ನಿರ್ವಚನ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಚುಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಜಿಂಕೆಗಳೆಂದು ಹೆಸರಿದ್ದರೂ ಅನೇಕ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಶಬ್ದವಾಚಕಪದಗಳನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸ್ವಯಂತಾಸಃ :—ಸ್ವಯಮೇವ ಸಾರಥಿನಾ ವಿನೈವ ಯುಕ್ತಾಃ | ಸಾರಥಿಯ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೇ ತಾನೇ ರಥಕ್ಕೆ ಹೂಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ರಥಕ್ಕೆ ಆಶ್ವಗಳನ್ನು ಸಾರಥಿಯೇ ಮೊದಲಾದವರು ಕಟ್ಟಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು ರೂಢಿಯು ಆದರೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಆಶ್ವಗಳು ಆ ರೀತಿ ಇತರರ ಪ್ರೇರಣೆ ಅಥವಾ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ತಾನೇ ಸ್ವತಃ ರಥಕ್ಕೆ ಹೂಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಂಥವನ ಹರೀ ಎಂಬ ಕುಮಾರಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ವಾಹನವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ರೀತಿಯಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಭಯಂತೇ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ ಹರ್ಮ್ಯಾ—ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಜಾತಗಳೂ, ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ, ಮನೆ ಮುಂತಾದ ಕಟ್ಟಡಗಳೂ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಆಗಮನದಿಂದ ಭಯದಿಂದ ನಡಗುವುವು. ಅತಿರಭಸವಾಗಿ ಬೀಳುವ ಗಾಳಿಯಿಂದಲೂ, ಮಳೆಯಿಂದಲೂ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳೂ, ಜನಗಳೂ, ಮನೆಗಳೂ ಅಲ್ಲಾಡುವುವು. ಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತದಿಂದ ವೃಕ್ಷಗಳು ಬುಡಸಹಿತ ಉರುಳುವುವು. ಮನೆಗಳು ಕುಸಿದು ಬೀಳುವುವು ಈ ವಿಷಯಗಳನ್ನೇ **ಭಯಂತೇ** ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು

ಹರ್ಮ್ಯಾ—ಸರ್ವಾಣಿ ಹರ್ಮ್ಯಾಣಿ | ಸಮಸ್ತ ಗೃಹಗಳು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯು. Max Muller ಪಂಡಿತನು ಈ ಶಬ್ದವು ಭುವನಾನಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ **ಹರ್ಮ್ಯಾ** ಎಂದರೆ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ವಾಸನಾಡುವ ಎಂದರ್ಥವೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವನು. ಮತ್ತು ಈ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವನು. ಹರ್ಮ್ಯವೆಂದರೆ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುವ ಗುಳಿ, ಒಲೆ, ಗೃಹ ಎಂದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅರ್ಥಭೇದಗಳನ್ನು

ಸೂಚಿಸುವುದು ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದಿತೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವನು:—ಹರ್ಮ್ಯಾ is used here as an adjective of ಭುವನಾನಿ and can only mean living in houses. It does not, however, occur again in the same sense, though it occurs several times as a Substantive, meaning houses. Its original meaning is fire-pit, then, hearth, then house, a transition of meaning analogous to that of aedes. Most of the ancient nations begin their kitchen with a fire-pit. They dig a hole in the ground, take a piece of the animal's raw hide, and press it down with their hands close to the sides of the hole, which thus becomes a sort of pot or basin. This they fill with water, and they make a number of stones red-hot in a fire else by. The meat is put into the water, and the stones dropped in till the meat is boiled. Catlin describes the process as awkward and tedious, and says that since the Assinaboins had learnt from the Mandans to make pottery, and had been supplied with vessels by the traders, they had entirely done away the custom excepting at public festivals; where they seem, like all others of the human family, to take pleasure in cherishing and perpetuating their ancient customs. This pit was called ಹರ್ಮ್ಯಾ.

(Tylor's Early History of mankind. p. 262).

ಇವಲ್ಲದೆ—

ತೇ ಹರ್ಮ್ಯಾಷ್ವಾಃ ಶಿಶವೋ ನ ಶುಭ್ರಾ ವತ್ಸಾಸೋ ನ ಪ್ರೆ ಕ್ರೀಣಃ ಪಯೋಧಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೨೬-೧೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಮರುವೇವತೆಗಳು ಸಣ್ಣ ಬಾಲಕರಂತೆ ನೃಕಾರಿಸುತ್ತಾ ಒಲೆಯ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದರು ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಹರ್ಮ್ಯಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಒಲೆಯೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ತೇಷಾಂ ನ ಹಸ್ಯೋ ಅಸ್ತಾನಿ ಯಥೇದಂ ಹರ್ಮ್ಯಂ ತಥಾ |

(ಋ. ಸಂ ೭-೨೫-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ನಾವು ಈ ಗೃಹವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹರ್ಮ್ಯಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥವು.

ಅಭೂದು ಕೇತುರುಷಸಃ ಪುರಸ್ತಾತ್ತೈಶೀಚ್ಯಾಗಾದಧಿ ಹರ್ಮ್ಯೇಭ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೭೬-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ—ಉಷಃಕಾಲದ ಬೆಳಕು ಮೊದಲು ಮನೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತದೆ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಹರ್ಮ್ಯಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮನೆಗಳೆಂದೇ ಅರ್ಥವು.

ಸ ತೇವ್ಯಧೋ ಜಾತ ಆ ಹನ್ಯೋಷು ನಾಭಿಯುನಾ ಭವತಿ ರೋಚನಸ್ಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೬-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ—ಅಗ್ನಿಯು ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು (ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುವುದು) ಎಂದು ಹನ್ಯೋಷು ಶಬ್ದವು ಮನೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುವುದು.

ಮನ್ಯೋರಿಯಾಯ ಹನ್ಯೋಷು ತಸ್ಮ ಯತಃ ಪ್ರಜಜ್ಞ ಇಂದ್ರೋ ಆಸ್ಯ ವೇದ |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೭೨-೧೦)

ಇಲ್ಲಿ (ಇಂದ್ರನು) ಮನ್ಯವಿನಿಂದ ಬಂದನು ಮತ್ತು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದನು ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಮನೆಯೆಂದೇ ಅರ್ಥವು.

ಕೆಲವುಕಡೆ ಹನ್ಯೋಷು ಶಬ್ದವು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸನಾಡುವವನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾದರೂ ಮೇಲೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಋ. ಸಂ. ೭-೫೫-೬ ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಮನೆ ಅಥವಾ ಕಟ್ಟಡ (building) ಎಂದೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ನಿಭವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಅಷ್ಟು ಸಮಂಜಸವಾಗಲಾರದು. ಆದರೂ ಹಳ್ಳ ಗುಣಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದು.

ಯದೀಂ ಸುಕ್ಷತ್ರ ಪ್ರಭೃತಾ ಮದಸ್ಯ ಯುಯುಕ್ತಂತಂ ತಮಸಿ ಹನ್ಯೋ ಧಾಃ |

(ಋ ಸಂ ೫-೩೨-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ (ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯುದ್ಧಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಬಯಸುತ್ತಿರುವ ರುಷ್ಣಾಸುರನನ್ನು ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೊಡುವ ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿವೆ) ಹಳ್ಳ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ,

ಯುವಂ ಕಣ್ವಾಯ ನಾಸತ್ಯಾಪಿರಿಸ್ತಾಯ ಹನ್ಯೋ | ತಶ್ಚದೂತೀರ್ದತಸ್ಯಥಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೫-೨೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ (ಎಲೈ ನಾಸತ್ಯರೇ, ನೀವು ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ ಅಸುರರಿಂದ ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಕಣ್ವುಮುಷಿಗೆ ಸಹಾಯವನ್ನು ನೀಡಿ) ಹಳ್ಳವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಹನ್ಯೋ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

ತ್ರಮಸ್ಯ ದಾಯಂ ನಿ ಭಜಂತ್ಯೇಭ್ಯೋ ಯದಾ ಯಮೋ ಭವತಿ ಹನ್ಯೋ ಹಿತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೪-೧೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ (ಯಮನು ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕೆಳಗಿನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುನಾಗ) ಮನೆ ಅಥವಾ ಅಧೋ ಲೋಕವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೭, ೧-೧೧೪-೬; ೮-೭೩-೩, ೧೦-೮೦-೩ ಎಂಬ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಘರ್ಮ ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿ ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ ಅತಿ ಮುಸಿಯು ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತಪಿಸೀಭಿಃ—ತಪ ಎಂಬುದು ಸೌತ್ರಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ **ತನೇರ್ಣದ್ಯಾ** (ಉ. ಸೂ. ೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ **ಟಪಜ್** ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಟಿಡ್ಭಾಣಿಜ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಬೀರ್ಷ್. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅವ್ಯತ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅತಾದೇಶ. ಯಣಾದೇಶ ಆಡಾಗಮ ಮೊದಲ ಬರುತ್ತದೆ ಯದ್ದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಆದ್ಯದಾತ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿನಾಸಃ—ಇಕ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇಕ್ಶೀಭ್ಯಾಂ ವನ್ (ಉ ಸೂ ೧ ೧೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ಆಜ್ಜಸೇರಸುಕ್** (ಪಾ ಸೂ ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ

ಸ್ವಯಂತಾಸಃ—ಸ್ವಃ ಯತಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ಸ್ವಯಂತಾಸಃ ಬಹುವ್ರೀದೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭ್ರಜನ್—ಛೌಜ ಗತೌ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಜಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಯಂತೇ—ಜಾಭೀ ಭಯೇ. ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ **ರೋಲಂತಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ಚ ಆದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ, ಆಯಾದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾ, ಹಮ್ಯಾ—ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ತಿಗಿ ಲೋಪ.

ಚಿತ್ರಃ—ಚಿಜ್ ಚಯನೇ. ಧಾತು **ಅಮಿಚಿಮಿಡಿ** - (ಉ ಸೂ. ೪-೬೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಪ್ರಯಂತಾಸು—ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಮರ್ಣಿ ಕ್ತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದು ಪರವಾದುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಿ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ಯಾಮಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. **ಆರ್ತಿಸ್ತುಸು**—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಯತ್ತ್ವೇಷಯಾನಾ ನದಯಂತ ಪರ್ವತಾನ್ದಿವೋ ವಾ ಪೃಷ್ಠಂ ನರ್ಯಾ
 ಅಚುಚ್ಯವುಃ |
 ವಿಶ್ವೋ ವೋ ಅಜ್ಞನ್ಭಯತೇ ವನಸ್ಪತೀ ರಥೀಯಂತೀವ ಪ್ರ ಜಿಹೀತ
 ಓಷಧಿಃ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯತ್ | ತ್ವೇಷಯಾನಾಃ | ನದಯಂತ | ಪರ್ವತಾನ್ | ದಿವಃ | ವಾ | ಪೃಷ್ಠಂ | ನರ್ಯಾಃ | ಅಚುಚ್ಯವುಃ |
 ವಿಶ್ವಃ | ವಃ | ಅಜ್ಞನ್ | ಭಯತೇ | ವನಸ್ಪತೀಃ | ರಥೀಯಂತೀಽಇವ | ಪ್ರ | ಜಿಹೀತೇ | ಓಷಧಿಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಮರುತಶ್ಚೇಷಯಾನಾಃ ಪ್ರದೀಪ್ತಗಮನಾ ಯದ್ಯದಾ ಪರ್ವತಾನ್ ಪರ್ವವಶೋ ಗಿರೀರ್ಗ-
 ಹ್ವರಾಣಿ ಪೂರಕಾನ್ವೇಘಾನ್ವಾ ನದಯಂತ ನಾದಯಂತಿ ವಾಘನಾ ದಿವೋ ವಿದ್ಯೋತನಾತ್ಕಸ್ಯಾಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ
 ಪೃಷ್ಠಮುಪರಿಭಾಗಂ ನರ್ಯಾ ನರೀಭ್ಯೋ ಹಿತಾ ಅಚುಚ್ಯವುಃ ಗಚ್ಛಂತಿ ತದಾ ವೋ ಯುಷ್ಮತ್ಸಂಬಂ
 ಧಿಸ್ಯಜ್ಞನ್ ಗಮನೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ವಿಶ್ವೋ ವನಸ್ಪತಿರ್ವನಸ್ಯ ಸಾಲಯಿತಾ ವ್ಯಕ್ತಸಮೂಹೋ
 ಭಯತೇ | ಬಿಭೇತಿ | ತಥಾಷಧಿಃ ಪ್ರಿಯಂಗುಪ್ರೀಡ್ಯಾದಿಃ ಪ್ರ ಜಿಹೀತೇ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಗಚ್ಛತಿ |
 ಸ್ವಸ್ಥಾನಾದಿತಸ್ತತ್ಕಲ್ಪಲತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ರಥೀಯಂತೀವ | ರಥಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತೀ
 ಸ್ತ್ರೀ | ರಥಾರೂಢೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದೃತೀ ಸ್ತ್ರೀವ | ಸಾ ಯಥಾ ಚಲತಿ ತದ್ಯತ್ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ತ್ವೇಷಯಾನಾಃ—ಪ್ರದೀಪ್ತರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಪರ್ವತಾನ್—
 ಗಿರಿಗಹ್ವರಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಮೇಘಗಳನ್ನು | ನದಯಂತ—ಧ್ವನಿವಿಶಿಷ್ಟವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಯೋ | ವಾ—
 ಅಥವಾ | ದಿವಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷದ | ಪೃಷ್ಠಂ—ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನು | ನರ್ಯಾಃ—ನರರ ಹಿತೇಚ್ಛುಗಳಾಗಿ |
 ಅಚುಚ್ಯವುಃ—ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ | (ತದಾ—ಆಗ) | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಅಜ್ಞನ್—ಗಮನಕಾಲದಲ್ಲಿ |
 ವಿಶ್ವಃ ವನಸ್ಪತೀಃ—ಸಮಸ್ತ ವೃಕ್ಷಗಳೂ | ಭಯತೇ—ಭಯಪಡುತ್ತವೆ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಓಷಧಿಃ—
 ಸಸ್ಯಾದಿಗಳೂ | ರಥೀಯಂತೀ ಇವ—ರಥಸ್ಥಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು ಓಲಾಡುವಂತೆ | ಪ್ರ ಜಿಹೀತೇ—(ಸ್ವಸ್ಥಾನದಿಂದ)
 ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತದೆ.

• ಭಾವಾರ್ಥ •

ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಪ್ರದೀಪ್ತಗಮಗಳಾದ ಅಶ್ವಗಳು ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಧ್ವನಿತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ, ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತಕರಗಳಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನು ನ್ಯಾಪಿಸುತ್ತವೆ; ಹೀಗೆ ನಿಮ್ಮ ಸಂಚಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ವೃಕ್ಷಗಳೂ ಭಯದಿಂದ ಕಂಪಿಸುತ್ತವೆ, ರಥಸ್ಥಳಾದ ಪ್ರಿಯಂತೆ ಲತಾಗುಚ್ಚಾದಿಗಳು ಅತ್ತಲಿಂದಿತ್ತ ಓಲಾಡುತ್ತವೆ.

English Translation

When your brilliant coursers make the mountains echo ; and friendly to man, traverse the summit of the firmament , then all the forest lords are alarmed at your approach, and the bushes wave to and fro, as a woman in a chariot.

|| ವರ್ತಮಾನಮುಗಲು ||

ವೈಷಯಾವಾಃ—ಪ್ರದೀಪ್ತಗಮನಾಃ | ಭಯಂಕರವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವರು ಗಾಳಿಯು ರಥಸದಿಂದ ಬೀಸುವಾಗ ಎಲ್ಲರಿಗೂ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವೃಕ್ಷಗಳಿಗೂ, ಗೃಹಾದಿಗಳಿಗೂ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಏಕೆಂದರೆ, ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಬಿರುಗಾಳಿಯಿಂದ ವೃಕ್ಷಗಳು ಬುಡಸಹಿತ ಉರಳಿಸಲ್ಪಡುವವು. ಗೃಹಗಳೂ, ಅವುಗಳ ಮೇಲುಭಾಗವೇಯೂ ದೂರ ಎಸೆಯಲ್ಪಡುವವು. ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಸಸ್ಯಗಳೂ ಗಿಡಗಳೂ ಅಶ್ವೋಲಕಶ್ವೋಲವಾಗುವವು. ಈ ರೀತಿ ಬಹಳ ಅನರ್ಥವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳ ಗಮನವು (ರಥಸದಿಂದ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯು) ಬಹು ಭಯಂಕರವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ Wilson ಪಂಡಿತನು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳ ಅಶ್ವಗಳೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವನು ಆರೀತಿ ಅರ್ಥಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಕಾರಣವಿರುವಂತೆ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ನದಯಂತೆ—ನದಾ ಧಾತುವಿಗೆ ಶಬ್ದಮಾಡು, ಧ್ವನಿಗೈಯ್ಯು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದು. ಈ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಪರ್ವತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಪರ್ವತವೆಂದರೆ ಮೇಘ (ನಿ. ೨-೨೧) ಅಥವಾ ಬೆಟ್ಟ (ನಿ. ೧-೨೦), ಮೇಘವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಗಾಳಿಯು ಹೊಡೆತವು ಮೇಘವನ್ನು ಘರ್ಷಿಸುವಂತೆ (ಗುಡುಗುವಂತೆ) ಮಾಡುವುದು ಎಂದೂ, ಬೆಟ್ಟವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಪರ್ವತದ ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೀಪ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಗಿರಿಗಡ್ಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯು ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು. Wilson ಪಂಡಿತನು—ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳ ಅಶ್ವಗಳು ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುವಾಗ ಪರ್ವತಾದಿಗಳು ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಗೈಯ್ಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಎಂದು ವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವನು. ಆದರೆ ನದಾ ಧಾತುವಿಗೆ ನೊದಲು ಕಂಪಿಸು, ಚಲಿಸು, ಅಲ್ಲಾಡು (to vibrate, to shake) ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಿದ್ದು ಕಾಲಕ್ರಮದಿಂದ ಶಬ್ದಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಂತೆ ಕಾಣುವುದು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಋಕ್ಸಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದಾದರೆ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳ ಅಗಮನದಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಜನರೂ, ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳೂ ಭಯದಿಂದ ನಡಗುನರು ಎಂಬರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು. ಈ ಋಕ್ಸಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೋ ವೋ ಅಪ್ಯುನೈಯತೇ ವನಸ್ತತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಇದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವುದು.

ಅಚ್ಯುತಾ ಚಿದ್ರೋ ಅಜ್ಞನ್ನಾ ನಾನದತಿ ಪರ್ವತಾಗೋ ವನಸ್ಪತಿಃ | ಭೂಮಿಯಾರ್ನಮೇಷು ರೇಜತೇ ||

(ಋ ಸಂ ೮-೨೦-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವೇ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಭೂಮಿಯು ಸಹ ನಡುಗುವುದೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ,

ಏ ವೋ ಯಾಮಾಯ ಮಾನುಷೋ ದಧ್ರ ಉಗ್ರಾಯ ಮನ್ಯವೇ | ಜಿಹೀತ ಪರ್ವತೋ ಗಿರಿಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೧-೨೨-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಭಯಂಕರವಾದ ಆಗಮನದ ಸ್ವರೂಪವು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ

ರಥೀಯಂತೀವ--ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ, ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯು, ರಥವು ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಇತ್ತಲಿಂದತ್ತ ಅಲ್ಪಾಡುವಂತೆ ಅಥವಾ ಭಯದಿಂದ ನಡುಗುವಂತೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು ಈ ಶಬ್ದವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲ. Max Muller ರಂಜಿತನು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ ರಥ ಅಥವಾ ರಥಚಕ್ರವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವನು.

ಜಿಹೀತ ಓಷಧಿಃ—ಪ್ರಿಯಂಗುಪ್ರೀಹ್ಯಾದಿ ಪ್ರ ಜಿಹೀತೇ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಗಚ್ಚತಿ ಸ್ವಸ್ಥಾನಾದಿತ ಸ್ತತಶ್ಚಲತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುವ ವನಸ್ಪತಿ ಶಬ್ದವು ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡದಾದ ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ಓಷಧಿ ಶಬ್ದವು ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವ ಪ್ರಿಯಂಗು, ಪ್ರೀಹಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ, ಹೆಚ್ಚು ಎತ್ತರ ಅಥವಾ ದೃಢವಾಗಿ ಬೆಳೆಯದಿರುವ ಸಸಿ ಬಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಇಂತಹ ಸಸ್ಯಗಳು ಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತದಿಂದ ನಾನಾದಿಕ್ಕುಗಳೆಗೂ ಚದುರಬಾರವಂತೆ ಕೆತ್ತು ಎಸೆಯಲ್ಪಡುವವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು ಮೇಲಿನ ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿ—ಜಿಹೀತ ಪರ್ವತೋ ಗಿರಿಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಕಲ್ಪಬಂಡೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅಚಲವಾದ ಪರ್ವತವೇ ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದ ಸ್ವಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ ಚದುರಿಪಲ್ಲಡುವವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಾಗ ಎದುರಿಗೆ ಸಿಲ್ಲಲು ರಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳು ಹೇಗೆತಾನೆ ಮರುತ್ತುಗಳ ರಭಸವನ್ನು ತಡೆಯಬಲ್ಲವು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

! ನ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ತ್ವೇಷಯಾಮಾಃ—ತ್ವೇಷಃ ಯಾಮಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತ್ವೇಷಯಾಮಾಃ. ಬಹುವ್ರೀಹ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹು ವಚನಾಂತರೂಪ.

ನದಯಂತೆ—ಇದ ಅನ್ವಕ್ತೇ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಕೋನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ನತ್ವ. ಹೇತುಮತಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋನಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಛಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹು

ವಚನಾಂತರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಕಮಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣೆಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪರ್ವತಾನ್—ಪರ್ವ ಸ್ವರಣಿ . ಧಾತು ಭ್ಯಮೈದ್ಯತಿ—(ಉ ಸೂ ೩-೩೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ನರ್ಯಾಃ—ನರೇಭ್ಯೋ ಹಿತಾಃ ನರ್ಯಾಃ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರ ಲೋಪ ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಚುಚ್ಯವುಃ—ಚ್ಯುತ್ ಗತೌ ಧಾತು ಛಾಂವಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಯೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿ ಪರವಾದಾಗ ಶಪಿಗೆ ಕ್ಷ ಆದೇಶ. ಶ್ಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಸಿಚಿಭ್ಯಸ್ತ ವಿಧಿಭ್ಯಕ್ತ (ಪಾ ಸೂ.೩-೪-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿಗೆ ಜುಸಾದೇಶ. ಜುಸಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಆನಾದೇಶ. ಚಿವಾಯೋಗೇ ಪ್ರಥಮಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ತುತಿಪೀಠ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಡಾಗನು ಉದಾತ್ತನಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ.

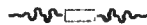
ಅಜ್ಞನ್—ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು ಅನ್ಯೋಭ್ಯೋಸಿ ದ್ಯೈತ್ಯಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಲಾದಾನಾರ್ಥಧಾತುಕೇ ನೇಷ್ಯತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೀಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್— (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಲುಕ್

ಭಯತೇ—ಞಾಭೀ ಭಯೇ ಧಾತು. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಕ್ಷ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ, ಆಯಾದೇಶ ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನಸ್ತತಿಃ—ಪಾರಸ್ವರ ಪ್ರಭೃತಿನಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಪಾಗನು. ಉಭೇವನಸ್ತತ್ಯಾದಿಸು (ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಯಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ರಥೀಯಂತೀ—ರಥಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಿ ರಥೀಯತಿ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ಯಚ್ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಸ್ವರ್ನಕ್ಕೆ ಈತ್ಯ. ಕ್ಯಜಂತದ ಮೇಲೆ ಶತ್ಯ ಬಂದಾಗ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ದೀಪ್ ಕ್ಯಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಜಿಹೀತೇ—ಓಪಾತ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಜುಯೋತ್ಯಾದಿ. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಃ ||

ಯೋಯಂ ನ ಉಗ್ರಾ ಮರುತಃ ಸುಚೇತುನಾರಿಷ್ಟಗ್ರಾಮಾಃ ಸುಮತಿಂ
ಪಿಸರ್ತನ |

ಯತ್ರ ವೋ ದಿದ್ಯುದ್ರದತಿ ಕ್ರಿವಿದ್ವತೀ ರಿಣಾತಿ ಪಶ್ಯಃ ಸುಧಿತೇನ
ಬರ್ಹಣಾ || ೬ ||

|| ಪದವಾಃ ||

ಯೋಯಂ | ನಃ | ಉಗ್ರಾಃ | ಮರುತಃ | ಸುಚೇತುನಾ | ಅರಿಷ್ಟಗ್ರಾಮಾಃ | ಸುಮತಿಂ | ಪಿಸರ್ತನ |
ಯತ್ರ | ವಃ | ದಿದ್ಯುತ್ | ರದತಿ | ಕ್ರಿವಿದ್ವತೀ | ರಿಣಾತಿ | ಪಶ್ಯಃ | ಸುಧಿತಾಃ | ಇವ | ಬರ್ಹಣಾ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಉಗ್ರಾ ಉದ್ಯೂರ್ಣಬಲಾ ಮರುತಃ ಯೋಯಂ ಸುಚೇತುನಾ ಶೋಭನಚೇತಸಾರಿಷ್ಟಗ್ರಾ-
ಮಾ ಅಹಿಂಸಿತಸಂಘಾಃ ಸಂತೋ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸುಮತಿಂ ಶೋಭನಬುದ್ಧಿಂ ಪಿಸರ್ತನ | ಪೂರಯತ |
ಕಸ್ತಿನ್ಮಾಲ ಇತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ಯತ್ರ ಯಸ್ತಿನ್ಮಾಲೇ ವೋ ಯುಷ್ಮತ್ಸಂಬಂಧಿನೀ ಕ್ರಿವಿದ್ವತೀ ವಿಕ್ಷೇಪಣಿ
ಶೀಲದಂತೀ ದಿದ್ಯುದ್ವೇತೀ ರದತಿ ಲಿಖತಿ ಮೇಘಸಂಸ್ಥಾಯಂ ಪಶ್ಯಃ ಪಶೂಂಕ್ಶ ರಿಣಾತಿ ರೇಷತಿ
ಹಿಸಸ್ತಿ | ನಾಯಾ ನಾತಿ ಸತಿ ಪಶವಃ ಶೀರ್ಯಂತ ಇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ಹಿಂಸಾಯಾಂ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ |
ಸುಧಿತಾ ಸುಹಿತಾ ಸುಷ್ಕ ವೈರಿತಾ ಬರ್ಹಣಾ ಹತಿಸ್ತತ್ಪ್ರಾಧನಾ ಹೇತಿನಾ ಯಥಾ ರಿಣಾತಿ ತದ್ವತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಯತ್ರ—ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ವಃ—ನಿಮ್ಮದಾದ | ಕ್ರಿವಿದ್ವತೀ—ಸೀಳುವ ಸ್ವಭಾವದ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ |
ದಿದ್ಯುತ್—ಆಯುಧವು (ವಿದ್ಯುತ್ತು) | ರದತಿ—ಮೇಘಮಾಲೆಯನ್ನು ಸೀಳುತ್ತದೆಯೋ | (ಮತ್ತು) |
ಸುಧಿತಾ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಪಲ್ಪಟ್ಟ | ಬರ್ಹಣಾ ಇವ—ಹತಿಸಾಧನವಾದ ಆಯುಧವು ಹಿಂಸಿಸುವಂತೆ |
ಪಶ್ಯಃ—ಪಶುಗಳನ್ನೂ | ರಿಣಾತಿ—ಹಿಂಸಿಸುತ್ತದೆಯೋ | (ತತ್ರ—ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ) | ಉಗ್ರಾಃ—ಉಗ್ರರಾದ |
(ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ | ಯೋಯಂ—ನೀವು | ಸುಚೇತುನಾ—ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ |
ಅರಿಷ್ಟಗ್ರಾಮಾಃ—ಅಹಿಂಸಿತವಾದ ಜನಸಂಘಗಳುಳ್ಳವರಾಗಿ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಸುಮತಿಂ—ಸದ್ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು |
ಪಿಸರ್ತನ—ಪೂರ್ಣಮಾಡಿ.

| ಭಾವಾರ್ಥ |

ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಅಯುಷವಾದ ವಿದ್ಯುತ್ತು ವಿಕೋಪಣೋಲವಾದುದು, ಅದು ಮೇಘಮಾಲೆಯನ್ನೂ, ಪಶುಗಳನ್ನೂ, ಸರಿಯಾಗಿ ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅಯುಧದಂತೆ, ಸೀಳುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿ ಉಗ್ರರಾದ ನೀವು ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಯಶಾಲಿಗಳಾಗಿ, ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಿಸದೆ, ಸದ್ಭದ್ರಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ

English Translation.

Fierce Maruts, free from malevolence in your kindly thoughts, fulfill towards us your good purposes; when your missile lightning rends (the cloud), as a well-hurled weapon wounds the deer.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸುಚೇತುನಾ—ಶೋಭನಚೇತಸಾ | ಉತ್ತಮವಾದ ಎಂದರೆ ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ. ಈ ಶಬ್ದವು ಚುಗ್ಗೇದದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತೃಂತವಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳು ಮನುಷ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶೋರುವ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾಗಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ **ಮನುತಿ** ಶಬ್ದವು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ **ಮನುಷ್ಯರ** ಉತ್ತಮ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು **ಸುಚೇತುನಾ** ಎಂಬ ಶಬ್ದವು—

ಸ ನೋ ನೇದಿಷ್ಯಂ ದದೃಶಾಸ ಆ ಭರಾಗ್ನೇ ದೇವೇಭಿಃ ಸಚಿನಾಃ ಸುಚೇತುನಾ ಮಯೋ ರಾಯಃ ಸುಚೇತುನಾ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೧೨೭-೧೧)

ಎಂಬ ಶುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಯೇ. ನೀನೂ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಇರುವ ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಬಡಕವಾದ ಧನವನ್ನು ತಂದು ಕೊಡು—ಎಂದು ಸುಚೇತುನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿ ಪರವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಸುಚೇತುನಾ ರಯಿಂ ಧತ್ತಂ ವಸುಮಂತಂ ತತಗ್ನಿನಂ |

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೨೯-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ—ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ ನೀವು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ನೂರುಗಟ್ಟಲೆ ರತ್ನಾದಿ ಧನಗಳನ್ನೂ ಪಶುಗಳನ್ನೂ ಕೊಡಿ ಎಂದು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸ್ಯಸ್ತಿ ಪೂಷಾ ಅಸುರೋ ದಧಾತು ನಃ ಸ್ಯಸ್ತಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಸುಚೇತುನಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೧-೧೧)

ಇಲ್ಲಿಯೂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಪರವಾಗಿಯೇ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ತಾ ಣಾಹವಾ ಸುಚೇತುನಾ ಪ್ರ ಯಂತಮನ್ಮಾ ಅರ್ಚತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೬೪-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ—ಎಲೈ ಮಿತ್ರಾವರುಣರೇ, ನಿಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕವಾದ ಬಾಹುಗಳನ್ನು (ಕೈಗಳನ್ನು) ನಿಮ್ಮನ್ನು ಆರಾಧಿಸುತ್ತಿರುವವರಿಗೆ (ನನುಗೆ) ನೀಡಿರಿ ಎಂದು ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

ಆ ರಯಿಮಾ ಸುಚೇತುನಮಾ ಸುಕ್ರತೋ ತನೂಷ್ವಾ | ಸಾಂತಮಾ ಪುರುಸ್ವೈಹಂ ||

(ಋ ಸಂ ೯-೬೫-೨೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸುಚೇತುನಾ ಎಂದು ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಸುಚೇತುನಂ ಎಂದು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು ಅದರ ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸುಚೇತುನಾ—ಶೋಭನಂ ಚೇತುಃ ತೇನ. ಚಿತ್ತೇ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ಔಷಾದಿಕ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಆರಿಷ್ಟಗ್ರಾಮಾಃ—ರಿಷ್ಟ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನ ರಿಷ್ಟಃ ಆರಿಷ್ಟಃ ಆರಿಷ್ಟಃ ಗ್ರಾಮಃ ಯೈಸ್ತೇ ಆರಿಷ್ಟಗ್ರಾಮಾಃ. ಅಷ್ಟಯ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಮತಿಂ—ಸುನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ಕ್ತೀನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಮಂತ್ರೇವ್ಯವೇಷ**—(ಪಾ ಸೂ ೨-೨-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತೀನ್ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಾದಿಸಮಾನದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿಸರ್ತನ—ಪೃ ಪೂರಣೇ. ಧಾತು ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ತಾದೇಶ. ಅದಕ್ಕೆ **ತಪ್ತನಪ್ತನಥನಾಶ್ವ** (ಪಾ. ಸೂ ೨-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನಬಾದೇಶ. ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ **ಆತಿಪಿತಕೋರ್ಣಕೃ** (ಪಾ ಸೂ ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಆತಿಪಿತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯತ್ರ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೨-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ರದತಿ—ರದ ನಿಲೇಖನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ತಿಪ್ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರಿಣಾತಿ—ರಿ ಗತೀರ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ರಾೃದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಪಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಏಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪಶ್ವಃ—ಪಶು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕಪ್ ಪರವಾದಾಗ **ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾವಚನಂ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪೂರ್ವ ಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ.

ಸುಧಿತಾ - ಉದಾಹರಣಾ ಧಾರಣವೋಪನಯೋಃ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಪಾ ಪರನಾದಾಗ ದಧಾತೇರ್ಹಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲು ಓಪ್. ಗತಿರನಂತರಃ (ಸು ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ಸ್ತಂಭದೇಷ್ಟಾಃ | ಅನವಭ್ರ್ರಾಧಸೋಲಾತ್ಯಣಾಸೋ | ವಿದಭೇಷು
 ಸುಸ್ತುತಾಃ |
 ಅರ್ಚಂತ್ಯರ್ಕಂ | ಮದಿರಸ್ಯ | ಪೀತಯೇ | ವಿದುರ್ವೀರಸ್ಯ | ಪ್ರಥಮಾನಿ
 ಪೌಂಸ್ಯಾ || ೭ ||

|| ಶಬ್ದಾರಃ ||

ಪ್ರ | ಸ್ತಂಭದೇಷ್ಟಾಃ | ಅನವಭ್ರ್ರಾಧಸಃ | ಅಲಾತ್ಯಣಾಸಃ | ವಿದಭೇಷು | ಸುಸ್ತುತಾಃ |
 ಅರ್ಚಂತಿ | ಅರ್ಕಂ | ಮದಿರಸ್ಯ | ಪೀತಯೇ | ವಿದುಃ | ವೀರಸ್ಯ | ಪ್ರಥಮಾನಿ | ಪೌಂಸ್ಯಾ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರ ಸ್ತಂಭದೇಷ್ಟಾಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸ್ತಂಭಿತದಾನಾಃ | ಅವಿರತದಾನಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನವಭ್ರ್ರಾ-
 ಧಸೋಲಾಭ್ರ್ರಷ್ಟವವಿರಾದಿಧನಾಃ | ರಾಧ ಇತಿ ಧನನಾಮು | ಅಲಾತ್ಯಣಾಸಃ || ನಕಾರಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಲಕಾರಃ ||
 ಅನಾತ್ಯಣಾಸ ಆತರ್ದನರಹಿತಾಃ | ಅಥನಾ | ಅಲಂ ಪರ್ಯಾಪ್ತಮಾತರ್ದನಾಃ ಶತ್ಪ್ರಾಣಾಂ | ಯದ್ವಾ |
 ಅಲಮುತ್ಯರ್ಕಂ ದಾತಾರಃ ಫಲಾನಾಂ | ಏವಂರೂಪಾ ಮರುತೋ ವಿದಭೇಷು ಯಾಗೇಷ್ಟರ್ಕಮರ್ಚನೀ-
 ಯಮಿಂದ್ರಂ ಸ್ತನಖೀಭೂತಮರ್ಚಂತಿ | ಪೂಜಯಂತಿ | ಸ್ತುತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಘಾವಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ |
 ಕಿಮರ್ಥಂ ಮದಿರಸ್ಯ ಮಾದನಸಾಧನಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಪೀತಯೇ ಪಾನಾಯ | ತಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಮಹತ್ತ್ವಂ
 ಕಥಂ ಜಾನಂತೀತ್ಯತ ಆಹ | ತೇ ಮರುತೋ ವೀರಸ್ಯ ನಿವಿಧಂ ಶತ್ಪ್ರಾಣಾಮೀರಕಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಾನಿ
 ಪ್ರತಮಾನಿ ನುಖ್ಯಾನಿ ಪೌಂಸ್ಯಾ ಪುಂಸ್ತಾನಿ ವೃತ್ರವಧಾದಿರೂಪಾಣಿ ವಿದುಃ | ಜಾನಂತಿ ||

1 ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ॥

(ಮರುತಃ—ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು) | ವೀರಸ್ಯ—ವೀರನಾದ ಇಂದ್ರನ | ಪ್ರಥಮಾನಿ—ಮುಖ್ಯನಾದ (ನೊಂದಲಿನ) | ಸೌಂಸ್ಯಾ—ವೃತ್ತವಧಾದಿ ಸಾಹಸಗಳನ್ನು | ನಿಮಃ—ತಿಳಿದಿದಾರೆ | (ಅಂತಹ) ಪ್ರೈ ಸ್ಕಂಭದೇಷ್ಟಾಃ—ಪ್ರಕೃಷ್ಟಾಶ್ರಯವುಳ್ಳ (ಅವಿರತವಾದ) ದಾನವುಳ್ಳವರೂ | ಅನವಭ್ರರಾಧಸಃ—ಅಭ್ರಷ್ಟನಾದ ಹವಿರಾದಿ ಧನವಿಷ್ಟರೂ | ಅಲಾತ್ಯಣಾಸಃ—ಹಿಂಸಾಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವರೂ ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಾಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರೂ ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚಾದ ಫಲದಾತ್ಯಗಳೂ | ವಿದಭೇಷು—ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ | ಸುಷ್ಪುತಾಃ—ಚಿನ್ಮಾಗ್ನಿ ಸ್ತುತರೂ (ಅದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು) | ಮದಿರಸ್ಯ—ಮದಸಾಧನವಾದ ಸೋಮರಸದ | ಸೀತಯೇ—ಪಾನ ಕೈಸ್ರೇಷ್ಟರ | ಅರ್ಕಂ—ಪೋಷಣೀಯನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಅರ್ಚಂತಿ—ಸ್ತುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಅವಿರತದಾಸಿಗಳೂ, ಅಪಾರವಾದ ಹವಿರಾದಿ ಧನವಿಷ್ಟರೂ, ಹೆಚ್ಚಾದ ಫಲದಾತ್ಯಗಳೂ, ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸ್ತುತರೂ ಅವ ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು, ವೀರನಾದ ಇಂದ್ರನ ಮುಖ್ಯನಾದ ವೃತ್ತವಧಾದಿ ಸಾಹಸಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವರಾಗಿ, ಪೂಜ್ಯನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಮಸಾಧನವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಸ್ತುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಚಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ

English Translation

Giveis without stint, possessors of inexhaustible riches, devoid of malevolence, ever glorified at sacrifices, they worship the adorable (indra), for (the sake of) drinking the (Soma) wine, for they know the first manly exploits of the hero.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಪ್ರೈ ಸ್ಕಂಭದೇಷ್ಟಾಃ—ಪ್ರಕೃಷ್ಣೇಣ ಸ್ಕಂಭಿತದಾನಾಃ | ಅನಿರತದಾನಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಕೊಡುವ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳು ದೃಢವಾದವು ಎಂದರೆ ಅಲ್ಪಕಾಲವಿದ್ದು ನಾಶವಾಗತಕ್ಕದಲ್ಲ, ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಇರತಕ್ಕವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ಅನವಭ್ರರಾಧಸಃ—ಅಭ್ರಷ್ಟವಿರಾದಿಧನಾಃ | ರಾಧಃಶಬ್ದವು ಸುಳಂ, ರೇಕ್ಷಃ ನೋವಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ರಾಧಃ ಎಂದರೆ ಧನವೆಂದರ್ಥವು. ಅನವಭ್ರ ಎಂದರೆ ಭ್ರಷ್ಟವಲ್ಲದ ಎಂದರೆ ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲದ ಎಂದರ್ಥವು. ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿರಾದಿ (ಧನವು)ಯು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಅದನ್ನು ಅವರು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರತಿಫಲವನ್ನು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಧನವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು

ಅಲಾತ್ಯಣಾಸಃ—ಈ ಶಬ್ದವು ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ,

ಅಲಾತ್ಯಣೋ ವಲ ಇಂದ್ರ ವ್ರಜೋ ಗೋಃ ಪುರಾ ಪಂತೋರ್ಭಯಮಾನೋ ನ್ಯಾರ |

ಸುಗಾನ್ವಭೋ ಅತ್ಯಣೋನ್ನಿರಜೇ ಗಾಃ ಸ್ತ್ರಾವನ್ವಾಣೀಃ ಪುರುಹೂತಂ ಧಮಂತೀಃ ||

(ಋ ಸಂ ೨-೩೦-೧೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು—
ಅನಾತ್ಯಣಾಸ ಅತರ್ಧನರಹಿತಾಃ ಅಥವಾ ಅಲಂ ಪರ್ಯಾಪ್ತಮಾತರ್ಧನಾಃ ಶತ್ಕೂಣಾಂ ಯದ್ವಾ
ಅಲಮತ್ಯರ್ಥಂ ದಾತಾರಃ ಫಲಾನಾಂ | ಎಂದು ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ವಿನ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಲಾತ್ಯಣೋ ವಲ ಇಂದ್ರ
ವ್ರಜಃ ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಋಕ್ವಿಗೆ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಬಹುದಿಡಕತಯಾಲ-
ಮತ್ಯರ್ಥಮಾತ್ಯದ್ಯತೇ ಹಿಂಸತ್ ಇತ್ಯಲಾತ್ಯಣಃ ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವರು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಋಕ್ವಿಗೆ ನಿರ್ವಚನ
ಮಾಡುವಾಗ ಅಲಾತ್ಯಣೋಲಮಾತರ್ಧನೋ ಮೇಘಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು (ಸಿ. ೬-೨) ಎಂದರೆ, ಮೇಘ
ದಲ್ಲಿರುವ ಉದಕಕ್ಕಾಗಿ ಅದನ್ನು ಹಿಂಸೆಪಡಿಸುವ, ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯುವಂತೆ ಬಲಪ್ರಯೋಗಮಾಡುವ ಮುತ್ತು
ಗರ್ವದರ್ಥವು. ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿ ನೀರಿದ್ದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅವು ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯುವವು ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ
ಮರುತ್ತುಗಳ ಎಂದರೆ ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯ ಹೂಡಿಕೆದಿಂದ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯುವವು
ಈ ರೀತಿ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಹಿಂಸೆಪಡಿಸುವ ಎಂಬ ಮುಖ್ಯಭಿಪ್ರಾಯವು, ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ ಅಥವಾ
ತಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಎಂದಾದರೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದೆಂದು
ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯು.

Max Muller ಪಂಡಿತನು ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿಚಾರವಾಗಿ ಕೆಲವು ಸಾಹಿತ್ಯ ಪಂಡಿತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ
ಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಿರುವನು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳಿರುವ ಅಲಮತರ್ಧನೋ ಮೇಘಃ—ಸುಲಭವಾಗಿ
ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಮೇಘವು (The cloud which opens easily) ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತ
ಪಡಿಸಿರುವನು. ಅತರ್ಧನ ಶಬ್ದವು ತ್ಯಥಾ ಎಂಬ ಧಾತುಪಿಂಪದ ನಿಷ್ಪನ್ನ ನಾಗಿರುವುದೆಂದು ಇವನ ಮತವು. ಸಾಯಣರು
ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಕೊಳ್ಳು, ಹಿಂಸಿಸು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವ ತ್ಯಃ ಧಾತುಪಿಂಪದ ಈ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದೆಂದು
ಹೇಳಿ ಅದರಂತೆ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು Professor Roth ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ತರ್ಧನ ಶಬ್ದವು
ತ್ವಣ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ರಾ ದಾನೇ ಎಂಬ ಧಾತುಪಿಂಪದ ನಿಷ್ಪನ್ನ ನಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ಅತರ್ಧನ
ಶಬ್ದವು ನಿಷೇಧಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದರಿಂದ ಅತರ್ಧನವೆಂದರೆ ವಿನನ್ನೂ ಕೊಡದಿರುವ (one who does not
give or yield anything) ಎಂದರ್ಥವಿರಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುವನು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು
ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಇದೇ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿರುವ ಸ್ತಂಭದೇಷ್ಟಾಃ ನೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ
ಉದಾರತ್ವವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇ? Wilson ಪಂಡಿತನು—Devoid of melevolence ಕೆಡಕನ್ನು
ಮಾಡದಿರುವುದೆಂದು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಾಡಿರುವ ಭಾಷಾಂತರವೂ ಅಷ್ಟು ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ
ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ ಋ. ಸಂ. ೩-೧೦-೧೦ ರಲ್ಲಿ ವಲ ಎಂಬ
ಅಪುರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ ಇಷ್ಟು ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವು ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ವಿವರಿಸಬೇಕಾದರೆ, ಅಲಾತ್ಯಣವೆಂಬ
ಶಬ್ದವು ಲಾತ್ಯನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನ ನಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಈ ಲಾತ್ಯನ್ ಅಥವಾ ಲಾತ್ರವೆಂಬ ಶಬ್ದವು

ರಾತ್ರ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅನಂತರರೂಪವು. ರ ಲ ಕಾರಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಲಾತ್ರ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ರಾತ್ರವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ರಾತ್ರಶಬ್ದವು ರೈ ಅಧನಾ ರಾ ಶಬ್ದೇ (to bark) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಸಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಅಲಾತ್ಯಣ(ಅರಾತ್ಯಣ) ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮರುತ್ತಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—ಬೈಯ್ಯದಿರುವ, ಕಟ್ಟಿದನ್ಮ ಕಾರ್ಯದಿರುವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಲನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಮಾಡದೆ (without braking) ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು, ಎಂದು ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಮಾಡಿರುವನು

ವಿದಭೇನು—ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾನು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು 9-13 ನೇ ಪೇಜುಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

ಅರ್ಕಂ — ಅರ್ಚನೀಯಮಿಂದ್ರಂ | ಪೂಜಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು ಅರ್ಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ವವೆಂದೂ (ನಿ. ೩-೯) ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂದೂ (ನಿ. ೩-೧೧) ದೇವ, ಮಂತ್ರ (ನಿ ೫-೪) ಎಂದೂ ನಾನಾರ್ಥಗಳಿರುವುದು ಅರ್ಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು—

ಅರ್ಕಃ | ಅರ್ಕೋ ದೇವೋ ಭವತಿ ಯದೇನಮರ್ಚತಿ |
 ಅರ್ಕೋ ಮಂತ್ರೋ ಭವತಿ ಯದನೇನಾರ್ಚತಿ |
 ಅರ್ಕಮನ್ದಂ ಭವತ್ಯರ್ಚತಿ ಭೂತಾನಿ |
 ಅರ್ಕೋ ವ್ಯಕ್ಲೋ ಭವತಿ ಸಂವೃತ್ತಃ ಕಟುಕಿಮ್ನಾ ||

(ನಿ. ೫-೪)

ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು ಇದರ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಈ ರಿ ತಿ ಮಾಡಬಹುದು—

ದೇವಃ—ಶಾವತ್ಸರ್ವ ಏನಾರ್ಕ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ಯದ್ಯಸ್ಮಾದೇನಂ ದೇವಂ ಅರ್ಚತಿ ಸ್ತೋತಾರಃ—ಅರ್ಕ ಎಂದರೆ ದೇವತೆಯು. ಏಕೆಂದರೆ, ಇವರಿಂದ ಭಕ್ತರು ಯಾರನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವರೋ ಅಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಧನಾ ದೇವನು, ಎಂದರೆ ಭಕ್ತರು ಪೂಜಿಸುವ ವಸ್ತುವಿಗೆ (ದೇವತೆಗೆ) ಅರ್ಕವೆಂದು ಹೆಸರು.

ಅರ್ಕೋ ಮಂತ್ರೋ ಭವತಿ ಯದ್ಯಸ್ಮಾದನೇನ ಮಂತ್ರೇಣಾರ್ಚತಿ ಸ್ತೋತಾರಸ್ತಸ್ಮಾದರ್ಕಃ—ಅರ್ಕವೆಂದರೆ ಮಂತ್ರವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರು ಇದರಿಂದ (ಅರ್ಕದಿಂದ ಅಧನಾ ಮಂತ್ರದಿಂದ) ದೇವತೆಯನ್ನು ಅರ್ಚಿಸುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಅರ್ಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರವೆಂದೂ ಹೆಸರು

ಅರ್ಕಮನ್ದಂ ಭವತಿ—ತದ್ವಿ ಅರ್ಚತಿ ಭೂತಾನಿ ಯೋ ಹಿ ಪೂಜ್ಯಃ ತಸ್ಯಾನ್ವಮಸಿ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಶೇಷೇಣ ಸಂಸ್ಕೃತಂ ಪೂಜಾಯಾಂ ಕ್ರಿಯತೇ, ಪೂಜ್ಯಂ ಚ ಸರ್ವಸ್ಯೈವಾನಂದಂ—ಅರ್ಕವೆಂದರೆ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಅನ್ನವು (ಅಹಾರವು) ಸಮಸ್ತಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಗೌರವಿಸಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವರು. ಎಂದರೆ, ಎಲ್ಲರೂ ಪ್ರೀತ್ಯಾದಾರಗಳಿಂದ ಗೌರವಿಸಿ ಬಯಸುವುದರಿಂದ ಅರ್ಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು.

ಅರ್ಕೋ ವ್ಯಕ್ತೋ ಭವತಿ ಯ ಏಷ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ | ಸಂವೃತ್ತಃ ಹಿ ಸಂಗತಃ ಸಂವ್ಯಾಪ್ತಃ | ಕಟುಕಿನ್ನಾ ಕಟುಕಭಾವೇನ ಭವತಿ—ಇನ್ನು ಅರ್ಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯಕ್ತವಿಶೇಷವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೇ ಇದೆ ಅರ್ಕವ್ಯಕ್ತನೆಂದರೆ ಎಕ್ಕದಗಡನೆಂದು ಕರ್ಣಾಟಕಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವರು ಇದರ ಸಮಿತ್ತುಗಳನ್ನು (ಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು) ಹೋಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಇದನ್ನು ಔಷಧಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ರೂಢಿ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಅರ್ಕ ವ್ಯಕ್ತವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಸ್ತುವಾಗಿದೆ ಇದು ಕಹಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಟುಕಿನ್ನಾ ಎಂದು ಹೇಳುವರು ಪ್ರಸಕ್ತ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಚನೀಯಂ ಎಂದರೆ ಪೂಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿನರಿಸಿರುವರು

ಪ್ರಥಮಾನಿ—ಪ್ರಥಮಾನಿ ಪ್ರತಮಾನಿ ಮುಖ್ಯಾನಿ | ಪ್ರಥಮನೆಂದರೆ ಮುಖ್ಯನೆಂದರ್ಥವು. ಯಾಸ್ವರು—ಪ್ರಥಮ ಇತಿ ಮುಖ್ಯನಾಮ ಪ್ರತನೋ ಭವತಿ (ನಿ ೨-೨೨) ಎಂದು ನಿರರ್ಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಸೌಂಹ್ಯಾ—ಪ್ರೌಞ್ಞಾನಿ ವೃತ್ತವಧಾದಿರೂಪಾಣಿ | ಪುರುಷರೂ ಮತ್ತು ಶೂರರೂ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಸಾಹಸಕರ್ಮಗಳು, ಪಲಾಕ್ರಮಕಾರ್ಯಗಳು, ಇಲ್ಲಿ ವೃತ್ತವಧಾದಿರೂಪವಾದ ಸಾಹಸಗಳೆಂದು ವಿನರಿಸಿರುವರು

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ಸ್ಯಂಭದೇಷ್ಠಾಃ—ಸ್ಯುಭಿ ಗತಿಪ್ರತಿಬಂಧೇ ಧಾತು ಸಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ಯಂಭಃ ದೇಷ್ಠಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅನವಭ್ರರಾಧಸಃ—ಅನವಭ್ರಂ ರಾಧಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಹಿಂದಿನಂತೇ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಲಾತ್ಯಕಾಸಃ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಆತ್ಯಣಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅಲಾತ್ಯಕಾಸಃ ನರ್ಷ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ನಲೋಪೋಽನರ್ಷಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನರ್ಷನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದಾಗ ತಸ್ಮಾನ್ನಡಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದ ಅಚಾದಿಗೆ ನುಡಾಗಮ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲಕಾರಾದೇಶ ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ

ಸುಸ್ತುತಾಃ—ಪ್ಲುಜ್ ಸ್ತುತ್ಯ ಧಾತು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತೀರಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಸು) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಚಂತಿ ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಮದಿರಸ್ಯ—ಮದೀ ಹರ್ಷೇ ಧಾತು. ಇಷಿ ಮದಿ ಮುದಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿರಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಷ್ವೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪೀತಯೇ—ಪಾ ಪಾನೇ ಧಾತು. **ಸ್ಥಾಗಾ ಸಾಪಚೋಭಾವೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩. ೩-೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಭುಮಾಸ್ಥಾಗಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಈತ್ಯ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ವಿದುಃ—ವಿದ ಷ್ಠಾನೇ ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಒದುವಚನದಲ್ಲಿ **ವಿದೋ ಲಟೋ ವಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜುಸಾದೇಶ. ರಷಿಗೆ ಲುಕ್. ನಾದಾದಿಯಲ್ಲಿದ್ದವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ

ವೀರಸ್ಯ—ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು **ಸ್ವಾಯಿತಂಚಿ**—(ಉ ಸೂ. ೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅಜೇವ್ಯಘ**—(ಪಾ ಸೂ. ೨-೪-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೀ ಭಾವ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ

ವಾಂಸ್ಯಾ—ಪುಂಸಃ ಇನಾಸಿ ವಾಂಸ್ಯಾಸಿ. ಸ್ಯಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. **ಶೀಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾರಃ ||

ಶತಭುಜಿಭಿಃ | ತಂ | ಅಭಿಕ್ರುತೇಃ | ಅಘಾತ್ | ಪೂಃಽಭಿಃ | ರಕ್ಷತ | ಮರುತಃ | ಯಂ | ಅವತ |
ಮಾನತ |
ಜನಂ | ಯಮುಗ್ರಾಃ | ತವಸಃ | ವಿರಪ್ಪಿನಃ | ಪಾಥನಾ | ಶಂಸಾತ್ | ತನಯಸ್ಯ |
ಪುಷ್ಪಿಷು || ೮ H

|| ಪದಶಾರಃ ||

ಶತಭುಜಿಭಿಃ | ತಂ | ಅಭಿಕ್ರುತೇಃ | ಅಘಾತ್ | ಪೂಃಽಭಿಃ | ರಕ್ಷತ | ಮರುತಃ | ಯಂ | ಅವತ |
ಜನಂ | ಯಂ | ಉಗ್ರಾಃ | ತವಸಃ | ವಿರಪ್ಪಿನಃ | ಪಾಥನ | ಶಂಸಾತ್ | ತನಯಸ್ಯ | ಪುಷ್ಪಿಷು || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ಯೂಯಂ ಶತಭುಜಿಭಿಃ | ಶತಮಿತ್ಯಪರಿಮಿತನಾಮು | ಅಸಂಖ್ಯಾತಭೋಗವದ್ವಿಃ
 ಪೂರ್ಭಿಃ ಪಾಲನೈರ್ಜೀತವ್ಯೈಃ | ಶತ್ಪ್ರಾಣಾಂ ನಗರೈರ್ವಾ ತಂ ರಕ್ಷಥ | ಪಾಲಯತ | ತಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ |

ಕಮಿತ್ಯಾಹ | ಯಂ ಜನಮಭಿಹ್ವತೇ ರಭಿಭವಕಾರಣಾತ್ಕುಟಿಲಸ್ಯಭಾವಾದಘಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾದವತ ಅರಕ್ಷತ |
 ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಉಗ್ರಾ ಉದ್ಗೂರ್ಣತೇಜಸೋ ಹೇ ತವಸೋ ಬಲವಂತೋ ನೇಗವಂತೋ ನಾ ಹೇ ವಿರಪ್ಪಿನಃ |
 ಮಹನ್ನಾನ್ಯತತ್ | ಮಹಾಂತಃ | ರಪಣೇಯಾಃ ಶಬ್ದಾ ರಪಾಃ | ತೇ ಯೇಷಾಂ ತೇ ರಪ್ಪಿನಃ |
 ವಿವಿಧಾ ರಪ್ಪಿನಃ ಸ್ತೋತಾರೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತಥೋಕ್ತಾ ಹೇ ತಾದ್ಯಶಾಃ ಯೂಯಂ ಯಂ ಚಿ
 ಜನಂ ಪಾಥನ ಪಾಥ ರಕ್ಷಥ | ಕಸ್ಮಾದ್ನಿಮಿತ್ತಾದಿತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ತನಯಸ್ಯ | ಉಪಲಕ್ಷಣಮೂತತ್ |
 ಪುತ್ರಾದೀನಾಂ ಪುಷ್ಟಿಷು ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇಷು ಶಂಸಾದಭಿಶಂಸನಾತ್ | ಯನುವಂ ಕುರುಥ ತಂ ರಕ್ಷತೇತಿ
 ಶೇಷಃ | ಪಾಪಕ್ಷಯಾದ್ಯನಿಷ್ಕಪರಿಹಾರೇಣ ಪುತ್ರಾದಿಸೋಷರೂಪೇಷ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಾ ಚ ರಕ್ಷತೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ (ನೀವು) | ಯಂ—ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು | ಅಭಿಹ್ವತೇಃ—
 ಅಭಿಭವಕಾರಣವಾದ (ಕುಟಿಲಸ್ಯಭಾವದ | ಅಘಾತ್—ಪಾಪದಿಂದ | ಅವತ—ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀರೋ (ಮತ್ತು) |
 ಉಗ್ರಾಃ—ಕ್ರೂರರೂ | ತವಸಃ—ಬಲಿಷ್ಠರೂ | ವಿರಪ್ಪಿನಃ—ಮಹತ್ತ್ವವಿಶಿಷ್ಟರೂ (ವಿವಿಧಸ್ತೋತ್ರಗಳಂಥ
 ವರೂ) ಆದ | (ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ | ಯಂ ಜನಂ—ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು |
 ತನಯಸ್ಯ—ಪುತ್ರನ (ಪುತ್ರಾದಿಗಳ | ಪುಷ್ಟಿಷು—ಪುಷ್ಟಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ | ಶಂಸಾತ್—ಅಭಿಶಂಸದಿಂದ |
 ಪಾಥನ—ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀರೋ | ತಂ—ಆ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು | ಶತಭುಜಿಭಿಃ—ಆಸಂಖ್ಯಾತಭೋಗವಿಶಿಷ್ಟವಾದ |
 ಪೂರ್ಣಿಃ—ರಕ್ಷಣಾಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಜೀತವ್ಯವಾದ ರತ್ನನಗರಗಳಿಂದ | ರಕ್ಷತ—ರಕ್ಷಿಸಿ |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉಗ್ರರೂ, ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠರೂ, ವಿವಿಧ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತೃರೂ ಆದ ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು
 ಕೆಲವರನ್ನು ಅಭಿಭವಸಾಧಕವಾದ ವಾಪದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀರಿ, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರನ್ನು ಪುತ್ರಾದಿಭೋಗಣದಿಂದ
 ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀರಿ, ಅನೇಕರಿಗೂ ಆಸಂಖ್ಯತಭೋಗಸಾಧಕವಾದ ರತ್ನನಗರಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿಕೊಟ್ಟು, ರಕ್ಷಕರಾಗಿ

English Translation

Maruts, gratify, with infinite and complete enjoyments, him, whom
 you protect from degrading sin- that man whom, fierce and mighty, and
 glorified (as you are), you defend from calumny, by (providing for) the
 nourishment of his descendants.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಭಿಹ್ವತೇಃ—ಅಭಿಭವಕಾರಣಾತ್ಕುಟಿಲಸ್ಯಭಾವಾತ್ | ಕಡಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ದುಷ್ಟಸ್ಯಭಾವ
 ದಿಂದ. ಈ ಶಬ್ದವು ಹು ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಹು ಧಾತುವು ಧಾತುಸಾರದಲ್ಲಿ ಉತ್ತವಾಗಿಲ್ಲ ಭಾಷ್ಯ
 ಕಾರರು ಈ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಹ್ರುಣಾತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ೧೨ ನೆಯ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ
 ವಿವರಿಸುವಾಗ ಇದರ ಸಮಾನಾರ್ಥಕವಾದ ಹ್ವರತಿ ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಧಾತುವಿನಿಂದ ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸ ನಸ್ಮಾಸತೇ ದುರಿತಾದಭಿಹೃತಃ ಶಂಸಾದಘಾದಭಿಹೃತಃ |

(ಋ ಸಂ ೧-೧೨೨-೫)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಭಿಹೃತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು - ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಸಾಪ್ತೇ ಹಿ ಯಮಾಣಾನ್ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ದುರಿತಾತ್ಮಾಸಾತ್ಮಾಸತೇ ತ್ರಾಯತೇ | ಪಾಪದಿಂದಲೂ, ಧಾಕೆಯಿಂದಲೂ, ಕೆಟ್ಟಭಾಷೆಯಿಂದಲೂ, ಹಿಂಸೆಯಿಂದಲೂ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿನರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು (He protects us from evil, from assault, from evil-speaking, from assault)

ವಿಶ್ವಾದ್ವಿರಿಕ್ಷೋರುತ ವಾ ನಿನಿತ್ಸೋರಭಿಹೃತಾಮಸಿ ಹಿ ದೇವ ವಿಷ್ವಹಿ

(ಋ ಸಂ ೧-೧೨೯-೬)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಭಿಹೃತಾಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು - ಅಭಿಹೃತಾಮಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಕುಟಿಲಂ ಕುರ್ವತಾಂ ದ್ವಿಷಾಂ - ವಿಷೇಷವಾಗಿ ನಮಗೆ ಬಾಧೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶತ್ರುಗಳ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿನರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಹೃದಾತುನಿಷೇಧನೆ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗನೇರಿವ ವಿಹೃತ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು -

ಸಂಧಾತಾ ಸಂಧಿಂ ಮಘವಾ ಪುರೂವಸುರಿಷ್ಯರ್ತಾ ವಿಹೃತಂ ಪುನಃ |

(ಋ ಸಂ ೮-೧-೧೨)

ಕ್ಷಮಾ ರಶೋ ಮರುತ ಆತುರಸ್ಯ ನ ಇಷ್ಯರ್ತಾ ವಿಹೃತಂ ಪುನಃ |

(ಋ ಸಂ ೮-೨೦-೨೬)

ಎಂಬ ಎರಡು ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವುದು ವಿಹೃತಶಬ್ದಕ್ಕೆ - (ಹಿಂದೆಯೇ) ಹಿಂಸೆವೃಟ್ಟಿ ಎಂಬರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು ಮತ್ತೂ -

ತಾ ಹಿ ಕ್ಷತ್ರಮವಿಹೃತಂ ಸಮ್ಯಗಸುರ್ಯ ೧ ಮಾಶಾತೇ |

(ಋ ಸಂ ೫-೬೬-೨)

ವಿಭ್ರಾಡ್ ಬೃದಪ್ತಿಬತು ಸೋಮ್ಯಂ ಮಧ್ವಾಯುದರ್ಧಧ್ಯಜ್ಞ ಪಶಾವವಿಹೃತಂ |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೧೬೦-೧)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಅವಿಹೃತಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷೇಧಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ಎಂದರೆ ವಿಹೃತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಯಾವವಿಧವಾದ ಬಾಧೆಯೂ ಅಥವಾ ಹಿಂಸೆಯೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಎಂದರ್ಥವು

ಪೂರ್ಣಿ-ಸಾಲನೈರ್ಜೇತವ್ಯೈಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ನಗರೈರ್ವಾ | ರಕ್ಷಣಿಗಳಿಂದ ಅಥವಾ (ನೀವು) ಗೆದ್ದುಕೊಡುವ ಶತ್ರುನಗರಗಳಿಂದ

ತವಸಃ-ಬಲವಂತೋ ವೇಗವಂತೋ ವಾ | ಬಲವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ವೇಗ ಗಮನವುಳ್ಳ ತವಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮಹತ್ ಬ್ರಹ್ಮಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೩)

ವಿರಪ್ತಿನಃ-ಮಹನ್ನಾಮೈತತ್ | ಮಹಾಂತಃ | ರಪಣೀಯಾಃ ಶಬ್ದಾ ರಪಾಃ | ತೇ ಯೇಷಾಂ ತೇ ರಪ್ತಿನಃ | ವಿವಿಧಾ ರಪ್ತಿನಃ ಸ್ತೋತಾರೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ | ವಿರಪ್ತೇ ಎಂಬಶಬ್ದವು ಮಹತ್ ಬ್ರಹ್ಮಃ

ಮೊದಲಾದ ಇವತ್ತೈದು ಮಹನ್ನಾ ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ ೨-೧೩) ವಿರಪ್ಪಿಣಃ ಎಂದರೆ—ದೊಡ್ಡವರು ಶ್ರೀಷ್ಯರಾದವರು ಎಂದರ್ಥವು. ಇವಲ್ಲದೆ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವಯವಾರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ರಸಾಃ ಎಂದೂ ಆ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಧವಾ ಸ್ತೋತ್ರನಾಡುವವರಿಗೆ ರಪ್ಪಿಣಃ ಎಂದೂ ಹೆಸರು ಇಂತಹ ನಾನಾವಿಧಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ (ಅಧವಾ ಸ್ತೋತ್ರಕರ್ತರಿಂದ) ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲವು (ನ.ರುತ್ತುಗಳಿಗೆ) ನರಿಗೆ ವಿರಪ್ಪಿಣಃ ಎಂದೂ ಹೆಸರಿನು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿದಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಸೃಕ್ರಿಯಾ ||

ಶತಭುಜಿಭಿಃ—ಶತಂ ಭುಜಯಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ತೈಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಸದ ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭಿಹೃತೇಃ—ತಾದೌ ಚಿ ನಿತಿ (ಪಾ ಸೂ ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅಭಿ) ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲವ ಬರುತ್ತದೆ ಸಂಚಮಿಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪೂರ್ಭಿಃ—ಸ್ಯ ಪಾಲನಪೂರಣಯೇಃ ಧಾತು. ಕ್ರಿಸ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ ಸ್ತುತ್ಯಯ. **ಉದೋಷ್ಯ ಪೂರ್ವಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪ ರನರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಭಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಹಲಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ದೀರ್ಘ.

ರಕ್ಷತ—ರಕ್ಷ ಪಾಲನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಹಂತಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

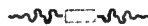
ಅವತ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು ಲಠ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ಥಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ತವಸಃ—ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಮತುಸಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ನಾ ಸೂ ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿರಪ್ಪಿಣಃ—ರಪ ನ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು. ಉಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನ ಸಾಮಧ್ಯದಿಂದ ವಿಪೂರ್ವ ವಾಗಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಶಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿವಿಧಂ ರಬ್ಧಂ ರಪಂತಿ ಇತಿ ವಿರಪಾಃ—ಸ್ತೋತ್ರಾರಃ ತೇ ಯೇಷಾಂ ಸಂತಿ ಇತಿ ವಿರಪ್ಪಿಣಃ ಮತ್ಪರ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಆಮಂತ್ರಿತಸಿಘಾತಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ

ಪಾಥನ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಿನಪ್ಪನಫಸಾಕ್ಶ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧನಾದೀಶ ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತಸ್ವರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶಂಸಾತ್—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಫಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾದಃ ||

ವಿಶ್ವಾನಿ ಭದ್ರಾ ಮರುತೋ ರಥೇಷು ವೋ ಮಿಥಸ್ಪೃಧ್ಯೇವ ತವಿಷಾಣ್ಯಾಹಿತಾ |
ಅಂಸೇಷ್ವಾ ವಃ ಪ್ರಸಥೇಷು ಖಾದಯೇಽಕ್ಲೋ ವಶ್ಚಕ್ರಾ ಸಮಯಾ ವಿ
ವಾವೃತೇ || ೯ ||

! ಪದಸಾರಃ ||

ವಿಶ್ವಾನಿ | ಭದ್ರಾ | ಮರುತಃ | ರಥೇಷು | ವಃ | ಮಿಥಸ್ಪೃಧ್ಯಾಽಽವ | ತವಿಷಾಣಿ | ಆಹಿತಾ |
ಅಂಸೇಷು | ಆ | ವಃ | ಪ್ರಸಥೇಷು | ಖಾದಯೇಃ | ಅಕ್ಷಃ | ವಃ | ಚಕ್ರಾ | ಸಮಯಾ | ವಿ |
ವಾವೃತೇ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ವೋ ರಥೇಷು ಯುಷ್ಮತ್ಸಂಬಂಧಿರಥೇಷು ರಂಹಣಸಾಧನೇಷು ವಿಶ್ವಾನಿ ಭದ್ರಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಕಲ್ಯಾಣಾನಿ ಭೋಗಯೋಗ್ಯಾನಿ ದ್ರವ್ಯಾಣ್ಯುತ್ಪಾದ್ಯಂ ಪ್ರದೇಯಾನಿ ಫಲಾನಿ ವಾಹಿತಾನಿ | ತಥಾ ವೋಂಸೇಷ್ವಾ ತದುಪಲಕ್ಷಿತಭುಜೇಷ್ವಪಿ | ಆ ಕಾರೋಽಪ್ಯರ್ಥೇ | ಮಿಥಸ್ಪೃಧ್ಯೇವ ಬಲಾಧಿಕ್ಯಾತ್ಪರಸ್ಪರಸ್ಪರ್ಧಾವಿಷಯಾಣಿ ತವಿಷಾಣಿ ಬಲಾನಿ ಅಂಸೇಷೂಕ್ತಲಕ್ಷಣಾನ್ಯಾಯುಧಾನಿ ವಾಹಿತಾನಿ | ಕಿಂಚಿ ವಃ ಪ್ರಸಥೇಷು | ಪ್ರಗತಾಃ ಪಂಥಾನೋ ಯೇಷು ವಿಶ್ರಾಮಸ್ಥಾನೇಷು ತಾನಿ ಪ್ರಪಥಾನಿ | ತೇಷು ಖಾದಯೇಃ ಖಾದ್ಯಾನಿ ಭಕ್ಷ್ಯಾಣ್ಯಾಹಿತಾನಿ | ಯದ್ವಾ | ಪ್ರಗತಃ ಪಂಥಾ ಯೈಶ್ಚೇಷು ಸಾದಾಗ್ರೇಷು-ಖಾದಯೇಃ ಸ್ಥಿರಾ ಅಭರಣವಿಶೇಷಾ ಅಹಿತಾಃ | ಕಿಂಚಾಕ್ಷೋ ವೋ ಯುಷ್ಮತ್ಸಂಬಂಧಿ ರಥೋಽಪ್ಯುತ್ಪಾದ್ಯಾ ತತ್ರೋಪನಿಬದ್ಧಾನಿ ಚಕ್ರಾಣಿ ಸಮಯಾ ಸಮೀಪೇ ತೇಷಾಂ ಪದಿಸರೇ ವಿ ವಾವೃತೇ | ವಿಶೇಷೇಣ ವರ್ತತೇ | ನ ಕದಾಚಿದಪಿ ಚಕ್ರೇಷು ಸಂಲಗ್ನೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ದೇವಯಜನಗಮನ-ಸಾಧನಾನಿ ಸಂತಿ ತಸ್ಮಾಚ್ಚೇಘ್ರಮಾಗಚ್ಛ್ಯಧ್ಯಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ರಥೇಷು—ರಥಗಳಲ್ಲಿ | ವಿಶ್ವಾನಿ ಭದ್ರಾ—ಸಮಸ್ತ ಭೋಗಸಾಧನ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಅಥವಾ ನಮಗೆ ದೇಯವಾದ ವಸ್ತುಗಳೂ | ಆ ಹಿತಾ—ಇಡ ಲ್ಲಿಟ್ಟವೆ | ಅಂಸೇಷು ಆ—ನಿಮ್ಮ ಭುಜಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಮಿಥಸ್ಪೃಧ್ಯಾ ಇವ—ಪರಸ್ಪರ ಸ್ಪರ್ಧೆಯಿಂದಲೋ ಎಂಬುವವಾಗೆ | ತವಿಷಾಣಿ—ಬಲಗಳು (ಬಲಪ್ರದರ್ಶಕವಾದ ಆಯುಧಗಳು) | (ಆ ಹಿತಾ—ಧೃತವಾಗೆ) | (ಮತ್ತು) ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಪ್ರಸಥೇಷು—ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ | ಖಾದಯೇಃ—ಖಾದ್ಯಪದಾರ್ಥ

ಗಳು (ಇಡಲ್ಪಟ್ಟವೆ) | [ಅಧವಾ ಶ್ರುತಭೇಷು—ಸಾದಾಗ್ರಗಳಲ್ಲಿ | ಖಾದಿಯೇ—ಸ್ಥಿರವಾದ ಅಭರಣ ವಿಶೇಷಗಳು (ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ)] (ಶಿಂಚೆ—ಮತ್ತು) | ವಃ ಅಕ್ಷಃ—ನಿಮ್ಮ (ರಥದ) ಅಚ್ಚು | ಚಕ್ರಾ—(ಅದಕ್ಕೆ ನಿಬದ್ಧವಾದ) ಚಕ್ರಗಳ | ಸಮಯಾ—ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ | ವಿವಾವ್ಯತೇ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಇದೆ

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ರಥಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಭೋಗಸಾಧನವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಅಧವಾ ನಮಗೆ ದೇಯವಾದ ವಸ್ತುಗಳೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ, ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣಾಸಾಧನಗಳಾದ ಅಯುಧಗಳೂ ನಿಮ್ಮ ಭುಜಗಳಲ್ಲಿ ಫೃತವಾಗಿವೆ, ನಿಮ್ಮ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಷ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. (ನಿಮ್ಮ ಪಾದಾಗ್ರಗಳಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಅಭರಣವಿಶೇಷಗಳೂ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ), ನಿಮ್ಮ ರಥದ ಚಕ್ರಗಳೂ ರಥದ ಅಚ್ಚಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ, (ಹೀಗೆ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವಾಗ, ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬೇಗ ಹೊರಟುಬನ್ನಿ)

English Translation

Maruts, all good things are in your cars : on your shoulders abides emulous strength at your resting-places on the road refreshments (are ready): the axle of your (chariot) wheels holds them firmly together.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಿಶ್ವಾನಿ ಭದ್ರಾ ಮಹತೋ ರಥೇಷು ವಃ—ಈ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಆಗಮನ ವನ್ನು ಬಯಸುತ್ತಾ, ಅವರ ಆಗಮನಾರ್ಥವಾಗಿ ಎಲ್ಲವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಅಧವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ. ಈ ವಸ್ತುಗಳು ಭೋಗಯೋಗ್ಯವಾದವುಗಳು ಈ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ನಮಗೆ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾದಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟವೆ ಎಂದು ಈ ವಾಕ್ಯದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು

ರಥೇಷು—ರಥ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ—**ರಥೋ ರಂಹತೇರ್ಗತಿಕರ್ಮಣಃ | ಸ್ಥಿರತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾನ್ವಿಸರೀತಸ್ಯ | ರಮಮಾಣೋಽಸ್ತಿಸ್ತಿಷ್ಠತೀತಿ ವಾ ರಸತೇರ್ವಾ ರಸತೇರ್ವಾ** (ನಿ ೯-೧೧) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು ಎಂದರೆ, ಗಮನಕರ್ಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ರಂಹ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿರು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಸ್ಥಿರತಿ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿಬಹುದು ಈ ರಥವು ಯಾವಾಗಲೂ ಹೋಗುತ್ತಿರು (ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರು) ವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ರಥವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಧವಾ ಇವರಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಯೋಧನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವನು ಆತ್ಮಾದಿ ವಾಹನಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಾಗ ರಠೀರವು ಅಲುಗಾಡುವಂತೆ, ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಾಗ ಅಲುಗಾಡದೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ರಥವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಧವಾ ಈ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ವಿಹರಿಸುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ರಥವೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಅವಯವಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಮಿಥಸ್ಪೃಧ್ಯೇವ—ಬಲಾಧಿಕ್ಯಾತ್ಪರಸ್ಪರ್ಶಧಾರ್ವಿಷಯಾಣಿ | ಬಲಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸ್ಪರ್ಶವಾದಿ (ತಗಲುತ್ತಾ) ಘರ್ಷಣೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ (clashing against each other)- ಲೋಪಾದಿ

ಗಣಿವ ವಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ನಾನಾವಿಧ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ರಥದಲ್ಲಿ ಒಂದುಕಡೆ ಇಟ್ಟಿರುವಾಗ ರಥದ ಚಲನೆ ಯಿಂದ ಆ ಆಯುಧಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಗಲುತ್ತಾ ಶಬ್ದಮಾಡುವವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತವಿಷಾಣಿ—ತವಿಸ ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದು (ನು ೩-೧೩) ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಸತ್ಯಂಶಕಲಿಂಗ ಬಹುವಚನಾಂತವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರದ ವೊದಲನೆಯ ಋಕ್ತಿಸ್ತಂಭ ಇರುವ ತವಿಷಾಣಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವ **ಸಾಮುರ್ಥ್ಯಾನಿ**—ಸಾಮುರ್ಥ್ಯಗಳು, ವರಾಕ್ರಮಗಳು, ಸಾಹಸಕಾರ್ಯ ಗಳು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಮಂಜಸವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಸಾಮುರ್ಥ್ಯಗಳಾಗಲಿ, ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳಾಗಲಿ, ರಥಗಳಲ್ಲಿ ಇಡುವ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲ ಅವು ಕಾರ್ಯಗಳ ಹಸರುಮಾತ್ರ ಅಥವಾ ತವಿಷಾಣಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೈನ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರಲೂ ಸೈನ್ಯಗಳನ್ನು ರಥದಲ್ಲಿ (ಅದು ಎಷ್ಟೇ ದೊಡ್ಡದಾಗಿವೆರೂ) ಇಡುವುದೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ತವಿಷಾಣಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವಾದ ಆಯುಧಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು ಆದುದರಿಂದ.

ನಿಭಸ್ತೃಭ್ಯೇವ ತವಿಷಾಣಾಹಿತಾ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ರಥಚಲನೆಯಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಘರ್ಷಣದೂಡುವ ಅನೇಕ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆಯುಧಗಳು ನಿಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಎಂದರ್ಥವು.

ಅಂಶೇಷ್ವಾ ವಃ—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರಥದಲ್ಲಿರುವ ಆಯುಧಗಳಲ್ಲದೆ, ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಆಯುಧಗಳನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದ್ದೀರಿ ಎಂದರ್ಥವು

ಪ್ರಪಥೇಷು ಖಾದಯಃ—ವಃ ಪ್ರಪಥೇಷು | ಪ್ರಗತಾಃ ಪಂಥಾನೋ ಯೇಷು ವಿಶ್ರಾಮಸ್ತು — ನೇಷು ತಾನಿ | ಪ್ರಪಥಾನಿ | ತೇಷು ಖಾದಯಃ ಖಾದ್ಯಾನಿ ಭಕ್ಷ್ಯಾಣ್ಯಾಹಿತಾನಿ | ಯದ್ವಾ ಪ್ರಗತಃ ಪಂಥಾ ಯೈಶ್ಚೇಷು ಪಾದಾಗ್ರೇಷು ಖಾದಯಃ ಸ್ಥಿರಾ ಅಭರಣವಿಶೇಷಾ ಆಹಿತಾಃ || ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಪ್ರಪಥವೆಂದರೆ, ಪ್ರಯಾಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವುಕಾಲ ಮಾರ್ಗಗಮನ ದಿಂದ ಆಯಾಸವಾದಾಗ ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳವು ಇಂತಹ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಜತೆಯಲ್ಲಿ ತಂದಿರುವ ಭಕ್ಷ್ಯಾದಿ ಆಹಾರಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದು ಸಹಜವು ಈ ವಿಷಯವೇ ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ, ಅಥವಾ ಪ್ರಪಥವೆಂದರೆ ಮಾರ್ಗಗಮನಕ್ಕಾಗಿ (ನಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ) ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಾದಗಳೆಂದೂ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ವಾದಾಭರಣಗಳಿಗೆ ಖಾದಯಃ ಎಂದು ಹೆಸರಿಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು

Max Muller ಎಂಬ ಜರ್ಮನ್ ಪಂಡಿತನು-ಅಂಶೇಷ್ವಾ ವಃ ಪ್ರಪಥೇಷು ಖಾದಯಃ ಎಂಬ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಿ ಅವಕ್ಕೆ—When you are on your journeys, you carry rings on your shoulders. (ನೀವು ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವಾಗ ನಿಮ್ಮ ಭುಜಗಳಲ್ಲಿ ಅಭರಣಗಳನ್ನು (ಆಯುಧಗಳನ್ನು ?) ಧರಿಸುತ್ತೀರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥನಿವರಣೆಮಾಡಿ ಇದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಋ. ಸಂ ೧-೬೪-೧೦ ನೇ ಋಕ್ತಿಸ್ತಂಭದಲ್ಲಿರುವ **ವ್ಯಷಖಾದಯಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿನಯವಾಗಿ ಖಾದಿಶಬ್ದದ ವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಮಾಡಿರುವನು—

In ವ್ಯಷಖಾದಯಃ the meaning of ಖಾದಿ is by no means clear Sayana evidently guesses and proposes two meanings—weapon or food. In several

passages where *ಖಾದಿ* occurs, it seems to be an ornament rather than a weapon, yet if derived from *khad* to bite, it may originally have signified some kind of weapon. Roth translates it by ring, and it is certain that these *khadis* were to be seen not only on the arms and shoulders, but likewise on the feet of the Maruts. There is a famous weapon in India, the *ಚಕ್ರ* or quoit, a ring with sharp edges (*ಚಕ್ರಾಯುಧ*) which is thrown from a great distance with fatal effect. Bollensen (*Orient and Occident Vol II. p. 46*) suggests for *ವೃಷನ್* the meaning of hole in the ear, and then translates the compound as having earrings in the hole of the ear. But *ವೃಷನ್* does not mean the hole in the lap of the ear, nor has *ವೃಷಭ* that meaning either in the Veda or elsewhere. Wilson gives for *ವೃಷಭ*, not for *ವೃಷನ್*, the meaning of orifice of the ear, but this is very different from the hole in the lap of the ear. Benfey suggests that the *khadis* were made of the teeth of wild animals and hence their name of biters. *ವೃಷನ್* conveys the meaning of strong, though possibly with the implied idea of rain-producing, fertilising. In *ವೃಷನ್* we have one of those words which it is almost impossible to translate accurately. It occurs over and over again in the Vedic Hymns, and if we once know the various ideas which it either expresses or implies, we have little difficulty in understanding its import in a vague and general way, though we look in vain for corresponding terms in any modern language. In the Veda, and in ancient languages generally, one and the same word is frequently made to do service for many. Words retain their general meaning, though at the same time they are evidently used with a definite purpose. This is not only a peculiar phase of language, but a peculiar phase of thought, and as to us this phase has become strange and unreal, it is very difficult to transport ourselves back into it, still more to translate the pregnant terms of the Vedic poets into the definite languages which we have to use

ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಖಾದಿಯೆಂಬ ಆಭರಣ ಅಥವಾ ಆಯುಧವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಭುಜಗಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವರೆಂದು ಹೇಳುವ ಮತ್ತೊಂದು ಮಂತ್ರನಾತ್ರವಿರುವುದು—

అంశేషా మరుతః ఖాదయోఽవో వక్షఃసూ రుక్మా లుపశిత్రియాణాః |
 ని విద్యుతోఽ న వృష్టిభిః రుజానా అను స్వధామాయుధ్యేయభ్యమానాః ||

(మ సం. ౨-౩౬-౧౩)

ఈ ఋక్మిన్లలో— ఎచ్చే మరుద్దేవతేగళి, నిమ్మ భుజగళి ఖాదియేంబ ఆయుధవిలేశగళిచే ఎడయ మేలేటి
 తిన్నద సరపణిగళు కట్టల్లుట్టిచే ఎందు వణిసే ఇరువురు.

ఐషామంశేషు రంభిణీవ రారభేః దస్తేషు ఖాదిక్ష్మ కృతిక్ష్మ సం దధే |

(మ సం. ౧-౧౬౮-౩)

త్వేషం గణం తవసం ఖాదిదస్తం ధునివ్రతం మాయినం దాశివారం |

(మ సం ౫ ౫౮-౨)

ఎంబ ఋక్మిగళిలో ఖాదియేంబ ఆయుధవన్ను దస్తవల్లి (కృయల్లి) ధరించువంతే వివరించుచు
 మరుద్దేవతేగళ ఆయుధవిలేశగళన్ను అవుగళన్ను ధరించువ స్మనగళన్ను—

అంశేషు వః ఋష్యయః పత్సే ఖాదయోఽ వక్షస్సు రుక్మా మరుతోఽ రభే తుభః |

(మ. సం. ౩-౫౪-౧౧)

ఎంబ ఋక్మిన్లలో వివరించునాగ ఖాదియేంబ ఆయుధగళన్ను (అధనా ఆభరణగళన్ను) పాదగళిలో ధరించు
 రేందు వివరించే (The khadis are on your forefeet) అదర పాదగళిలో ఆయుధగళన్ను
 ధరించుచు సామ్యవల్లదలించ ఇల్లి ఖాదిశబ్దకృతే ఆభరణవిలేశనేచే అర్ధవిరబేక. ఖాదియ ఆకారవూ
 స్వరూపవూ ఈగ ననుగే తిళిదిల్లినాదదూ ఇదు జక్రదంతిరువ ఒందు ఆయుధవిలేశనేంబుదు నివివద
 వివయ. ఇదు గుండ్రాగి (వర్తులకారనాగి) బళియంతిరువుదించ పాదగళిలో అలంకారాధనాగి
 ధరించువ ఈ కాలు బళిగళన్నే (జక్రదంతిరువ) ఖాదియేంబ యేసరించు అనేకకడే వణిసల్లుట్టిర
 బరుదేందు లూపిపబకుదాగి. ఇదన్ను పాదదల్లాగలి, భుజ అధనా దస్తగళన్నుగళి ఇతర కాలగళి
 ధరించుదూ యుద్ధమాడునాగ మూత్ర దస్తగళియే ధరించుకాగిది. ఆదుదరించ ముషిగళు
 ఈ వివయవన్ను బేరే బేరే రిళియించ వణిసరువరు. విష్ణువివ దస్తవల్లిరువ జక్రవేంబ ఆయుధ
 విలేశవూ ఖాది ఎంబ ఆయుధద ఆధారదించలే రుణిగే బందించుదు

భాష్యకారరు ఖాది శబ్దకృతే యేళురువ ఖాద్యాని భిక్ష్యాణీ— తన్ను వుదకృతే యోగ్యనాద భక్త్యగళు
 ఎంబ అర్ధవన్ను అనేక పాఖ్యాత్య పండితురు సమంజసనాగిరువుదేందు ఒప్పువుదిల్లి. Max Muller
 పండితుడు ఈ వివయదల్లి—

What however is quite certain is this, that ఖాది in the Veda never means food, as Sayana opt'onally interprets it. This interpretation is accepted by Wilson, who translates—at your resting places on the road

refreshments (are ready) Nay, he goes on in a note to use this passage as a proof of the advanced civilisation of India at the time of the Vedic Rishis "The expression" he says "is worthy of note as indicating the existence of accommodations for the use of travellers: the ಪ್ರಸಥ (ಭತ್ತ) of the south of India, the Sarai of Mohammadans, a place by the roadside where the travellers may find shelter and provisions."

ಪ್ರಸಥಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಥೇಷು ಸಂಠಾನೋ ವಿಶ್ರಾಮಸ್ಥಾನೇಷು—ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಸ್ಥಾನಗಳೆಂದು ವಿನರಿಸಿದ್ದರೂ—

ಆಯುರ್ವಿಶ್ರಾಂತಿಯುಃ ಪರಿ ಸಾಸತಿ ತ್ವಾ ಪೂಷಾ ತ್ವಾ ಪಾತು ಪ್ರಸಥೇ ಪುರಸ್ತಾತ್ |

(ಮು ಸಂ. ೧೦-೧೭-೪)

ಪ್ರಸಥೇ ಸಥಾಮಜನಿಷ್ಟ ಪೂಷಾ ಪ್ರಸಥೇ ದಿವಃ ಪ್ರಸಥೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ |

(ಮು ಸಂ. ೧೦-೧೭-೬)

ಸ್ಪ್ತೀರಿದ್ಧಿ ಪ್ರಸಥೇ ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ರೇಕ್ಷ ಸ್ತತ್ಕೃಭಿ ಯಾ ನಾಮನೇತಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೬೩-೧೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಸಥೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯೇ ವರ್ಗೇ ಉತ್ತಮನಾದ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳುವರು ಅದುವರಿಂದ ಈ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಸಥೇಷು ಪಾದಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ—ಉತ್ತಮನಾದ ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಪಾದಿಯೆಂಬ ಆಯುಧವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾಳೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು.

ಅಷ್ಟೋ ವಕ್ತೃ ಕ್ವಾ ಸಮಯಾ ವಿ ನಾವೃತೇ—ಅಷ್ಟೋ ವೋ ಯುಷ್ಮತ್ತಂಬಂಧೀ ರಭ್ಯೋಽಕ್ಷ—
ಕ್ಲ ಕ್ವಾ ತತ್ತೋಪನಿಬದ್ಧಾನಿ ಚಕ್ರಾಣಿ ಸಮಯಾ ಸಮಿಪೇ ತೇಷಾಂ ಪರಿಸರೇ ವಿ ವವೃತೇ ವಿಶೇಷೇಣ
ವರ್ತತೇ ನ ಕದಾಚಿದಪಿ ಚಕ್ರೇಷು ಸಂಲಗ್ನೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ ನಿಮ್ಮ
ರಥದ ಅಚ್ಚು ಅದರ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿರುವ ಚಕ್ರಗಳನ್ನು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ.
ದೃಢವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಅಚ್ಚಿನಿಂದ ಕಳಚಿ ಬೀಳುವುದಿಲ್ಲ ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು—

ಸತ್ರಾ ತೇ ಅನು ಕೃಷ್ಯಯೋ ವಿಶ್ರಾ ಚಕ್ರೇನ ನಾವೃತುಃ |

(ಮು ಸಂ. ೪-೩೦-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ರಥವು ಯಾವ ತಡೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಸುಖವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚು ಚಕ್ರವನ್ನು ತಿರುಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಸರಿಯಾಗಿಲ್ಲ. ಕುದುರೆಗಳು ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯುವುದರಿಂದ ಚಕ್ರಗಳು ತಿರುಗುವುವು ಆದರೂ ಅಚ್ಚಿನ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ಆದಕ್ಕೆ

ಸಂಬಂಧಿಸಿವಂತೆ ಚಕ್ರಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಬುಷಿಯು ಆ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿರಬಹುದು ಸಮಯಾ ಎಂಬ ರಬ್ಬಕ್ಕೆ ನೇವದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಅಧನಾ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಭದ್ರಾ—ಭದಿ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಸುಖೇ ಚ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಟಿಣಾದಿಕ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ **ಶೇಶ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ** (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಆಹಿತಾ—ಆಹ ಉಪಸರ್ಗ. ದುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ **ನಿಷಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ದಧಾತೇರ್ಹಿಂಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿ ಅದೇರ. **ಗತಿರನಂತರಃ** (ಪಾ. ಸೂ ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಮಿಥಸ್ತೃಧ್ಯಾ—ಸ್ವರ್ಗ ಸಂಘರ್ಷೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಬಂದಾಗ **ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುರೇಫಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಅಕಾರಲೋಪ ಸ್ವರ್ಗಂತೇ ಇತಿ ಸ್ತೃಘಃ ಇದರನುಲೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯತೋ ನಾವಃ** (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಶಿಗೆ ಲೋಪ

ಪ್ರಸಥೇಷು—ಪ್ರಗತಾಃ ವಂಧಾನೋ ಯೇಷು ತಾನಿ ಪ್ರಸಥಾನ್ ತೇಷು. **ಋಕ್ ಪೂರಬ್ ಧೂಪೆಥಾ** **ಮಾನಸ್ತೇ** (ಪಾ ಸೂ. ೫-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಮಾಸಾಂತವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಟಿ ಲೋಪ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ರಾ—ಚಕ್ರಾಣಿ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ **ಶೇಶ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ** (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ ಮುಂದೆ ಸಮಯಾ ಎಂಬುದರ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ **ಅಭಿತಃ ಪರಿತಃ ಸಮಯಾ**—ಎಂಬ ನಚನದಿಂದ ಸಷಿಗೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬರುತ್ತದೆ

ವಸುತೇ—ವೃತು ವರ್ತನೇ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಙಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಲೆ ||

ಭೂರೀಣಿ ಭದ್ರಾ ನರ್ಯೇಷು ಬಾಹುಷು ವಕ್ಷಃಸು ರುಕ್ಮಾ ರಭಸಾಸೋ
ಅಂಜಯಃ |

ಅಂಸೇಷ್ಟೇತಾಃ ಸವಿಷು ಕ್ತುರಾ ಅಧಿ ನಯೋ ನ ಸಕ್ವಾನ್ವ್ಯನು ತ್ರಿಯೋ
ಧಿರೇ || ೧೦ ||

|| ಪಪಪಾಃ ||

ಭೂರೀಣಿ | ಭದ್ರಾ | ನರ್ಯೇಷು | ಬಾಹುಷು | ವಕ್ಷ್ಯಸು | ರುಕ್ಮಾಃ | ರಭಸಾಸಃ | ಅಂಜಯಃ |
ಅಂಸೇಷು | ಏತಾಃ | ಪವಿಷು | ಪ್ತುರಾಃ | ಅಧಿ | ವಯಃ | ನ | ಸಪ್ತಾನ್ | ವಿ | ಅನು | ಶ್ರಿಯಃ |
ಧಿರೇ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತೇ ಮರುತೋ ನರ್ಯೇಷು ನರೇಭ್ಯೋ ಹಿತೇಷು ಬಾಹುಷು ಭುಜೇಷು ಭೂರೀಣಿ ಪ್ರಭೂತಾನಿ
ಭದ್ರಾ ಭದ್ರಾಣಿ ಕಲ್ಯಾಣಾನಿ ಧನಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯೋ ದಾತುಂ ಧಿರೇ | ಏಧಿರೇ | ಧಾರಯಂತಿ | ತಥಾ
ವಕ್ಷ್ಯಃಸೂರಃಸ್ಥಲೇಷು ರುಕ್ಮಾಃ ಸುವರ್ಣರತ್ನಾದಿನಿರ್ಮಿತಾನ್ಯಾಭರಣಾನಿ ಧಾರಯಂತಿ | ಕೇದ್ಯಶಾನಿ |
ರಭಸಾಸೋ ರಾಭಸ್ಯಯುಕ್ತಾನಿ ಕಾಂತಿಮಂತಿ ನಾ ತಥಾಂಜಯೋ ವ್ಯಕ್ತಾನಿ | ಅಂಸೇಷು ಭುಜಮೂಲೇ-
ಷ್ಯೇತಾಃ ಶುಕ್ಲವರ್ಣ ಮಾಲಾಃ | ಪವಿಷು ವಜ್ರಸದೃಶೇಷ್ವಾಯುಧೇಷು ಪ್ತುರಾಃ ಪ್ತುರಧಾರಾಃ |
ಅಧಿ ಸಪ್ತಮ್ಯುರ್ಥಾನುವಾದೀ | ಏವಮೇತೇ ಮರುತಃ ಸರ್ವಾಂಗೇಷು ಶ್ರಿಯೋ ಲಕ್ಷ್ಮೀರನುಕ್ರಮೇಣ
ವಿ ಧಿರೇ | ವಿನಿಧಂ ಧಾರಯಂತಿ | ತತ್ರ ದ್ಯಷ್ಟಾಂತಃ | ವಯೋ ನ ಸಪ್ತಾನ್ ಪಕ್ಷಿಣಃ ಪಕ್ಷಾನಿವ ||

|| ಶ್ರುತಿವಾರ್ಥ ||

(ತೇ ಮರುತಃ—ಆ ಮರುದ್ವೀನತೆಗಳು) | ನರ್ಯೇಷು—ನರರಿಗೆ ಹಿತವಾದ | ಬಾಹುಷು—
ತೋಳುಗಳಲ್ಲಿ | ಭೂರೀಣಿ—ಪ್ರಭೂತವಾದ | ಭದ್ರಾ—ಮಂಗಳಕರವಾದ (ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ದೀಯವಾದ
ಧನಗಳನ್ನು) | ಧಿರೇ—ಧರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ | ವಕ್ಷ್ಯಸ್ಸು—ಉರಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ | ರಭಸಾಸಃ—ಕಾಂತಿವಿಶಿಷ್ಟವಾದ
ಮತ್ತು | ಅಂಜಯಃ—ವ್ಯಕ್ತವಾದ | ರುಕ್ಮಾಃ—ಸುವರ್ಣಾದಿ (ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಅಭರಣಗಳನ್ನೂ) | (ಧಿರೇ—
ಧರಿಸಿದಾರೆ) | ಅಂಸೇಷು—ಭುಜಮೂಲಗಳಲ್ಲಿ | ಏತಾಃ—ಶುಕ್ಲವರ್ಣದ ಮಾಲೆಗಳನ್ನೂ | ಪವಿಷು—
ವಜ್ರಸದೃಶವಾದ ಆಯುಧಗಳಲ್ಲಿ | ಪ್ತುರಾಃ—ಹರಿತವಾದ ಅಲಗುಗಳನ್ನೂ | ಅಧಿ (ಧಿರೇ)—ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ
(ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮರುದ್ವೀನತೆಗಳು) | ಶ್ರಿಯಃ—(ನಾನಾ) ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನು | ಅನು—(ಉತ್ತ) ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ |
ವಯಃ—ಪಕ್ಷಿಗಳು | ಸಪ್ತಾನ್ ನ—(ವಿವಿಧವರ್ಣದ) ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು (ಧರಿಸಿರುವಂತೆ) | ವಿ (ಧಿರೇ)—ವಿವಿಧವಾಗಿ
(ಧರಿಸಿದಾರೆ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮರುದ್ವೀನತೆಗಳ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಶ್ರುತಿಯವಾದ
ಅನೇಕ ಶುಭದ್ರವ್ಯಗಳೂ, ಅವರ ವಕ್ಷ್ಯಸ್ಥಗಳ ಮೇಲೆ ಧಳಧಳಿಸುವ ಮತ್ತು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗೋಚರವಾಗುವ ಸುವರ್ಣ
ಭರಣಗಳೂ, ಅವರ ಭುಜಗಳ ಮೇಲೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾಲೆಗಳೂ ಮತ್ತು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿತವಾದ ಮತ್ತು ವಜ್ರಸದೃಶ
ವಾದ ಆಯುಧಗಳೂ ಇವೆ, ಈ ರೀತಿ ಪಕ್ಷಿಗಳು ನಾನಾವರ್ಣದ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಂತೆ, ಮರುದ್ವೀನತೆಗಳೂ
ವಿವಿಧವಾಗಿ, ಅಲಂಕೃತರಾಗಿದಾರೆ. (ಆಧವಾ ತನ್ಮು ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಬೀರುತ್ತಾರೆ).

English Translation.

Maruts, in your arms, propitious to man, are many good things on your breasts are golden (ornaments), brilliant and conspicuous : white garlands (hang) on your shoulders - sharp are (the edges of) your weapons - the Maruts have various decorations, as birds have (many coloured) wings.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಖುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮರುದ್ವೀವತೆಗಳು ನಾನಾ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಅಲಂಕಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಧರಿಸಿರುವ ಅಭರಣಗಳನ್ನೂ ಆಯುಧಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ

ಭೂರೀಣ ಭದ್ರಾ ನರ್ಯೇಷು ಬಾಹುಷು—ಮರುದ್ವೀವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಬಲವುಳ್ಳ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ (ಕೈಗಳಲ್ಲಿ) ಉತ್ತಮವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು (ಯಜಮಾನರಿಗೆ) ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಧರಿಸಿರುವರು ಎಂದರೆ ತಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಮಂಗಳಕರವಾದ ಅನೇಕ ಉತ್ತಮ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ನರ್ಯೇಷು ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು **ಸರೀಭ್ಯೋ ಹಿತೇಷು** ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತವಾದ ಎಂದರೆ ಮನುಷ್ಯರು ಅವೇಕ್ಷಿಸುವ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿವಾರೆ Max Muller ಸಂಧಿತನು ಇದಕ್ಕೆ manly—ಪುರುಷರಿಗೆ ಇರಬೇಕಾದ ಬಲವಾದ (ಬಾಹುಗಳು) ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿವಾನೆ.

ವಕ್ಷಸ್ಸು ರುಕ್ಮಾ—ಉರಃಸ್ಥಲೇಷು ರುಕ್ಮಾಃ ಸುವರ್ಣರತ್ನಾದಿನಿರ್ಮಿತಃ ಸ್ಯಾಭರಣಾನಿ ಧಾರಯಂತಿ | ವಕ್ಷಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಎಡೆಯ ಮೇಲೆ ಸುವರ್ಣರತ್ನಾದಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಹಾರಾದ್ಯಾಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವರು. ಈ ವಿಷಯವು **ವಕ್ಷಃಸು ರುಕ್ಮಾ** (ಋ. ಸಂ. ೧-೨೪-೪) ಎಂಬ ಖುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಸ್ತುತನಾಭವುಜನಂತವಾದ ರುಕ್ಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು, ಮರುತ್ಯುಗಳು ತಮ್ಮ ಎಡೆಯ ಮೇಲೆ ಧರಿಸುವ ಸುವರ್ಣ ಹಾರಾದ್ಯಾಭರಣಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಆಮದರಿಂದಲೇ ಋ ಸಂ. ೨-೩೪-೨; ೫-೫೫-೧, ೫-೫೬-೨ ವೇದಲಾದ ಖುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮರುದ್ವೀವತೆಗಳನ್ನು **ರುಕ್ಮವಕ್ಷಸಃ** (ಎಡೆಯ ಮೇಲೆ ಚಿನ್ನದ ಅಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವರು—gold-breasted) ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ (ಅ. ಶ್ಲೋ. ಸೂ. ೯-೪) ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ (ತೈ. ಸಂ. ೧-೮-೧೫-೧) **ರುಕ್ಮಂ ಹೋತ್ರೇ** ಎಂದು ಹೋತ್ರವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನಿಗೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಕ್ಸಂಭಾವನೆಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ಸುವರ್ಣಾಭರಣವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ. ಈ ಅಭರಣವು ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿ ಇರುವುದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಪ್ರಾಯಶಃ ಹಾರವೆಂದು ಹೇಳುವ ಅಭರಣವಂತೆ ಇರಬಹುದು

ರಭಸಾಃ—ರಾಭಸ್ಯಯುಕ್ತಾನಿ ಕಾಂತಿಮಂತಿ ವಾ | ಧಳಧಳಸುಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. ಈ ಶಬ್ದವು ರಭಸ-ನುಗ್ಗು, ಮೇಲೆ ಬೀಳು, ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಈ ಶಬ್ದವು ಯಾವಾಗಲೂ ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಲವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದಾಗಿದೆ. **ರಭಸ** ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮರುದ್ವೀವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರ ಇವರುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದು

ಸೈಕ್ಷೇಃ ಪುತ್ರಾ ಉಪಮಾಸೋ ರಭಿಷ್ಠಾಃ ಸ್ವಯಾ ಮಾತ್ಯಾ ಮರುತೇಃ ಸಂ ಮಿಮಿಕ್ಷುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೮-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ರಭಿಷ್ಠಾಃ (ಅತ್ಯಂತ ಶಕ್ತಿಯುಕ್ತರು) ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸೃಥುಂ ತಿರಶ್ಚಾ ವಯಸಾ ಬೃಹಂತಂ ವ್ಯಚಿಷ್ಯಮನ್ನೈ ರಭಸಂ ದೃಶಾನಂ |

(ಋ ಸಂ. ೨-೧೦-೪)

ಇಲ್ಲಿ ರಭಸಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ

ವಿಷ್ಯ ಭ್ನಂತಃ ಸ್ಕಂಭನೇನಾ ಜನಿತ್ರೀ ಆಸೀನಾ ಊರ್ಧ್ವಾಂ ರಭಸಂ ವಿ ಮಿನ್ವನಃ |

(ಋ ಸಂ. ೩-೩೧-೧೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ರಭಸಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಕ್ರೂರವಾದ, ಭಯಂಕರವಾದ, ವೇಗವಾಗಿ ಸುಗ್ಗಿ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವ, ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದು

ಅಧಾ ಶಯಾತ ನಿರ್ಯತೇರುಪಸ್ತೈಃ ಪ್ರಧೈನಂ ವ್ಯಕಾ ರಭಸಾಸೋ ಅದ್ಯುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೫-೧೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ರಭಸಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವೇಗದಿಂದ ಮುನ್ನುಗ್ಗುವ, ಭಯಂಕರವಾದ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕಾಃ (ತೋಳಗಳು) ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ರಭಸ ಶಬ್ದವು ಧಳಧಳಿಸುವ, ಪ್ರಕಾರ ಮಾನವಾದ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

ಭದ್ರಾನ್ ಕೃಣ್ಣಿನ್ನಿಂದ್ರಹವಾನ್ಸೈ ಪಿಭ್ಯ ಆ ಸೋಮೋ ವಸ್ಮಾ ರಭಸಾನಿ ದತ್ತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೯೬-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಸ್ಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಅಭರಣ ಮತ್ತು ಆಯುಧಗಳನ್ನು—

ಚಿತ್ರೈರಂಚಿಭಿರ್ವಪುಷೇ ವ್ಯಂಜತೇ ವಕ್ಷಃಸು ರುಕ್ಮಾ ಅಧಿ ಯೇತಿರೇ ಶುಭೇ |

ಅಂಸೇಪ್ತೇಷಾಂ ನ ಮಿಮ್ಯಕ್ಷುರ್ಯುಷ್ಯಯಃ ಸಾಕಂ ಜಜ್ಜಿರೇ ಸ್ವಧಯಾ ದಿಪ್ತೋ ನರಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೬೪-೪)

ಅಂಸೇಷು ವ ಋಷ್ಯಯಃ ಪತ್ನು ಖಾದಯೋ ವಕ್ಷಃಸು ರುಕ್ಮಾ ಮರುತೋ ರಥೇ ಶುಭಃ |

ಅಗ್ನಿಭ್ರಾಜಸೋ ವಿದ್ಯುತೋ ಗಭಸ್ತೋಃ ಶಿಸ್ತಾಃ ಶೀರ್ಷಸು ವಿತತಾ ಹಿರಣ್ಮಯೀಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೫-೫೪-೧೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ

ಏತಾಃ—ಶುಕ್ಲವರ್ಣಾ ಮಾಲಾಃ | ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಮಾಲೆಗಳು ಅಥವಾ ಹಾರಗಳು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯು. ಏತಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಚಿಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಜಿಂಕೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ

ಚಿಕ್ಕಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮವನ್ನು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಭುಜದ ಮೇಲೆ ಧರಿಸಿರುವರೆಂದು (ಹೊದ್ದುಕೊಂಡಿರುವರೆಂದು) ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು ಎಂದು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಸಂಹಿತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಏಕೆಂದರೆ— ಆಶ್ವಲಾಯನಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ, ಇತರ ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮವನ್ನು ವಸ್ತ್ರವಂತೆ (ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ) ಧರಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮವಿರುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ಉಪನಯನಾನಂತರ ವೇದಾಭ್ಯಯನಮಾಡುವಾಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿದ್ದರೆ ಐಣಿಯ (ಜಿಂಕೆಯ) ಚರ್ಮವನ್ನೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಕೌರವ (ರುಬ ಎಂಬ ಜಿಂಕೆ) ಎಂಬ ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮವನ್ನೂ, ವೈಶ್ಯನು ಅಜ (ಆಡು) ದ ಚರ್ಮವನ್ನೂ ಧರಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಮತ್ತು ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವಾಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಕಾಷಾಯವಸ್ತ್ರವನ್ನೂ (dark red colour) ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಮಾಂಜಿಷ್ಠ ವರ್ಣದ (bright red colour) ವಸ್ತ್ರವನ್ನೂ, ವೈಶ್ಯನು ಹಾರಿದ್ರವರ್ಣದ (yellow) ವಸ್ತ್ರವನ್ನೂ ಧರಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮವಿರುವುದು. ಅದುವರಿಂದ ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮವನ್ನು ವಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು-ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಭುಜಗಳಲ್ಲಿ ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿರಬಹುದು. ವಸ್ತ್ರಾರ್ಥವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹದಮಾಡಿದ ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಜಿನವೆಂದು ಹೆಸರು ಇದನ್ನು ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ (ಕೆಂಪು ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮ) ವೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಈ ಅಜಿನಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದು

ಕ್ಷುರಾಃ—ಹರಿತವಾದ ಅಲಗುಗಳುಳ್ಳ ಆಯುಧಗಳು. ಕ್ಷುರಾಃ ಎಂದರೆ ಕ್ಷೈರಮಾಡುವ ಕತ್ತಿಗೂ (Razor) ಈ ಹೆಸರು ಏಕೆಂದರೆ ಕ್ಷೈರದ ಕತ್ತಿಯು ಬಹಳ ಹರಿತವಾಗಿರಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಹರಿತವಾದ ಆಯುಧವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವಾಗ ಕ್ಷುರಾಃ ಎಂಬ ಕ್ಷೈರದ ಕತ್ತಿಯ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಋಗ್ವೇದಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಕತ್ತಿಯಿಂದ ಕ್ಷೈರಮಾಡುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ದ್ದಂತೆ ಕಂಡುಬರುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಯದಾ ತೇ ನಾತೋ ಅನುವಾತಿ ಶೋಚಿರ್ವಪ್ತೇನ ಶ್ಕಶ್ತು ವಸಸಿ ಪ್ರ ಭೂಮ |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೧೪೨-೪)

ಕೇಶಶ್ಕಶ್ತು ವಸತೇ ನಖಾನಿ ನಿಕ್ಕಂತತೇ ಮೃತಾ ವಾ ಏಷಾ ತ್ಸಗಮೇಧ್ಯಾ ಯತ್ಕೇಶಶ್ಕಶ್ತು
ಮೃತಾನೇವ ತ್ಸಚಮೇಧ್ಯಾಮಪಹತ್ಯ ಯಜ್ಞಿಯೋ ಭೂತ್ಯಾ ಮೇಧಮುಪೈತಿ |

(ತೈ ಸಂ. ೬-೧-೧-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳು ಕತ್ತಿಯಿಂದ ಕ್ಷೈರಮಾಡುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವವು.

ನಯೋ ನ ಪ್ಲಾನ್ ವಿ ಅನು ಶ್ರಿಯೋ ಧಿರೇ—ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರಿಯಃ ಎಂದರೆ ಕಾಂತಿಯನ್ನು, ಸೊಬಗನ್ನು (Splendour) ಎಂದರ್ಥವು. ಪಕ್ಷಿಗಳು ಹಾರುವಾಗ ತಮ್ಮ ರೆಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿಹರಡುವಂತೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವಾಗ ಅವರ ಕಾಂತಿಯು ಸುತ್ತಲೂ ಅಥವಾ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡುವುದೆಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು

! ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ನರ್ಯೋಷು—ನರಾಯ ಹಿತಾಃ ನರ್ಯಾಃ, ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರ ಲೋಪ. **ಯತೋನಾವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ರುಕ್ಮಾಃ—ರುಚಿ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. **ಯುಜಿ ರುಜಿತಿಜಾಂಕುಶ್ಚ** (ಉ. ಸೂ ೧-೧೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಕುಶ್ಚ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಭಸಾಸಃ—ರಭ ರಾಭಸ್ಯೇ. ಧಾತು. **ಅತ್ಯೈವಿಚಮಿತೆ**—(ಉ. ಸೂ ೩-೩೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಚಿತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಇಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ

ಅಂಜಯಃ—ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿಮೃಕ್ಷಣಗತಿಷು **ಖನಿಕಶ್ಯಂಜಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೪-೫೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿಶಾಃ—ಇಣ್ ಗತ್ ಧಾತು **ಹಸಿ ಮೃಗ್ಮಿಣ್ಯಾ**—(ಉ ಸೂ. ೩-೩೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ **ಇಷ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿಶ್ಯಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪವಿಷು—ಪೂರ್ಣ ಪವನೇ. ಧಾತು **ಅಚಿ ಇಃ** (ಉ ಸೂ ೪-೫೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ ಅನಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ತುರಾಃ—ಪ್ತುರ ವಿಲೇಖನೇ ಧಾತು. **ಋಜ್ಜೇಂದ್ರಾಗ್ರ**—(ಉ. ಸೂ ೨-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರನ್ನಂತ ವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತನಾಗಿದೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ

ಧಿರೇ—ಧೃಜ್ ಧಾರಣೇ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಸರ್ಣಲೋಪ. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ದ್ವಿತ್ವ ವಿಕಲ್ಪನಾಮದರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅತಿಬಂತದ ಪದವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ || ೧೦ ||

~*~*~*~*~

! ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ !

ಮುಹಾಂತೋ ಮುಹ್ಯಾ ವಿಭಿಷ್ಟೋ ವಿಭೂತಯೋ ದೂರೇದ್ಯತೋ ಯೇ ದಿವ್ಯಾ

ಇವ ಸ್ತುಭಿಃ!

ಮುಂದ್ರಾಃ ಸುಜಿಹ್ವಾಃ ಸ್ವರಿತಾರ ಆಸಭಿಃ ಸಂಮಿಶ್ನಾ ಇಂದ್ರೇ ಮರುತಃ

ಪರಿಷ್ವಭಃ || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾ ||

ಮಹಾಂತಃ | ಮಹಾ | ವಿಭ್ವಃ | ವಿಭೂತಯಃ | ದೂರೇದ್ಯಶಃ | ಯೇ | ದಿವ್ಯಾಃ | ಇವ | ಸ್ತೃಭಿಃ |
ಮಂದಾಃ | ಸುಜಿಹ್ವಾಃ | ಸ್ಮರಿತಾರಃ | ಅಸ್ರಭಿಃ | ಸಂಮಿಶ್ಲಾಃ | ಇಂದ್ರೇ | ಮರುತಃ | ಪರಿಷ್ಪಭಃ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯೇ ಮರುತೋ ಮಹಾಂತೋ ಮಹಾತ್ಮೋವೇತಾಃ | ಕೇನ | ಮಹಾ ಮಹತ್ತ್ವೇನ ಪ್ರಭಾವಾತಿಶಯೇನ | ತಥಾ ವಿಭ್ವೋ ವಿಭವೋ ವ್ಯಾಪ್ತಾಃ ತಥಾ ವಿಭೂತಯೋ ವಿವಿಧೈಶ್ಚರ್ಯವಂತಃ ದೂರೇದ್ಯಶೋ ದೂರೇ ದೃಶ್ಯಮಾನಾಃ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಾಃ | ದೂರದರ್ಶನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ದಿವ್ಯಾಃ ಸ್ತೃಭಿವ | ಸ್ತೃ ಇತಿ ನಕ್ಷತ್ರನಾಮ ಋಷಾಃ ಸ್ತೃಭಿರಿತಿ ನಕ್ಷತ್ರಾಣಾಂ | ನಿ. ೩-೨೦ | ಇತಿ ನಿರುಕ್ತ-ಶ್ಚಾತ್ | ದಿವಿ ಭವಾ ದೇವಾಃ ಸ್ತೃಭಿಃ ಸ್ವಪುಷ್ಪಕಭೂಕ್ತೈಸ್ತೇಜಃಪುಂಜೈರ್ನಕ್ಷತ್ರೈರ್ಯಥಾ ದೂರೇ ದೃಶ್ಯಮಾನಾ ಭವಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಕಿಂಚಿ ಮಂದ್ರಾ ಮಾದನಾಃ ಸುಜಿಹ್ವಾಃ ಶೋಭನಜಿಹ್ವಾಃ ಅಸಭಿರಾಸ್ಯೈಃ ಸ್ಮರಿತಾರಃ ಶಬ್ದಯುತಾರಃ | ಪ್ರಿಯವಚನಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ ಏವ ಸುಜಿಹ್ವಾ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ | ಕಿಂಚಿ ಇಂದ್ರೇ ಸಂಮಿಶ್ಲಾಃ ಸಮ್ಯಗ್ನಿಕ್ತಯುತಾರಃ | ಇಂದ್ರಸಹಾಯಿನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಮರುತೋ ಲೈನಂ ನಾಜಹುರಿತಿ ತ್ವತೇಃ | ತಥಾ ಪರಿಷ್ಪಭಃ ಪರಿಸ್ಪೋಭಯುಕ್ತಾಃ ಸ್ತುತಿಭಿಯುಕ್ತಾಃ | ಏವಂ ಮಹಾಭಾಗಾ ಯೇ ಮರುತಃ ಸಂತಿ ತೇದ್ಯಜ್ಞಮಾಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಶೇಷಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಯೇ ಮರುತಃ—ಯಾವ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳು | ಮಹಾ—ಪ್ರಭಾವಾತಿಶಯದಿಂದ | ಮಹಾಂತಃ—ಮಹಾತ್ಮ್ಯವಿಶಿಷ್ಟರೂ | ವಿಭ್ವಃ—ವಿಭುಗಳೂ (ವ್ಯಾಪ್ತರೂ) | ವಿಭೂತಯಃ—ವಿವಿಧೈಶ್ಚರ್ಯವುಳ್ಳವರೂ | ಸ್ತೃಭಿಃ—ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ (ಅವುಗಳ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ) | ದಿವ್ಯಾಃ ಇವ—ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಥರಾದ ದೇವತೆಗಳು (ಮೂರದಿಂದಲೇ ದೃಶ್ಯಮಾನರಾಗುವಂತೆ) | ದೂರೇದ್ಯಶಃ—ದೂರದಿಂದಲೇ ಗೋಚರವಾಗುವವರೂ | ಮಂದಾಃ—ಮದಕಾರಕರೂ | ಅಸ್ರಭಿಃ—ಮುಖಗಳಿಂದ | ಸ್ಮರಿತಾರಃ—ಶಬ್ದಮಾಡುವವರೂ (ಪ್ರಿಯವಚನರೂ) | (ಅದುದರಿಂದಲೇ) | ಸುಜಿಹ್ವಾಃ—ಒಳ್ಳೆಯ ನಾಲಿಗೆಗಳುಳ್ಳವರೂ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಇಂದ್ರೇ—ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ (ಇಂದ್ರನೊಡನೆ) | ಸಂಮಿಶ್ಲಾಃ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಮಿಶ್ರರಾಗುವವರೂ (ಇಂದ್ರಸಹಾಯಕರೂ) | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಪರಿಷ್ಪಭಃ—ಸ್ತುತಿಯುಕ್ತರೂ (ಅಗಿದಾರೋ ಅವರು ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಆಗಮಿಸಲಿ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಈ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳು (ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ) ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೋವೇತರು, ವ್ಯಾಪ್ತರು, ವಿವಿಧೈಶ್ಚರ್ಯವುಳ್ಳವರು. ನಕ್ಷತ್ರಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ದೂರದಿಂದಲೇ ದೃಗ್ಗೋಚರವಾಗುವಂತೆ, ದೂರದಿಂದಲೇ ಪಂದ್ಯದೃಶ್ಯಮಾನರು, ಸಂತೋಷಕಾರಕರು, ತಮ್ಮ ಮುಖಗಳಿಂದ (ಹಿತವಾದ) ಶಬ್ದಮಾಡುವವರು, ಸುಜಿಹ್ವರು, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯಕರು ಮತ್ತು ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ತುತರು. ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಆಗಮಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

Maruts, mighty with mighty power, all-pervading, manifest afar off, as the gods (are made manifest) by the constellations; exhilarating, soft-tongued, speaking gently with your mouths, associated with Indra, glorified by praise, (come to our sacrifice).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಿಭೂತಯಃ—ವಿವಿಧೈಶ್ಚರ್ಯವಂತಃ | ನಾನಾವಿಧವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳವರು. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಕರ್ತೃನಾಚಿಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣ ಪದವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ವಿನಾ ಹಿ ತೇ ವಿಭೂತಯಃ ಊತಯಃ ಇಂದ್ರ ಮಾವತೇ |

(ಋ ಸಂ ೧-೮-೯)

ಇಲ್ಲಿ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು ನನ್ನಂತಹ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವನಿಗೆ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ—ಎಂದು ವಿಶೇಷ್ಯಪದವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ

ಸ್ತೋತ್ರಂ ರಾಧಾನಾಂ ಪತೇ ಗಿರ್ವಾಹೋ ವೀರ ಯಸ್ಯ ತೇ | ವಿಭೂತಿರಸ್ಮು ಸೂನೃತಾ ||

(ಋ ಸಂ ೧-೨೦-೫)

ಇಲ್ಲಿ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾನು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರವು ಬಹಳ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರಲಿ—ಎಂದು ವಿಭೂತಿಶಬ್ದವು ಸೂನೃತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು

ಮಹಾಮನೂನಂ ತವಸಂ ವಿಭೂತಿಂ ಮತ್ಸರಾಸೋ ಜರ್ಘ್ಯಷಂತ ಪ್ರಸಾಹಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೨-೪)

ಇಲ್ಲಿ—ಮಧುರವಾದ ಸೋಮರಸಗಳು ಮಹಾತ್ಮನೂ, ಪೂರ್ಣನೂ, ಬಲಯುತನೂ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನೂ, ಸೋಲದಿರುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದವು—ಎಂದು ವಿಭೂತಿಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಉಗ್ರಂ ನ ವೀರಂ ನಮಸೋಪ ಸೇದಿಮ ವಿಭೂತಿಮಕ್ರಿತಾವಸುಂ |

(ಋ. ಸಂ ೮-೪೯-೬)

ಪ್ರ ವೀರಮುಗ್ರಂ ವಿವಿಚಿಂ ಧನಸ್ಪೃತಂ ವಿಭೂತಿಂ ರಾಧಸೋ ಮಹಃ |

(ಋ ಸಂ. ೮-೫೦-೬)

ಈ ಋಕ್ಯುಗಲ್ಲಿಯೂ ವಿಭೂತಿಶಬ್ದವು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಎಂದು ವಿಶೇಷಣಪದವಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಸ್ತೃಭಿಃ—ಸ್ತೃ ಇತಿ ನಕ್ಷತ್ರನಾಮ | ಯಕ್ಷಾಃ ಸ್ತೃಭಿರಿತಿ ನಕ್ಷತ್ರಾಣಾಂ (ನಿ. ೩-೨೦) ಸ್ತೃಭಿಃ ಎಂದರೆ ನಕ್ಷತ್ರವೆಂದು ಯಾಸ್ಕರು ಹೇಳಿರುವರು ಆದುದರಿಂದ ದೊರೇದೈತೋ ಯೇ ದಿನ್ಯಾ ಇವ ಸ್ತೃಭಿಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮಿನುಗುವ ನಕ್ಷತ್ರದಂತೆ ಬಹುದೂರಪ್ರದೇಶದಿಂದಲೂ ಕಾಣಲ್ಪಡುವವರು, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ನಕ್ಷತ್ರವು ಬಹುದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅವು ನಮಗೆ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಮರುದ್ದೇಶನೆಗಳು ಬಹುದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ನಮಗೆ ಕಾಣಿಸುವರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ಸಂಮಿಶ್ರಾಃ ಇಂದ್ರೇ ಮರುತೇಃ—ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರಿತರಾಗಿ ಇರುವವರು ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವವರು. ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯಕರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಮರುದ್ದೇಶನೆಗಳು ಇಂದ್ರನ ಸ್ವೇಹಿತರೆಂದು -

ಅಯಮಿಂದ್ರೋ ಮರುತ್ಸೇವಾ ವಿ ವೃತ್ರಸ್ಯಾಭಿನಚ್ಚಿರಃ |

(ಮು ಸಂ ೮ ೩೩ ೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಹ್ಯಾ—ಮಹಿಮನ್ನ ಎಂದು ರೂಪಮಾದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ಣಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಮಹ ಸ್ವರಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕ ಕಟ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ **ಅಲ್ಲೋಪೋಽನಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. **ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತೋದಾತ್ತಲೋಪಃ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಿಭ್ಚಿಃ—ವಿಭು+ಚ್ಚಿ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾ ವಚನಂ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಗುಣಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ **ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರಿತೆಯೋರ್ಯಣಃ** (ಪಾ ಸೂ. ೮-೨-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಿಭೂತಯಃ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಶಾದೌ ಚ ನಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬ ೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ವಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದೊರೇದೈತಃ—ದೈರಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಕ್ಷೈವ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ತತ್ಪುನೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಂ** ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗುಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಅಲಕ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ದಿನ್ಯಾಃ—ದಿವಿ ಭವಾಃ ದಿನ್ಯಾಃ. **ಭವೇ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಮಂದ್ರಾಃ—ಮದಿ ಸ್ತೃತೌ ಧಾತು **ಸ್ಥಾಯಿತಂಚಿವಂಚಿ—**(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಜಿಹ್ವಾಃ—ತೋಭವಾಃ ಜಿಹ್ವಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ಸುಜಿಹ್ವಾಃ. **ನಜ್ಞ್ ಸುಭ್ಯಾಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬ ೨ ೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವರಿತಾರಾಃ—ಸ್ವೈ ಶಬ್ದೋಪತಾಪಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವರತಿ ಸೂತಿ - (ಪಾ ಸೂ. ೭-೨-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪ. ಇಡಾಗಮ ವಿದಾನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ ಆದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ, ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಸಭಿಃ—ಅಸ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಪದ್ಮನ್ನೋಮಾ—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸನ್ ಆದೇಶ. ಪದಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ. || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಣಿ ||

ತದ್ವಃ ಸುಜಾತಾ ಮರುತೋ ಮಹಿತ್ವನಂ ದೀರ್ಘಂ ವೋ ದಾತ್ರಮದಿತೇರಿವ
ವ್ರತಂ |

ಇಂದ್ರಶ್ಚನ ತ್ಯಜಸಾ ನಿ ಹ್ರುಣಾತಿ ತಜ್ಜನಾಯ ಯಸ್ಮೈ ಸುಕೃತೇ
ಅರಾಧ್ಯಂ || ೧೨ ||

|| ಪದನಾಠಃ ||

ತತ್ | ವಃ | ಸುಜಾತಾಃ | ಮರುತಃ | ಮಹಿತ್ವನಂ | ದೀರ್ಘಂ | ವಃ | ದಾತ್ರಂ | ಅದಿತೇಽಇವ ವ್ರತಂ |
ಇಂದ್ರಃ | ಚನ | ತ್ಯಜಸಾ | ನಿ | ಹ್ರುಣಾತಿ | ತತ್ | ಜನಾಯ | ಯಸ್ಮೈ | ಸುಕೃತೇ | ಅರಾಧ್ಯಂ || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಸುಜಾತಾಃ ಶೋಭನಜನನಾ ಹೇ ಮರುತಃ ವೋ ಯುಷ್ಮದೀಯಂ ಮಹಿತ್ವನಂ ಮಹತ್ತಂ
ತತ್ ತಾದ್ಯತ್ ಖಲು | ತದಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಕಿಮಿತ್ಯಾಹ | ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ದಾತ್ರಂ ದಾನಂ ವೃಷ್ಟಾದಿರೂಪಂ
ದೀರ್ಘಮತ್ಯಾಯತಮವಿಚ್ಛಿನ್ನಂ | ಪ್ರಕೃತ್ಯೋಪಕಾರೀತ್ಯರ್ಥಃ | ದೀರ್ಘಶ್ಚೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಅದಿತೇ-
ವ್ರತಮಿವ | ಅದೀನಾಯಾ ದೇವಮಾತುರ್ಭೂಮ್ಯಾ ವಾ | ವ್ರತಮಿತಿ ಕರ್ಮನಾಮ | ತದ್ಯಥಾ
ದೀರ್ಘಮತಿವಿಸ್ತೃತಂ ತದ್ಯತ್ | ಅದಿತಿದ್ಯೌರದಿತರಂತರಿಷ್ಟಂ | ಋ. ೧-೮೯-೧೦ | ಇತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರ-
ವರ್ಣಾತ್ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಮರುತಃ ಯೂಯಂ ಯಸ್ಮೈ ಸುಕೃತೇ ಶೋಭನಯಾಗಾದಿಕರ್ತೃಣ ಯಜ
ಮಾನಾಯ ಯದಭಿಮತಂ ಧನಮರಾಧ್ಯಂ ತದಿಂದ್ರಶ್ಚೇಂದ್ರೋಽಸಿ ತ್ಯಜಸಾ ತ್ಯಾಗೇನ ನ ವಿ ಹ್ರುಣಾತಿ |

ನ ವಿಹ್ವರತಿ | ಕಾಟಿಲಯಂ ನ ಕರೋತಿ || ಚನೇತ್ಯಯಂ ಯದ್ಯಪಿ ನಿಪಾತದ್ವಯಸಮುದಾಯರೂಪ
ಏಕೋ ನಿಪಾತಃ ತಥಾಪ್ಯವಯವವಿಭಾಗೇನ ಚಿಶಬ್ದಃ ಸಮುಚ್ಛಯೇ ನಶಬ್ದೋ ನಿಷೇಧೇಽಧಿಗಂತ್ವಃ ||
ಯಾಷ್ಠದ್ವನಾದಿತ್ಯಾಗಮಿಂದ್ರತ್ಯಾಗೋಽಪಿ ನಾತಿಕ್ರಮತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಯಸ್ಮೈ ತದ್ವಸಮರಾಧ್ಯಂ
ತಸಿಂಂದ್ರೋಽಪಿ ನ ಕುಟಿಲಯತಿ | ನ ನಿಷೇಧಯತಿ ಕಿಂತ್ಸನುನೋದಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

† ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ †

(ದೇ) ಸುಜಾತಾಃ ಮರುತಃ—ಶುಭಜನನರಾದ ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಮಹಿ-
ತ್ವಸ್ತನಂ—ಮಹಾಪಾತ್ರ್ಯಯು | ತತ್—ಅಂತಹುದಷ್ಟೇ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ದಾತ್ರಂ—ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿರೂಪದಾನವು |
ಅದಿತೇಃ—ದೇವನಾತೆಯಾದ ಅದಿತಿಯ ಅಥವಾ ಭೂಮಿಯ | ವ್ರತಂ ಇವ—ಕರ್ಮದಂತೆ | ದೀರ್ಘಂ—
ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತೃತವಾದುದು (ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದುದು) | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಯಸ್ಮೈ—ಯಾವ | ಸುಕೃತೇ
ಜನಾಯ—ಯಾಗಾದಿ ಶುಭಕರ್ಮ ಕರ್ತೃವಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಆರಾಧ್ಯಂ—(ಅಭಿಮತವಾದ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು
ನೀವು) ಕೊಡುತ್ತೀರೋ | ತತ್—ಆ ತ್ಯಾಗವನ್ನು | ಇಂದ್ರಃ ಚ—ಇಂದ್ರನೂಕೂಡ | ತ್ಯಜಸಾ—(ತನ್ನ)
ತ್ಯಾಗದಿಂದ | ನ ವಿ ಹ್ವೃಣಾತಿ—ಕುಟಿಲವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವುದಿಲ್ಲ) | ತತ್—ಅವನನ್ನು |
ಇಂದ್ರಃ ಚ—ಇಂದ್ರನೂ ಕೂಡ | ನ ವಿ ಹ್ವೃಣಾತಿ—ಕುಟಿಲವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ನಿಷೇಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಅದರೆ
ಅನುಮೋದಿಸುತ್ತಾನೆ)

‡ ಭಾವಾರ್ಥ ‡

ಎಲೈ ಶೋಭನಜನನರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿರೂಪದಾನವು(ಅದಿತಿಯ) ಭೂವೀವಿಯ
ಕರ್ಮದಷ್ಟು ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದುದು ಮತ್ತು ಯಾಗಾದಿ ಶುಭಕರ್ಮಕರ್ತೃವಿಗೆ ನೀವು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಧನಾದಿ
ದಾನವು ಇಂದ್ರನಿಂದಲೂ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದುದು (ಇಂದ್ರನಿಂದಲೂ ಅನುಮೋದಿತವಾದುದು), ಎಲೈ
ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಮಹಾಪಾತ್ರ್ಯಯು ಇಂತಹುದು

English Translation.

Such, well-born Maruts, is your greatness, that your munificence is as long (continued) as the function of Aditi; and Indra does not exceed by his own liberality, (the value of) that which you have bestowed upon the devout man (who worships you).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವ್ರತಂ—ವ್ರತಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೨-೧) ಈ ರಬ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು
ಯಾಷ್ಠರು ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ—

ವ್ರತಮಿತಿ ಕರ್ಮನಾಮ ವ್ಯುತ್ಪಾದಿತೀತಿ ಸತಃ |
ಇದಮಪೀತರತ್ ವ್ರತಮೇತಸ್ಮಾದೇವ ನಿವೃತ್ತಿಕರ್ಮ ನಾರಯತೀತಿ ಸತಃ |
ಅನ್ಯಮಪಿ ವ್ರತಮುಚ್ಛಯೇ ಯದಾವ್ಯುತ್ಪಾದಿತೀತಿ ಶರೀರಂ |

(ನಿ. ೨-೧೩)

ಎಂದು ವ್ರತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಪುರುಷನು ಮಾಡುವ ಶುಭ ಅಥವಾ ಅಶುಭಕರ್ಮವು ಇವನನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ವ್ರತವೆಂದು ಹೆಸರು, ಅಥವಾ ಈ ಕರ್ಮವು ನಿವೃತ್ತಿ ಕರ್ಮವಾಗಿಯೂ ಆಗಿರಬಹುದು ಎಂದರೆ ತನಗೆ ಬೇಡದ ಅಥವಾ ಶಾಸ್ತ್ರನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ತಡೆಯುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ನಿವಾರಣೆಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವ್ರತವೆಂದು ಹೆಸರು, ಮತ್ತು ಶರೀರವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವುದರಿಂದ ಆನ್ನ ಕ್ಕೂ ವ್ರತವೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

(೧) ವ್ರತಶಬ್ದವು ನಿವಾರಿಸು, ತಡೆಗಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು—

ಯೋ ಸಾರ್ಥಿವಾಸೋ ಯಾ ಆಸಾಮಸಿ ವ್ರತೇ ತಾ ನೀಲೇ ದೇವೀಃ ಸುದವಾಃ ಕರ್ಮ ಯಚ್ಚ ತ |

(ಋ. ಸಂ ೫-೪೬-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿರುವ ವ್ರತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೃಜನ ಎಂದರೆ ಕೆಡಕನ್ನೂ ನಿವಾರಿಸಿ ಮಾಡುವ ರಕ್ಷಣೆ (protection) ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು— ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ದೇವತೆಯರೂ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ದೇವತೆಯರೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಕಷ್ಟದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ನಮಗೆ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೂ ಸುಖವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವ್ರತೇ ಎಂದರೆ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಮಾಡುವ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಎಂದರ್ಥವು.

ತಾಸಾಂ ನಿ ಚಿಕ್ಕ್ಯಃ ಕವಯೋ ನಿವಾಸಂ ಪರೇಷು ಯಾ ಗುರ್ಯೇಷು ವ್ರತೇಷು |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೪-೨)

ಕವಿಗಳು (ಸಿಮುತಿಗಳು) ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣದಂತೆ ಗುಹ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದರು—ಇಲ್ಲಿ ವ್ರತೇಷು ಎಂದರೆ ಮುಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಿಂದ ಗುರ್ಯೇಷು ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ

ದದ್ಯತ್ ಪ್ರ ಬಿಷಾಮನಮಾ ಸದಾಂಸಿ ಪರೇಷು ಯಾ ಗುರ್ಯೇಷು ವ್ರತೇಷು |

(ಋ. ಸಂ ೨-೫೪-೫)

ಅಸಿ ಯನೋ ಅಸ್ಯಾದಿತ್ಯೋ ಅವನ್ನಸಿ ತ್ರಿತೋ ಗುರ್ಯೇನ ವ್ರತೇನ |

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೬೩-೩)

ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವ್ರತೇನ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮುಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

(೨) ವ್ರತವೆಂದರೆ ಇಂತಹ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು ಎಂದು ನಿಷೇಧವಿಧಿಯನ್ನೂ ಅಥವಾ ಇಂತಹ ಕೆಲಸವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬ ಧರ್ಮನಿಯಮವನ್ನೂ (law or ordinance) ಸೂಚಿಸುವುದು—

ಯಚ್ಚಿದ್ಧಿ ತೇ ವಿಶೋ ಯಥಾ ಪ್ರ ದೇವ ವರುಣ ವ್ರತಂ | ಮಿನೀಮಸಿ ದ್ಯವಿದ್ಯಯಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೫-೧)

ಎಲೈ ವರುಣನೇ, ನಾವು ಮನುಷ್ಯನಾತ್ರವದಾದ್ದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಯಾವ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ (ಅದನ್ನು ಗಮನಿಸದೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಪೂರ್ಣಮಾಡು)

ಯ ಉ ಶ್ರಿಯಾ ದನೋಷ್ವಾ ದೋಷೋಷಾಸಿ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ | ಯಸ್ಯ ವ್ರತಂ ನ ಮಿಯತೇ |

(ಋ. ಸಂ ೨-೮-೩)

ಯಾವ(ಅಗ್ನಿ ಯ) ನಿಯಮವು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ... |

ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಕರ್ಮ ಸುಕ್ತಾ ಪುರೂಣ ವ್ರತಾನಿ ದೇನಾ ನ ಮಿನಂತಿ ವಿಶ್ವೇ |

(ಋ ಸಂ- ೩-೩೨-೮)

ಇಂದ್ರನ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳು ಬಹಳವಾಗಿರುವವು ಮತ್ತು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವು. ದೇವತೆಗಳು ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನ ವಿಧಿನಿಯಮಗಳನ್ನು ಮುರಿಯುವುದಿಲ್ಲ (ಆತಿಕ್ರಮಿಸುವುದಿಲ್ಲ)

ವಿಶ್ವಂ ಸತ್ಯಂ ಮಘನಾನಾ ಯುಷೋರಿದಾಶಕ್ವ ನ ಪ್ರ ಮಿನಂತಿ ವ್ರತಂ ವಾಂ |

(ಋ ಸಂ. ೨-೨೪-೧೨)

ಎಲೈ ಬಲಶಾಲಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮದೊಳ್ಳವು ಸತ್ಯವು ನೀರುಗಳೂ ಸಹ ನಿಷ್ಠೆ ವಿಧಿನಿಯಮಗಳನ್ನು ಮಾರುವುದಿಲ್ಲ.

ವನಾನಿ ವಿಭ್ಯೋ ನಕಿರಸ್ಯ ತಾನಿ ವ್ರತಾ ದೇವಸ್ಯ ಸಮಿತುರ್ಮಿನಂತಿ |

(ಋ ಸಂ. ೨-೩೮-೨)

ಈ ಸವಿತೃದೇವನ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಯಾರೂ ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದಿಲ್ಲ

ಅಪಿನತೀ ದೈವ್ಯಾನಿ ವ್ರತಾನಿ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಚೇತಿ ರಶ್ಮಿಭಿದ್ಯಶಾನಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೨-೧೨)

ಅಮಿನತೀ ದೈವ್ಯಾನಿ ವ್ರತಾನಿ ಪ್ರಮಿನತೀ ಮನುಷ್ಯಾ ಯುಗಾನಿ |

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೨೪-೨)

ಈ ಉಷೋ ದೇವಿಯು ದೇವತೆಗಳ ವಿಧಿನಿಯಮಗಳನ್ನು ಮಾರುವುದಿಲ್ಲ.

ಕಿಂ ಸ್ವಿನೋ ರಾಜಾ ಐಗೃದೇ ಕದಸ್ಯಾತಿ ವ್ರತಂ ಚಕ್ರಮಾ ಕೋ ವಿ ನೇದೇ |

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೧೨-೫)

(ಈ ಅಗ್ನಿ ಯ) ಯಾವ ನಿಯಮವನ್ನು ನಾವು ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವೆವು ?

ಅಯಮೇಕ ಇತ್ಥಾ ಪುರೂರು ಚಪ್ಪೇ ವಿ ವಿಶ್ವತೀ | ತಸ್ಯ ವ್ರತಾನ್ಯನು ವಕ್ಶ್ಯ ರಾಮಸಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೨೫-೧೬)

ಅವನ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ನಾವು ಅನುಸರಿಸುವೆವು (ಪಾಲಿಸುವೆವು). ಇತ್ಯಾದಿ ಶುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೩-೯, ೭-೫-೪, ೭-೮೭-೭, ೨-೨೮-೮, ಎಂಬ ಶುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ರತಶಬ್ದವು ವಿಧಿನಿಯಮಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಋ. ಸಂ. ೨-೩೮-೩, ೨-೩೮-೬, ೮-೪೦-೮, ೧-೧೩೬ ೫, ೩-೬೧-೧, ೪-೧೩-೨, ೫-೬೯-೧ ಇತ್ಯಾದಿ ಶುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ **ಅನುವ್ರತಂ** ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವಿಧಿನಿಯಮಗಳೆನಿಸುವುದಾಗಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

(೩) ದೇವತೆಗಳ ವಿಧಿನಿಯಮಗಳು ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವಾಗ ವ್ರತಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿರುವುದು ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಇಷ್ಟವನ್ನು ಅಥವಾ ವಿಧಿನಿಯಮಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸಿದಂತಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು—

**ಯೋ ಅಗ್ನೀಸೋಮಾ ಹವಿಷಾ ಸಪರ್ಯಾದ್ಧೇವದ್ರೀಚಾ ಮನಸಾ ಯೋ ಘೃತೇನ |
ತಸ್ಯ ವ್ರತಂ ರಕ್ಷತಂ ಪಾತಮಂಹಸೋ ವಿಶೇ ಜನಾಯ ಮಹಿ ತರ್ಮ ಯಚ್ಚತಂ ||**

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೩-೮)

ಎಲೈ ಅಗ್ನೀಸೋಮರೇ, ಯಾವ ಪುರುಷನು (ಯಜಮಾನನು) ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ, ಸೋಮನನ್ನೂ ಹವಿದಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆರಾಧಿಸುವನೋ ಅವನ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಿ, ಅವನಿಗೆ ಕೇಡಾಗದಂತೆ ಕಾಪಾಡಿ.

ಶ್ವನುಗ್ನೇ ಪ್ರಥಮೋ ಅಂಗಿರಸ್ತಮಃ ಕವಿದೇವಾನಾಂ ಪರಿ ಭೂಷಸಿ ವ್ರತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೧-೨)

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಅಂಗಿರಾಪುಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ, ಮೊದಲನೆಯವನೂ, ಕವಿಯೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ. ನೀನು ದೇವತೆಗಳ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸು

ತಸ್ಯ ವ್ರತಾನಿ ಭೂರಿಪೋಷಿಣೋ ವಯಮುಪ ಭೂಷೇಮ ದಮ ಆ ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩-೯)

ಧನಾಧ್ಯೈಶ್ಚರ್ಯಯುಕ್ತರಾದ ನಾವು ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸೋಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಶುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಋ. ಸಂ. ೩-೬-೫, ೮-೪೨-೧, ೬-೧೪-೩, ೧-೨೪-೧೫, ೬-೫೪-೯, ೧೦-೩೬-೧೩, ೫-೧೮-೫, ಎಂಬ ಶುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ವ್ರತ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞ, ಯಜ್ಞಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಕರ್ಮ ಎಂಬ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ನಾನಾಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವು ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಹೇಳುವಾಗ ವ್ರತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಯಾಸ್ಕರು ಹೇಳಿರುವ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದೋ ಅದನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಇದೇ ವ್ರತಶಬ್ದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗವು.

ದಾತ್ರಂ—ದಾನಂ | ದಾನವು, ಕೊಡುವುದು ಎಂಬರ್ಥವು. ದಾ ದಾನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ದಾತಾ, ದಾತ್ರಂ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವನನು, ಕೊಡುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು

ಅಸಿ ಭಗೋ ಅಸಿ ದಾತ್ರಸ್ಯ ದಾಶಾಸಿ ಮಘನಾ ಮಘವದ್ಧ್ಯೌ ಇಂದೋ |

(ಋ. ಸಂ ೯-೯೭-೫)

ಅನೇಹೋ ದಾತ್ರಮದಿತೇರನರ್ವಂ ಹುನೇ ಸ್ವರ್ವದವಥಂ ನಮಸ್ತೌತ್ |

(ಋ ಸಂ ೧-೧೮೫-೩)

ಯುವಂ ಹಿ ಸೋ ರಯಿದೌ ನೋ ರಯಾಣಾಂ ದಾತ್ರಂ ರಕ್ಷೇಥೇ ಅಕವೇ, ರದಬ್ಧಾ |

(ಋ ಸಂ. ೩-೫೪-೧೬)

ಸುದಾಮನ್ತದ್ರೇಕೋ ಅಪ್ರವ್ಯಷ್ಟ್ಯಮ್ಚಿತ್ತನೇ ದಾತ್ರಂ ದಾಶುಷೇ ದಾಃ |

(ಋ ಸಂ ೬-೨೦-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಋ ಸಂ. ೭-೫೬-೨೧, ೮-೪೩-೩೩, ೧೦-೬೯-೪, ೮-೪೪-೧೮ ಮೊದಲಾದ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ದಾತ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಾನವು, ಕೊಡುವುದು ಎಂದೇ ಅರ್ಥವು

ಅದಿತೇರಿವ—ಅದಿತಿ ಶಬ್ದವು ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೫), ವಾಜ್ಮನುಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೩), ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೯), ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ದ್ವಿವಚನಾಂತವಾಗಿ (ನಿ. ೩-೨೨) ಪರಿತವಾಗಿದೆ ಇದಲ್ಲವೆ ಯಾಸ್ವರು—ಅದಿತಿರದೀನಾ ದೇವಮಾತಾ (ನಿ ೪-೨೩) ಎಂದು ಹೇಳುವವರು ಈ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನಾದಿಗಳನ್ನೂ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನೂ ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ವಿವರಿಸಿದಾಗ ವಿವರಿಸಿದೇವೆ

ಚನ—ಚನೇತ್ಯಯಂ ಯದ್ಯಪಿ ನಿಪಾತದ್ವಯಸಮುದಾಯರೂಪ ಏಕೋ ನಿಪಾತಃ ತಥಾಪ್ಯವಯವವಿಭಾಗೇನ ಚಶಬ್ದಃ ಸಮುಚ್ಛೇಯೇ ನಶಬ್ದೋ ನಿಷೇಧೇಽಧಿಗಂತವ್ಯಃ | ಚನ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಎರಡು ನಿಪಾತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದೇ ಶಬ್ದವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೂ ಇದರ ಅವಯವವಿಭಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಚ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಸಮುಚ್ಛೇಯಾರ್ಥವನ್ನೂ, ನ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ನಿಷೇಧಾರ್ಥವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವುದು. ನಿಷೇಧಾರ್ಥವನ್ನು ಒತ್ತಿ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ (not even) ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಅನೇಕ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿರುವುದು

ಯಸ್ಯಾದ್ಯತೇ ನ ಸಿದ್ಯತಿ ಯಜ್ಞೋ ವಿಪಕ್ತಿ ತಳ್ಳ ನ | ಸ ಧೀನಾಂ ಯೋಗಮಿಸ್ತತಿ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೮-೭)

ನ ಸಂಚಿಭಿರ್ಭಿವರ್ಷ್ವಾಪ್ಯಾರಭಂ ನಾಸುನ್ಯತಾ ಸಚಿತೇ ಪುಷ್ಯತಾ ಚನ |

(ಋ. ಸಂ ೫-೩೪-೫)

ನಹಿ ತೇ ಹ್ವತ್ರಂ ನ ಸಹೋ ನ ಮನ್ಯಂ ವಯಕ್ತನಾಮಿಾ ಪತಯಂತೆ ಅಪುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೪-೬)

ತೃತೀಯಮಸ್ಯ ನಕಿರಾ ದಧರ್ಷತಿ ವಯಕ್ತನ ಪತಯಂತಃ ಪತತ್ರಿಣಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೫೫-೫)

ದಿವ್ಯದಿವ್ಯ ವರಿನಾ ವಿ ಪಶ್ಚಥ ಇಂದ್ರಂ ನ ಮಹ್ನಾ ಪೃಥಿವೀ ಚನ ಪ್ರತಿ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೫೫-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಚನ ಶಬ್ದವು ನಿಷೇಧಾರ್ಥವನ್ನು ವಿಶೇಷರೀತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಸುವುದು. ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧಾರ್ಥವಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪೂರ್ವೀಶ್ವನ ಪ್ರಸಿತಯೆಸ್ವರಂತಿ ತಂ ಯ ಇಂದ್ರೇ ಕರ್ಮಣಾ ಭುವತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೨-೧೩)

ಉಕ್ಥಂ ಚನ ಶಸ್ಯಮಾನಮಗೋರರಿರಾ ಚಿಕೇತ | ನ ಗಾಯತ್ರಂ ಗೀಯಮಾನಂ ||

(ಋ ಸಂ ೮-೨-೧೪)

ಅಥಾ ಚನ ತ್ರದ್ವಧತಿ ತ್ವಿಷೀಮತ ಇಂದ್ರಾಯ ವಜ್ರಂ ನಿಘನಿಘ್ನತೇ ವಧಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೫-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಋ. ಸಂ ೮-೨೮-೧೦; ೧-೧೫೨-೨; ೪-೧೮-೯; ೧-೧೩೯-೨; ೫-೪೧-೧೩; ೭-೧೮-೯; ೮-೯೧-೩, ೧೦-೪೯-೫, ೬-೨೬-೭ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಚನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧಾರ್ಥವಿರುವುದಿಲ್ಲ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸಂಜಾತಾಃ—ಶೋಭನಂ ಜಾತಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸಂಜಾತಾಃ **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ** (ಪಾ ಸೂ ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಮಹಿತ್ವನಂ—ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಸ್ಯ ಭಾವಸ್ವತಲೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಅವಾ ಪರವಾದಾಗ ಭಾನಂದಸವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ನಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾತ್ರಂ—ದುಡಾಇ ದಾನೇ, ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದಾದಿಭ್ಯಶ್ಚಂದಸಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚಿನ—ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಪದವೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾದರೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಅವಯವ ವಿಭಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡು ಚಿಕಾರವು ಸಮುಚ್ಚಯದಲ್ಲಿಯೂ ನಕಾರವು ನಿಷೇಧದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತ್ವಿಷಮಾ—ತ್ವಜ ಹಾನೌ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುನಿಬಂಧನವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇನ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿಘಂಟಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮೃಣಾತಿ—ಇದು ಸೌತ್ರ ಧಾತು. ಕೌಟಿಲ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶ್ನಾ ಏಕರಣ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತ ಪ್ರಯೋಗ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಕೃತೇ—ಶೋಭನಂ ಕರೋತಿ ಇತಿ ಸುಕೃತ್. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಬಂದಾಗ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಹಿತಕೃತೀತುಕ್ (ಪಾ ಸೂ. ೬ ೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತುಕಾಗನು. ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ಕೃದುತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೇ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಆರಾಧ್ಯಂ—ರಾ ದಾನೇ ಆದಾದಿ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಸದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಜ್ ಮುಷ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ಯದ್ವ್ಯತ್ತಾನ್ವಿತೈಂ (ಪಾ ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಆಮ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ || ೧೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ತದ್ವೋ ಜಾಮಿತ್ವಂ ಮರುತಃ ಪರೇ ಯುಗೇ ಪುರು ಯಚ್ಚಂಸಮನ್ಯತಾಸ
ಆವತ |

ಅಯಾ ಧಿಯಾ ಮನನೇ ಶ್ರುಷ್ಟಿಮಾವ್ಯ ಸಾಕಂ ನರೋ ದಂಸನ್ವಿರಾ ಚಿಕಿತ್ರೀ ||

|| ಸದಸಾತಃ ||

ತತ್ | ವಃ | ಜಾಮಿತ್ವಂ | ಮರುತಃ | ಪರೇ | ಯುಗೇ | ಪುರು | ಯತ್ | ಶಂಸಂ | ಅಮ್ಯತಾಸಃ |
ಆವತ |

ಅಯಾ | ಧಿಯಾ | ಮನನೇ | ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ | ಅವ್ಯ | ಸಾಕಂ | ನರಃ | ದಂಸನ್ವಿಃ | ಆ | ಚಿಕಿತ್ರೀ || ೧೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ವೋ ಜಾಮಿತ್ವಂ ಬಂಧುತ್ವಮಸ್ಮದ್ವಿಷಯಪ್ರೇಮಾಧಿಕ್ಯಂ ತತ್ ಖಲು ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಿ-
ತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಯತ್ಪರ್ಯಂತಮಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ಪರೇ ಯುಗೇ | ಯುಗಶಬ್ದಃ ಕಾಲೋಪಲಕ್ಷಕಃ |
ಉತ್ಕೃಷ್ಟೇ ಮಹತಿ ಕಾಲೇಽತೀತೇಪಿ ವರ್ತತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ತತ್ಕೃಥಮಧಿಗತಮಿತ್ಯತ ಆಹ | ಅಮ್ಯತಾ-
ಸೋಽನುರಣಧರ್ಮಾಣೋ ಹೇ ಮರುತಃ ಯೂಯಂ ಯದ್ಯಸ್ಮಾಚ್ಚಂಸಮನ್ಯಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾಂ
ಸ್ತುತಿಂ ಪುರು ಪ್ರಭೂತಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾವತ ರಕ್ಷಥ | ತಸ್ಮಾದ್ಯುಷ್ಮತ್ಕೃತಂ ಜಾಮಿತ್ವಮವಿನಾಶೀ-
ತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಂಚಿ ಯೂಯಮಯಾ ಧಿಯಾನಯಾನುಗ್ರಹಾತ್ಪ್ರಿಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಮನನೇ ಮನುಷ್ಯಾಯ
ಸ್ತೋತ್ರೇ ಯಪ್ರೇ ವಾಸ್ತುದಾದಯೇ ಶ್ರುಷ್ಟಿಮಾವ್ಯ ಕೀರ್ತಿಂ ಸ್ತುತಿಂ ವಾ ರಕ್ಷಿತ್ವಾ ಸಾಕಂ ಸಂಭೂಯ
ನರೋ ನೇತಾರಃ ಸಂತೋ ದಂಸನ್ವಿಃ ಕರ್ಮಭರಿತ್ವಂಭೂತಾ ಆ ಚಿಕಿತ್ರೀ | ಸರ್ವತೋ ಜಾನೀಥ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಅಮೃತಾಸೇ—ಅನುರರಾದ ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ (ನೀವು) | ಯತ್—ಯಾವಕಾರಣ | ತಂಸಂ—ಅಸ್ಮತ್ಕೃತವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು | ಪುರು—ಪ್ರಭೂತವಾಗುವಂತೆ | ಅವತೆ—ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀರೋ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಅಯಾ ಧಿಯಾ—ಈ ಅಸ್ತದನುಗ್ರಹರೂಪ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ | ಮನವೇ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃಗಳಾದ ಅಸ್ತದಾದಿ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ | ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ ಆವ್ಯ—ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು (ಸ್ತುತಿಯನ್ನು) ರಕ್ಷಿಸಿ | ಸಾಳಂ—(ಎಲ್ಲರೂ) ಒಟ್ಟಾಗಿ | ನರಃ—(ನಮಗೆ) ನೇತೃಗಳಾಗಿ | ದಂಶನ್ಯೇ—(ಅಸ್ಮತ್ಕೃತವಾದ) ಯಾವ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ | ಆ ಚಿಕ್ತಿರೇ—ಸರ್ವತಃ ತಿಳಿಯುವವರಾಗುತ್ತೀರೋ (ತೃಪ್ತರಾಗುತ್ತೀರೋ) | (ಹೇ) ಮರುತಃ—(ಎಲೈ) ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ | ತತ್—ಅಂತಹ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಜಾಮಿತ್ವಂ—ಬಾಂಧವ್ಯವು | ಪರೇ ಯುಗೀ—ಬಹಳಕಾಲವರೆಗೂ (ಇರುವಂತಹುದು).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅನುರರಾದ ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ. ನಾನು ಮಾಡುವ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಭಾವಿಸುತ್ತೀರಿ ಮತ್ತು ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ, ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃಗಳಾದ ನಮ್ಮಂತಹವರಿಗೆ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಒಟ್ಟುಮಾಡಿ, ನಮಗೆ ನಾಯಕರಾಗಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿಸಿ, ಅವುಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತರಾಗುತ್ತೀರಿ. ಇಂತಹ ನಿಮ್ಮ ಬಾಂಧವ್ಯವು ಚಿರಂತನವಾದುದು

English Translation.

Your alliance with us, Maruts, is of a long duration: on which account, immortals, accept our ample praise, and, having accepted our laudation, be gratified, leaders (of sacrifice), by our holy acts, through this (your) favourable disposition towards mankind.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಜಾಮಿತ್ವಂ—ಜಾಮಿ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೨೪). ಅದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಜಾಮಿತ್ವಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಬಂಧತ್ವವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಯಾಸ್ವರು ತಮ್ಮ ನಿರುತ್ತರದಲ್ಲಿ—

ನ ಜಾಮಯೇ ಭಗಿನ್ಯೈ | ಜಾಮಿರನ್ಯೈಽಸ್ಯಾಂ ಜನಯಂತಿ ಜಾಮುಪತ್ಯಂ | ಜಮತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ಗತಿರ್ವರ್ಣೋ ನಿರ್ಗಮನಸ್ತ್ವಾಯಾ ಭವತಿ ||

(ನಿ. ೩-೨)

ಎಂದರೆ ಜಾಮಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಗಿನೀ (ಸಹೋದರಿ) ಎಂದರ್ಥವು. ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಇತರರು ಎಂದರೆ ಭರ್ತೃವು ಪುತ್ರರನ್ನು ಉತ್ಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಜಾಮಿ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಜಾಮಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗಮನಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ—ಈ ಸ್ತ್ರೀಯು ತಾನು ವಿವಾಹಾನಂತರ ಹುಟ್ಟಿದ ಮನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಭರ್ತೃವಿನ ಮನೆಗೆ ಹೋಗುವವಳಾದ್ದರಿಂದ ಸಹೋದರಿಗೆ ಜಾಮಿಯೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಬಂಧತ್ವವೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಸಂಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.

ಯುಗೇ—ಯುಗಶಬ್ದಃ ಕಾಲೋಪಲಕ್ಷಕಃ | ಉತ್ಕೃಷ್ಟೇ ಮಹತಿ ಕಾಲೇತ್ಯತೀತೇಽಪಿ | ಯುಗ ಶಬ್ದವು ಕಾಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಪರಿಣಿ ಯುಗೇ ಎಂದರೆ ಬಹಳಕಾಲವು ಕಳೆದರೂ ಕೂಡ ಎಂದರ್ಥವು ಯಜನಾನರಾದ ನನುಗೂ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವು ಅಲ್ಪಕಾಲಮಾತ್ರವಿರತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. ಒಡಕ ಕಾಲವನರೆಗೂ ಇರುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಶಂಸಂ—ಅಸ್ಥಾಭಿಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮಾಣಾಂ ಸ್ತುತಿಂ | ನಮ್ನಿಂದ,ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು. ರಂಸ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಹೇಳು ಎಂದರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಶಂಸವೆಂದರೆ ಹೇಳುವುದು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದೂ, ಶಾಸ (ಬೈಯ್ಯವುದು) ವೆಂದೂ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸುವರಿಸಿದೆ

ಯಜಾಮ ದೇವಾನ್ ಯದಿ ಶಕ್ವನಾಮ ಮಾ ಜ್ಯಾಯಸಃ ಶಂಸಮಾ ವೃಕ್ತಿ ದೇವಾಃ |
(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೭-೧೩)

ಅನಾದಹೋ ದಿವ ಆ ದಸ್ಯುಮುಚ್ಛಾ ಪ್ರ ಸುನ್ನತಃ ಸ್ತುವತಃ ಶಂಸಮಾವಃ ||
(ಋ ಸಂ ೧-೩೩-೭)

ಆ ವೋ ರುವಣ್ಯುನೌಶಿಜೋ ಹುವಧ್ಯೋ ಘೋವೇವ ಶಂಸಮರ್ಜುನಸ್ಯ ನಂಶೀ |
(ಋ ಸಂ. ೧ ೧೩೨-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ರಂಸ ಶಬ್ದವು ಸ್ತುತಿ, ಪ್ರಶಂಸನೆ, ಹೊಗಳುವಿಕೆ ಎಂಬರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ,

ಮಾ ನಃ ಶಂಸೋ ಅರರುಸೋ ಧೂರ್ತಿಃ ಪ್ರಣಜ್ಜತ್ಯೈಸ್ಯ |
(ಋ ಸಂ. ೧-೧೮-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ರಂಸ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ದುಷಣಿ, ಕೆಟ್ಟವನು, ಶಾಶ ಎಂಬರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜಾಮಿತ್ಯಂ—ಜಾನೇಃ ಭಾವಃ ಜಾಮಿತ್ಯಂ. ತಸ್ಯುಭಾವಸ್ತುತಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ

ಯುಗೇ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಘರ್ಷಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿಜೋಃ ಕುಘಿಣ್ಯತೋಃ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ ಕಾಲವಿಶೇಷಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಂಭಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾರಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉಂಭಾದೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೬೦) ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಾರಸಾನುಧ್ಯದಿಂದಲೇ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಬರಬೇಕಾದ ಲಘೂಪಧಗುಣವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅನ್ಯುತಾಸಃ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಮೃತಂ ಮರಣಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ ೭ ೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನತ—ಅನ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. **ಭಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗನಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಯಾ - ಅನಯಾ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಕಾರಲೋಪ

ಧಿಯಾ—ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಸಾವೇಕಾಚೆಸ್ತ್ವತೀಯಾದಿಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವ್ಯ—ಅಬ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಅನ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ **ಸಮಾಸೇನಾಃ ಪೂರ್ವೇ ಕ್ವೋ ಲ್ಯಪ್** (ಪಾ ಸೂ. ೭-೧-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲ್ಯಬಾದೇಶ. ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ನರಃ—ನ್ಯ ನಯೇ ಧಾತು ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ಋತೋಜ್ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ

ಚಿಕಿತ್ತಿರೇ—ಕಿಚ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. **ಭಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. **ಲಿಟಸ್ತಯೋ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇರೇ ಆದೇಶ. **ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ರುಟಾಗಮ ಟಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯವಯವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಕುಹೋಶ್ಚಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಚುತ್ತು. ಅತಿಬಂಧದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯೇನ ದೀರ್ಘಂ ಮರುತಃ ತೂಶನಾಮ ಯುಷ್ಮಾಕೇನ ಪರೀಣಸಾ ತುರಾಸಃ |
ಆ ಯತ್ತತನನ್ವಜನೇ ಜನಾಸ ಏಭಿಯರ್ಜ್ಜೇಭಿಸ್ತದಭೀಷ್ಟಿಮಶ್ಯಾಂ || ೧೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯೇನ | ದೀರ್ಘಂ | ಮರುತಃ | ತೂಶನಾಮ | ಯುಷ್ಮಾಕೇನ | ಪರೀಣಸಾ | ತುರಾಸಃ |

ಆ | ಯತ್ | ತತನನ್ | ವ್ವಜನೇ | ಜನಾಸಃ | ಏಭಿಃ | ಯಜ್ಜೇಭಿಃ | ತತ್ | ಅಭಿ | ಇಷ್ಟ್ಯಂ |
ಅಶ್ಯಾಂ || ೧೪ ||

! ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ !

ಹೇ ತುರಾಸೋ ವೇಗವಂತೋ ಮರುತಃ ಯುಷ್ಮಾಕೇನ ಯುಷ್ಮತ್ಸಂಬಂಧಿನಾ ಯೇನ ಪರಿಣಸಾ | ಯದ್ಯಪ್ಯೇತದ್ವಹುನಾಮಸು ಪಠಿತಂ ತಥಾಪಿ ಯದ್ವಹು ತನ್ಮಹದಪಿ ಭವತೀತ್ಯತ್ರ ಮಹ-
ದಿತ್ಯರ್ಥೇ ಗೃಹ್ಯತೇ | ಮಹತಾ ಯುಷ್ಮದಭಿಗಮನೇನೈಷಣೇನ ವಾ ದೀರ್ಘಮಾಯಿತಂ ಸತ್ತಾದಿರೂಪಂ
ಕರ್ಮ ತೂತನಾಮ ಪ್ರವರ್ಧಯಾಮುಃ | ಕಿಂಚಿ ಯದ್ಯೇನ ಚಾಭಿಗಮನೇನೈಷಣೇನ ವಾ ಜನಾಸೋ
ಜನಾ ಅಸ್ಮದೀಯಾ ವೃಜನೇ ಸಂಗ್ರಾಮ ಆ ತತನನ್ ಸರ್ವತೋ ವಿಸ್ತಾರಯಂತಿ | ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯಃ
ಸಂಗ್ರಾಮಂ ಜಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತದಿಷ್ಟಿಮೇಷಣಂ ಗಮನಮೇಭಿಯರ್ಥೇ ಭಿರಿದಾನೀಂ ಕ್ರಿಯಮಾಣೈಃ
ಸ್ತೋತ್ರಾದಿರೂಪೈಃ ಪೂಜನೈರಭ್ಯಾಭಿಮುಖ್ಯೇನಾಶ್ಯಾಂ | ನ್ಯಾಪ್ನುಯಾಂ ||

! ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ !

ತುರಾಸಃ—ವೇಗಶಾಲಿಗಳಾದ | (ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ | ಯುಷ್ಮಾಕೇನ—
ನಿಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ | ಯೇನ ಪರಿಣಸಾ—ಯಾವ ಮಹತ್ತ್ವವಿಶಿಷ್ಟವಾದ (ಆಗಮನದಿಂದ) | ದೀರ್ಘಂ—
ವಿಸ್ತೃತವಾದ (ಸತ್ತಾದಿರೂಪಕರ್ಮವನ್ನು) | ತೂತನಾಮ—ಪ್ರವೃದ್ಧವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೇವೆಯೋ | (ಮತ್ತು)
ಯತ್—ಯಾವ (ನಿಮ್ಮ ಆಗಮನದಿಂದ ಅಥವಾ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ) | ಜನಾಸಃ—(ನಮ್ಮವರಾದ) ಜನಗಳು |
ವೃಜನೇ—ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ | ಆ ತತನನ್—ಸರ್ವತಃ ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತಾರೋ (ಜಯಶೀಲರಾಗುತ್ತಾರೋ) | ತತ್—
ಅಂತಹ | ಇಷ್ಟಿಂ—ನಿಮ್ಮ (ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು) ಆಗಮನವನ್ನು | ವಿಭಿಃ ಯೆಚ್ಛೇಭಿಃ—ಈ ಯಜ್ಞಗಳಿಂದ | ಅಭಿ
ಅಶ್ಯಾಂ—ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪಡೆಯೋಣ

! ಛಾನಾರ್ಥಃ !

ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಗಳಾದ ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಮಹತ್ತ್ವಪೂರಿತ ಆಗಮನದಿಂದ ನಾವು ಆಚರಿಸು
ತ್ತಿರುವ ಸತ್ತಾದಿರೂಪವಾದ ದೀರ್ಘ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತೇವೆ; ಮತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಆಗಮನ (ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ)
ದಿಂದಲೇ ಜನಗಳು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಶಾಲಿಗಳಾಗುತ್ತಾರೆ; ಇಂತಹ ನಿಮ್ಮ ಆಗಮನವನ್ನು ನಾವು ಈ ಯಾಗಗಳಿಂದ
ಬಯಸುತ್ತೇವೆ

English Translation

Quick-moving Maruts, we augment the long (offered ceremony) upon your mighty (approach), whereby men triumph in war.—May we obtain, by these our sacrifices, your wished-for (presence).

! ವಿಕೇಷವಿಷಯಗಳು !

ದೀರ್ಘಂ—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜ್ಞಗಳೆಂದೂ, ದೀರ್ಘಕಾಲದವರೆಗೆ ಎಂದರೆ,
ಸಂವತ್ಸರಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜ್ಞಗಳೆಂದೂ ಎರಡುವಿಧವು. ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸ, ಸೋಮಯಾಗಗಳು,
ಪಶುಬಂಧ, ವಾಜಪೇಯಿ, ಅಭಿಷ್ಠನಪಡಹ, ಅವೈದೀರ್ಯಮ ವೊದಲಾದ ಯಾಗಗಳನ್ನು ಕೆಲವು ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ

(ಎಂದರೆ, ಸಿಯಮಿತ ಸಂಖ್ಯೆಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ) ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಸತ್ರಯಾಗವು ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರ ಅಥವಾ ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿನ ದೀರ್ಘಕಾಲ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಂ ಎಂದರೆ, ದೀರ್ಘಕಾಲ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸತ್ರಯಾಗವು ಸಿದ್ಧಿಪ್ಪನಾಗಿದೆಯೆಂದು ಭಾವ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯು

ಪರಿಣಾಮಾ—ಈ ಶಬ್ದವು ಉರು ತುವಿ ಮೊವಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಬಹುನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವು (ನಿ. ೩-೧೩). ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—ಯದ್ಯಪ್ಯೇತದ್ವಹುನಾಮಸು ಪರಿತಂ ತಥಾಸಿ ಯದ್ವಹು ತನ್ಮಹದಸಿ ಭವತೀತ್ಯತ್ರ ಮಹದಿತ್ಯರ್ಥೇ ಗೃಹ್ಯತೇ | ಮಹತಾ ಯುಷ್ಪದಭಿಗಮನೇನೈಷಕೇನ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ—ಪರಿಣಾಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಬಹುರ್ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದು. ಬಹುವಂದರೆ, **ಮಹತ್**—ದೊಡ್ಡದು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಹತಾ ಎಂದರೆ ಮಹತ್ಪೂರಿತವಾದ ಸಿನ್ಮ್ರ ಆಗನುನದಿಂದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಕೂಶನಾಮು—ಟುಟಿತ್ತಿ ಗತಿವ್ಯದ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಕರವಾದ ಧಾತು. ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಬ್ಧವ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಶ್ಚ ವಿಕರಣ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಅಥವಾ ಯದ್‌ಉಬಂತದ ಮೇಲೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ವಿಭಾಷಾಶ್ಲೇಷಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ದ್ವಿತ್ವ. **ಆದಾತ್ತಮಸ್ಯ ಪಿಚ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಪಿತೃದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇತಿಗೆ ಗುಣ ಅನಾದೇಶ **ಯದ್ಯುತ್ತಾನಿಸ್ತೈಂ** (ಪಾ ಸೂ. ೮-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಯುಷ್ಮಾಕೇನ—ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಅಯಂ ಯುಷ್ಮಾಕಃ ಸಂಬಂಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಸ್ಮಿನ್ಯಣಿಚಿ ಯುಷ್ಮಾಕಾಸ್ಮಾಕೌ (ಪಾ ಸೂ. ೪-೩-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಯುಷ್ಮಾಕಾದೇಶ **ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತುರಾಸಃ—ಛಂದಸವಾಗಿ ಮತ್ತರ್ಥ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ ಅಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ತತನನ್—ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ರೋಂಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. **ಇತಕ್ಚ ಲೋಪಃ ಪ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶ್ಚ ಆದೇಶ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

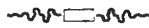
ವೃಜಿನೇ—ವೃಜಿ ವರ್ಜನೇ ಧಾತು. **ಕ್ ಸ್ಯವೈಚಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಯುಮೋರನಾಕೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮ್ಯಂತರೂಪ.

ಜನಾಸಃ—ಆಜ್ಞ ಸೇರಸುತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜನಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಯಜ್ಞೇಭಿಃ—ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐಸಾಧಾನ ವಿಕಲ್ಪ ವಿಹಿತವಾದುದರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಬಹುವಚನೇ ರ್ಝಲ್ಯೇತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಸ್ಮಿಂ—ಇವ ಗತೌ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ಪುತ್ವದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಟಿಕಾರಾದೇಶ ಇತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸುರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಶ್ಯಾಂ—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ. ಧಾತು ಲಿಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಸ್ಮಾತ್ ಧಮಿಸಾಂ—ಪಾ. ಸೂ. (೩-೪-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಿಸಿಗೆ ಅಮಾದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಯಾಗಸುಟಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತ್ಪ್ರಸುರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ ||

ಏಷ ವಃ ಸ್ತೋಮೋ ಮರುತ ಇಯಂ ಗೀರ್ಮಾದಾರ್ಯಸ್ಯ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಕಾರೋಃ |
ಏಷಾ ಯಾಸೀಷ್ಟ ತಸ್ತೇ ವಯಾಂ ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ || ೧೫ ||

|| ಪದಶಾಃ ||

ಏಷಃ | ವಃ | ಸ್ತೋಮಃ | ಮರುತಃ | ಇಯಂ | ಗೀಃ | ವಾಂ ದಾರ್ಯಸ್ಯ | ಮಾನ್ಯಸ್ಯ | ಕಾರೋಃ |
ಅ | ಇಷಾ | ಯಾಸೀಷ್ಟ | ತಸ್ತೇ | ವಯಾಂ | ವಿದ್ಯಾಮ | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ || ೧೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಯಂ ಮಂತ್ರಸ್ತುತೀಯಾಧ್ಯಾಯಾಂತೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ | ಸೂಕ್ತೋಪಕ್ರಮಪ್ರಥಮಿತಿ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಮರುದ್ಯುಃ ಸಮರ್ಪ್ಯ ಸ್ವಾಭೀಷ್ಟಮಾಶ್ವೇ | ಡೇ ಮರುತಃ ಏಷ ಸ್ತೋಮ ಇದಾನೀಂ ಕೃತಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ | ಯುಷ್ಮದರ್ಥಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥೇಯಂ ಗೀಃ ಸ್ತುತಿರೂಪಾ ನಾಗಸಿ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ | ಕಸ್ಯ ಸಂಬಂಧೀದಮಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ವಾಂ ದಾರ್ಯಸ್ಯ || ಮಂದತೇರೀಯತೇಷ್ವ ವಾಂ ದಾರ್ಯಃ || ಸ್ತುತಿಂ ಪ್ರೇರಯತೋ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಮಾನನಾರ್ಹಸ್ಯ ಕಾರೋಃ | ಸ್ತೋತ್ರನಾನ್ಯುತಃ | ಸ್ತೋತುಃ ಸಂಬಂಧಿ | ಯದ್ವಾ | ಏತತ್ಪದತ್ರಯಮುತ್ತರತ್ರ ಸಂಬಂಧತೇ |

ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಸ್ಮೋತುರೇಚ್ಛಯಾ ಕಾಮನಯಾ ತನ್ನೇ ಯುಷ್ಮಚ್ಛಿರೀರವ್ಯದ್ವೈಃ | ಸ್ತುತ್ಯಾ ಹಿ ಶರೀರಂ
ವರ್ಧತೇ | ಆ ಯಾಸೀಷ್ಟ | ಅಭಿಗಚ್ಛತು ಸ್ತುತಿಃ | ವಯಾಂ ವಯಂ ಚೇಷಮನ್ನಂ ವ್ಯಜನಂ ಬಲಂ
ಜೀರದಾನುಂ ಜೀರಕಾಲಜೀವನಂ ಚ ವಿದ್ಯಾಮು | ಲಭೇಮಹು ||

|| ಶ್ರುತಿವಾರ್ತ ||

. (ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ | ಏಷಃ—ಈ (ಈ ವರೆಗೆ ಮಾಡಿದ) | ಸ್ಮೋಮಃ—
ಸ್ಮೋತ್ರವು | ವಃ-ನಿಮಗೆ (ಪ್ರೀತಿಕರವಾಗಲಿ) | ಇಯಂ ಗೀಃ-ಈ ಸ್ತುತಿಯೊಪವಾದ ವಾಕ್ಯ | ವಃ-ನಿಮಗೋಸ್ಕರ
(ಆದುದರಿಂದ) | ಮಾಂದಾರ್ಯಸ್ಯ—(ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ನಿಮಗೆ) ಹರ್ಷಜನಕನೂ | ಮಾನ್ಯಸ್ಯ—ನರಪ್ರದಾನಾದಿ
ಗಳಿಂದ (ನಿಮ್ಮಿಂದ) ಮಾನನೀಯನೂ ಅಥವಾ ಮಾನ್ಯನೂ (ಪೂಜ್ಯನೂ) | ಕಾರೋಃ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃವೂ ಆದವನ |
ಇಷಾ—ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ | ತನ್ನೇ—ಶರೀರ (ಪೋಷಣೆಗೋಸ್ಕರ) | ಆ ಯಾಸೀಷ್ಟ—ಆಗಮಿಸಿ | ವಯಾಂ—
ನಾವೂ | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವ್ಯಜನಂ—ಬಲವನ್ನೂ | ಜೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ |
ವಿದ್ಯಾಮು—ಪಡೆಯೋಣ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ಈ ವರೆಗೆ ಮಾಡಿದ ಸ್ತುತಿಯೂ, (ಈಗ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ) ಈ ವಾಕ್ಯ ನಿಮಗೆ
ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ, ಸ್ತುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ನಿಮಗೆ ಹರ್ಷಜನಕನೂ, ಮಾನ್ಯನೂ ಆದ ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃನಿನ್ನ
ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಶರೀರವೋಷಣೆಗೋಸ್ಕರ ಆಗಮಿಸಿ, (ಆಗಮಿಸಿ) ನಮಗೂ, ಆಹಾರ, ಬಲ ಮತ್ತು
ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ.

English Translation

This praise, Maruts, is for you . this hymn is for you , (the work) of
a venerable author, capable of conferring delight (by his laudation) . may
the praise reach you (for the good of your) persons, so that we may thence
obtain food, strength, and long life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯದಾದ ಈ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ಸ್ಮೋತ್ರವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಅವರ ಅನುಗ್ರಹ
ರೂಪವಾದ, ಅನ್ನ, ಬಲ, ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯ. ಜಯ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವನು ಈ ಬುಕ್ಕು
ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ೧-೧೬೫. ರಲ್ಲಿಯೂ ೧-೧೬೬, ೧-೧೬೭, ೧-೧೬೮, ನೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ
ಪುನಃ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು. ಇವಲ್ಲದೆ, ಈ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಪಾದವಾದ ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವ್ಯಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ
ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಈ ಋಷಿದ್ವಷ್ಟವಾದ ಮುಂದಿದ ಅನೇಕ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪುನಃ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಮಾಂದಾರ್ಯಸ್ಯ—ಮಂದತೇರೀಯತೇಕ್ಲ ಮಾಂದಾರ್ಯಃ | ಸ್ಮೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ನಿಮ್ಮನ್ನು
ಪ್ರೇರಿಸುವ ಸ್ಮೋತ್ರವಿನ ಎಂದರ್ಥವು.

ಮಾನೃಷ್ಯ—ವರಪ್ರದಾನಾದಿಗಳಿಂದ (ಸಿಮ್ಲಿಂದ) ಮಾನನೀಯನಾದ. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ನೀವು ವರಪ್ರದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಕಾರೋಃ—ಕಾರುಶಬ್ದವು ರೇಫಃ ಜರಿತಾ ಮೊದಲಾದ ಹದಿಮೂರು ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತ ನಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ಸಿ ೨-೧೯) ಕಾರೋಃ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನ ಎಂದರ್ಥವು. ಮತ್ತು ಕಾರೂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಕರ್ತಾರೌ (ಮುಕ್ತಿಚೌ) ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಮುಕ್ತಿಜರು ಎಂದೂ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. (ಸಿ. ೮-೧೨).

ತನ್ನೇ—ಯುಷ್ಮಚ್ಚ ರೀರವ್ಯದ್ಧೈಃ | ನಿಮ್ಮ (ಶರೀರಗಳ) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅವರು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೈದುವರು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಅನೇಕ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವ ಪದಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೈದುವ ಎಂಬ ಶಬ್ದವೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದು. ಉದಾ—

ತ್ವಾಂ ಸ್ತೋಮಾ ಅವೀವೃಧನ್ ತ್ವಾನುಕ್ಥಾ ಶತಕ್ರತೋ | ತ್ವಾಂ ವರ್ಧಂ ನೋ ಗಿರಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೫-೮)

ಇವಾ ಉ ತ್ವಾ ಪುರೂವಸೋ ಗಿರೋ ವರ್ಧಂತು ಯಾ ಮಮ |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೨-೨)

ಅಗ್ನಿಂ ವರ್ಧಂತು ನೋ ಗಿರೋ ಯತೋ ಜಾಯತ ಉಕ್ಥೈಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೧೦-೬)

ವರ್ಧಂ ತು ತ್ವಾ ಸುಷ್ಪತಯೋ ಗಿರೋ ನೋ ಯೂಯಂ ಸಾತ ಸ್ಯಸ್ತಿಭಿಃ ಸದಾ ನಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೭-೯೯-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಮುಕ್ತುಗಳು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವರೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಾಂದಾರ್ಯಾಸ್ಯ—ಮದಿ ಸ್ತುತಿಮೋದಮವಸ್ತುಷ್ಣ ಕಾಂತಿಗತಿಷು ಧಾತು. ಈರ ಗತೌ ಪ್ರೇರಣೇ ಚ. ಧಾತು. ಇವುಗಳಿಂದ ಪ್ರಸೋದರಾದೀನಿ ಯುಭೋಪದಿಷ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಾರೋಃ—ದುಕ್ಯರ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಕರೋತಿತಿ ಕಾರುಃ. **ಕ್ವಮಾಜಿಮಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಣಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಅಚೋಞ್ಞಾತಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಷಾ—ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ. ಧಾತು. ಕ್ಷಿಪ್ ಚೆ ಎಂದುದರಿಂದ ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತೃತೀಯಾ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ. **ಸಾವೇಶಾಚೆಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾಸೀಷ್ಠ್ಯ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗು ತ್ತದೆ. ಲಿಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸುಟ್ ತಿಥೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩. ೪-೧೦೭) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಸುಡಾಗಮು. **ಲಿಙಃ ಸೀಯುಟ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೀಯುಟಾಗಮು. ಯಲೋಪ ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ತಸ್ಯೇ—ತನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ತನ್ಯಾದೀನಾಂ ಭಂದಸ್ಯಪಸಂಖ್ಯಾನಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಯಣಾದೀಶ. ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತೆಯೋರ್ಯಃ ಸ್ವರಿತೋನುದಾತ್ತಸ್ಯ (ಪಾ ಸೂ. ೮-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಯಾಂ—ಅಸ್ಯದ್ ಜಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಜೋ ಪ್ರಥಮಯೋರಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಯೋಯವಯಾ ಜಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ವಯಾದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆತ್ಮ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದ್ಯಾಮು—ವಿದ್ಲ್ಯ ಲಾಭೇ. ಧಾತು ಲಿಙ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೀರದಾನುಂ—ಜೀರಃ ದಾನುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಜೀರದಾನುಃ ತಮ್. ಬಹುವ್ರೀದೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧೫ ||

ನೂರ ಅರವತ್ತಾರನೇ ಸೂಕ್ತ ನುಗಿದುದು.

ನೂರ ಅರವತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸಹಸ್ರಂ ತ ಇತ್ಯೇಕಾದಶಚಂ ತ್ಯತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಸ್ಯಂ ತ್ರೈಷ್ಠುಭಂ | ಆದ್ಯೈಂದ್ರೀ ಶಿಷ್ಯಾ ಮರುದ್ವೇವಶಾಕಾಃ ಪೂರ್ವತ್ರ ಹಿತಜ್ಞಾತ್ | ಸಹಸ್ರಮೇಕಾದಶಾದ್ಯೈಂದ್ರೀತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ || ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಸಹಸ್ರಂ ತೇ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಶುಕ್ಯಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ಯನು ಶುಷಿಯು ತ್ರಿಷ್ಠುಪ್ಪಾಭಂದಸ್ಯ ಮೊದಲನೆಯ ಶುಕ್ಯ ಇಂದ್ರವೇವಶಾಕವು. ಉಳಿದ ಶುಕ್ಯಗಳು ಮರುದ್ವೇವಶಾಕವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಯಲ್ಲಿ- ಸಹಸ್ರ- ಮೇಕಾದಶಾದ್ಯೈಂದ್ರೀ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

ಸೂಕ್ತ — ೧೬೭

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೩ || ಸೂಕ್ತ—೧೬೭ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೪, ೫ ||

|| ಸೂಕ್ತದ್ವಯವ ಋತ್ಯಂಪ್ತಿ—೧೧ ||

|| ಋಷಿ—ಅಗಸ್ತ್ಯ ||

|| ದೇವತಾ—೧, ಇಂದ್ರ || ೨-೧೧ ಮರುತಃ ||

|| ಭಂದಃ ೧-೧೩, ೫ಗತಿಃ ೧೪-೧೫, ತ್ರಿಪುಷ್ಪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸಹಸ್ರಂ ತ ಇಂದ್ರೋತಯೋ ನಃ | ಸಹಸ್ರಮಿಷ್ಟೋ ಹರಿವೋ ಗೂರ್ತತಮಾಃ |
ಸಹಸ್ರಂ ರಾಯೋ ಮಾದಯಧ್ಯೈ ಸಹಸ್ರಿಣ ಉಪ ನೋ ಯಂತು ವಾಜಾಃ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಹಸ್ರಂ | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ಊತಯಃ | ನಃ | ಸಹಸ್ರಂ | ಇಷಃ | ಹರಿವಃ | ಗೂರ್ತತಮಾಃ |
ಸಹಸ್ರಂ | ರಾಯಃ | ಮಾದಯಧ್ಯೈ | ಸಹಸ್ರಿಣಃ | ಉಪ | ನಃ | ಯಂತು | ವಾಜಾಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವೋತಯೋ ರಜ್ಜಾಪ್ರಕಾರಾಃ ಸಹಸ್ರಂ | ಅಪರಿಮಿತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಮುಪ ಯಂತ್ರಿತಿ ಸರ್ವತ್ರ ಯೋಜ್ಯಂ | ತಥಾ ಹೇ ಹರಿವಃ | ಹರಿಃ ಇಂದ್ರಸ್ಯಾಶ್ವಾ |
ತಾಭ್ಯಾಂ ತದ್ಭನ್ನಿಂದ್ರ ಗೂರ್ತತಮಾ ಅತ್ಯಂತಂ ಗೂರ್ಣಾನೀಷ ವಿವೇಕೇಯಾ ಅನ್ನಾನಿ ಸಹಸ್ರಂ ಬಹೂನಿ
ತ್ವದೀಯಾನಿ | ತಥಾ ಸಹಸ್ರಂ ರಾಯೋಽಪರಿಮಿತಾನಿ ಧನಾನಿ ಮಣಿಮುಕ್ತಾದೀನಿ ಮಾದಯಧ್ಯಾ
ಅಸ್ಮಾನ್ನಾದಿಯಿತುಂ ಯಾನಿ ಸಂತಿ ತಾನ್ಯಸ್ಮಾನುಪ ಯಂತು | ತಥಾ ಸಹಸ್ರಿಣೋ ವಾಜಾ ಗಮನವಂತಕ್ಕ-
ತುಷ್ಣಾದ್ರೂಪಾಃ ಪತವೋಽಪಿ ನೋಽಸ್ಮಾನುಪ ಯಂತು | ಸಮಾಪಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತು ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನದಾದ | ಊತಯಃ—ರಜ್ಜುಕಾರ್ಯಗಳು |
ಸಹಸ್ರಂ—ಸಾವಿರಗಟ್ಟಲೆ | ನಃ—ನಮಗೋಸ್ಕರ | ಉಪ ಯಂತು—ಸಮಾಪಿಸಲಿ | (ಹೇ) ಹರಿವಃ—ಹರಿ
ನಾಮುಕ ಅಶ್ವಯುಕ್ತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಗೂರ್ತತಮಾಃ—(ಹೆಚ್ಚು ಬಲಕಾರವಾದ) ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ |
ಸಹಸ್ರಂ—ಅಪಾರವಾದ | ಇಷಃ—(ನಾನಾವಿಧವಾದ) ಅನ್ನಗಳು | (ನಃ ಉಪ ಯಂತು—ನಮ್ಮನ್ನು

ಸಮಾಪಿಸಲಿ) | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಸಹಸ್ರಂ ರಾಯಃ—ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಮಣಿಮುಕ್ತಾದಿ ಧನಗಳು | ಮಾದಯಧ್ಯೈ—ನಮ್ಮನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲು | (ನಃ ಉಪ ಯಂತು—ನಮ್ಮನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಲಿ) | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಸದಸ್ಮಿಣಃ—ಸಾವಿರಾರು | ನಾಜಾಃ—ಗಮನಶೀಲಗಳಾದ ಪಶುದಿಗಳು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | (ಉಪ ಯಂತು—ಸಮಾಪಿಸಲಿ).

! ಭಾವಾರ್ಥ !

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸಾವಿರಾರು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು, ಹರಿನಾಮಕ ಅಶ್ವವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವೂ, ಅಪರಿಮಿತವೂ ಆದ ನಾನಾವಿಧಾನ್ವಗಳು ನಮ್ಮ ಸಂತೋಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಮಣಿಮುಕ್ತಾದಿ ಧನಗಳು ಮತ್ತು ಸಹಸ್ರಾರು ಪಶುಗಳು, ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation.

May your thousand benefits, Indra, come to us . may a thousand kinds of abundant food come to us, lord of horses : may a thousand (sorts of) wealth come to exhilarate us . may thousands of horses be ours.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಸಹಸ್ರಂ ಊತಯಃ—ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಸಹಶ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಪರಿಮಿತಾಃ ಎಣಿಕೆಗೆ ಅಶಕ್ಯವಾದವು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಎಣಿಕೆಯಾಗದಿರುವ ಮಟ್ಟಿಗೆ ತನ್ನ ರಕ್ಷಣಾಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಹರಿವಃ—ಯಾಸ್ವರು ಹರೀ ಇಂದ್ರಸ್ಯ (ನಿ ೨-೨೮) ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಅಶ್ವಗಳು ಹರೀ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದ್ರನು ಈ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನಾದುದರಿಂದ ಹರಿನ ಶಬ್ದದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಸಂಬೋಧಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಗೂರ್ತಮಾಃ ಇಷಃ—ಅತ್ಯಂತಂ ಗೂರ್ತಾನಿ ಏಷಣೀಯಾ ಅನ್ನಾನಿ | ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಅಭಿಲಷಣೀಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಷಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇಷಂ ಎಂದು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ನಮಗೆ ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಸಹಸ್ರಂ ರಾಯಃ ಮಾದಯಧ್ಯೈ ಉಪಯಂತು—ಅಪರಿಮಿತಾನಿ ಧನಾನಿ ಮಣಿಮುಕ್ತಾದೀನಿ ಅಸ್ತಾ ಮಾದಯಂತುಂ ಯಾನಿ ಸಂತಿ ತಾನಿ ಅಸ್ತಾ ಉಪಯಂತು | ರಾಯಃ ಎಂಬ ಪದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ನಾವು ಮದದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ ಹರ್ಷಚಿತ್ತದಿಂದ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ರತ್ನ ಮತ್ತು ಮುತ್ತು ಇವುಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಧನವೆಲ್ಲವೂ ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಮಗೆ ಉಂಟಾಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ

ಹದಸ್ರೀಣಃ ನಾಜಾಃ—ಗಮನವಂತೆ ಕ್ಷತುಷ್ಪಾದ್ರೂಪಾಃ ಪತವಃ | ನಾಜ ಶಬ್ದವು ಅನ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ

ಪಾವಕಾ ನಃ ಸರಸ್ವತೀ ನಾಜೇಭಿರ್ವಾ ಜಿನೀವತೀ | ಯಜ್ಞಂ ವಷ್ಟು ಧಿಯಾವಸುಃ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೨-೧೦)

ಇಲ್ಲಿ **ನಾಜೀನೀವತೀ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ **ಅನ್ನೇನ ಹವಿಷಾ, ಉದಕೇನ ನಾ ತದ್ವತೀ,** ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ ಅಥವಾ ಉದಕಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ನಾಜ ಶಬ್ದವು ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ನಾಜಾಃ ಗಮನವಂತಃ ಸಂಚರಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಸಂಚರಣಶೀಲರಾದ ಎರಡು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಮತ್ತು ನಾಲಕ್ಕು ಪಾದಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಗೋವುಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಮಗೆ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿ ದೊರಕಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ

ಇಂದ್ರ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಯಾಸ್ವರು (ನಿ. ೧೦-೮) ನಿರ್ವಚನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. **ಇರಾಂ ದೈಣಾತಿ,** ವೃಷ್ಟ್ಯದಕದಿಂದ ಆದ್ರವವಾದ ಬೀಜಗಳಿಂದ ಅಂಕುರಾದಿಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು ಎಂದೂ, **ಇರಾಂ- ದಿದಾತಿ** ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳಿಂದ ಅನ್ನವು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಕೊಡುವವನು, ಎಂದೂ, **ಇರಾಂ ದಧಾತಿ** ಅನ್ನವನ್ನು ಲೋಕಾನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಧರಿಸಿರುವವನು ಎಂದೂ, **ಇರಾಂ ದಾರಯತಿ** ಬೀಜವು ಅಂಕುರಾದಿಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವವನು ಎಂದೂ, **ಇಂದವೇ ದ್ರವತೀತಿ ನಾ** ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಯಾಗವಾಲಿಗೆ ಬರುವವನೆಂದೂ, **ಇಂದೌ ರಮತೇ ಇತಿ ನಾ** ಸೋಮಪಾನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆನಂದವುಳ್ಳವನೆಂದೂ, **ಇಂಧೇ ಭೂತಾನೀತಿ ನಾ** ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವವನೆಂದೂ, ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, **ಇದಂ ಕರಣಾದಿತ್ಯಾಗ್ರಯೇಣಃ** ಆಗ್ರಯಣ ಎಂಬವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೇ ಸರ್ವ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಸಂಚದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸತಕ್ಕವನು ಎಂದೂ, **ಇದಂ ದರ್ಶನಾದಿತ್ಯಾಪಮನ್ಯವಃ** ಉಪಮನ್ಯು ಎಂಬವರ ಶಿಷ್ಯರ ಮತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಂಚದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡುವವನೆಂದೂ, **ಇಂದತೇವೈಶ್ವತ್ಯಯೇಕರ್ಮಣಃ** ಅತಿಶಯವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯದಲ್ಲಿರುವವನಾಗಿ **ಇಂದರ್ ತತ್ರೂಜಾಂ ದಾರಯಿತಾ ನಾ ದ್ರಾವಯಿತಾ ನಾ ಆದರಯಿತಾ ಚ ಯಜ್ಞನಾಂ |** ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವನು ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ತಾನೂ ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವವನು ಮತ್ತು ಯಾಗಶೀಲರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆದರವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

! ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ಊತಯಃ—ಊತಿಯೂತಿಜೂತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾದ ಕಿನ್ನಂಶ ದಿಂದ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಹರಿವಃ—ಹರೀ ಅಸ್ಯ ಸ್ತ ಇತಿ ಹರಿವಾನ್. ಮತುಸ್ ಬಂದಾಗ ಛಂದಸೀರಃ (ಪಾ. ಸೂ ೮-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಸಂಬಂಧಿಯಲ್ಲಿ **ಉಗಿದೇಜಾಂ—**(ಪಾ. ಸೂ ೭-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಮ್.

ಸಂಯೋಗಾಂತಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದಾಗ ಮತುವಸೋ ರು ಸಂಬುದ್ಧೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ರುತ್ವ. ಆಮಂತ್ರಕ ನಿರ್ಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೂರ್ತತಮಾಃ—ಅತ್ಯಂತ್ಯಂ ಗೂರ್ತಾಃ ಗೂರ್ತತಮಾಃ ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮದಿಷ್ಠನೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಮಾದಯದ್ಧೈ—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ತುಮನ್ ವಿನಶ್ಚಾಮಾಡಿವಾಗ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇನೇನಸೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಏಜಂತವಾದುದರಿಂದ ಕೃನ್ನೇಜಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಸ್ರಿಣಃ—ಸಹಸ್ರಮೇಷಾಮಸ್ತು ಇತಿ ಸಹಸ್ರಿಣಃ ಆತ ಇನಿತನೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಂತು—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾಜಾಃ—ವೃಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ವೃಷಾದೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಧಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆ ನೋಽವೋಭಿರ್ಮರುತೋ ಯಾಂತ್ವಚ್ಚಾ ಜ್ಯೇಷ್ಠೇಭಿರ್ವಾ ಬೃಹದ್ಧಿವೈಃ
ಸುಮಾಯಾಃ |

ಅಧ ಯದೇಷಾಂ ನಿಯುತಃ ಪರಮಾಃ ಸಮುದ್ರಸ್ಯ ಚಿದ್ಧನಯಂತಸಾರೇ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅ | ನಃ | ಅವೋಭಿಃ | ಮರುತಃ | ಯಾಂತು | ಅಚ್ಚ | ಜ್ಯೇಷ್ಠೇಭಿಃ | ವಾ | ಬೃಹತ್ಸದ್ಧಿವೈಃ |
ಸುಮಾಯಾಃ |

ಅಧ | ಯತ್ | ನಿಷಾಂ | ನಿಯುತಃ | ಪರಮಾಃ | ಸಮುದ್ರಸ್ಯ | ಚಿತ್ | ಧನಯಂತ | ಸಾರೇ || ೨ ||

|| ಸಾಮಾನ್ಯಭಾಷ್ಯಂ ||

ತೇ ಮರುತೋಽವೋಭೀ ರಕ್ಷಣೈಃ ಸಹಿತಾ ನೋಽಸ್ಮಾನೇಷಾಭಿಮುಖ್ಯೇನಾ ಯಾಂತು | ಆಗಚ್ಛಂತು | ಸುಮಾಯಾಃ | ಮಾಯೇಶಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮ | ಶೋಭನಪ್ರಜ್ಞಾ ಏವ ಮರುತೋ ಜ್ಯೇಷ್ಠೇಭಿರ್ಬುದ್ಧಿವೈರ್ವಾ ಜ್ಯೇಷ್ಠೈಃ ಪ್ರತಸ್ತುತಮೈರ್ವಾಣಿಮುಕ್ತಾದಿಧನೈಶ್ಚ ಸಹಿತಾ ಆ ಯಾಂತು | ವಾತಶ್ಚ ಸಮುಚ್ಚಯೇ | ಆಗಮನೇ ಕಥಮೇಷಾಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಿತಿ ಅತ ಆಹ | ಅಧಾಭೈಷಾಂ ಮರುತಾಂ ಯದ್ಯಸ್ಮಾನ್ನಿಯತ ಏತನ್ನಾಮಕಾಃ ಪರಮಾ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಾ ಆಶ್ವಾಃ ಸಮುದ್ರಸ್ಯ ಚಿತ್ ಚಿಚ್ಚಿದ್ವೋಽಪ್ಯರ್ಥೇ | ಸಮುದ್ರಸ್ಯಾಪಿ ಪಾರೇ ಪರಸ್ತಿಸ್ತೀರೇ ಧನಯಂತ ಧನಧಾರಣಂ ವದನಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ತಸ್ಮಾದ್ರಕ್ಷಣೈರ್ಧನೈಶ್ಚಾಯಾಂತಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಧ—ಅನಂತರ | ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣ | ಏಷಾಂ—ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ | ಪರಮಾಃ—ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ | ನಿಯುತೇಃ—ನಿಯುನ್ನಾಮಕ ಅಶ್ವಗಳು | ಸಮುದ್ರಸ್ಯ—ಸಮುದ್ರದ | ಪಾರೇ ಚಿತ್—ಎದುರು ದಡದಲ್ಲಿಯೂ (ಇರುವ) | ಧನಯಂತ—ಧನವನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತವೆಯೋ | (ತತ್—ಆದುದರಿಂದ) | (ತೇ) ಮರುತಃ—ಆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ಅವೋಭಿಃ—(ನಮ್ಮ) ರಕ್ಷಣಾಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ (ಸಹಿತರಾಗಿ) | ನಃ—ನಮಗೆ | ಅಚ್ಚ—ಎದುರಾಗಿ | ಆ ಯಾಂತು ಆಗಮಿಸಲಿ | ಸುಮಾಯಾಃ—ಸುಪ್ರಜ್ಞರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ಜ್ಯೇಷ್ಠೇಭಿಃ—ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ (ಮತ್ತು) | ಬೃಹದ್ವೈಃ ವಾ—ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಶಂಸಾರ್ಥವಾದ ಮಣಿಮುಕ್ತಾದಿ ಧನಗಳಿಂದಲೂ ಸಹಿತರಾಗಿ | (ಆ ಯಾಂತು—ಆಗಮಿಸಲಿ |

|| ಛಾಂದೋ ||

ಎವೈ ಶೋಭನಪ್ರಜ್ಞಾನವಿಶಿಷ್ಟರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ನಿಯುನ್ನಾಮಕ ಅಶ್ವಗಳು ಸಮುದ್ರದ ಎದುರು ದಡದಲ್ಲಿರುವ ಧನವನ್ನು ವಹಿಸಿ ತರಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುವೆ, ಆದುದರಿಂದ ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವೂ, ಸ್ತುತ್ಯವೂ ಆದ ಧನಾದಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ರಕ್ಷಣಾಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ ನಮಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬನ್ನಿ.

English Translation.

May the Maruts come to our presence with benefactions: may they who are possessed of knowledge (come) with most excellent and brilliant (treasures), since their glorious horses, the Niyutas, gather wealth even on the farther shore of the sea.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮರುತಃ ಅವೋಭಿಃ ನಃ ಆಯಾಂತು—ರಕ್ಷಣೈಃ ಸಹಿತಾಃ ಆಗಚ್ಛಂತು | ಮರುತಃ ಎಂಬ ಪದವು ಮುಕ್ತಿದ್ವಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೯) ಮರುತ್ ಎಂದು ಹರಣ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೨-೧೦) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಮರುತಃ ಮಿತರಾವಿಣೋ ನಾ, ಮಿತರೋಚಿನೋ, ನಾ ಮಹತ್ ದ್ರವಂತೀತಿ ನಾ ಎಂದು

ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾದ ಮರುಚ್ಚ್ರಬ್ದವು—ಯಾಸ್ಕುರಿಂದ ಮುಚ್ಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ದೇವಣಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಮರುದ್ದೇ ವತೆಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅವರ ಬಲಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುವವರೆಂದೂ, ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವರೆಂದೂ, ವ್ಯಸ್ಥಿಪ್ರದರೆಂದೂ ಅನೇಕವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಉಪಾಯಗಳೊಡನೆ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ಸುಮಾಯಾಃ—ಶೋಭನಪ್ರಜ್ಞಾಃ ಮಾಯಾ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಿಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ದ್ಯೋಷ್ಠೇಭಿಃ ಬೃಹದ್ಧಿವೈಃ ಆ ಯಾಂತು | ದ್ಯೋಷ್ಠೇಭಿಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಕಾಂತಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಶಸ್ತನಮ್ಮೈಃ ಮುಚಮುಕ್ತಾದಿಧನೈಶ್ಚ ಸಹಿತಾಃ ಶ್ಲಾಘಿಸಲರ್ಹವಾದ ಮಣಿ (ರತ್ನ) ಮುಕ್ತಾ (ಮುತ್ತ) ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಧನಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಬರಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ನಿಯುತಃ ಪರಮಾಃ ಸಮುದ್ರಸ್ಯ ಚಿತ್ ಸಾರೇ ಧನಯಂತಿ—ಏತನ್ನಾಮಕಾಃ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಾಃ ಅಶ್ವಾಃ ಸಮುದ್ರಸ್ಯಾಸಿ ಪರಸ್ತಿಸ್ತೀರಿ ಧನಧಾರಣಂ ವದನಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ನಿಯುತ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು ಸಮುದ್ರದ ಇನ್ನೊಂದು ದಡದಿಂದ ಧನವನ್ನು ಹೊತ್ತುತರುತ್ತವೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಈ ವಿಧವಾದ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಕಾರಣ ಧನಗಳೊಡನೆ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಬರಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವು ಅಂತರಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೧೦) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಉದಕಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಪಾರ್ಥಿವ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೂ ಅಂತರಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸಮುದ್ರದ ಶಬ್ದವು ನಾಚಕವೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿ ತತ್ರ ಸಮುದ್ರ ಇತ್ಯೇತತ್ ಸಾರ್ಥಿವೇನ ಸಮುದ್ರೇಣ ಸಂದಿಹ್ಯತೇ ಎಂದು ಆಶಂಕಿಸಿ ಸಮುದ್ರಃ ಕಸ್ಮಾತ್ ಸಮುದ್ರವಂತ್ಯಸ್ಮಾದಾಪಃ ಸಮಭಿದ್ರವಂತೇನಮಾಪಃ ಸಂನೋದಂತೇ ಅಸ್ತಿ ಭೂತಾನಿ ಸಮುದಕೋ ಭವತಿ ಸಮನತ್ತೀತಿ ವಾ | ಅಲೆಗಳು ನೀರಿನ ತುಂತುರುಗಳೂ ಇದರ ರೂಪದಿಂದ ಉದಕಗಳು ಅನೇಕವಿಧವಾಗಿ ಚಲಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಅತಿಪ್ರಭೂತವಾದ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಉದಕಗಳು ನೇಗವಾಗಿ ಹರಿದು ಬರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅತಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಉದಕಗಳು ತುಂಬಿರುವುದರಿಂದ ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅನಂದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಉದಕಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತೋಯಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಸಮುದ್ರವೆಂಬ ಹೆಸರು ಇದಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವುದೆಂದು ಯಾಸ್ಕರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಅಂತರಕ್ಷವೆಂದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವಿಷಯವು ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅವೋಭಿಃ—ಅವ ರಕ್ಷಣೀ. ಧಾತು ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಅಸುನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿಶ್ವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸರ ಋರುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯಾಂತು—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೀ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಪಾತಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಚ್ಛಿ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ

ಜ್ಯೇಷ್ಠೇಭಿಃ—ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರಶಸ್ಯಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾನಾದಿದಾಗ ಇನ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜ್ಯಾದೇಶ. ಪ್ರಕೃತ್ಯೈಕಾಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗುಣ ಭಿನ್ ಸರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐನ್ ಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ರ್ಋತ್ಯೇತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ.

ಬೃಹದ್ವಿವ್ಯೇ—ಬಹುವ್ರೀಹ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಮಾಯಾಃ—ಶೋಭನಾ ಮಯಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುಮಾಯಾಃ ನೌನ್ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಥ—ಅಥ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭಾವದಸವಾಗಿ ವರ್ಣವಿಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಯುತೇ—ಯು ಮಿಶ್ರಣಾಮಿಶ್ರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯಸಿತಿ ಕೃತಿತುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತುಕಾಗಮ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಧನಯಂತೆ—ಧನ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ತತ್ಪರೋತಿ ತದಾಚಿವ್ಯೇ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಣಿಚ್. ಭಂದಸಿ ಲುಚ್ ಲಚ್ ಲಿಟಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಋಕ್ಯೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ಣಿಚನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧನ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಟಿಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಚ್ಛೋಗೇಽಪಿ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮಿನ್ಯುಕ್ತ ಯೇಷು ಸುಧಿತಾ ಘೃತಾಚೀ ಹಿರಣ್ಯನಿರ್ಣಗುಪರಾ ನ ಋಷಿಃ |

ಗುಹಾ ಚರಂತೀ ಮನುಷೋ ನ ಯೋಷಾ ಸಭಾನತೀ ವಿದಧ್ಯೇನ ಸಂ
ನಾಕ್ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮಿಮ್ಯಕ್ಷ | ಯೇಷು | ಸುಧಿತಾ | ಘೃತಾಚೀ | ಹಿರಣ್ಯನಿರ್ನಿಹ | ಉಪರಾ | ನ | ಋಷಿಃ |

ಗುಹಾ | ಚಿರಂತೀ ಮನುಷಃ | ನ | ಯೋಷಾ | ಸಭಾವತೀ | ವಿದಿಧ್ಯಾ ಇವ | ಸಂ | ವಾಕ್ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸುಧಿತಾ ಸುಷ್ಣು ನಿಹಿತಾ ಸುಷ್ಣು ಹಿತಾ ವಾ ಲೋಕೇ ಘೃತಾಚೀ ಘೃತಂ ಕ್ಷರಣಶೀಲಮುದಕ-
ಮಂಚಂತೀ ಹಿರಣ್ಯನಿರ್ನಿಹಿ ತರಮಣೀಯರೂಪಾ | ನಿರ್ನಿಹಿತಿ ರೂಪನಾಮ | ಏವಂರೂಪಾ ಋಷಿ-
ವಿದ್ಯುದಾಖ್ಯಾಯುಧವಿಶೇಷೋ ವಾ ಉಪರಾ ನ ಮೇಘಮಾಲೇವ ಯೇಷು ಮರುತ್ತು ಸಂ ಮಿಮ್ಯಕ್ಷ |
ಮ್ಯಕ್ಷತಿರ್ಗತಿಕರ್ಮಾ | ಸಂಗತಾಭೂತ್ | ಮೇಘಸಂಕ್ರಿಯಿದ್ಯುತಾವಿಮೇ ಅಪಿ ಸಂಗತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
ಮೇಘಸಂಕ್ರಿಯಿದ್ಯುಚ್ಛೋಭೇ ದೃಷ್ಟಾಂತೇನ ವಿಶೇಷ್ಯೇತೇ | ಗುಹಾ ನಿಗೂಢಾ ಗುಹಾಯಾಂ ವಾಂತ-
ರಿಕ್ಷೇ ಚಿರಂತೀ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಮನುಷೋ ನ ಯೋಷಾ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಪರಿವೃಥಾದೇರ್ಮಹಿಸೀ-
ವತ್ | ಸಾ ಯಥಾ ಸುವೇಷಾಂತಃಪುರ ಏವ ಮಧ್ಯೇ ಚಿರತಿ ತದ್ವತ್ | ಈಂ ಸರ್ವದೈವಮಿತಿ ನೇತ್ಯಾಹ |
ಸಭಾವತೀ | ಸಭಾ ಜನಸಂಘಃ | ತದ್ವತೀ | ವರ್ಷಕಾಲ ಅವಿಭವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ |
ವಿದಿಧ್ಯಾ ವಾಗಿವ | ವಿದಿಥೋ ಯಜ್ಞಃ | ತವರ್ಹತೀತಿ ವಿದಿಧ್ಯಾ ಪ್ರೌಷಸ್ತೋತ್ರಾದಿರೂಪಾ ವಾಕ್ |
ಸಾ ಯಥಾ ಯಜ್ಞಸಭಾಂ ಪ್ರಾಪ್ಯಾವಿಭವತಿ ತದ್ವತ್ | ಯದ್ವಾ | ವಿದಿಧ್ಯಾ ವೇದನಾರ್ಹಾ
ವಿನಿದಮಾನಯೋರ್ವಾಕ್ | ಸಾ ಯಥಾ ಸಭಾ ಭವತಿ ತದ್ವತ್ | ಸೈವಂರೂಪಾ ಯೇಷು ಮಿಮ್ಯಕ್ಷ ತೇ
ಮರುತೋ ದೇವಯಜನಮಾಗಚ್ಛಂತಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥಃ ||

ಯೇಷು—ಯಾವ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ | ಸುಧಿತಾ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿಹಿತವೂ | ಘೃತಾಚೀ—ಉದಕವನ್ನು
ವರ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವುದೂ | ಹಿರಣ್ಯನಿರ್ನಿಹ—ಹಿತರಮಣೀಯನಾದ (ಸುವರ್ಣವರ್ಣದ) ರೂಪುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ |
ಋಷಿಃ—ವಿದ್ಯುತ್ತು | ಮನುಷಃ—(ಉತ್ತಮ) ಪುರುಷನ | ಯೋಷಾ—ಅಲಂಕೃತಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು |
(ಗುಹಾ ಚಿರಂತೀನ—ನಿಗೂಢಳಾಗಿ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ) | ಗುಹಾ—ಅಂತಃಕ್ಷದಲ್ಲಿ |
ಚಿರಂತೀ—ಸಂಚರಿಸುವ | ವಿದಿಧ್ಯಾ—ಯಜ್ಞಾರ್ಹವಾದ | ವಾಕ್—ಸ್ತೋತ್ರಾದಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯ
(ಸಭಾವತೀ ಇವ—ಯಜ್ಞಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಅವಿಭವಿಸುವಂತೆ) | ವಿದಿಧ್ಯಾ—ಚರ್ಚೆಮಾಡುತ್ತಿರುವವನ | ವಾಕ್—
ಮಾತು | (ಸಭಾವತೀ ಇವ—ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಅವಿಭವಿಸುವಂತೆ) | ಸಭಾವತೀ—ವರ್ಷಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವಿಭವಿ
ಸುವುದೂ ಆದ | ಉಪರಾ ನಾ—ಮೇಘಮಾಲೆಯು (ಹೇಗೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗುತ್ತದೆಯೋ)
ಹಾಗೆ | ಸಂ ಮಿಮ್ಯಕ್ಷ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆರೆತುಹೋಗಿದೆಯೋ (ಆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ನಮ್ಮ ಯೋಗಶಾಲೆಗೆ ಬರಲಿ)

|| ಭಾನಾರ್ಥ ||

ಉತ್ತಮ ಪುರುಷನ ಸ್ತ್ರೀಯು ಅಲಂಕೃತಳಾಗ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವುದೂ, ಯಜ್ಞಾರ್ಹವಾದ ಸ್ತ್ರೋತ್ರಾದಿವಾಕ್ಯ, ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬಹಿರಂಗಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ವರ್ಷಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ವಿಭವವಿರುವುದೂ ಆದ ಮೇಘನಾಲೆಯು ಮರುದ್ದೀವತೆಗಳೊಡನೆ ಮಿಶ್ರವಾಗುವಂತೆ, ಸುವರ್ಣವರ್ಣವೂ, ವೃಷ್ಟಿ ಕಾರಣವೂ ಆದ ವಿದ್ಯುತ್ಕೂ ಅನರೊಡನೆ ಯೋಗ್ಯರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ ಇಂತಹ ಮರುದ್ದೀವತೆಗಳು ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬರಲಿ.

English Translation.

In whom the water-shedding, golden-coloured lightning, is fitly deposited like a chaplet (of clouds) moving in the firmament like the (splendidly-attired) wife of a man (of rank), and distinguished in assemblies like a sacrificial hymn.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸುಹಿತಾ—ಸುಷ್ಪು ನಿಹಿತಾ ಸುಷ್ಪು ಹಿತಾ ವಾ | ಲೋಕಕ್ಕೆ ಓತನನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಅಥವಾ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ರಮಣೀಯವಾಗಿರುವಂತೆ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ ಹಾಗೆ ಇರುವುದೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಘೃತಾಚೀ ಹಿರಣ್ಯನಿರ್ಣಿತ್ ಯುಷ್ಪಿಃ—ಘೃತಂ ಕ್ಷರಣಶೀಲಂ ಉದಕಂ ಅಂಚತಿ ಹಿತರಮಣೀಯ ರೂಪಾ ವಿದ್ಯುದಾಖ್ಯಾಯುಧವಿಶೇಷೋ ವಾ | ನಿರ್ಣಿತ್ ಎಂಬ ಪದವು ರೂಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಘೃತ ಶಬ್ದವೂ ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ದ್ರವರೂಪದಿಂದ ಹರಿಯುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಉದಕದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವವರಿಗೆ ಸುಖಕರವಾಗಿರುವ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವಿದ್ಯುತ್ (ಮಿಂಚು) ರೂಪವಾದ ಆಯುಧವನ್ನು ಮರುದ್ದೀವತೆಗಳು ಉಂಟುಮಾಡುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಮರುದ್ದೀವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಗತಿ ವಿಶೇಷದಿಂದ ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪವಾದ (ಆಶನಿ) ಆಯುಧವನ್ನು ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟುಮಾಡುವರು

ಉಪರಾ ನ ಸಂ ಮಿಮ್ಯಕ್ಷ—ಮೇಘಪಂಕ್ತಿವಿದ್ಯುತ್ ಇಮೇ ಅಪಿ ಸಂಗತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಉಪಶಬ್ದವು—ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೨) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮರುದ್ದೀವತೆಗಳು ದ್ರವಭಾವ, ಮತ್ತು ಘನವಾಗುವ (ಘಟ್ಟಿಯಾಗುವ) ಸ್ವಭಾವ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಪರಿಣಾಮಗಳನ್ನು ಉದಕಗಳಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡಿ, ಅದರಿಂದ ಮೇಘಪಂಕ್ತಿಯೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಮಿಂಚೂ ಸಹ ಸೇರಿ ಇರುವಹಾಗೆ ತಾವು ಮಾಡುವುದಲ್ಲದೆ, ತಮ್ಮ ಆಕಾರವನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮುಷ್ಟಿ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ (ಆಶನಿ) ಆಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿ, ವಿದ್ಯುತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮೇಘನಾಲೆಯು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರು, ಎಂದು ಮರುದ್ದೀವತೆಗಳ ಆಯುಧ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ರೂಪವು ಮೇಘ ವಿದ್ಯುತ್ ಸಹಿತವಾದ ರೂಪಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ. ಯಾಸ್ಕರು—

ಆ ವಿದ್ಯುನ್ನದ್ವಿಮುರುತಃ ಸ್ವರ್ಕೈ ರಭೇಭಿಯಾರ್ತ ಯಷ್ಟಿಮುದ್ವಿರಕ್ತಪರ್ಕೈಃ |

ಆ ವರ್ಷಿಷ್ಯಯಾ ನ ಇ ಷಾ ವಯೋ ನ ಪಶ್ಚತಾ ಸುಮಾಯಾಃ ||

(ಮ. ಸಂ ೧-೮೮-೧)

ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಋಕ್ಯನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಅಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿ ರಥಾ ರೂಢರಾಗಿ ಬರುವಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮೇಘಪಂಕ್ತಿಯು ವಿದ್ಯುತ್ತಿನೊಡನೆ ಸಂಚರಿಸುವುದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಗುಹಾ ಚರಂತೀ ಮನುಷೋ ನ ಯೋಷಾ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತರೂಪದಿಂದ ಹೇಳಿದೆ. ಮೇಘದಲ್ಲಿ (ವಿದ್ಯುತ್) ಮಿಂಚು ಗೂಢವಾಗಿ ಇರುವುದು. ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು ಎಂದು ಗುಹಾಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಹಸ್ಯ ವಾದ ಪ್ರದೇಶ ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂದು ಎರಡು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ನ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ನೇತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಾರ್ಥಿಯೋ ಭಾಷಾಯಾಂ ಉಭಯಮನ್ಯಧ್ಯಾಯಂ (ನಿ. ೧-೪) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ ನ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಲೋಕವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಶಬ್ದವಾದಾಗ ನಿಷೇಧ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ವೇದದಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧ, ಮತ್ತು ಉಪಮಾ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ನೇಂದ್ರಂ ದೇವಮುಮಂಸತ—ಇಲ್ಲಿ ನ ಎಂಬುವ ಪದವು ನಿಷೇಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ

ಹೃತ್ಸು ಸೀತಾಸೋ ಯುಧ್ಯಂತೇ ದುರ್ಮದಾಸೋ ನ ಸುರಾಯಾಂ | ಊಧರ್ನ ನಗ್ನಾ ಜರಂತೇ ||

(ಮ ಸಂ ೮-೨ ೧೦)

ಇಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಪಾನಮಾಡಿದವರು ಪರಸ್ಪರಸ್ಪರ್ಧೆಯುಳ್ಳವರಹಾಗೆ ಯುಧಮಾಡುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ನ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಉಪಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ. ಇದರಂತೆಯೇ ಊಧರ್ನ ನಗ್ನಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಇದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಮನುಷೋ ನ ಯೋಷಾ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಪರಿವೃಥಾದೇಃ ಮಹಿಸೀವತ್ ವೀರನಾದವನ ಅಥವಾ ಉತ್ತಮನಾದವನ ಸ್ತ್ರೀಯು ಇರುವಂತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಸಾ ಯಥಾ ಸುನೇಷಾ ಅಂತಃಪುರ ಏವ ಮಧ್ಯೇ ಚರತಿ ಅಭರಣಾದಿ ಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತಳಾಗಿ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿಯೇ ಗೂಢವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ವೀರಪುರುಷನ ಸ್ತ್ರೀ (ಸಾದೃಶ್ಯ) ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ಮೇಘಪಂಕ್ತಿ, ಮತ್ತು ವಿದ್ಯುತ್ತುಗಳ ಸಂಚಾರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸಭಾವತೀ ವಿದಿಥ್ಯಾ ನಾಕ್ ಇವ—ಸಭಾ ಜನಸಂಘಃ | ತದ್ವೃತೀ | ವರ್ಷಾಕಾಲೇ ಅವಿರ್ಭವಂತಿ | ವಿದಿಥೋ ಯಜ್ಞಃ ತದರ್ಹತೀತಿ ವಿದಿಥ್ಯಾ ಪ್ರೈಷ್ಠೋತ್ರಾದಿರೂಪಾ ನಾಕ್ | ಸಾ ಯಥಾ ಯಜ್ಞ ಸಭಾಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಅವಿರ್ಭವತಿ ತದ್ವೃತ್ | ಯದ್ವಾ ನೇದನಾರ್ಹಾ ವಿವದಮಾನಯೋರ್ವಾಕ್ | ಸಾ ಯಥಾ ಸಭಾವತೀ ತದ್ವೃತ್ | ಮಿಂಚಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವೇಘಮಾಲೆಯು—ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಗೋಚರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪರಿಸುವ ಪ್ರೈಷ ಮತ್ತು ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳ ಹೋಲಿಸಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಯಜ್ಞ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಜನಸಮೂಹದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಾಂಗವಾದ ಪ್ರೈಷ ಮತ್ತು ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾತ್ರನೇ ಪಠಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುತ್ ಮತ್ತು ವೇಘಮಾಲೆಯು

ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **ವಿವಿಧ್ಯಾ ವಾಕ್** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ **ವೇದನಾರ್ಥಾ ವಿವದಮಾನಯೋಃ ವಾಕ್** ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ ವಿಮರ್ಶಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಾದವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರ ವಾಕ್ಯ ಸಭಾಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಜನಸಂದಣಿಯಲ್ಲಿ—ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ—ಗೋಚರವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಮೇಘಮಾಲೆಯು ವಿದ್ಯುತ್ ಇವುಗಳು ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಇದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಭಾವತೀ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವ ಮೇಘಪಂಕ್ತಿಗಳೊಡನೆ ಸಂಚರಿಸುವವರಿಂದೂ, ಇವರು ತಮ್ಮ ಆಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಬರಲಿ ಎಂದೂ **ಸೈವಂ ರೂಪಾ ಯೇಷು ಮಿಮ್ಯಕ್ಷ ತೇ ಮರುತೋ ದೇವಯಜನಮಾಗಚ್ಚಂತು** ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿವರಿಸಿದೆ. ವಿವಿಧ ಎಂಬ ಪದವು—ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ **ವಿದಧಾನಿ ವೇದನಾನಿ** (ನಿ ೬-೮) ವಿಜ್ಞಾನಾನಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥ ಬೋಧಕವಾಗಿದೆ

ದೋಶಾ ದೇವೋ ಅಮರ್ತ್ಯಃ ಪುರಸ್ತಾದೇತಿ ಮಾಯಯಾ | ವಿದಧಾನಿ ಪ್ರಚೋದಯೇ |

(ಋ ಸಂ. ೩-೨೭-೨)

ಈ ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿ ವಿದಧಾನಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಜ್ಞಾನ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಮಾ ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಅರ್ಯಮಾಯುರಿಂದ್ರ ಋಭುಜ್ಞಾ ಮರುತಃ ಪರಿ ಖ್ಯಾ |

ಯದ್ವಾಜಿನೋ ದೇವಜಾತಸ್ಯ ಸತ್ತೇಃ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಂವೋ ವಿದಧೇ ವೀರ್ಯಾಣಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೨-೧)

ಇಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ವಿವಿಧಾನ್ವಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ಪೇಜು 9-13 ಗಳನ್ನು ನೋಡಿ).

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಿಮ್ಯಕ್ಷ—ಮ್ಯಕ್ಷ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ **ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಲಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ **ಲಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸುಧಿತಾ—ಡುಧಾತ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಧಿತ್ವ. **ಗತಿರನಂತರಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾಪ್.

ಹಿರಣ್ಯರ್ಣಿಕ್—ಹಿರಣ್ಯಮಿವ ನಿರ್ಣಿಕ್ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ. **ಬಹುವ್ರೀಜೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಗುಹಾ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚರಂತೀ—ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೇಷ್ಠ ತಪ್ತೃನೋರ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಭಾವತೀ—ಸಭಾ ಅಸ್ಯಾ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಸಭಾವತೀ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಾದುಸಭಾಯಾಕ್ತ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಪ್ರ. ಉಗತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜೇಷ್ಠ. ಮತುಪ್ ಜೇಷ್ಠ. ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ರವಾಗುತ್ತವೆ

ವಿದಧ್ಯಾ ಇವ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ರುದಿವಿದಿಧ್ಯಾಂ ಜಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಿತ್ವವಿಧಾನವಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೋಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ವಿದಥಂ ಅರ್ಹತಿ ಇತಿ ವಿದಧ್ಯಾ. ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟುಪ್.

ವಾಕ್—ವಚ ಸರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು. ಕ್ವಿಬ್ಬಚಿಪ್ರ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. || ೨ ||

~*~*~*~

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸರಾ ಶುಭ್ರಾ ಅಯಾಸೋ ಯವ್ಯಾ ಸಾಧಾರಣ್ಯೇನ ಮರುತೋ ಮಿಮಿಕ್ಷುಃ |
ನ ರೋದಸೀ ಅಪ ನುದಂತ ಘೋರಾ ಜುಷಂತ ವೃಥಂ ಸಖ್ಯಾಯ ದೇವಾಃ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸರಾ | ಶುಭ್ರಾಃ | ಅಯಾಸಃ | ಯವ್ಯಾ | ಸಾಧಾರಣ್ಯಾ ಇವ ಮರುತಃ | ಮಿಮಿಕ್ಷುಃ |
ನ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಅಪ | ನುದಂತ | ಘೋರಾಃ | ಜುಷಂತ | ವೃಥಂ | ಸಖ್ಯಾಯ | ದೇವಾಃ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಶುಭ್ರಾಃ ಶೋಭನಾಲಂಕಾರಾ ಅಯಾಸೋಽಭಿಗಂತಾರೋ ಮರುತೋ ಯವ್ಯಾ ಮಿತ್ರಣಿಶೀ-
ಲಯಾ ವಿದ್ಯುತಾ ಸರಾ ಮಿಮಿಕ್ಷುಃ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಸಿಂಚಂತ್ಯುದಕಸಂಸ್ತ್ರಾಯಂ | ಸಾಧಾರಣ್ಯೇನ |
ಯಥಾ ಲೋಕೇ ಸಾಧಾರಣ್ಯಾ ಸ್ತ್ರಿಯಾ ಸಂಗತಾ ಯುವಾನೋ ರೇತೋ ಮುಂಚಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಏವಂ

ಕುರ್ವಂತೋ ಘೋರಾ ಅತಿವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನೇನ ಭಯಂಕರಾಸ್ತೇ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ನಾಶ
 ನುದಂತ | ಅಪೋರೋದನಂ ವರ್ಷಾಣರೂಪಂ ತಿರಸ್ಕಾರಂ ನ ಕುರ್ವಂತಿ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀವಚನೋ ರೋ-
 ದಸೀತಬ್ಧಃ ಸರ್ವತ್ರಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಅತ್ರ ತು ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಮಿತಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ | ಯದ್ವಾ |
 ರೋದಸಾ ತದ್ವೇನ ರೋದನಸ್ತಭಾವೋ ರುದ್ರಃ | ತಸ್ಯ ಸ್ತ್ರೀ ರೋದಸೀತಿ ಕೇಚಿದಾಹುಃ | ಅಪರೇ
 ತು ಮರುತಾಂ ಸ್ತ್ರಿಯೋ ರೋದಸೀತಿ ನಾಮಧೇಯಮಿತ್ಯಾಹುಃ | ಅಯಮೇವ ಸಕ್ಷೋ ಯುಕ್ತ
 ಉತ್ತರಕ್ರೈವಂ ವ್ಯವಹಾರಾತ್ | ತತ್ಪಕ್ಷೇ ರೋದಸೀ ರೋದಸ್ಯಾಂ || ಜ್ಞೇಷಂತಾತ್ಪ್ರವ್ರವ್ಯಾ ಈಕಾರೋ
 ಲುಗ್ವಾ | ಈದೂತಾ ಚಿ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥ ಇತಿ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞಾ || ತಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಿಯಂ ಧನಂ ಮುಂಚಂತಿ |
 ಶಿಂತು ದೇವಾ ನೋದಯಂತಾರೋ ಮಾದಯಂತಾರೋ ನಾ ಮರುತಃ ಸಖ್ಯಾಯ ವೃಥಂ ವೃದ್ಧಿಂ
 ಜುಷಂತ | ಸೇವಂತೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಪಕ್ಷೇ ಸಖ್ಯಾಯ ಜಗತಾಂ ಸಖಿಭಾವಾಯ ತಯೋರ್ವೃದ್ಧಿಂ
 ಕುರ್ವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಶುಭ್ರಾಃ— ಶೋಭನಾಲಂಕಾರರೂ | ಅಯಾಸಃ— ಗಮನಶೀಲರೂ ಆದ | ಮರುತಃ— ಮರದ್ವೇವತೆ
 ಗಳು | ಯಮ್ಯಾ— ಮಿಶ್ರಣಿ (ಲಘಾದ (ವಿದ್ಯುತ್ತಿನೊಡನೆ ಸಂಗತರಾಗಿ) | ಸಾಧಾರಣ್ಯಾ ಇವ— ಸಾಧಾರಣ
 ಸ್ತ್ರಿಯೊಡನೆ (ಮಿಶ್ರಿತರಾದ ಯುವಕರು ರೇತಸಿಂಚನಮಾಡುವಂತೆ) | ಸರಾ ಮಿಮಿಪ್ತುಃ— ಹಚ್ಚಾಗಿ ಉದಕ
 ವನ್ನು ನರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ (ಒಗೆ ಮಾಡುವಾಗ) | ಘೋರಾಃ— (ಅತಿವೃಷ್ಟಿಪ್ರದರಾಗಿ) ಘೋರರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು
 ರೋದಸೀ— ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಗಳನ್ನು | ನ ಅಪೆ ನುದಂತ— ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಆದರೆ) | ದೇವಾಃ—
 ಸಂತೋಷ (ಮದ) ಕಾರಕರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ಸಖ್ಯಾಯ— (ಲೋಕಗಳ) ಸ್ನೇಹಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ವೃಥಂ—
 (ಅವುಗಳ) ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು | ಜುಷಂತ— ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ.

* ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶುಭ್ರರೂ, ಗಮನಶೀಲರೂ ಆದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯುವಕರು ಸಾಧಾರಣ ಸ್ತ್ರೀಯೊಡನೆ
 ಸಂಗತರಾಗಿ ರೇತಸಿಂಚನಮಾಡುವಂತೆ, ತಮ್ಮ ಸಹಚಾರಿಣಿಯಾದ ವಿದ್ಯುತ್ತಿನೊಡನೆ ಮಿಶ್ರಿತರಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿಯ
 ನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಭಯಂಕರರಾದ ಇವರು ಅತಿವೃಷ್ಟಿಪ್ರದರಾಗಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಗಳನ್ನು ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ.
 ಆದರೆ ಈ ಲೋಕಗಳ ಸಖ್ಯವನ್ನೇಜ್ಞಿಸುವವರಾಗಿ ಅವುಗಳ ಏಳಿಗೆಯನ್ನು ಬಯಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

The radiant, ever-moving Maruts, have mingled with (their) associate,
 (lightning), like (youths) with common women; the formidable divinities
 do not overwhelm heaven and earth (with rain), but promote their prosperity
 through (friendly) regard.

! ವಿಕೇಷವಸಯಗಳು !

ಮರುತಃ ಯನ್ಯಾ ಸಾಧಾರಣ್ಯೇವ ಪರಾಮಿಮಿಕ್ಷುಃ—ಮಿತ್ರಣೀಲಯೋ ವಿದ್ಯುಶಿ ಶ್ರುತರ್ಷೇಣ ಸಿಂಚಂತ್ಯದಕಸಂಸ್ತ್ರಾಯಂ | ಯಥಾ ಲೋಕೇ ಸಾಧಾರಣ್ಯಾ ಸ್ತ್ರಿಯಾ ಸಂಗತಾ ಯುವಾನೋ ರೇತೋ ಮುಂಚಂತಿ ತದ್ವತ್ | ವಿದ್ಯುತ್ (ಮಿಂಚು) ಯಾನಾಗಲೂ ತನಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ ಮೇಘದೊಡನೆ ಸೇರುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು ಮಿಂಚಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೇಘದಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಯು ಉಂಟಾಗುವುದೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ವಾಯುವಿನ ಸುಪರ್ಕದಿಂದ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳು ಭೂಮಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತವೆ. ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆಲಿಯಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಸಿದ್ಯುತ್ ಶಬ್ದವೂ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀಯೆಂದೂ, ಮರುಚ್ಚೆಬ್ಬುವುಳ್ಳಲ್ಲಿಗವಾದುದರಿಂದ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನೆಂದೂ, ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಶುಭ್ರಾಃ—ಶೋಭನಾಲಂಕಾರಾಃ ಉತ್ತಮವಾದ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಅಭರಣಾದಿ ಅಲಂಕಾರವುಳ್ಳವರೆಂದೂ, ಅಯಾಸಃ—ಅಭಿಗಂಠಾರಃ ಸಂಚರಣಶೀಲರೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಭರಣಾದಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತರಾದ ಯೌವನವುಳ್ಳ ಪುರುಷರು ಸ್ತ್ರೀಯರೊಡನೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ವಿಚರಣಶೀಲರಾಗಿ ಆ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಭೋಗಿಸುವಂತೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ವಿದ್ಯುದ್ವ್ರತದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರೊಡಗೂಡಿ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಘೋರಾಃ ರೋದಸೀ ನ ಅಪನುದಂತೆ—ಅತಿವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನೇನ ಭಯಂಕರಾಃ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಅಪನೋದನಂ ವರ್ಷಣರೂಪಂ ತಿರಸ್ಕಾರಂ ನ ಕುರ್ವಂತಿ | ಯದ್ವಾ ರೋದಸಾ ತಬ್ಧೇನ ರೋದನ-ಸ್ವಭಾವೋ ರುದ್ರಃ | ತಸ್ಯ ಸ್ತ್ರೀ ರೋದಸೀತಿ ಕೇಚಿದಾಹುಃ | ಅಪರೇತು ಮರುತಾಂ ಸ್ತ್ರಿಯೋ ರೋದಸೀತಿ ನಾಮಧೇಯಮಿತ್ಯಾಹುಃ | ಅಯುನೇವಪಕ್ಷೋ ಯುಕ್ತಃ | ಉತ್ತರಕ್ರೈವಂ ವ್ಯವಹಾರಾತ್ | ತತ್ರಕ್ಷೇ ರೋದಸೀ ರೋದಸ್ಯಾಂ | ತಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಿಯಂ ಧನಂ ಮುಂಚಂತಿ | ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಭೂತವಾದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮೇಘಗಳಿಂದ ಸುರಿಸುವಾಗ ಇತರರಿಗೆ ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಪದವು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೨೨) ಉತ್ತಮವಾಗಿದೆ.

ಉತಾಭಯೇ ಪುರುಹೂತ ಶ್ರವೋಭಿರೇಕೋ ದೃಹ್ಯಮವದೋ ವೃತ್ತಾ ಸನ್ |

ಇಮೇ ಚಿದಿವ್ವ ರೋದಸೀ ಆಸಾರೇ ಯತ್ ಸಂಗೃಭ್ಣಾ ಮುಘವನ್ ಕಾಶಿರಿತ್ತೇ ||

(ಋ. ಸಂ ೩-೩೦-೫)

ಇಲ್ಲಿ ರೋದಸೀ ರೋಧಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ವಿವಿಧಾನಿ ಹಿ ಭೂತಾನಿ ಏತೇ ರುಂಧಃ ವಿರೋಧನಾತ್ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ತಡೆದು ಅಡಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ರೋಧಸೀ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. (ನಿ ೬-೧) ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಉಗ್ರವಾದ ರೂಪದಿಂದ ಅತಿವೃಷ್ಟಿಪ್ರದರಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ವೃಷ್ಟ್ಯಭಾವರೂಪವಾದ) ಅನಾವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ತಿರಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವವರಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಪದವು ರುದ್ರಸ್ಯ ಪಕ್ಷೀ ರುದ್ರಸ್ಯ ವಿಭೂತೀ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೧೧-೫೦) ಎಂದು ಹೇಳಿ,

లుత గ్నా వ్యంతు దేవశక్తిరేరింద్రాణ్య గ్నా య్యోత్సినీ రాజ్ |

ఆ రోదెదసి వరుణాని శృణోతు వ్యంతు దేవియో యతుజ్జనినాం ||

(మ. సం. ౫-౪౬-౮)

ఎంబల్లి ప్రయుక్తవారిగువ రోదెదసి ఎంబ పదకే రుద్రేశ్య శక్తి ఎందు అర్ధవన్న వివరిసిద్దారీ (ని. ౧౧-౪౯) నాయణరూ రోదెదస్ శబ్దదింద రోదెదనమాడువ శృభావపుళ్ళవనంద రుద్రను బోధ్యనాగి రువనేంబ అర్ధవన్న వణిసి తస్య స్త్రీ రుద్రన స్త్రీయు రోదెదసి ఎంబ శబ్ద అభిధేయవారిగువకు ఎందు మతాంతరవన్న బోధిసిద్దారీ. మత్నా -

ఆశరే తు ఎంబ వాక్యదింద మరుద్దేవతేగళ స్త్రీయు రోదెదసి శబ్దదింద లుక్తవారిగువ కారణ రోదెదసి ఎంబ పదదింద మరుద్దేవతేగళ స్త్రీనామధేయవేందూ, ఈ రితియాద వ్యాఖ్యానవే ముందే అర్ధకృనుసారవారిగువుదేందూ వివరిసి, ఈ వ్యాఖ్యానదల్లి రోదెదసి ఎంబ రుశవు సప్తమి విభక్త్యంత వారిగువుదేందూ షేళ, తస్యాం ప్రియం ధనం ముంజీతి ఆ స్త్రీయల్లి తస్య ప్రియనాద ధనవన్న సురిశుత్తారీ ఎందు వివరిసిద్దారీ యాశ్వరు—

రథం ను మారుతం వయం త్రవశ్యమా దనామహే |

ఆ యస్మిన్తస్థా సురణాని బిభృతి శబా మరుత్స రోదెదసి ||

(మ. సం. ౫-౫౬-౮)

ఈ శుక్రన్న లువకరిసి లుక్తమనాద లువకగళన్న ధరిసిరువ రోదెదసియింద కూడిరువ మరుద్దేవతేగళు లుశవిష్ణుదాద రథవన్న నావు ఇల్లి ఆహ్వాసిశుత్తేవే ఎందు అర్ధవన్న వివరిసిద్దారీ (ని ౧౧-౫౦)

దేవాః—మోదెదయితారోదె మాదయితారోదె వా మరుతేః | యాశ్వరు దేవోదె దానా ద్వా దిశనాద్వా ద్యోతనాద్వా ద్యుస్థానో భవతితి వా (ని. ౨-౧౫) యజమానరిగి ప్రభూతవారి ధనవన్న అనుగ్రహిశువుదరిందలూ, అధవా యజమానరన్న కాంతయుళ్ళవరన్నా గి మాడువుదరిందలూ తావేనే ప్రకాశిశుత్తిరువుదరిందలూ, లుక్తమనాద స్వగదల్లి వాశవారిగువుదరిందలూ దేవవారిగువను ఎందు దేవశబ్ద అర్ధవన్న వివరిసిద్దారీ ఇల్లి మరుత్తుగళిగి దేవాః ఎంబ శబ్దదింద షేళ, ఈ మరుద్దేవతేగళు యజమానరన్న సంతోషదింద ఇరిసిరువవరు అధవా మదదింద కూడిదవరన్నా గి మాడువవరు ఎంబధవన్న వివరిసిదే.

శబ్దాయ వృధం జుషంత—ఈ వాక్యదింద మరుద్దేవతేగళు తమ్మ శ్నేహవు ఇతరిగి లుంటాగువుదక్కాగి వృద్ధియన్న హేందువరేందు వణిసి ద్వానాశృధివిగళు జగత్తిన హితక్కాగి అభివృద్ధి యన్న హేందువరేందూ ద్వానాశృధివిగళ శ్నేహక్కాగి ఎందరీ ద్వానా శృధివిగళూడనే ఎడబడదే ఇరువుదక్కాగి వృద్ధియన్న హేందువరు ఎంబ అర్ధవన్న వివరిసి ద్వానా శృధివిగళన్న తమ్మ శ్నేహ దింద వృద్ధిగోళిశువరు ఎందు వణిసిదే.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ :

ಕುಭ್ಯಾಃ—ಕುಭದೀಪ್ತೌ ಧಾತು ಸ್ವಾಯಿತಂಚಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಭೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಯಾಸಃ—ಅಯ ಗತೌ. ಧಾತು ಅಯಂತೇ ಇತಿ ಅಯಾಃ ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಆಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ

ಯೆನ್ಯಾ ಯು ಮಿತ್ರಣಾಮಿತ್ರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಆಚಿ ಇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ, ಅವಾದೇಶ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಾಧಾರಣ್ಯಾ—ಸಾಧಾರಣೇಶಬ್ಜ ಬೀಷಂತವಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿದೆ. ತ್ವತೀಯಾದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಯೋಗೋದಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿಮಿಕ್ಷುಃ—ಮಿಹ ಸೇಚನೇ. ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಮಾನಾರ್ಥಕವಾದ ಮಿಮಿಕ್ಷು ಧಾತು. ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೋದಸೀ—ದ್ರಾವ್ಯವಾಪ್ಯಧಿವೀವಾಚಕವಾದ ಈ ಶಬ್ದವು ಅದ್ವೈದಾತ್ತವಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಬೀಷ್ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಾ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ ಸೂ ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಈಕಾರಾದೇಶ. ಅಥವಾ ಲುಕ್. ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈಕಾರವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ದೂತೌ ಚಿ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥೈಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಗೃಹ್ಯ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪರವಾದರೂ ಸಂಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ನುದಂತ—ಉದ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ಣೋನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ನತ್ವ. ಛಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಬಂತ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಜುಷಂತ—ಜುಷೀ ಸ್ತ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ. ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೇ ಛಂದಸವಾಗಿ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ವೃಧಂ—ವೃಧು ವೃದ್ಧಿ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಖ್ಯಾಯಿ—ಸಖ್ಯಯೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ರೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಜೋಷ್ವದ್ಯದೀನು ಸುರ್ಯಾ ಸಚದ್ವೈ ವಿಸಿತಸ್ತುಕಾ ರೋದಸೀ ನ್ಯಮಣಾಃ |

ಅ ಸೂರ್ಯೇವ ವಿಧತೋ ರಥಂ ಗಾತ್ರೈಷಪ್ರತೀಕಾ ನಭಸೋ ನೇತ್ಯಾ || ೫ H

|| ಸವಸಾರ ||

ಜೋಷ್ವ | ಯತ್ | ಈಂ | ಅಸುರ್ಯಾ | ಸಚದ್ವೈ | ವಿಸಿತಸ್ತುಕಾ | ರೋದಸೀ | ನ್ಯಮಣಾಃ |

ಅ | ಸೂರ್ಯೇವ | ವಿಧತಃ | ರಥಂ | ಗಾತ್ | ಶ್ವೇಷಪ್ರತೀಕಾ | ನಭಸಃ | ನ | ಇತ್ಯಾ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ರೋದಸೀ ಮರುತ್ಪತ್ತೀ ವಿದ್ಯುದ್ವಾ ವಿತನ್ಮಾಮಿಕೇಯಮಹೀಮೇನಂ ಮರುತ್ಸಂಘಂ ಜೋಷ್ವ ಸೇವತೇ || ಜುಷೇರ್ಲೇಟ್ಕುಡಾಗಮಃ || ಕಿಮರ್ಥಂ | ಸಚದ್ವೈ ಸಂಗಮನಾರ್ಥಂ | ಕೀದ್ವತೀ ಸಾ | ಅಸುರ್ಯಾ | ಅಸುರಾಃ ಶ್ವೇಷ್ವಾರೋ ಮರುತಃ | ತೇಷಾಂ ಸ್ವಭೂತಾ ವಿಸಿತಸ್ತುಕಾ ವಿಶಿಷ್ಟಕೇಶ- ಸಂಘಾ ವಿಪ್ರಕೀರ್ಣಕೇಶಸಂಘಾ ವಾ ಸಂಭೋಗವಶೇನ ತಥಾ ನ್ಯಮಣಾ ನ್ಯಮ ನೇತ್ಯಮ ಮರುತು ಮನನವತೀ ಮನುಷ್ಯೇಷು ವಾ ವ್ಯಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಮನೋಯುಕ್ತಾ ಶ್ವೇಷಪ್ರತೀಕಾ ದೀಪ್ತೋಪಕ್ರಮಾ ದೀಪ್ತಾವಯವಾ | ಈದ್ವತೀ ದೀವೀ ವಿಧತಃ ಪರಿಚರತೋ ಮರುತ್ಸಂಘಸ್ಯ ರಥಮಾ ಗಾತ್ | ಅಗಚ್ಚತಿ | ವ್ಯಾಪ್ತೋತಿ | ಯಾಗದೇಶಂ ಗಂತುಂ ರಥಮಾರುಹ್ಯ ವಾ ಯಜ್ಞಮಾಗಚ್ಚತಿ | ಕೇವ | ವಿಧತಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ರಥಂ ಶ್ವೇಷಪ್ರತೀಕಾ ಸೂರ್ಯೇವ ಸೂರ್ಯಪತ್ತೀವ | ಯದ್ವಾ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ದುಹಿತಾ- ಶ್ಚಿನೋ ರಥಮಿವ ಸಾ ಯಥಾರೋಹತಿ ತದ್ವತ್ | ಆಗಮನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ನಭಸ ಇತ್ಯಾ ನ | ಅಂತರಿಕ್ಷಾದಿತ್ಯಯೋಃ ಸಾಧಾರಣೋದಯಂ ನಭಃಶಬ್ದಃ ನಭ ಇತಿ ಪಠ್ ಸಾಧಾರಣಾನಿ | ನೈ. ೧-೪ | ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ | ಅತ್ರಾದಿತ್ಯವಚನಃ | ತಸ್ಯ ಗತಿರಿವ | ಸಾ ಯಥಾ ಶೀಘ್ರಂ ತದ್ವತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಅಸುರ್ಯಾ—(ಮೇಘಗಳನ್ನು) ಚದುರಿಸುವ ಮರುತರ ಸ್ವಕೀಯಳೂ | ವಿಸಿತಸ್ತುಕಾ—ಚದುರಿಸುವ ಕೇಶಸಂಘವುಳ್ಳವಳೂ (ಮತ್ತು) | ನ್ಯಮಣಾಃ—ನೇತ್ರಗಳಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವಳೂ ಆದ | ರೋದಸೀ—ಮರುತ್ಪತ್ತಿ ಯಾದ ರೋದಸೀ ಎಂಬುವಳು (ವಿದ್ಯುತ್ತು) | ಸಚದ್ವೈ—ಸಂಗಮನಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಈಂ—ಈ ಮರುತ್ಸಂಘವನ್ನು | ಯತ್—ಯಾವಕಾರಣ | ಜೋಷ್ವತ್—ಸೇವಿಸುತ್ತಾಳೋ (ಅವೇಕ್ರಿಸುತ್ತಾಳೋ) | ತತ್—ಆದಕಾರಣ | ಶ್ವೇಷಪ್ರತೀಕಾ—ದೀಪ್ತೋಪಕ್ರಮವಾದ (ದೀಪ್ತಾವಯವವಾದ) ರೋದಸಿಯು | ಸೂರ್ಯಾ ಇವ—ಸೂರ್ಯ ಸತ್ವಿಯು (ಸೂರ್ಯನ ರಥವನ್ನು ಏರುವಂತೆ) ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯ

ಪುತ್ರಿಯು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವನ್ನೇರುವಂತೆ | ನಭಸಃ—ಸೂರ್ಯನ | ಇತ್ಯಾ ನ—(ಗತಿಯು ತೀಳುವಾಗರುವಂತೆ) ತೀಳುಗತಿಯಿಂದ | ವಿಧತಃ—ಚಲನಸ್ವಭಾವದ ಮರುತರ | ರಥಂ—ರಥವನ್ನು | ಅ ಗಾತ್—ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಾಳೆ

! ಭಾಷಾರ್ಥ !

ಮೇಘಗಳನ್ನು ಚದುರಿಸುವ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸಹಚಾರಿಣಿಯೂ, ಕೆದರಿರುವ ಕೇಶರಾಶಿಯುಳ್ಳವಳೂ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೇ ನೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವಳೂ ಆದ ಮರುತ್ವತ್ತಿ ಯಾದ ರೋದಸೀ(ವಿದ್ಯುತ್ತು) ಎಂಬುವಳು ಸಂಭೋಗ ಕೋಸ್ತರ ಮರುತ್ಸಂಘವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಆದುದರಿಂದ ದೀಪ್ತಾವಯವಳಾದ ಇವಳು, ಸೂರ್ಯಪತ್ನಿಯು ಸೂರ್ಯನ ರಥವನ್ನೇರುವಂತೆ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿಯಾದ ಸೂರ್ಯಿಯು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವನ್ನೇರುವಂತೆ. ಸೂರ್ಯನನ್ನು ತೀಳುಗತಿಯಿಂದ, ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ರಥವನ್ನೇರುತ್ತಾಳೆ.

English Translation.

Rodasi, the associate of the scatterers (of the clouds), with dishevelled tresses, and mind devoted to her lords, woos them to associate (with her) Radiant in form, she has ascended the car of the restless (Maruts) as Suiya (ascended the car of the Ashwins), and comes hither (with the celerity) of the sun.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ರೋದಸೀ ಈಂ ಜೋಷತ್—ಮರುತ್ವತ್ತೀ ನಿದ್ಯುತ್ ವಾ ಏತನ್ನಾ ಮಿಕಾ ಇಯಮುಃ ಏನಂ ಮರುತ್ಸಂಘಂ ಸೇವತೇ | ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಪತ್ನಿಯ ಅಗಿರುವ (ವಿದ್ಯುತ್ತು) ಮಿಂಚು, ಮರುತ್ವುಗಳ ಸಮೂಹ ವನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತದೆ. ಕಾವ್ಯಶೈಲಿಯಿಂದ ಮರುತ್ವುಗಳಿಗೂ ವಿದ್ಯುತ್ತಿಗೂ ದಾಂಪತ್ಯಸಂಬಂಧವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮರುತ್ವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಪ್ತವಿಧಗಳು ಇರುವುದೆಂದು (ಆನಹ, ಉದ್ವಹ, ಸಂವಹ, ಪ್ರವಹ, ಪರಿವಹ ಎಂಬ ಇವೇ ನೊದಲಾದ ನಾಮಧೇಯಗಳು ಸಪ್ತಮರುತ್ವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು) ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಮರುತ್ಸಂಘವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥ. ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀಯು ಸುಖಾಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಪುರುಷರನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರ ಸಂಘಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನುರಕ್ತಳಾಗಿರುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥಾಂತರವೂ ಇಲ್ಲಿ ಏತನ್ನಾ ಮಿಕಾ ಮರುತ್ಸಂಘಂ ಏನಂ ಸೇವತೆ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪತ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಈಂ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ಅಥ ಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತೇರ್ಥೈಃ ಮಿತಾಕ್ಷರೇಷು ಗ್ರಂಥೇಷು ವಾಕ್ಯ ಪೂರಣಾ ಅಗಚ್ಛಂತಿ ಪದಪೂರಣಾಸ್ತೇ ಮಿತಾಕ್ಷರೇಷ್ವನರ್ಥಕಾಃ ಕಮಿಮಿದ್ವಿತಿ—ವಾಕ್ಯರೂಪವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ನಿಪಾತಗಳು (ಅನ್ವಯಗಳು) ವಾಕ್ಯಪೂರಣಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಛಂದೋಬದ್ಧವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಪದಪೂರಣ (ಪಾದಪೂರಣ) ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಇವುಗಳು ಕಂ, ಈಂ, ಇತ್, ಉ ಎಂಬುವ ನಿಪಾತಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿರುವ ಈಂ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಏನಂ ಮರುತ್ಸಂಘಂ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಸೂರ್ಯಾ—ಅಸೂರಾಃ ಕ್ಷೇಸ್ತಾರೋ ಮರುತಃ ತೇಷಾಂ ಸ್ವಭೂತಾ | ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ವೇಗಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಚಲಿಸುವವರು ಈ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವತ್ತಿನ ರೂಪವಾಗಿ ಇವರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವವಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ

ವಿಷಿತಸ್ತುಕಾ—ವಿಶಿಷ್ಟಕೇತಸಂಘಾ ವಿಪ್ರಕೀರ್ಣಕೇತಸಂಘಾ ವಾ ಸಂಭೋಗೇನ ತಥಾ | ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಪತ್ನಿಯು ತನ್ನ ಕೇಶಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟು ಕೂಡಿಸಿ ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವಳು ಅಥವಾ ಪತಿಯೊಡನೆ ಭೋಗವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಕೆದರಿಕೆ ಕೇಶಗಳುಳ್ಳವಳಾಗಿರುವಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ನೈವುಣಾಃ—ನೇತ್ರೈಷು ಮರುತ್ಸು ಮನನವತೀಃ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಮನೋಯುಕ್ತಾ ವಾ ಮನುಷ್ಯೇಷು | ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಪತ್ನಿಯು ತನ್ನ ಪತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವದಾ ಹಿತವನ್ನು ಧ್ಯಾನಮಾಡುವವಳಾಗಿರುವಳು. ಮನುಷ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಿಯ ಉದಕಗಳನ್ನು (ಸುರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ) ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಮನಸ್ಸು ಉಳ್ಳವಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಕ್ಷೇಷಪ್ರತೀಕಾ—ದೀಪ್ತೋಪಕ್ರಮಾ, ದೀಪ್ತಾವಯನಾ | ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಾರ್ಯಾ ರಂಭವುಳ್ಳವಳೂ ಮತ್ತು ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಅವಯವಗಳುಳ್ಳವಳೂ ಆದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಪತ್ನಿಯು, ತನ್ನನ್ನು ವ್ಯಾಸಿಸಿ ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ರಥವನ್ನು ಹ್ತು ಯಾಗವು ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಬರಲು ಉತ್ಸುಕಳಾಗಿರುತ್ತಾಳೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನವನ್ನು ವಿಧತಃ ರಥಂ ಸೂರ್ಯೇನ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿಯು ಸೂರ್ಯನ ರಥವನ್ನು ಆರೋಹಣಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ಉಪಮಾನಿಸಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯೆದ್ವಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ದುಹಿತಾ ಅತ್ತಿನೋಃ ರಥಮಿವ ಸಾ ಯಥಾ ಆರೋಹತಿ ತದ್ವತ್ | ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರಿಯು ತನ್ನ ಸ್ವಯಂವರದಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೋದೇವತೆಗಳ ರಥವನ್ನು ಆರೋಹಣಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಎಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತದ ರೀತಿಯಿಂದ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ವಿಷಯವು—

ಅ ವಾಂ ರಥಂ ದುಹಿತಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಕಾರ್ಷ್ಣೇನಾತಿಷ್ಠದರ್ವತಾ ಜಯಂತೀ |
 ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅನ್ಯಮನ್ಯಂತ ಹೃದ್ವಿಃ ಸಮು ಶ್ರಿಯಾ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಚೇಠೇ ||
 (ಋ ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೭)

ಈ ಸುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು—

ಅ ವಾಂ ರಥಂ ಯುವತಿಸ್ತಿಸ್ವದತ್ತೆ ಜುಷ್ಟೀ ನರಾ ದುಹಿತಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ||
 ಈ ಸುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ (ಋ ಸಂ. ೧-೧೧೮-೫)

ನಭಸಃ ಇತ್ಯಾ ನ—ಅಂತರಿಕ್ಷಾದಿತ್ಯೋಃ ಸಾಧಾರಣಃ ನಭಶ್ಚಬ್ಧಃ ಅತ್ರ ಆದಿತ್ಯವಚನಃ | ತಸ್ಯ ಗತಿರಿವ | ಸಾ ಯಥಾ ಶೀಘ್ರಾ ತದ್ವತ್ | ನಭಃ ಎಂಬ ಪದವು ಸ್ವಃ ಶ್ವೇತಿಃ ಎಂಬವೇ ಮೊದಲಾದ ಅರು ಸಾಧಾರಣ ನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (೨ ೨-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಧಾರಣಾನ್ಯುತ್ಪರಾಣಿ ಸರ್ವ ದಿವತ್ವಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ಚಿ

ಈ ಅರು ಸಾಧಾರಣ ನಾಮಗಳು ಅಂತರಕ್ಷ ಮತ್ತು ಅದಿತ್ಯ ಇವರನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳೆಂದು ಯಾಸ್ಮಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನಭ ಅದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ ನೇಕಾ ಭಾಸಾಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಪ್ರಣಯೋಽಸಿ ನಾ ಭನ ಏವ ಸ್ಯಾದ್ವಿಪರೀತೋ ನ ನ ಭಾತೀತಿ | (ನಿ. ೨-೧೫) ಸರ್ವಾಸು ದಿಕ್ಷು ಭಾಸಾಂನೇತಾ ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬೆಳಕನ್ನು ಹರಡುವವನು. ಇದರಿಂದ ಅದಿತ್ಯನಿಗೆ ನಭ ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ ಆದರೆ ಭನ ಎಂಬ ರಜ್ಜುವು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದ ಅಕ್ಷರದ ಯೋಜನೆಯಿಂದ ನಭ ಎಂದಾಗಿರುವುದು. ಭನಃ ಎಂಬುವ ಶಬ್ದವೂ ನಭಃ ಎಂದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ನ ನ ಭಾತಿ ಅಂದರೆ ಭಾತೈವ ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ನಭಶ್ಚಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ಈ ಅದಿತ್ಯನ ಗತಿಯು ಶೀಘ್ರವಾಗಿರುವಂತೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಪತ್ತಿಯು ಮರುತ್ಪುಗಳ ಶೀಘ್ರಗಮನವುಳ್ಳ ರಥವನ್ನು ಆರೋಹಣವಾಡಿ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಮರುತ್ಪುಗಳೊಡನೆ ಬರುವಳು ಎಂದು ಅದಿತ್ಯನ ಗತಿವೇಗವನ್ನೇ ಆಗಮನಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿ ವಿವರಿಸಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಬೋಷತ್—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು ತುದಾದಿ. ಲೇಟ್ ಸ್ವರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲ ಇತಕ್ಕ ಪರಸ್ಪೃಶದೇವ್ಯು (ಪಾ. ಸೂ ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ, ಸ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ತಿಪ್ ಬಂದಾಗ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಟ್ (ಪಾ ಸೂ ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಪುಗಂತಲಘೂಪದಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ ೭-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಸಭೆಗೆ ಗುಣ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಸಚಧ್ಯೈ—ಸಚ ಸಮನಾಯೇ. ಧಾತು. ತುಮನರ್ಧ ತೋರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ್ಯೈ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕೃನ್ನೇಜಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಸಸ್ವರದಿಂದ ಮದ್ಯೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ

ಅಸುರ್ಯಾ—ಅಸುರಾಣಾಂ ಸಂಬಂಧಿನೀ ಸಂಬಂಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಿತ್ಸ್ವರಿತಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾಪ್.

ವಿಸಿತಸ್ತುಕಾ—ವಿಸಿತಾಃ ವಿಪ್ರಕೀರ್ಣಾಃ ಸ್ತುಕಾಃ ಕೇಶಸಂಘಾಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

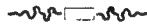
ಸೈಮನಾಃ—ಸೈಮ ಮನಃ ಯಸ್ಯಾ ಸಾಃ. ಪರಾದಿತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ಸಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೂರ್ಯಾ—ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸ್ತ್ರೀ ದೇವತಾ. ಸೂರ್ಯಾದ್ವೇನತಾಯಾಂ ಚಾಬ್ಬಾಚ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಾಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ

ವಿಧತಃ—ವಿಧ ವಿಧಾನೇ. ಧಾತು. ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಷ್ಠಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನುಮ್ ರಹಿತನಾದ ಶತ್ಪವಿನ ಸವವಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ **ತತುರನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಾತ್—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಭಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತನಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಕ್ ಇಣೋ ಗಾ ಲುಜಿ (ಪಾ ಸೂ ೨-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾವೇಶ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಜಾದೇಶ ಬಂದಾಗ **ಗಾತಿಸ್ಥಾಘು**— (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ತಿಪಂತ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇತ್ಯಾ—ಇಣ್ ಗತೌ. ಧಾತು ವಿತಿ ಸ್ತುಶಾ—(ಪಾ ಸೂ. ೩-೧-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿಕ್ಯತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ತುಕಾಗಮ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಹಿಂಪಾ || ೫ ||

೧ ಸಂಹಿತಾವಾಚಿ ೧

ಆಸ್ಥಾಪಯಂತ ಯುವತಿಂ ಯುವಾನಃ ತುಭೇ ನಿಮಿಶ್ಲಾಂ ವಿದಧೇಷು ಪಜ್ರಾಂ |
ಅರ್ಕೋ ಯದ್ವೋ ಮರುತೋ ಹವಿಷ್ಮಾನ್ಯಾದ್ಧಂ ಸುತಸೋನೋ
ದುವಸ್ಯನ್ || ೬ ||

೨ ಪದಪಾಠಃ

ಆ | ಆಸ್ಥಾಪಯಂತ | ಯುವತಿಂ | ಯುವಾನಃ | ತುಭೇ | ನಿಮಿಶ್ಲಾಂ | ವಿದಧೇಷು | ಪಜ್ರಾಂ |
ಅರ್ಕಃ | ಯತ್ | ವಃ | ಮರುತಃ | ಹವಿಷ್ಮಾನ್ | ಗಾಯತ್ | ಗಾಥಂ | ಸುತಸೋಮಃ |
ದುವಸ್ಯನ್ || ೬ ||

೩ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ೧

ಯುವಾನೋ ಮಿತ್ರಯಂತೋ ನಿತ್ಯತರುಣಾ ನಾ ಮರುತೋ ಯುವತಿಂ ಮಿತ್ರಯಂತೀಂ ನಿತ್ಯತರುಣೀಂ ನಾ ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪಾಂ ರೋದಸ್ಯಾಂ ಸ್ತ್ರಿಯಮಾಸ್ಥಾಪಯಂತ | ಆಸ್ಥಾಪಯಂತಿ | ದೇವತಾ-

ಶ್ವೇನ ರಥೇ ಧಾರಯಂತಿ | ಕೀದೃಶೀಂ ತಾಂ | ನಿಮಿಶ್ಲಾಂ | ನಿಯಮೇನ ಮಿಶ್ರಯಂತೀಂ ಪಜ್ಜಾಂ |
 ಪಜ್ಜೋ ಬಲಂ | ತದ್ವತೀಂ | ಶುಭೇ | ಶೋಭತೇ ದೀಪ್ಯತೇ ಇತಿ ಶುಬುದಕಂ | ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಾರ್ಥಂ |
 ಶುಭೇ ರಥ ಇತಿ ನಾ ಯೋಜ್ಯಂ | ಕಿಂ ನಿಮಿಶ್ರಂ | ವಿದಭೇಷು ಯಾಗೇಷು ನಿಮಿಶ್ರಭೂತೇಷು | ಕದಾ |
 ಯದ್ಯದಾ ಹೇ ಮರುತಃ ವೋ ಯುಷ್ಮಾನರ್ಕಃ || ಮತ್ಸರ್ಥೋ ಲುಪ್ಯತೇ | ಅರ್ಚನಸಾಧನ-
 ಮಂತ್ರೋಪೇತಃ ಸ್ತೋತಾ ನಾ ಹವಿಷ್ಮಾನ್ ಪ್ರದೇಯಾಜ್ಯಾದಿಹವಿಯುಕ್ತಃ ಸುತಸೋಮೋ
 ಹೋಮಾಯಾಭಿಷುತಸೋಮೋಽಯಂ ಯಜಮಾನೋ ದುವಸ್ಯನ್ | ಪರಿಚರನ್ ಗಾಥಂ ಗಾತವ್ಯಂ
 ಸ್ತೋತ್ರಂ ಗಾಯತ್ ಗಾಯತಿ | ತದೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದೇವತೆಗಳೇ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಹವಿಷ್ಮಾನ್—ಪ್ರದೇಯ
 ಅಜ್ಯಾದಿ ಹವಿಯುಕ್ತನೂ | ಸುತಸೋಮಃ—ಹೋಮಾರ್ಥವಾಗಿ ಅಭಿಸುತವಾದ ಸೋಮಯುಕ್ತನೂ |
 ಅರ್ಕಃ—ಅರ್ಚನಸಾಧನಮಂತ್ರವಿಶಿಷ್ಟನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನು | ವಃ—ನಿಮ್ಮನ್ನು | ದುವಸ್ಯನ್—
 ಉಪಚರಿಸುತ್ತಾ | ಗಾಥಂ—ಗಾತವ್ಯವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಗಾಯತ್—ಗಾನಮಾಡುತ್ತಾನೋ | (ತದಾ—
 ಆಗ) | ಯುವಾನಃ—ನಿತ್ಯತರುಣರಾದ ನೀವು | ನಿಮಿಶ್ಲಾಂ—(ನಿಮ್ಮೊಡನೆ) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಿಶ್ರಿತಳಾಗು
 ವನಳೂ | ಪಜ್ಜಾಂ—ಬಲಿಷ್ಠಳೂ | ಯುವಂತಿಂ—(ಮಿಶ್ರಣಸ್ವಭಾವದವನಳೂ) ನಿತ್ಯತರುಣಿಯೂ ಆದ ವಿದ್ಯುದ್ವೂಪ
 ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು | ಶುಭೇ—ವೃಷ್ಟ್ಯದಕರ್ತೃಸ್ವರ (ಮಂಗಳಕರವಾದ ನಿಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ) | ವಿದಭೇಷು—ಯಾಗಗಳು
 ನಿಮಿಶ್ರವಾಗಿರಲು (ಯಾಗಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೊರಟಾಗ) | ಆ ಅಸ್ಥಾಪಯಂತೆ—(ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ) ಕೂಡಿಸಿ
 ಕೊಳ್ಳುತ್ತೀರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಆರಾಧಕನು (ಯಾಗಕರ್ತೃವು), ಅಜ್ಯಾದಿಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಮತ್ತು
 ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಂಡು, ನಿಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಚೈರಿಸಿದಾಗ, ನಿತ್ಯತರುಣರಾದ ನೀವು, ನಿಮ್ಮೊಡನೆ
 ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಿಶ್ರಿತಳಾಗತಕ್ಕವನಳೂ, ಮಹಾರಭಸಯುಕ್ತಳೂ, ನಿತ್ಯತರುಣಿಯೂ ಆದ ವಿದ್ಯುದ್ವೂಪ ಸ್ತ್ರೀಯೊಡನೆ (ನುಕೆ
 ಗರೆಯುತ್ತಾ) ಯಾಗಗಳನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ, ನಿಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ಹೊರಟುಬರುತ್ತೀರಿ.

English Translation

The youthful (Maruts) have placed the young (lightning) in (their) brilliant (car), commingling (with them), and vigorous (in yielding rain) on sacrifices (being solemnized); when, Maruts, your worshipper, presenting oblations, pouring out the Soma juice, and offering adoration, chants the sacred song.

|| ఏకైకవిషయములు ||

యువానః—మిత్రయంతోఽనిత్యతరుణా వా | యాస్వరు—

యవం జ్యేవానం శనయం యథా రథం పునయ్యవానం చరథాయ తక్షణః |

నిష్కాగ్న్యములథురద్యృష్టరి విశ్వేత్తా వాం శవనేఽశు ప్రవాజ్యా ||

(ఋ. సం. ౧౦-౨౯-౪)

ఇల్లి యువానం ఎంబ పదಕ್ಕೆ యువా ప్రయాతి కర్మాణి మిత్రయాతి ఒట్టుగూడినట్టానే ఎందు అర్థ వన్న వివరిసిద్దారే. సాయణురు మరుద్దేవతేగళు యానాగలూ యావనదిందలే ఇరువనదిందూ ఇన్నొట్ట రోడనే (నేఱువ) కూడిరువరేందూ అర్థవన్న వణిగిసిద్దారే

యువతీం ఆస్థాపయంత-మిత్రయంతీం నిత్యతరుణీం వా విద్యుద్దృశాం రోదెదస్యాం స్త్రియం ఆస్థాపయంతి దేవతాత్వేన రథే ధారయంతి | సర్వకాలదల్లియూ యావనదిందలే ఇరువ మత్తు పురుషరూడనే నఱువ (అభిలాషేయుళ్ళ) స్వభావపుళ్ళ, మించినంతే ప్రకాశింప అధవా మించిన రూపవాగిరువ రోదెదసిల ఎంబ స్త్రియన్న తమ్మ రధదల్లి కూడిసికొందిరువరు. ఇవరు తమ్మ రధవన్న తమ్మన్న సడ శూజిసువరిగే ఈ రోదెదసిల ఎంబ స్త్రియూ దేవతారూపకాగిరువళేంబ జ్ఞానపు లుంహిగువుదక్కాగి ఛరిసింపరు ఎందు అర్థ

శుభే - తోఽభేదే దిలెస్యోతే ఇతి శుబుదుకం వృశ్శ్శ్చదేకాభోం శుభే రథ ఇతి వా యోజ్యం | కాంతియుళ్ళద్దాగి ప్రకాశింపవుదు ఎంబ అర్థసేవజనదింద లుదకక్కే రుచా ఎంబ వేసరు ఎందు, వృశ్శ్చిరూపవాద లుదకవన్న కేఱుడువుదక్కాగియూ ఎందు అర్థవన్న వేళివే. అధవా మంగళకరవాద తమ్మ రధవేంబ ఇన్నొందు అర్థవన్న వణిగిసి.

అర్కః—అర్చనసాధనమంత్రోఽపేతః స్తోత్రా వా | అర్క శబ్దపు అన్న నామగళల్లియూ (సి. ౩-౯) వచ్చనామగళల్లియూ (సి. ౩-౧౧) లుత్రవాగిదే అర్కోఽదేవోఽభవతి యదేననుజ్ఞాతి | అర్కోఽదేవోఽభవతి యదేననాజ్ఞాతి | అర్కమన్నం భవతి అర్చితా భూతాని | అర్కోఽదేవోఽభవతి సంవృత్తిః కఠురిన్నా | పూజింపాడు, గౌరవింప ఎంబ అర్థపుళ్ళ అర్చనామవినింద అర్క ఎంబ పదవు సిష్టన్న వాగిదే. అర్చితైర్కర్కా ఎంబ వృత్తత్రయింద అర్క ఎంబ పదవు సిష్టన్న వాగువంతే అర్చనసాధన, అర్చనాధా ఎంబ అర్థగళన్న బోధింపవాగలూ అర్క శబ్దపు ప్రయుక్త వాగిరువుదు ఎందు వివరిసి, స్తోత్రగళు పూజింపలు అర్చనాద కారణ దేవన అర్క శబ్దద అర్థవేంబ ఒందు విధవాద అర్థవన్న వివరిసిదే. మంత్రపు అర్చనసాధననాదుదరింద అర్కవేంబుదాగియూ, ప్రాణిగళు పూజింపన్న అర్చనసాధన అన్న వన్న సంస్కరింపవుదరింద పూజ్యవాగిరువుదు ఎందు అన్న వూ అర్క శబ్దార్థవాగిరువుదేందూ అర్థవనాదే. కఠు (కఠ) భావదింద కూడిరువ కారణ అర్కవేంబ పదవు వృక్షవన్న బోధింపవుదు ఎందు వివరిసిదే ఇల్లి అర్క శబ్దద మేలే బందిరువ మతుషా ప్రత్యయకే లోఽపే వుంబ ఇరువుదరింద అర్చనసాధనాద మంత్రవన్న మొందిరువనెగులూ అర్క (వేంబ) శబ్దపు

ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಚನೆಮಾಡುವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವರಾಗಿ, ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಪಠಿಸುವವರಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಗ್ನಿ ಪರಿಚರಣವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವರೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ

ದುವಸ್ಯೃಗ್—ಪರಿಚರನ್ | ದುವಸ್ಯತಿ ಎಂಬುವುದು ಪರಿಚರಣ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಮತ್ತೆ

ಪೆರೇಯಿನಾಂಸಂ ಪ್ರವತೋ ಮಹೀರನು ಬಹುಭ್ಯಃ ಪಂಥಾ ಮನುಪಸ್ವತಾಂ |
ವ್ಯವಸ್ವತಂ ಸಂಗಮನಂ ಜನಾನಾಂ ಯಮಂ ರಾಜಾನಾಂ ಹವಿಷಾ ದುವಸ್ಯ |

(ಮ ಸಂ. ೧೦-೧೪-೧)

ಇಲ್ಲಿ ದುವಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ರಾಧ್ನು ಹಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ರಾಧ್ನು ಹಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪರಿಚರಸ್ವ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗಾಥಂ—ಗಾತಸ್ಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ | ಗಾಥಾ ಎಂಬ ಪದವು ವಾಚ್ಛಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೨೩) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗಾಥಂ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದೆ.

1 ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ 1

ಅಸ್ಥಾಪಯಂತೆ—ಷ್ಠಾ ಗತಿಸ್ವತ್ತೌ ಧಾತು. ಹೇಸುಮತಿ ಚಿ ಎ ಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಅರ್ತಿಪ್ರೀ— (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವು ಆಕಾರಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಪುಕಾಗಮ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಫ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ತಿವಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುವತಿಂ—ಯುವನ್ ಶಬ್ದ. ಪ್ರೀತ್ಯದಲ್ಲಿ ಯೂನಸ್ವಿಃ (ಪಾ ಸೂ ೪-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಲೋಪಃಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶುಭೇ—ಲೋಭತ ಇತಿ ಶುಪ್. ಶುಭ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚತುರ್ಥೀ ಎಕವಚನಾಂತರೂಪ **ಸಾವೇಕಾಚೇ—** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಿದಥೇಷು—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ರುದಿವಿಧಿಭ್ಯಾಂ ಜಾತ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಥ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಾತ್ವ ಅತಿವೇಶ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅರ್ಕಃ—ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. **ಕೃದಾಧಾರಾಚೀ—**(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಕವೆಂದರೆ ಮಂತ್ರ. ಇಲ್ಲಿ ಅದು ಉಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುವುದರಿಂದ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಮತ್ತರ್ಥ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಅಥವಾ ಅರ್ಶಆದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಯ

ಗಾಯತ್ರಿ—ಗೈ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತನಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ ಮಾರ್ಜಯೋಗೇತ್ಯಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಜ್ಞೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶವ್ ಅನುದಾತ್ರವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಸತಸೋಮಃ—ಸುತಃ ಸೋಮಃ ಯೇನ ಸಃ **ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುವಸ್ಯನ್—ದುವಸನ್ ಎಂಬುದು ಪರಿಚರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. **ಕಂಡ್ವಾ ದಿಭ್ಯೋ ಯಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್ ಯಗಂತವ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶತ್ವಾದೇಶ ಯಕ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ || ೬ ||

ಃ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರ | ತಂ | ವಿವಕ್ತ್ವಿ | ವಕ್ತ್ವೋ | ಯಃ | ವಿಷಾಂ | ಮರುತಾಂ | ಮಹಿಮಾ | ಸತ್ಯೋ | ಅಸ್ತಿ |
 ಸಜಾ | ಯದ್ | ಅಂ | ವ್ಯಷ್ವಮನಾಃ | ಅಹಂಯುಃ | ಸ್ಥಿರಾ | ಚಿತ್ | ಜನೀ | ವಹತೇ | ಸುಭಾಗಾಃ ||೬||

4 ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ತಂ | ವಿವಕ್ತ್ವಿ | ವಕ್ತ್ವೋ | ಯಃ | ವಿಷಾಂ | ಮರುತಾಂ | ಮಹಿಮಾ | ಸತ್ಯೋ | ಅಸ್ತಿ |
 ಸಜಾ | ಯತ್ | ಅಂ | ವ್ಯಷ್ವಮನಾಃ | ಅಹಂಯುಃ | ಸ್ಥಿರಾ | ಚಿತ್ | ಜನೀ | ವಹತೇ | ಸುಭಾಗಾಃ ||೬||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವಿಷಾಂ ಮರುತಾಂ ಯೋ ಮಹಿಮಾ ಮಹತ್ವಾತ್ಪ್ರತಿತಯೋ ವಕ್ತ್ವೋಃ ಸವ್ಯೇಃ ಸ್ತುತ್ಯೋಃ ಸತ್ಯೋಽಬಾಧ್ಯೋಽಮೋಘೋಽಸ್ತಿ ತಂ ಪ್ರವಿವಕ್ತ್ವಿ | ಪ್ರವಚ್ಛಿ | ವರ್ಣಯಾಮಿ | ಕಥಮೇಷಾಂ ಮಹಿಮಾ ಪ್ರಾಪ್ತ ಇತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಯದ್ಯಸ್ಮಾದೀಮೇತೇಷಾಂ ಸಂಬಂಧಿನೀ ದೋದಸೀ ವ್ಯಷಾಮಜಾ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯಾದಿವರ್ಷಣಮನಸ್ತಾಹಂಯುರದಂಕಾರವತಿ | ಜಗದುಪಕಾರಕ್ರೀಣ ನ ಕದಾಚಿದಸ್ತೀತ್ಯಹಂಕಾರಃ | ಸ್ಥಿರಾ | ಚಿತ್ | ಚಿದಿತಿ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಅತ್ಯಂತಮನಿಶ್ಚರಾ ಈದ್ಯತೀ ದೇವೀ ಸುಭಾಗಾಃ

ರೋಭನಭಾಗ್ಯೋಪೇತಾಃ ಜನೀರ್ಜನಶಿಲಾಃ ಪ್ರಜಾ ವೃಷ್ಟ್ಯುತ್ಪತ್ತೀರ್ವಾ ವಹತೇ ಧಾರಯತಿ | ವೃಷ್ಟೌ ಸತ್ಯಾಂ ಸರ್ವೇ ಪ್ರಾಣಿನ ಉತ್ಪದ್ಯಂತೇ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾನ್ನಹಿಮಾಸ್ತಿ | ತಂ ಮಹಿಮಾನಂ ಸ್ತೌಮಿಯಾತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯತ್—ಯಾವ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ | ವೃಷಮಣಾಃ—ಮಳೆಗರೆಯುವ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವಳೂ | ಅಹಂಯುಃ—ಅಹಂಕಾರಯುಕ್ತಳೂ | ಸ್ಥಿರಾ ಚಿತ್—ಶಾಶ್ವತಳೂ (ಆದ) | ಈಂ—ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸ್ವಕೀಯಳಾದ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ವಿದ್ಯುದ್ದೇವತೆಯು | ಸುಭಾಗಾಃ—ಮಂಗಳಕರವಾದ ಭಾಗ್ಯವಿಶಿಷ್ಟರೂ | ಜನೀಃ—ಜನನಶಿಲರೂ ಆದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು | [ಅಥವಾ ಸುಭಾಗಾಃ—ಶುಭಕರವಾದಭಾಗ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೂ | ಜನೀಃ—ಜನನಶಿಲವೂ ಆದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು |] ಸಜಾ ವಹತೇ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಧರಿಸುತ್ತಾಳೋ | ಏಷಾಂ—ಇಂತಹ | ಮರುತಾಂ—ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ | ಯಃ—ಯಾವ | ಮಹಿಮಾ—(ಮಹತ್ವವು) ಮಹಿಮೆಯು | ವಕ್ತ್ಯುಃ—ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಸ್ತುತ್ಯನಾದುದೂ | ಸತ್ಯಃ—ಅಬಾಧ್ಯವೂ (ಅನೋಭವೂ) | ಅಸ್ತಿ—ಆಗದೆಯೋ | ತಂ—ಆ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು | ಪ್ರ ವಿವಕ್ತಿ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತೇನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸತ್ಯವೂ, ಸ್ತುತ್ಯವೂ ಆದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಮಹಾಮಹಿಮೆಯನ್ನು ನಾನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತೇನೆ; ವೃಷ್ಟಿಜನನವನಸ್ಕಳೂ, (ಜಗದುಪಕಾರಕಳೆಂಬ) ಅಹಂಕಾರಯುಕ್ತಳೂ, ಶಾಶ್ವತಳೂ ಆದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಪ್ರೀಯಾದ ರೋದಸೀ ಎಂಬುವಳು (ವಿದ್ಯುದ್ದೇವತೆಯು) ಇವರ ಈ ಮಹಾಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೇ, ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿಗಳೂ. ಜನನಶಿಲರೂ, ಆದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಮಳೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿ, ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾಳೆ.

English Translation.

I celebrate that greatness of the Maruts, which is true, and worthy of celebration, inasmuch as their highminded, haughty, and ever-enduring (bride), supports a flourishing progeny.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮಹಿಮಾ ವಕ್ತ್ಯುಃ—ಮಹತ್ವಾಸ್ತಿಶಯಃ ಸರ್ವೈಃ ಸ್ತುತ್ಯಃ | ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಹಿಮೆಯು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಸ್ತುತಿಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಸತ್ಯಃ—ಅಬಾಧ್ಯಃ ಅನೋಭಃ ಯಾರಿಂದಲೂ ಬಾಧಿಸಲಶಕ್ಯನಾಗಿಯೂ, ವ್ಯರ್ಥವಾಗದಿರುವುದಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆಯಾದಕಾರಣ ಈ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಮಂತ್ರದೃಷ್ಟ್ಯವಾದ ಋಷಿಯ ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ಈಂ ವೃಷಮಣಾಃ ಅಹಂಯುಃ ಜನೀಃ ವಹತೇ—ಏತೇಷಾಂ ಸಂಬಂಧಿನೀ ರೋದಸೀ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ವರ್ಷಣಮನಸತ್ಯಾ ಅಹಂಕಾರವತೀ ಜಗದುಪಕಾರಕರ್ತ್ರೀ ಜನನಶಿಲಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ವೃಷ್ಟ್ಯುತ್ಪತ್ತೀರ್ವಾ ಧಾರಯತಿ | ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ದೇವಿಯು (ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಳಾದ ದೇವಿಯು)

ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವಳಾಗಿಯೂ, ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಹಂಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಸರ್ವದಾ ಪೂಜ್ಯಳಾಗಿರುತ್ತಾ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುತ್ತಾಳೆ. ಅಥವಾ ವೃಷ್ಟಿಯು ಉಂಟಾದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಎಲ್ಲರೂ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗುವುದರಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಸರ್ವವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುತ್ತಾಳೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯು ಈ ದೇವಿಯಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತೇನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸ್ಥಿರಾಚಿತ್—ಚಿದಿತಿ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಅತ್ಯಂತಮವಿನಶ್ಚರಾ | ಯಾಸ್ಯರು ಚಿತ್ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಚಿದಿತ್ಯೇಷೋಽನೇಕಕರ್ಮಾ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿ, **ಆಚಾರ್ಯಶ್ಚಿದಿದಂ ಬ್ರೂಯಾದಿತಿ ಪೂಜಾಯಾಂ, ದಧಿಚಿದಿತ್ಯುಪಮಾರ್ಥೇ, ಕುಲ್ಮಾಷಾಂಶ್ಚಿದಾಹರೇತ್ಯವಕುಶ್ಚಿತೇ | ಆಚಾರ್ಯಶ್ಚಿದ್** ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂಜಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ, ದಧಿಚಿತ್ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ಕುಲ್ಮಾಷಾಂಶ್ಚಿದ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿಂದಾರ್ಥಕವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಪೂಜಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ರೋದಸೀ ದೇವಿಯು ಪೂಜ್ಯಳೂ ನಾಶರಹಿತಳೂ ಆಗಿರುವವಳು ಎಂದು ಆ ದೇವಿಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಮರುತ್ಯುಗಳ ಮಹಿಮಾತಿಶಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿನಕ್ತಿ—ನಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ರು ಏಕರಣ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತು ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ಯ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹಿಮಾ—ಮಹ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಮನಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಚಿತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಅಸ್ತಿ—ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ತಿವ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವೃಷವನಾಃ—ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಹಂಯುಃ—ಅಹಂ ಎಂಬುದು ಮಾಂತ ಅನ್ಯಯ. ಅಹಂಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. **ಅಹಂ ಕುಭನೋರ್ಯುಗ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯುಗ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ಥಿರಾ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತಿ. ಧಾತು. **ಆಚಿರ ಶಿಶಿರ**—(ಉ. ಸೂ. ೧-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿರಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾವ್. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜನೀಃ-ಜನ್ಯಂತೇ ಆಸು ಇತಿ ಜನಯಃ, ಸ್ತ್ರಿಯಃ. ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು ಇನ್ ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ಧಾರಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಹತೇ-ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ವಿಜ್ಯೇಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ಮೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ಮವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುಭಾಗಾಃ-ತೋಭವಃ ಭಾಗಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಸ ಇತ್ಯಸುಭಾಷ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪಾಂತ್ರಿ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾವದ್ಯಾಚ್ಚಯತ ಈನುರ್ಯಮೋ ಅಪ್ರಶಸ್ತಾನ್ |
ಉತ ಚೈವಂತೇ ಅಚೈತಾ ಧ್ರುವಾಣಿ ವಾವೃಥ ಈಂ ಮರುತೋ ದಾತೀವಾರಃ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪಾಂತ್ರಿ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ | ಅವದ್ಯಾತ್ | ಚೈತೇ | ಈಂ | ಅರ್ಯಮೋ ಇತಿ | ಅಪ್ರಶಸ್ತಾನ್ |
ಉತ | ಚೈವಂತೇ | ಅಚೈತಾ | ಧ್ರುವಾಣಿ | ವಾವೃಥ | ಈಂ | ಮರುತಃ | ದಾತೀವಾರಃ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ಯುಷ್ಮತ್ಸಂಬಂಧಿನೋ ದೇವಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾವಹೋರಾತ್ರೈಭಿಮಾನಿದೇವಾವರ್ಯಮೋ | ಅರ್ಯಮಾ ಉ ಇತಿ ನಿಪಾತಸಮುದಾಯಾತ್ಕನೀಕಂ ಪದಂ | ಉತಬ್ರೂಹ್ಮಿಸ್ತದ್ವಾಭೇ | ಅರ್ಯಮಾಪಿ | ಏತೇ ತ್ರಯೋಽಪೀಮಮುಂ ಲೋಕಂ ಯಜ್ಞಂ ನಾವದ್ಯಾಧ್ವರ್ಯಾಫನುಷ್ಠಾಸಾತ್ | ಜಗತ್ಪ್ರಜೇ ವ್ಯವಹಾರಪ್ರತಿಬಂಧರೂಪಾತ್ ಪಾಂತ್ರಿ | ರಕ್ಷಂತಿ | ತಪೈತೇಷಾಮಪ್ರಶಸ್ತಾನ್ ಕ್ಷೀಣಾನಾಮಪಿ ಪದಾರ್ಥಾಂಶ್ಚಯತೇ | ಜಾತಯಂತಿ | ನಾಕಯಂತಿ | ಉತಾಪಿ ಚೈತೈಃ ಪ್ರೇರಿತಾನ್ಯಚೈತಾಚೈತಾನ್ಯಸ್ಯಾವಿಣಿ ಅತ ಏವೈಧ್ರುವಾಣ್ಯವಿಚಿಲಾನಿ ಮೇಘಸ್ಯೋದಕಾನಿ ಚೈವಂತೇ | ಚ್ಯಾವಯಂತಿ ವೈತೇ | ಅಹೋರಾತ್ರೇ ವೈ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾವಹೋರಾತ್ರಾಭ್ಯಾಂ ಪಿಲು ವೈ ಪರ್ವನೋಽವರ್ವತೀತಿ ಕ್ರುತೇಃ | ಯದ್ವಾ | ಅಚೈತಾನಿ ಧ್ರುವಾಣಿ ಧನಾನಿ ಚೈವಂತೇ | ಕದೇತಿ ಉಚೈತೇ |

ಹೇ ಮರುತಃ ಯುಷ್ಮದೀಯ ಈಮಯಂ ಕಾಲೋ ದಾತಿನಾರಃ ಪ್ರದೇಯಜಲಃ ಖಂಡಿತನೋಘೋ
 ನಾ ಯದಾ ವನ್ವಥೇ ವರ್ಧತೇ | ತದಾ ಮಿತ್ರಾದಯೋ ದೇನಾ ಯುಷ್ಮದನುಕೂಲನ್ಯಾಪಾರೇಣ
 ಜಗದ್ರಕ್ಷಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ದಾತಿನಾರೋ ದತ್ತವರಣೇಯಹವಿರ್ವಕ್ಷಣಧನೋ ಯಜಮಾನೋ
 ಹೇ ಮರುತಃ ಈಮೇನಾನ್ಯುಷ್ವಾನ್ವನ್ವಥೇ ವರ್ಧಯತಿ ಯದಾ ತದೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

1 ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ 1

(ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದೇವತೆಗಳೇ | (ಯದಾ—ಯಾವಾಗ | ಈಂ—ಈ ಕಾಲವು |
 ದಾತಿನಾರಃ—ಪ್ರದೇಯಜಲ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ಅಥವಾ ಭೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮೇಘವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ | ವನ್ವಥೇ—ವರ್ಧಿಸುತ್ತದೆಯೋ |
 [ಅಥವಾ | ದಾತಿನಾರಃ—(ನಿಮಗೆ) ದತ್ತವೂ (ನಿಮ್ಮಿಂದ) ವರಣೇಯವೂ ಆದ ಹವಿರೂಪ ಧನವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಯಜ
 ಮಾನನು | ಈಂ—ಈ ನಿಮ್ಮನ್ನು | ವನ್ವಥೇ—ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸುತ್ತಾನೋ |] (ತದಾ—ಆಗ) | ಮಿತ್ರಾ
 ವರುಣೌ—ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರೂ | ಆರ್ಯಮೋ—ಆರ್ಯಮನೂ ಸಹ | ಈಂ—ಈ ಲೋಕವನ್ನು ಅಥವಾ
 ಯಜ್ಞವನ್ನು | ಅವದ್ಯಾತ್—ಗರ್ಹ್ಯವಾದದ್ದೆಲ್ಲದರಿಂದಲೂ | ಪಾಂತಿ—ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) |
 ಅಪ್ರಶಸ್ತಾ—ಅಪ್ರಶಸ್ತನಾದ ಸಮಸ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ | ಚೈತೇ—ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ | ಉತ—ಮತ್ತು |
 ಅಚ್ಯುತಾ—ಮಳೆಸುರಸದೇ ಇರುವ (ಆದುದರಿಂದಲೇ) | ಧ್ರುವಾಣಿ—ಚಲಿಸದೇ ಇರುವ ಮೇಘಸ್ಥಳದಕಗಳನ್ನು |
 ಚೈವಂತೇ—ಸುರಿಸುತ್ತಾರೆ | [ಅಥವಾ ಅಚ್ಯುತಾ—ಚ್ಯುತಿಯಿಲ್ಲದ (ಆದುದರಿಂದಲೇ) | ಧ್ರುವಾಣಿ—ಸ್ಥಿರವಾದ
 ಧನಗಳನ್ನು | ಚೈವಂತೇ—ವರ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ].

1 ಛಾಂದೋ 1

ಎಲೈ ಮರುದೇವತೆಗಳೇ, ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಯಜಮಾನನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸಿದಾಗ,
 ನಿಮ್ಮವರಾದ ಮಿತ್ರ, ವರುಣ ಮತ್ತು ಆರ್ಯಮರು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸಮಸ್ತ ದೋಷಗಳಿಂದಲೂ ರಕ್ಷಿಸಿ, ಅಪ್ರಶಸ್ತ
 ವಾದುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿ, ಚ್ಯುತಿಯೇ ಇಲ್ಲದ ಮತ್ತು ಸ್ಥಿರವಾದ ಧನಾದಿಗಳನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾರೆ
 (ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಕ್ಷೀಣನಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನಾಶಪಡಿಸಿ, ಮಳೆಸುರಸದೇ ಇರುವ ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿರುವ ಉದಕ
 ಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾರೆ)

English Translation

Mitra, and Varuna, and Aryaman, defend (this) sacrifice from
 (all that is) reprehensible, and destroy (all that are) unworthy. They cause
 the yet unfallen and showering (rains) to descend, when, Maruts, the
 water-yielding (season) gives increase to this (world).

1 ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು 1

ಮಿತ್ರಾವರುಣೌ ಆರ್ಯಮೋ ಈಂ ಅವದ್ಯಾತ್ ಪಾಂತಿ—ಅಯೋರಾತ್ಮ್ಯಭಿಮಾನಿದೇವೌ
 ಆರ್ಯಮಾಪಿ ಏತೇ ತ್ರಯಃ ಅಮುಂ ಲೋಕಂ ಯಜ್ಞಂ ನಾ ಆಯುಥಾನುಷ್ಠಾನಾತ್ ಜಗತ್ಪಕ್ಷೇ

ವ್ಯವಹಾರಪ್ರತಿಬಂಧರೂಪಾತ್ ರಕ್ಷಂತಿ | ಯಾಸ್ಯರು-ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಹ್ಯವೆ ಸಂಸ್ತವಃ ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸ್ತುತಿಯು ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಾವರುಣರು ಮರುತ್ಸುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ಮಿತ್ರಾವರುಣರೂ, ಅರ್ಯವನಾ ಎಂಬ ದೇವನೂ ಸೇರಿ ಮೂರು ಜನ ದೇವತೆಗಳು ಈ ಲೋಕವನ್ನೂ, ಯಜ್ಞವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಕರ್ತವ್ಯವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಕರ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಉಂಟಾಗದಂತೆಯೂ ಪ್ರಪಂಚದ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವು ಯಾವುದೂ ಬರದಂತೆಯೂ ರಕ್ಷಿಸುವರು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಅಹೋರಾತ್ರಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅಪ್ರಕಸ್ತಾ ಚಯತೇ—ಕ್ಷೀಣಾನಪಿ ಪದಾರ್ಥಾನ್ ಚಾತಯಂತಿ ನಾಶಯಂತಿ | ಈ ಮಿತ್ರಾವರುಣರು ಅಹೋರಾತ್ರಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಕಾರಣ ಕಾಲಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಆಯಾಯ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ (ಬದಲಾವಣೆ) ರೂಪಾಂತರಾಪತ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಅವುಗಳು ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ- ಇವರಿಂದ ಅಹೋರಾತ್ರಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಳಯ ಕರ್ತೃತ್ವರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದೆ.

ಅಚ್ಯುತಾ ಧ್ರುವಾಣಿ ಚ್ಯವಂತೇ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೂ ಇವರೇ ಉಂಟುಮಾಡುವವರೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ **ಅಚ್ಯುತಾನಿ-- ಅಸ್ತಾವೀಣಿ** ಘನಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ದ್ರವರೂಪವಾಗುವುದೆಂಬ ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಘನಭೂತವಾದ ಕಾರಣ ಧ್ರುವಾಣಿ ಚಲಿಸದಿರುವ ಮೇಘದಲ್ಲಿರುವ ಉದಕಗಳನ್ನು ಇವರು **ಚ್ಯಾವಯಂತಿ** ಭೂಮಿಗೆ ವೃಷ್ಟಿಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಸುರಿಯುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವೂ, **ಯದ್ವಾ ಅಚ್ಯುತಾನಿ ಧ್ರುವಾಣಿ ಧನಾನಿ ಚ್ಯವಂತೇ** ಅಕ್ಷಯವಾದ ಧನವನ್ನು (ಭೂಮಿಗ) ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಪ್ರಪಂಚವ್ಯವಹಾರವು ನೆರವೇರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿಯಕರ್ತೃವೂ ಅಹೋರಾತ್ರಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಗೆ ಇರುವುದೆಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಮಿತ್ರಾವರುಣರೇ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳ ರೂಪವಿಂದ ಇರುವರು. ಅಹೋರಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಿಯೂ ಉಂಟಾಗುವುದು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ “ **ಅಹೋರಾತ್ರೇ ವ್ಯ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾವ ಹೋರಾತ್ರಾಭ್ಯಾಂ ಖಲು ವ್ಯ ಪರ್ಜನ್ಯೋ ವರ್ಷತಿ** ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದೆ.

ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂಭೋಧಿಸಿ ಈ ಮಿತ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಆಚರಿಸುವ ಕಾಲವನ್ನೂ ನಿರೂಪಿಸಿದೆ. **ಈಂ ದಾತಿನಾರಃ ವವ್ಧೇ** ಈ ವಾಕ್ಯವು ಮಿತ್ರಾದಿಗಳ ಅನುಗ್ರಹಕಾಲವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುವುದಾಗಿದೆ ಈಂ ಎಂಬ ನಿಪಾತಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಕಾಲವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ದಾತಿನಾರ ಪದಕ್ಕೆ ಖಂಡಿತವೇಳೆ: ಪ್ರದೇಯಜಲಃ ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿ ಘನೀಭಾವವು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿಯು ಆಗುವ ರೀತಿಯನ್ನು ಉದಕವು ಹೊಂದಿರುವ ಕಾಲವು ವೃದ್ಧಿಯಾದಾಗ ಎಂದೂ, **ವತ್ತವರಣೇಯಪವಿರ್ಲಕ್ಷಣಭನೋ ಯಜಮಾನಃ** (ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಭಿಲಕ್ಷಣೇಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಧನವನ್ನೂ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನು ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಕಾಲಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಮಿತ್ರನೇ ನೊಂದಲಾವ ದೇವತೆಗಳು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗನುಜ್ಞೆಯರಾಗಿ ಜಗತ್ತಿನ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನೂ ನೆರವೇರಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸುವರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪಾಂಕಿ—ಪಾರಕ್ಷಣೀ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುಷಿಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅವನ್ಯಾತ್—ವದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ನಜ್ಞ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಅವನ್ಯಪ್ರಣ್ಯವರ್ಯಾ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯದಂತವಾಗಿ ನಿವಾತಿಕವಾಗಿದೆ. ಪಂಚಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಚಯತೇ—ಚಿಜ್ ಚಯನೇ ಧಾತು ಚುರಾದಿ. ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾತ್ಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಷಿಜ್ ಏಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆತಾದೇಶ. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ರಶಸ್ತಾನ್—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಜ್ಞ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ. ತತ್ಪುರುಷೇ ತೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೈವಂತೇ—ಚುಡ್ ಗತೌ ಧಾತು ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಚ್ಯುತಾ—ನ ಚ್ಯುತಾನಿ ಅಚ್ಯುತಾನಿ ನಜ್ಞ ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ನಜ್ಞ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಶೇತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕರೂಪದಲ್ಲಿ ಶಿಗಿ ಲೋಪ.

ವವ್ಯಧೇ—ವ್ಯಧು ವ್ಯಧೌ. ಧಾತು ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತನಾಗುತ್ತದೆ.

ದಾಶಿವಾರಃ—ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ—(ಪಾ ಸೂ ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನಹೀ ನು ವೋ ಮರುತೋ ಅಂತ್ಯಸ್ಯೇ ಆರಾತ್ತಾಚ್ಚಿಚ್ಚನಸೋ ಅಂತಮಾಪುಃ |
ತೇ ಧೃಷ್ಣಾನಾ ಶನಸಾ ಶೂಶುನಾಂಸೋಽರ್ಕೋ ನ ದ್ವೇಷೋ ಧೃಷ್ಣತಾ
ಪರಿಷ್ವಾಃ || ೯ ||

|| ಸದಾಶಾಪ ||

ನಹಿ | ನು | ವಃ | ಮರುತಃ | ಅಂತಿ | ಅಸ್ಮೀ ಇತಿ | ಆರಾತ್ವಾತ್ | ಚಿತ್ | ಶವಸಃ | ಅಂತಂ | ಅಪುಃ |
ಶೇ | ಧೃಷ್ಟುನಾ | ಶವಸಾ | ಶುಕ್ರುವಾಂಸಃ | ಅರ್ಣಃ | ನ | ದ್ವೇಷಃ | ಧೃಷ್ಣತಾ | ಪರಿ | ಸ್ತುಃ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದೇ ಮರುತಃ ವಃ ಶವಸೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿನೋ ಬಲಸ್ಯಾಂತಮವಾಸಮಂತೈಂತಿಕಿ
ಆರಾತ್ವಾಚ್ಚಿದ್ಧೂರಾದಪಿ | ಯದ್ವಾ | ಜಿದಿತಿ ಕುತ್ವಾಯಾಂ | ಅತ್ಯಂತದೂರಾತ್ | ಅಸ್ಮೀ ಅಸ್ಯಾಸು ಮಧ್ಯ
ವಿಕೇರಸಿ ನು ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ನಹ್ಯಾಪುಃ | ನೈವ ಖಲು ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ | ಸಂನಿಧಾವಸಂನಿಧೌ ಚಿ ನ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತೀ-
ತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಥ ಪರೋಕ್ಷೇ ಪ್ರಾಪ್ತಬಲವತ್ಪ್ರಮಾದ | ತೇ ಖಲು ಮರುತೋ ಧೃಷ್ಟುನಾ ಧರ್ಷಕೇಣ
ಶವಸಾ ಬಲೇನ ಕೂಶುನಾಂಸೋ ವರ್ಧಮಾನಾಃ ಅತ ಏವ ಧೃಷ್ಣತಾ ಪೆರಾಭಿಭಾವಕೇನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ
ದ್ವಿನೋ ದ್ವೇಷ್ಯೂಸ್ತರಿ ಸ್ತುಃ | ಪರಿಭವಂತಿ | ವತೀಕುರ್ವಂತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಅನೋ
ನೋದಕವಿವ | ಯಥೋದಕಂ ಸ್ವವಿದೋಧಿ ರಜಅದಿಕಮುಭಿಭವತಿ ತದ್ವತ್ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾ-
ಚ್ಚೈವಸೋಂತ್ಯತಂ ನಾಪುಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ತೇ—ಆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ಧೃಷ್ಟುನಾ—ಧರ್ಷಕನಾದ | ಶವಸಾ—ಸ್ಮಕೀಯ ಬಲದಿಂದ |
ಕೂಶುನಾಂಸಃ—ವರ್ಧಮಾನನಾಗಿ | ಧೃಷ್ಣತಾ—(ಆದುದರಿಂದಲೇ) ಪರಾಭಿಭಾವಕ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ |
ದ್ವೇಷಃ—ದ್ವೇಷಿಗಳನ್ನು | ಅರ್ಣಃ ನ—ಸಮುದ್ರೋದಕವು ಹೇಗೆ ರಜ ಅದಿಗಳನ್ನು ಆವರಿಸುತ್ತದೆಯೋ
ಹಾಗೆ | ಪರಿ ಸ್ತುಃ—ಸೋಲಿಸುತ್ತಾರೆ (ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ) ಆದುದರಿಂದ | (ದೇ) ಮರುತಃ— ಎಲೈ
ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಶವಸಃ—ಬಲದ | ಅಂತಂ—ಕೂನೆಯನ್ನು | ಅಂತಿ—ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ
(ಅಥವಾ) ಆರಾತ್ವಾತ್ ಚಿತ್—ಬಹಳ ದೂರದಿಂದ | ಅಸ್ಮೀ—ನಮ್ಮ (ಮುಘ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ) | ನು—ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಗಿ |
ನಹಿ ಅಪುಃ—ಪ್ರಾಪ್ತರಾಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ನೈಜವಾದ ಬಲದಿಂದ ಪ್ರವರ್ಧಮಾನರಾಗಿ, ಶತ್ರುಧರ್ಷಕವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ
ದ್ವೇಷಿಗಳೆಲ್ಲರನ್ನೂ, ಸಮುದ್ರೋದಕವು ಘೋಳು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತನ್ನ ಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ, ತಮ್ಮ ವಶಪಡಿಸಿ
ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ, ಇವರ ಬಲದ (ಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು) ಅಂತವನ್ನು, ಹತ್ತಿರದಿಂದಲಾಗಲೇ ದೂರದಿಂದ
ಲಾಗಲೇ ಯಾರೂ ತಿಳಿಯಲಾರರು.

English Translation

None of us, Maruts, have attained, either nearly or remotely the
limit of your strength. those (Maruts), increasing in energy and vigour,
overwhelm their enemies like an ocean.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಕವಸಃ ಅಂತಂ ಅಸ್ಮೇ ನು ನಹಿ ಆಪುಃ—ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿನೋ ಬಲಸ್ಯ ಅವಸಾನಂ ಅಸ್ಮಾಸು ಮಧ್ಯೇ ಏಕೋಽಪಿ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ನೈವ ಬಲು ಪ್ರಾಪ್ನುಂತಿ | ಸನ್ನಿಧಾವಸನ್ನಿಧೌ ಚ ನ ಪ್ರಾಪ್ನುಂತಿ | **ತವಸ್** ಎಂಬ ಪದವು ಉದಕನಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೪) ಉತ್ತವಾಗಿದೆ ಬಲನಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಬಲದ ಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು ಸಿಷ್ಯವೇವನಾಡಲು ಮಂತ್ರದ್ರವ್ಯಗಳಾಗಿರುವ ಋಷಿಗಳಾದವರ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾವ ಒಬ್ಬನಿಗೂ ಸಿಮ್ತು ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ದೂರದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ಆಪರಿಮಿತವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವರೆಂದು ಮರುತ್ತಗಳ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ

ಅಸ್ಮೇ ಎಂಬ ಪದವು ಏಳು ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ರೂಪದಿಂದ ಇರುತ್ತಾ ಆರಾಯ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ನಿರ್ವಚನಮಾಡಿ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. **ಅಸ್ಮೈ** ತೇ ಬಂಧಾಃ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೈ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನಯಂ ನಾವು ಎಂದು ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. **ಅಸ್ಮೇ** ಯಾತಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಜೋಷಾಃ ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮಾಕ್—ನಮ್ಮನ್ನು ಎಂದು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. **ಅಸ್ಮೇ** ಸಮಾನೇಭಿವ್ಯರ್ಷಭ ಸೌಂಸ್ಯೇಭಿಃ ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ—ನಮ್ಮಿಂದ ಎಂದು ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. **ಅಸ್ಮೇ** ಪ್ರಯಂಧಿ ಮಘವನ್ನೈಜೇಷಿನ್—ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ನಮಗೋಸ್ವರ ಎಂದು ಚತುರ್ಥವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. **ಅಸ್ಮೇ** ಆರಾತ್ ಚಿತ್ ದೈಷಃ ಸನುತಯುರ್ಯೋತು ಅಸ್ಮತ್—ನಮ್ಮ ದೇವಿಯಿಂದ ಎಂದು ಪಂಚಮಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. **ಊರ್ವ ಇವ ಪಪ್ರಥೇ ಕಾಮೋ ಅಸ್ಮೇ | ಅಸ್ಮಾಕಂ**—ನಮ್ಮ ಎಂದು ಷಷ್ಠಿ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ. **ಅಸ್ಮೇ** ಧತ್ತವಸವೋ ವಸೂನಿ—ಅಸ್ಮಾಸು—ನಮ್ಮ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಸಪ್ತಮಿ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೬-೭)

ಆರಾಚ್ಚಿತ್—ದೂರಾದಪಿ | ಯದ್ವಾ | ಚಿದಿತಿ ಕುತ್ಸಾಯಾಂ ಅತ್ಯಂತದೂರಾತ್ ಚಿದಿತ್ಯೇಷೋಽನೇಕಕರ್ಮಾ ಎಂದು ಚಿತ್ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಚಿತ್ ಎಂಬ ನದಕ್ಕೆ ಅಪಿ ಎಂದರೆ ಸಮುಚ್ಚಯ ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸಿಂಧಾಯೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ ದೂರದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ಬಹಳ ದೂರದಿಂದಲಾಗಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಕವಸಾ ಶುಶುವಾಂಸಃ—ಇತರರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ರಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ದೈಷಃ ಪರಿಷ್ಕುಃ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಇರಿಸುವರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಣಿಃ ನ ಎಂದು ಉಪಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. **ಯಥಾ ಉದೇಶಂ ರಜ ಆದಿಕಂ ಅಭಿಭವತಿ ತದ್ವತ್ | ಉದಕವು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ತನ್ನ ಶತ್ರುವಾದ ರಜಸ್ಸನ್ನು (ಧೂಳನ್ನು) ತನ್ನಲ್ಲಿ ಆಡಗಿಸುವ ಹಾಗೆಯೇ ಇವರೂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರಿಸುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಇವರು ಅಪರಿಮಿತ ಒಲವಾಲಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ**

† ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಹಿ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಂತಿ—ಅಂತಿಕ ಶಬ್ದ. ಕಾದಿಲೋಪೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ವಕ್ತೃವ್ಯಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅದರ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಯೇ—ಸಪ್ತಮಾ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಶೇ ಆದೇಶ.

ಆರಾತ್ವಾತ್—ಆರಾತ್ ಎಂಬುದು ದೂರ ಮತ್ತು ಸಮೀಪಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಅನ್ವಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಇದರ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಆಪುಃ—ಆಪ್‌ಲ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತೌ. ಧಾತು ಛಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತನಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ನಹಿ ಎಂಬುದರ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧೃಷ್ಟುನಾ—ಧೃಷ್ಣಾ ಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯೇ. ಧಾತು. ಕ್ರಿಸಿಗೃಧ್ಧಿಸಿ ಔಪೇಃ ಕ್ಷುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ತೂತುನಾಂಸಃ—ಟು ಓಪ್ತಿ ಗತಿವೃದ್ಧ್ಯೇಃ ಧಾತು. ಲಿಟಿಗೆ ಕೃಸುರಾದೇಶ. ವಿಭಾಷಾ ಶ್ಲೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ **ವಸ್ಯೇಕಾಜಾಭ್ಯಸಾಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಯಮನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ **ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಃ-** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೈಷಃ—ದ್ವಿಷ ಅಪ್ರೀತೌ. ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಚ್. ಪುಗಂಕೆ **ಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸ್ಯುಃ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ. ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ **ಆತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿಗೆ ಜುಸಾದೇಶ **ಗಾತಿಸ್ಥಾಘು—**(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲುಕ್. **ಉಸ್ಯಪದಾಂತಾತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್‌ಯೋಗೇಽಪಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. **ಉಪಸರ್ಗಾತ್ ಸುನೋ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವಯಮದ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರೇಷಾ ವಯಂ ಶ್ವೋ ವೋಚೇಮಹಿ ಸಮರ್ಯೇ |
ವಯಂ ಪುರಾ ಮಹಿ ಚ ನೋ ಅನು ದ್ಯೂವನ್ಮ ಋಭುಕ್ಷಾ ನರಾಮನು
ಷ್ಯಾತ್ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ವಯಂ | ಅದ್ಯ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ಪ್ರೇಷಾಃ | ವಯಂ | ಶ್ವಃ | ವೋಚೇಮಹಿ | ಸಮರ್ಯೇ |
ವಯಂ | ಪುರಾ | ಮಹಿ | ಚ | ನಃ | ಅನು | ದ್ಯೂನ್ | ತತ್ | ನಃ | ಋಭುಕ್ಷಾಃ | ನರಾಂ |
ಅನು | ಸ್ಯಾತ್ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವಯಮದ್ಯೇಂದ್ರೇತಾಂ ದಶಮಾಮಸ್ತಮಿತ ಅದಿತೈಃ ಜಪೇತ್ | ತಥಾ ಚ ಸೂತ್ರಂ |
ವಯಮದ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರೇಷಾ ಇತ್ಯಸ್ತಂ ಯಾತ್ಯಾದಿತೈಃ | ಅ. ಗೃ. ೨-೬-೧೪ | ಇತಿ ||

ಅದ್ಯಾಸ್ತಿನೀ ವಯಂ ಯಷ್ಟಾರ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ಪ್ರೇಷಾಃ ಪ್ರಿಯತಮಾ ಭವೇವ |
ಯದ್ವಾ | ಪ್ರಿಯತಮಾ ವಯಮಿಂದ್ರಸ್ಯ ಮಹತ್ತ್ವಂ ವೋಚೇಮಹಿ | ಸ್ತೋತುಂ ಸಮರ್ಥಾ ಭೂಯಾಸ್ಯ |
ಕಿಂಚಿ ವಯಂ ಶ್ವಃ ಪರಸ್ತಿಸ್ತಪಿ ದಿನೇ ಸಮರ್ಯೇ | ಸಹ ಮರ್ಯಾ ಮರ್ತ್ಯಾ ಋತ್ವಿಜೋ ಯಸ್ತಿಸ್ ಸ
ಸಮರ್ಯೇ ಯಜ್ಞಃ | ತಸ್ಮಿನ್ | ಸಂಗ್ರಾಮೇ ವಾ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಮಹತ್ತ್ವಂ ವೋಚೇಮಹಿ | ಕಿಂಚಿ
ವಯಂ ಪುರಾ ಪೂರ್ವಸ್ತಿಸ್ತತೀತೇಪಿ ಕಾಲೇ ಮಹಿ ಮಹದ್ಬಲಂ ನೋಽಸ್ಮದರ್ಥಂ ವೋಚೇಮಹಿ |
ತಥಾ ದ್ಯೂನ್ದಿವಸಾನನು | ಪ್ರತಿದಿವಸಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತಿತ ಆಗಾಮಿನಿ ಚ ದಿವಸೇ ಸರ್ವದಾ
ವೋಚೇಮಹಿ | ತತ್ರಸ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಾಃ | ಮಹನ್ನಾಮೈತತ್ ಋಭುಕ್ಷಾ ಉಕ್ಷಾ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು
ಪಾಠಾತ್ | ಮಹಾನಿಂದ್ರೋ ನರಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ನೋಽಸ್ಮಾನನು ಸ್ಯಾತ್ | ಅನು
ಭವತು | ಅನುಕೂಲಮುಭಿತಪ್ರದೋ ವಾ ಭವತು ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಅದ್ಯ—ಈ ದಿವಸ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಪ್ರೇಷಾಃ—ಪ್ರಿಯತಮರಾದ | ವಯಂ—
(ಯಷ್ಟುಗಳಾದ)ನಾವು | ವೋಚೇಮಹಿ—(ಇಂದ್ರನ ಮಹಾತ್ಮೆಯನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸಲು ಸಮರ್ಥರಾಗೋಣ |
[ಅಥವಾ ವಯಂ—ನಾವು | ಇಂದ್ರಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಪ್ರೇಷಾಃ—ಪ್ರಿಯತಮರು (ಆಗೋಣ) | ಅದ್ಯ—ಈ
ದಿವಸ | ವೋಚೇಮಹಿ—(ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು) ಹೊಗಳೋಣ |] ವಯಂ—ನಾವು | ಶ್ವಃ—ನಾಳೆಯೂ |

ಸಮರ್ಪಣೆ—ಋತ್ವಿಗಾದಿಯುಕ್ತನಾದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ | (ವೋಚೇಮಹಿ—ಅವನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಗಳೋಣ) | ಮತ್ತು | ವಯಂ—ನಾವು | ಪುರಾ—ಹಿಂದೆಯೂ | (ವೋಚೇಮಹಿ—ಅವನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೆವು) | ದ್ಯೂನ್ ಅನು—(ಈಗ) ಪ್ರತಿದಿನವೂ | ಮಹಿ—(ಅವನ) ಮಹದ್ಬಲವನ್ನು | ನಃ—ನಮಗೆ (ಬಲದಾಯಕವಾಗಲೆಂದು) | (ವೋಚೇಮಹಿ—ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತೇವೆ) ! ತತ್—ಆದುದರಿಂದ | ಋಭುಕ್ಷಾಃ—ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಇಂದ್ರನು | ನರಾಂ—ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ | ನಃ—(ಸ್ತ್ರೀತ್ಯಗಲಾದ) ನಮಗೆ | ಅನು ಸ್ಯಾತ್—ಅನುಕೂಲನು (ಅಭಿಮತದಾಯಕನು) ಆಗಲಿ.

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಿಯರಾದ ನಾವು ಅವನನ್ನು ಈ ದಿನ ಸ್ತುತಿಸೋಣ, ನಾಳೆಯೂ ಯಾಗ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸೋಣ ; ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ, ಪ್ರತಿದಿನವೂ, ನಮಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅವನನ್ನು ಹೊಗಳೋಣ. ಇದರಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗಿ ಇಂದ್ರನು, ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀತ್ಯಗಲಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ.

English Translation.

Let us, who are beloved of Indra, glorify him to-day ; let us glorify him tomorrow, at the sacred rite ; let us glorify him for our gret (good), in future days as of old, so that Ribhukshin may ever be favourable to us amongst men.

॥ ವಿಶೇಷವಿವರಣೆ ॥

ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಯವಾದ ಮೇಲೆ ಪರಿಸರೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಗೃಹಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು (ಅ. ಗೃ ಸೂ. ೨-೬-೧೪).

ವಯಂ ಅದ್ಯ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ವೋಚ್ಛಾಃ—ಯಷ್ಟಾರಃ ಅಸ್ತಿ ದಿನೇ ದೇವಸ್ಯ ಪ್ರಿಯತಮಾ ಭವೇವು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನರು ಈ ದಿನಸ ಯಾಗ ಮಾಡುವ ದಿನದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರಾಗರೋಣ ಎಂದು ಆಶಿಸದೆ ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದೆ. ಯದ್ವಾ ವಯಂ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಮಹತ್ತೇಷಂ ಸ್ತ್ರೀತುಂ ಸಮರ್ಥಾ ಭೂಯಾಸ್ಮ | ಅಥವಾ ನಾವು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದು ಶಕ್ತರಾಗೋಣ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಶ್ವಃ ಸಮರ್ಪಣೆ ವೋಚೇಮಹಿ—ಶರಸ್ವಿ ದಿನೇ ಯಾಗಮಾಡಿದ ಅನಂತರ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಣೆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಹ ಮರ್ಯಾಃ ಮರ್ಯಾಃ ಋತ್ವಿಜಃ ಯಸ್ವಿ ಸ ಸಮರ್ಪಣೇ ಯಜ್ಞಃ ಶಸ್ವಿ | ಸಂಗ್ರಾಮೇ ವಾ | ಮರ್ಯೆ ಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೮) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮನುಷ್ಯರೊಡನೆ ಯಾಗಕಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯಕತೆಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಋತ್ವಿಜರಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಸಮರ್ಪಣೆ ಪದ ಬೋಧ್ಯವಾದ ಯಜ್ಞವಾಗಿರುವುದು ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯರು ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿವಾದ ಮಾಡುವ ಸನ್ನಿವೇಶವಾದ ಯುದ್ಧವೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಪುರಾ ಮಹಿ ನಃ—ಪೂರ್ವಸ್ಥಿರ ಅತೀತೇ ಕಾಲೇಽಪಿ ಮಹದ್ವಲಂ ಅಸ್ತದರ್ಥಂ ಪೋಚೇಮಹಿ | ಯಜ್ಞದ ಪೂರ್ವದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ನಮ್ಮನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಬಹಳ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದೇವೆಯಾಗಿ, ನಃ ಋಭುಕ್ಷಾಃ ಅನು ಸ್ಯಾತ್ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವ ಮನುಷ್ಯರು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಾಜ್ಞಕರಾದ ನಮಗೆ ಇಂದ್ರನು ಇಪ್ಪಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿರುವವನಾಗಿ ಇರಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ ಋಭುಕ್ಷಾಃ ಎಂಬ ಪದವು ಮಹನ್ನಾ ಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು—

ಮಾ ನೋ ಮಿತೋ ವರುಣೋ ಅರ್ಯಮಾಯುರಿಂದ್ರ ಋಭುಕ್ಷಾ ಮರುತಃ ಪರಿಖ್ಯಾ |

ಯದ್ವಾಜಿನೋ ದೇವಜಾತಸ್ಯ ಸಪ್ತೇಃ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮೋ ವಿದಥೇ ವೀರ್ಯಾಣಿ ||

(ಮ ಸಂ ೧-೧೬೨-೧)

ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಋಭುಕ್ಷಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉರಾವಂತರಿಷ್ಟೇ ಔಯಿತಿ ನಿವಸತಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನೆಂದೂ, ಅಥವಾ ಕ್ಷಯತಿರೈತ್ಯರ್ಯಾರ್ಥಃ ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಋಭುಣಾಂ ದೇವಾನಾಂ ರಾಜಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ರಾಜನಾಗಿರುವನೆಂದೂ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಸಾಧಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪ್ರೇಷಾಃ—ಅತಿರಯೇನ ಪ್ರಿಯಾಃ ಪ್ರೇಷಾಃ ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮುಬಿಷ್ವನೌ (ಪಾ ಸೂ. ೫-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಯನ್ ವ್ರತ್ಯಯ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಪ್ರಿಯಸ್ಥಿರ ಸ್ಥಿರೋರು—(ಪಾ. ಸೂ ೬-೪-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಿಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾದೇಶ. ಪ್ರಕೃತ್ಯೈಕಾಚ್ (ಪಾ ಸೂ ೬-೪-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೋಚೇಮಹಿ—ವಚ ರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಮಹಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಜ್. ಲಿಜ್‌ಗೆ ಸೀಯುಟ್ ಬಂದು ಸಲೋಪ ಬಂದಾಗ ಗುಣ. ಆಜ್ ಸರವಾದುದರಿಂದ ವಚಿಲುಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಉನಾಗಮ ಮಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಗುಣ ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತ್‌ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮರ್ಯೇ—ಸಹ ಮರ್ಯಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್. ತಸ್ಮಿನ್ ಸಮರ್ಯೇ ಸಮಾಸಸ್ಯ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೨೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋಭುಕ್ಷಾಃ—ಉರು ಅಧವಾ ಋತು ಶಬ್ದವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಭಾ ದೀವೌ ಅಧವಾ ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತುವಿಗೆ ವ್ಯಗರ್ಯಾದಯಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೧-೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಋ ಭಾವವು ನಿಪಾತದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಋಭು ಎಂಬುದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ, ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಪಥೇಶ್—(ಉ. ಸೂ. ೪-೪೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಹುಲವಚನದಿಂದ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿನ ಟಿಗ (ಇ) ಲೋಪ. ಸು ಪರವಾದಾಗ ಪಥಿಮಥ್ಯು ಭುಕ್ಷಾಮಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಾತ್—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ವಿಧಿಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇಕಾರಲೋಪ. ಶಬ್ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಲಿಪಿಗೆ ಯಾಸುಟಾಗಮ ಇಮ ಬಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಉಪಸರ್ಗಾತ್ ಸು—(ಪಾ ಸೂ. ೮-೨-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಷತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ನರಾಂ—ನ್ಯ ನಯೇ ಧಾತು. ವಿಟ್. ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಟ್ಯೇ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತೃತೀ ಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ |

| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ |

ಏಷ ವಃ ಸ್ತೋಮೋ ಮರುತ ಇಯಂ ಗೀರ್ಮಾದಾಯಸ್ಯ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಕಾರೋಃ |
ಏಷಾ ಯಾಸೀಷ್ಟ ತನ್ನೇ ವಯಾಂ ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ || ೧೦ ||

| ಪದಪಾಠಃ |

ಏಷಃ | ವಃ | ಸ್ತೋಮಃ | ಮರುತಃ | ಇಯಂ | ಗೀಃ | ಮಾಂದಾಯಸ್ಯ | ಮಾನ್ಯಸ್ಯ | ಕಾರೋಃ |
ಅ | ಇಷಾ | ಯಾಸೀಷ್ಟ | ತನ್ನೇ | ವಯಾಂ | ವಿದ್ಯಾಮ | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಏಷ ಏತೇಕಾದಶೀ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ || (69 ನೇ ಪುಟವನ್ನು ನೋಡಿ)

| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ |

(ಬೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ | ಮಾಂದಾಯಸ್ಯ—ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಅನಂದಪಡಿಸುವವನೂ | ಮಾನ್ಯಸ್ಯ—ಮಾನನೀಯನೂ (ಅದ) | ಕಾರೋಃ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃವಿನ | ಏಷಃ ಸ್ತೋಮಃ—(ಈವರೆಗೆ ಮಾಡಿದ) ಈ ಸ್ತುತಿಯು | ವಃ—ನಿಮಗೆ (ಪ್ರೀತಿದಾಯಕವಾಗಲಿ) | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ | ಇಯಂ ಗೀಃ—ಈ (ಸ್ತುತಿರೂಪ) ವಾಕ್ಯವೂ | (ವಃ—ನಿಮಗೋಸ್ವರ ಆಗಲಿ) [ಮಾಂದಾಯಸ್ಯ—ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ನಿಮ್ಮನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವವನೂ, | ಮಾನ್ಯಸ್ಯ—ಅದುದರಿಂದಲೇ ಮನುಷ್ಯನೂ ಅದ | ಕಾರೋಃ ಈ ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃವಿನ] | ಇಷಾ—ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ | ತನ್ನೇ—ಶರೀರದ (ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೋಸ್ವರ) | ಅ ಯಾಸೀಷ್ಟ—(ಸ್ತುತಿಯು ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಸಮಾಪಿಸಲಿ | ವಯಾಂ—ನಾನೂ | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವೃಜನಂ—ಬಲವನ್ನೂ | ಜೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮ—ಪಡೆಯೋಣ.

! ಭಾವಾರ್ಥ !

ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ಈವರೆಗೆ ಮಾಡಿದ ಸ್ತುತಿಯೂ (ಈಗ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ) ಈ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯವೂ ನಿಮಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ. ಸ್ತುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ನಿಮಗೆ ಹರ್ಷಜನಕನೂ, ಮಾನ್ಯನೂ ಆದ ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃವಿನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಶರೀರಪೋಷಣೆಗೋಸ್ಕರ ಆಗಮಿಸಿ, ನಮಗೂ ಆಹಾರ, ಬಲ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ

English Translation.

This praise, Maruts, is for you; this hymn is for you. (the work) of a venerable author, capable of conferring delight (by his laudations): may the praise reach you for (the good of your) persons, so that we may thence obtain food, strength, and long life.

! ವಿಕೀರ್ಷವಿಷಯಗಳು !

ವಿಷಯ ಸ್ತೋತ್ರಮಃ ವಃ ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮರುತ್ಯುಗಳನ್ನೂ ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಇದಾನೀಂದ ಕ್ರಿಯೆಮಾಣ ಪ್ರಕಾರಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರೀಣನಾಯ ಭವತು ಈಗ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳದ್ದಾದ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವು ನಿಮಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಾಗಿ ಇರಲಿ ಎಂದು ವಿನಯಿಸಿದೆ.

ಇಯಂ ಗೀಃ—ಸ್ತುತಿರೂಪಾ ನಾಗಮಿ ಯುಷ್ಮದರ್ಥಾಯ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಈ ವಚನವೂ ಕೂಡ ದೇವತೆಗಳಾದ ನಿಮ್ಮ ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿ ಇರಲಿ ಎಂದೂ ಅಶಿಸಿದೆ

ಮಾಂದಾರ್ಯಸ್ಯ—ಈ ಪದವನ್ನು ಕಾರೋಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಕಾರುಃ ಎಂಬ ಪದವು-ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೯) ಪರಿತನಾಗಿದೆ. ಮಾಂದಾರ್ಯಪದದಿಂದ ಸ್ತುತಿಮಾಡುವನು ತನ್ನ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ತನ್ನ ಸ್ತುತ್ಯವಾದ ದೇವತೆಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವವನೆಂದೂ, ಮದವನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಮಾಡುವವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಯಿಸಿ, ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸ್ತುತಿಮಾಡುವವನು ತನ್ನ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟರಾದುದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ವರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮರ್ಯಾದೆಗೆ ಅರ್ಹನಾಗಿರುವವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸ್ತೋತ್ರವಿಶೇಷ್ಯಃ ಮಂದಯಿತುಃ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಮದಸ್ಯ ಪ್ರೇರಯಿತುರ್ವಾ ವರಪ್ರದಾನಾದಿನಾ ಮಾನನೀಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಈ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ವಿನಯಿಸಿದೆ.

ವಯಾಂ ತನ್ನೇ ಇಷಂ ವ್ಯಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ವಿದ್ಯಾಮ—ವಯಂ ಶರೀರಾಯ ತತ್ತೋಷಾಯ ಅನ್ನಂ ಬಲಂ ಜಯತೀಲದಾನಂ ಯುಷ್ಮಾಸ್ತಾಗತೇಷು ಯಜ್ಞಂ ಸಂಪೂರ್ಣೋಷ್ಯಾದಿದ್ಯಾವಾ ಲಭೇಮಹಿ | ನಾವು ದೇವತೆಗಳ ಆಗಮನದಿಂದ ಯಜ್ಞವು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ನೆರವೇರಿದ ಕಾರಣ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಂದ

ಅನುಗ್ರಹೀತಳಾಗುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಶರೀರದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಬಲವನ್ನೂ ಹೊಂದಿ ಜಯಶೀಲರಾಗಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ದಾಸನನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಇರುವಂತಾಗಲೆಂದು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಇವ ಎಂಬ ಪದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವೃಜನಶಬ್ದವೂ ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಲವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಬೇರೆಯೇ ಅರ್ಥವಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮಹಾಂ ಅಮತ್ತೋ ವೃಜನೇ ವಿರಪ್ಪ್ಯು ೧ ಗ್ರಂ ಶವಃ ಸತ್ಯತೇ ಧೃಷ್ಟೋಜಃ |
ನಾಹ ವಿವ್ಯಾಚ ಪೃಥಿವೀ ಚಸೈನಂ ಯತ್ಪೋಮಾಸೋ ಹಯಶ್ವಮಮಂದನ್ ||

(ಮ. ಸಂ. ೩-೩೬-೪)

ಇಲ್ಲಿ ವೃಜನೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

* ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ *

ಇದು ಹಿಂದೆ ಮ. ಸಂ. ೧-೧೬೬-೧೫ ರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಅರವತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಅರವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಯಜ್ಞಾಯಜ್ಞೇತಿ ದಶಚರ್ಘಂ ಚತುರ್ಥಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಸ್ತ್ಯಂ ಮಾರುತಂ | ಅಂತ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತಿ-
ಷ್ಟುಭಃ | ತಿಷ್ಠಾಃ ಸಪ್ತ ತಿಷ್ಟುಬಂಶಸರಿಭಾಷಯಾ ಜಗತ್ಯಃ | ಯಜ್ಞಾಯಜ್ಞಾ ದಶ ತ್ರಿತ್ರಿಷ್ಟುಬಂಶ-
ಮಿತ್ಯಸುಕ್ತಾಂತಂ || ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಯಜ್ಞಾಯಜ್ಞಾ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತನೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಋಕ್ಯುಗಳಿರುವವು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಋಷಿಯು, ಮರುತ್ತುಗಳು ದೇವತೆಯು. ಕೊನೆಯ ಮೂರು ಋಕ್ಯುಗಳು ಜಗತ್ತೀಭಂದಸ್ಥಿನವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಯಜ್ಞಾಯಜ್ಞಾ ದಶ ತ್ರಿತ್ರಿಷ್ಟುಬಂಶಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

సూక్త — ౧౬౪

మండల—౧ || అనువాక—౨ || సూక్త—౧౬౪ ||

అష్టక - ౨ || అధ్యాయ—౪ || వర్గ—౬, ౨ ||

|| సూక్త దర్శియ తుష్కంష్క—౧౦ ||

|| ఋషి—ఆగస్త్యః ||

|| దేవతా—మరుతః ||

|| భందః ౧-౨, జగతి | ౪-౦, త్రిషువః ||

|| సంహితావారః ||

యజ్ఞాయజ్ఞా వః సమనా తుతువణధీయంధియం వో దేవయా

లు దధిద్దే |

అ వోనావణః సువితాయ రోదస్యోనామో వన్వత్కామవసే

సువక్తీభిః || ౦ ||

|| వదనాః ||

యజ్ఞాయజ్ఞా | వః | సమనా | తుతువణః | ధీయంధియం | వః | దేవయాః | లాం

ఇతి | దధిద్దే |

అ | వః | అనావణః | సువితాయ | రోదస్యోనా | మో | వన్వత్కాం | అవసే |

సువక్తీభిః || ౦ ||

|| వాయుభాషణం ||

దేవ మరుతః వః సమనా సమీకృతస్యోనాధికాభావలక్షణా యజ్ఞా యజ్ఞా సనోష్యసి యజ్ఞేషు తువణస్తోనావసేత్సూరమాణా సంభజమాణా భవతి | తువణస్తోనావసేతి యాశ్చ || సి. ౬-౧౪ | తత్తద్భాగావసర ఆగత్య దవిః స్వీకృత్య వ్యేకల్యపరిహారేణ సమం కురుభేత్యభిః | కిం జి వో యాయం ధియం ధియం యిష్కత్సంబంధివ్యప్రదా- XIII ౪

ವಾದಿರೂಪಂ ಸರ್ವಂ ಕರ್ಮ ದೇವಯಾ ದೇವಾನಾಶ್ರಯಶಾರ ಬವ ಸಂತೋ ದಧಿಧೇ | ಧಾರಯಥ
ಧಾರಯಥೇ ನಾ | ದೇವಾರ್ಥಹನಿರಾದ್ಯುತ್ಪಾದನಾಯ ವೃಷ್ಟಿಂ ಕುರುಥೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ
ಕುರಥ ತಸ್ಮಾದ್ಭೋ ಯಸ್ಮಾನರ್ವಾಚೋಽಸ್ಯ ದಧಿಮುಖಾನಾ ವವೃತ್ಯಾಂ | ಆವರ್ತಯಾಮಿ |
ಕಿಮರ್ಥಂ | ದೋದಸ್ಯೋದ್ಯಾ೦ವಾಸ್ಯಧಿವ್ಯೋರ್ಮಹೇ ಮಹತೇಽವಸೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ಪ್ರೀಣನಾಯ ನಾ |
ತದಪಿ ಕಿಮರ್ಥಮಿತಿ | ಸುನಿತಾಯ ಸುಷ್ಕು ನ್ಯಾಪ್ತಾಯ | ಕೃಃ ಸಾಧನೈಃ | ಸುವೃತ್ತಿಭಿಃ ದೋಧನಾ
ವರ್ಜನೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ||

॥ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ॥

(ಹೇ ಮರುತೇ—ಎಲೈ ಮರುದೈವತೆಗಳೇ) | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಸಮನಾ—(ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಿಂಟು
ಭಾವನೆಯಿಲ್ಲದ) ಸಮಾನವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು | ಯಜ್ಞಾ ಯಜ್ಞಾ—ಪ್ರತಿಯಜ್ಞದಲ್ಲಿಯೂ | ತುತುರ್ವಣಿಃ—
ತ್ವರೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಸಿಸುತ್ತದೆ | (ಕಿಂಚ—ಮತ್ತು) | ವಃ—ನೀವು | ಧಿಯಂಧಿಯಂ—(ನಿಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ
ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಾದಿರೂಪವಾದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕರ್ಮವನ್ನೂ | ದೇವಯಾ ಉ—ದೇವತೆಗಳಿಗೇ ಸೇರಿಸುವವರಾಗಿ |
ದಧಿಧೇ—ಧರಿಸುತ್ತೀರಿ (ಆಚರಿಸುತ್ತೀರಿ) | (ಆದುದರಿಂದ) ವಃ—ನಿಮ್ಮನ್ನು | ದೋದಸ್ಯೋಃ—ದ್ಯಾವಾ
ಪೃಥಿವಿಗಳ | ಸುನಿತಾಯ—ಚಿನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ | ಮಹೇ ಅವಸೇ—ಹೆಚ್ಚಾದ ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ (ತೃಪ್ತಿ
ಗೋಸ್ಕರ) | ಸುವೃತ್ತಿಭಿಃ—ಮಂಗಳಕರವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ | ಆವರ್ತಣಿಃ—(ನನಗಿ) ಅಭಿಮುಖರನ್ನಾಗಿ |
ಆ ವವೃತ್ಯಾಂ—ತಿರುಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ.

॥ ಭಾಷಾರ್ಥ ॥

ಎಲೈ ಮರುದೈವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ (ನ್ಯೂನಾಧಿಕಾಭಾವರೂಪವಾದ) ಸಮಬುದ್ಧಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ
ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ನೀವು (ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಾದಿ) ಸಮಸ್ತ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ (ಹನಿರಾದಿಪ್ರಾಪ್ತಿಯರೂಪ
ಉಪಕಾರವಾಗಲೆಂದೇ) ಆಚರಿಸುತ್ತೀರಿ. ಆದುದರಿಂದ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ಮತ್ತು ಭೂಮ್ಯಾಶಾಕಗಳ
ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ, ಶುಭಕರವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಅಭಿಮುಖೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ.

English Translation.

Maruts, at every sacrifice your alacrity is uniform : you, verily,
discharge your every function for the benefit of the gods : therefore, do
I invite you to come hither, by sacred hymns, for (the sake of) your powerful
protection of heaven and earth, and your beneficent praise.

॥ ಏತೀಪನಿಷಯಗಳು ॥

ವಃ ಸಮನಾ ಯಜ್ಞಾ ಯಜ್ಞಾ ತುತುರ್ವಣಿಃ—ಮರುದೈವತೆಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಅವರು ಸರ್ವ
ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂದರೆ—ಆಯಾ ಯಜ್ಞಗಳು ಯಜಮಾನರಿಂದ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು
ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸನ್ನಿಧಾನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ, ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸಂಭಾವಿತವಾಗಬಹುದಾದ ಮೃಣಾಲತಿರೀಕ

ದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ, ಯಜ್ಞವನ್ನು ವಿಘ್ನಕ್ರಮಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವರೆಂದು ಅವರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ, ಯಜ್ಞದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಇರುವ ತ್ವರಾತಿಶಯವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಸಮಾನಾ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಪ್ರತಿಯಜ್ಞವಿಷಯವಾದ ಸ್ವಾನಾಧಿಕಾಭಾವರೂಪವಾದ ಸಮಾಕೃತಿಃ ಸಮಾನಭಾವವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ತುತುರ್ವಣಿಃ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಪದಕ್ಕೆ ತುರ್ವಣಿಃ ಎಂದು ಪಾಠವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದೆ ತುರ್ವಣಿಃ ಎಂಬ ಪದವು ಯಾಸ್ಕರಿಂದ—

ಸತುರ್ವಣಿರ್ವಹ್ ಆರೇಣು ಪೌಂಸ್ಯೇ ಗಿರೇರ್ಭೃಷ್ಟಿರ್ನ ಭ್ರಾಜತೇ ತುಜಾ ಶವಃ |
ಯೇನ ಶುಷ್ಣಂ ಮಾಯನಮಾಯಸೋ ಮದೇ ದುದ್ರ ಆಭೂಷು ರಾಮಯನ್ತಿ ದಾಮನಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೪-೩)

ಉದಾಹೃತವಾದ ಋಕ್ವಿಲ್ಲಲ್ಲಿ ತೂರ್ಣವನಿಃ (ನಿ ೬-೧೪) ಸ್ತೋತಾರಂ ತೂರ್ಣಂ ಭಜತೇ ಸ್ತೋತ್ರವಾದವನ ಸಮಾಪವನ್ನು ಹೊಂದುವ ತ್ವರೆಯುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಧಿಯಂ ಧಿಯಂ--ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಯುಷ್ಮತ್ಸಂಬಂಧಿವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಾದಿಕಂ ಸರ್ವಂ ಕರ್ಮ | ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದೇ ಮುಂತಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಆ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ದೇವಾಃ ಪ್ರಾಪಯಂತಿರ ವಿನ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವುಗಳಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ದೇವಯಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿವರಿಸಿ, ದೇವಾರ್ಥಂ ಹವಿರಾದ್ಯುತ್ಪಾದನಾಯ ವೃಷ್ಟಿಂ ಕುರುಥು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸಮ್ಯಾದಿರೂಪದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ರೋದಸ್ಯೋಃ ಮಹೇ ಅವಸೇ ಸುವಿತಾಯ--ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವಿವ್ಯೋಃ ಮಹತೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ಪೀಣನಾಯ ವಾ ಸುಷುನ್ಯಾಸ್ತಾಯ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಪ್ರಭೂತವಾದ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಕೂಡ ಮತ್ತು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಸರ್ವದೇಶಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಮನಾಗಿರುವ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗಾಗಿಯೂ ಕೂಡ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ, ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮ ಆಭಿಮುಖ್ಯತಾಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಮಂತ್ರದೃಷ್ಟವಾದ ಋಷಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ನುರುಕ್ತಕಾರರು ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಇವೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇಯಂ ಶುಷ್ಣೇಭಿರ್ಬಿಸಖಾ ಇನಾರುಜತ್ಸಾನು ಗಿರೀಣಾಂ ತವಿಷ್ಣೇಭಿರೂರ್ಮಿಭಿಃ |
ಪಾರಾವತಘ್ನೀಮವಸೇ ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಸರಸ್ವತೀಮಾ ವಿನಾಸೇಮ ಧೀತಿಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೬೧-೨)

ಇಲ್ಲಿ ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಸುಪ್ರವೃತ್ತಾಭಿಃ ಸ್ವರಸೌಷ್ವನಾದಿಯುಕ್ತಾಭಿಃ ಉದಾತ್ತವೇ ಮೊದಲಾದ ಸ್ವರಗಳಿಂದಲೂ ಮೃದುವಾದ ಪದಗಳಿಂದಲೂ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಪದಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ ಸ್ತುತಿಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

! ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕಾಯಾ !

ಯಜ್ಞಾ ಯಜ್ಞಾ—ನಿತ್ಯವಿಶ್ವಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತಂ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದ ಅಮ್ರೇಡಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ

ಸಮನಾ—ಸಮ್ಯಕ್ ಆನಯತ್ರೀ ಸಮನಾ. ಅನ ಪ್ರಾಣನೇ. ಧಾತು. ಏಚಾದಿ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲೆ ಟಾವ್. ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಯಾಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ದೇವಾನ್ ಯಾಪಯಂತೀತಿ ದೇವಯಾಃ ಷಜಂತದ ಮೇಲೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಷೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಚಿಗೇ ಲೋಪ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧಿಧ್ವೇ—ಡುಧಾಙ್ ಧಾರಣವೋಪಣಯೋಃ ಧಾತು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಿಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹು ವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವಿತಾಯೆ—ಸುಮ್ಪ ಇತಾಯ. ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ವಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಬಹುಲಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೭-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಜಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಮಹೇ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚತುರ್ಥಿಯಲ್ಲಿ ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತ್ಯು— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವವ್ಯಕ್ಯಾಂ—ವೃತ ವರ್ತನೇ. ಧಾತು ಲಿಪ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ಯಯದಿಂದ ಮಿಪ್ ಬಂದಾಗ ಅನಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವ ಏಕರಣ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಲಿಪಿಗೇ ಯಾಸುಟಾಗಮ ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವ್ಯಕ್ತಿಭಿಃ—ಲೋಭನಾ ವ್ಯಕ್ತಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತೈಃ ಸಂಜ್ಞಾ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

ಕಂಠಕಾರಾಃ

ವನ್ತ್ರಾಸೋ ನ ಯೇ ಸ್ವಜಾಃ ಸ್ವತವಸ ಇಷಂ ಸ್ವರಭಿಜಾಯಂತ ಧೂತಯಃ |
 ಸಹಸ್ರಿಯಾಸೋ ಅಪಾಂ ನೋರ್ಮಯ ಅಸಾ ಗಾವೋ ವಂದ್ಯಾಸೋ
 ನೋಕ್ಷಣಃ || ೨ ||

|| ಸಹಜಾರ್ ||

ವನ್ತ್ರಾಸಃ | ನ | ಯೇ | ಸ್ವಜಾಃ | ಸ್ವತವಸಃ | ಇಷಂ | ಸ್ವಃ | ಅಭಿಜಾಯಂತ | ಧೂತಯಃ |

ಸಹಸ್ರಿಯಾಸಃ | ಅಪಾಂ | ನ | ಊರ್ಮಯಃ | ಅಸಾ | ಗಾವಃ | ವಂದ್ಯಾಸಃ | ನ | ಉಕ್ಷಣಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯೇ ಮರುತೋ ವನ್ತ್ರಾಸೋ ನ | ವಪಿರಿತಿ ರೂಪನಾಮ | ರೂಪವಂತ ಇವ | ತೇ ಯಥಾ ಪ್ರಕೃತ್ವಾ ಲಕ್ಷ್ಯಂತೇ ತದ್ಯತ್ | ಯದ್ವಾ | ಅರೂಪಾ ಅಪಿ ಸರೂಪಾ ಇವ | ಸ್ವಜಾಃ ಸ್ವಯಮೇವ ಸ್ವಸ್ಯಾದ್ವಾ ಜಾಯಮಾನಾಃ | ಅನನ್ಯದೇತುಕಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಧೂತಯಃ ಕಂಪನಶೀಲಾಃ ಸಂತಿ ತ ಇಷಮನ್ನಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಸಾಧನಂ ಸಸ್ಯಾದಿಕಂ ವಾ ಸ್ವಃ ಸ್ವರ್ಗಂ ಚಾಭಿಜಾಯಂತ | ಅಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಂತಿ | ತೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಮುಖೇನ ಶ್ರೂಯಂತೇ | ಅಪಾಂ ನೋರ್ಮಯ ಉದಕಾನಾಮೂರ್ಮಯ ಇವ ಸಹಸ್ರಿಯಾಸಃ ಸಹಸ್ರಸಂಮಿಶಾಃ | ತಥಾ ವಂದ್ಯಾಸೋ ಬಹುಕ್ಷೀರಾದಿಪ್ರದಕ್ಷೇನ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಗಾವೋ ನ ಗಾವ ಇವಾಸಾ ಸಮಾಶ ಏವಕ್ಷಣೋ ವೃಷ್ಪೈದಕಸ್ಯ ಸೇಕ್ತಾರಃ | ತಾದ್ಯತಾ ಮರುತಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಂತೀತ್ಯನ್ವಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಯೇ — ಯಾವ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ವನ್ತ್ರಾಸಃ ನ — (ರೂಪವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ) ರೂಪವಿದ್ದವರಂತೆ ಇರುವವರೂ | ಸ್ವಜಾಃ — ಸ್ವಯಂಜಾತರೂ (ಅನ್ಯಸಂಭೂತರಲ್ಲದವರೂ) | ಸ್ವತವಸಃ — ಸಹಜವಾದ ಬಲವಿಶಿಷ್ಟರೂ | ಧೂತಯಃ — ಕಂಪನಶೀಲರು (ಆಗಿದ್ದಾರೋ) | ತೇ — ಅಂತಹ, | ಅಪಾಂ — ಉದಕಗಳ | ಊರ್ಮಯಃ ನ — ಅಲೆಗಳಂತೆ | ಸಹಸ್ರಿಯಾಸಃ — ಅಸಂಖ್ಯಾತರೂ | (ತಥಾ — ಹಾಗೆಯೇ) | ವಂದ್ಯಾಸಃ — (ಕ್ಷೀರಾದಿಪ್ರದಗಕೆಂದು) ಸ್ತುತ್ಯಗಳಾದ | ಗಾವಃ ನ — ಗೋವುಗಳಂತೆ | ಅಸಾ — ಸಮಾಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು | ಉಕ್ಷಣಃ — ಉದಕಸೇಚಕರಾಗಿ | (ವಂದ್ಯಾಸಃ — ಸ್ತುತ್ಯರೂ) ಆದ | ತೇ — ಆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ಇಷಂ — (ನಮಗೆ ಪ್ರದೇಯವಾದ) ಅನ್ನವನ್ನೂ | ಸ್ವಃ — ಸ್ವರ್ಗವನ್ನೂ (ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) | ಅಭಿ ಜಾಯಂತ — ಅವಿರ್ಭವಿಸುತ್ತಾರೆ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ಅಮೂರ್ತರಾದರೂ) ಮೂರ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟರಂತೆ ಇರುವವರೂ, ಸ್ವಯಂಜಾತರೂ, ಸ್ವಭಾವತಃ ಬಲಿಷ್ಠರೂ, ಕಂಪನಶೀಲರೂ, ನೀರಿನ ಅಲೆಗಳಂತೆ ಅಸಂಖ್ಯಾತರೂ, ಕ್ಷೀರಾದಿಪ್ರದಗಳಾದ ಗೋವುಗಳಂತೆ ಉದಕಸೇಚಕರಾಗಿದ್ದು, ಸ್ತುತ್ಯರೂ ಆದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ನಮಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಅನ್ನ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ಬರುತ್ತಾರೆ) ಆರ್ಭವಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

They who are as if embodied, self-born, self-invigorated, and (ever) tremulous (in movement), are generated (to confer) abundant food and heaven : they are numerous as the undulations of the waters ; they are to be praised when present, shedding water, like cows (yielding milk).

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಮರುತಃ ವನ್ಯಾಸೋ ನ—ವನ್ವಿರಿತಿ ರೂಪನಾಮ ರೂಪವಂತ ಇವ ತೇ ಯಥಾ ಪ್ರಕೃಷ್ಣಾ ಲಕ್ಷ್ಯಂತೇ ತದ್ವತ್ | ಯದ್ವಾ ಅರೂಪಾ ಅಪಿ ಸರೂಪಾ ಇವ | ಇಲ್ಲಿ ನ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಉಪಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ವನ್ವಿ ಶಬ್ದವು ರೂಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೧೩) ಪರಿತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು

ಅಯಂ ಸ ಶಿಂಕ್ಲೇ ಯೇನ ಗೌರಭೀವ್ಯತಾ ಮಿಮಾತಿ ಮಾಯುಂ ಧ್ವಂಸನಾವಧಿ ಶ್ರೀತಾ |

ಸಾ ಚಿತ್ತಿಭಿರ್ನಿ ಹಿ ಚಿಕಾರ ಮತ್ಕೃಂ ವಿದ್ಯುವ್ಯವಂತೀ ಪ್ರತಿ ವನ್ವಿಮಾಹತ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೨೯)

ಈ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿರುವ ವನ್ವಿ ಪದಕ್ಕೆ ವನ್ವಿರಿತಿ ರೂಪನಾಮ ವ್ಯಕ್ತೋತ್ತೀತಿ ಸತೇ ವ್ಯ ಇತ್ಯಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ವನ್ವಿ ಪದವು ರೂಪ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು- ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ರೂಪವಂತರಾಗುವರು, ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಾಯವಾ ಯಾಹಿ ದರ್ಶತೇನೇ ಸೋಮಾ ಅರಂಕೃತಾಃ | ಎಂಬ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿ ದರ್ಶತ ದರ್ಶನೀಯ ನಾಯೋ ಎಂಬ ಅರ್ಥಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ರೂಪವಂತೆ ಇವ ಆಕೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರಹಾಗೆ ಎಂದೂ, ತೇ ಯಥಾ ಪ್ರಕೃಷ್ಣಾ ಲಕ್ಷ್ಯಂತೇ ದೇಹವುಳ್ಳವರು ಸುಂದರ ರಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ. ರೀರಿಗಳಾಗಿ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ರೂಪವಂತರಾಗಿರುವರು ಎಂದು ರೂಪವಂತರನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ವಾಯುದೇವತೆಗೆ ಆಕಾರವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕಾರ್ಯಕರ್ತೃತ್ವವು ಮಾತ್ರ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಶ್ರುತಿವಚನದ ಆಧಾರದಿಂದ ಅರೂಪಾ ಅಪಿ ಸರೂಪಾ ಇವ ರೂಪವಿಲ್ಲದವರಾದರೂ, ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ರೂಪವಂತರಹಾಗೆಯೇ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವರು ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಸ್ವಜಾಃ—ಸ್ವಯಮೇವ ಸ್ವಸ್ತಾತ್ ಜಾಯಮಾನಾಃ | ಅನನ್ಯಹೇತುಕಾಃ | ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾಧೀನವಾದ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪುಣ್ಯಪಾಪರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾದ ಕಾರಣಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಜನ್ಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಂತೆ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇವರು ತಮ್ಮ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಪಂಚದ ಸುಖದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ತಾವಾಗಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಧೂತಯಃ ಇಷಂ ಸ್ಯಃ ಅಭಿಜಾಯಂತೆ—ಕಂಪನಶೀಲಾಃ ಸಂತಿ | ಅನ್ನಂ ಹರ್ವಿಕ್ಷಣಮನ್ನ-
ಸಾಧನಂ ಸಸ್ಯಾದಿಕಂ ವಾ ಸ್ವರ್ಗಂ ಚ ಅಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಸ್ವಾದುರ್ಭವಂತಿ | ಮುದ್ದೇವತೆಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ
 ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಇತರ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ (ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನೂ) ಅಲುಗಾಡುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ
 ಮತ್ತು ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೂ, ಈ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಮಾಡಿ
 ಕೊಂಡು ಇವರು ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದ್ಭೂತರಾಗುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು
 ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನರೇ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗವೇ ಮೊದಲಾದ ಉತ್ತಮವಾದ ಗತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದ
 ಕ್ಯಾಗಿಯೂ ಇವರು ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ ಆಸಾಂ ಊರ್ಮಯೋ ನ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ನೀರಿನ
 ಅಲೆಗಳು ಒಂದರ ಹಿಂದೆ ಮತ್ತೊಂದು ಏಳುತ್ತಾ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವಂತೆ ಮುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಅನಂತ
 ವಾಗಿರುವುದು ಅಥವಾ ಇವರು ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಉಪಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಸಹಸ್ರಿಯಾಸಃ ವಂದ್ಯಾಸಃ ಗಾವೋ ನ—ಸಹಸ್ರಸಮ್ಮಿತಾಃ ಬಹುಕ್ಷೀರಾದಿ ಪ್ರದತ್ತೇನ ಸ್ತುತ್ಯಾಃ
ಗಾವ ಇವ | ಬಹಳ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಇರುವ ಎಣೆಕೆಗೆ ಸಿಕ್ಕದಿರುವ ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳು ಬಹಳ ಹಾಲು ಮೊದಲಾದವು
 ಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಶ್ಲಾಘನೆಗೆ ವಿಷಯವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹವಾಗಿರುವ
 ಹಾಗೆ ಮುದ್ದೆಗಳ ಕರ್ವವು ಸುರೋಪಕಾರ ಪ್ರಯೋಜಕವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಮುದ್ದೇವತೆಗಳು ಸ್ತುತ್ಯಾಗಿ
 ರುವರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು

ಆಸಾ ಉಕ್ಷಣಃ - ಸಮಿಾಪ ವಿವ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಸ್ಯ ಸೇಕ್ತಾರಃ | ಆಸಾತ್ ಎಂಬ ಪದವು ಅಂತಿ
ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಮುದ್ದೇವತೆಗಳು ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ
ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದೂ ಗೋವುಗಳ ಕ್ಷೀರಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕೊಡುವುದೂ ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯಭಂದವಿಂದ
ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

! ನ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ವನ್ತ್ರಾಸಃ - ವನ್ರಿಃ ಯೇಷಾಮಸ್ತಿ ವನ್ತ್ರಾಸಃ ಅರ್ತ ಆದಿಭ್ಯೋಽಚ್ (ಪಾ ಸೂ. ೫-೨-೧೨೬)
 ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ.** ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ
 ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಸರನಾದಾಗ **ಆಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೦)** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ
 ಅಸುಕಾಗಮ.

ಸ್ವಜಾಃ—ಸ್ವಯಮೇವ ಜಾಯಂತೇ ಇತಿ ಸ್ವಜಾಃ ಅನ್ಯೇಷ್ಟಸಿ ದೈತ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೧)
 ಎಂಬುದರಿಂದ, ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಡ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಿಷ್ಟ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಚಿಗಿ
 ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಸ್ವತವಸಃ—ಸ್ವಂ ತವಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ಬಹುವ್ರೀಹ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಸದಂ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧)
 ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವೂರ್ವಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭಿಜಾಯಂತೆ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಛಾಂದಸನಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಘು. ಕೃನ್ ವಿಕರಣ ಜ್ಞಾಜನೋರ್ಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾದೇಶ. ಛಾಂದಸನಾಗಿ ಆಡಾಗನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಯಚ್ಚಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃನ್ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ **ಶಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ** (ಪಾ ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅಭಿ) ಸರ್ವಾನುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಸ್ರಿಯಾಸಃ—ಸಹಸ್ರೇಣ ತುಲ್ಯಾಃ ಸಹಸ್ರಿಯಾಸಃ. **ಸಹಸ್ರೇಣ ಸಂಮಿತೌ ಘಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಆಯನೇಯಾನೀ**—(ಪಾ. ಸೂ ೭-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪೂರ್ವದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಯೋಸ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭ ೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪಾಂ—ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ಊಡಿದಂಪದಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಊರ್ಮಯಃ—ಋ ಗತೌ. ಧಾತು **ಅರ್ತೇರೂಚ್ಚೆ** (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ಊಕಾರಾದೇಶ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ಜಸಿ ಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ.

ವಂದ್ಯಾಸಃ—ವದಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತುತ್ಯೋಃ ಧಾತು **ಋದಲೋರ್ಣ್ಯತ್** (ಪಾ ಸೂ. ೨-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತು ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಈಡವಂದವ್ಯಶಂಸದುಪಾಂಣ್ಯತ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಅಕಾರಾಗಮ.

ಉಕ್ಷಣಃ—ಶ್ಚನ್ನಿಕ್ಷನ್—(ಉ ಸೂ ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತ ವಾಗಿದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ವಾ ಪಪೂರ್ವಸ್ಯ ವಿಗಮೇ** (ಪಾ. ಸೂ ೬-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧೋರ್ಥ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೨ ||

ಕ ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರಃ

ಸೋಮಾಸೋ ನ ಯೇ ಸುತಾಸ್ತುಪ್ತಾಂಶ್ರವೋ ಕೃತ್ಸು ಸೀತಾಸೋ ದುವಸೋ
ನಾಸತೇ |

ಐಷಾನುಂಸೇಷು ರಂಭಿಣೀವ ರಾರಭೇ ಹಸ್ತೇಷು ಖಾದಿಶ್ಚ ಕೃತಿಶ್ಚ ಸಂ ದಧೇ || ೩ ||

‡ ಸವನಾಃ ||

ಸೋಮಾಸಃ | ನ | ಯೇ | ಸುತಾಃ | ತ್ವತ್ಪ್ರಾಂತವಃ | ಹೃತ್ಪ್ರಾಂತು | ಪೀತಾಸಃ | ದುವಸಃ | ನ | ಅಸತೇ |
 ಆ | ಏಷಾಂ | ಅಸೇಷು | ರಂಭಿಣೀಽಇವ | ರರಭೇ | ಹಸ್ತೇಷು | ಖಾದಿಃ | ಚ | ಕೃತಿಃ | ಚ |
 ಸಂ | ದಧೇ || ೩ ||

‡ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯೇ ಮರುತಃ ಸುತಾ ಅಭಿಷುತಾಸ್ತೃಪ್ತಾಂತವಸ್ತೃಪಿತಾವಯವಾಃ ಸೋಮಾಸೋ ನ ಸೋಮಾ ಇವ ಯಥಾ ವಲ್ಲೀರೂಪಾಃ ಸೋಮಾ ಅಭಿಷವಾತ್ಪೂರ್ವಮಾಸ್ಯಾಯಿನೇನ ತೃಪ್ತಾವಯವಾಃ ಸಂತಃ ಪಶ್ಚತ್ಪ್ರಾಂತಾ ಅಭಿಷುತಾ ರಸಭೂತಾಃ ಪೀತಾಸಃ ಪೀತಾಃ ಸಂತೋ ಹೃತ್ಪ್ರಾಂತಾಂ ಹೃದಯೇಷು ದುವಸೋ ನಾಸತೇ ಪರಿಚರಂತ ಇನಾಸತೇ ತದ್ವತ್ ಯೇ ಮರುತೋ ಯಜ್ಞ ಅಹೂತಾಸ್ತೃಪ್ತಾವಯವಾ ಭವಂತಿ ಧ್ಯಾಯಿಮಾನಾಃ ಸಂತೋ ಹೃತ್ಪ್ರಾಂತ ಹೃದಯೇಷು ದುವಸೋ ನ ಪರಿಚರಂತ ಇನಾಸತೇ ಯದ್ವಾ | ಪ್ರಾಣಾದಿರೂಪೇಣ ಶರೀರೇ ಸ್ಥಿತಾ ದುವಸಃ ಪರಿಚರಂತ ಇವ ಗಮನಾದಿಚೇಷ್ಟಾಃ ಕುರ್ವಂತ ಅಸತೇ | ಏಷಾಮಂಸೇಷು ರಂಭಿಣೀವ ಯುವತಮೂಸಾಲಂಭಿನೀ ಯೋಷಿದಿನಾ ರಾರಭೇ | ಅರೇಭೇ | ಅಶಿಷ್ಯತಿ | ಅವಲಂಬನೇ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಚ್ಚೈಕ್ಯಾಖ್ಯಾಯುಧವಿಶೇಷೋ ಭುಜಲಕ್ಷೀರ್ವಾ | ಕಿಂಚಿ ಹಸ್ತೇಷು ಖಾದಿಹಸ್ತತ್ರಾಣಕಶ್ಚ ಕೃತಿಃ ಕರ್ತನೀ ಚ ಬುಧ್ಧಲತಾಷ್ಟಿಶ್ಚ ಸಂ ದಧೇ | ಸಂಧಿಯತೇ | ಸಮ್ಯಗ್ಮೃತಾ ಭವತಿ | ಪರಸ್ಪರಸಮುಚ್ಚೇಯಾರ್ಥಾಕ್ಷಕಾರಾಃ | ಯೇ ಮರುತ ಉಕ್ತರೂಪಸ್ತು ಅವಿಭವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

‡ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥಃ ||

ಯೇ—ಯಾವ ಮರುದೇವತೆಗಳು | [ತ್ವಪ್ರಾಂತವಃ—ರಸದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ (ತ್ವಪ್ರವಾದ) ಅವಯವಗಳುಳ್ಳ] | ಸೋಮಾಸಃ—ಸೋಮಲತೆಗಳು | ಸುತಾಃ—ಅಭಿಷುತನಾಗಿ (ರಸರೂಪದಿಂದ) | ಪೀತಾಸಃ—ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವವರಿಗೆ | ಹೃತ್ಪ್ರಾಂತು—(ಪಾನಮಾಡಿದವರ) ಹೃದಯಗಳಲ್ಲಿ | ದುವಸಃ ನ—ಪರಿಚರಿಸುತ್ತಿರುವವುಗಳಂತೆ (ತ್ವಪ್ರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ) | ಅಸತೇ ನ—ಇರುವ ಹಾಗೆ (ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಅಹೂತರ) | ತ್ವಪ್ರಾಂತವಃ—ತ್ವಪ್ರವಾದ (ಪೂರ್ಣವಾದ) ಅವಯವಗಳುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ | ಹೃತ್ಪ್ರಾಂತು—(ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುವವರ) ಹೃದಯಗಳಲ್ಲಿ | ದುವಸಃ ನ—ಪರಿಚರಿಸುತ್ತಿರುವವರಂತೆಯೂ | ಅಸತೇ—ಇರುತ್ತಾರೋ | ಅಧವಾ ! [ತ್ವಪ್ರಾಂತವಃ—(ಪ್ರಾಣಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ಶರೀರಸ್ಥಿತರಾಗಿ) | ದುವಸಃ ನ—ಪರಿಚರಿಸುತ್ತಿರುವವರಂತೆ (ಗಮನಾದಿಚೇಷ್ಟಾಕಾರಣರಾಗಿ) | ಅಸತೇ—ಇರುತ್ತಾರೋ] ಅಂತಹ | ಏಷಾಂ—ಈ ಮರುದೇವತೆಗಳ | ಅಸೇಷು ಅ—ಭುಜಗಳಲ್ಲಿ | ರಂಭಿಣೀ ಇವ—(ಯುವಕನ ಭುಜವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವ) ತರುಣಿಯಂತೆ | ರಾರಭೇ—(ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧವು) ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ | (ಕಿಂಚಿ—ನುತ್ತು) | ಹಸ್ತೇಷು—ಲೈಗಳಲ್ಲಿ | ಖಾದಿಃ ಚ—ಗುರುಣಿಯೂ | ಕೃತಿಃ ಚ—ಬುಧ್ಧವು | ಸಂ ದಧೇ—ಧೃತನಾಗಿದೆ (ಇಂತಹ ಮರುದೇವತೆಗಳು ಅವಿಭವಿಸುತ್ತಾರೆ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ಅಭಿಸುತವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು) ತೃಪ್ತಾನಯನಗಳಾಗಿದ್ದು (ರಸವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿದ್ದು), ಅಭಿಸುತವಾದ ಮೇಲೆ ರಸರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದವರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸೋಮಲತೆಗಳಂತೆ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಆಹೂತರಾಗಿ, ಪೂರ್ಣಾವಯವರಾದ ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೂ (ಧ್ಯಾನಮಾಡುವವರ) ಮನಸ್ಸಿಗೂ ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಶರೀರಸ್ಥಿತರಾಗಿ, ಗಮನಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಶಾರಣರಾಗಿ, ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ); ಯುನಕನ ಭುಜವನ್ನು ತರುಣಿಯು ಆಶ್ರಯಿಸುವಂತೆ ಇವರ ಭುಜವನ್ನು ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧವು ಆಶ್ರಯಿಸಿದೆ. ಅಂದರೆ ಇವರು ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧಧಾರಿಗಳು ಮತ್ತು ಇವರು ಖಡ್ಗ ಮತ್ತು ಗುರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿದಾರೆ (ಇಂತಹ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ನಮಗೋಸ್ಕರ ಅವಿಭವವಿಸುತ್ತಾರೆ)

English Translation.

They, who are like the Soma plants, with well-nourished branches, and then poured out (in libations), are imbibed; they abide, like devoted adherents, in the hearts (of men), upon their shoulders hangs (a lance), like a youthful female, and in their hands a guard and sword are wielded.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸುತಾಃ ತೃಪ್ತಾಂತವಃ ಸೋಮಾಸೋಽ ನ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೂ, ಹೃತ್ಸು ಸೀತಾಸಃ ದುಮಸೋಽ ನ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೂ ಉಪಮಾನವಾಕ್ಯಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಸೋಮಲತೆಗಳು ಸುತಾಃ ಅಭಿಸುತಾಃ ಓಡಿದರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳೂ, ತೃಪ್ತಾಂತವಃ ಹಿಂದಿನ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದುದರಿಂದ ತರ್ಪಿತಾವಯವಾಃ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವವರಿಗೆ ಆಪ್ತಾಯನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಮೊದಲು ಸೋಮಲತೆಗಳು ಆಪ್ತಾಯನಗಳಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಯಥಾ ವಲ್ಲೀರೂಪಾಃ ಸೋಮಾಃ ಅಭಿಷವಾತ್ಸೂರ್ವಂ ಆಪ್ತಾಯಿನೇನ ತೃಪ್ತಾನಯವಾಃ ಪಶ್ಚಾತ್ ಸುತಾಃ ಅಭಿಸುತಾಃ ರಸಭೂತಾಃ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ತಂದು ಅವನ್ನು ಆಪ್ತಾಯನವಾಗುವಂತೆ (ನಣಗದಂತೆ) ಮಾಡಿ, ಅನಂತರ ಅವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವರು. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೂ ಕೂಡ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸೋಮದಂತೆ ಸುತಾಃ ಆಹೂತಾಃ ಆಹ್ವಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿಯೂ, ತೃಪ್ತಾಂತವಃ ತರ್ಪಿತಾಸಂತಃ ವಯಾವಾಃ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅವಯನಗಳುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಇರುವರು. ಇದರಿಂದ ಸುತಾಃ ತೃಪ್ತಾಂತವಃ ಎಂಬ ಎರಡು ಧರ್ಮಗಳೂ (ಇವರಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಹೃತ್ಸು ಸೀತಾಸಃ ದುಮಸೋಽ ನ ಅಸತೇ—ಸೀತಾಸ್ತಂತಃ ಪಾತ್ಯಕಾಂ ಹೃದಯೇಷು ಪರಿಚರಂತಃ ಇವಾಸತೇ ಸೋಮರಸವು ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮೇಲೆ ಪಾನಮಾಡಿದವರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಹಾಗೆಯೇ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೂ ಕೂಡ ತಮ್ಮನ್ನು ಧ್ಯಾನಮಾಡಿದವರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವಂತೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಯಜ್ಞೇ ಆಹೂತಾಃ ತೃಪ್ತಾನಯವಾಃ ಭಸಂತಿ ಮರುತಃ ಧ್ಯಾಯಿಮಾಸಾಃ ಸಂತಃ ಹೃತ್ಸು ಹೃದಯೇಷು ಪರಿಚರಂತಃ ಇವಾಸತೇ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇದು ಓದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥ.

ಯದ್ವಾ ಪ್ರಾಣಾದಿರೂವೇಣ ಶರೀರೇ ಸ್ಥಿತಾಃ ಗಮನಾದಿಚೇಷ್ಟಾಃ ಕುರ್ವಂತ ಆಸತೇ ಎಂಬ ಎರಡ ನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಾಣವಾಯುವೇ ಮೊದಲಾದ ರೂಪಗಳಿಂದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾ, ಗಮನಾಗ ಮನರೂಪವಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವರಾಗಿ ಇರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವಿಷಾಮಂಸೇಷು ರಂಭಿಣೀವ ಆ ರಾರಭೇ—ಯುವತವಾಂಸಾಲಂಬಿನೀ ಯೋಷಿದಿವ ಅಕ್ಷಿಷ್ಯತಿ | ಅವಲಂಬನೇ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ಶಕ್ತ್ಯಾಖ್ಯಾಯುಧನಿಶೇಷೋ ಭುಜಲಕ್ಷ್ಮೀರ್ವಾ | ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಭುಜಗಳಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯೆಂಬ ಆಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವರು. ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರಳಾದ ಯುವತಿಯು ಅಧವಾ ಕಾಂತಿವಿಶೇಷವು ಭುಜಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಈ ಆಯುಧಧಾರಣೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ

ಹಸ್ತೇಷು ಖಾದೀ ಕೃತಿಶ್ಚ ಸಂದಧೇ—ಹಸ್ತಾಣಕಃ ಕರ್ತನೀ ಖದ್ಗಲತಾ ಚ ಸಮ್ಯಕ್ ಧೃತಾ | ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಗುರಾಣಿಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಒಡ್ಡವನ್ನೂ ಕೂಡ ಧರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅವರ ಸ್ವರೂಪ ವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಈ ರೀತಿಯಾದ ಆಕೃತಿಯುಳ್ಳ ಮರುತುಗಳು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅವಿಭವಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಮಾ ||

ತ್ವಶ್ಶಾಂತವಃ -ತ್ವನ್ತಾಃ ಅರವಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತ್ವಶ್ಶಾಂತವಃ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಶ್ರುತಿಪ್ಸರ ಬರುತ್ತದೆ

ಹೃತ್ಸು—ಹೃದಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮಾ ಬಹುವಚನಪರವಾದಾಗ ಪದ್ಮನ್ನೋಮಸಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೃದಾದೇಶ ಉದಿದಿಂಪದಾದಿ—(ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಪ್ಸರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೀತಾಸಃ—ಪಾ ಸಾನೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಘುಮಾಸ್ತಾ ಗಾಸಾ—(ಪಾ ಸೂ ೬ ೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಈತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ

ದುವಸಃ—ದುವಸ್ ಧಾತುವು ಪರಿಚರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ಅಂತೋದಾತ್ತಪ್ಸರ ಬರುತ್ತದೆ

ಆಸತೇ—ಆಸ ಉಪವೇಶನೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಪ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅತಾದೇಶ. ಯದ್ವೈತ್ಯಾನ್ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ಸರ ಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವು ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಪ್ಸರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರಾರಭೇ—ರಭ ರಾಭಸ್ಯೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಃ ಛಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವಿತ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಲೋಪಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ರರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ಸರ ಬರುತ್ತದೆ

ಖಾದಿಃ—ಖಾದ್ಯ ಭಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಔಷಾದಿಕ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ದಧೇ—ದುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಠಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅವ ಸ್ವಯುಕ್ತಾದಿವ ಆ ವೃಥಾ ಯಯುರಮತ್ಯಾಃ ಕಶಯಾ ಚೋದತ ತ್ತನಾ |
ಅರೇಣಸು ವಿಜಾತಾ ಅಚುಚ್ಯವುದ್ಯಲ್ಘಾನಿ ಚಿನ್ಮರುತೋ ಭ್ರಾಜದ್ಯಷ್ಟಯಃ ||೪||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅವ | ಸ್ವಯುಕ್ತಾಃ | ದಿವಃ | ಆ | ವೃಥಾ | ಯಯುಃ | ಅಮತ್ಯಾಃ | ಕಶಯಾ | ಚೋದತ | ತ್ತನಾ |
ಅರೇಣವಃ | ತುವಿಜಾತಾಃ | ಅಚುಚ್ಯವುಃ | ದ್ಯಲ್ಘಾನಿ | ಚಿನ್ಮ | ಮರುತಃ | ಭ್ರಾಜದ್ಯಷ್ಟಯಃ ||೪||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಏತೇ ಮರುತಃ ಸ್ವಯುಕ್ತಾಃ ಸ್ವೈರ್ಯುಕ್ತಾಃ ಪರಸ್ವರಂ ಸಂಯುಕ್ತಾಃ ಸ್ವೇನ ಧನೇನ ವಾ ಯುಕ್ತಾಃ ಸಂತೋ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಾದ್ವೃಥಾನಾಯಾಸೇನಾ ವಾ ಯಯುಃ | ಅನಾಜ್ಞುಖಮಾಗಚ್ಯಂತಿ | ಹೇ ಅಮತ್ಯಾಃ ಮರುತಃ ಯೂಯಂ ತ್ತನಾತ್ತನಾ ಸ್ವಯಮೇವ ಕಶಯಾ | ನಾಜ್ಞಾನ್ಯುತತ್ | ನಾಜಾ ಸ್ತುತಿರೂಪಯಾ ಚೋದತ | ಪ್ರೇರಯತ | ಸ್ತೋತುಮಿತಿ ಶೇಷಃ | ತೇ ಚ ಮರುತೋಽರೇಣವೋಽಸಾಸಾವಿಜಾತಾ ಬಹುಯಜ್ಞೇಷು ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಾ ಭ್ರಾಜದ್ಯಷ್ಟಯೋ ದೀಪ್ತಾ ಏವಂಭೂತಾಃ ಸಂತೋ ದ್ಯಲ್ಘಾನಿ ಚಿದ್ವೃಥಾನ್ಯಪಿ ಪರ್ವತಾನ್ಯಚುಚ್ಯವುಃ | ಚ್ಯಾವಯಂತಿ | ಜಾಲಯಂತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

(ಏತೇ—ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು) | ಸ್ವಯುಕ್ತಾಃ—ಪರಸ್ವರ ಸಂಗತರಾಗಿ (ಸ್ವಕೀಯಧನವಿಶಿಷ್ಟರಾಗಿ) | ದಿವಃ—ದೇವಲೋಕದಿಂದ | ವೃಥಾ—ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ | ಅವ—ಅನಾಜ್ಞುಖರಾಗಿ | ಆ ಯಯುಃ—ಆಗಮಿಸುತ್ತಾರೆ | (ಹೇ) ಅಮತ್ಯಾಃ—ಅಮರರಾದ ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ (ನೀವು) | ತ್ತನಾ—ನೀವೇ | ಕಶಯಾ—(ಸ್ತುತಿರೂಪ) ನಾಕ್ಕಿನಿಂದ | ಚೋದತ—(ಸ್ತುತಿಸುವಂತೆ ನಮ್ಮನ್ನು) ಪ್ರೇರಿಸಿರಿ | (ತೇ) ಮರುತಃ—

ಆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು | ಅರೇಣವಃ—ಪಾಪರಹಿತರೂ | ತುವಿಜಾತಾಃ (ಅನೇಕ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ) ಪ್ರಾದು
ಭವಿಸುವವರೂ | ಭ್ರಾಜದೈಷ್ಟಯಃ—ದೀಪ್ತರೂ (ಆಗಿ) | ದೃಷ್ಟಾನಿ ಚಿತ್—ಅತಿ ದೃಢವಾದ ಪರ್ವತಾದಿ
ಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ | ಅಚುಚ್ಯುವುಃ—ಅಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತರಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಈ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾರೆ ;
ಎಲೈ ಅಮರರಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ವಾಕ್ಯಿನಿಂದ (ಸ್ತುತಿಸುವಂತೆ ನಮ್ಮನ್ನು) ಪ್ರೇರಿಸಿರಿ, ಪಾಪ
ರಹಿತರೂ, ಅನೇಕ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಅನಿರ್ಭವಿಸುವವರೂ, ದೀಪ್ತರೂ ಆದ ಆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅತಿದೃಢವಾದ
ಪರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನೂ ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation

Mutually supported, they descend readily from the sky : immortal
Maruts, animate us by your own words (to praise you) : exempt from toil,
present at many (sacrifices) brilliant-eyed, the Maruts have shaken the
firmest mountains

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರಯುಕ್ತಾಃ—ಮರುತ್ತುಗಳು ಏಕೋನಪಂಚಾಶತ್ ಸಂಖ್ಯಾಕರಾಗಿರುವವರು. (49 ಜನರಾಗಿರುವರು.)
ಇವರು ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಇರುವರೆಂದೂ ಅಥವಾ ಸ್ವಲ್ಪಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ
ಧನದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿರುವರೆಂದೂ, ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವೃಥಾ ಅವ ಆಯೆಯುಃ—ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಅನಾಯಾಸದಿಂದ ಕೆಳಮುಖನಾಗಿ ಇಳಿದು
ಬರುವರು ಎಂದು ಮರುತ್ತುಗಳು ಬರುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ತ್ಮನಾ ಕಶಯಾ ಚೋದತ—ಆತ್ಮನಾ ಸ್ತುತಿಯೊಪಯೋ ವಾಚಾ ಸ್ತೋತುಂ ಪ್ರೇರಯತ | ತ್ಮನಾ
ಎಂಬ ಪದವು ಯಾಸ್ವರಿಂದ ಆತ್ಮನಾ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಉದಾಹೃತವಾಗಿದೆ.

ತನ್ನ ಸ್ತುತಿಯೊಪಯುಕ್ತಂ ಪುರು ವಾರಂ ಪುರು ತ್ಮನಾ |

ತ್ವಷ್ಟಾ ಪೋಷಾಯ ವಿ ಷ್ಯತು ರಾಯೇ ನಾಭಾ ನೋ ಅಸ್ಮಯುಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೪೨-೧೦)

ಇಲ್ಲಿ ತ್ಮನಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಕಶಾ ಎಂಬ ಪದವು ವಾಚ್ಯಮಗಳಲ್ಲಿ
(ಐ. ೨-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಬೇಕೆಂದಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಬೇಕೆಂದಾಗಿ ಕ್ರಮವನ್ನು
ಪ್ರೇರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ತುತಿಯೊಪನಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ

ಅರೇಣವಃ ತುವಿಜಾತಾಃ ಭ್ರಾಜದ್ವಪ್ಸಯಃ ಈ ಪದಗಳು ಮರುತಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಮರುತ್ತುಗಳು ಸಾಪರಹಿತರಾಗುವವರು, ಬಹಳ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ (ಪ್ರಕಟಿರಾದವರು) ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರು, ಪ್ರಭೂತವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವರು ಎಂದು ಅವರ ನಾಹಾತ್ಯಾನ್ವವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಇವರು ದೃಢವಾದ ಸರ್ವತನನ್ನೂ ಅಬಗಾಡಿಸುವರು ಎಂದು ಇವರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

‡ ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕಿಯಾ ||

ಸ್ವಯಂಕ್ತಾಃ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ. ಧಾತು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವೈಃ ಯುಕ್ತಾಃ ಸ್ವಯಂಕ್ತಾಃ. **ತೃತೀಯಾ ಕರ್ಮಣಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಯುಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತನಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮವು ಸಹ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೋದತಃ—ಚುದ ಪ್ರೇರಣೇ. ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮವು ಸಹ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧದ್ವಾನವಿರುವುದರಿಂದ ತಾದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶಪ್ ವಿಕರಣ **ಪುಗಂತಲಘೂಪದಸ್ಯಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತೃನಾ—ಮಂತ್ರೇಷ್ವಾಜ್ಯಾದೀರಾತ್ಮನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃತೀಯಾ ಸರವಾದಾಗ ಆತ್ಮನ್ ಶಬ್ದದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಅರೇಣವಃ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ರೇಣುಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅರೇಣವಃ ನೆಇ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಚಂಚ್ಯವಃ—ಚು ಗತೌ. ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ಯರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಪ್ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರಸ್ವೃಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಝಿ ಸರವಾದಾಗ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ಲ ಅದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ **ಸಿಜಭ್ಯಸ್ತವಿತಿಭ್ಯಕ್ತ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿ ಗೆ ಜುಸಾದೇಶ. **ಜುಸಿ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೃಷ್ಟಾನಿ—ದೃಹ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಹೋಥಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ವ ಬಂದಾಗ **ರುಹಸ್ತಘೋ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ವ ಪ್ಪುತ್ವದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಧತ್ವ ಬಂದಾಗ **ಧೋಥೇ ಲೋಪಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭ್ರಾಜದೃಷ್ಟಯಃ—ಭ್ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ತಾಸ್ಯನುದಾ ತ್ರೇಶ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಂವರ್ಧಾತುಕವು ಆನುದಾತ್ರವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಋಷೀ ಗತೌ. ಧಾತು. ಕ್ರಿ ಚ್ ಕೌ ಚಿಸಂಜ್ಞಾ ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಋಷಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುನೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಕೋ ವೋಽಂತರ್ಮರುತ ಋಷ್ವಿದ್ಯುತೋ ರೇಜತಿ ತ್ವನಾ ಹನ್ವೇವ ಚಿಹ್ವಯಾ |
ಧನ್ವಚ್ಯುತ ಇಷಾಂ ನ ಯಾಮನಿ ಪುರುಪ್ರೈಷಾ ಅಹನ್ಯೋಽನ್ಯತಶಃ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಕಃ | ವಃ | ಅಂತಃ | ಮರುತಃ | ಋಷ್ವಿದ್ಯುತಃ | ರೇಜತಿ | ತ್ವನಾ | ಹನ್ವಾಇವಃ | ಚಿಹ್ವಯಾ |
ಧನ್ವಚ್ಯುತಃ | ಇಷಾಂ | ನ | ಯಾಮನಿ | ಪುರುಪ್ರೈಷಾಃ | ಅಹನ್ಯಃ | ನ | ಏತಶಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತೋ ಹೇ ಋಷ್ವಿದ್ಯುತೋ ಮೇಘಭೇದಕಾಯುಧವಿಶೇಷೇಣ ವಿದ್ಯೋತಮಾನಾಃ
ಯುಷ್ಮಾಕಮಂತರ್ಯುಷ್ಮಾಸು ಮಧ್ಯೇ ಸ್ಥಿತ್ವಾ ಕಃ ಪುಮಾನ್ರೇಜತಿ | ಚಾಲಯತಿ | ಸ್ವೇರಯತಿ |
ತರ್ಹಿ ಕಥಂ ಚಾಲನಮಿತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ತ್ವನಾತ್ವನೈವ | ಚಾಲನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಚಿಹ್ವಯಾ ಹನ್ವೇವ ||
ದ್ವಿವಚನಸ್ಯಾಕಾರಃ || ಹನೂ ಇವ | ತೌ ಯಥಾ ರಸನಯಾ ಚಾಲ್ಯೇತೇ ತದ್ಭತ್ | ಯದ್ಯಪ್ಯೇವಂ
ತಥಾಽಪಿಷಾಮನ್ನಾನಾಂ ತನ್ನಾಧನಾನಾಂ ಸಸ್ಯಾನಾಂ ಯಾಮನಿ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಸಮುದ್ಯುರ್ಥಂ ಧನ್ವಚ್ಯುತೋ
ನ | ಧನ್ವಚ್ಯುತೋಽಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ವಚನಃ | ತೇನ ತತ್ಸಮುದಕಂ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಉದಕಸ್ರಾವಣೋ ಮೇಘಾ
ಇವ | ತೇ ಯಥಾಕಾಂಕ್ಷ್ಯಂತೇ ತಥಾ ಯುಷ್ಮಾನನ್ನಾದಿಪ್ರಾಪ್ತಯೇ ಪುರುಪ್ರೈಷಾ ಬಹುವಿಧಂ ಫಲ-
ಮಿಚ್ಛನ್ ಯಜಮಾನಃ ಸ್ತೋತ್ರೈರ್ಬಹುಪ್ರಕಾರವಾಕಾರಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ
ಅಹನ್ಯೋಽಹ್ನಿ ಭವ ಏತತೋ ನಾಶ್ಯ ಇವ | ಸ ಯಥಾ ಶಿಕ್ಷಕೇಣ ನಾನಾಪ್ರಕಾರಂ ಪ್ರಾಪ್ಯತೇ ತದ್ಭತ್ |

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಋಷ್ವಿದ್ಯುತಃ—ಮೇಘಭೇದಕಾಯುಧ ವಿಶಿಷ್ಟರಾಗಿ ವಿದ್ಯೋತಮಾನರಾದ | (ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ | ವಃ - ನಿಮ್ಮ | ಅಂತಃ—ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿಂತು) | ಕಃ—ಯಾವನು | ಹನ್ವಾ—ಎರಡು

ದವಡೆಗಳು | ಜಿಹ್ವಯಾ ಇವ—ನಾಲಗೆಯಿಂದ (ಅಡಿಸಲ್ಪಡುವಂತೆ) | ತ್ಮನಾ—ನಿಮ್ಮಿಂದ ನೀವೇ | ರೇಚತಿ—
ಚಲಿತರಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ? | (ತಥಾಸಿ—ಹಾಗಾದರೂ) | ಇಷಾಂ—ಅನ್ನಗಳ (ಅನ್ನ ಸಾಧನವಾದ ಸಸ್ಯ
ಗಳ) | ಯಾಮನಿ—ಪ್ರಾಪ್ತಿವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಸಮೃದ್ಧಿಗೆ) | ಧನ್ನಚ್ಯುತಃ ನ—ಆಕಾಶಸ್ಥೋದಕವನ್ನು ಪ್ರವಿಸುವ
ಮೇಘಗಳಂತೆ | (ವಃ—ನಿಮ್ಮನ್ನು) | ಅಹನ್ಯಃ—ಪ್ರತಿ ದಿವಸದಲ್ಲಿಯೂ | ಏತತಃ ನ—ಶಿಕ್ಷಕನಿಂವ ನಾನಾ
ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಪಳಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಶ್ವವಂತೆ | ಪುರುಷೈಷಾಃ—(ಬಹುಫಲಾಪೇಕ್ಷಿಯಾದ ಯಜಮಾನನು) ಸ್ತುತಿ
ಗಳಿಂದ ನಾನಾಪ್ರಕಾರ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೆ

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಮೇಘಭೇದಕಾಯುಧ ವಿಶಿಷ್ಟರಾದ ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇಜತೆಗಳೇ, ಎರಡು ದವಡೆಗಳನ್ನೂ ನಾಲಗೆಯು ಆಡಿಸು
ವಂತೆ ನಿಮ್ಮ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಯಾವನು ತಾನೇ ಮಾಡಿಯಾನು? ಆದರೂ,
ವ್ಯಾಯಾಮಶಾಲದಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಕನು ಅಶ್ವವನ್ನು ನಾನಾಪ್ರಕಾರ ತಿರುಗಿಸುವಂತೆ ಸಸ್ಯಗಳಿಗೆ ಮೋಡಗಳು ಹೇಗೆ ಅವಶ್ಯ
ಕವೋ ಹಾಗೆ ಯಾಗಕರ್ತೃವಿನ ಬಹುವಿಧ ಫಲಗಳಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕರಾದ ನಿಮ್ಮನ್ನು, ಆ ಯಾಗಕರ್ತೃವು ತನ್ನ ಸ್ವೋತ್ತ
ಗಳಿಂದ ತನಗೆ ಅನುಕೂಲರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ

English Translation

Maruts, lightning-armed, who, (standing) amongst you, sets you of
yourselves in motion, as the jaws are (set in motion) by the tongue as falling
rains (are essential) for the obtaining of food, so (those, desirous of
sustenance), excite you in various ways, like a horse in (his) daily (training).

|| ವಿಕೀಪವಿಷಯಗಳು ||

ಋಷಿ ವಿದ್ಯುತಃ—ಮೇಘಭೇದನಾಯುಧವಿಶೇಷೇಣ ವಿದ್ಯೋತಮಾನಾಃ ಋಷಿ ಎಂಬ ರಬ್ಧವು
ಆಯುಧವಿಶೇಷ ಬೋಧಕವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಈ ಆಯುಧದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ
ಮರುದ್ವೇಜತೆಗಳು ಮೇಘವನ್ನು ಭೇದಿಸುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಇವರನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವವರು ಯಾರು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು
ಕೋ ರೇಚತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಚಾಲನಕ್ರಿಯಾನುಪಪತ್ತಿ ಪರಿಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ
ತ್ಮನಾ ಎಂದು ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಮರುತ್ತುಗಳು ಆಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಮಾತ್ರದಿಂದ
ಮೇಘಭೇದನವು ಉಂಟಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿಯು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಮೇಘಭೇದನರೂಪವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ
ಮರುತ್ತುಗಳು ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖರಾಗಲು ಇವರನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವವರು ಇತರರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಕಾರಣ ಇವರು
ತಾವಾಗಿಯೇ ತಮ್ಮ ಆಯುಧದಿಂದ ಮೇಘವನ್ನು ಭೇದಿಸುವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಜಿಹ್ವಯಾ ಹನ್ನೇವ—ಜಿಹ್ವೆಯು (ನಾಲಗೆಯು) ದವಡೆಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವಹಾಗೆ ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿದೆ.
ಮರುತ್ತುಗಳು ತಮ್ಮಿಂದ ತಾವೇ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿ ಮೇಘವನ್ನು ಭೇದಿಸುವಾಗ ಚಾಲನಕ್ರಿಯೆಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಲು
ಪ್ರೇರಕತ್ವವು ಮರುನಿಷ್ಠವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜಿಹ್ವೆಯು ಚಾಲನಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಹಸುವಿನ
ಚಾಲನವು ತಾನಾಗಿಯೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು ಎಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತರೂಪದಿಂದ ಹೇಳಿದೆ.

ಇಷಾಂ ಯಾಮುನಿ ಧನ್ಯಚ್ಯುತೋ ನ—ಅನ್ನಾನಾಂ ತತ್ಪ್ರಾಧನಾನಾಂ ಸಸ್ಯಾನಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಸಮೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಉದಕಸ್ತಾವಿಣೋ ಮೇಘಾ ಇವ | ಧನ್ಯನ್ ಎಂಬ ಪದವು ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೦) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು-ಯಾಸ್ಮರಿಂದ

ಯೇ ಪರಸ್ಯಾಃ ಪರಾವತಸ್ವಿರೋ ಧನ್ಯಾತಿ ರೋಚಿತೇ | ಸ ನಃ ಪರ್ವದತಿ ದ್ವಿಪಃ |

(ಬು. ಸಂ ೧೦-೧೮೭-೨)

ಈ ಬುಕ್ಕು ಉದಾಹೃತವಾಗಿ ಧನ್ಯನ್ ತಬ್ಬವು ಧನ್ಯಂತರಿಕ್ಷಂ ಧನ್ಯಂತ್ಯಸ್ಯಾದಾಪಃ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಇಾಯಣರು ಧನ್ಯನ್ ಶಬ್ದೋ ಅಂತರಿಕ್ಷವಚನಃ | ತೇನ ತಕ್ಷ್ಮಮುದಕಂ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಧನ್ಯನ್ ಶಬ್ದವು ಅಂತರಿಕ್ಷ ನಾಚಕವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷ ದಲ್ಲಿರುವ ಉದಕವು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅನ್ನವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅನ್ನವು ಉಂಟಾಗಲು ಕಾರಣವಾದ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಉದಕಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಮೇಘಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ಜನರು ಅತಿಮವ ಹಾಗೆ ಮಜಮಾನನು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಆಗಮನವನ್ನು ಅತಿಮತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಹಸ್ಯಃ ಏತಶೋ ನ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಅಶ್ವವು ಶಿಕ್ಷಕನ ಆಜ್ಞೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟು ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಗಮನಗಳನ್ನು ಕಲಿಯುವಂತೆ ಎಂದು ಮರುತ್ತುಗಳ ಆಗಮನವೂ ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿರುವುದೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಉಪಮಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ

ಏತಶಃ—ಎಂಬ ಸುವು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೭) ಪರಿತವಾಗಿದೆ

ಪುರುಷೈಷಾಃ—ಬಹುವಿಧಂ ಫಲಮಿಚೈನ್ ಬಹಳ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನು ಆಶಿಸುವ ಮಜಮಾನನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಪುರುಷೈಷಃ ಸ್ತ್ರೋತ್ರಂ ಯಸ್ಯ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯ ನನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಯಜಮಾನನು ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಸ್ತ್ರೋತ್ರವಾಡಿ ಮರುತ್ತುಗಳ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಆಗಮನಗಳಿಂದ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅತಿಮತ್ತಾನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಬುಷ್ಟಿವಿದ್ಯುತಃ—ಬುಷ್ಟ್ಯಾ ವಿದ್ಯೋತಂತೇ ಇತಿ ಬುಷ್ಟಿವಿದ್ಯುತಃ. ಸಂಹೋಧನಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ೪ಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ರೇಚತಿ—ರೇಚ್ಯ ಕಂಪನೇ. ಧಾತು. ಅಂತರ್ಭಾವಿಚ್ಯರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಣಾತಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಹನ್ಯಾ—ಹನು ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನ (ಓ) ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಯಣಾದೇಶ.

ಧನ್ಯಚ್ಯುತಃ—ಚ್ಯುತಿನ್ ಕ್ಷರಣೇ. ಧಾತು. ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಧನ್ಯಾನಂ ಚ್ಯೋತಯಂತಿ ಇತಿ ಧನ್ಯ-ಚ್ಯುತಃ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಷಾಂ—ಪಕ್ಷೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತ್ವತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಹನ್ಯಃ—ಅಹ್ನಿ ಭವಃ ಅಹನ್ಯಃ. ಭವೇ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಏತಶಃ—ಇಣ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಇಣಸ್ತಶನ್ ತತುನಸೌ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಶನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ತಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಃ ||

ಕ್ವ ಸ್ವಿದಸ್ಯ ರಜಸೋ ಮಹಸ್ವರಂ ಕ್ವಾವರಂ ಮರುತೋ ಯಸ್ಮಿನ್ನಾಯಯ |
ಯಚ್ಚಾವಯಥ ವಿಭುರೇವ ಸಂಹಿತಂ ವ್ಯದ್ರಿಣಾ ಪತಥ ತ್ವೇಷಮರ್ಣವಂ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಕ್ವ | ಸ್ವಿತ್ | ಅಸ್ಯ | ರಜಸಃ | ಮಹಃ | ಪರಂ | ಕ್ವ | ಅವರಂ | ಮರುತಃ | ಯಸ್ಮಿನ್ | ಅಯಯ |
ಯತ್ | ಚ್ಚಾವಯಥ | ವಿಭುರಾವ | ಸಂಹಿತಂ | ವಿ | ವ್ಯದ್ರಿಣಾ | ಪತಥ | ತ್ವೇಷಂ | ಅರ್ಣವಂ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ಯೂಯಂ ಯಸ್ಮಿನ್ನದಕನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸಸ್ಯಾಯಯ ಅಗಚ್ಛತ ಅಸ್ಯ ರಜಸೋ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯ ವಾ ಮಯೋ ಮಹತಃ ಪರಂ ಪಾರಮಂತಂ ಕ್ವ ಸ್ವಿತ್ | ಕುತ್ರಾಸ್ತೀತಿ | ನಾಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾವರಮನಾಜ್ಞಾಗ ಅದಿಶ್ಯ ಕ್ವ ಸ್ವಿತ್ | ಕುತ್ರಾಸ್ತಿ | ಅದ್ಯಂತಂ ನ ಕೋಽಪಿ ಜಾನಾತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ಯದಾ ಯೂಯಂ ವಿಭುರೇವ ವಿಭುರಾಣಿ ಶಿಥಿಲಾನಿ ತ್ವಣಾನೀವ ಸಂಹಿತಮೇಕ-ಭೂತಮುದಕಂ ಚ್ಚಾವಯಥ ಸ್ಯಸ್ಯಾನ್ವಾಚ್ಚಾಲಯಥ ತದಾದ್ರಿಣಾ ವಶ್ವೇಣ ತ್ವೇಷಂ ದೀಪ್ತಮರ್ಣವ-ಮುದಕವಂತಂ ಮೇಘಂ ವಿ ಪತಥ | ವಿಶೀರ್ಣಂ ಸಾತಯಥ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ (ನೀವು) | ಯಸ್ಮಿನ್—ಯಾವ ಉದಕ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ಆಯಯ—ಆಗಮಿಸುತ್ತೀರೋ | ಅಸ್ಯ—ಅ | ಮಹಃ—ಅಪಾರವಾದ | ರಜಸಃ—ಉದಕದ (ಲೋಕದ) ಪರಂ—ಅಂತವು | ಕ್ಷ್ವ ಸ್ವಿತ್—ಎಲ್ಲಿ ಇದೆ? | (ತಥಾ - ಹಾಗೆಯೇ) | ಅವರಂ—(ಅದರ) ಅದಿಭಾಗವು | ಕ್ಷ್ವ—ಎಲ್ಲಿದೆ? | ಯತ್—ಯಾವಾಗ (ನೀವು) | ಸಂಹಿತಂ—ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಉದಕವನ್ನು | ವಿಥುರಾ ಇವ—ತಿಥಿಲವಾದ (ಹೆಗುರವಾದ) ಹುಲ್ಲನ್ನು (ಚದುರಿಸುವಂತೆ) | ಚ್ಯಾವಯಥ—ಚದುರಿಸುತ್ತೀರೋ | (ತತ್—ಆಗ) | ಅದ್ರಿಣಾ—ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ! | ತ್ವೇಷಂ—ದೀಪ್ತವಾದ | ಅರ್ಣವಂ—ಉದಕ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಮೇಘವನ್ನು | ವಿ ಪತಥ—(ನೀಳ) ಬೀಳಿಸುತ್ತೀರಿ.

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ಯಾವ ಸೀರಿನ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತೀರೋ ಅದಕ್ಕೆ ಅದಿ ಅಂತಗಳಾವುವು? ಏಕತ್ರ ಸಂಘಟಿತವಾದ ಉದಕವನ್ನು, ನೀವು ಜಲನಾಹಾರವಾದ ಮೇಘಗಳನ್ನೂ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಭೇದಿಸಿ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸುತ್ತೀರಿ.

English Translation

Where, Maruts, is the limit of the vast region (whence you come): where is the beginning of that to which you proceed: when you scatter the dense vapour like light grass, and hurl down the brilliant rain-cloud by the thunderbolt.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಸ್ಯ ರಜಸಃ ಮಹಃ ಪರಂ ಕ್ಷ್ವ ಸ್ವಿತ್—ವೃಷ್ಟ್ಯುದಕಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯ ನಾ ಮರುತಃ ಪಾರಂ ಅಂತಂ ಕುತ್ರಾಸ್ತಿ | ರಜಶ್ಯಬ್ಜವು ರಾತ್ರಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೮) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯಾಸ್ಯರು ರಜಧಾತುವಿನಿಂದ ರಜನಾರ್ಧ ಬೋಧಕವಾದ ರಜಶ್ಯಬ್ಜವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ರಜೋ ರಜತೇರ್ಜೋತಿ ರಜ ಉಚ್ಯತೇ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸಿಗೆ ರಜಃ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದೂ, ಉದಕಂ ರಜ ಉಚ್ಯತೇ ಲೋಕಾ ರಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತೇ ಉದಕಗಳೂ, ಲೋಕಗಳೂ ರಜಶ್ಯಬ್ಜದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿರುವುವು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು (ನಿ. ೪-೧೯) ವಿವರಿಸಿ ಆಯಾಯ ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾದ (ಉದಾಹರಣೆಗಳ) ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಬ್ಜಾಮುಕ್ತೈರಹಿಂ ಗೃಣೇಷೇ ಬುಧ್ನೇ ನದೀನಾಂ ರಜಸ್ಸು ಸೀದನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೩೪-೧೬)

ಇಲ್ಲಿ ರಜಸ್ಸು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉದಕೇಷು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಏಕಾ ಉ ತ್ಯಾ ಉಷಸಃ ಕೇತುಮುಕ್ತತ ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಧೇ ರಜಸೋ ಭಾನುಮಂಜತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೨-೧)

ಇಲ್ಲಿ ರಜಸಃ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಸ್ಯ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಮರುತ್ಯುಗಳನ್ನು ಸಂಭೋಧಿಸಿ ಉದಕಗಳನ್ನು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರು ಆಗಮಿಸುವರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉದಕಗಳ ಮತ್ತು ಲೋಕಗಳ ಮಹತ್ವ ಪೂರಿತವಾದ (ಕೊನೆಯು) ಅಂತ್ಯಭಾಗವು ಎಲ್ಲಿರುವುದು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿ ಅದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವಾರವಾಗಿರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರ ಹಾಗೆಯೇ ಉದಕಗಳ ಅವರಂ ಆನಾಬ್ ಭಾಗಃ ಆದಿತ್ಯ ಕ್ಷ ಸ್ವಿತ್ ಆದಿಯು ಎಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಕೇಳಿ, ನೆ ಕೋಪಿ ಜಾನಾತಿ ಉದಕಗಳ ಆದ್ಯಂತವನ್ನೇ ಯಾವನೂ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಭುರೇವ ಸಂಹಿತಂ ಚ್ಯಾವಯಥ—ಶಿಥಿಲಾನಿ ತೃಣಾನೀವ ಏಕಭೂತಂ ಉದಕಂ ಸ್ಯಸ್ಥಾನಾತ್ ಜಾಲಯಥ ಮರುತ್ಯುಗಳು ಶಿಥಿಲವಾದ ತೃಣಗಳನ್ನು (ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು) ಚಲಿಸುವಂತೆ ಫನೀಭೂತವಾದ ಉದಕಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವಾಗ ಅರ್ಣವಂ ವಿ ಪತಥ ಉದಕಮಂತಂ ಮೋಘಂ ವಿಶೀರ್ಣಂ ಪಾತಯಥ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಉದಕಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಇರುವ ಮೇಘವನ್ನು ಹೊಡೆದು ಸೀಳಿ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯವಕವು ಸುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ ಎಂದು ಮರುತ್ಯುಗಳ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಇಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಅದ್ರಿಣಾ—ಅದ್ರಿಶಬ್ದವು ವಜ್ರ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೧) ಪರಿತವಾಗಿದೆ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಏವರಿಸಿದೆ

ಶ್ವೇಷಂ—ದೀಪ್ತಂ ಈ ಪದವು ಯಾಸ್ಯರಿಂದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ

ಶ್ವೇಷಮಿತ್ಥಾ ಸಮರಣಂ ಶಿಮೀವತೋರಿಂದ್ರಾವಿಷ್ಣ್ನಾ ಸುತಪಾ ವಾಮುರುಷ್ಯತಿ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೧೫೫-೨)

ಇಲ್ಲಿ ಶ್ವೇಷಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಏವರಿಸಿದೆ

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ |

ಆಯಯಿ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೆಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅ ಆದೇಶ. ದ್ವಿತ್ವ. ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಪಿಟ್ ಕಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕಿತ್ವನಿರುವುದರಿಂದ ಆತೋ ಲೋಪ ಇಚಿ ಚೆ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ ೮-೧-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೇ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚ್ಯಾವಯಥ—ಚ್ಯುಜ್ ಗತಾ ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಅಚೋಷ್ಣಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ಆವಾದೇಶ. ಲೆಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಿಭುರಾ ಇವ—ವೃಧ ಭಯಸಂಚಲನಯೋಃ ಧಾತು. ವ್ಯುಥೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಕಿಚ್ಛೆ (ಉ ಸೂ ೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉರಚ್ಛ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಚಿತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶೇತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೇ ಲುಕ್

ಪತಥ—ಪತ್ಯಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ಯರ್ಥಕವಾಗಿದೆ ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷೇಷಂ—ತ್ವಿಷ ದೀಪ್ತೌ. ಧಾತು. ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಘೂವಘಗುಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅರ್ಣವಂ—ಅರ್ಣಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಅರ್ಣವಃ ಅರ್ಣಸೋ ಲೋಪಶ್ಚ (ಠಾ. ೫-೨-೧೦೯-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸಾತೀರ್ನ ವೋಮವತೀ ಸ್ವರ್ವತೀ ತ್ವೇಷಾ ವಿಸಾಕಾ ಮರುತಃ ಪಿಪಿಷ್ವತೀ |
 ಭದ್ರಾ ವೋ ರಾತಿಃ ಪೃಣತೋ ನ ದಕ್ಷಿಣಾ ಪೃಥುಜ್ರಯಾ ಅಸುರ್ಯೇವ
 ಜಂಜತೀ || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಾತಿಃ | ನ | ವಃ | ಅಮೃತತೀ | ಸ್ವೇತತೀ | ತ್ವೇಷಾ | ವಿಸಾಕಾ | ಮರುತಃ | ಪಿಪಿಷ್ವತೀ |
 ಭದ್ರಾ | ವಃ | ರಾತಿಃ | ಪೃಣತಃ | ನ | ದಕ್ಷಿಣಾ | ಪೃಥುಜ್ರಯಾ | ಅಸುರ್ಯೇವ | ಜಂಜತೀ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿನೀ ಸಾತೀರ್ನ ಸಂಭಕ್ತೀವ ಯುಷ್ಮತ್ಸಂಭಜನಂ ಯಥಾ ಪ್ರಕೃತ್ಸಗುಣಂ ತದ್ವದ್ವೋ ರಾತ್ರಿವ್ಯೃಷ್ಟ್ಯಾದಿವಿಷಯಾಮವತ್ಯಮಾತ್ಯವತೀಂದ್ರಾತಿಸಹಾಯವತೀ | ಯಥಾ ರಾಜೇವಾಮನಾನ್ | ಋ. ೪-೪-೧ | ಇತ್ಯತ್ರಾಮತಬ್ದೋಽಮಾತ್ಯವಚನಃ ತದ್ವತ್ | ಯದ್ವಾ |

ವಃ ಸಾತೀ ಸಂವಿಭಕ್ತೀರ್ನಾಮವತೀ | ರೋಗವತೀ ನ ಭವತಿ | ಕಿಂತು ಸ್ವರ್ವತೀ ಸುಖವತೀ ತ್ರೇಷಾ ದೀಶ್ವಾ ವಿಶಾಕಾ ಪರಿಪಕ್ವಫಲಾ ಪಿಪಿಷ್ಠತೀ ಪ್ರೇಷಣವತೀ ಕೃಷೀನಲರೀ ಕರ್ಷಣವತೀ | ವೃಷ್ವಾ ಸತ್ಯಾಂ ಕರ್ಷಂತೀತಿ ಸ್ವಿಸಿದ್ಧಂ | ಸ್ವವಿರೋಧಿಪೇಷಣವತೀ ನಾ | ಭದ್ರಾ ಭಂದನೀಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ | ಕಿಂಚಿ ಪೃಣಿತೋ ಧಾತುರ್ಧನಿಕಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಾ ನ ದಕ್ಷಿಣೇವ ತದ್ವತ್ಸಮ್ಯದ್ಧಕರೀ ಪೃಥುಜ್ರಯಾ ಪೃಥುಜನಾ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿನೀ ಕಿಂಚಾಸುರ್ಯೇವಾಸುರಸ್ಯ ಸ್ವಭೂತಾ ಜಂಜತೀ ಸರ್ವಾನಭಿಭವಂತೀ ಶಕ್ತಿರಿವ | ಸಾ ಯಥಾನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪತ್ಯಾನ್ಯಸ್ತೈ ದಾತುಂ ಸಮರ್ಥಾ ತದ್ವದಿಯಮಪಿ ಮೇಘಸ್ಥಮುದಕಮಪತ್ಯ ಜಗತೋ ದಾತುಂ ಶಕ್ತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಈದೃಶೀ ರಾತಿರಸ್ಯ ಭ್ಯಮಸ್ತಿಸ್ತೀತಿ ಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ | ಸಾತೀ ನ—ಆಗಮನವು (ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ) | ರಾತೀ—(ನಿಮ್ಮ) ವೃಷ್ವಾದಿ ದಾನವೂ | ಅಮವತೀ—ಇಂದ್ರಾದಿ ಸಹಚರಿತ ವಾಗಿ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದು | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಸಾತೀ—ಆಗಮನವು | ನ ಅಮವತೀ—ರೋಗವಿಪಿಷ್ಠವಾದುದಲ್ಲ (ಅನಿಷ್ಠವಾದುದಲ್ಲ) | (ಕಿಂತು—ಆದರೆ) | ಸ್ವರ್ವತೀ—ಮುಖ (ಸ್ವರ್ಗ) ವಿಶಿಷ್ಟವೂ | ತ್ರೇಷಾ - ಉಜ್ವಲ ವಾದುದೂ | ವಿಶಾಕಾ—ಪಕ್ವಫಲೋಪೇತವೂ | ಪಿಪಿಷ್ಠತೀ—ಕೃಷೀನಲರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದುದೂ | ಭದ್ರಾ— ಶುಭಕರವೂ | ಪೃಣಿತಃ—(ದಾತೃವಿನ) ಧನಿಕನ ದಕ್ಷಿಣಾ ನ - ದಕ್ಷಿಣೆಯಂತೆ (ಸಮೃದ್ಧಿಕರವೂ) | ಪೃಥುಜ್ರಯೀ—ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಯೂ (ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಫಲ ಕೊಡುವುದೂ) | (ಮತ್ತು) ಅಸುರ್ಯಾ—ಅಸುರಸಂಬಂಧ ವಾದ | ಜಂಜತೀ—ಸರ್ವಾಭಿಭಾವಕಶಕ್ತಿಯಂತೆ ಇತರಕ್ಕಿಂತಲೂ (ಆಗಿದೆ) | ರಾತೀ—(ಇಂತಹ) ದಾನವ (ನನುಗೆ ದೊರಕಲಿ) |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯದಿಂದ ನೀವು ಸುರಿಸುವ ವೃಷ್ಟಿಯು ನಿಮ್ಮ ಆಗಮನದಂತೆ ಸ್ವರ್ಗಸುಖಸಾಧನವೂ, ಉಜ್ವಲವೂ, ಪರಿಪಕ್ವಫಲಭೂತವೂ, ಕೃಷೀನಲರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವೂ, ಶುಭಕರವೂ, ಧನಿಕನ ದಕ್ಷಿಣೆಯಂತೆ ಸಮೃದ್ಧಿಕರವೂ, ಅತ್ಯಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಫಲಾವಹವೂ, ಮತ್ತು ಅಸುರೀಶಕ್ತಿಯಂತೆ ಸಮಸ್ತನನ್ನೂ ಪರಾಭವಗೊಳಿಸತಕ್ಕದೂ (ಅಸುರೀಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಒಬ್ಬರಿಂದ ಕಸಿದು ದಾನಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತೆ) ಆಗಿದೆ ಇಂತಹ ನಿಮ್ಮ ದಾನವು ನನುಗೆ ಲಭ್ಯವಾಗಲಿ

English Translation.

Like your possession of treasure, Maruts, is your liberality ministerial (of Indra's bounty), heaven-bestowing, brilliant, fruitful, favourable to the husbandman. propitions: . it is like the donation of a wealthy (donor), prompt (of distribution), and like the all-subduing force of the Asuras.

|| ವಿತೇಸವಿಷಯಗಳು ||

ವಃ ಸಾತೀನ ವಃ ರಾತಿಃ ಅನುವತೀ—ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿನೀ ಸಂಭಕ್ತೀರಿವ ಯುಷ್ಮತ್ಸಂ-
ಭಜನಂ ಯಥಾ ಪ್ರಶಸ್ತಗುಣಂ ತದ್ವತ್ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿವಿಷಯಾ ಅಮಾತ್ಯವತೀ ಇಂದ್ರಾದಿಸಹಾಯವತೀ |
ಯದ್ವಾ ವಃ ಸಾತಿಃ ಸಂವಿಭಕ್ತಿಃ ನ ಅನುವತೀ ರೋಗವತೀ ನ ಭವತಿ | ಸಾತಿ ರಬ್ಧಕ್ಕೆ ಸೇವೆಯೆಂದು
ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ರಾತಿ ರಬ್ಧಕ್ಕೆ ದಾನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಅನುವತೀ ಎಂಬ ರಬ್ಧವು ಅಮಾತ್ಯವಚ
ನವೆಂದು ಸುರಕ್ಷಕಾರರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಕೃಣುಷ್ಯಸಾಜಃ ಪ್ರಸಿತಂ ನ ಸೃಷ್ಟೀಂ ಯಾಹಿ ರಾಜೇವಾಮಸಾ ಇಭೇನ |

ಶೃಷ್ಟೀಮನು ಪ್ರಸಿತಂ ದ್ರೂಣಾನೋಽಸ್ತಾಸಿ ವಿಧ್ಯ ರಕ್ಷಸಸ್ತಪಿಸ್ಯೈಃ ||

(ಋ ಸಂ ೪-೪-೧)

ಈ ಸುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅಮವಾನ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ (ರಾಜೇವ) ಅಮಾತ್ಯವಾನ್ ಅಭ್ಯಮನವಾನ್ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು
ಹೇಳಿದೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ರಾಜನು ಸೀತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದವನಾಗಿ ಸೀತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಮಂತ್ರಿಯೊಡನೆ
ಜಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಡುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಅಥವಾ ಅಭ್ಯಮನವಾನ್-ರೋಗಭೂತಃ
ಸರೇಭ್ಯೋ ಭಯದಾತಾ ರೋಗವು ಇತರರಿಗೆ ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವಂತೆ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯವನ್ನು ಉಂಟು
ಮಾಡುವನು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ
ಸಾಯಣರು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ

ಮರುದ್ದೇವತೆಗಃ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಆಗಮನವು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ
ಇರುವಂತೆ, ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಆಚರಿಸುವ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕದಾನವು ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ
ಮಾಡಿ ರಾಜನನ್ನು ಮೋಹಿಸಿದ ರಾಜನು ಸೀತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಸೀತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದ ಮಂತ್ರಿಯೊಡನೆ ಸೂರಿ,
ಸಹಾಯಸಂಪತ್ತಿಗಿಂಪ ಕೂಡಿ ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವಹಾಗೆ, ಮರುತ್ತುಗಳೂ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು
ದಾನಮಾಡುವಾಗ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಅಮಾತ್ಯನನ್ನಾಗಿ (ಸಹಾಯಕನನ್ನಾಗಿ) ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವರು ಎಂದು ಒಂದು
ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಆಚರಿಸುವ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕದಾನವು ರಾಜನು ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ರೋಗ
ದಂತೆ ಭಯಜನಕನಾಗಿರುವನು ಇತರರಿಗೆ ಭಯಜನಕವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ ಅನುವತೀ ಎಂಬ ರಬ್ಧದ
ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅರ್ಥವು ರಾಜನ ಉಸಮಾನಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿಯೂ, ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವು
ಅನನುಗುಣವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಮತ್ತು ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ—ಇದರಲ್ಲಿ ರಾಜವಿಷಯಕ
ವಾದ ವ್ಯತಿರೇಕವು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ ರಾಜನ ಆಗಮನವು ಭಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಆಗಮನದಲ್ಲಿ
ರೋಗಭಯವು ಯಾವಾಗಲೂ ಉಂಟಾಗಲು ಅವಕಾಶವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ವ್ಯತಿರೇಕವು ಸೂಚಿತವಾದುದು ಇತರ
ವಿವೇಕಣಗಳಿಂದ ರಾಜಾಗಮನಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕವೂ ಉತ್ತಮವಾಗಿದೆ

ಮರುತ್ತುಗಳ ಆಗಮನವು—**ಸೈರ್ವತೀ**—ಯಾವಾಗಲೂ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು, **ತ್ರೇಷಾ-**
ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು, **ವಿಪಾಕಾ-** ಉತ್ತಮವಾದ ಫಲವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವುದು, **ಪಿಪಿಷ್ಠತೀ-** ವ್ಯಸನವಾಯ್
 ಗಾರರಿಂದ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸೀಳುವುದು ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದು, **ಭದ್ರಾ-**
 ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಪೃಣತಃ ದಕ್ಷಿಣಾ ನ—ದಾತುರ್ಧನಿಕಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣೇವ ಸಮೃದ್ಧಿಕರೀ | ಪೃಣತಃ ಎಂಬ ಪದವು ನಿರುಕ್ತ
 ಕಾರರಿಂದ—**ತಮೂರ್ಧರಂ ನ ಪೃಣತಾ ಯವೇನ** (ಋ ಸಂ. ೨-೧೪-೧೧) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯವೇನ ಪೂರಯತಿ
 ಎಂದು ಪೂರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಧನದಿಂದ ಪೂರಿತನಾದ ಧನವಂತನೆಂದು
 ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ ಧನವಂತನು ದಕ್ಷಿಣಾರೂಪದಿಂದ ಕೊಡುವ ಧನವು ಸಮೃದ್ಧಿಯು (ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯು) ಆಗುವಂತೆ
 ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಆಗಮನದಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯು ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಉಪಮಾನವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ

ಅಸುರ್ಯೇವ ಜಂಜತೀ—ಅಸುರಸ್ಯ ಸ್ವಭೂತಾ ಸರ್ವಾನಭಿಭವಂತೀ ಶಕ್ತೀರಿವ | ಅಸುರ್ಯಾ
 ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಸುರಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ **ಅಸುರ** ಶಬ್ದವು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿ
 (ನಿ. ೨-೨೨) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು **ಅಸೋರಸುರಾನಸ್ಯಜತ ತದಸುರಾಣಾಮಸುರತ್ವಮಿತಿ ವಿಜ್ಞಾಯತೇ**
 (ನಿ ೩-೮) ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು **ಅಸುರಾಃ ಅಸುರತಾಃ ಸ್ಥಾನೇಷು—ತನ್ಮು ತನ್ಮು**
 ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಲರಾಗಿ ಇಲ್ಲದವರು ಅಸುರರು ಅಥವಾ **ಅಸ್ತಾಃ ಸ್ಥಾನೇಭ್ಯಃ** ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅವರು ತನ್ಮು ಸ್ಥಾನ
 ಗಳಿಂದ ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ಅಸುರರ ಶಕ್ತಿಯು (ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು) ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು **ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋ**
ಅಸದೃತ್ಯ ಅನ್ಯಸ್ಯೈ ದಾತುಂ ಸಮರ್ಥಾ ಒಬ್ಬರ ದ್ರವ್ಯವನ್ನಾಗಲಿ, ಸ್ವತ್ತನ್ನಾಗಲಿ ಅವರಿಂದ ಅಪಹರಿಸಿ,
 ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಅದನ್ನು ಕೊಡಲು ಸಮರ್ಥವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅಸುರಶಕ್ತಿಯ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ
 ದ್ದಾರೆ. ಇದರಂತೆ, ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಶಕ್ತಿಯು **ಮೇಘಸ್ಯಮುದಕಂ ಅಸದೃತ್ಯ ಜಗತಃ ದಾತುಂ ಸಮರ್ಥಾ**
 ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿರುವ ಉದಕಗಳನ್ನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ವೃಷ್ಟಿರೂಪದಲ್ಲಿ ದಾನಮಾಡಲು ಉದ್ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ **ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿನೀ ಸಾತಿಃ ಯಥಾ ಪ್ರಶಸ್ತಗುಣಂ ತದ್ವತ್ ವಃ ರಾತಿಃ** ಎಂದು
 ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ನಿಮ್ಮ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಆಗಮನವು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವಂತೆ ನೀವು
 ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯದಕರೂಪವಾದ ದಾನವೂ ಇರುವುದು ಎಂದು ಉಪಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಾತಿಯ
 ವಿಷಯಕವಾದ ಇತರ ವಿಶೇಷಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ರಾತಿಗೂ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವುಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ
 ಮತ್ತು **ಈದೃತೀ ರಾತಿಃ ಅಸ್ಯಭ್ಯಂ ಅಸ್ತು** ಇತಿ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ನಿಮ್ಮ ದಾನವು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನ
 ರಾದ ನಮಗಾಗಿ ಇರಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕಿಯಾ ||

ಸಾತಿಃ—ಊತಿಯೂತಿಜೂತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ **ಕ್ರೀನ್** ಉದಾತ್ತವಾಗಿ
 ನಿಪಾತಿಸುವಾಗಿದೆ.

ಅಮವತೀ—ಅಮಃ ಅಸ್ಯಾಃ ಅಸ್ತಿ. ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಾದುಸಭಾಯಾಶ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವತ್ಸ. ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಖೋಪ್.

ಸ್ವರ್ವತೀ—ಹಿಂದಿನಂತೇ ಮತುಷ್, ವತ್ಸ. ಖೋಪ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ನೈಜ್ ಸ್ವರಾ ಸ್ವರಿಕಾ (ಫಿ ಸೂ. ೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಾ ಎಂಬುದು ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಾತೀ—ರಾ ಆದಾನೇ. ಧಾತು. ಕ್ಷಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಂತ್ರೇವ್ಯವೇಷವಚಿ—(ಪಾ ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಪೃಣತಃ—ಪೃಣ ಪ್ರೀಣನೇ. ಧಾತು ಲಟಿಗೆ ಶತ್ವಾದೇಶ. ನುನ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುನೋ ನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸುರ್ಯಾ—ಅಸುರಸ್ಯ ಇಯಂ ಸಂಬಂಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಂ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಖಾಪ್. || ೨ ||

! ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ !

ಪ್ರತಿ ಸ್ತೋತ್ರೇಭಿಃ ಸಿಂಧವಃ ಪವಿತ್ರೈಃ ಯದಭಿಃ ಯಾಂ ವಾಚಮುದೀರಯಂತಿ |
ಅವ ಸ್ಮಯಂತ ವಿದ್ಯತಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಯದೀ ಘೃತಂ ಮರುತಃ ಪುಷ್ಪ-
ವಂತಿ || ೮ ||

! ಪದಪಾಠಃ !

ಪ್ರತಿ | ಸ್ತೋತ್ರೇಭಿಃ | ಸಿಂಧವಃ | ಪವಿತ್ರೈಃ | ಯತ್ | ಅಭಿಃ | ಯಾಂ | ವಾಚಂ | ಉತ್ | ಈರಯಂತಿ |
ಅವ | ಸ್ಮಯಂತ | ವಿದ್ಯತಃ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ | ಯದೀ | ಘೃತಂ | ಮರುತಃ | ಪುಷ್ಪವಂತಿ || ೮ ||

! ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ !

ಪವಿತ್ರೈಃ ಮರುತ್ಸಂಬಂಧಿವತ್ಪ್ರೇಚ್ಯಃ ಸಿಂಧವಃ ಸ್ಯಂದನೀಲಾ ಅಪಃ ಪ್ರತಿ ಸ್ತೋತ್ರೇಭಿಃ | ಪ್ರತಿಚಲಂತಿ | ಕದಾ | ಯದ್ಯದಾಭಿಃ ಯಾಮಭಿಃ ಭವಾಂ ವಾಚಂ ಕಬ್ಧಂ ಸ್ವನಿತಲಕ್ಷಣಮುದೀರಯಂತಿ ಉಚ್ಚಾರಯಂತಿ ವಜ್ರಾಣಿ | ಕಿಂ ಚಿ ವಿಮ್ಯತೋ ವಿಮ್ಯೋತಮಾನಾಶ್ಚಿತಿತ್ ಸೃಥಿವ್ಯಾಮಂತರಿಕ್ಷೇ |

ಸೃಢಿವೀತ್ಯಂತರಿಕ್ಷನಾಮ | ಸೃಢಿವೀ ಭೂರಿತಿ ತನ್ನಾಮಸೂಕ್ತಾತ್ | ತತ್ರಾವ ಸ್ಮಯಂತ | ಸ್ಮಯಂತೇ |
ಅನಾಜ್ಞುಖಂ ಪ್ರಕಾಶಂತೇ | ಸೃಢಿವ್ಯಾಮಿತ್ಯೇತದುತ್ರರತ್ಯ ನಾ ಯೋಜ್ಯಂ | ಯದಿ ಯದಾ ಸೃಢಿವ್ಯಾಂ
ಭೂಮ್ಯಾಂ ಘೃತಂ ಕ್ಷರದುಧಿಕಂ ಮರುತಃ ಪುಷ್ಪವಂತಿ ಪುಷ್ಪಂತಿ ಸಿಂಚಂತಿ || ಪುಷೇಃ ಕ್ರಿಯಾದಿಕಸ್ಯ
ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ತ್ವಃ || ಯದ್ಯವಂ ತದೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯತ್— ಯಾವಾಗ | (ವಜ್ರಾಣಿ— ವಜ್ರಾಯುಧಗಳು) | ಅಭಿಯಾಂ— ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿರುವ |
ನಾಚಂ—(ಗುಡುಗಿನ ರೂಪವಾದ) ಒಬ್ಬನನ್ನು | ಉತ್ ಈರಯಂತಿ—ಹೊರಡಿಸುತ್ತವೆಯೋ | (ತತ್—
ಆಗ) | ಸಿಂಧವಃ—ಹರಿಯುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಉದಕಗಳು | ಪವಿಭ್ಯಃ— ಮರುತ್ಸಂಬಂಧಿಯಾದ) ವಜ್ರಾ
ಯುಧಗಳಿಂದ | ಪ್ರತಿ ಸ್ತೋಭಂತಿ— ಹೊರಡುತ್ತವೆ | (ಕಿಂಚಿ— ಮತ್ತೂ) | ಯದಿ— ಯಾವಾಗ |
ಸೃಢಿವ್ಯಾಂ—ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ | ಘೃತಂ—ಉದಕವನ್ನು | ಮರುತಃ—ಮರುದ್ವೇಗವತೆಗಳು | ಪುಷ್ಪವಂತಿ—
ಚುಮುಕಿಸುತ್ತಾರೋ | (ತದಾ—ಆವಾಗ) | ವಿದ್ಯುತಃ—ಹೊಳೆಯುವ ಮಿಂಚುಗಳು | (ಸೃಢಿವ್ಯಾಂ—
ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ) | ಅವ ಸ್ಮಯಂತೇ—ಅವಾಜ್ಞುಖನಾಗಿ ನಗುತ್ತವೆ (ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತವೆ)

|| ಛಾಂದೋಃ ||

ಮೇಘ ಗರ್ಜನೆಯಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಉದಕಗಳು (ಮರುತ್ಸಂಬಂಧವಾದ) ವಜ್ರಾಯುಧಗಳಿಂದ ಹೊರಡಿಸಿ
ಲ್ಪಡುತ್ತವೆ, ಹೀಗೆ ಮರುದ್ವೇಗವತೆಗಳು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ನೀರು ಚುಮುಕಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮಿಂಚು
ಹೊಳೆಯುತ್ತದೆ

English Translation.

The rivers are arrested by the thunderbolts when they utter the voice of the clouds ; but the lightnings smile in the firmament when the Maruts sprinkle water on the earth.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಭಿಯಾಂ ನಾಚಂ ಉದೀರಯಂತಿ -- ಅಭಿಭವಾಂ ಸ್ತನಿತಲಕ್ಷಣಾಂ ನಾಚಂ ಶಬ್ದಂ
ಉಚ್ಚಾರಯಂತಿ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿ ಗುಡುಗಿನ ಧ್ವನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ. ಮಿಂಚುಗಳು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ
ಅವಾಜ್ಞುಖನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದಾಗ, ಮರುದ್ವೇಗವತೆಗಳು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವಂತೆ ಉದಕಗಳನ್ನು ಹಿಂಡುವರು.
ಆಗ ಸಿಂಧವಃ ಪ್ರತಿ ಸ್ತೋಭಂತಿ ಸ್ಯಂದನಶೀಲಾಃ ಅಪಃ ಪ್ರತಿಚಲಂತಿ ಹರಿಯುವ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಇರುವ
ಉದಕಗಳು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಚಲಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಿವರಿಸಿದೆ. ಎಂದರೆ ವೃಷ್ಟಿ
ರೂಪದಿಂದ ಬಿದ್ದ ಮಳೆಯ ನೀರು ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಹರಿಯುತ್ತದೆ

ಪವಿಭ್ಯಃ—ಮರುತ್ಸಂಬಂಧಿ ವಜ್ರೇಭ್ಯಃ | ಪವಿ ಶಬ್ದವು ವಾಚ್ಯನುಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೩) ವಕ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೧) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಪವಿಃ ರಥನೇಮಿರ್ಭವತಿ ಯದ್ವಿಪುನಾತಿ ಭೂಮಿಂ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸೀಳುವ ರಥದ ಚಕ್ರದ ಅಲಗಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಗುರುತು ಪವಿ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಯಾಸ್ಮೈನು ವಿವರಿಸಿ,

ಉತ ಸ್ಮ ತೇ ಪರುಷ್ಣಾ ಮೂರ್ಣಾ ವಸತೆ ತುಂಧ್ಯವಃ |

ಉತ ಪನ್ಯಾ ರಥಾನಾಮದ್ವಿಂ ಭಿಂದಂತೋಜಸಾ ||

(ಬು ಸಂ ೫-೫೨-೯)

ಎಂಬ ಬುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಪವಿಃ ರಥನೇಮಿರ್ಭವತಿ ರಥಚಕ್ರದ ಪಟ್ಟಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ದೇವಾವೈ ವೃತ್ರಸ್ಯ ಮರ್ಮ ನಾನಿದನ್ ತಂ ಮರುತಃ ಕ್ಷುರಪವಿನಾ ವ್ಯಯುಃ— ದೇವತೆಗಳು ವೃತ್ರಾಸುರನ ಮರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಯದಿರುವಾಗ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಕ್ಷುರಧಾರಾಕೃತಿಯಾಗಿರುವ ಹರಿತವಾದ ಅಲಗುಗಳುಳ್ಳ ವಜ್ರಾಯುಧದಂತಿರುವ ಚಕ್ರದ ಪಟ್ಟಿಗಳಿಂದ ಸೀಳಿದರು ಎಂದರೆ, ಮರುತ್ಸುಗಳು ಮೇಘವನ್ನು ತಮ್ಮ ರಥದ ತೀಕ್ಷ್ಣಧಾರೆಗಳಿಂದ (ಪವಿಗಳಿಂದ) ಸೀಳಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಪವಿಭ್ಯಃ ಸಿಂಧವಃ ಪ್ರತಿ ಸ್ಪೋಧಂತಿ ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ಸಂಬಂಧಿ ವಜ್ರೇಭ್ಯಃ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ರಥಚಕ್ರದ ಪಟ್ಟಿಗಳೆಂಬ (ವೃಷ್ಟಿಧಾರೆಗಳೆಂಬ) ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಸಿಂಧವಃ- ಸ್ಯಂದನತೀಲಾಃ ಆಪಃ ಸಿಂಧವಃ ಎಂದು ನದೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು —

ಸುದೇವೋ ಅಸಿ ವರುಣ ಯಸ್ಯ ತೇ ಸಪ್ತೆ ಸಿಂಧವಃ |

ಅನುಕ್ಷರಂತಿ ಕಾಕುದಂ ಸೂರ್ಮ್ಯಂ ಸುಷಿರಾಮಿವ ||

(ಋ. ಸಂ ೮-೬೯-೧೨)

ಈ ಬುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಿಂಧಃ ಸ್ರವಣಾತ್ ಸ್ರವಿಸುವುದರಿಂದ (ಹರಿಯುವುದರಿಂದ) ಉದಕಕ್ಕೆ ಸಿಂಧು ಎಂದು ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪೈಥಿವ್ಯಾಂ —ಅಂತರಿಕ್ಷೇ, ಭೂಮ್ಯಾಂ | ಪೃಥಿವೀ ಎಂಬ ಪದವು ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೨-೫) ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೦) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ (ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಭೂಮಿ) ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಘೃತಂ—ಕ್ಷುರದುಬಕಂ | ಘೃತಶಬ್ದವು (ನಿ. ೨-೨೪) ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ, ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು

ಕೃಷ್ಣಂ ನಿಯಾನಂ ಹರಯಃ ಸುಪರ್ಣಾ ಆಪೋ ವಸಾನಾ ದಿವಮುತ್ರತಂತಿ |

ತ ಆವವೃತ್ತಸ್ತ್ರನ್ನದನಾದ್ಯತಸ್ಯಾದಿಧ್ವತೇನ ಜೈಥಿವೀ ವೃದ್ಯತೇ |

(ಬು ಸಂ.೧-೧೬೪-೪೨)

ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪೃತೇನ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉದಕೇನ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. **ಘೃತಮಿತುತ್ಯದಕನಾಮ ಚಿಘೃತೇಃ ಸಿಂಚತಿಕರ್ಮಣಃ** ಸೇಚನಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಘೃತ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಸ್ಪನ್ನವಾದ ಘೃತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಕ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಯಾಸ್ಯರು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸ್ತೋಭಂತಿ—ಪ್ಲುಭು ಸ್ತಂಭೇ. ಧಾತು ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪರಸ್ಪೃಸದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ **ಉಪಸರ್ಗಾತ್ ಸುನೋತಿ**—(ಪಾ ಸೂ. ೮-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಪವಿಭ್ಯಃ—ಪೂರ್ವ ಪವನೇ. ಧಾತು ಆಚೇ ಇಃ (ಉ. ಸೂ. ೫೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ, ಅವಾದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಭಿಯಾಂ—ಅಭೇ ಭವಾ ಅಭಿಯಾ **ಸಮುದ್ರಾಭ್ರಾದ್ಯಃ** (ಪಾ ಸೂ ೪-೪-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಆಯನೇಯಾ**—(ಪಾ ಸೂ. ೭-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕ ಇಯಾದೇಶ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಒರುತ್ತದೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್.

ಉದೀರಯಂತಿ—ಈರ ಗತೌ ಪ್ರೇರಣೇ ಚ. ಧಾತು ಹೇತುಮತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. **ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ** (ಪಾ. ಸೂ ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಉತ್) ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸ್ಯಯಂತೆ—ಸ್ಯಿಚ್ ಈಸದ್ಧಸನೇ ಧಾತು ಧಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲದ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಜ್‌ಯೋಗೇಽಪಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಯದಿ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ

ಪುಷ್ಪವಂತಿ—ಪುಷ ಸ್ವೇಹನಸೇವನಪೂರಣೇಸು. ಧಾತು. ಕ್ರಾೃದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿ ಏಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಗಳಿಗೆ ಬಿತ್ವಾದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅಚಿತ್ಯಧಾತು**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪವಾದೇಶ. **ನಿಸಾ-ತ್ವೇರ್ಯದ್ಯದಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯದಿ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಸೂತ ಪೃತ್ವಿರ್ನುಹತೇ ರಣಾಯ ತ್ವೇಷಮಯಾಸಾಂ ಮರುತಾಮನೀಕಂ |
ತೇ ಸಪ್ತರಾಸೋಽಜನಯಂತಾಭ್ಯಮಾದಿತ್ಸ್ಯಧಾಮಿಸೀರಾಂ ಪರ್ಯಪಶ್ಯನ್ || ೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಸೂತ | ಪೃತ್ವಿಃ | ಮಹತೇ | ರಣಾಯ | ತ್ವೇಷಂ | ಅಯಾಸಾಂ | ಮರುತಾಂ | ಅನೀಕಂ |
ತೇ | ಸಪ್ತರಾಸಃ | ಅಜನಯಂತ | ಅಭ್ಯಂ | ಆತ್ | ಇತ್ | ಸ್ವಧಾಂ | ಇಸೀರಾಂ | ಪರಿ | ಅಪಶ್ಯನ್ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪೃತ್ವಿರ್ನುಹತಾ ನಾನಾವರ್ಣಾಃ ಪೃತ್ವಿಯೈ ವೈ ಪಯಸೋ ಮರುತೋ ಜಾತಾಃ | ತೈ ಸಂ. ೨-೨-೧೧-೪ | ಪೃತ್ವೀಃ ಪುತ್ರಾ ಉಪಮಾಸಃ | ಋ. ೫-೫೮-೫ | ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇಃ | ತಾಮೇನಾಂತರಿಕ್ಷದೇವತಾಂ ಕೇಚಿದಾಹುಃ | ಸಾ ದೇವೀ ತ್ವೇಷಂ ದೀಪ್ತಮಯಾಸಾಂ ಗಂತ್ವಾಣಾಂ ಮರುತಾಮನೀಕಂ ಸಮೂಹಮೇಕೋನಪಂಚಾಶತ್ಪ್ರಖ್ಯಾಕಮಸೂತ | ಉತ್ಪಾದಿತವತೇ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಮಹತೇ ರಣಾಯ ಸಂಗ್ರಾಮಾಯ | ಮೇಘಜಯಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತೇ ಚ ಮರುತಃ ಸಪ್ತರಾಸಃ ಸಮಾನರೂಪಾ ಹಿಂಸಕಾನಾ ಮೇಘಾನಾಮಭ್ಯಂ ಮೇಘಂ ಜನಯಂತಿ | ಉತ್ಪಾದಿತವಂತಃ | ಆದಿದನಂತರಮೇವೇಷೀರಾಂ ಸರ್ವೇರೇಷ್ಯನ್ಯಾಂ ಸ್ವಧಾಮನ್ವಂ ಸಸ್ಯಾದಿಸಮೃದ್ಧಿಲಕ್ಷಣಂ ಪರ್ಯಪಶ್ಯನ್ | ಪರಿಪಶ್ಯಂತಿ ಸರ್ವೇ ಜನಾಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥಃ ||

ಪೃತ್ವಿಃ—ನಾನಾವರ್ಣವಾದ ಆಕಾಶವು (ವೃತ್ತಿನಾಮಕ ದೇವತೆಯು) | ತ್ವೇಷಂ—ಉಚ್ಚ್ವಲವಾದ | ಅಯಾಸಾಂ—ಗಮನಶೀಲರಾದ | ಮರುತಾಂ—ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ | ಅನೀಕಂ—ಸಮೂಹವನ್ನು | ಮಹತೇ ರಣಾಯ—(ಮೇಘಜಯರೂಪವಾದ) ಮೊಡ್ಡಯುದ್ಧಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಅಸೂತ—ಉತ್ಪತ್ತಿಸಮಾಧಿತು | ಸಪ್ತರಾಸಃ—ಸಮಾನರೂಪರಾದ ಅಧವಾ ಮೇಘಗಳ ಹಿಂಸಕರಾದ | ತೇ—ಆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ಅಭ್ಯಂ—ಮೇಘವನ್ನು | ಅಜನಯಂತ—ಸೃಜಿಸಿದರು | ಆತ್ ಇತ್—ಅನಂತರವೇ | ಇಸೀರಾಂ—ಸರ್ವರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವಾದ | ಸ್ವಧಾಂ—(ಸಸ್ಯಾದಿರೂಪವಾದ) ಆನ್ನವನ್ನು | ಪರಿ ಅಪಶ್ಯನ್—(ಜನರು) ನೋಡಿದರು.

|| ಛಾಂದೋಗ್ಯಃ ||

ನಾನಾವರ್ಣವಾದ ಆಕಾಶವು (ಅಧವಾ ಪೃತ್ವಿ ನಾಮಕದೇವತೆಯು) ಉಚ್ಚ್ವಲವಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಯನ್ನು ಮೇಘಜಯರೂಪವಾದ ಮಹಾರಣಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸೃಜಿಸಿದ ಮೇಲೆ, ಆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಂದ ಮೇಘವು ಸೃಷ್ಟವಾಯಿತು. ಅನಂತರವೇ (ಜನರು) ಸಸ್ಯಾದಿ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಕಂಡರು.

English Translation.

Prishni bore the brilliant troop of the quick-moving Maruts for the great combat (with the clouds), whercupon (mankind) immediately beheld the desiderated food.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪೃಶ್ನಿಃ—ಮರುನ್ಮಾತಾ ನಾನಾವರ್ಣಾ | ತಾನೋನಾಂತರಿಕ್ಷದೇವತಾಂ ಕೇಚಿದಾಹುಃ | ಪೃಶ್ನಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸ್ವಃ ನಾಕಃ ಎಂಬ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ಆದಿತ್ಯರ ಸಾಧಾರಣ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಪೃಶ್ನಿರಾದಿತೋ ಭವತಿ ಸ್ವಾಶ್ವತ ಏನಂ ವರ್ಣ ಇತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ (ನಿ. ೨-೧೪). ಪ್ರಭೂತವಾದ ವರ್ಣವು ಇವನನ್ನು ಅತಿಶಯವಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಕಾರಣ ಆದಿತ್ಯನು ಪೃಶ್ನಿ ಎನಿಸುವನು ಎಂದು ಯಾಸ್ಯರಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಪೃಶ್ನಿ ಎಂಬ ದೇವಿಯು ಮರುತ್ತುಗಳ ಜನನಿಯು ಎಂದೂ, ಇವಳು ನಾನಾವರ್ಣವುಳ್ಳವಳಾಗಿರುವ ಕೆಂದೂ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ದೇವತೆಯಾಗಿ ಇವಳೇ ಇರುವಳೆಂದು ಹೇಳುವ ಕೆಲವರ ಮತವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಪೃಶ್ನಿಯು ಮರುತ್ತುಗಳ ಮಾತೃವೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ “ ಪೃಶ್ನಿಯೈ ವೈ ಪಯಸೋ ಮರುತೋ ಜಾತಾಃ ” (ತೈ. ಸಂ. ೨-೨-೧೧-೪) ಎಂಬ ತ್ರೈತ್ತೀಯ ಸಂಹಿತೆಯ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ, ಪೃಶ್ನೇ ಪುತ್ರಾಃ ಉಪಮಾಸಃ (ಋ. ಸಂ. ೫-೫೮-೫) ಎಂಬ ಋಕ್ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಾ ದೇವೀ ತ್ರೇಷಂ ಆಯಾಸಾಂ ಮರುತಾನುನೀಕಂ ಆಸೂತ—ಪೃಶ್ನಿದೇವಿಯು ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ದಾಗಿಯೂ ಸಂಚರಣ ಶೀಲವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಏಕೋನಪಂಚಾಶತ್ ಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವ (೪೯ ಜನರುಳ್ಳ) ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡಿರುವಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, **ಮಹತೇ ರಣಾಯ ಸಂಗ್ರಾಮಾಯ ಮೇಘ ಜಯಾಯ—**ಈ ಮರುತ್ತುಗಳು ಮೇಘಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿ ಜಯಶೀಲ ರಾಗಲು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಪ್ತರಾಸಃ ಅಭ್ಯಂ—ಸಮಾನರೂಪಾ ಹಿಂಸಕಾ ವಾ ಮೇಘಾನಾಂ | ಮೇಘಂ ಜನಯಂತಿ ಉತ್ಪಾದಿತವಂತಃ | ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದೇಸಮನಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಇರುವರು ಮತ್ತು ಇವರು ಮೇಘಗಳನ್ನು ಹಿಂಸೆ ಪಡಿಸುವರು ಎಂದು ಸಪ್ತರಾಸಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಅಭ್ಯಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಪರಿತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಮರುತ್ತುಗಳು ಮೇಘವನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಆದಿತ್ ಇಷಿರಾಂ ಸ್ವಧಾಂ ಪರ್ಯಪತ್ಯನ್—ಅನಂತರಮೇವ ಸರ್ವೈರೇಷ್ಟವ್ಯಾಂ ಅನ್ವಂ ಸಸ್ಯಾದಿ ಸಮೃದ್ಧಿ ಲಕ್ಷಣಂ ಪರಿಪತ್ಯಂತಿ ಸರ್ವೇ ಜನಾಃ | ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಮೇಘವನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡಿದನಂತರವೇ ಪ್ರಪಂಚದ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ತಮಗೆ ಅಭಿಲಾಷಿತವಾದ ಅನ್ನವು ಸಸ್ಯವೇ ನೊದಲಾದವುಗಳ ಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸ್ವಧಾ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಸ್ವಧೆ ಎಂದು ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವೀ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩ ೨೨) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಸ್ಯಾದಿ (ರೂಪ) ಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಅನ್ನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸೂತೆ—ಸೂದ್ ಪ್ರಾಣಿಗರ್ಭವಿಮೋಚನೇ. ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತನಾದುದರಿಂದ ಆವ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಯಾಸಾಂ—ಅಯು ಗತೌ ಧಾತು. ಅಯಂತೇ ಇತಿ ಆಯಾಃ ತೇಷಾಂ ಅಯಾಸಾಂ. ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ **ನಂದಿಗ್ರಹ ಪಚಾ**—(ಪಾ. ಸೂ ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ಥಿತಿ ಬಹುವಚನ ಪರನಾದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಸುಟಾಗಮ

ಅನೀಕಂ—ಅನ ಪ್ರಾಣನೇ ಧಾತು **ಅನಿದ್ಯುಷಿಭ್ಯಾಂ ಕಿಚ್ಚೆ** (ಉ ಸೂ. ೪೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇನ್ದಿತ್ಯಾದಿನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆವ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಪ್ಸರಾಸಃ—ಪ್ಸಾ ಭಕ್ಷಣೇ. ಪ್ಸಾತಿ ಭಕ್ಷಯತಿ ಇತಿ ಪ್ಸರಃ ರೂಪಂ. ಔಣಾದಿಕ ಡರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಿಪ್ತ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ (ಆಕಾರ) ಲೋಪ. ಸಮಾನಃ ಪ್ಸರಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸಪ್ಸರಾಸಃ | **ಸಮಾನಸ್ಯ ಛಂದಸಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನಕ್ಕೆ ಸಭಾವ **ಸಮಾನಸ್ಯ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೨೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರನಾದಾಗ **ಆಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ.೭-೧-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ

ಅಜನಯಂತೆ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು **ಛಂದಸಿ ಲುಜ್**—(ಪಾ. ಸೂ ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್. **ಹೇತುಮತಿ ಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ ಬಂದಾಗ ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ **ಮಿಶಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಇಷಿರಾಂ—ಇಮ ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. **ಇಷಿಮದಿಮುದಿ** (ಉ. ಸೂ. ೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿರಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಚಿತಃ** (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತನಾದುದರಿಂದ ಟಾವ್.

ಅಪತ್ಯನ್—ದೃತಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಛಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನದಲ್ಲಿ ಲಬ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ಪರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕ ||

ಏಷ ವಃ ಸ್ತೋಮೋ ಮರುತ ಇಯಂ ಗೀರ್ಮಾದಾರ್ಯಸ್ಯ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ
ಕಾರೋಃ |

ಏಷಾ ಯಾಸೀಷ್ಯ ತನ್ನೇ ವಯಾಂ ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವ್ಯಜನಂ ಜೀರ-
ದಾನುಂ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಏಷಃ | ವಃ | ಸ್ತೋಮಃ | ಮರುತಃ | ಇಯಂ | ಗೀಃ | ಮಾಂದಾರ್ಯಸ್ಯ | ಮಾನ್ಯಸ್ಯ | ಕಾರೋಃ |
ಆ | ಇಷಾ | ಯಾಸೀಷ್ಯ | ತನ್ನೇ | ವಯಾಂ | ವಿದ್ಯಾಮು | ಇಷಂ | ವ್ಯಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಥ ಪಂಚದಶ್ಯಾಂ ಸೂಕ್ತೋಪಕ್ರಮಮಾರಭ್ಯ ಕೃತಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಮರುದ್ಭೋಜನೇದ್ಯಾಭಿ-
ಮತಮಾಶಾಸ್ತ್ರೇ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ಏಷ ಸ್ತೋಮ ಇದಾನೀಂಕ್ರಿಯಮಾಣಪ್ರಕಾರಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ವೋ ಯುಷ್ಮದರ್ಥಂ |
ಯುಷ್ಮದ್ಭೋಜನಾಯ ಭವತ್ಪಿತೃರ್ಥಃ | ತಥೇಯಂ ಗೀಃ ಸ್ತುತಿರೂಪಾ ವಾಗುಪಿ ವೋ ಯುಷ್ಮದರ್ಥಾಯ |
ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾನ್ಮಾದಾರ್ಯಸ್ಯ ಸ್ತುತಿವಿಶೇಷ್ಯಮಂದಯಿತುಃ ಸ್ತುತಿಭಿರ್ಮದಸ್ಯ ಪ್ರೇರಯಿ-
ತುರ್ವಾ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ವರಪ್ರದಾನಾದಿನಾ ಮಾನನೀಯಸ್ಯ ಕಾರೋಃ ಸ್ತೋತುರಿಷೇಜ್ಯಯಾ ಯಾಸೀಷ್ಯ |
ಅಗಚ್ಛತ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ತನ್ನೇ ಶರೀರಾಯ | ತತ್ಪೋಷಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ವಯಾಂ ವಯಮಪಿಷಮನ್ನಂ
ವ್ಯಜನಂ ಬಲಂ ಜೀರದಾನುಂ ಜಯಶೀಲದಾನಮೇತತ್ಸರ್ವಂ ವಿದ್ಯಾಮು | ಯುಷ್ಮಾಸ್ವಾಗತೇಷು ಯಜ್ಞ-
ಸಂಪೂರ್ಣೇಷ್ವೈದಿದ್ವಾರಾ ಲಭೇಮಹಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ) ಮರುತಃ—ನಿತ್ಯ ಮರುದ್ಭೇವತೆಗಳೇ | ಮಾಂದಾರ್ಯಸ್ಯ—ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಆನಂದವನ್ನುಂಟು
ಮಾಡುವವನೂ | ಮಾನ್ಯಸ್ಯ—ಮಾನನೀಯನೂ ಆದ | ಕಾರೋಃ—ಸ್ತುತಿ ಕರ್ತೃಗಳಿಗಿವನ | ಏಷಃ ಸ್ತೋಮಃ—
ಈವರೆಗೆ ಮಾಡಿದಸ್ತುತಿಯು | ವಃ—ನಿಮಗೋಸ್ಕರ (ಅಗಲಿ) | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) ‘ ಇಯಂ ಗೀಃ—
ಈ (ಸ್ತುತಿರೂಪ) ವಾಕ್ಯಾ | (ವಃ—ನಿಮಗೋಸ್ಕರ ಅಗಲಿ) | [ಮಾಂದಾರ್ಯಸ್ಯ—ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ನಿಮ್ಮನ್ನು
ತೃಪ್ತಿಸಿಡಿಸುವವನೂ | ಮಾನ್ಯಸ್ಯ—ಅದುದರಿಂದಲೇ ಪೂಜಾರ್ಹನೂ ಆದ | ಕಾರೋಃ—ಈ ಸ್ತುತಿ ಕರ್ತೃಗಳಿಗಿವನ |

ಇಷಾ—ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ | ತನ್ನೇ—(ನಿಮ್ಮ) ಶರೀರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ | ಆ ಯಾಸೀಷ್ಯ—(ಸ್ತುತಿಯು ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಗಮಿಸಲಿ | ವಯಂ—ನಾವೂ | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವ್ಯಜನಂ—ಬಲವನ್ನೂ | ಜೀರದಾನಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮು—ಪಡೆಯೋಣ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿ ಪಡಿಸುವವರೂ, ಪೂಜಾರ್ಹರೂ ಆದ ಸ್ತುತಿ ಕರ್ತೃಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯು ನಿಮಗೆ (ಆನಂದದಾಯಕ) ವಾಗಲಿ, ನಮ್ಮ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ, ಈ ಸ್ತುತಿಯು ನಿಮ್ಮ ಶರೀರಾಭಿವೃದ್ಧಿಕಾರಕವಾಗಲಿ, ನಮಗೂ (ನಿಮ್ಮನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಆಹಾರ, ಬಲ, ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳೂ ಅನುಗೃಹೀತವಾಗಲಿ.

English Translation.

This praise, Maruts, is for you this hymn is for you, (the work) of a venerable author, capable of conferring delight (by his laudations). may the praise reach you for (the good of your) persons, so that we may thence obtain food, strength. and long life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮಾಂದಾರ್ಯಸ್ಯ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ—ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಆ ಪದಗಳಿಗೆ ಅಪಯವಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಮಾಂದಾರ್ಯಸ್ಯ ಎಂದರೆ ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನೆಂದೂ, ಮಾನ್ಯನೆಂದರೆ ಪೂಜ್ಯನೆಂದೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇವೆರಡೂ ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣಗಳು. ಇವೆರಡೂ ಅಂಕಿತನಾಮಗಳಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಉತ್ತತ್ತಿಯ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ,

ಮಾನೇನ ಸಂಮಿತೋ ಯಸ್ಮಾತ್ ತಸ್ಮಾನ್ನಾನ್ಯ ಇಯೋಚ್ಯತೇ |

ಯದ್ವಾ ಕುಂಭಾದ್ಯಪಿರ್ಜಾತಃ ಕುಂಭೇನಾಪಿ ಹಿ ಮೀಯತೇ ||

(ಬೃ ದೇ ೫-೧೫೩)

ಪೂಜಾರ್ಹನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಧವಾ, ಮಾನ (ಅಳತೆ)ದ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕುಂಭದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಕುಂಭರೂಪವಾದ ಮಾನದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದುದರಿಂದಲೂ ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಗೆ ಮಾನ್ಯನೆಂಬ ಹೆಸರು ಸ್ತುತಿಯಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಇದೇ ಅನುಪೂರ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಂದಾರ್ಯಸ್ಯ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಕಾರೋಃ ಎಂಬ ಪದಗಳು ೧೬೫, ೧೬೬ ೧೬೭ ನೇ ಸೂಕ್ತಗಳ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ.

ಸ್ತೋಮಃ, ಗೀಃ ಎಂದು ಸ್ತುತಿಪರ್ಯಾಯವಾದ ಎರಡು ಪದಗಳಿವೆ. ಇವು ಸ್ತುತಿಯ ಪ್ರಕಾರಾಂತರಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಸ್ತೋಮದ ಮಹತ್ವದ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತು ೧೧ನೇ ಭಾಗದ 50-52ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ಇಸಾ ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧ ೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾಸೀಷ್ಟ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ**(ಪಾ. ಸೂ ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪತ್ಯಯ. **ಲಿಜಃ ಸೀಯುಟ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೀಯುಟಾಗಮ **ಸುಟ್ ತಿಥೋಃ** (ಪಾ ಸೂ. ೩-೪-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಟಾಗಮ ಯರೋಪ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದಲೇ ಏಕವಚನ ಬಂದಿದೆ ತಿವಂತವಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದ್ಯಾಮ—ವಿದ್ಯೌ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾಸುಟ್ ಉದಾತ್ತವೆಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಜನಂ—ವೃಜೇ ವರ್ಜನೇ ಧಾತು. **ಕ್ಯೈವ್ಯಜಿ**—(ಉ ಸೂ ೨-೩೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ **ಯುವೋರನಾಕೌ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆನಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಬೀರದಾನಂ—ಬಹುವ್ರಿಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ನೂರ ಅರವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಮಹಕ್ಕಿತ್ತಮಿತ್ಯಷ್ಟರ್ಚಂ ಪಂಚಮಂ ಸೂಕ್ತಮ್ಬಂದ್ರಮಾಗಸ್ತ್ಯಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ | ದ್ವಿತೀಯಾ ಚತುಷ್ಟದಾ ವಿರಾಟ್ ಅಥ ಚತುಷ್ಟದಾ ವಿರಾಡ್ಚಕೈರಿತ್ಯುಕ್ತತ್ಯಾತ್ ವಿರಾಜೋ ದಿಶಃ | ಪಿಂ. ೩-೫ | ಇತಿ ಪಿಂಗಲನಾಗೇನ ಸೂತ್ರೀತತ್ಯಾಚ್ಚ | ಮಹೋಽಪ್ಪೌ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿರಾಡಿತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ || ಸಮೂಕ್ತೇ ದಶರಾತ್ರೇ ದ್ವಿತೀಯೇ ಛಂದೋಮೇ ಮರುತ್ಪ್ರತೀಯೇ ಇದಂ ವಿಶ್ವಜಿತೋಽಗ್ನಿಂ ನರ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯ ಶಂಸಾ ಮಹಾಂ ಮಹಕ್ಕಿತ್ತಮಿಂದ್ರ | ಅ. ೮-೬ | ಇತಿ ||

ಅನುನಾದವು - **ಮಹಕ್ಕಿತ್ತಂ** ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತನೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಋಕ್ಯುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಋಷಿಯು, ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು. **ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್** ಛಂದಸ್ಸು **ವಿರಾಟ್ ದಶಕೈಃ**—ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿದ್ದರೆ ಆ ಋಕ್ಯಿಗೆ ವಿರಾಟ್ ಛಂದಸ್ಸೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಪಿಂಗಲನಾಗರಿಂದ ಛಂದೋನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ (ಪಿ. ೩-೫) ಎರಡನೆಯ ಋಕ್ಯು ವಿರಾಟ್ ಛಂದಸ್ಸವು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ **ಮಹೋಽಪ್ಪೌ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿರಾಟ್** ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಹತ್ತುದಿನ ಪರ್ಯಂತರ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಸಮೂಕ್ತವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯ ಛಂದೋಮಾ ಮಂತ್ರ ಪರನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ಪ್ರತೀಯ ಶಪ್ತಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶೌತಸೂತ್ರದ **ವಿಶ್ವಜಿತೋಽಗ್ನಿಂ ನರ** ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ **ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯ ಶಂಸಾ ಮಹಾಂ ಮಹಕ್ಕಿತ್ತಮಿಂದ್ರ** ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗುವುದು. (ಅ. ೮-೬)

ಸೂಕ್ತ — ೧೬೯

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೩ || ಸೂಕ್ತ—೧೬೯ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೮, ೯ ||

|| ಸೂಕ್ತ ದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಲಂಪ್ಯ—೮ ||

|| ಋಷಿ—ಅಗಸ್ತ್ಯಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

|| ಭಂದಾ—೧, ೩-೮ ತ್ರಿಸ್ಪತ್ | ೨ ಚತುಷ್ಪದಾ ನಿರಾಹ್ |

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮಹತ್ವಿತ್ವಮಿಂದ್ರ ಯತ ಏತಾನ್ಮಹತ್ವಿದಸಿ ತ್ಯಜಸೋ ವರೂತಾ |

ಸ ನೋ ವೇಧೋ ಮರುತಾಂ ಚಿತ್ತಾನ್ತುಮ್ನಾ ವನುಷ್ಯ ತವ ಹಿ ಪ್ರೇಷಾ || ೧ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಮಹಃ | ಚಿತ್ | ತ್ವಂ | ಇಂದ್ರ | ಯತಃ | ಏತಾನ್ | ಮಹಃ | ಚಿತ್ | ಅಸಿ | ತ್ಯಜಸಃ | ವರೂತಾ |

ಸಃ | ನಃ | ವೇಧಃ | ಮರುತಾಂ | ಚಿತ್ತಾನ್ | ತುಮ್ನಾ | ವನುಷ್ಯ | ತವ | ಹಿ | ಪ್ರೇಷಾ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಯತಃ ಕಾರಣಾದೇತಾನ್ಮರುತೋ ಮಹತ್ವಿನ್ಮಹತೋಽಪಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತಿಶಯ-
ವತ್ತಾತ್ವಂ ನಿರಪೇಕ್ಷೇಣಾಪಿ ಸ್ನೇಹಾನ್ ತ್ಯಜಸೀತಿ ಶೇಷಃ | ಅತಃ ಕಾರಣಾನ್ಮಹತ್ವಿದಸಿ | ಚಿದಿತಿ
ಪಾದಪೂರಣಃ | ಮಹತೋಽಪಿ ತ್ಯಜಸಸ್ತಾಗಾತ್ | ಯದ್ವಾ | ಏತತ್ಕ್ರೋಧನಾಮ | ಕ್ರೋಧಾದ್ವಾ |
ವರೂತಾ ವರಿತಾ ರಕ್ಷಿತಾಸಿ | ಭವಸಿ | ಯದ್ವಾ | ಮರುತೋಽಪಿ ತ್ಯಾಗಾದ್ವ್ಯಷ್ಟ್ಯಾದಿವಿಷಯಾದ್ವಾರಯಿ-
ತಾಸಿ | ಯಸ್ಯಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾತ್ ಹೇ ಮರುತಾಂ ವೇಧೋ ನಿಧಾತಃ ಸ ತಾದೃತಸ್ತ್ವಂ ಚಿತ್ತಾಂಕ್ಷೇತ-
ನಾನಾಸ್ಮದನುಗ್ರಹವಿಷಯಜ್ಞಾನೋಪೇತಃ ಸನ್ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಸುಮ್ನಾ ಸುಖಾನಿ ಮರುದಾಯಿತ್ತಾನಿ
ವ್ಯಷ್ಟ್ಯಾದಿರೂಪಾಣಿ ವನುಷ್ಯ | ದೇಹಿ | ತಾನಿ ಸುಮ್ನಾನಿ ತವ ಹಿ ಪ್ರೇಷಾ | ತವ ಖಲು ಪ್ರಿಯತಮಾನಿ |
ಹಿಶಬ್ದಃ ಅಯಮಿಂದ್ರೋ ಮರುತ್ಸಪಾ | ಋ. ೮-೨೩-೨ | ಇತ್ಯಾದಿಕ್ರೂತಿಷು ಪ್ರಸಿದ್ಧೈರ್ಭಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯತಃ—ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಮಹಃ
ಚಿತ್—ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವವು ವಿಶಿಷ್ಟರಾದಾಗ್ಯೂ | ಏತಾನ್—ಈ ಮರುತ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು | ತ್ಯಜಸಃ—ಕ್ರೋಧ

ದಿಂದ (ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಕ ತ್ಯಾಗದಿಂದ) | **ವರೂತಾ (ಆಸಿ)**—ರಕ್ಷಿಸುವವನಾಗಿದ್ದೀಯೋ | (ಆತಃ—
ಆಕಾರಣದಿಂದ) | **ಮಹಃ ಚಿತ್ ಆಸಿ**—ಏಜನಾಗಿಯೂ ಮಹಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ | **ಹೇ ಮರುತಾಂ
ವೇಧಃ**—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ವಿಧಾತ್ಯವಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | **ಸಃ**—ಅಂತಹ ನೀನು | **ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್**—ಅಸ್ತದ
ನುಗ್ರಹ ರೂಪಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಾಗಿ | **ನಃ**—ನಮಗೆ | **ಸುಮ್ನಾ**—(ಮರುತ್ಯಾತ್ಯವಾದ)ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ರೂಪಸುಖಗಳನ್ನು |
ವನುಷ್ಯ—ಕೊಡುವವನಾಗು | (**ತಾನಿ**—ಆ ಸುಖಗಳು) | **ತವ**—ನಿನಗೆ | **ಪ್ರೇಷ್ಯಾ ಹಿ**—ಪ್ರಿಯತಮವೆಂದು
ಪ್ರಸಿದ್ಧವಷ್ಟೇ.

† ಭಾವಾರ್ಥ |

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅತಿದೊಡ್ಡವರಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಕೈ ಬಿಡದೆ ರಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ, ನೀನು ನಿಜ
ವಾಗಿಯೂ ಮಹಾತ್ಮನೇ ಆಹುದು, ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೃಜಿಸುವ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿ
ಯುಳ್ಳವನಾಗಿ, ನಿನಗೆ ಆತಿಪ್ರಿಯವಾದ, ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ರೂಪ ಸುಖಗಳನ್ನು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation.

You, Indra, are mighty from the might of those of whom you are
the protector against abandonment therefore, creator of the Maruts.
favourably-minded towards us, grant us those blessings which are most dear
to you

‡ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

**ಮರುತಃ ಮಹತ್ಕಿತ್; ತೈಜಸಃ ವರೂತಾ; ಮಹತೋಽಸಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತಿಶಯವತ್ತ್ವಾತ್ ತ್ವಂ
ನಿರವೇಕ್ಷೇಣಾಸಿ ಸ್ವೇಣಾತ್ ನ ತೈಜಸಿ | ಅತಃ ಕಾರಣಾತ್ ಮಹತ್ಕಿದಸಿ |** ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.
ಮರುತ್ತುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ವಿಷಯವು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ತೈತ್ತಿರಿಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.
ವಿಶಿದೇವಿಯು ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವ ಪುತ್ರನನ್ನು ಹೊಂದಲಿಚ್ಛಿಯಿಂದ ಕಶ್ಯಪ ಮಹಿಸಿಯ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು
ಪಡೆದು ನಿಯಮದಿಂದ ಇರುವಾಗ ಗರ್ಭಿಣಿಯಾದ ಅವಳ ಉದರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಇಂದ್ರನು ಆ ಗರ್ಭವನ್ನು ತನ್ನ
ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಏಳು ಭಾಗವಾಗಿ ಸೀಳಿದಕಾರಣ ಆ ಶಿಶುವು ರೋದಿಸಿದಾಗ (ಮಾರುದ—ಅಳಬೇಡ) ಎಂದು
ಇಂದ್ರನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮರುತ್ ಎಂದು ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ ಅನಂತರ ದಿಶಿಗೆ ಎಚ್ಚರವಾಗಿ ಇಂದ್ರನ
ಸಂಗಡ ಈ ಗರ್ಭಶಲಗಳು ಜೀವಂತವಾಗಿ ನಿನಗೆ ಸಹಾಯಕಗಳಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು
ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಸ್ತನಿಹಿತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ ಇದು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ

ಇಂದ್ರನೂ ಮರುತ್ತುಗಳೂ ಇಬ್ಬರೂ ಬಹಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಇರುವವರು ಇವರು ಇಬ್ಬರೂ ಕಾರ್ಯಾ
ಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ನಿರವೇಕ್ಷರಾಗಿರುತ್ತಾ ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಸಹಾಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರಲ್ಲ ಹೀಗಿದ್ದರೂ, ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಬಹಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದರೂ ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವೇಹದಿಂದ ಇರುವುದರಿಂದ
ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಹಾತ್ಮ್ಯವು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ತೈಜಸಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ

ತ್ಯಾಗಾತ್ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಬಹಳ ಶೂರರಾದವರು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಂತರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ತಮ್ಮ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಪ್ರಯೋಜನಾಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ಗೊಳಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರನು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿರದೆ ನಿರಪೇಕ್ಷನಾಗಿ ಮೊದಲು ಅವರ ಉತ್ತಮ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಅವರನ್ನು (ಮರುತ್ಯುಗಳ)ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅವರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಇರುವುದು ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಹತ್ತ್ವ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃಜಸಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕ್ರೋಧ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ತೈಜಸ್ ಎಂಬ ಪದವು ಕ್ರೋಧನಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ತನ್ನನ್ನು ರತ್ನುನನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಮುಂದೆ ತನ್ನ ನಿಗ್ರಹವನ್ನಾಚರಿಸುವನೆಂದು ಮರುತ್ಯುಗಳ ಉತ್ತಮಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ತಿಳಿದು ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರೋಧದಿಂದ ಇದ್ದರೂ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು **ವರೂತಾ** ರಕ್ಷಿಸುವವನು ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯು ಸ್ತುತ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಮೂರನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಮರುತೋಽಸಿ ತ್ಯಾಗಾತ್ ವೃಷ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಾತ್ ವಾರಯಿತಾಸಿ** ಮರುದೇವತೆಗಳು ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತರನ್ನಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಮಾಡಿರುವ ಕಾರಣ ಇಂದ್ರನು **ಮರುತಾಂ ವೇಧಃ ವಿಧಾತಃ** ಮರುತ್ಯುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್ ನ ಸುಮ್ನಾ ವನುಷ್ಯ— ಚಿಕಿತ್ಸು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಚೇತನಾವಾನ್ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಇರುವುದಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ **ಅಸ್ತದನುಗ್ರಹ ವಿಷಯಜ್ಞಾನೋಪೇತಃ** ಯಾಜ್ಞಿಕರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸುವ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. **ಸುಮ್ನಾ** ಎಂಬ ಪದವು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಅನುಗ್ರಹೀತವಾಗುವ ಸುಖವು **ಮರುದಾಯಿ ತ್ವಾನಿ ವೃಷ್ಟಿರೂಪಾಣಿ** ಮರುದೇವತೆಗಳಿಂದ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಕಾರ್ಯಾಧೀನವಾದ ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದುದು (ಸುಖವು ಆಗಿರುವುದು) ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಅದರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಸುಖವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮಗೆ ಇಂದ್ರನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಆತಿಸಿದೆ

ತವ ಹಿ ಪ್ರೇಷಾ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಈ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಸುಖವು ಇಂದ್ರನ ಸ್ನೇಹಿತರಾದ ಮರುತ್ಯುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಕಾರಣ ಇಂದ್ರನಪ್ರೀತಿಗೆ ವಿಷಯವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು **ಅಯಮಿಂದ್ರೋ ಮರುತ್ಯುಟಾ** (ಋ. ಸಂ. ೮-೨೬-೨) ಎಂಬ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ಯುಗಳ ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿರುವ ವಿಷಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಹಃ—ಮಹತಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅತಿಗೆ ಲೋಪ.

ಅಸಿ—ಅಸ ಭುವಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತೈಜಸಃ—ತೈಜ ಹಾನೌ ಧಾತು **ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಅಸುನ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಂಚಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವರೂತಾಃ—ವೃಜ್ ವರಣೇ. ಧಾತು. ಗ್ರಸಿತಸ್ಯ ಭಿತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃಜಂತ ನಾಗಿ ನಿವಾತಿಕವಾಗಿದೆ ಚಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪ್ರೇಷಾ—ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರಿಯತಮಾನಿ. ಪ್ರಿಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅತಿಶಾಯಿನೇತಮಬಿಷ್ಣನ್** (ಪಾ.ಸೂ. ೫-೩-೫೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬರುತ್ತದೆ. **ಪ್ರಿಯಸ್ಥಿರ**—(ಪಾ.ಸೂ. ೬-೪-೧೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಿಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾದೇಶ. **ಪ್ರಕೃತ್ಯೈಕಾಚ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ. ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೇಧಃ—ಡುಧಾಇ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ವಿಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ವಿಧಾಚ್ಛೋ ನೇಧಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೬೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉಪಸರ್ಗವಿಶಿಷ್ಟಕ್ಕೆ ವೇಧಾದೇಶ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ವಸುಕ್ಲ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ವಸುವಿನ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಸುಮ್ನಾ—ಶೇತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ವಾ ಸೂ ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ವನುಷ್ಯ—ವನು ದಾನೇ (ಅನೇಕಾರ್ಥಕ ಧಾತು) ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಃ ||

ಅಯುಜ್ರಂತ ಇಂದ್ರ ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಣೀರ್ವಿದಾನಾಸೋ ನಿಷ್ಪಿಧೋ ಮರ್ತ್ಯತ್ರಾ |
ಮರುತಾಂ ಪೃತ್ನುತಿಹಾಸಮಾನಾ ಸ್ವಮಿರ್ಲಸ್ಯ ಪ್ರಧನಸ್ಯ ಸಾತಾ || ೨ ||

|| ಪದವಾಃ ||

ಅಯುಜ್ರನ್ | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಣೀಃ | ವಿದಾನಾಸಃ | ನಿಷ್ಪಿಧಃ | ಮರ್ತ್ಯತ್ರಾ |
ಮರುತಾಂ | ಪೃತ್ನುತಿಃ | ಹಾಸಮಾನಾ | ಸ್ವಮಿರ್ಲಸ್ಯ | ಪ್ರಧನಸ್ಯ | ಸಾತಾ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪೂರ್ವಮಂತ್ರೇ ಮರುತಾಮಿಂದ್ರಸಾಹಾಯ್ಯಮುಕ್ತಂ | ಅತ್ರೇಂದ್ರಸ್ಯ ಮರುತಾಹಾಯ್ಯಮು-
ಚ್ಯತೇ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ಮರುತೋಽಯುಜ್ವನ್ | ಯುಜ್ಯಂತೇ | ತ್ವಯಾ ಯುಕ್ತಾ ಭವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ಕೀದೃಶಾಸ್ತೇ | ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಣೀರ್ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಣಯೋ ರಾಜ್ಯತ್ವೇನ ಸರ್ವಜನವಂತಃ | ಕಿಂಚಿ ಮರ್ತ್ಯತ್ವಾ
ಮರ್ತ್ಯೇಷು ಮರ್ತ್ಯಾರ್ಥಂ ನಿಷ್ಪಿಧೋ ನಿಶೇಷೇಣೋದಕಸ್ಯ ಸೇತ್ಸ್ಮನ್ನೇಘಾನ್ನಿದಾನಾಸೋ
ಜಾನಾನಾಃ | ಕಿಂಚಿ ಯೇಷಾಂ ಮರುತಾಂ ಪೃತ್ನುತಿಃ ಸೇನಾ ಸ್ವರ್ಮಿಾಲ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಥನಸ್ಯ ಸುಖಸೇತ್ತಿಃ
ಪ್ರಕೃಷ್ಠಧನವತೋ ವೃತ್ರಾದಿಸಂಗ್ರಾಮಸ್ಯ ಸಾತೌ ಲಾಭೇ ಜಯೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಸೇನಾ ಹಾಸ-
ಮಾನಾ ಹಾಸಂ ಕುರ್ವತಿ ಹರ್ಷಯುಕ್ತಾ ಭವತಿ | ಯದ್ವಾ | ಸುಖೇನ ಮಿಹ್ಯತೇ ಜಲಂ ಯಸ್ಮಿನ್
ತಾದೃಶಸ್ಯ ಪ್ರಥಾನಸ್ಯ ಪ್ರಕೃಷ್ಣೋದಕಾಖ್ಯಧನಸಾಧನಸ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮಸ್ಯ ಸಾತೌ | ಮೇಘಭೇದನಾಯೇತಿ
ಯಾವತ್ | ಯೇಷಾಮೀದೃಶೀ ಸೇನಾಸ್ತಿ ತೇ ಮರುತೋಽಯುಜ್ವನ್ತಿತಿ ಸಂಬಂಧಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | (ಯೇಷಾಂ) ಮರುತಾಂ—ಯಾವ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ |
ಪೃತ್ನುತಿಃ—ಸೇನೆಯು | ಸ್ವರ್ಮಿಾಲ್ಯಸ್ಯ—ಸ್ವರ್ಗಸಾಧಕವಾದ (ಸುಖಸಾಧಕವಾದ) | ಪ್ರಥನಸ್ಯ—ಪ್ರಕೃಷ್ಣ
ಧನ ವಿಷ್ವರಾದ (ವೃತ್ರಾದಿಗಳೊಡನೆ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ) | ಸಾತೌ—(ನಿನ್ನಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದ) ಲಾಭ (ಜಯ) ವಿಷ
ಯದಲ್ಲಿ | [ಅಥವಾ ಸ್ವರ್ಮಿಾಲ್ಯಸ್ಯ—ಸುಖವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದ ಜಲವುಳ್ಳ | ಪ್ರಥನಸ್ಯ—ಪ್ರಕೃಷ್ಣವಾದ ಜಲರೂಪ
ಧನವಿಷ್ವವಾದ ಮೇಘದ | ಸಾತೌ—(ನೀನು ಗಳಿಸುವ) ಜಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ] | ಹಾಸಮಾನಾ—ನಗುತ್ತಿರುತ್ತ
ದೆಯೋ | ತೇ—ಅಂತಹ | ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಣೀಃ—ಸರ್ವಜನವಿಶಿಷ್ಟರೂ | ಮರ್ತ್ಯತ್ವಾ—ಮನುಷ್ಯರಿಗೋಸ್ಕರ |
ನಿಷ್ಪಿಧಃ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು | ವಿದಾನಾಸಃ—ತಿಳಿದಿರುವವರೂ ಆದ ಮರುದ್ವೇ
ವತೆಗಳು | ಅಯುಜ್ವನ್—(ನಿನ್ನೊಡನೆ) ಸೇರುತ್ತಾರೆ.

• ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸರ್ವಜನವಿಶಿಷ್ಟರೂ (ಮನುಷ್ಯರಿಗೆಲ್ಲಾ ಒಡೆಯರೂ) ವೃಷ್ಟಿ ಕಾರಕಗಳಾದ ಮೇಘಗಳನ್ನು
ಮನುಷ್ಯರಿಗೋಸ್ಕರ ಪ್ರೇರಿಸುವವರೂ ಆದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ನಿನ್ನೊಡನೆಯೇ ಇರುತ್ತಾರೆ, ನೀನು ಸಾಧಿಸುವ
ವೃತ್ರಾದಿಜಯದಿಂದ ಅಥವಾ ಮೇಘ ಭೇದನದಿಂದ ಈ ಮರುತರು ಹೃಷ್ಯರಾಗುತ್ತಾರೆ

English Translation

Rulers over all men, and impelling towards man the water-shedding
clouds, they are united, Indra, (with you) . the host of Maruts is delighted
by (your) acquisition of heaven-bestowing wealth.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಮಾಡಿರುವ ಸಹಾಯವು ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದ ಆಗುವ ಸಹಾಯವು ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಣೀಃ—ಸಾಯಣರು ಈ ಪದವನ್ನು ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಣಯಃ ಎಂದು ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತವಾದ ಪದವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ರಾಜ್ಯತ್ವೇನ ಸರ್ವಜನವಂತಃ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ರಾಜ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿದು ಎಲ್ಲವೂ ರಕ್ಷಣಾವಿಷಯವಾಗಿರುವುದು ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶ್ವರೂಪವಾದ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಇರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಮರ್ತ್ಯಾತ್ರಾ ನಿಷ್ಪಿಧಃ ವಿದಾನಾಸಃ—ಮರ್ತ್ಯಾರ್ಥಂ ನಿಶ್ಚೇಷೇಣ ಉದಕಸ್ಯ ಸೇಕ್ತ್ಯಾನ್ ಮೇಘಾನ್ ವಿದಾನಾಸಃ ಜಾನಾನಾಃ—ಮೇಘಗಳು ಉದಕಗಳನ್ನು ಮನುಷ್ಯರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಸುರಿಸುವುವು ಎಂದು ತಿಳಿದು ಇರುವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಮರುತಾಂ ಪೃತ್ನುತಿಃ ಪ್ರಥನಸ್ಯ ಸಾತ್ ಹಾಸಮಾನಾ—ಪೃತ್ನುತಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸೇನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ಪ್ರಥನಶಬ್ದವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ

ನ್ಯಕ್ತಂದಯನ್ನು ಪಯಂತ ಏನಮಮೇಹಯನ್ಪೃಷಭಂ ಮಧ್ಯ ಆಜೇಃ |

ತೇನ ಸೂಭರ್ವಂ ತತವತ್ಸಹಸ್ರಂ ಗವಾಂ ಮುದ್ಗಲಃ ಪ್ರಥನೇ ಜಗಾಯ |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೧೦೨-೫)

ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಥನ ಇತಿ ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮ ಪ್ರಕೀರ್ಣಾನ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಧನಾನಿ ಭವಂತಿ ಧನವೂ ಇಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ವ್ಯಯಮಾಡಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ (ಯುದ್ಧವು) ಸಂಗ್ರಾಮವು ಪ್ರಥನಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸಾಯಣರು ಸಂಗ್ರಾಮ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಇದು ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಸುಖಸೇಕ್ತುಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಣಧನವತೋ ವೃತ್ತಾದಿಸಂಗ್ರಾಮಸ್ಯ ಲಾಭೇ ಬಯೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಸೇನಾ ಹರ್ಷಯುಕ್ತಾ ಭವತಿ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನವುಳ್ಳ ವೃತ್ತನೇ ಮೊದಲಾದ ಅಸುರರ ಸಂಗಡ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವು ಲಭಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸೇನೆಯು ಹರ್ಷದಿಂದ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ—ಸ್ವರ್ಮೀಷ್ಟಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಥನಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸುಖೇನ ಮಿಹ್ಯತೇ ಜಲಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ತಾದ್ಯತಸ್ಯ ಪ್ರಥನಸ್ಯ ಪ್ರಕೃಷ್ಣೋದಕಾಖ್ಯಧನಸಾಧನಸ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮಸ್ಯ ಸಾತ್ ಮೇಘಭೇದನಾಯ—ಸುಖದಿಂದ ಉದಕವು ದೊರೆಯುವ ಸನ್ನಿವೇಶವಾದ, ಎಂದರೆ ಉದಕವೆಂಬ ಧನವು ದೊರಕುವುದರಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಾದ ಮೇಘಭೇದನರೂಪವಾದ ಸಂಗ್ರಾಮಕ್ಕಾಗಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸೇನೆಯು ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಇರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ನಿವೃತ್ತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಯುಜ್ಜನ್—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್. ಕರ್ಮಣಿ ಯಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಇಕಾರಲೋಪ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ರುಬಾಗಮು. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮು. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಆದ್ಯುದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿತ್ಯಕ್ಯಷ್ಟೀಃ—ವಿಶ್ವೇ-ಸರ್ವೇ ಕೃಷ್ಣಯಃ-ಜನಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ **ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪರ್ವಣ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದಾನಾಸಃ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಔತ್ಪಾದಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ **ಚಿತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ಆಜ್ಞಸೇರಸುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮು.

ನಿಷ್ಪಿಧಃ—ಷಿಧ ಗತ್ಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಾದಿ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮರ್ತ್ಯತಾ—ದೇವಮನುಷ್ಯ ಪುರುಷಪುರುಮರ್ತ್ಯೇ—(ಪಾ. ಸೂ ೫-೪-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತಕ್ಕೆ ತ್ರಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ

ಹಾಸಮಾನಾ—ಹಸೇ ಹಸನೇ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು **ಶಾಸ್ಯನುದಾತ್ರೇತ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ರವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸ್ಮರ್ಮಿಗಳ್ಲಸ್ಯ—ಮಹ ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಹೋಥಃ** (ಪಾ. ಸೂ ೮-೨-೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ವ. **ಝಷಸ್ತಘೋಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ವ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ಪುತ್ತ್ವ ಬಂದಾಗ **ಘೋಥೇ ಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಧಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಧ್ರಲೋಪೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯ**—(ಪಾ. ಸೂ ೬-೩-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. **ಸ್ಯಜ್ ಸ್ವರೌ ಸ್ವರಿತೌ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರೌ ಎಂಬುದು ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವಸ್ಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಾತೌ—ಪಣು ದಾನೇ. **ಊತಿಯೂತಿ**—(ಪಾ. ಸೂ ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರೀನ್ ಉದಾತ್ರವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಸಪ್ತಮಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಮೃತ್ವಾ ತ ಇಂದ್ರ ಋಷ್ಣಿರಸ್ಮೇ ಸನೇವ್ಯಭ್ವಂ ಮರುತೋ ಜುನಂತಿ |

ಅಗ್ನಿಶ್ಚಿದ್ಧಿ ಷ್ವಾತಸೇ ಶುಶುಕ್ವಾನಾಪೋ ನ ದ್ವೀಪಂ ದಧತಿ ಪ್ರಯಾಂಸಿ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಮೃತ್ | ಸಾ | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ಋಷ್ಣಿಃ | ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ಸನೇಮಿ | ಅಭ್ವಂ | ಮರುತಃ | ಜುನಂತಿ |

ಅಗ್ನಿಃ | ಚಿತ್ | ಹಿ | ಸ್ತು | ಅತಸೇ | ಶುಶುಕ್ವಾನ್ | ಆಪಃ | ನ | ದ್ವೀಪಂ | ದಧತಿ | ಪ್ರಯಾಂಸಿ |

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ಸಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಋಷ್ಣಿವಜ್ರಾಪ್ಯಾಯುಧವಿಶೇಷೋಽಸ್ಮೇ ಅಸ್ಮದ್ವೃಷ್ಟ್ಯರ್ಥ-
ನುಮ್ಯಕ್ | ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಮೇಘಸಮಾಪೇ | ಏವಂ ಚ ಸತಿ ಮರುತೋಽಪಿ ಸನೇಮಿ | ಅಹ್ನಾಯೇತಿ
ಪಟ್ ಪುರಾಣನಾಮಾನೀತೃಕ್ತತ್ವಾತ್ಸನೇನೀತಿ ಪುರಾಣನಾಮ | ಪುರಾಣಂ ಚಿರಕಾಲಂ ಸಂಗೃಹೀತಮ-
ಭ್ವಮುದಕಂ ಜುನಂತಿ | ಕ್ಷಿಸಂತಿ | ವರ್ಷಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ವೃಷ್ಟ್ಯಾ ಸಸ್ಯಾದಿಸಮೃದ್ಧೌ ಸತ್ಯಾಮಗ್ನಿಶ್ಚಿದ್ಧಿ
ಷ್ವಾ | ಹಿ ಸ್ತೇತಿ ಪೂರಣೇ | ಅಗ್ನಿರಪ್ಯತಸೇ ಸಂತತೇ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಶುಶುಕ್ವಾನೀಶ್ಯ-
ಮಾನೋ ವರ್ತತೇ | ಪಶ್ಯಾಪ್ರಯಾಂಸಿ ಚಿರುಪುರೋಡಾಶಾದಿದವೀಂಷಿ ದಧತಿ | ಧಾರಯಂತಿ ದಧತಿ ನಾ
ಯಜಮಾನಾಃ | ಕಿಮಿವ ಆಪೋ ನ ದ್ವೀಪಂ | ದ್ವೀಪಾರ್ಶ್ವಸ್ಥೋದಕವಾನ್ವರ್ವತಾದಿದ್ವೀಪಃ | ತಂ
ಯಥಾಪೋ ಧಾರಯಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಯದ್ವಾ | ಆಯುಧಮೇವೋಚ್ಯತೇ | ವಜ್ರಾಪ್ಯಾಯುಧವಿಶೇಷೋತಸೇ
ಕಾಷ್ಠಸಮೂಹೇ ಶುಶುಕ್ವಾನೀಪಯನ್ನಗ್ನಿಶ್ಚಿತ್ | ಚಿಚ್ಚಬ್ಧ ಉಪಮಾರ್ಥೇ ದಧಿ ಚಿದಿತುಪಮಾರ್ಥೇ |
ನಿ. ೧-೪ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಮೇನೋಪಮಾರ್ಥಸ್ತೋಕ್ತತ್ವಾತ್ || ಕಾಷ್ಠೇ ಜ್ವಲನ್ನಗ್ನಿರಿವ | ತದ್ವದ್ವೀಪೋ
ವರ್ತತೇ | ಏತದೇವ ದೀಪ್ತತ್ವಮಪೇಕ್ಷ್ಯ ಸೇತೃಕ್ತಂ | ಏವಂ ಚ ಸತ್ಯಾಪೋ ದ್ವೀಪಮಿವ ವೃಷ್ಟ್ಯದ-
ಕಾನಿ ಪ್ರಯಾಂಸಿ ಸಸ್ಯಾದ್ಯನ್ನಾನಿ ದಧತಿ | ಧಾರಯಂತಿ | ಏತತ್ಸರ್ವಂ ಮಹಾನುಭಾವಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯರ್ಷಭೇಃ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಿತಿಂದ್ರಸ್ಯ ಸ್ತುತಿಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಸಾ—ಆ ವ್ರಸಿದ್ಧವಾದ | ಋಷ್ಣಿಃ—ವಜ್ರಾ
ಯುಧವು | ಅಸ್ಮೇ—ನಮಗೋಸ್ಕರ (ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಲು) | ಅಮ್ಯಕ್—(ಮೇಘಗಳನ್ನು) ಸಮಾಪಿ
ಸುತ್ತುದೆ | ಮರುತಃ—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು | ಸನೇಮಿ—ಚಿರಕಾಲದಿಂದಲೂ (ಸಂಗೃಹೀತವಾದ) | ಅಭ್ವಂ—
ಉದಕವನ್ನು | ಜುನಂತಿ—ಎಸೆಯುತ್ತಾರೆ (ಸುರಿಸುತ್ತಾರೆ) | ಅಗ್ನಿಃ ಚಿತ್ ಹಿ ಸ್ತು—ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ |

ಅತಸೇ—ಸಂತತವಾದ (ಯಾಗರೂಪಕರ್ಮಕ್ಕೋಸ್ಕರ) | **ಶುಶುಕ್ಯಾನ್**—ದೇದೀಪ್ಯಮಾನನಾಗಿ (ಇರುತ್ತಾನೆ) | **ಅಪಃ**—ಉದಕಗಳು | **ದ್ವೀಪಂ ನ**—ದ್ವೀಪವನ್ನು (ಧರಿಸಿರುವಂತೆ:ಎಂದರೆ ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿರುವಂತೆ) | **ಪ್ರಯಾಂಸಿ**—(ಚರುಪುರೋಡಾಧಿ)ಹವಿಸ್ಸಗಳನ್ನು | **ದಧತಿ**—ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ) | [ಅಥವಾ | (**ಋಷ್ವಿಃ**—ವಜ್ರಾಯುಧವು) | **ಅತಸೇ**—ಶಾಸ್ತ್ರಸಮೂಹದಲ್ಲಿ | **ಶುಶುಕ್ಯಾನ್**—ದೀಪ್ತನಾಗಿ ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ | **ಅಗ್ನಿಃ ಚಿತ್**—ಅಗ್ನಿಯಂತೆ (ಜ್ವಲಿಸುತ್ತದೆ) | **ಅಪಃ**—ಉದಕಗಳು | **ದ್ವೀಪಂ ನ**—ದ್ವೀಪವನ್ನು (ಆವರಿಸುವಂತೆ) | **ಪ್ರಯಾಂಸಿ**—ಸಸ್ಯಾದಿರೂಪಾನ್ನವನ್ನು | **ದಧತಿ**—ಧರಿಸುತ್ತವೆ (ಆವರಿಸುತ್ತವೆ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ವಜ್ರವೆಂಬ ಆಯುಧವು ನಮಗಾಗಿ (ಮಳೆಗರೆಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಮೇಘಗಳನ್ನು) ಸಮಾಪಿಸುತ್ತದೆ, ಯಾಗಕರ್ಮಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅಗ್ನಿಯೂ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿದೆ, (ಯಜಮಾನರೂ) ಚರುಪುರೋಡಾಧಿ ಹವಿಸ್ಸಗಳೊಡನೆ, ಉದಕಗಳು ದ್ವೀಪವನ್ನು ಆವರಿಸುವಂತೆ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

Your weapon, Indra, is at hand for our (good), the Maruts send down the long-accumulated rain; Agni is blazing for the ceremony, the oblations encompass him as the waters (surround) an island

|| ವಿಶೇಷವಿವರಣೆಗಳು ||

ಋಷ್ವಿಃ ಅಸ್ಮೇ ಅಮ್ಯಕ್—ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಋಷ್ವಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಜ್ರಾಖ್ಯಾಯುಧ ವಿಶೇಷಃ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಂದ್ರನ ಆಯುಧವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಆ ಆಯುಧವು **ಅಸ್ಮದ್ಭೃಷ್ಟ್ಯರ್ಥಂ ಮೇಘಸಮಾಪೇ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ** ಯಜಮಾನರಾದ ನಮಗಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿಯ ಉದಕಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಘಗಳ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—ಅಮ್ಯಕ್ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು—

ಅಮ್ಯಕ್ ಸಾ ತ ಇಂದ್ರ ಋಷ್ವಿರಸ್ಮೇ ಸನೇಮ್ಯಭ್ಯಂ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವನ್ನೇ ಉದಹರಿಸಿ **ಅಮಾಕ್ಶೇತಿ** ನಾ ಅಭ್ಯುಕ್ಶೇತಿ ನಾ ಎಂದು ನಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು **ಋಷ್ವಿರಭಿಧೇಯಾ ಮಾಂ ಏಷಾ ಪ್ರತ್ಯಂಚಿ ಶಾಮಾನೋಷಾಪ್ರತ್ಯಂಚಿಕೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರೇತಿ ಶತ್ವವಃ ಮಸ್ಯಂತೇ** ಶತ್ರುಗಳು ಇಂದ್ರನ ಋಷ್ವಿ ಎಂಬ ಆಯುಧವು ನನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರಾದುದರಿಂದಲೂ, **ನಿತ್ಯೇಕಾಲಂ ಶತ್ರೂನ್ ಪ್ರತಿ ಅಭಿಗತ್ವೇವ ಭವತೀತಿ ಅಮ್ಯಗಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ** ಯಾನಾಗಲೂ ಶತ್ರುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಅಮ್ಯಕ್, ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮರುತಃ ಸನೇಮಿ ಅಭ್ಯಂ ಜುನಂತಿ—ಚಿರಕಾಲಂ ಸಂಗ್ರಹೀತಂ ಉದಕಂ ವರ್ಷಂತಿ | ಇಂದ್ರನ ಋಷ್ವಿ ಎಂಬ ಆಯುಧವು ಮೇಘಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದಾಗ ಮೇಘಗಳು ಬಹಳಕಾಲದಿಂದಲೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುವ

ಉದಕಗಳು ಹೊರಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಅಭ್ಯ ಎಂಬ ಪದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಉದಕನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸನೇಮಿ—ಎಂಬ ಪದವು ಪುರಾಣನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨೦) ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ,
ತಂ ನೋ ಭವಂತು ವಾಜಿನೋ ಹವೇಷು ದೇವತಾತಾ ಮಿತದ್ರವಃ ಸ್ವರ್ಕಾಃ |
ಋಂಭಯಂತೋಽಹಿಂ ವೃಕಂ ರಜ್ಜಾಂಸಿ ಸನೇಮ್ಯಸ್ಯದ್ಯುಯುವನ್ನನಿವಾಣಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೨೮-೭)

ಎಂಬ ಈ ಶುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಸನೇಮಿ ಪದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸನೇಮಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುರಾಣ ಅಥವಾ ಬಹಳ ಹಿಂದಿನಕಾಲದ್ದು, ಕ್ಷಿಪ್ರ (ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿರುವುದು) ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಪುರಾಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸಾಯಣರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಇದನ್ನೇ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸನೇಮಿ ಅಹ್ನಾಯ ಇತಿ ಷಟ್ ಪುರಾಣನಾಮಾನಿ ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಸನೇಮಿ ಇತಿ ಪುರಾಣನಾಮ ಪುರಾಣಂ ಚಿರಕಾಲಂ ಸಂಗೃಹೀತಂ—ಆರು ಪುರಾಣನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸನೇಮಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುರಾಣ (ಹಳೆಯದು) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿ ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಉದಕಗಳು ಸಂಚಿತವಾದವುಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ಶುಕ್ತಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಧಕ್ಕೆ ಎರಡನೆಯನಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವೆ ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವೂ ಅಗ್ನಿಶ್ಚಿದ್ರಿಷ್ಟಂ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಚಿತ್ ಎಂಬ ಪದದ ಪೂರಣಾರ್ಥ ಉಪಮಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಪದವು ವಿಶೇಷ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಅತಿಸೇ ಸಂತತೇ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಮಿತ್ತ ಭೂತೇ ಸತಿ ಶುಶುಕ್ತ್ಯಾನ್—ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ನಸ್ಯಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾದನಂತರ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವನು ಎಂದೂ ಹೀಗೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯಾಂಸಿ ದಧತಿ ಚಿರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಹವೀಂಷಿ ಧಾರಯಂತಿ ದದತಿ ವಾ ಯಜಮಾನಾಃ—ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವರು ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ, ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಯಜಮಾನರು ಧರಿಸಿರುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಆಪೋ ನ ದ್ವೀಪಂ ಉದಕಗಳು ದ್ವೀಪವನ್ನು ಧರಿಸುವಂತೆ ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿದೆ. ದ್ವೀಪ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೂ ದ್ವಿಪಾರ್ಶ್ವಸ್ಥೋದಕನಾನ್ ಪರ್ವತಾದಿಃ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉದಕಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಭಾಗವು ದ್ವೀಪವೆಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ, ತಂ ಯಥಾ ಆಪೋ ಧಾರಯಂತಿ ಉದಕಗಳು ದ್ವೀಪವನ್ನು ಧರಿಸುವಂತೆ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಯಜಮಾನರುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸು ಧೃತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಉಪಮಾನ ಪ್ರಕಾರವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಚಿತ್ ಎಂಬ ನಿಪಾತದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಚಿದಿತ್ಯೇಷೋ ಅನೇಕಕರ್ಮಾ | ಚಿತ್ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ, ಅವುಗಳನ್ನು

ವಿವರಿಸುವಾಗ ದಧಿಚಿದಿತ್ಯುಪಮಾರ್ಥೇ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಚಿತ್ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಉಪಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಸಾಯಣರು ಇದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ಚಿಚ್ಚಿಬ್ಬುಃ ಉಪಮಾರ್ಥೇ ದಧಿಚಿದಿತ್ಯುಪಮಾರ್ಥೇ (ಸಿ ೧-೪) ಇತಿ ಯಾಸ್ಯೇನೋಕ್ತತ್ಯಾತ್ ಎಂದು ಉದಾಹರಿಸಿ, ಯದ್ವಾ ಆಯುಧಮೇವೋಚ್ಯತೇ | ವಜ್ರಾಹ್ಯಾಯುಧ-ವಿಶೇಷೋ ಅತಸೇ ಕಾಷ್ಠಸಮೂಹೇ ಶುಶುಕ್ಯಾನ್ ದೀಪಯನ್ನಗ್ನಿಶ್ಚಿತ್ | ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರವೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಆಯುಧವು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಇದು ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯ ಹಾಗೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಕಾವ್ಯೇ ಜ್ವಲನ್ನಗ್ನಿರಿವ ತದ್ವದ್ವೀಪೋ ವರ್ತತೇ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭೂತವಾದ ದೀಪ್ತತ್ವವನ್ನು ಸಾ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗದ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಆಶೋ ನ ದ್ವೀಪಂ ಎಂಬ ಉಪಮಾನವಾಕ್ಯವನ್ನು ಅಪಃ ದ್ವೀಪಮಿವ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಾನಿ ಸಸ್ಯಾದ್ಯನ್ನಾನಿ ಧಾರಯಂತಿ ಉದಕಗಳು ದ್ವೀಪವನ್ನು ಅವರಿಸಿಕೊಂಡು ಧರಿಸಿರುವಂತೆ, ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳು ಸಸ್ಯವೊಂದಲಾದುವುಗಳನ್ನೂ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ

ಅತಸೇ—ಸಂತತೇ ಕರ್ಮಣಿ. ನಿರಂತರವಾಗಿ (ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ) ಆಚರಿಸುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅತಸಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿವರಿಸಿದೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಅಪಾಂತಮನ್ಯುಶ್ಚೈವಲಪ್ರಭವಾರ್ಥಾ ಧುನಿಶ್ಚಿಮಿವಾನ್ಯೂರುಮಾ ಯಜೇಷೀ |

ಸೋಮೋ ವಿಶ್ವಾನ್ಯತಸಾ ವನಾನಿ ನಾರ್ವಾಗಿಂದ್ರಂ ಪ್ರತಿಮಾನಾನಿ ದೇಭುಃ ||

(ಮ. ಸಂ ೧೦ ೨೯-೫)

ಇಲ್ಲಿ ಅತಸಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮರ್ಗಚಾರ್ಯರು ಅನುಪಕ್ಷೇಷಾನಿ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಸಾಯಣರು ಸಂತತೇ ಎಂದು ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅನ್ಯೂಕ್—ಭಾಂದವನಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಯೇ—ಸುಸಾಂ ಸುಲಕ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥಿಗೆ ಕೇ ಆದೇಶ.

ಜುನಂತಿ—ಜು ಎಂಬುದು ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಸೌತ್ರ ಧಾತು ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಧ್ವಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಕ್ರಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಶ್ವಾ ಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಪಾ ಸೂ ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅತಸೇ—ಅತ ಸಾತತ್ಯಗಮನೇ ಧಾತು. **ಅತ್ಯನಿಚಿವಿತಮಿ—**(ಉ ಸೂ. ೩೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಸಪ್ತ ಮ್ಯಂತರೂಪ

ಶುಶುಕ್ಯಾನ್—ಶುಚಿ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಕ್ಯಸುಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭)

ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಸುರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವಾದಿಗಳು ಬಂದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಕುತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ವಸುವಿನ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದ್ವೀಪಂ—ದ್ವಿಗತಾ ಆಪೋ ಯಸ್ಮಿನ್ ಇತಿ ದ್ವೀಪಂ. ದ್ವೈಂ ತರುಪರ್ವಣ್ಯೋಽಪ ಉತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಅಪ ಎಂಬುದರ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ವ

ದೇಧತಿ—ದುಧಾಣ್ ಧಾರಣಸೋಪನಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಧನಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಹಿಚಿ (ಪಾ ಸೂ. ೮-೧-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾಡಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

! ಸಂಹಿತಾನಾಃ !

ತ್ವಂ ತೂ ನ ಇಂದ್ರ ತಂ ರಯಿಂ ದಾ ಓಜಿಷ್ಯಯಾ ದಕ್ಷಿಣಯೇವ ರಾತಿಂ |
 ಸ್ತುತಶ್ಚ ಯಾಸ್ತೇ ಚಕನಂತ ವಾಯೋಃ ಸ್ತನಂ ನ ಮಧ್ವಃ ಪೀಪಯಂತ
 ವಾಜೈಃ || ೪ ||

! ಪದನಾಃ !

ತ್ವಂ | ತು | ನಃ | ಇಂದ್ರ | ತಂ | ರಯಿಂ | ದಾಃ | ಓಜಿಷ್ಯಯಾ | ದಕ್ಷಿಣಯಾ ಇವ | ರಾತಿಂ |
 ಸ್ತುತಃ | ಚ | ಯಾಃ | ತೇ | ಚಕನಂತ | ವಾಯೋಃ | ಸ್ತನಂ | ನ | ಮಧ್ವಃ | ಪೀಪಯಂತ | ವಾಜೈಃ ||

! ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ !

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ತು |ತುರವಧಾರಣೇ | ತ್ವಮೇವ ತಂ ರಯಿಂ ತ್ವದ್ವಾನಯೋಗ್ಯಂ ಗವಾದಿಧನಂ
 ವಾಃ | ದೇಹಿ | ಯಸ್ಮಾದಿತರೇಭ್ಯೋಽಪಿ ತ್ವಮೇವ ಬಹುಪ್ರದಃ ಅತೋಽತಿಮಹದ್ಧನಂ ದೇಹೀತ್ಯರ್ಥಃ |
 ವಯಂ ತ್ವೋಜಿಷ್ಯಯಾಜಿಸ್ವಿತಮಯಾ ಪರಿಕ್ರಮಣಾರ್ಹಯಾ ದಕ್ಷಿಣಯಾ ಸಮ್ಯದ್ವಿಸಾಧನಯಾ
 ಗವಾದಿಲಕ್ಷಣಯರ್ತ್ವಿಜಮಿ ವ ರಾತಿಂ ದಾತಾರಂ ತ್ವಾಂ ಪ್ರೀಣಯಾಮ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಯದ್ವಾ | ದಕ್ಷಿಣಾ
 ಶಬ್ದೋ ದೇಯದ್ರವ್ಯಸಾಮಾನ್ಯವಚನಃ | ರಾತಿಶಬ್ದೋ ಬಂಧುವಚನಃ | ಹಿರಣ್ಯಾದಿಸಾರವದ್ವ್ರವ್ಯಪ್ರ-
 ದಾನೇನ ಬಂಧುಂ ಯಥಾ ವಶೀಕುರ್ಮಂತಿ ತದ್ವಶ್ಚಾಂ ವಶೀಕುರ್ಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ವಾಯೋ-
 ಧೌತಯುವಕ್ಷೇಸಿಸ್ಯ ಸ್ಯ ಶೀಘ್ರವರಸ್ತದಸ್ಯ ತೇ || ಕರ್ಮಣಿ ಸ್ಯಪಿ || ವಾಯುಂ ತ್ವಾಂ ಸ್ತುತೋ
 ಯೇಽಸ್ಯದೀಯಾಃ ಸ್ತೋತಾರಶ್ಚಕನಂತ ಶಾಮಯಂತೇ ಅಸ್ತುವನ್ | ಯಾಃ ಸ್ತುತಯಸ್ತಾನೇನಾ-

శామయంతేఽతి వాయోఽజనా || శనతేఽణ్యం తాల్లజా జజ్ఞా రూపం | జ్యన్యతరస్యామితి జజ్ఞః
 పూర్వమక్షరమదాత్తం || త్వాం దోఽక్రాదయోఽ వాజ్ఞేఽర్పణిలక్షణ్యేరన్వైః పిఽపయంతే |
 ఆస్యాయయంతి | తత్త ద్దష్టాంతః | మధ్యోఽ మధురస్య స్తస్యస్య లాభాయ వాజ్ఞేః సారవద్వి-
 రన్న విశేష్యేః స్తనం న | తం యథాస్యాయయంతి తద్దదయం త్వాం బదుకృతప్రదానాయ స్తుత్యా
 దవిషాస్యాయయామః | త్షం తు దాతవ్యత్వేన శ్రీసిద్ధం ధనం సర్వదా దేహిఽత్యేథః ||

|| ప్రతిపదార్థః ||

(దే) ఇంద్ర—నిల్వే ఇంద్రనే | ఓజిష్టయా—అత్యంత ఓజస్వియూ (అతి శ్రీఽవ్యవూ)
 దక్షిణయా ఇవ—సమృద్ధి సాధనమూ ఆద (గవాదిగళింద ఋత్విజనన్న తృప్తి పదిసువంతే) | రాతిం—
 దాతృవాద నిన్నన్న (తృప్తి పదిసుత్వేవ) | [అధనా ఓజిష్టయా—అతిశ్రీఽవ్యవూ | దక్షిణయా—దక్షిణ-
 యింద రాతిం ఇవ—బంధుగళన్న (వశపదిసికొచ్చువంతే నిన్నన్న స్తుతి మత్తు కవిరాదిగళింద వశపదిసి-
 కొచ్చుత్వేవ)] | (శింజ—మత్తు) | వాయోః—తిఽభ్ర వరప్రదనాద | తే—నిన్నన్న | స్తుతేః—
 (యావ నమ్మవరాద) స్తోఽత్యగళు | జశనంత—స్తుతిసుత్వారోఽ (అవేక్షిసుత్వారోఽ) | యాః
 స్తుతేః జ—యావ (నమ్మ) స్తుతిగళూ | జశనంత—అవేక్షిపిదవోఽ | మధ్యః—మధురవాద
 (స్తన్యద లాభకృత్వస్థర) | వాజ్ఞేః—(సారవత్వాద) అన్నాదిగళింద | స్తనం న—(స్త్రీయ)స్తనవన్న
 పోషిసువంతే (నిన్నన్న) | (వాజ్ఞేః—కవిరాదిగళింద) | పిఽపయంతే—తృప్తి పదిసుత్వారే |
 త్షం తు—సఽనూ | తం—ఆ (సినగే అపిఽసలు యోఽగ్యనాద) | రయిం—(గవాదిరూప) ధనవన్న |
 నః—ననుగే | దాః—అనుగ్రహిసు

|| భావార్థః ||

నిల్వే ఇంద్రనే, లుత్తమనాద గవాదిలక్షణ దక్షిణీయింద ఋత్విజరన్న అధనా బంధుగళన్న
 తృప్తి పదిసువంతే నిన్నన్న తృప్తి పదిసుత్వేవ; నమ్మ స్తుతిగళూ నిన్నన్నే స్తుతిసుత్వే, మధురవాద స్తన్య
 వన్న ఆభివృద్ధి పదిసువుదకృత్వోఽస్థర, సారవత్వాద అన్నాదిగళింద స్త్రీయస్తనవన్న పోషిసువంతే, నిన్నన్న
 దోఽక్రాది ఋత్విజరు కవిరాదిగళింద పోషిసుత్వారే, సఽనూ కూడ సినగే అపిఽసలు యోఽగ్యనాద
 గవాదిరూప ధనవన్న ననుగే అనుగ్రహిసు.

English Translation

Indra, quickly grant us that wealth (which you possess, for we gratify) the donor with a most worthy present : we, your praisers, offer to you, the ready-giver of boons, the laudations that would propitiate you; (and the priests) nourish you with sacrificial food, as they cherish the bosom (of a female for the sake of replenishing it) with sweet (milk).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತಂ ರಯಿಂ ದಾಃ—ತೈದ್ಧಾನಯೋಗ್ಯಂ ಗವಾದಿಧನಂ ದೇಹಿ | ರಯಿ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. -೩೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ರಯಿರಿತಿ ಧನನಾಮ ರಾತೇರ್ಧಾನಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೪-೧೬) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಇತರರಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿರುವ ಧನವನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಕೊಡುವವನೆಂದೂ ಯಸ್ಯಾದಿತರೇಭ್ಯೋಽಪಿ ತೈನೇವ ಬಹುಪ್ರದಃ ಅತೋ ಅತಿ ಮದದ್ಧನಂ ದೇಹಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಓಜಿಷ್ಯಯಾ ದಕ್ಷಿಣಯಾ ಇವ ರಾತಿಂ—ಈವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಓಜಿಷ್ಯಯಾ ಎಂಬ ಪದವು ದಕ್ಷಿಣಾ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೊಡುವ (ಚಲನ-ಕ್ರಿಯಾನ್ವಿತವಾದ) ಜಂಗಮರೂಪವಾದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಸಾಧನವಾದುದೂ ಆಗಿರುವ ಗೋರೂಪವಾದ ಧನವೆಂದು ದಕ್ಷಿಣಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವ ದಕ್ಷಿಣೆಯಿಂದ ಋತ್ವಿಜರನ್ನು ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸುವಹಾಗೆ ದ್ರವ್ಯದಾತೃವಾಗಿರುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಓಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಋರುಕ್ತಕಾರರು-ದಕ್ಷಿಣಾ ದಕ್ಷತೇಃ ಸಮರ್ಥ್ಯಯತಿ ಕರ್ಮಣಃ ವ್ಯುದ್ಧಂ ಸಮರ್ಥ-ಯತೀತಿ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ದಾನಸಾಧನವು ದಕ್ಷಿಣೆಯು, ಅಥವಾ ದಕ್ಷಿಣೋ ಹಸ್ತೋ ದಕ್ಷತೇ-ರುತ್ಸಾಹಕರ್ಮಣಃ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಬಲಗಡೆಯ ಹಸ್ತವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ದಾನಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ರಾತಿ ಎಂಬ ಪದವು ಪರಿತವಾಗಿದೆ

ಕುಕ್ರಂ ತೇ ಅನ್ಯದ್ಯಜತಂ ತೇ ಅನ್ಯದ್ವಿಷುರೂಪೇ ಅಹನೀ ದ್ಯೌರಿವಾಸಿ |

ವಿಶ್ವಾ ಹಿ ಮಾಯಾ ಅವಸಿ ಸ್ವಧಾವೋ ಭದ್ರಾ ತೇ ಪೂಷನ್ನಿಹ ರಾತಿರಸ್ತು ||

(ಮು. ಸಂ ೬-೨೫-೧)

ಇಲ್ಲಿ ರಾತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಾನ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಾಯಣರು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ದಕ್ಷಿಣಾಶಬ್ದೋ ದೇಯುದ್ರವ್ಯಸಾಮಾನ್ಯ-ವಚನಃ | ರಾತಿಶಬ್ದೋ ಬಂಧುವಚನಃ ದಕ್ಷಿಣಾ ಎಂಬ ಪದವು ದಾನಮಾಡುವ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ರಾತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಂಧು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಎಂದು ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಹಿರಣ್ಯಾದಿಸಾರವದ್ವ್ಯವ್ಯ-ಪ್ರದಾನೇನ ಬಂಧುಂ ಯಥಾ ವಶೀಕುರ್ವಂತಿ—ಸುವರ್ಣವೇ ಮೊದಲಾದ ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಬಂಧುಗಳ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ತದೈತ್ ತ್ವಾಂ ವಶೀಕುರ್ವಂತಿ ಅದರಂತೆ ಸಾರವಾದ ಧನವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಯಜಮಾನರ ಅಭಿಮತವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ

ವಾಯೋಃ—ಧಾತೆಯುವಶ್ವೇಸಿಷ್ಯಸ್ಯ ಶೀಘ್ರವರಪ್ರದಸ್ಯ | ಶತ್ರುನಾದ ಯೌವನವಯಸ್ಸಿನನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನೂ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ವರವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನೂ, ವಾಯುವಾಗಿರುವನು ಎಂದು ವಾಯುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಯಾಸ್ಯರು ವಾಯುರ್ವಾತೇಃ ಜೇತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ವಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ, ವಿಶೇರಿತಿ ಸ್ಥೌಲಾ ಸ್ಥೀವಿಃ ಅನರ್ಥಕೋ ವಕಾರಃ (ನಿ. ೧೦-೩) ಗಮನಾರ್ಥಕವಾದ ವಾ ಧಾತುನಿಘಂಟಾಗಲೇ ಇತ್ ಗತೌ ಎಂಬ

ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ವಾಯು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು ಸೌಲಾಭ್ಯವಿ ಎಂಬವರು ಇನ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ವಾಯು ಎಂಬ ಪದವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ವಾಯುರಬ್ಧದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಸಾಯಣರು ವಾಯೋಃ ತೇ ಸ್ತುತಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತೇ ಎಂಬ ಪದವು ಕರ್ಮಣಿ ಪಕ್ಷೀ ವಾಯುಂ ಶಾ ಸ್ತುತಃ ಯೇ ಅಸ್ತದೀಯಾಃ ಸ್ತೋತಾರಃ ವಾಯುವಾಗಿರುವ ನಿಷ್ಪನ್ನ ಸ್ತುತಿವಗಡವ ಪುತ್ರಿಜರಾದ ಸ್ತೋತ್ರೈಕು ಸ್ತುತಿಗಳೆಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವರು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಯಾಃ ಸ್ತುತಯಃ ಶ್ಲಾಮೇವ ಅಕಾಮಯಂತಿ ಪುತ್ರಿಜರು ಪರಿಸುವ ಸ್ತುತಿಗಳು ನಿಷ್ಪನ್ನೇ ವಿಷಯಾಕರಿಸಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ವಾಜ್ಞಃ ಪೀಶಯಂತಿ ಮಧ್ಯಃ ಸ್ತನಂ ನ ಇಲ್ಲಿ ತ್ವಾಂ ಹೋತ್ರಾದಯಃ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೈರನ್ನೈಃ ಆಸ್ಮಾಯಯಂತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮಧುರಸ್ಯ ಸ್ತನ್ನಸ್ಯ ಲಾಭಾಯ ಸಾರವದ್ವಿರನ್ನವಿಶೇಷ್ಯಃ ಇವ ಆಸ್ಮಾಯಯಂತಿ ಎಂದು ಉಪಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಹೋತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದವರು ಒಹಳವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಯಿಂದಲೂ, ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಸ್ತುತಿಪಡಿಸುವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಧುರವಾದ ಸ್ತನ್ನವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾರವತ್ತಾದ ಅನ್ನವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ತ್ವಪ್ರಪಡಿಸುವಂತೆ ಇರುವುದು ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದಾಃ—ಡುದಾಜ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಛಂದಸಿಲುಜ್ಲಿಲಿಃ ಲಿಃ (ಪಾ ಸೂ ೨ ೪-೬) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಲೋಕಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಜಾದೇಶ. ಗಾತಿಸ್ಥಾಘಾಸಾ—(ವಾ ಸೂ. ೨-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲುಕ್ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ ಮಾಜ್—(ವಾ ಸೂ ೬-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಓಜಿಷ್ಯಯಾಃ—ಓಜಸ್ ರಬ್ಧಕ್ಕೆ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇದರ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿನಮತೋರ್ಲುಕ್ (ಪಾ ಸೂ. ೫-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿನಿಗೆ ಲೋಪ ಟೀಃ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೪-೧೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಆಸ್) ಲೋಪ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾವ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ರಾತಿಂ—ಬಹುಲಗ್ರಹಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮಂತ್ರೇವ್ಯವೇಷ- (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಸ್ತುತಃ—ಪ್ಪುಜ್ ಸ್ತುತಾ ಧಾತು ಕ್ರಿಸ್ ಚಿ (ವಾ ಸೂ. ೩-೨-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಸಿತಿಕ್ಯತಿ ತುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧ ೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ತುಕಾಗಮ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ಚಕನಂತೆ—ಕನ ದೀಪ್ತಿಕಾಂತಿಗತಮ ಧಾತು. ಣ್ಯಂತದಮೇಲೆ ಲುಬ್ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. **ಚಿತ್ರಿದ್ವಿಸ್ತು**—(ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚಿಬ್ ಚಿಬ್ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಕುಹೋತ್ಪತ್ತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಚಕಾರದೇಶ. **ಣೇರನಿಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ **ಯದ್ವ್ಯತ್ತಾಸ್ತಿತ್ಯಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಸೇಧ ಬರುತ್ತದೆ **ಚಿಜ್ಜನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಬ್ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ನಾಯೋಃ—ನಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ ಧಾತು **ಕೃವಾಪಾ**—(ಉ ಸೂ. ೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಆತೋ ಯುಕ್ ಚಿಕ್ ಕೃತೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಕಾಗಮ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಷ್ಠಿ ಬಂದಿದೆ

ವಧ್ವಃ—**ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ನಾವಚನಂ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪಷ್ಠಿ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಗುಣಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ.

ಪೀಪಯಂತೆ—ಪಾ ಪಾನೇ ಧಾತು. **ಹೇತುಮತಿ ಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ **ಶಾಚ್ಯಸಾಹ್ಯಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಕಾಗಮ ಣ್ಯಂತದಮೇಲೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲುಬ್ ಚ್ಚಿಗೆ ಚಿಬಾದಿಗಳು ಹಿಂದಿನಂತೆ ಬರುತ್ತವೆ ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯ ||

ತ್ವೇ ರಾಯ ಇಂದ್ರ ತೋಶತಮಾಃ ಪ್ರಣೇತಾರಃ ಕಸ್ಯ ಚಿದ್ಯತಾಯೋಃ |

ತೇ ಸು ಣೋ ಮರುತೋ ಮೃಳಯಂತು ಯೇ ಸ್ಮಾ ಪುರಾ ಗಾತುಯಂತೀನ

ದೇವಾಃ || ೫ ||

|| ಶದಪಾರ್ಶ್ವಃ ||

ತ್ವೇ ಇತಿ | ರಾಯಃ | ಇಂದ್ರ | ತೋಶತಮಾಃ | ಪ್ರಣೇತಾರಃ | ಕಸ್ಯ | ಚಿತ್ | ಯುಕ್ತಯೋಃ |

ತೇ | ಸು | ನಃ | ಮರುತಃ | ಮೃಳಯಂತು | ಯೇ | ಸ್ಮಾ | ಪುರಾ | ಗಾತುಯಂತೀನ | ದೇವಾಃ || ೫ ||

|| ಸಾರಸಂಭಾಷಣಂ ||

ದೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವೇ ತವ ರಾಯೋ ಧನವಿಶೇಷಾಸ್ತೋಶತಮಾಃ | ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರೀಣಯಿತಾರಃ ||
ತುಷ್ಯತೇಸ್ತೋಷಃ | ಛಾಂದಸಂ ಶತ್ವಂ || ಯದ್ವಾ | ತೇ ರಾಯೋ ರಾತಯೋ ಬಂಧವೋ ಬಂಧುಭೂತಾಃ
ಸಖಿಭೂತಾ ಮರುತಸ್ತೋಶತಮಾಃ | ತೋಶತಿವಧಕರ್ಮಾ ನಿತೋಶಯತಿ ನಿಬರ್ಹಯತಿಶಿ
ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಠಾಃ | ತೋಶತಮಾ ಹಿಂಸಿತೃತಮಾ ಅವರ್ಷ ಕಾಣಾಂ ಮೇಘಾನಾಂ | ಕಸ್ಯ ಚಿದ್ರತಾ-
ಯೋಃ | ಋತಮಿತಿ ಯಜ್ಞ ನಾಮ | ಕಸ್ಯಾಪಿ ಯಜ್ಞೇಚ್ಛೋರ್ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಪ್ರಣೇತಾರಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ
ನಿರ್ವೋಧಾರಃ | ತೇ ಮರುತೋ ನೋದ್ರಸ್ಯಾನ್ ಸುಷ್ಯ ಮೃಳಯಂತು | ಕೇ ತೇ | ಯೇ ಸ್ತ ಯೇ ಖಲು
ದೇವಾ ದ್ಯೋತನಶೀಲಾ ಮರುತಃ ಪುರಾ ಪೂರ್ವಂ ಗಾತುಯಂತೀವ | ಯಜ್ಞಗಮನಮಿಚ್ಛಂತೀವ | ತ
ಆಗತ್ಯ ಮೃಳಯಂತು ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವೇ—ನಿನ್ನ | ರಾಯಃ—ಧನವಿಶೇಷಗಳು | ತೋಶತಮಾಃ—
ಹೆಚ್ಚಾದ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ | [ಅಥವಾ ತ್ವೇ—ನಿನ್ನ | ರಾಯಃ—ಬಂಧು ಭೂತರಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆ
ಗಳು | ತೋಶತಮಾಃ—(ಮಳೆ ಸುರಸದೇ ಇರುವ ಮೇಳಗಳನ್ನು) ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹಿಂಸಿತೃತಕೃತರು (ಮತ್ತು) |]
ಕಸ್ಯಚಿತ್ ಋತಾಯೋಃ—ಯಾವನಾದರೂ ಯಜ್ಞ ಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವನನಿಗೆ | ಪ್ರಣೇತಾರಃ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಯಜ್ಞ
ನಿರ್ವಹ ಮಾಡುವವರು | ಯೇ—ಯಾವ | ದೇವಾಃ ಸ್ತ—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ | ಪುರಾ—ಮೊದಲು |
ಗಾತುಯಂತಿ ಇವ—ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರಂತ ಇದ್ದರೋ | ತೇ—ಆ | ಮರುತಃ—
ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಸು ಮೃಳಯಂತು—ಹಚ್ಚು ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ವಿಶ್ವದ್ರವ್ಯ ಸುಖಕರವಾದುದು, (ಅಥವಾ ನಿನ್ನ ರೂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅವರ್ಷಕ
ಗಳಾದ ಮೇಳಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಿಂಸಿತೃತಕೃತರು), ಯಾಗ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುವನನಿಗಲ್ಲ (ಅನುಕೂಲಾಗಿ)
ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಕರಾಗುತ್ತಾರೆ, ಅವರು ಮೊದಲು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರು, ಇಂತಹ
ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ನಮಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲೆ

English Translation

Your riches, Indra, are most delighting, the excitors of any one
desirous to sacrifice : may those Maruts be propitious to us, the divine
beings who were anxious to go first to the ceremony

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತ್ವೇ ರಾಯಃ ತೋಶತಮಾಃ—ತವ ಧನವಿಶೇಷಾಃ ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರೀಣಯಿತಾರಃ—ಇಂದ್ರನನ್ನು
ಸಂದೋಧಿಸಿ ಇಂದ್ರನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಧನವು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ಒಂದು

ವಿಧವಾದ ಅರ್ಧವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ತೋರತವರ್ಧಕವರ್ಗ ನಿತೋಶತೇ ನಿಬರ್ಹಯಂತಿ ಇತಿ (ನಿ ೨-೧೦) ವರ್ಧಕವರ್ಗಸು ಪಾಠಾತ್ | ವರ್ಧಕವರ್ಗವಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ ತೋರತೇ ಎಂದು ಪಾರಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ತೋರತಮಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹಿಂಸಿವೃತ್ತಮಾಃ ಅವರ್ಷಕಾಣಾಂ ಮೇಘಾನಾಂ (ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯದಿರುವ) ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು ಸುರಿಸದಿರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ತೇ ರಾಯೋ ರಾತಯೋ ಬಂಧವೋ ಬಂಧುಭೂತಾಃ ಸಖಿಭೂತಾಃ ಮರುತೇ ತೋರತಮಾಃ—ಇಂದ್ರನ ಬಂಧುಗಳಾಗಿಯೂ ಸ್ನೇಹಿತರಾಗಿಯೂ, ದಾನಶೀಲರಾಗಿಯೂ, ಇರುವ ಮರುದೈವತೆಗಳು ವೃಷ್ಟಿಪ್ರವವಾಗದೆ ಇರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಹಿಂಸೆಪಡಿಸುವವರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಕಸ್ಯ ಚಿದ್ವತಾಯೋಃ ಪ್ರಣೇತಾರಃ—ಖುತಮಿತಿ ಯಜ್ಞನಾಮ | ಕಸ್ಯಾಪಿ ಯಜ್ಞೇಚ್ಛೋರ್ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ನಿರ್ವೋಧಾರಾಃ—ಉದಕ, ಕಾಲವಿಶೇಷ, ಸತ್ಯ, ಯಜ್ಞ ಎಂಬ ಅರ್ಥಬೋಧಕನಾದ ಋತಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಋತಾಯು ಎಂಬ ಪದವು—

ಮಾ ನೋಽಽಹಿರ್ಬುಧ್ನೋ ರಿಷೇ ಧಾನ್ಯಾ ಯಜ್ಞೋ ಅಸ್ಯ ಸ್ವಿಧದ್ವತಾಯೋಃ |

(ಋ ಸಂ ೨-೨೪-೧೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಕಾಮಸ್ಯ—ಯಜ್ಞ ಮಾಡಲಿಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮರುದೈವತೆಗಳು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನು ಯಾರೇ ಆದರೂ ಅವನ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಯೇ ದೇವಾಃ ಪುರಾ ಗಾತುಯಂತೀವ ತೇ ನಃ ಮೃಳಯಂತು—ದ್ಯೋತನಶೀಲಾಃ ಯಜ್ಞ-ಗಮನಮಿಚ್ಛಂತೀವ ಮರುತಃ ಅಸ್ಮಾನ್ ಮೃಳಯಂತು | ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ಆಗಮಿಸುವ ದೇವತೆಗಳು, ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರುವವರ ಹಾಗೆ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಮರುತ್ತುಗಳು ಯಜ್ಞಶೀಲರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಬಹಳ ಸುಖದಿಂದ ಇರಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತೋರತಮಾಃ—ತುಷ ಪ್ರೀತ್ ಧಾತು ನಂದಿಗ್ರಹಪಜಾ- (ಪಾ ಸೂ. ೩-೧-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಸ್ವತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಭೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಭೂಪಧಗುಣ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಷಕಾರಕ್ಕೆ ಶಕಾರಾದೀಶ. ಅತಿಶಯೇನ ತೋಶಾಃ ತೋರತಮಾಃ. ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತನುಪ್ ಸ್ವತ್ಯಯ. ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಅನುಡಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೇ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ತುಶ ಧಾತುವು ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಹಿಂದಿನಂತೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಣೇತಾರಃ—ಣೇಜ್ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಸ್ವತ್ಯಯ ಆದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋಡಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾದಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಮುತಾಯೋಃ—ಮುತಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತಿ ಮುತಾಯತಿ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ ಸೂ. ೨-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದೈಶ್ಯಶೇ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶೌರ್ವಕ್ಕೆ ವೀರ್ಘ ಕೃಚ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಜಂತದಮೇಲೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ ಆತೋ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಮೃಳಯಂತು—ಮೃಡ ಸುಪಿನೇ ಧಾತು ಣೆಜಂತದಮೇಲೆ ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚ ನಾಂತರೂಪ. ತಿದಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಗಾತುಯಂತಿ—ಗಾತುಂ ಗಮನಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತಿ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್. **ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಸಂಜ್ಞಾ. ಕೃಜಂತದಮೇಲೆ ಲಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತ ಸೂಪ. ಯಚ್ಚ ಬ್ಧಸಂಬಂಧಸಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಕೃಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರತಿ ಪ್ರ ಯಾಹೀಂದ್ರ ಮಿಾಳ್ತುಷೋ ನ್ನಾನ್ತಹಃ ಪಾರ್ಥಿವೇ ಸದನೇ ಯತಸ್ತ |
 ಅಧ ಯದೇಷಾಂ ಪೃಥುಬುಧ್ವಾಸ ಏತಾಸ್ತೀರ್ಥೇ ನಾರ್ಯಃ ಪೌಂಸ್ಯಾನಿ
 ತಸ್ಯಃ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರತಿ | ಪ್ರ | ಯಾಹಿ | ಇಂದ್ರ | ಮಿಾಳ್ತುಷಃ | ನ್ನಾನ್ | ಮಹಃ | ಪಾರ್ಥಿವೇ | ಸದನೇ | ಯತಸ್ತ |
 ಅಧ | ಯತ್ | ಬ್ರಷಾಂ | ಪೃಥುಬುಧ್ವಾಸಃ | ಏತಾಃ | ತೀರ್ಥೇ | ನ | ಅರ್ಯಃ | ಪೌಂಸ್ಯಾನಿ |
 ತಸ್ಯಃ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಮಿಾಳ್ತುಷ ಉದಕಸೇಕ್ತ್ಯನ್ತ್ಯಾನ್ವಾನ್ವೇತ್ಯನ್ವ ರಾಕಾರಾನ್ವಾ ಮಹೋ ಮಹತೋ ಲೀಘಾನ್ವತಿ ಪ್ರ ಯಾಹಿ | ಅಭಿಗಚ್ಛ | ಮೇಘಾನಾಂ ವ್ಯತ್ರರೂಪೇಣ ನರಾಕಾರತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ | ಗತಾಃ ಪಾರ್ಥಿವೇ ಸದನೇ | ಪೃಥಿವೀತ್ಯಂತರಿಕ್ಷನಾಮು | ತತ್ಸಂಬಂಧಿನಿ ಸ್ಥಾನೇ ಯತಸ್ತ | ಪ್ರಯತ್ನಂ ಕುರು | ಸಹ ಯುದ್ಧಸೈತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಹವಿಷ್ಯದಾತ್ಯನ್ ಕವನಿವಾಹಕಾನ್ಮಹತೋ ಯಜಮಾ

ಸಾನ್ವತಿ ಗಚ್ಛ | ಗತ್ವಾ ಚ ಸಾರ್ಥಿವೇ ಸದನೇ ದೇವಯಜನೇ ಯತಸ್ಸ | ಯತಃ ಕುರು ಹವಿರ್ಭೋಜನಾಂ | ಅಧಾಸಿ ಯದ್ಯದ್ಯಸಾಂ ತ್ವಸ್ನಾಹಾಯ್ಯಕಾರಿಣಾಂ ಮರುತಾಂ ಸಂಬಂಧಿನಃ ಸ್ವಭುಬುಧ್ವಾಸೋ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಮೂಲಾ ಏತಾಃ ಕೃಷದ್ಯರ್ಣಾ ಗಂತಾರೋ ನಾಶ್ಚಾ ಅರ್ಯೋಽಗ್ರೇಃ ಶತ್ರುಃ ಪೌಂಸ್ಯಾನಿ ತೀರ್ಥೇ ನ ಯುದ್ಧಮಾರ್ಗ ಇವ ತಸ್ತುಃ ತಿಷ್ಠಂತಿ ಮೇಘಾನಾಕ್ರಮಂತೇ | ಯದ್ವಾ | ಯೇಷಾಂ ಮರುತಾಂ ಸ್ವಭುಬುಧ್ವಾಸೋ ಬ್ರಹ್ಮನೂಲಾ ಏತಾಃ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಾ ಮೇಘಾಸ್ತಿಷ್ಠಂತಿ | ತತ್ರ ದ್ವಿಷ್ಯಾಂತಃ | ಅರ್ಯೋಽಗ್ರೇಣೇಯಸ್ಯ ಸ್ವಾಮಿನಃ ಪೌಂಸ್ಯಾನಿ ಬಲಾನಿ ತೀರ್ಥೇ ನ ರಾಜವೀರ್ಯಾಂ ಯಥಾ ತಿಷ್ಠಂತಿ ತದ್ಯತ್ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಥ ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಏಷಾಂ—(ನಿನಗೆ ಸಹಾಯಕರಾದ) ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ (ಸಂಬಂಧವಾದ) | ಸ್ವಭುಬುಧ್ವಾಸಃ—ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ಮೂಲಗಳಾದ ಮತ್ತು | ಏತಾಃ—ನಾನಾವರ್ಣದ ಅಶ್ವಗಳು | ಅರ್ಯಃ—ಶತ್ರು ವಿನ | ಪೌಂಸ್ಯಾನಿ—ಸೈನ್ಯಗಳು | ತೀರ್ಥೇ ನ—ಯುದ್ಧಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ (ನಿಂತಿರುವಂತೆ) | [ಅಥವಾ ಸ್ವಭುಬುಧ್ವಾಸಃ ಬ್ರಹ್ಮನೂಲಗಳಾದ | ಏತಾಃ—ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದ ಮೇಘಗಳು | ಅರ್ಯಃ—ಯಜಮಾನನ | ಪೌಂಸ್ಯಾನಿ—ಸೈನ್ಯಗಳು | ತೀರ್ಥೇ ನ—ರಾಜಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವಂತೆ |] ತಸ್ತುಃ—ನಿಂತಿರುತ್ತವೆಯೋ | (ತದಾ—ಆವಾಗ) | (ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | (ನೀನು) ಮಿಾಳ್ತುಷಃ—ಉದಕವನ್ನು ವರ್ಷಿಸದೇ ಇರತ ಕೃಪಾ | ನೈನ್—ಜಗನ್ನೇತ್ರಗಳೂ (ನರಾಕಾರಗಳೂ) ಆದ | ಮಹಃ ಪ್ರತಿ—ದೊಡ್ಡ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿ | ಪ್ರಯಾಹಿ—ಹೋಗು | (ಅನಂತರ) ಸಾರ್ಥಿವೇ ಸದನೇ—ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥನದಲ್ಲಿ | ಯತಸ್ಸ—ಪ್ರಯತ್ನಿಸು (ಯುದ್ಧಪ್ರಯತ್ನಮಾಡು) | [ಅಥವಾ ಮಿಾಳ್ತುಷಃ—ಹವಿಃಪ್ರದಾತೃಗಳೂ | ನೈನ್—ಕರ್ಮನಿರ್ವಾಹಕರೂ | ಮಹಃ—ಮಾನ್ಯರೂ ಆದ ಯಜಮಾನರನ್ನು | ಪ್ರತಿ ಪ್ರಯಾಹಿ—ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಗಮಿಸು | (ಅನಂತರ) ಸಾರ್ಥಿವೇ ಸದನೇ—ಪೃಥಿವೀಸಂಬಂಧವಾದ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ | ಯತಸ್ಸ—(ಹವಿರ್ಭೋಜನಕ್ಕೆ) ಯತ್ನಿಸು]

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ವರ್ಷಿಸದೇ ಇರುವ ಮತ್ತು (ವೃತ್ತಾದಿರೂಪದಿಂದ) ನರಾಕಾರಗಳಾಗಿರುವ ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡು (ಅಥವಾ ಹವಿರಾದ್ಯರ್ಪಣೆ ಮಾಡುವ ಮಾರ್ಗ ರಾದ ಯಜಮಾನರನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಹೊರಟು, ಅವರ ಯಾಗಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭೋಜನ ಮಾಡು). ಅದೇಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರು ತ್ಸಂಬಂಧಿಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮನೂಲಗಳೂ ಆದ ಅಶ್ವಗಳು, ಶತ್ರುವಿನ ಸೈನ್ಯಗಳು ಯುದ್ಧಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವಂತೆ, ನಿನ್ನ ಸಹಾಯಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿಂತಿರುತ್ತವೆ.

English Translation.

Go, Indra, to the mighty rain-shedding leaders (of the clouds), and exert yourself in (your) aerial dwelling; for their broad-footed steeds stand (firm) like the manly energies of an enemy in the field of battle.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಿಾಳ್ವ ಪಃ—ಉದಕಸೇಕ್ತನ್ ವಿಾಳ್ವ ರಬ್ಬವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಉದಕಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ನೈನ್—ಜಗನ್ನೇತ್ಯನ್ ನರಾಕಾರಾನ್ ವಾ | ನರಃ ಎಂಬ ಪದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ಜಗತ್ತನ್ನು) ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಪೋಷಿಸುವ ಅಥವಾ ವ.ನುಷ್ಯರ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರುವ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾದಿ, **ಮಹಃ ಮಹತಃ** ಮಹತ್ವಪೂರಿತವಾದ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಎದುರಿಸಲಿ ಎಂದು ಅಶಿಸಿದೆ. ಮೇಘಗಳನ್ನು ವೃತ್ತಶಬ್ದದಿಂದ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವ್ಯವಹರಿಸುವ ಕಾರಣ **ಮೇಘಾನಾಂ ವೃತ್ತರೂಪೇಣ ನರಾಕಾರತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ** ವೃತ್ತರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಮೇಘಗಳಿಗೆ ಮನುಷ್ಯರ ಆಕಾರದಿಂದ ಇರುವುದು ಉಚಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಸಾರ್ಥಿವೇ ಸದನೇ ಯತಸ್ತ—ಸೃಢಿವೀ ಶಬ್ದವು ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೦) ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ **ಸೃಢಿವೀತ್ಯಂತರಿಕ್ಷನಾಮ ತತ್ಸಂಬಂಧಿನಿ ಸ್ಥಾನೇ ಯತ್ನಂ ಕುರು ತೈಸ್ಸಹ ಯುದ್ಧೈಸ್ಸ |** ಸೃಢಿವೀ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಸ್ಥಾನವು ಅಂತರಿಕ್ಷವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ಆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮೇಘಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧವಾಡಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಸಾಯಣರು **ಯದ್ವಾ ಹವಿಷ್ಣುರಾತ್ಮನ ಕರ್ಮನಿವಾರಕಾನ್ ಮಹತೋ ಯಜಮಾನಾನ್ ಪ್ರತಿಗಚ್ಛಿ ಗತ್ವಾ ಚ ಸಾರ್ಥಿವೇ ಸದನೇ ದೇವಯಜನೇ ಯತಸ್ತ |** ಹವಿರ್ಭೋಜನಾಯ ಯತ್ನಂ ಕುರು ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವವರೂ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಮಹತ್ವದಿಂದ ಪೂರ್ಣರಾದವರೂ ಆದ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸಮಾಪಿಸಿ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶವಾಗಿ ಯಾಗವಾಡುವ ಸೃಢಿವೀರೂಪವಾದ ವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಯತ್ನಿಸಲಿ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಇದರಿಂದ **ಸಾರ್ಥಿವೇ ಸದನೇ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಪ್ರದೇಶವೆಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೇವಯಜನಪ್ರದೇಶ ಅಥವಾ ಸೃಢಿವೀರೂಪವಾದ ಯಜ್ಞವೇದಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಸೃಢಿವಿಯು ಯಜ್ಞವೇದಿಯಾಗಿರುವ ವಿಷಯವು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಿಷಾಂ ಸೃಢುಬುದ್ಧಾಸಃ ವಿಶಾಃ ಆರ್ಯಃ ಪೌಂಸ್ಯಾನ್ ತೀರ್ಥೇ ನ ತಸ್ತುಃ—ಮರುಶಾಂ ಸಂಬಂಧಿನಃ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಮೂಲಾಃ ಸೃಷವ್ಜರ್ಷಾ ಗಂಶಾರೋ ವಾ ಅಶ್ವಾಃ ಅರೀಶ್ಯತೋಃ ಯುದ್ಧಮಾರ್ಗ ಇವ ಮೇಘಾನಾಕ್ರಮಂತೇ | **ವಿತತಃ** ಎಂಬ ಪದವು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೨) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. **ಸೃಷತೋ ಮರುಶಾಂ** ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳನ್ನು ಸೃಷತಃ (ಬೊಟ್ಟುಗಳಿರುವ ಜಿಂಕೆಗಳು) ಎಂಬ ಪದದಿಂದ (ನಿ. ೨-೨೨) ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಅಶ್ವಗಳು ಸೃಷದ್ವರ್ಷಾಃ ಎಂದೂ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಮೂಲ(ಸೃಷ್ಟಿ) ಪ್ರದೇಶಗಳುಳ್ಳವೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿ, ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯಕಾರಿಗಳಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಅಶ್ವಗಳು ಶತ್ರುವಿನ ಯುದ್ಧಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸೇನೆಗಳು ತಡೆಯುವಂತೆ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ — ಅರ್ಯಃ ಎಂಬ ಪದವು ಈಶ್ವರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೧) ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅರಣೀಯಸ್ಯ ಸ್ಯಾಮಿನಃ (ಯುದ್ಧೋದ್ಯಮದಿಂದ) ಗಮನಶೀಲನಾದ ಪ್ರಭುವಿನ (ಬಲವು) ಸೇನೆಯು ರಾಜವೀರ್ಯಾಂ ಯಥಾ ತಿಷ್ಠಂತಿ ರಾಜಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಏಷಾಂ ಮರುತಾಂ ಸ್ಯಥು ಬುಧ್ವಾಸೋ ಬೃಹನ್ನೂಲಾಃ ಏತಾಃ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಾಃ ಮೇಘಾಸ್ತಿಷ್ಠಂತಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಮರುತ್ತಗಳ ಸಂಬಂಧಿಯಾದವೂ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಮೂಲಪ್ರದೇಶಗಳುಳ್ಳವುಗಳೂ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವುಗಳೂ ಆದ ಮೇಘಗಳು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಪೌಂಸ್ಯಾನಿ ಎಂಬ ಪದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಪೌಂಸ್ಯೇ ಎಂದು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿಶಯವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸೇನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಿಥಾಷಃ—ಮಿಹ ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ಯಾನ್ ಮಿಥ್ಯಾಂಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಸು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಶಸ ಪರವಾದಾಗ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಾರ್ಥಿವೇ—ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಇಂದಂ ಪಾರ್ಥಿವಂ. ತಸ್ಮಿನ್. ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇೌಇೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಬಂಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಇೌ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇೌತ್ರಾದುದರಿಂದ ಇೌತ್ಯಾ ದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಿವೃದ್ಧಿ ಈಕಾರಲೋಪ.

ಯತಸ್ಸ—ಯತೀ ಪ್ರಯತ್ನೇ ಧಾತು ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಥಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಥಾಸಃ ಸೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತ್ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೃಥುಬುಧ್ವಾಸಃ—ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸ ಸಮಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಆಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ತೀರ್ಥೇ—ತ್ಯ್ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಪಾತ್ಯೇ ತುದಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮೂತ ಇವ್ಯಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಈತ್ಯ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮ್ಯಂತರೂಪ

ಅರ್ಯಃ—ಅರಿ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ವಸ್ಮೀ ಪರವಾದಾಗ ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾವಚನಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಸಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಸಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಯೋಗೋದಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಸ್ಯುಃ—ಷ್ಠಾ ಗತಿ ನಿವೃತ್ತೌ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ವತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರತಿ ಘೋರಾಣಾಂನೇತಾನಾಮಯಾಸಾಂ ಮರುತಾಂ ಶೃಣ್ವಿ ಆಯತಾ-
ಮುಪಬ್ಧಿಃ |

ಯೇ ಮರ್ತ್ಯಂ ಪೃತನಾಯಂತಮೂಮೈರ್ಯುಣಾವಾನಂ ನ ಪತಯಂತ
ಸರ್ಗೈಃ || ೭ ||

|| ಋಪಾಠಃ ||

ಪ್ರತಿ | ಘೋರಾಣಾಂ | ನಿಶಾನಾಂ | ಆಯಾಸಾಂ | ಮರುತಾಂ | ಶೃಣ್ವೇ | ಆಯತಾಂ | ಉಪಬ್ಧಿಃ |
ಯೇ | ಮರ್ತ್ಯಂ | ಪೃತನಾಂ ಯಂತಂ | ಊಮೈಃ | ಯುಣಾವಾನಂ | ನ | ಪತಯಂತ | ಸರ್ಗೈಃ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ಸಂಬಂಧಿನಾಂ ಘೋರಾಣಾಂ ಭಯಾನಕಾನಾಂ ಶಬ್ದಾಭಿಮಾನಾನಾಂ ವೈಶಾನಾ-
ನೇತವರ್ಣಾನಾಮಯಾಸಾಮಯಮಾನಾನಾಂ ಗಮನಕೀಲಾನಾಂ ಮರುತಾಮಾಯತಾಮಾಗಂತೈಃ ಕಾಂ
ಮರುತಾಮುಪಬ್ಧಿಃ | ಉಪ ಗುರ್ವಾದಿಸಮೀಪೇ ಗಮ್ಯತೇ ಜ್ಞಾಯತ ಉಪಶಬ್ದೈಶ ಇತಿ ವೋಪಬ್ಧಿ-
ವಾರ್ಥ | ಶೃಣ್ವೇ | ಶ್ರೂಯತೇ | ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯಃ || ತ ಏವ ಏತಿಷ್ಯಂತೇ | ಯೇ ಮರುತೋ
ಮರ್ತ್ಯಂ ಮರಣಧರ್ಮಾಣಮೂಮೈಃ ಸ್ವರಕ್ಷಣೈರುದಕನಿಗಮನಸಾಧನೈವಾರ್ಥ ಪೃತನಾಯಂತಂ ಪೃತನಾ-
ಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತಂ ವೈರಿಣಂ ಮೇಘಂ ನಾ ಸರ್ಗೈಃ ಸೃಷ್ಟೈಃ ಸ್ವಕೀಯಪ್ರಹಾರನಿಶೇಷೈಃ ಪತಯಂತ |
ಪಾತಯಂತಿ | ತೇಷಾಮೇವ ಧ್ವನಿಃ ಶ್ರೂಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಪಾತನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸರ್ಗೈರ್ಯುಣವಾನಂ
ನ || ಛಂದಸೀವನಿಪಾವಿತಿ ವನಿಪ್ || ಯುಣವಂತಮಧಮವೈರಿಣಿವ | ತಂ ಯಥಾ ಪೀಡಯಿತ್ವಾ
ತದೀಯಂ ಧನಮುಪಹರಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಏವಂ ಮಹಾನುಭಾವಾ ಮರುತಸ್ತವಾನುಗಾ ಇತಿಂದ್ರಸ್ಯ
ಸ್ತುತಿಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯೇ—ಯಾವ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು | ಊನ್ಮೈಃ—ರಕ್ಷಣಾ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ | ಸ್ವತನಾಯಂತಂ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವ | ಮರ್ತ್ಯಂ—ಮರಣಸ್ವಭಾವದ ವೈರಿಯನ್ನು | [ಅಥವಾ ಊನ್ಮೈಃ—ಉದಕ ನಿಗಮಸಾಧನಗಳಿಂದ | ಸ್ವತನಾಯಂತಂ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಾಪೇಕ್ಷಿಯಾದ (ಉದಕವನ್ನು ವರ್ಷಿಸಲಿಚ್ಛಿಸದೇ ಇರುವ) | ಮರ್ತ್ಯಂ—ಅನಿತ್ಯವಾದ ಮೇಘವನ್ನು] ಸರ್ಗೈಃ—(ಆತ್ಮರಕ್ಷಕಗಳಾದ) ಪ್ರಹಾರಗಳಿಂದ | ಋಣವಾನಂ ನ—ಅಧಮನಾದ ವೈರಿಯನ್ನು (ಪೀಡಿಸುವಂತೆ) | ಪತಯಂತೆ—ಕೆಳಗೆ (ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾಗಿ) ಬೀಳಿಸುತ್ತಾರೋ | (ತೇಷಾಂ—ಅಂತಹ) | ತೇ—ನಿನ್ನವರೂ | ಘೋರಾಣಾಂ—ಭಯಾನಕರೂ (ಶಬ್ದಾಭಿಮಾನಿಗಳೂ) | ಏಶಾನಾಂ—ನಾನಾವರ್ಣರೂ | ಆಯಾಸಾಂ—ಗಮನಶೀಲರೂ || ಆಯತಾಂ—ಮುಂದೆ ಬರುತ್ತಿರುವವರೂ ಆದ | ಮರುತಾಂ—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ | ಉಪಬಿಃ—ಸಮಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ ಶಬ್ದವು | ಪ್ರತಿ—ಪ್ರತಿಧ್ವನಿತವಾಗಿ | ತ್ಯಕ್ಷೇ—ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಭಯಾನಕರೂ, ನಾನಾವರ್ಣವನರೂ, ಗಮನಶೀಲರೂ, ಮೇಲೇರಿ ಬರುತ್ತಿರುವವರೂ ಆದ ನಿನ್ನವರಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಶಬ್ದವು ಪ್ರತಿಧ್ವನಿತವಾಗಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿವೆ, ಇವರು (ಮೇಘಭೇದನರೂಪ) ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಅನಿತ್ಯವಾದ ಮೇಘವನ್ನು ಬಡಿದು ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸುತ್ತಾರೆ

English Translation.

The noise of the formidable, dark-coloured, swift-moving, and advancing Maruts, is everywhere echoed. (the noise) of them who strike down their mortal (foes) gathering in a host against them, by their self-defending blows, as (they strike down) a contemptible enemy.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಘೋರಾಣಾಂ—ಭಯಾನಕಾನಾಂ ಶಬ್ದಾಭಿಮಾನಾನಾಂ ನಾ | ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವರೂ, ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡುವವರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರೂ ಆಗಿರುವ ಎಂದು ಮರುತಾಂ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಚಿತ್ರವಾದವರ್ಣವುಳ್ಳವರೆಂದೂ, ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರೆಂದೂ, ಇವರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಆಯತಾಂ ಉಪಬಿಃ ಆಗಂತ್ಯಾಣಾಂ, ವಾಕ್ ತ್ಯಕ್ಷೇ ಶ್ಲೂಯತೇ ಇವರು ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಆಗಮಿಸುವ ಧ್ವನಿಯು ಕೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಉಪಬಿಃ—ಈ ಪದವು ವಾಡ್ಡು ಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೩) ಪರಿತವಾಗಿದೆ ಉಪ ಗುರ್ವಾದಿಸಮಾಪೇ ಗಮ್ಯತೇ ಜ್ಞಾಯತೇ ಉಪಪದ್ಯತೇ ಇತಿ ನಾ—ಗುರುವೇ ಮೊದಲಾದವರ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದು ಅಥವಾ ಉಪಪದ್ಯವಾಗುವುದೂ, ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಾಗಿರುವುದೆಂದು ಸಾಯಣರಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಮರ್ತ್ಯಂ - ಈ ಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೮) ಪರಿತವಾಗಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಮರಣಧರ್ಮಾಣಾಂ ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಧರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನರಿಸಿ ಪೃತನಾಯಂತಂ ಎಂಬ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ

ಊಮ್ಯಃ ಪೃತನಾಯಂತಂ—ಪೃತನಾ ಶಬ್ದವು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನರಿಸಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ—ಮೇಘವು (ಉದಕರೂಪದಿಂದ ಸಂಚರಿಸಲು ಸಾಧನವಾದ ಕ್ರಮಗಳಿಂದ) ಉದಕ ಸಂಚರಣರೂಪವಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ತಾನೇ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ—ರತ್ನವಾದವು ತನ್ನ ರತ್ನಣೆಯ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಲು ಇಷ್ಟವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ವಿನರಿಸಿದೆ. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಶತ್ರುವಿನಹಾಗೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಇರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಸರ್ಗೀ—ತಾವು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿರುವ ಪ್ರಹಾರಗಳಿಂದ (ವಿಟುಗಳಿಂದ) ಪಾತಯಂತಿ—ಬೀಳಿಸುತ್ತಾರೆಯೆಂದು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ತೇಷಾಮೇವ ಧ್ವನಿಃ ತ್ಸೂಯತೇ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಮೇಘಗಳನ್ನು ಪ್ರಹರಿಸಿದ ಧ್ವನಿಯು ಕೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಿನರಿಸಿದೆ

ಸರ್ಗೀಃ ಉಣವಾನಂ ನ—ಉಣವಂತಂ ಅಧಮವೈರಿಣಮಿವ ಋಣವನ್ನ (ಸಾಲವನ್ನು) ತೀರಿಸದೆ ಇರುವ ನೀಚರಾದ ರತ್ನವನ್ನು (ಲೋಕದಲ್ಲಿ) ಪ್ರಹಾರಗಳಿಂದ (ಪತನಮಾಡುವಂತೆ) ಬೀಳಿಸುವಹಾಗೆ ಮೇಘಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಪ್ರಹಾರಗಳಿಂದ ಬೀಳಿಸುವುದೆಂದು ಮರುತ್ಕೃತ ಮೇಘಪಾತನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನವನ್ನು ವಿನರಿಸಿದೆ. **ವಿವಂ ಮಜಾನುಭಾವಾ ಮರುತಸ್ತದನುಗಾ ಇತಿ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಸ್ತುತಿಃ** ಹೀಗೆ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಾತಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮರುತ ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯಕರಾಗಿರುವರೆಂದೂ ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯು ಅತಿರಯವಾದುದೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ಘೋರಾಣಾಂ—ಒನ ಹಿಂಸಾಗತೀರ್ಯಃ ಧಾತು **ಗಂತೇರಚ್ ಘೂರ್ ಚ** (ಉ ಸೂ ೬೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಧಾತುವಿಗೆ ಘೂರ್ ಆದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಠರೂಪ

ವಿತಾನಾಂ—ಇತ್ ಗತೌ. ಧಾತು. **ಹಸಿಮ್ಯಗ್ರಿಣ್ವಾ**—(ಉ ಸೂ ೩೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಯಸಾಂ - ಅಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತೀ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಸುಟಾಗಮ

ಶ್ವಣೇ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ ಟಿಗೆ ವಿತ್ತ **ತ್ವವಃ ಶ್ವಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಶ್ರು ಆದೇಶ. ಶ್ರು ವಿಕರಣ. **ಲೋಪಸ್ತು ಆತ್ಮನೇಸದೇಷು** (ಪಾ. ಸೂ ೬ ೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಶೋಷ. ಯಣಾದೇಶ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಯತಾಂ—ಅರ್ಥ ಉಪಸರ್ಗ. ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಣೋ ಯಣ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ ನುಮ್‌ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಪ್ಪೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ **ಶತುರನುನೋ**—(ಪಾ. ಸೂ ೯-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಪೃತನಾಯಂತೆಂ—ಪೃತನಾಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಪೃತನಾಯತಿ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕ್ಯಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ಯಜಂತವ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ ಕ್ಯಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಊನ್ಯೈಃ—ಅವ ರಕ್ಷಣಾದೌ. ಧಾತು **ಅವಿಸಿವಿಸಿ**—(ಉ ಸೂ ೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಅದು ಕಿತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. **ಜ್ವರತ್ವರಸ್ರಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಊರ್. ಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಖುಣಾನಾನಾಂ—ಖುಣಮಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಖುಣಾನಾನ್. ಛಂದಸೀವನಿಸೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಧದಲ್ಲಿ ವನಿಸೌ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದ್ಯುಕ್ಯತೇ** (ಪಾ. ಸೂ ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪತಯಂತೆ—ಪತೃ ಗತೌ ಧಾತು. ಠಜಂತದ ಮೇಲೆ ಛಂದಸನಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲರ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ಯದ್ಯುತ್ಪಾನ್ನಿತ್ಯಂ** (ಪಾ. ಸೂ ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಠಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಂಜ್ಞಾಸ್ಥಾನರ್ಥಕಾರ್ಯ ಅಭಿವ್ಯಾಜನಾದುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ವೃದ್ಧಿ ಬರಲಿಲ್ಲ.

ಸರ್ಗೈಃ - ಸ್ವಜ ವಿಸರ್ಗೇ ಧಾತು. ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘರ್ಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ ಚಿಹ್ನೋಃಕುಘಿಣ್ಯತೋಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಶ್ವಂ ಮಾನೇಭ್ಯ ಇಂದ್ರ ವಿಶ್ವಜನ್ಯಾ ರದಾ ಮರುದ್ಭಿಃ ಶುರುಧೋ ಗೋಅಗ್ರಾಃ |

ಸ್ತನಾನೇಭಿಃ ಸ್ತನಸೇ ದೇವ ದೇವೈರ್ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವ್ಯಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ | ಮಾನೇಭ್ಯಃ | ಇಂದ್ರಃ | ವಿಶ್ವಜನ್ಯಾ | ರದ | ಮರುತ್ಸೌಭ್ಯಃ | ತುರುಧಃ | ಗೋಆಗ್ರಾಃ |
 ಸ್ತವಾನೇಭಿಃ | ಸ್ತವಸೇ | ದೇವ | ದೇವ್ಯಃ | ವಿದ್ಯಾಮ | ಇಷಂ | ವ್ಯಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಮಾನೇಭ್ಯೋ ಮಾನಾರ್ಥಂ | ಚಿತ್ತೇನೇತ್ಯರ್ಥಃ || ತಾದರ್ಭ್ಯೇ ಚಿತುರ್ಭೀ ||
 ವಿಶ್ವಜನ್ಯಾ ವಿಶ್ವಜನ್ಯಃ || ಸೋರಾಕಾರಃ || ವಿಶ್ವೇ ಪ್ರಾಣನ ಉತ್ಪಾದನೀಯಾ ಯಸ್ಯ ತಾದೃಶಸ್ತ್ವಂ
 ಸರ್ವಜನಹಿತಕರ್ತಾ ನಾ ಮರುದ್ಭಿಃ ಸಹ ತುರುಧಃ ಶೋಕಸ್ಯ ಶೋಧಯಿತ್ರೀಃ ಶೋಷಿಕಾ ಗೋಆಗ್ರಾ
 ಗರ್ಜಿತಮುದಕಂ ವಾಗ್ನೇ ಪುರುತೋ ಯಾಸಾಂ ತಾ ಮೇಘಪಂಕ್ತೀ ರದ | ವಿಲಖ | ವಿದಾರಯ |
 ಹೇ ದೇವ ದ್ಯೋತಮಾನ ತ್ವಂ ಸ್ತವಾನೇಭಿಃ ಸ್ತಾಯಮಾನ್ಯೇದೇವೈರನ್ಯೈರ್ಮರುದಾಭಿರ್ಯು-
 ತ್ಸಿಗ್ನಿರ್ವಾ ಸ್ತವಸೇ | ಸ್ತಾಯಸೇ || ಉಭಯತ್ರ ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯಃ || ವಿದ್ಯಾಮೇತ್ಯಯಂ
 ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ ||

† ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ :

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ವಿಶ್ವಜನ್ಯಾ—ಸಮಸ್ತರಿಗೂ ಹಿತನಾದ | ತ್ವಂ—ನೀನು |
 ಮರುದ್ಭಿಃ—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಂದ (ಯುಕ್ತನಾಗಿ) | ತುರುಧಃ—ಶೋಕವನ್ನು ಅಡ್ಡಿಮಾಡುವ (ವೃಷ್ಟಾಳಿ
 ಗಳಿಂದ ಶೋಕಪರಿಹಾರಮಾಡುವ) | ಗೋಆಗ್ರಾಃ—ಅಗ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉದಕವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು |
 ಮಾನೇಭ್ಯಃ—ನಿನ್ನ ಸ್ವಂತ ಗೌರವಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ಮತ್ತು) | (ವಿಶ್ವಜನ್ಯಾ—ಸಮಸ್ತರ ಹಿತಕ್ಕೋಸ್ಕರ) | ರದ—
 ನೀಳು | (ಹೇ) ದೇವ—ದ್ಯೋತಮಾನನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸ್ತವಾನೇಭಿಃ—ಸ್ತಾಯ
 ಮಾನರಾದ | ದೇವ್ಯಃ—ಮರುದಾದಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಂದ [ಅಥವಾ ಸ್ತವಾನೇಭಿಃ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿರುವ |
 ದೇವ್ಯಃ—ಮುಕ್ತಿಯಿರುವ] | ಸ್ತವಸೇ—ಸ್ತುತನಾಗುತ್ತೀಯೆ | (ವಯಂ—ನಾವು) | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ |
 ವ್ಯಜನಂ—ಬಲವನ್ನೂ | ಜೀರದಾನುಂ-ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮ-(ನಿನ್ನ ನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಪಡೆಯೋಣ

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸಹಜರಿತನಾಗಿ, ನಿನ್ನ ಸ್ವಂತ ಗೌರವ ಮತ್ತು ಸಮಸ್ತ
 ಪ್ರಸಂಚದ ಹಿತ ಇವೆರಡಕ್ಕೋಸ್ಕರ, (ಉದಕದಿಂದ) ಶೋಕಪರಿಹಾರಮಾಡುವ ಮತ್ತು ನೀರಿಗೆ ಆಶ್ರಯಗಳಾದ
 ಮೇಘಗಳನ್ನು ನೀಳಿ (ಮಳೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು), ದ್ಯೋತಮಾನನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು (ಸ್ವತಃ) ಸ್ತುತೃರಾದ ಮರುದಾದಿ
 ಇತರ ದೇವತೆಗಳು (ಅಥವಾ ಮುಕ್ತಿಯಿರುವ) ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ, ನಾವೂ ನಿನ್ನ ನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅಹಾರ, ಬಲ ಮತ್ತು
 ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತೇವೆ

English Translation

Associated with the Maruts, Indra, for your own honour and the good of all, pierce the exhilarating receptacles of the waters, for you, Indra, are glorified by the lauded divinities : may we obtain for you food, strength, and long life.

॥ ವಿಶ್ವಜನ್ಯಃ ॥

ಮಾನೇಚ್ಯಃ—ಮಾನಾರ್ಥಂ | ಚಿತ್ರೇನ | ನಿರುತ್ತಕಾರರು—

ದೇವಾನಾಂ ಮಾನೇ ಪ್ರಥಮಾ ಅತಿಷ್ಠನ್ ಕೃಂತೃಾದೇವಾನುಪತಾ ಉದಾಯನ್ |

ತ್ರಯಸ್ತಪಂತಿ ಪ್ರಥಿವೀಮನೂಪಾ ದ್ವಾ ಬೃಬೂಕಂ ವಹತಃ ಪುರೀಷಂ ||

(ಋ ಸಂ ೧೦-೨೭-೨೩)

ಇಲ್ಲಿ ದೇವಾನಾಂ ಮಾನೇ ನಿರ್ಮಾಣೇ ಎಂದು ಮಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರ್ಮಾಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಮಾನಾರ್ಥಂ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ ಚಿತ್ರದಿಂದ ಎಂದು ವಿವರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಶ್ವಜನ್ಯಾ—ವಿಶ್ವಜನ್ಯಃ | ಯಾಸ್ಯರು ಉದಹರಿಸಿರುವ ಉದುಜ್ಯೋತಿರಮೃತಂ ವಿಶ್ವಜನ್ಯಂ ವಿಶ್ವಾನರಃ ಸವಿತಾ ದೇವೋ ಅಶ್ರೇಷ್ಠಃ || ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಿಶ್ವಜನ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಲೋಕಹಿತಂ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿಶ್ವೇ ಪ್ರಾಣಿನಃ ಉತ್ಪಾದನೀಯಾ ಯಸ್ಯ—ಸರ್ವ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ವಿಶ್ವಜನ್ಯನೆನಿಸಿರುವನು ಎಂದು, ಈ ವಿಶ್ವಜನ್ಯವೆಂಬಂಥಿಯಾದ ಶಕ್ತಿಯು ವಿಶ್ವಜನೀಯವಾದುದು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಅಥವಾ ಸರ್ವಜನ ಹಿತಶಕ್ತ್ಯಾ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಇಂದ್ರನು ಗೋ ಅಗ್ರಾಃ ಗರ್ಜಿತಮುದಕಂ ವಾ ಅಗ್ರೇ ಯಾಸಾಂ ತಾ ಮೇಘಪಂತೀಃ ಗರ್ಜಿತವನ್ನಾಗಲಿ, ಉದಕವನ್ನಾಗಲಿ ಮುಂದಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವ ಮೇಘಪಂತಿಗಳನ್ನು ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿ, ರಥ-ವಿದಾರಯ ಸೀಳಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಕುರುಧಃ—ಶೋಕಸ್ಯ ರೋಧಯುತ್ರೀಃ ಶೋಷಿಣಃ ಯಾಸ್ಯರು - ಋತಸ್ಯ ಹಿ ಕುರುಧಃ ಸಂತಿ ಪೂರ್ವೀಃ (ಋ. ಸಂ. ೪-೨೩-೮) ಈ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ಕುರುಧ ಅಪೋ ಭವಂತಿ ತುಚಂ ಸಂರುಂ ಧಂತಿ ಉದಕಗಳು ದುಃಖಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕುರುಧ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ದುಃಖಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವವು ಅಥವಾ ನಾಶಪಡಿಸುವವು ಎಂದು ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶಾಂತಿಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಶಾಂತಿಸ್ತಿಯವುದರಿಂದ ದೇವಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಪೋಧಿಸಿ, ದೇವೈಃ ಅನ್ಯೈಃ ಮರುದಾದಿಭಿಃ ಮುಕ್ತಿಗೈರ್ವಾ ಸ್ವಯಂಸೇ - ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಪರಿಸುವ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೇ ವೇದಲಾವರುಗಳಿಂದಲೂ, ಮುಕ್ತಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ತುತಿಮಾಡಲ್ಪಡುವನೆಂದು ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಹಿಮೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನೂ, ಬಲವನ್ನೂ, ಜಯವನ್ನೂ, ಸಂಪಾದಿಸುವ ದಾನಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ದೇವತೆಗಳ ಅಗಮನದಿಂದಲೇ ಯಜ್ಞವು ಪೂರ್ಣವಾಗುವುದರಿಂದ ಹೊಂದೋಣ ಎಂದು ಅರಿಸಿದೆ. ವೃಜನ ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಾನೇಭ್ಯಃ—ತಾದರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೀ ವಾಚ್ಯಾ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ತಾದರ್ಥ್ಯದಲ್ಲ ಚತುರ್ಥೀ ಒಂದಿದೆ
ವಿಶ್ವಜನ್ಯಾ—ವಿಶ್ವೇ ಜನ್ಯಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪತಂ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುವಿಭಕ್ತಿ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಕುರುಧಃ—ರುಧಿರ್ ಅವಣೀ. ಧಾತು. ಕ್ರಿಸ್ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಶುಚಿಃ ರೋಧಯತ್ಯಃ. ಎಂದು ಅರ್ಥ ಪೂರ್ವಪದದ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಸೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಟಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ಗೋ ಅಗ್ರಾಃ—ಸರ್ವತ್ರ ವಿಭಾಷಾ ಗೋಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ

ಸ್ತನಾನೇಭಿಃ—ಸ್ತುಜ್ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕೃತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಶಾನಚ್ ಬಂದಿದೆ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ ಅವಾದೇಶ **ಶಾಸ್ತನುದಾತ್ತೇತ್**—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಭಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಸ್ ವಿಕಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ **ಬಹುವಚನೇ ರ್ಭುಲೈತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ

ಸ್ತವನೇ—ಹಿಂದಿನಂತೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯ ಲಬ್ ಮನ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಭಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಅರವತ್ತೊಂಭತ್ತನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿಯಿತು

ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ನ ನೂನಮಸ್ತೀತಿ ಪಂಚರ್ಚಿಂ ಪಷಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಸ್ತೃಮೈಂದ್ರಂ | ಅತ್ತಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ |
 ನ ನೂನಂ ಪಂಚಾಗಸ್ತೀನ್ಯಂದ್ರೇ ಹವಿಷಿ ಮರುತಾಮುದ್ಯುತ ಇಂದ್ರಾಗಸ್ತೃಯೋಃ ಸಂನಾದ ಐಂದ್ರಸ್ತ-
 ತ್ತಾದ್ಯಾ ತ್ವತೀಯಾ ಚೇಂದ್ರವಾಕ್ಯಂ ಚತುರ್ಥೀ ಚಾದೌ ಬೃಹತೀ ತಿಸ್ತೋಲ್ಯನಷ್ಟುಭ ಇತಿ ಸೂಕ್ತಸ್ಯೇಂ-
 ದ್ರಾಗಸ್ತೃಸಂನಾದರೂಪತ್ಪಾದಾದ್ಯಾ ತ್ವತೀಯಾ ಚತುರ್ಥೀ ಚೇಂದ್ರವಾಕ್ಯಂ | ಅತಸ್ತಾಸಾಂ ಯಸ್ಯ-
 ವಾಕ್ಯನ್ಯಾಯೇನ ಸ ಋಷಿಃ | ಶಿಷ್ಯೇ ಅಗಸ್ತೃವಾಕ್ಯೇ | ಅತಸ್ತಯೋಃ ಸ ಏವರ್ಷಿಃ | ಅದ್ಯಾ ಚ
 ಬೃಹತೀ ತತಸ್ತಿಸ್ತೋಲ್ಯನಷ್ಟುಭಃ | ಅಂತ್ಯಾವಿಶೇಷಾತ್ತಿಸ್ಪಷ್ಟಾ || ಏಶೇಷವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಳಿಃ ||
 ಅತ್ರ ಯಾಸ್ಯಃ | ಅಗಸ್ತೃ ಇಂದ್ರಾಯ ಹವಿನಿರಸ್ಯ ಮರುದ್ಯುಃ ಸಂಪ್ರದಿಶ್ಚಾಂ ಚಿಕಾರ ಸ ಇಂದ್ರ ಏತ್ಯ
 ಪರಿದೇವಯಾಂ ಚಕ್ರೇ | ನಿ. ೧. ೫. | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ನ ನೂನಮಸ್ತಿ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಷ್ಟತ್ತಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಋಕ್ಯುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನು ಋಷಿಗಳು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ-ನ ಕೂಸಂ ಪಂಚಾಗಸ್ಯೇನೈಂದ್ರೇ ಹವಿಷಿ ಮರುತಾಮುದ್ಯತ ಇಂದ್ರಾಗಸ್ಯಯೋಃ ಸಂವಾದ ಐಂದ್ರಸ್ತತ್ಪಾದ್ಯಾ ತೃತೀಯಾ ಚೇಂದ್ರನಾಕೃಂ ಚತುರ್ಥೀ ಚಾದೌ ಬೃಹತೀ ತಿಸ್ತ್ರೋಽನುಷ್ಟುಭಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅಗಸ್ತ್ಯರಿಗೆ ನಡೆದ ಸಂವಾದಮೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಋಕ್ಯುಗಳು ಇಂದ್ರನ ವಾಕ್ಯಗಳು ಅದುದರಿಂದ ಆ ಋಕ್ಯುಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಋಷಿಯು. ಉಳಿದ ಋಕ್ಯುಗಳು ಎಂದರೆ ಎರಡು ಮತ್ತು ಐದನೆಯ ಋಕ್ಯುಗಳು ಅಗಸ್ತ್ಯವಾಕ್ಯಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಋಕ್ಯುಗಳಿಗೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನೇ ಋಷಿಯು. ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಯು ಬೃಹತೀಭಂದಸ್ಕವು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಿನ ಮೂರು ಋಕ್ಯುಗಳು ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನವು, ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಯು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಕವು ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು ಈ ಋಕ್ಯುನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಯುತಮ್ನು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ-ಅಗಸ್ಯ ಇಂದ್ರಾಯ ಹವಿರ್ನಿರುಸ್ಯಸ್ಯ ಮರುದ್ಯೈಃ ಸಂಪ್ರದಿತ್ಸಾಂ ಚಕಾರ ಸ ಇಂದ್ರ ಏತ್ಯ ಪರಿದೇವಯಾಂ ಚಲೇ (ನಿ ೧-೫) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವನು-ಎಂದರೆ ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದನು ಅಗ ಇಂದ್ರನು ಬಂದು ಕೋಪದಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅಗ್ರಹಸ್ವೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಿಂದಿಸಿದನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು

ಸೂಕ್ತ -- ೧೭೦

ಮಂಡಲ-೧ || ಅನುವಾಕ-೨೩ || ಸೂಕ್ತ-೧೭೦ ||
 ಅಷ್ಟಕ- ೨ || ಅಧ್ಯಾಯ-೪ || ವರ್ಗ-೧೦ ||
	ಸೂಕ್ತದಲ್ಲರುವ ಋಕ್ಯಂಪಿ-೫		
	ಋಷಿಃ-೧, ೩ ೪ ಇಂದ್ರಃ	೨, ೫ ಅಗಸ್ತ್ಯಃ	
	ದೇವತಾ-ಇಂದ್ರಃ		
ಭಂದಃ-೧ ಬೃಹತೀ	೨-೪ ಅನುಷ್ಟುಪ್	೫. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್	
	ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ		

ನ ನೂನಮಸ್ತಿ ನೋ ಶ್ವಃ ಕಸ್ತದ್ವೇದ ಯದದ್ವೃತಂ |

ಅನ್ಯಸ್ಯ ಚಿತ್ತಮಭಿ ಸಂಚರೇಣ್ಯಮುತಾಧೀತಂ ವಿ ನಶ್ಯತಿ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ನ | ನೂನಂ | ಅಸ್ತಿ | ನೋ ಇತಿ | ಶ್ವಃ | ಕಃ | ತತ್ | ವೇದ | ಯತ್ | ಅದ್ವೃತಂ |
 ಅನ್ಯಸ್ಯ | ಚಿತ್ತಂ | ಅಭಿ | ಸಂಚರೇಣ್ಯಂ | ಉತ | ಅಧೀತಂ | ವಿ | ನಶ್ಯತಿ || ೧ ||

|| ಸಾಯುಫಾಷ್ಯಂ ||

ಪರಿದೇವನಪ್ರಕಾರಃ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ | ಇಂದ್ರ ಆಹ | ಅದ್ಯತನಂ ಯದಸ್ತಿ ತನ್ನೂನಮದ್ಯ ನಾಸ್ತಿ | ನೂನಮತ್ರ ವಿಚಿಕ್ಶಾರ್ಥೇ | ಅತ್ರಾದ್ಯೇತಿ ಯದ್ಯಪಿ ನಾಸ್ತಿ ತಥಾಪ್ಯುತ್ರರನಾಕೇ ಶ್ಚ ಇತಿ ದರ್ಶನಾದ-
ತ್ರಾದ್ಯೇತಿ ಗಮ್ಯತೇ | ತಥಾ ಶ್ಲೋಕಃ ನೂನಂ ನೋ | ಉಶಯ್ಶ್ಲೋಕವಧಾರಣೇ | ಶ್ವಸ್ತನಮಪಿ ನೈವ
ನಾಸ್ತಿ | ಅದ್ಯ ಯಥಾಸ್ಯದರ್ಥನಿರುಪ್ತಮಸ್ಯ ಭ್ಯಂ ನಾಸ್ತಿ ಕಿಲ ಶ್ವಃ ಕಥಂ ಲಪ್ಯತೇ ಇತಿ ಭಾವಃ |
ಯದದ್ಭೃತಮಸ್ಯ ಸ್ತುತಿ ನಿರುಪ್ಯಾನ್ಯ ಸ್ತುತಿ ದತ್ತಮಿತಿ ಯದಸ್ತಿ ವೈಪರೀತ್ಯಂ ತತ್ಕ್ಲೋ ವೇದ | ಯದ್ವಾ |
ಯದದ್ಭೃತಂ ಭಾವಿ ಕಾರ್ಯಂ ಯದಸ್ತಿ ತತ್ಕ್ಲೋ ವೇದ | ಅದ್ಯ ಶ್ಲೋ ವಾ ಲಭ್ಯತ ಇತ್ಯಾಶಾನ ಕಾರ್ಯೇ-
ತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ತದೇವಾಹ | ಅಭಿ ಸಂಚರೇಣ್ಯಂ ಸರ್ವತಃ ಸಂಜಾಯನ್ಯಸ್ಯ ಚಿತ್ತಂ ಮಾನಸಂ ಜಾನಾ
ತಿತಿ ಶೇಷಃ | ಉತಾಪಿ ಚಾಧೀತಮಾಧ್ಯಾತಂ ಚಿಂತಿತಮಪಿ ನ ದೃಶ್ಯಂ ಕಿಮು ಸಕೃತ್ಕ್ಷೃತಂ ವಿ ನಶ್ಯತಿತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

(ಅದ್ಯ—ಈಗ ಏನು ಸಂಭವಿಸಬಹುದೆಂಬುವುದು) | ನೂನಂ—ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ | ನಾಸ್ತಿ—ಗೊತ್ತಾಗು
ವುದಿಲ್ಲ | ಶ್ವಃ—ನಾಳೆಯ ದಿವಸ (ಏನು ಸಂಭವಿಸಬಹುದೆಂಬುವುದೂ ಸಹ) | ನೋ—ಗೊತ್ತಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಹೀಗಿರು
ವಾಗ) | ಯತ್ ಅದ್ಯತಂ—ಯಾವ ಆರ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಇಂತಹ ವಿಷಯವುಂಟೋ | ತತ್— ಅದನ್ನು |
ಕಃ—ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ತಾನೇ | ವೇದ—ತಿಳಿಯಬಲ್ಲನು ? | ಅಭಿ—ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ (ಎಲ್ಲ ವಿಷಯ
ಗಳಲ್ಲಿಯೂ, | ಸಂಚರೇಣ್ಯಂ—ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಿರುವ | ಅನ್ಯಸ್ಯ—ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನ | ಚಿತ್ತಂ—ಮನ
ಸ್ಸನ್ನು | (ಜಾನಾತಿ—ತಿಳಿಯಲಾಗುವುದೇ ?) ಉತ—ಇದಲ್ಲದೆ | ಅಧೀತಂ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿ
ರುವ ವಿಷಯವೂ ಸಹ (ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ) | ವಿ ನಶ್ಯತಿ—ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ (ಮರೆತುಹೋಗುತ್ತದೆ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ಇಂದ್ರನು ಹೀಗೆ ಹೇಳುವನು—ಎಲೈ ಆಗಪ್ತ್ಯನೇ) ಈ ದಿವಸ ಅಥವಾ ನಾಳೆ ಏನು ನಡೆಯುವುದೆಂಬುದು
ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಆರ್ಚರ್ಯಕರವಾದ (ಎಂದರೆ ಮುಂದೆ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು,
ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ತಾನೇ ತಿಳಿಯಬಲ್ಲನು ? ಹೀಗಿರುವಾಗ ನಾನಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಿರುವ ಪರವುರು
ಷನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಿಳಿಯಲಾದೀತೇ ? ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಎಷ್ಟೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದ ವಿಷಯವೂ
ಸಹ ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮರೆತುಹೋಗುವುದು.

English Translation.

(Indra Speaks),— It is not certain what to-day or what tomorrow
will yield to us : who comprehends this mystery ? Verily, the mind of any
other (being) is of an unsteady (nature), and even that which has been pro-
foundly studied, is (in time) forgotten.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನ ನೂನಂ— ಅದ್ಯತನಂ ಯದಸ್ತಿ ತತ್ ಅದ್ಯ ನಾಸ್ತಿ | ನೂನಮತ್ರ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾರ್ಥೇ | ಭೂತ ವರ್ತಮಾನ ಭವಿಷ್ಯತ್ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಕಾಲಕೃತಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಅದ್ಯತನ ಈಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು ಎಂಬ ವರ್ತಮಾನಕಾಲಕೃತವಾದ ಭೇದವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ಯ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಾಗಿದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲಬೋಧಕವಾದ ಶ್ವಃ (ನಾಳೆ) ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದ್ಯ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಆಧ್ಯಾಹಾರವಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅದ್ಯ ಇತಿ ಯದ್ಯಪಿ ನಾಸ್ತಿ ತಥಾಪಿ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯೇ ಶ್ವಃ ಇತಿ ದರ್ಶನಾತ್ ಅದ್ಯೇತಿ ಗಮ್ಯತೇ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಯಾಸ್ಯರು—

ನೂನಮಿತಿ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾರ್ಥೀಯೋ ಭಾಷಾಯಾಮುಭಯಮನ್ವಧ್ಯಾಯಂ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾರ್ಥೀಯಂ ಕ್ಷ ಪದಪೂರಣಕ್ಕ | (ನಿ. ೧—೫)

ನೂನಂ ಎಂಬ ಪದವು ಭಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಭಂದಸ್ಸಿ ನಲ್ಲಿ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪದಪೂರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ ಋಗ್ವೇದ ಚಾರ್ಯರು ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾ ನಾಮ ವಿವೇಕಪೂರ್ವಕೋ ಅವಧಾರಣಾಭಿಪ್ರಾಯಃ—ಸಂಶಯವು ಉಂಟಾಗಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶೆಯಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾಪದಬೋಧ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ನೂನಂ ಎಂಬ ಪದವು ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ವಃ ನೂನಂ ನ—ತಥಾ ಶ್ವಸ್ತನಮಪಿ ನೈವ ನಾಸ್ತಿ—ವರ್ತಮಾನಕಾಲಕೃತವಾದ ಭೇದವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಂತೆ ಶ್ವಃ ನಾಳೆ ಎಂಬ ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲ ನಿರ್ದೇಶವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಅತ್ರ ಯಾಸ್ಯಃ—ಅಗತ್ಯಂ ಇಂದ್ರಾಯ ಹವಿಸ್ಸಿರುಶ್ಯ ಮರುದ್ಭ್ಯಃ ಸಂಪ್ರದಿತ್ಸಾಂಚಿಕಾರ ಸ ಇಂದ್ರ ಏತ್ಯ ಪರಿದೇವಯಾಂಚಕ್ರೇ (ನಿ. ೧—೫)

ಯಾಸ್ಯರು ಅಗತ್ಯಮಪಿಯು ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಮರುದ್ಭೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲು ಇಚ್ಛೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಇಂದ್ರನು ತನಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗಬೇಕಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಬೇರೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲವಾಗಿ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಕಾರಣ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ಪ್ರೇರಣವನ್ನು ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸೂಚಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ ಆ ವಚನವನ್ನೂ ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅದ್ಯ ಯಥಾ ಅಸ್ಮದರ್ಥಂ ನಿರುಶ್ವಂ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ನಾಸ್ತಿ ಕಿಲ ಶ್ವಃ ಕಥಂ ಲಪ್ಯತೇ | ಈಗ ನನಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಹವಿಸ್ಸು ನನಗೆ ಸಿಕ್ಕದಿರುವುದಾಗಿ ನಾಳೆಯಾದರೂ ನಾನು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಹೇಗೆ? ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಪ್ರೇರಣಕಾರವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಯದದ್ಭುತಂ ತತ್ ಕೋ ವೇದ—ಅನ್ಯಸ್ಮೈ ನಿರುಶ್ಯ ಅನ್ಯಸ್ಮೈ ದತ್ತಮಿತಿ ಯದಸ್ತಿ ವೈಪರೀತ್ಯಂ ತತ್ ಕೋ ವೇದ | ಒಬ್ಬರ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಬದ

ಲಾಸಣೆಯು ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿದವರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ ಯದ್ವಾ ಯದದ್ವೈತಂ ಭಾವಿ ಕಾರ್ಯಂ ಯದಸ್ಮಿ ತತ್ಪೋ ನೇದಿ ಅದ್ಯ ಶ್ಲೋ ನಾ ಲಭ್ಯತೇ ಇತ್ಯಾಶಾ ನ ಕಾರ್ಯಾ | ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಾರ್ಯವು ಅಶ್ವರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಾಗಿ ಸಂಭವಿಸುವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಯಾರೂ ತಿಳಿಯದಿರುವ ಕಾರಣ ಈಗಲಾದರೂ ಅಥವಾ ನಾಳೆಯಾದರೂ ನನಗೆ ಸಿದ್ಧವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ದೊರಕುವ ವಿಷಯದ ಆಸೆಯನ್ನು ಹೊಂದಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಬೇದಸೂಚಕವಾದ ವಚನವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು, ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಭಿ ಸಂಚರೇಣ್ಯಂ ಚಿತ್ತಂ—ಸರ್ವತಃ ಸಂಚಾರಿ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಮಾನಸಂ— ಇತರರ ಮನಸ್ಸು ಯಾವ ಗಲಾ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದೇ ಹೊರತು ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಉತ ಅಸಿಚಿ ಅಧೀತಂ ವಿನಶ್ಯತಿ—ಆದಾಗ್ಯೂ ಇಂದ್ರನಾದ ನಾನು ನನಗೋಷ್ಠರವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ಹವಿಸ್ಸು ನನಗೆ ದೊರಕುವುದು ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಅದು (ನಾಶವಾಗುವುದೆಂದು) ನನಗೆ ದೊರಕುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಮುಂದೆ ಸಂಭಾಷಿತವಾಗುವ ಅಶ್ವರ್ಯಕರವಾದ ಈ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಅಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಯಾರು ತಾನೇ ತಿಳಿದಿರುವರು ಎಂದೂ ಇಂದ್ರನ ಪರಿತಾಪಸೂಚಕವಾದ ವಚನವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ

ಯಾಸ್ವರು ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ನೂನಂ ಎಂಬ ಪದವು ವಿಚಿತ್ರ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ (ಅನಧಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ) ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆ

ನ ನೂನಮಾಶ್ವೈದ್ಯತನಂ ನೋ ಏವ ಶ್ವಸ್ತನಂ | ಅದ್ಯ ಅಸ್ತಿ ದ್ಯು ವಿದ್ಯುರಿತ್ಯಹೋ ನಾಮ-
ಧೇಯಂ ದ್ಯೋತತ ಇತಿ ಸತಃ | ತ್ವ ಉಪಾಶಂಸನೀಯಃ ಕಾಲಃ | ಹೋ ರೀನಃ ಕಾಲಃ |
ಕಸ್ತದ್ವೇದಯದದ್ವೈತಂ ಕಸ್ತದ್ವೇದ ಯದಭೂತ್ | ಇದಮಪೀತರದದ್ವೈತಮಭೂತಮಿವ |
ಅನ್ಯಸ್ಯ ಚಿತ್ತಮಭಿಸಂಚರೇಣ್ಯಂ ಅಭಿಸಂಚಾರಿ || ಅನೋ ನಾನೀಯಃ | ಚಿತ್ತಂ ಜೇತತೇಃ |
ಉತಾಧೀತಂ ವಿನಶ್ಯತೀತಿ | ಅಪ್ಯಾಧ್ಯಾತಂ ವಿನಶ್ಯತೀತಿ | ಅಧ್ಯಾತಂ ಅಭಿಪ್ರೇತಂ (ನಿ. ೧-೨)

ನೂನಂ ಎಂಬ ಪದವು ವಿವೇಕಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಮಾಡಿ ನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಪ್ರಕಾಶ ಅಥವಾ ಜೀವಿಸಿಂಧ ಬೆಳಕುತ್ರಿರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ದ್ಯುತ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಶ್ಚಯವಾದ ದ್ಯು ವಿಶ್ವವು ಅಹಸ್ಸಿನ (ಹಗಲಿನ) ವಾಚಕವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತನಶಬ್ದದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಈ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ದೊರಕುವುದೆಂಬುದಾಗಿ ನಿಶ್ಚಯ ವಿಷಯವಾದುದು ದೊರಕದೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ (ಮುಂದೆ) ಮುಂದೆ ಆಶಂಸೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗಬಹುದೆಂದು ಸಂಭಾವನಾ ವಿಷಯವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಹವಿಸ್ಸು ನನಗೆ ದೊರಕುವುದೆಂಬ ನಿಶ್ಚಯವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಶ್ವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಆಶಂಸೆಯನ್ನು ಪೂರ್ಣಮಾಡಬಹುದಾದ ಆಶಂಸನೀಯ ಕಾಲವಾಚಕವೆಂದೂ, ಹ್ಯಃ ಎಂಬ ಪದವು ಕಳೆದುಹೋದ ಕಾಲವಾಚಕವೆಂದೂ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಅದ್ಭುತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಭೂತ್ (ಆಯಿತು) ಎಂದು ಭೂತಕಾಲದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಈಗ ನನಗೋಷ್ಠರ ಸಿದ್ಧವಾದುದು ನನಗೇ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ, ಮುಂದೆಯಾದರೂ ನನಗೆ ಆಗಲಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗಾಗಲಿ ದೊರಕುವುದೆಂಬ ನಿಶ್ಚಯವು ಯಾರಿಗೆ ತಾನೇ ಉಂಟಾಗುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಅನ್ಯಸ್ಯ ಚಿತ್ತಂ ಇತರರ ಮನಸ್ಸು ಅಭಿಸಂಚರೇಣ್ಯಂ—

ಸಂಚಾರಶೀಲವಾಗಿ, ಚಂಚಲವಾದ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಇರುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಈಗ ಸಿದ್ಧವಾದುದು ನನಗೆ ದೊರಕುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಮತ್ತು ಉತ, ಅಸಿ, ಅಧ ಎಂಬ ಪದಗಳು ನೇದದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಸರ್ಯಾಯ ಪದಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದ್ಯ, ಶ್ವಃ, ಹ್ಯಃ, ಅದ್ಭುತಂ, ಅನ್ಯಃ, ಚಿತ್ತಂ, ಆಧೀತಂ, ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ದ್ಯೋತಕ ಇತಿ ಸತಃ, ಶ್ವಃ ಉಪಾಶಂಸನೀಯಃ ಕಾಲಃ, ಹ್ಯಃ ಹೀನಃ ಕಾಲಃ, ಅದ್ಭುತಂ ಅಭೂತ್, ಅನ್ಯಃ ನಾನೇಯಃ, ಚಿತ್ತಂ ಚೇತತೇಃ, ಆಧ್ಯತಂ ಅಭಿಪ್ರೇತಂ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸಿ—ನಿಪಾತ್ಯೈರ್ಯದ್ಯದಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನೇದ—ನಿವ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. **ವಿದೋ ಲಟೋ ನಾ** (ಪಾ.ಸೂ ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಟಿನ ತಿಪ್ಪಿಗೆ ಣಲಾದೇಶ. ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಗೆ ಗುಣ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅದ್ಭುತಂ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಆದ್ ಎಂಬುದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ **ಅದಿ ಭುವೋ ಡುತಚ್** (ಉ ಸೂ. ೬೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡುತಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಉ) ಲೋಪ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಚರೇಣ್ಯಂ—ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಸಮ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಔಣಾದಿಕ ಎಣ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಧೀತಂ—ಇದ್ ಅಧ್ಯಯನೇ. ಧಾತು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಗತಿರನಂತರಃ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಶ್ಯತಿ—ಣಶ ಆದರ್ಶನೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಲೆ ||

ಕಿಂ ನ ಇಂದ್ರ ಜಿಘಾಂಸಸಿ ಭ್ರಾತರೋ ಮರುತ್ತಸ್ತವ |

ತೇಭಿಃ ಕಲ್ಪಸ್ವ ಸಾಧುಯಾ ನು ನಃ ಸಮರಣೇ ವಧೀಃ || ೨ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಕಿಂ | ನಃ | ಇಂದ್ರ | ಜಿಘಾಂಸಸಿ | ಭ್ರಾತರಃ | ಮರುತಃ | ತವ |

ತೇಭಿಃ | ಕಲ್ಪಸ್ವ | ಸಾಧುಯಾ | ಮಾ | ನಃ | ಸಂಽಅರಣೇ | ವಧೀಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಇದಮಗಸ್ತ್ಯವಾಕ್ಯಂ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ನೋದ್ಯಸ್ಮಾನಸಪರಾಧಿನಃ ಕಿಂ ಜಿಘಾಂಸಸಿ | ಹಂತುಮಿಚ್ಛಸಿ | ಕಥಮವಧ್ಯತ್ವಮಿತಿ ಅತ ಆಹ | ಮರುತಸ್ತವ ಭ್ರಾತರಃ | ತ್ವಯಾ ಭೋಗಸ್ಯದಾನೇನ ಭರಣೀಯಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತೋ ವಯಮವಧ್ಯಾ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ಮರುತಾಽಮಿಂದ್ರಭ್ರಾತೃತ್ವನೇಕಸ್ಮಿನ್ನೇವಾದಿತಿ-
ಗರ್ಭ ಉತ್ಪನ್ನತ್ವಾತ್ | ಸಾ ಚೋಕ್ತೃತಿಃ ಪುರಾಣೇಷು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ | ಸಂತು ಭ್ರಾತರಸ್ತತ್ವ ಕಿಮಿತಿ ಅತ ಆಹ | ತೇಭಿಸ್ತ್ವಮರ್ಘಾದಿಭಿಃ ಸಹ ಸಾಧುಯಾ ಸಾಧು ತ್ವಂ ಕಲ್ಪಸ್ವ | ಕಲ್ಪಯಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಂ ತ್ವೇ ಸಹ ಯುದ್ಧಂ ವಾ | ನೋದ್ಯಸ್ಮಾನ್ ಸಮರಣೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಮಾ ವಧೀಃ | ಮಾ ಹಿಂಸೀಃ | ಯದ್ಯಾ | ಉಪ್ಪೋ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಯಥಾ ವಿರೋಧಿನಂ ಹಂಸಿ ನ ತಥಾಸ್ಥಾನಿತಿ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಮರುತಃ—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು | ತವ ಭ್ರಾತರಃ—ನಿನ್ನ ಭ್ರಾತೃಗಳು (ನಿನ್ನಿಂದ ಪೋಷಣೀಯರು) | ನಃ—(ಅನಪರಾಧಿಗಳಾದ) ನಮ್ಮನ್ನು | ಕಿಂ—ಯಾತಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಜಿಘಾಂಸಸಿ—ವಧಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೀಯೇ ? | ತೇಭಿಃ—ಆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ | ಸಾಧುಯಾ—ಶಾಂತ ರೀತಿಯಿಂದ | ಕಲ್ಪಯಿ—(ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನು) ಕಲ್ಪಿಸಿಕೋ (ಹಂಚಿಕೋ) | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಸಂ ಅರಣೇ—ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) | ಮಾ ವಧೀಃ—ಹಿಂಸಿಸಬೇಡ (ವಧಿಸಬೇಡ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ಆಗಸ್ತ್ಯರು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹೇಳುವುದು) ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ನಿನ್ನ ಪೋಷಣೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟವರು (ನಿನ್ನ ಭ್ರಾತೃಗಳು); ಅನಪರಾಧಿಗಳಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಏಕೆ ಕೊಲ್ಲಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತೀಯೇ ? ಶಾಂತರೀತಿಯಿಂದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅವರೊಡನೆ ಹಂಚಿಕೋ, ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ (ದ್ವೇಷದಿಂದ) ನಮ್ಮನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಡ.

English Translation.

(Agastya).— Why, Indra, do you purpose to slay us : the Maruts are your brethren : share with them (the offering) in peace , destroy us not in enmity.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಗೂ ನಡೆದಿರುವ ಸಂವಾದರೂಪವಾದ ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು ತನಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನೆಂದು ತಿಳಿದು ತನ್ನ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿರುವುದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ ಸಾಯಣರು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದಮಗಸ್ತ್ಯವಾಕ್ಯಂ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ನೆಃ ಕಿಂ ಜಿಘಾಂಸಸಿ—ಅಸ್ಮಾಕ ಅನಪರಾಧಿನಃ ಹಂತುಮಿಚ್ಛಸಿ ಕಿಂ-ತಪ್ತುಮಾಡದೆ ಇರುವಕಾರಣ ತಪ್ಪಿತಸ್ಥರಲ್ಲದ ನಮ್ಮನ್ನು ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಗುರಿಮಾಡಬೇಡವೆಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಉತ್ತರವನ್ನೂ ಹೇಳಿ, ಮುಷಿಗಳಾದ ನಾವು ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಅರ್ಹರಲ್ಲ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಮರುತಃ ತವ ಭ್ರಾತರಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ. ತ್ವಯಾ ಭೋಗಪ್ರದಾನೇನ ಭರಣೀಯಾಃ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು, ನೀನು ಭೋಗವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ನಿನ್ನಿಂದ ಪೋಷ್ಯರಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ನಿನ್ನ ಪೋಷ್ಯವರ್ಗದರಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ನಾವು (ಅನಭ್ಯ ರಾಗಿ) ವಧೆಗೆ ಅನರ್ಹರಾಗಿರುವೆವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಯಾಸ್ಯರು ಭ್ರಾತಾ ಭರತೇರ್ಹರತಿಕ್ರಮಣೋ ಹರತೇ ಭಾಗಂ ಭರ್ತವ್ಯೋ ಭವತಿತಿ ವಾ (ನಿ ೪-೨೬) ಬೃಹಾಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವ್ವನ್ನವಾದ ಭ್ರಾತೃಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕವನು ಅಥವಾ ಪೋಷಣೆಗೆ ಅರ್ಹನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಭ್ರಾತೃಗಳಾಗಿರುವ ಅಂಶವು ಏಕಸ್ಮಿನ್ನೇವಾದಿ-ತೇರ್ಗರ್ಭ ಉತ್ಪನ್ನತ್ಯಾತ್ ಇಂದ್ರನ ತಾಯಿಯಾದ ಅದಿತಿದೇವಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಕಾರಣ ಇಂದ್ರನ ಭ್ರಾತೃಗಳು ಎಂದೂ, ಸಾ ಚಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಃ ಪುರಾಣಾದಿಷು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಮರುತ್ತುಗಳು ಉತ್ಪನ್ನ ರಾದಕ್ರಮವು ಪುರಾಣವೇ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವಿಷಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ತೇಭಿಃ ಸಾಧುಯಾ ಕಲ್ಪಸ್ವ—ತೈರ್ಮರುದ್ವಿಸ್ವಹ ಸಾಧುತ್ವಂ ಕಲ್ಪಯೆ ಹವಿರ್ಭಾಗಂ ತೈಸ್ವಹ ಯುದ್ಧಂ ವಾ—ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ನಿನ್ನ ಸಹೋದರರೊಡನೆ ಸಾಧುಭಾವವನ್ನು ವಹಿಸಿ, ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನೂ ದರೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸು, ಅಥವಾ ಅವರೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನೂ ದರೂ ಮಾಡು ಎಂದು ಹೇಳಿ,

ನೆಃ ಸಮರಣೇ ವಾ ವಧೀಃ—ನಮ್ಮನ್ನು ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಯಥಾ ವಿರೋಧಿನಂ ಹಂಸಿ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವಂತೆ, ಹಿಂಸೆಮಾಡಬೇಡ ಎಂದು ಉತ್ತರವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನವಾಚಕವು ಉತ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನೂ ಉಪಮಾನಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವ ಯುದ್ಧಮಾಡಿನಮ್ಮನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಡ ಎಂದು ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ. ಸಮರಣಶಬ್ದವು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿ ಸಹ ಮರಣಂ ಯಸ್ತಿಕ್ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಮರಣವು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಯುದ್ಧವಾಗಿರುವುದೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಬಿಘಾಂಸಸಿ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. **ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಃ ಸಮಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸನ್. **ಅಜ್ಜನಗಮಾಂ ಸನಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಥೆಗೆ ದೀರ್ಘ. **ಸನ್ಯಜೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವ. **ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. **ಸನ್ಯತಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ಅತಿಬಂಧದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭ್ರಾತರಃ—ಭ್ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತೌ. ಧಾತು. **ನಪ್ತೌನೇಪ್ತೌ**—(ಉ.ಸೂ. ೨೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವನ್ನಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ.

ತೇಭಿಃ—ಬದುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಸ್ ಭಾವ ನಿಕಲ್ಪಿತವಾದುದರಿಂದ ಏತ್ವ

ಕಲ್ಪಿಸ್ವೆ—ಕೃಪೋ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಘಾಸಃ ಸೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸೇ ಆದೀಶ ಬಂದಾಗ **ಸನಾಭ್ಯಾಂನಾಮೌ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ವತ್ವ. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಥೆಗೆ ಗುಣ ರಪರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ **ಕೃಪೋ ಲೋಲಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲತ್ವ. ತಿಬಂಧನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾಧುಯಾ—ಸಾಧುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಸುಸಾಂಸುಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಯಾಚಾದೀಶ. **ಚಿತಃ** (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಧೀಃ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. **ಮಾಜಿಲುಜಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಾಜ್ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಲುಜ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಬಂದಾಗ ಇಲಾರ ಲೋಪ **ಹನೋವಧಲಿಜಿ** ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಲುಜಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವಧಾದೀಶ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾದೀಶ. **ಇಟಿ ಅಟಿ** (ಪಾ.ಸೂ. ೮-೨-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ನ ಮಾಜಿ ಯೋಗೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಬಂಧ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಕಿಂ ನೋ ಭ್ರಾತರಗಸ್ತು ಸಖಾ ಸನ್ನತಿ ಮನ್ಯಸೇ |
 ವಿದ್ಯಾ ಹಿ ತೇ ಯಥಾ ಮನೋಽಸ್ಯ ಭ್ಯಮಿನ್ಸ ದಿತ್ಸಸಿ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠ ||

ಕಿಂ | ನಃ | ಭ್ರಾತೇ | ಅಗಸ್ತ್ಯೈ | ಸಖಾ | ಸನ್ | ಅತಿ | ಮನ್ಯಸೇ |

ವಿದ್ಧು | ಹಿ | ತೇ | ಯಥಾ | ಮನಃ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ | ಇತ್ | ನ | ದಿತ್ವಸಿ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಇದನಿಂದ್ರವಾಕ್ಯಂ | ಹೇ ಭ್ರಾತೇ ಹೇ ಅಗಸ್ತ್ಯೈ | ಹವಿಷ್ಟದಾನವರಪ್ರದಾನಾಭಾಂ ಪರಸ್ಪರೋಪಕಾರತ್ವಾದ್ಭ್ರಾತೃತ್ವಂ | ತಾದ್ಯಶಸ್ತ್ಯಂ ಸಖಾ ಸನ್ನಸ್ಮದ್ಧಿತಕಾರ್ಯಸಿ ಸನ್ನೋಽಸ್ಮಾನ್ನಿಮತಿ ಮನ್ಯಸೇ | ಕಸ್ಮಾದಪರಾಧಾದತಿಕ್ರಮ್ಯ ಮನುಷೇ | ಅಪಲಪಸಿ | ನಾಯಮಪಲಾಪಃ ಕಿಂತು ತಥ್ಯಮೋವೇತಿ ಚೇತ್ ಉಚ್ಯತೇ | ಗಂತವ್ಯಂ ತೇ ತವ ಮನೋ ಮಾನಸಂ ಯಥಾ ಯಥಾವಸ್ತು ವಿದ್ಧು | ಜಾನೀಮಃ | ಕಥಂ ಜಾನೀಥೇತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಮಿನ್ಮ ದಿತ್ವಸಿ | ಅಸ್ಮದರ್ಥಂ ನಿರುಪಮಸ್ಮಭ್ಯಂ ದಾತುಂ ನೇಚ್ಛಸ್ಯೇವ | ಇದೇವಾರ್ಥೇ ||

|| ಶ್ರುತಿಪಾಠಃ ||

ಹೇ ಭ್ರಾತೇ ಅಗಸ್ತ್ಯೈ—ಎಲೈ ಭ್ರಾತೃವಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನೇ | ಸಖಾ ಸನ್—ನನಗೆ ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿದ್ದರೂ (ಉಪಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದರೂ) | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಕಿಂ ಅತಿ ಮನ್ಯಸೇ—(ಏಕೆ) ಅಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡುತ್ತೀ ? | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಮನಃ—ಮನಸ್ಸನ್ನು | ಯಥಾ—ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ | ವಿದ್ಧು ಹಿ—ತೀವ್ರವೇಷವನ್ನೇ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ—ನಮಗೆ | ನ ದಿತ್ವಸಿ ಇತ್—(ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು) ಕೂಡಲೆಚ್ಛಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲ

|| ಛಾಂದೋ ||

ಎಲೈ ಸೋದರನೇ (ಅಗಸ್ತ್ಯನೇ), ನೀನು ನನಗೆ ಸಖನಾದರೂ (ಉಪಕಾರಿಯಾದರೂ) ನನ್ನನ್ನು ಏಕೆ ಅನಾದರ ಮಾಡುತ್ತೀ ? ನಮಗೆ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ನೀನಿಗೆ ಕೊಡಲು ಇಚ್ಛೆ ಯಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ನಮಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿದೆ

English Translation

(Indra).—Wherefore, brother Agastya, do you, who are my friend, treat me with disregard ? Verily, we know what is in your mind you do not intend to give us anything.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಂದ್ರನು ಈ ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಅಗಸ್ತ್ಯಯುಷಿಯನ್ನು ಹೇ ಭ್ರಾತೇ ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿದ್ದಾನೆಂದೂ, ಇಂದ್ರಭ್ರಾತೃತ್ವವು ಅಗಸ್ತ್ಯಯುಷಿಗೆ ಹವಿಷ್ಟದಾನವರಪ್ರದಾ-

ನಾಭ್ಯಾಂ ಪರಸ್ಪರೋಪಕಾರಕತ್ವಾತ್-ಇಂದ್ರನು ವರವನ್ನು ಆನುಗ್ರಹಿಸುವುದು, ಆಗಷ್ಟ್ರಯುಷಿಯು ಹಸಿವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಆರ್ಪಿಸುವುದು ಎಂಬ ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಉಪಕಾರಕವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಸಖಾರ್ಷ ನಃ ಕಿಂ ಅತಿಮನ್ಯಸೇ- ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಹೇಳುವ ಅಕ್ಷರವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ- ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಪರಸ್ಪರೋಪಕಾರಕ ಭಾವವು ಇರುವಾಗ, **ಅಸ್ತದ್ಧಿತಕಾರ್ಯಸಿ ಸರ್** ನಮಗೆ ಹಿತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ ಸೀನು (ಆಗಷ್ಟ್ರನು) ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮರೆಮಾಚಿಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ ಸೀನು-ಅವರಾಧವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವೆನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತೀಯೆ ಸೀನು ಒಂದು ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ಸೀನು ವಚನದಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವ ನಮ್ಮ ಹರಿಭಾಗವು ಸುರುತ್ತಿ ಗಳಿಗೆ ಆರ್ಪಿತವಾಗುವುದು ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಸೀನು ನನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅತಿಕ್ರಮವನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಒದನ್ನು ನನ್ನ ಆರಾಧನೆಯನ್ನಾಗಿ ನನಗೆ ಆರೋಪಿಸುತ್ತೀಯೆ (ಇಂದ್ರನು ಸುರುದ್ದೇನತಗಳಿಗೆ ಹೆಸರಿಲ್ಲದಂತ ಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆಂದು) ಎಂಬ ಅರ್ಥವು **ಆಪಲಪಸಿ** ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಗ್ರಹ್ಯವಾಗಿದೆ

ಒಂದಿನ ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲ ನೃತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಇಂದ್ರನ ತಪ್ಪನ್ನು (ಹೂರಿಗಡಿಸಿ) ಪ್ರಕಾಶವಾಗಿ ಆಗಷ್ಟ್ರಶ್ಲೋಕವಾದ ಇಂದ್ರನ ವಿಪಯಕವಾದ ಆವರಾಧವೆಂದು **ನಾಯಂ ಅಪಲಪಃ ಕಿಂತು ತಥ್ಯಮೇವ** ಅರ್ಥವಾಗಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವು ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಗತ್ತವ್ಯಂ ತೇ ಮಾನಃ ಯಥಾ ವಿದ್ವ- ಗಂತವ್ಯಂ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಆಗಷ್ಟ್ರ ರೂಪಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅದನ್ನು ಸಮಾಧಾನಿಸಿದ. ಅರ್ಥವು ಅಲ್ಪವ್ಯಯದ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದ ಭಾವವು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಎಲ್ಲವೂ ನನಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ ಈ ಇನ್ನೂ ಮನಸ್ಸಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು **ಅಸ್ತದ್ಧ್ಯಮಿನ್ನ ದಿಕ್ಷಸಿ** ನಮಗೆ ಹಸಿವನ್ನು ಸಿಗುವಂತಿವೆ ಆದನ್ನು ನಮಗೆ ಆರ್ಪಿಸಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೋಲಿಸುವ **ಅಸ್ತದರ್ಥಂ ನಿರುಶ್ವಮಸ್ತದ್ಧ್ಯಂ ದಾತುಂ ನೇಚ್ಛಸ್ಯೇವ** ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ನಮಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದಿರುವುದನ್ನು ನಮಗೇಕೆಡಲು ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಸಿನ್ನ ಆವರಾಧ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ಮನ್ಯಸೇ-ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ದಿನಾದಿ ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಬಿಂತ ಸಿಘಾತ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದ್ವ-ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ಅದಾದಿ ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿದೋ ಲಟೋ ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಮಾದೇಶ. **ಅದಿಪ್ರಪ್ಯತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತ್ಪರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ **ದ್ವ್ಯಚೋತಸ್ವಿಜಃ** (ಪಾ ಸೂ ೩-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ

ದಿತ್ವಸಿ—ಋದಾಹ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಃ ಸ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸನ್. ಸನ್ಯಜೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಸನಿಮಿಮಾಘುರಭ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇಸಾದೇಶ. ಅತ್ರಲೋಪೋಭ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಃ ಸ್ವಾರ್ಥಧಾತುಕೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ. ಅತಿಬಂಧದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾರಃ ||

ಅರಂ ಕೃಣ್ಣಂತು ವೇದಿಂ ಸಮಗ್ನಿಮಿಂಧತಾಂ ಪುರಃ |

ತತ್ರಾಮೃತಸ್ಯ ಚೇತನಂ ಯಜ್ಞಂ ತೇ ತನವಾವಹೈ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅರಂ | ಕೃಣ್ಣಂತು | ವೇದಿಂ | ಸಂ | ಅಗ್ನಿಂ | ಇಂಧತಾಂ | ಪುರಃ |

ತತ್ರ | ಅಮೃತಸ್ಯ | ಚೇತನಂ | ಯಜ್ಞಂ | ತೇ | ತನವಾವಹೈ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಇದಮಿಂದ್ರವಾಕ್ಯಂ | ಅಪರೇತ್ಯಗಸ್ತ್ಯವಾಕ್ಯಮಾಹುಃ | ಹೇ ಋತ್ವಿಜೋ ಯೋಯಂ ಅಗಸ್ತ್ಯೋಽ ಜ್ಞೇಕೃತವಾನ್ ತಸ್ಮಾದ್ವೇದಿಮರಂಕೃಣ್ಣಂತು | ಸಂಮಾರ್ಜನಸರ್ಯುಕ್ಷಣಾದಿನಾ ಪರಿಚರಂತು | ತಥಾ ಪುರಃ ಪುರಸ್ತಾದಗ್ನಿಮಾಹವನೀಯಾದಿಕಂ ಸಂಮಿಂಧತಾಂ | ಇಧ್ಯಪ್ತಕ್ಷೇಪೇಣ ಪ್ರಜ್ಞಾಲಯಂತು | ತತ್ರಾಗ್ನಾವಮೃತಸ್ಯಾಮರಣಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ವೇದತೃಸ್ಯ ಚೇತನಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕಂ ಯಜ್ಞಂ ಹೇ ಅಗಸ್ತ್ಯ ತೇ ತ್ವದೀಯಂ ತ್ವಂ ಚಾಹಂ ಚ ತನವಾವಹೈ || ಅಗಸ್ತ್ಯವಾಕ್ಯಪಕ್ಷೇ ಶಿಷ್ಯಮನಶಿಷ್ಯಂ | ತತ್ರ ವೇದ್ಯಾಮೃತಸ್ಯ ತತ್ಪ್ರಾಧನಸ್ಯ ಹವಿನೋ ವಾ ಚೇತನಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಪನಮಾಸಾದನಂ ಕುರುತ | ಆನಾಂ ಸತ್ವೀಯಜಮಾನಾ ಅಧ್ಯಯುಜಮಾನಾ ವಾ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತ್ವದರ್ಥಂ ಯಜ್ಞಂ ತನವಾವಹೈ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ ಋತ್ವಿಜಃ—ಎಲೈ ಋತ್ವಿಜರೇ ನೀವು) | ವೇದಿಂ—ವೇದಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು | ಅರಂ ಕೃಣ್ಣಂತು—ಸಂಮಾರ್ಜನದಾದಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿ | ಪುರಃ—ಮುಂದೆ | ಅಗ್ನಿಂ—ಆಹವನೀಯಾಧ್ಯಗ್ನಿಯನ್ನು | ಸಂ ಇಂಧಂತು—ಸಮಿದಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಗೊಳಿಸಿ; (ಎಲೈ ಅಗಸ್ತ್ಯನೇ) | ತತ್ರ—ಅ ಪ್ರಜ್ವಲಿತವಾದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ | ಅಮೃತಸ್ಯ—ಅಮರವಾದ (ಜ್ಞಾನದ) | ಚೇತನಂ—ಜ್ಞಾಪಕವಾದ (ಮತ್ತು) | ತೇ—ನಿನ್ನ

ಸಂಬಂಧವಾದ | ಯಜ್ಞಂ—ಯಜ್ಞವನ್ನು | ತನವಾವಯೈ—ಆಚರಿಸೋಣ. [ತತ್ರ—ವೇದಿಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ | ಅಮೃತಸ್ಯ—ಅಮರತ್ವಸಾಧಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ | ಚೇತನಂ—ಆ ಆಸ್ವಾದನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ (ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿ) | (ಆವಾಂ—ಯಜಮಾನನಾದ; ನಾನು ಮತ್ತು ನನ್ನ ಪತ್ನಿಯೂ ಅಥವಾ ಋತ್ವಿಜಮಾನರಾದ ನಾವಿಬ್ಬರೂ) | ತೇ—ನಿನಗೋಸ್ಕರ | ಯಜ್ಞಂ—ಯಜ್ಞವನ್ನು | ತನವಾವಯೈ—ಆಚರಿಸುತ್ತೇವೆ.]

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಋತ್ವಿಜಠೇ, ವೇದಿಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿ, ಆಹವನೀಯಾಧ್ಯಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಸಮುಠಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಗೊಳಿಸಿ, ಆ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅಮರತ್ವಜ್ಞಾಪಕವಾದ ಯಜ್ಞವನ್ನು, ಎಲೈ ಅಗಸ್ತ್ಯನೇ, ನಾನೂ (ಇಂದ್ರನೂ) ನೀನೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಆಚರಿಸೋಣ [ಅಥವಾ ಆ ವೇದಿಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅಮರತ್ವ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿ. ಅನಂತರ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಾನೂ-ಅಗಸ್ತ್ಯನೂ ಅಥವಾ ನಾನೂ ನನ್ನ ಪತ್ನಿಯೂ, ಅಥವಾ ನಾನೂ ಋತ್ವಿಜರೂ ಸೇರಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿನ್ನ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿ ಆಚರಿಸುತ್ತೇವೆ.]

English Translation

(Agastya),—Let the priests decorate the altar, let them kindle the fire to the east, and then let us both consummate the sacrifice, the inspirer of immortal (wisdom)

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅರಂ ಕೃಣ್ಣಂತು ವೇದಿಂ, ಸಮಗ್ನಿಂಧ್ರತಾಂ ಪುರಃ, ಯಜ್ಞಂ ತೇ ತನವಾವಯೈ | ಎಂಬ ಈ ನಾಕ್ಯಗಳು ಇಂದ್ರನು ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಗೆ ಹೇಳಿದವುಗಳೆಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಋಷಿಯೇ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹೇಳಿದನೆಂದು ಎರಡನೆಯ ವಿಧವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಇಂದ್ರನು ಋತ್ವಿಜರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಅಗಸ್ತ್ಯೋ ಅಂಗೀಕೃತವಾಗ ತಸ್ಮಾತ್ ವೇದಿಂ ಅರಂ ಕೃಣ್ಣಂತು—ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯು ನಾನು ಹೇಳಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ನನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲು ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾನೆಯಾದ ಕಾರಣ ನೀವೇ ಯಜ್ಞವೇದಿಯನ್ನು ಸಮ್ಯಾಜ್ಞನ ಪರ್ಯುಕ್ಷಣಾದಿಗಳಿಂದ (ಸಮ್ಯಾಜ್ಞನ-ಗುಡಿಸುವುದು, ಪರ್ಯುಕ್ಷಣನೀನೀನಿಂದ ತೊಳೆಯುವುದು) ಅಲಂಕಾರಮಾಡಿರಿ, ಮತ್ತು ಪುರಸ್ತಾತ್ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಂ ಇಧ್ಯಪ್ರಕ್ಷೇಪೇಣ ಪ್ರಜ್ವಾಲಯಂತು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿ ಸಮಿತ್ತುಗಳನ್ನು ಆಹವನೀಯವೆಂಬ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ, ಎಂದು ಹೇಳಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಮೃತಸ್ಯ—ಅಮರಣಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ದೇವತ್ವಸ್ಯ—ಅಮೃತ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೧೪) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹಿರಣ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೦) ಪರಿತವಾಗಿದೆ.

ರುಶದ್ಯತ್ಸಾ ರುಶತೀ ಶ್ವೇತ್ಯಾಗಾದಾರೈಗು ಕೃಷ್ಣಾ ಸದನಾನ್ಯಸ್ಯಾಃ |

ಸಮಾನಬಂಧೂ ಅವೃತೇ ಅನೂಚೀ ದ್ಯಾವಾ ವರ್ಣಂ ಚಿರತ ಅಮಿನಾನೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೨)

ಇಲ್ಲಿ ಅವ್ಯತೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಮರಣಧರ್ಮಾಣೌ ಯಾವಾಗಲೂ ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದದೇ ಇರುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವನಸ್ತತೇ ರಶನಯಾ ನಿಯೋಯಿ ಪಿಷ್ವತವಯಾ ವಯುನಾನಿ ವಿವ್ವಾಃ |

ವಹಾ ದೇವತ್ಯಾ ದಿಧಿಪೋ ಹವೀಂಷಿ ಸ್ತೇ ಚ ದಾತಾರಮವ್ಯತೇಷು ವೋಚಃ ||

(ನಿ. ೮-೨೦)

ಇಲ್ಲಿ ಅವ್ಯತೇಷು ದೇವೇಷು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದದೇ ಇರುವ, ದೇವಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವ್ಯತಸ್ಯ ಚೇತನಂ ಯಜ್ಞಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಜ್ಞದ ಮಹಿಮೆಯು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ತೇ ಎಂಬ ಪದವು ಸರ್ವನಾಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವು ಅಗಸ್ತ್ಯ ಋಷಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವುದೆಂದೂ, ಇಂದ್ರನೂ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಋಷಿಯೂ ಕೂಡ ಸೇರಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯವಾಗಿರುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ತೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ತ್ವದರ್ಥಂ—ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ವೇದ್ಯಾನುಮೃತಸ್ಯ ತತ್ಪ್ರಾಧನಸ್ಯ ಹವೀಂಷೀ ವಾ ಚೇತನಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಪನಂ ಆಸಾದನಂ ಕುರುತ—ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಅಮರಣತ್ವಸಂಪಾದಕವಾದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನೂ, ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿರಿ ಎಂದೂ, ಆನಾಂ ಶಕ್ತೀ ಯಜಮಾನಾ ಅಧ್ವರ್ಯುಯಜಮಾನಾ ವಾ ಯಜ್ಞಂ ತನನಾವಹೈ ಸಕ್ತಿಯೂ ಯಜಮಾನನೂ, ಅಥವಾ ಅಧ್ವರ್ಯು ಯಜಮಾನನೂ ಸೇರಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿಯೇ ನೆರವೇರಿಸುವರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕಃ ||

ಕೃಣ್ಣಂತು—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಕ್ಷ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ, ಉತ್ಪ. ಧಿನ್ವಿಕ್ಯಣ್ಯೋರಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಾಂತಾದೇಶ ಉ ವಿಕರಣ ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೇದಿಂ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಹೃಪಿಷಿರುಹಿವೃತಿ—(ಉ. ಸೂ. ೫೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ. ಇನ್ವಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಇಂಧತಾಂ—ಇಂಧಿ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೇತನಂ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುವೋರನಾಳೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಧಾತು ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತನನಾವತ್ಯೆ— ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ವಹಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ ಬಂದಾಗ ಏತಐ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಐಕಾರಾದೇಶ. ಅಡುತ್ತಮಸ್ಯಪಿಚ್ಛೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಟಾಗಮು. ತನಾದಿಕ್ಯರ್ಚ್ಯುಲುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಉ ವಿಕರಣ. ಪಿತ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣ, ಅವಾದೇಶ. ತಿಬಂತ್ಸನಿಭೂತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಮಿಶಿಷೇ ವಸುಪತೇ ವಸೂನಾಂ ತ್ವಂ ಮಿತ್ರಾಣಾಂ ಮಿತ್ರಪತೇ ಧೇಷ್ಠಃ |

ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಮರುದ್ಧಿಃ ಸಂ ವದಸ್ವಾಧ ಪ್ರಾಶಾನ ಯತುಥಾ ಹವೀಂಷಿ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ | ಈಶಿಷೇ | ವಸುಪತೇ | ವಸೂನಾಂ | ತ್ವಂ | ಮಿತ್ರಾಣಾಂ | ಮಿತ್ರಪತೇ | ಧೇಷ್ಠಃ |

ಇಂದ್ರ | ತ್ವಂ | ಮರುತ್ವಾಧಿಃ | ಸಂ | ವದಸ್ವ | ಅಧ | ಪ್ರ | ಅಶಾನ | ಯತುತ್ವಾಥಾ | ಹವೀಂಷಿ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಇದಮಗ್ನೈವಾಕ್ಯಂ | ಹೇ ವಸೂನಾಂ ವಸುಪತೇಽತಿಪ್ರಭೂತಾನಾಂ ಪುರೋಡಾಶಾಜ್ಯಾದಿ- ಧನಾನಾಂ ಸ್ವಾಮಿನ್ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಮಿಶಿಷೇ | ಈಶ್ವರೋ ಭವಸಿ | ಸರ್ವಸ್ಯ ವೃತ್ತೈವೃತ್ತಿಭ್ಯಾಂ ಬಹುತ್ವಂ ನಿತ್ಯಂ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ | ಯದ್ವಾ | ಹೇ ವಸುಪತೇ ವಸೂನಾಮಿಶಿಷ ಇತಿ ಯೋಜನಾ | ದ್ವಿತೀಯೋ ವಸುಶಬ್ದೋನುನಾದೋ ವಾ | ತಥಾ ಹೇ ಮಿತ್ರಾಣಾಂ ಮಿತ್ರಪತೇಽಸ್ತದಾದಿಮಿತ್ರಸ್ಯ ನಿತ್ಯಂ ಪಾಲಕೇಂದ್ರೈತ್ಯಂ ಧೇಷ್ಠಃ | ಸರ್ವಸ್ಯಾತಿಶಯೇನ ಧಾರಕೋಽಸಿ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಮುಕ್ತಮಹಿ- ಮಸ್ತುಂ ಮರುದ್ಧಿಃ ಸಂ ವದಸ್ವ | ತೈಃ ಸಾಕಂ ಸಮ್ಯಕ್ಯತಮಿತಿ ವದಸ್ವ | ಅಧಾಪಿ ಚ ತ್ವನ್ನುತುಥಾ ಯತಾವತ್ಯಾ | ಉಪಲಕ್ಷಣಮೇತತ್ಪಾಲಸ್ಯ | ತತ್ತದ್ಯಾಗಕಾಲೇ ಹವೀಂಷ್ಯಾಜ್ಯಚೇರಾದೀನಿ ಪ್ರಾಶಾನ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಭುಂಕ್ಷು ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ) ವಸೂನಾಂ ವಸುಪತೇ— ಪುರೋಡಾಶಾಜ್ಯಾದಿಧನಗಳಿಗಿಲ್ಲಾ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ತ್ವಂ—ನೀನು | ಈಶಿಷೇ—ಈಶ್ವರನಾಗದ್ದೀ | (ಹೇ) ವಸುಪತೇ—ಧನಾಧಿಪನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ— ನೀನು | ವಸೂನಾಂ—ಪುರೋಡಾಶಾಜ್ಯಾದಿಧನಗಳಿಗೆ | ಈಶಿಷೇ—ಈಶ್ವರನಾಗದ್ದೀ | (ತಥಾ— ಹಾಗೆಯೇ) | ಮಿತ್ರಪತೇ—ಮಿತ್ರಂಗೆಲ್ಲಾ ಪಾಲಕನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಮಿತ್ರಾಣಾಂ—ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರಾದ

ನಮ್ಮಗಳಿಗೆ | ಧೇಷ್ಠ—ಪ್ರಬಲನಾದ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದೀಯೆ | (ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಮರುದ್ವೀ—
ಮರುದ್ವೀವತೆಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸಂ ವದಸ್ವ—(ಕರ್ಮವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು)
ಹೇಳು | ಅಧ—ಮತ್ತು | ಯತುಘಾ—ಋತುವನ್ನು ನುಸರಿಸಿ (ಆಯಾ ಯಾಗಕಾಲದಲ್ಲಿ) | ಹವೀಂಷಿ—
ಆಜ್ಞೆಚರಾದ್ದಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಪ್ರ ಅಶಾನೆ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಭುಂಜಿಸು.

• ಭಾನಾರ್ಥ •

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನೇ ಸಮಸ್ತ ಪುರೋಡಾಶಾದಿರೂಪಧನಕ್ಕೂ ಸ್ವಾಮಿಯು ಮತ್ತು ನಮ್ಮಂಥಾ ಮಿತ್ರ
ರಿಗೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಬಲಾಶ್ರಯನು, ಇಂತಹ ನೀನು ಮರುತ್ಸಹಿತನಾಗಿ ನಮ್ಮ ಕರ್ಮವನ್ನು ಸಾಧುಕೃತವೆಂದು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ,
(ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ) ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಭಕ್ಷಿಸು.

English Translation

(Agastya).—You, Vasupati, are the lord of riches ; you, Mitrapati,
are the firm stay (of us), your friends : Declare, Indra, along with the
Maruts, (your approval of our acts), and partake of the oblation offered in
due season.

• ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು •

ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಇಂದ್ರನ ವಚನಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಅಗ್ರಸ್ತ್ಯಋಷಿಯು ಹೇಳಿರುವನು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ಮಾಡಿದೆ.

ವಸೂನಾಂ ವಸುಶತೇ — ತ್ವಂ ಈಶಿವೇ — ಅತಿಪ್ರಭೂತಾನಾಂ ಪುರೋಡಾಶಾಜ್ಯಾದಿಧನಾನಾಂ
ಸ್ವಾಮಿ ತ್ವಂ ಈಶ್ವರೋ ಭವಸಿ ಸರ್ವಸ್ಯ | ಯದ್ವಾ ವಸೂನಾಂ ಈಶಿವೇ | ದ್ವಿತೀಯ ವಸುಶಬ್ದೋ ಅನು
ವಾದೋ ನಾ—ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಅತಿಶಯ
ವಾದ ಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಇರುವ ಪುರೋಡಾಶ, ಆಜ್ಞೆ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಧನಗಳಿಗೆ ಪ್ರಭುವೆಂದೂ, ಮತ್ತು ಸರ್ವಕ್ಕೂ
ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ವಸು ಶಬ್ದವು ಅತಿಶಯವನ್ನು
ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ವಸುಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿ ಇರುವನೆಂದು
ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ವಸು ಶಬ್ದವು ಅನುವಾದವಾಗಿ ಪರಿಶಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.
ಯಾಸ್ಮರು—ವಸುಶಬ್ದವು ಅನುವಾದವಾಗಿ ಪರಿಶಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದ್ದಾರೆ. ರತ್ನಿನಾಮ
ಗಳಲ್ಲಿ ವಸವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸುಗಾ ವೋ ದೇವಾಃ ಸುಶಘಾ ಅಕರ್ಮ ಯ ಆಜಗ್ಮುಃ ಸವನಮಿದಂ ಜುಷಾಣಃ |

ಜಕ್ಷಿನಾಂಸಃ ಪಸಿವಾಂಸಶ್ಚ ವಿಶ್ವೇಽಸ್ಮೇ ಧತ್ತ ವಸವೋ ವಸೂನಿ ||

(ನಿ. ೧೨-೪೨)

ಇಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ವಸವಃ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ವಸು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು
ಹೇಳಿದೆ.

**ಬ್ರೂಯಾ ಅತ್ರ ವಸವೋ ರಂತ ದೇವಾ ಉರಾವಂತರಿಷ್ಟೇ ಮರ್ಜಯಂತ ಶುಭ್ರಾಃ |
ಅರ್ವಾಕೃಥಃ ಉರುಪ್ರಯಃ ಕೃಣುಧ್ವಂ ಶ್ರೋತಾ ದೂತಸ್ಯ ಜಗ್ಮುಷೋ ನೋ ಅಸ್ಯಂ ||**

(ಮ. ಸಂ. ೭-೩೯-೩)

ಇಲ್ಲಿ ವಸವಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವಸವ ಆದಿತ್ಯರತ್ನಯಃ ವಿವಸನಾತ್ರ ಸ್ಯಾತ್ ದ್ಯುಸ್ಥಾನಾಃ (ನಿ. ೧೨-೪೨) ಆದಿತ್ಯರತ್ನಗಳಿಗೆ ವಸು ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗವು ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

**ಸಗುರಸತ್ಸು ಹಿರಣ್ಯಃ ಸ್ವಶ್ಲೋ ಬೃಹದಸ್ಮೈ ವಯ ಇಂದ್ರೋ ದಧಾತಿ |
ಯಸ್ತ್ವಾಯಂತಂ ವಸುನಾ ಸ್ರಾತರಿತ್ಯೋ ಮುಕ್ಷೀಜಯೇವ ಪದಿಮುಕ್ತಿನಾತಿ**

(ಮ. ಸಂ ೧-೧೨೫-೨)

ಇಲ್ಲಿ ವಸುನಾ ಅನ್ನೇನ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ವೃತ್ತ್ಯವೃತ್ತಿಭ್ಯಾಂ ಬಹುತ್ವಂ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಧನಗಳ ಬಹುತ್ವವೂ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಧನಗಳಿಗೂ ನಿತ್ಯವಾದ ಸಂಬಂಧವೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ.

ಮಿತ್ರಪತೇ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮದಾದಿಮಿತ್ರಸ್ಯ ನಿತ್ಯಂ ಸಾಲಕನಾದ ಅಗಸ್ಯನೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಇರುವ ಮಿತ್ರರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಈ ಪದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ ತ್ವಂ ಧೇಷ್ಯಃ ಸರ್ವಸ್ಯಾ ತಿಯೇನ ಧಾರಕೋಽಸಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಇತರರು ಧರಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಧರಿಸುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಮರುದ್ಭಿಃ ಸಂವದಸ್ತ—ತೈಃ ಸಾಕಂ ಸನ್ಯುಕ್ ಕೃತಮಿತಿ ವದಸ್ತ | ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನು ಮರುದ್ಭೀವತೆಗಳೊಡನೆ ಯಜ್ಞವು (ಸಾಧುವಾಗಿ) ಸಮೀಚೀನವಾಗಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಎಂದು ಹೇಳಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ

ಯತುಥಾ ಹವೀಂಷಿ ಪ್ರಾಶಾನ—ಯತಾವ್ಯತೌ ತತ್ತ ದ್ಯಾಗಕಾಲೇ ಅಜ್ಯಚರ್ವಾದೀನಿ ಪ್ರಕರ್ವೇಣ ಭುಂಕ್ಷ್ವ | ಆಯಾಯ ಮತುಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಆಯಾಯ ಯಾಗಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಯಾಗಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಹವಿರಾಜ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಅತಿಶಯನಾಗಿ ಭಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಈಶಿವೇ—ಈಶ ಐಶ್ವರ್ಯೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ನುಧ್ಯನುಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಸೇ ಆದೇಶ. ಈತಃ ಸೇ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೨-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮು. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ತಿಖಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧೇಷ್ಯಃ—ಧಾತ್ವ ಎಂಬ ತೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ತುಶ್ವಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತುರಿಷ್ಯೇನೋಯಃ ಸು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃಚೆಗೆ ಲೋಪ. ಪ್ರಕೃತ್ಯೈಕಾಚ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಟಿ ಲೋಪಬರುವುದಿಲ್ಲ ಗುಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವದಸ್ತು—ವದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ. ಧಾತು. ವ್ಯಕ್ತನಾಚಾಂ ಸಮುಚ್ಚಾರಣೇ (ಪಾ ಸೂ ೧-೩-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶಾನ—ಅಶ ಭೋಜನೇ, ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಹಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಕ್ರಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಹಲಃಶ್ವಃ ಶಾನಜ್ಞೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶಾನಜಾದೇಶ. ಅತೋಹೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಿ ಗೆ ಉಕ್. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋತುಥಾ—ಕಾಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆವೃತ್ತಿ ತೋರುವಾಗ ಥಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. || ೫ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಪ್ರತಿ ವ ಇತಿ ಪದ್ಯಚಿಂ ಸಪ್ತಮಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಸ್ತ್ಯಂ ತ್ರೈಷ್ಠುಭಿಂ ಮಾರುತಂ | ಅದ್ಯೇ ದ್ಯೇ ಕೇವಲಮಾರುತೇ | ಶಿಷ್ಟಾಶ್ವತಸೋ ಮರುತ್ಪದಿಂದ್ರದೇವತಾಕಾಃ | ಪ್ರತಿ ವಃ ಪಞ್ಚಾರುತಂ ತು ಚತಸ್ರೋಽನ್ತಾ ಮರುತ್ಪತೀಯಾ ಇತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಪ್ರತಿ ವ ಏನಾ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಋಕ್ಯಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಮುಷಿಯು, ಮರುತ್ತುಗಳು ದೇವತೆಯು, ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ಪಾಘಂದಸ್ತು. ಮೊದಲನೆಯ ಎರಡು ಋಕ್ಯಗಳು ಕೇವಲ ಮರುದ್ದೇವತಾಕವು. ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ಋಕ್ಯಗಳು ಮರುತ್ತು ಮತ್ತು ಇಂದ್ರದೇವತಾಕವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ವಃ ಪಞ್ಚಾರುತಂ ತು ಚತಸ್ರೋಽನ್ತಾ ಮರುತ್ಪತೀಯಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

ಸೂಕ್ತ—೧೭೧

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೩ || ಸೂಕ್ತ—೧೭೧ ||

ಅಪ್ಪಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೧೧ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲರುವ ಋಕ್ಯಂಖ್ಯೆ--೬ ||

|| ಋಷಿ—ಅಗಸ್ತ್ಯಃ ||

|| ದೇವತಾ—೧-೨ ಮರುತಃ | ೩-೬. ಮರುತ್ಪಾಞಂದ್ರಃ ||

|| ಛಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ೨೭ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪಂಚಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿದೆ. ೧೬೫ನೇ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ೧೭೦ರ ವರೆಗೆ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ಸುಗಳಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಇವರ ನಡುವೆ ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಮರುತ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿದುದನ್ನೂ ಕಥಾರೂಪದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ ೧೭೧ ರಿಂದ ೧೯೧ರ ವರೆಗೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಗೂ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಪ್ರೇಮವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಾಗಿವೆ. ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ಸುಗಳಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಅದು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ (ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ. ಭಾಗ ೧೨, ಪುಟ 679).

ಸ ತಾನಭಿಜಗಾಮಾಶು ನಿರೂಪ್ಯೈಂದ್ರಂ ಹವಿಸ್ತದಾ |

ಮರುತಶ್ಚಾ ಭಿತುಷ್ಪಾವ ಸೂಕ್ತ್ಯಸ್ತನ್ನಿಸ್ತಿ ಚ ತ್ರಿಭಿಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೪-೪೮).

ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಅವರ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ತಾನೂ ಅವರಿಗಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದನು. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ತನ್ನ ವೋಚಾಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೂರು ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು (೧-೧೬೬ ರಿಂದ ೧೬೮) ರಚಿಸಿ ಮರುತ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸಿದನು ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯಿದೆ, ಮತ್ತು

ಮಹಶ್ಚಿ ದಿತಿ ಚೈವೇಂದ್ರಂ ಸಹಸ್ವಮಿತಿ ಚೈತಯಾ |

ನಿರುಪ್ತಂ ತದ್ಗ್ರಹಿತ್ವೈಂದ್ರಂ ಮರುದ್ಭ್ಯೋ ದಾತುಮಿಚ್ಛತಿ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೪-೪೯).

“ಮಹಶ್ಚಿತ್” (೧-೧೬೯) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ, “ಸಹಸ್ವಂ” (೧-೧೬೭-೧) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ನಿರುಪ್ತವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಮರುತ್ಸುಗಳಿಗೂ ಅರ್ಪಿಸಲು ಸಿದ್ಧವಾದನು. ಈ ಅಂಶವನ್ನು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ

“ಅಗಸ್ತ್ಯ ಇಂದ್ರಾಯ ಹವಿನಿರೂಪ್ಯ ಮರುದ್ಭ್ಯಃ ಸಂಪ್ರದ್ವಿತಾಂಚೇಕಾರ | ಸ ಇಂದ್ರ ವಶ್ಯ ಸರಿದೇವಯಾಂಚಕ್ರೇ” (ನಿ. ೧-೫).

ಇದರಿಂದ ಅಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಇಂದ್ರನು ಅದನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿದನು.

ವಿಜ್ಞಾಯಾವೇಕ್ಷ್ಯ ತದ್ಭಾವಂ ಇಂದ್ರೋ ನೇತಿ ತಮಬ್ರವೀತ್ |

ನ ತ್ಯೋ ನಾದ್ಯತನಂ ಹ್ಯಸ್ತಿ ವೇದ ಕಸ್ತದ್ಯದದ್ಭುತಂ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೪-೫೦).

ಈ ಭಾವವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ತಿಳಿದು “ನ ನೂನಮಸ್ತಿ” (೧-೧೭೦) ಎಂದು ನಿಷೇಧಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಉದ್ದಿಶ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸದೇ ನಿಷೇಧಿಸಿದುದರಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಕಸ್ಯ ಚಿತ್ತ್ಸರ್ಘಸಂಚಾರೇ ಚಿತ್ರನೋವ ವಿನಶ್ಯತಿ |

ಕಿಂ ನ ಇತ್ಯಬ್ರವೀದಿಂದ್ರಂ ಆಗಸ್ತ್ಯೋ ಭ್ರಾತೇರಸ್ತವ ||

ಮರುದ್ವಿಃ ಸಂಪ್ರಕಲ್ಪಸ್ಯ ವಧೀರ್ಮಾ ನಃ ಶತಕೃತೋ |
 ಕಿಂ ನೋ ಭ್ರಾತರಿತಿ ತ್ವಸ್ಯಾಂ ಇಂದ್ರೋ ಮಾನ್ಯಮುಪಾಲಭತ್ ||
 ಅಗಸ್ಯಸ್ತೈರಮಿತ್ಯಸ್ಯಾಂ ಪ್ಲುಬ್ಧಮಿಂದ್ರಂ ಪ್ರಶಾಮಯತ್ |
 ಪ್ರಾದಾತ್ಸಂವನನಂ ಕೃತ್ವಾ ತೇಭ್ಯ ಏವ ಚ ತದ್ವವಿಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೪-೫೧ ರಿಂದ ೫೩).

ಈ ನಿಷೇಧದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಉದ್ದಿಕ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸದೇ ಇರುವುದು ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿಸಿ ಕಿಂ ನಃ (೧-೧೭೦-೨) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಮರುತ್ಯುಗಳೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನ ಮಿತ್ರರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ “ಕಿಂ ನೋ ಭ್ರಾತಃ” ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಕೊಂಚ ಕೃದ್ಧನಾಗಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೂ ಸಹ “ಅರಂ” (೧-೧೭೦-೪) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಭಾಗವನ್ನು ಮರುತ್ಯುಗಳಿಗೂ ಅರ್ಪಿಸಿದನು.

ಸುತೇ ಚಕಾರ ಸೋಮೋಽಥ ತಾನಿಂದ್ರಃ ಸೋಮಪೀಥಿನಃ |
 ತಸ್ಮಾದ್ವಿದ್ಯಾನ್ನಿಸಾತೇನ ಐಂದ್ರೇಷು ಮರುತಃ ಸ್ತುತಾನ್ ||

(ಬೃ ದೇ ೪-೫೪)

ಸೋಮವು ಅಭಿಮತನಾದೊಡನೆಯೇ ಇಂದ್ರನು ಅವನ್ನು ಮರುತ್ಯುಗಳಿಗೂ ವಿಭಾಗಮಾಡಿ ಅವರಿಗೂ ಪಾನಮಾಡಿಸಿದನು. ಆದುದರಿಂದ ಯಾವ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಸ್ತುತನಾದರೂ ಸಹ ಮರುತ್ಯುಗಳೂ ಅನುಷಂಗಿಕವಾಗಿಯೇ ಅವನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ತುತರಾಗುತ್ತಾರೆಂದರಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರೀತಾತ್ವಾ ಪುನರೇವರ್ಷಿಸ್ತಾಂಸ್ತುಷ್ಪಾವ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್ |
 ಮರುತಃ ಪ್ರತಿ ಸೂಕ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಇಂದ್ರಂ ಷಡ್ವಿಃ ಪರೈಸ್ತು ಸಃ ||

(ಬೃ ದೇ. ೪-೫೫).

ಇದರಿಂದ ಅಗಸ್ಯನು ತುಷ್ಕನಾಗಿ (೧-೧೭೧ ಮತ್ತು ೧-೧೭೨) ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳಿಂದ ಮರುತ್ಯುಗಳನ್ನು ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿದನು. ಮತ್ತು ೧೭೩ ರಿಂದ ೧೭೮ ರ ವರೆಗೆ ಆರು ಸೂಕ್ತಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದನು.

ಸ್ತುತಕೃತಸ್ಯಭಿಕ್ಷೇಂದ್ರ ಸ್ತುತಾಸ ಇತಿ ತೈಃ ಸಹ |
 ಮರುದ್ವಿಃ ಸಹ ಮರುತ್ಯಾಂಸ್ತತ್ರ ಸೋಽಭವತ್ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೪-೫೬).

(೧೭೩-೩ ರಿಂದ ೬) ಣಾಲ್ಯ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಸ್ತುತಿಯಿದೆ. ಆದರೆ ಇಂದ್ರನಿರುವೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಮರುತ್ಯುಗಳರ ಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಮರುತ್ಯಾನ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಸಹಜವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿ ಅನಂತರ ಮುಂದೆ ಅಗಸ್ಯನಿಗೂ ಲೋಪಾಮುದೈಗೂ ನಡೆದ ಪ್ರೇಮಪೂರಿತವಾದ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾವಾಣಿ ||

ಪ್ರತಿ ವ ಏನಾ ನಮಸಾಹಮೇವಿ ಸೂಕ್ತೇನ ಭಿಕ್ಷೇ ಸುಮತಿಂ ತುರಾಣಾಂ |
ರರಾಣತಾ ಮರುತೋ ವೇದ್ಯಾಭಿರ್ನಿ ಹೇಳೋ ಧತ್ತ ವಿ ಮುಚಿಧ್ವಮಶ್ವಾನ್ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರತಿ | ವಃ | ಏನಾ | ನಮಸಾ | ಅಹಂ | ಏಮಿ | ಸುಽಉಕ್ತೇನ | ಭಿಕ್ಷೇ | ಸುಽಮತಿಂ | ತುರಾಣಾಂ |
ರರಾಣತಾ | ಮರುತಃ | ವೇದ್ಯಾಭಿಃ | ನಿ | ಹೇಳಃ | ಧತ್ತ | ವಿ | ಮುಚಿಧ್ವಂ | ಅಶ್ವಾನ್ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಹಂ ಪ್ರತ್ಯೇವಿ | ಅಭಿಗಚ್ಛಾಮಿ | ಕೇನ ಸಾಧನೇನ | ನಮಸಾ ನಮಸ್ಕಾರೇಣ ಹವಿಷಾ ವಾ | ನಮ ಇತ್ಯನ್ವನಾಮ | ತಥಾ ಸೂಕ್ತೇನ ಶೋಭನವಚನೇನ ಸ್ತುತಿ-ರೂಪೇಣ | ತುರಾಣಾಂ ತ್ವರಮಾಣಾನಾಂ ಶತ್ಪ್ರಾಣಾಂ ಹಿಂಸಕಾನಾಂ ವಾ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಮತಿಂ ಶೋಭನಮತಿಮನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಂ ಭಿಕ್ಷೇ | ಯಾಚೇ | ಇಂದ್ರಸ್ಯೈವ ಪುನರ್ಹವಿಷ್ವದಾನಾದಿದಂ ಯಾಚ್ಯತೇ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಮರುತಃ ಯೂಯಂ ವೇದ್ಯಾಭಿರ್ನೇದಿತವ್ಯಾಭಿಃ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ರರಾಣತಾ ರಮಮಾಣೇನ ಮನಸೇತ್ಥಂಭೂತಾಃ ಸಂತೋ ಹೇಳಃ | ಕ್ರೋಧನಾಮೃತತ್ | ಕ್ರೋಧಂ ಯುಷ್ಮದಭಿಕ್ರಮಜನಿತಂ ನಿ ಧತ್ತ | ನಿಕ್ಯಷ್ಟಂ ಧಾರಯತ | ತ್ಯಜತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾಶ್ವಾನ್ವಿಮುಚಿಧ್ವಂ | ರಥೇಭ್ಯೋ ವಿಯೋಜಯತ | ಕ್ರೋಧಾತ್ಪುನರ್ಗಮನಂ ಮಾ ಕುರತೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ | ಅಹಂ—ನಾನು | ಏನಾ ನಮಸಾ—ಈ ನಮಸ್ಕಾರದಿಂದ ಅಧವಾ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ (ಸಹಿತನಾಗಿ) | ವಃ--ನಿಮ್ಮನ್ನು | ಪ್ರತಿ ಏಮಿ—ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಬರುತ್ತೇನೆ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಸೂಕ್ತೇನ—ರುಭವಾದ (ಸ್ತುತಿರೂಪ) ಮಾತಿನಿಂದ | ತುರಾಣಾಂ—ಅತುರರಾಗಿರುವ ಶತ್ರುಗಳ (ನಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಅಧವಾ ಹಿಂಸಕರಾದ ನಿಮ್ಮ | ಸುಮತಿಂ—(ನಮ್ಮಲ್ಲಿ) ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು | ಭಿಕ್ಷೇ—ಯಾಚಿಸುತ್ತೇನೆ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | (ಹೇ ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ) | ವೇದ್ಯಾಭಿಃ—(ನಮ್ಮ) ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ | ರರಾಣತಾ—ರಮಿಸುವ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ (ಯುಕ್ತರಾಗಿ) | ಹೇಳಃ—ನಿಮ್ಮ ಕ್ರೋಧವನ್ನು | ನಿ ಧತ್ತ—ನಿಕ್ಕಷ್ಟವಾಗಿ ಧರಿಸಿ (ತ್ಯಜಿಸಿಬಿಡಿ) | (ಹಾಗೆಯೇ) ಅಶ್ವಾನ್—(ರಥದ) ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ | ವಿ ಮುಚಿಧ್ವಂ—(ಕ್ರೋಧಾವಿಷ್ವರಾದ ನೀವು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರದಂತೆ ರಥದಿಂದ) ಬಿಟ್ಟಿಬಿಡಿ

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ನಾನು ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಮಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸಮಾಪಿಸುತ್ತೇನೆ; ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ, ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಬೇಡುತ್ತೇನೆ ಎಲೈ ಮರುತರೇ, ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಹರ್ಷಿತರಾಗಿ, ಕೋಪವನ್ನು ಬಿಡಿ, ಕೋಪಿಸಿಗೊಂದು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬರದೇ ಇರುವಂತೆ, ನಿಮ್ಮ ರಥಾಶ್ವಗಳನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟಿಬಿಡಿ,

English Translation.

I approach you, Maruts, with this reverential homage, and with a hymn implore your favour against eager (foes) : with minds pacified by our praises, suppress your anger, and let loose your horses

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನಮಸಾ—ನಮಸ್ಕಾರೇಣ ಹವಿಷಾ ವಾ—ನಮಃ ಎಂದು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೯) ಪರಿತ ವಾಗಿದೆ. ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದ ರಿಂದಲೂ, ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸೂಕ್ತೇನ ತುರಾಣಾಂ ಸುಮತಿಂ ಭಿಕ್ಷೇ—ಶೋಭನವಚನೇನ ಸ್ತುತಿರೂಪೇಣ ತ್ವರಮಾಣಾನಾಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಿಂಸಕಾನಾಂ ವಾ | ತುರ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಯಾಸ್ಯರಿಂದ ಉದಾಹೃತವಾದ
ಪ್ರಾತರ್ಜಿತಂ ಭಗಮುಗ್ರಂ ಹುನೇಮ ವಯಂ ಪುತ್ರಮದಿತೇರ್ಯೋ ವಿಧರ್ತಾಃ |
ಅಧ್ರಕ್ವಿದ್ಯಂ ಮನ್ಯಮಾನಸ್ತುರಕ್ವಿದ್ರಾಜಾ ಚಿದ್ಯಂ ಭಗಂ ಭಕ್ಷೀತ್ಯಾಹ ||

(ಮು. ಸಂ. ೭ ೪೧-೨).

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ತುರ ಇತಿ ಯಮನಾಮ ತರತೇರ್ವಾ ತ್ವರತೇರ್ವಾ—ತ್ವ ಧಾತು, ಅಥವಾ ತ್ವರಧಾತುವಿ ನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ತುರ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಶೀಘ್ರಗತಿಯಿಂದ ಇರುವ ಯಮನನ್ನು ಯೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವರು ಅಥವಾ ಶತ್ರು ಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿ ಗಾಗಿ ಅರ್ಪಿತಮಾಡಲು ಉದ್ದೇಶ ಮಾಡಿದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಅದನ್ನು ತಾನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಕಾರಣ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ತನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳ ಅಥವಾ ಹಿಂಸಕರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸದೆ (ಎಂದರೆ ಕೋಪಮಾಡದೆ) ಇರಲಿ ಎಂದು ತ್ವರಾಯುಕ್ತರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ, ಉತ್ತಮವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿ ಮಾಡಿ, ಅವರ ಶೋಭನಮತಿಂ—ಅನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಂ ಸಂತೋಷಸೂಚಕವಾದ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುವ ಬುದ್ಧಿಯು ತನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವ್ರಾರ್ಥಿಸುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತುರ ಶಬ್ದವನ್ನು ರಕ್ತಿಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದುಂಟು

ಸದ್ಧಿ ತೇ ತುವಿಜಾತಸ್ಯ ಮನ್ಯೇ ಸಹಃ ಸಹಿಷ್ಯ ತುರತಸ್ತುರಸ್ಯ |

ಉಗ್ರಮುಗ್ರಸ್ಯ ತವಸಸ್ತವೀಯೋಽರಧ್ರಸ್ಯ ರಧ್ರತುರೋ ಬಭೂವ ||

(ಮು ಸಂ. ೬-೧೮-೪).

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ರಕ್ತೈರ್ಧದಲ್ಲೂ, ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ ತುರತಃ ತುರಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದ ಗಳಿಗೆ ಅಸ್ಥಾನ ಹಿಂಸಕಃ; ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಿಂಸಿತುಃ ಬಲವಶೋ ವಾ ಎಂದು ವಿವರಣೆಯಿದೆ ಹಿಂಸಕರಾದ ಶತ್ರುಗಳ ದಮನವನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಎಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪೂರ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲೂ, ಮತ್ತು ರಧ್ರತುರಃ—ವಶೀಕರಣೇಯಾನಾಂ ಸಪತ್ನಾನಾಂ ಹಿಂಸಕಸ್ಯ ತವ ಬಲಂ | ಶತ್ರುಹಿಂಸಕನಾದ ನಿನ್ನ ಬಲವು ಎಂದು ಉತ್ತರಾರ್ಥದಲ್ಲೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮತ್ತು,

ಯಂ ವರ್ಧಯಂತೀದ್ಧಿರಃ ಪತಿಂ ತುರಸ್ಯ ರಾಧಸಃ |
ತಮಿನ್ನಸ್ಯ ರೋದಸೀ ದೇವೀ ಶುಷ್ಕಂ ಸಪರ್ಯತಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೬-೪೪-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಲವತಃ ಶತ್ರುಣಃ ಎಂದರ್ಥವಾದಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ,
ತಾ ನಾನೋನೇ ರಥಾನಾನಿಂಧ್ರಾಗ್ನೀ ಹವಾಮಹೇ |
ಪತೀ ತುರಸ್ಯ ರಾಧಸೋ ವಿದ್ವಾಂಸಾ ಗಿರ್ವಣಸ್ತಮಾ ||

(ಋ. ಸಂ ೫-೮೬-೪).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ತುರಸ್ಯ ರಾಧಸಃ | ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಜಂಗೆಮುರೂಪಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ | ಚಲಿಸತಕ್ಯು, ಅಸ್ಥಿರವಾದ ಧನದ ಎಂದು ಚರಾತ್ಮಕವಾದುದೂ, ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದೂ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (೧-೬೧-೧೩) ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಯಮನ ಸರ್ಯಾಯ ವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಹಿಂಸಕರಾದ ಎಂದು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ.

ಸುಮತಿ ಶಬ್ದವು ಯಾಸ್ಯುರಂದ—

ಧಾತಾ ದದಾತು ದಾತುಷೇ ಪ್ರಾಚೀಂ ಜೀನಾತುಮಕ್ಶಿತಾಂ |
ವಯಂ ದೇವಸ್ಯ ಧೀಮಹಿ ಸುಮತಿಂ ಸತ್ಯಧರ್ಮಣಃ ||

(ಅಥ ಸಂ ೨-೧೭-೨).

ಉದಾಹೃತವಾದ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇನ್ನೂ ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಮತಿಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಬೋಧಕವೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಆದರೆ, ಸುಮತಿ ಶಬ್ದವು ಕೇವಲ ದೈವಿಕವಾದ ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕ ಬುದ್ಧಿಯೆಂದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ, ಮಾನವ ಕೃತಸ್ವಾರ್ಥನಾ ಅಧನಾ ಮಾನವನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಭಿಲಾಷೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ತುಭ್ಯಂ ಭರಂತಿ ಕ್ಷಿತಯೋ ಯವಿಷ್ಯ ಬಲಿಮಗ್ನೇ ಅಂತಿತ ಓತ ದೂರಾತ್ |
ಆ ಭಂದಿಷ್ಯ ಸುಮತಿಂ ಚಿಕಿಧಿ ಬೃಹತ್ತೇ ಅಗ್ನೇ ಮಹಿ ಶರ್ಮ ಭದ್ರಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೧-೧೦).

ಪ್ರ ವೋ ಮಹೇ ಮಹಿವೃಧೇ ಭರಧ್ವಂ ಪ್ರಚೇತಸೇ ಪ್ರ ಸುಮತಿಂ ಕೃಣುಧ್ವಂ |
ವಿಶಃ ಪೂರ್ವೀಃ ಪ್ರ ಚೇರಾ ಚರ್ಷಣಸ್ವಾಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೬-೩೧-೧೦).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತುಃ ಸ್ತುತಿಂ ಆ ಜಾನೀಹಿ | ಸ್ತೋತ್ರವಿನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಆಲಿಸು ಎಂದೂ, ಇಂದ್ರಾಯ ಸುಷ್ಕುತಿಂ ಪ್ರ ಕುರುತ ಇಂದ್ರನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಪಠಿಸು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾದಿದೆ. ಮತ್ಸು

ಯೂಯಂ ನ ಉಗ್ರಾ ಮರುತಃ ಸುಚೇತುನಾರಿಷ್ಯಗ್ರಾಮಾಃ ಸುಮತಿಂ ಸಿಪರ್ತನ |
ಯತಾ ವೋ ವಿಮೃದ್ರದತಿ ಕ್ರಿವಿರ್ದತೀ ರಿಣಾತಿ ಪತ್ನಃ ಸುಧಿತೇವ ಬರ್ಹಣಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೬-೬).

ಎಂದು ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿರುವ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಸುಮತಿಂ ಪಿಪರ್ತನ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಶೋಭನಬುದ್ಧಿಂ ಪೂರ ಯೆತ ಎಂದರ್ಥನುಡಿದ್ದಾರೆ ಇಲ್ಲಿ ಶೋಭನಬುದ್ಧಿಯೆಂದರೆ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕವಾದ ಬುದ್ಧಿಯೆಂದಾಗ ಲಾರದು. ಪಿಪರ್ತನ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸು ಎಂಬರ್ಥವು ಸಹಜ ವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ೧-೧೬೬-೬ ನೇ ಋಕ್ಯೆಗೆ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

In our passage the Verb ಪಿಪರ್ತನ fill or fulfil, indicates in what sense ಸುಮತಿ ought to be taken. ಸುಮತಿಂ ಪಿಪರ್ತನ is no more than ಕಾಮಂ ಪಿಪರ್ತನ.

[S. B. E. XXXII. P. 221].

ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಅರ್ಥವೂ ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯೆ ನಲ್ಲಿ ಸುಮತಿಂ ಭಿಕ್ಷೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕವಾದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೇ ಮರುತಃ ಎಂದು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಅವರು, ವೇದ್ಯಾಭಿಃ ರರಾಣತಾ, ಅಗಸ್ತ್ಯ ಋಷಿಯ ಪರಿಸಿದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯ ಅಭಿಮತವನ್ನು ತಿಳಿದು ರಮಮಾಣೇನ ಮನಸಾ ಸಂತೋಷ ದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗಿ ಇರಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ರರಾಣತಾ—ರಣ ತಬ್ಧೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರ ರೂಪವಾದ ಶಬ್ದವೆಂದರ್ಥ. ಆದರೆ ಕೆಲವು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹರ್ಷಾರ್ಥದಲ್ಲೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ನಿರುಕ್ತ ಕಾರರು ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ,

ನಾಹಮಿಂದ್ರಾಣಿ ರಾರಣ ಸಖ್ಯವ್ಯಷಾಕಪೇರ್ಯತೇ |

ಯಸ್ಯೇದಮಸ್ಯಂ ಹವಿಃ ಪ್ರಿಯಂ ದೇವೇಷು ಗಚ್ಛತಿ ವಿಶ್ವಸ್ಮಾದಿದ್ರೆ ಉತ್ತರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೬ ೧೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಹರಿಸುತ್ತಾ ರಾರಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಮೇ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಸಾಯಣರು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತಬ್ಧವೆಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯಃ ಸೋಮು ಸಖ್ಯೇ ತವ ರಾರಣದ್ವೇನ ಮತ್ಯೌಃ |

ತಂ ದಕ್ಷಃ ಸಚೇತೇ ಕವಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೧-೧೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ರಣತಿ ಏತತ್ಯೋಕ್ತರೂಪೇಣ ತ್ವಾಂ ಸ್ತುತಿ | ಈ ಸೂತ್ರರೂಪದ (ಶಬ್ದ) ದಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥನುಡಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಾಯಃ ಹರ್ಷಾರ್ಥದ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ

ಹೇಳಿ ನಿಧತ್ತ ಅತ್ಯಾ ವಿ ಮುಚಿಘ್ನಂ—ಹೇಳಿಸ್ ಎಂಬ ಪದವು ಕ್ರೋಧನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಯುಷ್ಮದತಿಕ್ರಮಜನಿತಂ ಕ್ರೋಧಂ ನಿಕ್ಯಪ್ಪಂ ಧಾರಯತ ತ್ಯಜತ |

ತನ್ಮನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದಕಾರಣ ತನಗೆ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಕೋಪವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಕ್ರೋಧಾತ್ ಪುನರ್ಗಮನಂ ಮಾ ಕುರುತ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಆಗಮಿಸಲು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ರಥಗಳಿಂದ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿಬಿಡಲಿ ಎಂದೂ, ಕೋಪದಿಂದ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರದಿರಲಿ ಎಂದೂ ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಮಸಾ—ನಮು ಪ್ರಹ್ಲತ್ವೇ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ಔಷಾದಿಕ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಏಮಿ—ಇಣ್ ಗತೌ. ಧಾತು ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸೂಕ್ತೇನ—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು. ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ವಚಿಸ್ವಸಿಯಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ. ನಇ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ

ಭಿಕ್ಷೇ—ಭಿಕ್ಷ ಯಾಚ್ಛಾಯಾಂ. ಧಾತು ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸುಮತಿಮ್—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ. ಮಂತ್ರೇ ವ್ಯವೇಷಪಚಿ—(ಪಾ ಸೂ ೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿನ್ ಉದಾತ್ತವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ತುರಾಣಾಂ—ತುರ ತ್ವರಣೇ. ಧಾತು. ಇಗುಪೆಧಜ್ಞಾ ಪ್ರೀಕಿರಃ ಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ತುರ್ವಿ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಂದಸವಾಗಿ ವಕಾರಲೋಪ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಪ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಷ್ಠಿ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ರರಾಣತಾ—ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲು ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಛಾತುನಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಧಾತು ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಆತ್ವ. ತೈತೀಯಾ ಟಾ ಪರವಾದಾಗ ತಕಾರ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧತ್ತ—ಡುಧಾಣ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಪ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮುಚಿಧ್ವಂ—ಮುಚ್ಛಲ್ಯ ಮೋಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿಗೆ ಏತ್ವ ಬಂದಾಗ ಸವಾಧ್ಯಾಂನಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಏಷ ವಃ ಸ್ತೋಮೋ ಮರುತೋ ನಮಸ್ವಾನ್ತದಾ ತಷ್ಟೋ ಮನಸಾ ಧಾಯಿ ದೇವಾಃ |

ಉಪೇನಾ ಯಾತ ಮನಸಾ ಜುಷಾಣಾ ಯೂಯಂ ಹಿ ಸ್ಥಾ ನಮಸ್

ಇದ್ವ್ಯಧಾಸಃ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಏಷಃ | ವಃ | ಸ್ತೋಮಃ | ಮರುತಃ | ನಮಸ್ವಾನ್ | ಹೃದಾ | ತಷ್ಟಃ | ಮನಸಾ | ಧಾಯಿ | ದೇವಾಃ |

ಉಪೇ | ಈಂ | ಅ | ಯಾತ | ಮನಸಾ | ಜುಷಾಣಾಃ | ಯೂಯಂ | ಹಿ | ಸ್ಥ | ನಮಸಃ | ಇತ್ | ವ್ಯಧಾಸಃ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ಏಷ ವಃ ಸ್ತೋಮ ಇದಾನೀಂ ಕ್ರಿಯಮಾಣಪ್ರಕಾರೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ | ಯುಷ್ಮದರ್ಥ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೀದ್ರೋಽಯಂ | ನಮಸ್ವಾನ್ | ನಮ ಇತ್ಯನ್ನನಾಮ | ಹರ್ವಿಲಕ್ಷಣಾನ್ವನಾನ್ | ನ ಕೇವಲಂ ಸ್ತುತಿಮಾತ್ರಂ ಭಕ್ತಣಾಯ ಹವಿರಪಿ ಯುಷ್ಮಾಕಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಹೃದಾ ತಸ್ತೋ ಯುಷ್ಮನ್ನಿವೇದನಬುದ್ಧ್ಯಾ ಸಂಪಾದಿತಃ | ತಾದ್ಯತಃ ಸ್ತೋಮೋ ಹೇ ದೇವಾ ದೇವನಶೀಲಾಃ ಮನಸಾಸ್ಯದನುಗ್ರಹವತಾ ಚಿತ್ತೇನ ಧಾಯಿ | ಧಾರ್ಯತಾಂ | ತದರ್ಥಂ ಮನಸಾದರಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಜುಷಾಣಾ ಈಮೇನಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ತದ್ಭವಿಶ್ವ ಸೇವಮಾನಾ ಉಪಾ ಯಾತ | ಉಪಾಗಚ್ಛೈವ | ಮಾ ವಿಲಂಬಂ ಕುರುತ | ಯೂಯಂ ನಮಸ್ತೋಽನ್ನಸ್ಯ ಹವೀರೂಪಸ್ಯ ವ್ಯಧಾಸಃ ಸ್ಥ ಹ | ವರ್ಧಯಿತಾರೋ ಭವಥ ಖಲು | ಅತೋ ಗಂತವ್ಯಮೇವ | ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದೈವತೆಗಳೇ | ನಮಸ್ವಾನ್—ನಮಸ್ಕಾರ (ಹವಿಸ್ಸು) ಯುಕ್ತವಾದ | ಏಷಃ ಸ್ತೋಮಃ—ಈ ಸ್ತುತಿಯು | ವಃ—ನಿಮಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ | ಹೃದಾ—ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ | ತಷ್ಟಃ—ಸಂಪಾದಿತವಾಗಿದೆ (ಅಂತಹಸ್ತುತಿಯು) | (ಹೇ) ದೇವಾಃ—ಎಲೈ ದೈವೀತನಶೀಲರಾದ ಮರುತಲೇ | ಮನಸಾ—ಅದರಪೂರ್ವಕವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ | ಧಾಯಿ—ಧರಿಸಲ್ಪಡಲಿ (ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡಲಿ) | ಯೂಯಂ—ನೀವು | ನಮಸಃ—ಹವೀರೂಪಾನ್ನದ | ವ್ಯಧಾಸಃ ಸ್ಥ ಹಿ ಇತ್—ವರ್ಧಕರಷ್ಟೇ (ಆದುದರಿಂದ) | ಮನಸಾ—ಅದರ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ | ಈಂ—(ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ) ಇದನ್ನು (ನಮಸ್ಕಾರ ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿ) | ಜುಷಾಣಾಃ—ಸೇವಿಸುವವರಾಗಿ | ಉಪೇ ಅಯಾತ—ಅಗಮಿಸಿ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮಗೋಸ್ಕರ ನಮಸ್ಕಾರ (ಹವಿಸ್ಸು) ಯುಕ್ತವಾದ ಈ ಸ್ತುತಿಯು ಹೈತ್ಯರ್ವಕವಾಗಿ ಸಂಪಾದಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರಪೂರೈಕವಾಗಿ ಈ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ನೀವು ಹವಿವರ್ಧಕರಾದುದರಿಂದ, ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಪ್ರಸನ್ನ ಹೃದಯರಾಗಿ, ಆಗಮಿಸಿ.

English Translation.

This praise, accompanied by offerings, Maruts, is for you, offered from the heart : accept it, divinities, with favour, and come with willing minds (to receive) these (laudations), for you are the augmenters of sacrificial food.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಃ ಸ್ತೋಮಃ ನಮಸ್ಕಾರ್ ಹೃದಾ ತಪ್ಪಃ--ಇದಾನೀಂ ಕ್ರಿಯಾಮಾಣಪ್ರಕಾರಃ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ವ-
ವಾರ್ ಯುಷ್ಮನ್ನಿವೇದನಬುದ್ಧ್ಯಾ ಸಂಪಾದಿತಃ | ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿ ಪರಿಸುತ್ತಿರುವ ಮತ್ತು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅವರಿಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಅರ್ಪಿತವಾಗಿ ಮಾಡುವ ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯು ಅವರ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಇರುವ ಕಾರಣ ಮನಸಾ ಧಾಯಿ ಅಸ್ತದನುಗ್ರಹವತಾ ಚಿತ್ತೇನ ಧಾಯೇತಾಂ ಪ್ರಕಾರಮಾನರಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುವ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಲಿ. ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ

ಇಲ್ಲಿ ಹೃದಾ ತಪ್ಪಃ ಮನಸಾ ಧಾಯಿ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಕೃತಿಯ ಆಶಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತವೆ ಇವು ಕೃತಿಯ ಕೌಶಲ್ಯವನ್ನೂ ಆಹ್ವಾನದ ಕರ್ತೃವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.

ತಪ್ಪಃ-- ತಪ್ಪತಿಃ ಕರೋತಿ ಕರ್ಮಾ (ನಿ. ೪-೧೯) ನಿರ್ಮಾಣಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಈ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ

ಅ ತೇ ಅಗ್ನಿ ಯಜಾ ಹವಿರ್ಹೃದಾ ತಪ್ಪಂ ಧರಾಮಸಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೬-೪೭)

ಹೃದಿಸ್ಪೃಶೋ ಮನಸಾ ವಚ್ಯಮಾನಾ ಅಸ್ತಭ್ಯಂ ಚಿತ್ರಂ ವ್ಯಷಣಿಂ ರಯಿಂ ದಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೭-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆಹ್ವಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಗುಣವೂ ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾದ ಕೌಶಲವೂ ಸೇರಿರುವುದೆಂದರ್ಥ.

ಮನಸಾ ಜುಷಾಣಾಃ ಈಂ ಉಪಾಯಾತೆ--ಆದರಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಏನಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ತದ್ವಿಚ್ಛಸೇವ-
ಮಾಸಾಃ ಮಾ ವಿಲಂಬಂ ಕುರುತೆ | ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಸ್ತುತಿಮಾಡುವ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸೇವನೆಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ತ್ವರೆಯಿಂದ

ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಈಂ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಅಥ ಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತೇರ್ಥಮಿಶಾ-
 ಪ್ತರೇಷು ಗ್ರಂಥೇಷು ವಾಕ್ಯಪೂರಣಾ ಅಗಚ್ಚಂತಿ, ಪದಪೂರಣಾಪ್ರೇ ಮಿಶಾಪ್ತರೇಷ್ವನರ್ಥಕಾಃ ಕಮೀಮಿ-
 ದ್ವಿತಿ | (ನಿ. ೧-೯) ಕಂ, ಈಂ, ಇತ್, ಉ ಎಂಬ ನಿಪಾತಗಳು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಪೂರಣಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ ಭಂದಸ್ಸು
 ಗಳಲ್ಲಿ ಪದಪೂರಣಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ
 ಏನಮುಚ್ಚಾವಚೇತ್ಯರ್ಥೇಷು ನಿಪತಂತಿ ತ ಉಪೇಕ್ಷಿತವ್ಯಾಃ ಬಹುಪ್ರಕಾರೇಷು ಸಮಾಹೃತಾಶ್ಚಾನ್ಯೇ-
 ಶ್ಯೇವಂ ಬಹುಪ್ರಕಾರಾ ಪ್ರೆಯುಜ್ಯಮಾನಾ ಅರ್ಥನಿರ್ವಚನಶಾಸ್ತ್ರಮುಪಗಮ್ಯ ಈಕ್ಷಿತವ್ಯಾಃ ಆಯಾಯ
 ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ ಅರ್ಥಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದನ್ನು ಆಯಾಯ ಶಾಸ್ತ್ರಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಅನು
 ಸರಿಸಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಈಂ ಎಂಬ ನಿಪಾತಕ್ಕೆ ಏನಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಈ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು
 ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇತ್ ಎಂಬ ಪದವು ಪದಪೂರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ, ಯೂಯಂ
 ನಮಸಃ ವೃಧಾಸಃ ಸ್ಥ ಹಿ ಹವೀರೂಪಸ್ಯ ಅನ್ನಸ್ಯ ವರ್ಧಯಿತಾರೋ ಭವಥು ಖಲು | ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು
 ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವವರೆಂದುಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ.

ರೋದೇಸೀ ಹಿ ಮರುತಕ್ಲಕ್ರೀರೇ ವೃಧೇ ಮದಂತಿ ವೀರಾ ವಿವರ್ಥೇಷು ಘೃಷ್ಪಯಃ |

(ಋ ಸಂ ೧-೮೫-೧)

ದ್ರಾವ್ಯವಾಸ್ತುಫಿವಿಗಳ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಕಾರಣರಾಗಿಯೂ, ಅನ್ನಾಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಹೇತುವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ
 ಇವರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮನಿರ್ವಹಣದಲ್ಲೂ ಜೀವನಸಂಪತ್ತನ್ನನುಭವಿಸುವುದರಲ್ಲೂ
 ಸೌಖ್ಯವನ್ನೂ ಸಂತೋಷವನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆಂದು ನಾನಾಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದಂ
 ವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಮರುತ್ತುಗಳು ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಸಂಪಾದಕರಾಗಿರುವವರೇ ವಿನಹ
 ಇತರ ದೇವತೆಗಳಂತೆ ತಾವೂ ಸಹ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಉಪಭೋಗಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಂಶವು ಒಂದೆರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.
 ಉದಾಹರಣೆಗೆ ---

ಅಹುತಾದೌ ವಾ ದೇವಾನಾಂ ಮರುತಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ ೪-೫-೨-೧೬)

ಮರುತ್ತುಗಳು ಅಹುತವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿಬಿಡಬೇಕಾದರೂ ಆ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ
 ಅಹುತವಾದ ಅನ್ನವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಹವಿಸ್ಸಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಆದುದ
 ರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಃ ಸ್ತ್ರೋಮಃ ನಮಸ್ವಾನ್ ಹೃದಾ ತಪ್ಪಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ
 ಸ್ತ್ರೋಮವು ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಸಹಜವಾಗಿದೆ.

ಸೀದತಾ ಬರ್ಹಿರುರು ವಃ ಸದಸ್ಯತಂ ಮಾದಯಧ್ವಂ ಮರುತೋ ಮಧ್ಯೋ ಅಂಧಸಃ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೮೫-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ "ಮಧುರವಾದ ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಿರಿ" ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು
 ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಮಸ್ವಾನ್—ನಮಃ ಅನ್ವಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ನಮಸ್ವಾನ್. ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಮಾದುಸಧಾ-
ಯಾತ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಪ್ರ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಹೃದಾ - ಹೃದಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತ್ವತೀಯಾ ವಿಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಪದ್ಮನ್ನೋಮಾಸ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೃದಾದೇಶ. **ಊಡಿದಂಸದಾದಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಪ್ಪಾಃ—ತಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸ್ಥೋಃ ಸಂಯೋಗಾ**—
ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧಾಯಿ—ದುಧಾಚ್ ಧಾರಣವೋಪಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲುಬ್. ಚ್ಚಿಗೆ ಚಿಣ್. ಚಿಣೋ ಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. **ಅತೋ ಯುಕ್ ಚಿಣ್
ಕೃತೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಕಾಗಮ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾತೆ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜುಷಾಣಾಃ—ಜುಷೀಪ್ರೀತಿ ಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. **ಅಟ್ ಕುಸ್ವಾಜ್**—ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಅದರ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ಪ್ರ. ಚಿತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತು—ಅಪ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಧಾಸಃ—ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಇಗುಪಧಜ್ಞಾಪ್ರೀಕರಃ ಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವೃಧ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ. ಕ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ್ತುತಾಸೋ ನೋ ಮರುತೋ ಮೃಳಯಂತೂತ ಸ್ತುತೋ ಮಘವಾ ಶಂಭವಿಷ್ಠಃ |

ಊರ್ಧ್ವಾ ನಃ ಸಂತು ಕೋಮ್ಯಾ ವನಾನ್ಯಹಾನಿ ವಿಶ್ವಾ ಮರುತೋ ಜಿಗೀಷಾ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸ್ತುತಾಸಃ | ನಃ | ಮರುತಃ | ಮೃಳಯಂತು | ಉತ | ಸ್ತುತಃ | ಮಘನಾ | ಶಂಭವಿಷ್ಯಃ |

ಊರ್ಧ್ವಾ | ನಃ | ಸಂತು | ಕೋಮ್ಯಾ | ವನಾನಿ | ಅಹಾನಿ | ವಿಶ್ವಾ | ಮರುತಃ | ಜಿಗೀಷಾ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತೇ ಮರುತಃ ಸ್ತುತಾಸಃ ಸ್ತುತಾಃ ಸಂತೋ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ಮೃಳಯಂತು ಸುಖಯಂತು | ಉತಾಪಿ ಚ ಮಘನಾ | ಮಘಮಿತಿ ಧನನಾಮ | ಅಸ್ಮದ್ಭಾವೈವ್ಯಬಹುಧನೇನ ತದ್ಭಾವಿಂದ್ರಃ ಸ್ತುತಃ ಶಂಭವಿಷ್ಯಃ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಿಯತ್ಯತಮಃ ಸನ್ನಸ್ಮಾನ್ಮೃಳಯಂತು | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಮರುತಃ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಜಿಗೀಷಾ || ಜಿಗೀತೇರ್ಗತಿ ಕರ್ಮಣೋ ಜಿಗೀಷಾ || ಜಿಗೀಷಿತವ್ಯಾನಿ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಾನ್ಯುತ್ಪ್ರತಾಪುಭೂಯ- ಮಾನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ ಸರ್ವಾಣ್ಯಹಾನಿ ದಿವಸಾನ್ಯೂರ್ಧ್ವೋಽನ್ನತಾನ್ಯುಪಯುಪರಿ ಶ್ರಿಯಾ ಯಶಸಾ ವೋತ್ಕೃಷ್ಟಾನಿ ಕೋಮ್ಯಾ ಕಾಮ್ಯಾನಿ ಸ್ಪೃಹಣೀಯಾನಿ ವನಾನಿ ಸರ್ವೈಃ ಸಂಭಜನೀಯಾನಿ ಸಂತು | ಜಿಗೀಷಾ ಜೇತುಮಿಷ್ಟಾನಿ ಜೇತವ್ಯಾನಿ ಚ ಸಂಶ್ಚಿತಿ ವಾ ಯೋಜ್ಯಂ | ಏವಂ ಕೃತ್ವಾ ಮರುತ ಇಂದ್ರಕ್ಕೆ ಸುಖಯಂತಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ತೇ) ಮರುತಃ—ಆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ಸ್ತುತಾಸಃ—(ನಮ್ಮಿಂದ) ಸ್ತುತರಾಗಿ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಮೃಳಯಂತು—ಸುಖಪಡಿಸಲಿ | ಉತ—ಮತ್ತು | ಸ್ತುತಃ—ಸ್ತುತನಾದ | ಮಘನಾ—(ನಮಗೆ ದಾತ ವ್ಯವಾದ) ಧನವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಇಂದ್ರನು | ಶಂಭವಿಷ್ಯಃ—ಅತ್ಯಂತ ಸುಖಕರನಾಗಿ | (ಮೃಳಯಂತು—ನಮಗೆ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ) | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | (ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಜಿಗೀಷಾ—ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯವಾದ | ವಿಶ್ವಾ ಅಹಾನಿ—ಸಮಸ್ತ ದಿವಗಳೂ | ಊರ್ಧ್ವಾ—ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಗಳೂ | ಕೋಮ್ಯಾ—ಕಾಮ್ಯ (ಅವೈಕ್ಲಣೀಯ)ಗಳೂ | ವನಾನಿ—(ಸರ್ವರಿಗೂ) ಸುಖಕೇತುಗಳೂ ಮತ್ತು | (ಜಿಗೀಷಾ—ಜಯಾರ್ಹಗಳೂ) | ಸಂತು—(ನಿಮ್ಮನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಆಗಲಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಎಲೈ ಮರುತರೇ, ನಮ್ಮಿಂದ ಸ್ತುತರಾಗಿ, ನೀವು ನಮಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ, ಧನಾಧಿಪತಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೂ, ಸ್ತುತನಾಗಿ ಸುಖಾವಹನಾಗಲಿ, ಮತ್ತು ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ಇದೇ ರೀತಿ ಇರಲಿ ಎಂದು ಸವ್ಯ ಸ್ತೂರ ಇಚ್ಛಿಸುವಂತೆ, ನಾವು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ (ನಿಮ್ಮನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಸುಖವಾಗಿ, ಉತ್ತಮ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ, ಜೀವಿಸೋಣ.

English Translation

May the Maruts, now hymned, bestow happiness upon us : may Maghavan, now glorified, be propitious to us · Maruts, may all the

ensuing days that may be expected by us prove gratifying, and full of enjoyment.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ದೇವರುತಃ—ಎಂದು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಅವರು ಯಾಗ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಂದ **ಸ್ತುತಾಸಃ**—ಸ್ತುತಿಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮವರಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಮೃಳಯಂತು—ಸುಖವುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಯಾಸ್ಕರು—

ಕ್ಷೇತ್ರಸ್ಯ ಪತೇ ಮಧುಮಂತಮೂರ್ವಿಂ ಧೇನುರಿವ ಪಯೋ ಅಸ್ತಾಸು ಧುಕ್ಷ್ವ |
ಮಧುಶ್ಕುತಂ ಘೃತಮಿವ ಸುಪೂತಮೃತಸ್ಯ ನಃ ಪತಯೋ ಮೃಳಯಂತು ||

(ಮ. ಸಂ ೪-೨೭-೨)

ಈ ಋಕ್ವಿಲ್ಲರಿರುವ ಮೃಳಯಂತು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮೃಳಯತಿರುಪದಯಾಕರ್ಮ ವಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—ಮೃಳಯಂತು ನಿತ್ಯಮಸ್ಮಾ ರಕ್ಷಂತು ಪೂಜಯಂತು ವಾ ರಕ್ಷಿಸಲಿ, ಅರ್ಥವಾನಮಗೆ (ಪೂಜೆಯು) ಮನ್ನಣೆಯು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಮಘವಾ ಸ್ತುತಃ ತಂಭವಿಷ್ಠಃ—ಮಘ ಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು **ಮಘಮಿತಿ ಧನನಾಮಧೇಯಂ ಮಂಹತೇರ್ದಾನಕರ್ಮಣಃ** (ನಿ ೧-೭) ದಾನಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಮಂಹತಾಠುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಮಘಪದವು ಧನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿದೆ. ನಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ **ಮಘಮಿತಿ ಧನನಾಮ ಅಸ್ತದ್ವಾತವ್ಯಬಹುಧನೇನ ತದ್ವಾನಿಂದ್ರಃ** ಮಘವೆಂದರೆ ಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಉಚಿತವಾಗಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನಾದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಮಘವಾ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿ ಇರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಮಘವತ್ ಎಂಬ ಪದವು ಯಜ್ಞಕರ್ತರ ಪರವಾಗಿಯೂ ಅನ್ವಯವಾಗಬಹುದೆಂದು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ **ಮಘವಾ** ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಇಂದ್ರನೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರನು ಅಸುರರಿಗೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರವಿರುತ್ತದೆ.

**ಸ ಉ ಏವ ಮಖಃ ಸ ವಿಷ್ಣುಃ | ತತ ಇಂದ್ರೋ ಮಖವಾನಭವನ್ಮುಖವಾನ್ತ ವೈ ತಂ ಮಘ-
ವಾನಿತ್ಯಾ ಚಕ್ಷತೇ ಪರೋಕ್ಷಂ ಪರೋಕ್ಷಕಾಮಾ ಹಿ ದೇವಾಃ |**

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೧-೧-೧೩).

ಮಖವೇ (ಯಜ್ಞವೇ) ವಿಷ್ಣುವಾದುದರಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರನು ಮಖವಂತನಾದುದರಿಂದ ಇವನನ್ನೇ **ಮಘ-ವಂತೆ**ನಂದು ಪರೋಕ್ಷಕಾಮಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಕೆಲನಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ, ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣು ಇವರುಗಳೆಲ್ಲರ ಸಾಹಚರ್ಯವೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವಿತಾ ಅಗ್ನಿ ಆಕುಷಾಣಾಸ ಇಷ್ಟೀರ್ಯುರ್ವೋಃ ಸಚಾಭ್ಯಶ್ಯಾಮು ವಾಚಾನ್ |

ಮೇಂದ್ರೋ ನೋ ವಿಪ್ಲಮ್ವರುತಃ ಪರಿ ಖ್ಯನ್ ಯೂಯಂ ಪಾತ ಸ್ವಸ್ತಿಭಿಃ ಸದಾ ನಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೭. ೯೩ ಲ)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಮರುತ್ತುಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡನೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಇದಲ್ಲದೆ ಮಾರುತವೆಂಬ ಪದವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅಗ್ನಿ ಇಂದ್ರ ವರುಣ ಮಿತ್ರ ದೇವಾಃ ಶರ್ಧಃ ಪ್ರ ಯಂತೆ ಮಾರುತೋತ ವಿಷ್ಣೋಃ |

ಉಭಾ ನಾಸತ್ಯಾ ರುದ್ರೋ ಅಥ ಗ್ನಾಃ ಪೂಷಾ ಭಗಃ ಸರಸ್ವತೀ ಜುಷಂತಃ ||

(ಮ. ಸಂ ೫-೪೬-೨)

ತಮಸ್ಯ ರಾಜಾ ವರುಣಸ್ತಮುಕ್ತಿನಾ ಕ್ರತುಂ ಸಚಂತೆ ಮಾರುತಸ್ಯ ವೇಧಸಃ ||

(ಮ. ಸಂ ೧-೧೦೫೬-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರುತ ಮಾರುತಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. ಇದನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

Vishnu, whose character in the hymns of the Veda is very different from that assumed by him in later periods of Hindu religion, must be taken here as the friend and companion of Indra. Like Maruts, he assisted Indra in his battle against Vritra and the conquest of the clouds. When Indra was forsaken by all the Gods, Vishnu came to his help.

In VII. 68. 8. Indra, Vishnu and Maruts are called upon together Nay, ಮಾರುತ, belonging to the Maruts becomes actually an epithet of Vishnu. (V. 46. 2.) and in I 156. 4, ಮಾರುತಸ್ಯ has been pointed out by Roth as an appellation of Vishnu.

(S. B. E Vol XXXII P. 134)

ಆದರೆ ಕೆಲವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಪದಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿವೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಮೇಘವಾ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡಗೂಡಿ ಇಂದ್ರನೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು

ಈ ಇಂದ್ರನು (ಯಜಮಾನರಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿ) ಯಜಮಾನರು ಪರಿಸುವ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ, ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತ್ಯತಮಾಃ ಸುಖವು ಉಂಟಾಗಲಿ ಎಂದು ಬಹಳವಾಗಿ ಹರಸುತ್ತಾ ಅಸ್ಮಾನ್ ಮೃಳಯಿತು=ಯಜ್ಞವಾಡುವ ನಮ್ಮನ್ನು ಸುಖದಿಂದ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ

ಜಿಗೀಷಾ—ಜಿಗೀಷಿತವ್ಯಾನಿ ಸ್ರಾಪ್ತವ್ಯಾನಿ ಉತ್ತರತ್ರಾಸುಭೂಯಮಾಣಾನಿ—ಯಜಮಾನರಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವುವುಗಳೂ, ಅನುಭವಿಸಲು ಸಿದ್ಧವಾದವುಗಳೂ, ಅಥವಾ ಮುಂದೆ ಕಳೆಯುವುವುಗಳೂ ಆಗಿರುವ ವಿಶ್ವಾ

ಅಹಾನಿ ದಿನಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಉರ್ಧ್ವಾ ಸಂತು ಯೆತಸಾ ಶ್ರೀಯಾ ನಾ ಉನ್ನತಾನಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಾನಿ—ಯಶಸ್ಸಿ ಸಂದಲೂ, ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದಲೂ ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ಕೋಮ್ಯಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕಾಮ್ಯಾನಿ, ಸ್ವೃಹಣೀಯಾನಿ—ಮುಂದೆ ಅನುಭವಿಸುವ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ನೆರವೇರುವುದರಿಂದ ಶ್ಲಾಘ್ಯಗಳಾಗಿಯೂ, ವನಾನಿ—ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಹೊಂದತಕ್ಕವುಗಳಾಗಿಯೂ ಇರಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ

ವನ ಶಬ್ದವನ್ನು ರಕ್ತಿ (ಕಿರಣ) ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೫) ಉದಕ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೩) ಪರಿಸಿದೆ ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದವನ್ನು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ ವನ ಸಂಭಕ್ತೌ | ಅತ್ಯುತ್ಕೃಟವಾದ ಇಡ್ಡಿ, ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ವನ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ವನು ಯಾಚಿನೇ ಯಾಚಿಸು, ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ವನ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ವನಾನಿ, ವನಾನುಹೇ, ವನತಂ ಇತ್ಯಾದಿ ನಾಮಗಳೂ, ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು. ನಾಮಪದಗಳ ಅಥವಾ ವಿಶೇಷಣ ಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ,

ಘೃಷುಂ ಸಾವಕಂ ವನಿಸಂ ವಿಚರ್ಷಣಂ ರುದ್ರಸ್ಯ ಸೂನುಂ ಹವಸಾ ಗೃಣೇಮಸಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೪-೧೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವನವಂತಂ, ಉದಕವಂತಂ ಎಂದು ವನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಕವೆಂದೂ,

ವನಾನಿ ವಿಭ್ಯೋ ನಕಿರಸ್ಯ ತಾನಿ ವ್ರತಾ ದೇವಸ್ಯ ಸವಿತುರ್ನಿವನಂತಿ |

(ಋ ಸಂ. ೨-೩೮-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ವನಾನಿ ಎಂದರೆ ವೃಕ್ಷಗಳೆಂದೂ,

ಸಾರಾವತಸ್ಯ ರಾತಿಷು ದ್ರವಚ್ಛೇ ಕ್ರೇಷ್ವಾತುಷು |

ತಿಷ್ಠಂ ವನಸ್ಯ ಮಧ್ಯ ಅ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೩೪-೧೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ರಥದ ಒಂದು ಭಾಗವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಕ್ರಿಯಾಪದ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನೂ ನೋಡಿದರೆ, ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ (ನಿ. ೫-೨)

ತ್ರೆಯಾ ವಯಂ ಮುಘವನ್ನೂರ್ವ್ಯೇ ಧನ ಇಂದ್ರತೋತಾಃ ಸಾಸಹ್ಯಾಮು ಸ್ವತನ್ಯತೋ ವನು-
ಯಾಮು ವನುಷ್ಯತಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೨-೧)

ಮತ್ತು,

ಅಸ್ಮಾಕೇಭಿರ್ನೈ ಭಿರ್ವಯಂ ಸಾಸಹ್ಯಾಮು ಸ್ವತನ್ಯತೋ ವನುಯಾಮು ವನುಷ್ಯತೋ ನಭಂತಾ-
ಮನ್ಯಕೇ ಸಮೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೦-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲು ಎಂಬರ್ಥವೂ,

ಕುವಿದ್ವೇವಸ್ಯ ಸಹಸಾ ಚೇತಾನಃ ಸುಮ್ಮಮಗ್ನಿ ವರ್ನತೇ ವಾವೃಧಾನಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೩-೧೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬರ್ಥವೂ,

ವನೇಮ ಪೂರ್ವೀರಯೋರ್ ಮನೀಷಾ ಅಗ್ನಿಃ ಸುಶೋಕೋ ವಿಶ್ವಾನ್ಯಶ್ಯಾಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೭೦ ೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವನೇಮ ಎಂದರೆ ಪೂಜ್ಯಭಾವದಿಂದ ಸೇವಿಸೋಣ ಎಂತಲೂ,

ಪ್ರಿಯಾ ಆಸಿಧೀರ್ವನಿಸೀಷ್ಯ ಮೇಧಿರ ಆ ವನಸೀಷ್ಯ ಮೇಧಿರಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೭-೭)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸೇವಿಸಲಿ ಎಂದೂ ಹೀಗೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಅರ್ಥಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ ಹೀಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ವನಾನಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಂಭವನೀಯಾನಿ ಎಂದರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾ ಆಹಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ದಿವಸಾನಿ ಜಿಗೀಷಾ ಸಂತು—ಜೇತುಮಿಷ್ಯಾನಿ ಜೇತವ್ಯಾನಿ ಚ ಸಂತು—ಯಜಮಾನರು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾದ ದಿವಸಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಅವರಿಗೆ ಜಯಪ್ರದವಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರನೂ ಮರುದೈವತೆಗಳೂ ಕೂಡ ಯಜಮಾನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇರುವ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಸುಖದಿಂದ ಇರಿಸಲಿ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸ್ತುತಾಸಃ—ಷ್ಠು ಇನ್ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಜನ್ ಪರವಾದಾಗ ಆಜ್ಞ ಸೇರಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಮೃಳಯಂತು—ಮೃಡ ಸುಖನೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಂಭವಿಷ್ಯಃ—ಶಂ ಭಾವಯತಾ ಶಂಭವಿತ್ಯ ಎಂಬ ತೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ತುಶ್ಚಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತುರಿಷ್ವೇಮೇಯಃಸು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ತೃಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಓಗುಣಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಆವಾದೇಶ. ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಊರ್ಧ್ವಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶೇತ್ಕಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ. ಕೋನಶ್ಯಾ, ವಿಶ್ವಾ, ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ ಶಿಗೆ ಲುಕ್.

ಕೋನಶ್ಯಾ—ಕಮು ಕಾಂತ್. ಧಾತು. ಋದಲೋರ್ಣ್ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇತ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಆದಿವೃದ್ಧಿ ಬಂದಾಗ ಛಂದಸವಾಗಿ ಓತ್ಯ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಿಗೀಷಾ—ಗಾ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು ಇಲ್ಲಿ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಈತ್ಯ. ಅಧವಾ ಜಿ ಜಯೇ. ಧಾತು ಸನ್ ಪರವಾದಾಗ **ಅಜ್ಞಾನಗಮಾಂ ಸನಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ. ಸನ್ನಂತದ ಮೇಲೆ ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಶಿ ಆವೇಶ ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕ ||

ಅಸ್ಮಾದಹಂ | ತನಿಷಾದೀಷಮಾಣ | ಇಂದ್ರಾದ್ಧಿಯಾ | ಮರುತೋ ರೇಜಮಾನಃ |

ಯುಷ್ಕಭ್ಯಂ | ಹನ್ಯಾ ನಿಶಿತಾನ್ಯಾಸನ್ತಾನ್ಯಾರೇ | ಚಕ್ಯಮಾ | ಮ್ವಳತಾ | ನಃ ||

|| ಪದಶಾಖೆ ||

ಅಸ್ಮಾತ್ | ಅಹಂ | ತನಿಷಾತ್ | ಈಷಮಾಣಃ | ಇಂದ್ರಾತ್ | ಭಿಯಾ | ಮರುತಃ | ರೇಜಮಾನಃ |

ಯುಷ್ಕಭ್ಯಂ | ಹನ್ಯಾ | ನಿಶಿತಾನಿ | ಅಸನ್ | ತಾನಿ | ಅರೇ | ಚಕ್ಯಮ | ಮ್ವಳತ | ನಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ಕ್ಷಣುತ | ಅಹಮಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಾತ್ತನಿಷಾದ್ಭಿಲವತ ಇಂದ್ರಾತ್ಪ್ರಕಾಶಾದ್ಧಿಯಾ ಭೀತ್ಯೇಷಮಾಣಃ ಪಲಾಯಮಾನಃ ಪುರತಃ ಸ್ಥಾತುಮತಕ್ರಃ ತಥಾ ರೇಜಮಾನೋ ವೇಪಮಾನಶ್ಚಾಭವಂ | ತತಕ್ಕ ಕಿಮಾಯಾತಮಿತಿ ಆತ ಆಹ | ಯಾನಿ ಯುಷ್ಕಭ್ಯಂ ಹನ್ಯಾ ಹವೀಂಷಿ ನಿಶಿತಾನಿ ಸಂಸ್ಪೃತಾನ್ಯಾಸನ್ ತಾನಿ ತಾನೈವಾರೇ ಚಕ್ಯಮ | ದೂರೇ ಕೃತವಂತೋ ವಯಮಿಂದ್ರಭಯಾತ್ | ಅತೋ ನೋಽಸ್ಮಾನಸಪಾಧಿನೋ ಮ್ವಳತ | ಮ್ವಳಯತ | ಸುಖಯತ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ | ಅಹಂ—ನಾನು | ಅಸ್ಮಾತ್—ಈ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ (ಮತ್ತು) | ತನಿಷಾತ್—ಬಲಿಷ್ಠನಾದ | ಇಂದ್ರಾತ್—ಇಂದ್ರನಿಂದ (ಇಂದ್ರನ ಸಮಾಪದಿಂದ) | ಭಿಯಾ—ಭಯದಿಂದ | ಈಷಮಾಣಃ—(ಅನನೈದುರಿಗೆ ನಿಲ್ಲಲು ಅಸಮರ್ಥನಾಗಿ) ಓಡುತ್ತಾ | ರೇಜಮಾನಃ—ನಡುಗುತ್ತಾ (ಇದ್ದೇನೆ). | ಯಾನಿ—ಯಾವ | ಹನ್ಯಾ—ಹವಿಸ್ಸುಗಳು | ಯುಷ್ಕಭ್ಯಂ—ನಿಮಗೋಸ್ಕರ | ನಿಶಿತಾನಿ—ಸಂಸ್ಪೃತವಾಗಿ | ಅಸನ್—ಇದ್ದು ವೋ, | ತಾನಿ—ಅವುಗಳನ್ನು | ಅರೇ—ದೂರದಲ್ಲಿ | ಚಕ್ಯಮ—(ಇಂದ್ರನ ಭಯದಿಂದ) ಇಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ; | (ಅದುದರಿಂದ) | ನಃ—(ಅಪರಾಧಿಗಳಲ್ಲದ) ನಮ್ಮನ್ನು | ಮ್ವಳತ—ಸುಖಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ.

| ಭಾವಾರ್ಥ |

ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಈ ಇಂದ್ರನ ಭಯದಿಂದ (ಅವನೆದುರಿಗೆ ನಿಲ್ಲಲಾರದೆ) ನಡುಗುತ್ತಾ, ಓಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ, ಅವನ ಭಯದಿಂದಲೇ, ನಿಮಗೋಸ್ಕರ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಟ್ಟಿದ್ದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ದೂರ ತೆಗೆದಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ. ಆದುದರಿಂದ, ಅಪರಾಧಿಯಲ್ಲದ ನನ್ನನ್ನು ಸುಖಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿ

English Translation

Maruts, through fear of that violent Indra, I fly, trembling, (from his presence) : the oblations that had been prepared for you have been put away : nevertheless, have patience with us.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನಿಂದ ಭೀತನಾದುದೂ ತನ್ನ ಭಯದ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಶ್ರಯತ್ನಿಸಿ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭವು ಸಮಸ್ಯಾತ್ಮಕವಾದುದು. ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಸಾಹಚರ್ಯವೂ ಸೌಹಾರ್ದವೂ ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳೊಂದಿಗೆ ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿ ಅವರಿಂದ ತನಗೇನೂ ಸಹಾಯವೇ ಆಗಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅವರಿಂದ ತಾನು ಉಪಕೃತನಾಗಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಸಹ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿಬಿಡುತ್ತಾನೆ. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವನು ಕ್ರೌಢನಾದುದರಿಂದ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯು ಭೀತಿಯಿಂದ ನಡಗುತ್ತಾನೆ ಇಲ್ಲಿ ಆ ಭೀತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಮೈತ್ರಿಯ ಸ್ವರೂಪವೇನು? ಆದರೂ ಸಹ ಈ ವೈಷಮ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಬೇಕು.

ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸಾಹಚರ್ಯವೂ, ಅವರವರಿಗೆ ಇರುವ ರಾಜ ಪ್ರಜಾ ಸಂಬಂಧವೂ, ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಯಜ್ಞಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಅರ್ಪಣೆಯೂ ಮತ್ತು ವೃತ್ರಾಸುರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ನಡೆಸುವಾಗ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಸಹಾಯಮಾಡಿರುವುದೂ ಸಂಹಿತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕಕಡೆ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಉಳಿದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಇದ್ದುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪೂರ್ವಕಥೆಯೊಂದನ್ನು ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಅತಿಥ್ಯೇನ ವೈ ದೇವಾ ಇಷ್ಟಾಃ | ತಾನ್ನಮದವಿಂದತ್ತೇ ಚತುರ್ಥಾವ್ಯದ್ರವನ್ನನ್ಯೋನ್ಯಸ್ಯ ಕ್ರಿಯಾ ತಿಷ್ಠಮಾನಾ ಅಗ್ನಿರ್ವಸುಭಿಃ ಸೋಮೋ ರುದ್ರೈರ್ವರುಣ ಆದಿತ್ಯೈರಿದ್ರೋ ಮರುದ್ಭಿರ್ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ವಿಶ್ವೇದೇವೈಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೩-೪-೨-೧)

ಹಿಂದೆ ದೇವತೆಗಳು ಅತಿಥ್ಯಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದಾಗ ಅವರವರಲ್ಲೇ ವೈಮನಸ್ಯವುಂಟಾಗಿ ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಸೋಲಿಲಿಷ್ಟಪಡದೇ ನಾಲ್ಕು ಗುಂಪು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದರು. ಅಗ್ನಿಯು ವಸುಗಳೊಂದಿಗೂ ಸೋಮನು ರುದ್ರರೊಂದಿಗೂ, ವರುಣನು ಆದಿತ್ಯರೊಂದಿಗೂ, ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳೊಂದಿಗೂ ಮತ್ತು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು

ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೊಂದಿಗೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಗುಂಪುಮಾಡಿಕೊಂಡರು, ಎಂಬ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ ಅವರೊಡನೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಇದೂ ಅಲ್ಲದೇ, ಇಂದ್ರನೇ ದೊರೆಯೆಂದೂ, ಮರುತ್ತುಗಳೇ ಪ್ರಜೆಗಳೆಂದೂ ಅನೇಕಕಡೆ ಹೇಳಿದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಅದೇ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ

ಹ್ವತ್ರಂ ವಾ ಇಂದ್ರೋ ವಿಶೋ ಮರುತೋ ವಿಶಾ ವೈ ಹ್ವತ್ರಿಯೋ ಬಲವಾನ್ ಭವತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೪-೩-೩-೬)

ಇಂದ್ರನು ಕ್ಷಾತ್ರತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ ರಾಜನು. ಮರುತ್ತುಗಳೇ ಪ್ರಜೆಗಳು. ಪ್ರಜೆಗಳ ಸಹಕಾರದಿಂದಲೇ ರಾಜನು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದೂ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಪರಾಕ್ರಮವು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಿತೆಂದೂ ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಈ ರೀತಿಯಾದ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವೂ ಸಾಹಚರ್ಯವೂ ಇರುವುದರಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಅರ್ಪಿಸುವ ಕ್ರಮವು ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು

ಸ ನೋ ಮರುದ್ವಿವ್ಯಸಥ ಕ್ರವೋ ಧಾ ಉಗ್ರ ಉಗ್ರೇಭಿಃ ಸ್ಥವಿರಃ ಸಹೋದಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೧-೫)

ಎಂಬೀ ಮುಂತಾದ ಬುಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತಗಳಿಗೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಆಹ್ವಾನವೂ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಅರ್ಪಣೆಯೂ ಇದೆ. ಆರೀತಿಯಾದ ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ

ಮರುದ್ವಿಃ ಸಹ ಯತ್ರೇಂದ್ರೋ ಮರುತ್ಯಾಂಸ್ತತ್ರ ಸೋಽಭವತ್ |

(ಬೃ. ದೇ. ೪-೫೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧಸೂಚಕವಾದ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ನಡೆದ ವಾಗ್ವಾದದ ಫಲವಾಗಿ ಅವರವರ ವೈಷಮ್ಯವೂ ಇಂದ್ರನ ಕ್ರೋಧವೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಕ್ರೋಧಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾದ ಅವರವರ ವಾಗ್ವಾದವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಕ್ಷೌಗಸ್ಯಾವೋ ಮರುತಃ ಸ್ವಧಾಸೀದ್ಯನ್ಯಾಮೇಕಂ ಸಮಧತ್ತಾಹಿತತ್ಯೇ |

ಅಹಂ ಹ್ಯುಂಗ್ರಸ್ತವಿಷಸ್ತುವಿಷ್ಣಾನಿಶ್ಯಸ್ಯ ತತ್ರೋರನಮಂ ವಧಸ್ತ್ಯುಃ ||

(ಋ ಸಂ ೧-೧೬೫-೬)

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಸಹಾಯದಿಂದ ನಾನು ಅಹಿಹನನವನ್ನು ಮಾಡಿದೆನು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸುಳ್ಳು. ನಿಮಗೆ ಆ ಶಕ್ತಿಯು ತಾನೇ ಎಲ್ಲಿದ್ದಿತು ? ನನ್ನ ಶಕ್ತಿಯೇ ಅಸಾಧಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಇತರ ಶಕ್ತಿಯ ಸಹಾಯವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ವೃತ್ತಹನನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದು ನನಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿತು. ಕೇವಲ ನಾನು ಮಾತ್ರ ಭಯಂಕರನೂ, ಅದ್ಭುತವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಮಹತ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಆಗಿದ್ದೇನೆ. ಎಂದು ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕೃತವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕಂಡು ತನ್ನ ಕ್ರೋಧವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾನೆ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಕ್ರೋಧವು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ವೃತ್ರಾಸುರನ ವಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಪಡೆದನೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಮರುತ್ತುಗಳು ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಆ ಸಹಾಯದ ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೇರಬೇಕಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತಮಗೂ ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದ ಯಾವ ಸಹಾಯವೂ ಆಗಿಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದೂ, ತಾನು ತನ್ನ ಸ್ವಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಸಕಲಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಕೊಂದನೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅಗಸ್ಯ ಇಂದ್ರಾಯ ಹವಿರ್ನಿರಸ್ಯ ಮರುದ್ಯುಃ ಸಂಪ್ರದಿತ್ಸಾಂಚಿಕಾರ | ಸ ಇಂದ್ರ ಏತ್ಯ
ಪರಿದೇವಯಾಂಚಿಕ್ರೇ | (ನಿ. ೧-೫)

ಅಗಸ್ಯಮುನಿಯು ಇಂದ್ರನನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದಾಗ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಭಾಗವನ್ನರ್ಪಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ಇಂದ್ರನು ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದನು ಎಂದು ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ

ನ ನೂನಮಸ್ತಿ ನೋ ಶ್ವಃ ಕಸ್ತದ್ವೇದ ಯದದ್ಭುತಂ |

ಅನ್ಯಸ್ಯ ಚಿತ್ತಮುಘಿ ಸಂಚರೀಣ್ಯಮುತಾಧೀತಂ ವಿನಶ್ಯತಿ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೭೦-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತವ್ಯವಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಕ್ರೋಧದ ನೇಗವು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ತನಗೆ ಅದರಿಂದ ಬಾಧಕವಾಗದಿರಲೆಂದೂ ಮತ್ತು ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಹವಿರ್ಭಾಗವು ಅವರಿಗೆ ಸೇರಲೇಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದಿಕ್ಯದಿಂದೂ ಇಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಸಾಂತ್ವವಚನವಾದನಂತರ ಇಂದ್ರನ ಮೈತ್ರಿಯು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಬೆಳೆದು ತನ್ನ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಭಾಗವನ್ನು ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ತಾನೇ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಎಂಟನೇ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿ ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ವೃತ್ರಸ್ಯ ತ್ವಾ ಶ್ವಸಥಾದೀಷಮಾಣಾ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅಬಹುರೈ ಸಖಾಯಃ |

ಮರುದ್ಭಿರಂದ್ರ ಸಖ್ಯಂ ತೇ ಅಸ್ತಭೇಮಾ ವಿಶ್ವಾಃ ಪೃತನಾ ಜಯಾಸಿ ||

(ಮು. ಸಂ. ೮-೯೬-೭)

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನಿರುವ ನಿನ್ನ ಸಖ್ಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು. ಅವರಿಗೂ ನಿನ್ನ ಹವಿಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಜಯಿಸು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಈಷಮಾಣಃ—ಈಷ ಧಾತುವನ್ನು ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲೂ, ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲೂ ಅದರ್ಶನಾರ್ಥದಲ್ಲೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು ವಾಡಿಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಸಮ್ಯಕ್ಸ್ರವಂತಿ ಸರಿತೋ ನ ಧೇನಾ ಅಂತರ್ಹೃದಾ ಮನಸಾ ಪೂಯಮಾಣಾಃ |

ಏತೇ ಅರ್ಷಸ್ತೂರ್ಮಯೋ ಘೃತಸ್ಯ ಮೃಗಾ ಇವ ಕ್ಷಿಸಣೋರೀಷಮಾಣಾಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೪-೫೮-೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಅರ್ಥವು ವಿಶದವಾಗಿದೆ. ವ್ಯಾಧನಿಂದ ಬೆದರಿ ಮೃಗಗಳು ದೂರವಾಗಿ ಓಡಿಹೋಗಿ ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಎಂಬ ಉಪಮಾನದಿಂದ ಗತ್ಯರ್ಥವೂ ಅದರ್ಶನಾರ್ಥವೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ,

ವೃತ್ರಸ್ಯ ತ್ವಾ ಶ್ವಸಥಾದೀಷಮಾಣಾ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅಬಹುರೈ ಸಖಾಯಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೯೬-೭)

ಎಂಬ ಮೇಲೆ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವೃತ್ತನಿಗೆ ಬೆದರಿ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಓಡಿಹೋಗುವ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಈಷಮಾಣಾಃ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಕ್ರೋಧಕ್ಕೆ ಬೆದರಿ ಸಲಾಯನ ಮಾಡಿದ ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸುಷಿಯು ತಾನೇ ವರ್ಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ನಿಶಿತಾನಿ—ನಿಶಿತ ಶಬ್ದವು ಹರಿತ, ತೀಕ್ಷ್ಣ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು ವಾಡಿಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಕರೋಪ ನಿಪತ್ತಿನಲ್ಲಿ,

ಪುರಸ್ಯ ಧಾರಾ ನಿಶಿತಾ ದುರತ್ಯಯಾ ದುರ್ಗಂಶಭಸ್ತತ್ಕವಯೋ ವದಂತಿ |

(ಕರ. ಉ. ೧-೩-೧೪)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುರದ (ಕೌಸ್ಥಿರಮಾಡುವ ಕತ್ತಿಯು) ತೈಕ್ಷ್ಣ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯಶಃ ಈ ಪದವು ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಾದುದು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳು ಎಂದು ಹವ್ಯಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ

ಅಹಂ ಅಸ್ಮಾತ್ ತನಿಷಾತ್ ಇಂದ್ರಾತ್ ಭಿಯಾ ಈಷಮಾಣಾಃ ರೇಜಮಾನಃ—ಪ್ರಸಿದ್ಧಾತ್ ಬಲವತಃ ಇಂದ್ರಾತ್ ಭೀಶ್ಯಾ ಪಲಾಯಮಾನಾಃ ಪುರತಃ ಸ್ಥಾತುಮತಕ್ರಃ ನೇಪಮಾನಶ್ಚಾ ಭವಂ | ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು ರಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಹೆದರಿ, ಅವನ ಎದುರಿಗೆ ನಿಲ್ಲುವುದಕ್ಕೂ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನಾಗಿ ನಡುಗುತ್ತಿದ್ದನು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು ತಾನಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ನಡೆದಿರುವುದೂ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವೂ, ೧-೧೭೧-೧ ನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು ಸಂಗಡ ತನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅತಿಕ್ರಮಾಚರಣೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿದುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು ಇಂದ್ರನ ಸಂಗಡ ನಡೆಸಿದ ಸಂಭಾಷಣೆಯು ೧-೧೭೧-೨ ನೆಯ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪುನಃ ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು (ವಾಕ್ಯವನ್ನು) ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಇಂದ್ರನು ಮುಪ್ಪಿಜರೋಡನೆಯೂ ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯೊಡನೆಯೂ ತನ್ನ ಹವಿರ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಭಾಷಣೆ ಮಾಡಿರುವುದು ೧-೧೭೧-೩ ನೆಯ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಂದ ತನಗಾಗಿರುವ ಪರಾಭವವನ್ನು ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು ಮರುತ್ಸುಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವನು ಎಂದು ಕಥಾ ಸಂಧರ್ಭವು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ

ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ ಹವ್ಯಾ ನಿಶಿತಾನಿ ತಾನಿ ಆರೆ ಚಕ್ರಮ | ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ನಿಮಗಾಗಿ ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ ಸಂಸ್ಕೃತಾನಿ ಹವೀಂಷಿ ದೂರೆ ಕೃತವಂತೋ ವಯಂ ಇಂದ್ರಭಯಾತ್ | ಸಿದ್ಧನಾದಿರುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಇಂದ್ರನ ಭಯದಿಂದ ನಾವು ದೂರದಲ್ಲಿಯೇ ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದೆವು ಎಂದು ತಮ್ಮ ಅಪರಾಧವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿ, ನಃ ಮೃಳತ ಅತಃ ಅಪರಾಧಿನಃ ಅಸ್ಮಾನ್ ಸುಖಯತ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ನಿಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಪರಾಧಿಗಳಾದ (ನಿಮ್ಮನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದ ತಪ್ಪನ್ನು ಅಥವಾ ನಿಮ್ಮ ತಿರಸ್ಕಾರ ರೂಪವಾದ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಆಚರಿಸಿದ) ನಮ್ಮ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಮನ್ನಿಸಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಸುಖದಿಂದ ಇರಿಸಲಿ ಎಂದು ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತನಿಷಾತ್—ತವ ಎಂಬುದು ಸೌತ್ರಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ **ತನೇರ್ಣಿದ್ವಾ** (ಉ. ಸೂ. ೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ **ಟಿಷಜ್** ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ರಾದುದರಿಂದ **ಚಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈಷಮಾಣಿ—ಈಷ ಗತಿಹಿಂಸಾದರ್ಶನೇಷು. ಲಟಿಗೆ ಶಾನ್ಚಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. **ಆನೇಮುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮ. **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಭಿಯಾ—ಜಾಭೀ ಭಯೇ. ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಸಾವೇಕಾ ಚಿಸ್ತೃತೀ ಯಾದಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೇಜಮಾನಃ—ರೇಜ್ಞ ಕಂಪನೇ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಾನ್ಚಾ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಮುಕಾಗಮ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ನಿಶಿತಾನಿ—ಶೋ ತನೂಕರಣೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ವಪ್ರತ್ಯಯ **ಶಾಚ್ಚೋರನೈತರಸ್ಯಾಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಇಕಾರಾಂತಾದೇಶ. **ಗತೀರನಂತರಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಏ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕ್ರಮು—ದುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಪಿ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮೃಳಿತ—ಮೃಡ ಸುಖನೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕ ವಾಗಿದೆ. ಲೋಪಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ವಿಕರಣಸ್ವರದಿಂದ ಮದ್ದೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ** || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯೇನ | ಮಾನಾಸತ್ತಿತಯಂತ ಉಸ್ರಾ ವೃಷ್ಟಿಷು ಶವಸಾ ಶತ್ವತೀನಾಂ |
 ಸ ನೋ ಮರುದ್ಧಿವ್ಯಷಭ ಶ್ರವೋ ಧಾ ಉಗ್ರ ಉಗ್ರೇಭಿಃ ಸ್ಥವಿರಃ ಸಹೋದಾಃ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯೇನ | ಮಾನಾಸಃ | ಚಿತಯಂತೇ | ಉಸ್ರಾಃ | ವಿಸ್ರಿಷ್ಟಿಷು | ಶವಸಾ | ಶತ್ವತೀನಾಂ |
 ಸಃ | ನಃ | ಮರುತ್ಥಭಿಃ | ವ್ಯಷಭಃ | ಶ್ರವಃ | ಧಾಃ | ಉಗ್ರಃ | ಉಗ್ರೇಭಿಃ | ಸ್ಥವಿರಃ | ಸಹೋದಾಃ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯೇನ ಶವಸಾ ಬಲಭೂತೇನ ತ್ವಯಾನುಗೃಹೀತಾ ಮಾನಾಸೋ ಮಾನ್ಯಾಸ್ತ್ವಯಾ-
ಭಿಮಾನಿತಾ ವೋಸ್ಮಾ ರಶ್ಮಯಃ ಶಶ್ವತೀನಾಂ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಬಹೀನಾಮುಷಸಾಂ ವ್ಯುಷ್ಟಿಷು ಸತೀಷು
ಪ್ರಕಾಶೇಷು ಸತ್ಸು ಚಿತೆಯಂತೇ ಚೇತೆಯಂತೇ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಸ್ವಸ್ವಯವಹಾರಾಯ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಯಂತಿ |
ಐಂದ್ರ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ತೇನೈವಾನುಗೃಹೀತಾ ಉಷಸೋ ರಶ್ಮಯ ಉದ್ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ಹೇ ವೃಷಭ
ವರ್ಷಿತರಂದ್ರ ಸ ತಾದ್ಯಶಸ್ತ್ವಂ ಮರುದ್ಭಿಃ ಸಹಿತಃ ಶ್ರವೋ ಧಾಃ | ಸರ್ವತ್ರ ಶ್ಲೂಯಮಾಣಮನ್ನಂ
ಭೇಹಿ | ಸ್ಥಾಪಯ | ದೇಹೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೀದ್ರಶಸ್ತ್ವಂ | ಉಗ್ರ ಉದ್ಗೂರ್ಣಬಲಃ ಸಹೋದಾಃ | ಪರಾಭಿ
ಭವಸಾನುರ್ಥ್ಯಂ ಬಲಂ ಸಹಃ | ತಸ್ಯ ದಾತಾ ಸ್ಥವಿರಃ ಪುರಾತನಃ | ಕೀದ್ರಶೈರ್ಮರುದ್ಭಿಃ | ಉಗ್ರೇಭಿಃ
ಕ್ರೂರಬಲೈಃ | ಏವಂ ಮಹಾನುಭಾವೋಽನ್ನಂ ದೇಹಿ ||

|| ಶ್ರುತಿಪಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಮಾನಾಸಃ—ಮಾನ್ಯಗಳಾದ (ಸಿನ್ನ ಅಭಿಮಾನಪಾತ್ರವಾದ) |
ಉಸ್ಮಾಃ—ರಶ್ಮಿಗಳು | ಶಶ್ವತೀನಾಂ—ನಿತ್ಯವಾದ ಉಷಸ್ಸುಗಳ | ವ್ಯುಷ್ಟಿಷು—ಪ್ರಕಾಶವುಂಟಾಗಲು |
ಶವಸಾ ಬಲಸ್ವರೂಪನಾದ | ಯೇನ—ಯಾವ ಸಿನ್ನಿಂದ (ಅನುಗೃಹೀತಗಳಾಗಿ) | ಚಿತೆಯಂತೇ—ಪ್ರಾಣಿ
ಗಳನ್ನು (ಸ್ವಸ್ವವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ) ಆಸಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆಯೇ | (ಹೇ) ವೃಷಭ—ಕಾಮವರ್ಷಕನಾದ ಎಲೈ
ಇಂದ್ರನೇ | ಸಃ—ಅಂತಹ | ಉಗ್ರಃ—ಕ್ರೂರವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನೂ | ಸಹೋದಾಃ—ಬಲದಾಯಕನೂ |
ಸ್ಥವಿರಃ—ಪುರಾತನನೂ (ಆದ ಸೀನು) | ಉಗ್ರೇಭಿಃ—ಉಗ್ರಸ್ವಭಾವದವರಾದ | ಮರುದ್ಭಿಃ—ಮರುದ್ದೇವತೆ
ಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ | ನಃ—ನಮಗೋಸ್ಕರ | ಶ್ರವಃ—ಅನ್ನವನ್ನು | ಧಾಃ—ಸ್ಥಾಪಿಸು (ಅನುಗ್ರಹಿಸು).

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸಿನ್ನ ಅಭಿಮಾನಪಾತ್ರವಾದ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಕಿರಣಗಳು ಶಾಶ್ವತವಾದ ಉಷಸ್ಸಿನ
ಉದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಸ್ವಸ್ವವ್ಯಾಪಾರರತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಎಲೈ ಇಷ್ವರ್ಧ್ರಪ್ರದನಾದ
ಇಂದ್ರನೇ, ಕ್ರೂರಸ್ವಭಾವದವನೂ, ಬಲದಾಯಕನೂ, ಪುರಾತನನೂ ಆದ ನೀನು ಕ್ರೂರರಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಂದ
ಸಹಿತನಾಗಿ, ನಮಗೋಸ್ಕರ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation

The rays of the ever-recurring mornings favoured, Indra, by your
vigour, confer consciousness as they shine : showerer of benefits
(of days), bestower of strength, fierce, (and attended) by the fierce Maruts,
grant us (abundant) food.

|| ನಿತೀಷವಿಷಯಗಳು ||

ಉಸ್ಮಾಃ ಶವಸಾ ಮಾನಾಸಃ—ರಶ್ಮಯಃ ಬಲಭೂತೇನ ತ್ವಯಾ ಅನುಗೃಹೀತಾಃ ಮಾನ್ಯಾಃ
ತ್ವಯಾ ಅಭಿಮಾನಿತಾ ವಾ | ಶವಸ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ

(ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಜೋಧಿಸಿ ಇಂದ್ರನು ಬಲವೇ ಅಥವಾ ಬಲವುಳ್ಳವನೇ ಆಗಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಉಸ್ರಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಈ ಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ರಶ್ಮಿಗಳು ಬಲರೂಪಿಯಾಗಿರುವ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತಗಳಾಗಿ ಸತ್ಕಾರಾರ್ಹವಾಗಿವೆ ಎಂದೂ, ಅಥವಾ ಬಲರೂಪಿಯಾದ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಉಸ್ರಶಬ್ದವು ರಶ್ಮಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೫) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯಂತೆ ಮಾನಾಸಃ ಎಂಬ ಪದವು ಉಸ್ರಾಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ ಆದರೆ, Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಇದನ್ನು ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಪರಿವರ್ತನೆಯು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ.

'Thou, through whom the Manas see the Mornings, whenever the eternal dawns flash forth with power, O Indra, O Strong hero, grant thou glory to us with the Maruts, terrible with the terrible ones, strong and a giver of victory.

[S. B. E. XXXII. P. 289].

ಈ ಪರಿವರ್ತನೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಮಾನಾಸಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮಾನ್ಯ ಸಂತತಿಯ ಋಷಿಗಳಿಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮುಂದೆ ಸಾಯಣರೂ ಬೇರೆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಪರಿವರ್ತನೆಯ ತಪ್ಪೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ತದ್ಯಾಂ ನರಾ ನಾಸತ್ಯಾವನು ಷ್ಯಾದ್ಯದ್ಯಾಂ ಮಾನಾಸ ಉಚಿಫಮವೋಚಿನ್ |

ಅಸ್ಮಾದದ್ಯ ಸದಸಃ ಸೋಮ್ಯಾದಾ ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ||

(ಋ ಸಂ ೧-೧೮೨-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಮಾನಾಸಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪೂಜಾವಂತೋಽಸ್ತದೀಯಾ ಹೋತ್ರಾದಯಃ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಋಕ್ವಿಗೆ—

“ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಮಾನಸರು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಉಪ್ಪಿನ ಆವಿರ್ಭಾವವಾದೊಡನೆಯೇ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಕಂಡು ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯತತ್ಪರರಾಗುತ್ತಾರೆ.”

ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನಸ್ಯ, ಮಾನ್ಯಸ್ಯ, ಮಾನಾಸಃ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಅಂಗ್ ಪಂಡಿತರು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಏಷ ವಃ ಸ್ತೋನೋ ಮರುತ ಇಯಂ ಗೀರ್ಮಾನ್ದಾರ್ಯಸ್ಯ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಕಾರೋಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೫-೧೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದವು ಅಗ್ನಿಯಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾದರೂ ಸಾಯಣರು ವರಪ್ರದಾನಾದಿನಾ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಎಂದರೆ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು. Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

"I translate ಮಾನ್ಯ, the son of ಮಾನ, because, the poet so called in I. 189-8 is in all probability, the same as our ಮಾಂದಾತ್ಯ ಮಾನ್ಯ. But it may also be Manyā the descendant of ಮಾಂದಾರಿ.

[S. B. E. XXXII. P. 206]

ಎಂದು ಹೇಳಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮಾನಾಸಃ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದುವಾಗ,

The ಮಾನಾಸಃ are the people of ಮಾನ್ಯ and there is no necessity for taking ಮಾನ with Grassmann as a general name for poet.

[S. B. E. XXXII. P. 291]

ಎಂದು ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ

ಇಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಅರ್ಧಮಾಡುವಂತೆ ಮಾನಾಸಃ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಉಪ್ರಾಸಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣ ವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ರಶ್ಮಿಗಳು ಉಪಸ್ಥಿತನ ಅವಿಭಾವವಾದೊಡನೆಯೇ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತವೆಯೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿ ಗಳಿಗೂ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಏನು ಸಂಬಂಧವೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬರಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಇಂದ್ರನೇ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಭಿಮಾನದೇವತೆ ಯೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ,

ಭಗಶ್ಚೈವಾರ್ಯಮಾಂಶಕ್ವ ಮಿತೋ ವರುಣ ಏವ ಚ |
ಧಾತಾ ಚೈವ ವಿಧಾತಾ ಚ ವಿವಸ್ವಾಂಶ್ಚ ಮಹಾದ್ಯುತಿಃ ||
ತ್ವಷ್ಟಾ ಪೂಷಾ ತಭೈನಂದ್ರೋ ದ್ವಾಬಶೋ ವಿಷ್ಣು ರುಚ್ಯತೇ |

(ಬೃ. ದೇ. ೫-೧೪೬-೧೪೭)

ಎಂದು ಬೃಹದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ದ್ವಾಬಶಾವಿತ್ಯರಶ್ಮಿಬ್ಬನಾಗಿ ಸರಿಗಣಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಅಲ್ಲದೇ,

ತದ್ವಾ ಏಷ ಏವೇಂದ್ರಃ | ಯ ಏಷ ತಪತಿ |

(ಓ. ಐ. ೧-೬-೪-೧೮)

ಎಂಬುದಾಗಿ ರತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ಆದಿತ್ಯನಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ,

ಯುಂಜಂತಿ ಬೃಹ್ಮಮರುಷಂ ಚಿರಂತಂ ಪರಿ ತಸ್ಯುಷಃ | ರೋಚಂತೇ ರೋಚಿಸಾ ದಿವಿ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೬-೧೧)

ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಇಂದ್ರನು ಆಗ್ನಿ, ವಾಯು, ಆದಿತ್ಯ ಮುಂತಾದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳ ರೂಪದಲ್ಲೂ ತಾನೇ ಇದ್ದು ಎಲ್ಲರ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನೂ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಉಪಸ್ಥಿತನ ಅವಿಭಾವವೂ, ಅನಂತರ ಆದಿತ್ಯಕಿರಣಗಳ ಪ್ರಕಾಶವೂ ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಕ್ಕತೀನಾಂ ವ್ಯುಸ್ಥಿಷು ಚೇತಯಂತೇ—ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಬಹ್ವೀನಾಮುಷಸಾಂ ಪ್ರಕಾಶೇಷು ಸತ್ಸು ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಸ್ಪಸ್ವೈವ್ಯವದಾರಾಯ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಯಂತಿ | ಆಯಾಯ (ಅಹಸ್ಸುಗಳ) ದಿನಗಳ ಭೇದವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಉಪಸ್ಥುಗಳೂ ಅನೇಕವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಆಯಾಯ ಉಪಸ್ಥುಗಳ ಪ್ರಕಾಶವು

ಉಂಟಾದಾಗ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತಗಳಾದ ರಶ್ಮಿಗಳು ಆಯಾಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಆಚರಿಸುವ ಅವರವರ ವ್ಯವಹಾರ ಕೃನುಗುಣವಾದ ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಆಯಾಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಐಂದ್ರ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ತೇನ್ನೈವಾನುಗೃಹೀತಾಃ ಉಷಸೋ ರಶ್ಮಯಃ ಉದ್ಗಚ್ಯಂತೀತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾದ ಉಷಸ್ಸಿನ ಕಿರಣಗಳು ಉದಯಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಉಷಸ್ಸಿನ ಉದಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಈ ಉಷಸ್ಸಿನ ಉದಯವಾದ ಕೂಡಲೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಅವರವರ ವ್ಯವಹಾರಕೃನುಗುಣವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಈ ರಶ್ಮಿಗಳು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅನಾದಿಯಾದ ಉಷಸ್ಸು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಉದಯಿಸಿ ತನ್ನ ನಿಯಮಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಲೋಕವನ್ನೆ ಭ್ರಮಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ.

ಪುರಾಣೇ ದೇವಿ ಯುವತಿಃ ಪುರಂಧರನು ವ್ರತಂ ಚರಸಿ ವಿಶ್ವವಾರೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೬೧-೧).

ಈಯುಷೀಣಾಮುಪಮಾ ಶಶ್ವತೀನಾಂ ವಿಭಾತೀನಾಂ ಪ್ರಥಮೋಷಾ ವ್ಯಶ್ಚೈತ್ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧೫).

ಅನಾದಿಯಾಗಿಯೂ, ಶಾಶ್ವತಗಳಾಗಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಉಷಸ್ಸು ಕಾಂತಿಯುತಗಳಾಗಿಯೂ ಪ್ರಕಾಶಸಾಧನಗಳಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಾಳೆ ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು

ನಾಜಿನೀವತೀ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಯೋಷಾ ಚಿಶ್ರಾಮುಘಾ ರಾಯ ಈಶೇ ವಸೂನಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೭೫-೫).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯಾತ್ಮಕನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಉಷಸ್ಸಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಹವತ್ಸಿಯರ ಸಂಬಂಧವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಉಷಸ್ಸಿನ ಆವಿರ್ಭಾವವಾದೊಡನೆಯೇ ಆದಿತ್ಯರಶ್ಮಿಗಳು ಪ್ರಸರಿಸಿ ಮೃತಪ್ರಾಯರಾಗಿ ಮಲಗಿರತಕ್ಕ ಸಕಲ ಜೀವರಾಶಿಗಳನ್ನೂ ಎಬ್ಬಿಸಿ ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆಯೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವೃಗಿಷಾ ಆವಃ ಪಥ್ಯಾಽಜನಾನಾಂ ಪಂಚ ಕ್ಷಿತೀರ್ಮಾನುಷೀರ್ಬೋಧಯಂತೀ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೭೯-೧).

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಷೋದೇವಿಯಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಆಗತಕ್ಕ ಉಪಕಾರದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಆ ಪ್ರಯೋಜನವೆಲ್ಲವೂ ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾದ ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮಕ್ಕಿನ ಆಶಯವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ತವಸಾ ಯೇನ ಚಿತೆಯಂತೇ ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ವೃಷಭ—ವರ್ಷಿತಃ—ವೃಷ್ಣಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವನೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ವೃಷಭ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಜೋಧಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನು, ಉಗ್ರಃ—ಉದ್ಗೂರ್ಣಬಲಃ ಬಲದಿಂದ ತುಂಬಿ ಇರುವನೆಂದೂ, ಸರ್ಯೋದಾಃ—ಸೆರಾಭಿಭವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಬಲಂಸಃ ತಸ್ಯ ದಾತಾ—ಇನ್ನೊಬ್ಬರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ ಸಹಃ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ವಿಧವಾದ ಸರಾಭಿಭವ ಬಲವನ್ನು (ಇನ್ನೊಬ್ಬರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು) ಇಂದ್ರನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನು ಎಂದೂ, ಸ್ಥ ವಿರಃ—ಪುರಾತನಃ ಇಂದ್ರನು ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದ ಇರುವವನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಃ—ಶಾದ್ಯಶಃ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಾದಿಂದ ಪೂರಿತನಾದ ಇಂದ್ರನು ಉಗ್ನೇಭಿಃ ಕ್ರೂರಬಲೈಃ ಮರುದ್ಭಿಃ ಕ್ರೂರವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾದ ಮರುದ್ಭೀನತೆಗೊಡಗೂಡಿ, ತ್ರವೋ ಧಾಃ ಸರ್ವತ್ರ ಕ್ರೂಯಮಾಣಂ ಅನ್ನಂ ದೇಹಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅವಶ್ಯವಾಗಿರುವ ಅನ್ನವನ್ನು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಹೋದಾಃ— ಪರಾಭಿಭವಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಸಹಃ | ತಸ್ಯ ದಾತಾ | ಸಹಃ ಎಂಬ ಪದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಇತರರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಶಕ್ತಿಗೆ ಸಹಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವೃಷಭ—ವರ್ಷಿತಃ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವನೆಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ ನಿರುಕ್ತ ಕಾರರು—ಪ್ರಜಾಂ ವರ್ಷತೀತಿ ವಾ ಅತಿಬೃಹತೀರೀತ ಇತಿ ವಾ, ತತ್ ವೃಷಕರ್ಮಾ, ವರ್ಷಣಾತ್ ವೃಷಭಃ, ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಜೋತ್ಪತ್ತಿಕಾರಣಂ ರೀತಸ್ಯಂಚಿತಿ, ಪ್ರಜಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಲು ರೀತಸ್ಸನ್ನು ಸೇಚನಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ರೀತಸ್ನೇಕ್ತಮತಿಶಯೋನಾತ್ಮಾನಮಾವುದ್ಯಚ್ಚಿತಿ— ರೀತಸ್ಸನ್ನು ಸೇಚನಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಉದ್ಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ವೃಷಭ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮರುತ್ವಾ ಇಂದ್ರ ವೃಷಭೋ ರಣಾಯ ಪಿಬಾ ಸೋಮ ಮನುಷ್ಯಧಂ ಮದಾಯ |
ಆ ಸಿಜ್ಜಾಸ್ತ ಜಠರೇ ಮಧ್ಯ ಊರ್ಮಿಂ ತ್ವಂ ರಾಜಾಸಿ ಪ್ರದಿವಃ ಸುತಾಸಾಂ ||

(ಋ ಸಂ ೩-೪೩-೧)

ಇಲ್ಲಿ ವೃಷಭಃ ವರ್ಷಿತುರಪಾಂ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪ್ರ ನೂ ಮಹಿತ್ವಂ ವೃಷಭಸ್ಯ ನೋಚಿಂ ಯಂ ಪೂರವೋ ವೃತ್ತಹಣಂ ಸಚಂತೇ |
ವೃಶ್ವಾನರೋ ದಸ್ಯುಮಗ್ನಿ ಜಘನ್ಸಾ ಅಧೂನೋತ್ಕಾಷ್ಠಾ ಆವ ಶಂಬರಂ ಭೀತ್ ||

(ಋ ಸಂ ೧೫೯-೬).

ಈ ಗುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ವೃಷಭಸ್ಯ ವರ್ಷಿತುರಪಾಂ ಎಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಾನಾಸಃ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಘಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಆತ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಜಾತ್ವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಘ್ ಪರವಾದಾಗ ಆಜ್ಜ ಸೇರಿಸುತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಚಿತಯಂತೇ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಲಘುಸಥಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಚಂತಂ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹು ವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯುತ್ತಾಸ್ತಾನ್ಯೈಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ—ವಶ ಕಾಂತಾ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಗ್ರಹಿಣ್ಯವಯಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ. **ವೃಕ್ತಭೃಷ್ಟ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. **ತಾದೌಚಿ ನಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ವಿ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಉದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತ ಬಂದುದರಿಂದ **ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ** - (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಪಭ—ವ್ಯಪು ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. **ಋಷಿವೃಷಿಭ್ಯಾಂ ಕಿತ್** (ಉ. ಸೂ. ೪೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಕಿತ್ವ ಅತಿದೇಶ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ** (ಪಾ ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾಃ—ಡುಧಾಣ್ ಧಾರಣವೋಪಣಯೋಃ ಧಾತು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಸಿಪ್ ಪರವಾದಾಗ **ಗಾತಿಷ್ಠಾಘು**—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲುಕ್. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಗ್ರೇಭಿಃ—ಉಚ ಸಮವಾಯೇ. ಧಾತು. **ಋಜ್ರೇಂದ್ರೈ**—(ಉ. ಸೂ. ೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಗಂತ ವಾಗಿ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. ಭಿಸಿಪರವಾದಾಗ ಐಸ್ ಭಾವ ವಿಕಲ್ಪಿತವಾದುದರಿಂದ ಏತ್ವ

ಸ್ಮವಿರಃ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. **ಅಜಿರಶಿಶಿರ**—(ಉ ಸೂ ೧-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿರಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ.

ಸಯೋದಾಃ—ಡುಧಾಣ್ ದಾನೇ ಧಾತು ಸಹಃ ಬಲಂ ದದಾತೀತಿ ಸಹೋದಾಃ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ | ಪಾಹೀಂದ್ರ | ಸಹೀಯಸೋ | ನ್ಯಾನ್ವವಾ | ಮರುದ್ಧಿರವಯಾತಹೇಳಾಃ |

ಸುಪ್ರ | ಕೇತೇಭಿಃ | ಸಾಸಹಿದ್ಧಾನ್ಯೋ | ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ | ಪಾಹಿ | ಇಂದ್ರ | ಸಹೀಯಸಃ | ನ್ಯನ್ | ಭವ | ಮರುತ್ಸೃಭಿಃ | ಅವಯಾತೃಹೇಳಾಃ |

ಸುಪ್ರ | ಕೇತೇಭಿಃ | ಸಸಹಿಃ | ದಧಾನಃ | ವಿದ್ಯಾಮು | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಪಾಹಿ | ರಕ್ಷ | ಇನ್ | ಸಹೀಯಸೋ ನೈನ್ ಸಹಸ್ರಿತಮಾಸ್ತದನುಗ್ರಹೇ-
 ಸಾತಿಪ್ರವೃದ್ಧಬಲಾನೇತ್ಯನ್ಮನುಷ್ಯಾನಸ್ಮಾನ್ ಮರುತೋ ವಾ | ಕಿಂಚಿ ಮರುದ್ಧಿಃ ಸಾಕಮಸ್ಮಾಸ್ತ-
 ವಯಾತಹೇಠಾ ಭವ | ಅಸಗತಮನ್ಯುರ್ಭವ | ಮರುತ್ಸು ವಾ ತಥಾ ಭವ | ಕಿಂಚಿ ಸುಪ್ರಕೇತೇಭಿಃ
 ಶೋಭನಪ್ರಜ್ಞಾನೈರ್ಮರುದ್ಧಿಃ ಸಹ ಸಾಸಹಿಃ ತತ್ಪ್ರಾಣಾಮಭಿವಿಶಾ ಸಂದಧಾನೋಽಸ್ತದಭಿಮತಸ್ಯ
 ಧಾರಯಿತಾ ಭವೇತಿ ಶೇಷಃ | ಶಿಷ್ಯೋ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸಹೀಯಸಃ—(ನಿನ್ನನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಅತಿ
 ಬಲಾಢ್ಯರಾದ | ನೈನ್—ಮನುಷ್ಯರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಅಥವಾ ನೇತೃಗಳಾದ ಮರುತರನ್ನು | ಪಾಹಿ—ರಕ್ಷಿಸು, |
 (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಮರುದ್ಧಿಃ—ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ | ಅವಯಾತಹೇಠಾಃ—(ನಮ್ಮಲ್ಲಿ)
 ಕ್ರೋಧವಿಲ್ಲದವನು | ಮರುದ್ಧಿಃ—ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ | ಅವಯಾತಹೇಠಾಃ—ಕ್ರೋಧವಿಲ್ಲದವನಾಗಿ | ಭವ—
 ಆಗು, | (ಮತ್ತೂ) | ಸುಪ್ರಕೇತೇಭಿಃ—ಶುಭವಾದ ಜ್ಞಾನವಿಶಿಷ್ಟರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೊಡನೆ | ಸಾಸಹಿಃ—
 (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುವವನಾಗಿ | ದಧಾನಃ (ಭವ)—(ನಮಗೆ ಅಭಿಮತವಾದುದನ್ನು) ಧರಿಸು
 ವವನಾಗು (ಅನುಗ್ರಹಿಸು), | (ನಾವೂ ನಿನ್ನನುಗ್ರಹದಿಂದ) | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವ್ಯಜನಂ - ಬಲವನ್ನೂ |
 ಜೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮ—ಪಡೆಯೋಣ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನನುಗ್ರಹದಿಂದ ಮಹಾಬಲಾಢ್ಯರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು, ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಂದ
 ಸಹಚರಿತನಾದ ನೀನು ನಮ್ಮಮೇಲೆ ಕೋಪವನ್ನು ಬಿಡು, ಒಳ್ಳೆಯಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಮರುತರಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಶತ್ರು
 ಗಳನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ, ನಮಗೆ, ಅಪಾರ, ಬಲ, ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು

English Translation.

Do you, Indra, cherish the vigorous leaders (of the rains), be free
 from displeasure against the Maruts: overcoming (our) enemies along with
 the intelligent (Muruts), support us (so that) we may obtain food, strength,
 and long life.

|| ವತೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸಹೀಯಸೋ ನೈನ್—ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂದೋಧಿಸಿದೆ. ಸಹಃ ಎಂಬ ಪದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ
 ನಿರುಕ್ತಕಾರಿರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಸಹಸ್ರಿತಮಾಸ್ತದನುಗ್ರಹೇಣ ಅತಿಪ್ರವೃದ್ಧಬಲಾಢ್ಯ-
 ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿರುವ ಬಲವುಳ್ಳ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು
 ರಕ್ಷಕನಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ

ಸ್ನೇಹ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ನೇತೃತ್ವಾನ್ ಮನುಷ್ಯಾನಸ್ಮಾನ್ ಮರುತೋ ವಾ—ನೇತೃಗಳಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಅಥವಾ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಹೀಯಸಃ ಎಂದರೆ ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಗಳಾದ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಋಷಿಯು ತನ್ನನ್ನೂ ತನ್ನ ವಂಶದವರನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಆಗ ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ತಮಗೆ ಪ್ರಬಲವಾದ ಬಲವು ಲಭಿಸಿತೆಂದರ್ಥ. ಅಥವಾ ಮರುತಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾದರೆ ಸಹಜವಾದ ಮರುತ್ತುಗಳ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಮರುತ್ತುಗಳ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದೂ, ಸಂಘಾತಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ ಶಕ್ತಿಯೂ, ಆ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನೆರವೇರಿಸಿದ ವೀರೈಕರ್ಮಗಳೂ ಯುಜ್ಯೇಭಿಃ ಪೌಂಸ್ಯೇಭಿಃ ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ

ಸಪ್ತ ಸಪ್ತ ಹಿ ಮರುತೋ ಗಣಿಸ್ತಸ್ಮಾನ್ನಾರುತಃ ಸಪ್ತಕಪಾಲಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೨-೫-೧-೧೩)

ಸಪ್ತ ಸಪ್ತ ಹಿ ಮಾರುತೋ ಗಣಃ ಸರ್ವಮೇವೈತೇನ ರಥಂ ಪ್ರೀಣಾತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೫-೪-೩-೧೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಮರುತ್ತುಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಗುಂಪುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡೇ ಇರುವರೆಂದೂ, ಆ ವಿಧವಾದ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಜೈತನ್ಯವೂ ಶಕ್ತಿಯೂ ಸಹಜವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಸಹೀಯಸಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಷಿನಲ್ಲಿ ಉಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಸ್ನೇಹ ಎಂದರೆ ನೇತೃಗಳೂ, ಪ್ರಜಾರೂಪಿಗಳೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳು ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಮರುತ್ತುಗಳು ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಜೆಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ

ಸ ಏತಾಮ್ಬಂದ್ರೀಂ ಮರುತ್ಪತೀಮಜ್ಜಸತ್ | ಕ್ಷತ್ರಂ ವಾ ಇಂದ್ರೋ ವಿಶೋ ಮರುತಃ ಕ್ಷತ್ರಂ ವೈ ವಿಶೋ ನಿಷೇದ್ವಾ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೨-೫-೨-೨೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಅರ್ಥವು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಸ್ನೇಹ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮರುತಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನೂ ಹೇಳುವ ಔಚಿತ್ಯವಿದೆ. ನರಃ ಎಂಬ ಪದವು ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣರೂಪದಲ್ಲಿ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅನೇಕಕಡೆ ಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಚಿತ್ರೈರಂಜಿಭಿರ್ವಪುಷೇ ವ್ಯಂಜತೇ ವಕ್ಷಸು ರುಕ್ಮಾ ಅಧಿ ಯೇತೀರ ಕುಭೇ |

ಅಂಸೇಷೈಷಾಂ ನಿ ಮಿಮ್ನುಕ್ಷುರ್ಬುಷ್ಪಯಃ ಸಾಕಂ ಜಜ್ಞಿರೇ ಸ್ವಧಯಾ ದಿವೇ ನರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೪-೪).

ವಿಶ್ವನೇದಸೋ ರಯಿಭಿಃ ಸಮೋಕಸಃ ಸಂಮಿಶ್ಲಾ ಸಸ್ತವಿಸೀಭಿರ್ವಿರಪ್ಯಿ ನಃ |

ಅಸ್ತಾರ ಇಷಾಂ ದಧಿರೇ ಗಭಸ್ತೋ ರನಂತಕುಷ್ಮಾ ವೃಷಪಾವಯೋ ನರಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೧-೬೪-೧೦)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ನರಃ ಎಂಬ ಪದವು ಮರುತ್ತುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಅದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯುನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸ್ನೇಹ ಎಂದರೆ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥವಾಗಬಹುದು.

ಮರುದ್ವಿಃ ಅವಯಾತದೇಳಾಃ ಭವ—ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೋಪವಿಲ್ಲ ದವನಾಗಿರಲಿ ಅಥವಾ ಮರುತ್ತು ನಾ ಅಪೇಗತಮನ್ನು ಭವ—ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಸಮಾಧಾನವಾದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಇರಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ ಹೇಳಸ್ ಎಂಬ ಪದವು ಕ್ರೋಧನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೋಪವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸುಪ್ರಕೇತೇಭಿಃ ಸಾಸಂಹಿಃ— ಇಂದ್ರನು ಉತ್ತಮವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರಾದ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳೊಡನೆ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಲಿ ಎಂದೂ, ಅಸ್ತುಭಿಮತಸ್ಯ ಧಾರಯಿತಾ ಭವ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವವನಾಗಿಯೂ ಇರಲಿ ಎಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ ಪ್ರಕೇತ ಎಂಬ ಪದವು ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ—

ಇದಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿರಾಗಾಚ್ಚಿತ್ರೈಃ ಪ್ರಕೇತೋ ಅಜನಿಷ್ಯ ವಿಭಾ |

ಯಥಾ ಪ್ರಸೂತಾ ಸವಿತುಃ ಸವಾಯೈ ಏವಾ ರಾತ್ರುಷಸೇ ಯೋನಿಮಾರ್ಕೈಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧)

ಈ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೇತಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಟತಮಃ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ ಮರ್ಗಾಜಾಯಫರು ಪ್ರಜ್ಞಾತತಮಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿದ್ಯಾಮೇಷುಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನೂ, ಬಲವನ್ನೂ ದಾನಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದೋಣವೆಂದು ಆಶಿಸಿದೆ. ಅಗ್ರಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು ತಾನು ಪರಿಸಿರುವ ಸೂಕ್ತಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪಠಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇವು ಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ವೃಜನ ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ಪಠಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹಿಂದೆ ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ

ಆದರೆ ಕೇವಲ ಬಲ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವೃಜನ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲ ಇನ್ನೂ ಇತರ ಅರ್ಥಗಳೂ ಈ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವಂತೆ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಹಿಂಸೆ, ಯುದ್ಧ ಒಲಯುತನಾದ ಶತ್ರು, ಬಲಯುತನಾದ ದೇವತೆ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳು ಈ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತವೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅಷಾಲ್ದಂ ಯುತ್ತು ಪೃತನಾಸು ಪಸಿಂ ಸ್ವರ್ಷಾಮಸ್ಸಾಂ ವೃಜನಸ್ಯ ಗೋಷಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೧-೨೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವೃಜ್ಯತೇನೇನೇತಿ ವೃಜನಂ ಬಲಂ ಆವರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಅಥವಾ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯಾದುದರಿಂದ ಬಲವೆಂಬರ್ಥವೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.) ಮತ್ತು,

ಮರುತಾಸ್ತೋತ್ರಸ್ಯ ವೃಜನಸ್ಯ ಗೋಷಾ ವಯಮಿಂದ್ರೇಣ ಸನಯಾಮ ವಾಜಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೧-೧೧).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ರೂಷಾಂ ಫೇಪ್ತುಃ ಇಂದ್ರಸ್ಯ, ಶತ್ರುನಿರಸನ ಮಾಡತಕ್ಕ ಇಂದ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಆ ಇಂದ್ರನ ಬಲವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೇ, ಅವರಣವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಾಗ, ಸತ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಮುಚ್ಚತಕ್ಕ ವಂಚನೆಯೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ನೀಡತಕ್ಕ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯದ್ವಾ ಮರುತಃ ಪರಮೇ ಸದಸ್ಯೇ ಯದ್ವಾನಮೇ ವೃಜನೇ ಮಾದಯಾಸೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೧-೮).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಗೃಹವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವರ್ಜಿತೇ ದೋಷೈಃ ದೋಷ ವರ್ಜಿತವಾದ ಯಜ್ಞವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದಶಸ್ಯಾ ನಃ ಪುರ್ವಣೇಕ ಹೋತರ್ದೇವೇಭಿರಗ್ನೇ ಅಗ್ನಿ ಭಿರಧಾನಃ |

ರಾಯಃ ಸೋನೋ ಸದಸೋ ವಾವಸಾನಾ ಅತಿ ಸ್ರಸೇಮ ವೃಜನಂ ನಾಂಹಃ ||

(ಋ ಸಂ ೬-೧೧-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಕವಾದ ಶತ್ರುವೆಂದೂ,

ಮಾ ನೋ ಅಜ್ಞಾತಾ ವೃಜನಾ ದುರಾಧ್ಯೋನಾಶಿನಾಸೋ ಅವ ಕ್ರಮುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೨-೨೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂಸೆಯೆಂದೂ,

ವಿಶ್ವೇಷ್ಟೇನಂ ವೃಜನೇಷು ಪಾಮಿ ಯೋ ಮೇ ಕುಕ್ಷೀ ಸುತಸೋಮಃ ಪೃಣಾತಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೮-೨)

ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಾಯುತವಾದ ಅಧವಾ ಬಲಯುತವಾದ ಸಂಗ್ರಾಮವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ವೃಜ್ಯತೇನೇನ ಎಂದಿರುವಾಗ,

ಯುಕ್ತಾ ಮಾತಾಸೀದ್ಧುರಿ ದಕ್ಷಿಣಾಯಾ ಅತಿಷ್ಠದ್ಭೋವ ವೃಜನೀಷ್ಟಂತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಉದಕವತ್ಸು, ಮೇಳಘಪಂಕ್ತಿಷು ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗಲೂ ಸಹ ಮರೆಮಾಡತಕ್ಕ ಮೇಳಘ ಪಂಕ್ತಿಗಳೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಂಜನಿ, ವಕ್ರ, ಇತ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶತ್ರುಪರವಾಗಿ ಅನೇಕಕಡೆ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಈ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯುಗಳ ಬಲವೆಂದಾಗಲಿ, ಅಧವಾ ಬಲಯುತವಾದ ರಕ್ಷಣೆಯೆಂದಾಗಲಿ ಅಧವಾ ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗೃಹಾದಿಗಳೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪದದ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸ ಆಗುವುದು ಸಾಧ್ಯವೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ೧-೧೬೫-೧೧ ನೇ ಋಕ್ಯುಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ಪದವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ವೃಜನ means an enclosure, whether it be derived from ವೃಜ್ to ward off or from ವೃಜ್ in the sense of clearing as in ವೃಕ್ತಬರ್ಹಿಃ. In either case the meaning remains much the same, namely, a field cleared for pasture or agriculture. In this sense, ವೃಜನ is neuter while as a masculine it means powerful, invigorating. [S. B. E. XXXII. P 208]

ಎಂದರೆ ವೃಜನಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದಾಗ ಮಾತ್ರ ಶಕ್ತಿಯೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಈತನ ಮತ. ಆದರೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು, ವರ್ಧಃ, ವರ್ಗಃ, ವೃಜನಂ ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ಪದವನ್ನು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿಯೇ ಬಲ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಪರಿಸಿದ್ಧಾರೆ. (ನಿ. ೩-೯)

ಜೀರದಾಸುಂ—ಈ ಪದದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ೧-೧೭೩-೧೩ ಋಕ್ಯುನಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ

ವಿದ್ಯಾನೇಷಂ ವ್ಯಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ—ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಅಗಸ್ತ್ಯಕೃತವಾದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸೂಕ್ತ ದಲ್ಲಿಯೂ ಕೊನೆಯ ಭಾಗವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದು ಈ ಮುಷಿಯ ಕೃತಿವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಇಂತಹ ಪುನಃಪರಿತವಾದ ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಉಪಕರಣವೆಂದು ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಕೃತಿವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ಕುತ್ಸ, ವಸಿಷ್ಠ, ಗೃತ್ಸಮದ ಇತ್ಯಾದಿ ಇತರ ಮುಷಿಗಳ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ, ಭರದ್ವಾಜ ಗೃತ್ಸಮದ, ವಸಿಷ್ಠ, ನೋಧಾಃ, ಅಗಸ್ತ್ಯ, ವಿಮದ, ನಭಾಕ, ಕುತ್ಸ ಈ ಎಂಟು ಮುಷಿಗಳ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಧವಾದ ಉದಕರ್ಷಣೆಗೆ ಅಭ್ಯಾಸವೆಂದೂ ಕರೆಯಬಹುದು. ಅಭ್ಯಾಸವೆಂದರೆ ಉಕ್ತಾರ್ಥವನ್ನೇ ಪುನಃ ಪಠನಮಾಡುವುದೆಂದರ್ಥ. ಉಕ್ತಾರ್ಥಮುಷಿ ವಾಕ್ಯಂ ಆದರಾತಿಶಯದ್ಯೋತನಾಯ ಪುನಃ ಪಠ್ಯತೇ ! ಈ ವಿಧವಾದ ಪುನರುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಭಾವದ ತೀವ್ರತೆಯು ಕಾಣುತ್ತದೆ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅಭ್ಯಾಸೇ ಭೂಯಾಂಸಮರ್ಥಂ ಮನ್ಯಂತೇ ಯಥಾಯೋ ದರ್ಶನೀಯಾಯೋ ದರ್ಶನೀಯೇತಿ |

(ನಿ ೧೦-೪೨)

ಪುನರುಕ್ತಿಯಿಂದ ಭಾವದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಪ್ರಭಾವವೂ ಶಕ್ತಿಯೂ ತೋರುತ್ತದೆ ಅವಳು ಸುಂದರ ಘಾಗದ್ದಾಳೆ ಎನ್ನುವ ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿ ಅವಳ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅತಿಶಯವಾದ ಆದರವು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಉತ್ಸುಕವಾದ ಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವಾಗ ಆದರಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾದ ಆದರವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಅನೇಕ ಇವೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಪರುಚ್ಛೇದಮುಷಿಯ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ತಿಳಿಸಿದೆ ಮು. ಸಂ. ೧-೯೭ ಅಧವಾ, ಉದಕರ್ಷಣೆಂದರೆ ಯಜ್ಞಸಮಾಪ್ತಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸತಕ್ಕ ಮಂತ್ರವೆಂದೂ ಆಗುತ್ತದೆ

ಯಾ ಗೋಮತೀರುಷಸಃ ಸರ್ವನೀರಾ ವೃಚ್ಚಂತಿ ದಾತುಷೇ ಮರ್ತ್ಯಾಯಾ |
ನಾಯೋರಿವ ಸೂನ್ಯತಾನಾಮುದರ್ಶೇ ತಾ ಅಶ್ವದಾ ಅಶ್ವವತ್ಸೋಮಸುತ್ಯಾ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧೮).

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉದಕರ್ಷಣೆಂದರೆ ಸಮಾಪ್ತಿ ಪಠನವೆಂದರ್ಥ. ಆದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸೂಕ್ತ ಸಮಾಪ್ತಿಯೆಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಸಹೀಯಸಃ—ಸಹಃ ಬಲಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಸಹಸ್ಯೇ ಅಸ್ಮಮಾಯಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಸರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿನಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿನಾಮತೋರ್ಲೂಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿನಿಗೆ ಲೋಪ. ಟೀಕೆ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೧೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ ಇನ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಸುರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹು ವಚನಾಂತರೂಪ

ಭವ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಶಪ್ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವೈಚೋತಸ್ತೀಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ

ಅವಯಾತೇರೇಳಾಃ—ಅವಯಾತಃ ದೇಳಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಪ್ರಕೇತೇಭಿಃ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶೋಭನಃ ಪ್ರಕೇತಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತೈಃ ಸರ್ಜಾಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಭಿಸ್ ಗಿ ಏಸಾಭಾವ ಏಕಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ ಏತ್ಯ.

ಸಾಸಹಿಃ—ಸಹ ಅಭಿಭವೇ. ಉತ್ಸರ್ಗತ್ವಂಜಸಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಆದ್ಯಗಮಹನೆ—(ಪಾ ಸೂ. ೩-೨-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿಡ್ಯದ್ವಾವನಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಧಾಣಃ—ದುಧಾತ್ ದಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಾನಜಾದೇಶ. ಶ್ವ ವಿಕರಣ. ಧಾತುವಿಗೆ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ದ್ವಿತವ್ಯದಿ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೊಂದನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಚಿತ್ರೋ ವ ಇತಿ ತ್ವಚಾತ್ಮಕಮಷ್ಟಮಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಸ್ತ್ಯಂ ಮಾರುತಂ ಗಾಯತ್ರಂ |
ಚಿತ್ರಸ್ತ್ವಚಂ ಗಾಯತ್ರಮಿತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ || ಲೈಂಗಿಕೋ ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗಃ ||

ಅನುನಾದವು—ಚಿತ್ರೋವಃ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತನೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪುಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಪುಷಿಯು, ಮರುತ್ತುಗಳು ದೇವತೆಯು, ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸು. ಚಿತ್ರಸ್ತ್ವಚಂ ಗಾಯತ್ರಂ ಎಂದು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಿರುವುದು. ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

ಸೂಕ್ತ—೧೨೨

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೩ || ಸೂಕ್ತ—೧೨೨ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೧೨ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಪಂಖ್ಯೆ—೪ ||

|| ಯಜ್ಞ—ಆಗಸ್ಯ ||

|| ದೇವತಾ—ಮರುತಃ ||

|| ಭಂದಃ—ಗಾಯತ್ರೀ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಲೆ ||

ಚಿತ್ರೋ ವೋಸ್ತು ಯಾಮತ್ಪ್ರಿತ್ರ ಊತೀ ಸುದಾನವಃ |

ಮರುತೋ ಅಹಿಭಾನವಃ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಚಿತ್ರಃ | ವಃ | ಅಸ್ತು | ಯಾಮಃ | ಚಿತ್ರಃ | ಊತೀ | ಸುದಾನವಃ |

ಮರುತಃ | ಅಹಿಭಾನವಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಾಭಾಷ್ಯಂ 1

ಹೇ ಮರುತಃ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಯಾಮೋಸ್ಯದ್ಯಜ್ಞಾಗಮಸ್ತಿತ್ವಶ್ಚಾಯನೀಯಃ ಪೂಜ್ಯ ಅಶ್ವರ್ಯಭೂತೋ ವಾಸ್ತು | ಭವತು | ನ ಕೇವಲಮಾಗಮನಮೇವ ಚಿತ್ರಂ ಕಿಂತು ಹೇ ಸುದಾನವಃ ಶೋಭನದಾನಾ ಹೇ ಅಹಿಭಾನವೋಽಹೀಯಮಾನಪ್ರಕಾಶಾಃ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧೀ ಚಿತ್ರಃ ಸ ಆಗಮ ಊತ್ಯೋತ್ಪ್ರಿ ರಕ್ಷಣಾಯೇಷ್ಟತರ್ಪಣಾಯ ವಾ ಯುಕ್ತಶ್ಚ ಭವತು | ತದಾಗಮನಂ ಶೀಘ್ರಮಸ್ತು ಅಭಿಮತಪ್ರದಂ ಚಾಸ್ತಿಸ್ತೃತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಯಾಮಃ—(ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ) ಆಗಮನವು | ಚಿತ್ರಃ—ಪೂಜ್ಯವು ಅಥವಾ ಮಹದಾಶ್ವರ್ಯಕರವು | ಅಸ್ತು—ಆಗಲಿ, (ಮತ್ತೂ) | ಸುದಾನವಃ—ಶುಭದಾನವದರೂ | ಅಹಿಭಾನವಃ—ಕುದದೇ ಇರುವ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ | ಚಿತ್ರಃ—ಅಶ್ವರ್ಯಕಂವಾದ (ನಿಮ್ಮ ಆ ಆಗಮನವು) | ಊತೀ—(ನಮ್ಮ) ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ ಅಥವಾ (ನಮ್ಮ) ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪೂರ್ತಿಗೋಸ್ಕರ | (ಭವತು—ಆಗಲಿ)

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಶುಭವಾದ ದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರೂ, ಕುದದೇ ಇರುವ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, (ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ) ನಿಮ್ಮ ಆಗಮನವೇ ಮಹದಾಶ್ವರ್ಯಭೂತವಾದುದು ಮತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಆಗಮನದಿಂದ ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಯು ಅಥವಾ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪೂರ್ತಿಯು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

English Translation

Maruts, of inseparable splendour, may your coming be marvellous, liberal benefactors, for our protection.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನಃ ಯಾಮಃ ಚಿತ್ರಃ ಅಸ್ತು— ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಅಸ್ತದ್ಯಜ್ಞಾಗಮಃ ಚಾಯನೀಯಃ ಪೂಜ್ಯಃ
ಆಶ್ವರ್ಯಭೂತೋ ನಾ ಭವತು—ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ

ಅವರು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಬರುವುದು, ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಪೂಜಾರ್ಹರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ಮರುತ್ತುಗಳ ವಾಹನವೂ, ಅವರ ಸಂಚಾರ ಕ್ರಮವೂ ಅತ್ಯಾಕರ್ಷಕವಾಗಿವೆಯೆಂಬುದು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಏವೈ, ಏವಾಸಃ, ಏವಯಾಮರುತ್ ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಂಘಾತಾತ್ಮಕವಾದ ಸಂಚಾರಕ್ರಮವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಯಾಮಃ ಚಿತ್ರಂ ಅಸ್ತು ನಿಮ್ಮ ಆಗಮನವು ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿಯೂ ಪೂಜ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇರಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಚಿತ್ರ ಶಬ್ದವು ಸೌಂದರ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪೂಜ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಂಚಾರ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ಗುಣಗಳೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿವೆ. ಈ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ತ್ರಿಷೀಮಂತೋ ಅಧ್ವರಸ್ಯೇವ ದಿದ್ಯುತ್ಪೃಷ್ಠಚೈವಸೋ ಜುಹ್ಯೋಽನಾಗ್ನೇಃ |

ಅರ್ಚತ್ರಯೋ ಧನಯೋ ನ ವೀರಾ ಭ್ರಾಜಜ್ಜನ್ಮನೋ ಮರುತೋ ಅಧ್ವಷ್ಟಾಃ ||

(ಮ ಸಂ. ೬-೬೬-೧೦)

ತಂ ವೃಧಂತಂ ಮಾರುತಂ ಭ್ರಾಜದ್ಯಷ್ಟಿಂ ರುದ್ರಸ್ಯ ಸೂನುಂ ಹವಸಾ ವಿವಾಸೇ |

ದಿವಃ ಶರ್ಧಾಯ ತುಚಿಯೋ ಮನೀಷಾ ಗಿರಯೋ ನಾಪ ಉಗ್ರಾ ಅಸ್ತುಭ್ರನ್ ||

(ಮ ಸಂ ೬-೬೬-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಾಗ್ನಿಗಳ ಆಕರ್ಷಕವೂ ಶುದ್ಧವೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಜ್ವಾಲೆಗಳ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಂಚಾರ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೋಲಿಸಿದೆ ಹೀಗೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿವೆ

ಸುದಾನವಃ ಅಹಿಧಾನವಃ— ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗುಣದ್ವೈತಕವಾದ ಪದಗಳಿಂದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಶೋಭನದಾನಾಃ—ಪ್ರಭೂತವಾಗಿರುವ ಕಲ್ಯಾಣಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವರೆಂದೂ, ಅಹೀಯಮಾನಪ್ರಕಾಶಾಃ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಕಾಂತಿಯು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತಿರುವುದೆಂದೂ, ವರ್ಣಿಸಿ ಈ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ಅವರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.

ಸುದಾನವಃ—ಶೋಭನದಾನಾಃ | ಅತ್ಯಂತ ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನಮಾಡತಕ್ಕ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳೆಂದರ್ಥ. ಸುದಾನವಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ರಸಭರಿತರು ಅಥವಾ ರಸದಾತರು ಎಂಬರ್ಥವೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಪದವು ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ

ವಿಲೇಪಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಕೆಲವು ಕಡೆ ರಸದಾತರು ಎಂದರೆ ಉತ್ತಮವಾದ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುವವರು ಎಂದಾಗಬಹುದು

ಪಿನ್ಸಂತ್ಯ ಪೋ ಮರುತಃ ಸುದಾನವಃ ಪಯೋ ಘೃತವದ್ವಿದಭೇಷ್ವಾಭುವಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೪-೬)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಲೇಪಣವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು ಅವರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಜೀರದಾನು ಎಂಬ ವಿಲೇಪಣವೂ ಉಂಟು. ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವಾದರೂ ಸಹ ದೇವತೆಗಳ ಔದಾರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸುದಾನವಃ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಔದಾರ್ಯವು ಮರುದಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವಾಗುವುದೇ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರ ಗುಣವೂ ಆಗಬಹುದು

ಇಷಂ ಸ್ಯಂಚಂತಾ ಸುಕೃತೇ ಸುದಾನವ ಆ ಬರ್ಹಿಃ ಸೀದತಂ ನರಾ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೪೭-೮)

ಸೇದಗ್ನೇ ಅಸ್ತು ಸುಭಗಃ ಸುದಾನುರ್ಯಸ್ತಾ ನಿತ್ಯೇನ ಹವಿಷಾ ಯ ಉಕ್ಥೈಃ |

(ಋ. ಸಂ ೪-೪-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದಾನಿಗಳೆಂದು ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಿಗೆ ವಿಲೇಪಣವಾಗಿದೆ ೧೦-೪೩-೭ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ದಾನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೋಮರಸವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಇದಲ್ಲದೇ,

ಉತ್ತರಾ ಸೂರಧರಃ ಪುತ್ರ ಅಸೀದ್ಧಾನುಃ ಶಯೇ ಸಹವತ್ಸಾ ನ ಭೇನುಃ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೩೨-೯)

ಸಹದಾನುಂ ಪುರುಹೂತ ಕ್ಷಿಯಂತಮಹಸ್ವಮಿಂದ್ರ ಸಂ ಪಿಣಕೃಣಾರುಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೦-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ದಾನು ವೆಂದರೆ ವೃತ್ರಮಾತ್ರೆಯಾದ ಅಸುರಸ್ತ್ರೀಯೆಂದರ್ಥ. ಆದರೆ ಸುದಾನವಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ಉದಾರವಾದ ದಾನಿಗಳು ಎಂಬರ್ಥವಿದ್ದು ಸ್ವಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳ ವಿಲೇಪಣವಾಗಿ ಅವರ ಔದಾರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ ಇದರ ವಿಲೇಪಣ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ೧೭೩ ನೇ ಸೂತ್ರದ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿ ಜೀರದಾನು ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಯುಷ್ಠಾಕಂ ಸಂಬಂಧೀ ಚಿತ್ರೇ ಸ ಆಗಮಃ ಊತೀ ರಕ್ಷಣಾಯ ಇಷ್ಟತರ್ಪಣಾಯ ವಾ ಭವತು—
ನಮ್ನ ಪೂಜಾರ್ಹವಾದ ಆಗಮನವು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಅಥವಾ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಇರಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದ ತ್ವದಾಗಮನಂ ತೀಘ್ರಮಸ್ತು ಅಭಿಮತಸ್ವದಂ ಚಾಸ್ತು—
ವರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಬೇಗ ಬಂದು ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವುದು ಗಮ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಊತೀ—ಊತೈ ರಕ್ಷಣಾಯ ಇಷ್ಟತರ್ಪಣಾಯ ವಾ| ಊತಿಶಬ್ದವು ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ಊತಿರವನಾತ್ ರಕ್ಷಣೆನಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಅವ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಊತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಕ್ಷಣೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು,

ಅ ತ್ವಾ ರಥಂ ಯಥೋತಯೇ ಸುನ್ಮಾಯಿ ವರ್ತಯಾಮಸಿ |
ತುನಿಕೂರ್ಮಿಮೃತೀಷದನುಂದ್ರ ತವಿಷ್ಠ ಸತ್ಪಥೇ ||

(ಮ. ಸಂ ೮-೭೮-೧)

ಈ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಊತಯೇ ಅವನಾಯಿ ರಕ್ಷಣಾಯಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾಗಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟತರ್ಪಣಾಯಿ ವಾ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ (ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು) ರಕ್ಷಣಾಪ್ರಕಾರವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅಹಿಭಾನವಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಅಹೀಯಮಾನಪ್ರಕಾಶಾಃ ಕೊಂಚವೂ ನ್ಯೂನವಿಲ್ಲದ ಮತ್ತು ಕಾಂತಿಗುಂದದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವರೆಂದರ್ಥನಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದರ ಅಂಗ್ಲಪರಿವರ್ತನಕಾರರು ಅಹಿ ಯೆಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸರ್ಪ ವೆಂದರ್ಥನಾಡಿ ಸರ್ಪದಂತೆ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವರು ಎಂದರ್ಥ ನಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಪರಿವರ್ತನವು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ.

O Maruts, you bounteous givers shining like snakes.

[S. B E XXXII P 293]

ಅಧವಾ ಅಹಿ ಯೆಂದರೆ ಮೇಘವೆಂದರ್ಥನಾಡಿದರೆ ಆಗ ಅಹಿಭಾನವಃ ಎಂಬುವಕ್ಕೆ ಮೇಘದ ಅಧವಾ ಮೇಘಾಂತ ವರ್ತಿಯಾದ ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವರೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅಹಿಗೋಪಾಃ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ,

ಅಹಿಗೋಪಾ ಅತಿಷ್ಠನ್ | ಅಹಿನಾ ಗುಪ್ತಾಃ | ಅಹಿರಯನಾದೇತ್ಯಂತರಿಕ್ಷೇ |

(ನಿ ೨-೧೭).

ಅಹಿಯೆಂದರೆ ಮೇಘವೆಂದರ್ಥ ನಾಡಿದ್ದಾರೆ ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅಹಿ ಯೆಂದರೆ ಮೇಘವೆಂದು ಅರ್ಥನಾಡಿದರೆ ಆಗಲೂ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು ಹೇಗೆಂದರೆ,

ತೇ ಕ್ಷೋಣೇಭಿರರುಣೇಭಿನಾಂಜಿಭೀ ರುದ್ರಾ ಋತಸ್ಯ ಸದನೇಷು ವಾವೃಧಾಃ |

ನಿಮೇಘಮಾನಾ ಅತ್ಯೇನ ಸಾಜಸಾ ಸುಶ್ಲಂಧ್ರಂ ವರ್ಣಂ ದಧಿರೀ ಸುಪೇತಸಂ ||

(ಮ. ಸಂ ೨-೩೪-೧೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳ ಮೇಘಾತ್ರಯವೂ, ಮೇಘಾಂತರ್ಗತರಾಗಿದ್ದು ಸುವರ್ಣದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಅವರು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಅಹಿಭಾನವಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದ ವರ್ಣನೆಯು ಉದಾಹೃತವಾದ ಮೇಲಿನ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಯಾಮಃ - ಯಾ ಪ್ರಾ ವಣೀ. ಧಾತು ಔಷಾದಿಕ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸ್ಥರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಊತೀ—ಊತಿಯೂತಿಜೂತಿ—(ಪಾ ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ ಧಾತುವಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಕ್ರಿಯೆ ನಿಂದ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುದಾನವಃ— ಶೋಭನಃ ದಾನುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸಂಜೋಭನಾದಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮರುತಃ— ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೩. ೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಸಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಹಿಭಾನವಃ— ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪದವಿದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಪದದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರದೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅದ್ಯದಾತ್ಸಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾವಾಃ ||

ಆರೇ ಸಾ ವಃ ಸುದಾನವೋ ಮರುತ ಋಂಜತೀ ಶರಃ |

ಆರೇ ಅಶ್ಮಾ ಯಮಸ್ಯಥ || ೨ H

ಶರವಾಃ

ಆರೇ | ಸಾ | ವಃ | ಸುದಾನವಃ | ಮರುತಃ | ಋಂಜತೀ | ಶರಃ |

ಆರೇ | ಅಶ್ಮಾ | ಯಂ | ಅಸ್ಯಥ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಸುದಾನವಃ ಶೋಭನದಾನಾ ಮರುತಃ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿಸ್ತ್ಯಂಜತೀ ಪ್ರಸಾಧಯಂತೀ ಸ್ತತೇಜಸಾ ಸ್ವಾತ್ಮಾನಮಲಂಕುರ್ವತೀ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಾನಾ ವಾ ಸಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಶರುರ್ಹಿಂಸಕಾ ಋಷಿರಾರೇ ದೂರೇ ಭವತು | ತಥಾ ಯಮಸ್ಯಥ ಕ್ಷಿಪಥ ಸೋಽಶ್ಮಾ ವ್ಯಾಪಕ ಆಯುಧವಿಶೇಷ ಆರೇ | ದೂರನಾಮೈತತ್ | ದೂರೇ ಭವತು | ಮಾಂ ನ ಪ್ರಾಪ್ನೋತು | ಯದ್ವಾ | ಅರೇಶಬ್ದ ಅರಾಚ್ಛಬ್ದಪರ್ಯಾಯಃ | ಸ ಚ ದೂರೇ ಸಮಾಪೇ ಚಿ ವರ್ತತೇ | ಅತ್ರ ಸಮಾಪವಚನಃ | ಯಮಸ್ಯತ್ಸೋಽನ್ಯಮಸ್ಯಥ ತಂ ವೈರಿಣಮಸ್ವಾಕಮುಪಲೋಪಮಃ ಕಠಿನ ಆಯುಧವಿಶೇಷ ಆರೇ ಸಮಾಪಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತು ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸುದಾನವಃ— ಶೋಭನದಾನರಾದ | (ಹೇ) ಮರುತಃ- ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ ದಾದ | ಋಂಜತೀ- ತೇಜಃಪುಂಜವಾದ | ಸಾ ಶರಃ—ಆ (ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ) ಹಿಂಸಕವಾದ ಆಯುಧವು | ಅರೇ—ದೂರದಲ್ಲಿ (ಇವರ) | ಯಂ—ಯಾವ ಆಯುಧವನ್ನು | ಅಸ್ಯಥ—(ದೂರ) ಎಸೆಯುತ್ತೀರೋ | (ಸಃ)

ಅಶ್ವಾ—(ಅ) ವ್ಯಾಸಕವಾದ ಆಯುಧವು (ಶಿಲೆಯಂತೆ ಕಠಿಣವಾದ ಆಯುಧವು) | **ಆರೇ**—(ನನುಗೆ ಬಹಳ) ದೂರದಲ್ಲಿ (ಇರಲಿ) | [ಅರ್ಥವಾ ಯೆಂ—ಯಾವ ಆಯುಧವನ್ನು | **ಅಸ್ಯಥ**—(ನಮ್ಮ ಶತ್ರುವಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ನೆಡೆಗೆ) ಎಸೆಯುತ್ತೀರೋ | (ಸಃ) **ಅಶ್ವಾ**—ಆ ಶಿಲೆಯಂತೆ ಕಠಿಣವಾದ ಆಯುಧವು | **ಆರೇ**—(ಆ ಶತ್ರುವಿನ) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ (ಇರಲಿ)].

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶೋಭನದಾನರಾದ ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ತೇಜಃಪುಂಜವೂ, ಹಿಂಸಕವೂ ಆದ ನಿಮ್ಮ ಆಯುಧವು (ನನುಗೆ) ಬಹಳ ದೂರದಲ್ಲಿ ಇರಲಿ, ನಿಮ್ಮಿಂದ ಕ್ಷಿಪ್ರವಾದ ಆ ಶಿಲಾಪ್ರಾಯವಾದ ಆಯುಧವು ಬಹಳ ದೂರ ಇರಲಿ (ಆದರೆ ನೀವು ಎಸೆಯುವ ಆ ಆಯುಧವು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುವನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಲಿ).

English Translation

Maruts, liberal benefactors, may your bright destructive (shaft) be far from us . may the stone which you hurl be far from us.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಋಂಜತಿ—ಪ್ರಸಾದಯಂತೀ ಸ್ವತೇಜಸಾ ಸ್ವಾತ್ಮಾನಮಲಂಕುರ್ವತೀ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಾನಾ ವಾ | ಈ ಪದವು ಇಲ್ಲಿ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ **ಋಷಿ** ಎಂಬ ಆಯುಧವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಶರಣಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರಣ **ಋಂಜತಿ** ಪ್ರಸಾದನಕರ್ಮಾ (ನಿ. ೬-೨೧) ಋಂಜತಿ ಎಂಬ ಪದವು ಅಲಂಕಾರಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ—

ದೂತಂ ವೋ ವಿಶ್ವವೇದಸಂ ಹವ್ಯವಾದಮಮತ್ಯೈಂ |

ಯಜಿಸ್ಯಮ್ಬಂಜಸೇ ಗಿರಾ ||

(ಋ ಸಂ ೪-೮-೨೫)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಸಾಯಣರು **ಸುದಾನವಃ ಮರುತಃ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಉತ್ತಮವಾದ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವರೆಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.** ಅವರ ಋಷಿ ಎಂಬ ಆಯುಧವು ತನ್ನ ಕಾಂತಿಗಳಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವುದೆಂದೂ, ಅರ್ಥವಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಆ ಆಯುಧವು ಶತ್ರುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶರಣಿ **ಆರೇ** ದೂರದಲ್ಲಿರಲಿ ಎಂದು ಅರಿಸಿದೆ.

ಆರೇ ಅಶ್ವಾ ಯಮಸ್ಯಥ—ವ್ಯಾಸಕಃ ಆಯುಧವಿಶೇಷಃ ದೂರೇ ಭವತು ಮಾಂ ನ ಪ್ರಾಪ್ನೋತು ನಿಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅವರ ಆಯುಧವು ನಿಮ್ಮಿಂದ (ಅವರಿಗೆ ನಾವು ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲದಕಾರಣ) ದೂರದಲ್ಲಿರಲಿ, ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು (ಆರಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದೂರನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ) ಹೇಳಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಆರೇ ಶಬ್ದ** ಆರಾಚ್ಛಿಬ್ಬವರ್ಯಾಯಃ ಸ ಚ ದೂರೇ ಸಮೀಪೇ ಚಿ ವರ್ತತೇ | ಆರಿ ಎಂಬ ಪದವು ಆರಾತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಯಪದವಾಗಿರುವಕಾರಣ ದೂರ ಅರ್ಥವಾ ಸಮೀಪ ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಸಮೀಪ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, **ಅಸ್ಯತ್ತೋ ಅನ್ಯಂ ಯಂ ವೈರಿಣಂ**

ಅಸ್ಯಥ ಅಸ್ಮಾಕನುಪಲೋಕಮಾಃ ಕರಿನಃ ಆಯುಧವಿಶೇಷಃ ತಂ ವೈರಿಣಂ ಸಮಾಪಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞವಾಡುವ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮಗಿಂತಲೂ ಜೀರಿಯಾದ ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಆಯುಧವು ನಮಗೆ ಕಲ್ಲಿನಹಾಗೆ ಕಠಿಣವಾಗಿರುವುದಾದರೂ ಆ ಶತ್ರುಗಳ ಸಮೀಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅವರನ್ನು ನಾಶ ಪಡಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ. ಆರೇ ಎಂಬ ಪದವು ದೂರ ನಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೨೦) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಆರಾತ್ ಶಬ್ದದ ಪರ್ಯಾಯವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ದೂರ ಅಥವಾ ಸಮೀಪ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಯೋಗ ವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಋಷ್ಣಾತಿ—ಋಷ್ಣಾ ಧಾತು ಅಲಂಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಟ್ಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಸ್ತ್ರೀಪ್ತ ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಉಗಿತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೇಪ್. ನುಮ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ರುವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಬೇಪ್ ಬಂದು ರಿಂದ ಶತುರನುನೋನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧ ೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಶರಃ—ಶ್ಯ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು ಶೃಣಾತಿ ಇತಿ ಶರಃ | ಶ್ಯ ಸ್ವೈ ಸ್ನಿಹಿ—(ಉ ಸೂ. ೧೦) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಉನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ ರಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ಮಾ—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೆ. ಧಾತು ಅಶಿಕಶಿಭ್ಯಾಂ ಛಂದಸಿ (ಉ ಸೂ. ೫೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಸ್ಯಥ—ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ ಧಾತು ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯಚ್ಚ ಬೃ ಸಂಬಂಧ ವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೧ ೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಕ್ಯನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ಯುಣಸ್ಕಂದಸ್ಯ ನು ವಿಶಃ ಪರಿ ವ್ಯಂಕ್ತ ಸುದಾನವಃ |
 ಊರ್ಧ್ವಾನ್ಮಃ ಕರ್ತ ಜೀವಸೇ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ಯುಣಸ್ಕಂದಸ್ಯ | ನು | ವಿಶಃ | ಪರಿ | ವ್ಯಂಕ್ತ | ಸುದಾನವಃ |
 ಊರ್ಧ್ವಾನ್ಮಃ | ನಃ | ಕರ್ತ | ಜೀವಸೇ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ।

ಹೇ ಮರುತಃ ಸುದಾನವಃ ಶೋಭನದಾನಾಃ ಯೋಯಂ ತೃಣಸ್ಯಂದಸ್ಯ ತೃಣವಚ್ಚಲನಸ್ತಭಾವಸ್ಯ ಶುಷ್ಯಮಾಣಸ್ಯ ವಾ ಮಮು ವಿಶಃ ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿರೂಪಾಃ ಪ್ರಜಾ ನು ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಪರಿ ವ್ಯಂಕ್ತ | ಪರಿವರ್ಜಯತ | ಬಾಧಾಪರಿಹಾರೇಣ ರಕ್ಷತ | ಯದ್ವಾ | ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಕಾಲಸ್ಯಾಸುರವಿಶೇಷಸ್ಯ ವಾ ಪ್ರಜಾಃ ಪರಿವರ್ಜಯತ | ಕಿಂಚಿ ನೋಽಸ್ಯಾನೋರ್ಧ್ವಾನ್ ಕರ್ತ | ಕುರುತ | ಜೀವಸೇ ಚಿರಜೀವನಾಯ ||

। ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ |

(ಹೇ) ಸುದಾನವಃ—ಉದಾರರಾದ ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ (ನೀವು) | ತೃಣಸ್ಯಂದಸ್ಯ—ತೃಣದಂತೆ | ಚಂಚಲ ಸ್ತಭಾವದವನಾದ ಅಥವಾ ಶುಷ್ಯನಾಗುತ್ತಿರುವ (ನನ್ನ) | ವಿಶಃ—ಪುತ್ರ ಭೃತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು | ನು—ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ | ಪರಿ ವ್ಯಂಕ್ತ—ಬಾಧಾಪರಿಹಾರಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಿ | [ಅಥವಾ ತೃಣಸ್ಯಂದಸ್ಯ—ತೃಣಸ್ಯಂದನೆಂಬ ಅಸುರನ | ವಿಶಃ—ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು (ಲೋಕಗಳನ್ನು) | ನು—ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ | ಪರಿ ವ್ಯಂಕ್ತ—ನಾಶಮಾಡಿ] | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಜೀವಸೇ—(ಚಿರಕಾಲ) ಜೀವಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಉರ್ಧ್ವಾನ್—ಉತ್ಕೃಷ್ಟರನ್ನಾಗಿ | ಕರ್ತ—ಮಾಡಿ

। ಭಾವಾರ್ಥ |

ಎಲೈ ಉದಾರಿಗಳಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ತೃಣಪ್ರಾಯವಾದ (ತೃಣದಂತೆ ಚಂಚಲನಾದ) ನನ್ನ ಪುತ್ರ ಭೃತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನೂ ಬಾಧಾಪರಿಹಾರಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಿ, ಚಿರಕಾಲಜೀವಿಸುವಂತೆ, ನಮ್ಮನ್ನು ಉತ್ಕೃಷ್ಟಜೀವಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ.

English Translation.

Maruts, liberal benefactors, protect my people, (although I be) as insignificant as grass lift us up, that we may live

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತೃಣಸ್ಯಂದಸ್ಯ—ತೃಣವತ್ ಚಲನಸ್ತಭಾವಸ್ಯ ಶುಷ್ಯಮಾಣಸ್ಯ ವಾ— ಈ ಪದವು ಯಜಮಾನನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಮಮು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಹುಲ್ಲು ಕಡ್ಡಿ ಯಾಕಾಗಿ ಚಲಿಸುವ ಸ್ತಭಾವದವನೂ, ವಣಗುತ್ತಿರುವವನೂ ಆಗಿರುವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ಅಥವಾ ಇದು ಅಂಕಿತನಾನುವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ಸಾಯಣರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ | ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಕಾಲಸ್ಯ ಅಸುರ ವಿಶೇಷಸ್ಯ ವಾ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ತೃಣಸ್ಯಂದನೆಂಬ ಅಸುರನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಆಗ ತೃಣಸ್ಯಂದನೆಂದರೆ ಮೇಘಾಂತರ್ಗತನಾಗಿ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನೆಂದು ಅವನ ಗುಣವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ | ತೃಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂದರ್ಥ. ಘನೀಭೂತವಾದ ಮೇಘವು ಘರ್ಷಿತವಾಗಿ ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟು ಅನಂತರ ವೃಷ್ಟಿಸತನವಾಗುತ್ತದೆ | ತೃಣತೇಽಸಾವಿತಿ ತೃಣಃ ಸೀಳು ಎಂದರ್ಥಕೊಡುವ ತ್ವದ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಘರ್ಷಿತವಾಗಿ ಸೀಳಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಮೇಘಕ್ಕೆ ತೃಣವೆಂಬ ಹೆಸರೆಂದು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರ ವಿವರಣೆಯಿದೆ | ತ್ವಂದ್ಯಾತ್ ತೃಣಂ - ಎಂದು

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಬೇರೆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ (ನಿ ೧-೨೨) ಸ್ವಂದ್ ಧಾತುಸಿಗೆ ಚಲಿಸು ಎಂದರ್ಥ. ಅಥವಾ ತೃಣಸ್ವಂದವೆಂದರೆ ಕುಪ್ಪಳಿಸಿ ಹಾರುವ ಮಿಡತೆ ಹೆಳುನೆಂದೂ ಆಗಬಹುದು ಇದೇ ರೀತಿ ಅಸುರನ ಸಂಚಾರಕ್ರಮವಿದ್ದಿರಬಹುದು ಈ ಪದವು ಬುಕ್ಕಂಹಿತೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇದೊಂದೇ ಕಡೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯಥೋಚಿತವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಡಬೇಕು.

ವಿಶಃ ನು ಪರಿವೃಜ್ಯ—ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪುತ್ರರೂ, ದಾಸರೂ ಇವರೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಜೆಗಳೆಂದು ವಿಶಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಈ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು **ಬಾಧಾಪರಿಹಾರೇಣ ರಕ್ಷತೆ** ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ತೊಂದರೆಗೂ ಸಿಲುಕದಂತೆ ಅವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ ಎಂದನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಯದ್ವಾ ಉಕ್ತ-ಲಕ್ಷಣಕಾಲಸ್ಯ ಅಸುರಿವಿಶೇಷಸ್ಯ ವಾ ಪ್ರಜಾಃ ಪರಿವರ್ಜಯತೆ** | ಯಜಮಾನನಿಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವ ಕಾಲವು ಒದಗದಂತೆಯೂ, ಅಥವಾ ತೃಣಸ್ವಂದನೆಯ ಹಸರುಳ್ಳ ಅಸುರನ ಪ್ರಜೆಯು ಎಂದರೆ ದುಷ್ಟಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿಗಳು ನಾಶವಾಗುವಂತೆಯೂ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಆರಿಸಿದೆ **ವಿಶಃ** ಎಂಬ ಪದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೮) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು,

ಜರಾಬೋಧ ತದ್ವಿವಿಧಿ ವಿಶೇ ವಿಶೇ ಯಜ್ಞಿಯಾಯ |

ಸ್ತೋಮಂ ರುದ್ರಾಯ ದೃಶೀಕಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೩-೧೦)

ಈ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ **ವಿಶೇ ವಿಶೇ** ಎಂಬ ಪದವು ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು **ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿರೂಪಾಃ ಪ್ರಜಾಃ** ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ನಃ ಊರ್ಧ್ವಾ ಕರ್ತ ಜೀವಸೇ—ಅಸ್ಮಾ ಚಿರಜೀವನಾಯ ಕುರುತೆ | ಯಜಮಾನನಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಬಹಳಕಾಲ ಬಹುಕುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಊರ್ಧ್ವ ಉಚ್ಚೈತೋ ಭವತಿ (ನಿ. ೩-೧೫) ಉನ್ನತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಭೌತಿಕವಾದ ಔನ್ನತ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಈ ಪದವನ್ನು ವಯೋಗಿಸುತ್ತೇವೆ ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮತಮವಾದ ಅರ್ಥಿಕ ಮತ್ತು ನೈತಿಕಾಭಿವೃದ್ಧಿಯೆಂದರ್ಥ

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ತೃಣಸ್ವಂದಸ್ಯ—ತೃಣವತ್ ಸ್ವಂದಃ ಪರಿಚಲನಂ ಯಸ್ಯ. ಸವಾಸಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಜ್ಯ—ವೃಜೀ ವರ್ಜನೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧವಾದ ವಿರುವುದರಿಂದ **ತಸ್ಮಾಥ್ಸಾಥ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾದೇಶ. ತ್ಸಮ್ ವಿಕರಣ. **ತ್ಸಸೋರಲೋಪಃ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸವರ್ಣ. ತಿಖಂತ ನಿಘಾಂತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕರ್ತೃ—ಡುಕ್ಯೌ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲೋಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ತಾದೇಶ ಬಂದಾಗ **ತಪ್ತನಪ್ತನಥ ನಾಕ್ತ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ತಬಾದೇಶ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಬಾತ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿವಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೀವಸೇ—ಜೀವ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೇ. ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥ ತೋರುವಾಗ **ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ**— (ಪಾ ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸೇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಏವಂತವಾದುದರಿಂದ **ಕೈನ್ಯೇ ಜಂತೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೆರಡನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು

ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಗಾಯತ್ಯಾನೇತಿಃ ತ್ರಯೋದಶರ್ಚಿಂ ನವಮಂ ಸೂಕ್ತವಾಗಸ್ತ್ಯಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭನ್ಯಂವ್ರಂ |
ಗಾಯತ್ಯಪ್ತೋನೇತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ || ಸಮೂಲ್ಛೇ ದಶರಾತ್ರೇ ತೃತೀಯೇ ಛಂದೋಮೇ ಮರುತ್ಯತೀಯ
ಶಸ್ತ್ರ ಏತತ್ಸೂಕ್ತಂ | ವಿಶ್ವಜಿತೋಽಗ್ನಿಂ ನರ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ತೃತೀಯಸ್ಯೇಂದ್ರಃ ಸ್ವಾಹಾ
ಗಾಯತ್ಯಾಮು | ಅ. ೮-೭ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು— **ಗಾಯತ್ಯಾಮು** ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು - ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನೂರು ಋಕ್ಯುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಋಷಿಯು , ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು; ತಿಷ್ಠುಸ್ ಭಂದಸ್ತು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ **ಗಾಯತ್ಯಪ್ತೋನಾ** ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಸಮೂಲ್ಛನೆಂಬ ಹತ್ತು ದಿನವನಾಡುವ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ತೃತೀಯ ಛಂದೋಮಾ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮರುತ್ಯತೀಯ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಕರನಾಳಾದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ **ವಿಶ್ವಜಿತೋಽಗ್ನಿಂ ನರಃ** ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ **ತೃತೀಯಸ್ಯೇಂದ್ರಃ ಸ್ವಾಹಾ ಗಾಯತ್ಯಾಮು** ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೮-೭)

ಸೂಕ್ತ—೧೭೩

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೩ || ಸೂಕ್ತ—೧೭೩ ||
 ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೧೩, ೧೪, ೧೫ ||
	ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂಖ್ಯೆ—೧೩	
	ಮುಖ್ಯ—ಅಗಸ್ತ್ಯಃ	
	ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ	
	ಭಂದಃ - ತ್ರಿಸ್ತುಪ್	

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಗಾಯತ್ರಾ^೧ಮ^೨ ನಭಸ್ಯಂ^೩ ಯಥಾ^೪ ವೇರಚಾರ್ತಮ^೫ ತದ್ವಾವೃಧಾನಂ^೬ ಸ್ವರ್ವತ್^೭ |
 ಗಾವೋ^೮ ಧೇನವೋ^೯ ಬರ್ಹಿಷ್ಯದ್ಬ್ರಾ^{೧೦} ಆ ಯತ್ಪದ್ಮಾನಂ^{೧೧} ದಿವ್ಯಂ^{೧೨} ವಿವಾಸಾನ್^{೧೩} || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಗಾಯತ್ | ಸಾಮ | ನಭಸ್ಯಂ | ಯಥಾ | ವೇಃ | ಅರ್ಚಾಮ | ತತ್ | ವವೃಧಾನಂ | ಸ್ವರ್ವತ್ |
 ಗಾವಃ | ಧೇನವಃ | ಬರ್ಹಿಷಿ | ಅದ್ಬ್ರಾಃ | ಆ | ಯತ್ | ಪದ್ಮಾನಂ | ದಿವ್ಯಂ | ವಿವಾಸಾನ್ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ನಭಸ್ಯಂ ನಭಸ್ಯಂ ನಭಸಿ ಭವಂ ನಭೋವ್ಯಾಪಿನಂ ಹಿಂಸಕಂ ವಾ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಕಸ್ಯ | ನಭತಿರ್ವಧಕರ್ಮಾ ನಭತೈರ್ವತೀತಿ ವಧಕರ್ಮಸು ಗಣನಾತ್ | ತಾದೃಶಂ ಸಾಮ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯಥಾ ವೇಃ ಯೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ವೇದ್ವಿ ತಥಾ ಗಾಯತ್ | ಗಾಯತ್ಯುದ್ಗಾತಾ | ತತ್ತಸ್ಮಾದ್ಯತಃ ಸ್ತೌತಿ ತತಃ ಕಾರಣಾದ್ವಾವೃಧಾನಂ ವರ್ಧಮಾನಂ ಸ್ವರ್ವತ್ ಫಲಭೂತೇನ ಸ್ವರ್ಗೇಣ ತದ್ವಚ್ಛೇಷ್ಠಂ ಯಥಾ ವೇಃ ತಥಾರ್ಚಾಮ | ಪೂಜಯಾಮ | ಶಂಸಾವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ್ತುತಮನುಶಂಸತೀತಿ ನ್ಯಾಯಾತ್ | ಯದ್ವಾ | ತದುಕ್ತಲಕ್ಷಣಂ ಸಾಮ ವವೃಧಾನಂ ಸರ್ವತ್ರ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾರ್ಚಾಮ | ಕಿಂಚ ಧೇನವೋ ದೋ-ಗ್ನೋರ್ದ್ರದಬ್ಧಾ ಅಹಿಂಸಿತಾ ಗಾವೋ ಯದ್ಬರ್ಹಿಷಿ ಸದ್ಮಾನಂ ಸೀದಂತಂ ದಿವ್ಯಂ ದಿವಿ ಭವಮಿಂದ್ರಂ ತ್ವಾನಾ ವಿವಾಸಾನ್ | ವಿವಾಸತಿಃ ಸರಿಚರಣಕರ್ಮಾ | ಅಗತ್ಯೆ ಸರಿಚರಂತಿ ಕ್ಷೀರಂ ದುಹಂತಿ ತಥಾರ್ಚಾಮ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ಇಂದ್ರ— ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ನಭಸ್ಯಂ— ನಭೋವ್ಯಾಪಿಯಾದ (ರಾಕ್ಷಸಾದಿ ಹಿಂಸಕವಾದ) | ಸಾಮ—ಸಾಮವನ್ನು | ಯಥಾ—ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ | ವೇಃ—ನೀನು ತಿಳಿದಿದ್ದೀಯೋ | (ತಥಾ—ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ) | ಗಾಯತ್—(ಉದ್ಗಾತ್ಯವು) ಗಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ | ತತ್—ಆದಕಾರಣ | ವವೃಧಾನಂ—ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತಿರು

ವುದೂ | ಸ್ವರ್ವತ್—ಫಲಭೂತಸ್ವರ್ಗಯುಕ್ತವೂ ಆದ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನು | ಅರ್ಚಾಮು—(ನಿನಗೆ ಅಂಗೀಕಾರಾರ್ಹವಾಗುವಂತೆ) ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ (ಶಂಸನಮಾಡುತ್ತೇನೆ) [ಅಥವಾ ಸ್ವರ್ವತ್—ಫಲಭೂತಸ್ವರ್ಗಯುಕ್ತವಾದ | ತತ್—ಆ ಸಾಮಮನ್ನು | ವವ್ರಧಾನಂ—ಸರ್ವತ್ರ (ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿ) ಅಭಿವೃದ್ಧವಾಗುವಂತೆ | ಅರ್ಚಾಮು—ಶಂಸನಮಾಡುತ್ತೇನೆ |] (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) ಧೇನವಃ—ಹಾಲುಕರಿಯುವವನು | ಅದಬ್ಯಾಃ—ಅಹಿಂಸಿತಗಳೂ (ಆದ) | ಗಾವಃ—ಗೋವುಗಳು | ಬರ್ಹಿಷಿ—ದರ್ಭಾಸನದ ಮೇಲೆ | ಸದ್ಯಾನಂ—ಆಸೀನನೂ | ದಿವ್ಯಂ—ಸ್ವರ್ಗವಾಸಿಯೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು | ಯತ್—ಹೇಗೆ | ಆ ವಿವಾಸಾನ್—ಬಂದು ಪರಿಚರಿಸುತ್ತವೆಯೋ | (ತಥಾ ಅರ್ಚಾಮು—ಹಾಗೆ ಪೂಜಿಸುತ್ತೇನೆ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನಿನ್ನೆ ಇಂದ್ರನೇ, ಉದ್ಧಾತೃವು ಗಾನಮಾಡುವ ಸಾಮವು ನಿನ್ನ ಅಂಗೀಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ನಭೋಲೋಕವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಸಾಮವನ್ನೇ ಸಮೃದ್ಧಿಸಾಧಕವೆಂದೂ ನಾವು ಲಂಸಿಸುತ್ತೇವೆ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವಾಸಿಯೂ, (ಈಗ) ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ದರ್ಭಾಸನದಲ್ಲಿ ಆಸೀನನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು, ಹಾಲು ಕರಿಯುವ ಮತ್ತು ಅಹಿಂಸಿತನಾದ ಗೋವುಗಳು ತಮ್ಮ ಕ್ಷೀರದಿಂದ ಉಪಚರಿಸುವಂತೆ ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತೇವೆ

English Translation.

The priests chant the heaven-ascending Sama, as you know (it) for such (praise) do you venerate as the cause of increase and conferrer of heaven, whence the cows, unimpeded, do honour to the divine (Indra), who is seated on the sacred grass.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರಕೃತವಾದ ೧-೧೭೩ ನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಮಾಘ್ಯಂದಿನವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವು ಪರಿಸರ್ಜಿತಾದ ಮರುತ್ಯತೀಯ ಶಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ “ಸಮೂಲ್ವೇ ದಶರಾತ್ರೇ ತೃತೀಯೇ ಛಂದೋಮೇ ಮರುತ್ಯತೀಯಶಸ್ತ್ರೇ ಏತತ್ಸೂಕ್ತಂ” ಎಂದಿದ್ದಾರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಆ ಶಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸ್ಥಾನ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಮರುತ್ಯತೀಯ ಶಸ್ತ್ರದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮೊದಲು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಈ ಶಸ್ತ್ರದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪೂರ್ವಕಥೆಯೊಂದು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಉದಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮರುತ್ಯತೀಯ ಶಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಮರುತ್ಯಗಳು ತನಗೆ ತೋರಿಸಿದ ವಿಶ್ವಾಸದ ಗುರುತಾಗಿ ತನಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಅವರಿಗೂ ಸಹ ಭಾಗವು ದೊರೆಯಬೇಕೆಂದವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ

ಇಂದ್ರೋ ವೈ ವೃತ್ರಂ ಹನಿಷ್ಯಂತ್ಯರ್ವಾ ದೇವತಾ ಅಬ್ರವೀದನು ಮೋಸತಿಷ್ಠಭ್ಯಮುಪ ಮಾ ಹ್ಯಯಧ್ಯಮಿತಿ ತಥೇತಿ ತಂ ಹನಿಷ್ಯಂತ ಆದ್ರವನ್ಸೋಽನೇನ್ಯಾಂ ವೈ ಹನಿಷ್ಯಂತ ಆದ್ರವಂತಿ ಹಂತೇಮಾನ್ ಭೀಷಯಾ ಇತಿ ಶಾನಭಿಸ್ಪ್ರಾಶ್ವಸೀತ್ತಸ್ಯ ಶ್ವಸಥಾ ದೀಪಮಾಣಾ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅದ್ರವನ್ಸುರುತೋ ಹ್ಯನು ನಾಜಹುಃ ಪ್ರಹರ ಭಗವೋ ಜಹಿ ವೀರಯಸ್ತೇತ್ಯೇವೈನಮೇತಾಂ ವಾಚಿಂ ವದಂತ ಉಪಾತಿಷ್ಯಂತ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೨೦).

ವೃತ್ತನನ್ನು ಹನನ ಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ “ ನೀವು ನನಗೆ ಈ ವೃತ್ತಾ ಸುರನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡಿ “ ಎಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡಾಗ ಅವರು ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದು ಓಪ್ಪಿ ಆದರ್ಶ್ಯಾಗಿ ಓಡಿಬಂದರು. ಆಗ ವೃತ್ತಾಸುರನು “ ಇವರು ನನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಬರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇವರನ್ನು ಭಯ ಗೊಳಿಸುತ್ತೇನೆ ” ಎಂದು ಬಿರುಸಾದ ಉಸಿರನ್ನು ಬಿಟ್ಟನು. ಕೂಡಲೇ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಭಯಪಟ್ಟು ಓಡಿಬಿಟ್ಟರು ಆದರೆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಮಾತ್ರ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಲಿಲ್ಲ. “ ಈತನನ್ನು ಹೊಡಿ. ಇವನ ಮೇಲೆ ನಿನ್ನ ಪೂರ್ಣ ವಾದ ಬಲವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸು “ ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹುರಿದುಂಬಿಸುತ್ತಿದ್ದರು, ಎಂಬ ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು.

**ವೃತ್ತಸ್ಯ ತ್ವಾ ಶ್ವಸಥಾದೀಷಮಾಣಾ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಆಜಹುರೈಃ ಸಖಾಯಃ |
ಮರುದ್ಧಿರಂದ್ರ ಸಖ್ಯಂ ತೇ ಅಸ್ತ್ವರ್ಥೇಮಾ ವಿಶ್ವಾಃ ಪೃತನಾ ಜಯಾಸಿ ||**

(ಋ ಸಂ. ೮. ೯೬. ೭)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳು ತನಗೆ ಕಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಉಸಕಾರ ವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ,

ಸೋಽವೇದಿಮೇ ವೈ ಕಿಲ ಮೇ ಸಚಿನಾ ಇಮೇ ಮಾಕಾಮಯಂತ ಹಂತೇಮಾನಸ್ವಿನ್ನು ಕ್ಷ
ಆಭಜಾ ಇತಿ ತಾನೇತಸ್ವಿನ್ನು ಕ್ಷ ಆಭಜದಥ ಹೈತೇ ತರ್ಹ್ಯುಭೇ ಏವ ನಿಷ್ಯೇವಲ್ಯೇ ಉಕ್ಲೇ
ಆಸತಃ | ಮರುತ್ವತೀಯಂ ಗ್ರಹಂ ಗೃಹ್ಣಾತಿ ಮರುತ್ವತೀಯಂ ಪ್ರಗಾಘಂ ಶಂಸತಿ ಮರು-
ತ್ವತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಶಂಸತಿ ಮರುತ್ವತೀಯಾಂ ನಿವಿದಂ ದಧಾತಿ ಮರುಶಾಂ ಸಾ ಭಕ್ತೀಃ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೨೦).

“ ಈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ ನನ್ನ ನಿಜವಾದ ಸಖರು. ಅವರು ನನ್ನನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸಿದರು. ಅದುದರಿಂದ ನಾನು ನನ್ನನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿದ ಉಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೂ ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ ” ಎಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ ಅವರಿಗೂ ಸಹ ಭಾಗವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದನು ಮರುತ್ತುಗಳಿಗಾಗಿ ಗ್ರಹವನ್ನು (ಪಾನಪಾತ್ರೆ) ಹಿಡಿದನು. ಪ್ರಗಾಘವನ್ನು ಪರಿಸಿದನು. ಹೀಗೆಯೇ ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಪಚರಿಸಿದನು ಎಂದು ಮರುತ್ವತೀಯ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು,

**ಇಂದ್ರಂ ವೈ ವೃತ್ತಂ ಜಘ್ನಿವಾಂಸಂ ನಾಸ್ತ್ವತೇತಿ ಮನ್ಯಮಾನಾಃ ಸರ್ವಾ ದೇವತಾ ಆಜಹುಸ್ತಂ
ಮರುತ ಏವ ಸ್ವಾಪಯೋ ನಾಜಯಃ ಪ್ರಾಣಾ ವೈ ಮರುತಃ ಸ್ವಾಪಯಃ ಪ್ರಾಣಾ
ಹೈವೈನಂ ತಂ ನಾಜಯಸ್ತಸ್ವಾದೇಮೋಽಚ್ಯುತಃ ಸ್ವಾಮಿಮಾನ್ವಗಾಘಃ ಶಸ್ಯತ ಆಸ್ವಾಪೇ
ಸ್ವಾಪಿಭಿತಿ ||**

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೧೬).

ವೃತ್ತಾಸುರನ ವಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಹೋದಾಗ ಮರುತ್ತುಗಳು ಮಾತ್ರ ಅವನನ್ನು ಬಿಡದಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವುಗಳೇ ಅವನ ಪ್ರಾಣರೂಪರಾದ ಸಖರಾದರು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಅವರು ಇಂದ್ರನನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಆತ್ಮಂತಿಕವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ ಮತ್ತು ಇದೇ ಮರುತ್ವತೀಯಗ್ರಹದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ

ಇತರಕ್ಕೆ ರಾಜಪ್ರಜಾಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮೇಲೆ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಮರುತ್ಪತಿಯಗ್ರಹ, ಪ್ರಗಾಧ, ನಿವಿಡ್ ಮತ್ತು ಶಸ್ತ್ರಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

“ತೃತೀಯೇ ಭಂದೋನೇ ಮರುತ್ಪತೀಯಶಸ್ತ್ರೇ ಏತತ್ಸೂಕ್ತಂ” ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಸೂಕ್ತದ ಉಪೋದ್ಭಾತದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ದ್ವಾದಶಾಹದ ಏಳು, ಎಂಟು ಮತ್ತು ಒಂಭತ್ತನೇ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸರ್ಜಿಕಾದ ಸ್ತ್ರೋಮಗಳಿಗೆ ಭಂದೋನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಚತುರ್ವಿಂಶ, ಚತುಶ್ಚತ್ವಾರಿಂಶ ಮತ್ತು ಅಷ್ಟಚತ್ವಾರಿಂಶ ಎಂದು ಮೂರು ಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಭಂದೋಮದ ಸ್ತ್ರೋಮರೂಪವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿವೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸೂಕ್ತವು ಮೂರನೆಯ ಭಂದೋಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದಾಗಿದೆ. ಇದು ಮರುತ್ಪತೀಯ ಶಸ್ತ್ರದ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿ ಮಾತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. ಉಳಿದ ಸೂಕ್ತಗಳು ಮರುತ್ಪತೀಯ ಶಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೀತಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿವೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ನಭಸ್ಯಂ—ನಭಸಿ ಭವಂ ನಭಸ್ಯಂ ನಭೋವ್ಯಾಪಿನಂ | ಹಿಂಸಕಂ ನಾ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಕಸ್ಯ | ನಭತೇ ಅರ್ಥಯತಿ ಎಂಬ ಈ ಪದವನ್ನು ವಧಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೦) ಯಾಸ್ಯರು ವಾರಮಾಡಿತ್ತಾರೆ. ಸಾಯಣರು ನಭಸ್ಯಂ ಎಂಬ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ನಭಸ್ಯಂ ಎಂದು ಪಾರವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಸಾಮ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿ, ಈ ಸಾಮವು (ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಪರಿಸುವುದರಿಂದ) ಅಂತರಕ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದೆಂದೂ, ಕೆಡಕನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ರಾಕ್ಷಸರೇ ನೊಡಲಾದವರನ್ನು ಹಿಂಸೆಪಡಿಸುವುದೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ನಭಸ್ಯಂ ಸಾಮ ಯಥಾ ನೇಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು ಇದೇ ವಾಕ್ಯವು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾಗಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಪರಿವರ್ತಿಸುವಾಗ ಕೀತ್ (Keith) ಎಂಬ ಆಂಗ್ಲಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸುವ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. (ಐ. ಬ್ರಾ ೫-೨೦)

“Let him say the Saman, springing forth as of a bird.”

[Harward Oriental Series Vol. 25 p. 245].

ಇಲ್ಲಿ ನೇಃ ಯಥಾ ಎಂದರೆ ಪಕ್ಷಿಯೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಎಂದೂ, ನಭಸ್ಯಂ ಎಂದರೇ ಸ್ವತಃ ಉದ್ಭವಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿತವಾಗುವ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥವು ಅಷ್ಟು ಅನುಚಿತವನ್ನು ವಂತಿಲ್ಲ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಈ ರೀತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಅಧಾರವೂ ಇದೆ ಹೇಗೆಂದರೆ, ಭಕ್ತನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಮಾಪಿಸುವಾಗ ಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ವೇಗವಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಮಾಪಿಸುವನು ಎಂದು ಪಕ್ಷಿಸಾಮ್ಯವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವಯಃ ಸುಪರ್ಣಾ ಉಪ ಸೇದುರಿಂದ್ರಂ ಪ್ರಿಯಮೇಧಾ ಋಷಯೋ ನಾಥಮಾನಾಃ |

ಅಪ ಧ್ವಾಂತಮೂರ್ಣುಹಿ ಪೂರ್ಥಿ ಚಕ್ಷುರ್ಮುಗ್ಮ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತಿಯೇವ ಬದ್ಧಾನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೩-೧೧).

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಯ ಸಹ ಮರುತ್ಪತೀಯನಿವಿನ್ಯೋತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿರುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಯಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತ ಕಾರು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ,

“ ವಯೋ ವೇರ್ಬಹುವಚನಂ | ಸುಪರ್ಣಃ ಸುಪತನಾಃ ”

(ನಿ. ೪-೩).

ವಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಹುವಚನವು ವಯಃ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಉತ್ತಮವಾದ ಗರಿಗಳುಳ್ಳ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಹಾರಿಬರುವಂತೆ ಋಷಿಗಳು ವೇಗವಾಗಿ ಬಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೇರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ವಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಮತ್ತು

“ ಗಂತ್ವತ್ಸಾತ್, ಪಕ್ಷಿಸಾದೃಶ್ಯಾದ್ವಾ ಮರುತೋಽತ್ರ ವಯ ಉಚ್ಯಂತೇ ”

ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಪಕ್ಷಿಸಾದೃಶ್ಯವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಮರುತ್ತುಗಳೆಗೇ ವಯಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರೇ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೫-೫) ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವೇಃ ಯಥಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಆಗ ನಭಸ್ಯಂ ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ನಭಸ್ಯಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಸಾಯಣರು ಈ ರೀತಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ

ನಭಸಿ ಆಕಾಶೇ ಭವೋ ನಭಸ್ವಾನ್ ವಾಯುರಿವ |

(ಋ ಸಂ ಭಾಷ್ಯ ೧-೧೪೯-೩)

ಆಕಾಶಸ್ಥನಾದ ವಾಯುವಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಈ ಪದವು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು, ನಭತಿ, ಅರ್ಧತಿ (ನಿ ೨-೧೯) ಎಂದು ವ್ಯಾಕರಣ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ನಭತಿ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಯಣರು ಇದರ ಅಧಾರದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಧತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ನಭೋವ್ಯಾಪಿನಂ ಹಿಂಸಕಂ ವಾ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಶಸ್ಯಃ ; ಹಿಂಸಕನಾದ ರಾಕ್ಷಸನ ಎಂದೂ ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಆದರೆ,

ಪ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾಣೋ ಅಂಗಿರಸೋ ನಕ್ಷಂತ ಪ್ರ ಕ್ರಂದನುರ್ನಭಸ್ಯಸ್ಯ ವೇತು |

ಪ್ರ ಧೇನವ ಉದಪ್ರುತೋ ನವಂತ ಯುಜ್ಯತಾಮುದ್ರೀ ಅಧ್ವರಸ್ಯ ವೇಶಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೪೨-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಭಸ್ಯಸ್ಯ ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಯ ಎಂದು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಯೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ Springing forth ಎಂದು Keith ಹೇಳುವಂತೆ, ಅಂತಃಸ್ಥವಾದ ಭಾವವು ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ತುತಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಮಾಪಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಆಗ ಪಕ್ಷಿಸಾದೃಶ್ಯವು ಉಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. Monier-willams ಎಂಬ ಪಂಡಿತನೂ ಸಹ ತನ್ನ Sanskrit-English Dictionary ಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ Springing forth (as a hymn, horse etc) ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ನಭಸ್ಯಂ ಸಾಮ ಯಥಾ ವೇಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವೇಃ ಎಂಬುದನ್ನು ಕ್ರಿಯಾಪದವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ, ವೇಃ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿ ಶಬ್ದದ ಷಷ್ಠೀ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ಶೀಘ್ರವಾದುದೂ ಆಕರ್ಷಕವಾದುದೂ ಆದ ಸಾಮಸ್ತುತಿಯು ಹೃದಯದಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸಿ ಬಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಮಾಪಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡುವುದೇ ಉಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಾಮ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೂ ಸಹ ಇದನ್ನೇ ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತದೆ.

ಸಾಮು— ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ,

“ ಸಾಮು ಸಮ್ನಿತ್ಯಮ್ ಚಾಸ್ಯತೇರ್ವರ್ಚಾ ಸಮಂಮೇನ ಇತಿ ನೈದಾನಾಃ | ”

(ನಿ. ೨-೧೨).

ಮುಕ್ತಿನ ಪರಿಮಿತಿಯಿಂದ ತನ್ನ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದರಿಂದಲಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಎಸೆ ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಅಸ್ಮ್ (ಕ್ಷೇಪಣೆ) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದಾಗಲಿ ಸಾಮು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಪರಿಮಿತಿಯುಳ್ಳದ್ದು. ಆದುದರಿಂದ ಸಾಮು ಎಂಬ ಹೆಸರಿಂದು ನಿದಾನ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಮುಕ್ತೆಗೂ ಸಾಮುಕ್ಕೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ—

ಋಕ್ಲೆ ನಾ ಇದಮಗ್ರೇ ಸಾಮು ಚಾಸ್ತಾಂ ಸೈವ ನಾಮು ಋಗಾಸೀದಮೋ ನಾಮು ಸಾಮು ಸಾ ನಾ ಋಕ್ಲಾನೋಪಾವದನ್ನಿಥುನಂ ಸಂಭವಾವ ಪ್ರಜಾತ್ಯಾ ಇತಿ ನೇಕ್ಯಾ ಬ್ರವೀತ್ಯಾನ್ವು ಜ್ಯಾಯಾನ್ಯಾ ಅತೋ ಮಮ ಮಹಿಮೇತಿ ತೇ ದ್ವೇ ಭೂತ್ಯೋಪಾವದತಾಂ ತೇನ ಪ್ರತಿಚಿನ ಸಮವದತ ತಾಸ್ತಿಸ್ತೋ ಭೂತ್ಯೋಪಾವದಂಸ್ತತ್ತಿಸ್ತಭಿಃ ಸಮಭವತ್ತಸ್ಮಾತ್ತಿಸ್ತಭಿಸ್ತಮಂತಿ ತಿಸ್ತಭಿರುದ್ಧಾ- ಯಂತಿ ತಿಸ್ತಭಿರ್ವಿ ಸಾಮು ಸಂಮಿತಂ ತಸ್ಮಾದೇಕಸ್ಯ ಬಹ್ಯೋಽ ಜಾಯಾ ಭವಂತಿ ನೈಕಸ್ಯೈ ಬಹವಃ ಸಹ ಪತಯೋ ಯದ್ವೈ ತತ್ಪಾ ಚಾಮುಕ್ಲ ಸಮಭವತಾಂ ತತ್ಪಾನುಭವತ್ತತ್ಪಾನುಃ ಸಾಮುತ್ಯಂ ||

(ಐ ಬ್ರಾ ೩-೨೩)

ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತೂ ಸಾಮುವೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿದ್ದವು. ಮುಕ್ತು ಸ್ತ್ರೀರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಮುವು ಪುರುಷರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದವು. ಆಗ ಮುಕ್ತು ಸಾಮುವನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ನಾವಿಬ್ಬರೂ ದಾಂಪತ್ಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ ಸಂತಾನವನ್ನು ಪಡೆಯೋಣ ಎಂದಾಗ ಸಾಮುವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ, ನನ್ನ ಮಹಿಮೆಯು ನಿನ್ನದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದುದು ಎಂದುತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿತು ಆಗ ಮುಕ್ತು ಮೊದಲಿಗಿಂತ ಎರಡರಷ್ಟು ಬೆಳೆದು (ಎರಡು ರೂಪವಾಗಿ) ಪುನಃ ಕೇಳಿತು ಆಗಲೂ ಸಾಮುವು ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ ಮೂರಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಸಾಮುವನ್ನು ಕೇಳಲಾಗಿ ಸಾಮುವು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿತು ಮೂರು ಮುಕ್ತುಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಾಮುವು ಬೆರೆತದ್ದರಿಂದ ಮೂರು ಮುಕ್ತುಗಳಿಂದ (ತ್ವಚ) ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ ಮೂರು ಮುಕ್ತುಗಳಿಂದ ಗಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪುರುಷರಿಗೆ ಬಹುಪತ್ನಿಯಿರುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಸ್ತ್ರೀಯು ಬಹುಪತ್ನವನ್ನು ಹೊಂದಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತೂ ಸಾಮುವೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದರಿಂದಲೇ (ಸಾ+ಅಮು) ಸಾಮು ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಆರ್ಕರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತೆಗೂ ಸಾಮುಕ್ಕೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವು ದಾಂಪತ್ಯ ಸಂಬಂಧವೆಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತವಾಗಿದೆ. ಶತಪಥಾದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲೂ ಛಾಂದೋಗ್ಯದ್ಯುಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲೂ ಮುಕ್ತನ್ನು ಪತ್ನಿಯೆಂದೂ, ಸಾಮುವನ್ನು ಪತಿಯೆಂದೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ.

ತದ್ಯಥಾ ಪಿತುಃ ಪುತ್ರಮೇವಂ ತ್ರೀಣಿ ಪ್ರಥಮಾನ್ಯಾಹಾಥ ಕಸ್ಮಾದ್ಯಕ್ವಾನುಯೋಃ ಸಂಕ್ರಾಮತೀತಿ ಸಾಮು ನಾ ಋಚಃ ಪತಿಸ್ತದ್ಯತ್ತಾಪಿ ಯಥಾ ಪಿತುಃ ಪುತ್ರಮೇವಂ ಬ್ರೂಯಾದ್ಯಥಾ

ಪತಿಗಾಂಸಂತಂ ಪುತ್ರಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ಪಾದ್ಯೈಶ್ಚತಸ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಾನುಯೋಃ ಸಂಕ್ರಾಂತಿ ತಸ್ಯಾದು
 ಶ್ರೀ ಸಂತನೋತಿತಿ ಪಿತರಂ ಪುತ್ರಂ ಪಾತ್ರಂ ತಾಂಶ್ಚತಸ್ಸಂತನೋತಿ ತಸ್ಯಾದು ತೇಭ್ಯ ಏಕ ಏವ
 ದಧಾತಿ ||
 (ಶ ಬ್ರಾ ೮-೧-೩-೫)

ಪಿತೃವಿಗೂ ಪುತ್ರನಿಗೂ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಸಾಮಾನ್ಯಾ ಋಕ್ಕಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೋಲಿಸು
 ವುದರಲ್ಲಿ ಔಚಿತ್ಯವೇನು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಸಂಭವಿಸಿದರೆ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಪತಿಯಾಗಿದೆ. ಆದರಂತೆಯೇ ಪತಿಯ
 ಸ್ಥಾನವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಪಿತೃ, ಪುತ್ರ, ಪೌತ್ರ ಎಂಬ ಮೂರು ಪರಾಧಿಯವಿದೆ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಾ ತ್ರಯಾತ್ಮಕ
 ವಾದ ಋಕ್ಕಿಗೂ ಇರುವ ಪತಿಪತ್ನಿಯರ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಇದರಂತೆಯೇ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಋಕ್ಕಿಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯಾ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ
 ಅಧಿದೈವತಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅಧಿದೈವತ
 ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವಂತೆ, (ಛಾ ಉ ೧-೬-೧-೮)

ಇಯಮೇವರ್ಗಗ್ನಿಃ ಸಾಮ ತದೇತದೇತಸ್ಯಾಮೃಚೈಧ್ಯೂಥಂ ಸಾಮ ತಸ್ಯಾದ್ಯೈಚೈಧ್ಯೂಥಂ
 ಸಾಮ ಗೀಯತೆ ಇಯಮೇವ ಸಾಗ್ನಿ ರಮಸ್ತತ್ಸಾಮ || ೧ ||

ಅಂತರಿಕ್ಷಮೇವರ್ಗ್ನಾಯುಃ ಸಾಮ ತದೇತದೇತಸ್ಯಾಮೃಚೈಧ್ಯೂಥಂ ಸಾಮ ತಸ್ಯಾದ್ಯೈಚೈ-
 ಧ್ಯೂಥಂ ಸಾಮ ಗೀಯತೇಂತರಿಕ್ಷಮೇವ ಸಾ ವಾಯುರಮಸ್ತತ್ಸಾಮ || ೨ ||

ದ್ಯೌರೇವರ್ಗಾದಿತ್ಯಃ ಸಾಮ ತದೇತದೇತಸ್ಯಾಮೃಚೈಧ್ಯೂಥಂ ಸಾಮ ತಸ್ಯಾದ್ಯೈಚೈಧ್ಯೂಥಂ
 ಸಾಮ ಗೀಯತೇ ದ್ಯೌರೇವ ಸಾದಿತೋಽಮಸ್ತತ್ಸಾಮ || ೩ ||

ನಕ್ಷತ್ರಾಣೈವರ್ಗ್ನಂದ್ರಮಾಃ ಸಾಮ ತದೇತದೇತಸ್ಯಾಮೃಚೈಧ್ಯೂಥಂ ಸಾಮ ತಸ್ಯಾದ್ಯೈಚೈ-
 ಧ್ಯೂಥಂ ಸಾಮ ಗೀಯತೇ ನಕ್ಷತ್ರಾಣೈವ ಸಾ ಚಂದ್ರಮಾ ಅಮಸ್ತತ್ಸಾಮ || ೪ ||

ಎಂಬ ಈ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಪೃಥ್ವೀ, ಅಂತರಿಕ್ಷ ದ್ಯುಲೋಕ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಇವುಗಳೂ, ಅಗ್ನಿ, ವಾಯು, ಅದಿತ್ಯ,
 ಚಂದ್ರಮಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಋಕ್ಕಿಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯಾ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಲ್ಲದೇ
 ಪೃಥ್ವಾದಿಗಳಿಗೂ ಋಕ್ಕಿಗೂ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಾದಿದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯಾ ಸಹ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೇ ಹೇಳಿದೆ.
 ಸಾಮಕ್ಕೆ ಋಕ್ಕು ಯಾವ ರೀತಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾಗಿದೆಯೋ ಆದರಂತೆಯೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಅಗ್ನಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನ
 ಗಳಾಗಿವೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೇ ಋಕ್ಕು ಆದುದರಿಂದ ಇವೇ ಸಾ ಎಂದೂ ಅಗ್ನಾದಿಗಳೇ ಅಮವೆಂದೂ, ಎರಡೂ
 ಸೇರಿ ಸಾಮವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ
 (ಛಾ. ಉ. ೧-೬-೧ ರಿಂದ ೯).

ಅಥಾಧ್ಯಾತ್ಮಂ ವಾಗೇವರ್ಗ್ನಾಣಃ ಸಾಮ ತದೇತದೇತಸ್ಯಾಮೃಚೈಧ್ಯೂಥಂ ಸಾಮ ತಸ್ಯಾದ್ಯೈಚೈ-
 ಧ್ಯೂಥಂ ಸಾಮ ಗೀಯತೇ | ವಾಗೇವ ಸಾ ಪ್ರಾಣೋಽಮಸ್ತತ್ಸಾಮ || ೧ ||

ಚಕ್ಷುರೇವರ್ಗಾತ್ಮಾ ಸಾಮ.....ಚಕ್ಷುರೇವ ಸಾತ್ಸಾಮಸ್ತತ್ಸಾಮ || ೨ ||

ಶ್ರೋತ್ರಮೇವರ್ಗ್ನಾಣಃ ಸಾಮ.....ಶ್ರೋತ್ರಮೇವ ಸಾ ಮನೋಽಮಸ್ತತ್ಸಾಮ || ೩ ||

ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಾಕ್, ಚಕ್ಷುಸ್, ಶ್ರೋತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಪ್ರಾಣ, ಆತ್ಮ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳಾಗಿ ಋಕ್ಸಿಗೂ ಸಾಮುಕ್ಯೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತವೆ. ವಾಗಾದಿಗಳೇ ಋಕ್ಯುಗಳು (ಸಾ) ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳೇ ಅಮುವು, ಇವೆರಡೂ ಸೇರಿ ಸಾಮುವಾಗುತ್ತದೆ ಇದು ಅಧ್ಯಾತ್ಮತ್ವದ ವಿನರಣೆಯಾಗಿದೆ

ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಋಕ್ಸಿಗೂ ಸಾಮುಕ್ಯೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಮೂರು ಲೋಕಗಳೂ, ಈ ಲೋಕದ ಅಧಿಪತಿಗಳಾದ ಅಗ್ನಿಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಈ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವರೆಂದೂ ಅಥವಾ ಋಕ್ಸಾಮುಗಳೇ ಆ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವುದೆಂದೂ ಅಧಿದೈವತರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಋಕ್ಸಾಮುಗಳ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

**ಸ ಏಷ ಯೇ ಚೈತಸ್ಮಾದವಾಂಚೋ ಲೋಕಾಸ್ತೇಷಾಂ ಚೇಷ್ಟೇ ಮನುಷ್ಯಕಾಮಾನಾಂ ಚೇತಿ ತದ್ಭೀ
ಇಮೇ ವೀಣಾಯಾಂ ಗಾಯಂತೈತೇ ತೇ ಗಾಯಂತಿ ತಸ್ಮಾತ್ತೇ ಧನಸನಯಃ |**

(ಛಾಂ. ಉ. ೧-೨-೬)

ಅವನು ಇದರಡಿಲ್ಲಿರುವ (ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿನೊಳಗಿರುವ) ಆತ್ಮಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಸಕಲ ಲೋಕಗಳಿಗೂ, ಸಮಸ್ತಕಾಮಗಳಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವನು. ಈ ಸಾಮನನ್ನು ವೀಣಾಗಾನರೂಪದಲ್ಲಿ ಹಾಡುವವರಿಗೆ ಸಮಸ್ತವಿಧವಾದ ಧನಸಂಪತ್ತೂ ಲಭಿಸುತ್ತವೆ ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ,

**ಅಥ ಯ ಏತದೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್ತಾನುಮ ಗಾಯತ್ಯುಭೌ ಸ ಗಾಯತಿ ಸೋಽಮುನೈವ ಸ ಏಷ
ಯೇ ಚಾನುಷ್ಠಾತ್ತೇರಾಂಚೋ ಲೋಕಾಸ್ತಾಂಶ್ಚಾಪ್ನೋತಿ ದೇವಕಾಮಾಂಶ್ಚ ||**

**ಕಂ ತೇ ಕಾಮುಮಾಗಾಯಾನೀತ್ಯೇಷ ಹ್ಯೇವ ಕಾಮಾಗಾಸಸ್ಯೇಷ್ಟೇ ಯ ಏವಂ ವಿದ್ವಾನ್ತಾನುಮ
ಗಾಯತಿ ಸಾಮ ಗಾಯತಿ ||**

(ಛಾ ಉ ೧-೨-೭ರಿಂದ ೯)

ಈ ಸಾಮಗಾನದಿಂದ ದೇವಮಾನವಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಸಮಸ್ತಕಾಮಗಳೂ ಲಭಿಸುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ಉದ್ಧಾತ್ಮನಾದವನು “ಈ ಸಾಮಗಾನವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಯಾವ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ” ಎಂದು ಕೇಳಬಹುದು. ಏತಕ್ಕೇಂದರೆ, ಈ ಸವಿತೃತ್ವಕವಾದ ಸಾಮಗಾನವನ್ನು ಮಾಡುವವನೇ ಸಕಲವಿಧವಾದುದೂ ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕವಾದುದೂ ಆದ ಕಾಮಗಳಿಗೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿ ಅವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡಲು ಶಕ್ತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ

**ಸ ಯ ಏತದೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್ತಾನುಮ ಸಾಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ ಅಭ್ಯಾಶೋ ಹ ಯದೇವಂ ಸಾಧವೋ
ಧರ್ಮಾ ಆ ಚಿ ಗಚ್ಛೇಯುರುಪ ಚಿ ನನೋಯುಃ |**

(ಛಾಂ. ಉ. ೨-೧೪)

ಈ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದ ಮಹಾತ್ಮನು ಸಾಮವನ್ನೇ ಸಾಧುವೆಂದು ತಿಳಿದು ಉಪಾಸನೆಮಾಡುವನು. ಅವನಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಾಧುಧರ್ಮಗಳೇ ರಕ್ಷಕವಾಗಿ ಬರುವುವು. ಮತ್ತು ಅವನ ಆತ್ಮರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಅವನಲ್ಲಿದ್ದು ಅವನನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸಾಮದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ನಾನಾಪಿಧವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ “ಪಂಚವಿಧಂ ಸಾಮೋಪಾಸೀತ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸಾಮದ ವಿಭಾಗಗಳ ವರ್ಣನೆಯೂ, ಇದರ ಮಹತ್ತ್ವದ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯೂ ನಾನಾವಿಧವಾಗಿದ್ದು

ಆತ್ಮಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಧನವೆಂದೂ ಅನೇಕರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸಿತವಾಗಿದೆ ಆದರ ವಿವರಣೆಯು ಆತ್ಮಕ ವಿಶ್ವತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆ ಪ್ರಶಂಸಾವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಲಾಗಲಾರದು ಛಾಂದೋಗ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಆದುದರಿಂದ ನಭಸ್ಯಂ ಸಾಮ ಯಥಾ ವೇಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದುದೂ, ಹೃದಯದಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸಿ ಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ತೀಘ್ರವಾಗಿ ಚಲಿಸಿ ದೇವತೆಯನ್ನು ಸಮಾಪಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ ಆಗ ಸ್ತುತಿಯೆಂದರ್ಥನಾಡಬಹುದು

ವವ್ಯಧಾನಂ ಸ್ವರ್ವತ್ ಆರ್ಚಾಮ-ವರ್ಧಮಾನಂ ಫಲಭೂತೇನ ಸ್ವರ್ಗೇಣ ತದ್ವತ್ ತಸ್ತಂ ಯಥಾ ವೇಃ ತಥಾ ಪೂಜಯಾಮ ಶಂಸಾಮ | ಸ್ತುತಮನು ಶಂಸತೀತಿ ನ್ಯಾಯಾತ್ | ಉದ್ಧಾತ್ಯನೇಬ ಋಷಿಪಿಜನು ಸಾಮವೇದದಿಂದ ಗಾನನನ್ನು ಮಾಡುವನು. ಸಾಮಗಾನವು ನಭೋವ್ಯಾಪ್ತಿಯಾಗಿಯೂ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಹಿಂಸೆಪಡಿಸುವುದಾಗಿಯೂ ಇರುವುದೆಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಗಾನಮಾಡುವಕಾರಣ ಅದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಪೋಧಿಸಿ ಸ್ವರ್ಗಫಲದಾತೃವಾದ ಇಂದ್ರನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಾಡುವ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಪಠಿಸಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತೇವೆ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಶಂಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಉದ್ಭವವಾದ ದೇವತೆಯ ಸ್ತುತಿಯೂ ಅಥವಾ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಗಳುವುದೂ ಇದ್ದುತದೆಯಾಗಿ ನಾವು ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತದುಕ್ತಲಕ್ಷಣಂ ಸಾಮ ವವ್ಯಧಾನಂ ಸರ್ವತ್ರ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಆರ್ಚಾಮ ಉದ್ಧಾತ್ಯನೇಬ ಋಷಿಪಿಜನು ಪಠಿಸುವ ಸಾಮವು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ರಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಧೇನವಃ ಗಾವಃ ಅದಿಬ್ಧಾಃ--ದೋಗ್ಧೈಃ ಗಾವಃ ಅಹಿಂಸಿತಾಃ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಧೇನುಶಬ್ದವನ್ನು ವಾಡ್ಡು ಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೩) ಪಾರಮಾಡಿದ್ದಾರೆ

ಹಿಂಸಿಸು, ನಾಶಪಡಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ದಿಬ್ಧ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಪ್ಪನ್ನವಾದ ಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿಯೇ ಇವೆ. ಅಹಿಂಸಿತವಾದುದು, ನಾಶಮಾಡಲ್ಪಡದಿರುವುದು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಅದಿಬ್ಧ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿಯೇ ಇದೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಾಗ ಅದಿಬ್ಧೇಭಿಃ ಸಾಯುಭಿಃ; ಅದಿಬ್ಧೇಭಿಃ ಗೋಸಾಭಿಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಗಳು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಅದಿಬ್ಧೇಭಿಸ್ತವ ಗೋಸಾಭಿಃ ಸ್ವೇಸ್ಮಾಕಂ ಸಾಹಿ ತ್ರಿಷಧಸ್ತ ಸೂರೀನ್ |

(ಮ ಸಂ ೬-೮-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ

ಧೇನವಃ--ಧೇನುರ್ಧಯತೇರ್ವಾ, ಧಿನೋತೇರ್ವಾ | ಧಯತೇಸೌ ವತೇನೇತಿ; ತರ್ಸಯ ತ್ಯಸೌ ಪಯಸಾ (ನಿ ೧೧-೪೨) ಕರುವಿನಿಂದ ಹಾಲು ಹೀರಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದಾಗಲಿ ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಧೇನುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು.

**ಉಪ ಹೃದಯೇ ಸುದುಘಾಂ ಧೇನುಮೇಶಾಂ ಸುಹಸ್ತೋ ಗೋಧುಗುತ ದೋಹದೇನಾಂ |
ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಸವಂ ಸವಿತಾ ಸಾವಿಷನ್ಯೋಽಭೀದ್ಧೋ ಘರ್ಮಸ್ತದು ಸು ಪ್ರ ವೋಚಂ ||**

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೨೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿ, **ಸುದುಘಾಂ** ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧೇನುಶಬ್ದವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ **ಧೇನು** ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ಕರಿಯತಕ್ಕದ್ದು ಕ್ಷೀರದಿಂದ ತುಂಬಿದುದೂ ಅದ ಹಸುವೆಂದು ಒಂದರ್ಥ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, **ವೃಷ್ವಾಪ್ತಿ** ಪ್ರೀಣಯಿತ್ರೀಂ ಮೇಘಲಕ್ಷಣಾಂ **ಧೇನುಂ** | ಲೌಕಿಕವಾದ ಧೇನುವು ಕ್ಷೀರದಿಂದ ಯಜಮಾನನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಮೇಘವು ವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಲೋಕವನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೂ ಧೇನು ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಮೇಘರೂಪವಾದ ಈ ಧೇನುವನ್ನು ಕರಿಯತಕ್ಕವನು ಅದಿತ್ಯನು ಮತ್ತು,

ಧೇನುಂ ಚ ಸೃಶ್ತಿಂ ವೃಷಭಂ ಸುರೇತಸಂ ನಿಶ್ವಾಹಾ ಶುಕ್ರಂ ಪಯೋ ಅಸ್ಯ ದುಕ್ರತ |

(ಮ. ಸಂ ೧-೧೬೦-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ **ಧೇನು** ಶಬ್ದವು ಪೃಥ್ವೀಪರ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ ಪೃಥ್ವಿಯು ಸಸ್ಯಾದಿಸಂಪತ್ತುಗಳಿಂದ ಲೋಕಕ್ಕೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ

ಸಾಯಣರು ಈ ಪದವನ್ನು ಗಾವಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಹಾಲನ್ನು ಹಿಂಡುವ (ಹಸುಗಳು) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಗೌಃ ಎಂಬ ಪದವು ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ವಾಙ್ಮನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೨೩) ಪರಿತವಾಗಿದೆ ಗೌರಿತಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ನಾನುಧೇಯಂ, ಎಂದು ವೃಥಿವೀ ನಾನುಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೨-೨೫) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ **ಗೋಭಿಸ್ತನ್ನದ್ಯೋ ಅಸಿ ವೀಳಯಸ್ವ** ಎಂಬಲ್ಲಿ **ಚರ್ಮ ಚ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾ ಚಿ ಗೋತಬ್ಧೀನೋಚ್ಯತೇ ಚರ್ಮ ಮತ್ತು ಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳು ಗೋಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿವೆ. ಜ್ಯಾಪಿ ಗೌರುಚ್ಯತೇ ಆದಿತ್ಯೋಽಪಿ ಗೌರುಚ್ಯತೇ, ಸುಷುಮ್ನೋ ರಶ್ಮಿರೀಕ ಏವ ಗೌರಿತಿ ಉಚ್ಯತೇ, ಸರ್ವೇಽಪಿ ರಶ್ಮಯೋ ಗಾವ ಉಚ್ಯಂತೇ, (ನಿ ೨೮) ಎಂದು ಗೋ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚರ್ಮ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಾ, ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಕಟ್ಟುವಹಗ್ಗ ಅದಿತ್ಯ, ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿ, ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ**

ಸಾಯಣರು ಧೇನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೋವುಗಳು(ಹಸುಗಳು)ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಪ್ರಭೂತವಾದ ಹಾಲನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಹಸುಗಳು ಬರ್ಹಿಷಿ ಸದ್ಯಾಂತಂ ದಿವ್ಯಂ ಅವಿವಾಸಾಃ ಬರ್ಹಿಷಿ ಸೀದಂತಂ ದಿವಿಭವಂ ಇಂದ್ರಂ ತ್ವಾಂ ಆಗತ್ಯ ಪರಿಚರಂತಿ ಕ್ಷೀರಂ ದುಹಂತಿ ತಥಾ ಆರ್ಚಾಮು—ಬರ್ಹಿಸ್ತನ್ನಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ಕುಳಿತಿಯ ಸ್ವರ್ಗನಿವಾಸಿಯಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಗೋವುಗಳು ತಮ್ಮ ಕ್ಷೀರಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸುವ ಹಾಗೆ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವೆವು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸ್ಮರ್ವತ್ — ಫಲಭೂತೇನ ಸ್ವರ್ಗೀಣ ತದ್ವಚ್ಚಸ್ತಂ— ಸ್ವರ್ಗಫಲಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಶಸ್ತ್ರವೆಂದರ್ಥ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ವರ್ ರಬ್ದವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ನೂರಾರು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಕೇವಲ ಸ್ವರ್ ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅರ್ಥವು ಮಾತ್ರ ನಿಷ್ಕೃಪ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಂತಿಲ್ಲ. ಒಂದೊಂದು ಕಡೆ

ಒಂದೊಂದರ್ಥ ಇರುತ್ತದೆ ಆದರೂ ಸಹ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ ಶಬ್ದದ ಮೂಲ ರೂಪದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ನಂತರ ಸ್ವರ್ವತ್ ಎಂಬುದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ ಸ್ವದ್ಯೃತಃ, ಸ್ವರ್ವಿಡ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಪದಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಲಾಗುವುದು.

ಸ್ವಃ, ಸ್ವತ್ತಿಃ, ನಾಕಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಾಧಾರಣ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಪರಿತವಾಗಿದೆ ಸಾಧಾರಣಾನ್ಯು-
ತ್ತರಾಣಿ ವಡ್ ದಿವಶ್ಚಾ ದಿತ್ಯಸ್ಯ ಚಿ (ನಿ. ೨-೧೩) ಸ್ವಃ, ಸ್ವತ್ತಿಃ, ನಾಕಃ, ಗೌಃ, ವಿಷ್ವಸಂ, ನಭಃ ಎಂಬ ಆರು ಪದಗಳೂ ಸಹ ದ್ಯುಲೋಕಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ. ಅದಿತ್ಯಪರವಾಗಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಚಕಗಳಾಗಿವೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅನಂತರ ಅದಿತ್ಯಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವಾಗ ಸ್ವರ್ ಎಂಬುದರ ಮೂಲ ಧಾತುವೇನು ಮತ್ತು ಈ ಪದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ,

ಸ್ವರಾದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ ಸು ಅರಣಃ, ಸು ಈರಣಃ, ಸ್ವೃತೋ ರಸಾನ್, ಸ್ವೃತೋ ಭಾಸಂ
ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ | ಸ್ವೃತೋ ಭಾಸೇತಿ ವಾ | (ನಿ. ೨ ೧೪)

ಬಹಳ ದೂರವರ್ತಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದಾಗಲಿ, (ತಮಸ್ಸನ್ನು) ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಚದುರಿಸಿ ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದಾಗಲಿ, ರಸದೊಳಗೆ ಒಳಹೋಕ್ತು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅದರೊಂದಿಗೆ ಅಂತರ್ಗತವಾಗುವುದರಿಂದಾಗಲಿ, ತೇಜೋಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಪ್ರಸರಿಸಿ ಐಕ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಪ್ರಭೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾಗುವುದರಿಂದಾಗಲಿ ಅದಿತ್ಯನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ವಿತೇನ ದ್ಯೌವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೂ ಈ ಹೆಸರು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಸ್ವರಾದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ ಸ ಏನಾನಿ ಸಾರಯತಿ | (ನಿ. ೫-೪)

ಅಹಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಅದಿತ್ಯನಿಗೆ ಸ್ವಃ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಾಗ.

ಪ್ರತ್ಯಚ್ ದೇವಾನಾಂ ವಿಶಃ ಪ್ರತ್ಯಚ್ಚ ದೇಸಿ ಮಾನುಷಾನ್ | ಪ್ರತ್ಯಚ್ಚಶ್ಚಂ ಸ್ವದ್ಯೃತೇ ||
(ಮ. ಸಂ. ೧-೫೦-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲೋಕವೆಂದೂ,

ತ್ವನಾ ವಹಂತೋ ದುರೋ ವ್ಯೃಣ್ಣಿನ್ನ ವಂತ ವಿಶ್ವೇ ಸ್ಯ ೧ ನಿರ್ದೃತೀಕೇ |
(ಋ ಸಂ ೧-೬೯ ೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಃ—ನಭಸಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಂದೂ, ಮತ್ತು

ದಾ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮತೋ ದಾಃ ಸಹಸ್ರಿಣೋ ದುರೋ ನ ವಾಜಂ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಅಪಾ ವೃಧಿ |
ಪ್ರಾಚೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಕೃಧಿ ಸ್ವರ್ಣಿ ಕುಕ್ರಮುಷಸೋ ವಿ ವಿದ್ಯತುಃ ||
(ಮ. ಸಂ. ೨-೨-೬).

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯನೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ವತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಸ್ವರ್ವತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಗೂ ಸಹ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯೋ ಇಂದ್ರ ಭುಜ ಅಭರಃ ಸ್ವರ್ನಾ ಅಸುರೀಭ್ಯಃ |

ಸ್ತೋತಾಂಮಿನ್ಮಘವನ್ನಸ್ಯ ವರ್ಧಯ ಯೇ ಚಿ ತ್ವೇ ವ್ಯಕ್ತಬರ್ಹಿಷಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೯೭-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ನಾನ್—ಸುಖವಾನ್, ಸ್ವರ್ಗವಾನ್ ವಾ | ಅಥವಾ ಸ್ವಃ ಶಬ್ದಃ ಸರ್ವಪರ್ಯಾಯಃ | ಸರ್ವಂ ಭೂತಜಾತಂ ಆತ್ಮನ ಏವೋತ್ಪನ್ನತ್ವಾದ್ವಾನ್ | ಸ್ಯಃ—ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸುಖ, ಸ್ವರ್ಗ ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತ ಎಂಬರ್ಥ ಗಳಾಗುವುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ನಾನ್ ಎಂದರೆ ಸುಖವಂತ, ಸ್ವರ್ಗವಂತ ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಪಡೆದಿರುವವನು ಎಂದಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾದಾಗ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥವೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ ಮತ್ತು,

ತಂ ಶಿಶೀತಾ ಸ್ಯಧ್ವರಂ ಸತ್ಯಂ ಸತ್ಯಾನಮೃತ್ಪ್ರಿಯಂ |

ಉತೋ ನು ಚಿದ್ಯ ಓಹತ ಅಂಡಾ ಶುಷ್ಕಸ್ಯ ಭೇದತ್ಯಜ್ಯಃ ಸ್ವರ್ವತೀರಘೋ ನಭಂತಾಮನ್ಯಕೇ ಸಮೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೦-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ವತೀಃ ಅಪಃ ಎಂದು ಉದಕಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾದಾಗ ದಿವ್ಯಾನ್ವಿ ಎಂದರೆ ದಿವ್ಯಲೋಕ (ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ) ದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತವಾದ ಉದಕವೆಂದರ್ಥ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಅಗ್ನ್ಯಾದಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಜ್ಯೋತಿಷ್ವತೀಮದಿತಿಂ ಧಾರಯತ್ ಕ್ಷಿತಿಂ ಸ್ವರ್ವತೀಮಾ ಸಚೇತೇ ದಿವೇದಿನೇ ಜಾಗ್ಯವಾಂಸಾ ದಿನೇದಿನೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೬-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ವತೀ ಎಂಬುದು ಅದಿತಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞನಿಷ್ಪತ್ತಿ ದ್ವಾರಾ ಸ್ವರ್ಗವತೀಂ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುವಂತೆ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅ ತೇ ಶುಷ್ಕೋ ವೃಷಭ ಏತು ಸಶ್ಚಾ ದೋತ್ತರಾದಧರಾದಾ ಪುರಸ್ತಾತ್ |

ಅ ವಿಶ್ವತೋ ಅಭಿ ಸಮೇತ್ಸರ್ವಾಂಧ್ರ ದ್ಯುಮ್ನಾಂ ಸ್ವರ್ವದ್ಯೇಹ್ಯಸ್ಯೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೯-೯).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸುಖಯುಕ್ತಂ ಧನಂ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ವಾದ ಸಾಮಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾದುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಸಾಧನವಾದುದೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸ್ವರ್ಗಸುಖಸಾಧನವಾದುದೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥನಾಡಬಹುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಗಾಯತ್—ಗೈ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಛಂದಸಿಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ನಭಸ್ಯಮ್—ನಭಸ್ಯ ಭವಃ ನಭಸ್ಯಃ. ಭವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರಾ ದೇಶ. ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೇಶಿ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಶಹಿಗೆ ಲುಕ್. **ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಹಿಗೆ ಲೋಪ. ಸಿಪ್ ಸಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಥಿಗೆ ಗುಣ. **ದಕ್ಶ** (ಪಾ ಸೂ. ೮-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ದಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಯ. ವಿಸರ್ಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅರ್ಚಾಮು—ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಜಂತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನ ದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನಾವೃಧಾನಮ್—ವೃಷ ವೃದ್ಧಿ. ಧಾತು ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಹಿಗೆ ಶ್ಲ ಅದೇಶ. ಶ್ಲ ಸಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತವಾದಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ **ಚಿತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದಬ್ಧಾಃ—ನಜ್ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ. **ತತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾರ್ಥ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜ್ ಘರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವ್ಯಮ್—ದಿವಿ ಭವಮ್ ದಿವ್ಯಮ್. ದಂಡಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿನಾಸಾನ್—ವಿನಾಸ ಎಂಬುದು ಪರಿಚರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹು ವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ **ಇತಕ್ಶಲೋಪಃ**—(ಪಾ ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಲೇಟೋದಾಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅರ್ಚದ್ವೈಷಾ ವೃಷಭಿಃ ಸ್ವೇದುಹವ್ಯೈರ್ನುಗೋ ನಾತ್ನೋ ಅತಿ ಯಜ್ಞು-
ಗುರ್ಯಾತ್ |

ಪ್ರ ಮಂದಯುರ್ಮನಾಂ ಗೂರ್ತ ಹೋತಾ ಭರತೇ ಮಯೋ ಮಿಥುನಾ
ಯಜತ್ಯಃ || ೨ ||

|| ಶಬ್ದಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಅರ್ಚಿತಃ | ವೃಷಾ | ವೃಷಭಿಃ | ಸ್ವೇದುಹವ್ಯೈಃ | ಮೃಗಃ | ನ | ಅಶ್ವಃ | ಅತಿ | ಯತ್ | ಜುಗು-
ಯಾರ್ತಃ |

ಪ್ರ | ಮಂದಯುಃ | ಮನಾಂ | ಗೂರ್ತಃ | ಹೋತಾ | ಭರತೇ | ಮರ್ಯಃ | ಮಿಥುನಾ | ಯಜತ್ರಃ ||೨||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವೃಷಾ ಹವಿಷಾಂ ವರ್ಷಿತಾಯಾಂ ಯಜಮಾನಃ ಸ್ವೇದುಹವ್ಯೈಃ ಸ್ವಾಯತ್ತೇದ್ಧಹವಿಷ್ಯೈಃ | ಯದ್ವಾ | ಸ್ವಯಂಪ್ರಾಪ್ತೇಂಧಕಂ ಹವ್ಯಂ ಯೇಷಾಂ ತಾದೃಶೈಃ | ವೃಷಭಿರ್ವರ್ಷಕೈರ್ಹವಿಸ್ಪ್ರದಾತ್ಯ-
ಭಿರಧ್ವರ್ಯಾದಿಭಿರ್ವಿಶಿಷ್ಟಃ ಸನ್ನರ್ಚಿತಃ | ಅರ್ಚಿಯತಿಂದ್ರಂ | ಯದ್ವಾ | ವೃಷಾ ಫಲಸ್ಯ ವರ್ಷಿತಾಯಾ-
ಮಿಂದ್ರ ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣೈರ್ವಯಾರ್ಥದಿಭಿರರ್ಚಿತೇ | ಯದ್ಯಸ್ಮಾದಶ್ನೋ ವ್ಯಾಪಕಃ ಪಾನಾದ್ಯರ್ಥಂ ಧಾವ-
ನ್ಮೃಗೋ ನ ಹರಿಣಾದಿರಿನಾಯಮಿಂದ್ರೋಽಶ್ನೋಽಶನಶೀಲಃ ಸನ್ನತಿ ಜುಗುಯಾರ್ತಃ | ಅತ್ಯರ್ಥಮು-
ದ್ಯಂಕ್ತೇ ಹವಿರ್ಭಕ್ಷಣಾಯ | ಯಥಾ ಮೃಗಃ ಹ್ವುತ್ಪಿಪಾಸಾದಿರ್ತಃ ಶೀಘ್ರಮುದ್ಯಂಕ್ತೇ ತಥಾಯಾ-
ಮಿಂದ್ರೋಽಪಿ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾದರ್ಚಿತ | ಯದ್ವಾ | ಅಯಮಿಂದ್ರೋ ಯದ್ಯಥಾಶ್ನೋ ಮೃಗ
ಇನಾತಿ ಜುಗುಯಾರ್ತಃ ಭಕ್ಷಯೇತ್ ತಥಾರ್ಚಿತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಗೂರ್ತೋದ್ಗೂರ್ತೇಂದ್ರ
ಮನಾಂ ಮನಸಂ ಸ್ತೋತ್ರಮಿಚ್ಛತಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಮಂದಯುಃ ಸ್ತುತಿಯುಕ್ತೋ ಮರ್ಯೋ ಹೋತಾ
ಮಾನುಷ ವಿಶಿಷ್ಟಮುಕ ಋತ್ವಿಗೈಃ ಕ್ವತ್ಪೋ ಯಾಗನಿಷ್ಪಾದಕಃ ಸನ್ನಿಥುನಾ ಮಿಥುನಾನಿ ಯುಗ್ಮೂಪಾಣಿ
ಯಾಜ್ಯಾ ಪುರೋನುನಾಕ್ಯಾದೀನಿ ಮಿಥುನಾ ವಾ ಜಾಯಾಪತಿರೂಪಃ ಸನ್ ಪ್ರ ಭರತೇ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ
ಸಂಪಾದಯತಿ | ತಸ್ಮಾದರ್ಚಿತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯತ್—ಯಾವೃಕಾಂಞದಿಂದ | (ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು) | ಅಶ್ವಃ—ವ್ಯಾಪಕವಾದ (ಪಾನಾದಿಗಳ
ಗೋಸ್ವರ ಧಾವಿಸುವ) | ಮೃಗಃ ನ—ಜಿಂಕೆಯಂತೆ | (ಅಶ್ವಃ—ಅಶನಶೀಲನಾಗಿ) | ಅತಿ ಜುಗುಯಾರ್ತಃ—
(ಹವಿರ್ಭಕ್ಷಣಗೋಸ್ವರ) ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾನೋ | ತತ್—ಅದ್ದರಿಂದ | [ಅಥವಾ ಅಶ್ವಃ—ಪಾನಾದಿಗಳ
ಗೋಸ್ವರ ಧಾವಿಸುವ | ಮೃಗಃ ನ—ಮೃಗದಂತೆ | ಯತ್—ಹೇಗೆ | ಅತಿ ಜುಗುಯಾರ್ತಃ—(ಇಂದ್ರನು)
ಶೀಘ್ರಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುವನೋ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆ)] ವೃಷಾ—ಹವಿರ್ವರ್ಷಕನಾದ ಯಜಮಾನನು | ಸ್ವೇದು
ಹವ್ಯೈಃ—ಸ್ವಾಯತ್ತ ಹವಿರ್ವಿಶಿಷ್ಟರಾದ | ವೃಷಭಿಃ—ಹವಿಸ್ಪ್ರದಾತ್ಯಗಳಾದ ಅಧ್ವರ್ಯು ಮೊದಲಾದವರಿಂದ
ಯುಕ್ತನಾಗಿ | ಅರ್ಚಿತಃ—(ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೆ | [ಅಥವಾ ವೃಷಾ—ಕಾಮವರ್ಷಕನಾದ ಇಂದ್ರನು |
ಸ್ವೇದುಹವ್ಯೈಃ—ಸ್ವಾಯತ್ತ ಹವಿರ್ವಿಶಿಷ್ಟರಾದ | ವೃಷಭಿಃ—ಹವಿಸ್ಪ್ರದಾತ್ಯಗಳಾದ ಅಧ್ವರ್ಯು ಮೊದಲಾದವ
ರಿಂದ | ಅರ್ಚಿತಃ—ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ |] (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | (ಹೇ) ಗೂರ್ತಃ—ಎಲೈ ಪರಾಕ್ರಮಿ
ಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಮನಾಂ—ಸ್ತುತಿಪ್ರಿಯರಾದ ದೇವತೆಗಳ | ಮಂದಯುಃ—ಸ್ತುತಿಯುಕ್ತನಾದ | ಮರ್ಯಃ

ಯೋತಾ—ಮರ್ತ್ಯನಾದ ಹೋತೃವು | **ಯಜತ್ರಃ**—ಯಾಗನಿಷ್ಠಾದಕನಾಗಿ | **ಮಿಥುನಾ**—ಯುಗ್ಮರೂಪನಾದ ಯಾಜ್ಞಾಪುರೋನವಾಕ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು (ಜಾಯಾಪತಿರೂಪನಾಗಿ) | **ಪ್ರ ಭರತೇ**—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾನೆ.

! ಭಾನಾರ್ಥ !

ಎಲೈ ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಹವಿಸ್ವದಾತ್ಮವಾದ ಯಜಮಾನನು ಅಧ್ವರ್ಯು ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಗ್ನಿ ಪುಷ್ಪನಾಗಿ, ನಿನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೆ, ಆ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕೆ, ನೀನೂ, ಕ್ಷುಪ್ತಿಪಾರ್ಷಾದಿಗಳಾದ ಹರಿಣವು ಪಾನಾದಿಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಓಡಿಬರುವಂತೆ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬರುತ್ತೀಯೆ. ಮರ್ತ್ಯನಾದ ಹೋತೃವು, ಸ್ತುತಿಪ್ರಿಯರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾ, ಯಾಜ್ಞಾಪುರೋನವಾಕ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

The showerer (of the oblation, the offerer of the sacrifice, assisted) by (the priests), presenting the oblations which have been provided by himself, adores (Indra), in order that he may hasten (to the rite), as a (thirsty) deer to the water. The mortal invoker (of the gods), O mighty Indra, whilst glorifying them who are desirous of praise, presents a twofold offering (to you)

1 ಶೀಲೇಷವಿಷಯಗಳಿಗಾಗಿ

ವೃಷಾ ಸ್ವೇದುಹವ್ಯೈಃ ವೃಷಭಿರರ್ಚಿತಃ ಹವಿಷಾಂ ವರ್ಷಿತಾ ಆಯಂ ಯಜಮಾನಃ | ಸ್ವಾಯತ್ತೇದ್ರಹವಿವ್ಯೈಃ ಯದ್ವಾ ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತೇಂಧಕಂ ಹವ್ಯಂ ಯೇಷಾಂ ತಾದ್ಯಶೈಃ ಹವಿಸ್ವದಾತ್ಮಭಿರಧ್ವರ್ಯಾರ್ಷಾದಿಭಿಃ ನಿಶಿಷ್ಯಸ್ತು ಅರ್ಚಯಂತೀಂದ್ರಂ | ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ವೃಷಾ ಎಂಬ ಪದವು ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಸ್ವೇದುಹವ್ಯೈಃ ಎಂಬ ಪದವು ಅಗ್ನಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ, ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇವರಿಂದ ಯಜಮಾನನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವವನಾಗಿ ಇಂಧನಗಳಿಂದಲೂ (ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಂದ) ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ ಉದ್ದೀಪ್ತನಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ (ಅಗ್ನಿಗಳಿಂದ) ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವನು ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವ ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರೊಡಗೂಡಿದ ಯಜಮಾನನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಬಹಳವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಯದ್ವಾ ವೃಷಾ ಫಲಶ್ಯ ವರ್ಷಿತಾ ಇಂದ್ರಃ ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣೈರಧ್ವರ್ಯಾರ್ಷಾದಿಭಿರರ್ಚಯಂತೀ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಹಾಗೆ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವರ್ಷಿಸುವವನಾದ ಇಂದ್ರನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ವೃಷಾ, ವೃಷಭಿಃ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಸಹ ವೃಷ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿವೆ. ವೃಷು-ಸೇಚನೇ; ವೃಷ-ಶಕ್ತಿಬಂಧನೇ; ಎಂಬ ಎರಡು ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಸುರಿಸು, ಚಿಮುಕಿಸು, ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ವೃಷ ಧಾತುವಿನಿಂದ ವೃಷಾ ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ರದವೂ, ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಎರಡನೆಯ ಧಾತುವಿನಿಂದ ವೃಷಭಿಃ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಪದವೂ ನಿಸ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದರೆ ವೃಷನ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವೂ, ಈ ಮೂಲದಿಂದ ವೃಷಪ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಇತರ ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪದೇ ಪದೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ನಿಯತವಾದ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ವೃಷನ್ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಯಾವ ಯಾವ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆಯೆಂದು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ ಅನಂತರ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಮುತ್ತಿಕೃಗಳಿಗಾಗಲಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವಾಗ ಅದರ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸೋಣ.

ಸೇಚನಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಪುಮಾನ್ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ವೃಷನ್ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನೇಕಕಡೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ ಪುಮಾನ್ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಸೂಚಕವಾಗಿ ಪುರುಷಪರ್ಮಾಯವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅಶ್ವಾದಿ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪರ್ಮಾಯವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಯೇ ತ ಇಂದ್ರ ದದುಷೋ ವರ್ಧಯಂತಿ ಮಹಿ ಕ್ಷತ್ರಂ ಸ್ವಪಿರಂ ವೃಷ್ಯಂ ಚ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೪-೮).

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಯಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವೃಷತ್ವಂ-ಪುಂಸ್ತ್ವಂ ಎಂದೂ,

ಸ್ತುತಃ ಶ್ರವಸ್ಯನ್ನವಸೋಪ ಮದ್ರಿಗ್ಯುಕ್ತಾ ಹರೀ ವೃಷಣಾ ಯಾಹ್ಯರ್ವಾಜ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೭-೧).

ಇಲ್ಲಿ ವೃಷಣಾ ಎಂದರೆ ಯುವಾಸಾ ಎಂದೂ

ಭೂಷನ್ನ ಯೋಧಿ ಬಭ್ರೂಷು ನಮ್ಮತೇ ವೃಷೇವ ಪತ್ತೀರಭೈತಿ ರೋರುವತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೦-೭).

ಇಲ್ಲಿ ವೃಷಾ ಇವ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸೇಕ್ತಾ ವೃಷಭ ಇವ ಸೇಚನೆ ಮಾಡುವ ವೃಷಭ (ಎತ್ತು) ದಂತೆ ಎಂದೂ,

ಮಿನಾತಿ ತ್ರಿಯಂ ಜರಿಮಾ ತನೂನಾಮಪೂ ನು ಪತ್ತೀರ್ವೃಷಣೋ ಜಗಮ್ಯುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೯-೧).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ವೃಷಣಿಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸೇಕ್ತಾರಃ ಪುರುಷಾಃ ಎಂದೂ ಇನ್ನೂ ಹೀಗೆಯೇ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದರಂತೆಯೇ ಪುಲ್ಲಿಂಗಸೂಚಕವಾದುದೂ, ಪುರುಷಪ್ರಾಣಿಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಮತ್ತು

ವೃಷಾ ವಾಂ ಮೇಘೋ ವೃಷಣಾ ಪೀಪಾಯೇ ಗೋರ್ನ ಸೇಕೇ ಮನುಸೋ ದಶಸ್ಕನ್ !

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೧-೮).

ದಿಸ್ತೋ ಹಿ ಪ್ಷಾ ವೃಷಣಂ ಪಿನ್ವಸಿ ತ್ವಚಂ ಕಂ ಚಿದ್ಯಾವೀರರರುಂ ಶೂರ ಮತ್ಯೈಂ ಪರಿವೃಣಕ್ತಿ ಮತ್ಯೈಂ !

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೯-೩).

ಶಾ ತೂ ತೇ ಸತ್ಯಾ ತುವಿನೈವ್ನು ವಿಶ್ವಾ ಪ್ರ ಧೇನವಃ ಸಿಸ್ರತೇ ವೃಷ್ಣ ಊಧ್ವಃ !

(ಋ. ಸಂ ೪-೨೨-೬).

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಷಕಃ, ವರ್ಷಣಪರಮನಸ್ಯಃ ! ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವುದು, ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವನು ಎಂದು ಸೇಚನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಇತರ ಅರ್ಥಗಳೂ ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತೋರಿದರೂ ಸಹ ವೃಷ್ಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಕ್ತಿ, ವೀರ್ಯ ಎಂಬರ್ಥವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಆ ಸ್ಯಾಯಸ್ಯ ಸಮೇತು ತೇ ವಿಶ್ವತಃ ಸೋಮ ವೃಷ್ಣೈಂ !

(ಋ. ಸಂ. ೧. ೯೧. ೧೬)

ಮಹಾ ಅಸಿ ಮಹಿಷ ವೃಷ್ಣೈಭಿರ್ಧನಸ್ಪುದುಗ್ರ ಸಹಮಾನೋ ಅನ್ಯಾನ್ !

(ಋ. ಸಂ ೩ ೪೬. ೨)

ಏ ಚರ್ಮಣೇವ ಧಿಷಣೇ ಅವರ್ತಯದ್ವೈಶ್ವಾನರೋ ವಿಶ್ವಮಧತ್ತ ವೃಷ್ಣೈಂ !

(ಋ ಸಂ. ೬. ೮. ೩.)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೀರ್ಯ ಮತ್ತು ಪರಾಕ್ರಮ ಎಂಬರ್ಥವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿಯೇ ವೃಷ್ಣ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದ ರಿಂದ ಅಂತಹ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿದೆಯೆಂದು ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪೋಷಾ ಆನಸಃ ಸರತ್ತಂಪಿಷ್ವಾದಹ ಬಿಭ್ಯುಷೀ | ನಿ ಯತ್ಸೀಂ ಶಿಶ್ವಫದ್ವೈಷಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೩೦-೧೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಅದರೆ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೇವತೆಯು ನ್ನುದ್ವೇಶಿಸಿದೆಯೆಂಬ ಸಂಶಯಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದೊಂದುಸಲ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯರೂ ಸಹ ಪ್ರಕೃತ ವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವಂತೆ, ಈ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಮಾಡುವಾಗ ಅವರ ವಿವರಣೆಯು ಅಷ್ಟು ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿಲ್ಲ.

ವೃಷಾ ಛಂದುರ್ಭವತಿ ಹರ್ಮತೋ ವೃಷಾ ಕ್ಷೇಮೇಣ ಧೇನಾಂ ಮುಘವಾ ಯದಿಸ್ವತಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೫-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಮಾಡಿರುವಂತೆಯೇ, ವ್ಯಷಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ವ್ಯಷಾ-ಹವಿಷಾಂ ವರ್ಷಯಂತಾ ಯಮಾನಃ ಎಂದೂ ಅನಂತರ ಯದ್ವಾ ವ್ಯಷಾ-ಇಂದ್ರಃ ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವಾಗ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ನಾನಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲೂ ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅರ್ಧಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಭಾವಗರ್ಭಿತವಾದ ಈ ಪದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ Max Muller ಎಂಬ ಆಂಗ್ಲವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರನು ಈ ಪದದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವ ಭಾವಗಳ ಗಭೀರತೆಯನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

In ವ್ಯಷನ್ we have one of those words which it is almost impossible to translate accurately. It occurs over and over again in the Vedic hymns and if we once know the various ideas which it either expresses or implies we have little difficulty in understanding its import in a vague and general way though we look in vain for corresponding terms in any modern language and we shall see how difficult it would be to translate such terms without losing either the key-note that was still sounding, or the harmonies which were set vibrating by it in the minds of the poets and their listeners

[S B.E. vol. XXXII, P. 138-139]

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಹವಿಷ್ವದರಾದ ಋಕ್ವಿಕ್ಕುಗಳೆಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ವೀಡ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಃ ಮೃಗೋ ನ ಅತಿಜುಗುರ್ಯಾತ್—ವ್ಯಾಪಕಃ ಪಾನಾದ್ಯರ್ಥಂ ಧಾವನ್ ಹರಿಣಾದಿವ ಆಯಮಿಂದ್ರಃ ಅಶನಶೀಲಸ್ಥಃ ಅತ್ಯರ್ಥಮುದ್ಯುಜ್ಯೋ ಹವಿರ್ಭಕ್ಷಣಾಯ | ಅಶ್ವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೧) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಕಃ ಎಂದು ಮೃಗಪರವಾಗಿಯೂ, ಅಶನಶೀಲಃ ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥಬೋಧಕವೆಂದು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ನ ಎಂಬ ಪದವು ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅಸ್ವಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೃಗ ಇವ ಇಂದ್ರಃ ಪಾನಾದಿಗಳಿಗಾಗಿ (ನೀರು ಕುಡಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಓಡುತ್ತಿರುವ ಮೃಗದ ಹಾಗೆ ಇಂದ್ರನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬಂದು ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಉದ್ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಜಿಂಕೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಮೃಗದ ಹೋಲಿಕೆಯಿಂದ ನರ್ತಿಸಿದೆ

ಮೃಗಃ—ಮೃಗೋ ಮಾಪ್ಯೇರ್ಗತಿಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೧-೨೦) ಗತ್ಯರ್ಥವಾದ ಮೃಚ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ನಿತ್ಯಂ ಹ್ಯಸೌ ಗಚ್ಛತಿ ಇವನು ನಿತ್ಯಸಂಚಾರಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ ಅನ್ವೇಷಣಶೀಲೋ ವಾಯಾವಾಗಲೂ ತನ್ನ ಆಹಾರವನ್ನು ಹುಡುಕುವವನು ಎಂದೂ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಯಥಾ ಕ್ಷುಪ್ತಿಸಾಮಾದಿತಃ ಮೃಗಃ ಶೀಘ್ರಮುದ್ಯುಜ್ಯೋ ತಥಾಯಮಿಂದ್ರೋಽಪಿ—ಹಸಿವು ಮತ್ತು ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳಿಂದ ಕ್ಲೇಶವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಮೃಗವು ತನ್ನ ಆಹಾರಪಾನಗಳಿಗಾಗಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಓಡಿ ಬರುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬರುವನೆಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಯದ್ವಾ ಆಯಮಿದ್ರಃ ಅಶ್ನೋ ವ್ನುಗ ಇವ ಅತಿಜುಗುರ್ಯಾತ್ ಭಕ್ಷಯೇತ್ ತಥಾ ಅರ್ಚತಿ | ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳಿಂದ ಬಳಲಿರುವ ಮೃಗವು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಭಕ್ಷಿಸಿ ತನ್ನ ಹರಿವೆಯನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡು ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ ಯಜಮಾನನು ಇಂದ್ರನ ಹರಿವೆಯು ಅಡಗಿ ಅವನು ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವ ಹಾಗೆ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಜುಗುರ್ಯಾತ್—ಜುಗುರ್ಯಾತ್, ಜುಗುರ್ಮುಃ ಜುಗುರ್ವಣಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜ್ಯ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಜರತೇ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅರ್ಚತಿ ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಅಭಿ ಅತಿ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಪಸರ್ಗಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅಭೀ ನೋ ಅಗ್ನ ಉಕ್ಥಮಿಜ್ಜು ಗುರ್ಯಾ ದ್ಯಾವಾಕ್ಷ್ವಾಮಾ ಸಿಂಧವಶ್ಚ ಸ್ವಗೂರ್ತಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೦-೧೩).

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಸ್ತುತಿ ಎಂದರೆ ನಿಶೇಷರೀತಿಯಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿದೆಯೆಂಬ ಅಂಗೀಕಾರವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿ ಎಂದರ್ಥ

ಪ್ರ ಸೋಷದಪ ಗಾಸಿಷಚ್ಚ್ರವತ್ಸಾಮ ಗೀಯಮಾನಂ | ಅಭಿ ರಾಧಸಾ ಜುಗುರತ್ |

(ಋ ಸಂ ೮ ೨೧-೫).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಗೃಣಾತು—ಸ್ವೀಕರಿಸು ಎಂಬರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಅರ್ಚನಾಕರ್ಮದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಸ್ವೀಕಾರ್ಯಕಾರ್ಯದಲ್ಲಾಗಲಿ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅದರಾತಿಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ಈ ಪದವು ಪ್ರಯೋಗವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅದರಪೂರ್ವಕವಾದ ಸ್ವೀಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮನಾಂ ಮಂದಯಾಃ ಮರ್ಯಾ ಹೋತಾ ಯಜತ್ರಃ—ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಶ್ರವಣ ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಪರಿಸುವ ಮನುಷ್ಯನಾದ ಹೋತ್ರವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಯಾಗವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಈ ಹೋತ್ರವು, ಯಾಜ್ಞ್ಯ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಎಂಬ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಪರಿಸುವನು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಹೋತ್ರವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನೂ ದಂಪತಿ ರೂಪದಿಂದ (ಪತಿಪತ್ನೀರೂಪದಿಂದ) ಇರುವವನಾಗಿ ಯಾಗವನ್ನು ಎಡಬಿಡದೆ ಆಚರಿಸುವನು ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಜಮಾನನು ಪೂಜಿಸುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಗೂರ್ತ—ಗೂರ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲನಾದ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಶಂಸಿತವಾದ, ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹವಾದ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ

ತಂ ವಃ ಸಖಾಯೋ ಮದಾಯ ಪುನಾನಮಭಿ ಗಾಯತ |

ಶಿತುಂ ನ ಯಜ್ಞೈಃ ಸ್ವದೆಯಂತ ಗೂರ್ತಿಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೯-೧೦೫-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗೂರ್ತಿಭಿಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಭಿಃ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಎಂದೂ,

ತಂ ಗೂರ್ತಯೋ ನೇವಮನಿಷಃ ಪರಿಣಿಷಃ ಸಮುದ್ರಂ ನ ಸಂಚರಣೇ ಸನಿಷ್ಯವಃ |

ಪತಿಂ ದಕ್ಷಸ್ಯ ವಿವಥಸ್ಯ ನೂ ಸಹೋ ಗಿರಿಂ ನ ವೇನಾ ಅಭಿ ರೋದ ತೇಜಸಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೬-೨).

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಾರಾಃ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹವಾದ ಇಂದ್ರನ ಪರಾಕ್ರಮವೆಂದರ್ಥ.

ಮರೈಃ—ನುರೈಃ ಮನುಷ್ಯೋ ಮರಣಧರ್ಮಾ | ಮರಣಧರ್ಮವಿರುವುದರಿಂದ (ಸಾವಿಗೀಡಾಗುವುದರಿಂದ) ಮಾನವನಿಗೆ ಮುಷ್ಯನೆಂದು ಹೆಸರು. (ನಿ. ೩-೧೫).

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಆರ್ಚತ್—ಆರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಬ್.

ಸ್ವೇದು ಹವ್ಯೈಃ—ಸ್ವಯಂ ಇತ್ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಹವ್ಯಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ಸ್ವೇ ದುಹವ್ಯಾಃ-ತೈಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜುಗುರ್ಯಾತ್—ಗೃ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಲಿಜಾನಲ್ಲಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಪ್ಲ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಉತ್ಪ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ಲ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಕುರೋಶ್ಚಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವ ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಯಾಸುಸು ಉದಾತ್ತವೆಂದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಮಂದಯಾಃ—ಮಂದವಾತ್ಯನಃ ಇಚ್ಛತಿ. ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೈಚ್ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೈಚ್. ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋ ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೈಚಿನ ಅಕಾರಲೋಪ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮನಾಮ್—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಷ್ವೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾನೇಕಾಚ್ಛ್ವತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ,

ಭರತೇ—ಭೃಜ್ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ, ಶಪ್, ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಮಯಾಃ—ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ. ಧಾತು ಅಂತರ್ಭಾವಿತನ್ಯಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಛಂದಸಿ ನಿಷ್ಪರ್ಕೈಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಇದು ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಯತೋನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿಥುನಾ—ಮಿಥ ಎಂಬುದು ಸೌತ್ರ ಧಾತು. ಕ್ಷುಧಿಸಿಶಿ—(ಉ. ಸೂ. ೩೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಲಭೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಯಜತ್ಯಃ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು. ಧಾತು. ಅಮಿನಕ್ತಿ ಯಜಿವಧಿ—(ಉ. ಸೂ. ೩೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನಕ್ಷದ್ವೋತಾ ಪರಿ ಸದ್ಮ ಮಿತಾ ಯನ್ವರದ್ಗ ಭ್ರಮಾ ಶರದಃ ಸ್ಯಥಿವ್ಯಾಃ |

ಕ್ರಂದದಶ್ವೋ ನಯಮಾನೋ ರುವದ್ಗಾರಂತರ್ದೂತೋ ನ ರೋದಸೀ
ಚರದ್ವಾಕ್ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ನಕ್ಷತ್ | ಹೋತಾ | ಪರಿ | ಸದ್ಮ | ಮಿತಾ | ಯನ್ | ಭರತ್ | ಗರ್ಭಂ | ಅ | ಶರದಃ | ಸ್ಯಥಿವ್ಯಾಃ |

ಕ್ರಂದತ್ | ಅಶ್ವಃ | ನಯಮಾನಃ | ರುವತ್ | ಗಾಃ | ಅಂತಃ | ದೂತಃ | ನ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಚರತ್ |
ವಾಕ್ || ೩ ||

! ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ !

ಹೋತಾ ಹೋಮನಿಷ್ಠಾದಕೋಽಯಮಗ್ನಿಮಿತಾ ಪರಿಮಿತಾ ಸದ್ಮ ಸದನಾನಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ-
ಸ್ಥಾನಾನಿ ಪರಿ ಯನ್ ಪರಿತೋ ಗಚ್ಛನ್ನಕ್ಷತ್ | ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ | ವ್ಯಾಪ್ಯ ಚಿ ತರದಃ ಸಂವತ್ಸರಸಂಬಂಧಿನಂ
ಸ್ಯಥಿವ್ಯಾ ಭೂಮ್ಯಾಕ್ ಸಂಬಂಧಿನಂ ಗರ್ಭಂ ಗರ್ಭಸ್ಥಾನೀಯಮನ್ನಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮಾ ಭರತ್ | ಆಹರತಿ |
ಸ್ವೀಕರೋತಿ | ಸಂಭರತಿ ವಾ | ಸಂವತ್ಸರಸಂಯುತಂ ವರ್ಧಿತಂ ಭೂಮ್ಯಾಮುತ್ಪನ್ನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ |
ಸಂವತ್ಸರಸಂಬಂಧಿನಂ ವಸಂತಾದಿಕಾಲೇ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾದಿಷು ದೀಯಮಾನಂ ಪಾರ್ಥಿವಂ ಹವಿರ್ಭ-
ರತ್ | ವಸಂತೇ ವಸಂತೇ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಯಜೇತೇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತಥಾ ಕೃತ್ವಾ ಕ್ರಂದದಶ್ವಃ | ಲುಪ್ತೋ-
ಪಮಮೇತತ್ | ಅಶ್ವ ಇವ ಕ್ರಂದತಿ ಹರ್ಷಾತಿತಯಾತ್ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ನಯಮಾನೋ ನಯದಿಂ-
ದ್ರಾಯ ಹವಿರ್ಭಾರಂ | ಕಿಂಚಿ ಗೌರ್ಗಂತೋದ್ವ್ಯತೋ ವೃಷ ಇವ ರುವತ್ | ರಾತಿ | ಶಬ್ದಾಯತೇ |
ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ದೂತೋ ನ ವಾತ್ಸಾರಹೋದ ದೂತ ಇವ ರೋದಸೀ ರೋದಸ್ಯೋದ್ಯಾನ್ವಾಪ್ಯಥಿವ್ಯೋ-
ರಂತರ್ಮಧ್ಯೇ ರೋದಸ್ಯೋರಂತರಾವಾಕ್ ಸ್ತಾಯಮಾನಃ ಸ್ತುವನ್ ವಾ ದೇವಾಂಶ್ಚರತ್ | ಚರತಿ |
ಗಚ್ಛತಿ | ಹವಿಸ್ವೀಕಾರಾಯ ಸ್ಯಥಿವೀಂ ತಪ್ತಾಪಣಾಯ ದ್ಯುಲೋಕಂ ಚಿ ಪರಿಭ್ರಮತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||
ವಕ್ತ್ರೇಃ ಕರ್ತರಿ ಕರ್ಮಣಿ ವಾ ಕ್ವಿಬ್ಜುಟೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿಬ್ಜೀರ್ಘ್ನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಭಾವಕ್ಕ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಹೋತಾ—ಹೋಮನಿಷ್ಠಾದಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ಮಿತಾ—ಪರಿಮಿತವಾದ | ಸದ್ಮ—ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ
ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು | ಪರಿ ಯನ್—ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುವವನಾಗಿ | ನಕ್ಷತ್—ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ (ಅನಂತರ) |
ಶರದಃ—ಸಂವತ್ಸರ ಸಂಬಂಧಿಯೂ (ಸಂವತ್ಸರ ಪಥ್ಯಂತ) | ಸ್ಯಥಿವ್ಯಾಃ—ಸ್ಯಥಿವೀಸಂಬಂಧಿಯೂ ಆದ
(ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಅದರ) | ಗರ್ಭಂ—(ಭೂಮಿಯ) ಗರ್ಭಸ್ಥಾನೀಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ಅ ಭರತ್—

ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾನೆ) | [ಅಥವಾ ಶರದಃ--ಸಂವತ್ಸರಸಂಬಂಧವಾದ ವಸಂತಾದಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದೀಯಮಾನವಾದ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಗರ್ಭಂ--ಪೃಥಿವೀ ಗರ್ಭಭೂತವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ಅ ಭರತ್ - ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ] (ಸ್ವೀಕರಿಸಿ) | ನಯಮಾನಃ--(ಇಂದ್ರನಿಗೋಪ್ಸರ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) ವಹಿಸುತ್ತಾ | ಅತ್ರಃ ಕ್ರಂದತ್--(ಸಂತೋಷದಿಂದ) ಅಶ್ವದಂತೆ ಕೆನೆಯುತ್ತಾನೆ (ಮತ್ತು) | ದೂತಃ ನ--ವಾರ್ತೆಗಳನ್ನು ತರುವ ದೂತನಂತೆ | ರೋದಸೀ ಅಂತಃ--ದ್ರಾವ್ಯವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ | ವಾಕ್-- ಸ್ವಾಯ ಮಾನನಾಗಿ (ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾ) | ಚರತ್--ಸಂಚರಿಸುವನಾಗಿ | ಗೌಃ--ವೃಷಭದಂತೆ | ರುವತ್--ಶಬ್ದವಾಡುತ್ತಾನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಪರಿಮಿತವಾದ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾದ, ಭೂಗರ್ಭಸ್ಥಾನೀಯವಾದ ಹವೀರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೋಪ್ಸರ ಅದನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತಾ ಹರ್ಷದಿಂದ ಅಶ್ವದಂತೆ ಕೆನೆಯುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ದೂತನಾಗಿ ದ್ರಾವ್ಯವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಗೂಳಿಯಂತೆ ಗುಟುರು ಹಾಕುತ್ತಾನೆ

English Translation

The invoker (of the gods, Agni), pervades the measured stations (of the altars), and accepts that (oblation), which is the germ of the year and of the earth, as a horse neighs when bringing (the offering to Indra), as a bull bellows like a messenger proclaiming (his message) between and earth

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಹೋತಾ--ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕೋ ಅಯಮಗ್ನಿಃ | ಹೋತೃಶಬ್ದವು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಕ್ರಾಂತಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ ಋತ್ವಿಜನನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಲಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಅವರಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಯಾಗವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಅಗ್ನಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು

ಅಲ್ಲದೇ, ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕಂ ಆಹ್ವಾತಾರಂ ವಾ | ಹವಿರಾಧ್ಯರ್ಪಣೆಗಳಿಂದ ಹೋಮಸಂಪಾದಕನು ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು ಎಂದು ಹೋತೃವಿಗೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳುಂಟೆಂದು ಹೋತೃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಚರ್ಚಾರೂಪದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ ಅದು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವಿನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ

ಯಜ್ಞೋ ವೈ ದೇವೇಭ್ಯ ಉದಕ್ರಾಮತ್ತಮಿಷ್ಟಿಭಿಃ ಪ್ರೌಷಮೈಚ್ಛೈನ್ಯದಿಷ್ಟಿಭಿಃ ಪ್ರೌಷಮೈಚ್ಛಂ-
 ಸ್ತದಿಷ್ಟೀನಾಮಿಷ್ಟಿತ್ವಂ ತಮನ್ವವಿಂದನ್ | ಅನುವಿತ್ತಯಜ್ಞೋ ರಾಧ್ನೋತಿ ಯ ಏವಂ
 ವೇದ | ಅಹೂತಯೋ ವೈ ನಾಮೈತಾ ಯದಾಹುತಯ ಏತಾಭಿವೈ ದೇವಾನೈಜಮಾನೋ
 ಹ್ಯಯತಿ ತದಾಹುತೀನಾಮಾಹೂತಿತ್ವಂ | ಊತಯಃ ಖಲು ವೈ ತಾ ನಾಮ ಯಾಭಿದೇವಾ
 ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಹವಮಾಯಂತಿ ಯೇ ವೈ ಪಂಥಾನೋ ಯಾಃ ಸ್ತುತಯಸ್ತಾ ವಾ ಊತಯಸ್ತ
 ಉ ಏವೈತತ್ಸ್ವರ್ಗಯಾಣಾ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಭವಂತಿ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೨).

ಒಂದು ಸಲ ಯಜ್ಞವು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ದೂರವಾಯಿತು ಆಗ ಅವರು ಆಹುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು
 ಪುನಃ ಪಡೆದರು. ಆಹುತಿಯೆಂದರೆ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಆಹ್ವಾನನಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಮಾಡತಕ್ಕ
 ಅರ್ಪಣೆ ಇಂತಹ ಆಹುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸುವವನಿಗೆ ಹೋತೃವೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಇನ್ನೊಂದು
 ವ್ರತ್ತಿಯು ಏಳುತ್ತದೆ

ತದಾಹುರ್ಯದನೋಽ ಜುಹೋತೃಭ ಯೋಽನು ಚಾಹ ಯಜತಿ ಚ ಕಸ್ಮಾತ್ತಂ ಹೋತೇತ್ಯಾ-
 ಚಕ್ಷತ ಇತಿ | ಯದ್ವಾವ ಸ ತತ್ರ ಯಥಾಭಾಜನಂ ದೇವತಾ ಅಮುಮಾವಹಾಮುಮಾವಹೇತ್ಯಾ-
 ವಾಹಯತಿ ತದೇವ ಹೋತುರ್ಹೋತೃತ್ವಂ ಹೋತಾ ಭವತಿ | ಹೋತೇತ್ಯೇನಮಾಚಕ್ಷತೇ
 ಯ ಏವಂ ವೇದ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೨).

ಆಹುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸುವವನೇ ಬೇರೆ, ಅಹುತೃರ್ಪಣಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮಂತ್ರವನ್ನು ಚೈರವವನೇ ಬೇರೆ
 ಯಾದರೂ ಸಹ ಅರ್ಪಣಮಂತ್ರವನ್ನು ಚೈರವವನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಹೋತೃವೆಂಬ ಹೆಸರು ಉಚಿತವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ,
 ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸತಕ್ಕವನು ಆಯಾ ಅರ್ಪಣಾಪರಿಮಾಣಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯುವುದ
 ರಿಂದ ಅವನಿಗೂ ಹೋತೃವೆಂಬ ಹೆಸರು ಸರಿಯಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿ ಅನಂತರ.

ಮನೋ ವೈ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೈತ್ರಾವರುಣೋ ವಾಗ್ನಿಜ್ಞಸ್ಯ ಹೋತಾ |

(ಐ ಬ್ರಾ. ೬-೫).

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ವಾಕ್ಯಿಗೂ ಹೋತೃವಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಮತ್ತು.

ಸೀದ ಹೋತಃ ಸ್ಯ ಉ ಲೋಕೇ ಚಿಕಿತ್ಸಾನಿತ್ಯಗ್ನಿವೈ ದೇವಾನಾಂ ಹೋತಾ ತಸ್ಯೈಷ ಸೋ
 ಲೋಕೋ ಯದುತ್ತರವೇದೀನಾಭಿಃ... .. ನಿ ಹೋತಾ ಹೋತೃಷದನೇ ವಿಧಾನ
 ಇತ್ಯಗ್ನಿವೈ ದೇವಾನಾಂ ಹೋತಾ ತಸ್ಯೈತದ್ವೋತೃಷದನಂ ಯದುತ್ತರವೇದೀನಾಭಿಃ ||

(ಐ ಬ್ರಾ. ೫-೨).

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಹೋಮನಿಷ್ಠಾದಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದೇವಹೋತೃವೆಂದು ಸಂಭೋಧಿಸುತ್ತವೆ. ಅದುದರಿಂದ
 ಪ್ರಕೃತವಾದ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೋತಾರಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹೋಮನಿಷ್ಠಾದಕಂ ಆಹ್ವಾತಾರಂ ವಾ ಎಂದು ಅರ್ಥ
 ಮಾಡಬಹುದು. ಕ್ರಂದದಶ್ಚ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಹೋತೃತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ನಕ್ಷತ್—ವ್ಯಾಪ್ತೋತಿ | ಇನ್ನತಿ, ನಕ್ಷತಿ, ಅಕ್ಷಾಣಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೧೦ ವ್ಯಾಪ್ತಿಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗುವುದರಿಂದ (ನಿ ೩-೧೦) ಅಭಿನಕ್ಷತಿಯೆಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸು, ಸುತ್ತವರಿ ಎಂದರ್ಥ

ಪ್ರ ಪರ್ವತಾ ಅನವಂತ ಪ್ರ ಗಾವಃ ಪ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾಣೋ ಅಭಿನಕ್ಷಂತ ಇಂದ್ರಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೯೬-೫).

ಸರಸ್ವತೀಂ ಯಾಂ ಓತರೋ ಹವಂತೇ ದಕ್ಷಿಣಾ ಯಜ್ಞಮಭಿನಕ್ಷಮಾಣಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೭೯).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿನಕ್ಷಂತೇ, ಅಭಿನಕ್ಷಮಾಣಾಃ ಎಂದರ ಸುತ್ತವರಿಯು ನಿಂತುಕೊಂಡರು ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಾಗ್ನಿಯು ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ ಯಜ್ಞ ಸದನವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ನಿಂತಿದ್ದುನೆಂದರ್ಥ

ಮಿತಾ ಸದ್ಯ ಪರಿಯೌ ನಕ್ಷತ್—ಸದ್ಯ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೯) ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೧೩) ಸದ್ಯಸೇ ಎಂದು ದ್ರವ್ಯವ್ಯಭಿವೇಶನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೨೨) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಾಸಸ್ತಾನವಾದ ಗೃಹವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸಮೀಪವಾದ ಅಹವಸೇಯ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಎಂಬ ತನ್ನ ಹೆಸರಿಗೆ ಅನುರೂಪವಾದ ತನ್ನ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೂರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಶರದಃ ಸೃಧಿವ್ಯಾಃ ಗರ್ಭಮಾಭರತ್—ಸಂವತ್ಸರಸಂಬಂಧಿನಂ ಭೂಮ್ಯಾಕ್ಶ ಸಂಬಂಧಿನಂ ಹರ್ನಿಫಕ್ಷಣಂ ಗರ್ಭಸ್ತಾನೀಯಮನ್ನಂ ಸ್ವೀಕರೋತಿ ಸಂಭರತಿ ವಾ | ರಜಚ್ಚುಬ್ಧವು ಎಂದರೆ ರರತ್ಯಾಲವು ಶರಚ್ಚೈತಾ ಅಸ್ಯಾನೋಷಧಯೋ ಭವಂತಿ ಓಪಧಿಗಳು (ವೃಕ್ಷಮೂಲಿಕಾದಿಗಳು) ಒಣಗತಕ್ಕ ಕಾಲವೆಂದೂ, ಅಧವಾ ಶೀರ್ಣಾ ಅಪ ಇತಿ ವಾ (ನಿ ೪ ೨೬) ಉದಕಗಳು ಶೋಷಿತವಾಗುವ ಕಾಲವೆಂದೂ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಷದ ಕೊನೆಯವರಿಗೂ, ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಮತ್ತು ರರತ್ಯಾಲದಲ್ಲಿ ಶೋಷಿತವಾಗುವ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಅನ್ನವನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವನು ಅಧವಾ ಸ್ವೀಕರಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ “ವಸಂತೇ ವಸಂತೇ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಯಜೇತ” ಇತಿ ತ್ರುತೇಃ | ವಸಂತಾದಿಕಾಲೇ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋಮಾದಿಷು ಸಂವತ್ಸರಸಂಬಂಧಿನಂ ದೀಪ್ಯಮಾನಂ ಪಾರ್ಥಿವಂ ಹವಿಃ ಭರತ್ ವಸಂತಃಕುಪು ನಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋಮಯಾಗವನ್ನು ಆಚರಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಆಯಾಯ ಯಾಗಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ವಸಂತ ಋತುವೇ ಮೊದಲಾದ ಆಯಾಯ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ (ಆಯಾಯ) ಸಂವತ್ಸರವು ಪೂರ್ಣವಾಗುವವರಿಗೂ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ಅಲ್ಲದೇ, ಅಗ್ನಿ, ವಸಂತ, ಹವಿಸ್ಸು ಇವುಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ತದ್ಯದೇತೇತ್ರೋಪದಧಾತಿ ಸಂವತ್ಸರ ಏಷೋಗ್ನಿರಿಮ್ಸು ಲೋಕಾಃ ಸಂವತ್ಸರಸ್ತಸ್ಯಾಯು-
ಮೇವ ಲೋಕಃ ಪ್ರಥಮಾ ಚಿತಿರಯಮಸ್ಯ ಲೋಕೋ ವಸಂತ ಯತುಸ್ತದ್ಯದೇತೇತ್ರೋಪ-
ದಧಾತಿ ಯದೇವಾಸ್ಯೈತೇ ಅತ್ನಸ್ತದಸ್ಮಿನ್ನೇತತ್ತತಿದಧಾತಿ ತಸ್ಯದೇತೇತ್ರೋಪ-
ದಧಾತಿ ||
(ಶ. ಬ್ರಾ. ೭-೪-೨-೩೦).

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಅಗ್ನಿ ಗೂ ಸಂವತ್ಸರಕ್ಕೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ಪ್ರಥಮಚಿತಿಗೂ ವಸಂತಕ್ಕೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ ಮತ್ತು,

ಯದ್ವೇವೈತೇತೈಶೋಪದಧಾತಿ | ಪ್ರಜಾಪತಿರೇಷೋಽಗ್ನಿಃ ಸಂವತ್ಸರ ಉ ಪ್ರಜಾಪತಿಶ್ಚ ಸ್ಯ
ಪ್ರತಿಷ್ಠೈವ ಪ್ರಥಮಾ ಚಿತಿಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠೋಽಸ್ಯ ವಸಂತ ಯತಸ್ತದ್ಯದೇತೇತೈಶೋಪದಧಾತಿ
ತೇಽನಂತರ್ಹಿತೇ ವಿಶ್ವಜ್ಯೋತಿಷ ಉಪದಧಾತಿ ಪ್ರಜಾ ವೈ ವಿಶ್ವಜ್ಯೋತಿಃ
ಯತುಭಿವ್ಯೇವ ಗರ್ಭೀ ಸಂತಂ ಸಂಪಶ್ಯನ್ಮೃತುಭಿರ್ಜಾತಂ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೭-೪-೨-೩೧).

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪೃಥಿವಿಗೂ ಸಂವತ್ಸರಕ್ಕೂ ಇತರಕ್ಕೆ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಸಂವತ್ಸರ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಹವಿರಾವ್ಯುತ್ಪನ್ನವು ಪೃಥಿವೀಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದಂತೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಕ್ರಂದದಶ್ವಃ—ಅಶ್ವ ಇವ ಕ್ರಂದತಿ ಹರ್ಷಾತಿಶಯಾತ್ | ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಮಾಬಾಹಕವಾದ ಇವ ಎಂಬ ಪದವು ಸ್ವಯುಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಸಂತೋಷದಿಂದ ಇರುವ ಅಶ್ವವು ಧ್ವನಿ ಮಾಡುವ ಹಾಗೆ, ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ನಯಮಾನಃ ಗೌಃ ರುವತ್—ನಯಂನ್ನಿಂದ್ರಾಯ ಹವಿರ್ಭಾರಂ | ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ರಾಶಿರಾಶಿಯಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಒಯ್ಯುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಗೌಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ ಎತ್ತು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಹೋರೆಯನ್ನು ಹೋರುವ ಮದಿಸಿದ ಎತ್ತಿನಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುವನು ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿದೆ

ದೂತೋ ನ ರೋದಸೀ ಅಂತಃ ವಾಕ್ ಚರನ್—ಅಗ್ನಿಯು ವರ್ತಮಾನವನ್ನು ಅವರವರಿಗೆ ತಲಪಿಸುವ ದೂತನ ಹಾಗೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತಾನೂ ಋತ್ವಿಜರಿಂದ ಸ್ತುತಿಶಬ್ದವನ್ನು ತಿಳಿಸುವವನಾಗಿ, ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತಾನೇ ಸ್ತುತಿಸುವವನಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ, **ಹವಿಸ್ವೀಕಾರಾಯ ಪ್ರಥಿವೀಂ ತಕ್ಶುಪಿಣಾಯ ದ್ಯುಲೋಕಂ ಚ ಪರಿಭ್ರಮತಿ** ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಮಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಬರುವನು, ಮತ್ತು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ತಲಪಿಸಲು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುವನು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಸಂಚಾರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಕ್ರಮದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಹೀಗೆ ಸಂಚರಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಾರ್ತಾಹಾರಿಯಾದ ದೂತನ ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಮಾಡಿ ಹೇಳಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕಿಯಾ ||

ನಕ್ಷತ್—ನಕ್ಷ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಛಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಙ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸದ್ಮ—ಷಡ್‌ಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು. ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಮನಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯನ್—ಇತ್ಯಾ ಗತೌ. ಧಾತು ಲಟಿಗೆ ಶತ್ಪಾದೇಶ. ಇಣೋ ಯಾನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ

ಭರತ್—ಹೃಷ್ ಹರಣೇ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೃಗ್ಯಯೋರ್ಭಕ್ತ್ಯಂದಸಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಶಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಕ್ರಂದತ್—ಕ್ರದಿ ಆಹ್ವಾನೇ ರೋದನೇ ಚ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ಪಾದೇಶ ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಆಧವಾ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಬ್. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನಯಮಾನಃ—ಣೀಷ್ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಾನಜಾದೇಶ ಶಪ್ ಏಕರಣ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. ಆನೇಮುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಾಗಮ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವ್ಯ ತಾಸ್ಯನು-

ದಾತ್ವೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ವವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ರುವತ್—ರು ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು ಲಟಿಗೆ ಶತ್ಪಾದೇಶ. ಅಚಿತ್ಸುಧಾತುಭ್ಯುವಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉವವಾ ದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ

ಚರತ್—ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಞೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿವಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಾಕ್—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು ಕ್ವಿಬ್ಬಚಿಪ್ರಚ್ಛಿ—(ಉ ಸೂ. ೨-೨೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿ ಯಲ್ಲಿ ಅಧವಾ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ದಿ.ಘ್ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಭಾವ. ಪದಾಂತದಲ್ಲಿ ಕುತ್ಯ || ೩ ||

! ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತಾ ಕರ್ಮಾಷ್ಠತರಾಸ್ತೈ ಪ್ರ ಚ್ಯಾತ್ನಾನಿ ದೇವಯಂತೋ ಭರಂತೇ |
ಜುಜೋಷದಿಂದ್ರೋ ದಸ್ಮವರ್ಚಾ ನಾಸತ್ಯೇವ ಸುಗ್ಯೋ ರಥೇಷ್ಠಾಃ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತಾ | ಕರ್ಮ | ಅಷ್ಠತರಾ | ಅಸ್ತೈ | ಪ್ರ | ಚ್ಯಾತ್ನಾನಿ | ದೇವಯಂತಃ | ಭರಂತೇ |
ಜುಜೋಷತ್ | ಇಂದ್ರಃ | ದಸ್ಮವರ್ಚಾಃ | ನಾಸತ್ಯೇವ | ಸುಗ್ಯಃ | ರಥೇಷ್ಠಾಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತಾ ತಾನ್ಯಪತರಾಪ್ತರಾಣಿ ನ್ಯಾಪ್ತತರಾಣಿ ವಾ ಹವೀಂಷ್ಯಸ್ವಾ ಇಂದ್ರಾಯ ತದರ್ಥಂ ಕರ್ಮ |
 ಕುರ್ಮ | ಸಂಸಾದಯಾಮಃ | ಕೃಷಾಶ್ವಾಂದಸೇ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥೇ ಲುಚ್ಛಾ ಮಂತ್ರೇ ಘನೇತಿ ಚ್ಚೇರ್ಲು-
 ಕ್ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯರ್ಥೇತ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವೇನ ಜಾತ್ವಾಭಾವಾದ್ಗುಣಃ || ಜ್ಯೋತ್ಸಾನಿ ಜ್ಯಾವಯಿತ್ರೀಣಿ
 ದೈಧಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸ್ತುಕೀಯಾನಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾನಿ ವಾ ದೇವಯಂತೋ ದೇವಾನಾತ್ಮನ
 ಇಚ್ಛಂತೋ ಯಜಮಾನಾಃ ಪ್ರ ಭರಂತೇ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸಂಸಾದಯಂತಿ | ತದ್ವದ್ವಯಮಪಿ ಸಂಸಾದ
 ಯಾಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ದಸ್ಮವರ್ಚಾ ದರ್ಶನೀಯತೇಜಾಃ ಶತ್ಯಪ್ರವಯಿಬಲೋ ವಾ ನಾಶಕ್ಯೇವ
 ನಾಸತ್ಯಾನಿವಾಕ್ತಿನಾವಿವ | ತೌ ಹಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾತ್ಮಾನೌ | ತಾವಿವ ಸುಗ್ಮೈಃ ಸುಗಮ್ಯಃ ಸುಖೇನ
 ಗಂತುಂ ಶಕ್ಯೋ ರಥೇಷ್ವಾ ರಥೇ ವರ್ತಮಾನ ಏವಂಭೂತೇ ಸಂಜ್ಞಾಜೋಷತ್ | ಅಸ್ಮತ್ಕೃತಂ
 ಸ್ತೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮ ಸೇವತಾಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಪತರಾ—ಹಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುವ (ವ್ಯಾಪಿಸುವ) | ತಾ—ಆ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಅಸ್ಮೈ—ಈ ಇಂದ್ರನಿ
 ಗೋಸ್ವರ | ಕರ್ಮ—ನೂಡೋಣ (ಸಂಪಾದಿಸೋಣ) | ದೇವಯಂತೇ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು (ಅವರ ಅನುಗ್ರಹ
 ವನ್ನು) ಅನೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನರು | ಜ್ಯೋತ್ಸಾನಿ—ದೃಢವಾದ ಸ್ತುತಿರೂಪ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಪ್ರ ಭರಂತೇ—
 (ಯಜಮಾನರು) ಹಚ್ಚಾಗಿ ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ | ದಸ್ಮವರ್ಚಾಃ—ದರ್ಶನೀಯವಾದ ತೇಜೋವಿಶಿಷ್ಟನೂ ಅಥವಾ
 ಶತ್ಯನಾಶಕವಾದ ಬಲವಿಶಿಷ್ಟನೂ | ನಾಸತ್ಯಾ ಇವ—ಅಪ್ರೀನೀದೇವತೆಗಳಂತೆ | ಸುಗ್ಮೈಃ ಇಂದ್ರೈಃ—ಸುಖಗ
 ಮನನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು | ರಥೇಷ್ವಾಃ—ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತವನಾಗಿ | ಜುಜೋಷತ್—(ನಮ್ಮ ಸ್ತುತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು)
 ಸ್ತೀಕರಿಸಲೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹಾಂಕ್ಷಿಗಳಾದ ಯಜಮಾನರು ಸ್ತುತ್ಯಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.
 ನಾವೂ ಅದರಂತೆ ಪ್ರವಹಿಸಿಲವಾದ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತೇವೆ, ದರ್ಶನೀಯನೂ, ಅಪ್ರೀನೀದೇವತೆ
 ಗಳಂತೆ ಸುಖಗಮನನೂ, ರಥಸ್ಥನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ಸ್ತುತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ತೀಕರಿಸಲೆ.

English Translation.

We offer to him (Indra), the most pious (oblations): the worship-
 pers of the gods present to him substantial (adorations): may he, of conspi-
 cuous lustre, standing in his car, and light-moving like the Ashwins, be
 gratified (by our worship).

|| ವಿತೀಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಪತರಾ ಅಸ್ಮೈ ಕರ್ಮ—ಅರ್ಪತರಾಣಿ ನ್ಯಾಪ್ತತರಾಣಿ ವಾ ಹವೀಂಷಿ ಇಂದ್ರಾಯ ಸಮ್ನಾದ-
 ಯಾಮಃ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿದ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ತೃಪ್ತಿಸಂಪಾದನೆ

ಗಾಗಿ, ಪ್ರಭೂತವಾಗಿರುವ ಅಥವಾ ಬಹಳಕಾಲದವರಿಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡುವರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಚ್ಯೌತ್ನಾನಿ ದೇವಯಂತಃ ಪ್ರಭರಂತೇ—ದೃಢಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾನಿ ವಾ ದೇವಾನಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತೋ ಯಜಮಾನಾಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸಮ್ನಾದಯಂತಿ | ಚ್ಯೌತ್ನ ಎಂಬ ಪದವು ಬಲ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅವರವರ ಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ ತ್ಯಾಗಮಾಡಿಸುವ (ಓಡಿಸುವ) ಕರ್ಮಗಳಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಯಜಮಾನರು ಪರಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜಮಾನರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಕರೆದು ತರುವ ಕಾರಣ ಚ್ಯೌತ್ನಾನಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಗಳು ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ದೇವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ ಯಜಮಾನರು ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿ, ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಚ್ಯೌತ್ನ ಪದವನ್ನು ಓಜಃ, ಪಾಜಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೩-೯)

ತವ ಚ್ಯೌತ್ನಾನಿ ವಜ್ರಹಸ್ತ ತಾನಿ ನವ ಯತ್ಪುರೋ ನವತಿಂ ಚ ಸದ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೧೯-೨).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಬಲ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ ಮತ್ತು,

ತಮಿಚ್ಛಾಶ್ಚೈತ್ತೈರಾರ್ಯಂತಿ ತಂ ಕೃತೇಭಿಶ್ಚರ್ಷಣೇಯಃ | ಏಷ ಇಂದ್ರೋ ವರಿವಸ್ತೃತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧೬-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಬಲಯುತವಾದ ಸ್ತುತಿಯೆಂದೂ,

ಸ ಯೋ ನ ಮುಹೇ ನ ಮಿಥೂ ಜನೋ ಭೂತ್ಸಮಂತು ನಾಮಾ ಚುಮುರಿಂ ಧುನಿಂ ಚ |

ವೈಣಿಕ್ಯಪುತ್ರಂ ಶಂಬರಂ ತುಷ್ಠಮಿಂದ್ರಃ ಪುರಾಂ ಚ್ಯೌತ್ನಾಯ ಶಯಥಾಯ ನೂ ಚಿತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೮-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಬಲಯುತವಾದ ನಾಶಸಾಧನವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ ಅಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತಾ ಅಥವಾ ಕಂಪನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಬಲವುಳ್ಳ ಎಂಬರ್ಥ ವುಳ್ಳ ಚ್ಯೌತ್ನಾಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ.

ದಸ್ಯವರ್ಚಾಃ—ದರ್ಶನೀಯತೇಜಾಃ, ಶಕ್ತ್ಯಪಕ್ಷಯಣಬಲೋ ವಾ| ವರ್ಚಸ್ ಎಂಬ ಪದವು ಅನ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ತೇಜಸ್ಸು ಅಥವಾ ಬಲ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಾಗಿರುವುದೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದ್ರನು ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ದರ್ಶನಮಾಡಲರ್ಹವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವನೆಂದೂ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಬಲವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ನೆರವಿಸಿದೆ.

ದಸ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಶತ್ರುನಾಶಕನೆಂದು ಒಂದರ್ಥವೂ, ಸುಂದರರೂಪ ವುಳ್ಳವನೆಂದು ಇನ್ನೊಂದರ್ಥವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. **ದಸಿ ದರ್ಶನದಂತನಯೋಃ** ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದರೆ, **ದರ್ಶನೀಯಃ**, ರಮ್ಯನಾದ ಎಂದೂ, **ದಸು-ಉಪಕ್ಷಯೇ** ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದರೆ ಶತ್ರುನಾಶಕನೆಂದೂ

ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಶಕ್ತಿಗಳೂ ಇರುವುದರಿಂದ ದಸ್ಯು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈ ಎರಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ .

ತೈಂ ಭಗೋ ನ ಆ ಹಿ ರತ್ನಮಿಷೇ ಪರಿಜ್ಞೇವ ಕ್ಷಯಸಿ ದಸ್ಯುವರ್ಚಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೩-೨)

ಪೂಷಾ ಸುಬಂಧುರ್ದಿವ ಆ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇಳಸ್ತತಿರ್ಮಘವಾ ದಸ್ಯುವರ್ಚಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೮-೪).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಶತ್ರುಪಕ್ಷಯಣಬಲಃ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ವರ್ಚ ಇತಿ ರೂಪನಾಮ | ದಸ್ಯಂ ದರ್ಶನೀಯಂ ವರ್ಚಃ ಯಸ್ಯ ತಾದೃಶಃ ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ ದಸ್ಯುವರ್ಚಾಃ ಎಂಬ ಪದವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವಂತೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯೆ ನಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಅವನ ಶತ್ರುನಾಶಕ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ಅವನ ರಮಣೀಯವಾದ ರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ

ಸಗ್ಮ್ಯಃ—ಸುಖವಾಗಿ ಯಜನಾನಂದಂ ಹೊಂದಲ್ಪಡತಕ್ಕವನಾಗಿಯೂ, ರಥೇಷುಃ ರಥದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಚರಿಸುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ನಾಸತ್ಯೇವ—ನಾಸತ್ಯಾವಿವ ಅತ್ತಿನಾವಿವ ತೌ ಹಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾತ್ಯಾನೌ—ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ತೇ ಹಿ ಯಜ್ಞೇಷು ಯಜ್ಞಿಯಾಸ ಊಮಾಃ ಸಧಸ್ತಂ ವಿಶ್ವೇ ಅಭಿ ಸಂತಿ ದೇವಾಃ |

ತೌ ಅಧರ ಉಶತೋ ಯತ್ಯಗ್ನೇ ಶ್ರುಷ್ಟೀ ಭಗಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಪುರಂಧಿಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೩೯-೪)

ಈ ಋಕ್ಯನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ನಾಸತ್ಯಾ ಸತ್ಯಾವೇವ ನಾಸತ್ಯಾವಿತ್ಯಾರ್ಥನಾಭಃ, ಸತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಣೇತಾರಾವಿತ್ಯಾ ಗ್ರಾಯಣಿಃ, ನಾಸಿಕಾಪ್ರಭವೌ ಬಭೂವತುರಿತಿ ವಾ, ಎಂದು ನಾಸತ್ಯ ಶಬ್ದಾರ್ಥದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ನಾಸತ್ಯಾ ಅತ್ತಿನೌ ಎಂದು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು—ಯಾವಾಗಲೂ ಸತ್ಯವನ್ನೇ ನುಡಿಯುವ ಕಾರಣ ನಾಸತ್ಯರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವರೆಂಬ ಔರ್ಣವಾಭರೆಂಬ ಆಚಾರ್ಯರ ಮತವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆಗ್ರಾಯಣರೆಂಬ ಆಚಾರ್ಯರು ಸತ್ಯಾವೇವ ನಾಸತ್ಯೌ ಎಂಬ ನಾಸತ್ಯ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಸತ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಕ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ, ಅಶ್ವರೂಪರಿಂದ ಇರುವ ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿಯನ್ನು ಗುರ್ತುಹಚ್ಚುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂರ್ಯನು ಅಶ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿಯನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಅವಳ ನಾಸಿಕಾಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ವಿವರಣೆಯನ್ನೂ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಾಯಣರು—ಇಲ್ಲಿ ನಾಸತ್ಯಾವೇವ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ನಾಸತ್ಯಾವಿವ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಹಾಗೆ, ಎಂದು ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ತೌ ಹಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾತ್ಯಾನೌ, ದ್ಯಾವಾ ಭೂಮಿಗಳ ರೂಪ

ದಿಂದ ಇರುವುದು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ, ಇವರು ಸುಖವಾಗಿ ಹೊಂದಲರ್ಹರೆಂದೂ, ರಥದಿಂದ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕವರೆಂದೂ, ಇಂದ್ರನೂ ಇವರಹಾಗೆ ಸುಗಮ್ಯನೂ ರಥದಲ್ಲಿರುವವನೂ ಆಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಇವನು, ಅಸ್ಮತ್ಪ್ರಕೃತಂ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮ ಸೇವತಾಂ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವುಗಳು ಆಚರಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಇರಲಿ ಎಂಬ ಯಜಮಾನರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತಾ ತಾಸಿ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ **ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ** (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ.

ಕರ್ಮ—ಡುಕ್ಯಾ ಕರಣೇ. ಧಾತು. **ಛಂದಸಿಲುಚ್ಛಲಿಚ್ಛಲಿಚ್ಛಲಿ** (ಪಾ. ಸೂ ೩-೪ ೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತನಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಪ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಂ ಜಾತೀ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ **ಮಂತ್ರೇಘಸಹ್ಯರ**—(ಪಾ. ಸೂ ೨-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಲುಕ್ **ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ** (ಪಾ ಸೂ ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸಂಕ್ಷೇಪ ಇರುವುದರಿಂದ ಬಿತ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಆತಿಬಂಧನ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಚ್ಯೌತ್ಸಾನಿ—ಚ್ಯೌತ್ ಚ್ಯೌತ್ ಧಾತು **ಜನಿದಾಚ್ಯೌ**—(ಉ ಸೂ ೪-೫೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ಸಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಗೆತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಅಚೋಜ್ಞಾತಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂಕೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ದೇವಯಂತಃ—ದೇವಾನ್ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತಿ. **ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕ್ಯಚ್ಛ** (ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಚ್ಛ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ಭರಂತೇ—ಭೃಜ್ ಭರಣೇ ಧಾತು ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಬಂಧನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಜುಷೋಷತ್—ಜುಷೇ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು ಲೋಪಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶಪ್ ಛಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ಯ. ಅಥವಾ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ಚ ಅದೇಶ. ಅಮೇಲೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶಪ್. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಕ್ತೃವ್ಯಮ್** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ **ನಾಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾಚಿಸಿತಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ** (ಪಾ ಸೂ. ೭-೩-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರಬೇಕಾದ ಗುಣ ನಿಷೇಧವು ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದಸ್ಮವರ್ಚಾಃ—ದಸ್ಮ ವರ್ಚಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ದಸ್ಮವರ್ಚಾಃ **ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಶ್ವಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಗ್ಮೈಃ—ಸುಮ್ ಗಂತವ್ಯಃ ಸುಗ್ಮೈಃ ಗಮ್ ಲೈ ಗತೌ ಧಾತುಃ ಫೃಜ್ ಫೇ ಕ ವಿಧಾನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೆತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಗಮಹನಜನ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪ ೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ

ಲೋಪ. ಸುಗ್ಧೇ ಭವಂ ಸುಗ್ಧ್ಯಮ್. ಭವೇ ಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯತೋನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ರಥೇಸ್ಥಾಃ—ರಥೇ ತಿಷ್ಠತಿ ರಥೇಸ್ಥಾಃ. ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ತತ್ಪರಮೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಅಲುಕ್ (ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ). || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತಮು ಸ್ವಹೀಂದ್ರಂ ಯೋ ಹ ಸತ್ವಾ ಯಃ ಶೂರೋ ಮಘನಾ ಯೋ ರಥೇಸ್ಥಾಃ |
ಪ್ರತೀಚ್ಛಿದ್ಯೋಧೀಯಾನ್ವೃಷಣ್ವಾವೃಷ್ಣಿತ್ತಮಸೋ ವಿಹಂತಾ || ೫ ||

ಪ. ೨. ೧. ೨. ೩.

ತಂ | ಊಂ ಇತಿ ಸ್ತುಹಿ | ಇಂದ್ರಂ | ಯಃ | ಹ | ಸತ್ವಾ | ಯಃ | ಶೂರಃ | ಮಘನಾ | ಯಃ |
ರಥೇಸ್ಥಾಃ |

ಪ್ರತೀಚಃ | ಚಿತ್ | ಯೋಧೀಯಾನ್ | ವೃಷಣ್ವಾವಾನ್ | ವವೃಷಃ | ಚಿತ್ | ತಮಸಃ | ವಿಹಂತಾ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತಮು ತನೇವೇಂದ್ರಂ ಸ್ತುಹಿ ಹೇ ಹೋತಃ ಸ್ತುತಿಂ ಕುರು | ಕಿಮಸ್ಯಾಧಿಕ್ಯಮಿತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಯೋ ಹ ಯಃ ಖಲು ಸತ್ವಾತಿಪ್ರಭೂತಬಲಃ | ಯದ್ವಾ | ಸತ್ವಾ ಸಾದಕಃ ಶತ್ರುಣಾಂ | ಯಕ್ಲ ಶೂರಃ ಶೌರ್ಯೋಪೇತೋ ಮಘನಾ ಬಲವಾನನ್ನವಾನ್ವಾ | ಯಕ್ಲ ರಥೇಷ್ಠಾ ರಥೇ ವರ್ತಮಾನಃ | ಕಿಂಚ ಪ್ರತೀಚ್ಛಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಭಿಮುಖಂ ಯೋದ್ಧುರಸಿ ಯೋಧೀಯಾನ್ ಯೋದ್ಧೃತಮಃ || ಪ್ರತಿಪೂರ್ವಾದಂಚತೇಃ ಕ್ಷಿಸಂತಾಲ್ಲುಪ್ತನಕಾರಾಚ್ಛಿಸಿ ಅಚ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪೇ ಜಾವಿತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಅಂಚೇತ್ಸಂದಸ್ಯಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತಿರುದಾತ್ತಾ || ವೃಷಣ್ವಾನ್ | ವೃಷಣೋ ವರ್ಷಿತಾರೋ ವಜ್ರದಯಃ | ತದ್ವಾನ್ | ವೃಷಾ ತೇ ವಜ್ರ ಉತ ತೇ ವೃಷಾ ರಥಃ | ಯ. ೨-೧೬-೬ | ಇತಿ ಹಿ ನಿಗಮಃ | ತಥಾ ವವೃಷ್ಣಿತ್ತಮಸ ಆವರಕಸ್ಯಾಸಿ ತಮಸೋ ಮೇಘಾದೇರ್ವಿಹಂತಾ ವಿಶೇಷೇಣ ಘಾತಕಃ | ಯಸ್ಯಾದೇವಂ ಮಹಾನುಭಾವಃ ತಸ್ಮಾತ್ಸ್ತುಹಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ

ಯಃ ಹ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನೇ | ಸತ್ವಾ—ಅತಿ ವ್ರಭೂತ ಬಲವುಳ್ಳವನೋ ಅಥವಾ ಶತ್ರುನಾಶಕನೋ | ಯಃ—ಯಾವನು | ಶೂರಃ—ಶೂರನೂ ಮತ್ತು | ಮಘನಾ—ಬಲ ಅಥವಾ ಅನ್ನವಿಶಿಷ್ಟನೋ | ಯಃ—

ಯಾವನು | ರಥೇಷ್ಠಾಃ—ರಥದಲ್ಲಿರುವವನೋ | ಪ್ರತೀಚಿಃ ಚಿತ್—ಎದುರಿಸಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವವರಲ್ಲಿಯೂ | ಯೋಧಿಯಾನ್—ಉತ್ತಮ ಯೋಧ್ಯುವೋ | ವೃಷಣ್ಯಾನ್ ವಜ್ರಾದ್ಯಾಯುಧಧಾರಿಯೋ, (ಮತ್ತು) | (ಯಃ—ಯಾವನು | ವವ್ರೃಷಃ ಚಿತ್ ತಮಸಃ—ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಆವರಿಸುವ ಮೇಘವನ್ನು | ವಿಹಂತಾ—ವಧಿಸುವವನೋ (ಭೇದಿಸುವವನೋ) | ತಂ ಉ—ಅದೇ | ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಸ್ತುಹಿ—ಸ್ತುತಿಸು |

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

(ಎಲೈ ಹೋತೃವೇ,) ಮಹಾಪರ:ಕ್ರಮಿಯೂ, ಶೂರನೂ, ಧನವಿಶಿಷ್ಟನೂ, ರಥಸ್ಥನೂ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನೂ, ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯೂ, ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಆವರಿಸುವ ತಮೋರೂಪವಾದ ಮೇಘಾದಿನಾಶಕನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸು

English Translation.

Glorify that Indra who is mighty, who is a hero, possessing abundant wealth, standing in his car, a valiant combatant against adversaries, the wielder of the thunderbolt, the disperser of all-enveloping gloom.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ತಮು ಸ್ತುಹಿ—ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೋತೃವೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಜರನ್ನು ಸಂಭೋಧಿಸಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸು ಎಂಬ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಸುಷಿಯ ಆದೇಶವು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ

ಯೋ ಹ ಸತ್ಯಾ—ಆತಿಪ್ರಭೂತಬಲಃ, ಯದ್ವಾ ಸಾದಕಃ ತತ್ರೋಷಾಂ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಮಘನಾ—ಬಲವಾನನ್ನರ್ವಾ ನಾ | ನಿರುಕ್ತಕಾರು ಮಘ ಶಬ್ದವನ್ನು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಪಾರಮಾಡಿ, ಮಘಮಿತಿ ಧನನಾಮಧೇಯಂ ಮಂಹತೇರ್ವಾನಕರ್ಮಣಃ ದಾನಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಮಂಹಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾದ ಮಘ ಶಬ್ದವು ಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಸಾಯಣಿಯ ಬಲ ಅಥವಾ ಅನ್ನವೆಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಮಘ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಇಂದ್ರನು ಬಲವುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇಂದ್ರನು ಪ್ರತೀಚಿಕ್ವಿತ್ ಯೋಧಿಯಾನ್ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಶತ್ರುವಿನ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಶೂರರುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ಎಂದೂ, ವೃಷಣ್ಯಾನ್—ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕವಾದ ವಜ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ಆಯುಧಗಳುಳ್ಳವನೂ ಎಂದೂ, ಅರ್ಧವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಸಾಯಣಿಯ ವೃಷಣ್ಯಾನ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸರ್ವತಾಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ವೃಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಕವಾದ ವಜ್ರಾದಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಲ್ಲಿ—

ವೃಷಾ ತೇ ವಜ್ರ ಉತ ತೇ ವೃಷಾ ರಭೋ ವೃಷಣಾ ಹರೀ ವೃಷಭಾಣ್ಯಾಯುಧಾ |
ವೃಷೋ ಮದಸ್ಯ ವೃಷಭ ತ್ವಮಿಶಿತ ಇಂದ್ರ ಸೋಮಸ್ಯ ವೃಷಭಸ್ಯ ತ್ವಪ್ತು ಹಿ ||

(ಪು ಸಂ. ೨-೧೬-೬)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನ್ನು ಉಪಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನು ವವಪ್ತುಷ್ಠಿ ತ್ವಮಸಃ ವಿಹಂತಾ ಅವರಕನಾಗಿರುವ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ನಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ಸ್ತುತಿ—ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಬಂತ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸತ್ಯಾ - ಪದಲ್ಯ ನಿರರಾಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಧಾತು ಪ್ರಕರ ಸದ್ಯೋಸ್ತುಟ್ ಚಿ (ಉ. ಸೂ ೪-೫೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿವಲ್ಲದವ ಕ್ವಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಹುಲವಚನದಿಂದ ಕೇವಲವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೂ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಪ್ರತೀಚಿಃ—ಪ್ರತಿ ಎಂಬುದು ಉಪಸರ್ಗ ಅಂಚು ೧ತಿಪೂಜನಯೋಃ ಧಾತು ಋಪ್ರಿಕ್ ದಧ್ಯಕ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಿವಿತಾಂತಲಉಪ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ನಕಾರಲೋಪ. ಶನ್ ವರವಾದಾಗ ಭ ಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಉಪ್ಪವಾದ ನಕಾರಾಕಾರವುಕ್ ಅಂಚುಧಾತು ಪರವಾದುದ ರಿಂದ ಚೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅಂಚೇಶ್ವಂದಸ್ಯುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯೋಧೀಯಾನ್—ಯೋಧಿತ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತುರಿಷ್ಠೇ ಮೇಯಃ ಸು (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ಯಚಿಗೇ ಲೋಪ. ಪ್ರಕೃತ್ಯೈಕಾಚ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿ ಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಟಿ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವವಪ್ತುಷಃ—ವೃಷಾ ಅವರಣೇ ಧಾತು ಚುರಾದಿ ಲಿಟಿಗೆ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವಕಾರ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಪಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ಯ. ಕ್ವಸು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಿಹಂತಾ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತ್ವಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾರ ||

ಪ್ರ ಯದಿತ್ಥಾ ಮುಹಿನಾ ನೃಭ್ಯೋ ಅಸ್ತುರಂ ರೋದಸೀ ಕಕ್ಷ್ಯೇನಾಸ್ತೈ |
 ಸಂ ವಿವ್ಯ ಇಂದ್ರೋ ವೃಜನಂ ನ ಭೂಮಾ ಭರ್ತೃ ಸ್ವಧಾವಾ ಓಪತಮಿವ ದ್ಯಾಂ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ಯತ್ | ಇತ್ಥಾ | ಮುಹಿನಾ | ನೃಭ್ಯಃ | ಅಸ್ತಿ | ಅರಂ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಕಕ್ಷ್ಯೇನಾ | ಇತಿ | ನ |
 ಅಸ್ತೈ |
 ಸಂ | ವಿವ್ಯೇ | ಇಂದ್ರಃ | ವೃಜನಂ | ನ | ಭೂಮು | ಭರ್ತೃ | ಸ್ವಧಾವಾನ್ | ಓಪತಂ ಇವ | ದ್ಯಾಂ ||೬||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯದ್ಯ ಇಂದ್ರೋ ಮುಹಿನಾ ಮಹತ್ವೇನ ಸ್ತೈಶ್ಚಯೇಣ ನೃಭ್ಯೋ ನೇತ್ಯಭ್ಯಃ ಕರ್ಮನಿರ್ವಾಹ-
 ಕೇಭ್ಯೋ ಯಜಮಾನೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾಸ್ತಿ ಪ್ರಭವತಿ ಈಸ್ಯೇ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಪ್ರದಾನೇ ರಕ್ಷಿತುಂ ಅಸ್ತೈ ರಕ್ಷಕಾಯೇಂ-
 ದ್ರಾಯ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ಕಕ್ಷ್ಯೇ ಕಕ್ಷ್ಯಯತೇ ಸತೀ ಸಂಚಾರಾಯ ನಾರಂ ನಾಲಂ | ನ
 ಪರ್ಯಾಪ್ತೇ | ಜಗತೋಽಧೀಶಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಸಂಚಾರಾಯಾಲ್ಪತ್ವಾದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ನ ಪರ್ಯಾಪ್ತೇ
 ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸೃಷ್ಟಾದಿ ಸೃಷ್ಟ್ಯುರ್ಮುಹಿನ್ನೋಽಧೀಕತ್ವಾದಿ ಭಾವಃ | ಆಯಮಿಂದ್ರೋ ವೃಜನಂ ನ ಭೂಮು
 ಭೂಮಿಂ ಭೂತಾನಿ ನಾ ವೃಜನಂ ನ ವೃಜನಮಿವ || ವೃಜೇಃ ಕರ್ತನಾರ್ಥಸ್ಯೇದಂ ರೂಪಂ || ತದಿವ
 ತದ್ಯಥಾವ್ಯುಕ್ತೋತಿ ತಥಾಯಮುಪಿ ಸ್ವತೇಜಸಾ ಸಂ ವಿವ್ಯೇ | ಸಮೃಗಾವ್ಯುಕ್ತೋತಿ ಲೋಕತ್ರಯಂ |
 ಕಿಂಚಾಯಂ ಸ್ವಧಾವಾನನ್ನನಾನ್ ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣೋದಕನಾನ್ವಾ ದ್ಯಾಂ ದಿವಂ ಭರ್ತೃ | ಭಿರ್ಭರ್ತೃ | ಧಾರಣೇ
 ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಓಪತಮಿವ | ಈಷದಪಶೇತ ಇತ್ಯೋಪಶಂ ಶೃಂಗಂ | ತದ್ವೃಷಭ ಇವ | ಯದ್ಯಾ |
 ಪರಸ್ಪರಂ ಸಮಾಪೇ ವರ್ತಮಾನಂ ಕ್ಷಿತ್ಯಂತರಿಕ್ಷಾಪ್ಯಂ ಲೋಕವ್ಯಯಮೋಪಶಂ | ತದಿವ ದ್ಯಾಂ ಬಿಭರ್ತೃ |
 ಲೋಕತ್ರಯಮಪಿ ಬಿಭರ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಭೃಗೋಃ ಲಟಿ ಛಾಂದಸಃ ತಪೋ ಲುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಯತ್—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ಇತ್ಥಾ—ಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ | ಮುಹಿನಾ—ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ (ಐಶ್ವರ್ಯ
 ದಿಂದ) | ನೃಭ್ಯಃ—ನೇತೃಗಳಾದ (ಕರ್ಮನಿರ್ವಾಹಕರಾದ) ಯಜಮಾನರಿಗೆ | ಪ್ರ ಅಸ್ತಿ—ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲಪ್ರದಾನ
 ಮಾಡಲು ಅಥವಾ ರಕ್ಷಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೋ, | ಅಸ್ತೈ—(ರಕ್ಷಕನಾದ ಈ) ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಕಕ್ಷ್ಯೇ—
 ಕಕ್ಷ್ಯಾಪ್ರಾಯವಾದ | ರೋದಸೀ—ಭೂವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳು | ನ ಅರಂ—(ಅವನ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ) ತಕ್ಕಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರ
 ವಾಗಿಲ್ಲ | ಇಂದ್ರಃ—ಈ ಇಂದ್ರನು | ಭೂಮು—ಭೂಮಿಯನ್ನು | ವೃಜನಂ ನ—ಅಕಾಶವು ಆವರಿಸುವಂತೆ |
 ಸಂ ವಿವ್ಯೇ—(ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ) ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ | (ಕಿಂಚಿ ಆಯಂ—ಮತ್ತೂ

ಈ ಇಂದ್ರನು | ಸ್ವಭಾವಾನ್—ಆನ್ನ (ವೃಷ್ಟಿರೂಪೋದಕ) ವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿ | ಓಪತಂ ಇವ—(ವ್ಯುಪಭವು) ಕೊಂಬನ್ನು ಧರಿಸುವಂತೆ ಅಥವಾ ಪರಸ್ಪರ ಸಮಾಪವರ್ತಿಗಳಾದ ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವಂತೆ | ಭರ್ತಿ-ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಆಧಾರನಾಗಿದಾನೆ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಕರ್ಮನಿರ್ವಾಹಕರಾದ ಯಜಮಾನರ ರಕ್ಷಕನೂ, ಮಹಾಮಹಿಮನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳನ್ನು ವಿಾರಿದಾನೆ, ಆಕಾಶವು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಆವರಿಸಿರುವಂತೆ, ಇವನೂ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ವಿನಿಂದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಆವರಿಸಿದಾನೆ, ಅನ್ನ (ವೃಷ್ಟಿರೂಪೋದಕ) ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಇವನು ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವಂತೆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೂ ಆಧಾರನಾಗಿದಾನೆ

English Translation

Heaven and earth are insufficient for the girth of that Indra, who, with his greatness, rules over the leaders (of sacrifice) - as the atmosphere encompasses the earth, so he encompasses (the three worlds), and, being the master of the rain, he upholds the sky as well as the firmament and the earth.

|| ವಿಕೀಪವಿಷಯಗಳು ||

ಮಹಿನಾ ನೃಭ್ಯಃ ಪ್ರ ಅಸ್ತಿ—ಮಹತ್ತ್ವೋನ ಸ್ವೈಶ್ಚಯೋಗಣ ನೇತ್ವೆಭ್ಯಃ ಕರ್ಮನಿರ್ವಾಹಕೇಭ್ಯಃ | ಯಜಮಾನೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಭವತಿ | ಇಂದ್ರನು ಮಹತ್ತ್ವಪೂರಿತವಾದ ತನ್ನ (ವಿಶ್ವರ್ಯ) ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿರುವ ಯಜಮಾನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯನಾಗಿತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ನರಃ ಎಂಬ ಪದವು ಅತ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೭) ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೭) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನರೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಇತ್ಯಾ—ಬಿಟ್, ಶ್ರತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸತ್ಯ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೩) ಮತ್ತು ಇತ್ಯಾ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಇತ್ಯಾ ಅಮುರ್ಥೇತ್ಯೇತೇನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ (ನಿ ೫-೫) ಅಮುರ್ಥಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನದಂತೆಯೇ ಇದನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಅಮುರ್ಥಾ ಯಥಾಸಾವಿತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ (೩-೧೬) ಅಮುರ್ಥಾ ಎಂಬುದು ಸತ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಔಪಮ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಇತ್ಯಾ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಇದೆಯೆಂದರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿ,

ತೈಂ ಚಿದಿತ್ಯಾ ಕಶ್ಚಯಂ ಶಯಾನನುಸೂರೈಃ ತಮಸಿ ನಾವ್ಯಧಾನಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೩೬೬).

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಇತ್ಥಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೬-೩) ದುರ್ಗಾ ಚಾರ್ಯರು ಅಮುನಾ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಎಂದೂ, ಸಾಯಣರು ಅಮುಷ್ಮಿನ್ನಂತರಿಕ್ಷಲೋಕೇ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ.

**ಕಕ್ಷ್ಯೇ—ಕಕ್ಷ್ಯಾ ರಜ್ಜು ರಶ್ಮಿ—ಕಕ್ಷಂ ಸೇವತೇ; ಕಕ್ಷೋ ಗಾದತೇಃ ಕ್ಷ ಇತಿ ನಾನುಕರಣಃ |
ಖ್ಯಾತೇರ್ವಾನರ್ಥಕೋಽಭ್ಯಾಸಃ | ಕಿಮಸ್ಮಿನ್ ಖ್ಯಾನಮಿತಿ | ಕಸತೇರ್ವಾ | ತತ್ಪ್ರಾಮಾನ್ಯಾ-
ನ್ಮನುಷ್ಯಕಕ್ಷೋ ಬಾಹುಮೂಲಸಾಮಾನ್ಯಾದಶ್ಮಿ |** (ನಿ. ೨-೨)

ಅಶ್ವದ ಕತ್ತಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಅದರ ಕತ್ತಿನ ಸುತ್ತ ಪಟ್ಟಿಗೆ ಕಕ್ಷ್ಯಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಅಂತಃಪ್ರವೇಶಾರ್ಥಕ ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಗಾಹ್ ಧಾತುವಿನೊಡನೆ ಕ್ಷ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸೇರಿ ಕಕ್ಷ್ಯಾ ಎಂಬ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಖ್ಯಾ ಧಾತುವಿನ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರಬಹುದು ಅಥವಾ ಉಜ್ಜು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಕಷಾ ಧಾತುವೇ ಇದರ ಮೂಲವಾಗಿರಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಪುರುಷನ ಕಕ್ಷಕಕ್ಷ್ಯಾ (armpit) ಈ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಎಂದರೆ ಈ ಕಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಅಂತರವುಳ್ಳ ದ್ವಾವಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳೆಂದರ್ಥವಾಗಬಹುದು.

ಇದಲ್ಲದೇ, ಕಕ್ಷ್ಯಾ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು “ಅಂಗುಳಿ” ನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ನಿ ೩-೮) ಮತ್ತು ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ.

**ದಶಾವನಿಭ್ಯೋ ದಶಕಕ್ಷ್ಯೇಭ್ಯೋ ದಶಯೋಕ್ತೇಭ್ಯೋ ದಶಯೋಜನೇಭ್ಯಃ |
ದಶಾಭೀಶುಭ್ಯೋ ಅರ್ಚಿತಾಜರೇಭ್ಯೋ ದಶ ಧುರೋ ದಶ ಯುಕ್ತಾ ವಹದ್ಯಃ ||**

(ಮ. ಸ ೧೦-೯೪-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಕಕ್ಷ್ಯಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂಗುಲಗಳೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ದ್ವಾವಾಪ್ಯಧಿಗಳ ಅಂತರವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ

ಅಸ್ತೌ ರೋದಸೀ ಕಕ್ಷ್ಯೇ ನಾಲಂ—ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಪದವು ದ್ವಾವಾಪ್ಯಧಿವೇನಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨೨) ಉತ್ತವಾಗಿದೆ. ದ್ವಾವಾಪ್ಯಧಿಗಳು ತನ್ಮತನ್ಮತಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಚರಿಸುವವುಗಳಾದರೂ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಇಂದ್ರನ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಸಾಕಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದೂ, ಜಗತೋಽಧೀಶಸ್ಯ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಸಂಚಾರಾಯ ಅಲ್ಪತ್ಯಾತ್ ದ್ವಾವಾಪ್ಯಧಿವ್ಯಾ ನ ಸರ್ಯಾಪ್ರೇ | ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಹಿ ಸೃಷ್ಟುಮು-ಹಿಮ್ನೋ ಅಧಿಕತ್ಯಾತ್ | ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡುವವನ ಮಹಿಮೆಯು ಸೃಷ್ಟಿಯಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಮಹಿಮೆಗಿಂತ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಇಂದ್ರನು ಸಂಚರಿಸಲು ತಕ್ಕ ಸನ್ನಿವೇಶವು ದ್ವಾವಾ ಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿರುವುದು ಸಾಕಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದ ದ್ವಾವಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳ ಮಹತ್ತ್ವವು ಇಂದ್ರನ ಮಹತ್ತ್ವಕ್ಕಿಂತ ಅಲ್ಪವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಆರಂ—ಆಲಂ | ಪರ್ಯಾಪ್ತೆ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವಷ್ಟು ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ. ಪರ್ಯಾಪ್ತವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆಯೇ ಈ ಪದವು ಸಿದ್ಧವಾದುದು, ಸೇವಿಸು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ನಾಯವಾ ಯಾಹಿ ದರ್ಶತೇನೋ ಸೋಮಾ ಅರಂಕೃತಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨-೧)

ಅರಂ ಕೃಣ್ಣಂತು ನೇದಿಂ ಸಮಗ್ನಿಮಿಂಧತಾಂ ಪುರಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೦-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅರಂಕೃತೆ, ಅರಂಕೃಣ್ಣಂತು ಎಂದರೆ ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ,

ಶ್ವಮಗ್ನೇ ದ್ರವಿಣೋದಾ ಅರಂಕೃತೇ ತ್ವಂ ದೇವಃ ಸವಿತಾ ರತ್ನಧಾ ಅಸಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಮಾಡು, ಸೇವಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ, ಇದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಯೋಗವಿರತಕ್ಕ,

ಸೋಮಾರುದ್ರಾ ಧಾರಯೇಥಾಮಸುರೈಂ ಪ್ರ ವಾಮಿಷ್ಯಯೋರರಮತ್ಸುವಂತು |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೭೪-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವಷ್ಟು ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾದುದು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಜನಂ ನ ಭೂಮ ಸಂವಿನ್ವೇ—ಭೂಮಿಂ ಭೂತಾನಿ ವಾ ವೃಜನಮಿವ | ತದಿವ ತದ್ಯಥಾ ಆವೃಣೋತಿ ತಥಾ ಆಯಮಸಿ ಸ್ವತೇಜಸಾ ಸಮ್ಯಗಾವೃಣೋತಿ ಲೋಕತ್ರಯಂ | ವೃಜನಶಬ್ದವು ಬಲ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಬಲವು ಭೂಮಿಯನ್ನೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಆವರಿಸಿರುವ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಭೂಮ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಭೂಮಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಭೂಮಿಯನ್ನೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಆ ಬಲವು ಆವರಿಸಿರುವಹಾಗೆ ಇಂದ್ರನು ಮೂರುಲೋಕಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಆವರಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸ್ವಧಾನಾನ್—ಅನ್ನವಾನ್, ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣೋದಕವಾನ್ ವಾ | ಸ್ವಧಾ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ನಾಮವು ಇನ್ನೂ ಬೇರೆಯೂ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಅನ್ನವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಉದಕಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನಾಗಿಯೂ, ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸ್ವಧಾನಾನ್—ಅನ್ನವಾನ್, ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣೋದಕವಾನ್ ವಾ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರೇ ಸ್ವಧಯಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಆತ್ಮೀಯೇನ ತೇಜಸಾ; ದರ್ವಿಲಕ್ಷಣೇನ ಅನ್ನೇನ ವಾ | ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭಾವವು ದ್ರಾವ್ಯವಾಸ್ತುಧಿವಿಗಳ ಮಹಿಮೆಗಿಂತ ಮೀರಿದುದು ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ತೇಜೋವಾನ್ ಎಂಬರ್ಥವೇ ಉಚಿತವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಈ ಪದವನ್ನು ಉದಕ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೩) ಅನ್ನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸೇರಿಸಿ ಪರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೩-೯) ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಧಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಮಹಿಮೆ, ಸ್ವತೇಜಸ್ಸು ಅಥವಾ ಸ್ವಾಶ್ರಯೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಶಶ್ವತ್ತುರೋಷಾ ವ್ಯುವಾಸ ದೇವ್ಯಥೋ ಅದ್ಯೇದಂ ವ್ಯಾವೋ ಮಘೋನೀ |

ಅಥೋ ವ್ಯುಚ್ಛಾದುತ್ತರಂ ಅನು ದ್ಯೂನಜರಾಮೃತಾ ಚರತಿ ಸ್ವಧಾಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೧೩-೧೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ವಿನ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅತ್ತೀಯೈಶ್ವೇಜೋಭಿಃ | ತನ್ನ ಸ್ವತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ ಇದರಂತೆಯೇ

ಯದಂತರಿಶ್ವೇ ಪತಥಃ ಪುರುಭುಜಾ ಯದ್ಯೇಮೇ ರೋದಸೀ ಅನು |

ಯದ್ಯಾ ಸ್ವಧಾಭಿರಧಿತಿಷ್ಠಥೋ ರಥಮತ ಆ ಯಾತಮುಕ್ತಿನಾ ||

(ಋ. ಸಂ ೮-೧೦-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅತ್ತೀಯೈಶ್ವೇಜೋಭಿರ್ಬಲ್ವಿರ್ವಾ ಸಾರ್ಥಂ | ನಿಮ್ಮ ಸ್ವತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಸ್ವಶಕ್ತಿಗಳೊಡನೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ

ನ ಮೃತ್ಯುರಾಸೀದಮೃತಂ ನ ಕರ್ಹಿ ನ ರಾತ್ರಾ ಅಹ್ನ ಆಸಿತ್ತೇತೇಃ |

ಅನೀದವಾತಂ ಸ್ವಧಯಾ ತದೇಕಂ ತಸ್ಮಾದ್ಧಾನ್ಯೈನೈ ಪರಃ ಕಿಂ ಚನಾಪ ||

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೧೨೯-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಸ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಧೀಯತೇ ಧ್ರಿಯತೇ ಅಶ್ರಿತ್ಯ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸ್ವಧಾ | ಸ್ಮಾಶ್ರಯಾ ವಲಂಬಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಧಾ ಎಂದು ಈಶ್ವರನ (ಪರಬ್ರಹ್ಮನ) ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಶಕ್ತಿಯಾದ ಮಾಯೆಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ ಅದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದುದೂ, ಲೋಕರಕ್ಷಕವಾದುದೂ ಆದ ತೇಜಸ್ಸು, ಮಹಿಮೆ, ಶಕ್ತಿ ಇವುಗಳಿಂದ ಲೋಕಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಆಕ್ರಮಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಇದಲ್ಲದೇ,

ಸ್ವಧಾಮನು ಶ್ರಿಯಂ ನರೋ ಮಹಿ ತ್ವೇಷಾ ಅವನಂತೋ ವೃಷಪ್ತನಃ | ವಹಂತೇ ಅಹ್ರುತಪ್ತನಃ |

(ಋ. ಸಂ ೮-೨೦-೭)

ವಿ ವಿದ್ಯುತೋ ನ ವೃಷ್ಟಿಭೀ ರುಚಾನಾ ಅನು ಸ್ವಧಾ ಮಾಯುಧೈರ್ಮಚ್ಛಮಾನಾಃ |

(ಋ ಸಂ ೭-೫೬-೧೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಧಾಂ ಅನು, ಅನು ಸ್ವಧಾಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿರುವಾಗ ಸಹಜವಾಗಿ, ಸ್ವಭಾವತಃ, ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ, ಎಂಬರ್ಥಗಳಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಚಕ್ರಯಾ ಯತ್ಸ್ವಧಯಾ ಸುಪರ್ನೋ ಹವ್ಯಂ ಭರನ್ನನವೇ ದೇವಮುಷ್ಯಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೬-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ರಥೇನ ಎಂದೂ,

ಅಪಶ್ಯಂ ಗ್ರಾಮಂ ವಹಮಾನಮಾರಾದಚಿಕ್ರಯಾ ಸ್ವಧಯಾ ವರ್ತಮಾನಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೭-೧೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸೇನೆಯಾ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾದಿಬಿ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ತೇಜೋಯುತವಾದ ಎಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಹಾಮಹಿಮನಾದ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಸ್ವಧಾವಾನ್ ಎಂಬ ಪದವು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಓಪಶವಿವ—ಈಸದುವಶೇತೇ ಇತ್ಯೋಪಶಂ ಶೃಂಗಂ ತದ್ವೃಷಭ ಇವ | ಕೊಂಚಮಟ್ಟಿಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಕಾರಣ ಶೃಂಗವನ್ನು ಓಪಶಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಲೋಕತ್ರಯವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೊಂಚಮಟ್ಟಿಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಶೃಂಗವನ್ನು ಆನಾಯಾಸದಿಂದ ಧರಿಸಿರುವ ವೃಷಭವನ್ನೂ (ಗೂಳಿಯನ್ನೂ) ಹೋಲಿಸಿ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರಂ ಸಮೀಪೇ ವರ್ತನಾನಾಂ ಕ್ಷಿಪ್ಯಂತರಿಕ್ಷಾಖ್ಯಂ ಲೋಕದ್ವಯಂ ತದಿವ ದ್ಯಾಂ ಬಿಭರ್ತಿ | ಲೋಕತ್ರಯಮಪಿ ಬಿಭರ್ತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಭೂವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಎರಡು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಹಿಮೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ರೋದಸೀ—ರೋದಸೀ ಎಂದರೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆಂದರ್ಥ. ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಅಂಕಿತನಾಮವೂ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಯ (ರುದ್ರಪತ್ನಿಯ) ಹೆಸರನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಪದವು ಏಕವಚನ ಮತ್ತು ದ್ವಿವಚನ ಈ ಎರಡರಲ್ಲೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ; ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಉತಾಭಯೇ ಪುರುಹೂತ ತ್ರವೋಭಿರೇಕೋ ದೈಲ್ವಮವದೋ ವೃತ್ರಹಾ ಸನ್ |

ಇಮೇ ಚಿದಿಂದ್ರ ರೋದಸೀ ಆಸಾರೀ ಯಶ್ಚಂಗೃಭ್ಣಾ ಮಘವನ್ ಕಾತಿರಿತ್ತೇ ||

(ಮ. ಸಂ. ೩-೩೦-೫).

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ

ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ವಿರೋಧನಾತ್ |

(ನಿ ೬-೧).

ಒಂದು ಪರಿಮಿತವಾದ ಎಲ್ಲೆ (ಸೀಮಾ) ಯಿಂದ ಬಂಧಿತವೂ ನಿಯಮಿತವೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೆ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂದಿದ್ದಾರೆ ಇದು ದ್ವಿವಚನಾಂತವಾದ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಪದವು ನಿರ್ವಚನವಾಗಿದೆ. ಪುನಃ ಏಕವಚನಾಂತವಾದ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ,

ರೋದಸೀ ರುದ್ರಸ್ಯ ಪತ್ನೀ

(ನಿ. ೧೧-೪೯)

ರೋದಸಿಯು ರುದ್ರನ ಪತ್ನಿಯು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ,

ರಥಂ ನು ಮಾರುತಂ ವಯಂ ಶ್ರವಸ್ಯುಮಾ ಹುವಾಮುಹೇ |

ಆ ಯಸ್ಮಿನ್ನಸ್ಥಾ ಸುರಣಾನಿ ಬಿಭೃತೀ ಸಚಾ ಮರುತ್ಸು ರೋದಸೀ ||

(ಮ. ಸಂ. ೫-೫೬-೮).

ಎಂಬ ಶುಕ್ಲನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ರೋದಸಿಯೆಂದರೆ ರುದ್ರಪತ್ನಿಯೆಂಬ ಅಂಕಿತನಾಮದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಸಮಸ್ಯೆಯೇಳುತ್ತದೆ ರುದ್ರಪತ್ನಿಯೆಂದರೆ, ರುದ್ರದೇವತೆಯ ಪತ್ನಿಯೇ ಅಥವಾ ರುದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮರುತ್ತೆಂದರ್ಥವಾಗಿ ಮರುದ್ರೇವತೆಗಳ ಪತ್ನಿಯೇ ಎಂಬ ಸಂಶಯಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಾಗುವಂತೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಶುಕ್ಲನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ,

ರೋದಸೀ ರುದ್ರಸ್ಯ ಪತ್ನೀ ಮರುತಾಂ ಮಾತಾ | ಯದ್ವಾ ರುದ್ರೋ ವಾಯುಃ | ತಪ್ತಪ್ತೀ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ದೇವೀ ||

(ಸಾ ಘಾ)

ರೋದಸಿಯು ರುದ್ರನ ಪತ್ನಿ ಮತ್ತು ಮರುತ್ತುಗಳ ಮಾತೆಯೆಂದು ಒಂದರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ರುದ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾಯುವೆಂಬರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ರೋದಸಿಯೆಂದರೆ ವಾಯುಪತ್ನಿಯಾದ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾವಾಕ್ಯೆಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು

ಪರಾ ಶುಭ್ರಾ ಅಯಾಸೋ ಯನ್ಯಾ ಸಾಧಾರಣ್ಯೇವ ಮರುತೋ ಮಿಮಿಕ್ಷುಃ |

ನ ರೋದಸೀ ಆಸ ನುದಂತ ಘೋರಾ ಜುಷಂತ ವೃಧಂ ಸಖ್ಯಾಯ ದೇವಾಃ ||

(ಮು ಸಂ ೧-೧೬೭-೪)

ಎಂಬ ಶುಕ್ಲನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿರುವಂತೆ,

ರೋದಸಾ ಶಬ್ದೇ ನ ರೋದನಸ್ಸಭಾವೋ ರುದ್ರಃ | ತಸ್ಯ ಸ್ತ್ರೀ ರೋದಸೀತಿ ಕೇಚಿದಾಹುಃ |

ಆಸರೇ ತು ಮರುತಾಂ ಸ್ತ್ರಿಯೋ ರೋದಸೀತಿ ನಾಮಧೇಯಮಿತ್ಯಾಹುಃ | ಅಯನೇವ ಪಕ್ಷೋ ಯುಕ್ತ ಉತ್ತರತ್ರೈವಂ ವ್ಯವಹಾರಾತ್ |

ರೋದಸಿಯು ರುದ್ರಪತ್ನಿಯೆಂಬುದು ಒಂದು ಮತ. ಮರುತ್ತುಗಳ ಪತ್ನಿಯೆಂಬುದು ಇನ್ನೊಂದು ಮತ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದೇ ಸರಿಯಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಅಲ್ಲದೇ,

ಜೋಷದ್ಯದೀಮಸುರಾ್ಯ ಸಚಢ್ಯೈ ವಿಸಿತಸ್ತುಕಾ ರೋದಸೀ ನೃವಾಣಾಃ ||

(ಮು ಸಂ ೧-೧೬೭-೫)

ಎಂಬ ಶುಕ್ಲನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ರೋದಸೀ ಮರುತ್ಪತ್ನೀ ವಿದ್ಯುದ್ವಾ | ರೋದಸಿಯು ಮರುತ್ತುಗಳ ಪತ್ನಿಯು ಅಥವಾ ವಿದ್ಯುತ್ತೇ ಈ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಮರುತ್ತುಗಳ ಅನ್ವೇಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ರೋದಸಿಯು ಇರುವುದು ಗಿಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ರೋದಸೀ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ಪರಿಚೀಲಿಸಿದರೆ,

ತ ಇದುಗ್ರಾಃ ತವಸಾ ಧೃಷ್ಟಷೇಣಾ ಉಭೇ ಯುಜಂತ ರೋದಸೀ ಸುಮೇಕೇ |

ಅಥ ಸ್ತೈಷು ರೋದಸೀ ಸ್ವಶೋಚಿರಾಮವತ್ಸು ತಸೌ ನ ರೋಕಃ ||

(ಮು ಸಂ. ೬-೬೬-೬)

ಎಂಬ ಒಂದೇ ಶುಕ್ಲಿನಲ್ಲಿ ರೋದಸೀ ಶಬ್ದವು ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ಪದಕ್ಕೆ ರುದ್ರಸ್ಯ ಪತ್ನೀ ಮಾಧ್ಯಮಿಕೀ ವಾಕಾ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು,

ಮಿಮ್ಯುಕ್ಷು ಯೇಷು ರೋದಸೀ ನು ದೇವೀ ಸಿಷಕ್ತಿ ಪೂಷಾ ಅಧ್ಯರ್ಥಯಂಜ್ವಾ |
 ಕೃತ್ವಾ ಹನಂ ಮರುತೋ ಯದ್ಧ ಯಾಥ ಭೂಮಾ ರೇಜಂತೇ ಅಧ್ವನಿ ಪ್ರವಿಕ್ತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೫೦-೫).

ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ದೇವೀ ದ್ಯೋತಮಾನಾ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ವಾಕ್ ಎಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಋ ಸಂ. ೧-೧೬೭-೩ ನೇ ಋಕ್ವಿನ ವಿನರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ವಿದ್ಯುತ್, ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ವಾಕ್ಯ ಮತ್ತು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಪದದ ವಿಷಯವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

In our verse, we take ವಾಕ್ in the sense of thunder, but as a feminine, of the lightning and thunder as the two companions of the Maruts, represents the first, ರೋದಸೀ or lightning, as the recognised wife, hiding herself in the house, while the other, the loud thunder, is represented as a more public companion of the Maurts. This contrast, if it is really what the poet intended, throws a curious light on the social character of the Vedic times, as it presupposes two classes of wives, not necessarily simultaneous, however— a house wife, who stays at home and is not much seen, and a wife who appears in public and takes part in the society.. .. The loud voice of the thunder as well as the usual hiding of the lightning might well suggest this comparison.

[S. B. E. XXXII P. 276]

ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಏಕವಚನದ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೂ ದ್ವಿವಚನದ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ವಿಧವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ರೋದಸೀ ದೇವಪತ್ನೀನಾಂ ಅಥರ್ವಾಂಗಿರಸೇ ಯಥಾ |

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೧೪೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಥರ್ವಾಂಗಿರಸದ (ಅಥರ್ವವೇದ) ಮತದಂತೆ ರೋದಸಿಯು ದೇವಪತ್ನಿಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು ಎಂದು ಏಕವಚನದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಉದಾಹರಣೆಯಿದೆ. ಮತ್ತು,

ದ್ವೇ ದ್ವೇ ಪದೇ ಸಂಸ್ತುತೇ ರೋದಸೀ ಚ ದೇವಾಶ್ಚಾಧ್ಯರ್ಚೇನ ವಿಭಕ್ತಮನ್ಯತ್ |

(ಬೃ. ದೇ ೪-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ದ್ವಿವಚನ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

! ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಮಹಿನಾ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇನ್ ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತಿ—ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅರಮ್—ನಾಲಮೂಲಲಘು—(ಪಾ ಮ. ೮-೨-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲ ಕಾರಕ್ಕೆ ರೇಫಾದೇಶ.

ವಿನ್ಯೇ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಚ್ ಲಚ್ ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಜನೆಮ್—ವೃಜೀ ವರ್ಜನೇ ಧಾತು ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ತನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಕ್ಯಾಪ್ಯವೃಜಿ ಮಂದಿ—(ಉ ಸೂ ೨-೨೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯುವೋರನಾಕೌ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೋಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭರ್ತಿ—ಭೃಣ್ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಮವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಧಾನಾನ್—ಮಾ ಧುಪಧಾಯಾಶ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ತ್ವ ದೀರ್ಘಾಟಿ ಸಮಾನಸಾದೇ (ಪಾ ಸೂ ೮-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಆತೋಟಿ ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಓಪಶಮ್—ಶೀರ್ಷ್ ಸ್ಯಷ್ಟೇ. ಧಾತು. ಆದ್, ಉಪ, ಎರಡು ಉಪಸರ್ಗಗಳು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಡ ಪ್ರತ್ಯಯ ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಟಿ ಲೋಪ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾರಃ ||

ಸನುತ್ಸು ತ್ವಾ ಶೂರ ಸತಾನುರಾಣಂ ಪ್ರಸಥಿತಮಂ ಪರಿತಂಸಯಧ್ಯೈ |

ಸಜೋಷಸ ಇಂದ್ರಂ ಮದೇ ಕ್ಷೋಣೀಃ ಸೂರಿಂ ಚಿದ್ಯೇ ಅನುಮದಂತಿ ವಾಚ್ಯಃ ||

|| ಪದಪಾರಃ ||

ಸನುತ್ಸು | ತ್ವಾ | ಶೂರ | ಸತಾಂ | ಉರಾಣಂ | ಪ್ರಸಥಿತ್ಮಂ | ಪರಿತಂಸಯಧ್ಯೈ |

ಸಜೋಷಸಃ | ಇಂದ್ರಂ | ಮದೇ | ಕ್ಷೋಣೀಃ | ಸೂರಿಂ | ಚಿತ್ | ಯೇ | ಅನುಮದಂತಿ | ವಾಚ್ಯಃ ||

ಸಾಯನಾಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಶೂರ ಶೌರ್ಯೋವೇತೇಂದ್ರ ಸಮತ್ಸು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಸತಾಂ ತ್ವಾಮೇವಾಶ್ರಿತೈ
ವರ್ತಮಾನಾನಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಮುರಾಣಿಮುರುಣ್ಯತಿಪ್ರಭೂತಾನಿ ಬಲಾದೀನಿ ಕುರ್ವಾಣಿಂ ಪ್ರಸಥಿತಮಂ
ಪ್ರಕೃಷ್ಟಮಾರ್ಗತಮಂ ಸುಕೃತಿನಾಮುಕ್ತಮಮಾರ್ಗಭೂತಮಿಂದ್ರಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ದಾರಕಂ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ
ಪರಿತಂಸಯಿಷ್ಯಾ ಅವತಂಸೀಕರ್ತುಂ ಭೂಷಣೀಕರ್ತುಂ | ಭೂಷಯತುಂ ವಾ ನಿಮಿತ್ತೇಽರ್ಥೇ |
ಮದೇ ತವ ಮದಾರ್ಥಂ ಚ ಸಜೋಷಸಃ ಸಹ ಸೇವಮಾನಾಃ ಸಮಾನಪ್ರೀತಯೋ ವಾ ಪೋಣೇಃ
ಪೋಣ್ಯೋ ವಿತಃ ಪರಿಜನಾ ಮರುತಃ ಪ್ರಯತಂತೇ | ಕೀದ್ರಶಾಸ್ತ್ರೇ | ಯೇ ವಾಜೈರ್ಬಲೈರನುಮದಂತಿ
ಅನುಕೂಲಂ ಮಾದಯಂತಿ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಮರುತಸ್ತಮೇವ ಸ್ವಾಮಿನಂ ಕೃತ್ವಾ ಮಾದಯಂತಿ |
ಹರ್ಷಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಯೇ ಯಜಮಾನಾ ವಾಜೈರ್ಬಲಿವಿಧಿಮಾರ್ಗದಯಂತಿ ತೇ
ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತಾಸ್ತವ ಮನುಷ್ಯಭೂತಾ ಋಶ್ವಿಜೋ ಯಜಮಾನಭೂತಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸಮತ್ಸು
ಸಹಮಾದನಸ್ಯಾನೇಷು ಯಾಗೇಷೂಕ್ತಲಕ್ಷಣವಿಶಿಷ್ಟಂ ತ್ವಾಮೇವ ಪೂಜಯಿತುಂ ತವ ಮಾದಾಯ ಚ
ಪ್ರಯತಂತೇ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಶೂರ—ಎಲೈ ಶೂರನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಯೇ—ಯಾವ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು | ವಾಜೈಃ—
ಸ್ವಕೀಯ ಬಲದಿಂದ | ಸೂರಿಂ ಚಿತ್—ಪ್ರಾಚ್ಛನಾದ ನಿನ್ನನ್ನೇ | ಅನು ಮದಂತಿ—ಅನುಸರಿಸಿ (ನಿನಗೆ ಅನು
ಕೂಲವಾಗುವಂತೆ) ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೋ | (ತೇ—ಅ) | ಪೋಣೇಃ—ಪರಿಜನರಾದ (ಮರುದ್ದೇವತೆ
ಗಳು) | ಸಜೋಷಸಃ—ಒಟ್ಟಾಗಿಯೇ ಸೇವಿಸುವವರಾಗಿ | ಸಮತ್ಸು—ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ | ಸತಾಂ—
ನಿನ್ನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ | ಉರಾಣಿಂ—ಆತಿ ಪ್ರಭೂತ ಒಲಕಾರಿಯೂ | ಪ್ರಸಥಿತಮಂ—
(ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ) ಉತ್ತಮಮಾರ್ಗಭೂತನೂ | ಇಂದ್ರಂ—ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ ಆದ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಪರಿತಂಸ
ಯಿಷ್ಯೆ—ಅಲಂಕರಿಸಲು (ಮತ್ತು) | ಮದೇ—ನಿನ್ನ ಸಂತೋಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ) | [ಆಧವಾ
ಹೇ ಶೂರ—ಎಲೈ ಶೂರನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಯೇ—ಯಾವ ಯಜಮಾನರು | ವಾಜೈಃ—ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ |
ಸೂರಿಂ ಚಿತ್—ಪ್ರಾಚ್ಛನಾದ ನಿನ್ನನ್ನೇ | ಅನು ಮದಂತಿ—ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಾರೋ | (ತೇ—ಅ) |
ಪೋಣೇಃ—ಪರಿಜನಭೂತರಾದ ಯಜಮಾನರು | ಸಜೋಷಸಃ—ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತರಾಗಿ | ಸತಾಂ
ಉರಾಣಿಂ—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಆಶ್ರಯಿಸಿದವರಿಗೆ ಬಲಕಾರಕನೂ | ಪ್ರಸಥಿತಮಂ—ಉತ್ತಮಮಾರ್ಗಭೂತನೂ |
ಇಂದ್ರಂ—ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ ಆದ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಪರಿತಂಸಯಿಷ್ಯೆ—ಪೂಜಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಮತ್ತು
ಮದೇ—ನಿನ್ನ ಸಂತೋಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಸಮತ್ಸು—ಸಂತೋಷಸ್ಥಾನಗಳಾದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ (ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ)]-

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಶೂರನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದವರಿಗೆ ಬಲಕಾರಿಯೂ, ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಉತ್ತಮ
ಮಾರ್ಗಭೂತನೂ, ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನೇ, ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು (ಆಧವಾ ಯಜಮಾನರು) ಸ್ವಕೀಯ
ಬಲದಿಂದ, ಪೂಜಿಸಲೂ, ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲೂ ಪ್ರಯತ್ನ ಪಡುತ್ತಾರೆ

English Translation.

Those people, who, jointly worshipping Indra, diligently endeavour, O hero, to propitiate you, the invigorator in combats, the guide in the rightway provide, for his gratification, with sacrificial viands

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಯುದ್ಧಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯವನ್ನು ಸರ್ವದಾ ಆಚರಿಸಿ ಮತ್ತು ಆಚರಿಸುವವರಾದ ಮರುತ್ತು (ಮರುದ್ವೇವತೆ) ಗಳ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಸಹಕಾರವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಇದರಂತೆಯೇ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನ ಪಡುವುದರ ವಿಷಯವು ಸಹ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿದೆ

ಸಮತ್ಸು ಸಶಾಂ ಉರಾಣಂ—ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಶೂರ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಯುದ್ಧಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಉರೂಣಿ ಅತಿಪ್ರಭೂತಾನಿ ಬಲಾದೀನಿ ಕುರ್ವಾಣಂ ಅತಿಶಯವಾದ ಸಾನುರ್ಧ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಸಮತ್ಸು ಎಂಬ ಪದವು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ—

ಸಮದಃ ಸಮದೋ ವಾಕ್ತ್ರೇಃ; ಸಮದೋ ವಾ ಮದತೇಃ |

(ನಿ. ೯-೧೭)

ಎಂಬ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಎಂದರೆ, ಸಮ್ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಅದ್ ಧಾತುವಿನೊಡನೆ ಸೇರಿ ಸಮದ್ ಎಂದಾಗಬಹುದು. ಅಥವಾ, ಉದ್ರೇಕದಿಂದ ಕೆರಳು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಮದ್ ಧಾತುವಿನೊಡನೆ ಸಮ್ ಉಪಸರ್ಗವು ಸೇರಿ ಸಮದ್ ಆಗಬಹುದು ಎಂಬ ನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಸಮತ್ಸು ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತರಾಗಿರುವ,

ಆ ಜಂಘಂತಿ ಸಾನ್ವೇಷಾಂ ಜಘನೌ ಉಪ ಜಿಘ್ನತೇ |

ಅಶ್ವಾಜನಿ ಪ್ರಚೇತಸೋಽಶ್ವಾನ್ಸಮತ್ಸು ಚೋದಯ ||

(ಋ. ಸಂ ೬-೭೫-೧೩).

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಪಂಥಿತಮಂ—ಸುಕೃತಿನಾಮುತ್ತಮಮಾರ್ಗಭೂತಂ ಇಂದ್ರನು ಪುಣ್ಯವಂತರಾದವರಿಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿಸುವವನಾಗಿರುವನಾದಕಾರಣ ಕಾರಣಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವ್ಯವದೇಕದಿಂದ ಉತ್ತಮ ಮಾರ್ಗವೇ ಆಗಿರುವನೆಂದು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿದೆ.

ಇಂದ್ರಂ—ತತ್ಪ್ರಾಣಾಂ ದಾರಕಂ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಇಂದ್ರಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಅನೇಕವಿಧವಾಗಿ ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದೆಡೆ ತತ್ಪ್ರಾಣಾಂ ದಾರಯಿತಾ (ನಿ. ೧೦-೮) ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಿಳುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸರ್ವೋಪಶೇಃ ಕ್ಷೋಣೀಶೇಃ—ಸಹ ಸೇವಮಾನಾಃ ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಯೋ ವಾ ಕ್ಷೋಣೋಃ ವಿತಃ ಪರಿಜನಾಃ | ಈ ಎರಡು ಪದಗಳನ್ನು ಮುರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮುರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅನೇಕರಾಗಿರುವವರಾದರೂ (ಏಕೋನ ಪಂಚಾಶತ್ಕಂಪ್ಯಾಕಾಃ—ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತು ಜನರು) ಅವರಲ್ಲಿ ಏಕಮತ್ಯದಿಂದ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಇರುವರು ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ಸೇವಿಸುವವರು ಎಂದೂ, ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಹಿತರಂತೆ ಇರುವವರಾದರೂ, ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಾಗೆ ಇರುವರೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಯೇ ವಾಜೈಃ ಅನು ಮದಂತಿ—ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮರುತ್ತುಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿಯೂ, ಯಜಮಾನರ ವಿಷಯವಾಗಿಯೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, **ಮರುತಸ್ತಮೇವ ಸ್ವಾಮಿನಂ ಕೃತ್ವಾ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಬಲೈಃ ಹರ್ಷಯಂತಿ |** ಮುರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಪ್ರಭುವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಯುದ್ಧಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಾಜ ಶಬ್ದವು ಬಲ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಯಾಸ್ಥುರು ವಾಜ ಶಬ್ದವು ಆನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ನಿ ೩-೯) ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೯) ಒಬ್ಬನ ಹೆಸರೆಂದೂ (ನಿ ೧೧-೧೨) ವರ್ಣಿಸಿ,

ಪಾವಕಾ ನಃ ಸ್ವರಸ್ತೇ ವಾಜೇಭಿರ್ವಾಜಿನೀವತೀ | ಯಜ್ಞಂ ವಷ್ಟು ಧಿಯಾವಸುಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧ ೩-೧೦)

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಹವಿಷೋದಕೇನ ವಾ ಹವಿಸ್ಸು ಅಥವಾ ಉದಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಯೇ ಯಜಮಾನಾಃ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು **ವಾಜೈಃ ಹವಿಭಿರ್ವಾರ್ಧಯಂತಿ ತೇ ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತಾಃ ತವ ಮನುಷ್ಯಭೂತಾ ಋತ್ವಿಜಃ ಯಜಮಾನಭೂತಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸಮತ್ಸು ಸಹಮಾದನಸ್ಥಾನೇಷು ಯಾಗೇಷು ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣನಿರೀಷ್ಯಂ ತ್ವಾಮೇವ ಪೂಜಯಿತುಂ ತವ ಮಾದಾಯ ಚ ಪ್ರಯತಂತೇ |** ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹರ್ಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಮನುಷ್ಯರ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಋತ್ವಿಜರಾಗಿಯೂ, ಯಜಮಾನರಾಗಿಯೂ, ಇವು ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಜೆಗಳಾಗಿ, ಇಂದ್ರನಿಗೂ ತಮಗೂ, ಹರ್ಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸನ್ನಿವೇಶವಾದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ, ಅವನಿಗೆ ಹರ್ಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯತ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಸಮತ್ಸು ಎಂಬ ಪದವು ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು **ಸಹಮಾದನಸ್ಥಾನೇಷು ಯಾಗೇಷು** ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮದವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಸನ್ನಿವೇಶವಾದ ಯಜ್ಞವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಸಾಯಣರು ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ **ಸೂರಿಂಚಿತ್** ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿಲ್ಲ.

ಸೂರಯಃ—ರೇಭಃ, ಜರಿತಾ, ಕಾರುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೧೩ ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದವನ್ನು ಸೂರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ ೩-೧೯) **ಸೂರಿ** ಯೆಂದರೆ ಸ್ತುತಿನಾಡತಕ್ಕ ಭಕ್ತನಾಗಬಹುದು ಅಥವಾ ಪ್ರಾಜ್ಞ, ವಿವೇಕಿ, ಮೇಧಾವಿ ಎಂದೂ ಆಗಬಹುದು. ದೇವತೆಗಳ ತತ್ತ್ವಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನೂ, ವಿಶ್ವದ ರಹಸ್ಯತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೂ

ಗ್ರಹಿಸುವುದೂ ಅಲೌಕಿಕವಾದುದೂ ಆದ ಮತ್ತು ಚಾಕ್ಷುಷವೂ, ಮಾನಸಿಕವೂ ಆದ ದರ್ಶನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಋಷಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಒಂದು ವಿಶೇಷಾರ್ಥವಿರುತ್ತದೆ.

ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ಪದಂ ಸದಾ ಪಶ್ಯಂತಿ ಸೂರಯಃ |

(ಋ. ಸಂ ೧-೨೨-೨೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಸ್ವೋತ್ತಮಾಡತಕ್ಕವರು ಎಂದು ಮಾತ್ರವಾಗದೇ, ಋಷಿಗಳ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ದರ್ಶನಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಋಷಿಗಳ ಪರವಾಗಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಮಂಹಿಷಮಚ್ಯೋಕ್ತಿಭಿರ್ಮತೀನಾಂ ಸುವ್ಯಕ್ತಿಭಿಃ ಸೂರಿಂ ನಾವ್ಯಧಧ್ಯೈ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೧-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಪಕ್ವತಮಿಂದ್ರಂ ಎಂದು ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾಜ್ಞತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಲ್ಲದೇ, ಪ್ರಭು, ಪ್ರೇರಕ, ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗಲೂ ಸೂರಿ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಮತ್ತು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ,

ಜನೋ ಯಃ ಪಜ್ಞೇಭ್ಯೋ ವಾಜಿನೀವಾನಶ್ಚಾವತೋ ರಥಿನೋ ಮಹ್ಯಂ ಸೂರಿಃ |

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೨೨-೮)

ಅಸದ್ಯಥಾ ಜರಿತ್ರ ಉತ ಸೂರಿಂದ್ರೋ ರಾಯೋ ವಿಶ್ವನಾರಸ್ಯ ದಾತಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೩-೧೦).

ಮುಹ್ಯಂತೈನ್ಯೇ ಅಭಿತೋ ಜನಾಸ ಇಹಾಸ್ಮಾಕಂ ಮಘವಾ ಸೂರಿರಸ್ತು |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೮-೬)

ಎಂಬಿವೇ ಮುಂತಾದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಭುಗಳೂ ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕರೂ ಆದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅವರ ಗುಣವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ.

ಆದಸ್ಯ ತೇ ಕೃಷ್ಣಾ ಸೋ ದಕ್ಷಿ ಸೂರಯಃ ಶೂರಸ್ಯೇವ ತ್ವೇಷಥಾದೀಷತೇ ವಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧ ೧೪೧-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗ ವೆಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮೇಧಾವಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಭುವೆಂದರ್ಥಮಾಡಬಹುದು.

ಸಜೋಷಸಃ ಕ್ಷೋಣೀಃ—ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವರು ಮತ್ತು ಪರಿಜನರೂವರು ಎಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಶಾಶ್ವತವಾದುದೂ ನಿಕಟವಾದುದೂ ಆದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ಸಂಬಂಧದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಇದೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ೧-೧೭೧-೪ ನೇ ಋಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಸಾಹಚರ್ಯವಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿರುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿರುವ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಮರುತ್ಯಾನ್ ಎಂದು ಕರೆದಿದೆಯೆಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧಸೂಚಕವಾದ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಮರುದ್ಭಿಃ ಸಹ ಯತ್ರೇಂದ್ರೋ ಮರುತ್ಯಾಂಸ್ತತ್ರ ಸೋಽಭವತ್ | (ಬೃ. ದೇ. ೪-೨೬).

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಮರುತ್ಯುಗಳ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನ ಸರ್ವೋಪತ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. **ಕ್ಷೋಣೀಃ** ಎಂಬುದಕ್ಕೆ **ವಿಶಃ** ಎಂದರ್ಥವೂಡಿದೆ ಇಂದ್ರನೇ ಪ್ರಭು ಮತ್ತು ಮರುತ್ಯುಗಳೇ ಪ್ರಜೆಗಳು ಎಂಬ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶತಪಥಾದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ೧-೧೭೧-೪ ನೇ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

! ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸತಾಮ್—ಸಸ್ಯೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ತತುರನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಪಥಿನ್ತಮಮ್—ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮಬಿಷ್ಣನೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಿತಂಸಯಧ್ಯೈ—ಪರಿ ಉಪಸರ್ಗೇ. ತಸಿ ಅಲಂಕಾರೇ. ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. **ಸತ್ಯಾಶಪಾಶ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್. **ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಇದಕ್ಕೆ ತುಮನರ್ಥ ತೋರುವಾಗ **ತುಮನರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ್ಯೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಜಂತ ಕೃದಂತವಾದುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸರ್ವೋಪಸಃ—ಸಮಾನಂ ಜೋಷಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸರ್ವೋಪಸಃ **ಸಮಾನಸ್ಯ ಛಂದಸ್ಯ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ ಧಾನ

ಅನುಮದಂತಿ—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ಯದ್ವ್ಯತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್** (ಪಾ. ಸೂ ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. **ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ** (ಪಾ. ಸೂ ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅನು) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

! ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ !

ಏವಾ ಹಿ ತೇ ಶಂ ಸನನಾ ಸಮುದ್ರ ಆಪೋ ಯತ್ರ ಅಸು ಮದಂತಿ ದೇವೀಃ |
ವಿಶ್ವಾ ತೇ ಅನು ಜೋಷ್ಯಾ ಭೂದ್ಗಾಃ ಸೂರಿಂಶ್ಚಿದ್ಯದಿ ಧಿಷಾ ವೇಷಿ ಜನಾನ್ ||

! ಪದಪಾಠಃ !

ಏವ | ಹಿ | ತೇ | ಶಂ | ಸನನಾ | ಸಮುದ್ರೇ | ಆಪಃ | ಯತ್ | ತೇ | ಅಸು | ಮದಂತಿ | ದೇವೀಃ |

ವಿಶ್ವಾ | ತೇ | ಅನು | ಜೋಷ್ಯಾ | ಭೂತ್ | ಗೌಃ | ಸೂರೀನ್ | ಚಿತ್ | ಯದಿ | ಧಿಷಾ | ನೇಷಿ |
ಜನಾನ್ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಏನಾ ಹ್ಯೇವಂ ಹಿ ಸತಿ ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿನಿ ಸವನಾನಿ | ಸೂಯತೇ ಸೋಮೋಽತ್ರೇತಿ ಸವನಾನಿ ಸೋಮಯಾಗಾಃ | ತೇ ತಂ ಸುಖಕರಾ ಭವಂತಿ | ಕಥಂ ಸತಿ | ಯದ್ಯದಿ ದೇವೀರ್ವೇದ್ಯೋ ದ್ಯೋತಮಾನಾ ಅಪಃ ಸಮುದ್ರ ಉದಕಸಮುದ್ಭವಜಾಪಾದಾನಭೂತೇಽಂತರಿಕ್ಷ ಅಸು ಪ್ರಜಾಸು ನಿಮಿತ್ತಭೂತಾಸು ತೇ ತ್ವಾಂ ವದಂತಿ ಮಾದಯಂತಿ || ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯಭೋಽಯಂ || ಯದಾ ಪ್ರಾಣ್ಯುಪಕಾರಾರ್ಥಂ ವರ್ಷಣಾಯ ತ್ವಾಂ ಪ್ರೇರಯಂತಿ ವೃಷ್ಟ್ಯುದಕಾನಿ ತದಾ ಖಲು ತವ ಸೋಮಯಾಗಾಃ ಸುಖಕರಾ ಭವಂತಿ ಯಜ್ಞ ಸಾಧನವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನೇನ ಯಾಗಾನಿರ್ವರ್ತಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಇಂದ್ರ ವಿಶ್ವಾ ಗೌಃ ಸರ್ವಾಪಿ ಸ್ತೋತ್ರತಸ್ತುರೂಪಾ ನಾಕ್ಶೇ ತ್ವಾಮನುಕ್ರಮೇಣ ಜೋಷ್ಯಾ ಜೋಷಣಾರ್ಥಾ ಪ್ರೇಣಯಿತ್ರೀ ಭೂತ್ | ಭವತಿ | ಕದಾ | ಯದಿ ಸೂರೀಂಶ್ಚಿತ್ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿ-ಪ್ರೇರಯಿತ್ಯನ್ ಸ್ತೋತೃಜನಾನಪಿ ಧಿಷಾ ಧಿಷಣಯಾ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನರೂಪೇಣ ಕರ್ಮಣಾ ವಾ ನೇಷಿ ಕಾಮಯಿಸೇ ತದಾ ಸರ್ವಾಪಿ ಸ್ತುತಿಶ್ಚದರ್ಥಾ ಭವತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ದೇವೀಃ—ದ್ಯೋತಮಾನವಾದ (ದಿವ್ಯವಾದ) | ಅಪಃ—ಉದಕ ಗಳು | ಸಮುದ್ರೇ—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ | ಅಸು—ಪ್ರಜೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ | ತೇ—ನಿನಗೆ | ಯತ್ ವದಂತಿ—ಸಂತೋಷಪಟ್ಟುಮಾಡಿದರೆ | ಏನಾ ಹಿ—ಹೀಗಾದರೆ | ತೇ—ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ | ಸವನಾ—ಸೋಮ ಯಾಗಗಳು | ತಂ—(ನಿನಗೆ) ಸುಖಕರವಾಗುತ್ತವೆ (ಮತ್ತು) | ಯದಿ—ಯಾವಾಗ | ಸೂರೀನ್ ಚಿತ್—ಸ್ತೋತ್ರಾದಿ ಪ್ರೇರಕರಾದವರನ್ನು | ಧಿಷಾ—ಜ್ಞಾನದಿಂದ (ವೃಷ್ಟಿ ಪ್ರದಾನರೂಪಕರ್ಮದಿಂದ) | ನೇಷಿ—ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೋ | (ತದಾ—ಆಗ) | ವಿಶ್ವಾ ಗೌಃ—ಸ್ತೋತ್ರ ಮತ್ತು ಶ್ವರೂಪವಾದ ಸಮಸ್ತ ವಾಕ್ಯಾ | ಅನು—ಕ್ರಮವಾಗಿ | ತೇ—ನಿನಗೇ | ಜೋಷ್ಯಾ—ಪ್ರೀತಿಕರವಾಗಿ | ಭೂತ್—ಆಗುತ್ತದೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಉಪಕಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ವೃಷ್ಟ್ಯುದಕಗಳು ಮಳೆಗೆರೆಯುವಂತೆ ನಿನಗೆ ಪ್ರೇರಿಸಿದಾಗ ಸೋಮಯಾಗಗಳು ನಿನಗೆ ಸುಖಕರವಾಗುತ್ತವೆ, ಮತ್ತು, ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ನಿನ್ನಿಂದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದವೇ ಲೆಯೇ ಸಮಸ್ತ ಸ್ತೋತ್ರತಸ್ತುರೂಪಸ್ತುತಿಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇರುವುದು.

English Translation.

The libations (offered) to you are, verily, the cause of happiness, since the divine waters (effused) in the firmament for the benefit of mankind

afford you satisfaction. All praise, Indra, is acceptable to you, and you reward with understanding those who praise you.

! ಓಶೇಷವಿಯುಗಳು !

ಸವನಾ—ಸೂಯತೇ ಸೋಮಃ ಅತ್ರೇತಿ ಸವನಾನಿ ಸೋಮಯಾಗಾಃ | ಸವನ ಎಂಬ ಪದವು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ಐ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಏಕಾ ವಿಶ್ವಾ ಸವನಾ ತೂತುಮಾಕೃಷೇ ಸ್ವಯಂ ಸೂನೋ ಸಹಸೋ ಯಾನಿ ದಧಿಷೇ |

ವರಾಯ ತೇ ಸಾತ್ರಂ ಧರ್ಮಣೇ ತನಾ ಯಜ್ಞೋ ಮಂತ್ರೋ ಬ್ರಹ್ಮೋದ್ಯತಂ ವಚಃ |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೫೦-೬)

ಈ ಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಸವನಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನಾನಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂದುರ ಸನ್ನಿ ವೇಶಗಳಾದ ಸೋಮಯಾಗಗಳು ಸವನ ರಬ್ಧಾರ್ಥವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಸವನಪದದಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳಿಗೆ ವರಸ್ವರವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವ ಯಜ್ಞದ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವೂ, ಈ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಪ್ರಭುವಾದವನೂ ಮತ್ತು ಈ ಯಜ್ಞದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವವನೂ ಆದರಿಂದ ಲೋಕಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನೂ ಒದ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಯಜ್ಞಕ್ಕೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಸವನವು ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆರಡರ ಸುಖಶಾಂತಿಗಳಿಗೂ ಮುಖ್ಯಸಾಧನವೆಂಬಂಶವೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಸವನ ಪದದ ಅರ್ಥವು ಬಹಳ ಗೂಢವಾದುದು ಇದು ವಿಶ್ವತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸವನತ್ರಯವೆಂಬ ವಿಭಾಗವಿರುವಂತೆ ವಿಶ್ವವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲೂ ಈ ವಿಭಾಗವನ್ನನುಸರಿಸುವ ಪ್ರಭೇದಗಳಿರುವುದೆಂದೂ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವೈಯಕ್ತಿಕ-ಜೀವನದಲ್ಲೂ ಸಹ ಸವನತ್ರಯಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ಅವಸ್ಥಾತ್ರಯವುಂಟೆಂದೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿವರ್ಣಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯೂ ಈ ವಿಭಾಗವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸುತ್ತವೆಯೆಂದೂ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳ ವರ್ಣನೆಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೇ, ಸವನತ್ರಯಕ್ಕೆ ಅಧಿದೇವತೆಗಳಾಗಿರುವ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳೇ, ವಿಶ್ವತತ್ತ್ವದ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನೂ ನಿರೂಪಿಸಿ ಅವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತಾರೆಯೆಂಬ ನಿವರಣೆಯು ಸಕಲವಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸವನವೂ ಸಹ ಆದರ ಅಧಿದೇವತೆಯನ್ನೂ, ತನ್ನೆಂಬಂಧವಾದ ಛಂದಸ್ಸನ್ನೂ ಮತ್ತು ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ಮವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಆದರೆ ತೃತೀಯಸವನದ ದೇವತೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಿರುತ್ತದೆ. ಸವನದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ತ್ರೈತೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಪ್ರಜಾಸತಿರ್ವಾಪ ಜ್ಯೇಷ್ಠಸ್ಯ ಹ್ಯೇತೇ ನಾಗ್ರೇಯಜತ ಪ್ರಜಾಸತಿರಕಾಮಯತ ಪ್ರಜಾಯೇ-
ಯೇತಿ ಸ ಮುಖತಸ್ತ್ರಿವೃತಂ ನಿರಮಿಮೀತ ತಮಗ್ನಿದೇವತಾನ್ಯಸ್ಯಜ್ಯತ ಗಾಯತ್ರೀ
ಛಂದೋ ರಥಂತರಗ್ಂಸಾಮ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮುಜಃ ಪತುನಾಂ ತಸ್ಮಾತ್ತೇ
ಮುಖ್ಯಾ ಮುಖತೋ ಹ್ಯಸ್ಯಜ್ಯಂತೋರಸೋ ಬಾಹುಬ್ಯಾಂ ಸಂಚದಶಂ ನಿರಮಿಮೀತ
ತಮಿಂದ್ರೋ ದೇವತಾನ್ಯಸ್ಯಜ್ಯತ ತ್ರಿಷ್ವಪ್ಘಂದೋ ಬ್ರಹ್ಮಾಪ್ತಾ ಮ ರಾಜನೋ ಮನು-
ಷ್ಯಾಣಾಮುಜಃ ಪತುನಾಂ ತಸ್ಮಾತ್ತೇ ವಿರಯಂತೋ ವಿರಯದ್ಧ್ಯಸ್ಯಜ್ಯಂತ ಮಧ್ಯತಸ್ಸ-

ಪ್ರದಶಂ ನಿರಮಿಮಾತ ತಂ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ದೇವತಾ ಅನ್ಯಸ್ಯಜ್ಯಂತ ಜಗತೀಭಂದೋ
 ನೈರೂಪಗ್ಂ ಸಾಮ ನೈಶೋ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಗಾವಃ ಪಶೂನಾಂ ತಸ್ಮಾತ್ತ ಅದ್ಯಾ
 ಅನ್ಯಧಾನಾದ್ಧೈಸ್ಯಜ್ಯಂತ ತಸ್ಮಾದ್ಯೂಯಾಗ್ಂಸೋಸ್ಯೇಭ್ಯೋ ಭೂಯಿಷಾ ಹಿ ದೇವತಾ
 ಅನ್ಯಸ್ಯಜ್ಯಂತ ಪತ್ತ ಏಕವಿಗ್ಂಶಂ ನಿರಮಿಮೀತ ||

(ಶ್ರೀ. ಸಂ. ೭-೧-೧-೪, ೫)

ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದುದರಿಂದ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡ
 ಬೇಕೆಂದಿಚ್ಛಿಸಿ ಮುಖದಿಂದ ತ್ರಿವೃತ್ತೋನುವನ್ನು ಸುರಿಸಿದನು. ಆದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೂ, ಭಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ
 ಗಾಯತ್ರಿಯೂ, ಸಾಮಗಳಲ್ಲಿ ರಥಂತರವೂ, ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೂ, ಪಶುಗಳಲ್ಲಿ ಅಜವೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುವು.
 ಬಾಹುವಿನಿಂದ ಪಂಚದಶಸ್ತೋನುವನ್ನು ಸುರಿಸಿದಾಗ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೂ, ಭಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿಪ್ಪಪ್ಪ, ಸಾಮಗಳಲ್ಲಿ
 ಬೃಹತ್ಯಾಮವೂ, ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ರಾಜನ್ಯನೂ, ಪಶುಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಷವೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುವು. ಮಧ್ಯ
 ಭಾಗದಿಂದ ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋನುವನ್ನು ಸುರಿಸಿದಾಗ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೂ, ಭಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಜಗತಿಯೂ
 ಸಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಗೋವೂ ಹುಟ್ಟಿದವು

ಈ ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ ಸೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಃಸವನದ ಆಹುತಿಯು ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನ
 ಸವನದ ಆಹುತಿಯು ಇಂದ್ರನನ್ನೂ, ತೃತೀಯಸವನದ ಆಹುತಿಯು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿರುತ್ತದೆ.
 ಅರ್ಧವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಪ್ರಾತಃಸವನವು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನವು ಇಂದ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ,
 ತೃತೀಯಸವನವು ಋಭುಗಳಿಗೂ ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಅ. ವೇ ೯-೧-೨) ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತ
 ವಾಗಿರುವಂತೆ ತೃತೀಯಸವನವು ಋಭುಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದುದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅರ್ಧವ ಪವನಾನವೆಂದು ಹೆಸರು.
 ಆದರೆ ಋಭುಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿಸಿನ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೇನು ಅರ್ಹತೆ ಎಂಬುದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
 ಒಂದು ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ. ಅದನ್ನು ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣವು ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ.

ಋಭವೋ ವೈ ದೇವೇಷು ತಪಸಾ ಸೋಮಪೀಥಮಭ್ಯಜಯಿಂಶ್ಚೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ವಾಚಿ
 ಕಲ್ಪಯಿಷಂಸ್ತಾನಗ್ನಿ ವರ್ಸುಭಿಃ ಸ್ವಾತಸ್ಸವನಾದನುದತ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೩-೬).

ಋಭುಗಳು ತಮ್ಮ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಕರ್ಮಶಕ್ತಿಯಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು
 ಅವರನ್ನೂ ತಮ್ಮೊಡನೆ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದಾಗ ಅಗ್ನಿಯು ವಸುಗಳೊಂದಿಗೆ
 ಸೇರಿಕೊಂಡು ಅವರನ್ನು ಅಟ್ಟಿಬಿಟ್ಟನು.

ತೇಭ್ಯೋ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ ವಾಚಿ ಕಲ್ಪಯಿಷಂಸ್ತಾನಿಂದ್ರೋ ರುದ್ರೈರ್ಮಾಧ್ಯಂದಿನಾತ್ಸ-
 ವನಾದನುದತ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೩-೬).

ಅನಂತರ ಮಾಧ್ಯಂದಿನದಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದು ದೇವತೆಗಳು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದಾಗ ರುದ್ರರೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿ
 ಕೊಂಡು ಇಂದ್ರನು ಅವರನ್ನು ಅಟ್ಟಿಬಿಟ್ಟನು.

ತೇಭ್ಯಸ್ತುತೀಯಸವನೇ ವಾಚಿ ಕಲ್ಪಯಿಷಂಸ್ತಾನಿಶ್ಚೇದೇವಾಃ ಅನೋನುದ್ಯಂತ ನೇಹ
 ಸಾಸ್ಯಂತಿ ನೇಹೇತಿ ಸ ಪ್ರಜಾಪತಿರಬ್ರವೀತ್ಸವಿತಾರಂ ತವ ನಾ ಇನೋತೇವಾಸಾಸ್ತಮೇ-
 ವೈಭಿಃ ಸಂಪಿಬಸ್ವೇತಿ ಸ ತಥೇತ್ಯೆಬ್ರವೀತ್ಸವಿತಾ ತಾನ್ವೈ ತ್ವಮುಭಯತಃ ಪರಿಪಿಬೇತಿ
 ತಾನ್ವಜಾಪತಿರುಭಯತಃ ಪರೈಪಿಬತ್ || (ಐ. ಬ್ರಾ. ೬-೧೩).

ತೃತೀಯ ಸವನದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ಇವರನ್ನು ಸೇರಿಸದಿರಲು ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಸವಿತನನ್ನು ಕುರಿತು
 “ಇವರು ನಿನ್ನ ತಿಷ್ಠರು, ಇವರೊಡನೆ ನೀನು ಪಾನಮಾಡು” ಎಂದಾಗ ಸವಿತನೂ ಪ್ರಜಾಪತಿಯೂ ಮುಖಗಳ
 ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಪಾನಮಾಡಿದರು ಎಂದು ತೃತೀಯ ಸವನದಲ್ಲಿ ಮುಖುಗಳಿಗಿರುವ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಐತರೀಯ
 ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಬೇರೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ,

ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ವೈ ಯಜ್ಞಂ ಛಂದಾಂಸಿ ದೇವೋಭ್ಯೋ ಭಾಗಧೇಯಾನಿ ವೈಭಃಪ್ರ ಗಾಯತ್ರೀ
 ಮೇವಾಗ್ನಯೇ ವಸುಭ್ಯಃ ಪ್ರಾತಃಸವನೇಽಭಃಪ್ರಿಷ್ಟುಭಮಿಂದ್ರಾಯ ರುದ್ರೇಭ್ಯೋ
 ಮಧ್ಯಂದಿನೇ ಜಗತೀಂ ವಿಶ್ವೇಭ್ಯೋ ದೇವೇಭ್ಯ ಆದಿತ್ಯೇಭ್ಯಸ್ತುತೀಯಸವನೇ ||

(ಐ ಬ್ರಾ. ೧೨-೨).

ವ್ರಜಾಪತಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಜ್ಞಭಾಗಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಛಂದಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ವಿಭಾಗಮಾಡಿದನು ಪ್ರಾತಃಸವನದಲ್ಲಿ
 ಗಾಯತ್ರಿಯನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೂ ಮತ್ತು ವಸುವಿಗೂ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ಪನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೂ ರುದ್ರರಿಗೂ,
 (ಮರುತ್ಸುಗಳು ?) ಮತ್ತು ತೃತೀಯಸವನದಲ್ಲಿ ಜಗತಿಯನ್ನು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ಆದಿತ್ಯರಿಗೂ ಹಂಚಿದನು.

ಅಗ್ನಿಯು ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಜಸ್ಸನ್ನೂ, ಇಂದ್ರನು ಕ್ಷಾತ್ರಕತ್ತಿಯನ್ನೂ, ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ವೈಶ್ಯವ್ಯವಹಾರವನ್ನೂ
 ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳೂ ಸಹ ಈ ಸವನದ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವೆಯೆಂದು
 ಮೇಲೆ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ತ್ರೈತೀಯಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಛಂದೋಗೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇದೇ
 ವಿಭಾಗವನ್ನು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ—

ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನೋ ವದಂತಿ ಯದ್ವಸೂನಾಂ ಪ್ರಾತಃಸವನಂ ರುದ್ರಾಣಾಂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಂ ಸವನ-
 ವಾದಿತ್ಯಾನಾಂ ಚ ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ಚ ದೇವಾನಾಂ ತೃತೀಯಸವನಂ ||

(ಛಾ. ಉ. ೨-೨೪-೧).

ವಸುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾತಃಸವನವೂ, ರುದ್ರರಿಗೆ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನವೂ, ಆದಿತ್ಯರಿಗೂ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳಿಗೂ ತೃತೀಯ
 ಸವನವೂ ವಿಭಕ್ತವಾಗುವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿ ಈ ಸವನಗಳ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸತಕ್ಕ ಮಂತ್ರವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ
 ಸೃಷ್ಟಿಯಂತರಿಕ್ಷಗಳಲ್ಲೂ, ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲೂ ಉತ್ಸಮವಾದ ಸ್ಥಾನಗಳು ಈ ಸವನಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಅಹುತಿಯಿಂದ
 ಲಭಿಸುವುವು ಎಂದು ಈ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ

ಲೋಕದ್ವಾರಮಾಸಾರ್ಣಾ ಪಶ್ಯೇಮು ತ್ವಾ ವಯಂಅಥ ಜುಹೋತಿ ನನೋಗ್ನಯೇ
 ಸೃಢಿವಿಕ್ಷಿತೇ ಲೋಕವಿಕ್ಷಿತೇ ಲೋಕಂ ಮೇ ಯಜಮಾನಾಯ ವಿದ್ವಿಷ ವೈ ಯಜಮಾನಸ್ಯ
 ಲೋಕ ವಿಶಾಸ್ಮಿ || (ಛಾ. ಉ. ೨-೨೪).

ಪ್ರಾತಃಸವನದ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ವಸುಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ "ನಿಮ್ಮ ಲೋಕದ ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ದ್ವಾರವನ್ನು ತೆಗೆಯಿರಿ. ನಿಮ್ಮ ದರ್ಶನವನ್ನು ನಾನೂ ಪಡೆಯೋಣ" ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಆಹುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸಿ ಪೃಥ್ವಿಲೋಕದ ಉತ್ತಮಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆಯಲಾರ್ಹನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ರುದ್ರರನ್ನೂ ಆದಿತ್ಯರನ್ನೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಅವರನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಸವನದಲ್ಲೂ ತೃತೀಯಸವನದಲ್ಲೂ ಆಹುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸಿ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಸವನತ್ರಯದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ತತ್ಸೇವನೆಯ ಫಲವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ—ಮಾನವನ ಪೂರ್ಣವಾದ ಚೇತನವೇ ಸೋಮಯಾಗದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವೆಂದೂ ಕೆಳಗೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ವರ್ಣಿಸಿದೆ

**ಪುರುಷೋ ನಾವ ಯಜ್ಞ ಸ್ತಸ್ಯ ಯಾನಿ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿವರ್ಷಾಣಿ ತತ್ರಾತಃಸವನಂ ಚತುರ್ವಿಂಶ-
ತೈಕ್ಷರಾ ಗಾಯತ್ರೀ ಗಾಯತ್ರಂ ಸ್ಪ್ರಾತಃಸವನಂ ತದಸ್ಯ ವಸವೋಽನ್ಯಾಯತಾಃ ಸ್ಪ್ರಾಣಾ
ನಾವ ವಸವ ಏತೇ ಹೀದಂ ಸರ್ವಂ ನಾಸಯಂತಿ ||**

(ಭಾ. ಉ. ೩ ೧೬-೧).

ಪುರುಷನೇ ಯಜ್ಞವು. ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಾತ್ಮಕವಾದ ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದವನ್ನೇ ಪ್ರಾತಃಸವನದ ಭಂದವಾದುದರಿಂದ ಮಾನವನ ಮೊದಲನೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳೇ ಪ್ರಾತಃಸವನವು. ವಸುಗಳು ಈ ಆಹುತಿಯ ಅಧಿದೇವತೆಗಳು. ಪ್ರಾಣವೇ ವಸುಗಳು. ಆ ಪ್ರಾಣಗಳೇ ಪೃಥ್ವೀನಾಸಕ್ಕೆ ಸಾಧನಗಳು.

**ತಂ ಚೇದೇತಸ್ಮಿನ್ನಯಸಿ ಕಿಂಚಿದುಪತಸೇತ್ಸ ಬ್ರೂಯಾತ್ಪ್ರಾಣಾ ವಸವ ಇದಂ ಮೇ ಸ್ಪ್ರಾತಃಸವನಂ
ಮಾಧ್ಯಂದಿನಂ ಸವನಮನುಸಂತನುತೇತಿ ಮಾಹಂ ಸ್ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ವಸೂನಾಂ ಮಧ್ಯೇ
ಯಜ್ಞೋ ವಿಲೋಪ್ನೀಯೇತ್ಕುದ್ಯೈವ ತತ ಏತ್ಯಗದೋ ಹ ಭವತಿ ||**

(ಭಾ. ಉ. ೩-೧೬-೨).

ಒಂದು ವೇಳೆ ಈ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ದೇಹಕ್ಕೆ ಅಲಸ್ಯವುಂಟಾದರೆ ಆಗ "ವಾಸಕ್ಕೆ ಸಾಧನಗಳಾದ ಎಲೈ ಪ್ರಾಣ (ವಸು)ಗಳೇ, ನನ್ನ ಈ ಪ್ರಾತಃಸವನವು ಮಧ್ಯದಲ್ಲೇ ವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗದೇ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಸವನಕ್ಕೂ ನನ್ನನ್ನು ಒಯ್ಯಲಿ, ನನ್ನ ಈ ಜೀವಯಜ್ಞವು ವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗದಿರಲಿ" ಎಂದು ವಸುಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೆ ಆಗ ಪುರುಷನು ಅಲಸ್ಯದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ

**ಅಥ ಯಾನಿ ಚತುರ್ವಿಂಶದ್ವರ್ಷಾಣಿ ತನ್ನಾಧ್ಯಂದಿನಂ ಸವನಂ ಚತುಶ್ಚ ತ್ವಾರಿಂಶದಕ್ಷರಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್
ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಂ ಸವನಂ ತದಸ್ಯ ರುದ್ರಾ ಅನ್ವಾಯತಾಃ ಸ್ಪ್ರಾಣಾ ನಾವ ರುದ್ರಾ
ಏತೇ ಹೀದಂ ಸರ್ವಂ ರೋದಯಂತಿ |**

(ಭಾ. ೩-೧೬-೩)

ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದವನ್ನು ನಲವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಾತ್ಮಕವಾದುದು. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ಪೇ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನದ ಭಂದವು. ಅದು ದರಿಂದ ಮಾನವನ ಎರಡನೆಯ ಅವಸ್ಥೆಯಾದ ಮುಂದಿನ ನಲವತ್ತುನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳು ಜೀವಯಜ್ಞದಲ್ಲಿದ್ದ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಸವನಾತ್ಮಕವಾದುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ರುದ್ರರು ಅನ್ವಾಯತ್ರರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗವಾದರೆ ಸರ್ವರನ್ನೂ ರೋದಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಾಣಗಳೇ ರುದ್ರರು.

ತಂ ಚೇದೇತಸ್ಮಿನ್ಮಯಸಿ ಕಿಂಚಿದುಪತಪೇತ್ಸ ಬ್ರೂಯಾತ್ ಪ್ರಾಣಾ ರುದ್ರಾ ಇದಂ ಮೇ
ಮಾಧ್ಯಂದಿನಂ ಸವನಂ ತೃತೀಯಸವನಮನುಸಂತನುತೇತಿ ಮಾಹಂ ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ರುದ್ರಾಣಾಂ
ಮಧ್ಯೇ ಯಜ್ಞೋ ವಿಲೋಪ್ನೀಯೇತ್ಯುದ್ಧೈವ ತತ ಏತ್ಯಗದೋ ಹ ಭವತಿ |

(ಛಾ. ೩-೧೬-೪)

ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ನಲವತ್ತುನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳ ಅವಧಿಯಲ್ಲೇನಾದರೂ ದೇಹಾಲಸ್ಯವಾದರೆ ಆಗ
ರುದ್ರರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ “ಎಲೈ ಪ್ರಾಣಾತ್ಮಕರಾದ ರುದ್ರರೇ, ನನ್ನ ಈ ಮಾಧ್ಯಂದಿನದ ಸವನವು ತೃತೀಯ ಸವನದವರೆಗೂ
ನನ್ನನ್ನು ಒಯ್ಯಲಿ. ನನ್ನ ಜೀವಯಜ್ಞವು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗದಿರಲಿ” ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೆ ಪುರುಷನು
ಆಲಸ್ಯದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ

ಅಥ ಯಾನ್ಯಷ್ಟಾಚಿತ್ತಾರಿಂಶದ್ವರ್ಷಾಣಿ ತತ್ತೃತೀಯ ಸವನಮಷ್ಟಾಚಿತ್ತಾರಿಂಶದಕ್ಷರಾ ಜಗತೀ
ಚಾಗತಂ ತೃತೀಯಸವನಂ ತದಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾ ಅನ್ಯಾಯತ್ಯಾಃ ಪ್ರಾಣಾ ವಾನಾದಿತ್ಯಾ ಏತೇ
ಹೀದಂ ಸರ್ವಮಾದದತೇ |

(ಛಾ. ಉ ೩-೧೬-೫)

ನಲವತ್ತೆಂಟು ಅಕ್ಷರಾತ್ಮಕವಾದ ಜಗತಿಯೇ ತೃತೀಯಸವನದ ಛಂದಸ್ಸು. ಅದುದರಿಂದ ಮಾನವನ ಕೊನೆಯ
ನಲವತ್ತೆಂಟು ವರ್ಷಗಳೂ ಸಾಯಂಸವನಾತ್ಮಕವಾದುದು. ಪ್ರಾಣವಿಸರ್ಗದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಕಲವನ್ನೂ ತಮ್ಮೊಡ
ನೆಯೇ ಹೀರಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಗಳೇ ಆದಿತ್ಯರೂಪವು. ಮತ್ತು ಆದಿತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರಾಣಗಳು ಈ ತೃತೀಯ
ಸವನದ ಅಧಿದೇವತೆಗಳು.

ತಂ ಚೇದೇತಸ್ಮಿನ್ಮಯಸಿ ಕಿಂಚಿದುಪತಪೇತ್ಸ ಬ್ರೂಯಾತ್ಪ್ರಾಣಾ ಆದಿತ್ಯಾ ಇದಂ ಮೇ
ತೃತೀಯಸವನಮಾಯುರನು ಸಂತನೋತೀತಿ ಮಾಹಂ ಪ್ರಾಣಾನಾಮಾದಿತ್ಯಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ
ಯಜ್ಞೋ ವಿಲೋಪ್ನೀಯೇತ್ಯುದ್ಧೈವ ತತ ಏತ್ಯಗದೋ ಹೈವ ಭವತಿ.

(ಛಾ. ಉ. ೩-೧೬-೬)

ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಲಸ್ಯವುಂಟಾದರೆ ಆಗ ಆದಿತ್ಯರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ “ ನನ್ನ ಯಜ್ಞವು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗದಿರಲಿ. ನನ್ನ
ಆಯುಷ್ಯವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬದುಕಲಿ ” ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೆ ಆಗ ಜೀವಯಜ್ಞವು ವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗದೇ ಸಾಂಗವಾಗಿ
ನೆರವೇರುತ್ತದೆ.

ಏತದ್ವಿಸ್ತು ನೈ ತದ್ವಿದ್ವಾನಾಹ ಮುಹಿದಾಸ ಏತರೇಯಃ ಸ ಕಿಂ ಮು ಏತದುಪತಪೇತಿ ಯೋಽಹ-
ಮನೇನ ನ ಪ್ರೇಷ್ಯಾಮೀತಿ ಸ ಹ ಷೋಡಶಂ ವರ್ಷಶತಮಜೀವತ್ಪ್ರಹ ಷೋಡಶಂ ವರ್ಷ-
ಶತಂ ಜೀವತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ |

(ಛಾ. ಉ. ೩-೧೬-೭)

ಮುಹಿದಾಸ ಏತರೇಯನಿಗೆ ಈ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಒದಗಿದ ದೇಹಾಲಸ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೆದರದೆ ತನ್ನ
ಜೀವಯಜ್ಞವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸಾಂಗಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಒಂದುನೂರು ಹದಿನಾರು ವರ್ಷಗಳು ಬದುಕಿದನು ಎಂದು
ಮಾನವಜೀವಾತ್ಮಕವಾದ ಸವನತ್ರಯದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಾಶಿದಿ ಯಜ್ಞ
ಸಾಧನಗಳಿಲ್ಲಾ ಅಧಿದೇವತೆಯಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಸವನಕ್ಕೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನಿಗೆ

ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಸೋಮಯಾಗವು ನೆವನೇರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾ ಗೌಃ ತೇ ಜೋಷ್ಯಾ ಭೂತ ಸ್ತೋತ್ರ ಮತ್ತು ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ಸಮಸ್ತವಾಕ್ಯಾ ಸಹ ನಿನಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರವಾಗಿ ಆಗುತ್ತವೆ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸೋಮ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಆ ಸ್ತೋತ್ರ ಮತ್ತು ಶಸ್ತ್ರಗಳಾವುವೆಂದರೆ ಅದರ ಕ್ರಮವು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಪ್ರಾತಃಸವನಕ್ಕೆ

ಸ್ತೋತ್ರಗಳು	{ ಬಹಿಷ್ಠವಮಾನ ಸ್ತೋತ್ರ. ೪ ಆಚ್ಯ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು.	ಶಸ್ತ್ರಗಳು	{ ಹೋತೃವಿನ ಆಚ್ಯ ಶಸ್ತ್ರ. ಹೋತೃವಿನ ಪ್ರಳುಗ ಶಸ್ತ್ರ. ಹೋತೃಕವಾದ ೩ ಆಚ್ಯಶಸ್ತ್ರಗಳು. (ಮೃತ್ಯುವರಣ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಚ್ಛಂಸಿನ್ ಅಚ್ಛಾವಾಕ)
------------	---	-----------	--

ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಕ್ಕೆ

ಸ್ತೋತ್ರಗಳು	{ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಾನಸ್ತೋತ್ರ. ೪ ಪೃಷ್ಠಸ್ತೋತ್ರಗಳು.	ಶಸ್ತ್ರಗಳು	{ ಹೋತೃವಿನ ಮರುತ್ತತೀಯಶಸ್ತ್ರ. ಹೋತೃವಿನ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರ. ಹೋತೃಕವಾದ ೩ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರ
------------	--	-----------	--

ತೃತೀಯಸವನಕ್ಕೆ.

ಸ್ತೋತ್ರಗಳು	{ ಅರ್ಧವಸವಮಾನಸ್ತೋತ್ರ. ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋಮಸಾಮ.	ಶಸ್ತ್ರಗಳು	{ ಹೋತೃವಿನ ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರ. ಹೋತೃವಿನ ಅಗ್ನಿಮಾರುತಶಸ್ತ್ರ
------------	--	-----------	---

ಹೀಗೆ ಗೌಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತ್ರಶಸ್ತ್ರಾತ್ಮಕವಾದ ವಾಕ್ಯ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದು ಇಂದ್ರನಿಗೂ, ಯಜ್ಞಕ್ಕೂ, ಯಜ್ಞ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ವಾಕ್ಯಗೂ ಇರುವ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಶತಪಥದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸೋಮಯೋ ಯಜ್ಞೋ ವಾಚಮಭಿದಧ್ಯಾ | ಮಿಥುನ್ಯೇನಯಾ ಸ್ಯಾಮಿತಿ ತಾಗ್ಂ ಸಂಬಭೂವ ||
 ಇಂದ್ರೋ ಹ ವಾ ಈಕ್ಷಾಂ ಚಿಕ್ರೇ | ಮಹದ್ವ್ಯಾಽಽತೋಽಭ್ಯಂ ಜನಿಷ್ಯತೇ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಚಿ
 ಮಿಥುನಾದ್ವಾಚಿಶ್ಚ ಯನ್ಮಾ ತನ್ನಾ ಭಿಭವೇದಿತಿ ಸ ಇಂದ್ರ ಏವ ಗರ್ಭೋ ಭೂತ್ಪಿತೃನಿಥುನಂ
 ಪ್ರವಿನೇಶ | ಸ ಹ ಸಂವತ್ಸರೇ ಜಾಯಮಾನ ಈಕ್ಷಾಂಚಿಕ್ರೇ | ಮಹಾವೀರ್ಯಾ ವಾ ಇಯಂ
 ಯೋನಿಯಾ ಮಾಮದೀಧರತ ಯದ್ವೈ ಮೈತೋ ಮಹದೇವಾಭ್ಯಂ ನಾನುಪ್ರಜಾಯೇತ
 ಯನ್ಮಾ ತನ್ನಾ ಭಿಭವೇದಿತಿ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಯೋನಿರಸೀತೀಂದ್ರಸ್ಯ ಹ್ಯೇಷಾ
 ಯೋನಿರತೋ ವಾ ಹ್ಯೇನಾಂ ಪ್ರವಿಶನ್ಸ್ರವಿಶತ್ಯೇತೋ ವಾ ಜಾಯಮಾನೋ ಜಾಯತೇ
 ತಸ್ಯಾಧಾಹೇಂದ್ರಸ್ಯ ಯೋನಿರಸೀತಿ || (ಶ. ಬ್ರಾ ೩-೨-೧-೨೩ ರಿಂದ ೨೯)

ವಾಕ್ಯನೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೆಳೆಸಬೇಕೆಂದು ಯಜ್ಞವು ಇಚ್ಛಿಸಿತು ಇದನ್ನು ತಿಳಿದ ಇಂದ್ರನು ಇವೆರಡರ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಒಂದು ಮಹಾಶಕ್ತಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು ಖಂಡಿತವೆಂದು ತಿಳಿದು ಆ ಶಕ್ತಿಯು ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಗಿಂತ ಎಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾಗುವುದೋ ಎಂಬ ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ತಾನೇ ಅವುಗಳ ಗರ್ಭರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು. ಒಂದು ವರ್ಷ ವಾದನಂತರ ಅವನು ಒಂದು ಮಹಾಶಕ್ತಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿ ತಾನೇ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದನು. ಆದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಯಜ್ಞವೂ ವಾಕ್ಯವೂ ಸಂತೋಷಜನಕಗಳು ಎಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ದೇವೀಃ ಆಪಃ ಸಮುದ್ರೇ ತೇ ಮದಂತಿ ಆಸು—ದ್ಯೋತಮಾನಾಃ ಆಪಃ ಉದಕಸಮುದ್ರವ-
 ಣಾಸಾದಾನಭೂತೇ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ಪ್ರಜಾಸು ನಿಮಿತ್ತಭೂತಾಸು ತ್ವಾಂ ಮಾದಯಂತಿ | ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂದೋ
 ಧಿಸಿ, ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಉದಕಗಳು ದ್ರವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಪ್ರದೇಶವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳ
 ಗಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು ಆದರೆ,
 ಯದಾ ಸ್ತ್ರಾಣ್ಯುಪಕಾರಾರ್ಥಂ ವರ್ಷಣಾಯ ತ್ವಾಂ ಪ್ರೇರಯಂತಿ ವೃಷ್ಟ್ಯದಶಾನಿ ತದಾ ಖಿಲು ತವ
 ಸೋಮಯಾಗಾಃ ಸುಖಕರಾ ಭವಂತಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳು ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸಲು
 ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವಾಗ ಸೋಮಯಾಗಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸುಖಜನಕಗಳಾಗುತ್ತವೆಯಾದಕಾರಣ ಯಜ್ಞ ಸಾಧನ
 ವೃಷ್ಟಿ ಪ್ರದಾನೇನ ಯಾಗಾನ್ನಿರ್ವರ್ತಯ ಯಜ್ಞವು ನೆರವೇರಲು ಕಾರಣವಾದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರಿಂದ
 ಇಂದ್ರನು ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು
 ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸಮುದ್ರೇ— ಸಮುದ್ರ ಎಂಬ ಪದವೂ ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೦) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ
 ಯಾಸ್ಯರು ಸಮುದ್ರ ಇತ್ಯೇತತ್ ಸಾರ್ಥಿವೇನ ಸಮುದ್ರೇಣ ಸಂದಿದ್ಯತೇ ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದವು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ
 ಜಲರಾಶಿ ಬೋಧಕವೆಂದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವಕಾರಣ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥನಿರ್ವಚನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶನ
 ಮಾಡಿ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಸಮುದ್ರವಂತ್ಯಸ್ಮಾದಾಪಃ, ಸಮಭಿದ್ರವಂತೈನಮಾಪಃ, ಸಮೋದಿವಂತೇ ಅಸ್ತಿ ಭೂತಾನಿ
 ಸಮುದಕೋ ಭವತಿ ಸಮಾನತ್ತೀತಿ ವಾ | ಅಲೆಗಳು, ತೆರೆಗಳು, ಹಸಿಗಳು ಇವುಗಳ ರೂಪದಿಂದ ಉದಕಗಳು
 ಇಲ್ಲಿ ರೂಪಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರುವುವು, ಅಥವಾ ಉದಕಗಳು ನಿಮ್ಮ ಪ್ರದೇಶವಾಗಿರುವ ಇಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಬಂದು
 ಸೇರುವುವು, ಅಥವಾ ಜಲಚರಪ್ರಾಣಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಇರುವುವು, ಜಲವು ಉದಕಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿ
 ರುವುದರಿಂದ ಜಲರಾಶಿಯು ಸಮುದಕ ಶಬ್ದಬೋಧ್ಯವಾಗಿ ಇರುವುದು, ಸರ್ವವನ್ನೂ ತೋಯಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ
 ಸಮುದ್ರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಇರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ವಚನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಇವನು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
 ಒಂದು ಕಥೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದೇವಾಪಿಶ್ವಾಸ್ತ್ರಿಣೋಃ ಶಂತನುಕ್ ಕಾರವ್ಯೌ ಭ್ರಾತರೌ ಬಭೂವತುಃ | ಸ ಶಂತನುಃ ಕನೀಯಾ-
 ನಭಿವೇಚಿಯಾಂ ಚಕ್ರ | ದೇವಾಪಿಸ್ತಪಃ ಪ್ರತಿವೇದೇ ತತತ್ಯಂತನೋ ರಾಜ್ಯೇ ದ್ವಾದಕ-
 ವರ್ಷಾಣಿ ದೇವೋ ನ ವರ್ಷ ||
 (ನಿ. ೨-೧೧)

ದೇವಾಪಿ ಶಂತನು ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಕುರುವಂಶದ ರಾಜಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯವನಾದ ಶಂತನುವು ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿ
 ಕ್ತನಾದನು. ಹಿರಿಯನಾದ ದೇವಾಪಿಯು ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡಲುಪಕ್ರಮಿಸಿದಾಗ ಶಂತನುವಿನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು
 ವರ್ಷ ವೃಷ್ಟಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ.

ತಮೂಚುಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಧರ್ಮಸ್ತಯಾ ಚರಿತೋ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಭ್ರಾತರಮಂತರಿತ್ಯಾಭಿವೇ-
 ಚಿತಂ ತಸ್ಮಾತ್ತೇ ದೇವೋ ನ ವರ್ಷತೀತಿ | ಸ ಶಂತನುರ್ದೇವಾಪಿಂ ಶಿಶ್ವ ರಾಜ್ಯೇನ |
 ತಮುನಾಚಿ ದೇವಾಪಿಃ ಪುರೋಹಿತಸ್ತೇ ಅಸಾನಿ ಯಾಜಯಾನಿ ಚ ತ್ವೇತಿ | (ನಿ. ೨-೧೧)

ಆಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಶಂತನು ರಾಜನೊಡನೆ “ ನೀನು ನಿನ್ನ ಜ್ಯೇಷ್ಠಭ್ರಾತೃವನ್ನು ಆತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾದಕಾರಣ ಅಧರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸಿರುತ್ತೀಯೆ ಇದರಿಂದ ನಿನ್ನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಿಯು ಆಗಲಿಲ್ಲ ” ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಇವನ್ನು ಕೇಳಿ ಶಂತನುರಾಜನು ತನ್ನ ಅಣ್ಣನಾದ ದೇವಾಪಿಯನ್ನು ರಾಜನಾಗಲು ನಿರ್ಬಂಧಪಡಿಸಿದಾಗ ರಾಜನಾಗಿದಲು ಒಪ್ಪದಿರುವ ದೇವಾಪಿಯು “ ನಿನ್ನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಿಯು ಆಗುವಂತೆ ನಿನಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿಯುಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವೆನು ” ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅದರಂತೆ ವರ್ಷಕಾಮಸೂಕ್ತದಿಂದ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದನು. ಎಂದು ಹೇಳಿ ವರ್ಷಕಾಮಸೂಕ್ತದ ಋಕ್ಯನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅರ್ಷಿವೇಣೋ ಹೋತ್ರಮೃಷಿರ್ನಿಷೀರ್ದ ದೇವಾಪಿದೇವಸುಮತಿಂ ಚಿಕಿತ್ಸಾಃ |

ಸ ಉತ್ತರಸ್ಮಾದಧರಂ ಸಮುದ್ರಮಪೋ ದಿವ್ಯಾ ಅಸೃಜದ್ವಿಷ್ಯಾ ಅಭಿ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೯೮-೫).

ಇಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಯರು—**ಸಃ ಉತ್ತರಸ್ಮಾತ್ ಅಧರಂ ಅಪೋ ದಿವ್ಯಾಃ ಅಸೃಜತ್** ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ—**ದೇವಾಪಿಃ ಅಂತರಿಕ್ಷಾಖ್ಯಾತ್ ಸಮುದ್ರಾತ್ ಅಧರಂ ಸಮುದ್ರಂ ಪಾರ್ಥಿವಂ ಪ್ರತಿ ಪ್ರತಸ್ತಾಃ ಸಸ್ಯಸಂಪತ್ಕರೀಃ ಅಸಃ ಅಸೃಜತ್** ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸಮುದ್ರಕ್ಕಿಂತಲೂ ನಿಕ್ಯವಾದ ಪೃಥ್ವಿಯ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೂ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಸಸ್ಯಸಂಪತ್ತುಗಳಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಉದಕಗಳನ್ನು ದೇವಾಪಿಯು ತನ್ನ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ಪಾರ್ಥಿವ ಸಮುದ್ರಗಳ ಭೇದವನ್ನು ಉಪಪಾದನೆಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದವು ಬೇರೆಯು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಸವಿತಾ ಯಂತ್ರೈಃ ಪೃಥಿವೀಮರಮ್ಲಾದ್ಸಂಭನೇ ಸವಿತಾ ದ್ಯಾವುದ್ಯಂಹತ್ |

ಅಶ್ವಮಿನಾಧುಕ್ಷದ್ಧುನಿಮಂತರಿಕ್ಷಮತೂರ್ತೇ ಬದ್ಯಂ ಸವಿತಾ ಸಮುದ್ರಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೪೯-೧).

ಇಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರಂ ಉದಕಬಂಧಿತಾರಂ ಮೇಘಂ ಉದಕವನ್ನು ತಡೆದಿರುವ ಮೇಘವು—ಎಂದು ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸವಿತ್ರವಂತಃ ಸರಿ ನಾಚಮಾಸತೇ ಪಿತೃಷಾಂ ಪ್ರತೋ ಅಭಿ ರಕ್ಷತಿ ವ್ರತಂ |

ಮಹಸ್ಸಮುದ್ರಂ ವರುಣಸ್ವಿರೋ ದಧೇ ಧೀರಾ ಇಚ್ಛೇಕುರ್ಧರುಣೇಷ್ವಾರಭಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೯-೭೩-೩).

ಇಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರಂ ಆದಿತ್ಯಂ ಎಂದು ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆದಿತ್ಯನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವಿಶ್ವಾ ಗೌಃ ಜೋಷ್ಯಾ—ಸರ್ವಾಪಿ ಸ್ತೋತ್ರತಸ್ತ್ರರೂಪಾ ನಾಕ್ ಜೋಷಣಾರ್ಹಾ ಸ್ವೀಣಯಿತ್ರೀ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು **ಗೌರಿತಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ನಾಮಧೇಯಂ** (ನಿ. ೨-೫) ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ, ಗೋ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವೀ, ಫೇಷ್ಯ, ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ, ಆದಿತ್ಯ, ರಕ್ಷಿಗಳು, ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ವಾಕ್ಯವು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯಕವಾದ ಸಮಸ್ತ ಸ್ತೋತ್ರಶ್ಲೋಕಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವವುಗಳಾಗಿವೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವೃಥಿವೀ, ಪತು ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹಿಂದೆತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞಾಡುತಿ ಅಥವಾ: ವೃಷ್ಟಿಕಾರಕವಾದ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಿ ಈ ಅರ್ಥವು ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆಹುತಿಯೆಂದರ್ಥವಾದರೆ ಆಗ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಲಭಿಸಬಹುದಾದ ಹವಿವಾದಿ ಸಂಪತ್ತುಗಳು ಲಕ್ಷ್ಯಗಳಾಗುತ್ತವೆ.

ಗಾ ದಾಸ್ಯತಿ ಗೋದಾ ಗಾ ಮೇ ದೇಹಿತ್ಯೇವಂ ಯಂ ಕಾನುಂ ಕಾನುಯತೇ ಸೋಽಸ್ಯೈ
ಕಾನುಃ ಸಮೃದ್ಧತೇ (೮ ಬ್ರಾ ೧-೯-೩ ೧೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಗೋ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪುಷ್ಪಾರ್ಥವನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮುಂದೆಯೂ ವಿವರಿಸಲಾಗುವುದು.

ಸೂರೀಂಶ್ಚಿತ್ ಧಿಷಾ ವೇಷಿ—ಸೂರಿ ಶಬ್ದವು ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು—ಇಂದ್ರನು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಇತರ ಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ತನ್ನನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರ ಜನರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಾ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನರೂಪೇಣ ಕರ್ಮಣಾ ನಾ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನೂ ಅಥವಾ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ ಇವರ ಸ್ತುತಿಗೆ ಸರ್ವದಾ ಪಾತ್ರನಾಗಿರುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ವಿನಾ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸವನಾ—ಸೂರ್ ಅಭಿಪವೇ ಧಾತು. ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುಷೋರನಾಕಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇಲ್ಕಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗಿ ಲೋಪ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಮದಂತಿ—ಮದ ತ್ವಪ್ತಿಯೋಗೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿ ತಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದೇವೀಃ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವ ಸರ್ವದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೋಷ್ಯಾ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತ್ ಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ. ಯತೋನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂತ್—ಭೂ ಸತ್ತಯಾಂ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಬ್. ಗಾತಿಸ್ಥಾ ಘು—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲುಕ್. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೇಷಿ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಪು. ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನಿಸಾತ್ಯೈರ್ಯದ್ಯದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯದಿ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೮ ||

೪

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಸಾಮು ಯಥಾ ಸುಷಖಾಯು ಏನ ಸ್ವಭಿಷ್ಟಯೋ ನರಾಂ ನ ಶಂಸ್ಯಃ |
ಅಸದ್ಯಥಾ ನ ಇಂದ್ರೋ ವಂದನೇಷ್ಯಾಸ್ತುರೋ ನ ಕರ್ಮ ನಯಮಾನ ಉಕ್ಥಾ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಸಾಮು | ಯಥಾ | ಸುಷಖಾಯುಃ | ಏನ | ಸ್ವಾಭಿಷ್ಟಯುಃ | ನರಾಂ | ನ | ಶಂಸ್ಯಃ |
ಅಸತ್ | ಯಥಾ | ನಃ | ಇಂದ್ರಃ | ವಂದನೇಷ್ಯಾಃ | ತುರಃ | ನ | ಕರ್ಮ | ನಯಮಾನಃ | ಉಕ್ಥಾ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಏನೇನೇಶ್ವರೇಂದ್ರ ಯಥಾ ಸುಷಖಾಯುಃ ಶೋಭನತ್ವದ್ರೂಪಸಹಾಯವಂತೋಷ್ಯಾಮು ಭೂಯಾಸ್ತು ಕಿಂಚಿ ಸ್ವಭಿಷ್ಟಯಃ ಶೋಭನಾಭ್ಯೇಷಣಾಃ ಶೋಭನಾಭಿಷ್ಠಾಶ್ಚಾಸಾಮು | ಕಿಮಿವ | ನರಾಂ ನ ಶಂಸ್ಯಃ | ನರಾಣಾಂ ರಾಜಾದೀನಾಂ ಶಂಸ್ಯಃ ಶಂಸನ್ವಿರಿವ | ಸ್ತುತಿಭಿಯಥಾ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಶೋಭನಾಭಿಷ್ಠಾ ಭವಂತಿ ತದ್ಯತ್ | ಇದಾನೀಂ ಪರೋಕ್ಷೇಣಾಹ | ನೋಷ್ಯಸ್ತುಭ್ಯಮಿಂದ್ರೋ ವಂದನೇಷ್ಯಾ ಅಸತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾ ವರ್ತಮಾನಃ ಸಂಸ್ತುರೋ ನ ತ್ವರಮಾಣ ಇವ ನೋಷ್ಯಸ್ತುಕಂ ಕರ್ಮೋಕ್ತೋಕ್ತೈಃ ಶಸ್ತ್ರೈರ್ನಯಮಾನಃ ಫಲಂ ಪ್ರಾಪಯಿನ್ ಸ್ತುತ್ಯಾ ತುಷ್ಟಃ ಸನ್ನಸ್ತದೀಯೇನ ಕರ್ಮಣಾ ಫಲಪ್ರಾಪಯಿತಾ ಯಥಾಸತ್ ಭವೇತ್ | ಹೇ ಋತ್ವಿಜಃ ತಥಾ ಕುರುತೇತಿ ಶೇಷಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಹೇ ಏನ—ಎಲೈ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಯಥಾ—ಹೇಗೆ | ಸುಷಖಾಯುಃ—ಶುಭಕರನಾದ ನಿನ್ನ ಸಹಾಯವುಳ್ಳವರೂ | ನರಾಂ—ರಾಜಾದಿಗಳ | ಶಂಸ್ಯಃ ನ—ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಹೇಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆಯುತ್ತೇವೋ ಹಾಗೆ | ಸು ಅಭಿಷ್ಟಯಃ—ಮಂಗಳಕರವಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳುಳ್ಳವರೂ | ಅಸಾಮು—ಅಗುತ್ತೇವೋ (ಹಾಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು) | (ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಋತ್ವಿಜಃ—ಮತ್ತು ಎಲೈ ಋತ್ವಿಜರೇ) | ನಃ—ನಮಗೋಸ್ಕರ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ವಂದನೇಷ್ಯಾಃ—(ನಮ್ಮ) ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದವನಾಗಿ (ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗಿ) | ತುರಃ ನ—

ತ್ವರೇಮಾಡುತ್ತಿರುವನೋ ಎಂಬುವ ಹಾಗೆ | (ನಃ—ನಮ್ಮ) | ಕರ್ಮ—ಕರ್ಮಗಳನ್ನು (ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ) | ಉಕ್ತಾ—
ಶಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ (ತ್ವಪ್ರನಾಗಿ) | ನಯಮಾನಃ—ಫಲವನ್ನು ದೊರಕಿಸುವವನು | ಯಥಾ—ಹೇಗೆ | ಅಸತಃ—
ಆಗುತ್ತಾನೋ | (ತಥಾ ಕುರುತ—ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಪ್ರಶಂಸಾದಿಗಳಿಂದ ರಾಜಾದಿಗಳನ್ನೂ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿ
ಪಡೆಯುವಂತೆ, ನಿನ್ನ ಮೈತ್ರಿಯನ್ನೂ, (ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಅಭೀಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇವೆ,
ಎಲೈ ಋತ್ವಿಜರೇ, ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ಕರ್ಮ ಮತ್ತು ಶಸ್ತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ತುಷ್ಟನಾಗಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಫಲಪ್ರದನಾಗುವಂತೆ,
ಮಾಡಿ.

English Translation.

May we be, as it were, your valued friends, O Lord, and obtain our
desires, like those (who gain their objects) by the praise of princes May
Indra, propitiated by our eulogiums, be brought to the sacrifice by our
hymns.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರದ್ರವ್ಯವಾದ ಋಷಿಯು ಯಜಮಾನನು ತಮ್ಮ ಋತ್ವಿಜರಿಗೆ ಮಾಡಿರುವ ಆದೇಶವನ್ನು
ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ

ಹೇ ಏನ ಇಂದ್ರ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಂದ ಎಲೈ ವ್ರಭುವೇ ಇಂದ್ರನೇ ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.
ನರಾಂ ನ ಶಂಸೈಃ ರಾಜಾದೀನಾಂ ಶಂಸೈಃ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಯಥಾ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಶೋಭನಾಭೀಷ್ಟಾ ಭವಂತಿ
ತದ್ವತ್ ಶೋಭನತ್ವದ್ರೂಪೆ ಸಖಾಯವಂತಃ ಶೋಭನಾಭೀಷ್ಟಾಶ್ಚ ಅಸಾಮ | ರಾಜನೇ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು
ಸ್ತುತಿಸಿ ಮಾಡಿ ಮನುಷ್ಯರು ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ, ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿ
ಇಂದ್ರನ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರಾದ ಸ್ನೇಹಿತರಾಗಿಯೂ, ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿಕೊಂಡವರಾಗಿಯೂ ಆಗೋಣ
ವೆಂಬ ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸೆಯು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ತುರೋ ನ ಉಕ್ತಾ ನಯಮಾನಃ ಕರ್ಮ ಯಥಾ ಅಸತಃ | ಇಂದ್ರನು ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮ
ಸ್ತುತಿಗಳಿಗೆ ವಿಷಯನಾಗಿ ತ್ವರೆಯಿಂದ ಕೊಡಿರುವವನ ಹಾಗೆ, ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡಿ, ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಾದಿ
ಕರ್ಮಗಳು ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ, ಅಸ್ತದೀಯೇನ ಕರ್ಮಣಾ ಫಲಪ್ರಾಯಿತಾ ನಮ್ಮ
ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳ ಫಲವನ್ನು ತಾನಾಗಿ ನಮಗೆ ಕೊಡುವವನಾಗುವ ಹಾಗೆ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಎಂದು
ಋತ್ವಿಜರಿಗೆ ಯಜಮಾನರು ಹೇಳಿರುವ ಆದೇಶವು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ನರಾಂ ನ, ತುರೋ ನ ಎಂಬ ಎರಡು ಉಪಮಾನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ರಾಜನ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರ ಹೋಲಿಕೆ
ಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ. ತುರೋ ನ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ತ್ವರೆಯುಳ್ಳವನು ತಾನು ಆಚರಿಸುವ ತನ್ನ ಅವಶ್ಯ

ಕರ್ತವ್ಯಾಚರಣೆಯನ್ನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುವ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿ, ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಗಳ ಪೂರ್ಣವಾದ ಫಲಪ್ರದಾತೃವಾಗಿ ಬೇಗನೆ ಆಗುವಂತೆ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಸಾವಧಾನತೆಯನ್ನೂ ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸಾವು—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರ ವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಡಾಗಮು ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುಸಖಾಯಃ—ಶೋಭನಃ ಸಖಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ನೌಞ್ ಸುಖ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬. ೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಸದಾಂದೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಭಿಷ್ಟಯಃ—ಶೋಭನಾಃ ಅಭಿಷ್ಟಯಃ ಯೇಷಾಂತೇ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಉತ್ತರಸದೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ನರಾಮ್—ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಷ್ಠಿ ಬಹು ವಚನಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಂಸ್ಯಃ—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಘೞ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ಅಸತ್—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತೆಕ್ಲ ಲೋಪಃ- (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಲೇಟೋದಾಟೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮು. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಂದನೇಷ್ಠಾಃ—ವಂದನೇ ತಿಪ್ತತೀತಿ ವಂದನೇಷ್ಠಾಃ. ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ. ಧಾತು. ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತುರಃ—ತುರ ತ್ವರಣೇ ಧಾತು. ಇಗುಪೆಧಜ್ಞಾಪ್ಪೀಕಿರಃ ಕೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಉಕ್ತಾ—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು. ಪಾತ್ಯೈತು ದಿವಚಿ—(ಉ ಸೂ. ೨-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ವಚಿಸ್ತಪಿಯಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ. **ಚೋರಃಕೌಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುತ್ಯ. **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧ ೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃತೀಯಾ ಪರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾರಃ ||

ವಿಷ್ವ¹ರ್ಧಸೋ ನರಾಂ ನ ಶಂಸ್ಯ²ರಸ್ಮಾ³ ಕಾಸದಿಂದ್ರೋ ವಜ್ರಹಸ್ತಃ |

ಮಿತ್ರಾಯುವೋ ನ ಪೂರ್ವತಿಂ ಸುಶಿಷ್ಟ್ವಾ⁴ ಮಧ್ಯಾಯವ ಉಪ ಶಿಕ್ಷಂತಿ ಯಜ್ಞೈಃ ||೧||

|| ಪದಗಾರಃ ||

ವಿಸ್ವ¹ರ್ಧಸಃ | ನರಾಂ | ನ | ಶಂಸ್ಯಃ | ನ | ಅಸ್ಮಾ³ | ಅಸತ್ | ಇಂದ್ರಃ | ವಜ್ರಹಸ್ತಃ |

ಮಿತ್ರಯುವಃ | ನ | ಪೂರ್ವತಿಂ | ಸುಶಿಷ್ಟ್ವಾ | ಮಧ್ಯಯುವಃ | ಉಪ | ಶಿಕ್ಷಂತಿ | ಯಜ್ಞೈಃ ||೧||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ನರಾಂ ನೇತ್ಯುಷಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಸ್ವರ್ಧಾಸ್ತುರಾನ್ಯಥಾ ವಿಸ್ವರ್ಧಸಃ ಕುರ್ವಂತಿ ಸಬಿಭೂತಾಃ ತದ್ವದ್ವಯಮಪೀಂದ್ರಂ ಶಂಸ್ಯಃ | ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಸಖಾಯೋ ವಯಂ ಶಂ ತಥಾ ಕುರ್ಮಃ | ಸ ಚಿ ವಜ್ರಹಸ್ತೋ ವಿರೋಧಿಶಿಕ್ಷಣಾಯ , ಸರ್ವದಾ ವಜ್ರಧಾರೀಂದ್ರೋಽಸ್ಮಾಕಮಸತ್ | ವಿಸ್ವರ್ಧಮನುಕೂಲೋ ಭವತು | ಕಿಂಚಿ ಮಿತ್ರಾಯುವೋ ನ ಮಿತ್ರೇಚ್ಛವೋ ಹಿತೈಷಿಣ ಇವ ಸುಶಿಷ್ಟ್ವಾ ಸುಶಾಸನೇ ವರ್ತಮಾನಂ ಪೂರ್ವತಿಂ ಪುರಃ ಸ್ವಾಮಿನಂ ಯಥಾಭಿಮತದಾನೇನ ಪೂಜಯಂತಿ ತಥಾ ಮಧ್ಯಾಯವೋಽಸ್ಮಾಕಂಶ್ರಿಯಾಂ ಯಶಸಾಂ ಚಿ ಮಧ್ಯೇಽವಸ್ಥಿತಿಂ ಕಾಮಯಮಾನಾ ಅಧ್ವರ್ಯೋದಯೋ ಯಜ್ಞೈರ್ಯಜ್ಞಸಾಧನೈರ್ವಿಃಸ್ತೋತ್ರಾದಿಭಿರುಪ ಶಿಕ್ಷಂತಿ | ಉಪೇತ್ಯ ಯಜಂತೇ | ಶಿಕ್ಷಂತಿರ್ವಾ ನಕರ್ಮಾ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ನರಾಂ—ಮನುಷ್ಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ಸ್ವರ್ಧಾಯುಕ್ತರಾದವರನ್ನು) | ವಿಸ್ವರ್ಧಸಃ ನ—(ಮಿತ್ರರು ಹೇಗೆ) ಸ್ವರ್ಧಾರಹಿತರನ್ನಾಗಿ (ಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಹಾಗೆ) | ಶಂಸ್ಯಃ—ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ (ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ) | ವಜ್ರಹಸ್ತಃ—(ವಿರೋಧಿಶಿಕ್ಷಣೇತ್ಯರ) ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯಾದ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಅಸ್ಮಾಕ ಅಸತ್—ನಮಗೆ (ಅನುಕೂಲನು) ಆಗಲಿ | ಮಿತ್ರಾಯುವಃ—ಹಿತೈಷಿಗಳು | ಸುಶಿಷ್ಟ್ವಾ—(ರಾಜ್ಯವನ್ನು) ಒಳ್ಳೆಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಶಾಸನಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ (ರತನಾದ) | ಪೂರ್ವತಿಂ ನ—ಪಟ್ಟಣದ ಯಜಮಾನನ್ನು (ಅಭಿಮತಾದಿ ದಾನಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವಂತೆ) | ಮಧ್ಯಾಯುವಃ—(ನಮ್ಮ) ಐಶ್ವರ್ಯ ಅಥವಾ ಯಶಸ್ಸಿನ) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರಲ್ಪಡಬೇಕೆಂದು ಅಧ್ವರ್ಯು ವೇದಲಾದವರು | ಯಜ್ಞೈಃ—ಯಜ್ಞಸಾಧನಗಳಾದ ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ | ಉಪ ಶಿಕ್ಷಂತಿ—ಸಮಾಪಿಸಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ.

|| ಛಾಂದೋಃ ||

ಈಷ್ಯಾದಿವಿಶಿಷ್ಟರಾದ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಮಿತ್ರರು ಪ್ರಶಂಸನಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಗೆ ಸಂಪಡಿಸುತ್ತಾರೋ ಹಾಗೆ ನಾವೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅನುಕೂಲನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ಒಳ್ಳೆಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಭಾರ

ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ರಾಜನನ್ನು ಹಿತ್ತೈಸಿಗಳ ಅಭಿಮತದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುವಂತೆ, ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಅಪ್ಪರ್ಯು ವೊದಲಾದ ನಮ್ಮ ನುತ್ಪಜರು ಯಜ್ಞ ಸಾಧನವಾದ ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಚಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

Emulous in commendation, like (those contending for the favour) of men, may Indra, the wielder of the thunderbolt, be equally (a friend) to us : like those who, desirous of his friendship. (conciliate) the lord of a city (ruling) with good government, so do our intermediate (representatives) propitiate (Indra) with sacrifices.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ನರಾಂ ವಿಸ್ತರ್ಧಾಸಃ ಶಂಸೈಃ—ನೇತ್ಯೇಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಸಸ್ತರ್ಧಾನ್ ನರಾನ್ ಯಥಾ ಸಖಿಭೂತಾಃ ಕುರ್ವಂತಿ ತದ್ವದ್ವಯಮುಪಿ ಇಂದ್ರಂ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಸಖಾಯೋ ವಯಂ ತಂ ತಥಾ ಕುರ್ಮಃ | ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಮನುಷ್ಯರು ಪರಸ್ಪರ ಸ್ಪರ್ಧೆಯಿಂದ ಇರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರ ಸ್ನೇಹಿತರು ಅವರ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ಪರ್ಧೆಯನ್ನು ಬಿಡುವಂತೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ನೇಹಿತನನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಇರುವ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಇಂದ್ರನು ನಮಗೆ ಅನುಕೂಲನಾಗಿರುವ ಸ್ಪರ್ಧೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿರಲೆಂದು ಸ್ತುತಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಅವನಿಗೆ ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಧೆಯು ಅತಿಶಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡೋಣವೆಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ವಜ್ರಹಸ್ತಃ—ವಿರೋಧಿಶಿಕ್ಷಣಾಯ ಸರ್ವದಾ ವಜ್ರಧಾರೀ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಅನುಕೂಲೋ ಭವತು ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವವನಾಗಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಮಾನರಾದ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲನಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ಮಿತ್ರಾಯುರ್ವೋ ನ— ಸಾಯಣರು ಮಿತ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಿತ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮಿತ್ರನಾವವನು ಹಿತವನ್ನು ತನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತನಿಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವಂತೆ, ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಇಂದ್ರನು ನಮಗೆ ಹಿತ್ತೈಸಿಯಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಪೂರ್ವತಿಂ ಮಧ್ಯಾಯುವಃ ಯಿಜ್ಞೈಃ ಉಪಶಿಕ್ಷಂತಿ. ಅಸ್ಮಾಕಂ ಶ್ರಿಯಾಂ ಯಶಸಾಂ ಚ ಮಧ್ಯೇ ಅವಸ್ಥಿತಿಂ ಕಾಮಯಮಾನಾಃ ಅಧ್ಯರ್ಯಾದಯಃ ಯಜ್ಞಸಾಧನೈಃ ಹವಿಃ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಭಿಃ ಉಪೇತ್ಯ ಯಜಂತಿ | ಶಿಕ್ಷಣಾತುವು ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ದಾತಿ, ದಾಶತಿ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತುದಾಸಕರ್ಮವಾಚಕಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಪರಿತನಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದಾನಮಾಡುವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಭುವಾದವನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಭುವಿಗೆ ಅಭಿಮತನಾದವುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಹಾಗೆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಐಶ್ವರ್ಯದ ಮತ್ತು ಕೀರ್ತಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವುದು ಅಪ್ಪರ್ಯು ವೇ ಮೊದಲಾದ ಮುಕ್ತಿಯು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಯಜ್ಞಸಾಧನಗಳಾದ ಹವಿಷ್ಯಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಪ್ರಭುವನ್ನು ಅಭಿಮತ ಪ್ರದಾನದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ

ದಲ್ಲ ಪೂಜಿಸುವ ಹಾಗೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹವಿಸ್ಸುಗಳ ಅರ್ಪಣೆಯಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಪೂಜಿಸುವರೆಂದು ಹೋಲಿಸಿ ಅರ್ಧವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ವಿಸ್ತರ್ಧಸಃ—ವಿಗತಂ ಸ್ತರ್ಧಃ ಯೇಷಾಂತೇ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಮಾಕೇ—ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಂತ್ಯಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸತ್—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಧನುಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಜ್ರಹಸ್ತಃ—ವಜ್ರಃ ಹಸ್ತೇ ಯಸ್ಯ ಸಃ. ವ್ಯಧಿಕರಣ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿತ್ರಾಯುವಃ—ಮಿತ್ರಾಣಿ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತಃ ಸುವ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ **ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸಿ** (ಪಾ ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚಂತದ ಮೇಲೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಅತೋಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಧನವಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪೂರ್ವತಿಃ—ಪುರಃ ಪತಿಃ ಪೂರ್ವತಿಃ ಪತ್ಯಾನ್ಯತ್ಪ್ರಯೇರ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುತಿಷ್ಠೌ—ಶಾಸು ಅನುತಿಷ್ಠೌ. ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ರೀನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರೀನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಶಾಸ ಇದರ್ಜದಲೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೯-೪-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಇತ್ಯ. **ಶಾಸಿವಸಿಘ್ನೀನಾಂ ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸ್ಪೃತ್ಯ. **ತಾದೌಚಿನಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಸು) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಧ್ಯಾಯುವಃ—**ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚಂತದ ಮೇಲೆ ಉಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃಚಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಿಕ್ಷಂತಿ—ಶಿಕ್ಷ ವಿದ್ಯೋಪಾದಾನೇ. ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ದಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಲಟ್ ಪ್ರಧನುಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯಜ್ಞೋ ಹಿ ಸ್ಮೇಂದ್ರಂ ಕಶ್ಚಿದ್ವಂಧಜ್ಜಾಹುರಾಣಶ್ಚಿನ್ಮನಸಾ ಪರಿಯನ್ |

ತೀರ್ಥೇ ನಾಚ್ಛಾ ತಾತ್ಪ್ರಾಣನೋಕೋ ದೀರ್ಘೋ ನ ಸಿದ್ರಮಾ ಕೃಣೋತ್ಯಧ್ವಾ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಜ್ಞಃ | ಹಿ | ಸ್ಮ | ಇಂದ್ರಂ | ಕಃ | ಚಿತ್ | ಋಂಧನ್ | ಜುಹುರಾಣಃ | ಚಿತ್ | ಮನಸಾ | ಪರಿಯನ್ |

ತೀರ್ಥೇ | ನ | ಅಚ್ಛ | ತತ್ಪ್ರಾಣಂ | ಓಕಃ | ದೀರ್ಘಃ | ನ | ಸಿದ್ರಂ | ಆ | ಕೃಣೋತಿ | ಅಧ್ವಾ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಕಶ್ಚಿದ್ವ್ಯಜ್ಞೋ ಯಜ್ಞವಾನ್ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾಯ್ಕೃಧನ್ ವರ್ಧಯನ್ಮವತಿ ಇಂದ್ರಂ ಯಜ್ಞೇನ ವರ್ಧಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಜುಹುರಾಣಶ್ಚಿತ್ ಕುಟಿಲಗತಿಸ್ತು ಕಶ್ಚಿನ್ಮನಸಾ ಕೇವಲೇನ ಪರಿಯನ್ ಪರಿತೋ ಗಚ್ಛನ್ ಲೌಕಿಕವಿಷಯಾದಿಕಂ ಧ್ಯಾಯನ್ವರ್ತತೇ | ಯದ್ವಾ | ಪರಿ ವರ್ಜನಾರ್ಥಃ | ವರ್ಜಯತ್ಯಾ ಗಚ್ಛನ್ನೇದಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ತೀರ್ಥೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇ ಮಾರ್ಗೇಷ್ವಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಸಮಾಪೇ ವರ್ತಮಾನನೋಕಃ ಸಾನೀಯಾದಿಕಂ ಸದನಂ ತತ್ಪ್ರಾಣಂ ಹಿಸಾಸಾಯುಕ್ತಂ ಯಥಾವಿಲಂಬೇನ ಪ್ರೀಣತಿ | ಸ ಯಥಾ ತತ್ಪದನಮಾಗಚ್ಛತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತದ್ವ್ಯಜ್ಞೇನ ಕಶ್ಚಿತ್ಪ್ರಮಾನ್ದ್ರಮುಭಿಗಚ್ಛತೀತಿ | ಕುಟಿಲಸ್ಯ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ದೀರ್ಘೋ ನ ವಕ್ರತ್ವೇನಾತಿದೂರೋದ್ರಾ ಮಾರ್ಗ ಇವ | ಸ ಯಥಾ ಸಿದ್ರಂ ಫಲಂ ಸಾನೀಯಾದಿರೂಪಂ ಫಲಾರ್ಥಿನಂ ನಾ ಪುರುಷಮಾ ಕೃಣೋತಿ ಅರ್ವಾಕ್ಯರೋತಿ ನೀಚ್ಯಃ ಕರೋತಿ | ವರ್ಜಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಸ್ಮಾದ್ವ್ಯಜ್ಞಮಾರ್ಗಮಜಾನಾನೋ ವಕ್ರೋ ದೂರೇ ಪರಿಭ್ರಮತಿ ನೇಂದ್ರಂ ತರ್ಪಯತಿ | ತದ್ವಿಲಕ್ಷಣಸ್ತು ವರ್ಜಯತೇವ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥಃ ||

ಕಃ ಚಿತ್ ಯಜ್ಞಃ—ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾತೃವಾದ ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬ ಪುರುಷನು ತೀರ್ಥೇ—(ಯಾವುದಾದ ರೊಂದು) ತೀರ್ಥವ | ಅಚ್ಛ—ಸವಿಸಾಸದಲ್ಲಿರುವ | ಓಕಃ—ಸಾನೀಯಾದಿಪದನವು | ತತ್ಪ್ರಾಣಂ ನ— ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದಪೀಡಿತನಾದವನನ್ನು : (ಕೃಷ್ಣಿಪಡಿಸುವಂತೆ) | ಋಂಧನ್ ಸ್ಮ—(ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾನೆ (ಆದರೆ) | ಜುಹುರಾಣಃ ಚಿತ್—ಕುಟಿಲನಾದ ಪುರುಷನು | ದೀರ್ಘಃ—ದೂರವಾದ | ಅಧ್ವಾ— ಮಾರ್ಗವು | ಸಿದ್ರಂ—ಅಭೀಷ್ಟಿತ ಫಲವನ್ನು | ಆ ಕೃಣೋತಿ ನ—ಕುಶ್ಚಿತವನ್ನು ಗ ಮಾಡುವಂತೆ | ಸಿದ್ರಂ— ಫಲಾಪೇಕ್ಷಿಯಾದ ಪುರುಷನನ್ನು | ಆ ಕೃಣೋತಿ ನ—(ಅಭೀಷ್ಟಿತ ಫಲದಿಂದ) ದೂರಮಾಡುವಂತೆ | ಮನಸಾ— ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ | ಪರಿ ಯನ್—(ಲೌಕಿಕ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ) ಸುತ್ತುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ (ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲ).

! ಭಾವಾರ್ಥ :

ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಪವಿತ್ರಕ್ಷೇತ್ರದ ಸಮೀಪಸ್ಥನಾದ ಪುರುಷನ ಪಿಪಾಸೆಯನ್ನು ಕ್ಷೇತ್ರಸ್ಥ ಉದಕವು ಸರಿಹರಿಸುವಂತೆ, ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾತೃವು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಸುತ್ತಾನೆ, ದೂರವಾದ ಮಾರ್ಗವು ಸಲಾಪೇಕ್ಷಿಯನ್ನು ಫಲದಿಂದ ದೂರಮಾಡುವಂತೆ, ಕುಟಿಲಪುರುಷನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಮೋಚಿಸುತ್ತಾ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸದೇ ಸರಿಭ್ರಮಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

One man propitiates Indra, augmenting (his vigour) by sacrifice ; another, who is insincere, worships (him), with mind averted, (to worldly thoughts) . (to the first he is) like a lake to a thirsty (pilgrim) near a sacred spot : (to the other) like a long road, which retards the end (of the journey).

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಕೃತ್ಯ ಯಜ್ಞಃ ಮಂಧರ್—ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಪದವು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞವರ್ತ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾಯಿ ಇಂದ್ರಂ ಯಜ್ಞೇನ ವರ್ಧಯತಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಜುಹುರಾಣ್ಕಿತ್ ಮನಸಾ ಪರಿ ಯೞ (ದಾರಿತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವವನು) ವಕ್ರಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು ಪರಿತೋ ಗಚ್ಯೞ ಲೌಕಿಕ ವಿಷಯಾದಿಕಂ ಧ್ಯಾಯೞ ವರ್ತತೇ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುಗಳನ್ನೇ ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುವನು. ಅಥವಾ—ಯದ್ವಾ ವರ್ಜಯಿತ್ವಾ ಗಚ್ಯನ್ನೇದಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಇಂದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇರುವನು ಎಂದು ಪರಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವನ್ನು ವರ್ಜನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ತಿರ್ಥೇ ಅಚ್ಯ ಓಕಃ ತತ್ಪ್ರಾಣಿಂ—ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಓಕಸ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು (ನಿ. ೩-೩) ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮಾನವನಿಗೆ ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿಯೇ ಪೂರ್ಣವಾದ ಅಭಿವಾಸವಿರುವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಲು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ನಹಿ ಗೃಭಾಯಾರಣಃ ಸುಶೇವೋಽನ್ಯೋದರೋ ಮನಸಾ ಮಂತವಾ ಉ |
ಅಥಾ ಚಿದೋಕಃ ಪುನರಿತ್ವ ಬಶ್ಯಾ ನೋ ವಾಚ್ಯೇಭೀಷಾಕೇತು ನಮಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೪-೮).

ಸ್ವೀಕೃತಪುತ್ರನಿಗೆ ಎಂದಿದ್ದರೂ ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿಯೇ ಅಭಿಮಾನವಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿಗೆ ವಾಪಸ್ಸು ಹೋಗುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಗೃಹವು ಪೂರ್ಣವಾದ ಅಭಿಮಾನಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವು ಎಂಬಂತವು ಹೀಕೆ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಮೇಲಿನ ಮುಕ್ತನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ (ಅರವಟ್ಟಿಗೆ) ಪಾನೀಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ಮನೆಯು ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಳ್ಳವನಿಗೆ ತೀಘ್ರವಾಗಿ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಹಾಗೆ, ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಒಬ್ಬನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ದೀರ್ಘೋ ನ ಅಧ್ವಾ ಸಿದ್ರಂ ಆಕೃಣೋತಿ—ವಕ್ರತ್ನೇನ ಅತಿಮೂಠಃ ಮಾರ್ಗ ಇವ | ನಿರುಕ್ತ ಕಾರರು ಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು (ನಿ ೯ ೩೯) ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಫಲವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಪಾನೀಯಾದಿರೂಪಂ ಫಲಾರ್ಥಿನಂ ವಾ ಪುರುಷಂ (ಪಿಪಾಸಿತನಾದವನು) ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ವಕ್ರವಾದ ಅಧವಾ ಅತಿಮೂಠವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ತನಗೆ ಹಿತಜನಕವಾಗಿರುವ ಪಾನೀಯರೂಪವಾದ ಫಲವು ದೊರೆಯುವ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡುವನು ಎಂದು ವಕ್ರಮಾರ್ಗಗಮಿಯಾದ ಕುಟಿಲನ ಗತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತೆ.

ತಸ್ಮಾದ್ಯಜ್ಞ ಮಾರ್ಗಮಜಾನಾನೋ ವಕ್ರೋ ದೂರೇ ಪರಿಭ್ರಮತಿ ನೇದ್ರಂ ತರ್ಪಯತಿ ತದ್ವಿಲಕ್ಷಣಸ್ತು ವರ್ಷಯತ್ಯೇನ | ಕುಟಿಲನಾದವನು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಿಳಿಯದಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯವಹಾರಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವನು. ಇಂದ್ರನ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡದಿರುವನು. ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ಲೌಕಿಕವ್ಯವಹಾರಾಚರಣಾರೂಪವಾದ ವಕ್ರಮಾರ್ಗವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವನು ಎಂದು ಲೌಕಿಕ ಮತ್ತು ವೈದಿಕಮಾರ್ಗಗಳ ಆಚರಣೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಫಲವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶನಮಾಡಿ, ಲೌಕಿಕವಾದ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಕುಟಿಲನಗೂ, ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ವೈದಿಕನಿಗೂ ಇರುವ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯಜ್ಞಃ—ಯಜ್ಞಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಯಜ್ಞಃ ಅರ್ತಾದಿಭ್ಯೋಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ತೆರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಂಥನ್—ಮಠು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ವಾದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಕ್ಷಮ್ ವಿಕರಣ. ಮಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಮ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಜಹುರಾಣಃ—ಹುರ್ಭಾ ಕೌಟಿಶ್ಯೇ ಧಾತು. ಹುರ್ಭೇಃಸನೋ ಲುಕ್ ಛಲೋಪೇಕ್ಷೆ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನಂತದ ಮೇಲೆ ಆನಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸನಿಗೆ ಲೋಪ. ಧಾತು ಛಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ (ಸನ್) ಲೋಪವಾದರೂ ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ರೇಫ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಒರುತ್ತದೆ.

ಪೆರಿಯನ್—ಇಣ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೇ ಶತಾದೇಶ. ಇಣೋಯನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಸವಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ತೀರ್ಥೇ—ತ್ಯಾ ಪ್ಸವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಪಾತ್ಯತುಡಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಋೂತ ಇದ್ಯಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ಯ ಬಂದಾಗ ಹಲಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಚ್ಚಿ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ

ತಾತ್ಯಷಾಣಮ್—ಇಾ ತ್ಯಷಾ ಪಿಪಾಸಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಲಿಟಿಃ ಕಾನಜ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾನಚಾದೇಶ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಟ್ ಕುಪ್ಪಾಜ್-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿಧ್ರಮ್—ಸಿಧ ಗತ್ಯಾಮ್. ಧಾತು. ಸ್ವಾಯಿತಂಚಿ ವಂಚಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೃಣೋತಿ—ಕೃವಿ. ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಚ್ಚ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿವಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮೋ ಷೂ ಣಿ ಇಂದ್ರಾತ್ರ ಪ್ಪುತ್ತು ದೇವೈರಸ್ತಿ ಹಿ ಸ್ತಾ ತೇ ಶುಷ್ಕಿನ್ಸವಯಾಃ |
 ಮಹತ್ವಿದ್ಯಸ್ಯ ಮಿಾಳ್ವಷೋ ಯನ್ಯಾ ಹವಿಸ್ಮತೋ ಮರುತೋ ವಂದತೇ ಗೀಃ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮೋ ಇತಿ | ಸು | ನಃ | ಇಂದ್ರ | ಅತ್ರ | ಪ್ಪುತ್ಸು | ದೇವೈಃ | ಅಸ್ತಿ | ಹಿ | ಸ್ತು | ತೇ | ಶುಷ್ಕಿನ್ |
 ಅವಯಾಃ |
 ಮಹಃ | ವಿದ್ಯಾ | ಯಸ್ಮೈ | ಮಿಾಳ್ವಷಃ | ಯನ್ಯಾ | ಹವಿಸ್ಮತಃ | ಮರುತಃ | ವಂದತೇ | ಗೀಃ || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅತ್ರ ಪೃತ್ನೇಷೂಪಸಿಸ್ತೀಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ವೃಷ್ಟ್ಯರ್ಥಂ ಮೇಘಜಯೇಷು ದೇವೈರ್ಮರಾದಾದಿಭಿಃ ಸಹ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಮೋಷು ಮೈವ ತ್ಯಾಕ್ಷೇರಿತಿ ಶೇಷಃ | ಮರುತ್ಸಹಿತೋ ಯುಧ್ಯಸ್ತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಶುಷ್ಕಿನ್ ಬಲವನ್ನಿಂದ್ರ ಅಸ್ತಿ ಹಿ ಸ್ತುತೇ | ಅಸ್ತಿ ಹಿ ಸ್ತುತವ ಖಲು | ತವ ಕಿಮಸ್ತೀತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಅವಯಾ ಅವಯಜನಂ ಅವಯುಜ್ಯ ಪೃಥಕ್ಪೃತ್ಯ ಯಜನಂ ಹವಿರ್ಭಾಗೋಽಸ್ತಿ | ಮರುದ್ಭ್ಯಃ ಪೃಥಗಪ್ಯಸ್ತಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಃ | ಕೇವಲಂ ಮರುದ್ಭಿಃ ಏವ ದೀಯತೇ ನಾಸ್ಯಭ್ಯಂ ಅತಃ ಕಥಂ ಯೋತ್ಸ್ಯಾಮೀತಿ ನ ಮಂತವ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಅವಯಾಃ ಶತ್ರುಜಾಂ ವರ್ಜನಾಯ ಗಂತಾ ವಜ್ರೋಽಸ್ತಿ ತೇ | ಕಿಂಚಿ ಹವಿಷ್ಮತಃ ಪ್ರದೇಯಹವಿಯುಕ್ತಸ್ಯ ಮಿಾಲ್ಪುಷೋ ಹವಿಷ್ವದಾತುಃ | ಯದ್ವಾ | ಏತತ್ಪದದ್ವಯಂ ಮರುತಾಂ ವಿಶೇಷಣಂ | ಯಸ್ಯ ಮಮ ಯವ್ಯಾ ಫಲೇನೇಂದ್ರೇಣ ನಾ ಸಹ ಮಿಶ್ರಯಂತೀ ಗೀಃ ಸ್ತುತಿಶಸ್ತಾದಿರೂಪಾ ನಾಜ್ಯಹಸ್ತಿನೈಹತೋಽಪಿ ಮಿಾಲ್ಪುಷಃ ಸೇಕ್ತ್ಯನ್ ಹವಿಷ್ಮತೋ ದತ್ತಹವಿಷಾ ತದ್ಭತೋ ಮರುತೋ ವಂದತೇ ಸ್ತುತಿ ||

|| ಶ್ರುತಿಶಾಖಾ ||

ಹವಿಷ್ಮತಃ—(ನಿನಗೆ ಪ್ರದೇಯವಾದ) ಹವಿರ್ವಿಶಿಷ್ಟನೂ | ಮೀಲ್ಪುಷಃ—(ನಿನಗೆ) ಹವಿಷ್ವದಾತ್ಯವೂ ಆದ | ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ನನ್ನ (ನಮ್ಮ) | ಯವ್ಯಾ—ಫಲಸಹಚರಿತನಾದ | ಗಾಃ—ಸ್ತುತಿರೂಪನಾದ ವಾಕ್ಯ | ಮಹಃ ಚಿತ್—ಅತಿದೊಡ್ಡವರಾದರೂ | [ಅಥವಾ ಹವಿಷ್ಮತಃ—(ನಮ್ಮಿಂದ ದತ್ತವಾದ) ಹವಿಯುಕ್ತರೂ | ಮೀಲ್ಪುಷಃ—ಸೇಕ್ತ್ಯುಗಳೂ (ಮಗೆ ಸುರಿಸುವವರೂ) ಆದ |] ಮರುತಃ—ಮರುದ್ಭೀವತೆಗಳನ್ನು | ವಂದತೇ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತದೆಯೋ | ನಃ—(ಅಂತಹ) ನಮ್ಮನ್ನು | (ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಅತ್ರ ಪೃತ್ನ—ಈಗ ಉಪಸ್ಥಿತನಾದ (ಮೇಘಜಯಸಾಧನವಾದ) ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ದೇವೈಃ—ಮರುತರಿಂದ (ಸಹಚರಿತನಾದ ನೀನು) | ಮೋಷು—ಬಿಡಲೇಬೇಡ | (ಹೇ) ಶುಷ್ಕಿನ್—ಎಲೈ ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಅವಯಾಃ—ಯಜ್ಞಭಾಗವುಅಥವಾ ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವು | ಅಸ್ತಿ ಹಿ ಸ್ತು—ಇದ್ದೇ ಇದೆಯಷ್ಟೆ

|| ಭಾನಾರ್ಥ ||

ಹವಿಷ್ವದಾತ್ಯವೂ, ಈಗ ಪ್ರದೇಯವಾದ ಹವಿರ್ವಿಶಿಷ್ಟನೂ ಆದ ನನ್ನ ಸ್ತುತಿಯು ಅತಿ ದೊಡ್ಡವರಾದ ಮರುದ್ಭೀವತೆಗಳನ್ನು ತುಷ್ಟಿಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ನಿನಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಯಜ್ಞಭಾಗವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದೇ ಇದೆ. (ಆಮದರಿಂದ) ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮೇಘಜಯಸಾಧನವಾದ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ, ಮರುತ್ಸಹಚರಿತನಾದ ನೀನು ನಮ್ಮ ಕೈ ಬಿಡಲೇ ಬೇಡ.

English Translation.

Indra, associated with the Maruts in battles (with the clouds), abandon us not, for a share of the offering is set apart, mighty one, for you, for whom, the shedder of rain and acceptor of oblations, the worship is offered with oblations, whilst the hymn glorifies the Maruts.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪೃತ್ಯ ದೇವೈಃ ನಃ ಮೋಷು—ಪೃತ್ಯ ಎಂಬ ಪದವು ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೯) ಪರಿತ ವಾಗಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, **ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಉಪಸ್ಥಿತೇಷು** ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವ ಸನ್ನಿವೇಶ ಗಳು ಒದಗಿದಾಗ ಅಥವಾ **ವೃಷ್ಟ್ಯರ್ಥಂ ಮೇಘಜಯೇಷು** ವೃಷ್ಟ್ಯರ್ಥಕಗಳನ್ನು ಸುರುಪದಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು **ಮರುದಾದಿಭಿಸ್ಸಹ** ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಇರುವನಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಆಶಂಸಿಸಿದೆ.

ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೇ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನಾದ ಕಾರಣ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತು ಗಳಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹವಿರ್ಭಾಗವು ಇರುವುದೆಂದು ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಅವಯಾಃ—ಅವಯಜನಂ ಅವಶ್ಯಕೈ ಪೃಥಕ್ಪೃಥೈ ಯಜನಂ | ಹೇ ಶುಕ್ನಿನ್ ಬಲವನ್ ಬಲವುಳ್ಳವನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಹೇಳಿರುವ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ **ಮರುದ್ಭ್ಯಃ ಪೃಥಗಪೃಸ್ತಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಃ** ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹವಿರ್ಭಾಗವು ಇರುತ್ತದೆಯಾದಕಾರಣ **ಕೇವಲಂ ಮರುದ್ಭ್ಯಃ ಏವ ದೀಯಂತೆ ನಾಸ್ತುಭ್ಯಂ ಆತಃ ಕಥಂ ನ ಯೋಶ್ಚಾಮೀತಿ ನ ಮಂತವ್ಯಂ—**ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಕಾರಣ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹವಿರ್ಭಾಗವು ಇಲ್ಲದೇ ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡದೇ ಇರುವನೆಂದು ಆಶಂಕಾಪರವಾದ ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಆದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ **ಅಸ್ತಿ ಹಿ ಸ್ತುತೇ** ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ **ಅಸ್ತಿ ಹಿ ಸ್ತುತವ ಖಿಲು** ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಹವಿಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಭಾಗವು ಇರುವುದೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ

ನರಡನೆಯ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ—ಯದ್ವಾ ಅವಯಾಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ವರ್ಜನಾಯ ಗಂತಾ ವಜ್ರೋಸ್ತಿ | ಅವಯಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗುವವನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ವಜ್ರಾಯುಧವೂ, ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ಬಲವೂ ಇರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಯವ್ಯಾ ಗೀಃ ಮಹತ್ಕಿತ್ ಮರುತಃ ವಂದತೇ—ಯವ್ಯಾ ಎಂಬ ಪದವು **ಫಲೇನೇಂದ್ರೇಣ ವಾ ಮಿಶ್ರಯಂತೀ** ಫಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದೂ ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದೂ ಆಗಿರುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. **ಗೀಃ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ **ಸ್ತುತಿಶಸ್ತ್ರಾದಿರೂಪಾ ವಾಕ್ ದೇವತೆಗಳನ್ನು** ಸ್ತುತಿಸುವ ಅಥವಾ ಅವರ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. **ಹವಿಷ್ಕತಃ ಮಿಾಳ್ತುಷಃ** ಎಂಬ ಪದಗಳು ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಯಜಮಾನನು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಭಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನೆಂದೂ, ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುವವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಭೂತವಾದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವರೆಂದೂ, ಅರ್ಪಿತವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಮೂಲಕ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವವರೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಯಜಮಾನರೂ ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳೂ ಸಹ ಪರಿಸುವ ಸ್ತುತಿ ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯ ಹವಿಷ್ಕಂತರಾಗಿಯೂ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದರಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಇಂದ್ರ ಅಥವಾ ಮರುತ್ತುಗಳ (ಸ್ತುತಿರೂಪವಾಗಿ) ವಂದನೆಯಲ್ಲಿ ವಿನಿಯುಕ್ತವಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನನಿಂದ ಆಶಿಸಿದೆ

ಮಿಾಳ್ತುಷಃ ಎಂಬ ಪದವು ಸೇಚನಾರ್ಥಕವಾದ ಮಿಹ್ ಧಾುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಯನ್ನೇಹತಿ ತದ್ವೇಷತಿ (ಬೃ ಉ ೧-೧-೧) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಇದರ ಮೂಲರೂಪದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

ನಾಜಯನ್ನಿವ ನೂ ರಥಾನ್ಯೋಗೌ ಆಗ್ನೇರುಪ ಸ್ತುಹಿ | ಯಶಸ್ತಮಸ್ಯ ಮಿಾಳ್ತುಷಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೨೮-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲ ಫಲಸ್ಯ ಸೇಕ್ತುಃ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಕೊಡತಕ್ಕ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತ ವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವರು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಮೂಲಧಾತುವಿನಿಂದಲೇ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಮಿಾಳ್ತುಂ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಧನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಮಿಾಳ್ತೇ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸೇರಿಸಿ ಪರಿಸಿದ್ಧಾರೆ. ಅವುಗಳ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಷೂ—ಸುಜಾಃ (ಪಾ. ಸೂ ೮-೩-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪತ್ತ ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೃತ್ಯು—ಪೃತನಾ ಶಬ್ದ ಸಪ್ತಮಿಾ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಮಾಂಸಪೃತನಾಸಾನೂನಾಂ ಮಾಂಸೌ ಪೃತ್ಸೃವಃ ತಸಾದೌ ನಾ ನಾಚ್ಯಾಃ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪೃತಾದೇಶ. ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತು—ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶುಷ್ಪಿನ್—ಶುಷ್ಮ ಬಲಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ. ಶುಷ್ಪಿ. ಇತನಿಶನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ಅವಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಯಾಃ—ಅವ ಪೃಥಕ್ಪೃತ್ಯ ಯಾತಿ ಇತಿ ಅವಯಾಃ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಕ್ಷೆಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿಾಳ್ತುಷಃ—ಮಿಹ ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ಯಾನ್ ಮಿಾಡ್ವಾಂಕ್ಲ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ ಶಸ ಅಧನಾ ಜಸ ಪರವಾದಾಗ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಂದತೇ—ವದಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತುತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಾವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯುತ್ಯಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೮೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ || ೧೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಏಷ ಸ್ತೋಮ ಇಂದ್ರ ತುಭ್ಯಮಸ್ಮೀ ಏತೇನ ಗಾತುಂ ಹರಿವೋ ವಿದೋ ನಃ |

ಆ ನೋ ವವೃತ್ಯಾಃ ಸುವಿತಾಯ ದೇವ ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಏಷಃ | ಸ್ತೋಮಃ | ಇಂದ್ರ | ತುಭ್ಯಂ | ಅಸ್ಮೀ ಇತಿ | ಏತೇನ | ಗಾತುಂ | ಹರಿವಃ | ವಿದಃ | ನಃ |

ಆ | ನಃ | ವವೃತ್ಯಾಃ | ಸುವಿತಾಯ | ದೇವ | ವಿದ್ಯಾಮ | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ || ೧೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಥ ತ್ರಯೋದಶ್ಯಾ ಸೂಕ್ತಾದಿಮಾರಭ್ಯ ಕೃತಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ನಿಗಮಯ್ಯ ಫಲಂ ಪ್ರಾರ್ಥಯತೇ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಏಷ ಸ್ತೋಮ ಇದಾನೀಂಕಾರಿತಪ್ರಕಾರಃ ಸ್ತೋತ್ರವಿಶೇಷಸ್ತುಭ್ಯಂ ತ್ವದರ್ಥಂ | ಹೇ ಹರಿವೋ ಹರಿಭ್ಯಾಂ ತದ್ವನ್ನಿಂದ್ರ ಏತೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಗಮನೇನ ವಾ ನೋಽಸ್ಮದೀಯಂ ಗಾತುಂ ದೇವಯಜನಮಾರ್ಗಂ ವಿದಃ | ವಿದಸ್ವ | ವಿದಿತ್ಯಾ ಚ ಹೇ ದೇವ ಸುವಿತಾಯ ಸುಹಿತಾಯ ಶೋಭನಗಮನಾಯ ವಾ ನೋಽಸ್ಮಾನಾ ವವೃತ್ಯಾಃ | ಅವರ್ತಸ್ವ | ಅಸ್ಮದ್ಯಾಗಂ ಪ್ರತ್ಯಾಗಚ್ಛ | ವಿದ್ಯಾಮೇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ— ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಸ್ಮೀ—ನಮ್ಮ | ಏಷಃ ಸ್ತೋಮಃ—(ಈ ವರೆಗೆ ಮಾಡಿದ) ಈ ಸ್ತುತಿಯು | ತುಭ್ಯಂ—ನಿನಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ | (ಹೇ) ಹರಿವಃ—ಹರಿನಾಮುಕ ಅಶ್ವವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಏತೇನ—ಈ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಗಾತುಂ—ಯಾಗಶಾಲೆಯ ಮಾರ್ಗವನ್ನು | ವಿದಃ—ತೀಳಿದುಕೋ (ಅನಂತರ) | (ಹೇ) ದೇವ—ಎಲೈ ದೇವನೇ | ಸುವಿತಾಯ—ನಮ್ಮ ಹಿತಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ಸುಖಾಗಮನಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಆ ವವೃತ್ಯಾಃ—ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಆಗಮಿಸು | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನಾ | ವೃಜನಂ—ಬಲವನ್ನಾ | ಜೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನು | ವಿದ್ಯಾಮ— (ನಿನ್ನ ನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಪಡೆಯೋಣ.

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಾವು ಈ ವರೆಗೆ ಮಾಡಿದ ಸ್ತುತಿಯು ನಿನ್ನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ. ನಮ್ಮ ಈ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಯ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಿಳಿದು ನಮ್ಮ ಹಿತಾರ್ಥವಾಗಿ, ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಆಗಮಿಸು, ಆಗತನಾದ ನಿನ್ನ ನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಾವು ಆಹಾರ, ಬಲ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಾಯುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation.

This hymn, Indra, is addressed to you. Lord of steeds, learn by it the way to our sacrifice, and come hither for our good, that we may thence obtain food, strength, and long life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಹರಿವಃ—ಹರಿಭ್ಯಾಂ ತದ್ವನ್ನಿಂದ್ರ | ಹರೀ ಇಂದ್ರನ ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಹರಿವಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ತದ್ವನ್ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಈ ಪದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.

ಏಷ ಸ್ತೋಮಃ— ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾದ ಋಷಿಗಳಿಂದ ಇದಾನೀಂಕಾರಿತ್ರಪ್ರಕಾರಃ ಸ್ತೋತ್ರ-ವಿಶೇಷಃ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಉತ್ತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವಿಶೇಷವೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೇರುವುದಾಗಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ

ಏತೇನ ನಃ ಗಾತುಂ ವಿದಃ— ಏತೇನ ಎಂಬ ಪದವು ಸರ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಬುದ್ಧಿ ಸ್ಥ ಪರಾಮರ್ಶಕವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ಗಮನಾರ್ಥಕವಾದ ಇಣ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದುದರಿಂದ ಗಮನ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಅವನು ಅಸ್ತದೀಯಂ ದೇವಯಜನಮಾರ್ಗಂ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಗಮನೇನ ವಾ ವಿದಸ್ಯ ನಾವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಾಗಶಾಲೆಯ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದಾಗಲಿ ತನ್ನ ಗಮನದಿಂದಾಗಲಿ ತಿಳಿಯಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗಾತುಂ— ಈ ರೀತಿ ಗಮನವೆಂಬರ್ಥಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಸಹ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾರ್ಗ ಅಥವಾ ದೇವ ಲೋಕಗಮನಮಾರ್ಗ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಗಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆರುವಂತೆಯೇ ಈ ಪದಕ್ಕೂ ಭೌತಿಕವಾದ ಮತ್ತು ನೈತಿಕವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿರುತ್ತವೆ

ಊರ್ಧ್ವೋ ವಾಂ ಗಾತುರಧ್ವರೇ ಆಕಾರ್ಯುರ್ಧ್ವಾ ಶೋಚೀಂಷಿ ಪ್ರಸ್ಥಿತಾ ರಜಾಂಸಿ |

ದಿವೋ ವಾ ನಾಭಾ ನೈಸಾದಿ ಹೋತಾ ಸ್ಪೃಣೀಮಹಿ ದೇವವ್ಯಚಾ ವಿ ಬರ್ಹಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೪-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗವೆಂಬುದಾಗಿಯೂ,

ಅರ್ಯಮಾ ನೋ ಅದಿತಿಯಗ್ನಿಯಾಸೋಽದಿಬ್ಯಾನಿ ವರುಣಸ್ಯ ವ್ರತಾನಿ |

ಯುಯೋತ ನೋ ಅನಪತ್ಯಾನಿ ಗಂತೋಃ, ಪ್ರಜಾವಾನ್ಯಃ ಪತುಮಾ ಅಸ್ತು ಗಾತುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೪-೧೮)

ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುವಂತೀಂದ್ರಾದೀನತ್ರೇತಿ ಗಾತುರ್ಗೃಹಂ | ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಗೃಹವೆಂದೂ,

ಸ್ಯಸ್ತೈ ದೇವೀ ಸ್ತಥಿತೀರ್ಜೀರೀತ ಇಂದ್ರಾಯ ಗಾತುರುಶತೀವ ಯೇಮೇ |

ಸಂ ಯದೋಜೋ ಯುವತೇ ವಿಶ್ವಮಾಥರನು ಸ್ತಥಾವ್ನೇ ಕ್ಷಿತಯೋ ನಮಂತ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೩೨-೧೦).

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯೆಂದೂ (ಗಾತು ಶಬ್ದವು ಸ್ತಥೀ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ)

(ನಿ. ೨-೫)

ಸ ತೇ ಜಾನಾತಿ ಸುಮತಿಂ ಯವಿಷ್ಯ ಯ ಈವತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ಗಾತುನ್ವರಶ್ |

ವಿಶ್ವಾಸ್ಯಸ್ತೈ ಸುದಿನಾನಿ ರಾಯೋ ದ್ಯುಷ್ಠಾನ್ಯರೋ ವಿ ದುರೋ ಅಭಿ ದ್ಯೌಶ್ |

(ಋ ಸಂ. ೪-೪-೬).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಗೀಯತೇ ಉಚ್ಚಾರ್ಯತೇ ಇತಿ ಗಾತುಃ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಎಂದು ಸ್ತೋತ್ರಪಠ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿ ಗಮನಂ ದೇವಯಜನದೇಶಂ ವಾ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ.

ಜೀರದಾನಂ—೧-೧೬೫-೧೫ ರಲ್ಲು ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಜಯಶೀಲದಾನಂ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಯಶೀಲಂ ದಾನಂ ಜೀವನಂ ವಾ ಎಂಬುದೂ ಪಾರಾಂತರವುಂಟು. ಇಲ್ಲಿ ಜೀರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಯ ಅಥವಾ ಜಯಕಾರಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಹೇಗಾಗುವುದೆಂಬುದು ವಿಚಾರಾರ್ಹವಾದ ವಿಷಯ. ಜೀರ ಮತ್ತು ದಾನಂ ಈ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಸೇರಿ ಜೀರದಾನಂವಾಗಿದೆ ಈ ಎರಡು ಪದಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೇ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲದೇ, ಜೀರ ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಅಶ್ವ ಅಧ್ವರ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳೂ ಸೇರಿ ಜೀರಾಶ್ವ, ಜೀರಾಧ್ವರ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಯೋಗಗಳೂ ಇವೆ.

ಮನುಷ್ಯದ್ವೇವ ಧೀಮಹಿ ಪ್ರಚೀತಸಂ ಜೀರಂ ದೂತಮಮತ್ಯೌಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೪೪-೧೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿರುವ ಜೀರ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಸಾಯಣರು ಜು ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಪದವುನಿಷ್ಪನ್ನ ವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ಜೋಂ೯ ಚ. ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೧) ಮತ್ತು (ಶತ್ರುಣಾಂ) ವಯೋಹಾಸಿಕರಂ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜೀರಂ ಎಂಬುದು ಅಗ್ನಿಗೇ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಜ್ಞಾ ವಯೋಹಾಸಿ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ ಈ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯು ಸಾಧ್ಯವಾಗಬಹುದೆಂದು ಈ ಅರ್ಥದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಜೀರ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕ್ಷಿಪ್ರ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಪರಿಗದ್ದಾರೆ (ನಿ. ೩-೯)

ದಿವಿಸ್ವೃತಂ ಯಜ್ಞ ಮಸ್ಮಾಕಮಶ್ನಿನಾ ಜೀರಾಧ್ವರಂ ಕೃಣುತಂ ಸುಮ್ನುಷ್ಪಯೇ |

ಪ್ರಾಚೀನರಶ್ಮಿಮಾಹುತಂ ಘೃತೇನ ತದ್ದೇವಾನಾಮವೋ ಅದ್ಯಾ ವ್ಯಣೇಮಹೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೬-೬).

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಕರ್ಮವನ್ನು ಜೀರಾಧ್ವರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜೀರಾಧ್ವರವೆಂದರೆ ವಿಘ್ನಗಳಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಡಿಯೂ, ಹಿಂಸಾರಹಿತವಾಗಿಯೂ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ನೆರವೇರುವುದೂ ಆದ ಯಜ್ಞವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಜ್ಞೇ ತಾ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ ವನಕ್ಷೀರೇ ಮಿತ್ರಾಯ ವಾ ಸದಮಾ ಜೀರದಾನವಃ |
ಪ್ರಪದಶ್ವಾಸೋ ಅನವಭ್ರರಾಧಸ ಋಜಿಸ್ವಾಸೋ ನ ವಯೋನೇಷು ಧೂರ್ಷದಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೩೪-೪).

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಜೀರದಾನವಃ ಎಂಬುದು ಮರುತ್ಪನ್ನಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಅತಿಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಯಜಮಾನನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವರೆಂದರ್ಥ ಇದರಂತೆಯೇ ಜೀರಾಶ್ವಃ, ಜೀರಾಶ್ವಂ ಎಂಬ ಸಮಸ್ತಪದಗಳೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿ ದೀವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಅಥವಾ ಅವರ ರಥಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದೂ ಉಂಟು.

ಆ ವಾಂ ರಥಂ ಪುರುಮಾಯಂ ಮನೋಜುವಂ ಜೀರಾಶ್ವಂ ಯಜ್ಞಿಯಂ ಜೀವಸೇ ಹುನೇ |
ಸಹಸ್ರಕೇತುಂ ವನಿನಂ ಶತವ್ಹಸುಂ ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾನಂ ಪರಿವೋಧಾಮುಭಿ ಪ್ರಯಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೯-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಓಡತಕ್ಕ ಕುದುರೆಗಳುಳ್ಳವರೆಂದು ಅಸ್ತಿನೀವತೆಗಳ ರಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ದಾನು ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಸುದಾನವಃ, ಜೀರದಾನವಃ ಎಂದು ಸಮಸ್ತಪದವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ದಾನು ಶಬ್ದವು ದಾತ್ವವೆಂದಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಅಸುರನೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸ್ತುಷ್ಣೇಯ್ಯಂ ಪುರುವರ್ಷಸಮ್ಪ್ರಭ್ಮಮಿನತಮಸಾಪ್ತೈಮಾಸ್ತೈನಾಂ |

ಆ ದರ್ಷತೇ ಶವಸಾ ಸಪ್ತ ದಾನೂನ್ ಸಪ್ತ ಸಾಕ್ಷತೇ ಪ್ರತಿವಾನಾನಿ ಭೂರಿ ||

(ಋ. ಸಂ ೧೦ ೧೨೦-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸಪ್ತ ದಾನೂನ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತದಾತ್ಮನ್ ಇತಿ ವಾ ಸಪ್ತ ದಾನವಾನ್ ಇತಿ ವಾ ಸಪ್ತದಾತ್ಯಗಳೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸಪ್ತದಾನವರೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ದಾನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸುರನೆಂಬರ್ಥವೇ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತನ್ನ ಕ್ಷೇಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ Max Muller ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ

It must be confessed that even the meaning of Danu is by no means quite clear. It is clear enough where it means Demon, II. 11. 18; II. 12 11; IV. 30 7, X. 120.6, The seven Demons. In I. 32.9; III. 30 8 Danu, Demon is applied to the mother of Vritra, the dark cloud, From this Danu we have the derivative Danava, meaning again Demon, why the demons conquered by Indra, were called Danu, is not clear, unless they were conceived originally as dark clouds, like Danu, the mother of Indra. Danu might mean wise or even powerful, for this meaning also is ascribed to Danu by the author of Unadi Sutras.

[S. B. E. XXXII. P. 114-115]

ದಾನು ಎಂಬುದು ಅಸುರಸ್ತ್ರೀಯ ಎಂದರೆ ವೃತ್ರನ ತಾಯಿಯ ಹೆಸರು. ಅವಳ ಪುತ್ರರು ದಾನವ ಎಂದಾಗಬೇಕೇ ಹೊರತು ದಾನು ಎಂದು ಹೇಗಾಯಿತು ಎಂದು ಈ ಪಂಡಿತನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿ, ಪ್ರಾಜ್ಞ ಎಂಬರ್ಥಗಳೂ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಉಪಾಧೀನಾತ್ರದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಆದರೆ ದಾತ್ವ ವೆಂಬರ್ಥವೇ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು.

ಹೀಗೆ ಜೀರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಿಪ್ರ ವೆಂದೂ, ದಾನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಾನ ವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯೆ ನಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿಪ್ರವಾದ ದಾನವೆಂದರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಸಾಯಣರು ಜಯಶೀಲವಾದ ದಾನವೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಜೀರಶಬ್ದವು ಪ್ರೇರಕಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಜಯ ಪ್ರೇರಕವಾದ ದಾನವೆಂದರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಜೀರದಾನವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಮರುತ್ಯುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಬರುವುದೇ ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ

ಪೃಷ್ಠೇ ತಾ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ ವವಕ್ಶಿರೇ ಮಿತ್ರಾಯ ನಾ ಸದಮಾ ಜೀರದಾನವಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೩೪-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಜೀರದಾನವಃ ಮರುತಃ ಎಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು,

ವೃಷಾ ನ ಕ್ರುದ್ಧಃ ಶತಯದ್ರಜಃಸ್ವಾ ಯೋ ಅರ್ಯಶ್ಚೀರಕೃಣೋದಿಮಾ ಅಪಃ |
ಸ ಸುಸ್ವತೇ ಮಘನಾ ಜೀರದಾನವೇಽವಿಂದಜ್ಜ್ಯೋತಿರ್ಮನವೇ ಹವಿಷ್ಮತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೩-೮).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನ ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನಿಗೂ ಈ ಪದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ

ಸುವಿತಾಯ—ಸುಹಿತಾಯ ಶೋಭನಗಮನಾಯ ವಾ ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬಂದು ನಮ್ಮ ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ನಮಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಗಮನವು ಉಂಟಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಇರಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ ಯಾಸ್ವು—

ಅ ರುದ್ರಾಸ ಇಂದ್ರವಂತಃ ಸಜೋಷಸೋ ಹಿರಣ್ಯರಥಾಃ ಸುವಿತಾಯ ಗಂತನ |
ಇಯಂ.ವೋ ಅಸ್ಯತ್ವತಿ ಹರ್ಯತೇ ಮತಿಶ್ಚ್ಯುಷ್ಣಜೇ ನ ದಿವ ಉತ್ಸಾ ಉದನ್ಯವೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೩-೧).

ಈ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಸುವಿತಾಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸುಗುಣಾಯ ಕರ್ಮಣೇ ಉತ್ತಮವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪುನರೇಹಿ ವೃಷಾಳಸೇ ಸುವಿತಾ ಕಲ್ಪಯಾವಹೈ |
ಯ ಋಷ ಸ್ವಪ್ನನಂತನೋಽಸ್ತಮೇಷಿ ಪಥಾ ಪುನರ್ವಿಶ್ವಸ್ಮಾದಿಂದ್ರ ಉತ್ತರಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೩-೨೧).

ಈ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಸುವಿತಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸುಪ್ರಸೂತಾನಿ ಸುಪ್ರವೃತ್ತಾನಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ವೃಷನಂ ಬಲವನ್ನೂ ಇಷಂ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಜೀರವಾನುಂ ಪ್ರಭೂತವಾದ ದಾನ ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೂ ವಿಧ್ಯಾವು ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಹೊಂದೋಣವೆಂದು ಆರಂಭಿಸಿದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸ್ತೇ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ (ಪಷ್ಠೀ ಬಹು ವಚನ) ಶೇ ಆದೇಶ.

ಗಾತುಮ್—ಗೈ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಕಮಿಮನಿಜನಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕರಿವಃ—ಛಂದಸೀರಃ(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨ ೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಸಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. **ಮತೋರುಃ ಸಂಬುದ್ಧಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ರುತ್ವ. **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದಃ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. **ಇತಕ್ಲಲೋಪಃ—**(ಪಾ ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಲೇಟೋದಾಟಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪ ೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಅತಿಬಂಧದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನ್ವತ್ಯಾಃ—ವೃತು ವರ್ತನೇ. ಧಾತು. ಲಿಜಾನ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಶ್ಲ ಏಕರಣ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಸಿಪಿಗೇ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಬಿತ್ವ ವಿಧಾನನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ತಿಜ್ಜಿತಿಜಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸುವಿತಾಯ—ಇತ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ತನ್ಯಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಬಹುಲಮುಪ ಸಂಖ್ಯಾನಮ್** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಉವದಾದೇಶ. **ಗತಿರನಂತರಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕ್ತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೩ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತಮೂರನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ತ್ವಂ ರಾಜೇತಿ ದಶರ್ಚಂ ದಶಮಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಸ್ಯೈನ್ಯಂದ್ರಂ ತ್ರೈಷ್ವುಭಂ | ತ್ವಂ ರಾಜಾ ದಶೇತ್ಯನುಕ್ತಾಂತಂ | ಪೃಷ್ಠ್ಯೇಷಳಹೇ ಸ್ತೋಮವ್ಯದ್ಧೌ ಸ್ತೋಮಾತಿಶಂಸನಾರ್ಥಂ ಹೋತ್ರೈಕೈರೇತ- ಚೈಸ್ತವ್ಯಂ | ಐಂದ್ರಾಣಿ ತ್ರೈಷ್ವುಭಾನ್ಯಮರುಚೈಬ್ಧಾನ್ಯಾವಸೇರನ್ | ಅ. ೭-೧೨. | ಇತಿ ಸೂಕ್ತಂ ||

ಅನುವಾದವು—ತ್ವಂ ರಾಜೇಂದ್ರ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತನೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ಯೈನು ಋಷಿಯು, ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು, ತ್ರಿಷ್ವು ಭಂದಸ್ತು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ರಾಜಾ ದಶ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಆರುದಿನ ಪರ್ಯಂತರ ಮಾಡುವ ಪೃಷ್ಠ್ಯವೆಂಬ ಸೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋಮವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಪರಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸ್ತೋಮಾತಿಶಂಸನಾರ್ಥ ವಾಗಿ ಹೋತ್ರೈವರ್ಗದ ಋತ್ವಿಜರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಪಠಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಐಂದ್ರಾಣಿ ತ್ರೈಷ್ವುಭಾನ್ಯಮರುಚೈಬ್ಧಾನ್ಯಾವಸೇರನ್ ಎಂದು ಸೂತ್ರವಿರುವುದು (ಆ ಶೌ ೭-೧೨)

ಸೂಕ್ತ—೧೭೪

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೩ || ಸೂಕ್ತ—೧೭೪ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೧೬, ೧೭ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ--೧೦ ||

|| ಋಷಿ—ಅಗಸ್ಯೈ ||

|| ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರ ||

|| ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ವುಭಾ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕಃ ||

ತ್ವಂ ರಾಜೇಂದ್ರ ಯೇ ಚ ದೇವಾ ರಕ್ಷಾ ನ್ನಾನ್ವಾಹ್ಯಸುರ ತ್ವಮಸ್ಮಾನ್ |

ತ್ವಂ ಸತ್ಪತಿರ್ಮುಘನಾ ನಸ್ತರುತ್ರಸ್ವಂ ಸತ್ಯೋ ವಸವಾನಃ ಸಹೋದಾಃ || ೧ ||

|| ಪದವಾಕಃ ||

ತ್ವಂ | ರಾಜಾ | ಇಂದ್ರ | ಯೇ | ಚ | ದೇವಾಃ | ರಕ್ಷಾ | ನ್ನಾನ್ | ಸ್ವಾಹಿ | ಅಸುರ | ತ್ವಂ | ಅಸ್ಮಾನ್ |

ತ್ವಂ | ಸತ್ಪತಿಃ | ಮುಘನಾ | ನಃ | ತರುತ್ರಃ | ತ್ವಂ | ಸತ್ಯಃ | ವಸವಾನಃ | ಸಹೋದಾಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ರಾಜಾಧಿಪತೀ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ | ಕಿಂಚಿ ಯೇ ದೇವಾ ಮರುದಾದಯಃ ಸಂತಿ
ತೇಷಾಮಪಿ ವಿಶೇಷೇಣ | ಅತೋ ಹೇ ಅಸುರ ಶತ್ಕೂಟಾಂ ನಿರಸಿತಃ ತ್ವಂ ನ್ಯೂನಸ್ಮಾನ್ ಕರ್ಮನೇತ್ಯನ್ಯ
ಜಮಾನಾನ್ಯಕ್ಷ | ಪಾಲಯ | ವಿಶೇಷತೋಽಸ್ಮಾನಪಿ ರಕ್ಷ | ತ್ವಂ ಚಿ ಸತ್ವತಃ ಸತಾಂ ಸತಃ ಕರ್ಮಫಲಸ್ಯ
ವಾ ಪಾಶಾ ಮುಘನಾ ಧನವಾನ್ಯೋಽಸ್ಮಾಕಂ ತರುತ್ತ್ರಸ್ತಾರಯುತಾ ಪಾಪಾತ್ ಕಿಂಚಿ ತ್ವಂ ಸತ್ಕೋಽಬಾಧ್ಯಃ
ಸತ್ಯಫಲೋ ವಾ ವಸವಾನಃ ಸ್ವತೇಜಸಾ ಸರ್ವಂ ಛಾದಯನ್ ವಸೂನಿ ವಾ ಕುರ್ಮನ್ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ
ಸಹೋದಾಃ ಸಹಸೋ ಬಲಸ್ಯ ದಾಶಾ ಭವೇತಿ ಶೇಷಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ರಾಜಾ—(ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ) ಅಧಿಪತಿಯು |
ಯೇ ದೇವಾಃ—(ಮರುದಾದಿ) ದೇವತೆಗಳು ಯಾರಿದ್ದಾರೋ (ಅವರಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಈಶ್ವರನು) | (ಆದುದರಿಂದ)
(ಹೇ) ಅಸುರ—ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ನ್ಯೂನ್—ಕರ್ಮನೇತ್ಯಗಕಾದ ಯಜಮಾನ
ರನ್ನು | ಪಾಪಿ—ರಕ್ಷಿಸು | (ಮತ್ತು) ಅಸ್ಮಾನ್—ನಮ್ಮನ್ನೂ | ರಕ್ಷ—ಕಾಪಾಡು | ತ್ವಂ—ನೀನು |
ಸತ್ವತಃ—ಸತ್ಪುರುಷರಿಗೆ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಫಲಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯು | ಮುಘನಾ—ಧನವಿಶಿಷ್ಟನು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು |
ತರುತ್ತ್ರಃ—(ಪಾಪಗಳಿಂದ) ಪಾರುಮಾಡುವವನು | (ಮತ್ತು) ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸತ್ಯಃ—ಬಾಧಾರಹಿತನು ಅಥವಾ
ಸತ್ಯಫಲವುಳ್ಳವನೂ | ವಸವಾನಃ—ಸ್ವತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಆವರಿಸುವವನೂ ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ
ಧನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನೂ | ಸಹೋದಾಃ—ಬಲದಾಯಕನೂ | (ಭವ—ಆಗು).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮರುದಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೂ ನೀನೇ ಅಧಿಪತಿಯು,
ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳನ್ನೂ, ನಮ್ಮನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸು, ಕರ್ಮಫಲಸ್ವಾಮಿಯೂ, ಧನವಿ
ಷ್ಠನೂ, ಪಾಪಪರಿಹಾರಕನೂ ಆದ ನೀನು ಸತ್ಯವಾದ ಫಲ, ಧನ ಮತ್ತು ಬಲಗಳನ್ನು (ನಮಗೆ) ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation.

You, Indra, are King. they who are gods (are subject) to you
therefore, scatterer (of foes), do you protect and cherish us men: you are
the protector of the good, the possessor of wealth, the extricator of us (from
sin): you are true, the investor (of all with your lustre), the giver of strength.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ಅವನ ಗುಣಗಳ ವರ್ಣನಾರ್ಪಣೆ ಕವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ತ್ವಂ ರಾಜಾ—ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂದೇಶಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಅಧಿಪತೀ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೂ
ಒಡೆಯನಾಗಿರುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಯೇ ದೇವಾಃ ಮರುದಾದಯಸ್ತಂತಿ ತೇಷಾಮಪಿ
ವಿಶೇಷೇಣ ದೇವತೆಗಳಾದ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ರಕ್ಷಕನಾಗಿಯೂ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅಸುರ ನೈನ್ ಅಸ್ಮಾನ್ ರಕ್ಷ—ಅಸುರ ಶಬ್ದವು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೨೨) ಉಕ್ತವಾಗಿ, ಅಸುರಾ ಅಸುರತಾಃ ಸ್ಥಾನೇಷ್ವಸ್ತಾಃ ಸ್ಥಾನೇಭ್ಯ ಇತಿ ನಾ ಅಸಿ ನಾ ಅಸುರಿತಿ ಪ್ರಾಣಿನಾಮ ಅಶ್ತಃ ಶರೀರೇ ಭವತಿ ತೇನ ತದ್ವಂತಃ ಎಂದು (ನಿ ೨ ಲ) ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು, ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನಾದುದರಿಂದ ಅಸುರನಾಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಸುರ ಶಬ್ದವು ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸ ಶಬ್ದದ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ನಾನಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿದೆ ಅಸು ವೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣ, ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಸೆಯುವುದು ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕವಾದ ಅರ್ಥಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಸುರ ಶಬ್ದವೂ ಈ ಅರ್ಥಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇವನ್ನು ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು

ಬೃಹಚ್ಯೈನಾ ಅಸುರೋ ಬರ್ಹಣಾ ಕೃತಃ ಪುರೋ ಹರಿಭ್ಯಾಂ ವೃಷಭೋ ರಥೋ ಹಿ ಷಃ |
(ಋ.ಸಂ. ೧-೫೪-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಅಸುರ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೇ ಅಸುರಃ ತತ್ಪ್ರಾಣಾಂ ನಿರಸಿತಾ | ಎಂದು ಒಂದರ್ಥವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಯದ್ವಾ ಅಸುಃ ಪ್ರಾಣೋ ಬಲಂ ನಾ ತದ್ವಾನ್ | ರೋ ಮತ್ಪರ್ಥಿಯಾಃ | ಅಥನಾ ಅಸವಃ ಪ್ರಾಣಾಃ ತೇನ ಚ ಆಪೋ ಲಕ್ಶ್ಯಂತೇ | ಶಾನ್ ರಾತಿ ದದಾತಿತಿ ಅಸುರಃ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನೋಡುವವನು ಎಂದಾಗಬಹುದು, ಅಥವಾ ಅಸು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ, ಪ್ರಾಣ, ಬಲ ಎಂಬರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣವುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ ಬಲವುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ ಅಸವಃ ಎಂದರೆ ಉದಕಗಳು. ಅವುಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಇಂದ್ರನು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಈ ವಿಧವಾದ ನಾನಾಶಕ್ತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಬಹುದು. ಇದ ರಂತೆಯೇ,

ಕ್ಷಯನ್ನಸ್ಯುಭ್ಯಮಸುರ ಪ್ರಚೇತಾ ರಾಜನ್ನೇನಾಂಸಿ ಶಿಶ್ರಃ ಕೃತಾನಿ |
(ಋ. ಸಂ ೧-೨೪-೧೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಅನಿಷ್ಟಕ್ಷೇಪಣಶೀಲಃ ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನಾದುದರಿಂದ ವರುಣನಿಗೆ ಅಸುರನೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವೂ, ಹೀಗೆಯೇ ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ,

ತ್ವಮಗ್ನೇ ರುದ್ರೋ ಅಸುರೋ ಮಹೋ ದಿವಸ್ತ್ವಂ ತರ್ಧೋ ಮಾರುತಂ ಸೃಷ್ಟ ಈಶಿಷೇ |
(ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ,

ವಿ ಸುಸರ್ಪೋ ಅಂತರಿಕ್ಷಾಣ್ಯುದ್ಧ ಭೀರವೇಸಾ ಅಸುರಃ ಸುನೀಥಃ |
(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೫-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಅಸುರಃ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣದಾತನಾದ ಸೂರ್ಯ.

ಸೃಷದ್ಯೋನಿಃ ಪಂಚಹೋತಾ ಶೃಣೋತ್ಪತೋರ್ತಪಂಥಾ ಅಸುರೋ ಮಯೋಭುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೪೨-೧).

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣದಾತನಾದ ವಾಯುವೆಂದೂ,

ಘೃತಪ್ರಸತ್ತೋ ಅಸುರಃ ಸುಶೇವೋ ರಾಯೋ ಧರ್ತಾ ಧರುಣೋ ವಸ್ತೋ ಆಗ್ನಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೧೫-೧)

ನೈಂಗ್ನಿಃ ಸೀದದಸುರೋ ನ ಹೋತಾ ಹುವಾನೋ ಅತ್ರ ಸುಭಗಾಯ ದೇವಾನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೦-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಬಲವಾನ್ ಶಕ್ತಿಯುತನಾದ ಎಂದು ಅಗ್ನಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ,

ಅಸ್ಮೇ ವೀರೋ ಮರುತಃ ಶುಷ್ಕಶ್ಚ ಜನಾನಾಂ ಯೋ ಅಸುರೋ ವಿಧರ್ತಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೫೬-೨೪)

ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಜ್ಞಾವಾನ್ ಎಂದೂ,

ಶತಂ ಕಕ್ಷೀನಾ ಅಸುರಸ್ಯ ಗೋನಾಂ ದಿವಿ ಶ್ರವೋಽಜರಮಾ ತತಾನ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೬-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ದಾನಶೀಲನೆಂದೂ,

ತ್ವಿರುತ್ತಮಾ ದೂಣಶಾ ರೋಚಿನಾನಿ ತ್ರಯೋ ರಾಜಂತ್ಯಸುರಸ್ಯ ವೀರಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೬-೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಸ್ಯತಿ ಕ್ಷಿಪತಿ ಸರ್ವಮಿತ್ಯಸುರಃ ಕಾಲಾತ್ಮಾ ಸಂವತ್ಸರಃ ಎಂದು ಕಾಲಪರ್ವಾಯವಾಗಿಯೂ,

ಯಥಾ ರುದ್ರಸ್ಯ ಸೂನವೋ ದಿವೋ ವಶಂತ್ಯಸುರಸ್ಯ ವೇಧಸಃ |

(ಋ. ಸಂ ೮-೨೦-೧೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಘವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ,

ಅನಾಯಧಾಸೋ ಅಸುರಾ ಅದೇವಾಶ್ಚ ಕ್ರೇಣ ತೌ ಅಪ ವಪ ಋಜೀಷಿನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೯೬-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಸುರರೆಂದರೆ ರಾಕ್ಷಸರ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ದೈತ್ಯರೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯನೇ ಅಂತಹ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಿರಸನ ಮಾಡತಕ್ಕ ಇಂದ್ರನೆಂದರ್ಥವಾಗಿದೆ.

ಸತ್ತೇತಿಃ— ಸತಾಂ ಕರ್ಮಫಲಸ್ಯ ವಾ ಪಾತಾ ಸಾಯಣರು ಇಂದ್ರನು ಸತ್ತುರುಪರನ್ನು ಅಥವಾ ಅವರವರು ಆಚರಿಸಿದ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನೆಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಸತಾಂ ಎಂದರೆ ಸತ್ತುಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಾತ್ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಎಂದಾಗಬಹುದು ಅಥವಾ ಸಕಲ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಎಂದಾಗಬಹುದು. ಈ ಪದದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ, Max Muller: ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ—

ಸತ್ವತಿ. Lord of men means Lord of real men, of heroes, and should not be translated as good lord (ಸತ್) as by itself is frequently used in the sense of heroes, of men, physically rather than morally good.

[S. B. E. XXXII]

ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಪ್ರಜೆಗಳ ಪಾಲಕನು ಎಂದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಶಕ್ತಿಯುತರಾಗಿಯೂ, ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರುವವರಾಗಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಪ್ರಜೆಗಳ ಪಾಲಕನು ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ವಿವರಿಸಿ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಎರಡು ಋಕ್ಯುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾನೆ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ,

ತ್ವಮಗ್ನು ಇಂದ್ರೋ ವೃಷಭಃ ಸತಾಮಸಿ ತ್ವಂ ವಿಷ್ಣುರುರುಗಾಯೋ ನಮಸ್ಯಃ |

ತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಾ ರಯಿವಿದ್ವ್ಯಹ್ಮಣಸ್ತತೇ ತ್ವಂ ವಿಧರ್ತಃ ಸಚಸೇ ಪುರಂಧ್ರಾ |

(ಋ ಸಂ. ೨-೧-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಸತಾಂ ವೃಷಭಃ ಆಸಿ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವೀರರಲ್ಲಿ ವೀರನು ಎಂದರ್ಥವೆಂದೂ, ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ,

ಸಮತ್ಸು ಶ್ವಾ ಶೂರ ಸತಾಮುರಾಣಂ ಪ್ರಸಥಂತಮಂ ಪರಿತಂಸಯಧ್ಯೈ |

ಸಜೋಷಸ ಇಂದ್ರಂ ಮದೇ ಕ್ಷೋಣೀಃ ಸೂರಿಂ ಚಿದ್ಯೇ ಅನುಮದಂತಿ ವಾಚ್ಯೈಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೩-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಮತ್ಸು ಶೂರ ಸತಾಮುರಾಣಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂಬಂತೆಯೇ ಸ್ತೃಕ್ರವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವೀರರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳ ಪಾಲಕನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಮುಘವಾ ತರುತ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು ಧನವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ, ನಮ್ಮನ್ನು ತಾರಯಿತಾ ಸಾಸಾತ್ ಪಾತಕಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಸತ್ಯಃ ವಸವಾನಃ ಸಯೋದಾಃ—ಅಬಾಧ್ಯಃ ಸತ್ಯಫಲೋ ವಾ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ತೊಂದರೆಗೆ ಸಿಲುಕದವನೆಂದೂ, ಅಧವಾ ಚ್ಯುತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಫಲವನ್ನು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಕೊಡುವವನೆಂದೂ ಸತ್ಯಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಇದೇ ಸತ್ಯ ಪದವು ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಅಬಾಧ್ಯಃ ಸತ್ಯಫಲೋ ವಾ ಬಾಧಾತಿತನೂ ಅಧವಾ ಸತ್ಪುರುಷರ ನಡುವೆ ಇರತಕ್ಕವನೂ ಎಂದೂ ಈ ಪದದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಬಾಧಾತಿತನಾಗಬೇಕಾದರೂ ಸಹ ಅವನು ಅಸತ್ಯಾತ್ಮಕನಾಗಿರದೆ, ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪನೂ ಸತ್ಯಮಾರ್ಗವ ಲಂಬಿಯೂ ಆಗಿರಬೇಕು.

ಸತ್ಯ ಶಬ್ದವು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ ನೈತಿಕವಾದುದೂ ಆದ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನೂ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ತೋರಿಸುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಂತಹ ಉತ್ತಮವಾದ ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳವರು ಆಚರಿಸುವ ಕ್ರಿಯೆಗಳೂ ಸತ್ಯರೂಪವುಳ್ಳವಾಗಿಯೇ ಇರುವುವು. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿ ನಿರುತ್ತರಾರೂ ಸಹ ಸತ್ಯ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ—

ಸತ್ಯಂ ಕಸ್ಮಾತ್ ಸತ್ಯ ತಾಯತೇ ಸತ್ಯಭವಂ ಭವತೀತಿ ವಾ |

(ನಿ. ೩-೧೩)

ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಹೃದಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಸಜ್ಜನರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಸತ್ಯವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಯೆಂಬ ಈ ನಿರ್ವಚನದ ಪ್ರಕಾರ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಫಲವೂ ಸಹ ಸಜ್ಜನರಿಗೇ ಲಭಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸದ್ಗುಣಗಳ ಸತ್ಯಕರ್ಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕದ್ದೂ, ಸದಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ ಫಲದಾತನು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು ಈ ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ಯ ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮಪವನಾಗಿಯೂ ಫಲಪವನಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಎರಡು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಈ ಭಾವವು ಯಾವ ವಿಶ್ವತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.

ತೇ ದೇವಾ ಉತ್ಸೃಜ್ಯಾನ್ಯತಂ | ಸತ್ಯಮನ್ವಾಲೇಭಿರೇ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೯-೫-೧-೧೩-)

ತದ್ವತ್ಸತ್ಯತೈಂ | ತ್ರಯಾ ಸಾ ವಿದ್ಯಾ ತೇ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್ ಯಜ್ಞಂ ಕೃತ್ವೇದಂ ಸತ್ಯಂ
ತನನಾಮಹಾ ಇತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೯-೫-೧-೧೪)

ದೇವತೆಗಳು ಅಸತ್ಯವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಸತ್ಯವನ್ನೇ ದೃಢವಾಗಿ ಅವಲಂಬಿಸಿದರು. ತ್ರಯಾ ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವೇದಗಳೇ ಈ ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪಗಳಾಗಿವೆಯಾದ್ದರಿಂದ ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನಾಚರಿಸಿ ಸತ್ಯವನ್ನು ಹರಡೋಣ ಎಂದು ದೇವತೆಗಳು ಆಶಿಸಿದರು. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸತ್ಯಕ್ಕೂ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೂ ಇರತಕ್ಕ ತಾತ್ಪರ್ಯವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಲ್ಲದೇ ಇಂತಹ ಶುದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದದ್ದೂ, ಸಕಲ ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತವಾದದ್ದೂ ಆದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದೆಂದೂ ಆಶಿಸಿದೆ.

ನಾಭಿರ್ಯತಸ್ಯ ಸಪ್ರಥಾ ಇತಿ | ಸತ್ಯಂ ವಾ ಋತಂ ವಾ ಋತಂ ಸತ್ಯಸ್ಯ ನಾಭಿಃ ಸಪ್ರಥಾ
ಇತ್ಯೇವೈತದಾಹ ಸ ನೋ ವಿಶ್ವಾಯುಃ ಸಪ್ರಥಾ ಇತಿ ಸ ನಃ ಸರ್ವಾಯುಃ ಇತ್ಯೇವೈತದಾಹ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೩-೧-೧೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಿವರಣೆಗಳಿಂದ ವಿಶ್ವನಿಯಮಕ್ಕೂ ಸತ್ಯಕ್ಕೂ ಇರುವ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಇಂತಹ ಸತ್ಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಸತ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಪೂರ್ಣಾಯುಸ್ಸು ಫಲರೂಪವಾಗಿ ದೊರಕುವುದರಿಂದಲೂ ಸತ್ಯಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಇರುವ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗೂ ಸಹ ವಿಶ್ವನಿಯಮವನ್ನೂ, ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ತಿಳಿಯದೇಕಾದುದು ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಆ ಜ್ಞಾನವೂ ಸಹ ಸತ್ಯದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬುದನ್ನೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಸಖಾ ಹ ಯತ್ರ ಸಖಿನಿರ್ವವಗ್ನ್ಯೈರಭಿಜ್ಞಾನ್ಯ ಸತ್ಯಭಿರ್ಗಾ ಅನುಗ್ಮನ್ |

ಸತ್ಯಂ ತದಿಂದ್ರೋ ದಶಭಿರ್ದಶಗ್ನ್ಯುಃ ಸೂರ್ಯಂ ವಿನೇದ ತಮಸಿ ಕ್ಷಿಯಂತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೯-೫)

ತ ಇದ್ದೇವಾನಾಂ ಸಧಮಾದ ಆಸನ್ನೃತಾವಾನಃ ಕವಯಃ ಪೂರ್ವಾಃ |

ಗೂಲ್ಮಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಪಿತರೋ ಅನ್ವವಿಂದಂತೈತ್ಯಮಂತ್ರಾ ಅಜನಯನ್ನುಷಾಸಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೭೬-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸಹ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರ ಫಲವಾಗಿ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪಡೆದರೆಂಬ ಹಿಂದಿನ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳು ಬಹಳವಾಗಿವೆ ಮತ್ತು ಸತ್ಯದಿಂದಲೇ ನಮಗೆ ಶುಭವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಇದೆ.

ಅಥಾ ಯಥಾ ನಃ ಪಿತರಃ ಪರಾಶಃ ಪ್ರತ್ನಾಸೋ ಅಗ್ನಿ ಋತಮಾಶುಷಾಣಾಃ |

ಶುಚೀದಯನ್ದೀಧಿಶಿಮುಕ್ಥಶಾಸಃ ಕ್ಷಾಮಾ ಭಿಂದಂಶೋ ಅರುಣೀರಪ ವ್ರನ್ ||

(ಋ. ಸಂ ೪-೨-೧೬)

ನಮ್ಮ ಪಿತೃಗಳು ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಯಿಂದ ಯಾವ ಒಳ್ಳೆಯ ಫಲಗಳನ್ನು ಪಡೆದರೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಈಗಲೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ತತ್ಸತ್ಯವು ಮತ್ತು ಸತ್ಯವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಲಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಧರ್ಮರಾದ ಅಗ್ನಿ ದೇವತೆಗಳ ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಅಜೋ ನ ಕ್ಷಾಂ ದಾಧಾರ ಪೃಥಿವೀಂ ತಸ್ತಂಭ ದ್ಯಾಂ ಮಂತ್ರೇಭಿಃ ಸತ್ಯೈಃ |

(ಋ ಸಂ ೧-೬೭-೫)

ಕವಿಮಗ್ನಿಮುಪ ಸ್ತುಹಿ ಸತ್ಯಧರ್ಮಾಣಮಧ್ವರೇ | ದೇವಮಾವಿವಚಾತನಂ ||

(ಋ ಸಂ ೧-೧೨-೭)

ದೇವೋ ನ ಯಃ ಸವಿತಾ ಸತ್ಯಮನ್ಮಾ ಕ್ರತ್ಯಾ ನಿಪಾತಿ ವಜನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ |

ಪುರುಪ್ರಕಸ್ತೋ ಅಮರ್ತನ ಸತ್ಯ ಆತ್ಮೇವ ಶೇವೋ ದಿಧಿಷಾಯೋ ಭೂತ್ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೭೩-೨)

ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಸತ್ಯದಿಂದಲೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಲೋಕಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ ನ್ನೂ, ಲೋಕರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವುದನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿ ಮಾನವರೂ ಸಹ ಅದೇ ಸತ್ಯಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸರಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅದೇ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಸತ್ಯದೊಡನೆ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೇ ದೇಳುವಂತೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸೃತೇಣಸಾ ಸರ್ವಂ ಛಾಪಿಯನ್ ವಸೂನಿ ವಾ ಕುರ್ವನ್ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಆವರಿಸುವನು. ಅಥವಾ ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವರಿಗೆ ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನು ಎಂದೂ ವಸವಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನರಿಸಿ, ಸಯೋದಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಬಲವನ್ನು ಯಜಮಾನರಿಗೂ, ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವರಿಗೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಸಹಃ ಎಂಬ ಪದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಪರಿತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರಕ್ಷ—ರಕ್ಷ ಪಾಲನೆ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಯದ್ವೈತ್ಯಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವೈಚೋತಸ್ತ್ರೀಣಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಾಹಿ—ಪಾರಕ್ಷಣೀ, ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಚಾದಿಲೋಪೇ ವಿಭಾಷಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀಕೇಫ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅಸಿತ್ವ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸುರ—ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೀ, ಧಾತು. **ಅಸೇರುರನ್** (ಉ. ಸೂ. ೧-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉರನ್ ಸ್ವತ್ವಯ. ಸಂಬದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸತ್ ಪತಿಃ—ಸತಂ ಪತಿಃ ಸತ್ವತಿಃ **ಪತ್ಯಾವೈಶ್ವಯೇರ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಪದನೃಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತರತ್ರೇ—ತ್ಯಾ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ **ಅತಿಶ್ರಾದಿಭ್ಯ ಇತ್ಯೋಶ್ಚಿ** (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಅಥವಾ **ಗ್ರಸಿತಸ್ಯ ಭಿತೆ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಸುವಿಗೆ ಜಸ್. **ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ** ಎಂಬ ನಚನದಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಯಣಾದೇಶ ನಿತ್ ಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಸನಾನಃ—ವಸ ಆಚ್ಛಾದನೇ ಧಾತು. ಅಂತರ್ಘಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ **ಬಬಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ವರ್ಣ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಹೋದಾಃ—ಸಹಃ ಬಲಂ ದದಾತಿತಿ ಸಹೋದಾಃ. ಡುದಾಞ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. ವಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ವದುತ್ತರಸ್ವದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರ ||

ದನೋ ವಿತ ಇಂದ್ರ ವ್ಯುಧ್ರವಾಚಃ ಸಪ್ತ ಯತು ರಃ ಶರ್ಮ ಶಾರದೀರ್ದರ್ತ್ |

ಖುಣೋರಪೋ ಅನವದ್ಯಾಣಾ ಯೂನೇ ವೃತ್ರಂ ಪುರುಕುತ್ಸಾಯ ರಂಧೀಃ ||೨||

|| ಪದಸಾರ ||

ದನಃ | ವಿತಃ | ಇಂದ್ರ | ವ್ಯುಧ್ರವಾಚಃ | ಸಪ್ತ | ಯತು | ರಃ | ಶರ್ಮ | ಶಾರದೀಃ | ದರ್ತ್ |

ಖುಣೋಃ | ಅಪಃ | ಅನವದ್ಯಾ | ಅಣಾಃ | ಯೂನೇ | ವೃತ್ರಂ | ಪುರುಕುತ್ಸಾಯ | ರಂಧೀಃ || ೨ ||

॥ సాయంకాలాభ్యాసం ॥

దే అంద్ర క్షేం వృత్తసంబంధ్యసురాణాం పురభేదనసమయీ మృధ్నవాణీ॥
 ముఖ్యణవచనా ఏతస్యదీయాః ప్రజాః తమో సుఖం యథా భవతి తథా దనః | అదమయీః |
 దేమేరిదం రూపం || యద్వా || వణ్యవృత్త్యయః || నదః | అనదః | అశబ్దయోగ్యసంప్రజాః |
 అతిభయంకరతబ్దమకరీణః | కదేతి అద | యద్వదా శారదీః ప్రత్యగ్రాః | యద్వా |
 ఏతత్సంవత్సరలక్షణః | సంవత్సరసంవత్సరం దృఢిశ్చకా అపి | సప్త పుర ఏతత్సంఖ్యాకాః
 పురిందర్శన్ | అదారయః || పురుషవృత్త్యయః | దృఢాతేల్లణా ణాందసోఽవికరణస్య లుకా |
 రాక్షస్య | సా. ౪-౨-౨౪ | ఇతి నియమాత్ తలీణాసాభావః || తథా కృత్వా దే అనవద్య
 కాతరత్నానిందావన్ దే అంద్ర అర్ణా అరణితిల అశస్త్రదీయదుగ్గస్థానాన్యదకాశ్రయాణీ
 తటాకాదిన్యేణోః | అగమయః స్థావర్తయః | భగ్నాన్యకరీణః | ఏవముపద్యత్య
 పురుకుత్సాయేతన్నాన్యే రాజ్నే యోనీః నిత్యేతరుణాయ తదభ్యం వృత్తమేతన్నా మకమసురం
 రంధిః | అసాధయః | అదనః | అయన్యేతిహాసికశక్త్యః || నిరుక్తరూఢ్యా తు దే అంద్ర
 మృధ్నవాణీః ఏతీణా ముఖ్యణధ్యనియుక్తా వృష్టిరూపాః ప్రజా దనః | అదమయీః |
 అశబ్దయోః నా | అవర్షయ ఇత్యేథ్యః | కదా | యద్వదా సప్త పుర శారదీందర్శన్
 సర్వణస్యభావాస్త్యేగ్రాన్ వృష్ణ్యా జగత్పురకాన్యేభానదారయః తదేత్యేథ్యః | తథా
 కృత్వా దే అనవద్య అర్ణా అరణిస్యభావా అపి యేణోః | అగమయః | స్థావర్తయః
 కుల్యాదిరూపేణ | అనంతరం యోనీః పురుకుత్సాయ వృత్తం ముఖ్యం మోఢం రంధిః |
 అసాధయః | అదనః | అయమథ్యః క్షేం ద త్యేదింద్ర సప్త యుధ్యన్ | య ౧-౬-౩-౨ |
 ఇత్యాదిమంత్రాంతరేషు ప్రసిద్ధః | యోగ్యస్త్యేవం వ్యాఖ్యాత్ | దేనోఽది దానమనసోఽనోఽ
 మనుష్యానింద్ర మృదువాణీః కురు | ని - ౬-౩౦ - | ఇతి ||

॥ ప్రతిపాద్యం ॥

యోగ్య—యావగ | శారదీః—నూతనవాద (దృఢవాగిరువంతే ఒందు వర్షకాల కట్టిల్లుట్టి)
 సప్త పురః—(అసుర) ఏళుపురగళన్న | దర్శన్—భేదిసిదీయోః | (తదా - ఆగ) | (దే) అంద్ర—
 ఎల్లీ అంద్రనే | (క్షేం—నిను) | మృధ్నవాణీః—(క్షమాప్రాధానే మాడుత్తా) మృదువచనరంద | ఏకా—
 (ఆ పురగళ) ప్రజేగళన్న (ప్రజేగళగీ) | తమో—సుఖనాగవంతే | దనః—సమృదన్నా గి మాదిదీ (అతి
 భయంకర తబ్దమాదిదీ) | (అనంతర) (దే) అనవద్య—నిదిష్టనాద ఎల్లీ అంద్రనే | అర్ణా—ప్రవాద
 తిలవదా | అజే— తదీయదుగ్గస్థనాద తటాకాదిగళన్నా | యేణోః— దేందరిసిదీ (భగ్న గళన్నా గి
 నాదిదీ) | (కింజీ—మత్తు) | యోనీః— తరుణనాద | పురుకుత్సాయ— పురుకుత్సనేబ రాజ
 నిగోఽస్యర | వృత్తం—వృత్తనేబ అసురనన్న రంధిః—సంకరిసిదీ | [అధవా (దే) అంద్ర— ఎల్లీ
 అంద్రనే | యత్—యావగ | సప్త—సర్వణస్యభావగళం | శారదీః—నూతనగళం | పురః—(వృషి
 యింద) జగత్పురగళం ఆద మోఢగళన్న | దర్శన్—భేదిసిదీయోః | (తదా—ఆగ) మృధ్నవాణీః—
 XIII 21

ಮೃದುಧ್ವನಿವಿಶ್ವಗಳಾದ | ವಿಶಃ—ವೃಷ್ಟಿರೂಪಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು | ಶರ್ಮ ದನಃ—(ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ) ಸುಖವಾಗುವಂತೆ ನಮ್ಮರನ್ನು ಮಾಡಿದೆ (ಮಳೆಗರೆಸಿದೆ) | ಹೇ ಅನವದ್ಯಃ—ಅನಿಂದಿತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅರ್ಣಃ—ಪ್ರವಹಣ ಶೀಲಗಳಾದ | ಅಪಃ—ಉದಕಗಳನ್ನು | ಬುಣೋಃ—(ನದ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾಗಿ) ಹೊರಡಿಸಿದೆ, (ಅನಂತರ) | ಯೂನೇ ಪುರುಕುಶ್ಚಾಯೆ—ಯುವಕನಾದ ಪುರುಕುಶ್ಚನಿಗೋಷ್ವರ | ವೃತ್ರೇ—ಮುಖ್ಯಮೇಘವನ್ನು | ರಂಧೀಃ—ನಾಶಮಾಡಿದೆ]

• ಭಾವಾರ್ಥ •

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಶತ್ರುಗಳ ಏಳು ಪುರಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದಾಗ, ಕ್ಷಮಾಯಾಚಕರಾದ ಅಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನೂ ನಮ್ಮರನ್ನೂ ಮಾಡಿದೆ (ಮೇಘಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದೆ). ಅನವದ್ಯನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಪ್ರವಾಹ ಶೀಲವಾದ ಉದಕಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿದೆ, ತರುಣನಾದ ಪುರುಕುಶ್ಚನಿಗೋಷ್ವರ ವೃತ್ರನಿಂಬ ಅಸುರನನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿದೆ.

English Translation.

You have humbled the people, suing for pardon when you had destroyed their seven new cities. you the irreproachable, have dispersed the flowing waters: you have destroyed Vritra for the sake of the youthful Purukutsa.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳ. !

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಐತಿಹಾಸಿಕಪರವಾದ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ನಿರುಕ್ತಪರವಾದ ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವು ಇತಿಹಾಸಪರವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಮೃಧ್ವನಾಚಃ—ಮರ್ಷಣವಚನಾಃ | ಈ ಪದವು ವಿಶಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣದ ರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಅವನು ವೃತ್ರಸಂಬಂಧ್ಯಸುರಾಣಾಂ ಪುರಭೇದನಸಮಯೇ ಮರ್ಷಣವಚನಾಃ ತದೀಯಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸುಖಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ದನಃ ಅದಮಯಃ—ವೃತ್ರಾಸುರನ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ಅಸುರರ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವಾಗ ಅಲ್ಲಿಯ ನಿವಾಸಿಗಳಾದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಮೃದುವಾದ ವಚನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಸುಖವಾಗಿ ಇರುವ ರೀತಿಯಿಂದ ವರ್ತಿಸಿರುವನು ಎಂದೂ, ಯದ್ವಾ-ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯಃ ಅನದಃ ಅಸುರಪ್ರಜಾಃ ಅತಿಭಯಂಕರಶಬ್ದಮಕರೋಃ | ದನಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದಮು ಧಾತು ವಿನ ರೂಪವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ. ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ದನಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದರೂಪದ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ನದಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರಾಸುರನ ಪ್ರಜೆಗಳ ನಗರಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ಪ್ರಜೆಗಳು ಮೃದುವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವಹಾಗೆಯೂ, ಅನರಿಗೆ ಸುಖವು ಉಂಟಾಗುವಹಾಗೆಯೂ ಅವರಲ್ಲಿ (ವರ್ತನವು) ಸ್ಥಿತಿಯು ಉಂಟಾಗುವ ಹಾಗೆ ಭಯಂಕರವಾದ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ಶಾರದೀಃ ಸಶ್ವಪುರಃ ದರ್ಶ- ಶಾರದೀಃ ಎಂಬ ಪದವು ನೂತನ (ಹೊಸದು) ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ಸಂವತ್ಸರ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಹೊಸದಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತ

ವಾಗಿರುವ ಅಥವಾ ಸಂವತ್ಸರದವರಿಗೂ ಭೇದಿಸಲಾಗದಿರುವಹಾಗೆ ದೃಢವಾಗಿರುವ ಅಸುರರ ಏಳು ನಗರಗಳನ್ನು ಸೀಳಿ ನಾಶಮಾಡಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅನವದ್ಯ ಅರ್ಣಾಃ ಅಪಃ ಋಣೋಃ— ಅನವದ್ಯ ಎಂಬ ಪದವು ಕಾಶರತ್ನ (ಭಯ, ರೂಪವಾದ ನಿಂದೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವವನೆಂಬ ಅರ್ಥಬೋಧಕವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಈ ಪದದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ ಇಂದ್ರನು ಹೆದರದಿರುವವನಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳ ನಗರಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದನಂತರ **ತದೀಯ ದುರ್ಗಸ್ಥಾನಾನಿ ಉದಕಾ-ಶ್ರಯಾಣಿ ತಪೋಕಾದೀನ್ ಪ್ರಾವರ್ತಯತಿ** ಅಸುರರ ದುರ್ಗಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಪ್ರವಹಿಸುವ ಉದಕಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವಂತೆಯೂ, ಉದಕಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಕೆರೆಯೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಇರುವ ರೂಪಾಂತರವಾಗಿರುವಹಾಗೆ ಮಾಡಿರುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪುರುಕುತ್ಸಾಯ ವೃತ್ರಂ ರಂಧೀಃ— ಇಂದ್ರನು ಪುರುಕುತ್ಸನೆಂಬ ರಾಜನಿಗಾಗಿ ವೃತ್ರನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಕೊಂದು ರಾಜನಿಗೆ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿರುವನೆಂದು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿದೆ

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ— ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, **ವಿಶಃ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ **ವೃಷ್ಟಿರೂಪಾಃ ಶ್ರಜಾಃ** ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾಗಿರುವ ಪ್ರಜೆಗಳು **ಮೃಧ್ರವಾಚಃ** ಮರ್ಪಣಧ್ವನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವುಗಳಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿ, ಅವುಗಳಿಂದ ಧ್ವನಿಯೂ, ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವೂ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಅವನು ಮಾಡಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ **ಸಪ್ತಪುರಃ ಶಾರದೀರ್ದತ್** ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳಿಗೆ **ಸರ್ಪಣಸ್ತಭಾವಾನ್ ಪ್ರತ್ಯೈಗಾನ್ ವೃಷ್ಟ್ಯಾ ಜಾಗರೂಕಾನ್ ಮೇಘಾನದಾರಯಃ** ಚರಿಸುವ ಸ್ತಭಾವದಿಂದ ಇರುವ ನೂತನವಾದ ವೃಷ್ಟಿಯ ಉದಕಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಜಾಗರೂಕವಾಗಿರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸೀಳಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. **ಅನವದ್ಯ ಅರ್ಣಾಃ ಅಪಃ ಋಣೋಃ ಅರಣಿಸ್ತಭಾವಾ ಅಪಃ ಪ್ರಾವರ್ತಯತಿಃ ಕುಲ್ಯಾದಿರೂಪೇಣ** ಅನವದ್ಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಹಾಗೆಯೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಪ್ರವಾಹರೂಪದಿಂದ ಚರಿಸುವ ಸ್ತಭಾವವುಳ್ಳ ಉದಕಗಳು ಕಾಲುವೆಗಳ ರೂಪದಿಂದ ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿದನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. **ಯೂನೇ ಪುರುಕುತ್ಸಾಯ ವೃತ್ರಂ ರಂಧೀಃ** ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವೃತ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಪುರುಕುತ್ಸನೆಂಬ ತರುಣನಾದ ರಾಜನಿಗಾಗಿ ಮೇಘವನ್ನು ಸೀಳಿ ವೃಷ್ಟಿಯು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ತ್ಸಂ ದ ತ್ಯದಿಂದ್ರ ಸಪ್ತ ಯುಧ್ಯನ್ ಪುರೋ ವಜ್ರಿನ್ ಪುರುಕುತ್ಸಾಯ ದರ್ಶಃ |

ಬರ್ಹಿ ನ ಯತ್ಸದಾಸೇ ವೃಥಾ ವರ್ಗಂಧೋ ರಾಜನ್ ವರಿವಃ ಪೂರವೇ ಕಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೬೩-೨)

ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇದೇ ಅರ್ಥವು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಮುಕ್ತಿಯೇ ಉದಹರಿಸಿ **"ದಾನಮನಸೋ ನೋ ಮನುಷ್ಯಾನಿಂದ್ರ ಮೃದುಮಾಚಿಃ ಕುರು"** (ನಿ ೬-೩೧) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮೃಧ್ರವಾಚಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದ್ರನು, ಯಜಮಾ

ನರು ಮೃದುವಾದ ವಾಕ್ಯುಳ್ಳವರಾಗಿ ಇರುವಂತೆಯೂ ದಾನವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ ಎಂಬ ಆಶಂಸನೆಯು ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಪುರುಕುತ್ಸನೆಂಬ ರಾಜನು ಐಶ್ವಾಕುವಂಶದವನೆಂದು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಿಂದ ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ.
ಪುರುಕುತ್ಸೋ ದೌರ್ಗ್ಯಹೇಣೇಜ ಐಶ್ವಾಕೋ ರಾಜಾ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೩-೫-೪೦೫)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಐಶ್ವಾಕುವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪುರುಕುತ್ಸನೆಂಬ ರಾಜನು ದೌರ್ಗ್ಯಹರೂಪವಾದ ಒತ್ತಮೇಧವನ್ನು ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದೇ ವಿಷಯವು,

ಅಸ್ಮಾಕಮತ್ರ ಸಿತರಸ್ತ ಅಸನ್ತಸ್ತ ಋಷಯೋ ದೌರ್ಗ್ಯಹೇ ಬಧ್ಯಮಾನೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೪೨-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಉದಾಹೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ದೌರ್ಗ್ಯಹ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಂಕಿತನಾಮವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ದುರ್ಗಹಸ್ಯ ಪುತ್ರೇ ಪುರುಕುತ್ಸೇ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ತ್ವಂ ಹ ತ್ಯೇದಿಂದ್ರ ಸಪ್ತ ಯುಧ್ಯನ್ತುರೋ ವಜ್ರಸ್ತುರುಕುತ್ಸಾಯ ದದರ್ಶಃ |
ಬರ್ಹಿರ್ನ ಯತ್ಸದಾಸೇ ವೃಥಾ ವರ್ಗಂಯೋ ರಾಜನ್ವರಿವಃ ಪೂರವೇ ಈಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೩-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಿನ ಆಧಾರದಿಂದ ಇವನು ಸುದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನ ಸಮಕಾಲೀನನೆಂದು ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ

ಸನೇಮ ತೇವಸಾ ನವ್ಯ ಇಂದ್ರ ಪ್ರ ಪೂರವಃ ಸ್ತವಂತ ಏನಾ ಯಜ್ಞೈಃ |
ಸಪ್ತ ಯತ್ಪುರಃ ಕರ್ಮ ಶಾರದೀದ್ವರ್ಧನ್ ದಾಸೀಃ ಪುರುಕುತ್ಸಾಯ ಶಿಕ್ಷನ್ |

(ಋ ಸಂ. ೬-೨೦-೧೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪುರುಕುತ್ಸನು ಪೂರುವೆಂಬ ಜನಾಂಗದ ರಾಜನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ದಾಸರನ್ನೆ ಲ್ಲಾ ಜಯಿಸಿದವನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಇವನಿಗೆ ತ್ರಸದಸ್ಯನೆಂಬ ಪುತ್ರನಿದ್ದನೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆ ಪುತ್ರನು ಪುರುಕುತ್ಸನ ಮರಣಾನಂತರ ಹುಟ್ಟಿರಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪುರುಕುತ್ಸಾನೀ ಹಿ ನಾಮದಾಶದ್ವೈನ್ಯೇಭಿರಿಂದ್ರಾವರೂಪಾ ನನೋಭಿಃ |
ಅಥಾ ರಾಜಾನಂ ತ್ರಸದಸ್ಯಮಸ್ಯಾ ವೃತ್ರಹಣಂ ದದಥುರರ್ಥದೇವಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೪೨-೯)

ಎಂಬತ ಪುರುಕುತ್ಸನ ಪತ್ನಿಯು ಇಂದ್ರಾವರೂಪರನ್ನು ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದಲೂ ತೃಪ್ತಪಡಿಸಿದಾಗ ತ್ರಸದಸ್ಯನೆಂಬ ಪುತ್ರನನ್ನು ಹಡೆಯುವಂತೆ ಅವರು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರೆಂದಿದೆ. ಈ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಪುರುಕುತ್ಸನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮೃತನಾದನಂತರ ಅವನ ಪತ್ನಿಯು ಇಂದ್ರಾವರೂಪರನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ತ್ರಸದಸ್ಯನೆಂಬ ಮಗನನ್ನು ಹಡೆದಳೆಂಬ ಕಥೆಯಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ದನೇ—ದನು ಉಪಶಮೇ. ಧಾತು. ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ತರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ**—(ಪಾ ಸೂ ೬-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಇದ ಅನ್ಯಕ್ಕೆ ಶಬ್ದೇ ಛಂದಸವಾಗಿ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮೃಧ್ರವಾಚಿ—ಮೃಧ್ರಾ ವಾಕ್ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದರ್ಶ—ದ್ಯೌ ವಿಧಾರಣೇ. ಧಾತು. ಲಬ್ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪಿಗೆ ತಿಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲ ಕ್. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ರಾತ್ ಸಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಯೋಗಾಂತ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ ಮಾಜಯೋಗೇಽಪಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಠಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋಣೋಃ—ಋಣು ಗತ್ ಧಾತು. ತನಾದಿ. ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇಕಾರ ಲೋಪ. **ತನಾದಿಕ್ಯೌ ಭೃ ಉಃ** (ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ವಿಕರಣ ಸಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣ ಛಂದಸವಾಗಿ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಪಃ—ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹ ವಚನಾಂತರೂಪ. **ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯೂನೇ—ಯುವನ್ ಶಬ್ದ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ತ್ವಯಮನುಘೋನಾನುತದ್ವಿತೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ.

ರಂಧೀಃ—ರಥ ಹಿಂಸಾ ಸಂದ್ರೋಹೀಃ ಧಾತು. ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ. **ಆರ್ಥಧಾತುಕ**—(ಪಾ. ಸೂ ೬-೨-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. **ಅಸ್ತಿಸಿಚೋಽಪ್ಯಕ್ತೇ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೩-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಈಡಾಗಮ. **ಇಟಿಟಿ** (ಪಾ ಸೂ. ೮-೨-೨೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲೋಪ **ರಥಿಜಘೋರಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುನುಗಮ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅತಿಋತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕ ||

ಅಜಾ ವೃತ ಇಂದ್ರ ತೂರಪತ್ನೀದ್ಯಾಂ ಚ ಯೇಭಿಃ ಪುರುಹೂತ ನೂನಂ |
 ರಕ್ಷೋ ಅಗ್ನಿ ನುಶುಷಂ ತೂರ್ವಯಾಣಾಂ ಸಿಂಹೋ ನ ದಮೇ ಅಪಾಂಸಿ ವಸ್ತೋಃ ||

|| ಸಂಪಾದ ||

ಅಜ | ವೃತಃ | ಇಂದ್ರ | ಶೂರಪತ್ನೀಃ | ದ್ಯಾಂ | ಚ | ಯೇಭಿಃ | ಪುರುಹೂತ | ನೂನಂ |

ರಕ್ಷೋ ಇತಿ | ಅಗ್ನಿಂ | ಅಶುಷಂ | ತೂರ್ವಯಾಣಂ | ಸಿಂಹಃ | ನ | ದಮೇ | ಅಸಾಂಸಿ | ವಸ್ತೋಃ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಶೂರಪತ್ನೀಃ ಶೂರೈ ರಕ್ಷೋಭಿಃ ಸಾಲಿತಾ ವೃತಃ | ವರ್ತಂತ ಅಸ್ತಿತಿ ವೃತೋಽ-
ಸುರಪುರೀಃ | ಯದ್ವಾ | ಶೂರಾ ಯಜಮಾನಾಃ | ತೈಃ ಸಾಲಿತಾ ವೃತೋ ವೇದಿಭೂಮಿಃ | ಅಜ |
ಗಚ್ಛೆ ಜೇತುಂ | ತಥಾ ಕೃತ್ವಾ ದ್ಯಾಂ ಚ ನೂನಮವತ್ಯಮಜ | ಕಿಂ ತ್ವಮೇಕ ಏವ ನ | ಹೇ ಪುರುಹೂತ
ಬಹುಭಿರ್ಬಹುಧಾ ವಾಹೂತೇಂದ್ರ ಯೇಭಿರ್ಮರುದಾದಿಭಿರನುಗತೋಽಸಿ ತೈಃ ಸಹಿತಃ ಸನ್ | ತಥಾ
ಕೃತ್ವಾಶುಷಮಾಶೋಷಯಿತಾರಮಶಾಂತಂ ವಾ ತೂರ್ವಯಾಣಂ ತೂರ್ಣಗಮನಮಗ್ನಿಂ ನೈದ್ಯುತಂ
ಹೋಮಾಧಾರಂ ವಾಗ್ನಿಂ ರಕ್ಷೋ | ರಕ್ಷಸ್ತೈವ | ಕಿಮರ್ಥಂ ರಕ್ಷಣಮಿತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ದಮೇ ಗೃಹೇ-
ಸಾಂಸಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಕುರ್ವನ್ ವಸ್ತೋರ್ವಸ್ತುಂ | ಯದ್ವಾ | ವಾಸಯಿತುಂ ಸ್ಥಾಪಯಿತುಂ |
ಕಾರಯಿತುಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಜ್ಞ ದ್ವಿಷ್ಟು ಹತೇಷುಗ್ನಾ ಸುಸ್ಥಿರೇ ಸತಿ ಯಾಗಾದ್ಯನುಷ್ಠಾನಸರಃ
ಸ್ಥಾಸ್ಯಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ರಕ್ಷಣೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸಿಂಹ ಇವ | ಸ ಯಥಾ ಸ್ವಾತ್ರಯಭೂತಂ ವನಂ
ಗಜಾದ್ಯಪದ್ರವಪರಿಹಾರೇಣ ರಕ್ಷತಿ ತದ್ವತ್ | ಅಸುರಪುರಭಂಗಮನೇ ವಾ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸಿಂಹೋ
ಯಥಾ ನಿರ್ಭಯೋ ವಿರೋಧಿಮೃಗಾನ್ ಹಂತುಂ ಧಾವತಿ ತದ್ವತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಶೂರಪತ್ನೀಃ—ಶೂರರಾದ ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ ಪಾಲಿತವಾದ |
ವೃತಃ—ಅವರ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಅಸುರನಗರಗಳನ್ನು | ಸಿಂಹಃ ನ—ಸಿಂಹವು ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ಇತರ
ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುವಂತೆ | ಅಜ—(ಜಯಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ಹೊರಡು | [ಅಥವಾ ಶೂರಪತ್ನೀಃ—
ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿತವಾದ | ವೃತಃ—ವೇದಿ ಭೂಮಿಗಳನ್ನು (ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) | ಅಜ—ಹೋಗು]
(ಅನಂತರ) | ದ್ಯಾಂ ಚ—ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೂ | ನೂನಂ (ಅಜ)—ಅವತ್ಯವಾಗಿ (ಹೋಗು) | ಹೇ ಪುರುಹೂತ—
ಅನೇಕರಿಂದ ಅಥವಾ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಆಹೂತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯೇಭಿಃ—ನಿನ್ನ ಆನುಯಾಯಿಗಳಾದ
ಮರುದಾದಿಗಳು ಯಾರಿದ್ದಾರೆಯೋ ಅವರಿಂದ ಕೂಡಿವನಾಗಿ | (ಅಜ—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ಸ್ಥಳಗಳಿಗೂ
ಹೋಗು) | ಅನಂತರ | ಅಶುಷಂ—ಶೋಷಕನೂ ಅಥವಾ ಅಶಾಂತನೂ | ತೂರ್ವಯಾಣಂ—
ಶೀಘ್ರಗಮನನೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿಂ—ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಹೋಮಾಗ್ನಿಯನ್ನು | ದಮೇ—
ಮನೆಯಲ್ಲಿ | ಅಸಾಂಸಿ—ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ | ವಸ್ತೋಃ—ವಾಸಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | [ಅಥವಾ
ಅಸಾಂಸಿ—ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ವಸ್ತೋಃ—ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ] | ಸಿಂಹಃ ನ—ಸಿಂಹವು ಸ್ವಾತ್ರಯ ಭೂತವಾದ
ವನವನ್ನು ಉಪದ್ರವಾದಿ ಪರಿಹಾರಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ | ರಕ್ಷೋ—ರಕ್ಷಿಸು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ ಅಧವಾ ಅನೇಕರಿಂದ ಆಹೂತನಾದ ಎಚ್ಚಿ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾದ ಮರುದಾದಿಗಳಿಂದ ಸಹಚರಿತನಾಗಿ, ರಾಕ್ಷಸಪಾಲಿತವಾದ ಅಸುರ ನಗರಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಲು. ಸಿಂಹವು ಇತರಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ದೈರ್ಯವಾಗಿ ನುಗ್ಗುವಂತೆ, ಹೊರಡು; ಅಲ್ಲಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೂ ಹೋಗು, ತೀವ್ರಗತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಆಶಾಂತನೂ. ಆದ ಹೋಮಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸು

English Translation.

Go to the cities inhabited by the Rakshasas, and thence to heaven (attended), receiver of many sacrifices, by those who (attend you). Defend, like a lion, the untamed, quick-moving Agni, that he may abide in his dwelling, fulfilling his functions

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಶೂರಪತ್ನೀಃ — ಈ ಪದವು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ ನೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಶೂರೈಃ ರಕ್ಷೋಭಿಃ ಪಾಲಿತಾಃ** ವಿವರವಾದ ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ ಪಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳಾಗಿಯೂ, **ವರ್ತಂತೇ ಆಸ್ತಿ ವೃತಃ** ರಾಕ್ಷಸರು ವಾಸಮಾಡುವ ಪ್ರದೇಶವಾದ ಅಸುರನಗರವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ **ಶೂರಾಃ ಯಜಮಾನಾಃ ತೈಃ ಪಾಲಿತಾಃ ವೃತಃ ವೇದಿಭೂಮಿಃ** ಶೂರ ರಬ್ಬಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಅವರಿಂದ ರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವ ಯಜ್ಞವೇದಿಗಳು ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿ, ಇಂದ್ರನು ಅಸುರಪಾಲಿತವಾದ ನಗರಗಳನ್ನು ಅಧವಾ ಯಜಮಾನರಿಂದ ರಕ್ಷಿತವಾದ ಯಜ್ಞವೇದಿಯನ್ನೂ ಕುರಿತು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪುರುಹೂತೆ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಪುರುಭಿಃ ಬಹುಧಾ ನಾ ಅಹೂತೆ ಬಹಳವೆಂದಿ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಅನೇಕವಿಧವಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಆಹೂತನಾಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. **ಯೇಭಿಃ ದ್ಯಾಂ ಚ ನೂನಂ ಅಜ ಇಂದ್ರನು** ಯಾವಾಗಲೂ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇಡನೆ ಇರುವಕಾರಣ ಅವರೇಡನೆಯೇ ಅಸುರನಗರವನ್ನು ಜಯಿಸಿ, ಅಧವಾ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬಂದು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ದ್ಯಾಂ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಲಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ

ಅಶುಷಂ ತೊರ್ವಯಾಣಿಂ ಈ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಅಗ್ನಿಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. **ಅಶೋಷಯಿತಾರಂ ಆಶಾಂತಂ ನಾ**, ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶೋಷಿಸುವವನು ಮತ್ತು ಉಪಶಾಂತನಾಗದೆ ಇರುವವನು ಎಂದೂ, ತ್ವರೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಗಮನವುಳ್ಳವನೆಂದೂ ಅಗ್ನಿಯು ಗುಣವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಂ-ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಈ ವಿಧವಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ವೈದ್ಯತಾಗ್ನಿಯಾದರೂ ಆಗಬಹುದು ಅಧವಾ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹೋಮಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾದ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯಾದರೂ ಆಗಬಹುದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಂಸಿಸಿದೆ.

ದಮೇ ಆಪಾಂಸಿ ವಸ್ಮೋಃ—ಗೃಹೇ ಕರ್ಮಾಣಿ ಕುರ್ವನ್ ವಸ್ತುಂ | ಯದ್ವಾ ವಾಸಯಿತುಂ ಸ್ಥಾಪಯಿತುಂ ಕಾರಯಿತುಂ | ದಮೇ ಎಂಬ ಪದವು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಪಃ ಎಂಬ ಪದವು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ವಸ್ಮೋಃ ಎಂಬ ಪದವು, ವಾಸವಾಗಿರುವುದು ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಸುಖದಿಂದ ಇರುವಾಗ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಯಜಮಾನರಿಂದ ಮಾಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಯು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿರುವುದು ಎಂದೂ, ಯಜ್ಞದ್ವಿಟ್ಟು ಹತೇಷು ಆಗ್ನೌ ಸುಸ್ಥಿರೇ ಯಾಗಾದ್ಯನುಷ್ಠಾನಪರಃ ಸ್ಥಾಸ್ಯಾಮಿ ಎಂಬ ಯಜಮಾನನ ಆಶಂಸನೆಯು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಸಿಂಹಃ ಇವ ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಇಂದ್ರಕೃತವಾದ ರಕ್ಷಣೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಿಂಹಕೃತವಾದ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಂಹದ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ವನವು ಗಜಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಉಪದ್ರವಪರಿಹಾರ ಫಲಕವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಂತೆ ಯಜಮಾನರು ಆಚರಿಸುವ ಯಾಗಾನುಷ್ಠಾನರಕ್ಷಣೆಯು ಯಜ್ಞವಿಘ್ನಕಾರಿಗಳಾದ ಅಸುರರ ಉಪದ್ರವನಾಶಫಲಕವಾಗಿರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತರೀತಿಯಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಅಸುರ ಭಂಗಗಮನೇ ವಾ ದೈಷ್ಟ್ಯಾಂತೇ ಅಸುರರನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಉದ್ರಿಕ್ತಭಾವದಿಂದ ಹೋಗುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೈಷ್ಟ್ಯಾಂತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಸಿಂಹೋ ಯಥಾ ನಿರ್ಭಯೋ ವಿರೋಧಿಮ್ಯಗಾನ್ ಹಂತುಂ ಧಾವತಿ ತದ್ವೃತ್—ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಭಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಸಿಂಹವು ತನ್ನ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ ಮೃಗಗಳನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗುವಹಾಗೆ ಇಂದ್ರನು ಯಾವ ಭಯವೂ ಇಲ್ಲದವನಾಗಿ ಅಸುರರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡಲು ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಅಜಾ—ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದೈಚೋತಸ್ತೃಜಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃತಃ—ಕ್ವಿಪ್ ಷೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯೇಭಿಃ—ಯಚ್ಚ ಬ್ಲ. ಭಸ್ಮ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಐವ್ ಛಂದಃ ಏಕಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ ಏತ್ಯ.

ಪುರುಹೂತ—ಪುರುಭಿಃ ಹೂತಃ ಪುರುಹೂತಃ ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಕ್ಷೋಃ—ರಕ್ಷ ಪಾಲನೇ. ಧಾತು ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ತೂರ್ವಯಾಣಮ್—ತೂರ್ವಂ ಯಾನಂ ಯಸ್ಯ. ತಮ್. ಬಹುವ್ರೀಜೌ ಶ್ರುಕ್ಯತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಶ್ರುಕ್ಯತ್ಯರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪಾಂಸಿ—ಅಪಃ ಕರ್ವಾಣ್ಯಾಯಾಮ್ (ಉ ಸೂ ೪-೬೪೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕ್ರೃಷ್ಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಸ್ತ್ರೋಃ—ವಸ ನಿವಾಸೇ. ಧಾತು. ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ತುಮನರ್ಧದಲ್ಲಿ ತೋಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇಷ್ಟಾತ್ಯಾದಿಸಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃನ್ನೇಜಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಜಂತವಾದುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾರಃ ||

ಶೇಷನ್ಮು ತ ಇಂದ್ರ ಸ್ತಿಸ್ತೋನೌ ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ ಪವೀರವಸ್ಯ ಮಹ್ನಾ |
ಸ್ವಜದರ್ಕಾಂಸ್ಯವ ಯದ್ಯುಧಾ ಗಾಸ್ತಿಷ್ಠದ್ಧರೀ ಧೃಷ್ಣತಾ ಮೃಷ್ಯ ವಾಜಾನ್ ||

|| ಪದಪಾರಃ ||

ಶೇಷನ್ | ನು | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ಸ್ತಿಸ್ತನ್ | ಯೋನೌ | ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ | ಪವೀರವಸ್ಯ | ಮಹ್ನಾ |
ಸ್ವಜನ್ | ಅರ್ಕಾಂಸಿ | ಅವ | ಯತ್ | ಯುಧಾ | ಗಾಃ | ತಿಷ್ಠತ್ | ಹರೀ | ಇತಿ | ಧೃಷ್ಣತಾ | ಮೃಷ್ಯ |
ವಾಜಾನ್ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ಶತ್ವಃ ಸ್ತಿಸ್ತನ್ ಸರ್ವಸ್ತಿಸ್ತನ್ ಸಮಾನೇ ವಾ ಯೋನೌ ಸ್ತಿಕೀಯೇ ಸ್ಥಾನೇಂತರಿಕ್ಷೇ ವಾ | ಯೋನಿರಂತರಿಕ್ಷಂ | ನು ಕ್ವಿಪ್ರೌ ಶೇಷನ್ | ಶೇರತಾಂ || ಶೀಘ್ರೋ ಲೇಟ್ಕಿಡಾಗಮಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಪೃಶದಂ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಮಿತಿ ಸಿಪ್ || ಕಿಮರ್ಥಂ | ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ ಪ್ರಶಂಸನಾಯ ತ್ವತ್ಪ್ರತಯೇ | ತ್ವನ್ನಹಿಮಜ್ಜಪನಾಯೇತೈರ್ಥಃ | ಕಿಂ ಸೇವನಾದಿಸಾಧನೇನೇತಿ ಆಹ | ಪವೀರವಸ್ಯ ಕುಲಿಕಸ್ಯ ಕುಲಿಕಶಬ್ದಸ್ಯ ವಾ ಮಹ್ನಾ ಮಹಿಮ್ನಾ | ತ್ವದ್ವಿಜ್ರಪ್ರಹಾರೇಣ ಹತಾ ನೋಘಾಃ ಕತ್ರವೋ ವಾ ತತ್ರೈವ ಶೇರತೇ ನಿಸಾತೇನ ಪಲಾಯಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚ ಯದ್ಯದಾ ಯುಧಾ ಪ್ರಹರಣಸಾಧನೇನಾಯುಧೇನ ಯುದ್ಧೇನ ವಾ ಗಾಃ ಗಚ್ಛಿಸಿ ತದಾಣಾಂಸ್ಯುಧಾನ್ಯವ ಸ್ಯಜತ್ | ಅನಾಸ್ಯಜಃ | ಅನಾಜ್ಞುಖಮಸಾತಯಃ || ಪುರುಷವ್ಯತ್ಯಯಃ || ತದರ್ಥಂ ಹರೀ ಅಶ್ವೈತಿಷ್ಠತ್ | ಅಧ್ಯತಿಷ್ಠಃ || ಅಶ್ವಾಪಿ ಪುರುಷವ್ಯತ್ಯಯಃ || ಯದ್ವಾ | ಯದಾ ಹರೀ ಅಧಿತಿಷ್ಠಸಿ ತದಾನಾಸ್ಯಜಃ | ಅಭೈವಂ ಕೃತ್ವಾ ವಾಜಾನನ್ನಾನಿ ಸಸ್ಯಾದಿಲಕ್ಷಣಾನಿ ಧೃಷ್ಣತಾ ಧರ್ಷಕೇಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ಮೃಷ್ಯ | ಶೋಧಯ | ಪ್ರವರ್ಧಯೇತೈರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ಆ ನಿನ್ನ ಶತ್ರುಗಳು (ಮೇಘಗಳು) | ಸಸ್ಮಿನ್—ಸಮಸ್ತ ವಾದ ಅಥವಾ ಸಮಾನವಾದ | ಯೋನೌ—ಸ್ವಕೀಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ (ಮೇಘದಲ್ಲಿ) ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ | ಪವೀರವಸ್ಯ—ವಜ್ರಾಯುಧದ ಅಥವಾ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಶಬ್ದದ | ಮಹ್ನಾ—ಮಹಿಮೆಯಿಂದ | ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ— (ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು) ಪ್ರಶಂಸಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ನು—ಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ | ಶೇಷನ್—ಬೀಳಲಿ | (ಕಿಂಚ— (ಮತ್ತೂ) | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಯುಧಾ—ಪ್ರಹರಣಸಾಧನವಾದ ಆಯುಧದಿಂದ ಅಥವಾ ಯುದ್ಧದಿಂದ (ವಶಿಸ್ತನಾಗಿ) | ಗಾಃ—ಹೋಗುತ್ತೀಯೋ | (ತದಾ—ಆಗ) | ಆರ್ಣಾಂಸಿ—ಉದಕಗಳನ್ನು | ಅವ ಸ್ಯಜತ್—ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ಬೀಳುತ್ತೀಯೇ | (ತದಧಂ—ಅದೇ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ) | ಹರೀ—ಹರಿನಾಮಕ ವಾದ ಎತಡು ಅಶ್ವಗಳನ್ನು | ತಿಷ್ಠತ್—ಆರೋಹಿಸುತ್ತೀಯೇ (ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಿ) | ವಾಜಾನ್—ಸಸ್ಯಾದಿ ಲಕ್ಷಣಾನ್ವನನ್ನು | ದ್ಯುಷತಾ—ನಿನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ | ವ್ಯುಷ್ವ—ಶೋಧಿಸು (ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸು)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಪರಾಭೂತರಾದ ನಿನ್ನ ಶತ್ರುಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ, ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಬಿದ್ದಿರಲಿ (ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಛಿದ್ರವಾದ ಮೇಘಗಳು ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ ಸ್ವಸ್ಥಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇರಲಿ), ನಿನ್ನ ಹರಿನಾಮಕ ಅಶ್ವಗಳನ್ನೇರಿ ಯುದ್ಧಾಭಿಲಾಷಿಯಾಗಿ (ಆಯುಧಧಾರಿಯಾಗಿ) ಹೋಗಿ, ಉದಕಗಳನ್ನು ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ಬೀಳಿಸುತ್ತೀಯೆ. ಈ ನಿನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸಸ್ಯಾದಿಲಕ್ಷಣಾನ್ವವು ಅಭಿವೃದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

English Translation.

Let (your foes, Indra,) humbled by the might of your thunderbolt, rest in their own station, for your glory when you move, (armed) with your weapon, you send down the waters arresting your horses, increase, by your power, (the abundance of) food.

|| ನಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸಸ್ಮಿನ್ ಯೋನೌ ತೇ ನು ಶೇಷನ್—ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ತೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನ ಶತ್ರುಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಸಸ್ಮಿನ್ ಎಂಬ ಪದವು ಯೋನೌ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಯೋನಿ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪಠಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು—

ಇದಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿರಾಗಾಚ್ಛೇತ್ರಃ ಪ್ರಕೇತೋ ಅವನಿಷ್ಠ ವಿಭಾ |

ಯಥಾ ಪ್ರಸೂತಾ ಸವಿತುಃ ಸವಾಯ ಏವಾ ರಾತ್ಯುಷಸೇ ಯೋನಿಮಾರ್ಶೀಕ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧)

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಯೋನಿ ರಬ್ಧವು ಸ್ಥಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು--

ಯಂ ಈಂ ಚೇಕಾರ ನ ಸೋ ಅಸ್ಯ ವೇದ ಯಂ ಈಂ ದದರ್ಶ ಹಿರುಗಿನ್ನು ತಸ್ಮಾತ್ |

ಸ ಮಾತುರ್ಯೋನಾ ಪರಿವೀತೋ ಅಂತರ್ಬಹುಪ್ರಜಾ ನಿರ್ಯತಿವಾ ವಿನೇಶ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪ ೩೨)

ಇಲ್ಲಿ ಯೋನಿರಂತರಿಷ್ಟಂ ಮಹಾನವಯವಃ ಪರಿವೀತೋ ನಾಯುನಾ ಆಯಮುಪೀತರೋ ಯೋನಿರೀತ-
ಸ್ಮಾದೇವ ಪರಿಯುತೋ ಭವತಿ | (ನಿ ೨-೮) ಗರ್ಭಾರಯದಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಗರ್ಭವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಹಾಗೆ
ವಾಯುವಿನಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಉದಕಗಳುಳ್ಳ ವೇಳದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅಂತರಿಕ್ಷವು ಇಲ್ಲಿ ಯೋನಿಪದ
ದಿಂದ ಪರಾಮೃಶ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಯೋನಿ ರಬ್ಧವು ಕಾರಣ, ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ, ವಾಸಸ್ಥಾನ ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದಲ್ಲದೆ, ನಿರುಕ್ತ
ಕಾರರು ಅಣಃ, ಕ್ಷೋದಃ ಇತ್ಯಾದ್ಯದಕನಾಮಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಈ ಪದವನ್ನು ಪರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ ೨-೨೪)

ಋತಸ್ಯ ದೇವಾ ಅನು ವ್ರತಾ ಗುರ್ಭುವತ್ಪರಿಷ್ವಿದ್ಯೌರ್ನ ಭೂಮ |

ವರ್ಧಂತೀಮಾಸಃ ಸನ್ನಾ ಸುಶಿಶ್ಯಿಮ್ವತಸ್ಯ ಯೋನಾ ಗರ್ಭೇ ಸುಜಾತೆಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೫ ೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಅನ್ಯಸ್ಯ ನಾ ಕಾರಣಭೂತೇ ಜಲೇ, ಯಜ್ಞಕ್ಕೂ ಅನ್ಯಕ್ಕೂ ಕಾರಣಭೂತವಾದ
ಜಲದಲ್ಲಿ ಎಂದೂ,

ದೇವಂ ವೋ ದೇವಯಜ್ಯಯಾಗ್ನಿವಿಾಳೀತ ಮರ್ತ್ಯಃ |

ಸಮಿದ್ಧಃ ಶುಕ್ರ ದೀದಿಹ್ಯೃತಸ್ಯ ಯೋನಿಮಾಸದಃ ಸಸಸ್ಯ ಯೋನಿಮಾಸದಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೨೧-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯೋನಿಂ ಕಾರಣಂ ಸ್ವರ್ಗಸಾಧನಂ | ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲು ಸಹಕಾರಿಯಾದ ಸಾಧನವೆಂದೂ,

ದುರೋಕಶೋಚಿಃ ಕ್ರತುರ್ನ ನಿತ್ಯೋ ಜಾಯೇವ ಯೋನಾವರಂ ವಿಶ್ವಸ್ಮೈ |

ಚಿತ್ರೋ ಯದಭೌಟ್ ಚೈತೋ ನ ವಿಶ್ವು ರಥೋ ನ ರುಕ್ಮೀ ತ್ರೇಷಃ ಸಮತ್ಸು |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೬-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗೃಹವೆಂದೂ,

ಯಮಿಾಂ ದ್ವಾ ಸವಯಸಾ ಸಪ್ರೃತಃ ಸಮಾನೇ ಯೋನಾ ಮಿಘುನಾ ಸಮೋಕಸಾ |

ದಿನಾ ನ ನಕ್ತಂ ಪಲಿತೋ ಯುವಾಜನಿ ಪುರೂ ಚಿರನ್ನಜರೋ ಮಾನುಷಾ ಯುಗಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೪-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಫಲಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವೆಂದೂ ಹೀಗೆಯೇ

ನೇದಿಪದೇ ಪ್ರಿಯಧಾಮಾಯ ಸುದ್ಯುತೇ ಧಾಸಿಮಿವ ಪ್ರ ಭರಾ ಯೋನಿಮಗ್ನಯೇ |

ವಸ್ತ್ರೇಣೇವ ನಾಸಯಾ ಮನ್ನನಾ ಶುಚಿಂ ಜ್ಯೋತೀರಥಂ ಶುಕ್ರವರ್ಣಂ ತಮೋಹನಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೦-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವೇದ್ಯಾಖ್ಯಂ ಸ್ಥಾನಂ ಎಂದೂ ಹೀಗೆ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ನಾನ್ವಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿರುವುವು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವ ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ

ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಜೋಧಿಸಿ ಇಂದ್ರನ ಶತ್ರುಗಳು ಅವರವರ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅವರು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಅಡಗಿರಲಿ, ಅಥವಾ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವ ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ

ಪವೀರವಸ್ಯ ಮಹ್ನಾ ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ—ಪವಿಃ ಎಂಬ ಪದವು ವಜ್ರಾಯುಧದ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೧) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವಾಡ್ಡಾ ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೩) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಯಾಸ್ಯರು—

ಪಾವೀರವೀ ತನ್ಯತೇರೇಕಪಾದಜೋ ದಿವೋ ಧರ್ತಾ ಸಿಂಧುರಾಶಸ್ಸಮುದ್ರಿಯಾಃ |

ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಸಃ ಶೃಣವನ್ ವಚಾಂಸಿ ಮೇ ಸರಸ್ಯತೀ ಸದ ಧೀಭಿಃ ಪುರಂಧ್ರಾಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೨೫.೧೩)

ಈ ಬುಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಪವಿಃ ಶಲ್ಯೋ ಭವತಿ ಯದ್ವಿಪುನಾತಿ ಕಾಯಂ, ತದ್ವತ್ ಪವೀರಮಾಯುಧಂ ತದ್ವಾನಿಂಧ್ರಃ ಪವೀರವಾನ್ ಪವಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಳ್ಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು ಆ ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಶರೀರವು ತೀಳುವುದರಿಂದ ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವಕಾರಣ ಆಯುಧವು ಪವೀರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಆಯುಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಇಂದ್ರನು ಪವೀರವಾನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹೃತನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು—

ಪವೀರವಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕುಲಿಶಸ್ಯ—ವಜ್ರಾಯುಧದ, ಅಥವಾ ಕುಲಿಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಜ್ರಾಯುಧ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ವಜ್ರಾಯುಧದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ತ್ವದ್ವಜ್ರಪ್ರಹಾರಣ ಹತಾಃ ಮೇಘಾಃ ಶತ್ವೋ ವಾ ತತ್ರೈವ ಶೇರತೇ ನಿಸಾತೇನ ಪಲಾಯಂತೇ ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಎಟಿನಿಂದ ಮೇಘಗಳಾಗಲಿ, ಶತ್ರುಗಳಾಗಲಿ, ಅಲ್ಲಿಯೇ (ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಅಡಗಿಹೋಗುವರು ಅಥವಾ ಹಿಡುವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಇದು (ಈರೀತಿಯಾಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿಯು) ಪ್ರಶಂಸನಾಯ ತ್ವತ್ತ್ಸುತಯೇ ತ್ವನ್ನಹಿಮಜ್ಞಾಪನಾಯ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಯತ್ ಯುಧಾ ಗಾಃ ಅರ್ಜಾಂಸಿ ಅವಸ್ಯಜತ್ ಯದಾ ಪ್ರಹರಣಸಾಧನೇನ ಆಯುಧೇನ ಯುದ್ಧೇನ ವಾ ಗಚ್ಛಿಸಿ ತದಾ ಉದಕಾನಿ ಅನಾಸ್ಯಜಃ | ಯತ್ ಎಂಬ ಪದವು ಯದಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯುಧಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಹಾರಸಾಧನವಾದ ಆಯುಧವಾಗಬಹುದು ಅಥವಾ ಯುದ್ಧವೂ ಆಗಬಹುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಾಚರಿಸುವಾಗಲೂ ಅಥವಾ ತನ್ನ ಆಯುಧದೊಡನೆ ಇರುವಾಗಲೂ ಅವನು ಉದಕಗಳನ್ನು ಭೂಮಿಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡುವನು (ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವನು) ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವೀರಪುರುಷನು ತನ್ನ ಆಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಶತ್ರುಗಳ ಸಂಗಡ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವಾಚ್ಛುಖರಾಗಿ ಅವರು ಬೀಳುವಂತೆ ಕೆಡವುವನು ಎಂಬ ಲೋಕರೀತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಅನಾಚ್ಛುಖಮಮಾತಯಾ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಹರೀ ತಿಷ್ಠತ್—ನಿರುಕ್ತಕಾರರು, ಹರೀ ಇಂದ್ರಸ್ಯ, (ನಿ ೨-೨೮) ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ಹರೀ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿರುವುದೆಂದೂ, ಹೇಳಿರುವ ಕಾರಣ ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ (ಅಶ್ವವನ್ನು) ವಾಹನವಾದ ಹರೀ ಎಂಬ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು (ಆರೂಢನಾಗಿ) ಆರೋಹಣಮಾಡಿದಕೂಡಲೇ ಯದಾ ಹರೀ ಅಧಿತಿಷ್ಠಸಿ ತದಾ ಅನಾಸೃಜಃ | ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ವಾಜಾನ್ ಧೃಷತಾ ಮೃಷ್ಯ ಎಂಬ ಐ ಕೃದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಸಸ್ಯಾದಿ ಲಕ್ಷಣಾನಿ ಅನ್ನಾನಿ ಸಸ್ಯರೂಪವಾದ ಆನ್ನವನ್ನು ತನ್ನ ಇತರರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಧರ್ಷಕೇಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ

ವಾಜ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿಲ್ಲ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಪ್ರಯೋಗವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕಿಯಾ ||

ಶೇಷನ್—ಶೀರ್ಷ ಸೃಷ್ಟೇ, ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ರ್ಛಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತಕ್ಕಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ರ್ಛೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಲೇಟೋಡಾಟೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅಂತ್ಯಲೋಪ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ಅದನ್ನು ನಿಮತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಸ್ಮಿನ್—ಸರ್ವಸ್ಮಿನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ಣಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಛಾಂದಸ್ಸರಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಾದಾಚಿ ನಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪ್ರ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೇ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

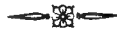
ಸೃಜತ್—ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗೇ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಬಾದೇಶ. ಇಕಾರಲೋಪ. ಶ ವಿಕರಣ. ಇದು ಬೌತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯನಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಯುಧಾ—ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ. ಧಾತು. ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಿಷ್ಠತ್—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ. ಧಾತು ಹಿಂದಿನಂತೆ ಪುರುಷ ವ್ಯತ್ಯಯ. ಲಬ್ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಪ್ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಧೃವತಾ—ಧೃವತಾ ಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯೇ. ಧಾತು ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ನುಮ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪರದಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಬಂದುದರಿಂದ ತತುರನುಮೋನದ್ಯ- (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮೃಪ್ಯ—ಮೃಜೂ ಶಬ್ದಾ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ತಾದೇಶ. ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ವೃಕ್ಷಭೃಷ್ಟ- (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪುತ್ವ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೪ ||

|| ಸಂಹೀಚಾರಃ ||

ವಹ ಕ-ತ್ಸಮಿಂದ್ರ ಯಸ್ಮಿಂಞ್ಚಾಕನ್ಯೂಮನ್ಯೂ ಋಜ್ರಾ ವಾತಸ್ಯಾಶ್ವಾ |

ಪ್ರ ಸೂರಶ್ಚಕ್ರಂ ವೃಹತಾದಭೀಕೇಽಭಿ ಸ್ಪೃಧೋ ಯಾಸಿಷ್ವಜ್ಜ ಬಾಹುಃ || ೫ ||

|| ಶಬ್ದಾರಃ ||

ವಹ | ಕುತ್ಸಂ | ಇಂದ್ರ | ಯಸ್ಮಿನ್ | ಚಾಕನ್ | ಸ್ಯೂಮನ್ಯೂ ಇತಿ | ಋಜ್ರಾ | ವಾತಸ್ಯ | ಅಶ್ವಾ |

ಪ್ರ | ಸೂರಃ | ಚಕ್ರಂ | ವೃಹತಾತ್ | ಅಭೀಕೇ | ಅಭಿ | ಸ್ಪೃಧಃ | ಯಾಸಿಷತ್ | ವಜ್ರಜಾಹುಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಕುತ್ಸಮೇತನ್ನಾಮಾನಮೃಷಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಸ್ಯೂಮನ್ಯೂ | ಸ್ಯೂಮಕಮಿತಿ ಸುಖ-
ನಾಮ | ತದಿಚ್ಛಂತಾ ಸತತಗಾಮಿನೌ ವಾ ಋಜ್ರಾ ಋಜುಗಾಮಿನೌ ವಾತಸ್ಯ ವಾಯೋಃ ಸಮಾ-
ನವೇಗಾವಶ್ಯಾ ತದೀಯಾವಶ್ವಾ ವಹ | ಪ್ರಸ್ಯಾಸಯ | ಯಸ್ಮಿನ್ ಹವಿಷಿ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ
ಕುತ್ಸಂ ಚಾಕನ್ ಕಾಮಯಸೇ ತರ್ಪಯಸೇ ವಾ ಹವಿರಾದಿಕಂ | ತದರ್ಥಂ ಸೂರಃ ಪ್ರೇರಕಃ
ಸೂರ್ಯಕೃತ್ಯಂ ಸ್ವಮಂಡಲಂ ಸ್ವರಥಚಕ್ರಂ ವಾಭೀಕ ಅಸನ್ನೇ ದೇಶೇ ವೃಹತಾತ್ | ಊರ್ಧ್ವಂ
ಗಮಯತು | ಪ್ರಕಾಶಯತು | ಅಥ ಪರೋಕ್ಷೇಣಾಹ | ವಜ್ರಜಾಹುರಯಮಿಂದ್ರಃ ಸ್ಪೃಧಃ
ಸಂಗ್ರಾಮಂ ಕುರ್ವತಃ ತತ್ರೂನಭಿ ಯಾಸಿಷತ್ | ಅಭಿಯಾತು ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯಸ್ಮಿನ್—ಯಾವ ಹವಿರಾದಿಗಳು ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿರಲು | (ಕುತ್ಸಂ—
ಕುತ್ಸ ಎಂಬ ಬುಹಿಯನ್ನು) | ಚಾಕನ್—ಅನೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೋ ಅಥವಾ ತೃಪ್ತಿಸದಿಸುತ್ತೀಯೋ | ಕುತ್ಸಂ—
ಅ) ಕುತ್ಸನೆಂಬ ಬುಹಿಯನ್ನು | ಸ್ಯೂಮನ್ಯೂ—ಸುಖಾನೇಕ್ಷಿಗಳೂ ಅಥವಾ ಸತತಗಾಮಿಗಳೂ | ಋಜ್ರಾ—

ಮುಜು (ನೇರವಾಗಿ) ಗಾಮಿಗಳೂ | ವಾತಸ್ಯ—ವಾಯುವಿನ (ವೇಗಕ್ಕೆ ಸಮವಾದ ವೇಗವುಳ್ಳವುಗಳೂ ಆದ);
 ಅಶ್ವಾ—ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು (ಅಶ್ವಗಳ ಮೂಲಕ) | ವಹ—ಸೇರಿಸು (ಆದೇ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ) | ಸೂರಃ—
 ಪ್ರೇರಕನಾದ ಸೂರ್ಯನು | ಚಕ್ರಂ—ತನ್ನ ಮಂಡಲವನ್ನು ಅಥವಾ ತನ್ನ ಚಕ್ರವನ್ನು | ಅಭೀಕೇ—
 ಸಮಾಪ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | ಪ್ರವೃದ್ಧತಾತ್—ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಲಿ (ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲಿ) | ವಜ್ರಬಾಹುಃ—
 ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯಾದ (ಈ ಇಂದ್ರನು) | ಸ್ವೃಧಃ—ಯುದ್ಧಕಾರಿಗಳಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಅಭಿ ಯಾಸಿವತ್—
 ಎದುರಿಸಿ ಹೋಗಲಿ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಾವ ಹವಿರಾದಿಗಳು ಕುತ್ತನಿಗೆ ಸೇರಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೀಯೋ, ಆ ಹವಿರಾದಿಗಳಿರುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸುಖಾಪೇಕ್ಷಿಗಳೂ (ಸತತಗಾಮಿಗಳೂ), ಮುಜುಗಾಮಿಗಳೂ, ವಾಯುವೇಗಿಗಳೂ ಆದ ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳು ಆ ಕುತ್ತನನ್ನು ವಹಿಸಲಿ, ಸೂರ್ಯನೂ ಇದೇ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸಲಿ ಮತ್ತು ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯಾದ ನೀನೂ ಶತ್ರುನಾಶಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ಮೇಘವಿಜಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ಅವರನ್ನೆದುರಿಸಿ ಹೋಗು.

English Translation.

Bear, Indra, with your obedient horses as swift as the wind, (the sage) Kutsa, to that ceremony (to which) you desire (to convey him) let the sun bring near the wheel of his chariot, and let the thunder-armed advance against his opponents

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಇಂದ್ರನು ಕುತ್ತನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಲು ಅಶ್ವಾರೂಢನಾಗಿ ಹೋಗುವುದು. ಮತ್ತು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಚಕ್ರವು ಪ್ರಕಾಶಿಸಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಬೆಂಬಲವಾಗಿ ಸಹಾಯಮಾಡುವುದು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಕುತ್ತನ ವಿಷಯವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕುತ್ತನು ಇಂದ್ರನ ಮಿತ್ರನಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆದನೆಂದೂ, ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ವೈಮನಸ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅವನಿಂದ ಪರಾಜಿತನಾದನೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ

“ ತತ್ರ ಕುತ್ತೇ ಇತ್ಯೇತತ್ ಕೃಂತತೇಃ | ಯಸಿಃ ಕುತ್ತೋ ಭವತಿ ಕರ್ತಾ ಸ್ತೋನಾನಾಂ ಇತ್ಯಾಸಮನ್ಯನಃ | ತತ್ರಖ ಇಂದ್ರಃ ಶುಷ್ಕಂ ಜಘಾನ ಇತಿ ||

(ಸಿ. ೨-೧೧)

ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಕುತ್ತನನ್ನು ಇಂದ್ರಸಖನೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕೆಲವು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ಕುತ್ತನು ಇಂದ್ರಪುತ್ರನಾಗಿರಬಹುದೇ ಎಂಬ ಊಹೆಗೂ ಅವಕಾಶವಿರುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಕುತ್ತನಿಗೆ ಅರ್ಜುನೇಯ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಬಹಳಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನು ಅರ್ಜುನೇಯ ಕುತ್ತನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದನು ಎಂಬೆಡೆಗಳೆಲ್ಲ ಲ್ಲಾ ಸೂರ್ಯನೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನಿಗೆ

ನೆರವಾದನು ಎಂಬಂಶವು ಸ್ವಪ್ನವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನೇಯ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು

ಅಹಂ ಮನುರಭವಂ ಸೂರ್ಯಶ್ಚಾಹಂ ಕಷ್ಟೇನಾ ಯಸಿರಸ್ಮಿ ನಿಪ್ರೇಃ |
ಅಹಂ ಕೃತ್ಸಮಾರ್ಜುನೇಯಂ ನೈಂಜೀದ್ರಹಂ ಕವಿರುಶನಾ ಪತ್ಯತಾ ಮಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೬-೧)

ತ್ವಂ ಹ ತ್ಯದಿಂದ್ರ ಕೃತ್ಸಮಾವಃ ಶುಶ್ರೂಷಮಾಣಸ್ತನ್ನಾ ಸಮರ್ಯೇ |
ದಾಸಂ ಯಚ್ಚುಷ್ಣಂ ಕೃವಯಂ ನೈಸ್ಮಾ ಆರಂಧಯ ಅರ್ಜುನೇಯಾಯ ಶಿಕ್ಷನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೧೯-೨)

ಯತ್ತುದತ್ತೂರ ಏತಶಂ ವಜ್ರಾ ವಾತಸ್ಯ ಪರ್ಣಿನಾ |
ವಹತ್ಯುತ್ಸಮಾರ್ಜುನೇಯಂ ಶತೇಕ್ರತುಃ ಸ್ವರದ್ಧಂಧವಮಸ್ತೃತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಬರತಕ್ಕ ಪದಗಳಿಗೆ ಸಾಯಣರು ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನ್ಯಾ? ಪುತ್ರಂ ಕೃತ್ಸಂ- ಅರ್ಜುನಿ ಯೆಂಬ ಹೆಂಗಸಿನ ಪುತ್ರನಾದ ಕೃತ್ಸನಂದರ್ಭವಾದಿ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ “ಅರ್ಜುನ ಇತಿಂ- ದ್ರಸ್ಯ ನಾಮ | ತಸ್ಯ ಪುತ್ರಂ” ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಜುನನೆಂದು ಹೆಸರು ಅವನ ಮಗನಾದುದರಿಂದ ಕೃತ್ಸನಿಗೆ ಅರ್ಜುನೇಯ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ ಎಂದು ನಿವರಿಸಿ, ಇಂದ್ರಪುತ್ರನೆಂದು ಹೇಳುವ ವೇಳೆಗಳಲ್ಲಿ,

ಏತದ್ವಾ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಗುಹ್ಯಂ ನಾಮ ಯದರ್ಜುನಃ |

ಎಂಬ ನಾಜಸನೇಯಸಂಹಿತಾಮಂತ್ರವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಜುನನೆಂಬ ಹೆಸರು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಅರ್ಜುನ, ಅರ್ಜುನೀ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಇಂದ್ರಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವು ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯಂತರಗಳಿಂದಲೂ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಫಲ್ಗುನೀಷ್ಠಗ್ನೀ ಆದಧೀತ | ಏಶಾ ವಾ ಇಂದ್ರನಕ್ಷತ್ರಂ ಯತ್ಪಲ್ಗುನೈಗ್ನೀೃಷ್ಯಸ್ಯ ಪೃತಿಶಾ-
ನ್ಮ್ಯೋೃಜಾರ್ಜುನೋ ಹ ವೈ ನಾಮೇಂದ್ರೋ ಯದಸ್ಯ ಗುಹ್ಯಂ ನಾಮಾರ್ಜುನೈಗ್ನೀ ವೈ
ನಾನ್ಯುತಾಸ್ತಾ ಏತತ್ಪರೋಕ್ಷಮಾಚಕ್ಷತೇ ಫಲ್ಗುನೈ ಇತಿ ಕೋ ಹೇತಸ್ಯಾರ್ಹತಿ ಗುಹ್ಯಂ
ನಾಮು ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೨೧-೨-೧೧)

ಇಂದ್ರೋ ಭವತಿ ಯಚ್ಚ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಯದು ಚ ಯಜಮಾನಸ್ತಸ್ಮಾದಾಹಾರಿಷ್ಯೋೃಜಾರ್ಜುನ
ಇತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೫-೪-೩-೭)

ಫಲ್ಗುನಿಗಳು ಐಂದ್ರನಕ್ಷತ್ರಗಳು. ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಂದಿಕೆಯಿದೆ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಅರ್ಜುನನೆಯೂ ಹೆಸರು. ಫಲ್ಗುನಿ ಗಳಿಗೂ ಅರ್ಜುನಿಗಳೆಂಬ ಹೆಸರು ಎಂಬುದಾಗಿ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಕೃತ್ಸನನ್ನು ಇಂದ್ರಪುತ್ರ, ಅರ್ಜುನೀಪುತ್ರ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಕರೆಯಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ.

ಕುತ್ಸಾಯ ಯತ್ರ ಪುರುಹೂತ ವನ್ಸ್ಯಾಷ್ಟಮನಂತ್ಯೈಃ ಪರಿಯಾಸಿ ವಧೈಃ |

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೨೧-೯)

ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ, ಹೀಗೆಯೇ, ಋ. ಸಂ. ೧-೬೩-೩, ೧-೧೭೫-೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನು ಕುತ್ಸನಿಗಾಗಿ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತಾ ಶುಷ್ಣನನ್ನು ಕೊಂದನು ಎಂದಿದೆ. ಮತ್ತು—

ಅಹಂ ಪಿತೇನ ವೇತಸೂರಭಿಷ್ಟಯೇ ತುಗ್ರಂ ಕುತ್ಸಾಯ ಸ್ಮದಿಭಂ ಚ ರಂಧಯಂ ||

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೪೯-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ “ಕುತ್ಸನಿಗಾಗಿ ನಾನು ವೇತಸು, ತುಗ್ರ, ಸ್ಮದಿಭ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದನು” ಎಂದು ಇಂದ್ರನು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ,

ತ್ವಮಸ್ಮೈ ಕುತ್ಸಮತಿಥಿಗ್ಯಮಾಯುಂ ಮಹೇ ರಾಜ್ಞೇ ಯೂನೇ ಅರಂಧನಾಯಃ |

(ಋ. ಸಂ ೧೫೩-೧೦)

ಯ ಆಯುಂ ಕುತ್ಸಮತಿಥಿಗ್ಯಮರ್ಧಯೋ ವಾವ್ಯಧಾನೋ ದಿವೇ ದಿವೇ ||

(ಋ. ಸಂ ೮-೫೩-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಕುತ್ಸಾದಿಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದುದಾಗಿಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಇವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ Keith ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ತನ್ನ Religion and Philosophy of the Vedas ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ—

His chief rival is Kutsa, who appears as battling against him, and as victor by the aid of Indra, who, for his sake tore from the Sun a wheel, prolonging the daylight and thus enabling, it may be assumed, Kutsa to turn the issue of battle. The feat of Indra is several times mentioned and the fact that Kutsa is a real hero is suggested, though not proved, by the fact that elsewhere he appears in hostile relation to Indra, just as Athithigva, who is normally the protege of Indra, in one or two places appears in the reverse relation. It is true that it is not to be expected that a God, or a hero of divine dimensions, would be thus placed in opposition to the God, though, as the God is the uncertain Indra, the argument is by no means conclusive. Kutsa, in the case of his real personality must be a king, and this is not inconsistent with his being called a seer : royal seers are not unknown :

(Harward Oriental Series. Vol. 31. p. 130),

ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಕುತ್ಸನಿಗೆ ವಿರೋಧವಾಗಿ ವರ್ತಿಸಿದುದನ್ನೂ ಮತ್ತು ಕುತ್ಸನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದುದನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಕುತ್ಸನ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಅದಿತ್ಯನ ಚಕ್ರವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕುತ್ಸನಿಗೆ ಜಯವನ್ನು

ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟದ್ದೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಆದಿತ್ಯನ ಚಕ್ರವನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ಜಯಿಸಿದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಥೆಯಿದೆ.

ಕೇಚನ ಅಸುರಾಃ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ವಜ್ರಾಯುಧೇನ ಅಸ್ಮಾಕಂ ವಧೋ ಮಾ ಭೂದಿತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ
ವರಂ ಲಭ್ಯಾ ಇಂದ್ರಂ ಅಗಣಯ್ಯ ಉದ್ಭ್ರಾತಾಃ ಸ್ಥಿತಾಃ | ತಾನ್ ಹಂತುಮಿಂದ್ರಃ
ಸೂರ್ಯರಥಸ್ಯ ಚಕ್ರಂ ಆದಾಯ ಅವಧೀತ್ |

ಕೆಲವು ಅಸುರರು ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಮರಣವಾಗಬೇಡವೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಲಪ್ತೆನುಡದೇ ದುರ್ಮಾರ್ಗದಿಂದ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯನ ರಥದ ಚಕ್ರವನ್ನೇ ಆಯುಧವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿದನು ಎಂಬ ಇತಿಹಾಸವಿದೆ

ಅಥವಾ ಇಂದ್ರ ಏವ ದ್ಯುಃಸ್ಥಾನಸ್ಸನ್ ಆದಿತ್ಯಾತ್ಮನಾ ಸ್ತ್ರೂಯತೇ ಇಂದ್ರನೇ ದ್ಯುಃಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುತ್ತಾ ಆದಿತ್ಯರೂಪದಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಸಾಯಣರು ಬೇರೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಇದೇ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ,

ಸೂರಃ ಸೂರ್ಯಃ ಜಾತಃ ಉದಿತಃಸನ್ ಓಜಸಾ ಸ್ಯಕೀಯೇನ ತೇಜಸಾ ಯುಕ್ತಃ ತನೋ-
ನಿವಾರಣಾರ್ಥಂ ಅಸುರಜಯಾಯ ನಾ ಚಕ್ರೋಪಲಕ್ಷಿತಂ ರಥಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಉದ್ಯತಂ
ಕರೋತಿ | ತತಃ ಪೂರ್ವಮರುಣಃ ತದ್ರಥಯಂತಾ ಮಂದೇಹಾದ್ಯಸುರಾಣಾಂ ಸಮಾಸೇ
ವಾಚಂ ತೇಷಾಂ ಜಹಿ, ಭಿಂದಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಧ್ವನಿಂ ಮುಷಾಯತಿ |

(ಸಾ ಭಾ.)

ಸೂರ್ಯನು ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದಕೂಡಲೇ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಕತ್ತಲನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಯೂ ಅಥವಾ ಅಸುರರನ್ನು ಜಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಯೂ ಚಕ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ರಥವನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಈ ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಸಾರಥಿಯಾದ ಅರುಣನು ಮಂದೇಹ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ರಾಕ್ಷಸರ ಗುಂಪಿನ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯನ ರಥವನ್ನು ತಂದು ಅವರು ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದಾದ ಕಡಿ, ಹೊಡಿ ಮುಂತಾದ ವಾಕ್ಯಗಳೂ ಅವರ ಬಾಯಿನಿಂದ ಹೊರಡದಂತೆ ಅವರನ್ನು ಅಡಗಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದಿದೆ. ನಿರುತ್ತಕಾರರು,

ಯದುದಂಚೋ ವ್ಯವಾಕಸೇ ಗೃಹಮಿಂದ್ರಾಜಗಂತನ |

ಕ್ಷಗಸ್ಯ ಪುಲ್ವಘೋ ಮೃಗಃ ಕಮಗಜ್ಜ ನಯೋಪನೋ ವಿಶ್ವಸ್ಮಾದಿಂದ್ರ ಉತ್ತರಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೮೬-೨೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ತಮಗಮದ್ದೇಶಂ ಜನಯೋಪನಃ ಸರ್ವಸ್ಮಾದ್ಯ ಉತ್ತರತ್ತಮೇತದ್ಧ್ರೂಮಾ ಆದಿತ್ಯಂ | ಇಂದ್ರನು ಅದೃಶ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಜನರು ಆದಿತ್ಯನ ಉದಯಾಸ್ತಮಯರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಆದಿತ್ಯನೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯೆಂದು ಮೋಹಗೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇದು ತಾತ್ಪರಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನವಲ್ಲ. ದೇವತೆ

ಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಇಂದ್ರನೇ ಆದಿತ್ಯರೂಪದಲ್ಲರತಕ್ಕವನು ಎ ದು ವಿವರಿಸಿರುವನು ಇವೇ ಸ್ವಧವಾದ ಇಂದ್ರಾದಿತ್ಯರ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವೂ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯೈಕ್ಯವೂ ಋಷಿಂಪಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ರತಸಧಾದಿಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. (೮ ಬ್ರಹ್ಮ ೨-೪-೨-೧೫ ಇತ್ಯಾದಿ)

ಸೂ್ಯಮನೂಯ್—ಈ ಪದವು ಅಶ್ವಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಸಿರುಕ್ತಕಾರರು **ಸೂ್ಯಮಕಮ್** ಎಂಬ ಪದವು ಸುಖನುಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೧೩) ವರಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು **ತದಿಚ್ಚಂತಾ ಸತತಗಾಮಿನಾ ವಾ** ಎಂದು ವಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಸುಖವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವುಗಳೂ ಅಥವಾ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚರಿಸುವವುಗಳೂ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಕುತ್ಸ ಋಷಿಯ ಕುಡುರೆಗಳೂ—**ಋಜ್ರಾ ಋಜುವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಸಂಚರಿಸುವವುಗಳೂ, ವಾತಸ್ಯ**—ವಾಯುವಿನ ವೇಗದಿಂದ ಸಮನಾದ ವೇಗವುಳ್ಳವುಗಳೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ **ಕುತ್ಸಂ ವತ** ಕುತ್ಸನೆಂದು ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಋಷಿಯನ್ನು **ಪ್ರಸ್ಥಾಪಯೆ** ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿ ಕಳುಹಿಸು ಎಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಋಷಿಯ (ಆದೇಶವು) ಆತಂಸನೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವಾದಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವೂ ಸ್ಪಷ್ಟನಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಯಸ್ಮಿನ್ ಚಾಕನ್—ಹವಿಷಿ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಕುತ್ಸಂ ಕಾಮಯಸೇ ತರ್ಪಯಸೇ ವಾ | ಇಂದ್ರನು ತನಗೆ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಕುತ್ಸ ಋಷಿಯು ಅರ್ಪಿಸುವನೆಂದು ಅವನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವನೆಂದೂ, ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸುಗಳೂ ತನಗೆ ದೊರಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕುತ್ಸ ಋಷಿಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸಡಿಸುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಯಾಸ್ವರು—

ವನೇ ನ ವಾ ಯೋ ನ್ಯಧಾಯಿ ಚಾಕಚ್ಚಾಚಿರ್ವಾ ಸ್ತೋಮೋ ಭುರಣಾವಜೀಗಃ |
ಯಸ್ಯೇದಿಂದ್ರಃ ಪುರುದಿನೇಷು ಯೋತಾ ನ್ನ ಣಾಂ ನಯೋರ್ ನೃತಮಃ ಕ್ಷಸಾವಾನ್ ||
 (ಋ ಸಂ ೧೦-೨೯-೧)

ಈ ಋಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, **ಚಾಕನ್ ಚಾಯನ್ನಿತಿ ವಾ, ಕಾಮಯಮಾನ ಇತಿ ವಾ** ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ದುಗಾ. ಚಾರ್ಯರು **ಚಾಯನ್ ಪಶ್ಯನ್, ಭೂಯಾತ್ ದಿಶೋ ನಿರೀಕ್ಷಮಾಣಃ, ಅಥವಾ ಕದುತ್ಸುಕಮನಾಃ** ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಸೂರಃ ಅಭೀಕೇ ಚಕ್ರಂ ಬೃಹತಾತ್—ಅಭೀಕೆ ಎಂಬ ಪದವು (ಆಸನ್ನ)ಅಂತಿಕನುಗಳಲ್ಲಿ ವರಿತವಾಗಿ ಖದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಸಿತ್ತೇ ಅಭೀಕೆ ಇತ್ಯಾಸನ್ನಸ್ಯ ಅಭೀಕೆ ಅಭ್ಯಕ್ತೇ (ನಿ ೩-೨೦) ಎಂದು ಸಮಾಪ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಸಾಯಣರು ಅಭೀಕೆ **ಆಸನ್ನದೇಶೇ** ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಸೂರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀರಕನು ಆಗಿರುವ ಸೂರ್ಯನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ ಕುತ್ಸ ಋಷಿಯ ಆಗಮನಕ್ಕಾಗಿ ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಕುಂಡಲವನ್ನಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ತನ್ನ ರಥದ ಚಕ್ರವನ್ನೇ ಆಗಲಿ (ಸಮಾಪ) ಯಾಗಶಾಲೆಯ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ (ಊರ್ಧ್ವ ಪಾಗದಲ್ಲಿ) ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಸಂಗಡ ಹೇಳಿರುವ ಋಷಿಯ ವಚನವು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ವಜ್ರಬಾಹುಃ ಸ್ವೃಧಃ ಅಭಿಯಾಸಿಷತ್—ಸ್ವೃಧಃ ಎಂಬ ಪದವು ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತನಾಗಿದೆ. ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಲೆಂದು ಆತಿಸಿದೆ.

ವಜ್ರಃ ಕಸ್ಮಾತ್ ವರ್ಜಯತೀತಿ ಶತಃ | ಜೀವಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಬೇರೆಮಾಡುವುದರಿಂದ ವಜ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು. (ನಿ. ೩-೧೧) ಇಂತಹ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಮಹತ್ತ್ವವೂ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನು ಈ ಆಯುಧವನ್ನು ಪಡೆದುದೂ ಒಂದೊಂದು ಕಡೆ ಒಂದೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

ಅಸ್ಮಾ ಇದು ತ್ವಷ್ಟಾ ತಕ್ಷದ್ವಜ್ರಂ ಸ್ವಸಸ್ತಮಂ ಸ್ವರ್ಯಂ ೧ ರಣಾಯ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೬೧-೬)

ಅನವಸ್ತೇ ರಥಮಶ್ವಾಯ ತಕ್ಷಸ್ತಷ್ಟಾ ವಜ್ರಂ ಪುರುಹೂತ ದ್ಯುಮಂತಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೫-೩೧-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ತ್ವಷ್ಟೃವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ದೀಪ್ತಿಯುತವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಟ್ಟನೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಅಲ್ಲದೇ,

ಯಂ ತೇ ಕಾವ್ಯ ಉಶನಾ ಮಂದಿನಂ ದಾಧ್ಯುತ್ರೇಹಣಂ ಸಾರ್ಯಂ ತತಕ್ಷ ವಜ್ರಂ |

(ಮು ಸಂ ೧-೧೨೧-೧೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಇದು ಕಾವ್ಯ ಉಶನಸ್ಸಿನಿಂದ ದತ್ತವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ

ಸಮುದ್ರೇ ಅಂತಃ ಶಯತ ಉದ್ಧಾ ವಜ್ರೋ ಅಭೀವೃತಃ |

ಭರಂತ್ಯಸ್ಮೈ ಸಂಯತಃ ಪುರಃಸ್ವವಣಾ ಬಲಿಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೮-೧೦೦-೯)

ಎಂಬೀವೇ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ವಜ್ರಾಯುಧವು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ನೀರಿನಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿಯೂ ಸುಪ್ತವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು ಯುದ್ಧರಂಗಕ್ಕೆ ಬಂದೊಡನೆಯೇ ಶತ್ರುಗಳು ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನೇ ಬಲಿಯಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ವಜ್ರಾಯುಧದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ವಹ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಲೋಟಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಚಾಕನ್—ಚಕ್ ತ್ಯವತ್ತಿ. ಧಾತು ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಟಿಗೆ ರತ್ತಾದೀಶ. ಛಂದಸ್ಸುಭಯಘಾ (ಪಾ ಸೂ ೩ ೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಣೇರನಿಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಶವ್ ವಿಕರಣವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸ್ಯೂಮನ್ಯೋ—ಸ್ಯೂಮಕಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತೌ. ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃಚ್ ಬಂದಾಗ ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಜ್ಞಾ—ಮಜ ಗತಿ ಸ್ಥಾನಾದಿಮು. ಧಾತು **ಯಜ್ಞೇಂದ್ರ**—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರ ಗಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನ (ಔ) ಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಶ್ವಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ವ್ಯವತಾತ್—ವ್ಯಹೂ ಉದ್ಯಮನೇ. ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಬಿತ್ವಾದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವೃಧಃ—ಸ್ವರ್ಧ ಸಂಘರ್ಷ. ಸ್ವರ್ಧಂತೇ ಇತಿ ಸ್ವೃಧಃ ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ರೇಫಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಮುಕಾರ ಆಕಾರಲೋಪ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯಾಸಿಷತ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. **ಛಂದಸಿಲುಜ್ ಲಜ್**—(ಪಾ. ಸೂ ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಡರ್ಧದಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ. **ಯಮರಮನಮಾಶಾಂ ಸರ್ ಚಿ** (ಪಾ ಸೂ. ೭-೨-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಕಾಗಮ, ಪರದ ಸಿಚಿಗೆ ಇಡಾಗಮ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಜಘ್ನಾನ್ | ಇಂದ್ರ | ಮಿತ್ರೇರೂಞ್ಞೋದ್ರವ್ಯದ್ಭೋ ಹರಿವೋ ಅದಾಶೂನ್ |
 ಪ್ರ | ಯೇ | ಪತ್ಯನ್ | ಯಮಣಂ | ಸಚಾಯೋಸ್ವಯಾ ಶೂರ್ತಾ ವಹಮಾನಾ
 ಅಪತ್ಯಂ || ೬ ||

| ಪದಪಾಠಃ |

ಜಘ್ನಾನ್ | ಇಂದ್ರ | ಮಿತ್ರೇರೂನ್ | ಚೋದ್ರವ್ಯದ್ಭಃ | ಹರಿವಃ | ಅದಾಶೂನ್ |
 ಪ್ರ | ಯೇ | ಪತ್ಯನ್ | ಯಮಣಂ | ಸಚಾ | ಆಯೋಃ | ತ್ವಯಾ | ಶೂರ್ತಾಃ | ವಹಮಾನಾಃ |
 ಅಪತ್ಯಂ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಹರಿವಃ ಹರಿಭ್ಯಾಂ ತದ್ವನ್ ತ್ವಂ ಚೋದಪ್ರವೃದ್ಧಶ್ಲೋದನೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಪ್ರವೃದ್ಧಃ ಸನ್ನದಾಶೂನದಾತ್ಮನ್ ಮಿತ್ರೇರೂನಿತ್ತಾಣಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಮೀರಯಿತ್ಯನ್ವಾಧಕಾನ್ ತದ್ವೈರಿಣಾಂ ಮಿತ್ರತ್ವಂ ಗಚ್ಛತೋ ವಾ ಜಘನ್ವಾನ್ | ಹತನಾನಸಿ | ಕಿಂಚಿ ಯೇದ್ರಯಮಣಿಂ ದಾಶಾರಂ ತ್ವಾಂ ಪ್ರ ಪ್ರಶ್ಯನ್ ಪಶ್ಯಂತಿ ತೇ ನರಾ ಆಯೋರ್ಮನುಷ್ಯಸ್ಯಾಧ್ಯರ್ಯಾದೇಹವಿಲಕ್ಷಣಾನ್ನಸ್ಯ ವಾಸಚಾ ಸಹ ಶೂರ್ತಾಃ ಕ್ಷಿಸ್ತ್ರಾ ಹವಿಷ್ಪದಾನೇನ ತ್ವಯಾಪಶ್ಯಂ ಕಲಸ್ಯಾಪಾತಯಿತಾರಂ ಪುತ್ರಂ ವಹಮಾನಾ ಯೇ ಸಂತಿ ತೇ ಪ್ರ ಪಶ್ಯನ್ | ಯದ್ವಾ | ಯೇದ್ರಯಮಣಿಂ ತ್ವಾಂ ಪಶ್ಯಂತಿ ತ ಏವಂ ಭವಂತಿ | ಯದ್ವಾ | ಯೇ ನರಾ ಆಯಮಣಿಂ ಯಂ ಕಂಚಿದ್ವಾತಾರಂ ಪಶ್ಯನ್ ಪಶ್ಯಂತಸ್ತಾವುಯಜಂತ ಆಯೋರ್ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಸಚಾ ಸಹಾಯಭೂತಾಸ್ತಯಾ ಶೂರ್ತಾಃ ಕ್ಷಿಸ್ತ್ರಾ ವರ್ಜಿತಾ ಅಪಶ್ಯಂ ಪುತ್ರಂ ವಹಮಾನಾ ಯೇ ಸಂತಿ ತಾನ್ ಜಘನ್ವಾನ್ವನೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಹರಿವಃ—ಹರಿನಾಮಕ ಅಶ್ವದ್ವಯಯುಕ್ತನಾದ ನೀನು | ಚೋದ ಪ್ರವೃದ್ಧಃ—ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಪ್ರವೃದ್ಧನಾಗಿ | ಆದಾಶೂನ್—ಹವಿರಾದಿ ದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡದೆ ಇರುವವರನ್ನೂ (ಮತ್ತು) | ಮಿತ್ರೇರೂನ್—ಮಿತ್ರರಾದ ಯಜಮಾನರ ಹಿಂಸಕರನ್ನೂ ಅಥವಾ ಯಜಮಾನರ ಶತ್ರುಗಳ ಮಿತ್ರತ್ವವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದವರನ್ನೂ | ಜಘನ್ವಾನ್—ಹನನ ಮಾಡುತ್ತಿಯೇ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಯೇ—ಯಾರು | ಆರ್ಯಮಣಿಂ—ದಾತೃವಾದ ನಿನ್ನನ್ನು | ಪ್ರ ಪಶ್ಯನ್—(ಮಿತ್ರನನ್ನಾಗಿ) ನೋಡುತ್ತಾರೋ (ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೋ) | ತೇ—ಅ ಮನುಷ್ಯರು | ಆಯೋಃ ಸಚಾ - ಮನುಷ್ಯನ (ಅಧ್ವರ್ಯು ಮೊದಲಾದವರ) ಅಥವಾ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನದ ಒಡನೆ | ಶೂರ್ತಾಃ—(ಹವಿಷ್ಪದಾನಾದಿಗಳಿಂದ) ಕ್ಷಿಸ್ತ್ರವಾಗಿ | ತ್ವಯಾ ನಿನ್ನಿಂದ | ಅಪಶ್ಯಂ—ಪುತ್ರನನ್ನು | ವಹಮಾನಾಃ (ಸಂತಿ)—ಪತಿಯವನರಾಗುತ್ತಾರೆ | [ಅಥವಾ ಯೇ—ಯಾವ ಮನುಷ್ಯರು | ಆರ್ಯಮಣಿಂ—ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬ ದಾತೃವನ್ನು | ಪ್ರ ಪಶ್ಯನ್—ನೋಡಿದವರಾಗಿ (ನಿನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸದೇ) ಇರುವವರೂ | ಆಯೋಃ ಸಚಾ—ಮನುಷ್ಯ ಸಹಾಯಭೂತರೂ (ಅಗಿ) | ತ್ವಯಾ - ನಿನ್ನಿಂದ | ಶೂರ್ತಾಃ—ಕ್ಷಿಸ್ತ್ರರಾಗಿ (ದೂರೀಕೃತರಾಗಿ) | ಅಪಶ್ಯಂ—ಪುತ್ರನನ್ನು | ವಹಮಾನಾಃ (ಸಂತಿ) ಪಡೆಯುವವರಾಗುತ್ತಾರೋ | (ತಾನ್ ಜಘನ್ವಾನ್ ಭವ—ಅಂತಹವರನ್ನು ವಧಿಸುವವನಾಗು)]

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಹರಿನಾಮಕ ಅಶ್ವವಿಷ್ವನಾದ ನೀನು ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಶುಷ್ಪನಾಗಿ, ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸದೇ ಇರುವವರನ್ನೂ, ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳ ಹಿಂಸಕರನ್ನೂ ವಧಿಸುವವನಾಗು ಮತ್ತು, ದಾತೃವಾದ ನಿನ್ನನ್ನೇ ರಕ್ಷಿಸೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಅಧ್ವರ್ಯಾದಿ ಸಹಚರಿತರಾಗಿ, ನೀನಿಗೆ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವವರಿಗೆ ಸಂತತಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು (ಅಥವಾ ಯಃಕಶ್ಚಿದ್ವಾತ್ವವನ್ನು ನಂಬಿಕೊಂಡು ಮನುಷ್ಯರ ಸಹಾಯರಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸದೇ, ಪುತ್ರಾದ್ಯವೇತರಾಗಿರುವವರನ್ನು ನಾಶಮಾಡು)

English Translation.

Indra, lord of steeds, invigorated by our animating praise, you have slain those who make you no offerings and disturb your worshippers, but they who look upon you as (their) protector, and are associated for (the presentation of sacrificial) food, obtain from you posterity.

|| ವಿಕೀಷನಿಷಯಗಳು ||

ಅದಾಶೂನ್ ಮಿತ್ರೇರೂನ್ ಜಘನ್ಯಾನ್— ಅದಾಶೂನ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದಾನಮಾಡದಿರುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವರು ಅಥವಾ, ಯಜಮಾನರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅವರಿಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಕೊಡುವಹಾಗೆ ಪ್ರೇರಿಸುವವರು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಿತ್ರೇರು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿವರಿಸಿ, ಇಂದ್ರನು ದಾನಮಾಡದಿರುವ ಮತ್ತು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಜನರನ್ನು ನಾಶ ಪಡಿಸುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಿತ್ರಾಣಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಈರಯಿತ್ಯೇನ್ ಬಾಧಕಾನ್, ತದ್ವೈರಿಣಾಂ ಮಿತ್ರತ್ವಂ ಗಚ್ಛತೋ ವಾ ಹತವಾನಸಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿವರಿಸಿದೆ

ಆರ್ಯಮಣಿಂ— ದಾತಾರಂ ದಾನಮಾಡುವವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಯಾಸ್ಮರು—

ದಕ್ಷಸ್ಯೆ ನಾದಿತೇ ಜನ್ಮನಿ ವ್ರತೇ ರಾಜಾನಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ವಿವಾಸಸಿ |
 ಅತೂರ್ತಪಂಥಾಃ ಪುರುರಥೋ ಅರ್ಯಮಾ ಸಪ್ತದೋತಾ ವಿಷುರೂಪೇಷು ಜನ್ಮಸು ||
 (ಮು. ಸಂ ೧೦-೬೪-೫)

ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ಅರ್ಯಮಾ ಅದಿತೋ ಅರೀನ್ ನಿಯಚ್ಛತಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವ ಅದಿತ್ಯನು ಅರ್ಯಮನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯನಾಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾ ಚಾಯರ್ವು ಅರೀಣಾಂ ತಮಸಾಂ ನಿಯಂತಾ ಶತ್ರುಗಳಂತಿರುವ ಅಂಧಕಾರ (ಕತ್ತಲೆ) ವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

ಆಯೋಃ— ಮನುಷ್ಯಸ್ಯಾಧ್ವರ್ಯೋದೇಃ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನಸ್ಯೆ ವಾ | ಆಯುಃ ಎಂಬ ಪದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತನಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಅಧ್ವರ್ಯುರ್ವೇ ವೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರೆಂದೂ, ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಆಯೋಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ಪ್ರ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಇದೇ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಶ್ರಮವೆಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಧ್ವರ್ಯುರ್ವೇ ಮುಂತಾದ ಮಾನವರಿಂದಾಗಲಿ, ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದಾಗಲಿ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ತಮ್ಮ ಸಂಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. **ಆಯುಃ** ಎಂಬ ಪದವು ಅಂಕಿತ

ನಾಮವಾಗಿಯೂ, ಒಂದು ಸಂತತಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ಸೂಚಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿಯೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳೆಲ್ಲೂ ಸಹ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಿತ್ರರೆಂದು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಶತ್ರುಗಳೆಂದು ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿರುವ ವೈವಿಧ್ಯತೆಯನ್ನು ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ತಿಳಿಯುವುದು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಆಯುವಿಗೂ ಇಂದ್ರಾದಿವತೆಗಳಿಗೂ ಇತರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿರುವ ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಆಯುವೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಅನೇಕವಿದ್ದು, ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೂ ಶತ್ರುವಾಗಿದ್ದ ಆಯುವೇ ಬೇರೆ, ಇಂದ್ರನ ಮಿತ್ರನಾದ ಆಯುವೇ ಬೇರೆ ಅಗ್ನಿಗೆ ಮಿತ್ರನಾದ ಆಯುವೇ ಬೇರೆ ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಆಯುವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಸಂತತಿಯೇ ಇದ್ದಿತೆಂಬುದನ್ನೂ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಉರ್ವಶ್ಯಸೀತೈಶ್ಚೋತ್ತರಾರಣ್ಯಾಜ್ಯ ವಿಲಾಸನೀಮುಪಸ್ತೃಕಶ್ಯಾಯುರಸೀತಿ ತಾಮುಭಿನಿದಧಾತಿ
ಪುರೂರವಾ ಅಸೀತೈರ್ವಶೀ ವಾಸ್ಪರಾಃ ಪುರೂರನಾಃ ಪತೆರಥ ಯತ್ರ ಸ್ಯಾನ್ಮಿಥುನಾದಜಾ-
ಯತ ತದಾಯುರೇವನುೇವೈಷ ಏತಸ್ಮಿನ್ಮಿಥುನಾದ್ಯಜ್ಞಂ ಜನಯತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೩-೪-೧-೨೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಯುವು ಉರ್ವಶೀಪುರೂರವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನ ನಾದವೆಂದು ಹೇಳಿ ಅಗ್ನಿಗೂ ಆಯುವಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಇದರಂತೆಯೇ,

ಆಯುಷೋ ನ ಮಧ್ಯಾದಿತ್ಯಗ್ನಿರ್ವಾ ಆಯುಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೭-೨-೧-೧೫)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಗೂ ಆಯುವಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಆಯು ವೆಂಬ ಪದವು ಅಂಕಿತನಾಮವೆಂದು ಒಂದು ಮತ. ಅಲ್ಲವೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಮತ. ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ,

ಮಾ ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಅರ್ಯಮಾಯುರಿದ್ರ ಮುಭುಕ್ಷಾ ಮರುತಃ ಪರಿ ಖ್ಯುನ್ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೬೨-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಂಹಿತಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೩-೫-೧-೧೮) ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಆಯುವನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡಿರುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ಸ ಪೂರ್ವಯಾ ನಿವಿದಾ ಕವ್ಯತಾಯೋರಿಮಾಃ ಪ್ರಜಾ ಅಜನಯನ್ಮನೂನಾಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೯೬-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಂಹಿತಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಯೋಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮನು ವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತರಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಮನುವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಹೀಗೆಯೇ ಮು. ಸಂ. ೧-೫೩-೧೦, ೮-೧೫-೫ ; ೮-೫೩-೨, ೨-೩೨-೨ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಂಹಿತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಆಯುವೆಂಬ ಅಂಕಿತನಾಮವು ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ತಿಳಿಸಿದೆ. (ಮು. ಸಂ. ೧-೯೬-೨)

ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಮಾನವರು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಆಯುಃ, ಆಯೋಃ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ.

ದೋತ್ರಾಭಿರಗ್ನಿರ್ಮನುಷಃ ಸ್ವಧ್ವರೋ ರಾಜಾ ವಿಶಾಮತಿಥಿಶ್ಚಾರುರಾಯನೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೮).

ಇಮಂ ವಿಧಂತೋ ಅಸಾಂ ಸದಸೈ ದ್ವಿತಾದಧುಭ್ಯಗವೋ ವಿಶ್ವಾಸಿಯೋಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೪೨)

ಪ್ರ ಸ್ವಾದನಂ ಪಿತೂನಾಮಸ್ತತಾತಿಂ ಜಿದಾಯನೇ |

(ಋ. ಸಂ ೫-೭ ೬).

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಿು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನನೆಂದರ್ಥವೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ ವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಅಧ್ಯಯಮೇ ಮುಂತಾದ ಮಾನವರೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ

ತೂರ್ತಾಃ—ಕ್ಷಿಪ್ರಾಃ ತೂರ್ತಾಃ ಎಂಬ ಪದವು ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅಪತ್ಯಂ—ಕುಲಸ್ಯಾಪಾತಯಿತಾಶಂ ಪುತ್ರಂ | ಅಪತ್ಯಂ ಎಂಬ ಪದವು—ತುಕ್, ಕೋಕಂ ಎಂಬ ಹೆದಿನೈದು ಅಪತ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨) ಉಕ್ತವಾಗಿ, ಅಪತ್ಯಂ ಕಸ್ಮಾತ್ ಅಪತತಂ ಭವತಿ ಪಿತುಸ್ಸಕಾಶಾತ್ ಸ್ವಭಗಿವ ತತಂ ಭವತಿ ಜನಕನಾದ ತಂದೆಯಿಂದ ಬೀರಿಯಾಗಿ ವಿಸ್ತೃತವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ, ನಾನೇನ ಸತತೀತಿ ವಾ ಜನಕನು ಜಾತನಾದ ಇವನಿಂದ ನರಕದಲ್ಲಿ ಬೀಳದಿರುವನಾದುದರಿಂದಲೂ ಅಪತ್ಯವೆಂದು ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ವಂಶವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವನಾದುದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಪ್ರಜೆಯು ಅಪತ್ಯನೆನಿಸುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ಋಕ್ಯಿನ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲ ನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ, ಇಂದ್ರನು ಉತ್ತಮನಾದ ದಾತೃವಾಗಿರುವನೆಂದು ತಿಳಿದು ಮನುಷ್ಯರಾದ ಅಧ್ಯಯಮೇ ಮೊದಲಾದ ಮುಖ್ಯಜರೊಡಗೂಡಿ ಯಜಮಾನರು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ಇಂದ್ರನಿಂದ (ವಂಶವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವ ಪ್ರಜೆಯನ್ನು) ವಂಶವೃದ್ಧಿಕಾರಕನಾದ ಪುತ್ರನನ್ನು ಹೊಂದಿ, ದಾತೃತಮನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕಾಣುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಯದ್ವಾ—ಆರ್ಯಮಣಿಂ ತ್ವಾಂ ಪಶ್ಯಂತಿ ತೇ ಏವಂ ಭವಂತಿ | ಇಂದ್ರನು ಅಂಕರಾಂನಾಶಕನಾಗಿರುವನೆಂದು ತಿಳಿದು, ಅವನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುವವರು ವಂಶವೃದ್ಧಿಕಾರಕನಾದ ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪುನಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ದರ್ಶನಮಾಡುವರೆಂದು (ಐಹಿಕ ಪಾರಲೌಕಿಕ ಸುಖಭೋಕ್ತೃತ್ವವನ್ನು) ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಮೂರನೆಯದಾಗಿ—ಯದ್ವಾ ಯೇ ನರಾ ಆರ್ಯಮಣಿಂ ಯಿಂ ಕಂಚಿದ್ವಾತಾರಂ ಪಶ್ಯನ್ ಪಶ್ಯಂ— ತಸ್ತಾಮಯಂಜಂತ ಆಯೋರ್ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಸಚಾ ಸದಾಯಿಭೂತಾಃ ತ್ವಯಾ ಶೂರ್ತಾಃ ಕ್ಷಿಪ್ರಾವರ್ಜಿತಾ ಅಪತ್ಯಂ ಪುತ್ರಂ ವದಮಾನಾ ಯೇ ಸಂತಿ ತಾನ್ ಜಘನ್ವಾನ್ ಭವ |

ಯಾವನಾದರೂ ಒಬ್ಬನು (ದೇವನು) ದಾತೃವಾಗಿರುವನೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಉದಾಸೀನಭಾವದಿಂದ ಪೂಜಿಸಿದವರು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಸಹಾಯಕರಾಗಿರುವಕಾರಣ ಅವರಿಗೆ (ನೀನು) ಇಂದ್ರನು ಪುತ್ರಪೌತ್ರರೂಪವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ತೀಳುವಾಗ ನಾಶಪಡಿಸಿ ಅವರನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. (ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವು ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾಗಿ ಸುಗಮ್ಯವಾಗಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಕೊಂಚಮಟ್ಟಿನ ರೀತಿಯಿಂದ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ).

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಐಘ್ನಾನ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಕೃಸುಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಿಗೆ ಕೃಸುರಾದೇಶ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಕುಯೋಶ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ ಜಸ್ತು. **ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಪರದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ ವಸುವಿನ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ನುಮ್, ದೀರ್ಘ, ಸಲೋಪ.

ಮಿತ್ರೇರೂನ್—ಈರ ಗತಿಹಿಂಸಾದರ್ಶನೇಷು. ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಿತ್ರಾಣಿ ಈರಯಂತಿ ಇತಿ ಮಿತ್ರೇನವಃ ತಾನ್ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಚೋದಪ್ರವೃದ್ಧಿಃ—ಚೋದ್ಯಃ ಪ್ರವೃದ್ಧಃ. ತೈತೀಯಾ ಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹರಿವಃ—ಹರಯಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತಿ ಇಂತಿ ಹರಿವಾನ್. ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ರುತ್ವ ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದಾಶೂನ್—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ ನ ದಾಶವಃ ಅದಾಶವಃ ತಾನ್. **ತಪ್ಪರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜ್ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಶ್ಯನ್—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಛಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ಛಂದಸವಾಗಿ ಅಜಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ **ಯದ್ವ್ಯುತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ರವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಆಯೋಃ—ಇಜ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಛಂದಸೀಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅಚೋಚ್ಚಾತಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಅಯಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ವಹವಾನಾಃ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ಶವ್ ವಿಕರಣ **ಆನೇಮುಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮ. ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ರವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಸತ್ಯಮ್—ನ ಪತಂತಿ ಪಿತರಃ ಯೇನ. ಪಶಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಜ್ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾನಾಥಃ ||

ರಸತ್ವವಿರಿಂದ್ರಾರ್ಕಸಾತ್ ಕ್ವಾಂ ದಾಸಾಯೋಪಬರ್ಹಣೇಂ ಕಃ |

ಕರತ್ತಿಸ್ತೋ ಮಘವಾ ದಾನುಚಿತ್ರಾ ನಿ ದುರ್ಯೋಣೇ ಕುಯವಾಚಂ ಮೃಧಿ

ಶ್ರೇತ್ || ೭ ||

|| ಪನಸಾರುಃ ||

ರಸತ್ | ಕವಿಃ | ಇಂದ್ರ | ಅರ್ಕಸಾತ್ | ಕ್ವಾಂ | ದಾಸಾಯ | ಉಪಬರ್ಹಣೇಂ | ಕರಿತಿ | ಕಃ |

ಕರತ್ | ತಿಸ್ತಃ | ಮಘವಾ | ದಾನುಚಿತ್ರಾಃ | ದುರ್ಯೋಣೇ | ಕುಯವಾಚಂ | ಮೃಧಿ | ಶ್ರೇತ್ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಾಂ ಕವಿಃ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶನೂಚಾನೋ ವಾ ಹೋತಾರ್ಕಸಾತಾವರ್ಚನೀಯು-
ಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ಲಾಭೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಪತಿ ರಸತ್ | ಸ್ತೌತಿ | ಯದ್ವಾ | ಏತನ್ನಾಮರ್ಷೀ ರಸತ್
ಅಸ್ತತ್ ಅನ್ನಾರ್ಥಂ | ತಸ್ಯಾತಿಪ್ತಭೂತಮನ್ನಂ ಪ್ರಾದಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚ ದಾಸಾಯ ಪ್ರಾಣ್ಯು-
ಪಕ್ಷಪಯಿತ್ರೈಸುರಾಯ ಕ್ವಾಂ ಭೂಮಿಮುಪಬರ್ಹಣೇಂ ಶಯ್ಯಾಂ ಕಃ | ಅಕರೋಃ | ಹತ್ವಾ
ಭೂಮಾವಸಾತಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಕರೋತೇರ್ಲಞ್ ಮಂತ್ರೇ ಘನೇತಿಚ್ಚೇರ್ಲಞ್ || ಅಥ ಪರೋಕ್ಷಕೃತಃ |
ಮಘವಾ ಧನವಾನಯಮಿಂದ್ರಿಸ್ತಿಸ್ತೋ ಭೂಮಿಃ | ದಾರ್ಶಿಕಸಾಶುಕಸೌಮಿಕರೂಪಾ ಭೂಮಿಃ
ಕ್ಷಿತ್ಯಂತರಿಕ್ಷದ್ಯುರೂಪಾ ವಾ ಭೂಮಿದಾರ್ಶನುಚಿತ್ರಾ ದಾನೇನ ದೇಯೈರ್ಧನ್ಯವಾ ಚಾಯನೀಯಾಃ
ಕರತ್ | ಕರೋತಿ | ಯದ್ವಾ | ತಿಸ್ತೋದಯೋರಜತಹಿರಣ್ಯಮಯಾಃ ಪುರೀದಾರ್ಶನುಚಿತ್ರಾಃ ಖಂಡನೇನ
ಚಿತ್ರಾ ಅಕರೋತ್ | ತಥಾ ಮುರ್ಯೋಣೇ ಮಷ್ಟಯೋನೌ ಸ್ಥಾನೇ ಏತನ್ನಾಮಕಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಃ
ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥಂ ವಾ ಕುಯವಾಚಂ ಕುಶ್ಚಿತಂ ಶಬ್ದಾಯಂತಮೇತನ್ನಾವಾನಮಸುರಂ ಮೃಧಿ ಸಂಗ್ರಾಮೇ
ನಿ ಶ್ರೇತ್ | ಹಿಂಸಿತವಾನ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಕವಿಃ—ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಹೋತೃತ್ವ ಅಥವಾ ಕವಿ ಎಂಬ ಋಷಿಯು |
ಅರ್ಕಸಾತ್—ಅನ್ನ ಲಾಭ ನಿಮಿತ್ತ ಕವಾಗಿ | ರಸತ್—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ | ದಾಸಾಯ—ಪ್ರಾಣಿ
ಗಳಿಗೆ ಹಿಂಸಕನಾದ ಅಸುರನಿಗೆ | ಕ್ವಾಂ—ಭೂಮಿಯನ್ನು | ಉಪಬರ್ಹಣೇಂ—ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನಾಗಿ | ಕಃ—
ನೂಡಿದೆ | ಮಘವಾ—ಧನವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಈ ಇಂದ್ರನು | ತಿಸ್ತಃ—ದಾರ್ಶಿಕ, ಪಾಶುಕ, ಸೌಮಿಕ, ರೂಪವಾದ
ಮೂರು ಕರ್ತೃಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಕ್ಷಿತ್ಯಂತರಿಕ್ಷ ದ್ಯುರೂಪವಾದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನು | ದಾನು ಚಿತ್ರಾಃ—ದಾನ

ಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ದೇಯವಾದ ಧನದಿಂದ ಆಶ್ಚರ್ಯವಹಗಳನ್ನಾಗಿ | ಕರತಃ—ನಾಡುತ್ತಾನೆ | [ಅಥವಾ ತಿಸ್ರಃ—
ಆಯೋಜಕ ಹರಣ್ಯಮಯವಾದ ಮೂರು ಅಸುರ ನಗರಗಳನ್ನು | ದಾನು ಚಿತ್ರಾಃ—ಬಂದಿಸಿ ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿ ಕಾಣು
ವಂತೆ | ಕರತಃ—ಮಾಡಿದನು |] (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ದುರ್ಯೋಧನೇ—ದುಷ್ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ದುರ್ಯೋಧನ
ನೆಂಬ ರಾಜನ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ | ಕುಯವಾಚಿಂ—ಕುತ್ತಿತನಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ (ಕುಯವಾಚಿನೆಂಬ) ಅಸುರನನ್ನು |
ಮೃಧಿ—ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ | ನಿಶ್ರೀತಃ—ಹಿಂಸಿಸಿದನು.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಶೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅನ್ನಾ ವೇಕ್ಷಿಯಾದ ಹೋತೃವು (ಕವಿನಾಮಕ ಋಷಿಯು) ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ, ಪ್ರಾಣಿಹಿಂಸಕನಾದ ಅಸುರನನ್ನು ಭೂಶಯ್ಯಾಗತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರುವೆ, ಧನಾಧಿಪತಿಯಾದ ನೀನೇ, ಭೂಮಿ, ಆಕಾಶ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಗಳನ್ನು ಧನಾದಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವುದು (ದಾರ್ಶಿಕ, ಪಾಶುಕ, ಸೌಮಿಕ ರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ದಾನಾರ್ಥವಾದ ಧನದಿಂದ ಆಶ್ಚರ್ಯವಹವಾಗಿ ಮಾಡಿರುವುದು), ಮತ್ತು ದುರ್ಯೋಧನನೆಂಬ ರಾಜನ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಕುಯವಾಚನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಾಶಮಾಡಿದೆ

English Translation.

The sage praises you Indra, for the grant of desirable (food), since you have made the earth the bed of the Asura. Maghavan has made the three (regions) marvellous by his gifts, and has destroyed for (the prince) Duryoni (the Asura), Kuyavacha, in combat

|| ಶ್ಲೋಕವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ||

ಕವಿಃ ಈ ಪದವು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಕ್ರಾಂತದರ್ಶೀ ಜ್ಞಾನಪಾರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಎಂದೂ, ಅಥವಾ, ಅನೂ ಚಾನೋ ವಾ ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳ ಆಚರಣೆಯ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಎಂದೂ, ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಜ್ಞಾನಿಯೂ, ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ ಆದ ಹೋತೃನೆಂಬ ಋಷಿಜನು ಅರ್ಕಸಾತ್ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಾಧನವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡುವನೆಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವ ಸಾಯಣರು,

ಕವಿಃ ಅರ್ಕಸಾತ್ ರಶತಃ ಎಂಬ ಇದೇ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಯದ್ವಾ ಏತನ್ನಾನುಷ್ಠೀ ಅನ್ನಾರ್ಥಮಸ್ತೌತಃ ಇಂದ್ರಂ ? ತಸ್ಯಾತಿಪ್ರಭೂತಮನ್ನಂ ಪ್ರಾದಾಃ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕವಿ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ಅನ್ನವನ್ನು ಹೊಂದುವ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿದ ಕಾರಣ ಇಂದ್ರನು ಅವನಿಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವನು ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅರ್ಕಸಾತ್—ಅರ್ಚನೀಯಸ್ಯಾನ್ನೈಸ್ಯ ಲಾಭೇ | ಯಾಸ್ಯರು ಅರ್ಕಶಬ್ದವನ್ನು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೯) ವಕ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ನಿ. ೩-೧೧) ಪಾರಮಾಡಿ, ಅರ್ಕೋ ದೇವೋ ಭವತಿ ಯದೇನಮರ್ಚತಿ

ಅರ್ಚ್ಯರಾಗಿರುವ ದೇವತೆಗಳು ಎಲ್ಲರೂ ಅರ್ಕಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಿರುವರು, ಎಂದೂ, ಅರ್ಕೋ ಮಂತ್ರೋ ಭವತಿ ಯದನೇನಾರ್ಚತಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನಾಗಲೀ ಇತರರನ್ನಾಗಲೀ ಪೂಜಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚನೆಮಾಡಲು ಸಾಧನವಾದ ಮಂತ್ರವೂ ಅರ್ಕಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ, ಅರ್ಕಮನ್ಮಂ ಭವತ್ಯರ್ಚತಿ ಭೂತಾನಿ, ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿ ಅರ್ಚನಾ ವಿಷಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಅನ್ವಯ ಅರ್ಕಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದು ಎಂದೂ, ಅರ್ಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಚ್ಯತೇ, ಇತಿ ಅರ್ಕಃ, ಅರ್ಚನಸಾಧನಮರ್ಕಃ, ಅರ್ಚನನಿಮಿತ್ತಮಪಿ ಅರ್ಕಃ, ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನೂ ತೋರಿಸಿ, ಅರ್ಕೋ ವೃಕ್ಷೋ ಭವತಿ ಸಂವೃತ್ತಃ ಕಟುಕಿನ್ನಾ ಕಟುವಾದ ಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಾರಣ ವೃಕ್ಷವೂ ಕೂಡ ಅರ್ಕಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು,

ಗಾಯಂತಿ ತ್ವಾ ಗಾಯತ್ರಿಣೋಽರ್ಚಂತ್ಯರ್ಕಮರ್ಕಿಣಃ |

ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿಸ್ತ್ವಾ ಕತಕ್ರತ ಉಪ್ಪಂಶಮಿವ ಯೇನಿರೆ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ಅರ್ಕ, ಅರ್ಕಶಬ್ದಗಳಿಗೆ, ಪೂಜ್ಯನು, ಪೂಜಿಸುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ದ್ದಾರೆ ಇದರಿಂದ ಸಾಯಣರಿಂದ ಎರಡನಿಧವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ಇಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ

ದಾಸಾಯಿ ಜ್ಞಾಂ ಉಪಬರ್ಹಣೇಂ ಕಃ—ದಾಸಶಬ್ದವು ದಾಸೋ ದಸ್ಯತೇರುಸದಾಸಯಂತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ (ನಿ. ೨-೧೮) ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಆಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕರನು ದಾಸನು ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವಕಾರಣ ಸಾಯಣರು ಪ್ರಾಣ್ಯುಪ್ಪಂಶಮಿಯತ್ರೇ ಆಸುರಾಯಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುವ ಅಸುರನಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು ಹತ್ತಾ ಭೂಮಾವಪಾತಯಃ ಅಸುರನನ್ನು ಕೊಂದು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕ್ವಾ ಎಂಬ ಪದವು ಭೂವಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೫) ಪರಿತವಾಗಿ, ಜ್ಞಾ ಕ್ಷಿಯತೇರ್ನಿವಾಸಕರ್ಮಾಣಿವಾಸಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಸ್ತ್ರೀ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಕ್ವಾ ಶಬ್ದವು ಭೂಮಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಯಾಸ್ಯರು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮುಘನಾ—ಮುಘ ಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆಯಾದುದರಿಂದ ಧನವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಹೊಂದಿ ಮುಘನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹೃತವಾಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ತಿಸ್ರಃ ದಾನುಚಿತ್ರಾಃ ಕರತ—ಸಾಯಣರು ತಿಸ್ರಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೂ ದಾನು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವೇದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಗಳು ಆಚರಣೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವಾಗ ದಾರ್ಶಿಕ ಜ್ಞಾನಗಮ್ಯ (ಜ್ಞಾನದಿಂದಧ್ಯೇಯ)ವಾದುವು, ಪುರುಕ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಶುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಾದುವು, ಸೌಮಿಕ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಲತಾ ಸಂಬಂಧವಾದುವು, ಎಂದು ತಿಸ್ರಃ ಭೂಮಿಃ ಮೂರುವಿಧವಾದ ರೂಪಗಳಾಗಿರುವುವು ಆದಕಾರಣ ಇವುಗಳ ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಪ್ರವೇಶವು ಕ್ಷಿತಿ ಅಂತರಕ್ಕೆ, ದ್ಯುಲೋಕಗಳಾಗಿರುವುವು ಎಂದುಹೇಳಿ, ಈ ಕರ್ಮಗಳು ಫಲದಾಯಕಗಳಾಗುವಾಗ ದಾನೇನ ಧನ್ಯ-ದೇಫಯ್ಯಃ ನಾ ಧನಗಳಿಂದಲಾಗಲಿ, ದಾನಾರ್ಥವಾದ ವಸ್ತುವಂತರಗಳಿಂದಲಾಗಲಿ ಅರ್ಚಿತಗಳಾಗುವುವು ಎಂದು

ಆರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ದಾನುಚಿತ್ರಾಃ ಎಂಬ ಸದಕ್ಕೆ ದಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಚಾಯನೀಯಂ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿವರಿಸಿದೆ

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ-- ಅಯೋರಜತೆಹಿರಣ್ಮಯಾಃ ಪುರೀಃ ದಾನುಚಿತ್ರಾಃ ಖಂಡನೇನ ಚಿತ್ರಾಃ ಅಕರೋತ್ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದೆ ಅಧ ಸರೋಕ್ಷಕೃತಃ ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಇತಿಹಾಸಪರವಾಗಿಯೂ, ತತ್ಪ್ರಪರವಾಗಿಯೂ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಇತಿಹಾಸ ಪರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆಸುರರು ಲೋಕವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ತಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದ ಕಬ್ಬಿಣ, ಬೆಳ್ಳಿ, ಸುವರ್ಣಮಯರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಮೂರು ನಗರಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ನಾಶಮಾಡಿ, ಚಿತ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವಂತೆ ಖಂಡಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ದಾನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೋ ಅವಖಂಡನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ದಾತು ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಖಂಡನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. (ಇಂದ್ರನು ಜ್ಞಾನಿಯೆಂದೂ, ಮನಸ್ಸಿನ ತಾನುಸ, ರಾಜಸ, ಸಾತ್ವಿಕ, ರೂಪವಾದ ವೃತ್ತಿಗಳು ಎಂದೂ ಅವನು ಅವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿರುವನೆಂದೂ ತತ್ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿಲ್ಲ).

ದುರ್ಯೋಧನೇ ಕುಯನಾಚಂ ಮೃಧಿ ನಿಶ್ರೇತ್ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದುಷ್ಪಯೋನೌ ಸ್ಥಾನೇ ಕೃತ್ರಿತಂ ಶಬ್ದಾಯಂತಂ ಅಸುರಂ—ಇಂದ್ರನು ದುಷ್ಪವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವಾದ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಆಸುರನನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಏತನ್ನಾಮಕಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಃ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥಂ ಏತನ್ನಾಮಾನಮಸುರಂ ದುರ್ಯೋಧನ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ರಾಜನ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಕುಯವನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಾಶಪಡಿಸಿದನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಈ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅತ್ರೈ ಪರೋಕ್ಷಕೃತಃ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ

1 ವ್ಯಾಕರಣಸ್ಮಿತಿಯಾಃ

ರಪತ್—ರಪ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ—(ಸಾ ಸೂ. ೬-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತ್ಪುರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ಪುರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಅರ್ಕಸಾತಾ—ಅರ್ಕಸ್ಯ ಸಾತೀ ಯಸ್ಮಿನ್ ತಸ್ಮಿನ್ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ಪುರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾಸಾಯ—ದಸಿ ಸೇವನೇ. ಧಾತು ದಂಸೇ ಪ್ಲಟನೌ ನಅಚಿ (ಉ. ಸೂ ೫-೬೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಓ, ಓನ್, ಪ್ರತ್ಯಯ ಧಾತು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಜುಟೋ (ಮ. ಸೂ. ೧-೩-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಓಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಪುರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಃ—ದುಕ್ಕೌ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲುದ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇಕಾರಲೋಪ. ಮಂತ್ರೈಘಸಹ್ಯ—(ಸಾ ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿ ಗೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ

ಗುಣ. ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ದಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋದೀರ್ಘಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ರೇಫಕ್ಕೆ ವಿಸರ್ಗ. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕರತ—ಪೂರ್ವೋತ್ತಮಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಬಂದಾಗ ಇತಕ್ಕ ಲೋ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ ಪಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ತಿಸ್ರಃ—ತ್ರಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಉದಾತ್ತಾಂತನಾದ ತಿಸ್ರಾದೇಶ. ಯಜಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಉದಾತ್ತಯೋಣೋಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕುಯನಾಚಮ್—ಕುಯಾ ವಾಕ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ. ಕುಯವಾಕ್. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀತ್—ಶ್ರೀಜ್ ಪಾಕೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ-ಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿವಂ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸನಾ ತಾ ತ ಇಂದ್ರ ನನ್ಯಾ ಆಗುಃ ಸಹೋ ನಭೋಽವಿರಣಾಯ ಪೂರ್ವೀಃ |
ಭಿನತ್ಪುರೋ ನ ಭಿದೋ ಅದೇವೀರ್ನನಮೋ ವಧರದೇವಸ್ಯ ಸೀಯೋಃ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸನಾ | ತಾ | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ನನ್ಯಾಃ | ಆ | ಆಗುಃ | ಸಹಃ | ನಭಃ | ಅವಿರಣಾಯ | ಪೂರ್ವೀಃ ||
ಭಿನತ್ | ಪುರಃ | ನ | ಭಿದಃ | ಅದೇವೀಃ | ನನಮಃ | ವಧಃ | ಅದೇವಸ್ಯ | ಸೀಯೋಃ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧೀನಿ ಸನಾ ಸದಾತನಾನಿ ನಿತ್ಯಾನಿ ತಾನಿ ಶೌರ್ಯಾಣಿ ನವ್ಯಾ
ನವತರಾ ಇದಾನೀಂತನಾ ಋಷಯ ಅಗುಃ | ಅಗಚ್ಛಂತಿ | ಸ್ತುತಿವ್ಯಾಜೇನ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ತಾನಿ ತಾನೀತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಪೂರ್ವೀರ್ವಹ್ನೀರ್ವಭೋ ಹಿಂಸಾ || ನಭೇರ್ಹಿಂಸಾರ್ಥಾತ್ಪ್ರಿಪ್ಪಾಃ |
ತದಂತಸ್ಯೇದಂ ರೂಪಂ || ತಾ ಹಿಂಸಾ ಅವಿರಣಾಯಾವಿಗತೆರಣಾಯ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಶನಾಯ ಸಹಃ |
ಅಭ್ಯಭವಃ | ತದರ್ಥಂ ಭಿದೋ ಭೇತ್ಸ್ರ್ವರ್ಥಾತಿಕಾ ಅದೇವೀರಾಸುರೀಃ ಪುರೋ ನ ಪುರೀರಪಿ
ಭಿನತ್ | ವಿದಾರಿತನಾಸಿ || ಪುರುಷವ್ಯತ್ಯಯಃ | ನಶಬ್ದಶ್ಚಾರ್ಥಃ || ತಥಾದೇವಸ್ಯಾಸ್ತುತ್ಯಸ್ಯ
ಪೀಯೋರ್ಹಿಂಸಕಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ವಧವರ್ಜಂ ನನಮಃ | ಅನಮಯಃ | ಅನುಕೂಲಮಕರೋಃ ||
ಯದ್ವಾ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸನಾ ನಿತ್ಯಂ ತತ್ತತ್ಕಾಲೇ ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿಸ್ತಾ ತಾನಿ || ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯಃ |
ತಾಃ ಪೂರ್ವೀಃ ಪುರಾತನ್ಯ ಅಪೋ ನವ್ಯಾ ನೂತ್ನಾಃ ಸ್ತುತ್ಯಾಃ ಸತ್ಯ ಅಗುಃ | ಅಗಚ್ಛಂತಿ |
ಕಿಮರ್ಥಂ | ಅವಿರಣಾಯಾವಿರಮಣಾಯ ಪ್ರಾಣಿನಾಮವಿನಾಶನಾಯ | ತದರ್ಥಂ ನಭೋ ಹಿಂಸ-
ಕಾಸ್ತಂಧಕಾನ್ವಾ ಮೇಘಾನ್ ಸಹಃ | ಮರ್ಷಣಮಕರೋಃ | ಕಿಂಚಾದೇವೀಃ ಪುರೋಽವರ್ಷಣೇ-
ನಾದೇವನಶೀಲಾನುದಕಪುಟಬಂಧಾನ್ ಭಿನತ್ | ಭಿನ್ನಾನಕರೋಃ | ತಥಾದೇವಸ್ಯಾದೇವನಶೀಲಸ್ಯ
ಪೀಯೋಃ ಪ್ರತಿಕೂಲಸ್ಯ | ವೃತಸ್ಯ ವಧವರ್ಜಂ ನನಮಃ | ಅನಮಯಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ-ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ-ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧನಾದ | ಸನಾ-ನಿತ್ಯಗಳೂ | ನವ್ಯಾಃ-
ನವೀನವಾದವುಗಳೂ (ಈಚಿನವೂ) | ಪೂರ್ವೀಃ-ಬಹುಸಂಖ್ಯಾಕಗಳೂ ಆದ | ನಭಃ-(ನಿನ್ನಿಂದ ಅನುಭೂತ
ವಾದ) ಹಿಂಸೆಗಳನ್ನು | ಅ ಅಗುಃ-(ಬಹಿಷಗಳು ಸ್ತುತಿವ್ಯಾಜದಿಂದ) ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ | ತಾಃ-ಆ ಹಿಂಸೆಗ
ಳನ್ನು | ಅವಿರಣಾಯ-ಯುದ್ಧಗಳು ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಸಹಃ-ಸಹಿಸಿದೆ | (ತದರ್ಥಂ-ಅದಕ್ಕೋ
ಸ್ಕರಲೇ) | ಭಿದಃ-ನಾಶಕಾರಕಗಳೂ | ಅದೇವೀಃ-ಅಸುರಸಂಬಂಧಿಗಳೂ ಆದ | ಪುರಃ ನ-ನಗರಿಗಳನ್ನೂ |
ಭಿನತ್-ಭೇದಿಸಿದೆ | (ತಥಾ-ಹಾಗೆಯೇ) | ಅದೇವಸ್ಯ-ಅಸ್ತುತ್ಯನೂ | ಪೀಯೋಃ-ಹಿಂಸಕನೂ ಆದ
ಅಸುರನ | ವಧಃ-ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ನನಮಃ-(ಬಗ್ಗಿಸಿದೆ) ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದೆ.

ಅಧವಾ(ಹೇ) ಇಂದ್ರ-ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಸನಾ-ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ | ತೇ-ನಿನ್ನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವ | ಪೂರ್ವೀಃ
ತಾಃ-ಪುರಾತನಗಳಾದ ಆ ಉದಕಗಳು | ನವ್ಯಾಃ-ಸ್ತುತ್ಯಗಳಾಗಿ | ಅವಿರಣಾಯ-ಪ್ರಾಣಿಗಳು ನಾಶವಾಗದಿರುವುದ
ಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಅ ಅಗುಃ-ಬರುತ್ತವೆ | (ತದರ್ಥಂ-ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರಲೇ) | ನಭಃ-ಹಿಂಸಕಗಳು ಅಧವಾ ಬಂಧಕ
ಗಳಾದ ಮೇಘಗಳನ್ನು | ಸಹಃ-ನಮ್ಮಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದೆ | (ಕಿಂಚಿ-ಮತ್ತು) | ಅದೇವೀಃ-(ಮೇಕೆಗೆ
ಯದೇ) ಅಸಂತೋಷಕಾರಕಗಳಾದ | ಪುರಃ-ಉದಕಬಂಧನಗಳನ್ನು | ಭಿನತ್-ಭೇದಿಸಿದೆ | ತಥಾ-
ಹಾಗೆಯೇ | ಅದೇವಸ್ಯ-ಸಂತೋಷಪಡಿಸದೇ ಇರುವ ಸ್ವಭಾವದವನಾದ | ಪೀಯೋಃ-(ಮತ್ತು) ಪ್ರತಿಕೂಲ
ನಾದ ವೃತ್ತಾಸುರನ | ವಧಃ-ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ನನಮಃ-ಬಗ್ಗಿಸಿದೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನಾಶಕಾರಕಗಳಾದ ಅಸುರ ನಗರಿಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿ, ದುಃಖಕಾರಿಯೂ ಹಿಂಸ
ಕನೂ ಆದ ಅಸುರನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಮುಂದುಮು ಯುದ್ಧವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ನೀನು ಈ ಉದ್ದೇಶ
ದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಇಂತಹ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ, ಎದುರಿಸಿದ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನೂ ಋಷಿಗಳು ಸರ್ವದಾ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

The sages have celebrated your everlasting (as well as your) recent (exploits, in achieving which) you have endured many injuries in putting an end to war: verily, you have demolished the hostile and undivine cities; you have bowed down the thunderbolt of the undivine Asura.

|| ನಿತೀಶನಿಷಯಗಳು ||

ನವ್ಯಾಃ ಸನಾ ಅಗುಃ—ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನವ್ಯಾಃ ಇದಾನೀಂತನಾಃ ಋಷಯಾಃ ಈಗಿನ ಮುಷಿಗಳೆಂದು ನವ್ಯ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಪ್ರಾಚೀನರಾಗದೆ ಇರುವ ಈಗಿನ ಮುಷಿಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವ ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ (ಕೀರ್ತಿಗಳನ್ನು) ಶೌರ್ಯದಿಂದ ಆಚರಿಸುವಾದ ಶೌರ್ಯಾಭಿವ್ಯಂಜಕವಾದ ಪರಾಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದಾದ ಮೂಲಕವಾಗಿ (ಹೊಂದುವರು) ತಿಳಿಯುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ನಭಃ ಎಂಬ ಪದವು ನಾನುಪದವಾಗಿ ಉದಕನೇ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದೆಂದು ನಿರುಕ್ತ ಕಾರರ ವಿವರಣೆ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಹಿಂಸಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪೂರ್ವೀಃ ನಭಃ ಅವಿರಣಾಯ ಸಹಃ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಹಿಂಸೆಗಳನ್ನು, ಯುದ್ಧಗಳು ಆಗದಿರುವಂತೆ (ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಉಪಶಾಂತವಾಗಿ ಇರುವಂತೆಮಾಡಲು) ತಿರಸ್ಕರಿಸಿರುವನು. ಮತ್ತು ಅಸುರಸಂಬಂಧವಾದ ಪುರೋನ ನಗರಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ನಾಶಪಡಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಮಹಿಮೆಯು ವಿನೈತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ—ಪೂರ್ವೀಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪುರಾತನ್ಯಃ ಆಸಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ನವ್ಯಾಃ ಸ್ತುತ್ಯಾಃ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಪುರಾತನವಾಗಿ ಇರುವ ಉದಕಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಇರತಕ್ಕವುಗಳೇ ಆದರೂ, ಆಯಾಯ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹಗಳಾಗಿ ಇರುವ ರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ (ಸ್ಥಿತಿಯು) ಜೀವನವು ಉಂಟಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದೂ,

ತದರ್ಥಂ ನಭೋ ಹಿಂಸಕಾನ್ ಬಂಧಕಾನ್ ವಾ ಮೇಘಾನ್ ಸಹಃ ಮರ್ಷಣಿಸುಕರೋಃ |
ಕಿಂಚಿ ಅದೇವೀಃ ಪುರಃ ಅವರ್ಷಣೇನ ಅದೇವನಶೀಲಾನ್ ಉದಕಪುಟಬಂಧಾನ್ ಭಿನ್ನಾನೇ-
ಕರೋಃ | ತಥಾ ಅದೇವಸ್ಯ ಅದೇವನಶೀಲಸ್ಯ ಪೀಯೋಃ ಪ್ರತಿಕೂಲಸ್ಯ ವೃತ್ತಸ್ಯ ವಧಃ
ವಜ್ರಂ ನನಮಃ ಅನಮಯಃ |

ಆದಕೃಾಗಿಯೇ ಹಿಂಸೆಪಡಿಸುವವುಗಳೂ, ಅಥವಾ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವುಗಳಾದ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಬಲದಿಂದ ಹಿಂಸೆಮಾಡದಿರುವಂತೆ ತಡೆದಿರುವನು. ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಸದೆ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಬೀರುವ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ನೀರನ್ನು ತುಂಬಿರುವ ನಗರಗಳಂತಿರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಶತ್ರುಗಳ ನಗರಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದ ಹಾಗೆ ಇಂದ್ರನು ಭೇದಿಸಿರುವನು. ಪ್ರಕಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಲೋಕಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಿರುವ ಮೇಘವನ್ನು ಜಪ್ತಿಯುಧದಿಂದ ಹೊಡೆದು ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಆಚರಿಸುವನೆಂದು ಇಂದ್ರನು ಮಹಿಮೆಯು ಇಲ್ಲಿ ವಿನೈತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ತಾ—ತಾನಿ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೇ ಲೋಪ. ಅಥವಾ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯ

ಅಗುಃ—ಇತ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲುಬ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಉಜಾಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾದೇಶ. ಗಾತಿಸ್ಥಾಘುಪಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಆತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧ್ವಿಗೆ ಜುಸಾದೇಶ. ಉಸ್ಯಪದಂತಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿವಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ನಭಃ—ಉಭ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಭಿನತ್—ಭಿದಿರ್ ವಿದಾರಣೇ. ಧಾತು ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತೆಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಮ್ ಏಕರಣ. ಮಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕರಣ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಿದಃ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅದೇವೀಃ—ನಜ್ ತಪ್ಪುರೂಪ ಸಮಾಸ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ತತ್ತೆರುಸೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜ್ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನನಮಃ—ಉಮು ಪ್ರಪ್ತಪ್ರೇ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕ ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇಕಾರಲೋಪ. ಶಪ್ ಏಕರಣ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಾತುವಿನಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪೀಯೋಃ—ಪಾ ಪಾನೇ. ಧಾತು ಪಿರು ಶಂಕು ಪೀಯು (ಉ ಸೂ. ೧-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ವಸ್ಯಂತರೂಪ. ॥ ೮ ॥

॥ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ॥

ತ್ವಂ ಧುನಿರಿದ್ವ ಧುನಿನುತೀರ್ಯುಣೋರಪಃ ಸೀರಾ ನ ಸ್ತವಂತೀಃ ।

ಪ್ರ ಯತ್ಸನುದ್ರನುತಿ ಶೂರ ಸರ್ಷಿ ಸಾರಯಾ ತುರ್ವಶಂ ಯದುಂ ಸ್ವಸ್ತಿ ॥ ೯ ॥

ಶರಣಾಶ್ಚ |

ತ್ವಂ | ಧುನಿಃ | ಇಂದ್ರ | ಧುನಿವಂತೀಃ | ಯುನೋಃ | ಅಪಃ | ಸೀರಾಃ | ನ | ಸ್ತವಂತೀಃ |

ಪ್ರ | ಯತ್ | ಸಮುದ್ರಂ | ಅತಿ | ಶೂರ | ಪರ್ಷಿ | ಸಾರಯ | ತುರ್ವಶಂ | ಯದುಂ | ಸ್ತಸ್ತಿ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಧುನಿಃ ಕಂಸಯಿತಾ ಶತ್ಕೂಟಾಮಸಿ | ಅತೋ ಧುನಿವಂತೀಃ ಕಂಪನೋ
ಪೇತಕರಂಗವತೀಃ | ಅಥವಾ | ಧುನಿರ್ನಾಮ ಜಲಪ್ರತಿರೋಧಕಾರ್ಯಸುರಃ | ಸ ಏವ ಪ್ರತಿಬಂಧ-
ಕತಯೋ ಯಾಸಾಂ ತಾದೃಶೀಃ | ಅಪ ಋನೋಃ | ಅಗಮಯಃ | ಭೂಮಾವಸಾತಯಃ | ಕತ
ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸ್ತವಂತೀಃ ಪ್ರವಹಂತೀಃ ಸೀರಾ ನ | ನದೀನಾನ್ಮೃತಃ | ಸರಣವತೀರ್ನದೀರಿವ |
ಶದ್ವತ್ಸಂತತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂ ಕೃತ್ವಾ ಹೇ ಶೂರ ಯದ್ಯದಾ ಸಮುದ್ರಮತಿ ಪರ್ಷಿ ಅತಿಕ್ರಮ್ಯ
ಪೂರಯಸ್ಕೃದಕಂ ತದಾನೀಂ ತುರ್ವಶಂ ಯದುಮುಭಾವಪಿ ರಾಜರ್ಷೀ ಸ್ತಸ್ತೃವಿನಾಶಂ ಸಾರಯ |
ಅಸಾಲಯಃ ಸಂಪೂರ್ಣಜಲವರ್ಷಣೇನ | ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರಾಂತರಂ | ತ್ವಮಪೋ ಯದವೇ
ತುರ್ವಶಾಯಾರಮಯಃ | ಋ ೩-೨೧. ೮. | ಇತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಧುನಿಃ (ಅಸಿ)—(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಭಯಿಂದ) ನಡುಗಿಸುವವನಾಗಿದ್ದೀ (ಆದುದರಿಂದ) | ಧುನಿವಂತೀಃ—ಅಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅಧನಾ ಧುನಿನಾಮಕ ಅಸುರನೇ ಪ್ರತಿಬಂಧಕನಾಗಿ ಉಳ್ಳ | ಅಪಃ—ಉದಕಗಳನ್ನು | ಸ್ತವಂತೀಃ—ಪ್ರವಹಿಸುವ | ಸೀರಾಃ ನ—ನದಿಗಳಂತೆ (ಸತತವಾಗಿ) | ಯುನೋಃ—ಹೊರಡಿಸಿದೆ (ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಬೀಳಿಸಿದೆ) (ಹೀಗೆಯೆಮಾಡಿ) | ಶೂರ—ಎಲೈ ಶೂರನೇ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಸಮುದ್ರಂ—ಸಮುದ್ರವನ್ನು | ಪ್ರ ಅತಿ ಪರ್ಷಿ—ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ತುಂಬುತ್ತೀಯೋ | (ತದಾ—ಅಗ) | ತುರ್ವಶಂ—ತುರ್ವಶನೇಬ ಮತ್ತು | ಯದುಂ—ಯದುವೆಂಬ (ರಾಜರನ್ನು) | ಸ್ತಸ್ತಿ—ನಾಶಹೊಂದದಂತೆ | ಸಾರಯ—ರಕ್ಷಿಸಿದೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ನಡುಕವುಂಟುಮಾಡುತ್ತೀಯೇ; ಇಂತಹ ನೀನು ಉದಕಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಧುನಿನಾಮಕ ಅಸುರನನ್ನು ವಧಿಸಿ, ಉದಕಗಳನ್ನು ಪ್ರವಾಹರೂಪವಾಗಿ ಹೊರಡಿಸಿ, ಅದರಿಂದ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಪೂರ್ಣಮಾಡಿ, ತುರ್ವಶ ಮತ್ತು ಯದುಗಳೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ರಾಜರಿಗೆ ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದೆ.

English Translation

You, Indra, are the terrifier (of your foes); you have made the trembling waters overspread (the earth) like flowing rivers. but, hero, when you fill the ocean, you have protected in their well-being Turvasha and Yadu.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಧುನಿಃ—ಕಂಪಯಿಷಾ | ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಡುಗಿಸುವವನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. **ಧೂಷ್ ಕಂಪನೇ** ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾದ ಧುನಿ ಎಂಬ ಪದವು ಧುನಿಃ ಧುನೋತೇಃ (ನಿ. ೫-೧೨) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಧುನಯಃ ಎಂದು ನದೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಪರಿತವಾಗಿದೆ.

ಧುನಿಮತೀಃ ಅಪಃ ಋಣೋಃ—ಕಮ್ಮನೋಪೇತತರಂಗವತೀಃ | ಅಥವಾ ಜಲಪ್ರತಿರೋಧ-ಕಾರೀ ಅಸುರಃ ಸ ಏವ ಪ್ರತಿಬಂಧಕತಯಾ ಯಾಸಾಂ ತಾದೃಶೀಃ ಅಪಃ ಭೂಮಾವಪಾತೆಯಃ | ಉದಕಗಳು ಪ್ರವಹಿಸುವಾಗ ಅಲುಗಾಡುವುದರಿಂದ ತೆರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವುಗಳಾಗಿ ಧುನಿಮತ್ಯಃ ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ಉದಕವನ್ನು ಪ್ರವಹಿಸದಂತೆ ತಡೆಯುವ ಅಸುರನಿಗೆ ಧುನಿ ಎಂದು ಹೆಸರು ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರವಾಹಪ್ರತಿಬಂಧಕನಾದ ಧುನಿಯನ್ನು (ಧುನಿ ಎಂಬ ಅಸುರನನ್ನು) ಹೊಂದಿರುವ ಉದಕಗಳು ಧ್ಯುನಿಮತ್ಯಃ ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಇರುವ ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಭಾವವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಉದಕಗಳು ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಮಾಡಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪ್ರವಂತೀಃಸೀರಾ ನ—ಸರಣವತೀರ್ನದೀರಿವ | ತದ್ವೃತ್ತಂಗತಾಃ | ಸ್ರವಂತ್ಯಃ ಎಂಬ ಪದವು ನದೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನ ಎಂಬ ಪದವು ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನಾಚಕವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಉದಕಗಳು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿ ಹರಿಯುವ ನದಿಗಳ ಹಾಗೆ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಇಂದ್ರನನ್ನು ಶೂರ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸಂಭೋಧಿಸಿ **ಯತ್ ಸಮುದ್ರಮತಿಶರ್ಷಿ ತುರ್ವಶಂ ಯದುಂ ಸ್ತಸ್ತಿ ಪಾರಯ | ಯದಾ ಸಮುದ್ರಮತಿಶ್ರಮ್ಯ ಉದಕಂ ಪೂರಯಸಿ ತದಾನೀಂ ತುರ್ವಶಂ ಯದುಂ ಉಭಾವಪಿ ರಾಜರ್ಷೀ ಸಂಪೂರ್ಣಜಲವರ್ಷಣೇನ ಅವಿನಾಶಂ ಅಪಾಲಯಃ |** ಇಂದ್ರನು ಸಮುದ್ರವೂ ತುಂಬಿ ಹರಿಯುವಂತೆ ಉದಕಗಳಿಂದ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ತುಂಬಿಸಿದಾಗ ಯದು ತುರ್ವಶ ಎಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಗಳು ಇಬ್ಬರೂ ಆತಿವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥವು—**ತ್ವಮಪೋ ಯದವೇ ತುರ್ವಶಾಯಾರಮಯಃ** (ಋ. ಸಂ ೫-೩೧-೮) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸಾಯಣರು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸ್ತಸ್ತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪುಗುದಾಹರಣಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸ ನಃ ಪಿತೇವ ಸೂನವೇಗ್ನೇ ಸೂಪಾಯನೋ ಭವ | ಸಚಿತ್ವಾ ನಃ ಸ್ತಸ್ತಯೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧-೧)

ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತಸ್ತಿ ಎಂಬ ಪದವು ಸ್ತಸ್ತೀತಿ ಅವಿನಾಶಿನಾಮ ಅಸ್ತಿರಭಿಪೂಜಿತಃ ಸು ಅಸ್ತೀತಿ | ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಅಸ್ತಿ ಎಂಬ ಪದವು ಪೂಜಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು (ಸೇರಿ) ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಸು ಅಸ್ತಿ ಸ್ತಸ್ತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಅವಿನಾಶಿ—ನಾಶರಹಿತವಾದುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಎಂದು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು

ಸ್ವಸ್ತಿರಿದ್ಧಿ ಪ್ರಪಥೇ ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ರೇಕ್ಷಸ್ವತ್ಯಭಿ ಯಾ ವಾಮನೋತಿ |
ಸಾ ನೋ ಅವಾ ನೋ ಅರಣೇ ನಿ ಸಾತು ಸ್ವಾವೇಶಾ ಭವತು ದೇವಗೋಪಾ |

(ಪು. ಸಂ. ೧೦-೬೩--೧೬)

ಸ್ವಸ್ತಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ದೇವತೆಯು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಾಸನಾಡುತ್ತಿರುವ ಕಾರಣ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನ ದೇವತೆಯೆಂದೂ, ಆ ದೇವಿಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸ್ವಸ್ತಿರೇವ ಹಿ ಪ್ರಪಥೇ ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ರೇಕ್ಷಸ್ವತೀ ಧನವತ್ಯಭ್ಯೇತಿ ಯಾ ವಸೂನಿ ವನನೀಯಾನಿ
ಸಾ ನೋಽವಾ ಗೃಹೇ ಸಾ ನಿರಮಣೇ ಸಾ ನಿರ್ಗಮನೇ ಸಾತು ಸ್ವಾವೇಶಾ ಭವತು ದೇವೀ
ಗೋಪ್ತೀ ದೇವಾನ್ ಗೋಪಾಯತ್ಪ್ರೀತಿ ದೇವಾ ಏನಾಂ ಗೋಪಾಯತ್ಪ್ರೀತಿ ವಾ |

(ನಿ. ೧೧-೪೮)

ಇದಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗಚಾರ್ಯರು—ಸ್ವಸ್ತಿದೇವಿಯು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಶಂಸಾರ್ಹಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಸರ್ವರಿಗೂ ಧನವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುವವರೆಂತೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾಗಿರುವ ಉದಕದಿಂದ ಕೂಡಿದವಳಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವಾಸನಾಡುತ್ತಿರುವ ನಮ್ಮನ್ನು ಆ ದೇವಿಯು ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ನಾವು ಸುಖವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವಹಾಗೆ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ಈ ದೇವಿಯು ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ನಮ್ಮನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಲಿ ದ್ಯುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಮಾಧ್ಯಮಿಕರಾದ ದೇವತೆಗಳೂ ಅಥವಾ ರಕ್ಷಿಗಳೂ ಕೂಡ ಈ ದೇವಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಧುನಿಃ—ಧುರ್ಣ ಕಂಪನೇ. ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಔಪಾದಿಕ ನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಧುನಿಮತೀಃ—ಧುನಿಃ ಆಸಾಂ ಸಂತಿ ಇತಿ ಧುನಿಮತ್ಯಃ ತಾಃ. ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೀಪ್.

ಋಣೋಃ--ಋಣು ಗತೌ. ಧಾತು. ತನಾದಿ. ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇಕಾರ ಲೋಪ. ತನಾದಿಕ್ರೈಜ್ಞಾಭ್ಯುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಏಕರಣ. ಸಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಪಃ—ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಂತರೂಪ. ಊಡಿಂದ ಪದಾ—(ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೀರಾಃ—ಸಿರ್ಣ ಭಂಧನೇ ಧಾತು. ತುಸಿಚಿಮೀನಾಂ ದೀರ್ಘಕ (ಉ. ಸೂ ೩-೧೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋ ದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶೂರ ಎಂಬುದೂ ಇದೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವವಂತೀಃ—ಸ್ಯು ಗತೌ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಉಗಿತತ್ವ (ಪಾ.ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾ಼. ದ್ವೀಶಿಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಧೀಷ್ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪರ್ಷಿ—ಪ್ತ್ಯ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ. ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಾರಯೆ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಅಚೋಞ್ಚಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಅದೇಶ ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ ಅಯಾದೇಶ. ಅತೋಹೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗ ಲುಕ್. ತಿದಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಮಸ್ಮಾಕಮಿಂದ್ರ ವಿಶ್ವಧ ಸ್ಯಾ ಅವ್ಯಕ್ತಮೋ ನರಾಂ ನೈಪಾತಾ |
 ಸ ನೋ ವಿಶ್ವಾಸಾಂ ಸ್ಪೃಧಾಂ ಸಹೋದಾ ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ | ಅಸ್ಮಾಕಂ | ಇಂದ್ರ | ವಿಶ್ವಧ | ಸ್ಯಾಃ | ಅವ್ಯಕ್ತಮಃ | ನರಾಂ | ನೈಪಾತಾ |
 ಸಃ | ನಃ | ವಿಶ್ವಾಸಾಂ | ಸ್ಪೃಧಾಂ | ಸಹೋದಾಃ | ವಿದ್ಯಾಮಃ | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಮಸ್ಮಾಕಂ ವಿಶ್ವಧ ವಿಶ್ವಸ್ಮಿನ್ನಪಿ ಕಾಲೇ ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾರೈರ್ವಾವ್ಯಕ್ತಮಃ | ಯದ್ವಾ | ದಾತ್ವತಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ್ಯಾಃ | ಭವ | ತಥಾ ನರಾಂ ನೈಪಾತಾಸ್ಯದೀಯೂನಾಂ ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿರೂಪಾಣಾಂ ಬಹೂನಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ರಕ್ಷಕೋ ಭವ | ಅಪರೋ ನೈಪಾತೋನುನಾದಃ | ಶಿಂಚಿ ಸ ತ್ವಂ ವಿಶ್ವಾಸಾಂ ಸ್ಪೃಧಾಂ ಸರ್ವಾಸಾಂ ಸ್ಪೃಧಾನಿಮಿತ್ತಾನಾಮಸ್ಮಕ್ಷೇನಾನಾಂ ಸಹೋದಾಸ್ತಾಸಾಮರ್ಥಾಯೈ ಬಲಸ್ಯ ದಾತಾ ಭವ | ವಿದ್ಯಾಮೇತಿ ಗತಂ ||

! ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ !

(ದೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ! ತ್ವಂ—ನೀನು | ಅಸ್ಮಾಕಂ—ನಮಗೆ | ವಿಶ್ವಧ—ಸಮಸ್ತಕಾಲ
 ಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಸಮಸ್ತವಿಧವಾಗಿ) | ಅವ್ಯಕತಮಃ—ರಕ್ಷಕರಲ್ಲಿ (ದಾತೃಗಳಲ್ಲಿ) ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠನು | ಸ್ಯಾಃ—ಆಗು |
 (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ನರಾಂ ನೈಸಾತಾ—ನಮ್ಮ ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿ ನರರ ರಕ್ಷಕನೂ (ಆಗು) | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತೂ)
 ಸಃ—ಅಂತಹ ನೀನು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ವಿಶ್ವಾಸಾಂ—ಸಮಸ್ತವಾದ | ಸ್ವೃಧಾಂ—ಸ್ವರ್ಧಾನಿಮಿತ್ರಕವಾದ ನಮ್ಮ
 ಸೇನೆಗೆ | ಸಹೋದಾಃ (ಸ್ಯಾಃ)—ಬಲದಾಯಕನಾಗು | (ವಯಂ—ನಾವೂ) | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನು | ವೃಷನಂ—
 ಬಲವನ್ನೂ | ಜೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮು—(ನಿನ್ನನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಪಡೆಯೋಣ.

! ಭಾವಾರ್ಥ !

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸಮಸ್ತಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಸ್ತವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸುವವನು ನೀನೇ ;
 ನೀನೇ ನಮ್ಮ ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸು, ನಮ್ಮ ಸೇನೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಬಲದಾನವನಾದು, ನಮಗೆ ಆಹಾರ, ಬಲ
 ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation.

Be Indra, at all times our especial defender, the preserver of
 our people, the bestower of strength upon all these our emulous (followers),
 that we may obtain food, strength, and long life.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ವಿಶ್ವಧ ಅವ್ಯಕತಮಃ ಸ್ಯಾಃ— ವಿಶ್ವಸ್ಮಿತ್ಕಾಲೇ ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾರೈರ್ವಾ ದಾತೃತಮಃ ಭವ | ಇಂದ್ರ
 ನನ್ನು ಸಂಪೋಧಿಸಿ, ಅವನು ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮ ವಿಕಸಯದಲ್ಲಿ
 ಸೌಮ್ಯನಾಗಿರುವಂತೆಯೂ, ನಮ್ಮ ಸತ್ಯಸ್ವಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಯುವವನಾಗಿಯೂ, ನಮ್ಮ ಯಾಗವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿರು
 ವಂತೆ ತಿಳಿಯುವವನಾಗಿಯೂ, ಅಥವಾ ನಮ್ಮ ವಿಕಸಯದಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನಾಗಿಯೂ, ಇರಲಿ ಎಂದು
 ಆಶಿಸಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಉದೀರತಾನುವರ ಉತ್ಪರಾಸೆ ಉನ್ನೈಧ್ಯಮಾಃ ಪಿತರಃ ಸೋಮ್ಯಾಃ |

ಅಸುಂ ಯ ಈಯುರವ್ಯಕ್ತಾಃ ಪಿತೃಜ್ಞಾಸ್ತೇನೋಽವಂತು ಪಿತರೋ ಹವೇಷು ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೫-೧)

ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅವ್ಯಕ್ತಾ ಅನಮಿತ್ರಾಃ ಸತ್ಯಜ್ಞಾ ವಾ, ಯಜ್ಞಜ್ಞಾ ವಾ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿ
 ದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು, ಅನಮಿತ್ರಾಃ ಸಾಮ್ಯಮುಪಗತಾಃ ತಮ್ಮನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವವರ ವಿಕಸಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ
 ವಿಧವಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಇರುವವರು, ಸತ್ಯವನ್ನೂ ಯಜ್ಞವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವವರು, ಎಂದು ಅವ್ಯಕ್ತ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು
 ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದ್ರನು ಅವ್ಯಕ್ತಮನಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ನರಾಂ ನೈಸಾಕಾ—ಅಸ್ತದೀಯಾನಾಂ ಪುತ್ರೈಭ್ಯತ್ಯಾದಿರೂಪಾಣಾಂ ಬಹೂನಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಸರ್ವದಾ ರಕ್ಷಕೋ ಭವ | ಯಜಮಾನರಾದ ನಮಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವ (ಪುತ್ರರು) ಮಕ್ಕಳು, ದಾಸರು ಇವರೇ ಮೊದಲಾದ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ನಮ್ಮ ಜನರನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಯಾವಾಗಲೂ ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ

ವಿಶ್ವಾಸಾಂ ಸ್ವೃಧಾಂ ಸಯೋದಾಃ— ಸರ್ವಸಾಂ ಸ್ವರ್ಧಾನಿಮಿತ್ತಾನಾಂ ಅಸ್ಮತ್ಪ್ರೇನಾನಾಂ ಅರ್ಥಾಯ ಬಲಸ್ಯ ದಾತಾ ಭವ | ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ವರ್ಧಿಷ್ಟುಗಳಾಗಿರುವ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮ ಸಹಾಯಕರಿಗೆ ಅವರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯು ಹೆಚ್ಚುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಬಲವನ್ನು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಉಂಟುಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಅಶಂಕಿಸಿದೆ.

ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹಿಂದೆ ಎರಡು ಮೂರುಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಬಲವನ್ನೂ ದಾನಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದೋಣವೆಂದು ಆಶಿಸಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿಶ್ವಧ—ವಿಶ್ವ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ತಸಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪೈಮೋದರಾದೀನಿ ಯೈಭೋಪದಿಷ್ಟಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೀಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವ್ಯಕತಮಃ—ನಾಸ್ತಿ ವೃಕಃ ಅಸ್ಮಿನ್ ಇತಿ ಅವ್ಯಕಃ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ನೌಞ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಾಯಿನೇತಮುಬಿಷ್ಟನೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನೈಸಾಕಾ—ಇಲ್ಲಿ ನೈ ಶಬ್ದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಕರ್ತ೦ ಯಲ್ಲಿ ತ್ವಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವೃಧಾಮ್—ಸ್ವರ್ಧ ಸಂಘರ್ಷೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವೂ ಆಕಾರಲೋಪವೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಪಸ್ಮೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚಿತ್ತೈತೀಯಾದೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಮತ್ಸ್ಯಪಾಯೀತಿ ಪಥಚಮೇಕಾದತಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಸ್ತ್ಯನ್ಯಂದಂ | ಆದ್ಯಾ ಸ್ಯಂಧೋ-
 ಗ್ರೀವೀ ಬೃಹತೀ ದ್ವಿತೀಯಪಾದಸ್ಯ ದ್ವಾದಶಾಕ್ಷರತ್ವಾದಿತರೇಷಾಂ ತ್ರಯಾಣಾಮಷ್ಟಾಕ್ಷರತ್ವಾಚ್ಚ |
 ದ್ವಿತೀಯಶ್ಲೋಕೈಸ್ತಂಕುಸಾರಿಣ್ಯರೋಬೃಹತೀ ವಾ ಸ್ಯಂಧೋಗ್ರೀವೀ ವಾ | ಅನು. ೨.೩. | ಇತ್ಯುಕ್ತ-
 ಲಕ್ಷಣಸಿದ್ಧಾಂತಾಃ | ಅಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ತಿಷ್ಟಾಸ್ತಿಷ್ಟುಬಂತಪರಿಭಾಷಯೋ ಅನಷ್ಟುಭಂ ತ್ರಿತಿ
 ವಿಶೇಷವಚನೇನಾಪೋದಿತತ್ವಾದನುಷ್ಟುಭಃ | ಮತ್ತಿ ಪಳಾನುಷ್ಟುಭಂ ತು ತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತಂ ತ್ವಾದ್ಯಾ
 ಸ್ಯಂಧೋಗ್ರೀವೀತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ || ದ್ವಿತೀಯೇ ಸ್ವರಸಾಮ್ನಾನ್ಯೈಶ್ಚಃ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಃ | ಅಭಿಜಿತ್ವೈ-
 ದತ್ವೈಷ್ಠ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಮತ್ಸ್ಯಪಾಯಿ ತೇ ಮಹ ಏಮೇನಂ ಪ್ರತ್ಯೇತನ | ಆ ೮೫. | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಮತ್ಸ್ಯಪಾಯಿ ತೇ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಋಕ್ಯುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಮುಷಿಯು, ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ— ಆದ್ಯಾ ಸ್ಯಂಧೋಗ್ರೀವೀ ಬೃಹತೀ ದ್ವಿತೀಯಪಾದಸ್ಯ ದ್ವಾದಶಾಕ್ಷರತ್ವಾದಿತರೇಷಾಂ ತ್ರಯಾಣಾಮಷ್ಟಾಕ್ಷರತ್ವಾಚ್ಚ | ದ್ವಿತೀಯಶ್ಲೋಕೈಸ್ತಂಕುಸಾರಿಣ್ಯರೋ ಬೃಹತೀ ವಾ ಸ್ಯಂಧೋಗ್ರೀವೀ ವಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು (ಅನುಕ್ರ. ೨-೩) ಎಂದರೆ, ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದಕ್ಕೆ ೧೨ ಅಕ್ಷರಗಳೂ ಉಳಿದ ಮೂರು ಪಾದಗಳಿಗೆ ಎಂಟಿಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಛಂದಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಕಾರ ಇಂತಹ ಋಕ್ಯಿಗೆ ಸ್ಯಂಧೋಗ್ರೀವೀ ಬೃಹತೀ ಅಥವಾ ಉರೋಬೃಹತೀ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಎರಡನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ೧೨ ಅಕ್ಷರಗಳಿದ್ದು ಉಳಿದ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟಿಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ನೈಂಕುಸಾರಿಣೀ ಬೃಹತೀ ಛಂದಸ್ಸೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಯು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸವು. ಉಳಿದ ಋಕ್ಯುಗಳು ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತಿ ಪಳಾನುಷ್ಟುಭಂ ತು ತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತಂ ತ್ವಾದ್ಯಾ ಸ್ಯಂಧೋಗ್ರೀವೀ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಎರಡನೆಯ ಸ್ವರ ಸಾಮ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಋಕ್ಯುಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರೀಯ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಪರಿಸರ್ಜಿಸೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶೌತಸೂತ್ರದ ಅಭಿಜಿತ್ವೈದತ್ವೈಷ್ಠ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮತ್ಸ್ಯಪಾಯಿ ತೇ ಮಹ ಏಮೇನಂ ಪ್ರತ್ಯೇತನ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೮-೫)

ಸೂಕ್ತ—೧೨೫

ಮಂಡಲ-೧ || ಅನುವಾಕ—೨೩ || ಸೂಕ್ತ—೧೨೫ ||

ಅಷ್ಟಕ-೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೧೮ ||

- | ಸೂಕ್ತ ಪದ್ಧಿರುವ ಋಕ್ಯಂಪ್ಯ—೬ |
- | ಋಷಿ—ಅಗಸ್ತ್ಯಃ |
- | ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ |
- | ಛಂದಃ—೧. ಸ್ಯಂಧೋಗ್ರೀವೀ ಬೃಹತೀ | ೨.೫. ಅನುಷ್ಟುಪ್ |
- ೬. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ |

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮತ್ಸ್ಯಸಾಯಿ ತೇ ಮಹಃ ಪಾತ್ರಸ್ಯೇವ ಹರಿವೋ ಮತ್ಸ್ಯರೋ ಮದಃ |

ವೃಷಾ ತೇ ವೃಷ್ಣ ಇಂದುರ್ವಾಜೀ ಸಹಸ್ರಸಾತಮಃ || ೧ ||

|| ಪದನಾಠಃ ||

ಮತ್ಸಿ | ಅಸಾಯಿ | ತೇ | ಮಹಃ | ಪಾತ್ರಸ್ಯೇವ | ಹರಿಸ್ತಮಃ | ಮತ್ಸ್ಯರಃ | ಮದಃ |

ವೃಷಾ | ತೇ | ವೃಷ್ಣೇ | ಇಂದುಃ | ವಾಜೀ | ಸಹಸ್ರಸಾತಮಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಹರಿವೋ ಹರಿಭ್ಯಾಂ ತದ್ವನ್ನಿಂದ್ರ ಮಹೋ ಮಹಾನ್ ಪೂಜ್ಯೋಽಯಂ ಸೋಮಃ ಪಾತ್ರಸ್ಯೇವ ತಪ್ತತ್ರೇಣೀವ ಸೋಮಪಾತ್ರೇಣ ಯಥಾ ಧಾರ್ಯತೇ ಸೋಮಸ್ತತ್ಪದ್ಮಶೇನ ತೇ ತ್ವಯಾ | ತ್ವತೀಯಾರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ | ಯದ್ವಾ | ಪಾತ್ರಸ್ಯೇವ ತೇ. ತವ ಸ್ವಭೂತೋ ಮಹೋ ಮಹಾನ್ ಸೋಮ ಇತಿ ನಾ ಯೋಜನಾ | ಅಸಾಯಿ | ಪೀಯತೇ || ಆಶಂಸಾಯಾ-ವಿವಕ್ಷಿತಶ್ಚಾದ್ಯೂತವಕ್ತ್ರಯೋರಗಃ || ಯತಃ ಪಿಬಸಿ ಆತೋ ಮತ್ಸಿ | ಮಾದ್ಯಸಿ ಮಾದಯಸ್ವ ವಾ | ಪಾತ್ರೇ ಯಥಾ ಸೋಮಃ ಪೂರ್ಯತೇ ತಥಾತ್ಯಧಿಕಂ ಪಿಬ ಸೀತ್ಯಾ ಚಿ ಮಾದಯಸ್ವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ವೃಷ್ಣೇ ತೇಽಭಿಮತವರ್ಷಿತ್ರೇ ತುಭ್ಯಂ | ಚಿತುರ್ಥ್ಯರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ | ಮತ್ಸ್ಯರೋ ಮದಸಾಧನೋ ಮದಸ್ತರ್ಪಯಿಶಾ ವೃಷಾ ವರ್ಷಿತೇಂದಃ ಕ್ಷೇದಯಿಶಾ | ಆಹ್ಲಾದಕಾರೀತ್ಯರ್ಥಃ | ವಾಜ್ಯನ್ನವಾನ್ | ಅನ್ನವಾರ್ಯತ್ವಪ್ತಿಸದ್ವ್ಯಾವಾದನ್ನವಾನಿತ್ಯಚ್ಯುತೇ | ಸಹಸ್ರಸಾತಮೋಽಪರಿಮಿತದಾತ್ಯತಮಃ ಸಹಸ್ರಪುರುಷಸಂಭಜನಶರ್ಯಾಪ್ತ-ಶಕ್ತ್ಯತಿಶಯೋ ವಾ ಬಿವಮುದಾನುಭಾವಃ ಸೋಮಃ ಸಂಪಾದಿತಃ | ತಂ ಪಿಬೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಶ್ಲೋಕಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೆ) ಹರಿವಃ—ಎಲೈ ಹರಿನಾಮಕ ಅಶ್ವದ್ವಯವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ವೃಷ್ಣೇ—ಕಾಮವರ್ಷಕನಾದ | ತೇ—ನಿನಗೋಸ್ಕರ | ಮತ್ಸ್ಯರಃ—ಮದಸಾಧನವೂ | ಮದಃ—ತೃಪ್ತಿಕರವೂ | ವೃಷಾ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದವೂ | ಇಂದುಃ—ಕ್ಷೇದನಕಾರಿಯೂ (ಹರ್ಷಕಾರಿಯೂ) | ವಾಜೀ—ಅನ್ನವಿಶಿಷ್ಟವೂ (ಅನ್ನದಂತೆ ತೃಪ್ತಿಕರವೂ) | ಸಹಸ್ರಸಾತಮಃ—ಅಪರಿಮಿತವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ (ಸೋಮವು ಸಂಪಾದಿತವಾಗಿದೆ) | ಮಹಃ—ಮಹನೀಯವಾದ ಈ ಸೋಮವು | ಪಾತ್ರಸ್ಯೇ ಇವ—ಪಾತ್ರೆಯಿಂದ ಹೇಗೆ ಧರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೋ ಹಾಗೆ | ತೇ—ನಿನ್ನಿಂದ | ಅಸಾಯಿ—ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ | (ಅದರಿಂದ) ಮತ್ಸಿ—ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತೀಯೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಹರಿನಾಮಕ ಅಶ್ವಯುಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಕಾಮವರ್ಷಕವೂ, ತೃಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಂತೋಷದಾಯಕವೂ, ಹರ್ಷಕಾರಿಯೂ, ಅನ್ನದಂತೆ ತೃಪ್ತಿಕರವೂ, ಅಸರಿಮಿತ ಅನಂದದಾಯಕವೂ ಆದ ಸೋಮರಸವು ನಿನಗೋಸ್ಕರ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ, ಈ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಸೋಮವನ್ನು, ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಭರ್ತಿಯಾಗಿ ತುಂಬುವಂತೆ, ಆತ್ಮಧಿಕವಾಗಿ ಪಾನಮಾಡಿ, ಅದರಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗು.

English Translation.

Lord of steeds, you are exhilarated when the sacred (Soma juice) has been imbibed by you as by its (appropriate) vessel, for to you, showerer (of benefits), it is exhilarating, inebriating, invigorating, the yielder of delight, (satisfying as) food, and the giver of a thousand (pleasures).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

“ದ್ವಿತೀಯೇ ಸ್ವರಸಾಮ್ನಿ.....” ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳ ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವರಸಾಮ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸತಕೃ ಮಂತ್ರಗಳೆಂದು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸ್ವರಸಾಮವೆಂಬುದು ಕೆಲವು ಯಾಗದಿನಗಳ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿದೆ. ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲೂ, ಅದರ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲೂ ಸ್ವರಸಾಮದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ.

“ಅಭಿಷ್ಠವತ್ಯೃತಃ ಪೂರ್ವಃ ಸ್ವರಸಾಮಾನಃ | ಸ್ವರಾಣಿ ತ್ವಿಹ ಪೃಷ್ಠಾನಿ | ತೇಷಾಂ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಾ ಯಜ್ಞಾಯಥಾ ಅಪೂರ್ವಮತ್ಸೈಸಾಯಿ ತೇ ಮಹ.....”

(ಆ. ಶ್ರೌ. ೮-೫)

ಎಂಬ ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಅಭಿಷ್ಠವತ್ಯೃತಃ ಯಃ ಪೂರ್ವಸ್ತೃತಸ್ತೇನಾತಿವಿಷ್ಠಾನಿ ವತ್ಸ್ಯಮಾಣಗುಣವಿಶಿಷ್ಠಾನಿ ತ್ರೀಣಿಹಾನಿ ಸ್ವರಸಾಮಸಂಜ್ಞಾನಿ ಭವಂತಿ | ಸ್ವರಸಂಜ್ಞಾಕಾನಿ ಸಾಮಾನಿ ಏತೇಷ್ಯಹಸ್ಸು ಪೃಷ್ಠಾನಿ ಭವಂತಿ | ಏತದೇವೈಷು ಸ್ವರಸಾಮಶಬ್ದಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಂ | ಯಥಾಸಂಖ್ಯೇನ ತೇಷಾಮೇತೇ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಾ ಭವಂತಿ |

(ನಾರಾಯಣಕೃತ ವೃತ್ತಿಃ).

ಅಭಿಷ್ಠವಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ದಿನಗಳಿಗೆ ಸ್ವರಸಾಮವೆಂಬ ಸಂಕ್ಷೇಪವಿದೆ. ಸ್ವರಸಂಜ್ಞಾಕಗಳಾದ ಸಾಮಗಳು ಈ ಅಹಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಪೃಷ್ಠಸಂಜ್ಞಾತ್ಮಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಅದೇ ಸ್ವರಸಾಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದಿದೆ. ಇದೇ ಅಂಶವನ್ನು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಸ್ವರಸಾಮದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಸ್ವರಸಾಮ್ನ ಉಪಯಂತೀನೋ ವೈ ಲೋಕಾಃ ಸ್ವರಸಾಮಾನ ಇಮಾನ್ಸೈ ಲೋಕಾನ್ ಸ್ವರಸಾಮಭಿರಸ್ಪೃಶ್ಯಂತಸ್ತತ್ಸ್ವರಸಾಮ್ನಾಂ ಸ್ವರಸಾಮತ್ವಂ ತದೈತ್ಯಸ್ವರಸಾಮ್ನ ಉಪಯಂತೈಷ್ಟೇವೈನಂ ತಲ್ಲೋಕೇಷ್ವಾಭವಂತಿ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೪-೧೯)

ಈ ಮೂರು ಲೋಕಗಳೇ ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳು. ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ಸ್ವರಸಾಮಗಳಿಂದ ಈ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ದಿನಗಳಿಗೆ ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಈ ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರಿಂದಲೇ ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ಆದಿತ್ಯನನ್ನು ಮೂರುಲೋಕಗಳ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೂ ಕಾರಕನಾಗಿರುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾರೆ, ಎಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ವಿವರಣೆಯನ್ನು Haug ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ

This etymology is certainly fanciful. Swara cannot be traced to the root ಸ್ವೃಣ್, a modification of ಪ್ರೀ to love. The name literally means "The samans of the tones" This appears to refer to some peculiarities in their intonations. These Samans being required only for great ಸತ್ತೆ, which have been out of use for at least a thousand years it is difficult now to ascertain the exact nature of the Samans.

(Aiteraya Brahmana. P. 290 Translation by Haug.)

ಸ್ವೃಣ್ ಎಂದು ರೂಪಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪ್ರೀ ಎಂಬ ಧಾತುವೇ ಈ ಾದ ಮೂಲವೆಂದು ತೋರಿಸುವ ನಿರ್ವಚನವು ಅಷ್ಟು ಸಮರ್ಪಕವಾದುದಲ್ಲ ಸ್ವರವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕದ್ದೂ ಸತ್ತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿವತ್ಕರದ್ದೂ ಆದ ಸಾಮಗಳಿಗೆ ಈ ಹೆಸರರಬೇಕು. ಸಹಸ್ರಾರು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಯಾಗಾದಿಗಳು ಈಗ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಆ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಪಲ್ಲಬ್ಧತಿದ್ದ ಸಾಮಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ, ಸ್ವರವಿಧಾನವನ್ನು ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಮೇಲ್ಕಂಡ ಪಂಡಿತನು ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಸ್ವರಸಾಮಾದಿನಗಳ ಪರಿಗಣನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಆದಿತ್ಯನ ಪರಿಭ್ರಮಣಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ, ಈ ದಿನಗಳಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಪರದಿನಗಳಲ್ಲೂ ನೆರವೇರತಕ್ಕ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಗಳನ್ನೂ ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ತಸ್ಯ ವೈ ದೇವಾ ಆದಿತ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವರ್ಗಾಲೋಕಾದವ ಪಾಶಾದವಿಭಯುಸ್ತಂ ತ್ರಿಭಿಃ ಸ್ವರ್ಗೀಲೋಕೈರವಸ್ತಾತ್ರೈತ್ಯೈತ್ಯೈಭುವನ್ ಸ್ತೋಮಾ ವೈ ತ್ರಯೋ ಲೋಕಾಸ್ತಸ್ಯ ಪರಾಚೋಽತಿಪಾಶಾದವಿಭಯುಸ್ತಂ ತ್ರಿಭಿಃ ಸ್ವರ್ಗೀಲೋಕೈಃ ಪರಸ್ತಾತ್ರೈತ್ಯೈತ್ಯೈಭುವನ್ ಸ್ತೋಮಾ ವೈ ತ್ರಯಃ ಸ್ವರ್ಗಾ ಲೋಕಾಸ್ತತ್ರಯೋಽವಸ್ತಾತ್ಸಪ್ತದಶಾ ಭವಂತಿ ತ್ರಯಃ ಪರಸ್ತಾನ್ಮಧ್ಯ ಏಷ ಏಕವಿಂಶತಿ ಉಭಯತಃ ಸ್ವರಸಾಮಭಿರ್ಧೃತ ಉಭಯತೋ ಹಿ ವಾ ಏಷ ಸ್ವರಸಾಮಭಿರ್ಧೃತಸ್ತಸ್ಮಾದೇಸೋಽತರೇಮಾಲೋಕಾನ್ಯನ್ನ ವ್ಯಥತೇ |

(ಐ ಬ್ರಾ. ೪-೮೧)

ದೇವತೆಗಳು ಆದಿತ್ಯನ ಪತನವುಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಹೆದರಿ, ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಆಧಾರಸ್ತಂಭವನ್ನು ಆದಿತ್ಯನಿಗೆ ಆಸರೆಯನ್ನೂ ಗೃಹಿಸಿದರು. ಸ್ವರಸಾಮಗಳೇ ಈ ಆಧಾರಸ್ತಂಭಗಳು. ಅನಂತರ ಪುನಃಪತನದಿಂದ ಬೆದರಿ, ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಮೇಲೂ ಸಹ ಸ್ವರಸಾಮರೂಪವಾದ ಆಧಾರಸ್ತಂಭವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಇವೇ ಈ ಮೂರು

ಲೋಕಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿವೆ. ಏಕವದ್ದಿನಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಯವತ್ರಯವೂ, ಪಶ್ಚಾತ್ತದ್ವಯವಾದ ಸ್ತ್ರೀಯವತ್ರಯವೂ ಸೇರಿ ಸಪ್ತದಶಸ್ತ್ರೋಮಗಳ ಸಮುದಾಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳ ಅವಲಂಬನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದೂ ಆದಿತ್ಯನನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಏಕವಿಂಶಾಹವಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ವರನಾಮಗಳಿಂದ ಧೃತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಆದಿತ್ಯನ ಭ್ರಮಣಕ್ಕೆ ಯಾವ ತಡೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

**ತೇಷಾಂ ವೈ ದೇವಾಃ ಸಪ್ತದಶಾಸಾಂ ಪ್ರವ್ಲಯಾದಬಿಭಯುಃ ಸಮಾ ಇವ ವೈ ಸ್ತ್ರೋಮಾ ಅವಿ-
ಗೂಹ್ಯಾ ಇನೇಮೇ ಹ ನ ಪ್ರವ್ಲಿಯೇರನ್ನಿತಿ ತಾನ್ ಸವ್ಯಃ ಸ್ತ್ರೋಮೈರವಸ್ತಾತ್ಪ್ರಾರ್ಯಾರ್ಷನ್
ಸವ್ಯಃ ಪೃಷ್ಠೈಃ ಪರಸ್ತಾತ್ಪ್ರದ್ಯುದಭಿಜಿತ್ವರ್ಷಸ್ತ್ರೋಮೋಽವಸ್ತಾದ್ಭವತಿ ವಿಶ್ವಜಿತ್ವರ್ಷಸ್ಯಾಃ
ಪರಸ್ತಾತ್ಪ್ರವ್ಲಯಾನುಭಯತಃ ಪರೈಷಂತಿ ಭೃತ್ಯಾ ಅಶ್ವನ್ಯಯಾಯ |**

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೪-೧೯)

ಸ್ವರನಾಮರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಸಪ್ತದಶಸ್ತ್ರೋಮಗಳೂ ಸಹ ಅವಲಂಬನವಿಲ್ಲದೇ ಪತನವನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದೆಂಬ ಭಯದಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಅವುಗಳ ಅಭಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಸ್ತ್ರೋಮಗಳಿಂದಲೂ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪೃಷ್ಠಗಳಿಂದಲೂ ಮುಚ್ಚಿದರು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳ ಪೂರ್ವದಿನವಾದ ಅಭಿಜಿತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಸ್ತ್ರೋಮಗಳಿಂದಲೂ, ಅದರ ಪರದಿನವಾದ ವಿಶ್ವಜಿತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪೃಷ್ಠವನ್ನೂ ಪರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳು ಸಪ್ತದಶಸ್ತ್ರೋಮವನ್ನು ಪತನದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸ್ವರನಾಮಗಳ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸ್ತ್ರೋತ್ರಾದಿಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಇದರ ಉತ್ತತ್ತಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ, ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ,

**ತ್ರಿಷ್ಪುಭಂ ಛಂದೋಃ ಗ್ರೀಷ್ವಾದೈತೋರ್ನಿರಮಿಮಾತ ತ್ರಿಷ್ಪುಭಃ ಸ್ವಾರಮಿತಿ ತ್ರಿಷ್ಪುಭಕ್ಕಂದವಃ
ಸ್ವಾರಗಂಸಾಮ ನಿರಮಿಮಾತ ಸ್ವಾರಾದಂತರಾಮ ಇತಿ |**

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೮-೧-೧೮)

ವಿಶ್ವಕರ್ಮನು ಗ್ರೀಷ್ಮರುತುವಿನಿಂದ ತ್ರಿಷ್ಪುಭಂ ಛಂದಸ್ಸನ್ನೂ ತ್ರಿಷ್ಪುಭಂ ಛಂದಸ್ಸಿನಿಂದ ಸ್ವರನಾಮವನ್ನೂ, ಸ್ವರನಾಮದಿಂದ ಅಂತರಾಮಗ್ರಹವನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಗವಾಂ ಅಯನಂ ಎಂಬ ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸತಕ್ಕ ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳು ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದವು. ಈ ಆಚರಣೆಗೆ ಕಾಲವಿಭಜನವು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ.

1. ಪ್ರಾಯಣೀಯ ಅತಿರಾತ್ರಃ ಪ್ರಾರಂಭದ ದಿನ.
2. ಚತುರ್ವಿಂಶಾಹ.... ಚತುರ್ವಿಂಶಸ್ತ್ರೋಮಾತ್ಮಕವಾದದು.
3. ಪ್ರತಿವಾಸದಲ್ಲೂ ನಾಲ್ಕು ಅಭಿಭವವಡಹಗಳನ್ನೂ ಒಂದು ಪೃಷ್ಠಾಪವಡಹವನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಐದು ಮಾಸಗಳು.
4. ಅಭಿಜಿತ್ತಿನವನ್ನೂ ಮೂರು ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡ ಮಾಸವು (ಆರನೆಯದು)
5. ಏಕವಿಂಶಸ್ತ್ರೋಮವನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡ ವಿಷುವದ್ದಿನವು.
6. ವಿಶ್ವಜಿತ್ತಿನವನ್ನೂ ಮತ್ತೆ ಮೂರು ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡ ಸಪ್ತಮ ಮಾಸವು. ಇತ್ಯಾದಿ

ಈ ರೀತಿ ಗವಾಂ ಅಯನದ ಕಾಲವಾದ ಸಂವತ್ಸರದ ಅಂಗವಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದೂ, ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದೂ ಆದ ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳ ಉತ್ತತ್ತಿಕ್ರಮವನ್ನೂ ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸಂವತ್ಸರಾಚ್ಛೇತುವರ್ಗಾಂತಮುಃ | ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಭಿಪ್ಲವಂ ಕ್ಷತ್ರೈಶ್ಚೈಷ್ಯಮಗ್ನೀರಭಿಜಿತ-
ಮದ್ಭೈಃ ಸ್ವರಸಾನ್ನ ಅದಿತ್ಯಾದ್ವಿಷುವಂತಮುಕ್ತಾಃ ಸ್ವರಸಾಮಾನಃ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೨-೧-೨೨)

ಸಂವತ್ಸರದಿಂದ ಚತುರ್ವಿಂಶಾವೂ, ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭಿಪ್ಲವವೂ, ಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಸೃಷ್ಟ್ಯವೂ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಅಭಿಜಿತ್ತೂ, ಅಪ್ಸಿನಿಂದ ಸ್ವರಸಾಮವೂ ಅದಿತ್ಯನಿಂದ ವಿಷುವದ್ದಿನವೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾದವು. ಇವು ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಇದಲ್ಲದೇ ಅಪ್ಸಿಗೂ ಅದಿತ್ಯನಿಗೂ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದೆಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಶತಪತಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ

ಅಥ ಯತ್ಸ್ವರಸಾಮ್ನು ಉಪಯಂತಿ | ಅಪ ಏವ ದೇವತಾಂ ಯಜಂತ ಅಪೋ ದೇವತಾ
ಭವಂತಸಾಗ್ಂ ಸಾಯುಜ್ಯಗ್ಂ ಸೇಲೋಕತಾಂ ಜಯಂತಿ | ಅಥ ಯದ್ವಿಷುವಂತಮುಪಯಂತಿ |
ಅದಿತ್ಯಮೇವ ದೇವತಾಗ್ಂ ಯಜಂತ ಅದಿತ್ಯೋ ದೇವತಾ ಭವಂತ್ಯಾದಿತ್ಯೈ ಸಾಯುಜ್ಯಗ್ಂ
ಸೇಲೋಕತಾಂ ಜಯಂತ್ಯುಕ್ತಾಃ ಸ್ವರಸಾಮಾನಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೨-೧-೨-೧೩)

ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವರೆಲ್ಲಾ ಸ್ವರಸಾಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೂ ಅಧಿದೇವತೆಯೂ ಆದ ಅಪ್ಸನ್ನೇ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಪೂಜೆಯ ಫಲವಾಗಿ ಅಪ್ಸಿನೊಡನೆ ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ ಆದರಂತೆಯೇ ವಿಷುವದ್ದಿನದಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವವರು ತತ್ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಅದಿತ್ಯನೊಡನೆ ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ ಇದು ಸ್ವರಸಾಮಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಪುರುಷನಿಗೂ ಗವಾನಯನ ಕಾಲವಾದ ಸಂವತ್ಸರಕ್ಕೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ,

ಪುರುಷೋ ವೈ ಸಂವತ್ಸರಃ | ತಸ್ಯ ಸಾದಾದೇವ ಪ್ರಾಯೋಣೀಯೋಽತಿರಾತ್ರಃ ಸಾದಾಭ್ಯಾಗ್ಂ ಹಿ
ಪ್ರಯಂತಿ. || ೧ ||

ಅಯಮೇವ ದಕ್ಷಿಣೋ ಬಾಹುರಭಿಜಿತ್ | ಇಮ ಏವ ದಕ್ಷಿಣೋ ತ್ರೆಯಃ ಪ್ರಾಣಾಃ ಸ್ವರಸಾ-
ಮಾನೋ ಮೂರ್ಧಾ ವಿಷುವಾನಿಮ ಏವೋತ್ತರೇ ತ್ರೆಯಃ ಪ್ರಾಣಾಃ ಸ್ವರಸಾಮಾನಃ || ೨ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೨-೧-೪-೨)

ಸಂವತ್ಸರವೇ ಪುರುಷನು, ಗವಾನಯನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭದಿನವಾದ (ಪ್ರಾಯೋಣೀಯ) ಅತಿರಾತ್ರವೇ ಅವನ ಪಾದವು. ಪಾದವು ಸಂಚಾರಸಾಧನವಾಗುವಂತೆ ಈ ಅತಿರಾತ್ರವು ಕರ್ಮನಿರ್ವಹಣಾರೂಪವಾದ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಿರುತ್ತದೆ..... ಅಭಿಜದ್ದಿನವೇ ಅವನ ಬಲಭುಜವು ಅಭಿಜದ್ದಿನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸ್ವರಸಾಮಗಳೇ ಅವನ ಬಲಭಾಗದ ಮೂರು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಗಳು ವಿಷುವದ್ದಿನವೇ ಮೂರ್ಧವು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸ್ವರಸಾಮಗಳೇ ಎಡಭಾಗದ ಮೂರು ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಾಣಗಳು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ ಮತ್ತು ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಗಾನ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸ್ವರಸಾಮಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ, ಗಾನಮಾಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ವಿಮರ್ಶಿಸುತ್ತಾ, Eggingling ಎಂಬ ಅಂಗ್ಕ ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

‘ಸ್ವಾರಸಾಮನ್’ is called a chanted verse which has no special concluding ನಿಧನ or finale, but in which the ಸ್ವರಿತ (circumflex), or first rising then falling pitch of the final vowel, takes the plan of the finale, whence ಸ್ವಾರ is often explained by ಸ್ವರನಿಧನ i. e., having the ಸ್ವರಿತ for its ನಿಧನ. In ಪಂಚನಿಶ್ಚಾಹ್ಯಣ (IX. 3. 11) the ಸ್ವಾರಸಾಮನ್ is prescribed in case the Udgatris have previously committed an excess in their chantingIn Latyayana Srouta Sutra (VI. 9. 6) Svvara samans thus treated are called ಪದಾನುಸ್ವಾರಾಣಿ whilst those with which the musical syllables " ಹಾ ಇ " are used with a similar effect, are called ಹಾಯಿಕಾರಸ್ವಾರಾಣಿ ”

(Sacred Books of the East. Vol. XLIII. P. 6-7)

ಪ್ರಕೃತವಾದ " ಮತ್ಸ್ಯಪಾಯಿ " ಎಂಬ ಮಂತ್ರವುಳ್ಳ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ವಿಷುವದ್ವಿನ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ (ಎರಡನೇ ಭಾಗದ) ಸ್ವರಸಾಮನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು " ಮತ್ಸ್ಯಪಾಯಿ ತೇ ಮಹ ವಿಮೇನಂ ಪ್ರತ್ಯೇತನ " ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯನರು (ಆಶ್ವ. ಶ್ಲೋ. ೮-೫) ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಹರಿವಾಚಿ—ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಹರೀ ಇಂದ್ರಸ್ಯ (ನಿ. ೨-೨೮) ಎಂದು ಪಾರಮಾಡಿವೆ. ಇಂದ್ರನ ವಾಹನಗಳಿಗೆ ಹರೀ ಎಂದು ಹೆಸರು ಇರುವ ಕಾರಣ ಸಾಯಣರು ತದ್ವನ್ ಇಂದ್ರ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಪಾತ್ರಸ್ಯೇವ ತೇ ಅಪಾಯಿ—ಸೋಮಪಾತ್ರೇಣ ಯಥಾ ಧಾರ್ಯತೇ ಸೋಮಃ ಯದ್ವಾ ಪಾತ್ರಸ್ಯೇವ ತೇ ತವ ಸ್ವಭೂತೋ ಮಹಾನ್ ಸೋಮ ಇತಿ ನಾ ಯೋಜನಾ | ಪಾತ್ರಸ್ಯೇವ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸೋಮಪಾತ್ರೆಯಿಂದ ಸೋಮರಸವು ತುಂಬಿ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಹಾಗೆ ಎಂದು ತ್ವತೀಯಾಂಕವಾದ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ಮಹಃ ಎಂಬ ಪದವೂ ಪ್ರೋಚ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿರುವಂತೆ ಪ್ರಭೂತ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಹಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಭೂತವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಪಾತ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಸೋಮಪಾನಾರ್ಹನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸ್ವಭೂತವಾಗಿರುವ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸೋಮರಸವು ಪಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅರ್ಪಿತವಾಗಿರುವಕಾರಣ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಆಶಂಸಿಸಿದೆ.

ಮತ್ಸಿ—ಮಾಡ್ಯಸಿ ಮಾದಯಸ್ವ ನಾ | ಪಾತ್ರೇ ಯಥಾ ಸೋಮಃ ಪೂರ್ಯತೇ ತಥಾ ಅತ್ಯಧಿಕಂ ಪಿಬ ಸೀತ್ಯಾ ಚ ಮಾದಯಸ್ವ | ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವು ತುಂಬಿರುವಂತೆ, ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಅದನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ, ಮದವನ್ನು ಹೊಂದಲಿ ಎಂಬ ಆಶಂಸೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಸೋಮರಸವು ಮತ್ಸೇರಃ—ಮದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಾಧನವಾದದ್ದು. ಮದಃ—ಸಂಶೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು, ವರ್ಷಿತಾ—ಬಲವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು, ಇಂದ್ರಃ—ಆಹ್ಲಾದವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವುದು, ಎಂದು ಸೋಮದ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವಾಜೀ—ಅನ್ನವು ತೃಪ್ತಿಜನಕವಾದುದರಿಂದ ಅನ್ನವಾನ್ ಎಂದೂ, **ಸಹಸ್ರಸಾತಮಃ**—ಅಪರಿಮಿತವಾಗಿ ದಾನವನಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಧವಾ ಸಹಸ್ರ ವೀರರನ್ನು ತಡೆಯುವ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿ ಮಾಡುವುದೆಂದೂ ಸೋಮರಸಪ್ರಭಾವವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ ಈ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಪಾನಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮತ್ಸಿ—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. **ಖರಿಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಚಿತ್ವ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಸಿಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಸಾಯಿ—ಸಾ ಪಾನೇ ಧಾತು **ಅಶಂಸಾಯಾಂ ಭೂತವಚ್ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭೂತಕಾಲ ಪ್ರತ್ಯಯ ಲುಬ್ ಬರುತ್ತದೆ. (ಕರ್ಮಣಿ) ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಚಿಣ್ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಚಿಣಾದೇಶ **ಅತೋಯುಕ್ ಚಿಣ್ ಕೃತೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯುಕಾಗಮು **ಚಿಣೋ ಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ತಿಬಂತವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮು ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಪಾತ್ರಸ್ಯ ಇವ—ಸುಸಾಂ ಸುಪೋ ಭವಂತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೃತೀಯಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಬಂದಿದೆ.

ಮತ್ತರಃ—ಮದೀ ಹರ್ಷೇ. ಧಾತು. **ಕೃಧಾಮದಿಭ್ಯಃ ಕಿತ್** (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಖರಿ ಚಿ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತು ದಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ **ಚಿತ್** ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಮದಃ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ **ಮದೋನುಪಸರ್ಗೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಂದುಃ—ಉಂದೀ ಕ್ಲೇದನೇ. ಧಾತು. **ಉಂದೇರಿಚ್ಛಾದೇಃ** (ಉ. ಸೂ. ೧-೨) ಉನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ಅದಿಗೆ ಇಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸಹಸ್ರಸಾತಮಃ—ಸಹಸ್ರಂ ಸನುತೇ ದದಾತಿ ಇತಿ ಸಹಸ್ರಸಾಃ ಷಣು ದಾನೇ. ಧಾತು. **ಜನಸನಮಿನ ಕೃಮಗನೋ ವಿಟ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ವಿಡ್ಧನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೯-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಆತ್ವ. ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ತಮವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧ ||

। ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರಃ ।

ಆ ನಸ್ತೇ ಗಂತು ವತ್ಸರೋ ವೃಷಾ ಮದೋ ವರೇಣ್ಯಃ ।
 ಸಹಾವ್ರಾ ಇಂದ್ರ ಸಾನಸಿಃ ಪೃತನಾಷಾಳಮರ್ತ್ಯಃ ॥ ೨ ॥

। ಪದಪಾಠಃ ।

ಆ | ನಃ | ತೇ | ಗಂತು | ಮತ್ಸರಃ | ವೃಷಾ | ಮದಃ | ವರೇಣ್ಯಃ |

ಸಹವ್ರಾನ್ | ಇಂದ್ರ | ಸಾನಸಿಃ | ಪೃತನಾಷಾಟ್ | ಅಮರ್ತ್ಯಃ ॥ ೨ ॥

॥ ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತ್ವಾಂ ನೋಽಶ್ವದೀಯೋ ಮತ್ಸರೋ ಮರ್ಷಣಸಾಧನಃ ಸೋಮ ಆ ಗಂತು । ಅಗಚ್ಛತು । ಕೀದೃಶೋಽಯಂ । ವೃಷಾ ವರ್ಷಕಃ ಮದಸ್ತರ್ಪಯಿಶಾ ವರೇಣ್ಯೋ ವರಣೀಯಃ ಸಹಾವಾನ್ ಸಹಾಯವಾನ್ ಸಹಸಾ ಬಲೇನ ತದ್ವಾನ್ವಾ ಸಾನಸಿಃ ಸಂಭಜನೀಯಃ ಪೃತನಾಷಾಟ್ ಶತ್ರುಸೇನಾಯಾ ಅಭಿಭವಿತಾ ಅಮರ್ತೋಽವಿನಾಶೀ । ಈದೃಶಃ ಸೋಮಸ್ತ್ವಾಮಾಗಚ್ಛತು । ಯದ್ವಾ । ಉತ್ತರಾರ್ಧ ಇಂದ್ರಸರತಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಃ । ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸಹಾವಾನಶ್ವದ್ವತ್ಸರೋಮಸಹಾಯವಾನ್ ಬಲವಾನ್ವಾ ಸಾನಸಿರಸಾಭಿಃ ಸಂಭಜನೀಯಃ ಪೃತನಾಷಾದಮರ್ತ್ಯಕೃ ಭವಸಿ ॥

॥ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ॥

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ನಃ—ನಮ್ಮದಾದ | ವೃಷಾ—ಕಾಮವರ್ಷಕವೂ | ಮದಃ—ತೃಪ್ತಿಕರವೂ | ವರೇಣ್ಯಃ—ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವೂ | ಸಹಾವಾನ್—ಸಹಾಯ (ಬಲ) ವಿಶಿಷ್ಟವೂ | ಸಾನಸಿಃ—ಅನುಭೂಯವೂ | ಪೃತನಾಷಾಟ್—ಶತ್ರುನಾಶಕವೂ ಮತ್ತು | ಅಮರ್ತ್ಯಃ—ಅವಿನಾಶಿಯೂ ಆದ | ಮತ್ಸರಃ—ಮದಸಾಧನವಾದ ಸೋಮರಸವು | ತೇ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಆ ಗಂತು—ಸೇರಲಿ | [ಅಥವಾ ನಃ ವೃಷಾ, ಮದಃ, ವರೇಣ್ಯಃ—ಕಾಮವರ್ಷಕವೂ, ತೃಪ್ತಿಕರವೂ, ನರಣೀಯವೂ | ಮತ್ಸರಃ—ಮದಸಾಧನವೂ ಆದ ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಸೋಮರಸವು | ತೇ ಆ ಗಂತು—ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇರಲ್ಪಿ(ಅದನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ನೀನು) | ಸಹಾವಾನ್—ಬಲಶಾಲಿಯೂ | ಸಾನಸಿಃ—ನಮ್ಮಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯನೂ | ಪೃತನಾಷಾಟ್—ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ | ಅಮರ್ತ್ಯಃ—ಅವಿನಾಶಿಯೂ (ಆಗುತ್ತೀಯೆ).]

। ಛಾಂದೋಃ ।

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಕಾಮವರ್ಷಕವೂ, ತೃಪ್ತಿಕರವೂ, ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವೂ, ಮದಸಾಧನವೂ ಆದ ಸೋಮ ರಸವು ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇರುತ್ತದೆ, ಅದನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ನೀನು, ಬಲಶಾಲಿಯೂ, ನಮ್ಮಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯನೂ, ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ, ಅವಿನಾಶಿಯೂ ಆಗು

English Translation.

May our Soma libation reach you, (for it is) exhilarating, invigorating, inebriating, most precious : it is companionable, Indra, enjoyable, the over-thrower of hosts, immortal.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತರಃ, ವೃಷಾ, ಮದಃ, ವರೇಣ್ಯಃ, ಸಹಾವಾನ್, ಸಾನಸಿಃ, ಪೃತನಾಷಾಟ್ ಅಮರ್ತ್ಯಃ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಗಳಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವು ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿಯೇ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿಲ್ಲ.

ಪೃತನಾಷಾಟ್—ಪೃತನಾಃ ಎಂಬ ಪದವು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಸೇನಾಜನಗಳಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಸೇನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಶತ್ರುಸೇನೆಯನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ನೋಡುವು ಉಂಟುಮಾಡುವುದೆಂದು, **ಶತ್ರುಸೇನಾಯಾಃ ಅಭಿಭವಿತಾ**, ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಈ ಪದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದ್ದು ಇಂದ್ರನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದೆಂದು ರೂಢನಾದ ವ್ಯವಹಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಇದು ಕೇವಲ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರದೆ ಅಗ್ನಿಯ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದ್ದು ಅವರ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಶ್ರುಣೋತ ಧೂಮಂ ವೃಷಣಂ ಸವಾಯೋಽಸ್ರೇಧಂತ ಇತನ ವಾಜಮಚ್ಚ |

ಅಯಮಗ್ನಿಃ ಪೃತನಾಷಾಟ್ ಸುವೀರೋ ಯೇನ ದೇವಾಸೋ ಅಸಹಂತ ದಸ್ಯೂನ್ ||

(ಋ. ಸಂ ೩-೨೯೯)

ಎಂಬಲ್ಲಿ **ಪೃತನೋಪಲಕ್ಷಿತಂ ಯುದ್ಧಂ ಸಹಮಾನಃ** ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು **ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಂತೇ ಅತ್ರ ಯೋದ್ಧಾರಃ** ಽತಿ **ಪೃತನಾಃ ಸಂಗ್ರಾಮಾಃ | ಯೋಧರು ಸೇರಿ ಗುಂಪುಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಾನವಾದುದರಿಂದ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಪೃತನಾ** ಎಂಬ ಹೆಸರೆಂದು ಒಂದು ಕಡೆಯೂ (ಋ. ಸಂ ೩-೪೯-೨), ಅಲ್ಲದೇ,

ಇಮಂ ನರೋ ಮರುತಃ ಸಕ್ಲತಾ ವೃಥಂ ಯಸ್ತಿಸ್ತಾಯಃ ಶೇವ್ಯಧಾಸಃ |

ಅಭಿ ಯೇ ಸಂತಿ ಪೃತನಾಸು ದೂಢ್ಯೋ ವಿಶ್ವಾಹಾ ಶಕ್ತುಮಾದಭಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೧೬ ೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ **ಪೃತನಾಸು ಸೇನಾಸು ತದುಪಲಕ್ಷಿತೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು** ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಯೂ ಸಾಯಣರು ಈ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದವನ್ನು **ಸಂಗ್ರಾಮ** ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ, (ನಿ. ೩-೯) ಇಂತಹ ಶತ್ರುಸೈನ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತ ಶತ್ರುಬಲವನ್ನು ಸಹಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಗಾಗಲಿ ಈ ವಿಶೇಷಣವಿರುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಸೋಮನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಮತ್ಸರಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಮದಹೇತುವೆಂದು ಒಂದರ್ಥವೂ, ಮಾತ್ಸರ್ಯವಂತಃ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಸಹ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

ಮತ್ಸರಃ ಸೋಮೋ ಮಂದತೇಸ್ತೃಪ್ತಿಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೨-೨೫)

ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಒಟುಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಮಂದ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೆಂದೂ, ಮತ್ಸರ ಇತಿ ಲೋಭ ನಾಮ | ಅತ್ಯಾಶೆಯನ್ನೂ ಅಹಮಹಮಿಕೆಯನ್ನೂ ತೋರಿಸತಕ್ಕದ್ದಾದುದರಿಂದ ಮತ್ಸರವೆಂಬ ಹೆಸರಿಂದೂ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನವಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಮದಹೇತುವೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಇತರ ಯಜ್ಞಗಳ ಸೋಮರಸಗಳೊಂದಿಗೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಉತ್ತರಾರ್ಥಃ ಇಂದ್ರಪರತೆಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯೇಃ ಉತ್ತರಾರ್ಥವು ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿಯೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಉಚಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಇದರಿಂದ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಇಂದ್ರನು—ಆಸ್ತದತ್ತೆ ಸೋಮಸಹಾಯವಾನ್, ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಸೋಮರಸದ ಸಹಾಯವುಳ್ಳವನು ಎಂದೂ, ಅಥವಾ ಬಲವಾನ್—ಬಲವುಳ್ಳವನೆಂದೂ, ಸಾನಸೀಃ—ಯಜಮಾನರಿಂದ ಹೊಂದಲರ್ಹನಾಗಿರುವನೆಂದೂ, ಸ್ತೃತನಾಷಾಢಮತ್ಸರೈಶ್ಚ—ಯುದ್ಧಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿ, ಶತ್ರುಸೇನೆಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ಮತ್ತು ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತನಾಗಿರುವವನು ಎಂದೂ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಗಂತು—ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಏರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಧಾತು ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸವರ್ಣ. ತಿಜಂತ ಸಿಘತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರೇಣ್ಯಃ—ವೃಜ್ ವರಣೇ ಧಾತು. ವೃಜ್ ಏಣ್ಯಃ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಣ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವೃಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಸಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹವಾನ್—ಮತುಪ್ ಬಂದಾಗ ಮಾಧುಸಧಾಯಾಶ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಪ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದ್ಯುತ್ಯತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರ ಎಂದು ಮುಂದೆ ಇರುವಾಗ ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಸಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಪ. ಆತೋಟಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕ ಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾನಸೀಃ—ಷಣ ಸಂಭಕ್ತಿ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಾನಸಿಧರ್ಣಸಿ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೫೪೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ, ವೃದ್ಧಿಯೂ, ಅಂತೋದಾತ್ಸಸ್ವರವೂ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ.

ವೈತನಾಪಾಟ್—ಪದ ಮರ್ಪಣೇ. ಧಾತು. ಛಂದಸಿಸಹಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ
 ಣೈ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ ಸೂ. ೮-೩-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ಸಹೇಃ ಸಾಡಃ ಸಃ
 (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪದಾಂತದಲ್ಲಿ ಧಾತು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ
 ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಪದಸಾತಃ ||

ತ್ವಂ ಹಿ ಶೂರಃ ಸನಿತಾ ಚೋದಯೋ ಮನುಷೋ ರಥಂ |

ಸಹಾವಾನ್ದಸ್ಯಮವ್ರತಮೋಷಃ ಪಾತ್ರಂ ನ ಶೋಚಿಷಾ || ೩ ||

|| ಪದಸಾತಃ ||

ತ್ವಂ | ಹಿ | ಶೂರಃ | ಸನಿತಾ | ಚೋದಯಃ | ಮನುಷಃ | ರಥಂ |

ಸಹಾವಾನ್ | ದಸ್ಯಂ | ಅವ್ರತಂ | ಪಿಷಃ | ಪಾತ್ರಂ | ನ | ಶೋಚಿಷಾ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಖಲು ಶೂರಃ ಶೌರ್ಯೋಪೇತಃ ಸನಿತಾ ದಾತಾಸಿ | ಅತೋ ಮನುಷೋ
 ಮಾನುಷ್ಯಸ್ಯ ಮೇ ರಥಂ ರಂಹಣಂ ಸ್ತಂದನಂ ಮನೋರಥಂ ನಾ ಸ್ವರ್ಗಮನಸಾಧನಂ ಯಜ್ಞಾಖ್ಯಂ
 ರಥಂ ನಾ ಚೋದಯಃ | ಪ್ರೇರಯ | ಕಿಂಚಿ ತ್ವಂ ಸಹಾವಾನ್ ಸೋಮಸಹಾಯವಾನ್ ಬಲವಾನ್ವಾ
 ಭೂತ್ವಾ ದಸ್ಯಮುಪಕ್ಷಪಯಿತಾರಮವ್ರತಮಕರ್ಮಾಣಮನನುಷ್ಠಾಯಿನೋಷಃ | ದಹ | ಕಿಮಿವ |
 ಶೋಚಿಷಾ ದೀಪ್ತ್ಯಾ ಜ್ವಾಲಯಾಗ್ನಿಃ ಪಾತ್ರಂ ನ ಸ್ವಾಧಾರಂ ಪಾತ್ರನಿಶೇಷಮಿವ | ಯಾಗಾಧಿಕಾರೀ
 ಸನ್ಯೋ ನ ಯಜತೇ ತಂ ದಹೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಶೂರಃ—ಶೂರನಾದ | ತ್ವಂ ಹಿ—ನೀನೇ ಅಲ್ಲವೇ | ಸನಿತಾ—
 (ನಮಗೆ) ದಾತೃವಾಗಿರುವುದು | (ಆದುದರಿಂದ) ಮನುಷಃ—ಮನುಷ್ಯನಾದ ನನ್ನ | ರಥಂ—ಮನೋರಥವನ್ನು
 (ಸ್ವರ್ಗಮನಸಾಧನವಾದ ಯಜ್ಞಲಕ್ಷಣರಥವನ್ನು) | ಚೋದಯಃ—ಪ್ರೇರಿಸು | (ಕಿಂಚಿ ತ್ವಂ—ಮತ್ತೂ
 ನೀನು) | ಸಹಾವಾನ್—ಸೋಮಸಹಾಯವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿ (ಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿ) | ದಸ್ಯಂ—ಹಂಸಕನೂ |
 ಅವ್ರತಂ—ಕರ್ಮವಿಲ್ಲದವನೂ ಆದವನನ್ನು | ಶೋಚಿಷಾ—ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ (ಅಗ್ನಿಯು) | ಪಾತ್ರಂ ನ—ಸ್ವಾಧಾರ
 ವಾದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ದಹಿಸುವಂತೆ | ಪಿಷಃ—ದಹಿಸು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಶೂರನೂ ಮತ್ತು ನಮಗೆ ದಾತೃವೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ; ಮನುಷ್ಯನಾದ ನನ್ನ ಮನೋ ರಥವನ್ನು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವನ್ನು ವರ್ಧಿಸುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸು, ಮತ್ತು ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ನೀನು (ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಿ ಯಾಗಿದ್ದು) ಕರ್ಮಾಚರಣೆ ಮಾಡದವನೂ, ಹಿಂಸಕನೂ ಆದವನನ್ನು, ಅಗ್ನಿಯು ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಸ್ವಾಧಾರಭೂತವಾದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ದಹಿಸುವಂತೆ ದಹಿಸು.

English Translation.

You are a hero, a benefactor, accelerate the vehicle of man (that bears him to heaven), consume, mighty one, the irreligious Dasyu, as a (wooden) vessel is burnt by fire.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಸನಿತಾ—ದಾತಾ | ಈ ಪದವು ದಾನಶೀಲನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಇಂದ್ರನು ಮನುಷ್ಯನಾಗಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಾದವರ ರಥಂ—ರಂಜಣಂ, ಸ್ತೌದನಂ, ಮನೋರಥಂ, ವಾ, ಸ್ವರ್ಗಗಮನಸಾಧನಂ ಯಜ್ಞಾಖ್ಯಂ ರಥಂ ವಾ—ಇಷ್ಟಗಳು ನೆರವೇರುವಂತೆ ಅಥವಾ ಯಜಮಾನರು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಸಾಧನವಾದ ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ರಥವು ನೆರವೇರುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ರಥಃ—ಎಂಬ ಪದವು ರಥೋ ರಂಜತೇರ್ಗತಿಕರ್ಮಣಃ ಗಮನಾರ್ಥಕವಾದ ರಂಜ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ, ಅಥವಾ ಸ್ಥಿರತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ವಿಪರೀತಸ್ಯ—ಸ್ಥಿರ ಎಂಬ ಪದವು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದಾಗ ರಥ ಎಂಬ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು, ಎಂದೂ, ಅಥವಾ, ರಮಮಾಣೋಽಸ್ಮಿಸ್ತಿಷ್ಯತಿತಿ ವಾ ರಸತೇರ್ವಾ ರಸತೇರ್ವಾ (ನಿ. ೯-೧೨) ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು ಸುಖವಾಗಿ ಇರುವ ಸನ್ನಿವೇಶಸಾಧನವು ಎಂದೂ, ರಸ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ರಸ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ವನಸ್ಪತೇ ವೀಡ್ಯಂಗೆೋ ಹಿ ಭೂಯಾ ಅಸ್ತತ್ಸಖಾ ಪ್ರತರಣಃ ಸುವೀರಃ |
ಗೋಭಿಃ ಸಂನದ್ಗೋ ಅಸಿ ವೀಳಯಿಸ್ವಾಸ್ಥಾತಾ ತೇ ಜಯತು ಜೇಶ್ವಾನಿ ||

(ಮು. ಸಂ. ೬-೪೭-೨೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ರಥದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ರಂಜ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ರಥ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಓಡಾಡತಕ್ಕ ಪುತ್ರರಿಗೂ ಈ ಪದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತೌದನರೂಪವಾದ ಮನೋರಥವೆಂದು ಒಂದು ಬಗೆಯಾಗಿಯೂ, ಸ್ವರ್ಗಗಮನಸಾಧನವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞರೂಪದಲ್ಲರತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ರಥವೆಂದು ಇನ್ನೊಂದುಬಗೆಯಾಗಿಯೂ ರಥ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಹಾವಾನ್—ಸೋಮಸಹಾಯವಾನ್ ಬಲವಾನ್ ವಾ | ಸಹಃ ಎಂಬ ಪದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (೧. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ—ಸಹವಾನ್ ಎಂಬ ಪದವು

ಶ್ಯಮೂ ಷು ನಾಜಿನಂ ದೇವಜೂತಂ ಸಹಾವಾನಂ ತರುತಾರಂ ರಥಾನಾಮ್ |
ಅರಿಶ್ಯನೇಮಿಂ ಪೃತನಾಜಮಾಶುಂ ಸ್ಯಸ್ತಯೇ ತಾಕ್ಷ್ಯಮಿಹಾ ಹುವೇಮು ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೭೮-೧)

ಉದಾಹೃತವಾದ ಋಕ್ವೆನಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ತಂತಂ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—ಸಹಾವಾನಂ ಸಹಃ ಬಲಂ ತೇನ ತದ್ವಂತಂ ಸಹಶ್ಯಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವೆಂದೂ, ಅದನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು, ಸೋಮರೂಪವಾದ ಸಹಾಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನು ಅಥವಾ ಬಲವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದಸ್ಯಂ—ಉಪಕ್ಷಪಯಿತಾರಂ | ಯಾಸ್ಯರು ದಸ್ಯುದ್‌ಸ್ಯತೇಃ ಕ್ಷಯಾರ್ಥಾದುಪದಸ್ಯಂತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ರಸಾಃ ಉಪದಾಸಯತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ (೧. ೭-೨೩) ಹಿಂಸೆಮಾಡು ಅಥವಾ ನಾಶಗೊಳಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ದಸು ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ದಸ್ಯು ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಉದಕಗಳ ಶೋಷಿತವಾಗುವುವು, ಕರ್ಮಗಳು ನಾಶವಾಗುವುವು, ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುವುದೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ನಾಶಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದಸ್ಯಂ ಎಂಬ ಈ ಪದವು ಅವೃತಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ವ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅವೃತಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಕರ್ಮಾಣಂ ಅನನುಷ್ಠಾಯಿನಂ—ಯಾಗರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಆಚರಿಸದೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವವನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ದಹ—ನಾಶಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಆದೇಶವೂ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶೋಷಿಷಾ ಪಾತ್ರಂ ಜ್ವಾಲಯಾ ಅಗ್ನಿಃ ಸ್ವಾಧಾರಂ ಪಾತ್ರವಿಶೇಷಮಿವ—ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ತನ್ನ (ತನ್ನಿಗೆ) ಆಶ್ರಯವಾದ ಇಂಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಸುಡುವಹಾಗೆ, ಯಾಗಾಧಿಕಾರೀ ಯೋ ನ ಯಜತೇ ತಂ ದಹ ಯಾಗವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡದೆ ಉದಾಸೀನಭಾವದಿಂದ ಇರುವವನಾದರೆ, ಅವನನ್ನೂ ಇಂದ್ರನು ನಾಶಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಉಪಮಾನ ನಿರ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ದೇವ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಕಾಸಾತ್ಮಕವಾದುದೂ, ದೈವ್ಯೀತನಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ದಾನಾತ್ಮಕವಾದುದೂ (೧. ೭-೧೫) ಆದ ಯಾವ ಅರ್ಥವು ತೋರುವುದೋ ಅದಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕ್ಷಯಾತ್ಮಕವಾದುದೂ, ಅಂಧಕಾರಮಯವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಹಿಂಸಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ ಅರ್ಥವನ್ನು ದಸ್ಯುಶಬ್ದವು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ವೃತ್ರಾದಿ ಅಸುರರೆಲ್ಲರೂ ಈ ದಸ್ಯುವಿನ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವರು. ನೀರನ್ನು ಪ್ರವಹಿಸಿದಂತೆ ತಡೆಯುವುದೂ, ಬೆಳಕನ್ನು ಮುಚ್ಚುವುದೂ ಇವರ ಕೃತ್ಯಗಳಾದುದರಿಂದ ಇವರ ನಾಶವನ್ನು ಮಾಡಿ ನೀರನ್ನು ಹರಿಯಿಸಿ ಬೆಳಕನ್ನು ಹರಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ದಸ್ಯುಹಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ದಸ್ಯು ಶಬ್ದವು ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ, ಕರ್ಮ ಹೀನರಾದ ಮಾನವರ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ತೃಂ ಹ ನು ತ್ಯದದಮಾಯೋ ದಸ್ಯೂ ರೇಕಃ ಕೃಷ್ಣೀರವನೋರಾರ್ಯಾಯಾ |

(ಋ ಸಂ. ೬-೧೮ ೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ದಸ್ಯೂನ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಹೀನಾನ್ ಜನಾನ್ ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದೆ. ಇಂತಹ ವೃತ್ತಾದಿ ರೂಪವಾದ ದಸ್ಯುಗಳನ್ನೂ ಕರ್ಮಹೀನರೂಮಾನವರೂಪರೂ ಆದ ದಸ್ಯುಗಳನ್ನೂ ನಾಲಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ದಸ್ಯುಹಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಸಹಜವಾಗಿದೆ.

ಕುವಿತ್ಸಸ್ಯ ಪ್ರ ಹಿ ವ್ರಜಂ ಗೋಮಂತಂ ದಸ್ಯುಹಾ ಗಮತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೫-೨೪)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಇಂದ್ರನ ಅತ್ಯತಿರಯವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ದಸ್ಯುಹನನದಿಂದ ಆದ ಲೋಕರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು

ಆರೈ, ದಸ್ಯು ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಎರಡು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗುಂಪಿನ ಜನರನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಸಂಕೇತ ಪದಗಳೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತವಾಗಿದೆ. ಆಯ್ದರೆಂಬುವರು ಸಂಸ್ಕೃತರೆಂದೂ, ದಸ್ಯುಗಳು ಅಸಂಸ್ಕೃತರಾಗಿಯೂ ವರ್ಣವಿಚಾರ ವ್ಯಕ್ತವರಾಗಿಯೂ ಇದ್ದ ಜನರೆಂದೂ ಈ ಎರಡು ಗುಂಪಿನ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಇತಿಹಾಸಕಾರರು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ದ್ದಾರೆ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಳೊಡನೆ ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ಸನಿಕಾ—ಪಣು ದಾನೇ ಧಾತು ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ತ್ವ. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ಯಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯಧಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬೋದೆಯಃ—ಚುದ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಖ್—(ಪಾ. ಸೂ ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಡರ್ಧದಲ್ಲಿ ಲಜ್ ಸತ್ಯಾಪಸಾತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಣೆಜ್. ಸಿಪ್. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣೆಚಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. ಣೆಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘುಪಥಿಗೆ ಗುಣ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವ ವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಣೆಜ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದಸ್ಯುಮ್—ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ. ಧಾತು. ಯಜಿಮನಿ ತುಂಧಿ—(ಉ. ಸೂ ೩-೩೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ವೃಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯಧಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಕಾರ ಇತ್ತಾದ ಯುವಿಗೆ ಅನಾದೇಶ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅನಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅವ್ರತಮ್—ನ ವಿದ್ಯತೇ ವ್ರತಮ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಮ್. ನೆಜ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಿಷಃ—ಉಪ ದಾಹೇ ಧಾತು ಭವ್ವದಿ. ಲೋಟ್ ಅರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಛಂದಸವಾಗಿ ಲಜ್. ಮರ್ದಮ್

ಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಛಾಂದಸವಾಗ್ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಶೋಚಿಷಾ—ಶುಚಿ ಶೋಕೇ. ಧಾತು. ಅರ್ಚಿತುಚಿಹು—(ಉ. ಸೂ. ೨೧-೨೩-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮುಷಾಯ ಸೂರ್ಯಂ ಕನೇ ಚಕ್ರಮಿಶಾನ ಓಜಸಾ |

ವಹ ಶುಷ್ಣಾಯ ವಧಂ ಕುತ್ಸಂ ನಾತಸ್ಯಾಶ್ಚೈಃ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮುಷಾಯ | ಸೂರ್ಯಂ | ಕನೇ | ಚಕ್ರಂ | ಈಶಾನಃ | ಓಜಸಾ |

ವಹ | ಶುಷ್ಣಾಯ | ವಧಂ | ಕುತ್ಸಂ | ನಾತಸ್ಯಾ | ಅಶ್ಚೈಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಕನೇ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿನ್ನಿಂದ್ರ ಈಶಾನಃ ಸಮರ್ಥಃ ಸನ್ ಸೂರ್ಯಂ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ || ಸುಪಾಂ ಸುಪೋ ಭವಂತೀತಿ ಸ್ವೈಕವಚನಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನಾದೇಶಃ || ತತ್ಸಂಬಂಧಿ ಚಕ್ರಮೇಕಮೋಜಸಾ ಬಲೇನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತಿಶಯೇನ ಮುಷಾಯ | ಅಮುಷ್ಣಾಃ || ಛಂದಸಿ ಶಾಯಜೀತಿಶಿ ಶಾಯಜಾದೇಶಃ || ಪೂರ್ವಂ ಸೂರ್ಯರಥಸ್ಯ ಚಕ್ರದ್ವಯಮಸ್ತಿ ಏಕಮಿಂದ್ರೋ ಮುಮುಷ ಇತಿತಿಹಾಸಃ | ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರಾಂತರಂ | ಪ್ರಾನ್ಯಚ್ಚೈಕ್ರಮವ್ವಹಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಕುತ್ಸಾಯಾನ್ಯತ್ | ಋ. ೫. ೨೯. ೧೦. | ಇತಿ | ಕಿಂಚಿ ಶುಷ್ಣಾಯೈತನ್ನಾಮಕಾರ್ಯಾಸುರಾಯ ತದ್ವಧಾರ್ಥಂ | ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥೇ ನಾ ಚತುರ್ಥೇ | ಶುಷ್ಣಂ ಹಂತುಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕುತ್ಸಂ ಕರ್ತನಸಾಧನಂ ವಧಂ ವಜ್ರಂ ನಾತಸ್ಯ ನಾಯೋರಶ್ಚೈರ್ವಾಯುರ್ವೇಗೈರ್ವಾಶ್ಚೈರ್ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ ವಹ | ಅವಹಃ | ಶುಷ್ಣಂ ಹಂತುಂ ವಜ್ರಮಧಾರಯಃ | ಯದ್ವಾ | ಶುಷ್ಣವಧಾಯ ವಜ್ರಮವಹಃ | ತಂ ಚಿಹತ್ವಾ ತದೀಯೈರ್ವಾಯುರ್ವೇಗೈರಶ್ಚೈಸ್ತದುಸಲಕ್ಷಿತೈಸ್ತದೀಯೈರ್ಧನೈಃ ಕುತ್ಸಂ ಮಹರ್ಷಿಮಗಮಃ | ಶುಷ್ಣಾಸುರಧನಂ ಕುತ್ಸಾಯಾದಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚಾನೈತ್ರ ತ್ಸಂ ಕುತ್ಸಂ ಶುಷ್ಣಹತೈಷ್ಠಾವಿಥ | ಋ. ೧ ೫೧. ೩ | ಕುತ್ಸಾಯ ಶುಷ್ಣಮಶುಷಂ | ಋ. ೪-೧೩-೧೨ | ಇತ್ಯಾದೀತಿ |

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಕನೇ—ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ! ಈಶಾನೇ— ಸಮರ್ಥನಾದ ನೀನು | ಸೂರ್ಯಂ— ಸೂರ್ಯನ | ಚಕ್ರಂ—ರಥದ ಒಂದು ಚಕ್ರವನ್ನು | ಓಜಸಾ—ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತಿಶಯದಿಂದ | ಮುಷಾಯಿ— ಅಪಹರಿಸಿದೆ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಶುಷ್ಣಾಯಿ—ಶುಷ್ಣನೆಂಬ ಅಸುರನ ವಧೆಗೋಸ್ಕರ | ಕುತ್ಸಂ—ಕರ್ತನ ಸಾಧನವಾದ | ವಧಂ—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ವಾತಸ್ಯ—ವಾಯುವಿನ ವೇಗವುಳ್ಳ | ಅಶ್ವೈಃ—ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ | ವಹ—ಧರಿಸಿದೆ | [ಅಥವಾ ಶುಷ್ಣಾಯಿ—ಶುಷ್ಣನೆಂಬ ಅಸುರನ ವಧೆಗೋಸ್ಕರ | ವಧಂ— ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ವಹ—ಧರಿಸಿದೆ (ಅವನನ್ನು ವಧಿಸಿ) | ವಾತಸ್ಯ—ವಾಯುವಿಗೆ ಸಮವಾದ ವೇಗವುಳ್ಳ | ಅಶ್ವೈಃ—ಅ ಶುಷ್ಣನ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ (ಅಶ್ವೋಪಲಕ್ಷಿತ ಧನದಿಂದ) ಯುಕ್ತನಾಗಿ | ಕುತ್ಸಂ—ಕುತ್ಸನಾಮಕ ಋಷಿಯನ್ನು (ಪ್ರಾಪ್ತನಾದೆ).]

|| ಛಾಂದೋರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸಮರ್ಥನಾದ ನೀನು ನಿನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತಿಶಯದಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ರಥದ ಒಂದು ಚಕ್ರವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದೆ, ಮತ್ತು ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯಾಗಿ ಶುಷ್ಣನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ವಧಿಸಿ, ವಾಯುವೇಗವುಳ್ಳ ಅವನ ಅಶ್ವಗಳು ಮತ್ತು ಧನಸಹಿತನಾಗಿ ಕುತ್ಸಋಷಿಯನ್ನು ಪ್ರಾಪ್ತನಾಗಿ, ಆ ಧನವನ್ನು ಆ ಋಷಿಗೆ ದಾನಮಾಡಿದೆ.

English Translation.

Sage Indra, who are the lord, you have carried off by your strength one wheel of (the chariot of) the sun. Take up your bolt for the death of Shushna, and proceed with your horses, swift as the wind, to Kutsa.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಕನೇ—ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿನಿಯಾದೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಈ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಎರಡುವಿಧವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, “ಯೇ ವಾ ಅನೂಜಾನಾಸ್ತೇ ಕವಯಃ” ಎಂಬ ರ್ತುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನನುಸರಿಸಿ ವೇದಾಂಗಸಹಿತವಾದ ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರೆಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಕವಿಃ, ಮನೀಷೀ (ನಿ. ೩-೧೫) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತ ವಾಕ್ಯವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಮೇಧಾವಿಯೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥನಾಡಬಹುದು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮೇಧಾವೀ ಕವಿಃ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶನೋ ಭವತಿ ಕವತೇವಾ |

(ನಿ ೧೨-೧೩)

ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಕವಿ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಕ್ರಮ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶನವುಳ್ಳವನೆಂದಾಗಬಹುದು; ಅಥವಾ ಕಮ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಮಾಡತಕ್ಕ ಸ್ತೋತ್ರ ವೆಂದರ್ಥವಾಗಬಹುದು, ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನವು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಕವಿಯ ಸ್ವರೂಪವೇನು? ಕವಿಯ ಶಕ್ತಿಯೇನು ಯಾವ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಕವಿ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿವಿ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಋಷಿ, ಸುಮೇಧ, ಧೀರ, ರೇಭ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಯಾವ ಸ್ವರೂಪವಿಶೇಷವನ್ನು ತೋರಿಸುವುವೋ ಕವಿ ಪದವೂ ಅದೇ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲಗಳ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿಯತಕ್ಕ ಅಸಾಧಾರಣವೂ ಅಲೌಕಿಕವೂ ಆದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೃವನೇ ಧೀರನು, ಋಷಿಯೂ ಅವನೇ ಕವಿಯು ಈ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೇ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಕಾವ್ಯದ ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಅರ್ಹನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸ್ತುತಿಕಾರನಿಗೂ ಕವಿ, ರೇಭ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಹೆಸರುಗಳಿರುವುವು. ಲೌಕಿಕವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳೆಲ್ಲೂ, ಲಕ್ಷಣಗ್ರಂಥಗಳೆಲ್ಲೂ ಕವಿ, ಕಾವ್ಯ, ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಇದೇ ರೀತಿಯ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಂಕ್ಷೇಪಿಯಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿಯ ನಿರ್ವಚನವು ಇದಕ್ಕಿಂತ ಕೊಂಚ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂಬಂಶವನ್ನು ಮುಂದೆ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ | ಕವಿಯು ನಿಜವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ವಿಶ್ವಾ ರೂಪಾಣಿ ಪ್ರತಿ ಮುಂಚಿತೇ ಕವಿಃ ಸ್ವಾಸಾವಿದ್ಯದ್ವಂ ದ್ವಿಪದೇ ಚತುಷ್ಟದೇ |

ವಿ ನಾಕಮುಖ್ಯತ್ವವಿತಾ ವರೇಣ್ಯೋಽನು ಪ್ರಯಾಣಮುಷಸೋ ವಿ ರಾಜತಿ ||

(ಮ. ಸಂ. ೫-೮೧-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಸವಿತೃವಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವ ಕವಿ ಶಬ್ದವು ಸವಿತೃವಿನ ಯಾವ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದೆಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿಶ್ವದ ಸಕಲ ರೂಪಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವನಾದುದರಿಂದ ಸವಿತೃವಿಗೆ ಈ ವಿಶೇಷಣವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ, ಗೂಢವಾಗಿ ಅಡಗಿ ಲೋಕದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದಿರುವ ಅಂಶಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಲೋಕದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೆಂದರ್ಥ. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ತೋತ್ರವಾದ ಸ್ತುತಿಕಾರನಿಗೂ ಸಹ ಕವಿ ಯೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುವ. ಈ ಭಾವವು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿರುವ,

ಬ್ರಹ್ಮಾ ಕೃಣೋತಿ ವರುಣೋ ಗಾತುವಿದಂ ತಮೀಮಹೇ |

ವ್ಯೂರ್ಣೋತಿ ಹೃದಾ ಮತಿಂ ನವ್ಯೋ ಜಾಯತಾಮೃತಂ ವಿತ್ತಂ ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೦೫-೧೫).

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಇತರ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ ಉದಾಹೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯೂರ್ಣೋತಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉಚ್ಚಾರಯತಿ, ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಊರ್ಣುಃ—ಅಚ್ಚಾದನೇ | ಮರೆಸು, ಹೊದಿಸು ಎಂಬರ್ಥದ ಊರ್ಣು ಧಾತುವು ಊರ್ಣೋತಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದೊಡನೆ ಸೇರಿ ವಿಗತವಾದ ಅಚ್ಚಾದನೇ ಎಂದರೆ, ಮರೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವುದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದೆಂದು ತಾಪ್ತರ್ಯ. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತವಾಗಿರುವ ಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದರ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ, ಗುಪ್ತವಾಗಿರುವ ಅಂಶವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿ ತೋರಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯೂ ಸಹ ಕವಿಯ ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಕಾರನ ವಿಶೇಷಗುಣವೆಂದು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸವಿತೃವಿಗೂ ಸ್ತುತಿಕಾರನಿಗೂ ಇರುವ ಸಮಾನವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಕವಿ ಶಬ್ದವು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ತಿಳಿಸುವ ವಿಶೇಷಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಲಕ್ಷಣವನ್ನೂ ಕವಿಕೃತಿಯನ್ನೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ,

ಸಮಾನಂ ನೀಲಂ ವ್ಯಸಣೋ ವಸಾನಾಃ ಸಂ ಜಗ್ಮಿರೇ ಮಹಿಷಾ ಅಪತೀಭಿಃ |

ಋತಸ್ಯ ಪದಂ ಕವಯೋ ನಿ ಸಾಂತಿ ಗುಹಾ ನಾಮಾನಿ ದಧಿರೇ ಪರಾಣಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೫-೨)

ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಪ್ರಥಮಂ ನಾಚೋ ಆಗ್ರಂ ಯತ್ಪ್ರೀತ ನಾಮಧೇಯಂ ದಧಾನಾಃ |
ಯದೇಷಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಯದರಿಪ್ರಮಾಸೀತ್ಪ್ರೇಣಾ ತದೇಷಾಂ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾವಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೧-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಈ ಭಾವವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕವಿಗಳು ಋತದ ಪದವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅತ್ಯಂತ ಗೂಢವಾದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ರಹಸ್ಯದ ನಾಮಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಈ ಕವಿಯ ದರ್ಶನವೂ ಪ್ರಕಾಶನರೂಪವಾದ ಸಾಧನದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವು

ಯಜ್ಞೇನ ವಾಚಿಃ ಪದವೀಯಮಾಯನ್ ತಾಮನೈವಿಂದನ್ವೈಷಿಸು ಪ್ರವಿಷ್ವಾಂ |
ತಾಮಾಭ್ಯತ್ಯಾ ವ್ಯದಧುಃ ಪುರುತ್ತಾ ತಾಂ ಸಪ್ತ ರೇಭಾ ಅಭಿ ಸಂ ನವಂತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೧-೩)

ಅತೀಂದ್ರಿಯಾರ್ಥದರ್ಶಿಗಳಾದ ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರವಾಗಿದ್ದ ವಾಕ್ಯನ್ನು ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಸಾಧನದಿಂದ ಕವಿಗಳು ಪಡೆದರು ಅನಂತರ ಲೋಕದ ಪ್ರಜೆಗಳ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅವರಿಗೂ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿದರು ವಿಶ್ವತತ್ತ ರೂಪವಾದ ಈ ವಾಕ್ಯನ್ನು ಗಾಯತ್ರಿಯಿ ದಿ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ, ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಾಕ್ಯಕಾರನ ರೂಪವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಗೂ, ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೂ ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಣರೂಪ ವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇದೇ ಭಾವವನ್ನು ಶತಪಥಾದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲೂ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಆಯುರೇತಜ್ಞೋತಿಃ ಪ್ರವಿಶತಿ ಯ ಏತಮನು ವಾ ಬ್ರೂತೇ ಭಕ್ಷಯತಿ ವಾ ತಸ್ಯ ವ್ರತಚಿರಾ
ಯೂ ಸೃಷ್ವೇ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೧-೨-೨೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣಪೂರ್ವಕವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ನೂತನಸೃಷ್ಟಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಅತೀಂದ್ರಿಯವಿವಂಪ್ರಜ್ಞೋಪೇತನೂ, ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಗುಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭ ಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡತಕ್ಕದಾಗಿದೆ.

ಈಶಾನಃ ಸೂರ್ಯಂ ಚಿಕ್ರಂ ಓಜಸಾ ಮುಷಾಯ—ಸವರ್ಭಃ ಸನ್ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಏಕಂ
ಚಿಕ್ರಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತಿತಯೇನ ಅಮುಷ್ಣಾಃ | ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ರಥದಲ್ಲಿದ್ದ ಎರಡು
ಚಕ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಆಪಹರಿಸಿದನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಈ ಅರ್ಥವು ಪೂರ್ವಂ ಸೂರ್ಯರಥಸ್ಯ ಚಿಕ್ರದ್ವಯ—
ಮಸ್ತಿ ಏಕಮಿಂದ್ರೋ ಮುಮುಷ ಇತಿಹಾಸಃ—ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ—

ಪ್ರಾನ್ಯಚ್ಚಿಕ್ರಮವೃಹಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಕುತ್ಸಾಯಾನ್ಯದ್ವರಿವೋ ಯಾತವೇೃತಃ |

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

(ಋ. ಸಂ. ೫-೨೯-೧೦)

ಕುಷ್ಣಾಯ—ಏತನ್ನಾಮಕಾಯ ಅಸುರಾಯ ತುಷ್ಠಂ ಹಂತುಂ | ಶುಷ್ಣನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ
ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಅಸುರನನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಾತಸ್ಯ ಅಶ್ವೈಃ ವಾಯುವಿನ ನೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅಥವಾ

ಅಶ್ವಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವವನಾಗಿ ಕುಶ್ಲಂ ವಧಂ ವಹಃ ಕತ್ತರಿಸುವ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಧರಿಸಿರುವನು. ಅಥವಾ ತಂ ಚಿ ಹತ್ಯಾ ತದುಪಲಕ್ಷಿತ್ವೈತ್ತದೀಯಧನ್ಯಃ ಕುಶ್ಲಂ ಮಹರ್ಷಿಮಗಮಃ | ಕುಶ್ಲಂ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ, ಕತ್ತರಿಸುವ ಸಾಧನ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕುಶ್ಲನೆಂಬ ಮಹರ್ಷಿಗೆ ಶುಷ್ಣಾಸುರನ ಧನವನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಶುಷ್ಣನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ನಂತರ ಇಂದ್ರನು ಕೊಟ್ಟಿರುವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು—

ತ್ವಂ ಕುಶ್ಲಂ ಶುಷ್ಣದತ್ಯೇಷ್ವಾವಿಧಾರಂಧಯೋಽತಿಥಿಗ್ನಾಯ ತಂಬರಂ |

ಮಹಾಂತಂ ಚಿದರ್ಬುದಂ ನಿ ಕ್ರಮಿಾಃ ಪದಾ ಸನಾದೇವ ದಸ್ಯುಹತ್ಯಾಯ ಜಜ್ಞಿಷೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೧-೬)

ಕುಶ್ಲಾಯ ಶುಷ್ಣಮಶುಷಂ ನಿ ಬರ್ಹೀಃ ಪ್ರಸಿತ್ಯೇ ಅದ್ವಃ ಕುಯವಂ ಸಹಸಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೧೬-೧೨)

ಈ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಅರ್ಥವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಸಾಯಣರು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಮಂತ್ರಾಂತರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶುಷ್ಣ ಶಬ್ದವು ಯಾಸ್ಯರಿಂದ ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು—

ನಿಯದ್ವೈಣಕ್ಷಿ ತ್ವಸಸ್ಯ ಮೂರ್ಧನಿ ಶುಷ್ಣಸ್ಯ ಚಿತ್ ವ್ರನ್ನಿನೋ ರೋರುವದ್ಯನಾ |

ಸ್ವಾಚೀನೇನ ಮನಸಾ ಬರ್ಹಣಾವತಾ ಯದದ್ಯಾ ಚಿತ್ಯೈಣವಃ ಕಸ್ಯಾ ಪರಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೪--೫)

ಈ ಋಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶುಷ್ಣಸ್ಯ ಶೋಷಯಿತುರಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ನ್ಯಾವಿಧ್ಯದಿಲೀಬಶಸ್ಯ ದ್ವದ್ಯಾ ನಿ ತ್ವಜ್ಞಿಣಮಭಿನಚ್ಚಿಷ್ಟಮಿನ್ತೈಃ |

ಯಾವತ್ತರೋ ಮಘವನ್ ಯಾವದೋಜೋ ವಜ್ರೇಣ ಶತ್ರುಮವಧೀಃ ಸ್ಯತನ್ಯುಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೩-೧೨)

ಇಲ್ಲಿ ಶುಷ್ಣ ಶಬ್ದವು ಶುಷ್ಣಂ ಬಲವಂತಂ ಮೇಘಂ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಕುಶ್ಲಂ—ಇಲ್ಲಿ ಕುಶ್ಲ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಕುಶ್ಲಂ-ಕರ್ತನ ಸಾಧನಂ ಕತ್ತರಿಸುವ ಸಾಧನವಾದ ಎಂದು ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಕುಶ್ಲಂ ಕುಶ್ಲನಾಮಾನಂ ಋಷಿಂ | ಕುಶ್ಲನೆಂಬ ಋಷಿಯನ್ನು ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಋಷಿಯೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಶುಷ್ಣನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಕೊಂದು ಕುಶ್ಲನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದನೆಂದು ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಶಂಸೆಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಕುಶ್ಲನಿಗೂ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವು ಅತ್ಯಂತ ಸಿಕ್ಕಟವಾದುದೆಂದು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕುಶ್ಲನಿಗೆ ಅರ್ಜುನೇಯ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ ಅರ್ಜುನೇಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಜುನೀ ಎಂಬ ಹೆಂಗಸಿನ ಮಗನೆಂದಾಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಅರ್ಜುನ ಇತಿಂದ್ರಸ್ಯ ನಾಮ | ತಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ; ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಜುನನೆಂದು ಹೆಸರು. ಕುಶ್ಲನು ಇವನ ಪುತ್ರನಾದುದೆಂದಂ ಅರ್ಜುನೇಯನೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಸಹಜವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಜುನ ಎಂಬ ಹೆಸರುಂಟು ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಸಾಯಣರು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ,

ಏತದ್ವಾ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಗುಹ್ಯಂ ನಾಮ ಯದರ್ಜುನಃ |

ಎಂಬ ವಾಚಸನೇಯ ಸಂಹಿತಾಮಂತ್ರವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ,

ಅಹಂ ಕುತ್ಸಮಾರ್ಜುನೇಯಂ ಸ್ಯಂಜೇದ್ರಹಂ ಕವಿರುತನಾ ಪತ್ಯತಾ ಮಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೬-೧)

ದಾಸಂ ಯಚ್ಚೈಷ್ಣಂ ಕುಯವಂ ನೈಸ್ಮಾ ಆರಂಧಯ ಆರ್ಜುನೇಯಾಯ ಶಿಕ್ಷಣ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೯-೨)

ವಹತ್ಯುತ್ಸಮಾರ್ಜುನೇಯಂ ಶತಕ್ರತುಃ ತ್ಸರದ್ಧಂಧವಮಸ್ತುತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧-೧೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಆರ್ಜುನೇಯ ಪದಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಸಾಯಣರೂ ಸಹ ಅರ್ಜುನ್ಯಾಃ ಪುತ್ರಂ ಕುತ್ಸಂ | ಆರ್ಜುನೀ ಎಂಬ ಹೆಂಗಸಿನ ಪುತ್ರನಾದ ಕುತ್ಸನೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆರ್ಜುನಃ; ಆರ್ಜುನೀ ಎಂಬ ಪದಗಳೂ ಇಂದ್ರಸಂಬಂಧವಾದವು ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಮೇಲಿನ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ವಿವರಣೆಗಳೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುವು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಫಲ್ಗುನೀಷ್ವಗ್ನೀ ಆದಧೀತೆ | ಏತಾ ವಾ ಇಂದ್ರನಕ್ಷತ್ರಂ ಯತ್ಪಲ್ಗುನೋದ್ರಸ್ಯೈಸ್ಯ ಪ್ರತಿ-
ನಾಮ್ನೋದ್ರಾರ್ಜುನೋ ಹ ವೈ ನಾಮೇಂದ್ರೋ ಯದಸ್ಯ ಗುಹ್ಯಂ ನಾಮಾರ್ಜುನೋ ವೈ
ನಾಮೈತಾಸ್ತಾ ಏತತ್ಪರೋಕ್ಷಮಾಚಿಕ್ಷತೇ ಫಲ್ಗುನೈ ಇತಿ ಕೋ ಹೇತಸ್ಯಾರ್ಹತಿ ಗುಹ್ಯಂ
ನಾಮು |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೨-೧-೨-೧೧)

ಇಂದ್ರೋ ಭವತಿ ಯಚ್ಚ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಯದು ಚ ಯಜಮಾನಸ್ತಸ್ಮಾದಾಹಾರಿಸ್ತೋದ್ರಾರ್ಜುನ ಇತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೫-೪-೩-೬)

ಫಲ್ಗುನಿಗಳು ಇಂದ್ರನಕ್ಷತ್ರಗಳು. ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಂದಿಕೆಯಿದೆ. ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಅರ್ಜುನನೆಂಬ ಹೆಸರು ಫಲ್ಗುನಿಗಳಿಗೂ ಅರ್ಜುನಿಗಳೆಂಬ ಹೆಸರು ಎಂಬುದಾಗಿ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಕುತ್ಸನನ್ನು ಇಂದ್ರಪುತ್ರ, ಆರ್ಜುನೀಪುತ್ರ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಕರೆಯಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕುತ್ಸನು ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಇಂದ್ರಕುತ್ಸರ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ.

ತ್ಸಂ ತುಷ್ಠಂ ವ್ಯಜನೇ ಸ್ಯಕ್ಷ ಆಣೌ ಯೂನೇ ಕುತ್ಸಾಯ ದ್ಯುಮತೇ ಸಚಾಹನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೩-೩)

ಕುತ್ಸಾಯ ಯತ್ರ ಪುರುಹೂತ ವನ್ಸಇಬ್ಬಾಷ್ಠನುನಂತ್ಯೈಃ ಪರಿಯಾಸಿ ವಘೈಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೧-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಇತರ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನು ಕುತ್ಸನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಲು ಶುಷ್ಠನನ್ನು ಕೊಂದನು ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಮತ್ತು,

ಅಹಂ ಪಿತೇವ ವೇತಸೂರಭಿಷ್ಟಯೇ ತುಗ್ರಂ ಕುತ್ಸಾಯ ಸ್ಮದಿಧಂ ಚ ರಂಧಯಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೯-೪)

ಕುತ್ಸನಿಗಾಗ ನಾನು ವೇತಸು, ತುಗ್ರ, ಸ್ಮದಿಧ ಇತ್ಯಾದಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೋಲಿಸಿ, ತನ್ನ ಮಿತ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನೇ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ,

ತ್ವಮಸ್ಮೈ ಕುತ್ಸಮತಿಥಿಗ್ವಮಾಯಂ ಮಹೇ ರಾಜ್ಞೇ ಯೋನೇ ಅರಂಧನಾಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೩-೧೦)

ಯ ಅಯಂ ಕುತ್ಸಮತಿಥಿಗ್ವಮಾರ್ಥಯೋ ವಾವೃಧಾನೋ ದಿವೇದಿನೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೫೩-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಕುತ್ಸಾದಿಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದುದಾಗಿಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ

ವಧಂ—ವಧನಾಮವನ್ನು ನಿರುತ್ತಕಾರರು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸಿದ್ಧಾರೆ ಈ ಪದವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಾಗ ಬಹುಶಃ ಬಲಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೂ ವಧಸಾಧನವೂ ಆದ ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಸ್ವಯಂ ಸೋ ಅಸ್ಮದಾ ನಿದೋ ವಧೈರಜೇತ ದುರ್ಮತಿಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೯-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ (೧-೧೩೩-೬, ೨-೨೮-೭, ೬-೨೦-೪ ಇತ್ಯಾದಿ) ವಧೈಃ, ವಧಂ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ವಧ ಸಾಧನವಾದ ವಜ್ರಾದ್ರಾಯುಧಗಳೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಈ ವಧಸಾಧನವು ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧವೇ ಆಗಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಬಲವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ಯಾವ ಆಯುಧಕ್ಕಾದರೂ ಇದು ಪರ್ಯಾಯಪದವಾಗಿರಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಆರೇ ಗೋಹಾ ನೃಹಾ ವಧೋ ವೋ ಅಸ್ತು ಸುನ್ಮೇಭಿರಸ್ಮೇ ವಸವೋ ನಮಧ್ವಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೫೬-೧೭)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಅವರ ಆಯುಧವು ಯಜ್ಞಕರ್ತರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸದಿರಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮುಷಾಯ—ಮುಷ ಸ್ತ್ರೀಯೇ. ಧಾತು. ಕ್ರಾೃದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಛಂದಸಿ ಶಾಯಜಿಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶಾಯಜಾದೇಶ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಬೌತ್ತಾಗುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕವೇ—ಕು ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಅಚಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಗುಣ ಅನಾದೇಶ. ಸಂಬುಧ್ಯಂತರೂಪ. ಆನುಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈಶಾನಃ—ಈಶ ಐಶ್ವರ್ಯೇಫ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚಾದೇಶ ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಹ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಲಜ್ಗೆ ಲೋಟ್. ಮಧ್ಯಸುಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಪ್ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸೂರ್ಯಮ್—ಸ್ಯ ಗತೌ. ಧಾತು. ರಾಜಸೂಯ ಸೂರ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃ ಬಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಸುಸಾಂ ಸುಪೋ ಭವಂತಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪಷ್ಪೀ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾದೇಶ.

ವಧಮ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಹನಕ್ಲ ವಧಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದರೊಡನೆ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ವಧಾದೇಶ. ಅತೋ ಲೋಪಃ (ಪಾ ಸೂ ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಶುಷ್ಕಿಂತನೋ ಹಿ ತೇ ಮದೋ ದ್ಯುಮ್ನಿಂತಮ ಉತ ಕ್ರತುಃ |

ವೃತ್ರಘ್ನಾ ವರಿವೋವಿದಾ ಮಂಸೀಷಾ ಅಶ್ವಸಾತಮಃ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಶುಷ್ಕಿನ್ತಮಃ | ಹಿ | ತೇ | ಮದಃ | ದ್ಯುಮ್ನಿನ್ತಮಃ | ಉತ | ಕ್ರತುಃ |

ವೃತ್ರಘ್ನಾ | ವರಿವಃವಿದಾ | ಮಂಸೀಷಾಃ | ಅಶ್ವಸಾತಮಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಃ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ಮದಃ ಸೋಮಪಾನನಿತಃ ಶುಷ್ಕಿಂತನೋ ಬಲವತ್ತಮಃ | ಉಪಾಸಿ ಚಿ ತೇ ಕ್ರತುಃ ಕರ್ಮ ನ್ಯಾಸಾರೋಽಸ್ಮದರ್ಥೋ ದ್ಯುಮ್ನಿಂತನೋಽತಿಶಯೇನಾನ್ನ ವಾನ್ ಯಶೋವಾನ್ಯಾ || ಉಭಯತ್ರಾಯಸ್ಮಯಾದೀನಿ ಛಂದಸೀತಿ ಭಸಂಜ್ಞಾಯಾ ದಾಧಿತತ್ಯಾನ್ನ ಲೋಪಃ || ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅಶ್ವಸಾತನೋಽಶ್ವೋಪಲಕ್ಷಿತಬಹುಧನದಾಸ್ತಂ ವೃತ್ರಘ್ನಾ ವೃತ್ರಘಾತಿನೌ ವರಿವೋವಿದಾ ಧನಸ್ಯ ಪರಿಚರಣಸ್ಯ ನಾ ನೇದಯಿತಾರೌ ಲಂಭಯಿತಾರೌ ತವ ಮದಕ್ರತೂ ಮಂಸೀಷಾಃ | ಅನುಜ್ಞಾತವಾನಸಿ ಶತ್ರುಘಾತಿನೌ ಧನದಾತಾರೌ ಚಿ ಸ್ಯಾತಾಮಿತೈನುಗ್ರಹಮಕರೋರಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಮದಃ—(ಸೋಮಪಾನಜನಿತ) ಹರ್ಷವು | ಶುಷ್ಕಿಂ-
ತಮಃ—ಅತ್ಯಂತ ಬಲಿಷ್ಠವಾದುದು | ಉತೆ—ಮತ್ತು | (ತೇ—ನಿನ್ನ) | ಕ್ರತುಃ—(ನಮಗೋಸ್ಕರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ)
ವ್ಯಾಪಾರವೂ | ದ್ಯುಮ್ನಿಂತಮಃ—ಅತಿಶಯಾನ್ವ (ಬಲ) ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು | (ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) |
ಅಶ್ವಸಾತಮಃ—ಅಶ್ವೋಪಲಕ್ಷಿತ ಬಹುಧನದಾತ್ಮವಾದ ನೀನು (ನಿನ್ನ ಮದ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳೆರಡನ್ನೂ) |
ವೃತಘ್ನಾ—ವೃತ್ತನನ್ನು (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ವಧಿಸತಕ್ಕವುಗಳೂ | ಪರಿವೋವಿದಾ—ಧನಪ್ರಾಪಕಗಳೂ (ಆಗ ಎಂದು)
ಮಂಸೀಷ್ಠಾಃ—ಅನುಜ್ಞೆ ಕೊಟ್ಟದ್ದೀಯೇ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸೋಮಪಾನಜನಿತವಾದ ನಿನ್ನ ಹರ್ಷವು ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಾದುದು ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಉದ್ದಿಶ್ಯಕ
ವಾದ ನಿನ್ನ ಕರ್ಮಗಳೂ ಅತ್ಯಂತ ಉಪಕಾರಿಗಳು. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ಈ ನಿನ್ನ ಹರ್ಷ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಶತ್ರು
ನಧ ಮತ್ತು ಧನದಾನಶಕ್ತಿಗಳು ನಿನ್ನಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾಗಿವೆ.

English Translation-

Your inebriety is most intense ; nevertheless, Your acts (for our good)
are most beneficent. You desire, bountiful giver of horses, that (both
your inebriety and your beneficence should be the means of) destroying
enemies and distributing riches.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಪೋಧಿಸಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಮದವು ಸೋಮಪಾನದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದು
ಎಂದೂ ಅದು ಇತರ ಮದಕರವಾದವುಗಳಿಗಿಂತ ಬಹಳ ಪ್ರಭೂತವಾದುದೆಂದೂ ಮದಃ ಶುಷ್ಕಿಂತಮಃ ಬಲವತ್ತಮಃ
ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಕ್ರತುಃ—ಕರ್ಮ | ಯಾಸ್ಕರು ಕ್ರತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮ ವಾ ಪ್ರಜ್ಞಾನಾ (ನಿ. ೨.೨೮) ಕರ್ಮ ಅಥವಾ
ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಋಕ್ಸಸಂಹಿತೆಯು,

ಯೋ ಜಾತ ಏವ ಪ್ರಥಮೋ ಮನಸ್ತಾನ್ವೇವೋ ದೇವಾನ್ಯತುನಾ ಶರೈಭೂಷತಃ |

ಯಸ್ಯ ಶುಷ್ಕಾದ್ರೋದಸೀ ಅಭ್ಯಸೇತಾಂ ನೃವ್ಲಸ್ಯ ಮಹ್ನಾ ಸ ಜನಾಸ ಇಂದ್ರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೨-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಾಹಂಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಕ್ರತು ಶಬ್ದದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೧೦-೧೦) ಕ್ರತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಕರ್ಮವೆಂದು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಸಹ ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿದೆ
ಯೆಂದು ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಚೋದಕವಾದ ಸಂಕಲ
ನೆಂದು ಈ ಪದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥವು ಕೆಳಗೆ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಋಕ್ಯಿನಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಪ್ತನಾಚನಂ ತವ ವೀರ ವೀರ್ಯಂ ಯದೇಕೇನ ಕ್ರತುನಾ ವಿದಸೇ ವಸು |

ಜಾತೋಷ್ಠಿರಸ್ಯ ಪ್ರ ವಯಃ ಸಹಸ್ಯತೋ ಯಾ ಚಕರ್ಥ ಸೇಂದ್ರ ವಿಶ್ವಾಸ್ಯಕೃತ್ಯಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೩-೧೧)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಕ್ರತುನಾ ಎಂದ ಪದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಾ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮ ವೆಂಬುದಕ್ಕಿಂತ ಸಂಕಲ್ಪ ವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಉಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು Monier Williams ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಏಕೇನ ಕರ್ಮಣಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ Through the mere will (Sanskrit—English Dictionary) ಕೇವಲ ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಇದು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾದ ಅರ್ಥವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಹೇಗೆಂದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಇಂದ್ರನು ಒಂದೇ ಕರ್ಮದಿಂದ ಶತ್ರುನಾಶವನ್ನು ಮಾಡಿದನು ಎಂಬುದಕ್ಕಿಂತ ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು 'ಕೇವಲ ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಶತ್ರುನಾಶವನ್ನು ಮಾಡಿದನು' ಎಂಬುದೇ ಸಹಜವಾಗಿದೆ.

ಕ್ರತು ಶಬ್ದವನ್ನು ಕರ್ಮಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗೆಲ್ಲಾ ಆ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾದ ಸಂಕಲ್ಪವೂ ಮತ್ತು ಕರ್ಮದ ಗುರಿಯಾದ ಧ್ಯೇಯವೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿ ಈ ಪದವು ಪುರುಷನ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನೂ ಅದೇ ಧ್ಯೇಯವನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ತ್ವಂ ಸೋಮು ಕ್ರತುಭಿಃ ಸುಕ್ರತುರ್ಭೂಸ್ತ್ವಂ ದಕ್ಷ್ಯಃ ಸುದಕ್ಷೋ ವಿಶ್ವನೇದಾಃ |

ತ್ವಂ ವೃಷಾ ವೃಷತೈಭಿರ್ಮಹಿತ್ವಾ ದ್ಯುಮ್ನೇಭಿದ್ಯುನ್ಮು ಭವೋ ನೃಚಿಪ್ತಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೯೧-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಕ್ರತು ಮತ್ತು ದಕ್ಷ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳು ಸೋಮದೇವನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಜ್ಞಾನಯುಕ್ತನೆಂದು ಸೋಮನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ತೇ ಸತ್ಯೇನ ಮನಸಾ ದೀಧ್ಯಾನಾಃ ಸ್ತೇನ ಯುಕ್ತಾಃ ಕ್ರತುನಾ ವಹಂತಿ |

ಇಂದ್ರನಾಯೋ ವೀರವಾಹಂ ರಥಂ ನಾಮಿಶಾನಯೋರಭಿ ಪೃಕ್ಷಃ ಸಚಂತೇ ||

(ಋ. ಸಂ ೭-೯೦-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಮಾನವವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾದ ಜ್ಞಾನವೂ ಮತ್ತು ಸಂಕಲ್ಪವೂ ಕ್ರತುನಾ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ವಿಶ್ವವ್ಯವಹಾರವೆಲ್ಲವೂ ಯಜ್ಞಮಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ವಿಶ್ವಾತ್ಮಕವಾದುದೂ, ಮತ್ತು ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಮೂಲವೇ ಪುರುಷಸಂಕಲ್ಪವು. ಪುರುಷನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವು ಈ ಸಂಕಲ್ಪ ಮತ್ತು ಧ್ಯೇಯಗಳಿಂದಲೇ ಪೂರ್ಣವಾಗಿರಬೇಕು ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪುರುಷನು ಕ್ರತುಮಯನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಇದೇ ಅಂಶವನ್ನು ಉಪನಿಷದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ತಜ್ಞಾಽನಿತಿ ಶಾಂತೆ ಉಪಾಸೀತ | ಅಥ ಖಲು ಕ್ರತುಮಯಃ

ಪುರುಷೋ ಯಥಾಕ್ರತುರಸ್ಥಿಲೋಕೇ ಪುರುಷೋ ಭವತಿ ತಥೇತಃ ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ ಭವತಿ ಸ ಕ್ರತುಂ

ಕುರ್ವೀತ |

(ಛಾ. ಉ. ೨-೧೪-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪುರುಷನನ್ನು ಕ್ರತುಮಯನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರತು ವೆಂದರೆನು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಈ ರೀತಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ—

ಕ್ರತುಂ ಕುರ್ವೀತ ಕ್ರತುರ್ನಿಶ್ಚಯೋಽಧ್ಯವಸಾಯ ಏವಮೇವ ನಾನೈಥೇತ್ಯೆವಿಚಲಃ ಪ್ರತ್ಯಯಾಸ್ತಂ ಕ್ರತುಂ ಕುರ್ವೀತೋಪಾಸೀತೇತ್ಯನೇನ ವ್ಯವಹಿತೇನ ಸಂಬಂಧಃ | ಕಿಂ ಪುನಃ ಕ್ರತುಕರಣೇನ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಪ್ರಯೋಜನಂ | ಕಥಂ ವಾ ಕ್ರತುಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ | ಕ್ರತುಕರಣಂ ಚಾಭಿಪ್ರೇತಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಸಾಧನಂ ಕಥಂ? ಇತ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪಾದನಾರ್ಥಮುಚ್ಯತೇತ್ಯಾದಿ-ಗ್ರಂಥಃ | .. ಯಸ್ಮಾತ್ಕ್ರತುಮಯಃ ಕ್ರತುಪ್ರಾಯೋಽಧ್ಯವಸಾಯಾತ್ಮಕಃ ಪುರುಷೋ ಜೀವಃ | ಯಥಾಕ್ರತುರ್ಯಾದೃಶಃ ಕ್ರತುಃ ಅಸ್ಯ ಸೋಽಯಂ ಯಥಾಕ್ರತುಯಥಾಧ್ಯವಸಾಯಃ ಯಾದೃಶ್ಚ ನಿಶ್ಚಯಃ ಆಸ್ತಿಸ್ಥಿರ ಪುರುಷೋ ಭವತಿ ತಥೇತೋಽಸ್ಯಾದ್ವೇಷಾತ್ಪ್ರೇತ್ಯವ್ಯತ್ಯಾ ಭವತಿ | ಕ್ರತ್ಯನುರೂಪಫಲಾತ್ಮಕೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

(ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ. ಛಾ ಉ. ೩-೧೪-೧)

ಕ್ರತುವೆಂದರೆ ಮನೋನಿಶ್ಚಯ, ಮನಸ್ಸಂಕಲ್ಪ ಮತ್ತು ಅವಿಚಲವಾದ ಶ್ರದ್ಧೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಸಂಕಲ್ಪ ರೂಪವಾದದ್ದು ಮತ್ತು ಶ್ರದ್ಧಾಮಯವಾದದ್ದು ಆದ ಕ್ರತುವಿನ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಪುರುಷನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಇಹಲೋಕದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಪಾರ್ಥಿವವಾದ ದೇಹದ ತ್ಯಾಗಾನಂತರದಲ್ಲಾಗಲಿ ಪುರುಷನ ಅಸ್ತಿತ್ವವು ಆನನ ಕ್ರತುವಿನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸರಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಆ ಕ್ರತುಪಾಸನೆಯ ಫಲವಾಗುತ್ತದೆ ಕ್ರತುಪಾಸನೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಫಲವಿಲ್ಲನೆಂಬುದೂ ಸಿದ್ಧವು ಎಂಬುದಾಗಿ ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯದ ವಿವರಣೆಯಿದೆ

ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಕಲ್ಪವೆಂದರ್ಥವೇ ಅಥವಾ ಧೈಯ (Purpose) ವೆಂದರ್ಥವೇ ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಾ Edgerton (ಎಡ್ಜರ್ಟನ್) ಎಂಬ ಆಂಗ್ಲ ಪಂಡಿತನು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ, ಮೇಲೆ ಉದಾಹೃತವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಉದಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಕ್ರತು ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.—

The word ಕ್ರತು is not easy to define. Eggingling translates it "understanding" but with an alternative "will; purpose" which is more in accord with the Hindu commentator on the passage who says that ಕ್ರತು means ನಿಶ್ಚಯ, ಅಧ್ಯವಸಾಯ, i.e., "fixed determination." It seems to mean man's mental constitution as a whole, the "total frame of mind," but with a strong flavour of will, Conscious purpose, or determination.... . Man's ಕ್ರತು therefore would be his mental make up in general, but particularly any fixed determination he may entertain with regard to his future life. And his ಕ್ರತು at the moment of death decides his destiny after death.

(Annals of Bhandarkar Institute. Vol. VIII. p. 223)

ಇದರ ಸಾರಾಂಶವಿಷ್ಟೆ. ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲೂ (೧೦-೬-೩-೧) ಮತ್ತು ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲೂ (೩-೧೪-೧) ಇರುವ ಕ್ರತುಶಬ್ದಕ್ಕೆ Eggingling ಎಂಬ ಪರಿವರ್ತನಕಾರನು ಜ್ಞಾನ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ನಂತರ ಸಂಕಲ್ಪ,

ಧೈಯ ಎಂಬ ಪರಾಯಾರೂಪವಾದ ಅರ್ಧವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಪುರುಷನ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸತಕ್ಕ ಪುರುಷನ ಮನಸ್ಸಂಕಲ್ಪವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂದಿದೆ

ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ ಅನೇಕ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞವೆಂಬರ್ಥವಾದರೂ ಸಹ ಇದೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಸೂಚಿತವಾಗಿ ಸಂಕಲ್ಪಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಸಾಕಂ ಹಿ ತುಚಿನಾ ತುಚಿಃ ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ ಕ್ರತುನಾಜನಿ |

ವಿದ್ವಾ ಅಸ್ಯ ವ್ರತಾ ಧ್ರುವಾ ವಯಾ ಇವಾನು ರೋಹತೇ |

(ಋ ಸಂ ೨-೫-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಈ ಭಾವವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪುರುಷನ ಅಸ್ತಿತ್ವವೂ ಭವಿಷ್ಯತ್ತಿನ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳೂ ಈ ಕ್ರತು ರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಉಪನಿಷದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪದೇಪದೇ ಮಾನವನಿಗೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ.

ಓಂ ಕ್ರತೋ ಸ್ಮರ ಕೃತಗ್ನಸ್ಮರ ಕ್ರತೋ ಸ್ಮರ ಕೃತಗ್ನಸ್ಮರ |

(ಈಶ. ೧೮)

ಎಂದು ಈಶ, ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಾಂಡ್ಯುಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ (ಬೃ. ಉ. ೫-೧೫-೧) ಸಂಕಲ್ಪಾತ್ಮಕನಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದೆ. ಕ್ರತೋ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹೇ ಸಂಕಲ್ಪಾತ್ಮಕೆ ಎಂದೇ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಆದರೆ, ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮದ ಸ್ಮರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ—

ಸಂಜ್ಞಾನಮಾಜ್ಞಾನಂ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಜ್ಞಾನಂ . . . ಸ್ಮೃತಿಃ ಸಂಕಲ್ಪಃ ಕ್ರತುಃ |

(ಐ ಉ ೨-೨)

ಸಂಕಲ್ಪ ಮತ್ತು ಕ್ರತು ಎಂಬ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಆತ್ಮಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಈ ರೀತಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವೇಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಪುರುಷನ ಭೌತಿಕವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಸುವಾಗಲೂ ಈ ಪದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ನ ಹಿ ನು ಯಾದಧೀಮಸೀಂದ್ರಂ ಕೋ ವಿರಾಞ ಪರಃ |

ತಸ್ಮಿನ್ನೈವ್ಮುಮುತ ಕ್ರತುಂ ದೇವಾ ಓಜಾಂಸಿ ಸಂ ದಧುರರ್ಚಿನ್ಮನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೮-೧೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರತುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೀರ್ಯಕರ್ಮವೆಂದೂ,

ಯಸ್ಯಾಜಸ್ತಂ ಶವಸಾ ಮಾನಮುಕ್ತಂ ಪರಿಭುಜದ್ವೋದಸೀ ವಿಶ್ವತಃ ಸೀಂ |

ಸ ಪಾರಿಷತ್ಕ್ರತುಭಿರ್ಮಂದಸಾನೋ ಮರುಶ್ಚಾನೋ ಭವತ್ತಿಂದ್ರ ಊತೀ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೦-೧೪)

ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ, ಶಕ್ತಿ, ಸಂಪತ್ತು, ಪ್ರಭಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರೋ ಅಸ್ತದರ್ಥಃ—ಯಜಮಾನರಾದ ನಮಗಾಗಿ ಆಚರಿಸುವ ಇಂದ್ರನ ಕರ್ಮವು, ದ್ಯುಮ್ನಿಂತಮಃ—ಅತಿಶಯೇನ ಅನ್ನವಾನ್ ಯಶೋವಾನ್ ವಾ—ಪ್ರಭೂತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಆಧವಾ ಯಶಸ್ಸನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಯಾಸ್ಯುಃ—

ಶತಂ ತೇ ಶಿಪ್ನಿನ್ನೂತಯಃ ಸುದಾಸೇ ಸಹಸ್ರಂ ಶಂಸಾ ಉತ ರಾತಿರಸ್ತು |
ಜಹಿ ವಧರ್ವನುಷೋ ಮರ್ತ್ಯಸ್ಯಾಸ್ತೇ ದ್ಯುಮ್ನಮಧಿ ರತ್ನಂ ಚ ಭೇಹಿ ||

(ಮ. ಸಂ ೭-೨೫-೩)

ಈ ಪುಕ್ತವು ಉದಹರಿಸಿ ದ್ಯುಮ್ನಂ ದ್ಯೋತತೇರ್ಯಶೋ ವಾ ಅನ್ನಂ ವಾ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗಿಸು ಎಂದು ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ದ್ಯುತ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ದ್ಯುಮ್ನ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಯಶಸ್ಸು ಆಧವಾ ಅನ್ನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಯಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಶ್ವಸಾತಮಃ—ಅಶ್ವೋಶಲಕ್ಷಿತಬಹುಧನದಾಃ ಇಂದ್ರನು ಅಶ್ವಸಹಿತವಾದ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ವರಿವೋವಿದಾ—ಧನಸ್ಯ ಪರಿಚರಣಸ್ಯ ವಾ ವೇದಯಿತಾರೌ ಲಂಭಯಿತಾರೌ ವರಿವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಇಂದ್ರನ ಮದವೂ, ಕರ್ಮವೂ ವೃತ್ತಿಭೌತ-ವಿತಿಹಾಸಿಕಪರವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿರುವುದೆಂದೂ, ತತ್ತ್ವದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮೇಘವನ್ನು ಹೊಡೆದು ವೃಷ್ಟಿಯು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿ, ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವುದೂ, ಶತ್ರುನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವುದೂ ಆಗಿರುತ್ತವೆಯಾದಕಾರಣ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಮದಕೃತುಗಳು ಶತ್ರುಭೌತಿನೌ ಧನದಾತಾರೌ ಚ ಸ್ಯಾಸಾಮಿತ್ಯನುಗ್ರಹಮಕರೋಃ—ಶತ್ರುನಾಶಕಗಳಾಗಿಯೂ, ಧನಪ್ರದಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವನೆಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶುಷ್ಕಿಂತಮಃ—ಶುಷ್ಕ ಬಲಮಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಶುಷ್ಕೀ. ಅತಿಶಯೇನ ಶುಷ್ಕೀ ಶುಷ್ಕಿಂತಮಃ ಅತ ಇನಿಶನೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಅದರ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಯಸ್ತಯಾದೀನಿ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಪಿನ್ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಭ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಪದಸಂಜ್ಞಾ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ನ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಮಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ಯುಮ್ನಿಂತಮಃ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಕಾರ್ಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ಮದಃ—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಮದೋಽನುಸರ್ಪಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವೃತ್ತಿಭೌತ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೀರ್ಯಃ ಧಾತು. ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಭ ಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ. ಅಲ್ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ - (ಪಾ. ಸೂ. ೭ ೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವರಿವೋವಿದಾ- ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಂಸೀಷಾಃ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಲಿಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾಸ್ ಆದೇಶ ಲಿಜಃ ಸೀಯುಟ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೀಯುಟ್. ಸುಟ್ ತಿಥೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾಸಿಗೆ ಸುಟಾಗಮ. ಧಾತು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅತ್ಯಸಾತಮಃ—ಪಣು ದಾನೇ. ಧಾತು. ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜನಸನಖನಾಂ ಸನ್ಯುಲೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಯ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯಥಾ ಪೂರ್ವೇಭ್ಯೋ ಜರಿತ್ವಭ್ಯ ಇಂದ್ರ ಮಯ ಇನಾಪೋ ನ ತೃಷ್ಯತೇ ಬಭೂಥ |
ತಾನುನು ತ್ವಾ ನಿವಿದಂ ಜೋಹವೀಮಿ ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಥಾ | ಪೂರ್ವೇಭ್ಯಃ | ಜರಿತ್ವಭ್ಯಃ | ಇಂದ್ರ | ಮಯಃಽಇವ | ಅಪಃ | ನ | ತೃಷ್ಯತೇ | ಬಭೂಥ |
ತಾಂ | ಅನು | ತ್ವಾ | ನಿವಿದಂ | ಜೋಹವೀಮಿ | ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ || ೬ ||

|| ಸಾರಸಂಭಾಷ್ಯ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಪೂರ್ವೇಭ್ಯೋ ಜರಿತ್ವಭ್ಯಃ ಪುರಾತನೇಭ್ಯೋ ಗರಿತ್ವಭ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಭ್ಯೋ ಮಯ ಇವ ಬಭೂಥ | ಮಯಃ ಸುಖಂ | ಸುಖಸ್ವರೂಪಮನಾಭವಃ | ತದ್ವತ್ ಸ್ತೋತ್ರೈಭ್ಯೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಸುಖೋ ಭವ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ತೃಷ್ಯತ ಅಪೋ ನ ತೃಷಾತಸ್ಯೋದಕಾನಿ ಯಥಾ ಸುಖಕರಾಣೀತಿ ತದ್ವತ್ | ತಸ್ಮಾತ್ತಾಂ ನಿವಿದಂ ತ್ವೇತ್ಪ್ರೀತಿಕರೀಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ತ್ವಾ ತುಭ್ಯಮನು ಜೋಹವೀಮಿ | ಪುನಃ ಪುನಃ ಕರೋಮಿ | ಯದ್ವಾ | ತಾಂ ನಿವಿದಮನು || ತ್ವತೀಯಾರ್ಥೇ | ಪಾ ೧-೪-೮೫ | ಇತ್ಯೆನೋಃ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯತ್ವಂ || ತಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ತ್ವಾಂ ಜೋಹವೀಮಿ | ಪುನಃ ಪುನರಾಹ್ವಯಾಮಿ | ವಿದ್ಯಾಮೇತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತೆ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ! ಪೂರ್ವೇಭ್ಯಃ- ಪುರಾತನರಾದ | ಜರಿತ್ವೇಭ್ಯಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ | ತ್ವಷ್ಟತೇ—ತ್ವಷಾರ್ತನಿಗೆ | ಆಪಃ ನ—ಉದಕಗಳು ಹೇಗೆ ತೃಪ್ತಿಕಾರಕಗಳಾಗುತ್ತವೆಯೋ ಹಾಗೆ | ಮಯಃ ಇವ—ಸುಖಪ್ರದವಂತೆ | ಯಥಾ—ಹೇಗೆ | ಬಭೂಥ—ಆಗಿದ್ದೆಯೋ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆ ನಮಗೂ ಸುಖ ಪ್ರದವನಾಗು) | (ಆದುದರಿಂದ) ತಾಂ—ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ | ನಿವಿದಂ ಅನು—(ನಿನ್ನ) ಸ್ತುತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಜೋಹವೀಮಿ—ಪುನಃಪುನಃ ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇನೆ | ಇಸಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವೃಜನಂ—ಬಲವನ್ನೂ | ಜೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿವ್ಯಾಮು—(ನಿನ್ನನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಪಡೆಯೋಣ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು, ಪುರಾತನ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ, ಉದಕಗಳು ತೃಷಾರ್ತನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡುವಂತೆ ಹೇಗೆ ಸುಖಕರನಾಗಿದ್ದೆಯೋ ಹಾಗೆ ನಮಗೂ ಸುಖಪ್ರದವನಾಗು, ನಾನೂ ನಿನ್ನ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪುನಃಪುನಃ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ, ನಮಗೆ ಆಹಾರ ಬಲ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳನ್ನು ಆನುಗ್ರಹಿಸು

English Translation

Inasmuch, Indra, as you have been the-(giver of) happiness to your ancient encomiasts, like water to one who is thirsty, therefore I constantly repeat this your praise, that I may thence obtain food, strength, and long life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಂದ್ರನು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಹರ್ಷವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಆ ಹರ್ಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಬಾಯಾರಿದವರಿಗೆ ಜಲಪಾನದಿಂದ ಲಭಿಸುವ ತೃಪ್ತಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ ಅಂತಹ ತೃಪ್ತಿದಾಯಕನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಿವಿದಂ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸ್ತುತಿಕಾರರು ಸ್ತುತಿಸಿದಂತೆ ತಾನೂ ಸ್ತುತಿಸುವೆನೆಂದು ಈ ಸೂಕ್ತ ದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಋಷಿಯೂ ಸಂಕಲ್ಪವಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ನಿವಿದಂ ಜೋಹವೀಮಿ—ನಿವಿದಂ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತೇನೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದೆ. ಹಿಂದೆ. ಋ. ಸಂ. ೧-೯-೬-೨ ನೇ ಋಕ್ಯನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ ಸ ಪೂರ್ವಯಾ ನಿವಿದಾ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗತಕ್ಕ ನಿವಿದಂ ಮಂತ್ರಗಳ ಮಹತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ (ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತಾ ಭಾಗ ೮- ಪುಟ 74-76) ಆದರೆ, ಆ ಮಂತ್ರವು ಅಗ್ನಿ ಪರವಾಗಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವ ನಿವಿದಂ ಮಂತ್ರಗಳು ಅಗ್ನಿ ಪರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಿದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಪರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿವಿದಂ ಮಂತ್ರಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತೆ.

ಒಂದು ದೇವತೆಯನ್ನಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳ ಒಂದು ಗುಂಪನ್ನಾಗಲಿ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಅವರ ಆಸಾಧಾರಣವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ನಿವಿದಂ ಮಂತ್ರವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನೇ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾ,

ಕರ್ಮೈವ ಶಾನ್ತಾನ್ವಿಶ್ರಾಂತಿಂ ನಿವಿಧಿ ಸ್ತೌತಿ ಕರ್ಮಣಾ |

ಯದ್ವೇನುಃ ಸಪ್ತೈನದ್ವಾಹೌ ವೋಲ್ವಾ ದೋಗ್ಧ್ಯಾಶುರೇವ ವಾ ||

(ಬೃಹದ್ವೇದತಾ ೩-೫೦)

ದೋಗ್ಧ್ಯೇ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಹಾಲು ಕರೆಯುವ ಪದವೆಂದೂ, ಅಶು (ವೇಗಗಮೀ) ಎನ್ನುವುದರಿಂದಲೂ, ವೋಲ್ವಾ (ಹೊರೆಯನ್ನು ವಹಿಸುವುದು) ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಎತ್ತೆಂದೂ ಅವುಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಆಯಾ ವಿಶೇಷಣ ಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ನಿವಿಧಿ ಮಂತ್ರಗಳ ದ್ವಾರಾ ಆಯಾ ದೇವತೆಯ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಕರ್ಮಗಳ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಅಭಿ ಶ್ವಾ ದೇವ ಸಠಿಕರೀಶಾನಂ ವಾರ್ಯಾಣಾಂ | ಸದಾನರ್ವ್ಯಾ ಮೀಮಹೇ |

(ಋ ಸಃ ೧೨೪-೩)

ಎಂಬ ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಸವಿತ್ರದೇವತೆಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ನಿವಿಧಿ ಮಂತ್ರವು ಸವಿತ್ರವಿನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಅವನ ಅಸಾಧಾರಣ ವಾದ ಕರ್ಮದ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ನಿವಿಧಿ ಮಂತ್ರಗಳ ಮಹಿಮೆಯೂ, ಜಗತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೂ ಆ ವ.ಹಾ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ಸಂಬಂಧವೂ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಪರಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ—

ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ವಾ ಇದಮೇಕ ಏನಾಗ್ನಿ ಅಸ ಸೋಕ್ತಕಾಮಯತ ಪ್ರಜಾಯೇಯಂ ಭೂಯಂತಾಸ್ತ-
ಮಿತಿ ಸ ತಪೋಕ್ತಸ್ಯ ತ ಸ ವಾಚಮಯಚ್ಛಿತ್ಸ ಸಂವತ್ಸರಸ್ಯ ಪರಸ್ತಾದ್ವ್ಯಾಹರದ್ವ್ಯಾದಿತ-
ಕೈಶ್ವೋ ದ್ವಾದಕಶದಾ ನಾ ಏಷಾ ನಿವಿದೇಶಾಂ ನಾವ ಶಾಂ ನಿವಿದಂ ವ್ಯಾಹರತಾಂ
ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನ್ಯನ್ಯೈಶ್ಚೈಶ್ಚ |

(ಐ. ಬ್ರಾ ೧೦-೧)

ಅದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಒಬ್ಬಂಟಿಗನಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಜಾಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ಬಹುಸಂಖ್ಯಾತನಾಗಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ, ಒಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ಮೌನವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸುತ್ತಾ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಹನ್ನೆರಡು ಮಹಾವಾಕ್ಯ ಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ನಿವಿಧಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹನ್ನೆರಡು ಸಲ ಪಠಿಸಿದನಂತರ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಭೂತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸೃಷ್ಟವಾದವು ಎಂದು ಈ ಮಂತ್ರಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅನಂತರ ಕರ್ಮಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ, ಪ್ರಯೋಗದ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ—

ಗರ್ಭಾ ವಾ ಏತ ಉಕ್ತಾ ನಾಂ ಯನ್ನಿವಿದಸ್ತದ್ಯತ್ಪರಸ್ತಾದುಕ್ತಾ ನಾಂ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ಧೀಯಂತೇ
ತಸ್ಮಾತ್ತರಾಂಚೋ ಗರ್ಭಾ ಧೀಯಂತೇ ಪರಾಂಚಃ ಸಂಭವತಿ | ಯನ್ನದ್ಯತೋ ಮಧ್ಯಂದಿನೇ
ಧೀಯಂತೇ ತಸ್ಮಾನ್ನೈಥೇ ಗರ್ಭಾ ಧ್ವಾತಾಃ | ಯದಂತತಸ್ತ್ರತೀಯಸವನೇ ಧೀಯಂತೇ
ತಸ್ಮಾದಮುತೋರ್ವಾಂಚೋ ಗರ್ಭಾಃ ಪ್ರಜಾಯಂತೇ ಪ್ರಜಾತ್ಯೈ | ಪ್ರಜಾಯತೇ
ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿಯೇ ಏವ ವೇದ | ಪೇಶಾ ನಾ ಏತ ಉಕ್ತಾ ನಾಂ ಯನ್ನಿವಿದಸ್ತದ್ಯತ್ಪರ-
ಸ್ತಾದುಕ್ತಾ ನಾಂ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ಧೀಯಂತೇ ಯಥೈವ ಪ್ರವಣಯತಃ ಪೇಶಃ ಕುರ್ಯಾತ್ತಾ-
ದ್ಯಕ್ತದ್ಯನ್ನದ್ಯತೋ ಮಧ್ಯಂದಿನೇ ಧೀಯಂತೇ ಯಥೈವ ಮಧ್ಯತಃ ಪೇಶಃ ಕುರ್ಯಾತ್ತಾದ-

ಕ್ರದ್ಯದಂತತಸ್ತೃತೀಯಸವನೇ ಧೀಯಂತೇ ಯಥೈವಾವಪ್ರಜ್ಜನತಃ ಪೇತಃ ಕುರ್ಯಾತ್ತಾ-
ದೈಕ್ತತ್ | ಸರ್ವತೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪೇತಸಾ ಶೋಭತೇ ಯ ಏವ ವೇದ ||

(ಐ ಬ್ರಾ. ೧೧-೧೦)

ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳು ಉಕ್ತಗಳಿಗೆ ಗರ್ಭರೂಪದಲ್ಲಿವೆ ಎಂದರೆ, ಪ್ರಾತಃಸವನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಪರಿತವಾಗುವುವು ಆದುದರಿಂದಲೇ ಗರ್ಭಗಳೂ ಸಹ ಪರಾಬ್ಜುಖವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಸವನದಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರಗಳು ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಗರ್ಭಗಳೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಧೃತವಾಗು ತ್ತವೆ. ತೃತೀಯಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳು ಪಶ್ಚಾದ್ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಗರ್ಭಸ್ಥವಾದ ಶಿಶುವೂ ಅನಾಗ್ರೂಪವಾಗಿ ಜನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನರಿತವನು ಸ್ವಜಾಸಂಪತ್ತಿನಿಂದಲೂ, ಪಶುಸಂಪತ್ತಿನಿಂದಲೂ ಸೇರಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳು ಉಕ್ತಗಳಿಗೆ ಅಭರಣದ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದು ಅವುಗಳ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶ ವನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತವೆ ಪ್ರಾತಃಸವನದಲ್ಲಿ ಸರಿಸತಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರಗಳು ಪ್ರನಣೀರ್ಧ್ವದ ಅಭರಣಗಳಂತೆಯೂ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸರಿಸತಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರಗಳು ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದ ಅಭರಣಗಳಂತೆಯೂ, ತೃತೀಯಸವನದ ಮಂತ್ರಗಳು ಅಧೋಭಾಗದ ಅಭರಣಗಳಂತೆಯೂ ಅಲಂಕಾರಜನಕಗಳಾಗಿವೆ ಇದನ್ನರಿತವನು ಯಜ್ಞವನ್ನೂ, ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾ ತಾನೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು,

ಸೌರ್ಯಾ ನಾ ಏತಾ ದೇವತಾ ಯನ್ನಿವಿದಸ್ತದ್ಯತ್ಪುರಸ್ತಾದುಕ್ತಾನಾಂ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ಧೀಯಂತೇ
ಮಧ್ಯತೋ ಮಧ್ಯಂದಿನೇ ತತಸ್ತೃತೀಯಸವನ ಆದಿತ್ಯಸ್ಯೈವ ತದ್ವ್ರತಮನು ಪರ್ಯಾ-
ವರ್ತಂತೇ | ಪಚ್ಚೋ ವೈ ದೇವಾ ಯಜ್ಞಂ ಸಮಭರಂಸ್ತಸ್ಮಾತ್ಪಚ್ಚೋ ನಿವಿಧಃ ತಸ್ಯಂತೇ |
ಯದ್ಯೈ ತದ್ದೇವಾ ಯಜ್ಞಂ ಸಮಭರಂಸ್ತಸ್ಮಾದಶ್ಚಃ ಸಮಭವತ್ತಸ್ಮಾದಾಹುರಶ್ಚಂ ನಿವಿದಾಂ
ಶಸ್ತ್ರೇ ದದ್ಯಾದಿತಿ ತದು ಖಲು ವರನೇವ ದದತಿ | ನ ನಿವಿಧಃ ಪದಮತೀಯಾದ್ಯದ್ಯನ್ನಿ
ದವಃ ಪದಮತೀಯಾದ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ತಚ್ಚಿದ್ರಂ ಕುರ್ಯಾದ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ವೈ ಛಿದ್ರಂ ಸ್ವವದ್ಯಜಮಾ-
ನೋಽನು ಪಾಪೀಯಾನ್ ಭವತಿ ತಸ್ಮಾನ್ನ ನಿವಿಧಃ ಪದಮತೀಯಾತ್ | ನ ನಿವಿಧಃ ಪದೇ
ವಿಪರಿಹರೇದ್ಯನ್ನಿವಿಧಃ ಪದೇ ವಿಪರಿಹರೇನ್ನೋಹಯೇದ್ಯಜ್ಞಂ ಮುಗ್ನೋ ಯಜಮಾನಃ
ಸ್ಯಾತ್ತಸ್ಮಾನ್ನ ನಿವಿಧಃ ಪದೇ ವಿಪರಿಹರೇತ್ | ನ ನಿವಿಧಃ ಪದೇ ಸಮಸ್ಯೇದ್ಯನ್ನಿವಿಧಃ
ಪದೇ ಸಮಸ್ಯೇದ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ತದಾಯುಃ ಸಂಹರೇತ್ಸವಾಯುಕೋ ಯಜಮಾನಃ ಸ್ಯಾತ್ತಸ್ಮಾನ್ನ
ನಿವಿಧಃ ಪದೇ ಸಮಸ್ಯೇತ್ | ಪ್ರೇದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರೇದಂ ಹ್ವತ್ತಮಿತ್ಯೇತೇ ಏವ ಸಮಸ್ಯೇ-
ದ್ಯ್ರಹ್ಮಹ್ವತ್ತಯೋಃ ಸಂಶ್ರಿತ್ಯೈ ತಸ್ಮಾಧ್ಯ್ರಹ್ಮ ಚ ಹ್ವತ್ತಂ ಚ ಸಂಶ್ರಿತೇ | ನ ತ್ವಚಿಂ ನ
ಚಿತುರ್ಯಚಮತಿಮನ್ಯೇತ ನಿವಿದ್ವಾನಮೇಕೈಕಂ ವೈ ನಿವಿಧಃ ಪದಮ್ವಚಿಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪ್ರತಿ
ತಸ್ಮಾನ್ನ ತ್ವಚಿಂ ನ ಚಿತುರ್ಯಚಮತಿಮನ್ಯೇತ ನಿವಿದ್ವಾನಂ ನಿವಿದಾ ಹ್ಯೇವ ಸ್ತೋತ್ರಮತಿ-
ಶಸ್ತಂ ಭವತಿ |

(ಐ ಬ್ರಾ. ೧೧-೧೧)

ನಿವಿದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಸೂರ್ಯಸಂಬಂಧಿಯಾದ ದೇವತೆಗಳು. ಪ್ರಾತಃಸವನ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನ ಮತ್ತು ತೃತೀಯ ಸವನದ ಮಂತ್ರಗಳು ಉದಯವಿಂದ ಅಸ್ತಮಯದವರಿಗೆ ಸೂರ್ಯನ ಗತಿಂನ್ನನುಸರಿಸುತ್ತವೆ. ಪಾದಾತ್ಮಕವಾದ ನಿವಿಧಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸಂಭರಿಸಿದರು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳು ಪಾದಾತ್ಮಕವಾದ

ವಾಕ್ಯಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿವೆ. ಯಜ್ಞಭಾಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಶೇಖರವಾಡಿರುವುದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಅತ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸುಂಟಾಯಿತು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಈ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಬುದ್ಧಿಕ್ಕಿಗೆ ಅತ್ಯದಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಧಿಯಿದೆ. ಸಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪದವನ್ನೂ ದಾಟಿ ಮುಂದೆ ಹೋಗಬಾರದು ಹಾಗೆ ಯಾವ ಸದವಾದರೂ ಪರಿತನಾಗದಿದ್ದರೆ ಯಜ್ಞವನ್ನೇ ಛಿದ್ರವಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ ಹಾನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಈ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿಬಿಡಬಾರದು, ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನದನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೂ, ಮುಂದಿನದನ್ನು ಬಂದಕ್ಕೂ ಸೇರಿಸಿ ಪಠಿಸಬಾರದು. ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಂದಿಗ್ಧಾಪನೆಯು ಒದಗುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞಕರ್ತನೂ ಸಹ ಭ್ರಂತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿಬಿಟ್ಟರೆ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಕೋಚವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಇವರಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನ ಅಯುಷ್ಯೂ ಸಂಕುಚಿತವಾಗಿ ಅವನು ಮೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಗಳ ಮಿಶ್ರಣವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬರೂ ಯಲ್ಲಿ ಸಂಕೋಚವನ್ನುಂಟುಮಾಡಬಾರದು. 'ಪ್ರೇದಂ ಬ್ರಹ್ಮ' 'ಪ್ರೇದಂ ಕ್ಷತ್ರಂ' ಎಂದು ಪವಿತ್ರಾತ್ಮಕವಾದುದೂ, ದಿವ್ಯಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ಮಂತ್ರಧ್ಯಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮಿಶ್ರವಾಡಬಹುದು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮತೇಜಸ್ವಿ, ಕ್ಷತ್ರತೇಜಸ್ವಿ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗತಕ್ಕವು. ಸಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳು ಮೂರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು ಮಂತ್ರಗಳೊಳಗೇ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಬೇಕೇ ವಿನಹ ಅವುಗಳನ್ನು ನಿರಾಂಬಾರದು. ನಿವೃತ್ತಿನಿಂದಲೇ ಸ್ವೋತ್ತಮ ಪರಣವು ವಿಸ್ತೃತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಏಕಾಂ ಪರಿಶಿಷ್ಯ ತ್ವತೀಯಸವನೇ ನಿವಿದಂ ದಧ್ಯಾತ್ | ಯದ್ವೇದೋ ಪರಿಶಿಷ್ಯ ದಧ್ಯಾತ್ಪ್ರಜನನಂ ತದುಪಹನ್ಯಾದ್ಧೈಃಪ್ರತ್ಯಜಾ ವ್ಯರ್ಥಯೇತ್ತಸ್ಯಾದೇಕಾಮೇವ ಪರಿಶಿಷ್ಯ ತ್ವತೀಯಸವನೇ ನಿವಿದಂ ದಧ್ಯಾತ್ | ನ ಸೂಕ್ತೇನ ನಿವಿದಮತಿಪದ್ಯೇತಃ; ಯೇನ ಸೂಕ್ತೇನ ನಿವಿದಮತಿ ಪದ್ಯೇತ ನ ತತ್ಪನ್ನರೂಪನಿವರ್ತೇತ ವಾಸ್ತುಹಮೇವ ತತ್ | ಅನ್ಯತ್ತದ್ವೈವತಂ ತಚ್ಚಂದಸಂ ಸೂಕ್ತಮಾಹ್ಯತ್ಯ ತಸ್ಮಿನ್ನಿವಿದಂ ದಧ್ಯಾತ್ | ಮಾ ಪ್ರ ಗಾಮ ಪಥೋ ವಯಮಿತಿ ಪುರಸ್ತಾ- ತ್ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಶಂಸತಿ | ಪಥೋ ವಾ ಏಷ ಪ್ರೈತಿ ಯೋ ಯಜ್ಞೇ ಮುಹ್ಯತಿ ಮಾ ಯಜ್ಞಾ ದಿಂದ್ರ ಸೋಮಿನ ಇತಿ ಯಜ್ಞಾದೇವ ತನ್ನ ಪ್ರಚ್ಯವತೇ | ಮಾಂತಸ್ಪುರ್ನೋ ಅರಾತಯ ಇತ್ಯರಾತೀಯತ ಏವ ತದಪಹಂತಿ | ಯೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪ್ರಸಾಧನಸ್ತಂತುರ್ದೇವೇಷ್ವಾತತಃ | ತಮಾಹಂತಿ ನಶೀಮಹೀತಿ | ಪ್ರಜಾ ವೈ ತಂತುಃ ಪ್ರಜಾನೇವಾಸ್ಮಾ ಏತಚ್ಚಂತನೋತಿ | ಮನೋ ನ್ಯಾಹುವಾಮಹೇ ನಾರಾಶಂಸೇನ ಸೋಮೇನೇತಿ | ಮನಸಾ ವೈ ಯಜ್ಞಸ್ತಾಯತೇ ಮನಸಾ ಕ್ರಿಯತೇ | ಸೈವ ತತ್ರ ಪಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ಸ್ತ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

(ಏ ಬ್ರ. ೧೧-೧೧)

ತ್ವತೀಯಸವನದಲ್ಲಿ ಒಂದ. ಋಕ್ಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಿವಿತ್ತನ್ನು ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆದರೆ ಎರಡು ಋಕ್ಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟು ಸೇರಿಸಿದರೆ ಅಗ ಶಕ್ತಿಹೀನತೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ ಗರ್ಭರಾಹಿತವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಒಂದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬಿಟ್ಟು ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅಗ ಯಜ್ಞಕ್ರಿಯೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಉತ್ಪಾದನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಾಶವಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ ಗರ್ಭಧಾರಣಶಕ್ತಿಯು ಕೂಡಿಸಿ ಜನನ ಗರ್ಭರಹಿತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ನಿವಿದ್ಯಾನಾರ್ಹವಾದ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಸಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಡಿ ಆ ಸೂಕ್ತವನ್ನು

ಪರಿಸಬಾರದು. ಒಂದುಬಲ ಪರಿಸಿದನಂತರ ಪುನಃ ಸೇರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಅಂತಹ ಲೋಪವು ಸಂಭವಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅದೇ ದೇವತಾಕವಾದುದೂ, ಅದೇ ಭಂದಸ್ಥಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ ಬೇರೆ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಆರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ನಿವಿನ್ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅಂತಹಕಾಲದಲ್ಲಿ,

ಮಾ ಪ್ರ ಗಾಮ ಪಥೋ ವಯಂ ಮಾ ಯಜ್ಞಾದಿಂ ದ್ರ ಸೋಮಿನಃ |

ಮಾಂತಃ ಸ್ಫುರ್ನೋ ಆರಾತಯಃ ||

(ಮು ಸಂ ೧೦-೫೭-೧)

ನಾವು ಮರ್ಗಾಭ್ಯಷ್ಟರಾಗಿ ಹೋಗದಿರುವಂತಾಗಲಿ, ಯಜ್ಞಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಬಾಹ್ಯರಾಗದಿರುವಂತಾಗಲಿ. ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸದಿರುವಂತಾಗಲಿ ಎಂದು ಮೊದಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಅನಂತರ ನಿವಿನ್ಯಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಆಗ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಭ್ರಾಂತಿಯೂ ಇಲ್ಲದೇ ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯವು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ನಡೆದು ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿಗಳ ನಾಶವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. “ಯಜ್ಞಫಲವಾದ ಯಾನ ತಂತುವು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಹರಡಿದೆಯೋ ಅದೇ ತಂತುವು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ನಮ್ಮೆಲ್ಲೂ ಪ್ರಸರಿಸಲಿ” (ಮು ಸಂ ೧೦-೫೭-೨) ಎಂದು ಯಜಮಾನನು ಪಠಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಜಾಸಂತಿಯೇ ಆ ತಂತುವು, ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ ಸಂತತಿಸುವವಾದ ಈ ತಂತುವು ಅನುಸ್ಯೂತವಾಗಿ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ

ತದ್ಯದೇತಾಂ ಪುರಸ್ತಾತ್ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ನಿದಿಂ ದಧಾತಿ ಪ್ರಜಾತ್ಯೈ |

ಪ್ರಜಾಯತೇ ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿಯಃ ಏವಂ ವೇದ ||

(ಐ ಬ್ರಾ. ೧೦-೨)

ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಹೋತೃವು ಸೂಕ್ತದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನಿವಿನ್ಯಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರ ಫಲವಾಗಿ ಸಂತಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ತಿಳವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಸತ್ಸಂತಾನವೇ ಮುಂತಾದ ಸಕಲಸಂಪತ್ತೂ ಲಭಿಸುವುದು, ಎಂದು ಬೇರೆ ಕಡೆಯೂ ಹೇಳಿದೆ. ಮಂತ್ರಗಳ ಪಠನವು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದೆಂಬ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವಾಗ ಪ್ರತಿದೇವತೆಯ ಸ್ವರೂಪ, ಶಕ್ತಿ, ಮಹತ್ವಾರ್ಯಸಾಧನೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಇವುಗಳ ಪಠನವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವೆಂದು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ತಾನ್ಯವರ್ಯಾ ನಿವಿದಾ ಹೂಮಹೇ ವಯಂ ಭಗಂ ಮಿತ್ರಮದಿತಿಂ ದಕ್ಷಮಸ್ರಿದ್ಧಿಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೮೯-೩)

ಜುಷೇಥಾಂ ಯಜ್ಞಂ ಬೋಧತಂ ಹವಸ್ಯ ಮೇ ಸತ್ತೋ ಹೋತಾ ನಿದಿವಃ ಪೂರ್ವ್ಯಾ ಆನು |

(ಮು ಸಂ ೨-೩೬-೬)

ಕಿಮು ಪ್ಸಿದಸ್ತೈ ನಿವಿದೋ ಭನಂತೇಂದ್ರಸ್ಯಾವದ್ಯಂ ದಿಧಿಷಂತ ಅಪಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೪-೧೮-೭)

ಏ ಯದ್ವಾಚಿಂ ಕೀಸ್ತಾಸೋ ಭರಂತೇ ಕಂಸಂತಿ ಕೇ ಚಿನ್ನಿ ವಿದೋ ಮನಾನಾಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೬೭-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿ ವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನಿವಿನ್ಯಂತ್ರಗಳ ಮಹಿಮೆಯು ಸ್ತುತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ (೧-೧೬೬) ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಪರವಾದ ಸಿವಿನ್ಮಂತ್ರವು ತಾನುಮಿ ತ್ವಾ ನಿವಿದಂ ಜೋದವೀಮಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರದೇವತಾಪರವಾದ ಸಿವಿತ್ವಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಸೂಕ್ತವಾವುದೆಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮತಭೇದವೂ ಇದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಜನಿಷ್ಠಾ ಉಗ್ರಃ ಸಹಸ್ರೇ ತುರಾಯೇತಿ ನಿವಿದ್ಧಾನಮೈಕಾಹಿಕಂ |

(ಐ. ಅ ೧-೨-೨)

ಜನಿಷ್ಠಾ ಉಗ್ರಃ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಋ ಸಂ. ೧೦-೨೩ ನೇ ಸೂಕ್ತವು ನಿವಿನ್ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆಯೆಂದು ಐತರೇಯಬ್ರಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಶಾಂಖಾಯನ ಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲ (೧-೩) ಮಹಾ ಇಂದ್ರೋ ನೈವದಾ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಋ ಸಂ ೬-೧೯ನೇ ಸೂಕ್ತವು ಈ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇಂದ್ರನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ, ಸರಾಕ್ರಮವನ್ನೂ, ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸುವ ನಿವಿನ್ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ತದ್ರಷ್ಟ್ಯವಾದ ಮುಷಿಯು ತನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

° ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ #

ಜರಿತ್ವಭ್ಯಃ—ಜ್ಞಾನ್ ವಯೋಹಾನೌ. ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತ್ಯಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಡಾಗಮು. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಗುಣ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ತ್ವಷ್ಯತೇ—ಜಾತ್ಯಪಾ ಪಿಸಾಸಾಯಾಂ ಧಾತು ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ಯನ್ (ಪಾ ಸೂ. ೩.೧-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ಯನ್ ಏಕರಣ. **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ಯ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕರಣ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಬಭೂಥ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಬಭೂಥ ತತಂಥ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಭಾವದಿಂದ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. **ನಿಸಾತ್ವೈರ್ಯದ್ಯದಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಶೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಧಲ್ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೋದವೀಮಿ—ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು ಯಜ್ಞಾಲುಗಂತದ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಿಪ್. **ಯಜೋ ವಾ** (ಪಾ. ಸೂ ೭-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಿಪಿಗೆ ಈಡಾಗಮು. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೈದನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಮತ್ತಿನ ಇತಿ ಪದ್ಯಚಿಂ ದ್ವಾದಶಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗ್ರಸ್ಯೈಂದ್ರಮಾನುಷ್ಯುಭಂ | ಪೂರ್ವಕ್ರ
ತುಶಬ್ದಾಕ್ ತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತಂ ತ್ವಿತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾದಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ಮತ್ತಿನ ಇತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ | ವಿಶೇಷ-
ವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಮತ್ತಿನ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ
ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗ್ರಸ್ಯನು ಋಷಿಯು, ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು,
ಅನುಷ್ಪುಪ್ ಭಂದಸ್ತು, ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ತು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತಿನ ಎಂದು
ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ವಿಶೇಷ ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

ಸೂಕ್ತ -- ೧೭೬

ಮಂಡಲ-೧ || ಅನುವಾಕ-೨೩ || ಸೂಕ್ತ-೧೭೬ ||

ಅಪ್ಯಕ - ೨ || ಅಧ್ಯಾಯ-೪ || ವರ್ಗ-೧೯ ||

|| ಸೂಕ್ತದ್ವಯವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ--೬ ||

|| ಋಷಿಃ-ಅಗ್ರಸ್ಯ ||

|| ದೇವತಾ-ಇಂದ್ರಃ ||

|| ಭಂದಃ- ೧-೫, ಅನುಷ್ಪುಪ್ | ೬, ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿಕಾಪಾಠಃ ||

ಮತ್ತಿ ನೋ ವಸ್ಯ ಇಷ್ವಯ ಇಂದ್ರ ಮಿಂದೋ ವೃಷಾ ವಿಶ |

ಋಷಾಯ ಮಾಣ ಇನ್ವಸಿ ಶತ್ರು ಮಂತಿ ನ ವಿಂದಸಿ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮತ್ತಿ | ನಃ | ವಸ್ಯಃ ಇಷ್ವಯೇ | ಇಂದ್ರಂ | ಇಂದೋ ಇತಿ | ವೃಷಾ | ಆ | ವಿಶ |

ಋಷಾಯ ಮಾಣಃ | ಇನ್ವಸಿ | ಶತ್ರುಂ | ಅಂತಿ | ನ | ವಿಂದಸಿ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದೋ ಕ್ಲೇದಯಿತಃ ಸೋಮ ತ್ವಂ ನೋ ವಸ್ಯ ಇಷ್ವಯೇ ವಸೀಯಸೋ ಭನಸ್ಯ
ಪ್ರಾಪ್ತಯ ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಾಯ ಯಾಗಾಯ ನೇಂದ್ರಂ ಮತ್ತಿ | ಮಾದಯಸ್ಯ | ತದರ್ಥಂ ತ್ವನೇನೇಂದ್ರಂ

ವೃಷಾ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ ಆ ವಿಶ | ಅಥ ತಥಾ ಪೀತಃ ಸನ್ನೃಘಾಯಮಾಣಃ ಶಕ್ರೋ ಹಿಂಸಯಿ-
ನ್ನಿನ್ನಸಿ | ವ್ಯಾಪ್ನೋಷಿ | ಅತ್ಯೋಽಂತ್ಯಂತಿಕೇ ಶತ್ರುಂ ನ ವಿಂದಸಿ | ನ ಲಭಸೇ | ಯತಃ ಶತ್ರುವಸ್ತುತ್ಸಾ-
ಮರ್ಥೋನ ಪಲಯಿತಾಃ ಅತೋ ನ ವಿಂದಸಿ | ಯದ್ವಾ | ಉತ್ತರಾರ್ಧ ಇಂದ್ರಪರತಯಾ ವ್ಯಾಪ್ನೋಯಾಃ |
ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ತಂ ಸೋಮಂ ಪೀತೃಘಾಯಮಾಣಃ ಸನ್ನಿನ್ನಸಿ | ಅಂತಿಕೇ ಶತ್ರುಂ ನ ವಿಂದಸಿ ||

|| ಶ್ರುತಿವಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದೋ—ಎಲೈ ಸೋಮರಸವೇ | (ತ್ವಂ—ನೀನು) | ನಃ—ನಮ್ಮ | ವಸ್ಯ ಇಷ್ಟಯೇ—
ಧನಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ | ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಮತ್ತಿ—ಹೃಷ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು | ವೃಷಾ—ಕಾಮವರ್ಷಕ
ನಾಗಿ | ಆ ವಿಶ—(ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸು (ವ್ಯಾಪಿಸು) | (ಹಾಗೆ ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು) ಋಘಾಯ-
ಮಾಣಃ—ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಹಿಂಸಕನಾಗಿ | ಇನ್ನಸಿ—ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತೀ | (ಆದುದರಿಂದ) ಅಂತಿ—ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ |
ಶತ್ರುಂ—ಶತ್ರುವನ್ನು | ನ ವಿಂದಸಿ—ಪಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ | [ಅಥವಾ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ನೀನು) |
(ಆ ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ) ಋಘಾಯಮಾಣಃ—ಶತ್ರುಹಿಂಸಕನಾಗಿ | ಇನ್ನಸಿ—ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತೀಯೇ |
(ಆದುದರಿಂದ) ಅಂತಿ—ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ | ಶತ್ರುಂ—ಶತ್ರುವನ್ನು | ನ ವಿಂದಸಿ—ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.]

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸೋಮರಸವೇ, ನಮಗೆ ಧನಾದಿಲಾಭಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹರ್ಷಗೊಳಿಸು, ಕಾಮವರ್ಷಕ
ವಾದ ಎಲೈ ಸೋಮರಸವೇ, ಅವನನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸು, ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು
ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿ, ಅದರಿಂದಲೇ ಅವರು ನಿನ್ನನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಲಾರರು.

English Translation.

Soma, exhilarate Indra (at the sacrifice we offer) for the sake of
obtaining wealth : pervade him, showerer (of benefits), for when imbibed
you are the annihilator (of enemies), and suffer not a foe to be nigh.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

೧೬೬ ನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದುದೂ, ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದುದೂ
ಅಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಮತ್ತಿ ನಃ ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಪುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಸೋಮ
ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ :

(೧) ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಲಭಿಸತಕ್ಕ ಅತಿಶಯವಾದ ಹರ್ಷವೂ,

(೨) ಶತ್ರುನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಯೂ, ಮತ್ತು

(೩) ಈ ಹರ್ಷದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ಧನದಾನವೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

೧ ಮತ್ತಿ—ಮಾಡೆಯೆಸು | ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೋಮ
ಕಾಮನೆಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಈ ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ ಲಭಿಸ

ತಕ್ಕ ಸುಬಿಷ್ಟರೂಪವು ಅತ್ಯತಿಶಯವಾದುದೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕೆಳಗಿನ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು ಇಂತಹ ಸುಬದಾಯಕಗಳಾದ ಸೋಮರಸವು ಇಂದ್ರಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಲೆಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಯತ್ರ ಜ್ಯೋತಿರಜಸ್ರಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ಲೋಕೇ ಸ್ವರ್ಹಿತಂ |

ತಸ್ಮಿನ್ಮಾಂ ಧೇಹಿ ಪವನಾನಾಮೃತೇ ಲೋಕೇ ಅಕ್ಷಿತ ಇಂದ್ರಾಯೆಂದೋ ಪರಿ ಸ್ರವ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೧೩-೭)

ಯತ್ರ ಕಾಮಾ ನಿಕಾಮಾಶ್ಚ ಯತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಯ ವಿಷ್ವಪಂ |

ಸ್ಯಧಾ ಚ ಯತ್ರ ತ್ವಸ್ತಿಶ್ಚ ತತ್ರ ಮಾಮಮೃತಂ ಕೃಧೀಂದ್ರಾಯೆಂದೋ ಪರಿ ಸ್ರವ ||

(ಋ ಸ ೯-೧೩-೧೦)

ಯತ್ರಾನಂದಾಶ್ಚ ನೋದಾಶ್ಚ ಮುದಃ ಪ್ರಮುದ ಆಸತೇ |

ಕಾಮಸ್ಯ ಯತ್ರಾಪ್ತಾಃ ಕಾಮಾಸ್ತತ್ರ ಮಾಮಮೃತಂ ಕೃಧೀಂದ್ರಾಯೆಂದೋ ಪರಿ ಸ್ರವ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೧೩-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವ ಸುಬದ ಸ್ವರೂಪವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಸ್ವರ್ಗಸುಖಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೀರಿದುದಾಗಿದೆ. ನಿಕಾಮವಾದಂತಹ ಆನಂದ, ನೋದ, ಪ್ರಮೋದಗಳು ಸೋಮನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಲಭಿಸ ತಕ್ಕವಾಗಿವೆ. ಇಂತಹ ಸುಬದಾಯಕವಾದ ತ್ವಸ್ತಿಯನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿ ಮತ್ತಿ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ

೨ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಶತ್ರುಮಂತಿ ನ ವಿಂದಸಿ; ಅಂತಿಕೇ ಶತ್ರುಂ ನ ವಿಂದಸಿ | ನಿನ್ನ ಪ್ರಭಾವ ದಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರಮಾಡದೇ ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುತ್ತೀಯೇ ಎಂದು ಸೋಮರಸದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವಾಗುವುದೆಂದು ಸಾಯಣರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪಾನಮಾಡಬ್ಬಟ್ಟ ಸೋಮವು ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಹೇ ಇಂದ್ರ, ತ್ವಂ ಸೋಮಂ ಪೀತ್ವಾ ಅಂತಿಕೇ ಶತ್ರುಂ ನ ವಿಂದಸಿ | ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ನೀನು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಇಂದ್ರಸರವಾದ ಅರ್ಥ ವಾಗಲಿ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯಕ್ಕೂ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಒಂದೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ ಸೋಮರಸವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವೀರವಾದಾಯಕವಾದುದು. ಇದರ ಪಾನದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಬಲ್ಲನು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಇದೇ ಭಾವವನ್ನು ಇದರಂತೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ತ್ವಂ ಸದ್ಯೋ ಅಸಿಮೋ ಜಾತ ಇಂದ್ರ ಮದಾಯ ಸೋಮಂ ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನ್ |

ಯದ್ಧ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಆವಿನೇಶೀರಥಾಭವಃ ಪೂರ್ವ್ಯಃ ಕಾರುಧಾಯಾಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೩-೩೨-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ತಾಯಿಯು ಇಂದ್ರನು ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ ಅವನಿಗೆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನ ಮಾಡಿಸಿದುದೂ, ಅದರಿಂದ ಅವನ ಮಹತ್ತ್ವವು ವೃದ್ಧಿಯಾದುದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಇದರ ಫಲವಾಗಿ,

ಅವಂತೇ ದ್ಯಾಮಸ್ತಭಾಯದ್ವೈಹಂತಮಾ ರೋದಸೀ ಅಪ್ಪಣದಂತರಿಕ್ಷಂ |
ಸ ಧಾರಯತ್ಪ್ರಥೀನೀಂ ಪಪ್ರಥಚ್ಚ ಸೋಮಸ್ಯ ತಾ ಮದ ಇಂದ್ರಶ್ಚ ಕಾರ ||

(ಋ ಸಂ ೯-೧೫-೨)

ಇಂದ್ರನು ವೀಷ್ಣುಶಾಲಿಯಾಗಿಯೂ, ಯುದ್ಧೋನ್ನತನಾಗಿಯೂ ಬೆಳೆದು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಧರಿಸುವ ರಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದುದಾಗಿಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ದೂರಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಿ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥ.

೩. ಇಂದ್ರನ ವೃದ್ಧಿಯು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವರ ಧನಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದಲೇ ವಸ್ಯ ಇಷ್ಟಯ ವ್ಯಷಾ ವಿಶ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ವಸ್ಯ ಇಷ್ಟಯೇ | ವಸೀಯಸೋ ಧನಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಯೇ ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಾಯ ಯಾಗಾಯ ವಾ | ಧನದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಧನಸಾಧಕವಾದ ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ವಸು-ವತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಸೋಮಸುಪರವಾಗಿಯೇ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಗೋವಿತ್ತವಸ್ಯ ವಸುವಿದ್ಧಿರಣ್ಯವಿದ್ರೇತೋಧಾ ಇಂದೋ ಭುವನೇಷ್ಯಸಿಫತಃ |

ತ್ವಂ ಸುವೀರೋ ಅಸಿ ಸೋಮ ವಿಶ್ವವಿತ್ತಂ ತ್ವಾ ವಿಸ್ತಾ ಉಪ ಗಿರೇಮ ಅಸತೇ ||

(ಋ ಸಂ ೯-೨೬-೩೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ವಸುವಿತ್, ಹಿರಣ್ಯವಿತ್, ಗೋವಿತ್ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಸೋಮಸುಪರವಾಗಿಯೇ ಇವೆ. ಇಂತಹ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದರಿಂದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದ ಇಂದ್ರನೂ ಸಹ ಧನಸಂಪತ್ತನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥ.

ಇಂದೋ—ಇಂದುರಿಂಧೇರುನತ್ತೇರ್ವಾ | ಪ್ರಜ್ಜಲಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಇಂದ್ ಧಾತು ವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ, ತೇವಮಾಡುವಂತೆ ಪ್ರವಹಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಉದ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಈ ಪದವು ಸಿಪ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದು. (ನಿ. ೧೦-೪೨) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಪ್ರ ತದ್ವೋಚೇಯಂ ಭನ್ಯಾಯೇಂದವೇ ಹವ್ಯೋ ನ ಯ ಇಷವಾನ್ ಮನ್ಯ ರೇಜತಿ ರಶ್ಮೋಹಾ ಮನ್ ರೇಜತಿ ||

(ಋ ಸಂ ೧-೧೯೯-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಇಂದು ಶಬ್ದದ ಎರಡರ್ಥವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಪದವು ಸೋಮನಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಗುಣವನ್ನೂ ಮತ್ತು ದ್ರವರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಆದ್ರವವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಗುಣವನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ಋಷಾಯಮಾಣಃ—ಶಕ್ರೋ ಹಿಂಸಯನ್ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಾ ಎಂದರ್ಥ Monier Williams Dictionary ಯಲ್ಲಿ Violence, Passion ಎಂದರೆ ತೀವ್ರವಾದ ಅಭಿವೇಶ, ಆಕ್ರೋಶ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಪದವು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ -

ಇಂದ್ರಃ ಸುಶಿಘ್ರೋ ಮಘವಾ ತೆರುತ್ತೋ ಮಹಾವ್ರಾತಸ್ತುವಿಕೂರ್ವಿಋಘವಾನ್ |
ಯೆದುಗೋ ಧಾ ಬಾಧಿತೋ ಮರ್ತ್ಯೇಷು ಕ್ಷೈ ನಿ ತ್ಯಾ ತೇ ವೃಷಭ ವೀರ್ಯಾಣಿ ||

(ಮ. ಸಂ. ೩-೩೦-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಶತ್ರುವಿಷಯಹಿಂಸಾವಾನ್ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಸಾಯಣರು,

ನಹಿ ತ್ಯಾ ರೋದಸೀ ಉಭೇ ಋಘಾಯಮಾಣಮಿನ್ಯತಃ |

ಜೀಷಃ ಸ್ವರ್ವತೀರಪಃ ಸಂ ಗಾ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಧೂನುಹಿ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೦-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ನ್ನ ನ್ ಹಂತೀತಿ ಋಘಾ | ಶತ್ರುವಧಂ ಕೌರ್ವಾಣಂ | ನರರನ್ನು ಹನನಮಾಡುವವನು ಆದುದರಿಂದ ಈ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಸೋಮನಿಗಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ

ಇನ್ಯಸಿ—ಇನ್ಯತಿ, ನಕ್ಷತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುವ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೦) ಇನ್ಯಸಿ ಎಂದರೆ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತೀಯೆ ಎಂದರ್ಥ. ಇಂದ್ರನನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಅವನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತೀಯೆ ಎಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮತ್ತಿ—ಮದೀ ಸ್ತುತಿವೋದಮದಸ್ವಪ್ನ ಕಾಂತಿಗತಿಷು ಧಾತು ಅಂತರ್ಭಾವವಿಶಿಷ್ಟಧರ್ಮವಾಗಿದೆ. ಲಬ್ಧಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಖರಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ದಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಸ್ಯ ಇಸ್ಯಯೇ—ವಸೀಯಸಃ ಇಷ್ಟಿಃ ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ತಸ್ಯೈ. ವಸು ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಮತುಪ್. ಇದರ ಮೇಲೆ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ವಿಸ್ ಮತೋಲೂಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಸಿಗೆ ಲುಕ್. ಟೀಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಯಕಾರಕ್ಕೂ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ—ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ. ಧಾತು. ಲೋಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋಘಾಯಮಾಣಃ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಃ ದೈತ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದೈತಿಗ್ರಹಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ನಕಾರಲೋಪ. ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಘಕಾರಾದೇಶ. ಅನ್ಯಘಾ ಋಘಾ ಭವತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿನ್ನಮಾಡಿದಾಗ ಲೋಪಿತಾದಿ ಡಾಚ್ಚಃ ಕೃಷ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಾಕ್ಯೇಷಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಟಿಗೆ ಶನ್ಪಾದೇಶ. ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಕೃಷ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನೆಸಿ—ಇವಿ ವ್ಯಾಪ್ತೆ. ಧಾತು. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂತಿ - ಅಂತಿಕೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಕಾದಿಗೆ ಲೋಪ ಬಂದಿದೆ.

ವಿಂದೆಸಿ—ವಿದ್ ಲ್ಯ ಲಾಭೇ. ಧಾತು ತುದಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇಮುಚಾದೀ- ನಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ ೭-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸವರ್ಣ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತಸ್ಮಿನ್ನಾ ವೇಶಯಾ ಗಿರೋ ಯ ಏಕಶ್ಚರ್ಷಣೇನಾಂ |

ಅನು ಸ್ವಧಾ ಯಮುಪ್ಯತೇ ಯವಂ ನ ಚರ್ಕ್ರಷದ್ವಾ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತಸ್ಮಿನ್ | ಅ | ವೇಶಯ | ಗಿರಃ | ಯಃ | ಏಕಃ | ಚರ್ಷಣೇನಾಂ |

ಅನು | ಸ್ವಧಾ | ಯಂ | ಉಪ್ಯತೇ | ಯವಂ | ನ | ಚರ್ಕ್ರಷತ್ | ವ್ಯಷಾ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಂತರಾತ್ಮನ್ ಹೋತರ್ವಾ ತಸ್ಮಿನ್ನ್ರಿಸಿದ್ಧ ಇಂದ್ರೇ ಗಿರಃ ಸ್ತುತಿರೂಪಾ ನಾಚೇ ಆ ವೇಶಯ | ಸ್ಥಾಪಯ | ತಂ ಸ್ತುಹೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯ ಇಂದ್ರಶ್ಚರ್ಷಣೇನಾಂ ಜ್ಞಾನವಶಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮೇಕ ಏಕ ಏವ ಸ್ಥಾನೀಯಃ | ಯಮನು ಯಮೇವೇಂದ್ರಮನು ಸ್ವಧಾ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ಯಮುಪ್ಯತೇ | ದೀಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ ಚೇಂದ್ರೋ ವ್ಯಷಾ ವರ್ಷಕಃ ಸನ್ಯವಂ ನ ಯವಮಿವ ಪಕ್ವಂ ಯವಂ ಯಥಾ ಚರ್ಕ್ರಷತ್ ಕ್ರಮೇಣಾದಿತೇ ಕರ್ಷಕಾಃ ತದ್ವಿದಾದತ್ತೇ | ಯದ್ವಾ | ಅನು ಸ್ವಧಾನೈ ಸಾಧನಂ ಪ್ರೀತ್ಯಾದಿಕ ಮುಪ್ಯತೇ ಭೂಮಾ ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ವ್ಯಷ್ಟಿರೂಪಮನುಗ್ರಹಮವೇಕ್ಷ್ಯೋಸ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ ಚ ವ್ಯಷಾ ವ್ಯಷ್ಟೇವರ್ಷಿತಾ ಸ ಇಂದ್ರೋ ಯವಂ ನ ಯವಮಿವ ಸರ್ವಬೀಜಮಪಿ ಚರ್ಕ್ರಷತ್ | ಪುನಃಪುನಃ ಕರೋತಿ | ಅಂಕುರಯತಿ | ಹವಿಸಾಧನತ್ವಸ್ತ್ರಾತಸ್ತೃಮವೇಕ್ಷ್ಯ ಯವತಪ್ತಃ ಸ್ವಯುಕ್ತಃ | ಏವಮಹಾನುಭಾವ ಇಂದ್ರೇ ಗಿರ ಆ ವೇಶಯೇತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಎಲೈ ಆತ್ಮನೇ ಅಥವಾ ಹೋತೃನೇ) | ಯಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ಚರ್ಷಣೇನಾಂ—
ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗಲ್ಲಾ | ಏಕಃ—ಒಬ್ಬನೇ ಆಶ್ರಯ ಭೂತನೋ | ಯಂ ಅನು—ಯಾವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ
ಸೃಧಾ—ಹವಿರ್ವಕ್ರಣಾನ್ನವು | ಉಸ್ಯತೇ—ದತ್ತವಾಗುತ್ತದೆಯೋ | (ಸಃ—ಆ ಇಂದ್ರನು) | ವೃಷಾ—
ಇಷ್ಟಾರ್ಥವರ್ಷಕನಾಗಿ | ಯವಂ ನ—ಪಶ್ಯವಾದ ಯವಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕರ್ಷಕರು ಕುಯ್ಯುವಂತೆ | ಚರ್ಕ್ಯಷತ್—
ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ | [ಅಥವಾ ಯಂ ಅನು—ಯಾವ ಇಂದ್ರನನ್ನು (ಇಂದ್ರದತ್ತವಾದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು) ಅನುಸರಿಸಿ |
ಸೃಧಾ—ಅನ್ನ ಸಾಧನವಾದ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳು | ಉಸ್ಯತೇ—ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತಲ್ಪಡುತ್ತವೆಯೋ | ಸಃ—ಆ
ವೃಷಾ—ವೃಷ್ಟಿಕಾರಕನಾದ ಇಂದ್ರನು | ಯವಂ ನ—ಯವಧಾನ್ಯದಂತೆ | ಚರ್ಕ್ಯಷತ್—(ಸಮಸ್ತ ಬೀಜ
ಗಳನ್ನೂ) ಪುನಃ ಪುನಃ ಅಂಕುರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ |] ತಸ್ಮಿನ್—ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ | ಗಿರಃ—ಸ್ತುತಿರೂಪ
ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ಆ ವೇತಯ—ಸ್ಥಾಪಿಸು (ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸು)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಆತ್ಮನೇ (ಹೋತೃನೇ), ಸಮಸ್ತ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಏಕಮಾತ್ರ ಆಶ್ರಯನೂ, ಅನ್ನ ಸಾಧನವಾದ
ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಬೇಕಾದ ವೃಷ್ಟಿಕಾರಕನೂ, ಯವಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಧಾನ್ಯಗಳು ಅಂಕುರಿಸಲು ಕಾರಣಭೂತನೂ
ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸು.

English Translation.

Pervade with our praise him who is the sole sustainer of men, to
whom the oblation is presented and who, the showerer (of benefits), causes
(every desire) to bud like barley.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಏಕಃ ಚರ್ಷಣೇನಾಂ—ಜ್ಞಾನವತಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಏಕ ಏವ ಸ್ಥಾನೀಯಃ | ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತ
ರಾದ ಎಲ್ಲಾ ಮಾನವರಿಗೂ ಒಂದೇ ಆಧಾರವಾದ ಎಂದರೆ ಏಕಮಾತ್ರಾಧಾರಕನೂ, ಪೋಷಕನೂ ಆದ ಎಂದು
ಇಂದ್ರನ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ಚರ್ಷಣಿ—ಈಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೨-೭) ಮನುಷ್ಯ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ
ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಆ ಯಾಹಿ ಪೂರ್ವೀರತಿ ಚರ್ಷಣೇರೌ ಅರ್ಯ ಅಶಿಷ ಉಪ ನೋ ಹರಿಧ್ಯಾಂ |

ಇಮಾ ಹಿ ಕ್ವಾ ಮತಯಃ ಸ್ತೋತಮತಷ್ಟಾ ಇಂದ್ರೇ ಹವಂತೇ ಸ್ಯಾಂ ಜುಷಾಣಾಃ ||

(ಮ. ಸಂ ೨-೪೨-೨)

ವಿಶ್ವಾ ಯಕ್ಲರ್ಷಣೇರಧ್ಯಾ ೨ ಸಾ ವಾಚೇಷು ಸಾಸಹತ್ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೫-೨೩-೧)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಚರ್ಷಣೆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜೆಗಳು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಮಾನವರ ಒಂದು ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಗುಣವನ್ನು ತಿಳಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಪದದ ಅನಯವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ವಚನಭೇದ ವಿರುತ್ತದೆ. Monier williams ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ತನ್ನ Sanskrit—English Dictionary ಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ, cultivating, agile, active, shift, ಕೃಷ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದ ರಿಂದ ಮಾನವರಿಗೆ ಚರ್ಷಣೆಯೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಕೃಷ್ ಎಂಬ ಧಾತುವೇ ಮೂಲವೆಂದೂ ತೋರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಹವಿಷಾ ಜಾರೋ ಅಸಾಂ ಪಿಸರ್ತಿ ಪವುರಿರ್ನರಾ | ಪಿತಾ ಕುಟಸ್ಯ ಚರ್ಷಣೀ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೪೬-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಆದಿತ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾದ ಚರ್ಷಣೆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚಾಯಿತಾ ದ್ರಷ್ಟಾ, ವಿಶ್ವಿಸ್ತಕೃವನು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಜ್ಞಾನವತಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವರು ದರ್ಶನಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಈ ಪದವು ಕೇವಲ ಮಾನವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರದೆ, ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಮೇಲೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿರುವ (೧-೪೬-೪) ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯನ ದರ್ಶನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವಂತೆ—

ಯಮಾಮಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ವಸುನೋ ವಿಭಾಗೇ ತವಶ್ವಮಾ ಶ್ರುತವ ವೃತ್ತಹತ್ಯೇ |

ತಾನಾಸದ್ಯಾ ಬರ್ಹಿಷಿ ಯಜ್ಞೇ ಅಸ್ತಿಸ್ತ ಚರ್ಷಣೇ ಮಾದಯೇಥಾಂ ಸುತಸ್ಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೯-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಅವರ ದರ್ಶನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. ಸಾಯಣರು ಸರ್ವಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟಾರೌ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ— ಸಕಲವನ್ನೂ ನೋಡತಕ್ಕ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ ಮಾನವರ ಎಂದು ತಾಪ್ತರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಮಾನವರಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಏಕಮಾತ್ರನಾದ ರಕ್ಷಕನೆಂದು ಚರ್ಷಣೇನಾಂ ಏಕಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವು.

ಅನು ಸ್ವಧಾ ಯಮುಪ್ಯತೇ— ಸರ್ವರಕ್ಷಕನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸ್ವಧೆಯು ಅರ್ಪಿತವಾಗತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬ ವಿಧಿವಾಕ್ಯವು ಮಾನವನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಸ್ವಧಾ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ವಂ | ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದು ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದವನ್ನು ಉದಕ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೩), ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಧಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಮಹಿಮೆ, ಸ್ವತೇಜಸ್ಸು ಅಥವಾ ಸ್ವಾತ್ರಯ ಎಂಬರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಶಕ್ತತ್ಪ್ರದೋಷಾ ವ್ಯುನಾಸ ದೇವ್ಯಥೋ ಅದ್ಯೇದಂ ವ್ಯಾವೋ ಮಘೋನೀ |

ಅಥೋ ವ್ಯುಚ್ಛಾದುತ್ತರೌ ಅನು ದ್ಯೂನಜರಾಮೃತಾ ಚರತಿ ಸ್ವಧಾಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಿತನ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯೀಯೈಸ್ತೇಜೋಭಿಃ | ತನ್ನ ಸ್ವತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥವಾದಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಯದಂತರಿಷ್ಟೇ ಪತಃ ಪುರುಭುಜಾ ಯದ್ವೇನೋ ರೋದಸೀ ಅನು |

ಯದ್ವಾ ಸ್ವಧಾಭಿರಧಿತಿಷ್ಠಾಣೋ ರಥಮತ ಆ ಯಾಸಮುತ್ಸಿನಾ ||

(ಋ. ಸಂ ೮-೧೦-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ಅತ್ಯೀಯೈಸ್ತೇಜೋಭಿರ್ಬಲ್ಯೈರ್ವಾ ಸಾರ್ಧಂ | ನಿಮ್ಮ ಸ್ವತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಸ್ವಶಕ್ತಿಗಳೊಡನೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ

ನ ಮೃತ್ಯುರಾಸೀದಮೃತಂ ನ ತರ್ಹಿ ನ ರಾತ್ರಾ ಆದ್ನ್ ಅಸೀತ್ಪ್ರಕೇತಃ |

ಅನೀದವಾತಂ ಸ್ವಧಯಾ ತದೇಕಂ ತಸ್ಮಾದ್ವಾನ್ಯೈ ಪರಃ ಕಿಂ ಚಿನಾಸ ||

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೧೨೯-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಸ್ವಸ್ಮಿನ್ ಧೀಯತೇ ಧ್ರಿಯತೇ ಅಶ್ವಿತ್ಯ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸ್ವಧಾ | ಸ್ವಾಶ್ರಯಾವ ಲಂಬಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಧಾ ಎಂದು ಈಶ್ವರನ (ಪರಬ್ರಹ್ಮನ) ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಶಕ್ತಿಯಾದ ಮಾಯೆಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ನಾನಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಹೆವಿಸ್ಥಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದೆಂದೂ, ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ಅನೇಕ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ ಸಹ ಈ ಪದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ

ಸ್ವಧಾ, literally one's own place, afterwards, one's own nature. It was a great triumph for the science of comparative philology that, long before the existence of such a word as ಸ್ವಧಾ in sanskrit was known, it should have been postulated by professor Benfey in 1839. ಸ್ವಧಾ was known, it is true, in the ordinary Sanskrit but there it only occurred as an exclamation used on presenting an oblation to the manes. It was also explained to mean food offered to deceased ancestors, or to be the name of a personification of ಮಾಯಾ or worldly illusion or of a nymph

The expressions ಅನು ಸ್ವಧಾಂ and ಸ್ವಧಾಂ ಅನು are of frequent occurrence.

They mean, according to the nature or character of the person spoken of and may be translated by as usual or according to a person's wont.

ಸ್ವಧಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಸ್ಥಾನ, ಸ್ವಭಾವ ಎಂದು ಸ್ಥೂಲವಾದ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗತಕ್ಕ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲದೇ ಇತರ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಪ್ರ ಸು ಷ ವಿಭ್ಯೋ ಮರುತೋ ವಿರಸ್ತು ಪ್ರ ಶ್ಯೇನಃ ಶ್ಯೇನೇಭ್ಯ ಆಶುಪತ್ವಾ ||
ಅಚಿಕ್ರಯಾ ಯತ್ಸ್ಯಧಯಾ ಸುಸರ್ಗೋ ಹವ್ಯಂ ಭರನ್ಮನೇ ದೇವಜಾಷ್ಠಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೪-೨೬-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಸಾಯಣರು, ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಧಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಸವೆಂದರ್ಥ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು,

ಅಪಶ್ಯಂ ಗ್ರಾಮಂ ವಹಮಾನಮಾರಾದಚಿಕ್ರಯಾ ಸ್ವಧಯಾ ವರ್ತಮಾನಂ |

ಸಿಷಕ್ತ್ಯರ್ಯಃ ಪ್ರ ಯುಗಾ ಜನಾನಾಂ ಸದ್ಯಃ ಶಿಶ್ನಾ ಪ್ರಮಿನಾನೋ ನವೀಯಾನ್ ||

(ಮು ಸಂ. ೧೦-೨೭-೧೯)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ದಹರಿಸಿ, ಅತ್ರ ಸ್ವಧಾತಯೋ ರಥವಾಚೀ, ೧೦-೨೭-೧೯ ಇತ್ಯಾದೌ ದರ್ಶನಾತ್; ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆಯೇ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ (೪-೨೬-೪) ಸ್ವಧಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಸವೆಂದೇ ಅರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಆದರೆ ಪುನಃ ೧೦-೨೭-೧೯ ನೇ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ, ಅಚಿಕ್ರಯಾ ಚಿಕ್ರವರ್ಜಿತಯಾ ರಥಹೀನಯಾ, ಸ್ವಧಯಾ—ಸ್ವಯಮಾತ್ಮಾನಂ ಧಾರಯಂತ್ಯಾ ಸೇನಯಾ ಎಂದು ಸ್ವಧಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೇನೆಯೆಂದರ್ಥವಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಸ್ವಧಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾನಾರ್ಥಗಳಿರುವುದೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದರೂ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಭಾಷ್ಯದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮರೆತಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಧಾಂ ಅನು; ಅನು ಸ್ವಧಾಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿರುವಾಗ ಸಹಜವಾಗಿ, ಸ್ವಧಾವತಃ ಅಥವಾ ಪದ್ಯತಿಯಂತೆ ಎಂಬರ್ಥಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಸ್ವಧಾಮನು ಶ್ರಿಯಂ ನರೋ ಮಹಿ ತ್ವೇಷಾ ಅಮವಂತೋ ವ್ಯಷಸ್ತವಃ |

ವಹಂತೇ ಅಹ್ರುತಸ್ತವಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೮-೨೦-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಧಾವವಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಮು. ಸಂ. ೭-೫೬-೧೩ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಉದಕವೆಂಬ ಅರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ವೇಶಯ—ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ. ಧಾತು ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವಾಗ ದೇತುಮತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚರ್ಷಣೇನಾಮ್—ಕೃಷ ವಿಲೇಖನೇ. ಧಾತು. ಕೃಷೇರಾದೇಶ್ಚ ಚಿಃ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆದಿಗೆ ಚಕಾರಾದೇಶ. ಪುಗಂತಲಘೂಸಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಸಧಿಗೆ ಗುಣ. ಸ್ವರೇ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಪ್ಯತೇ—ದುವವ್ ಬೀಜಸಂತಾನೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಯಕ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ರೈಷತ್—ಕೃಷ ವಿಲೇಖನೇ. ಧಾತು. ಯಜ್ ಲುಕ್ ಬಂದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಆದಿಹಲ್‌ಶೇಷ, ಚತ್ವರ್. ರುಗ್ನಿಕಾ ಚ ಲುಕಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ರುಕಾಗಮ. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತಕ್ಲ ಲೋಪಃ ಪರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಟಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ನಾಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾಚಿ ಸಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩ ೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಸಥ ಗುಣಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾನಿ ಹಸ್ತಯೋಃ ಪಂಚ ಕ್ಷೀತೀನಾಂ ವಸು |

ಸ್ವಾಶಯಸ್ತ ಯೋ ಅಸ್ತಧ್ರುಗ್ನಿವ್ಯೇವಾಶನಿರ್ಜಹಿ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಸ್ಯ | ವಿಶ್ವಾನಿ | ಹಸ್ತಯೋಃ | ಪಂಚ | ಕ್ಷೀತೀನಾಂ | ವಸು |

ಸ್ವಾಶಯಸ್ತ | ಯಃ | ಅಸ್ತಧ್ರುಕ್ | ದಿನ್ಯಾಽಇವ | ಅಶನಿಃ | ಜಹಿ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಹಸ್ತಯೋಃ ಪಂಚ ಕ್ಷೀತೀನಾಂ | ಕ್ಷಿಯಂತಿ ನಿವಸಂತಿ ಗಚ್ಯಂತಿ ವಾ ಕ್ಷೀತಯೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ | ಪಂಚಾನಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಪ್ರೀಣಿಯಿತ್ಯಣಿ ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವಸು ವಸೂನಿ ಧೃತಾನಿ ಭವಂತಿ | ದೇವಾ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಸಿತರಃ ಪತವಃ ಪಕ್ಷಿಣಶ್ಚೇತಿ ಪಂಚ ಜನಾಃ | ಚಿತ್ತಾರೋ ವರ್ಣಾ ನಿಷಾದಪಂಚಮಾಃ ಪಂಚ ಜನಾ ಇತ್ಯನ್ಯೇ | ಸ ತಾದ್ಯಶೇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಸ್ವಾಶಯಸ್ತ | ಬಾಧಸ್ತ | ಯೋಽಸ್ತಧ್ರುಕ್ ಅಸ್ತಧ್ರುಂ ದ್ರುಹ್ಯತಿ ತಂ | ಕೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣೇತಿ ಸ ಉಚ್ಯತೇ | ದಿನ್ಯಾ ದಿನಿ ಭವಾಶನಿರಿವಾಶನಿಭೂತಾಸ್ತದ್ವೇಷ್ಯಾಽಜ್ಞಾಹಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನ | ಹಸ್ತಯೋಃ—ಎರಡುಕೈಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಪಂಚ ಕ್ಷೀತೀನಾಂ—ದೇವ, ಮನುಷ್ಯ, ಪಿತೃ, ಪಶು, ಪಕ್ಷಿಗಳೆಂಬ ಐದು ಜೀವರಾಶಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ | ವಿಶ್ವಾನಿ—ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ | ವಸು—ಧನವು (ಧೃತವಾಗಿದೆಯೋ) | (ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಸಃ—ಅಂತಹ ನೀನು) | ಯೇ—ಯಾವನು | ಅಸ್ಮದ್ಭುಕ್—ನಮಗೆ ದ್ವೇಷಿಯೋ | (ತಂ—ಅವನನ್ನು) | ಸ್ವಾತಯಸ್ತು—ಬಾಧಿಸು | ದಿವ್ಯಾ—ದ್ವೈಲೋಕಸ್ಥವಾದ | ಅಶನೀ ಇವ—ಅಶನಿಯೋ ಎಂಬುವಹಾಗೆ | ಜಹಿ—(ನಮ್ಮ ದ್ವೇಷಿಗಳನ್ನು) ವಧಿಸು

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಐದುಜಾತಿಯ (ದೇವ, ಮನುಷ್ಯ, ಪಿತೃ, ಪಶು, ಪಕ್ಷಿ) ಜೀವರಾಶಿಗೂ ಪ್ರಿಯವಾದ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಧನವು ನಿನ್ನ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿದೆ: ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅಂತಹ ನೀನು ನಮ್ಮ ದ್ವೇಷಿಯಾದವನನ್ನು ಬಾಧಿಸು, ಸ್ವರ್ಗಿಯ ವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವೇ ನೀನು ಎಂಬಂತೆ, ನಮ್ಮ ದ್ವೇಷಿಗಳನ್ನು ವಧಿಸು

English Translation

In whose hands are all the treasures (that are desired by) the five classes of beings : destroy, Indra, him who oppresses us, slay him, (as if you were yourself) the heavenly thunderbolt.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದೇವವಾನವಾದಿ ಸಕಲ ಭೂತಗಳ ವೃದ್ಧಿಗೂ ಹೇತುವಾದ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತಿಗೂ ಇಂದ್ರನೇ ಪ್ರಭುವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿ, ಅಂತಹ ಮಹತ್ತ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇಂದ್ರನು ಯಜ್ಞಕರ್ತರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಯಸ್ಯ ಹಸ್ತಯೋಃ ಪಂಚ ಕ್ಷೀತೀನಾಂ ವಿಶ್ವಾನಿ ವಸು—ಯಾವ ಇಂದ್ರನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಪಂಚಕ್ಷಿತಿಗಳ ಸಂಪತ್ತುಗಳೂ ಇವೆಯೋ ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪಂಚಕ್ಷಿತಿಗಳೆಂದ ರೀತು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ,

೧. ದೇವಾ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಪಿತರಃ ಪಶವಃ ಪಕ್ಷಿಣಶ್ಚೇತಿ ಪಂಚ ಜನಾಃ | ದೇವತೆಗಳು, ಮನುಷ್ಯರು, ಪಿತೃಗಳು, ಪಶುಗಳು ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಿಗಳು ಎಂಬ ಐದು ವಿಧವೆಂದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ,

೨. ಚಿತ್ತಾರೋ ವರ್ಣಾಸ್ತಿಸ್ವಾದ ಪಂಚಮಾಃ ಪಂಚ ಜನಾ ಇತ್ಯೇನೈ — ನಿಷಾದರೂಡಗೂಡಿದ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣದ ಜನರೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳ ಆಧಾರಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಬಹುದು ಮೊದಲು ಕ್ಷಿತಿ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಅನಂತರ ಪಂಚಕ್ಷಿತಿ ಯೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ಅನಂತರ ವಿಮರ್ಶಿಸಬಹುದು.

ಕ್ಷೀತೀನಾಂ—ಕ್ಷಿಯಂತಿ ನಿವಸಂತಿ ಗಚ್ಯಂತಿ ವಾ ಕ್ಷಿತಯೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ | ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ ಅಥವಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಮಾನವರಿಗೆ ಈ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಕ್ಷಿತಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ನರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೫ ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೩-೭)

ಅಗ್ನಿನೇತಾ ಭಗ ಇವ ಕ್ಷಿತೀನಾಂ ದೈವೀನಾಂ ದೇವ ಋತುಸಾ ಋತಾವಾ |

ಸ ವೃತ್ರಹಾ ಸನಯೋ ವಿಶ್ವನೇದಾಃ ಸರ್ವದ್ವಿಶ್ವಾತಿ ದುರಿತಾ ಗೃಣಂತಂ |

(ಋ. ಸಂ ೩-೨೦-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನವರಿಗೂ, ದೇವಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ಕ್ಷಿತಿಶಬ್ದದಿಂದ ಪೃಥ್ವಿಯ ಪ್ರಜೆಗಳಾದ ಮಾನವರೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಥಿವವಾದ ಮಾನವರೇ ಎಂದು ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುವಂತಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಂದ್ರನ ಐಶ್ವರ್ಯವು ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುತ್ತದೆ.

ನ ಯಸ್ಯ ದೇವಾ ದೇವತಾ ನ ಮರ್ತಾ ಅಶ್ವಶ್ಚ ನ ಶವಸೋ ಅಂತಮಾಪುಃ |

ಸ ಪ್ರರಿಕ್ಷಾ ತ್ವಕ್ಷಸಾ ಕ್ಷೋ ದಿವಕ್ಷ ಮರುತ್ವಾನೋ ಭವತ್ಸಿಂದ್ರ ಊತೀ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೧೦೦-೧೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ದಾನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ದೇವತಾತ್ಮಕನಾದ ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಯು ಲೋಕದ ಇತರ ಎಲ್ಲರ ಶಕ್ತಿಗಿಂತಲೂ ಮೀರಿದುದೆಂದೂ, ಅದರ ಅಂತವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಾಗಲಿ ಮಾನವರಾಗಲಿ ಪಡೆಯಲಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನ ಶತ್ರುನಾಶಕವಾದುದೂ ಪ್ರಭಾವಯುತವಾದುದೂ ಆದ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪೃಥಿವೀ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಗಳೆರಡನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನ ಐಶ್ವರ್ಯವು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಸಂಚಿಕ್ಷಿತೀನಾಂ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ನಿಷಾದಪಂಚಮರಿಂದ ಕೂಡಿದ ವರ್ಗಚತುಷ್ಟಯವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರುತ್ತಕಾರರು ತಮ್ಮ ಮತವೇನೆಂದು ಹೇಳದೆ ಇತರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಿರುವರು.

ಸಂಚಿಜನಾ “ಮಮ ಹೋತ್ರಂ ಜುಷಧ್ವಂ” ಗಂಧರ್ವಾಃ ಪಿತರೋ ದೇವಾ ಅಸುರಾ ರಕ್ಷಾಂಸೀ-
ತ್ಯೇಕೇ | ಚತ್ವಾರೋ ವರ್ಣಾ ನಿಷಾದಃ ಸಂಚಿಮ ಇತ್ಯಾಸಮನ್ಯವಃ |

(ನಿ. ೩-೮)

ಗಂಧರ್ವರು, ಪಿತೃಗಳು, ದೇವತೆಗಳು, ಅಸುರರು, ರಾಕ್ಷಸರು ಎಂದು ಐದು ವಿಧವಾದ ಗುಂಪುಗಳೆಂದು ಕೆಲವರೂ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣದವರೊಂದಿಗೆ ನಿಷಾದರೆಂಬ ಐದನೆಯ ಗುಂಪೂ ಸೇರಿ ಸಂಚಿಜನರೆಂದು ಉಪಮನ್ಯವೇ ಮುಂತಾದವರೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರೆಂದು ಇತರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿರುವರು.

ಹಿಂದೆ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ತಮಗಾಗಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಂಚಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಅಗ್ನಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು,

ತದದ್ಯ ವಾಚಃ ಪ್ರಥಮಂ ಮಸೀಯ ಯೇನಾಸುರಾ ಅಭಿ ದೇವಾ ಅಸಾಮ |

ಊರ್ಜಾದ ಉತ ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃ ಸಂಚಿ ಜನಾ ಮಮ ಹೋತ್ರಂ ಜುಷಧ್ವಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೩-೪)

ಸಂಚಿಜನರೂ ಸೇರಿ ಈ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭೋಗಿಸಲಿ ಎಂದು ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಬೃಹದ್ದೇವತಾ ಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿ ಸಂಚಿಜನರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಚರ್ಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರತ್ಯುವಾಚಾಥ ಶಾನಗ್ನಿರ್ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಯದೂಚಿ ಮಾಂ |
ತತ್ಪರಿಸ್ಯೇ ಜುಸಂತಾಂ ತು ಹೋತ್ರಂ ಪಂಚೆಜನಾ ಮಮ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೬೬)

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಉತ್ತರವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅನಂತರ ಪಂಚೆಜನ ಶಬ್ದವನ್ನು
ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶಾಲಾಮುಖ್ಯಃ ಪ್ರಣೇತಶ್ಚ ಪುತ್ರೋ ಗೃಹಪತೇಶ್ಚ ಯಃ |
ಉತ್ತರೋ ದಕ್ಷಿಣಶ್ಚಾಗ್ನಿರೇತೇ ಪಂಚೆಜನಾಃ ಸ್ತೃತಾಃ ||

(ಬೃ ದೇ. ೨-೬೭)

ಎಂದರೆ, ಶಾಲೆಯ ಪ್ರವೇಶಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯೂ, ಪ್ರಣೇತನಾದ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯೂ, ಯಜಮಾನನ
ಪುತ್ರಭೂತನಾದ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯೂ, ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರಾಗ್ನಿಗಳೂ ಸೇರಿ ಈ ಐದು ವಿಧವಾದ ಅಗ್ನಿಗಳೂ ಐದು
ಬಗೆಯ ವರ್ಗಗಳೆಂದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾದ ವ್ಯವಹಾರವಾಗಿದೆ. ಈ ಮತವಲ್ಲದೇ,

ಮನುಷ್ಯಾಃ ಪಿತರೋ ದೇವಾ ಗಂಧರ್ವೋರಗರಾಕ್ಷಸಾಃ |
ಗಂಧರ್ವಾ ಪಿತರೋ ದೇವಾ ಅಸುರಾ ಯಕ್ಷರಾಕ್ಷಸಾಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೬೮)

ಮೊದಲನೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಉರಗರಾಕ್ಷಸರು ಒಂದು ಗುಂಪು, ಎರಡನೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಯಕ್ಷರಾಕ್ಷಸರು
ಒಂದು ಗುಂಪು.

ಯಾಸ್ತೌ ಪಮನ್ಯವಾವೇಶಾನಾಹತುಃ ಪಂಚಿ ನೈ ಜನಾನ್ |
ನಿಷಾದಪಂಚಮಾನ್ವರ್ಣಾ ಮನ್ಯತೇ ಶಾಕಟಾಯನಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೬೯)

ಯಾಸ್ಕರ ಮತವು ಮೊದಲನೆಯದಿಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಆದರೆ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ
ಇತರರ ಮತಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆಯೇ ಹೊರತು ಯಾಸ್ಕರು ತಮ್ಮ ಮತವನ್ನು ನಿಷ್ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಯಃ
ಆದನ್ನೇ ಅವರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಬಹುದು

ಋತ್ವಿಜೋ ಯಜಮಾನಂ ಚಿ ಶಾಕಪೂಣಿಸ್ತು ಮನ್ಯತೇ |
(ಬೃ. ದೇ. ೨-೭೦)

ಹೋತ್ರಾದಿ ನಾಲ್ಕು ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳೂ, ಯಜಮಾನನೂ ಸೇರಿ ಐದು ಗುಂಪೆಂದು ಶಾಕಪೂಣಿಯವರ ಮತವಾಗಿದೆ.

ಚಕ್ಷುಃಶ್ಲೋತ್ರಂ ಮನೋ ವಾಕ್ ಚಿ ಪ್ರಾಣಶ್ಚೈತ್ಯಾತ್ಮವಾದಿನಃ |
ಗಂಧರ್ವಾಸ್ಪರಸೋ ದೇವಾ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಪಿತರಸ್ತಥಾ ||
ಸರ್ವಾಶ್ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಚೈವ ಶ್ರೂಯಂತೇ ಹೈತರೇಯಕೇ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೭೧, ೭೨)

ಚಕ್ಷುಸ್ಸು, ಶ್ಲೋತ್ರ, ಮನಸ್ಸು, ವಾಕ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣ ಈ ಐದೂ ಪಂಚೆಜನರೆಂದು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದಿಗಳ ಮತ.
ಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳೆಂದು ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. (ಐ.ಬ್ರಾ. ೩-೩೧-೫) ಇಂತಹ ಪಂಚೆಜನರೂ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು

ಭೋಗಿಸಲಿ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯು ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದಗಳು ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಪಂಚ ಕ್ಷಿತೀನಾಂ ವಿಶ್ವಾನಿ ವಸು ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಹಸ್ತಯೋಃ | ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಸಕಲ ಲೋಕವೂ ಇಂದ್ರನ ರಕ್ಷಣೆಗೇ ಒಳಪಟ್ಟುದರಿಂದ **ಪಂಚ ಕ್ಷಿತೀನಾಂ** ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಮೇಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

ಸ್ವಾತಯಸ್ವ—ಬಾಧಸ್ವ | ಹಿಂಸಿಸು. **ಸ್ವತ—ಬಾಧನಸ್ವರ್ತನಯೋಃ |** ಸ್ವರ್ತನ ಎಂದರೆ ಮುಟ್ಟುವುದು ಅಥವಾ ಇತರ ವಿಧವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದೂ ಮತ್ತು ಹಿಂಸಿಸುವುದು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ **ಸ್ವತ** ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಕ್ರಿಯಾಪದವಾಗಿದೆ ಯಜ್ಞಕರ್ತರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ನಾಶಮಾಡು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಈ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ನಾಮಪದದ ಪ್ರಯೋಗಗಳೂ ಇವೆ. ಆ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಕರಾದ ಶತ್ರುಗಳೆಂದೂ ಅಥವಾ ಶತ್ರುಹಿಂಸಕನಾದ ದೇವದೂತರೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ

ಪ್ರತಿ ಸ್ವಲೋ ವಿ ಸ್ವಜ ತೂರ್ಣತಮೋ ಭವಾ ಸಾಯುರ್ವಿಲೋ ಅಸ್ಯಾ ಅದಭ್ಯಃ |

ಯೋ ನೋ ದೂರೇ ಅಘಶಂಸೋ ಯೋ ಅಂತೈಗ್ನೇ ಮಾಕಿಷ್ಟೇ ವ್ಯಥಿರಾ ದಧರ್ಷೀತ್ ||

(ಋ ಸಂ ೪-೪-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ **ಸ್ವತಃ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ **ಪರಬಾಧಕಾನ್ ರಶ್ಮೀನ್ ಚಾರಾನ್** ವಾ ಶತ್ರುಹಿಂಸಕವಾದ ಅಗ್ನಿಕರಣಗಳೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ ಅಗ್ನಿದೂತರೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ತ್ವಗಾದೀಂದ್ರಿಯಗಳ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಶ್ರೋರೋರ್ವಿತ್ತಾವರುಣಾ ಸ್ಯಥಿನ್ಯಾಃ ಪ್ರ ದಿವ ಋಷ್ವಾಧ್ವೈಹತಃ ಸುದಾನೂ |

ಸ್ವಲೋ ದಧಾಥೇ ಓಷಧೀಷು ವಿಷ್ವಾಧಗ್ಯತೋ ಅನಿಮಿಷಂ ರಕ್ಷಮಾಣಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೬೧-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗೋಚರವಾದ ರೂಪ ವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿದಂತೆ ಬಾಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುವಿನ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ, ನಾಶಮಾಡು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಕ್ಷಿತೀನಾಮ್—ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. **ಕ್ಷಿನ್** ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಷಷ್ಠೀ** ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಾತಯಸ್ವ—ಸ್ವತ ಬಾಧನಸ್ವರ್ತನಯೋಃ ಧಾತು. **ಹೇತುಮತಿ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ **ಣಿಚ್**. **ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. **ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಪ್**. **ಮುಘಮುಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಥಾಸಃ ಸೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ **ಸೇ** ಆದೇಶ. **ಸವಾಭ್ಯಾಂ ನಾಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾತ್ಯಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. **ಶಪ್** ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ **ಣಿಚಿ**ಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. **ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಚ್** ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಅಸ್ತುಧ್ಯುಕ್—ಧ್ಯುಹ ಜಿಘಾಸಾಯಾಮ್ ಧಾತು. **ಸತ್ಸೂದ್ವಿಷ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ದಾದೇರ್ಧಾರ್ತೋರ್ಘಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸು ಸರವಾದಾಗ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಘಪ್ತ. **ಏಕಾಚೋ ಬತೋ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಯ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. **ಪದಾಂತಕ್ಕೆ ಜಪ್ತಃ, ಚತ್ವಃ**. ಕೃದುತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದಿವ್ಯಾ—ದಿವಿ ಭವಾ ದಿವ್ಯಾ. **ದಂಡಾದಿಭ್ಯೋ ಯಃ** (ಪಾ. ಸೂ ೫-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್.

ಜಹಿ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಸಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. **ದಂತೇರ್ಘಃ** (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೪-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. **ಅಸಿದ್ಧವಕ್ತ್ರಾಭಾತ್** (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ **ಅತೋರೇಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿದಂತ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾರ್ಶ್ವ ||

ಅಸುನ್ಯಂತಂ ಸಮಂ ಜಹಿ ದೂಣಾಶಂ ಯೋ ನ ತೇ ಮಯಃ |

ಅಸ್ತುಭ್ಯಮಸ್ಯ ವೇದನಂ ದದ್ಧಿ ಸೂರಿತ್ಯಿದೋಹತೇ || ೪ ||

|| ಪದಪಾರ್ಶ್ವ ||

ಅಸುನ್ಯಂತಂ | ಸಮಂ | ಜಹಿ | ದುಃನಶಂ | ಯಃ | ನ | ತೇ | ಮಯಃ |

ಅಸ್ತುಭ್ಯಂ | ಅಸ್ಯ | ವೇದನಂ | ದದ್ಧಿ | ಸೂರಿಃ | ಚಿತ್ | ಓಹತೇ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅಸುನ್ಯಂತಂ ಸೋಮಾಭಿಷವಮಕುರ್ವಾಣಂ | ತ್ಯಾಮಯಜಂತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ದೂಣಾಶಂ ದುಃಖೇನ ನಾಶನೀಯಂ ಸಮಂ | ಆಯಂ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಃ ಸರ್ವಶಬ್ದಪರ್ಯಾಯಃ | ಆಯಷ್ಟ್ರಾನ್ ಸರ್ವಾನ್ | ಯದ್ವಾ | ಸಮಮೇಕೋದ್ಯೋಗೇನಾನಿಶೇಷೇಣ ನಾ ಜಹಿ | ತೇನ ಕಿಮಪರಾದ್ವಮಿತಿ ಅತ ಆಹ | ಯಸ್ತೇ ತವ ಮಯಃ | ಮಯ ಇತಿ ಸುಖನಾಮ | ತವ ಸುಖಹೇತುರ್ನ ಭವತಿ | ಯೋ ಹೋಮೇನ ಸ್ತುತ್ಯಾ ನಾ ನ ಪ್ರೀಣಾತಿ ತಂ ಜಹಿ | ಕಿಂಚಾಸ್ಯ ವೇದನಂ ಧನಮಸ್ತುಭ್ಯಂ ದದ್ಧಿ | ದೇಹಿ || ಪದ ದಾನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಸರಸ್ವೈಶವಂ | ಛಾಂದಸಃ ಕಪೋ ಲುಕ್ || ಸೂರಿತ್ಯಿದೋಹತೇ | ಚಿದೇವಾರ್ಥೇ | ಸೂರಿತ್ವವ ಸ್ತ್ರೋತ್ಯೈವಾಹತೇ | ವಹತಿ | ಪಾಪ್ನೋತಿ ಧನಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಯಾಃ—ಯಾವ ಪುರುಷನು | ತೇ—ನಿನಗೆ | ಮಯಾಃ ನ—
(ಹೋಮದಾನದಿಂದ) ಸುಖದೇತುಪಲ್ಲವೋ | (ತಂ—ಅಂತಹ) | ಆಸುಸ್ತಂತಂ—ಸೋಮಾಭಿಷವಮಾಡದವ
ನನ್ನು (ನಿನಗೆ ಸೋಮಾಹುತಿ ಕೊಡದವನನ್ನು) | ದೂಷಾಶಂ—(ಎಷ್ಟೇ) ಕಷ್ಟದಿಂದ ನಾಶನೀಯನಾದರೂ
ಸಮಂ—ಒಂದೇ ಏಟಿಗೆ (ಅಂಧನರೆಲ್ಲರನ್ನೂ) | ಜಹಿ—ವಧಿಸು | (ಶಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) ! ಆಸ್ಯ—ಅವನ |
ವೇದನಂ—ಧನವನ್ನು | ಆಸ್ಯಭ್ಯಂ—ನಮಗೆ | ದದ್ಧಿ—ದಾನಮಾಡು | ಸೂರಿಃ ಚಿತ್—ನಿನ್ನನ್ನು
ಸ್ತುತಿಸುವವನೇ | ಓದತೇ—(ಧನವನ್ನು) ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ (ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ)

|| ಛಾಂದೋದಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಉದ್ದಿಶ್ಯದಿಂದ ಸೋಮಾಭಿಷವಮಾಡದೇ ಇರುವವನು, ನಿನಗೆ ಹೋಮಾದಿಗಳ
ಮೂಲಕ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡದವನು, ಇವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಒಂದೇ ಏಟಿಗೆ ವಧಿಸು, ಮತ್ತು ಅವರ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ
ದಾನಮಾಡು, ಏಕೆಂದರೆ ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೇ ಧನವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಹರು

English Translation.

Slay every one who offers not libations, however difficult to be
destroyed : slay every one who is no delight to you : bestow upon us his
wealth, for the pious (worshipper) deserves it.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದೂಷಾಶಂ—ದುಃಖೇನ ನಾಶನೀಯಂ | ದುಃಖದಿಂದ ನಾಶಮಾಡಲ್ಪಡುವವನು ಎಂದರ್ಥ. ಕೆಲವು
ಶತ್ರುಗಳ ಪರಾಕ್ರಮವು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ಶ್ರಮಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಅಂಶವನ್ನು
ತಿಳಿಸಲು ದೂಷಾಶ ವೆಂಬ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ

ಸೂರಿಃ—ಸೂರಿಸ್ತವ ಸ್ತೋತಾ | ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದರ್ಥ. ರೇಭಿಃ, ಜರಿತಾ, ಕಾರುಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ೧೩
ಸ್ತೋತ್ರ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩- ೧೯) ಸೂರಯಃ ಎಂದರೆ ಸ್ತುತಿಕಾರರು, ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು
ಪರಿಸತಕ್ಕೆ ಭಕ್ತರು ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಾಜ್ಞರು, ವಿವೇಕಿಗಳು, ಮೇಧಾವಿಗಳು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಸಂದರ್ಭ
ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೂರಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ದೇವತೆಗಳ ತತ್ತ್ವಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನೂ, ವಿಶ್ವದ ರಹಸ್ಯ
ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸುವ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಚಾಕ್ಷುಷವೂ ಮಾನಸಿಕವೂ ಆದ ದರ್ಶನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಬುಷಿ
ಗಳಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಈ ವಿಶೇಷವು ಒಂದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ಪದಂ ಸದಾ ಪಶ್ಯಂತಿ ಸೂರಯಃ | ದಿವೀವ ಚಿಕ್ಷುರಾತತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೨-೨೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕವರೆಂದು ಮಾತ್ರವಾಗದೇ ಬುಷಿಗಳ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ದರ್ಶನ
ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಬುಷಿಗಳ ಪರಿವಾಗಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಇಂದ್ರಾದೀವತೆಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿಯೂ
ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಮಂಹಿಷ್ಯಮುಚ್ಯೋಕ್ತಿಭಿರ್ಮತೀನಾಂ ಸುವೃತ್ತಿಭಿಃ ಸೂರಿಂ ನಾವ್ಯಧ್ಯೈಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೬೧ ೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶದ್ವಿತಮಿಂದ್ರಂ ಎಂದು ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾಜ್ಞತ್ವವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಲ್ಲವೇ ಪ್ರಭು, ಪ್ರೇರಕ, ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗಲೂ ಸೂರಿರಬ್ಬದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ

ಜನೋ ಯಃ ಪತ್ರೇಭ್ಯೋ ನಾಜಿನೀನಾಶ್ವಾವತೋ ರಥಿನೋ ಮಹ್ಯಂ ಸೂರಿಃ |

(ಋ ಸಂ ೧-೧೨೨-೮)

ಅಸದ್ಯಥಾ ಜರಿತ್ರ ಉತ ಸೂರಿರಿಂದ್ರೋ ರಾಯೋ ವಿಶ್ವನಾರಸ್ಯ ದಾತಾ |

(ಋ ಸಂ. ೬-೨೨-೧೦)

ಮುಹ್ಯಂತ್ಯನೈ ಅಭಿತೋ ಜನಾಸ ಇಹಾಸ್ಮಾಕಂ ಮಘವಃ ಸೂರಿರಸ್ತು ||

(ಋ ಸಂ ೧೦-೮೧-೬)

ಎಂಬಿವೇ ಮುಂತಾದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಭುಗಳೂ, ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕರೂ ಅದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ.

ಅದಸ್ಯ ತೇ ಕೃಷ್ಣಾಸೋ ದಕ್ಷಿ ಸೂರಯಃ ಶೂರಸ್ಯೇವ ತ್ವೇಷಧಾದೀಪತೇ ವಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೧-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಒಂದೊಂದು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮಾರ್ಗವೆಂಬ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸುನ್ಯಂತಮ್—ಸುಜ್ ಅಭಿಷವೇ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ವಾದೇಶ ನಜ್ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಜ್ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವದ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮಮ್—ಸರ್ವಾರ್ಥಕವಾದ ಈ ಸಮ ತಬ್ಬವು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನೇದನಮ್—ವಿದಲ್ಯ ಲಾಭೇ. ಧಾತು. ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಾವೋರನಾಕೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಲಘೂಪಧಗುಣ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಬದ್ಧಿ—ದದ ದಾನೇ ಧಾತು. ಭಾದಿ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಹಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಝಲಂತ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹುರುಲ್ಭ್ಯೋ ಹೇರ್ಥಿಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪ ೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಧಿ ಆದೇಶ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಹಿಗೆ ಅಪಿತ್ವ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಿಹತೇ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಬಂ-ದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅವೋ ಯಸ್ಯ ದ್ವಿಬರ್ಹಸೋರ್ಕೇಷು ಸಾನುಷಗಸತ್ |

ಅಜಾವಿದ್ರಸ್ಯೇಂದೋ ಪ್ರಾವೋ ವಾಜೇಷು ವಾಜಿನಂ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅವಃ | ಯಸ್ಯ | ದ್ವಿಬರ್ಹಸಃ | ಅರ್ಕೇಷು | ಸಾನುಷಕ್ | ಅಸತ್ |

ಅಜೌ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ಇಂದೋ ಇತಿ | ಪ್ರ | ಅವಃ | ವಾಜೇಷು | ವಾಜಿನಂ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದೋ ಸೋಮ ತವ ಯಸ್ಯ ದ್ವಿಬರ್ಹಸಃ ಸ್ತೋತ್ರಹವೀರೂಪದ್ವಿವಿಧಪರಿವೃಥಕರ್ಮವ-
ತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯಾರ್ಕೇಷು ಮಂತ್ರೇಷು ಸಾನುಷಕ್ ಸಾನುಷಂಗಃ ಸಾತತ್ಯಮಸತ್ ಭವೇತ್
ತಮಾವಃ | ತಂ ಯಜಮಾನಂ ರಕ್ಷಸಿ ತರ್ಪಯಿಸಿ ವಾ | ಯದ್ವಾ || ಕರ್ಮಣಿ ಷಷ್ಠೀ || ಯಂ ದ್ವಿಯೋಃ
ಸ್ಥಾನಯೋಃ ಪರಿವೃಥಂ ಯಮಿಂದ್ರಂ ಹೇ ಇಂದೋ ಯದಾರ್ಕೇಷು ಸಾನುಷಗಸತ್ ಭವೇಃ ತದಾವಃ |
ಅರಕ್ಷಃ | ಅತರ್ಪಯೋ ವಾ | ತಸ್ಯೈವೇಂದ್ರಸ್ಯಾಜೌ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಹೇ ಸೋಮ ವಾಜಿನಂ ತಥಾನ್ವ-
ವಂತಂ ತಮಿಂದ್ರಂ ವಾಜೇಷು ಬಲೇಷ್ವನ್ನೇಷು ವಾ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇಷು ಪ್ರಾವಃ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣಾರಕ್ಷಯಃ |
ಪಾನಸಮಯೇ ತರ್ಪಯಿತ್ವಾ ಸಂಗ್ರಾಮಸಮಯೇ ಬಲವರ್ಧನೇನ ಜಯಪ್ರಾಪ್ತತತ್ಪ್ರಧನತರ್ಪಣೇನ
ವಾರಕ್ಷ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ) ಇಂದೋ—ಎಲೈ ಸೋಮರಸವೇ | ದ್ವಿಬರ್ಹಸಃ—ಸ್ತೋತ್ರಹವೀರೂಪದ್ವಿವಿಧ (ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ)
ಭಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿರುವ | ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಯಾಗಕರ್ತೃವಿನ | ಅರ್ಕೇಷು—ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ | ಸಾನುಷಕ್—
(ಸ್ತುತಿ ಮತ್ತು ಹೋಮಗಳ) ಸಂಯೋಗವು (ನೇಳವು) | ಅಸತ್—ಇರುತ್ತದೆಯೋ | (ತಂ—ಅವನನ್ನೂ) |
ಅವಃ—ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೇ! ಅಥವಾ (ಹೇ) ಇಂದೋ—ಎಲೈ ಸೋಮರಸವೇ! ಯದಾ—ಯಾವಾಗ | ಅರ್ಕೇಷು—
ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ | ಸಾನುಷಕ್—ಸಂಯುಕ್ತವಾಗಿ | ಅಸತ್— ಇರುತ್ತೀಯೋ | (ತದಾ—ಆಗ) ದ್ವಿಬರ್ಹಸಃ -
(ದ್ವಾವಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಖ್ಯಾ) ಎರಡು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ | ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ | ಅವಃ—

ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೇಯೋ (ತೃಪ್ತಿ ಪಡಿಸುತ್ತೀಯೋ)] (ತಸ್ಯ ಏವ—ಅದೇ) | ಇಂದ್ರಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನ | ಆಜೌ—ಸಂಗ್ರಾಮ ದಲ್ಲಿ | (ಹೇ ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮರಸನೇ) | ವಾಜಿನಂ—ಅನ್ನವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ವಾಜೇಷು— ಬಲಗಳು ಅಥವಾ ಅನ್ನಗಳು ನಿವಿತ್ತವಾಗರಲು | ಪ್ರ ಅವಃ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸೋಮರಸನೇ, ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರ ಮತ್ತು ಹವಿಸ್ಸುಗಳೆರಡರಿಂದಲೂ ಪೂಜಿಸುವ ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳನ್ನು, ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೇ, (ಯಜಮಾನನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವಾಗ ದ್ರಾವ್ಯಾಧಿವಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಜಮಾನನು ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳೊಡನೆ ಬೆರೆತು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೇ ಅಥವಾ ತೃಪ್ತಿ ಪಡಿಸುತ್ತೀಯೇ), ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಅದೇ ಇಂದ್ರನಿಗೆ, ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಹಾಯಮಾಡು.

English Translation.

Soma, you protect him in whose prayers, doubly devout, there is the combination (of praise and oblation) . protect, especially, Indra in war ; protect the vigorous Indra in battles.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪಾನಸಮಯೇ ತರ್ಪಯಿತ್ವಾ, ಸಂಗ್ರಾಮಸಮಯೇ ಬಲವರ್ಧನೇನ ಜಯಪ್ರಾಪ್ತಶತ್ರುಧನ ತರ್ಪಣೇನ ವಾ ಅರಕ್ಷಃ || ಸೋಮಪಾನದನಂತರ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಬಲವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಶತ್ರುಜಯವು ಆದರ ಪರಿಣಾಮವಾದ ಶತ್ರುವಿನ ಧನಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿ ಸೋಮವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲೂ ರಕ್ಷಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದೇ ಈ ಮಂತ್ರದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೆಂದು ಸಾಯಣರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದ್ವಿಬರ್ಹಸಃ— ಸ್ತೋತ್ರಹವೀರೂಪದ್ವಿವಿಧಪರಿವೃಥಕರ್ಮವತಃ ಯಜಮಾನಸ್ಯ—ವೃದ್ಧಿಕಾರಕಗಳೂ, ಸ್ವತಃ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರ ಮತ್ತು ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಯುಕ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನ ಎಂದು ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ, ಅಥವಾ ಯಂ ಧ್ಯಯೋಃ ಸ್ಥಾನಯೋಃ ಪರಿವೃಥಂ ಯಂ ಇಂದ್ರಂ (ಕರ್ಮಣಿ ಪಕ್ಷೀ) ಪೃಥಿವ್ಯಂತಂಕ್ಷಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು (ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷೀಪ್ರಯೋಗವಿದೆ) ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಸಾಯಣರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಿವರಣೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು, ದ್ವಿಬರ್ಹಾಃ ಎಂಬ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದ್ವಿಬರ್ಹಾಃ—ದ್ವಿಬರ್ಹಾ ಧ್ಯಯೋಃ ಸ್ಥಾನಯೋಃ ಪರಿವೃಥೋ ಮಧ್ಯಮೇ ಚಿ ಸ್ಥಾನ ಉತ್ತಮೇ ಚ |

(ನಿ ೬-೧೭)

ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲೂ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನು ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿ,

ಮಹಾ ಇಂದ್ರೋ ನೈವದಾ ಚರ್ಷಣಿಸ್ತಾ ಉತ ದ್ವಿಬರ್ಹಾ ಅವಿನಃ ಸಹೋಭಿಃ |
ಅಸ್ತದ್ರ್ಯಗ್ತಾವೃಥೇ ವೀರ್ಯಾಯೋರೂಃ ಸ್ವಭುಃ ಸುಕೃತಃ ಕರ್ತೃಭರ್ಗುತ್ ||

(ಋ. ಸಂ ೬-೧೯ ೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿಬರ್ಹಾಃ ಎಂಬ ಪದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ದ್ವಯೋಲೋಕಯೋಃ ಪರಿವೃಥಃ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಈ ಪದದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ,

ಅ ದ್ವಿಬರ್ಹಾ ಅವಿನೋ ಯಾತ್ಸಿಂದ್ರೋ ವೃಷಾ ಹರಿಭ್ಯಾಂ ಪರಿಸಿಕ್ತಮಂಧಃ |
ಗನ್ಯಾ ಸುತಸ್ಯ ಪ್ರಭೃತಸ್ಯ ಮಧ್ವಃ ಸತ್ರಾ ಪೇದಾಮರುಶಹಾ ವೃಷಸ್ಯ ||

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೧೧೬-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಸ್ತುತಿತಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಂ ವರ್ಧನೀಯಃ | ವೃಹೇರ್ವ ಧನಾರ್ಥಸ್ಯ ಕರ್ಮಣ್ಯುಸುನ್ | ವೃಹ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆಂದು ವಿವರಿಸಿ ಈ ಪದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ.

[ದ್ವಿಬರ್ಹಾಃ- ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಂತೆ ಅದ್ವಿಬರ್ಹಾಃ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಸಹ ೧೦-೬೩-೩ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿವೆ. ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಅದ್ರಿಗಳಿಂದರ್ಥವು]

ಅರ್ಕೇಷು-ಮಂತ್ರೇಷು-ಪೂಜಾಸಾಧನವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಅರ್ಕೋ ದೇವೋ ಭವತಿ ಯದೇನಮರ್ಚಂತಿ | ಅರ್ಕೋ ಮಂತ್ರೋ ಭವತಿ ಯದನೇ-
ನಾರ್ಚಂತಿ | ಅರ್ಕಮನ್ಮಂ ಭವತ್ಯರ್ಚತಿ ಭೂತಾನಿ | ಅರ್ಕೋ ವೃಕ್ಷೋ ಭವತಿ ಸಂವೃತ್ತಃ
ಕುಟುಕಿವ್ಯಾ |

(ಋ. ೫-೪)

ಪೂಜಾವಿಷಯವಾದುದರಿಂದ ಅರ್ಕವೇ ದೈವವು. ಪೂಜಾಸಾಧನವಾದುದರಿಂದ ಅರ್ಕವೇ ಮಂತ್ರವು. ಭೂತಗಳಿಗೆ ಜೈತನ್ಯದಾಯಿಯಾದುದರಿಂದ ಅರ್ಕವೇ ಅನ್ನವು. ಕಹಿಯಾದ ಒಂದು ವಿಶೇಷಜಾತಿಯ ವೃಕ್ಷವು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ,

ಗಾಯಂತಿ ಶ್ವಾ ಗಾಯತ್ರೀಣೋಽರ್ಚಂತೈರ್ಕಮರ್ಕಿಣಃ |

ಬ್ರಹ್ಮಾಣಸ್ತಾ ಶತಕ್ರತ ಉದ್ವಂಶಮಿವ ಯೇಮಿರೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಅರ್ಕ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನೂ ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅರ್ಕವೆ ಪ್ರಭಾವವು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದೆಂದು ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅದರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಐತರೀಯಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ,

ಅಥಾತಃ ಶಿರಃ | ಯದ್ಗಾಯತ್ರೀಷು ಭವತ್ಯಗ್ರಂ ವೈ ಛಂದಸಾಂ ಗಾಯತ್ಯಗ್ರಮಂಗಾಣಾಂ
ಶಿರಃ | ತದರ್ಕವತೀಷು ಭವತ್ಯಗ್ನಿರ್ವಾ ಅರ್ಕಃ | ತಾ ನವ ಭವಂತಿ ನವ ಕಶಾಲಂ ಶಿರಃ ||

(ಐ. ಅ. ೧-೪-೧)

ಎಂಬ ನಾಟ್ಯವನ್ನದಕರಿಸಿ, ಇಂದ್ರಮಿದ್ಧಾಢಿನೋ ಬೃಹದಿಂದ್ರಮುರ್ತೇಭಿರರ್ಕಣಃ | (ಋ.ಸಂ. ೧-೭-೧) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಮುಂದಿನ ೯ ಮುಕ್ತಿಯು ಅರ್ಕಮಂತ್ರಗಳೆಂದೂ, ಅವೇ ೨ರ ಅತ್ಯುಕ್ತಗಳಾದ ಮಂತ್ರಗಳೆಂದೂ, ಗಾಯತ್ರವೇ ಪ್ರಧಾನವಾದ ತತ್ತ್ವವಾಗಿ ಈ ಮಂತ್ರಗಳೂ ಆ ಗಾಯತ್ರರೂಪದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಕಮಂತ್ರಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆಯೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಶನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಕಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ,

**ಸೋರ್ಚನ್ನಚರತ್ತಸ್ಯಾರ್ಚಚಿ ಅಪೋಜಾಯಂತಾರ್ಚತೇ ನೈ ಮೇ ಕಮಭೂದಿತಿ ತದೇವಾ-
ರ್ಕಸ್ಯಾರ್ಕತ್ವಂ ಕಂ ಹ ವಾ ಅಸ್ಮೈ ಭವತಿ ಯ ವಿವಮೋತದರ್ಕಸ್ಯಾರ್ಕತ್ವಂ ನೇದ |**
(ಬೃ. ಉ. ೧-೨-೧)

ಮೃತ್ಯುವು ಅರ್ಚಿಸುತ್ತಾ ದೇಹಾನ್ವೇಷಣಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಆಪ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅಪ್ಪಿಗೆ ಅರ್ಕ ವೆಂದು ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕಾಗಿಯೇ,

ಅಪೋ ವಾ ಅರ್ಕಃ ತದ್ಯದಪಾಂ ಶಿರ ಆಸೀತ್ತತ್ಸಮಹಸ್ಯತ |
(ಬೃ. ಉ. ೧-೨-೨)

ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಕವು ಗುಣವಾದ ವಿಶ್ವತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ. ಪ್ರಜಾಪತಿತತ್ತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಅರ್ಕದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ, ಅದರ ಸ್ವರೂಪವಿವರಣೆಯನ್ನೂ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಆರುಣಿಯ ಉಪದೇಶ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

**ಶ್ವೇತಕೇತುರ್ವಾರುಣೇಯಃ ಯಜ್ಞಮಾಣಾ ಆಸ ತಗ್ಂಹ ಪಿತೋನಾಚಿ ಕಾನ್ಯತ್ತಿಹೋವ್ಯಥಾ
ಇತಿ ಸ ಹೋನಾಚಾಯಂ ಸ್ವೇವ ಮೇ ವೈಶ್ವಾವಸವ್ಯೋ ಹೋತೇತಿ ತಗ್ಂಹ ಪ್ರಪ್ರಚ್ಛಿ
ವೇತ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ವೈಶ್ವಾವಸವ್ಯ ||**
(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೩-೪-೧)

ಉದ್ದಾಲಕ ಆರುಣಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಶ್ವೇತಕೇತು ಆರುಣಿಯು ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅವನ ತಂದೆಯು ಯಜ್ಞಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಯಾವ ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿದ್ದೀಯೆ ಎಂದು ಅವನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲು ಶ್ವೇತಕೇತುವು ವೈಶ್ವಾವಸವ್ಯನೇ ತನ್ನ ಹೋತೃವೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಆಗ ತಂದೆಯು,

**ಚಿತ್ತಾರಿ ಮಹಾಂತಿತಿ | ವೇದ ಭೋ ೩ ಇತಿ ಹೋನಾಚಿ.... . . ವೇತ್ಯ ಚಿತ್ತಾರಿ ಕ್ಯಾನೀತಿ
ವೇದ ಭೋ ೩ ಇತಿ ಹೋನಾಚಿ ವೇತ್ಯ ಚಿತ್ತಾರಿ ಕ್ಯಾನಾಂ ಕ್ಯಾನೀತಿ ಇತಿ ವೇದ ಭೋ ೩ ಇತಿ
ಹೋನಾಚಿ ವೇತ್ಯ ಚಿತ್ತಾರಿ ಅರ್ಕಾನಿತಿ ವೇದ ಭೋ ಇತಿ ಹೋನಾಚಿ ವೇತ್ಯ ಚಿತುರೋದ್ರ-
ರ್ಕಾಣಾಮರ್ಕಾನಿತಿ ವೇದ ಭೋ ಇತಿ ಹೋನಾ ಚ ||**
(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೩-೪-೨)

ನೀನು ನಾಲ್ಕು ಮಹಾತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದೀಯಾ? ಕೆ (ಪ್ರಜಾಪತಿ) ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದೀಯಾ? ಅದರಲ್ಲೂ ಅತ್ಯಂತ ಗುಣವಾದ ನಾಲ್ಕು ತತ್ತ್ವಗಳು ನಿನಗೆ ಗೊತ್ತೇ, ನಾಲ್ಕು ವಿಶ್ವಜ್ಯೋತಿಗಳ

స్వరూపవన్న ఆరితిద్దెయగా? జ్యోతిగళిగూ జ్యోతిరూపవద తత్వవన్న మననమాదిద్దెయూ ఎందు ప్రక్షిపలు ప్రేతకేతువు అదిలై తనగే గొత్తేందు తిళిపదను. పునః తందేయు,

నేతాకామితి | అథ వ్య నోః భవాన్యక్ష్యతిః నేతాకాకసంఖ్యోః ఇత్యథ వ్య నోః
భవాన్యక్ష్యతిః నేతాకాకపుష్టే ఇత్యథ వ్య నోః భవాన్యక్ష్యతిః నేతాకాకలూత్యా-
విత్యథ వ్య నోః భవాన్యక్ష్యతిః నేతాకాకసముద్యావిత్యథ వ్య నోః భవాన్యక్ష్యతిః
నేతాకాకధానా ఇత్యథ వ్య నోః భవాన్యక్ష్యతిః నేతాకాకాస్మిలూమిత్యథ వ్య
నోః భవాన్యక్ష్యతిః నేతాకాకమూలమిత్యథ వ్య నోః భవాన్యక్ష్యతిః ||

(శ. బ్రా. గం-౩-౪-౩)

సినగే అకరద స్వరూపవూ, అకరసంఖ్యద మత్తు అకరపుష్పగళ స్వరూపవూ గొత్తే? అకరలూతగళ మత్తు అకరధాన్యగళ స్వరూపవ తిళిదిదేయే? అకరవ మూలవు గొత్తే ఎందు కేళలు అవెల్లవు తనగే గొత్తిల్లవేందూ అవన్న తనగే వివరసదేకేందూ కేళదను. అగ తందేయు అకరద వివరణేయన్న దేళుత్తా అదర గూఢార్థవన్న తిళిపదానే

అథ ద వ్య యత్తదునాః | నేతాకామితి పురుషగం ద్వేవ తదునాః | నేతాకాక-
సఖ్యోః ఇతి కణో ద్వేవ తదునాః నేతాకాకపుష్టే ఇత్యక్షిణే ద్వేవ తదునాః
నేతాకాకలూత్యావితి నాసికే ద్వేవ తదునాః నేతాకాకసముద్యావితియోషా
ద్వేవ తదునాః నేతాకాకధానా ఇతి దంతాన్వేవ తదునాః నేతాకాకాస్మిలూమితి
జిహ్వాగం ద్వేవ తదునాః నేతాకాకమూలమిత్యన్నగం ద్వేవ తదునాః స
విమూల్యగ్నిరకూః యత్పురుషః స యో ద్వేవతమేవమగ్నిమకం పురుషముసా-
న్వేయమదమగ్నిరకూల్యస్మితి విద్యయా ద్వేవనాన్వేష అత్తన్నగ్నిరకాకీత్యోః
భవతి ||

(శ బ్రా గం-౩-౪-౫)

అకరవేందరే పురుషను ఎందర్ద. అకరసంఖ్యగళే పురుషన కణ్యగళు, అకరపుష్పగళే నేత్రగళు. అకరలూత్యగళు నాసికద్వారగళు. అకరసముద్గవేందరే ఓష్పగళు, అకరధాన్యగళే దంతగళు, అకాకా స్మిలవే జిహ్వయు, అకరమూలవే అన్నవు, ఈ అకరదింద ప్రతిపాదితనాగిరువ పురుషనే యజ్ఞా గ్నియు. ఈ రితి అకర, అగ్ని మత్తు పురుష ఈ మూరకూ తాదాత్మ్యవన్న తిళిదిరువనన యజ్ఞవేది యల్లి యజ్ఞా గ్నియ ప్రత్యక్షనాగుత్తదే ఎందు అకర శబ్దద గూఢార్థవన్న తిళిపదానే. ఈ అకరవే అక్షర రూపియద పరబ్రహ్మతత్వవేందు పునః వివరిసుత్తా.

తద్వ్యోతత్యేత్సన్నాపిరభ్యనూవద | భూతం భవిష్యత్ప్రసౌమి | మదప్రకృత్యకమక్షరం
బదు బ్రహ్మకమక్షరమిత్యేతద్వ్యోనాక్షరగం సవేదే వేనాః సవనాణి భూతాన్యభి

ಸಂಸದ್ಯಂತೇ ತದೇತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಚ ಫಲತ್ರಂ ಚಾಗ್ನಿರೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರಃ ಫಲತ್ರಮಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ವ್ಯ
ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ವಿದು ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಸ್ತದೇತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಫಲತ್ರಂ ವಿಹಿ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೪-೧-೯)

ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತಲೂ, ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕವಾಗಿರುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮವೇ ಈ ಅರ್ಕವು. ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಅರ್ಕರೂಪವೂ, ಅಕ್ಷರರೂಪವೂ ಆದ ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ಕ್ವಾನ್ತಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಇದೊಂದೇ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ. ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಇದರಲ್ಲೇ ಅಂತರ್ಗತ ರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಎಂದು ಋಷಿಯು ಯಾವ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದನೋ ಅದೇ ಈ ಅರ್ಕತತ್ತ್ವವು, ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು,

ಸ ಏಷ ಏವಾರ್ಕಃ | ಯೋಽಯಮಗ್ನಿಶ್ಚಿತಸ್ತಸ್ಯೈತದನ್ತಂ ಕೃಮೇಷ ಸಾಮ್ಯೋಽಧ್ವರಸ್ತ
ದಕೃಂ ... ಸಹೋದಕ್ರಾಮದೇಷ ಚಂದ್ರಮಾಃ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೪-೧-೨೧)

ಅರ್ಕವೇ ಈ ಯಜ್ಞವೇದಿಯು. ಕೃತತ್ತ್ವವೇ ಎಂದರೆ ಸೋಮಯಾಗವೇ ಆದರ ಅನ್ನವು. ಇವೆರಡರ ಸಾಮ ರಸ್ಯವು ಅರ್ಕವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ ಏಷ ಏವಾರ್ಕೋ ಯ ಏಷ ತಪತಿ | ತಸ್ಯೈತದನ್ತಂ ಕೃಮೇಷ ಚಂದ್ರಮಾಸ್ತದಕೃಂ
ಯಜುಷ್ಯ ಏಷ ಏವ ಮಹಾನ್ || ಇತ್ಯಧಿದೈವತಂ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೪-೧-೨೨)

ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಅದಿತ್ಯನೇ ಅರ್ಕವು. ಚಂದ್ರನೇ ಅದರ ಅನ್ನವು. ಇವೆರಡರ ಸಾಮರಸ್ಯವು ಅರ್ಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಅಧಿದೈವತಪಕ್ಷವು.

ಅಥಾಧ್ಯಾತ್ಮಂ | ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಅರ್ಕಸ್ತಸ್ಯಾನ್ನಮೇವ ಕೃಂ..... ||

ಪ್ರಾಣವೇ ಅರ್ಕವು. ಕೃತತ್ತ್ವವೇ ಅದರ ಅನ್ನವು. ಇದರ ಸಾಮರಸ್ಯವು ಅರ್ಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಕತತ್ತ್ವವನ್ನು ಅಧಿದೈವತಪಕ್ಷದಲ್ಲೂ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮಪಕ್ಷದಲ್ಲೂ ವಿವರಿಸಿದೆ

ಸಾನುಷರ್ಕಂ—ಸಾನುಷಂಗಳ ಸಾತತ್ಯಂ | ಅನುಸ್ಯೂತವಾಗಿ ಎಂದರ್ಥ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಅರ್ಕರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೂ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ನಾಜೇಷು—ಬಲೇಷು; ಅನ್ನೇಷು ವಾ | ಬಲನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯಾಗಲಿ, ಅನ್ನನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ನಾಜ ಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮ ಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯,) ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (೩-೯) ಪರಿಸಿದೆ. ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಅತ್ಯಂತಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಲವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ, ವಿಶೇಷರೂಪವಾದ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ಅವೇ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಜ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ದ್ವಿಬರ್ಹಸೇ—ಬೃಹ ಬೃಹಿ ವೃದ್ಧೌ. ಧಾತು. ದ್ವಯೋಃ ಸ್ಥಾನಯೋಃ ಬರ್ಹತೇ ಪ್ರವರ್ಧತೇ ಇತಿ ದ್ವಿ ಬರ್ಹಾಃ ತಸ್ಯ. ಔಣಾದಿಕ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಬಂದಿದೆ.

ಸಾನುಷಕ್—ಷಂಜ ಸಂಗೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಿದಿತಾಂ ದಲಉ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪದಾಂತ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ಸ. ಚತ್ಸ೯. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸತ್—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದಾಗ ಅಡಾಗಮ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಜ್—ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ಅಜ್ಯತಿಭ್ಯಾಂ ಚಿ (ಉ ಸೂ ೪-೫೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮ್ಯೇಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೫ ||

! ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ !

ಯಥಾ ಪೂರ್ವೇಭ್ಯೋ ಜರಿತ್ವೈಭ್ಯ ಇಂದ್ರ ಮಯ ಇನಾಪೋ ನ ತೃಷ್ಯತೇ ಬಭೂಥ |
ತಾನುನು ತ್ವಾ ನಿವಿದಂ ಜೋಹವೀಮಿ ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ||

! ಽದಪಾಠಃ !

ಯಥಾ | ಪೂರ್ವೇಭ್ಯಃ | ಜರಿತ್ವೈಭ್ಯಃ | ಇಂದ್ರ | ಮಯಃ ಇನ | ಅಪಃ | ನ | ತೃಷ್ಯತೇ | ಬಭೂಥ |
ತಾಂ | ಅನು | ತ್ವಾ | ನಿವಿದಂ | ಜೋಹವೀಮಿ | ವಿದ್ಯಾಮಿ | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ || ೬ ||

! ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ !

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಪೂರ್ವೇಭ್ಯೋ ಜರಿತ್ವೈಭ್ಯಃ ಪುರಾತನೇಭ್ಯೋ ಗರಿತ್ವೈಭ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಭ್ಯೋ ಮಯ ಇವ ಬಭೂಥ | ಮಯಃ ಸುಖಂ | ಸುಖಸ್ವರೂಪಮಿನಾಭವಃ | ತದ್ವತ್ ಸ್ತೋತ್ರೈಭ್ಯೋಽಸ್ತೈಭ್ಯಂ ಸುಖೋ

ಭವ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ತೃಷ್ಯತ ಆಪೋ ನ ತೃಷಾರ್ತಸ್ಯೋದಕಾನಿ ಯಥಾ ಸುಖಕರಾಣೀತಿ ತದ್ವತ್ |
ತಸ್ಮಾತ್ತಾಂ ನಿವಿದಂ. ತೃಷ್ಟ್ರೀತಿಕರೀಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ತ್ವಾ ತುಭ್ಯಮನುಜೋಹವೀಮಿ | ಪುನಃ ಪುನಃ
ಕರೋಮಿ | ಯದ್ವಾ | ತಾಂ ನಿವಿದಮನು || ತೃತೀಯಾರ್ಥೇ | ಪಾ ೧. ೪. ೮೫ | ಇತ್ಯೆನೋಃ ಕರ್ಮಪ್ರವಚ್ಛ-
ನೀಯತ್ವಂ || ತಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ತ್ವಾಂ ಜೋಹವೀಮಿ | ಪುನಃ ಪುನರಾಹ್ವಯಾಮಿ | ವಿದ್ಯಾಮೇತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಪೂರ್ವೇಭ್ಯಃ—ಪುರಾತನರಾದ | ಜರಿತೈಭ್ಯಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ |
ತೃಷ್ಯತೇ—ತೃಷಾರ್ತನಿಗೆ | ಆಪಃ—ಉದಕಗಳು ಹೇಗೆ ತೃಪ್ತಿಕಾರಕಗಳಾಗುತ್ತವೆಯೋ ಹಾಗೆ | ಮಯಃ
ಇವ—ಸುಖಸ್ವರೂಪನಂತೆ | ಯಥಾ—ಹೇಗೆ | ಬಭೂಥ—ಆಗದೆಯೋ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆ ನಮಗೂ ಸುಖ
ಸ್ವರೂಪನಾಗು) | (ಆದುದರಿಂದ) ತಾಂ—ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ | ನಿವಿದಂ ಅನು—(ನಿನ್ನ) ಸ್ತುತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ |
ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಜೋಹವೀಮಿ—ಪುನಃ ಪುನಃ ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇನೆ | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವ್ಯಜನಂ—
ಬಲವನ್ನೂ | ಜೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮು—(ನಿನ್ನನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಪಡೆಯೋಣ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು, ಪುರಾತನ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ, ಉದಕಗಳು ತೃಷಾರ್ತನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡುವಂತೆ
ಹೇಗೆ ಸುಖಕರನಾಗಿದ್ದೆಯೋ ಹಾಗೆ ನಮಗೂ ಸುಖಪ್ರದನಾಗು, ನಾನೂ ನಿನ್ನ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ
ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ, ನಮಗೆ ಆಹಾರ, ಬಲ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation

Inasmuch, Indra, as you have been the (giver of) happiness to your
ancient encomiasts, like water to one who is thirsty, therefore I constantly
repeat this your praise, that I may thence obtain food, strength, and
long life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಂದ್ರನು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಹರ್ಷವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಆ ಹರ್ಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ
ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಬಾಯಾರಿದವರಿಗೆ ಜಲಪಾನದಿಂದ ಲಭಿಸುವ ತೃಪ್ತಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ ಅಂತಹ ತೃಪ್ತಿದಾಯಕನಾದ
ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸ್ತುತಿಕಾರರು ಸ್ತುತಿಸಿದಂತೆ ತಾನೂ ಸ್ತುತಿಸುವೆನೆಂದು ಈ ಸೂಕ್ತ
ದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಋಷಿಯೂ ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡಿದ್ದಾನೆ.

ನಿವಿದಂ ಜೋಹವೀಮಿ—ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತೇನೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದೆ. ಹಿಂದೆ. ಋ. ಸಂ.
೧-೯೬-೨ ನೇ ಋಕ್ತನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ ಸೆ ಪೂರ್ವಯಾ ನಿವಿದಾ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ
ಸೂಚಿತವಾಗತಕ್ಕ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳ ಮಹತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. (ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತಾ ಭಾಗ. ೮- ಪುಟ 74-76)
ಆದರೆ, ಆ ಮಂತ್ರವು ಅನ್ನಿ ಪರನಾಗಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳು ಅನ್ನಿ ಪರನಾಗಿರುವುದರಿಂದ

ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಿದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಪರವಾಗಿಯುವುದರಿಂದ ಈ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತೆ

ಒಂದು ದೇವತೆಯನ್ನಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳ ಒಂದು ಗುಂಪನ್ನಾಗಲಿ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಅವರ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನೇ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾ,

ಕರ್ಮೈವ ತಾವತ್ಪಾವಿತ್ರಾಂ ನಿವಿದಿ ಸ್ತೌತಿ ಕರ್ಮಣಾ |

ಯದ್ಧೇನುಃ ಸಪ್ತೈನಡ್ವಾಹೌ ವೋಲ್ವಾ ದೋಗ್ಧ್ವಾ ತುರೇವ ನಾ ||

(ಬೃಹದ್ದೇವತಾ. ೩-೫೦)

ದೋಗ್ಧ್ವೇ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಹಾಲು ಕರೆಯುವ ಹಸುವೆಂದೂ, ಆತು (ವೇಗಗಾಮೀ) ಎನ್ನುವುದರಿಂದಲೂ, ವೋಲ್ವಾ (ಹೊರೆಯನ್ನು ವಹಿಸುವುದು) ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಎತ್ತೆಂದೂ ಅವುಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಆಯಾ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳ ದ್ವಾರಾ ಆಯಾ ದೇವತೆಯ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಕರ್ಮಗಳ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಅಭಿ ತ್ವಾ ದೇವ ಸವಿಕರೀಶಾನಂ ವಾರ್ಯಾಣಾಂ | ಸದಾವನ್ಯಾಗಮೀಮದೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧. ೨೪-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸವಿತೃದೇವತೆಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರವು ಸವಿತೃವಿನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಅವನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಕರ್ಮದ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳ ಮಹಿಮೆಯೂ, ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಆ ಮಹಾ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ಸಂಬಂಧವೂ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ—

**ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ವಾ ಇದಮೇಕ ಏನಾಗ್ರ ಆ ಸ ಸೋಕ್ತಕಾಮಯಿತ ಪ್ರಜಾಯೇಯ ಭೂಯನ್ತಾಸ್ತು-
ಮಿತಿ ಸ ತಪೋಲತಪ್ಯತ ಸ ನಾಚಮಯಿಚ್ಛತೈ ಸಂವತ್ಸರಸ್ಯ ಪರಸ್ತಾದ್ವ್ಯಾಹರದ್ವ್ಯಾದಿತ-
ಕ್ಯತೋ ದ್ವಾದಿತಪದಾ ನಾ ಏಷಾ ನಿವಿದೇಶಾಂ ನಾವ ತಾಂ ನಿವಿದಂ ವ್ಯಾಹರತಾಂ
ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನ್ಯನ್ಯಸ್ಯ ಜ್ಯಂತ |**

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೧)

ಅದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಒಬ್ಬಂಟಿಗನಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಜಾಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ಬಹುಸಂಖ್ಯಾತನಾಗಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ, ಒಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ಮೌನವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸುತ್ತಾ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಹನ್ನೆರಡು ಮಹಾವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹನ್ನೆರಡು ಸಲ ಪಠಿಸಿದನಂತರ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಭೂತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸೃಷ್ಟವಾದವು ಎಂದು ಈ ಮಂತ್ರಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಅನಂತರ ಕರ್ಮಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ, ಪ್ರಯೋಗದ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ—

**ಗರ್ಭಾ ವಾ ಏತ ಉಕ್ತಾ ನಾಂ ಯನ್ನಿವಿದಸ್ತದ್ಯತ್ಪರಸ್ತಾದುಕ್ತಾನಾಂ ಸ್ತಾತಃಸವನೇ ಧೀಯಂತೇ
ತಸ್ಯಾತ್ಪರಾಂಚೋ ಗರ್ಭಾ ಧೀಯಂತೇ ಪರಾಂಚಃ ಸಂಭವತಿ | ಯನ್ನದ್ಯತೋ ಮಧ್ಯಂದಿನೇ**

ಧೀಯಂತೇ ತಸ್ಮಾನ್ನೈಧ್ಯೇ ಗರ್ಭಾ ಧ್ಯತಾಃ | ಯದಂತತಸ್ತೃತೀಯಸವನೇ ಧೀಯಂತೇ ತಸ್ಮಾದಮುತೋಽರ್ವಾಂಚೋ ಗರ್ಭಾಃ ಪ್ರಜಾಯಂತೇ ಪ್ರಜಾತ್ಮೈ | ಪ್ರಜಾಯತೇ ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿಯಂ ಏವಂ ನೇದ | ಸೇಶಾ ನಾ ಏತ ಉಕ್ತಾನಾಂ ಯನ್ನಿವಿದಸ್ತದ್ಯತ್ತರಸ್ತಾದುಕ್ತಾನಾಂ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ಧೀಯಂತೇ ಯಥೈವ ಪ್ರವಣಯತಃ ಸೇಶಃ ಕುರ್ಯಾತ್ತಾದ್ಯಕ್ರದ್ಯನ್ನೈಧ್ಯತೋ ಮಧ್ಯಂದಿನೇ ಧೀಯಂತೇ ಯಥೈವ ಮಧ್ಯತಃ ಸೇಶಃ ಕುರ್ಯಾತ್ತಾದ್ಯಕ್ರದ್ಯಂತತಸ್ತೃತೀಯಸವನೇ ಧೀಯಂತೇ ಯಥೈವಾವಪ್ರಜ್ಜನತಃ ಸೇಶಃ ಕುರ್ಯಾತ್ತಾದ್ಯಕ್ರತ್ | ಸರ್ವತೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸೇಶಸಾ ಶೋಭತೇ ಯ ಏವಂ ನೇದ ||

(ಐ ಬ್ರಾ ೧೧-೧೦)

ನಿವಿಧ್ ಮಂತ್ರಗಳು ಉಕ್ತಗಳಿಗೆ ಗರ್ಭರೂಪದಲ್ಲಿವೆ ಎಂದರ. ಪ್ರಾತಃಸವನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಪುತನಾಗುವುವು ಆದುದರಿಂದಲೇ ಗರ್ಭಗಳೂ ಸಹ ಸರಾಬ್ಜುಖವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಸವನದಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರಗಳು ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗುತ್ತವೆ ಆದುದರಿಂದಲೇ ಗರ್ಭಗಳೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಧೃತವಾಗುತ್ತವೆ. ತೃತೀಯಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿವಿಧ್ ಮಂತ್ರಗಳು ಪರ್ದಾದ್ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗುವುದರಿಂದ ಗರ್ಭಸ್ವವಾದ ಶಿಶುವು ಅವಾಗ್ಗೂ ಸವಾಗ ಜನಿಸುತ್ತದೆ ಈ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೇ ತನವನು ಪ್ರಜಾನಂಪತ್ತಿನಿಂದಲೂ, ಸರಾಸಂಪತ್ತಿನಿಂದಲೂ ಸೇರಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ನಿವಿಧ್ ಮಂತ್ರಗಳು ಉಕ್ತಗಳಿಗೆ ಅಭರಣದ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದು ಅವುಗಳ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾರವನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಪ್ರಾತಃಸವನದಲ್ಲಿ ಪರಿಸತಕ್ಕ ಮಂತ್ರಗಳು ಪ್ರವಣೋರ್ಧ್ವದ ಅಭರಣಗಳಂತೆಯೂ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಿಸತಕ್ಕ ಮಂತ್ರಗಳು ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದ ಅಭರಣಗಳಂತೆಯೂ, ತೃತೀಯಸವನದ ಮಂತ್ರಗಳು ಅಧೋಭಾಗದ ಅಭರಣಗಳಂತೆಯೂ ಅಲಂಕಾರಜನಕಗಳಾಗಿವೆ ಇದನ್ನೇ ತನವನು ಯಜ್ಞವನ್ನೂ, ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾ ತಾನೂ ವ್ರತಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು,

ಸೌರ್ಯಾ ನಾ ಏತಾ ದೇವತಾ ಯನ್ನಿವಿದಸ್ತದ್ಯತ್ತರಸ್ತಾದುಕ್ತಾನಾಂ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ಧೀಯಂತೇ ಮಧ್ಯತೋ ಮಧ್ಯಂದಿನೇ ತತಸ್ತೃತೀಯಸವನ ಆದಿತ್ಯಸ್ಯೈವ ತದ್ವ್ರತಮನು ಸೌರ್ಯವರ್ತಂತೇ | ಪಚ್ಚೋ ವೈ ದೇವಾ ಯಜ್ಞಂ ಸಮಭರಂಸ್ತಸ್ಮಾತ್ಪಚ್ಚೋ ನಿವಿಧಃ ತಸ್ಯಂತೇ | ಯದ್ವೈ ತದ್ದೇವಾ ಯಜ್ಞಂ ಸಮಭರಂಸ್ತಸ್ಮಾದಶ್ಚಃ ಸಮಭವತ್ತಸ್ಮಾದಾಹುರಶ್ಚಂ ನಿವಿದಾಂ ಶಂಸ್ತ್ರೇ ಐದ್ಯಾದಿತಿ ತದು ಖಲು ವರಮೇವ ದದತಿ | ನ ನಿವಿಧಃ ಪದಮತೀಯಾದ್ಯದ್ಯನ್ನಿ-ದವಃ ಪದಮತೀಯಾದ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ತಚ್ಚಿದ್ರಂ ಕುರ್ಯಾದ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ವೈ ಥಿದ್ರಂ ಸ್ವವದ್ಯಜಮಾನೋಽನು ಪಾಪೀಯಾನ್ ಭವತಿ ತಸ್ಮಾನ್ನ ನಿವಿಧಃ ಪದಮತೀಯಾತ್ | ನ ನಿವಿಧಃ ಪದೇ ವಿಪರಿಹರೇದ್ಯನ್ನಿವಿಧಃ ಪದೇ ವಿಪರಿಹರೇನ್ಮೋಹಯೇದ್ಯಜ್ಞಂ ಮುಗ್ಧೋ ಯಜಮಾನಃ ಸ್ಯಾತ್ತಸ್ಮಾನ್ನ ನಿವಿಧಃ ಪದೇ ವಿಪರಿಹರೇತ್ | ನ ನಿವಿಧಃ ಪದೇ ಸಮಸ್ಯೇದ್ಯನ್ನಿವಿಧಃ ಪದೇ ಸಮಸ್ಯೇದ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ತದಾಯುಃ ಸಂಹರೇತ್ಪ್ರಮಾಯುಕೋ ಯಜಮಾನಃ ಸ್ಯಾತ್ತಸ್ಮಾನ್ನ ನಿವಿಧಃ ಪದೇ ಸಮಸ್ಯೇತ್ | ಪ್ರೇದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರೇದಂ ಹ್ವತ್ರಮಿತ್ಯೇತೇ ಏವ ಸಮಸ್ಯೇ-ದ್ಬ್ರಹ್ಮಹ್ವತ್ರಯೋಃ ಸಂಪ್ರಿತ್ಯೈ ತಸ್ಮಾದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಚಿ ಹ್ವತ್ರಂ ಚಿ ಸಂಪ್ರಿತೇ | ನ ತ್ವಚಂ ನ ಚತುರ್ಯಚಮತಿಮನ್ಯೇತ ನಿವಿದ್ವಾನಮೇಕ್ಯಕಂ ವೈ ನಿವಿಧಃ ಪದಮಚಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪ್ರತಿ

ತಸ್ಮಾನ್ನ ತೈ ಚಂ ನ ಚತುರ್ಯಚಮತಿಮನ್ಯೇತ ನಿವಿದ್ಧಾನಂ ನಿವಿದಾ ಹ್ಯೇವ ಸ್ತೋತ್ರಮತಿ-
ತಸ್ತಂ ಭವತಿ | (ಐ ಬ್ರಾ. ೧೧-೧೧)

ನಿವಿದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಸೂರ್ಯಸಂಬಂಧಿಯಾದ ದೇವತೆಗಳು. ಪ್ರಾತಃಸವನ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನ ಮತ್ತು ತೃತೀಯ ಸವನದ ಮಂತ್ರಗಳು ಉದಯದಿಂದ ಅಸ್ತಮಯದವರೆಗೆ ಸೂರ್ಯನ ಗತಿಯನ್ನನುಸರಿಸುತ್ತವೆ ಪಾದಾತ್ಮಕವಾದ ಮಿತಿಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸಂಭರಿಸಿದರು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳು ಪಾದಾತ್ಮಕವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿವೆ. ಯಜ್ಞ ಭಾಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಶೇಖರಮಾಡಿದುದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಅಶ್ವದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಂಟಾಯಿತು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಈ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಪುತ್ರಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಶ್ವದಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಧಿಯಿದೆ. ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪದವನ್ನೂ ಧಾಟಿ ಮುಂದೆ ಹೋಗಬಾರದು ಹಾಗೆ ಯಾವ ಪದವಾದರೂ ಶರತವಾಗದಿದ್ದರೆ ಯಜ್ಞವನ್ನೇ ಭಿದ್ರಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ ಹಾನಿ ಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಈ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿಬಿಡಬಾರದು, ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನ ದನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೂ, ಮುಂದಿನದನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೂ ಸೇರಿಸಿ ಪಠಿಸಬಾರದು ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಂದಿಗ್ಧಾವಸ್ಥೆಯು ಒದಗುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞಕರ್ತನೂ ಸಹ ಭ್ರಾಂತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿಬಿಟ್ಟರೆ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಕೋಚವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನ ಆಯುಷ್ಯ ಸಂಕುಚಿತ ವಾಗಿ ಅವನು ಮೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದು. ಅದುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಗಳ ಮಿಶ್ರಣವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣೆ ಯಲ್ಲಿ ಸಂಕೋಚವನ್ನುಂಟುಮಾಡಬಾರದು. 'ಪ್ರೇದಂ ಬ್ರಹ್ಮ', 'ಪ್ರೇದಂ ಹ್ವತ್ರಂ' ಎಂದು ಪವಿತ್ರಾತ್ಮಕ ಹಾದುದೂ, ದಿವ್ಯಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ಮಂತ್ರದ್ವಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮಿಶ್ರಮಾಡಬಹುದು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮತೇಜಸ್ಸೂ, ಕ್ವತ್ತತೇಜಸ್ಸೂ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗತಕ್ಕವು. ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳು ಮೂರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು ಮಂತ್ರ ಗಳೊಳಗೇ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿರಬೇಕೇ ವಿನಹ ಅವುಗಳನ್ನು ಮೀರಬಾರದು. ನಿವಿತ್ತಿನಿಂದಲೇ ಸ್ತೋತ್ರದ ಪಠಣವು ಎಸ್ತೃತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಏಕಾಂ ಪರಿಶಿಷ್ಯ ತ್ವತೀಯಸವನೇ ನಿವಿದಂ ದಧ್ಯಾತ್ | ಯದ್ವೇ ಪರಿಶಿಷ್ಯ ದಧ್ಯಾತ್ಪ್ರಜನನಂ
ತದುಪದನ್ಯಾದ್ಧೈಶ್ಚೈವಾ ವ್ಯರ್ಥಯೇತ್ತಸ್ಮಾದೇಕಾಮೇವ ಪರಿಶಿಷ್ಯ ತ್ವತೀಯಸವನೇ
ನಿವಿದಂ ದಧ್ಯಾತ್ | ನ ಸೂಕ್ತೇನ ನಿವಿದಮತಿಪದ್ಯೇತ; ಯೇನ ಸೂಕ್ತೇನ ನಿವಿದಮತಿ
ಪದ್ಯೇತ ನ ತತ್ಪುನರುಪನಿವರ್ತೇತ ನಾಸ್ತುಹಮೇವ ತತ್ | ಅನ್ಯತ್ತದ್ವೈವತಂ ತಚ್ಚಂದಸಂ
ಸೂಕ್ತಮಾಹುತ್ಯ ತಸ್ಮಿನ್ನಿವಿದಂ ದಧ್ಯಾತ್ | ಮಾ ಪ್ರ ಗಾಮು ಪಥೋ ವಯಮಿತಿ ಪುರಸ್ತಾ-
ತ್ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಶಂಸತಿ | ಪಥೋ ವಾ ಏಷ ಸ್ಪೈತಿ ಯೋ ಯಜ್ಞೇ ಮುಹ್ಯತಿ ಮಾ ಯಜ್ಞಾದಿಂದ್ರ
ಸೋಮಿನ ಇತಿ ಯಜ್ಞಾದೇವ ತನ್ನ ಪ್ರಚೈವತೇ | ಮಾಂತಸ್ಪುರ್ನೋ ಅರಾತಯ
ಇತ್ಯರಾತೀಯತ ಏವ ತದಪಹಂತಿ | ಯೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪ್ರಸಾಧನಸ್ತಂತುರ್ದೇವೇಷ್ವಾತತಃ |
ತಮಾಡುತಂ ನಶೀಮುಹೀತಿ | ಪ್ರಜಾ ವೈ ತಂತುಃ ಪ್ರಜಾಮೇವಾಸ್ಮಾ ಏತತ್ಸಂತನೋತಿ |
ಮನೋ ನ್ಯಾಹುವಾಮುಹೇ ನಾರಾಶಂಸೇನ ಸೋಮೇನೇತಿ | ಮನಸಾ ವೈ ಯಜ್ಞಸ್ತಾಯತೇ
ಮನಸಾ ಕ್ರಿಯತೇ | ಸೈವ ತತ್ರ ಪಾಯಕ್ಕಿತ್ತಿಃ ಸ್ತಾಯಕ್ಕಿತ್ತಿಃ ||

(ಐ ಬ್ರಾ. ೧೧-೧೧)

ತೃತೀಯಸವನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಋಕ್ಕನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಿವಿತ್ತನ್ನು ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆದರೆ ಎರಡು ಋಕ್ಕನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟು ಸೇರಿಸಿದರೆ ಆಗ ಶಕ್ತಿಹೀನತೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಗರ್ಭರಾಹಿತೃವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಒಂದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬಿಟ್ಟು ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆಗ ಯಜ್ಞಕ್ರಿಯೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ ಎರಡನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸೇರಿಸಲಾದುದು ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಉತ್ಪಾದನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಗರ್ಭಧಾರಣಶಕ್ತಿಯು ಹೋಗಿ ಜನರು ಗರ್ಭರಹಿತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ನಿವಿದ್ಧಾನಾರ್ಹವಾದ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸದೇ ಆ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪರಿಸಬಾರದು ಒಂದುಸಲ ಪರಿಸಿದನಂತರ ಪುನಃ ಸೇರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಒಂದು ವೇಳೆ ಅಂತಹ ಲೋಪವು ಸಂಭವಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅದೇ ದೇವತಾಕವಾದುದೂ, ಅದೇ ಭಂದಸ್ಥಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ ಬೇರೆ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಆರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ನಿವಿನ್ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅಂತಹಕಾಲದಲ್ಲಿ,

ಮಾ ಪ್ರ ಗಾಮು ಪಥೋ ವಯಂ ಮಾ ಯಜ್ಞಾದಿಂದ್ರ ಸೋಮಿನಃ |
ಮಾಂತಃ ಸ್ತುರ್ನೋ ಆರಾತಯಃ ||

(ಋ ಸಂ ೧೦-೫೭-೧)

ನಾವು ಮಾರ್ಗಭ್ರಷ್ಟರಾಗಿ ಹೋಗದಿರುವಂತಾಗಲಿ, ಯಜ್ಞಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಬಾಹ್ಯರಾಗದಿರುವಂತಾಗಲಿ. ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿಗಳ ನಮ್ಮನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸದಿರುವಂತಾಗಲಿ ಎಂದು ಮೊದಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಅನಂತರ ನಿವಿನ್ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪರಿಸಬೇಕು. ಆಗ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಭ್ರಾಂತಿಯೂ ಇಲ್ಲದೇ ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯವು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ನಡೆದು -ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿಗಳ ನಾಶವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. “ಯಜ್ಞಫಲವಾದ ಯಾವ ತಂತುವು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಕೃತವಾಗಿ ಹರಡಿದೆಯೋ ಅದೇ ತಂತುವು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರಸರಿಸಲಿ” (ಋ. ಸಂ ೧೦-೫೭-೨) ಎಂದು ಯಜಮಾನನು ಪರಿಸುತ್ತಾನೆ ಪ್ರಜಾಸಂತತಿಯೇ ಆ ತಂತುವು, ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ ಸಂತತಿಸೂಪವಾದ ಈ ತಂತುವು ಅನುಸೂತವಾಗಿ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ.

ತದ್ಯದೇಶಾಂ ಪುರಸ್ತಾತ್ ಸೂಕ್ತೈ ನಿವಿದಂ ದಧಾತಿ ಪ್ರಜಾತ್ಯೈ |
ಪ್ರಜಾಯತೇ ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿಯಾ ಏವಂ ವೇದ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೨)

ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಹೋತೃವು ಸೂಕ್ತದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನಿವಿನ್ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪರಿಸುವುದು ಫಲವಾಗಿ ಸಂತಾನವನ್ನು ಸಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಸತ್ಸಂತಾನವೇ ಮುಂತಾದ ಸಕಲಸಂಪತ್ತೂ ಲಭಿಸುವುದು, ಎಂದು ಬೇರೆ ಕಡೆಯೂ ಹೇಳಿದೆ. ಮಂತ್ರಗಳ ಪರನವು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದೆಂಬ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವಾಗ ಪ್ರತಿದೇವತೆಯ ಸ್ತೂರಣ, ಶಕ್ತಿ, ಮಹತ್ವಾರ್ಯಸಾಧನೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಇವುಗಳ ಪರನವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವೆಂದು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಶಾನ್ಸೂರ್ವಯಾ ನಿವಿದಾ ಹೂನುಹೇ ವಯಂ ಭಗಂ ಮಿತ್ರಮದಿತಿಂ ದಕ್ಷಮಸಿದ್ಧಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೮೯-೨)

ಜುಷೇಥಾಂ ಯಜ್ಞಂ ಬೋಧತಂ ಹವಸ್ಯ ನೋ ಸತ್ತೋ ಹೋಶಾ ನಿವಿದಃ ಪೂರ್ವ್ಯಾ ಅನು |

(ಋ ಸಂ ೨-೨೬-೬)

ಕಿಮು ಋದಿಸ್ತೈ ನಿವಿದೋ ಭನಂತೇಂದ್ರಸ್ಯಾವದ್ಯಂ ದಿಧಿಷಂತ ಆಪಃ |

(ಋ. ಸಂ ೪-೧೮-೭)

ವಿ ಯದ್ವಾಚಂ ಕೇಸ್ತಾಸೋ ಭರಂತೇ ಶಂಸಂತಿ ಕೇ ಚಿನ್ನಿವಿದೋ ಮನಾನಾಃ |

(ಋ ಸಂ. ೬-೬೭-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನಿವಿನ್ದಂತ್ರಗಳ ಮಹಿಮೆಯು ಸ್ತುತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ (೧-೧೭೬-೬) ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಪರವಾದ ನಿವಿನ್ದಂತ್ರವು ತಾಮನು ತ್ವಾ ನಿವಿದಂ ಜೋಹವೀಮಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ ಇಂದ್ರವೇವತಾಪರವಾದ ನಿವಿನ್ದಂತ್ರಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಸೂಕ್ತವಾವುದೆಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮತಭೇದವು ಇದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಜನಿಷ್ಠಾ ಉಗ್ರಃ ಸಹಸೇ ತುರಾಯೇತಿ ನಿವಿದ್ಧಾನಮೈಕಾಹಿಕಂ |

(ಐ ಆ ೧-೨-೨)

ಜನಿಷ್ಠಾ ಉಗ್ರಃ ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಋ ಸಂ ೧೦-೨೩ ನೇ ಸೂಕ್ತವು ನಿವಿನ್ದಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆಯೆಂದು ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಶಾಂಖ್ಯಾಯನ ಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ (೧-೩) ಮಹಾ ಇಂದ್ರೋ ನೈವದಾ ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಋ. ಸಂ ೬೧೯ನೇ ಸೂಕ್ತವು ಈ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ ಇಂದ್ರನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ, ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನೂ, ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸುವ ನಿವಿನ್ದಂತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ತದ್ರವ್ಯವಾದ ಮಹಿಯು ತನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

|| ಷ್ವಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಜರಿತ್ಯಭ್ಯಃ - ಜ್ಯಷ್ ವಯೋಹಾನ್. ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇಡಾಗನು ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಷ್ವಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಚಕುರ್ಧೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ತ್ವಷ್ಯತೇ—ಔತ್ಯಷಾ ಪಿಪಾಸಾಯಾಂ ಧಾತು ಲಿಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ ದಿವಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ಯನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩.೧-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ಯನ್ ಏಕರಣ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ಯ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಏಕರಣ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಕುರ್ಧೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಬಭೂಥ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಪ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಬಭೂಥ ತತಂಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಭಾವದಿಂದ ನಿವಾತಿತವಾಗಿದೆ ನಿಪಾತ್ಯರ್ಯದ್ಯದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ವೃತ್ತಿಜೇಛ ಬರುತ್ತದೆ ಧಲ್ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಜೋಹವೀಮಿ - ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು ಯಬ್‌ಲುಗಂತದ ಮೇಲೆ ಲಿಟ್. ಉತ್ತಮವುರುಪ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಿಷ್. ಯಜೋಃ ನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಿಹಿಗೆ ಈಡಾಗಮ, ಅತಿಜಂತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತಾರನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು

ನೂರ ಎಷ್ಟತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಆ ಚರ್ಷಣಿಸ್ವಾ ಇತಿ ಪಂಚಿರ್ಚಿಂ ತ್ರಯೋದಶಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಸ್ಯೈನ್ಯುದ್ರಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ |
ಆ ಚರ್ಷಣಿಸ್ವಾಃ ಪಂಚೀತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ || ಹೋತ್ರಕಶಸ್ತ್ರೇಷು ಸ್ತೋಮವ್ಯದ್ವಾವಸ್ಯೈ ವಿಶೇಷ
ವಿನಿಯೋಗಃ | ಐಂದ್ರಾಣಿ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಾನ್ಯಮರುಚೈದ್ವಾನ್ಯಾವಶೇರನ್ | ಅ. ೨-೧೨ | ಇತಿ ಸೂಕ್ತಿತ್ವಾತ್ ||

ಅನುವಾದವು—ಆ ಚರ್ಷಣಿಸ್ವಾ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರ
ನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಋಕ್ಯುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ಯೈನು ಋಷಿಯು, ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು,
ತ್ರಿಷ್ಟುಭಂ ಛಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಆ ಚರ್ಷಣಿಸ್ವಾಃ ಪಂಚಿ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು.
ಸ್ತೋಮವ್ಯದ್ವಿಗಾಗಿ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೋತ್ರವರ್ಗದ ಋತ್ವಿಜರು ಪಠಿಸುವಾಗ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗ
ವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋತಸೂತ್ರದ ಐಂದ್ರಾಣಿತ್ರಿಷ್ಟುಭಾನ್ಯಮರುಚೈದ್ವಾನ್ಯಾವಶೇರನ್ (ಅ. ೨-೧೨)
ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೧೨೨

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೩ || ಸೂಕ್ತ—೧೨೨ ||

ಆಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೨ ||

- || ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಯಂಖ್ಯೆ—೫ ||
- || ಋಷಿಃ—ಅಗಸ್ಯೈ ||
- || ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||
- || ಛಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಭ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆ ಚರ್ಷಣಿಸ್ವಾ ವೃಷಭೋ ಜನಾನಾಂ ರಾಜಾ ಕೃಷ್ಣೀನಾಂ ಪುರುಹೂತ ಇಂದ್ರಃ |
ಸ್ತುತಃ ಶ್ರವಸ್ಯನ್ನ ವಸೋಪ ಮುದ್ರಿಗ್ಯುಕ್ತಾ ಹರೀ ವೃಷಣಾ ಯಾಹ್ಯರ್ವಾಜ್ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆ | ಚರ್ಷಣಿಸ್ವಾಃ | ವೃಷಭಃ | ಜನಾನಾಂ | ರಾಜಾ | ಕೃಷ್ಣೀನಾಂ | ಪುರುಹೂತಃ | ಇಂದ್ರಃ |
ಸ್ತುತಃ | ಶ್ರವಸ್ಯನ್ | ಅವಸಾ | ಉಪ | ಮುದ್ರಿಕ್ | ಯುಕ್ತಾ | ಹರೀ ಇತಿ | ವೃಷಣಾ | ಆ | ಯಾಹ್ಯ |
ಅರ್ವಾಜ್ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಯಮಿಂದ್ರೈಶ್ಚರ್ಷಣಸ್ತ್ರಾಃ | ಚರ್ಷಣಯೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ | ತೇಷಾಂ ಧನಾದಿನಾ ಪ್ರೀಣಯಿತಾ | ಜನಾನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ವ್ಯವಹಾರೇ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ | ತಥಾ ಕೃಷ್ಣೀನಾಂ | ಮನುಷ್ಯನಾನ್ಯತಃ | ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ರಾಜಾ ಸ್ವಾಮೀ ಪುರುಹೂತೋ ಬಹುಭಿರಾಹೂತಃ | ಈದೃಶ ಇಂದ್ರೋಽಸ್ಮಾನಾಜಾನಾತ್ವಾಗಚ್ಛತು ವಾ | ಉತ್ತರಾರ್ಧಃ ಪರೋಕ್ಷವಾದಃ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸ್ತುತೋಽಸ್ಮಾಭಿಃ ಶ್ರವಸ್ಯನ್ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ಮನುಚ್ಛನ್ನವಸಾಸ್ತದ್ವಕ್ಷಣೇನ ತರ್ಪಣೇನ ವಾ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ನದ್ವಿಜ್ಞದಭಿಮುಖಮಂಚನ್ ವ್ಯವಹಾರವರ್ಷಕೌ ಯುನಾನ್ಯಾಹರೀ ಅಶ್ವಾ ಯುಕ್ತ್ವಾ ರಥೇ ಯೋಜಯಿತ್ವಾರ್ವಾಜಸ್ಮದಭಿಮುಖಮಾ ಯಾಹಿ | ಆಗಚ್ಛ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಚರ್ಷಣಸ್ತ್ರಾಃ—ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ (ಧನಾದಿಗಳಿಂದ) ಪ್ರೀತಿಯುಂಟುಮಾಡುವವನೂ | ಜನಾನಾಂ—ಎಲ್ಲಾ ಜನರಿಗೂ | ವ್ಯವಹಾರೇ—ಕಾಮವರ್ಷಕನೂ | ಕೃಷ್ಣೀನಾಂ—ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ | ರಾಜಾ—ಸ್ವಾಮಿಯೂ | ಪುರುಹೂತಃ—ಅನೇಕರಿಂದ (ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ) ಆಹೂತನೂ (ಆದ) | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಆ—ಆಗಮಿಸಲಿ (ನಮ್ಮನ್ನು ತಿಳಿಯಲಿ) | (ಹೇ ಇಂದ್ರ, —ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಸ್ತುತಃ—ನಮ್ಮಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿ | ಶ್ರವಸ್ಯನ್—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ಮನನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾ | ಅವಸಾ—ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ (ಶ್ರಮಿಯಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ) | ಮದ್ವಿಕ್—ನಮಗೆ ಅಭಿಮುಖನಾಗಿ ಹೊರಟು | ವ್ಯವಹಾರ—ಯುವಕರಾದ | ಹರೀ—(ನಿನ್ನ) ಎರಡು ಅಶ್ವಗಳನ್ನು | ಯುಕ್ತ್ವಾ—(ರಥಕ್ಕೆ) ಹೂಡಿ | ಅರ್ವಾಜ್—ನಮ್ಮನ್ನು ದೈಶಿಸಿ | ಆ ಯಾಹಿ—ಆಗಮಿಸು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಧನಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತೀಯೆ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನು, ಮಾನವವರ್ಗಕ್ಕೇ ಸ್ವಾಮಿಯು, ಅನೇಕರಿಂದ ಆಹೂತನು ; ನಮ್ಮಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿ, ನಾವು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ಮನನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ತಾರುಣ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆಹೂಡಿ, ನಮಗೆ ಅಭಿಮುಖನಾಗಿ ಹೊರಟು ಬಾ.

English Translation.

May Indra, who is the cherisher of men, the benefactor of mankind, the lord of men, the adored of many, (come to us). Indra, you who are praised (by us), and are desirous of the oblation, harness your vigorous steeds, and come down to me for (my) preservation.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನೂ ಔದಾರ್ಯವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖನಾಗಿ ಅವನ ಆಗಮನವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನೂ, ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಚರ್ಷಣಸ್ತ್ರಾಃ ; ವ್ಯವಹಾರೇ ಜನಾನಾಂ ; ರಾಜಾ ಕೃಷ್ಣೀನಾಂ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾದುವು. ಇಲ್ಲಿ

ಚರ್ಷಣೆ, ಜನ, ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣಿ ಈ ಮೂರು ಪದಗಳೂ ಮನುಷ್ಯಪರ್ಮಾಣುಪದಗಳು ಆದರೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲೂ, ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲೂ ವೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸತಕ್ಕ ವಿಶೇಷಣಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಚರ್ಷಣೆ ಶಬ್ದವು ಬಹುಶಃ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಇದರ ರೂಪಸ್ವತ್ತಿಯನ್ನೂ, ಅರ್ಥವೈವಿಧ್ಯವನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ೧೭೬ ನೇ ಸೂಕ್ತದ ೨ ನೇ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ ಸಂಚರಿಸು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಚಿರ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನು :ಮಾಡು ಎಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಕೃಷ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮೂಲಾರ್ಥವು ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಅನೇಕಕಡೆ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ ಮಾನವರು ಎಂದೇ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪದವು ಕೇವಲ ಮಾನವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರದೆ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ ರಾಜಾಚಿರ್ಷಣೇನಾಂ ; ಚರ್ಷಣೆಪ್ರಾಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಸಹ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳ ಪರವಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. [ಋ.ಸಂ. ೩-೧೦-೧, ೫-೩೯-೪ ಇತ್ಯಾದಿ] ಪ್ರಾಜ್ಞರೂ, ಸೂಕ್ತದ್ರಷ್ಟೃಗಳೂ, ಯಜ್ಞಕರ್ತರೂ ಆದ ಮಾನವರಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಕನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಕೃಷ್ಣಿಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಮನುಷ್ಯಜಾತರೆಂದು ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅರ್ಥವಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಅ ದಧಿಕಾಃ ತವಸಾ ಪಂಚಿ ಕೃಷ್ಣೀಃ ಸೂರ್ಯ ಇವ ಜ್ಯೋತಿಷಾಪಸ್ತುತಾನ |

(ಬು ಸಂ ೪-೩೮-೧೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚಿ ಕೃಷ್ಣೀಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪಂಚಿ ಜನಾನ್ (ನಿ. ೧೦-೩೧) ಎಂದು ಸಕಲ ಮನುಷ್ಯ ಜಾತರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ Keith ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಕೃಷ್ಣಿ denotes 'people' in general from the Rig-Veda onwards. Its common and regular use in this sense appears to show that the Aryans, when they invaded India, were already Agriculturists, though the employment of the words referring to ploughing mentioned under ಕೃಷಿ indicates that not all of the people devoted themselves equally to that occupation. Indra and Agni are **Par excellence** the lords of men. the word (ಕೃಷ್ಣಿ) Sometimes is further defined by the addition of an adjective meaning " belonging to mankind " (ಮಾನುಷೀಃ :ಮಾನವೀಃ)

[Vedic Index of Names and Subjects. By Keith and Maedoneth

[Vol. I. P. 183.]

ಮೇಲಿನ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ಕೃಷ್ಣಾದಿ ವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಕೃಷ್ಣಿಪದವು ಆಧ್ಯರ ಜೀವನಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ಸ ಯುಧ್ಧಃ ಸತ್ತಾ ಖಜಕೃತ್ಸಮದ್ವಾ ತುವಿವೃಷ್ಟೋ ನದನುಮೋ ಋಜೀಷೀ |
ಬೃಹದ್ರೇಣುಶ್ಚೈವನೋ ಮಾನುಷೀಣಾಮೇಕಃ ಕೃಷ್ಣೀನಾಮಭವತ್ಸಹಾವಾ ||

(ಋ ಸಂ. ೬-೧೮-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನುಷೀಣಾಂ ಕೃಷ್ಣೀನಾಂ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಚರ್ಷಣೆ, ಕೃಷ್ಣಿ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಮಾನವ ಪ್ರಜೆಗಳ ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳಾಗಿರುವಂತೆಯೇ, ನಿವಾಸವುಳ್ಳವರು, ವಸತಿಯುಳ್ಳವರು. ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕ್ಷಿತಿ ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮನುಷ್ಯಾಃ ನರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೭)

ಇಂದ್ರನು ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳ ರಕ್ಷಕನು ; ಅವರ ಒಡೆಯನು, ಅವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಪಾಲಕನಾದ ಪ್ರಭುವು ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದುದೂ, ವಿಶ್ವಪ್ರಿಯವಾದುದೂ ಆದ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪುರುಹೂತಃ—ಬಹುಭಿರಾಹೂತಃ | ಅನೇಕರಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವನು ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಇಂತಹ ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ತ್ರವಸ್ಯನ್—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಮಿಚ್ಛನ್ | ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ತ್ರವಸ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನ ಅಥವಾ ಕೀರ್ತಿ ಎಂಬ ಎರಡರ್ಥಗಳೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಆಸಸ್ರಾಣಾಸಃ ಶವಸಾನಮಚ್ಛೇಂದ್ರಂ ಸುಚಿಕ್ರೇ ರಥ್ಯಾಸೋ ಆಶ್ವಾಃ |

ಅಭಿ ತ್ರವ ಋಜ್ಯಂತೋ ವಹೇಯುರ್ನೂ ಚಿನ್ನು ವಾಯೋರಮೃತಂ ವಿ ದಸ್ಯೇತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೩೭-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ತ್ರವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತ್ರವ ಇತ್ಯೆನ್ನನಾಮ ಶ್ರೋತೃಯತ ಇತಿ ಸುತಃ | ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆಯಾದುದರಿಂದ (ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಕೇಳಲ್ಪಡುವುದಾದುದರಿಂದ) ಶ್ರು ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ತ್ರವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದೂ (ನಿ. ೧೦-೩) ಮತ್ತು,

ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಯಸ್ಯ ಸುಮುಖಂ ಸಹೋ ಮಹಿ ತ್ರವೋ ನೈವ್ಮಂ ಚ ರೋದಸೀ ಸಪರೃತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೦-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ತ್ರವಣೇಯಂ ಯತಃ | ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಕೇಳಲ್ಪಡುವ ಎಂದರೆ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ ೧೧-೯) ಅನ್ನವು ಯಶೋಭಾಗಿಯಾರುವುದರಿಂದ ಯಶಸ್ಸಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿ,

ಬೃಹತ್ಯಾ ಶ್ರೀಕಾನೋ ಯಶಸ್ಯಾಮಃ ಕುರ್ವೀತೆ | ಶ್ರೀರ್ವೈ ಯಶಶ್ಚಂದಸಾಂ ಬೃಹತೀ | ಶ್ರಿಯಿ-
ಮೇವ ಯಶ ಆತ್ಮನೈಶ್ಚೇ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧನಧಾನ್ಯಾದಿ ಸಂಪತ್ತಿನ ರೂಪವಾದ **ಶ್ರೀಗೂ**, ಅದರಿಂದ ಲಭಿಸತಕ್ಕ ಯಶಸ್ಸಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಯಶಸ್ಸಿಗೆ ಅನ್ನಾದಿ ಸಂಪತ್ತೇ ಆಧಾರವು. ಮತ್ತು ಅನ್ನಾದಿ ಸಂಪತ್ತುಗಳೆಂದರೆ ಯಶಸ್ಸು ತಾನಾಗಿಯೇ ಲಭಿಸುತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಶ್ರವ** ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡರ್ಥಗಳೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ, ಯಜಮಾನನ ಯಶಸ್ಸಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದರ್ಥವೂ ಬಹುದು

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ಚರ್ಷಣಿ ಸ್ತ್ರೀ—ಪ್ರಾ. ಪೂರಣೇ. ಧಾತು. ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷಭಃ—ವೃಷು ಸೇಚನೇ. ಧಾತು ಔಣಾದಿಕ ಅಭಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಕೃಷ್ಣೀನಾಮ್—ಕೃಷ್ಣೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ನಾಮನೈತರಸ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಶ್ರವಸ್ಯನ್—ಶ್ರವಃ ಅನ್ ಅತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛನ್ ಶ್ರವಸ್ಯನ್. ಸುಪ ಅತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಬಂವಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಕೃಚ್ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮದ್ರಿಕ್—ಅಚು ಗತಿಪೋಜನಯೋಃ ಧಾತು. ಪೈಮೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪಸದಿಷ್ಟಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭಿಮತರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಯುಕ್ತ್ವಾ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ. ಧಾತು. ವೈರಣಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ಯರ್ಥವಾದ ಧಾತು. **ಸಮಾನಕರ್ತೃಕಯೋಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚೋಃ ಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಚರ್ಷ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಾಹಿ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಜಂತ ಸಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

! ಸಂಹಿತಾಶಾಖಾ !

ಯೇ ತೇ ವೃಷಣೋ ವೃಷಭಾಸ ಇಂದ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಯುಜೋ ವೃಷರಥಾಸೋ ಅತ್ಯಾಃ |
ತಾ ಆ ತಿಷ್ಠ ತೇಭಿರಾ ಯಾಹ್ಯರ್ನಾಜ್ ಹನಾನುಹೇ ತ್ವಾ ಸುತ ಇಂದ್ರ ಸೋಮೇಃ |

|| ಪದಕಾರಃ ||

ಯೇ | ತೇ | ವೃಷಣಃ | ವೃಷಭಾಸಃ | ಇಂದ್ರ | ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಃ | ವೃಷರಥಾಸಃ | ಆತ್ಯಾಃ |
ತಾನ್ | ಆ | ತಿಸ್ತು | ತೇಭಿಃ | ಆ | ಯಾಹಿ | ಅರ್ವಾಣ್ | ಹನಾಮಹೇ | ತ್ವಾ | ಸುತೇ | ಇಂದ್ರ |
ಸೋಮೇ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿನೋ ವೃಷನೋ ವರ್ಷಕಾ ಯುನಾನೋ ವರ್ಷಣವಂತೋ
ನಾ ವೃಷಭಾಸಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಃ ಪರಿವೃಧೇನ ಮಂತ್ರೇಣ ಯುಜ್ಯಮಾನಾ ವೃಷರಥಾಸೋ
ವರ್ಷಣರಥಂತಃ | ತತ್ರ ನಿಯುಕ್ತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಈದೃಶಾ ಆತ್ಯಾ ಅಶ್ವಾ ಯೇ ಸಂತಿ ತಾನಾ ತಿಸ್ತು
ಅಶ್ರಯ | ಆರೋಹ | ತೇಭಿಸ್ತೈರರ್ವಾಣಸ್ತದಭಿಮುಖಮಾ ಯಾಹಿ | ಆಗಚ್ಛ | ವಯಂ ಚೇ ಹೇ
ಇಂದ್ರ ಸೋಮೇ ಸುತೇ ಸತಿ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಹನಾಮಹೇ | ಆಹ್ವಯಾಮಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ವೃಷಣಃ—(ಕಾಮ) ವರ್ಷಕಗಳೂ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಯದಲ್ಲರುವವು
ಗಳೂ | ವೃಷಭಾಸಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠಗಳೂ | ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಃ—ಮಂತ್ರದಿಂದಲೇ ಹೂಡಲ್ಪಡತಕ್ಕವುಗಳೂ | ವೃಷ
ರಥಾಸಃ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥವರ್ಷಕವಾದ ರಥಯುಕ್ತಗಳೂ ಆದ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಆತ್ಯಾಃ—ಅಶ್ವಗಳು | ಯೇ
(ಸಂತಿ)—ಯಾವುವು ಇವೆಯೋ | ತಾನ್—ಅವುಗಳನ್ನು | ಆ ತಿಸ್ತು—ಅಶ್ರಯಿಸು (ಆರೋಹಿಸು) | ತೇಭಿಃ—
ಅವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ | ಅರ್ವಾಣ್—(ನಮಗೆ) ಅಭಿಮುಖನಾಗಿ | ಆ ಯಾಹಿ—ಆಗಮಿಸು | (ವಯಂ
ಚೇ—ನಾವೂ) | (ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಸೋಮೇ—ಸೋಮರಸವು | ಸುತೇ (ಸತಿ)—ಅಭಿಮುಖ
ವಾಗಲು | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಹನಾಮಹೇ—ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇವೆ

|| ಛಾನಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದವಾದ ರಥಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಾಗಿರತಕ್ಕವುಗಳೂ, ಮಂತ್ರದಿಂದಲೇ ನಿಯುಕ್ತ
ವಾಗತಕ್ಕವೂ ಆದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಯದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಏರಿಕೊಂಡು ನಮಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ
ಹೊರಟು ಬಾ, ನಾವೂ, ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ, ನಿನ್ನನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ

English Translation.

Mount, Indra, your steeds, who are young and vigorous, tractable
to prayer, and harnessed to a bounty-shedding car : come down with them
to us We invoke you, Indra, the libation being poured out.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳ. ||

ವೃಷಣಿಃ, ವೃಷಭಾಸಿಃ, ವೃಷರಥಾಸಿಃ—ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಇಂದ್ರನ ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣಗಳಾಗಿದ್ದು ಆ ಅಶ್ವಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. **ವೃಷನ್** ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಪದಗಳಿಗಿರುವ ಅರ್ಥ ವೃತ್ಯಾಸಗಳನ್ನೂ, ಅವುಗಳ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಮುಂದಿನ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. **ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಃ, ಅತ್ಯಾಃ** ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ವಿನಿರಸಲಾಗುವುದು.

ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಃ—ಪರಿವೃಥೇನ ಮಂತ್ರೇಣ ಯುಜ್ಯಮಾನಾಃ | ಪ್ರವೃದ್ಧವಾದ ಮಂತ್ರದ ಉಚ್ಚಾರಣೆ ಯೊಡನೆ ಕಟ್ಟಿಬಿಟ್ಟೆ ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಬೃಹಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮಂತ್ರವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. **ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಃ** ಎಂಬ ಪದವು ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾಶ್ವಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವಂತೆ **ಬ್ರಹ್ಮವಾಹಃ** ಎಂಬ ಪದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ **ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಮಂತ್ರಯೋಜಣಿ ಸ್ತೋತ್ರೇ-ಣೋಹ್ಯಮಾನ ಪ್ರಾಪ್ಯಮಾಣೋದ್ರ | ಸ್ತೋತ್ರದ ಮೂಲಕ ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ ಇಂದ್ರನೇ ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದರಂತೆ ಸ್ತೋತ್ರದ ಮೂಲಕ ಕಟ್ಟಿಬಿಟ್ಟ ಅಶ್ವಗಳೆಂದರ್ಥ.**

ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ತೇ ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಾ ಯುನಜ್ಞಿ ಹರೀ ಸಖಾಯಾ ಸಧಮಾದಿ ಆ ತೂ |

ಸ್ಥಿರಂ ರಥಂ ಸುಖಮಿಂದ್ರಾಧಿತಿಷ್ಠನ್ವ ಜಾನಸ್ವಿದ್ವಾ ಉಪ ಯಾಹಿ ಸೋಮಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೫-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಇಂದ್ರಾಶ್ವಗಳು ಇಂದ್ರನ ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿಬಿಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಆ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಅತ್ಯಾಃ—ಅಶ್ವಾಃ | ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆಗಳು. **ಅಪೇಕ್ಷಿತಪ್ರದೇಶಂ ಪ್ರತಿ ಅತನಶೀಲಾಃ |** ತಾನು ಇಷ್ಟಬಂದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಅಶ್ವಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ಈ ಪದವು ಅಗ್ನಿ, ಆದಿತ್ಯ ಇವರುಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಋಷ ಪ್ರ ಪೂರ್ವೀರವ ತಸ್ಯ ಚಿಮ್ನಿಮೋಽತ್ಯೋ ನ ಯೋಷಾಮುದಯಂಸ್ತ ಭುರ್ವಣಿಃ |
ದಕ್ಷಂ ಮಹೇ ಸಾಯಯತೇ ಹಿರಣ್ಮಯಂ ರಥಮಾವೃತ್ಯಾ ಹರಿಯೋಗಮ್ಯಭ್ಯಸಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೬-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ **ಅತ್ಯಾಃ** ಎಂಬುದು ಅಶ್ವಸರ್ವಾಯವಾಗಿಯೂ,

ಅಸ್ಯ ಶ್ಲೋಕೋ ದಿವಿಯತೇ ಪೃಥಿನ್ಯಾಮತ್ಯೋ ನ ಯಂಸದ್ಯಕ್ಷಭೃದ್ವಿಚೇತಾಃ |

ಮೃಗಾಣಾಂ ನ ಹೇತಯೋ ಯಂತಿ ಚೇಮಾ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಯತೇರಹಿಮಾಯಾ ಅಭಿ ದ್ಯೂನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೯೦-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿ **ಅತನಶೀಲಾಃ ಆದಿತ್ಯಾಃ |** ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಆದಿತ್ಯನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಸರ್ವಾಯವಾದ ಪದವಾಗಿದೆ.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಃ—ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಯುಜ್ಯಂತೇ ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಃ ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ. ಧಾತು. **ಸತ್ಯೋದ್ವಿಷ-
ದ್ವೈಹದುಹಯುಜಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವ್ಯಪರಥಾಸಃ—ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ
ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ
ಆಸುಕಾಗಮ

ತಾನ್ + ಅ—ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಪಾದೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಯ.
ಅತೋಟಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕಾರಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯಾನುನಾಸಿಕತ್ಯ.

ತಿಷ್ಠ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು ಲೋಟಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಹಂತನಿಘಾತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ

ಹನಾಮಹೇ—ಹ್ಯೇಷ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಟಿನಲ್ಲಿ
ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ
ಶಾಸ್ತೃನುದಾತ್ರೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ರನಾಗುವುದರಿಂದ
ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುತೇ—ಸುಜ್ ಅಭಿವನೇ ಧಾತು. **ನಿಷ್ಠಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ
ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮ್ಯಂತರೂಪ. || ೨ ||

! ಸಂಹಿತಾವಾಕಃ !

ಆ ತಿಷ್ಠ ರಥಂ ವ್ಯಷಣಂ ವ್ಯಷಾ ತೇ ಸುತಃ ಸೋಮಃ ಪರಿಸಿಕ್ತಾ ಮಧೂನಿ |
ಯುಕ್ತಾ ವ್ಯಷಭ್ಯಾಂ ವ್ಯಷಭ ಕ್ಷಿತೀನಾಂ ಹರಿಭ್ಯಾಂ ಯಾಹಿ ಪ್ರವತೋಪ
ಮದ್ರಿಕ್ || ೩ ||

|| ೩ದಶಾಧಃ ||

ಆ | ತಿಷ್ಠ | ರಥಂ | ವ್ಯಷಣಂ | ವ್ಯಷಾ | ತೇ | ಸುತಃ | ಸೋಮಃ | ಪರಿಸಿಕ್ತಾ | ಮಧೂನಿ |
ಯುಕ್ತಾ | ವ್ಯಷಭ್ಯಾಂ | ವ್ಯಷಭ | ಕ್ಷಿತೀನಾಂ | ಹರಿಭ್ಯಾಂ | ಯಾಹಿ | ಪ್ರವತಾ | ಉಪ | ಮದ್ರಿಕ್ ||

! ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ರಥಮಾ ಶಿಷ್ಯ | ಅಶ್ರಯ ಯಜ್ಞಗಮನಾರ್ಥಂ | ಕೀದೃಶಂ ರಥಂ |
ವೃಷಣಿಂ ವರ್ಷಕಂ ಕಾಮಾನಾಂ | ಕಿಮರ್ಥಮಿತಿ ಬೇತ್ ಉಚ್ಯತೇ | ತೇ ತ್ವದರ್ಥಂ ವೃಷಾ ವರ್ಷಕಃ
ಸೋಮಃ ಸುತಃ | ಅಭಿಷುತಃ | ತಥಾ ಮಧೂನಿ-ಮಧುರಾಣಿ ಘೃತಕ್ಷೀರಾದೀನಿ ಪರಿಸಿಕ್ತಾ | ಪರಿತಃ
ಸಿಕ್ತಾನಿ ಸಂಪಾದಿತಾನಿ | ಯದ್ವಾ | ಮಧೂನಿ ಮಧುರಾಃ ಸೋಮರಸಾಶ್ಚಮಸೇಷು ಪೂರಿತಾಃ |
ಅಗಮನಸೃಕಾರ ಉಚ್ಯತೇ | ಹೇ ವೃಷಭ ವರ್ಷಕೇಂದ್ರ ವೃಷಭ್ಯಾಂ ವರ್ಷಕಾಭ್ಯಾಂ ಹರಿಭ್ಯಾಂ
ಯುಕ್ತಾಸ್ವ ರಥಂ ಯೋಜಯಿತ್ವಾ ಕ್ಷೀಣಾಂ ಕರ್ಮಸು ನಿವಸತಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಮಸ್ತುಕಮನುಗ್ರ-
ಹಾಯ | ಕ್ಷೀಣಾಂ ವೃಷಭೇತಿ ವಾ ಯೋಜ್ಯಂ | ಪ್ರವತಾ ನೇಗವತಾ ರಥೇನ ಮದ್ರಿಜ್ಞದಭಿಮು-
ಖಮಂಚನ್ಮದಾಭಿಮುಖ್ಯೇನೋಪ ಯಾಹಿ ||

! ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನಗೋಸ್ಕರ | ವೃಷಾ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥವರ್ಷಕವಾದ | ಸೋಮಃ—
ಸೋಮರಸವು | ಸುತಃ—ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಮಧೂನಿ—ಮಧುರವಾದ ಘೃತಕ್ಷೀರಾದಿಗಳು
ಪರಿಸಿಕ್ತಾ—ಸುತ್ತಲೂ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ | [ಅಧವಾ ಮಧೂನಿ—ಮಧುರವಾದ: ಸೋಮರಸಗಳು | ಪರಿಸಿಕ್ತಾ—
(ಚಮಸಗಳಲ್ಲಿ) ತುಂಬಿವೆ] | (ಆದುದರಿಂದ) ವೃಷಣಿಂ—ಬೇಕಾದುದನ್ನು ಕೊಡುವ | ರಥಂ—(ನಿನ್ನ) ರಥವನ್ನು |
ಅ ಶಿಷ್ಯ—ಅಶ್ರಯಿಸು | ಕ್ಷೀಣಾಂ—(ಕರ್ಮ) ನಿರತರಾದ ಯಜಮಾನರಿಗೆ | (ಹೇ) ವೃಷಭ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದ
ನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ವೃಷಭ್ಯಾಂ—ವರ್ಷಕಗಳಾದ | ಹರಿಭ್ಯಾಂ—(ಎರಡು) ಅಶ್ವಗಳಿಂದ | ಯುಕ್ತಾಸ್ವ—
(ರಥವನ್ನು) ಯೋಜಿಸಿ | ಕ್ಷೀಣಾಂ—ಕರ್ಮನಿರತರೂ ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳೂ ಆದ ನಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹಾರ್ಥವಾಗಿ |
ಪ್ರವತಾ—ನೇಗಶಾಲಿಯಾದ ರಥದಿಂದ | ಮದ್ರಿಕ್—ನಮಗೆ ಅಭಿಮುಖನಾಗಿ | ಉಪ ಯಾಹಿ—ನಮ್ಮ
ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಬಾ

! ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ಕಾಮವರ್ಷಕವೂ, ಮಧುರವೂ ಆದ ಸೋಮರಸವು ಅಭಿಷುತವಾಗಿ ಚಮಸಗಳಲ್ಲಿ ನಿನಗಾಗಿ
ಮಿಶ್ರಲಾಗಿವೆ (ಮಧುರವಾದ ಘೃತಕ್ಷೀರಾದಿಗಳೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ), ಆದುದರಿಂದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವರ್ಷಕವಾದ ನಿನ್ನ
ರಥವನ್ನೇರು: ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಿಗೆ ಅಭಿಷ್ಠಪ್ರದನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಬೇಕಾದ್ದನ್ನು ಕೊಡುವ ಅಶ್ವಗಳೆರಡನ್ನೂ
ರಥಕ್ಕೆ ಹೊಡಿ, ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹಾರ್ಥವಾಗಿ, ನೇಗಶಾಲಿಯಾದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ನಮಗೆ ಅಭಿ
ಮುಖನಾಗಿ ಬಾ.

English Translation.

Ascend your bounty-shedding car, for, for you the Soma, the showerer
of benefits, is effused, the sweet libations are prepared. Bounty-shedding
Indra, having harnessed them, came with your vigorous steeds for (the good
of) mankind, come with your rapid (car) to my presence.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವೃಷಣಂ ರಥಂ; ವೃಷಾ ಸೋಮಃ, ವೃಷಭ್ಯಾಂ ಹರಿಭ್ಯಾಂ; ವೃಷಭ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವೃಷನ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಪದಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೂ, ಸೋಮಕ್ಕೂ, ಇಂದ್ರನ ಆಶ್ವಗಳಿಗೂ, ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಸಹ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಮೂಲಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥವು ಒಂದೇ ಆದರೂ ಸಹ ಈ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಗೆ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುತ್ತದೆ.

ವೃಷು ಸೇಚನೇ; ವೃಷ ಶಕ್ತಿಬಂಧನೇ; ಎಂಬ ಎರಡು ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಸುರಿಸು, ಚಮುಕಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ವೃಷ ಧಾತುವಿನಿಂದ ವೃಷಾ ವೃಷಣ. ಎಂಬ ಪದಗಳೂ, ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಎರಡನೆಯ ಧಾತುವಿನಿಂದ ವೃಷಭ್ಯಾಂ, ವೃಷಭ ಎಂಬ ಪದಗಳೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರಬಹುದು. ವೃಷನ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೂ ಈ ಮೂಲದಿಂದ ಪುತ್ರಪನ್ನವಾಗುವ ಇತರ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಗೂ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೇಚನಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಪುಮಾನ್ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ವೃಷನ್ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ ಪುಮಾನ್ ಎಂಬ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಸೂಚಕವಾಗಿ ಪುರುಷಸರ್ಯಾಯವಾಗಿಯಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಅಶ್ವಾದಿ ಕಠರ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸರ್ಯಾಯವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ.

ಯೇ ತ ಇಂದ್ರ ದದುಷೋ ವರ್ಧಯಂತಿ ಮಹಿ ಹತ್ತಂ ಸ್ಥವಿರಂ ವೃಷ್ಣ್ಯಂ ಚ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೪-೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಣ್ಯಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವೃಷತ್ಯಂ | ಪುಂಸ್ತ್ವಂ ಎಂದೂ,

ಸ್ತುತಃ ಶ್ರವಸ್ಯನ್ನವಸೋಪ ಮದ್ವಿಗ್ಯುಕ್ತಾ ಹರೀ ವೃಷಣಾ ಯಾಹ್ಯರ್ವಾಜ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೭-೧)

ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಯುವಾನಾ ! ಪ್ರಾಯದವರು ಎಂದೂ,

ಭೂಷನ್ನ ಯೋಧಿ ಬಭ್ರೂಷು ನಮ್ಮ ತೇ ವೃಷೇವ ಪತ್ತೀರಭೈಕಿ ರೋರುವತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೦-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವೃಷಾ ಇವ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸೇಕ್ತಾ ವೃಷಭ ಇವ—ಸೇಚನಮಾಡುವ ವೃಷಭದಂತೆ ಎಂದೂ,

ಮಿನಾತಿ ತ್ರಿಯಂ ಜರಿಮಾ ತನೂನಾಮಪ್ರೂ ನು ಶ್ವ ತೀರ್ವೃಷಸೋ ಜಗಮ್ಯುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೯-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ವೃಷಣಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸೇಕ್ತಾರಃ ಪುರುಷಾಃ ಎಂದೂ, ಇನ್ನೂ ಹೀಗೆಯೇ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದರಂತೆಯೇ ಪುಲ್ಲಿಂಗಸೂಚಕವಾದುದೂ, ಪುರುಷಪ್ರಾಣಿಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮತ್ತು ಇದರಂತೆಯೇ,

ವೃಷಾ ವಾಂ ಮೋಘೋ ವೃಷಣಾ ಪೀಷಾಯಿ ಗೋರ್ನ ಸೇಕೇ ಮನುಷೋ ದಶಸ್ಯನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೧-೮)

ದಸ್ಯೋ ಹಿ ಸ್ಯಾ ವೃಷಣಂ ಸಿನ್ವಸಿ ತ್ವಚಿಂ ಕಂ ಚಿದ್ಯಾ ವೀರರರುಂ ತೂರ ಮರ್ತ್ಯಂ ಪರಿವೃಣಕ್ತಿ
ಮರ್ತ್ಯಂ || (ಋ ಸಂ. ೧-೧೨೯-೩)

ತಾ ತೂ ತೇ ಸತ್ಯಾ ತುವಿನ್ವಮ್ಮ ವಿಶ್ವಾ ಪ್ರ ಧೇನವಃ ಸಿಸ್ತತೇ ವೃಷ್ಣ ಊಧ್ವಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೨-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಷಕೇ, ವರ್ಷಣಪರಮನಸ್ಯಃ | ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವುದು, ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಇದರೊಂದಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಇತರ ಅರ್ಥಗಳೂ ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತೋರಿದರೂ ಸಹ ವೃಷ್ಣ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಕ್ತಿ, ನೀಡ್ಯ ಎಂಬರ್ಥವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಆ ಸ್ಯಾಯಸ್ತ ಸಮೇತು ತೇ ವಿಶ್ವತಃ ಸೋಮ ವೃಷ್ಣ್ಯಂ |

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೯-೧೬)

ಮಹಾ ಅಸಿ ಮಹಿಷ ವೃಷ್ಣ್ಯೇಭಿರ್ಧನಸ್ತೃದುಗ್ರ ಸಹಮಾನೋ ಅನ್ಯಾನ್ |

(ಋ ಸಂ ೩-೪೬-೨)

ವಿ ಚರ್ಮಣೇವ ಧಿಷಣೇ ಅವರ್ತಯದ್ವೈಶ್ವಾನರೋ ವಿಶ್ವಮಧತ್ತ ವೃಷ್ಣ್ಯಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೮-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಣ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೀರ್ಯ ಮತ್ತು ಸರಾಕ್ರಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ ಇದೂ ಅಲ್ಲದೇ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಸರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೇ ವೃಷನ್ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿದೆಯೆಂದು ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ

ಅಪೋಷಾ ಅನಸಃ ಸರಶ್ಚಂಪಿಷ್ವಾದಹ ಬಿಭ್ಯುಷೀ | ನ್ ಯತ್ತೀಂ ಶಿಶ್ನುಥದ್ವೈಷಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೩೦-೧೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಸರ್ಯಾಯಪದವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೇವತೆಯನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿದೆಯೆಂಬ ಸಂಶಯಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯರೂ ಸಹ ಈ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಮಾಡುವಾಗ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವೃಷಾ ಛಂದುರ್ಭವತಿ ಹರ್ಯತೋ ವೃಷಾ ಫೇನೇಣ ಧೇನಾಂ ಮಘವಾ ಯದಿನ್ವತಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೫-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ವೃಷಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ನೊದಲು ವೃಷಾ—ಹವಿಸ್ಥಾಂ ವರ್ಷಯಿತಾ ಯಜಮಾನಃ ಎಂದೂ, ಅನಂತರ ಯದ್ವಾ ವೃಷಾ ಇಂದ್ರಃ ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವಾಗ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ನಾನಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲೂ ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ಭಾವವನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಭಾವಗರ್ಭಿತವಾದ ಈ ಪದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ Max Muller (ನಾಲ್ಕ-ಮುಲ್ಲರ್) ಎಂಬ ಅಂಗ್ಲವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರನು ಈ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಭಾವಗಳ ಗಳಿರತಿಯನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

In Vrishan we have one of those words which it is almost impossible to translate accurately. It accurs over and over again in the Vedic hymns and if we once know the various ideas which it either expresses or implies, we have little difficulty in understanding its import in a vague and general way, though we look in vain for corresponding terms in any modern language... .. and we shall see how difficult it would be to translate such terms without losing either the key-note that was still sounding or the harmonies which were set vibrating by it in the minds of the poets and their listeners

[F. Max Muller S. B. E. Vol. XXXII. P. 138-39]

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ವ್ಯಪ್ತನ ರಬ್ಬದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಹರಿಭ್ಯಾ—ಹರಿ ಇಂದ್ರಸ್ಯ (ನಿ. ೨-೨೮) ಇಂದ್ರನ ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಪರಿಷಿಕ್ತಾ—ಷಿಚಿರ್ ಕ್ಷರಣೇ. ಧಾತು. ನಿಷ್ಕಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚೋಃ ಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಪೂರ್ವದ ಗತಿಗೆ (ಪರಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ರಿತೀನಾಮ್—ಕ್ರಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ನಾಮನೈತರಸ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ನಾಮಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರವತಾ—ಉಪಸರ್ಗಾಚ್ಚೈಂದಸಿ ಧಾತ್ವೇರ್ಥೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರ ಎಂಬುದರ ಮೇಲೆ ವತಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಯಂ ಯಜ್ಞೋ ದೇವಯಾ ಅಯಂ ಮಿಯೇಧ ಇಮಾ ಬ್ರಹ್ಮಾಣ್ಯಯಮಿಂದ್ರ
ಸೋಮಃ |

ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಬರ್ಹಿರಾ ತು ಶಕ್ರ ಪ್ರ ಯಾಹಿ ಪಿಬಾ ನಿಷದ್ಯ ವಿ ಮುಚಾ ಹರೀ
ಇಹ || ೪ ||

|| ಸಮಾರ್ಥಃ ||

ಅಯಂ | ಯಜ್ಞಃ | ದೇವಯಾಃ | ಅಯಂ | ಮಿಯೇಧಃ | ಇಮಾ | ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ | ಅಯಂ | ಇಂದ್ರ |
ಸೋಮಃ |

ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ | ಬರ್ಹಿಃ | ಆ | ತು | ಶಕ್ರ | ಪ್ರ | ಯಾಹಿ | ಪಿಬ | ನಿಷದ್ಯ | ವಿ | ಮುಚ | ಹರೀ ಇತಿ |
ಇಹ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅರ್ಹಣೇಷು ಮಧ್ಯೇಷ್ವಹಃಸು ಹಾರಿಯೋಜನಗ್ರಹಸ್ಯ ಯಾಜ್ಯಾ | ಅಗ್ನಿ ಸ್ಪೋಮೋಽತ್ಯ-
ಗ್ನಿ ಸ್ಪೋಮ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ಅಯಂ ಯಜ್ಞೋ ದೇವಯಾ ಅಯಂ ಮಿಯೇಧ ಇತಿ ತೇಷು |
ಅ ೩-೧೧ | ಇತಿ || ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅಯಂ ಯಜ್ಞೋ ದೇವಯಾ ದೇವಾನಾಂ ಚೈನ್ನವತಿ | ತಥಾಯಂ ಯಜ್ಞೋ
ಮಿಯೇಧಃ | ಮೇಧಃ ಪಶುಃ | ಪಶುವ್ಯೇ ಮೇಧ ಇತಿ ಹಿ ಶ್ರುತಿಃ | ಇಮೇಮಾನಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಮಂತ್ರಾಃ |
ಅಯಂ ಸುತೇ ಸೋಮಃ | ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಬರ್ಹಿಃ | ಆಸನಾಯಾಸ್ತ್ರೈಶ್ಚ ದರ್ಭಾಃ | ಏತೇ ಪದಾರ್ಥಾ-
ಸ್ತೈದುಚಿತಾ ಏವಂ ಸಂಪಾದಿಕಾಃ | ಹೇ ಶಕ್ರೇಂದ್ರ ತು ಪುನಃ ಕಿಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಆ ಪ್ರ ಯಾಹಿ |
ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಶೀಘ್ರಮಾಗಚ್ಛ | ಆಗತ್ಯ ಚಿ ನಿಷದ್ಯ ಬರ್ಹಿಷ್ಯಾಪಿತ್ಯ ಪಿಬ ಸೋಮಂ ತದರ್ಥಮಿಹಾ-
ಸ್ತಿನೇವಯಜನೇ ಹರೀ ಅಶ್ವಾ ವಿ ಮುಚ | ವಿಯೋಜಯ || ಛಾಂದಸೋ ಸುಮಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಯಂ ಯಜ್ಞಃ—ಈ ಯಜ್ಞವು | ದೇವಯಾಃ—ದೇವತೆ
ಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ | ಅಯಂ—ಇದು || ಮಿಯೇಧಃ—ಪಶುಯಜ್ಞವು (ಯಾಗಾರ್ಹವಾದ
ಪಶುವು) | ಇಮಾ—ಇವುಗಳು | ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ—ಮಂತ್ರಗಳು | ಅಯಂ—ಇದು | ಸೋಮಃ—(ಸುತವಾದ)
ಸೋಮರಸವು | ಬರ್ಹಿಃ—ದರ್ಭೆಯು | ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ—(ಆಸನಾರ್ಥವಾಗಿ) ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ | (ಅದುದರಿಂದ) (ಹೇ)

ತಕ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತು—ಪುನಃ | ಆ ಪ್ರ ಯಾಹಿ—ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಆಗವಿಸು | (ಬಂದು) ನಿಷದ್ಯ—
(ದರ್ಭಗಳಮೇಲೆ) ಆಸೀನನಾಗಿ | ಪಿಬ—(ಸೋಮರಸವನ್ನು) ಪಾನಮಾಡು | (ಆದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ಇಹ—ಈ
ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ | ಹರೀ—(ನಿನ್ನ) ಅಶ್ವಗಳರಡನ್ನು | ವಿ ಮುಚಿ—(ರಥದಿಂದ) ಬಿಚ್ಚಿಬಿಡು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ವೇವತೆಗಳ ಉದ್ದಿಶ್ಯಕವಾದ ಈ ಯಾಗವು, ಯಾಗಾರ್ಹವಾದ ಈ ಪಶುವು, ಈ ಮಂತ್ರ
ಗಳು, ಅಭಿಸುತವಾದ ಈ ಸೋಮರಸವು, ಅಸ್ತೀರ್ಣವಾದ ಈ ದರ್ಭೆಗಳು, ಇವೆಲ್ಲವೂ ನಿನಗೋಸ್ಕರ ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ,
ಆದುದರಿಂದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬಂದು, ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ರಥದಿಂದ ಬಿಚ್ಚಿಬಿಟ್ಟು, ದರ್ಭಾಸನದಲ್ಲಿ
ಕುಳಿತು, ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡು

English Translation

This is the sacrifice offered to the g.s. this is the offering of the
victim : these are the prayers . this Indra, is the Soma juice . the sacred grass
is ready strewn . come therefore, Indra, quickly, sit down, drink (the liba-
tion). here let loose your steeds.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು. ||

ಅರ್ಹಗಣೇಷು ಮಧ್ಯೇಷ್ಟುತಸು ಹಾರಿಯೋಜನಗ್ರಹಸ್ಯ ಯಾಜ್ಯಾ—ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಯಣರು
ಈ ಮಂತ್ರದ ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಹಾರಿಯೋಜನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಹರಿಗಳನ್ನು (ಅಶ್ವಗಳನ್ನು)
ರಥಕ್ಕೆ ಯೋಜಿಸುವುದು ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ
ಸೋಮರಸಪಾನ, ಇಂದ್ರನು ರಥಕ್ಕೆ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಯೋಜಿಸುವುದು ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಹಾರಿಯೋಜನ
ಗ್ರಹನೆಂಬುದು ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅಂಶಗಳನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಪುಸ್ತಕಂತೆಯಲ್ಲಿ ಹಾರಿಯೋಜನ
ನೆಂಬ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಈ ಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಮಂತ್ರಗಳು
ಬೇರೆಯಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಪದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಾಗ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿನರ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ, ಮತ್ತು
ಹಾರಿಯೋಜನಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವೇನು ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಕೃತ
ದಲ್ಲಿ ಪರಿಶಿಲಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ

ಏನಾ ತೇ ಹಾರಿಯೋಜನಾ ಸುವ್ಯಕ್ತೀಂದ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಗೋತಮಾಸೋ ಅಕ್ರಣಾ |

ಐಷು ನಿತ್ಸಪೇತಸಂ ಧಿಯಂ ಧಾಃ ಪ್ರಾತಮುಕ್ತೂ ಧಿಯಾವಸುರ್ಜಗಮ್ಯಾತ್ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೬೧-೧೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹಾರಿಯೋಜನ ಎಂಬ ಪದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಹರಿಯೋಜನೋಜನಂ
ಯಸ್ಮಿನ್ನಥೇ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ತಸ್ಯ ಸ್ವಾಮಿತ್ವೇನ ಸಂಬಂಧಿ ಹಾರಿಯೋಜನಃ ಇಂದ್ರಃ ಯಾವ ಇಂದ್ರನ
ರಥಕ್ಕೆ ಹರೀ ಎಂಬ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಬಿಟ್ಟಿರುವುದೋ || ಇಂದ್ರನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸಾಯಣರು
ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ,

ಸ ಘಾ ತಂ ವೃಷಣಂ ರಥಮಧಿ ತಿಷ್ಠಾತಿ ಗೋವಿಧಂ |

ಯಃ ಪಾತ್ರಂ ಹಾರಿಯೋಜನಂ ಪೂರ್ಣಮಿಂದ್ರ ಚಿಕೇತತಿ ಯೋಜಾ ನ್ನಿಂದ್ರ ತೇ ಹರೀ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೮೨-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹಾರಿಯೋಜನಮೇತ್ಯಂಜ್ಞಕಂ ಧಾನಾ ಮಿಶ್ರಿತಂ ಸೋಮೇನ ಪೂರ್ಣಂ ಪಾತ್ರಂ ಜ್ಞಾಪಯತಿ | ಹಾರಿ ಎಂಬ ಧಾನ್ಯದಿಂದ ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಸೋಮರಸವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ ಕೌಶಿಕೇತಕೀಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹಾರಿಯೋಜನಗ್ರಹ ವೆಂಬ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆ ಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಎರಡು ಋಕ್ಯುಗಳನ್ನು ಪರಿಸಿದೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು.

ತಿಷ್ಠಾ ಸು ಕಂ ಮಘವನ್ಮಾ ಪರಾ ಗಾಃ ಸೋಮಸ್ಯ ನು ತ್ವಾ ಸುಷುತಸ್ಯ ಯಕ್ಷಿ |

ವಿತುರ್ನ ಪುತ್ರಃ ಸಿಚಮಾ ರಭೇ ತ ಇಂದ್ರ ಸ್ವಾದಿಷ್ಯಯಾ ಗಿರಾ ಶಚೀವಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೨-೫೩ ೨)

ಎಂಬುದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಮೇಲೆ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ೧-೮೨-೪ ನೇ ಋಕ್ಯು ಈ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸತ್ಯ ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹರಿಯೋಜನದ ವಿಷಯವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ

ಹರಿರಸಿ ಹಾರಿಯೋಜನೋ ಹರ್ಯೋಃ ಸ್ವಾತಾ ವಜ್ರಸ್ಯ ಭರ್ತಾ ಪೃಶ್ನೇಃ ಪ್ರೇತಾ ತಸ್ಯ ತೇ ದೇವ ಸೋಮೇಷ್ಟಯಜುಷಃ ಸ್ತುತಸ್ತೋಮಸ್ಯ ಶಸ್ತೋಕ್ತಸ್ಯ ಹರಿವಂತಂ ಗ್ರಹಂ ಗ್ರಹ್ಣಾಮಿ ಹರೀಃ ಸ್ಥ ಹರ್ಯೋಧಾರ್ನಾಃ ಸಹ ಸೋಮಾ ಇಂದ್ರಾಯ ಸ್ವಾಹಾ ||

(ತೈ ಸಂ ೧-೪-೨೮)

ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಪಲ್ಲಟಿಯವ ಹಾರಿಯೋಜನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಟ್ಟಭಾಸ್ಕರರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾ,

ಹರಿರಸೀತಿ | ಸೋಮ ಏವೋಚ್ಯತೇ | ಹರಿರಿಂದ್ರಃ | ಸ ಏವ ತ್ವಮಸೀತೀಂದ್ರಾತ್ಮನಾ ಸೋಮಃ ಸ್ತೂಯತೇ | ಯದ್ವಾ ಹರಿರ್ಹರ್ತಾ ಅಭಿಮತಾನಾಂ ಶ್ರೇಯಸಾಮಾಹರ್ತಾ ತ್ವಮಸಿ | ಹಾರಿಯೋಜನಃ ಹರಿಃ ಅಶ್ವವಿಶೇಷಃ ಯೋಜನೋ ವಾಹನಂ ಯಸ್ಯ ಸ ಹರಿಯೋಜನಃ ಇಂದ್ರಃ ತಸ್ಯ ಸ್ವಭೂತಃ ಹಾರಿಯೋಜನಃ ಇಂದ್ರೋಽಸೀತ್ಕೃಥಃ |

ಹಾರಿಯೋಜನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೋಮಪರವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹರೀ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆಗಳು. ಆ ಕುದುರೆಗಳೇ ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನಿಗೆ ಹರಿಯೋಜನ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು. ಆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದರಿಂದ ಹಾರಿಯೋಜನ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು, ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಅಂಶವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ,

ಅಥ ಹಾರಿಯೋಜನಂ ಗೃಹ್ಣಾತಿ | ಛಂದಾಂಸಿ ವೈ ಹಾರಿಯೋಜನಶ್ಚಂದಾಗ್ಸ್ಯೇವೈತಶ್ಚಂತ-ರ್ಪಯತಿ ತಸ್ಮಾದ್ಹಾರಿಯೋಜನಂ ಗೃಹ್ಣಾತಿ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೪-೪-೩-೨)

ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹಾರಿಯೋಜನ ಗ್ರಹದ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಆ ವಿಶದವಾದ ವಿವರಣೆಯು ಬೇಕಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಮುಂದೆ ಇದನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯು ಸಂಭವಿಸುವಾಗ ಈ ಗ್ರಹದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ, ಕರ್ಮಾಂಗತ್ವದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಹಾರಿಯೋಜನ ಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂ

ಧಿಸಿದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ, ಅಯಂ ಯಜ್ಞಃ; ಅಯಂ ಮಿಯೇಧಃ; ಈ ಯಜ್ಞವು ಅರ್ಪಿತವಾಗಿದೆ, ಈ ಪಶುವು ಅರ್ಪಿತವಾಗಿದೆ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಯಜ್ಞಃ— ಯಜ್ಞವೆಂದರೆ ಪೂಜಾಕರ್ಮವೆಂದು ಸ್ತೂಲವಾದ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾ

ಯಜ್ಞಃ ಕಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಖ್ಯಾತಂ ಯಜತಿ ಕರ್ಮೇತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ | ಯಾಚ್ಛೋ ಭವತೀತಿ ನಾ
- ಯಜುರುನ್ನೋ ಭವತೀತಿ ನಾ ಬಹುಕೃಷ್ಣಾ ಜಿನ ಇತ್ಯಾಪಮನ್ಯವೋ ಯಜೂಂಷ್ಯೇನಂ
ನಯಂತೀತಿ ನಾ ||
(ನಿ ೩-೧೯)

ಯಜ್ಞವೆಂದರೆ ಪೂಜಾಕರ್ಮವೆಂದರ್ಥವೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ಮತವಾಗಿದೆ. ಜೇವತೆಗಳ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಯಾಚ್ಛಾಕರ್ಮವೆಂದು ಕೆಲವರೂ, ಯಜುರ್ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ವೋಕ್ತಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಇನ್ನು ಕೆಲವರೂ, ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನದ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಇನ್ನು ಕೆಲವರೂ, ಅಥವಾ ಯಜುರ್ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಮುಂದುವರಿಯುವುದಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆಂದು ಜೇರಿ ಜೇರಿ ನಿರ್ವಚನಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ

ಮಿಯೇಧಃ— ಮಿಯೇಧಪದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪಶು ರಬ್ಧಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯಪದವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಮಿಯೇಧವೆಂದರೆ ಮೇಧಾರ್ಥವೆಂದರ್ಥ. ಯಜ್ಞಾರ್ಥ ಅಥವಾ ಸ್ತುತೃರ್ಹ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಯಜ್ಞಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಆ ದೇವಾನಾಮಗ್ರಯಾನೇಹ ಯಾತು ನರಾಶಂಸೋ ವಿಶ್ವರೂಪೇಭಿರಶ್ವೈಃ |

ಋತಸ್ಯ ಪಥಾ ನಮಸಾ ಮಿಯೇಧೋ ದೇವೇಭ್ಯೋ ದೇವತಮಾಃ ಸುಷೂದತ್ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೭೦-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಿಯೇಧಃಪ್ರನೇಧ್ಯಃ ಯಜ್ಞ ಹಿತಃ ಸ್ತುತಿಯೋಗ್ಯೋ ನಾ— ಮೇಧಾರ್ಥನು, ಯಜ್ಞಾರ್ಥನು ಮತ್ತು ಸ್ತುತಿಯೋಗ್ಯನು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು,

ಅಗ್ನಿಂ ದೋತಾರಂ ಪ್ರವೃಣೇ ಮಿಯೇಧೇ ಗೃಕ್ಷಂ ಕವಿಂ ವಿಶ್ವವಿದಮಮೂರಂ |

ಸ ನೋ ಯಕ್ಷದ್ಧೇವತಾತಾ ಯಜೀಯಾನ್ತ್ರಯೇ ನಾಜಾಯ ವನತೇ ಮಘಾಸಿ ||

(ಮು. ಸಂ. ೩-೧೯-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಿಯೇಧೇ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇಽಸ್ಮಿನ್ ಯಜ್ಞೇ | ನಮ್ಮಿಂದ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯಪದವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮೇಧಃ ಪಶುಃ | ಮಿಯೇಧ ಪದವು ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾದ ಪಶುವಿನ ಪರ್ಯಾಯ ಪದವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಧಾನ್ಯಕಾರರು ತಿಳಿಸಿ ತಮ್ಮ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಪಶುವೈ ಮೇಧಃ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿನಾಕ್ಯವನ್ನು ದಹಿಸಿದ್ದಾರೆ ಇದರಂತೆಯೇ, ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ

ಕತಮೋ ಯಜ್ಞ ಇತಿ ಪಶವ ಇತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೧-೬-೩-೯)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಜ್ಞವೇ ಪಶುವೆಂದೂ ಅಥವಾ ಪಶುವೇ ಯಜ್ಞವೆಂದು ಈ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಅದೇ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಶ್ರುತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಪಶುವೆಂದರ್ಥನುಡಬಹುದು ಇದೇ ನಿನ್ನ ಪಶುವು ಎಂದು ಇಂದ್ರನಿಗರ್ಪಿಸಿದೆ.

ಶಕ್ರ—ಸರ್ವಕಾರ್ಯಸಮರ್ಥೇಂದ್ರ—ಸಕಲಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಮರ್ಥನಾದವನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಪರವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಇದು ಅಪರೂಪ. ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಇಂದ್ರನಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೇ ವರ್ಣಿಸುವ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ದೇವಯಾ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ತುಧವನಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಕೃದು ತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಮಿಯೇಧಃ—ಮೇಧಃ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ಣವಿಕಾರ ಬಂದಿದೆ

ಇಮಾ—ಶೇತ್ಕಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ೩ಗೆ ಲೋಪ

ಸ್ತೀರ್ಣಮ್—ಸ್ತೀರ್ಣ ಆಚ್ಛಾದನೇ. ಧಾತು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಋತ ಇದ್ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಇತ್ಯ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ರದಾಭ್ಯಾಂ ನಿಷ್ಕಾತೋ ನಃ—(ಪಾ ಸೂ ೮-೨-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ನತ್ವ ರಷಾಭ್ಯಾಂ ನೋ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿಬ—ಪಾ. ಪಾನೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವೈಚೋತಸ್ತೀಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಷದ್ಯ—ಷದಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಧಾತು. ಕ್ತಾನ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಸಮಾಸೇ ನಇತ್ - ಪೂರ್ವೇ ಕ್ತಾನ್ಯೇ ಲ್ಯಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲ್ಯಬಾದೇಶ ಇದು ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಪಸರ್ಗಾತ್ ಸುನೋತಿ—(ಪಾ ಸೂ. ೮-೩-೩೫.) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ವ ಕೃದುತ್ತರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮುಚಿ ಮುಚ್ಚಾಲ್ಯ ಮೋಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಶೇ ಮುಚಾದೀನಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರಬೇಕಾದ ನುನಾಗಮವು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನಂತೇ ದ್ವೈಚೋತಸ್ತೀಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾರಃ ||

ಓ ಸುಷ್ಪೃತ ಇಂದ್ರ ಯಾಹ್ಯರ್ವಾಜುಸ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಕಾರೋಃ |

ವಿದ್ಯಾಮು ವಸ್ತ್ರೋರವಸಾ ಗೃಣಂತೋ ವಿದ್ಯಾವೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಓ ಇತಿ | ಸುಸ್ಪೃತಃ | ಇಂದ್ರ | ಯಾಹಿ | ಅರ್ವಾಜ್ | ಉಪ | ಬ್ರಹ್ಮಣಿ | ಮಾನ್ಯಸ್ಯ | ಕಾರೋಃ |

ವಿದ್ಯಾಮು | ವಸ್ತ್ರೋಃ | ಅವಸಾ | ಗೃಣಂತಃ | ವಿದ್ಯಾಮು | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸುಷ್ಪೃತೋಽನ್ಯಾಭಿಃ ಸಮ್ಯಕ್ಪೃತಃ ಸನ್ಯರ್ವಾಜಸ್ಯದಭಿಮುಖಮಾ ಯಾಹಿ | ಅಗಚ್ಛಿವ | ಮಾ ವಿಲಂಬಯ | ಕಿಮುದ್ವಿತ್ಯ | ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಮಾನನೀಯಸ್ಯ ಕಾರೋಃ ಸ್ತ್ರೋತು-
ರ್ದೋತುಃ ಕರ್ತರ್ಯಜಮಾನಸ್ಯ ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಮಂತ್ರಾನುಪೋಪಲಕ್ಷ್ಯ | ಗೃಣಂತಃ
ಸ್ತುವಂತೋಽಭಿಮತಂ ತಬ್ಬಯಂತೋ ನಾ ವಯಮವಸಾ ತ್ವದ್ವಕ್ಷಣೇನ ರಕ್ಷಿತಾಃ ಸಂತೋ ವಸ್ತ್ರೋ-
ವರ್ಪುಂ ಸುಖೇನ ಸಂಸಾತುಮಹನಿ ವಾ ಸರ್ವೇಷ್ಯಹಃಶ್ವನ್ನಾದಿಕಂ ವಿದ್ಯಾಮು | ಲಭೇಮಹಿ |
ವಿದ್ಯಾವೇಷ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಸುಷ್ಪೃತಃ—(ನಮ್ಮಿಂದ) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ತುತನಾಗಿ | ಮಾನ್ಯಸ್ಯ—
ಮಾನ್ಯನಾದ | ಕಾರೋಃ—ಸ್ತ್ರೋತೃವಾದ ಹೇಽತ್ಯವಿನ ಅಥವಾ ಯಾಗಕರ್ತೃವಾದ ಯಜಮಾನನ | ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ—
ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು | ಉಪ—ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ಅರ್ವಾಜ್—(ನನಗೆ) ಅಭಿಮುಖನಾಗಿ | ಓ ಯಾಹಿ—ಬಂದಿತ
ವಾಗಿ ಬಾ | ಗೃಣಂತಃ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃಗಳಾದ ಅಥವಾ ಅಭಿಮತನನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ನಾವು |
ಅವಸಾ—ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ (ರಕ್ಷಿತರಾಗಿ) | ವಸ್ತ್ರೋಃ—(ಸುಖವಾಗಿ) ವಾಸಮಾಡಲು ಅಥವಾ ಎಲ್ಲಾ ದಿನ
ಗಳಲ್ಲೂ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು | ವಿದ್ಯಾಮು—ಪಡೆಯೋಣ | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವೃಜನಂ—ಬಲವನ್ನೂ |
ಜೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮು (ನಿನ್ನ ನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಪಡೆಯೋಣ.

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ತುತನಾಗಿ, ಯಾಗಕರ್ತೃವಿನ ಸ್ತುತಿರೂಪಮಂತ್ರಗಳನ್ನು
ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಆಗಮಿಸು, ನಿನ್ನಿಂದ ರಕ್ಷಿತರಾದ ನನಗೆ ಸುಖವಾಗಿ ವಾಸಮಾಡುವುಹಕ್ಕಿ, ಅನ್ನ, ಬಲ ಮತ್ತು
ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳನ್ನು ಆನುಗ್ರಹಿಸು

English Translation.

Glorified by us, Indra, come to (our) presence to accept the prayers of the venerable offerer (of the oblation), so that we may ever enjoy prosperity through your protection, and thence obtain food, strength, and long life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಬೃಹ್ಮಾಣಿ—ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇತಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇದರ ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಂತ್ರಗಳು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಪಂವ್ಯಥವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದರ್ಥ.

ಕಾರೋಃ—ಸ್ತೋತುರ್ಯೋಃತುಃ ಕರ್ತುರ್ಯಜಮಾನಸ್ಯಾಃ | ಸ್ತುತಿಕರ್ತನೂ ಯಜ್ಞಕರ್ತನೂ ಆದ ನನ್ನ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಕಾರು ಶಬ್ದವನ್ನು ಸ್ತೋತೃ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸಿದ್ಧಾರೆ. (ನಿ. ೩-೧೯) ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ಈ ಪದವನ್ನು ಕವಿಗಳು ಸೂಕ್ತದ್ರವ್ಯಗಳಾದ ಮುಷಿಗಳು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಅಗ್ನೇಸ್ತು ಯಾನಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಪಂಚಿ ನಾಮಾನಿ ಕಾರವಃ |
ಪದ್ವಿಂಶತಿಸ್ತಥೇಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಾಯಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸಪ್ತ ಚ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೨೨)

ಪೃಥಕ್ತ್ವೇನ ಸಮಾಸೈಸ್ತು ಯಜ್ಞೇ ಯಚ್ಚಸ್ಯತೇ ನೃಭಿಃ |
ಸ್ತುವಂತ್ಯಾಪ್ತೀಷು ತೇನೇಮಂ ನರಾಶಂಸಂ ತು ಕಾರವಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೨೮)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರುಗಳು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಕವಿಪರ್ಯಾಯವಾದ ಪದವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ,

ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆದಭಿ ಗೃಣಂತಿ ಕಾರವೋ ವಯೋ ವದಂತ ಮತುಥಾ ಶಕುಂತಯಃ |
ಉಭೇ ನಾಚೌ ವದತಿ ಸಾಮಗಾ ಇವ ಗಾಯತ್ರಂ ಚಿ ಕ್ರೈಷ್ಣುಭಂ ಚಾನು ರಾಜತಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೪೩-೧)

ನಿ ಚೇದುಚ್ಯಂತೈಶ್ಚಿನಾ ಉಷಾಸಃ ಪ್ರ ನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಕಾರವೋ ಭರಂತೇ |
ಉರ್ಧ್ವಾಂ ಭಾನುಂ ಸವಿತಾ ದೇವೋ ಅಶ್ರೇಷ್ಟೈರದಗ್ನಯಃ ಸಮಿಧಾ ಜರಂತೇ ||

(ಮ. ಸಂ. ೨-೨೨-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತಾರಃ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನ ಎಂದರ್ಥ

! ನ್ಯಾಕರಣಕ್ರಿಯಾ !

ಸುಷ್ಪತಃ—ಮೃಜ್ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಸು) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಾರೋಃ—ದುಕೃಜ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಕೃನಾಪಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ವೃದ್ಧಿ ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಷೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ವಸ್ರೋಃ—ವಸ ನಿವಾಸೇ. ಧಾತು. ತುಮನರ್ಧತೋರುವಾಗ ಈಶ್ವರೇ ತೋಸುನ್ ಕಸುನೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೋಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಗೃಣಂತಃ—ಗೃಣ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ವಾದೇಶ. ಪ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೩-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಋಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಣತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೫ ||

~*~*~*~

ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಯದ್ಧ ಸ್ಯೇತಿ ಪಂಚರ್ಚಂ ಚತುರ್ಧಶಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಸ್ತೈವ್ಯಂಪ್ರಂ ತ್ರೈಷ್ಠುಭಂ | ಯದ್ಧ ಸ್ಯೇತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ || ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗಃ ಪೂರ್ವವತ್ ||

ಅನುವಾದವು— ಯದ್ಧ ಸ್ಯಾ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಋಕ್ಯುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಋಷಿಯು, ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು; ತ್ರಿಷ್ಠು ಭಂದಸ್ತು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಯದ್ಧ ಸ್ಯಾ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಎಂದರೆ ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವ ಸ್ತೋಮವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳ ಪರನೆಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿಶೇಷ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೧೭೮

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೩ || ಸೂಕ್ತ—೧೭೮ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೨೧ ||

|| ಸೂಕ್ತ ದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಯಂಟೈ—೫ ||

|| ಋಷಿ—ಅಗಸ್ತ್ಯಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

|| ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಠುಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯದ್ಧ ಸ್ಯಾ ತ ಇಂದ್ರ ಶ್ರುಷ್ವಿರಸ್ತಿ ಯಯಾ ಬಭೂಥ ಜರಿತ್ವಭ್ಯ ಊತೀ |
ಮಾ ನಃ ಕಾಮಂ ಮಹಯಂತಮಾ ಧಗ್ವಿಶ್ವಾ ತೇ ಅಶ್ಯಾಂ ಪರ್ಯಾಪ ಆಯೋಃ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯತ್ | ಹ | ಸ್ಯಾ | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ಶ್ರುಷ್ವಿಃ | ಅಸ್ತಿ | ಯಯಾ | ಬಭೂಥ | ಜರಿತ್ವಭ್ಯಃ | ಊತೀ |
ಮಾ | ನಃ | ಕಾಮಂ | ಮಹಯಂತಂ | ಅ | ಧಕ್ | ವಿಶ್ವಾ | ತೇ | ಅಶ್ಯಾಂ | ಪರಿ | ಆಪಃ | ಆಯೋಃ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯದ್ಧಾ ಸ್ಯಾಸೌ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಶ್ರುಷ್ವಿಃ ಸರ್ವತ್ರ ಶ್ರೂಯಮಾಣಾ ಸಮೃದ್ಧಿಸ್ತೇ ತನಾಸ್ತಿ ಯಯಾ ಜರಿತ್ವಭ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯ ಊತ್ಯೂತ್ಯೈ ರಕ್ಷಣಾಯ ಬಭೂಥ ಸಮರ್ಥೋ ಭವಸಿ ನೋಽ ಸ್ಮಾಕಂ ಮಹಯಂತಮಸ್ಮಾನ್ಮಹತಃ ಕುರ್ವಾಣಂ ಕಾಮಮುಭೀಷ್ಯಂ ಮಾ ಧಕ್ | ಮಾ ಧಾಕ್ವೀಃ | ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧೀನಿ ವಿಶ್ವಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೋಗಜಾತಾನ್ಯಾಪ ಆಪ್ತವ್ಯಾನಿ | ಯದ್ಧಾ | ವಿಶ್ವಾ ಸರ್ವಾ ಆಪ ಆಪ್ತಾಃ ಶ್ರುತಯ ಆಯೋರ್ಮನುಷ್ಯಸ್ಯೋಚಿತಾಃ | ಪರ್ಯಾಶ್ಯಾಂ | ಪರಿತೋ ವ್ಯಾಪ್ನುಯಾಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ-ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯತ್ ಹ-ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ | ಸ್ಯಾ-ಈ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ | ಶ್ರುಷ್ವಿಃ-ಸರ್ವತ್ರ ಶ್ರೂಯಮಾಣವಾದ ಸಮೃದ್ಧಿಯು | ತೇ-ನಿನಗೆ | ಅಸ್ತಿ-ಇದೆಯೋ (ಮತ್ತು) | ಯಯಾ-ಯಾವ ಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ | ಜರಿತ್ವಭ್ಯಃ-ಸೋತ್ರಗಳ | ಊತೀ-ರಕ್ಷಣೆಗೆ | ಬಭೂಥ-ಸಮರ್ಥನಾಗಿ ದ್ದೀಯೋ | (ತತ್-ಆದಕಾರಣ) | ನಃ-ನಮಗೆ | ಮಹಯಂತಂ-ಮಹತ್ವವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ | ಕಾಮಂ-ನಮ್ಮ ಅಭೀಷ್ಟವನ್ನು | ಮಾ ಅ ಧಕ್-ವಿಫಲಗೊಳಿಸಬೇಡ | ಆಯೋಃ-ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಉಚಿತವೂ | ತೇ-ನಿನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವೂ | ವಿಶ್ವಾ ಆಪಃ-ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯವೂ ಆದ ಸಮಸ್ತ ಭೋಗಾದಿಗಳನ್ನು | ಪರಿ ಅಶ್ಯಾಂ-(ನಿನ್ನ ನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಪಡೆಯುವಂತಾಗಲಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೂ, ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಸಮರ್ಥವೂ ಆದ ಸಮೃದ್ಧಿ ಕಾರಕ ಶಕ್ತಿಯು ನಿನ್ನಲ್ಲಿದೆ, ಆದುದರಿಂದ, ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷಿಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಮನೋರಥವನ್ನು ವಿಫಲಗೊಳಿಸಬೇಡ. ಮತ್ತು ನಿನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಭೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದವುಗಳನ್ನು ನಾವು ಪಡೆಯುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು

English Translation

Inasmuch, Indra, as the praise by which you are (induced to bestow) protection on your adorers is heard (by all), therefore disappoint not the desire (that would raise us) to greatness: may I obtain, through your (favour), all things that are obtainable by man.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಶ್ರುಷ್ಟಿಃ—ಶ್ರುಷ್ಟೀತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮ ಆಶು ಅಷ್ಟೀತಿ | ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶ್ರುಷ್ಟಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಕ್ಷಿಪ್ರ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೬-೧೨) ಮತ್ತು ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯು,

ಓ ಅಧರ ಉಶತೋ ಯೈಕ್ಯೋಗ್ನೇ ಶ್ರುಷ್ಟೀ ಭಗಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಪುರಂಧಿಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೭-೩೯-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತವನ್ನು ದಾಹಂಸಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರೂ ಸಹ ಕ್ಷಿಪ್ರವೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಶ್ರುಕ್ತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಶ್ರುಷ್ಟಿಃ ಸರ್ವತ್ರ ಶ್ರುಯಮಾಜಾ ಸಮೃದ್ಧಿಃ! ಸಕಲ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದರ್ಥಮಾಡಿಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮೂಲಧಾತುವೇ ಬೇರೆಯಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಪದವನ್ನು ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ವಿವರಿಸಿರುವರು ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ,

ವನೇಷು ಜಾಯಮರ್ತೇಷು ಮಿತ್ರೋ ವೃಣೇತೇ ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ ರಾಜೇವಾಜುರ್ಯಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೬೭-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನವನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸಿ (ನಿ ೬-೧೨) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ ಆಚರಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿಡಿಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಸಕಿಷ್ಯ ಏಶಾ ವಶಾ ಮಿನಂತಿ ನೈಭ್ಯೋ ಯದೇಭ್ಯಃ ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ ಚಕರ್ಥ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೬೯-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ “ಶು ಆಶು ಅಶ್ನುತೇ ವ್ಯಾಪ್ನೋತೀತಿ ಶ್ರುಷ್ಟಿರೈಜ್ಞಫಲರೂಪಂ ಸುಖಂ” ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಯೊಡನೆಯೇ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಸೇರುವುದರಿಂದ ತತ್ಫಲವಾದ ಸುಖಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿರುವ,

ಗಿರಾ ಚ ಶ್ರುಷ್ಟಿಃ ಸಭರಾ ಅಸನ್ನೋ ನೇದೀಯ ಇತ್ಸೃಣ್ಯಃ ಸಪ್ತಮೇಯಾತ್ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೦೧-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಮತ್ತು,

ಅಸೀ ವೋ ಅಸ್ಮೇ ಸಿತರೇವ ಪುತ್ರೋಗ್ರೇವ ರುಚಾ ನೃಪತೀವ ತುರೈ |

ಇರೈವ ಪುಷ್ಪೈಕಿರಣೇವ ಭುಜೈಶ್ಚ ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾನೇವ ಹವಮಾ ಗಮಿಸ್ವಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೦೬-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ತ್ವಷ್ಟೀವಾನಿವ ಕ್ಷಿಪ್ರವಂತೌ ಅಶ್ವಾವಿವ ಎಂದೂ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಸುಖವಂತೌ ಪುರುಷಾವಿವ ಎಂದೂ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. Monier Williams ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ತನ್ನ Sanskrit-English Dictionary ಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ obedience, willing service ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅದಕ್ಕೂ ಕ್ಷಿಪ್ರವಂದೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತರ ಇಷ್ಟವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಒಡನೆಯೇ ಆ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗ ಈ ಪದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೆಂದು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ “ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯತಕ್ಕ ಸಂಪತ್ತವೃದ್ಧಿ ”ಯೆಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯು ಇರುತ್ತದೆ.

ಅಯೋಃ—ಅಯು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಮನಃಪ್ರಸನ್ನೋದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೂ ಸಹ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಚಾರಾರ್ಹತೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸಮುದಾಯವಾಗಲಿ ಈ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಸಹ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ — ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ,

ಮಾ ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಅರ್ಯಮಾಯುರಿಂವ್ರ ಮುಭುಕ್ಷಾ ಮರುತಃ ಪರಿ ಖ್ಯಾನ್ |
ಯದ್ಯಾಜಿನೋ ದೇವಜಾತಸ್ಯ ಸಪ್ರೇಃ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾನೋ ವಿದಥೇ ವೀರ್ಯಾಣಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧- ೬೨೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಯು ಶಬ್ದವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಯು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಾಯುವೆಂದರ್ಥ ಅಯುಕ್ತವಾಯುರಯನಃ ಅಯನವುಕ್ಕೋಣದರಿಂದ ಅಯುವೆಂದರೆ ವಾಯುವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಏತಿಹ್ಯಸೌ ವಿಕ್ಲಂ ವಿಶ್ವನಸ್ತೈ ಲ್ಲಾ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ವಾಯುವಿಗೆ (ವಕಾರ ಲೋಪ) ಅಯುವೆಂದು ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೯-೩). ಇದಲ್ಲದೆ ಅಯು ಶಬ್ದವು ಅಯುಸ್ಸು, ಮನುಷ್ಯ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಕಿತನಾಮವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯೇನ ಜ್ಯೋತೀಂಷ್ಯಾಯವೇ ಮನವೇ ಚ ವಿವೇದಿಥ |
ಮಂದಾನೋ ಅಸ್ಯ ಬರ್ಹಿಷೋ ವಿ ರಾಜಸಿ ||

(ಮ. ಸಂ. ೮-೧೫-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಔರ್ವಶೇಯಾಯ ಅಯವೇ, ಮನವೇ ಚ ಎಂದು ಅಯು, ಮನು ಎಂಬ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಯುವು ಅಂಕಿತನಾಮವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಕೆಲವು ಆಂಗ್ಲವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರು (Vedic Subjects and Proper Names by Madedonell & Kieth. Vol. I.)

ತ್ವಮಸ್ಯೈ ಕುತ್ವಮತಿಥಿಗ್ನಮಾಯುಂ ಮದೇ ರಾಜ್ನೇ ಯೋನೇ ಅರಂಧನಾಯಃ |

(ಮ ಸಂ. ೧-೫೩--೧೦)

ಯೇ ಆಯುಃ ಕುತ್ಸಮತಿಥಿಗ್ಗಮರ್ದಯೋ ವಾವ್ಯಧಾನೋ ದಿನೇದಿನೇ |

(ಋ ಸಂ ೮-೫೩-೨)

ಎಂಬ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಆಯುಃವೆಂಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿರೋಧಿಯಾದವನಾಗಿರಬೇಕೆಂದೂ ಹಿಂಸುತಾರಿ ಅರಂಭನಾಯೋ, ಅರ್ಧಯೋ, ಹಿಂಸಿಸಿದನು, ನಶಮಾಡಿಕೊಂಡನು ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇವನು ಇಂದ್ರಶತ್ರುವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ, ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ, ಅರ್ಧಯೋ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಆಯುಃ ಆಯುನಾಮಾನಂ ಋಷಿಂ ವರಪ್ರದಾನೇನ ಪೀಡಯಸಿ | ಆಯುವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಿನ್ನ ಮಿತ್ರಭೂತರಾದ ಭಕ್ತರಿಗೆ ವರಪ್ರದಾನರೂಪವಾದ ಭಾರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹಿಂಸಿಸುವೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಆದರೆ ಇದು ಉತ್ತೇಜಿತವಾದ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿವರಣೆಯು ಸಹಜವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ—

ಮಾ ನೋ ಗುಹ್ಯಾ ರಿಪ ಆಯೋರಹನ್ ದಭಿನ್ಮಾ ನ ಅಭ್ಯೋ ರೀರಧೋ ಮುಚ್ಯುನಾಭ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೩೨-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಯೋಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರೇ ಶತ್ರುಭೂತಸ್ಯ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ, ಶತ್ರುಭೂತನಾದ ಮಾನವನಿಗೆ ಎಂದು ವಿಶದವಾಗಿಯೇ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು,

ಯುಯೋಪ ನಾಭಿರುಪರಸ್ಯಾಯೋಃ ಪ್ರ ಪೂರ್ವಾಭಿಸ್ತಿರತೇ ರಾಷ್ಟ್ರಿ ಶೂರಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೪-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಆಯೋಃ ಪರೀಷಾಮುಪದ್ರವಾರ್ಥಮಿತ್ತಸ್ತತೋ ಗಚ್ಛತಃ ಕುಯವಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ | ಇತರರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಲು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಸುರನೆಂದರ್ಥವಾದ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇದು ಶತ್ರುರೂಪನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದು ಸ್ಥಿರವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೇ,

ಕುತ್ಸಸ್ಯಾಯೋರತಿಥಿಗ್ಗಸ್ಯ ವೀರಾನ್ಮಾ ವ್ಯಣಗ್ಗುರತಾ ಸೋಮಮಸ್ಮೈ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೪-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕುತ್ಸ, ಅತಿಥಿಗ್ಗ, ಆಯು ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಮಿತ್ರರೆಂಬುದು ಖಚಿತವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಹೀಗೆ ಆಯುಃವೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನೇಕವಿದ್ದು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೂ ಶತ್ರುವಾಗಿದ್ದ ಆಯುವೇ ಬೇರೆ, ಇಂದ್ರನ ಮಿತ್ರನಾದ ಆಯುವೇ ಬೇರೆ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಮಿತ್ರನಾದ ಆಯುವೇ ಬೇರೆ ಎಂಬಂಶವೂ ಮತ್ತು ಆಯುಃವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಸಂತತಿಯೇ ಇದ್ದಿತೆಂಬ ವಿಷಯವೂ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಉರ್ವಶ್ಯಸೀತ್ಯು ಘೋತ್ತೇ ರಾರಣ್ಯಾ ಜ್ಯವೀರಾಪನೀಮುಪಸ್ತೃಶತ್ಯಾಯುರಸೀತಿ ತಾಮುಭಿನಿದಧಾತಿ ಪುರೂರನಾ ಅಸೀತ್ಯುರ್ವಶೀ ವಾಸ್ತರಾಃ ಪುರೂರನಾಃ ಪತಿರಥ ಯತ್ತ ಸ್ವಾನ್ಮಿಥುನಾಮಜಾಯತ ತದಾಯುರೇವಮೇವ್ಯಸ ಏತಸ್ಮಿನ್ನಿಥುನಾದ್ಯಜ್ಞಂ ಜನಯತಿ |

(ಶ ಬ್ರಾ. ೩-೪-೧-೨೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಯುವು ಉರ್ವತೀಪುರೂರವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಆಯುವಿಗೂ ಅಗ್ನಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಆಯುಷೋ ನ ಮಧ್ಯಾದಿತೈಗ್ನಿರ್ವಾ ಆಯುಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೭-೨-೧-೧೫)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಗೂ ಆಯುವಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಆಯುವೆಂಬ ಪದವು ಅಂಕಿತನಾಮವೆಂಬುದು ಒಂದು ಮತ. ಅಲ್ಲವೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಮತವಾಗಿದೆ. ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಆಯೋಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮನುವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತರಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಮನುವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದವರೂ, ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಗಾಗಿ ಇತಸ್ತತಃ ಆಯನ (ಸಂಚಾರ) ವೃಳ್ಳವರೂ ಅದ ಮಾನವರೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಆಯುಃ, ಆಯೋಃ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಹೋತ್ರಾಭಿರಗ್ನಿರ್ವನುಷಃ ಸ್ವಧ್ವರೋ ರಾಜಾ ವಿಶಾಮತಿಥಿಶ್ಚಾರುರಾಯನೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨-೮)

ಇಮಂ ವಿಧಂತೋ ಆಪಾಂ ಸಧಸ್ಥೇ ದ್ವಿತಾದಧುರ್ಭ್ಯಗವೋ ವಿಶ್ವಾಃ ೩ ಯೋಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೪-೨)

ಪ್ರ ಸ್ವಾದನಂ ವಿತೂನಾಮಸ್ತತಾತಿಂ ಚಿದಾಯನೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೭-೬)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಆಯು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನೆಂದರ್ಥವೆಂದು ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ Oldenberg ಮುಂತಾದ ಆಂಗ್ಲಪರಿವರ್ತನಕಾರರು ಇವೆಲ್ಲಾ ಅಂಕಿತನಾಮವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ಋಕ್ಯುಗಳನ್ನು ಪರಿವರ್ತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಾಗ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯುನಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ ಮಾನವನೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಮಾ ||

ಅಸ್ತಿ—ಹಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಚರಿತ್ಯಭ್ಯಃ—ಜ್ಞಾನ್ ವಯೋಹಾನೌ. ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್-ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೇ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ಊತಿಃ—ಊತಿಯೂತಿ ಜೂತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಉದಾತ್ತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಥೇ ಏಕವಚನಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹಯಂತಮ್—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. **ಹೇತುಮತಿಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ, ಆಯಾದೇಶ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು **ಶಾಸ್ತ್ರನುದಾತ್ರೇತ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ರವಾಗುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ.

ಧಕ್—ದಹ ಭಸ್ಮೀಕರಣೇ. ಧಾತು. **ಮಾಜಾಲಂಜ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇಕಾರಲೋಪ. **ಮಂತ್ರೇಘಸದ್ವರ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಲುಕ್. **ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಪಿಗೆ ಲೋಪ **ದಾದೇರ್ಧಾರ್ತೋರ್ಘಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಘತ್ಯ. **ಬಿಕಾಚೋಬಶೋಭಷ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದಿಯ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ **ವಾವಸಾನೇ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಚತ್ವರ್. **ನಮಾಜ್‌ಯೋಗೇ** (ಪಾ ಸೂ ೬-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಶ್ಚಾ—ಶೇಲ್ಪಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಅಶ್ಯಾಮ್—ಅಶೂ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ. ಧಾತು. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೮) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಯಾಸುಬಾಗಮ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಯೋಃ—ಇಣ್ ಗತೌ. ಧಾತು. **ಛಂದಸೀಣಃ** (ಉ ಸೂ. ೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಣ್ ಪ್ರಸ್ಯಯಿ. **ಅಚೋಞ್‌ತಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ನೃದ್ಧಿ. ಆಯಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಷ್ಪೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕಃ ||

ನ ಘ್ನಾ ರಾಚೇಂದ್ರ ಆ ದಭನ್ನೋ ಯಾ ನು ಸ್ವಸಾರಾ ಕೃಣವಂತ ಯೋನಾ |

ಆಶ್ವದಸ್ಯೈ ಸುತುಕಾ ಅವೇಷನ್ಮನು ಇಂದ್ರಃ ಸಖ್ಯಾ ವಯಶ್ಚ || ೨ ||

|| ಪದವಾಕಃ ||

ನ | ಘ್ನ | ರಾಜಾ | ಇಂದ್ರಃ | ಆ | ದಭತ್ | ನಃ | ಯಾ | ನು | ಸ್ವಸಾರಾ | ಕೃಣವಂತ | ಯೋನಾ |

ಅಶಃ | ಚಿತ್ | ಅಶ್ವೈ | ಸುತುಕಾಃ | ಅವೇಷನ್ | ಗಮತ್ | ನಃ | ಇಂದ್ರಃ | ಸಖ್ಯಾ | ವಯಃ | ಚಿ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ಅಯಂ ರಾಜಾ ರಾಜಮಾನ ಈಶ್ವರೋ ವೇಂದ್ರೋ ನೋದ್ಯತ್ಸ್ಮದೀಯಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ನಾ ದಭತ್ | ಸರ್ವತೋ ನ ಹಿಂಸ್ಯಾತ್ | ಕಾನೀತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಯಾ ಯಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ- ರೂಪಾಣಿ ಸ್ವಸಾರಾ ಪರಸ್ಪರಂ ಸ್ವಸ್ವಭೂತೇ ಸ್ವಯಂಸರಣಭೂತೇ ಅಹೋರಾತ್ರೇ | ನು ಪೂರಣಃ | ಯೋನೌ ಸ್ವಕೀಯೇ ಸ್ಥಾನೇ ಕೃಣವಂತೆ || ದ್ವಿವಚನಸ್ಥಾನೇ ಬಹುವಚನಂ || ಕುರುತಃ || ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣೋಕ್ತೌ | ಧಿಸ್ವಕೃಣ್ಣೋರಚ್ಛೇತುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾಚ್ಛಪ್ || ತಾನಿಂದ್ರೋಽ ಪ್ಯನುಜಾನಾತ್ತಿತೈರ್ಥಃ | ಸ್ವಸ್ವಭೂತಾವಧ್ವಯುರ್ಯಜಮಾನೌ ವಾ ಕುರುತಃ | ಯದ್ವಾ | ಸ್ವಸಾರೋಽಂ ಗುಲಯೋ ಯೋನೌ ಫಲೋತ್ಪಾದನಸ್ಥಾನೇ ಯಜ್ಞೇ ಯಾನಿ ಕೃತವಂತಸ್ತಾನೀತಿ ಯೋಜ್ಯಂ | ಕಿಂಚಾಸ್ತಾ ಇಂದ್ರಾಯ ಸುತುಕಾಃ ಶೋಭನಬಲಹೇತುನ್ಯಾ ಪೋಽಪ್ಯಾಯಾಣಿ ಹವೀಂಽಪ್ಯವೇಷನ್ | ವ್ಯಾಪ್ನುವಂತಿ | ನೋದ್ಯತ್ಸ್ಮಭ್ಯಮಿಂದ್ರಃ ಸಖ್ಯಾ ಸಖ್ಯಾನಿ ವಯುಕ್ತ ಸ್ವಭೂತಮನ್ನಂ ಚಿ ಗಮತ್ | ಗಮಯತು ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಾ ನು—ಯಾವ (ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿರೂಪ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಸ್ವಸಾರಾ—ಪರಸ್ಪರಸ್ವಸ್ವಭೂತರಾದ ಅಹೋ ರಾತ್ರೀಗಳು | ಯೋನೌ—ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ | ಕೃಣವಂತೆ—ಮಾಡುತ್ತವೆಯೋ | [ಅಥವಾ ಯಾ—ಯಾವ ಕರ್ಮ ಗಳನ್ನು | ಸ್ವಸಾರಾ—ಸ್ವಸ್ವಪ್ರಾಯರಾದ ಅಧ್ವರ್ಯುರ್ ಯಜಮಾನರು | ಯೋನೌ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಕೃಣವಂತೆ— ಮಾಡುತ್ತಾರೋ |] ಅಥವಾ [ಸ್ವಸಾರಾ—ಅಂಗುಲಿಗಳು | ಯೋನೌ—ಫಲೋತ್ಪಾದನಸ್ಥಾನವಾದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಕೃಣವಂತೆ—ಮಾಡುತ್ತವೆಯೋ] | (ತಾನಿ—ಅಂಥಹ) | ನಃ—ನಮ್ಮ (ಕರ್ಮಗಳನ್ನು) ರಾಜಾ—ರಾಜಮಾನ ನಾದ ಅಥವಾ ಈಶ್ವರನಾದ | ಇಂದ್ರಃ ಘ—ಇಂದ್ರನು | ನ ಆ ದಿಭತ್—ಅಡ್ಡಿನಾಡದಿರಲಿ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಅಸ್ಮೈ—ಈ ಇಂದ್ರನಿಗೆ (ಇಂದ್ರನನ್ನು) | ಸುತುಕಾಃ—ಶುಭವಾದ ಬಲಹೇತುಗಳಾದ | ಅಪಃ ಚಿತ್—ಹವಿರಾ ದಿಗಳು | ಅವೇಷನ್—ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತವೆ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಸಖ್ಯಾ—ಮೈತ್ರಿಯನ್ನೂ | ವಯಃ ಚಿ—ಪ್ರಭೂತಾವನನ್ನೂ | ಗಮತ್—ಸೇರಿಸಲಿ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸ್ವಸ್ವಪ್ರಾಯಗಳಾದ ಅಹೋರಾತ್ರೀಗಳು ಆಯಾ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು (ಅಧ್ವರ್ಯುರ್ ಯಜಮಾನರು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ) ರಾಜನಾದ ಇಂದ್ರನು ಹಿಂಸಿಸದಿರಲಿ (ಅನುಮೋ ದಿಸಲಿ) ಬಲಹೇತುಗಳಾದ ಈ ಹವಿರಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಸೇರುತ್ತವೆ. ನಮಗೆ ಅವನ ಸಖ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಭೂತಾ ನ್ನಗಳೂ ಅನುಗ್ರಹೀತವಾಗಲಿ.

English Translation.

Let not the royal Indra frustrate those our actions, which the sisters, (day and night), are directing to their object. May these invigorating offerings propitiate him, so that he may bestow upon us friendly (regard), and (abundant) food.

! ನಿಶೇಷವಿಷಯಗಂ. !

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಸಾರಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳೆಂದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಸ್ವಸ್ವಪ್ರಾಯರಾದ ಅಧ್ವರ್ಯು ಮತ್ತೂ ಯಜಮಾನರೆಂದೂ, ಮೂರನೆಯದಾಗಿ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಾಧನಗಳಾದ ಅಂಗುಲಿಗಳೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥಕ್ಕನು ಗುಣವಾಗಿ ಯೋನಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ,

ಯಾ ನು ಸ್ವಸಾರಾ ಯೋನೌ ಕೃಣವಂತೆ—ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸ್ವಸ್ವಭೂತರಾದ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳು ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಯೋ ಅಂತಹ ಕರ್ಮಗಳೆಂದರ್ಥ. ಈ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿದೆಯೇ ಎಂದು ನೋಡಲು ಅಹೋರಾತ್ರಗಳ ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನೂ, ಅವರ ಪರಸ್ಪರೋಪಕಾರಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕು.

ಉಪಸ್ತು ರಾತ್ರಿಯ ಹಿರಿಯ ಸಹೋದರೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಉಪಸ್ತಿನ ಉದಯವಾದೊಡನೆಯೇ ರಾತ್ರಿಯು ಅದೃಶ್ಯಳಾಗಿ ತನ್ನ ಸಹೋದರಿಗೆ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾಳೆ

ಅರುಷಸ್ಯ ದುಹಿತರಾ ವಿರೂಪೇ ಸ್ತುಭಿರನ್ಯಾ ಪಿಹಿಶೇ ಸೂರೋ ಅನ್ಯಾ |

ಮಿಥಸ್ತರಾ ವಿಚರಂತೀ ಸಾವಕೇ ಮನ್ನ ಶ್ರುತಂ ನಕ್ಷತ ಯಚ್ಯಮಾನೇ ||

(ಮು. ಸಂ. ೬-೪೯-೩)

ಇತ್ಯಾವ್ಯನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಉಪಸ್ತಿನ (ಅಹಸ್ತಿನ) ಸಂಬಂಧವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಯಾವ ರೀತಿ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಸತತವಾದ ಮತ್ತು ನಿಯಮಿತವಾದ ಸಂಚಾರದಿಂದ ಲೋಕಯಾತ್ರಿಗೆ ಕಾರಣರಾಗಿರುವರೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅಹೋರಾತ್ರಗಳು ಯಜ್ಞಾಧ್ಯಕ್ಷನಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣರಾದ ಮಾತೃಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಫಲವಾದ ಪರ್ಜನ್ಯಕ್ಕೂ, ತತ್ಫಲವಾದ ಅನ್ನಾದಿಗಳಿಗೂ ಇವರೇ ಮೂಲಕಾರಣರಾದಂತಾಯಿತು,

ನಕ್ಶೋಷಾಸೌ ಚ ಯೇ ದೇವ್ಯಾವಾಗ್ನೇಯ್ಯಾವೇವ ತೇ ಸ್ತೂತೇ |

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೮)

ನಕ್ಶೋಷಾಸಾ ವರ್ಣಮಾಮೇವ್ಯಾನೇ ಧಾಪಯೇತೇ ಶಿಶುನೇಕಂ ಸಮಾಚೀ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೯-೬-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳು ಯಜ್ಞಾಧ್ಯಕ್ಷನಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹವಿಸಾಪನಮಾಡಲು ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದಲೇ,

ಅ ಸುಷ್ಪಯಂತೀ ಯಜತೇ ಉಪಾಕೇ ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ ಸವತಾಂ ನಿ ಯೋನೌ |

ದಿವ್ಯೇ ಯೋಷಣೇ ಬೃಹತೀ ಸುರುಕ್ಮೇ ಅಧಿ ಶ್ರಿಯಂ ಶುಕ್ರಪಿತಂ ದಧಾನೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳು ಯಜ್ಞಕರ್ತರ ಸಮಾಪನಾರ್ಥವಿರುವುದು ಹೇಳಿದೆ. ವಿಶ್ವವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಯಜ್ಞಸಂಬಂಧಿಗಳಾದುದರಿಂದಲೇ ಅವರಿಗೆ **ಋತಸ್ಯ ಮಾತರಾ** ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ಸ್ವಸ್ವಭೂತರಾದ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳು ತಮ್ಮ ಸ್ವಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದರು

ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯೋನಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉತ್ತತ್ತಿಸ್ಥಾನವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಯೋನಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇರತಕ್ಕ ಅನೇಕಾ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತತ್ತಿಸ್ಥಾನವೆಂಬಧರ್ಮವೇ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಲ್ಲಿದೆ.

ವೇದಿಪದೇ ಪ್ರಿಯಧಾಮಾಯಾ ಸುದ್ಯುತೇ ಧಾಸಿಮಿವ ಪ್ರ ಭರಾ ಯೋನಿಮಗ್ನಯೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೦೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಯೋನಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವೇದ್ಯಾಖ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನವೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. 'ಅ ಸ್ವೇ ಯೋನೌ ನಿಷೀದತು' (ಋ. ಸಂ. ೬-೧೬-೪೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲೂ, ಏಷ ಹ ವಾ ಅಸ್ಯ ಸ್ತೋ ಯೋನಿ-ಯಾದಗ್ನಿ ರಗ್ನೇಃ (ಐ ಬ್ರಾ. ೧-೧೬) ಇತ್ಯಾದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಈ ಅರ್ಥವು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಇದಲ್ಲದೇ, ಯೋನೌ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯುನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಫಲೋತ್ಪಾದನಸ್ಥಾನೇ ಯಜ್ಞೇ ಎಂದು ಯೋನಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಯಜ್ಞ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥವೂ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಯಜ್ಞವೇ ಸಕಲ ವಿಶ್ವಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೂ, ಸ್ಥಿತಿಗೂ ಕಾರಣವಾಗಿ ದೇವಮಾನವಾದಿ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವ ಬಂಧಕಸಾಧನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಭುವನಸ್ಯ ಯೋನಿಃ, ಭುವನಸ್ಯ ನಾಭಿಃ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ. ವಿಶ್ವವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಯಜ್ಞವೇ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ ವಾದುದರಿಂದ ಇದು ಯೋನಿ ಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಸ ಏತೇನ ಯಜ್ಞೇನ | ದೇವೇಭ್ಯ ಆತ್ಮಾನಂ ನಿರಕ್ರೀಣೇತ ಸ ಯದ್ವ್ರತಮುಷ್ಯತಿ ಯಥೈವ ಯತ್ತ್ರ ಜಾಪತಿರ್ದೇವೇಭ್ಯ ಆತ್ಮಾನಂ ಸ್ತ್ರಾಯಚ್ಚಿದೇವಮೇವೈಷ ಏತದ್ದೇವೇಭ್ಯ ಆತ್ಮಾನಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ ತಸ್ಮಾದು ಸಂಯತ ಏವೈತಾಗ್ಂ ರಾತ್ರಿಂ ಚಿಚರಿಷೇದ್ಯಥಾ ಹವಿಷಾ ಚರೇ-ದೇವಗ್ಂ ಹವಿರ್ಯೇಷ ದೇವಾನಾಂ ಭವತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೧.೧-೮-೩)

ದೇವತೆಗಳ ಯಜ್ಞದಿಂದ ತೃಪ್ತನಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಅವರಿಗೆ ತನ್ನನ್ನೇ ಅರ್ಪಿಸಿದನಂತರ ಪುನಃ ಯಜ್ಞ ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಯಾದ ತನ್ನ ಪ್ರತೀಕರೂಪವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನು. ಈ ರೀತಿ ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ, ತನ್ನ ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ತನ್ನ ಪ್ರತಿ ರೂಪವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ, ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿದುದರಿಂದ ತಿಳಿದವರು ಜಗದ್ಯೋನಿಯಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯನ್ನೇ ಯಜ್ಞವೆಂಬ ಪರ್ಯಾಯನಾಮದಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ ಈ ಯಜ್ಞವು ವಿಶ್ವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಏಕಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸತಕ್ಕ ತಂತುವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನೇ ವಿಶ್ವಚಕ್ರವೆಂದೂ ಕರಿದಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅನ್ನಾದ್ಭವಂತಿ ಭೂತಾನಿ ಪರ್ಜನ್ಯಾದನ್ನಸಂಭವಃ |

ಯಜ್ಞಾದ್ಭವತಿ ಪರ್ಜನ್ಯೋ ಯಜ್ಞಃ ಕರ್ಮ ಸಮುದ್ಭವಃ ||

ಕರ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮೋದ್ಭವಂ ವಿದ್ವಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಕ್ಷರಸಮುದ್ಭವಂ |

ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಗತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ನಿತ್ಯಂ ಯಜ್ಞೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ||

(ಭ. ಗೀ. ೩-೧೩ ರಿಂದ ೧೫)

ಕರ್ಮರೂಪವಾದ ಯಜ್ಞದಿಂದ ಪರ್ಜನ್ಯವೂ, ಪರ್ಜನ್ಯದಿಂದ ಅನ್ನವೂ, ಅನ್ನದಿಂದ ಭೂತಗಳೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗು ವುವು. ಈ ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದ ವಿಶ್ವದ ಸೃಷ್ಟಿಯಿಂದ

ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ, ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೂ ಪುನರಾವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ವಿಶ್ವಚಕ್ರಕ್ಕೂ ಸಹ ಮೂಲನಾದ ಸರ
ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಕವಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಗೀತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಪ್ರತಿಪಾದಿ
ತವಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತೃವು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಭುವನಸ್ಯ ಯೋನಿಃ ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಈ ಯಜ್ಞತತ್ತ್ವವನ್ನು
ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯ ಬೇರೆಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯಜ್ಞೇನ ಯಜ್ಞಮಯಂಜಂತ ದೇವಾಸ್ತಾನಿ ಧರ್ಮಾಣಿ ಪ್ರಥಮಾನ್ಯಾಸನ್ |

ತೇ ದ ನಾಕಂ ಮಹಿಮಾಃ ಸಚಿಂತ ಯತ್ರ ಪೂರ್ವೇ ಸಾಧ್ಯಾಃ ಸಂತಿ ದೇವಾಃ ||

(ಋ ಸಂ ೧೦-೯೦-೧೩)

ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಸಂಕಲ್ಪರೂಪವಾದುದೂ, ಧ್ಯಾನಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ ಯಜ್ಞದಿಂದ ಯಜ್ಞರೂಪಿಯಾದ ಪ್ರಜಾ
ಪತಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದರು. ಪ್ರಾಪಂಚಿಕವಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಈ ವಿಧವಾದ ಯಜ್ಞವೇ ಮೂಲವಾಯಿತು. ಈ
ಯಜ್ಞದ ಧರ್ಮಗಳೇ ಅಂತರಿದ್ವಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ವರೂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅವರವರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರಿಸುತ್ತದೆ
ಯಜ್ಞದಿಂದಲೇ ಸಕಲ ಭೂತಗಳೂ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಿತಿಹೇತುವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತವೆ. ಈ
ಯಜ್ಞವೇ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲೂ ನಿಯಮದಲ್ಲೂ ಇಡುತ್ತದೆ ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಕಲ್ಪಂತೇಽಸ್ಮಾ ಇಮೇ ಲೋಕಾ ಊರ್ಜಂ ಪ್ರಜಾಸು ದಧಾತಿ ತ್ರಿರಾತ್ರೇಣೈವೇಮಂ ಲೋಕಂ
ಕಲ್ಪಯತಿ ತ್ರಿರಾತ್ರೇಣಾಂತರಿಕ್ಷಂ ತ್ರಿರಾತ್ರೇಣಾಮುಂ ಲೋಕಂ ಯಥಾ ಗುಣೇ ಗುಣಮನ್ಯು-
ಸ್ಯತ್ಯೇವಮೇವ ತಲ್ಲೋಕೇ ಲೋಕಮನ್ಯಸ್ಯತಿ ಧೃತ್ಯಾ ಅತಿಥಿಲಂ ಭಾವಾಯಿ |

(ಶ್ವೇ. ಸಂ. ೭-೨-೪-೨)

ನವರಾತ್ರರೂಪವಾದ ಈ ಯಜ್ಞದಿಂದ ಲೋಕತ್ರಯಕ್ಕೂ ಚೈತನ್ಯವು ದೊರೆಯಿತು ತ್ರಿರಾತ್ರದಿಂದ ಪೃಥ್ವಿಗೂ,
ತ್ರಿರಾತ್ರದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೂ, ಉಳಿದ ತ್ರಿರಾತ್ರದಿಂದ ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೂ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಸ್ಥಿತಿಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಈ ಯಜ್ಞದ
ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸಿದನು. ಓತವೋತರೂಪದಿಂದ, ತಂತುಮನೋಡನೆ ತಂತುವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಪಟವನ್ನು (ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು)
ನಿರ್ಮಿಸುವಂತೆ, ಶೈಥಿಲ್ಯವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಒಂದೇ ಸಂಬಂಧರೂಪವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು
ಉತ್ಪಾದನೆಮಾಡಿ ಮೂರು ಲೋಕಗಳೂ ಅವುಗಳ ನಿಯತವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕೂ ಈ ಯಜ್ಞದಿಂದ ಲೋಕ
ತ್ರಯಕ್ಕೂ ಓತವೋತರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದನು. ಈ ಯಜ್ಞವು ವಿಶ್ವಜೀವದ ನಾಡಿಯಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನೇ
ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ,

ಸರ್ವೇಷಾಂ ವಾ ಬಿಷ ಭೂತಾಸಾಗ್ಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಮಾತ್ಮಾ ಯದ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸ್ಯ ಸಮೃದ್ಧಿ-
ಮನು ಯಜಮಾನಃ ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿರ್ಬುಧ್ಯತೇ ||

(ಶ. ಐ. ೧೪-೩-೨೧)

ಈ ಯಜ್ಞವು ಸಕಲ ಮಾನವರ ಮತ್ತು ಸಲಕ ದೇವತೆಗಳ ಆತ್ಮವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಸ್ತುತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಶ್ವತತ್ತ್ವ
ಸಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯೂ ಸಹ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವ ಪೂರಿತವಾದ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕಾದರೆ ಯಜ್ಞವು ಈ ಸಾಮಾನ್ಯ
ನಿಶೇಷಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವ ಸೂತ್ರವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಸೂತ್ರರೂಪವಾದ ಈ ಯಜ್ಞವೂ ಸಹ ವಿಶ್ವದ ವಿಕಾಸ
ಮತ್ತು ಸಂಕೋಚಗಳೊಡನೆ ತಾನೂ ಸಹ ಒಂದು ಸಲ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಸಲ ಸಂಕುಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ

ವಿಶ್ವಗತಿಯೊಡನೆ ತನ್ನ ಗತಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಈ ಅಂಶವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಅಥ ಯಸ್ಮಾದ್ಯಜ್ಞೋ ನಾಮ | ಘ್ನಂತಿ ವಾ ಏನಮೇತದ್ಯದಭಿಷುಣ್ಣಂತಿ ತದ್ಯದೇನಂ ತನ್ನತೇ ತದೇನಂ ಜನಯಂತೆ ತ ತಾಯಮಾನೋ ಜಾಯತೇ ಸ ಯಜ್ಞಾಯತೇ ತಸ್ಮಾದ್ಯಜ್ಞೋ ಯಜ್ಞೋ ಹ ವೈ ನಾನೈತದ್ಯಜ್ಞ ಇತಿ.... .. ||

(ಶ. ಬ್ರಾ ೩-೯-೪-೨೩)

ಅಭಿಷವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹನನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪುನಃ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಸಾರರೂಪವಾದ ಗತಿಯೊಂದಿಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಈ ಯಜ್ಞವು ವಿಶ್ವದ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳ ಗನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ವಿಶ್ವಕ್ಕೆ ಉಪಕಾರವಾಗಿದೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ,

ಭುಜ್ಯುಃ ಸುಸರ್ಣ ಇತಿ | ಯಜ್ಞೋ ವೈ ಭುಜ್ಯುಃ ಯಜ್ಞೋ ಹಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಭುನಕ್ತಿ ಯಜ್ಞೋ ಗಂಧರ್ವಃ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೯-೪-೧-೧೧)

ಯಜ್ಞವು ಸಕಲ ಭೂತಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಆಹುತಿಗಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಪುನಃ ಸಕಲ ಭೂತಗಳ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಿಶ್ವತತ್ತ್ವಕ್ಕೂ ಯಜ್ಞಕ್ಕೂ ಇತಕ್ಕ ತಾಡಾತ್ಮ್ಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿ ವ್ಯವಹಾರಿತವಾದ ಸಮಸ್ತ ವಿಶ್ವವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೂ ಸಹ ಯಜ್ಞವೇ ಕಾರಣವು, ಅದೇ ಸೂತ್ರರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವು, ವಿಶ್ವನಾಭಿಯು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅದನ್ನೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಯೋನಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ಈ ವಿಶ್ವಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವನ್ನೂ ಚರಿಸಿ ವಿಶ್ವವ್ಯವಹಾರಿಗಳು ತಡೆಯಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಲು ಸ್ವಸ್ಥಿಗಳು ಉದ್ಯುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ಸ್ವಸ್ಥಿಗಳು,

೧. ಅಹೋರಾತ್ರರೂಪದಲ್ಲಿರಬಹುದು. ಅಥವಾ

೨. ಯಜಮಾನ ಮತ್ತು ಅಧ್ಯರ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿರಬಹುದು. ಅಥವಾ

೩. ಯಜ್ಞಸಾಧನವಾದ ಅಂಗುಲಿಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿರಬಹುದು (ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸ್ವಸ್ಥಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಂಗುಲಿ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ನಿ. ೩-೮). ಇಂತಹ ವಿಶ್ವಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಿದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ಫಲದಾಯಕವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಸುತುಕಾಃ— ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಶೋಭನಬಲೋಪೇತಾಃ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿದವು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸುತುಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಸರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸತಕ್ಕ,

ಸ ಆ ವಕ್ತಿ ಮಹಿ ನ ಆ ಚಿ ಸ ತ್ವಿ ದಿವಸ್ಪೃಥಿವ್ಯೋರರತಿರ್ಮವತೋಃ |

ಅಗ್ನಿಃ ಸುತುಕಃ ಸುತುಕೇಭಿರಶ್ವೈ ರಭಸ್ವದ್ಧೀ ರಭಸ್ವಾ ಏವ ಗಮ್ಯಾಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೩-೭)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಸುತುಕನಃ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರೂ ಸಹ ತುಕಿರ್ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಸುಗಮಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ
ಯಷ್ಟೈ ಭಿಕ್ಷು ಸುಖೇನ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಃ | ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಂದಲೂ ಸುಖವಾಗಿ ಸಮಾಪಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ
ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನ ಪ್ರಕಾರ ಅಗ್ನಿಯ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗಮನವನ್ನು ಅಥವಾ
ಪ್ರಸರವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುವುದಾಗಿ ತೋರುತ್ತೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಆಪಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದ್ದು
ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಫಲಕಾರಿಯಾಗತಕ್ಕ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗಬಹುದಾಗಿದೆ.

ರಾಜಾ ಇಂದ್ರಃ—ರಾಜಮಾನಃ ಈಶ್ವರೋ ವಾ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಅಥವಾ ಸಾರ್ವಭೌಮನಾದ
ಎಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ರಾಜಾ ಎಂಬ ಪದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಮ್ರಾಟ್, ಸ್ವರಾಟ್ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣ
ಗಳು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ—

ಅನಾಸ್ಯಂತ ಜಿವ್ರಯೋ ನ ದೇವಾ ಭುವಃ ಸಮ್ರಾಳಿಂದ್ರ ಸತ್ಯಯೋನಿಃ |

(ಮು ಸಂ. ೪-೧೯-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಮ್ರಾಟ್—ಸಕಲಲೋಕಗಳಿಗೂ ರಕ್ಷಕನಾಗಿ ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ನಿವಾಸಭೂತನಾದವನೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.
ಮತ್ತು ಹೀಗೆಯೇ,

ಸಮ್ರಾಳನ್ಯಃ ಸ್ವರಾಳನ್ಯ ಉಚ್ಯತೇ ನಾಂ ಮಹಾಂತಾವಿಂದ್ರಾವರುಣಾ ಮಹಾವಸೂ |

ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಸಃ ಪರಮೇ ವೈರೇಮನಿ ಸಂ ನಾನೋಜೋ ವ್ಯಸಜಾ ಸಂ ಬಲಂ ದಭಾಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೭-೮೨-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅನನ್ಯಪರಾಧೀನಕರಾದ ಇಂದ್ರಾವರುಣರನ್ನು ಸಮ್ರಾಟ್, ಸ್ವರಾಟ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣ
ಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರಾವರುಣರಿಗೆ ಈ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಇರುವ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನೂ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ
ವಿಶೇಷಣಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇದೇ ರಾಜಾ ಎಂಬ
ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಇದೇ ಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಘಾ—ಯುಚಿತುನುಘ —(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿಭತ್—ದಂಭು ದಂಭೇ ಧಾತು, ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾಗಿ ಲಬ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ
ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜಯೋಗೇಷಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.
ತಿಹಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾ—ಶೇತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗಿ ಲುಕ್.

ಸ್ವಸಾರಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಕೃಣವಂತೆ—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇಸದವೂ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಬಹುವಚನಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಧಿಸ್ವಿಕ್ಯಣ್ಕೋರಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦)ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಕಾರ ಅಂತಾದೇಶ. ಆತೋ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಶಪ್. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮಬರುತ್ತದೆ ಯದ್ಯೋಗೇವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಉ ವಿಕರಣ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಸತುಕಾಃ—ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಸುಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ದ್ವೈಚೋತಸ್ತೀಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನೇಷನ್—ವಿಷ್ಲ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಬ್ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಶಪ್. ಪುಗಂತೆಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧ ಗುಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿವಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಮತ್—ಗಮ್ ಲೃ ಗತೌ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ತಣ್ಕಾರ್ಥಕ ವಾಗಿದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಬ್. ತಿಪ್ ಪರನಾದಾಗಿ ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ ೩-೧-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿ ಗೆ ಆಬಾದೇಶ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ತಿವಂತಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಖ್ಯಾ—ಸಖ್ಯಾರ್ಥಾನಃ ಸಖ್ಯನ್ ಸಖ್ಯಯೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇಶ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೇ ಲೋಪ || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಜೇತಾ ನೈಭಿರಿಂದ್ರೈಃ ಪೃತ್ಸು ಶೂರಃ ಶ್ರೋತಾ ಹವಂ ನಾಧಮಾನಸ್ಯ ಕಾರೋಃ |
ಪ್ರಭರ್ತಾರಥಂ ದ್ರಾಶುಷ ಉಸಾರಕ ಉದ್ಯಂತಾ ಗಿರೋ ಯದಿ ಚಿ ತ್ವನಾ ಭೂತ್ ||

! ಪದಸಾಠಃ ||

ಜೇತಾ | ನೈಭಿಃ | ಇಂದ್ರೈಃ | ಪೃತ್ಸು | ಶೂರಃ | ಶ್ರೋತಾ | ಹವಂ | ನಾಧಮಾನಸ್ಯ | ಕಾರೋಃ |
ಪ್ರಭರ್ತಾರ | ರಥಂ | ದ್ರಾಶುಷಃ | ಉಸಾರಕೇ | ಉತ್ಸಯಂತಾ | ಗಿರಃ | ಯದಿ | ಚಿ | ತ್ವನಾ | ಭೂತ್ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಯಮಿಂದ್ರಃ ಶೂರೋ ವಿಕ್ರಾಂತಃ ಸನ್ನೃಭಿಃ ಸಂಗ್ರಾಮನೇತ್ರೈಃ ಸಹಿತಃ ಸನ್ನೃತ್ಯು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಜೇತಾ ಜಯಶೀಲಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ತಥಾ ನಾಥಮಾನಸ್ಯ ತ್ವದನುಗ್ರಹಂ ಯಾಚಿ-
ಮಾನಸ್ಯ ಕಾರೋಃ ಸ್ತೋತುರ್ಹವಮಾಹ್ವಾನಂ ಶ್ರೋತಾ ಭವತಿ | ಕಿಂಚಿ ಯದಿ ಚಿ ಯದಾ ಚಿ
ತ್ವನಾತ್ಮನಾನನ್ಯೈರೀತ ಏವ ಗಿರಃ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಣಿ ವಚಾಂಸಿ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ
ಭೂತ್ ಭವೇತ್ ತದಾ ದಾಶುಷೋ ಹವಿದ್ಭವತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯೋಪಾಕೇ ಸಮಾಪನಾನ್ಯುತತ್ |
ಸಮಾಪ ಏವ ಯಾಗದೇಶೇ ರಥಂ ಪ್ರಭರ್ತಾ | ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಭರನ್ನವತಿ || ಜೇತೇತ್ಯಾದಿಷು ತ್ವನಂತೇಷು
ನ ಲೋಕಾವ್ಯಯೇತ್ಯಾದಿನಾ ಕರ್ತುಂ ಪಶ್ಯೇಪ್ರತಿಷೇಧಃ || ಯದಾ ಸ್ತುತಿಂ ಶ್ರೋತುಮಿಚ್ಛತಿ ತದಾ
ಸ್ವಯಮೇವ ಶೀಘ್ರಂ ರಥಂ ಧಾವಯಿತ್ವಾ ಯಾಗಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಶೀಘ್ರೈಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಶೂರಃ—ಶೂರನಾದ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ನೃಭಿಃ—ಸಂಗ್ರಾಮನಾಯಕರಾದ ಮರುತರಿಂದ ಸಹಿತ
ನಾಗಿ | ಸ್ವತ್ವೈ—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ಜೇತಾ—ಜಯಶೀಲನು (ಆಗುತ್ತಾನೆ) | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ನಾಥ
ಮಾನಸ್ಯ—(ಅವನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು) ಯಾಚಿಸುವ | ಕಾರೋಃ—ಸ್ತೋತ್ರವಿನ | ಹವಂ—ಕರೆಯನ್ನು |
ಶ್ರೋತಾ—(ಕೇಳುವವನೂ) ಆಗುತ್ತಾನೆ | ಯದಿ ಚಿ—ಯಾವಾಗ | ತ್ವನಾ—ತಾನಾಗಿಯೇ (ಅನನ್ಯನೈರೀತ
ನಾಗಿ) | ಗಿರಃ—ಸ್ತುತಿರೂಪ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು (ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು) | ಉದ್ಯಂತಾ ಭೂತ್—ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವವನಾ
ಗುತ್ತಾನೋ | (ತದಾ—ಆಗ) | ದಾಶುಷಃ—ಹವಿದ್ಭವತೋ ಯಜಮಾನನ | ಉಪಾಕೇ—ಸಮಾಪ
ದಲ್ಲಿಯೇ | ರಥಂ—ರಥವನ್ನು | ಪ್ರಭರ್ತಾ—ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ತರುವವನಾಗುತ್ತಾನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶೂರನೂ, ಮರುತ್ಸಹಿತನಾಗಿ ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಜಯಶೀಲನೂ, ಅನುಗ್ರಹಾಪೇಕ್ಷಿಯಾದ ಯಜಮಾನನ
ಅಹ್ವಾನವನ್ನು ಮನ್ನಿಸುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಸ್ತೋತ್ರವಿನ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಬಂದಾಗ, ಯಜ
ಮಾನನ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ರಥವನ್ನು ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

Indra, the hero, the victor in battles, along with the leaders (of his
hosts, the Maruts), will hear the invocation of his supplicating worshipper,
and when disposed to accept his praises, will, of his own accord, drive his
chariot close to the donor (of the oblation).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಕಾರೋಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು
ಕಾರು ಶಬ್ದವನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರೈ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೨-೯) ರೇಫಃ, ಜರಿತಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳು
ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಚುಕ್ಕಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿನ—

ದೈವ್ಯಾ ಹೋತಾಽನಾ ಪ್ರಥಮಾ ಸುನಾಚಾ ಮಿಮಾನಾ ಯಜ್ಞಂ ಮನುಷೋ ಯಜಢ್ಯೈಃ |
ಪ್ರಚೋದಯಂತಾ ವಿದಥೇಷು ಕಾರೂ ಪ್ರಾಚೀನಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಪ್ರದಿಶಾ ದಿಶಂತಾ ||

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಕರ್ತಾರೌ ಋತ್ವಿಜೌ | ಯಜ್ಞಕ್ರಿಯೆಗೆ ಕರ್ತೃಗಳಾದ ಇಬ್ಬರು ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳೆಂದರ್ಥಮಾಡಿ
ದ್ದಾರೆ. ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ಈ ಪದವನ್ನು ಕವಿಗಳು, ಸೂಕ್ತದ್ರವ್ಯಗಳಾದ ಋಷಿಗಳು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪ
ಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ ಸ್ತುತಿನಿರ್ಮಾಪಕರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಗ್ನೇಸ್ತು ಯಾನಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಪಂಚನಾಮಾನಿ ಕಾರವಃ |
ಷಡ್ವಿಂಶತಿಸ್ತಥೇಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಾಹುಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸಪ್ತ ಚ ||

(ಬೃ ದೇ ೨-೨೨)

ಪೃಥಕ್ಪ್ರೇನ ಸಮಾಸ್ಯೆಸ್ತು ಯಜ್ಞೇ ಯಚ್ಛಸ್ಯತೇ ನೃಭಿಃ |
ಸ್ತುವಂತ್ಯಾಪ್ರೀಷು ತೇನೇಮಂ ನರಾಶಂಸಂ ತು ಕಾರವಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೨೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರುಗಳು ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳಿ ಇದು ಕವಿಪರ್ಯಾಯಪದವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.
ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ,

ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆದಿಭಿ ಗೃಣಂತಿ ಕಾರವೋ ವಯೋ ವದಂತ ಋತುಥಾ ಶಕುಂತಯಃ |
ಉಭೇ ನಾಚೌ ವದತಿ ಸಾಮಗಾ ಇವ ಗಾಯತ್ರಂ ಚ ತ್ರೈಷ್ವುಭಂ ಚಾನು ರಾಚತಿ ||

(ಋ ಸಂ ೨-೪೩-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತಾರಃ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸ್ತುತಿನಿರ್ಮಾಪಕ
ರಾದ ಕವಿಗಳು (ಋಷಿಗಳು) ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜೇತಾ—ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ
ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಇಷ್ಠಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಮೊದಲೊಂದು ಮೂರು
ತ್ವನ್ನಂತ ಶಬ್ದಗಳ ಯೋಗವಿರುವಾಗ ಕರ್ತೃ ಕರ್ಮಣೋಃ ಕೃತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪಷ್ಠಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ
ನಲೋಕಾವ್ಯಯೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪಷ್ಠಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ

ಪೃತ್ನು—ಪೃತನಾಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮಿಾ ಬಹುವಚನಪರವಾದಾಗ ವಾಂಸಪೃತನಾಸಾನೂನಾಂ
ವಾಂಸಪೃತ್ನುನೋ ಶಸಾದೌ ನಾ ವಾಚ್ಯಾಃ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪೃದಾದೇಶ. ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ.
ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಥವಾನಸ್ಯ—ನಾಥ್ಯ ಯಾಚ್ಯಾ ಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಾನ್ಚಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ ಅನೇಮುಕ್
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮ. ಶಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇಶ್—(ಪಾ.ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದಾತುಃ—ದಾತ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಶ್ವಾನ್—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಃಪಾತಿತವಾಗಿದೆ ಸ್ವಸ್ಯೇ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಭರ್ತಾ—ಭೃಷ್ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ರಸರ ವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ತಾದಾ ಚ ನಿತಿಕೃತ್ಯತಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪ್ರ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತೃನಾ—ಅತ್ಯನಾ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಮಂತ್ರೇಷ್ವಾಚ್ಯಾದೇರಾತ್ಮನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಯ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾದಃ ||

ಏನಾ ನೃಭಿರಿಂದ್ರಃ ಸುಶ್ರವಸ್ಯಾ ಪ್ರಖಾದಃ ಪ್ರಚೋ ಅಭಿ ಮಿತ್ರಿಣೋ ಭೂತ್ |

ಸಮರ್ಯ ಇಷಃ ಸ್ವವತೇ ವಿನಾಚಿ ಸತ್ರಾಕರೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಶಂಸಃ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಏವ | ನೃಭಿಃ | ಇಂದ್ರಃ | ಸುಶ್ರವಸ್ಯಾ | ಪ್ರಖಾದಃ | ಪ್ರಚಃ | ಅಭಿ | ಮಿತ್ರಿಣಃ | ಭೂತ್ |

ಸಮರ್ಯಃ | ಇಷಃ | ಸ್ವವತೇ | ವಿನಾಚಿ | ಸತ್ರಾಕರಃ | ಯಜಮಾನಸ್ಯ | ಶಂಸಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಯಮಿಂದ್ರೋ ನೃಭಿಃ ಕರ್ಮನಿರ್ವಹಕೈರ್ಯಜಮಾನೈರ್ದೇವತಂ ಪ್ರಚೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ಸುಶ್ರವಸ್ಯಾ ಲೋಭನಾನ್ನೇಚ್ಛಯಾನ್ನೇಚ್ಛುರ್ವಾ ಪ್ರಖಾದಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಖಾದಿತಾ ಏವೈವಂ ಏವನೇವ ಪೂರ್ವಂ ಯಥಾ ತಥೈವ ಮಿತ್ರಿಣಃ ಸಹಾಯವತೋಽಪಿ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಶತ್ರುನಭಿ ಭೂತ್ | ಅಭಿಭವತಿ | ಯದ್ವಾ | ನೃಭಿವ್ಯುಷ್ಪಿನೇತ್ಯಭಿವರ್ತುಧ್ವಿಃ ಸಹಿತೋಽಯಮಿಂದ್ರಃ ಸುಶ್ರವಸ್ಯಾ ಪ್ರಖಾದಃ ಸನ್ನೇವಮೇವ ಮಿತ್ರಿಣ ಋತ್ವಿಗ್ರೂಪಮಿಶ್ರವತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯಾರ್ಥೇ ತದಭಿಮತಾಯಾಭಿ ಭೂತ್ | ಅಭೀತ್ಯನರ್ಥಕಃ | ಭವತಿ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ವಾ ಭವತಿ | ತಸ್ಯ ಹವಿಃ ಸ್ವೀಕೃತ್ಯ ತದಭಿಮತಾಯಾ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಥ ತಥಾಭೂಃ ಸನ್ ವಿನಾಚಿ ವಿವಿಧಪರಸ್ಪರಾಹ್ವಾನಧ್ವನಿಯುಕ್ತೇ ಸಮರ್ಯೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ವಿವಿಧಸ್ತ್ರೋತ್ರ ಕಸ್ತ್ರಧ್ವನಿಯುಕ್ತೇ ಸಮರ್ಯೇ ಮತರ್ಕಯುಕ್ತೇ ಯಜ್ಜೇ ವಾ ತನ್ನಿಮಿತ್ತಂ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಶಂಸಃ ಶಂಸಕಃ ಸನ್ ಸತ್ರಾಕರಃ ಫಲಾನಾಂ ಸತ್ಯಕಾರ್ಯಯಮಿಂದ್ರ ಇಷೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ಸ್ವವತೇ | ಸ್ತೌತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ನೈಫಿಃ—ಕರ್ಮನಿರ್ವಾಹಕರಾದ ಯಜಮಾನರಿಂದ ದತ್ತವಾದ | ಪೃಷ್ಠಃ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನವನ್ನು | ಸುಶ್ರವಸ್ಯಾ—ಶೀಘ್ರಭನಾನ್ನೇಚ್ಛುವಾಗಿ ಅಥವಾ ಅನ್ನೇಚ್ಛೆಯಿಂದ | ಪ್ರಪಾದಃ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಭಕ್ಷಿಸುವವನು (ಆಗುತ್ತಾನೆ) | ಏವ—ಇದೇರಿತೆ | ಮಿತ್ರಿಣಃ—(ಯಜಮಾನನು) ಸಹಾಯಯುಕ್ತನಾಗಿದ್ದರೂ (ಅವನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) | ಅಭಿ ಭೂತ್-ಸೋಲಿಸುತ್ತಾನೆ, [ಅಥವಾ ನೈಫಿಃ ವೃಷ್ಟಿನೇತೃಗಳಾದ ಮುದ್ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾದ | ಇಂದ್ರಃ—(ಈ) ಇಂದ್ರನು | ಸುಶ್ರವಸ್ಯಾ—ಮಂಗಳಕರಾನ್ನೇಚ್ಛೆಯಿಂದ | ಪೃಷ್ಠಃ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನವನ್ನು | ಪ್ರಪಾದಃ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಭಕ್ಷಿಸಿದವನಾಗಿ | ಏವ—ಹಾಗೆಯೇ | ಮಿತ್ರಿಣಃ—ಮಿತ್ರಗ್ರೂಪ ಮಿತ್ರಯುಕ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನ(ಅಭಿಮತಕೋಸ್ತುರ) | ಅಭಿ ಭೂತ್-ಆಗುತ್ತಾನೆ(ಅನಂತರ) | ವಿನಾಚಿ—ವಿವಿಧ ಪರಸ್ಪರಾಹ್ವಾನಯುಕ್ತವಾದ | ಸಮಯೇ-ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ(ಅಥವಾ | ವಿನಾಚಿ-ವಿವಿಧಸ್ತೋತ್ರಶಸ್ತ್ರಧ್ವನಿಯುಕ್ತವಾದ | ಸಮಯೇ-ಮನುಷ್ಯರಿಂದಸಹಿತವಾದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ) | ಯಜಮಾನಸ್ಯ—ಯಜಮಾನನ | ಶಂಸಃ—ಶಂಸಕನೂ | ಸತ್ರಾಕರಃ—ಫಲಗಳನ್ನು ಸತ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವವನೂ ಆದ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಇಷಃ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನವನ್ನು | ಸ್ತವತೇ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶೀಘ್ರಭನಾನ್ನೇಚ್ಛುವಾದ ಈ ಇಂದ್ರನು ಯಜಮಾನರಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಹವಿರೂಪಾನ್ನವನ್ನು ಕೆಚ್ಚಾಗಿ ಭಕ್ಷಿಸಿ, ಮಿತ್ರಗಾಧಿಸಹಿತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅಭಿಮತದಾಯಕನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಸ್ತೋತ್ರಾದಿ ವಿವಿಧಧ್ವನಿವಿಕಿಷ್ಟವಾದ ಯಾಗದಲ್ಲಿ, ಯಜಮಾನನನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾ, ತದ್ಗತ್ತಹವಿರಾಧ್ಯನ್ನವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾನೆ

English Translation.

Verily, Indra, through desire of (sacrificial) food, is the devourer (of that which is presented) by (his) worshippers, and overcomes (the adversaries) of his friend in the many-voiced assembly (of men), Indra, the faithful (performer of his promise), commending (the piety) of his worshipper, approves of the (offered) food.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸಮರೈ-ಸಮರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಮರ್ತ್ಯರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸಮರೈ ಶಬ್ದವು ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩.೯) ಯುದ್ಧವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಮರೈಃ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಶೈಃ ಸಹ ವರ್ತತ ಇತಿ ಸಮರೈಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ಯಾವಾಗಲೂ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಾನವರು ಗುಂಪುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಸಮರೈ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಸಮರೈಚಿತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಜಯಾರ್ಥಕವಾದ ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವಾಗ ನಿಯತವಾಗಿ ಸಮರೈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಗ್ರಾಮವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕೇವಲ ಸಮರೈ ಶಬ್ದವಿರುವಾಗ ಯುದ್ಧವೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ನಿಯತವಾಗಿರಬೇಕಾಗಲ್ಲ. ಮುರೈಯಿಂದಿಗೆ (ಮನುಷ್ಯರೊಂದಿಗೆ) ಕೂಡಿರುವುದು ಯುದ್ಧರಂಗಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಯಜ್ಞವೂ ಆಗಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯೋ ವಾಂ ಯಜ್ಞೋ ನಾಸತ್ಯಾ ದವಿಷ್ಣಾ ನೈತಬ್ರಹ್ಮಾ ಸಮರ್ಯೋ ಽ ಭವಾತಿ |

(ಋ ಸಂ ೭-೭೦-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಗ್ರೂಪೈರ್ಮತೈಃ ಸಹಿತಃ ಯಜ್ಞಕರ್ತಾ ಯಜಮಾನಃ ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದರಂತೆಯೇ ಮರ್ತ್ಯಯುಕ್ತವಾದ ಯಜ್ಞವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಯ ಶಬ್ದವು ಸಂಗ್ರಾಮ ಪರಾಜಯವಾಗಿಯೇ ಅಧಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಆ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿದೆ ಯೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ,

ವಿನಾಚಿ ಸಮರ್ಯೇ ಎನ್ನುವಾಗ, ಸಮರ್ಯೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಂಗ್ರಾಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ, ಆಗ ವಿನಾಚಿ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ವಿವಿಧಪರಸ್ಪರಾಹ್ವಾನಧ್ವನಿಯುಕ್ತೇ | ಪರಸ್ಪರ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ ಎಂಬರ್ಥವೂ, ಸಮರ್ಯೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞೇ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ವಿನಾಚಿ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ವಿವಿಧಸ್ತೋತ್ರಶಸ್ತ್ರಧ್ವನಿಯುಕ್ತೇ-ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿ ಧ್ವನಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಂಬರ್ಥವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ ಮಿತ್ರಿಣಃ ಅಭಿಭೂತ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಸಂಗ್ರಾಮಾರ್ಥ ದಲ್ಲಿಯಾದರೆ, ಮಿತ್ರಿಣಃ ಸಹಾಯವತಃ ಅಪಿ (ಯಜಮಾನಸ್ಯ) ಶತ್ರುನ್ ಅಭಿಭವತಿ | ಯಜಮಾನನ ಶತ್ರು ಗಳು ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮಿತ್ರರೊಡಗೂಡಿದ್ದರೂ ಸಹ ಸೋಲಿಸಬಹುದೆಂದೂ, ಅಲ್ಲದೇ ಯಜ್ಞಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಾದರೆ, ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಮಿತ್ರಿಗಾದಿ ಮಿತ್ರರೊಡಗೂಡಿದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗುತ್ತಾನೆಂದೂ ಅರ್ಥ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸತ್ರಾಕರಃ—ಸತ್ರಾ ಶಬ್ದವು ಸತ್ಯ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ ೩-೧೩) ಸತ್ರಾಚಿತ್, ಸತ್ರಾಸಹ ಎಂಬುದೂ ಸಹ ಕಾರ್ಯದ ಅಥವಾ ಫಲದ ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ರಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸರ್ವದಾ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ಸಹ ಹೇಳಿದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ತುವಿಗ್ರಯೇ ವಹ್ಯಯೇ ದುಷ್ಪರೀತನೇ ಸತ್ರಾಸಾಹೇ ನಮ ಇಂದ್ರಾಯ ವೋಚತ |

(ಋ. ಸಂ ೨-೨೧-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವದಾ ಅಭಿಭವಿತ್ರೇ ಅಥವಾ ಮಹತಃ ಅಭಿಭವಿತ್ರೇ ಎಂದು ವಿನಯಿಸಿ ಸರ್ವದಾ ಎನ್ನುವಾಗಲೂ ಸಹ ನಿಯತವಾಗಿಯೂ, ಓಂದು ಸಲವೂ ತಪ್ಪದೆಯೂ ಶತ್ರುನಿಗ್ರಹವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸತ್ಯಾರ್ಥವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

! ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿನಾ—ನಿಪಾತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಸ್ರವಸ್ಯಾ—ಸುಸ್ರ ಅತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮೇಚ್ಚಾದಲ್ಲಿ ಕೃಚ್. ಅಸ್ರತೈಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚಂಪದಮೇಲೆ ಅಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸ್ರಾಂ ಸುಲುಕ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘ.

ಪ್ರಖಾಚಃ—ಖಾದ್ಯ ಭಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು ನಂದಿಗ್ರಹ ಸಚಾದಿಭ್ಯೋ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿತ್ರಿಣಃ—ಮಿತ್ರಮಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಮಿತ್ರಿ ತಸ್ಯ ಮಿತ್ರಿಣಃ. ಅತೆ ಇನಿಲೆನೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಸರ್ಧದಲ್ಲಿ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಷ್ಪಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಮರ್ಯೇ—ಮೃದ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ ಧಾತು ಛಂದಸಿನಿಷ್ಟಕೃ ದೇವಹೂಯ—(ಪಾ ಸೂ. ೩-೧-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯದಂತವಾಗಿ ನಿವಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪೃಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಮತೇ—ಸ್ವರ್ಜ್ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು ಲಟ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಆವಾದೇಶ. ಅತಿಹಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿನಾಚಿ—ನಿವಿಧಾಃ ವಾಚಃ ಯಸ್ಮಿನ್. ತಸ್ಮಿನ್. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸತ್ರಾಕರಃ—ಡುಕೃಜ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಪಚಾದಿನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಶೇಷ ಪಷ್ಪಿ ಸಮಾಸ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಖೆ ||

ತ್ವಯಾ ವಯಂ ಮುಘವನ್ನಿಂ ದ್ರ ಶತ್ರೂನಭಿ ಷ್ಯಾಮು ಮಹತೋ ಮಾನ್ಯಮಾನಾನ್ |

ತ್ವಂ ತ್ರಾತಾ ತ್ವಮು ನೋ ವೃಧೇ ಭೂರ್ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಪದಪಾರಃ ||

ತ್ವಯಾ | ವಯಂ | ಮುಘವನ್ | ಇಂದ್ರ | ಶತ್ರೂನ್ | ಅಭಿ | ಸ್ಯಾಮು | ಮಹತಃ | ಮನ್ಯಮಾನಾನ್ |

ತ್ವಂ | ತ್ರಾತಾ | ತ್ವಂ | ಊಂ ಇತಿ | ನಃ | ವೃಧೇ | ಭೂಃ | ವಿದ್ಯಾಮು | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮುಘವನ್ನನವನ್ನಿಂದ್ರ ಶ್ವಯಾ ಸಹಾಯೇನ ವಯಂ ಯಜಮಾನಾ ಮಹತೋ ಮನ್ಯಮಾನಾನತಿಬಲಾನವಧ್ಯಾನ್ಮನ್ಯಮಾನಾ ಇತ್ಯುನಭಿ ಷ್ಯಾಮು | ಅಭಿಭವಿತಾರೋ ಭವೇಮು | ಹೇ ಇಂದ್ರ

ತ್ವಂ ಶ್ರಾತಾ ತ್ವಮೇವಾಸ್ತಾಕಂ ರಕ್ಷಕಃ | ಅತಸ್ತುಮು ತ್ವಮೇವ ನೋಽಸ್ತಾಕಂ ವೃಥೇ ಧನಾದಿ-
ವರ್ಧನಾಯ ಭೂಃ | ಭವ | ವಿದ್ಯಾಮೇತ್ಯಾದಿ ಗತಂ ||

! ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ |

ಮುಘವನ್—ಧನವಿಶಿಷ್ಟನಾದ | (ಹೇ)ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಯಾ—ಸಹಾಯ ಭೂತ
ನಾದ ನಿನ್ನಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ | ವಯಂ—ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಾದ ನಾವು | ಮಹತಃ ಮನ್ಯಮಾನಾನ್—ಅತಿಬಲಾಢ್ಯ
ರೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವ | ಶತ್ರುನ್—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಅಭಿಷ್ಯಾಮು—ಸೋಲಿಸುವವರಾಗುತ್ತೇವೆ | ಹೇ ಇಂದ್ರ—
ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನೇ | ಶ್ರಾತಾ—[ನಮಗೆ]ರಕ್ಷಕನು | [ಅದುದರಿಂದ]ತ್ವಂ ಉ—ನೀನೇ | ನಃ—ನಮ್ಮ |
ವೃಥೇ—ಧನಾದಿವೃದ್ಧಿಗೆ | ಭೂಃ—ಆಗು | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವೃಜನಂ—ಬಲವನ್ನೂ | ಜೀರದಾನಂ—
ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮು—ಪಡೆಯೋಣ.

! ಭಾವಾರ್ಥ |

ಎಲೈ ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನೇ ನಮಗೆ ರಕ್ಷಕನು, ನಿನ್ನ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ, ಅತಿಬಲಾಢ್ಯರು
ಅವಧ್ಯರು ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಸೋಲಿಸಿದಿವು, ನಮಗೆ ಧನಾದಿ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ,
ಆಹಾರ, ಬಲ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation.

By you, opulent Indra, may we overcome our mighty and formida-
ble enemies . you are our protector : may you be propitious to our pros-
perity, that we may thence obtain food, strength, and long life.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮುಘವನ್—ಮುಘಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯) ಈ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರಕ
ನಿರ್ವಚನವು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ.

“ಮುಘಮಿತಿ ಧನನಾಮಧೇಯಂ ಮಂಹತೇರ್ವಾನಕರ್ಮಣಃ” (ನಿ. ೧-೭)

ದಾನಾರ್ಥಕವಾದ ಮಂಹ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಮುಘ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಧನವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆಂದು
ವಿವರಿಸಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರಕರು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿನ—

ನೂನಂ ಸಾ ತೇ ಶ್ರುತಿ ವರಂ ಜರಿತ್ರೇ ದುಹೀಯಾದಿಂದ್ರ ದಕ್ಷಿಣಾ ಮುಘೋನೀ |

ಶಿಶ್ವಾ ಸ್ತೋತ್ರೈಭ್ಯೋ ಮಾತಿ ಧಗ್ ಭಗೋ ನೋ ಬೃಹದ್ವದೇಮ ವಿದಥೇ ಸುವೀರಾಃ |

(ಮು ಸಂ. ೨-೧೧-೨೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಮುಘೋನೀ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಅದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ
ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಮುಘ ವನ್ನು ಉಕ್ತೋಣದರಿಂದ ಮುಘವಾ ಎಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ

ಪರ್ಯಾಯವಾದ ಪದವಾಗಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಮುಘನಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಇಂದ್ರನೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಇಂದ್ರನು ಅಸುರಾದಿಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರಿಂದಲೂ, ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಮುಖನೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರವಿರುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಸ ಉ ವಿವ ಮುಖಃ ಸ ವಿಷ್ಣುಃ | ತತ ಇಂದ್ರೋ ಮುಖವಾನಭವನ್ಮುಖನಾನ್ಲ ವೈ ತಂ ಮುಘನಾ
ನಿಶ್ಯಾ ಚಕ್ಷತೇ ಪರೋಕ್ಷಂ ಪರೋಕ್ಷಕಾಮಾ ಹಿ ದೇವಾಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೧-೧-೧೩)

ಮುಖವೇ ವಿಷ್ಣುವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಇಂದ್ರನು ಇಂತಹ ಮುಖವಂತನಾದುದರಿಂದಲೂ, ಇಂತಹ ಮುಖವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಮುಘನಂತನೆಂದು ಪರೋಕ್ಷಕಾಮಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಮುಘನಚ್ಚಬ್ಧವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಅಲ್ಲದೆ,

ಇಂದ್ರಾವಿಷ್ಣೋ ದ್ವಂಹಿತಾಃ ಶಂಬರಸ್ಯ ನವ ಪುರೋ ನವತಿಂ ಚಿ ತ್ಸುಭಿಶ್ಚಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೯೯-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಅಸುರರ ಹನನವನ್ನು ಮಾಡಿದನೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಮುಘನಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಸ್ಯಾಮ್—ಆಸ ಭುವಿ ಧಾತು ಲಬ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅಭಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಸರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತಾಭ್ಯಾಂಸ್ರಿಯಾಚ್ ಪರಃ (ಪಾ ಸೂ ೮-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹತಃ—ಬೃಹನ್ನತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನ್ಯಮಾನಾನ್—ಮನು ಅವಬೋಧನೇ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ. ಶಾನ್ತಚಾದೇಶ. ಕ್ಯನ್ ಏಕರಣ. ಅನೇಮುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇನ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ರಾ—ತ್ರೈಬ್ ಪಾಲನೇ. ಧಾತು ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆದೇ ಚಿ ಉಪದೇಶೀತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧ ೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಥೇ—ವೃಥು ವರ್ಧನೇ. ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚತುರ್ಥಿಃ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚಿ-ಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂಃ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಡಧದಲ್ಲಿ ಲುಬ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೫ ||

ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಪೂರ್ವೀರಹಮಿತಿ ಷಡ್ಭಂ ಪಂಚದಶಂ ಸೂಕ್ತಂ ತ್ರೈಷ್ಠುಭಂ | ಉಪಾಂಶ್ಯಾ ಬೃಹತೀ |
 ಅತ್ರ ತ್ರೆಯಾಣಾಂ ದ್ವೈಚಾನಾಂ ಲೋಪಾಮುದ್ರಾಗಸ್ತ್ರೈಶ್ಚಿಷ್ಟೈದ್ಯಷ್ಟಾತ್ತ ಏವರ್ಷಯಃ |
 ಸೂಕ್ತಪ್ರತಿಸಾದ್ಯೋಽರ್ಥೋ ರಶಿದೇವತಾ | ಅಶ್ವಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಪೂರ್ವೀಃ ಷಡ್ವಾಯಾಪತ್ಯೋ-
 ಲೋಪಾಮುದ್ರಾಯಾ ಅಗಸ್ತ್ರೈಶ್ಚ ಚೈ ದ್ವೈಚಾಭ್ಯಾಂ ರತ್ಯರ್ಥಂ ಸಂವಾದಂ ಶ್ರುತ್ಯಾಂತೇವಾಸೀ
 ಬ್ರಹ್ಮಚಾರ್ಯಂತ್ಯೇ ಬೃಹತ್ಯಾದೀ ಅಪಶ್ಯದಿತಿ || ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು — ಪೂರ್ವೀರಹಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತನೂರನೆಯ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದಲ್ಲ ಆರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ರನು ಮುಷಿಯು , ತ್ರಿಷ್ಠುಪ್ ಭಂದಸ್ಸು. ಆದರೆ ಕೊನೆಯ ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಕು ಎಂದರೆ ಐದನೆಯ ಋಕ್ಕು ಬೃಹತೀ ಭಂದಸ್ಸುವು ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಎರಡೆರಡು ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಎಂದರೆ ೧-೨ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯೂ ೩-೪ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಅಗಸ್ತ್ರನೂ, ೫-೬ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಅಗಸ್ತ್ರ ಶಿಷ್ಯನೂ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಆಯಾ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಅವರೇ ಮುಷಿಗಳು. ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಮಾಡ ಬ್ರಹ್ಮಿರುವ ರತಿ ಎಂಬ ವಿಷಯನೇ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ದೇವತೆಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ— ಪೂರ್ವೀಃ ಷಡ್ವಾಯಾ-ಪತ್ಯೋಲೋಪಾಮುದ್ರಾಯಾ ಅಗಸ್ತ್ರೈಶ್ಚ ಚೈ ದ್ವೈಚಾಭ್ಯಾಂ ರತ್ಯರ್ಥಂ ಸಂವಾದಂ ಶ್ರುತ್ಯಾಂತೇವಾಸೀ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರ್ಯಂತ್ಯೇ ಬೃಹತ್ಯಾದೀ ಅಪಶ್ಯದಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಎಂದರೆ ಪೂರ್ವೀರಹಂ ಎಂಬ ಆರು ಋಕ್ಕಿನ ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ೧-೪ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ದಂಪತಿಗಳಾದ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆ ಮತ್ತು ಅಗಸ್ತ್ರಮುಷಿಗೆ ರತಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ಇವರ ಶಿಷ್ಯನು ಕೇಳಿದ ವಿಷಯವು ೫-೬ ನೇ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ೫ ನೇ ಋಕ್ಕು ಮಾತ್ರ ಬೃಹತೀ ಭಂದಸ್ಸುವು ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಠುಪ್ ಭಂದಸ್ಸುವು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

ಸೂಕ್ತ—೧೭೯

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೩ || ಸೂಕ್ತ—೧೭೯ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೨೨ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂಶ್ಯ—೩ ||

|| ಮುಷಿ—೧-೨, ಲೋಪಾಮುದ್ರಾ, | ೩-೪, ಅಗಸ್ತ್ರಃ | ೫-೬, ಅಂತೇವಾಸೀ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರೀ ||

|| ಭಂದಃ—೧-೪, ೬, ತ್ರಿಷ್ಠುಪ್ | ೫ ಬೃಹತೀ |

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕಃ ||

ಪೂರ್ವೀರಹಂ ಶರದಃ ಶಶ್ರಮಾಣಾ ದೋಷಾ ವಸ್ತೋರುಷ್ಸೋ ಜರಯಂತೀಃ |

ಮಿನಾತಿ ತ್ರಿಯಂ ಜರಿಮಾ ತನೂನಾಮಪ್ರೂ ನು ಪತ್ತೀರ್ವೃಷಣೋ ಜಗಮ್ಯುಃ ||

|| ಶಬ್ದಸಾರಃ ||

ಪೂರ್ವಿಣಃ | ಅಹಂ | ಶರದಃ | ಶಶ್ರಮಾಣಾ | ದೋಷಾಃ | ವಸ್ತ್ರೋಃ | ಉಷಸಃ | ಜರಯಂತೀಃ |
ಮಿನಾತಿ | ತ್ರಿಯಂ | ಜರಿಮಾ | ತನೂನಾಂ | ಅಸಿ | ಊಂ ಇತಿ | ನು | ಪತ್ನೀಃ | ವೃಷಣಃ | ಜಗಮ್ಯುಃ ||

|| ಸಾಮಾನ್ಯಭಾಷ್ಯಂ ||

ಲೋಪಾಮುದ್ರಾಹ |

ಹೇ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಅಹಂ ಲೋಪಾಮುದ್ರಾ ಪೂರ್ವಿಣಃ ಶರದಃ ಪುರಾತನಾನಸಂಖ್ಯಾತಾನ್ದಂವತ್ಸರಾನ್ ದೋಷಾ ರಾತ್ರೀರ್ವಸ್ತ್ರೋರಹಾನಿ ತಥಾ ದೇಹಂ ಜರಯಂತೀರುಷಸ ಉಷಃಕಾಲಾಂಕ್ಶ || ಸರ್ವತ್ರಾತ್ಯಂತಕಾಲಸಂಯೋಗೇ ದ್ವಿತಿ ಯೋ || ಅದ್ಯತನಕಾಲಪರ್ಯಂತಂ ಬಹುಸಂವತ್ಸರಂ ಕಾರ್ತಿಸ್ವೀನತ್ಯಚ್ಚುಶ್ರೂಷಯಾ ಶಶ್ರಮಾಣಾ ಶ್ರಾಂತಾಭೂವಂ | ಇದಾನೀಂ ತು ಜರಿಮಾ ಜರಾ ತನೂನಾಮಂಗಾನಾಂ ತ್ರಿಯಂ ಸೌಂದರ್ಯಂ ಮಿನಾತಿ | ಹಿನಸ್ತಿ | ಏವಮಪಿ ನಾನುಗೃಹ್ಯಾ ಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪ್ಯೂ ನು | ಅಸಿಃ ಸಂಭಾವನಾಯಾಂ | ಉ ಇತ್ಯವಧಾರಣೇ | ನ್ವಿತಿ ವಿಕರ್ತೇ | ಇದಾನೀಮಪಿ ಕಿಂ ಸಂಭಾವನೀಯಂ | ಲೋಕೇ ಹಿ ಪತ್ನೀಃ ಸ್ತ್ರಿಯೋ ವೃಷಣಃ ಸೇಕ್ತಾರಃ ಪುರುಷಾ ಜಗಮ್ಯುಃ | ಗಚ್ಛೇಯುಃ | ಸಂಭೋಗಂ ಕುರ್ಯುಃ | ಅತೋ ಮಾಂ ಕಿಮಿತ್ಯವಮನ್ಯಸೇ | ಇದಾನೀಮಪಿ ವಾ ಸಂಭಾವಯೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ ಅಗಸ್ತ್ಯ—ಎಲೈ ಅಗಸ್ತ್ಯನೇ) | ಅಹಂ—ನಾನು (ಲೋಪಾಮುದ್ರೆ ಎಂಬುವಳು) | ಪೂರ್ವಿಣಃ—ಪುರಾತನವಾದ | ಶರದಃ—ಅನೇಕ ಸಂವತ್ಸರಗಳ | ದೋಷಾಃ—ರಾತ್ರಿಗಳ | ವಸ್ತ್ರೋಃ—ಹಗಲುಗಳ | (ಮತ್ತು) ಜರಯಂತೀ -ದೇಹವನ್ನು ಜೀರ್ಣಮಾಡುವ | ಉಷಸಃ—ಉಷಃಕಾಲಗಳ (ಪರ್ಯಂತ) | ಶಶ್ರಮಾಣಾ—(ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದರಲ್ಲಿ) ಶ್ರಾಂತಳಾಗಿದ್ದೇನೆ | (ಈಗಲಾದರೋ) ಜರಿಮಾ—ಮುಪ್ಪು | ತನೂನಾಂ—ಅಂಗಾಂಗಗಳ | ತ್ರಿಯಂ -ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು | ಮಿನಾತಿ—ಹಿಂಸಿಸುತ್ತದೆ (ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆ) | ಅಸಿ ಊ ನು—ಈಗ ಏನುತಾನೇ ಮಾಡಲಿ? (ಲೋಕೇ ಹಿ—ಲೋಕದಲ್ಲಿಯಾದರೋ) | ಪತ್ನೀಃ—ಪತ್ನಿಯ ರನ್ನು | ವೃಷಣಃ—ರೀತಿಸೇಚಕರಾದ ಪತಿಗಳು | ಜಗಮ್ಯುಃ—(ಸಂಭೋಗಾರ್ಥವಾಗಿ) ಪ್ರಾಪ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ.—ಎಲೈ ಅಗಸ್ತ್ಯನೇ, ನಾನು ಈಗ ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಹಗಲು, ರಾತ್ರಿ, ಉಷಃಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಅವಿಶ್ರಾಂತಳಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ಜೀರ್ಣಕಳಾಗಿದ್ದೇನೆ, ಈಗಲಾದರೋ ಮುಪ್ಪು ನನ್ನ ಅಂಗಾಂಗಗಳ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುತ್ತಲಿದೆ, ಈಗ ಏನುಮಾಡಲಿ? ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾದರೋ ಪುರುಷರು ಸಂಭೋಗಾರ್ಥವಾಗಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪತ್ನಿಯರನ್ನು ಸಮಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ. (ನೀನು ಮಾತ್ರ ಇನ್ನೂ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ)

English Translation.

(Lopamudra),—Many years have I been serving you diligently, both day and night, and through mornings, bringing on old age : decay now impairs the beauty of my limbs - what, therefore, is now (to be done) : let husbands approach their wives.

¶ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು :

ಮ. ಸಂ. ೧-೧೭೯ ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಗೂ ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆಯು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮತೌ ಸ್ನಾತಾಮ್ನುಷಿರ್ಭಾರ್ಯಾಂ ಲೋಪಾಮುದ್ರಾಂ ಯಶಸ್ವಿನೀಂ |

ಉಪಜಲ್ವಿತುಮಾರೇಭೇ ರಹಃಸಂಯೋಗಕಾಮ್ಯಯಾ ||

ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಸಾ ತೈಬ್ರವೀದ್ಯಗ್ಭ್ಯಾಂ ಪೂರ್ವೀರಿತಿ ಚಿಕೀರ್ಷಿತಂ |

ರಿರಂಸುಸ್ತಾಮುಭಾಗಸ್ತ್ಯ ಉತ್ತರಾಭ್ಯಾಮತೋಷಯತ್ ||

ವಿದಿತ್ವಾ ತಪಸಾ ಸರ್ವಂ ತಯೋರ್ಭಾವಂ ರಿರಂಸತೋಃ |

ಶ್ರುತ್ವೈನಃ ಕೃತವಾನಸ್ವಿ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರ್ಯುತ್ಪಮೇ ಜಗೌ || (ಬೃ. ದೇ ೪-೫೭ ರಿಂದ ೫೯)

ಮತುಸ್ನಾನಾನಂತರ ತನ್ನ ಭಾರ್ಯೆಯಾದ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯೊಂದಿಗೆ ಸಂಯೋಗವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಅವಳೊಂದಿಗೆ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದನು ಅವಳೂ ಸಹ, “ಪೂರ್ವೀರದಂ ಶರದಃ” (ಮ. ಸಂ. ೧-೧೭೯-೧), ಮತ್ತು “ಯೇ ಚಿದ್ಧಿ ಪೂರ್ವೇ” (೧-೧೭೯-೨) ಎಂಬ ಎರಡು ಋಕ್ಯುಗಳಿಂದ ಅವಳ ಉದ್ದಿಶ್ಯವನ್ನು ನಿವೇದನ ಮಾಡಿಕೊಂಡಳು. ಆಗ ಅಗಸ್ತ್ಯನು, “ನ ಮೃಷಾ ಶ್ರಾಂತಂ” (೧-೧೭೯-೩) ಮತ್ತು “ನದಸ್ಯ ಮಾ ರುಧತಃ” (೧-೧೭೯-೪) ಎಂಬ ಎರಡು ಋಕ್ಯುಗಳಿಂದ ತನ್ನ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನೂ ಅವಳಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ, ಅವಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿದನು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಶಿಷ್ಯನು ಇವರಿಬರರ ಸಂಭೋಗಾಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ತನ್ನ ತಪಃಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅರಿತನು. ಆಗ ಅವನಿಗೆ ಈ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುದು ಪಾಸಕಾರ್ಯವೆಂಬರಿವುಂಟಾಗಿ ತಾನೂ ಸಹ “ಇಮಂ ನು ಸೋಮಂ” (೧-೧೭೯-೫) ಮತ್ತು “ಅಗಸ್ತ್ಯಃ ಖನಮಾನಃ” (೧-೧೭೯-೬) ಎಂಬ ಎರಡು ಋಕ್ಯುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿದನು ಎಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ದೋಷಾಃ; ವಸ್ತೋಃ; ಎಂಬ ಈ ಎರಡು ಪದಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷಾಃ ಎಂಬುದು ರಾತ್ರಿ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (೧ ೩-೯) ಮತ್ತು ವಸ್ತೋಃ ಎಂಬುದು ಅಹರ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಈ ಎರಡು ಪದಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ನಿರುತ್ತಕಾರರು ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯಲ್ಲಿನ,

ಕುಹಸ್ವಿದ್ಧೋಷಾ ಕುಹ ವಸ್ತೋರಶ್ವಿನಾ ಕುಹಾಭಿಸಿತ್ವಂ ಕರತಃ ಕುಹೋಷತಃ |

ಕೋ ವಾಂ ತಯುತ್ವಾ ವಿಧವೇವ ದೇವರಂ ಮರ್ಮಂ ನ ಯೋಷಾ ಕೃಣುತೇ ಸಧಸ್ಥ ಆ ||

(ಮ. ಸಂ ೧೦-೪೦-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ದೋಷಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಾತ್ರಿಯೆಂದೂ, ವಸ್ತೋ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹಗಲೆಂದೂ ಅರ್ಥ ನಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಶರದಃ—ಶರಚ್ಛೃತಾ ಅಸ್ಯಾನೋಷಧಯೋ ಭವಂತಿ | ಶೀರ್ಣಾ ಅಪ ಇತಿ ನಾ |

(ನಿ. ೪-೨೫)

ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಓಸಧಿಗಳು ಅಭಿವೃದ್ಧಿವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆಯೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ನೀರುಗಳು ಒಣಗಿಹೋಗುತ್ತವೆ ಯೆಂದಾಗಲಿ ಶರತ್ಕಾಲವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಪದವು ಕೇವಲ ಒಂದು ಕಾಲವೆಂದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ, ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಷಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ ಈ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಾಹರಿಸಿರುವ (ನಿ ೪-೨೫)

ದೀರ್ಘಾಯುರಸ್ಯಾಯಃ ಪತಿರ್ಜೀವಾತಿ ಶರದಃ ಶತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೨೯)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶರದಃಶತಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ನೂರು ಸಂವತ್ಸರವೆಂದರ್ಥ.

ವೃಷಣಃ—ವೃಷನ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗತಕ್ಕ ಪದಗಳಿಗಿರುವ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ, ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಆ ಸ್ವಯೋಗಗಳ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ (ಋ ಸಂ. ೧-೨೭-೨) ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಸೇಚನಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಪುನಾನ್ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಪೂರ್ವೀಃ—ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲಾಧ್ಯನೋರತ್ಯಂತಸಂಯೋಗೇ ದ್ವಿತೀಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಂದಿದೆ.

ಶಶ್ರಮಾಣಾಃ—ಶ್ರಮು ತಪಸಿ ಯೇದೇ ಚ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯ ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಘಂಠಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ರುವಿಕರಣ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಅಟ್ ಕುಪ್ಪಾಜ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಸ್ತೋಃ—ವಶ ನಿವಾಸೇ. ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೋಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಜರಯಂತೀಃ—ಜ್ಞಾನ್ ವಯೋಹಾನೌ ಧಾತು. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಶಕ್ತ ಬಂದಾಗ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗತ್ತಾ ದುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ಜನೀಜ್ಞಾನ್ ಕ್ವ ಸುರಂಜೋಮಂತಾಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಮಿಶಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೯೨) ಎ. ಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಲಸಾರ್ಥಧಾತುಕವು ಅನು ದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮಿನಾತಿ—ಮಿನ್ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ. ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ಪಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಜರಿಮಾ—ಜ್ಯಷ್ ವಯೋಹಾನಾಂ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಔಪಾದಿಕ ಇಮನಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಗಮ್ಯುಃ—ಗಮ್‌ಽಽಙ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲಿಡ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಉಸಾದೀಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವವಿಕರಣ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

§ ಸಂಹಿತಾವಾಚಃ §

ಯೇ ಚಿದ್ಧಿ ಪೂರ್ವ ಋತಸಾಪ ಆಸನ್ತಾಂ ಕಂ ದೇವೇಭಿರವದನ್ತುತಾನಿ |

ತೇ ಚಿದನಾಸುರ್ನಹ್ಯಂತಮಾಪುಃ ಸಮೂ ನು ಪತ್ತೀರ್ವ್ಯಷಭಿರ್ಜಗಮ್ಯುಃ || ೨ ||

§ ಪದಪಾಠಃ §

ಯೇ | ಚಿತ್ | ಹಿ | ಪೂರ್ವೇ | ಋತ್ವಸಾಪಃ | ಆಸನ್ | ಸಾಕಂ | ದೇವೇಭಿಃ | ಅವದನ್ | ಋತಾನಿ |

ತೇ | ಚಿತ್ | ಅವ | ಅಸುಃ | ನಹಿ | ಅಂತಂ | ಅಪುಃ | ಸಂ | ಊಂ ಇತಿ | ನು | ಪತ್ತೀಃ | ವ್ಯಷಭಿಃ |

ಜಗಮ್ಯುಃ || ೨ ||

§ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ §

ಸಾ. ತಮೇಹವಾ ||

ಹೇ ಪತೇಗ್ರಸ್ತೃ ಯೇ ಚಿದ್ಧಿ ಯೇಽಙ್ ತು ಪೂರ್ವೇ ಪುರಾತನಾ ಋತಸಾಪಃ ಸತ್ಯಸ್ಯಾಪಯು-
ತಾರೋ ವ್ಯಾಪ್ತುವಾನಾ ಮಹರ್ಷಯ ಆಸನ್ ತೇ ದೇವೇಭಿರ್ದೇವೈಃ ಸಾಕಂ ಸಹರ್ಷಾಣಿ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯಾ-
ನ್ಯವದನ್ | ವದಂತಿ | ಯೇ ಮಹತ್ತಪೋ ಯಜ್ಞಂ ನಾನುತಿಷ್ಠಂತಿ ಯೇ ಚಿ ದೇವನಾಕ್ಯಾಣಿ
ದೇವಸ್ತೃತಿರುಪಾಣಿ ವದಂತಿ ತೇ ಚಿತ್ | ಚಿದಸ್ಯರ್ಥೇ | ತೇ ಚಿದನಾಸುಃ | ಅವಕ್ರಿಸಂತಿ ರೇತಃ ||
ಸ್ಯತಿರುಸಸ್ಯಸ್ತೋ ವಿನೋಚಿನೇ ವರ್ತತೇ || ತೇ ನಹ್ಯಂತಮಾಪುಃ | ನ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮಚಿಯಾದೀರಂತಂ
ಪ್ರಾಪ್ತುವನ್ | ಬ್ರಹ್ಮಚಿಯಮನಿಷಿದ್ಧತುರ್ಕಾಲಗಮನಮುಪಿ ಕುರ್ವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಪತ್ತೀಃ
ಪತ್ಯಶ್ಚ ತಸ್ಯಮಾನಾನ್ವಷಭಿರ್ಭೋಗವರ್ಷಕೈಃ ಪತಿಭಿಃ ಸಹ ಸಮೂ ನ ಜಗಮ್ಯುಃ | ಉ ನಿತ್ರಿ
ಪೂರಣಾ | ಸಂಗೆಚ್ಚೇರನ್ | ಅತಸ್ತನ್ಮಂ ಕಥಂ ಮಾಂ ನಾನುಭವಸೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

§ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ §

(ಹೇ ಅಗಸ್ತೃ— ಎಲೈ ಅಗಸ್ತೃನೇ) | ಯೇ ಚಿತ್ ಹಿ—ಯಾವ | ಪೂರ್ವೇ—ಪುರಾತನರಾದ |
ಋತಸಾಪಃ— (ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನೂ ಆಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ) ಸತ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಮಹರ್ಷಿಗಳು |

ಅಸನ್—ಇದ್ದರೋ | (ಯೇ—ಯಾರು) | **ದೇವೇಭಿಃ ಸಾಕಂ**—ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ | **ಋತಾನಿ**—ಸತ್ಯವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು (ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು) **ಅವದನ್**—ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರೋ (ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದರೋ) | **ತೇ ಚಿತ್** ಅಂತಹ ಮಹರ್ಷಿಗಳೂ ಕೂಡ | **ಅವಾಸುಃ**—ರೇತೋ ವಿಸರ್ಜನೆಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು | (ತೇ—ಅವರು) | **ಅಂತಂ**—(ತಮ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದ) ಅಂತವನ್ನು | ನ ಹಿ **ಅಪುಃ**—ಪ್ರಾಪ್ತರಾಗಿಲ್ಲ | (**ತಥಾ**—ಹಾಗೆಯೇ) | **ಪತ್ನೀಃ**—(ತಪಸ್ಸಿನಿಗಳಾದ) ಪತ್ನಿಯರೂ | **ವ್ಯಸಭಿಃ**—ಭೋಗವರ್ಷಕರಾದ ಪತಿಗಳೊಡನೆ | **ಸಂ ಊ ನು ಜಗಮ್ಯುಃ**—ಸಂಭೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ರಸ್ಥನೇ, ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರೂ, ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ತತ್ತ್ವವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದವರೂ ಆದ ಪುರಾತನ ಮಹರ್ಷಿಗಳೂ ಕೂಡ ಪ್ರಜೋತ್ಪಾದನೆಗಾಗಿ ಸಂಭೋಗಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು ; ಆದರಿಂದ ಅವರ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯನೋ ಹೋಗಿಲ್ಲ, ತಪಸ್ಸಿನಿಯರಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರೂ ತಮ್ಮ ಪುರುಸರೊಡನೆ ಸಂಭೋಗಿಸಿದಾರೆ, (ಆದರೂ ನೀನು ಮಾತ್ರ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡಿಲ್ಲ).

English Translation

The ancient sages, disseminators of truth, who, verily, conversed of truths with the gods, begot (progeny), nor thereby violated (their vow of continence), therefore should wives be approached by their husbands.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇದರ ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯ ಅಗ್ರಸ್ಥನನ್ನು ಕುರಿತು ತನ್ನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾಳೆ. ತನ್ನ ಪತಿಗೆ ತನ್ನ ಕಾಮವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ ಆದರೆ ಆ ಕಾಮಾಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದ ತನ್ನ ಧರ್ಮಕ್ಕಾಗಲೀ ಅಥವಾ ತನ್ನ ಪತಿಯ ಧರ್ಮಕ್ಕಾಗಲಿ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಲೋಪವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲು ಹಿಂದಿನ ಮುಷಿಗಳ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಹೇಗೆ ಮಹರ್ಷಿಗಳೂ ಕೂಡ ಕಾಮವನ್ನು ಜಯಿಸಲಾಗಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಯಾವ ರೀತಿ ಅದು ಮಾನವನಿಗೆ ಸಹಜವಾದ ಇಚ್ಛೆಯೆಂತಲೂ ಅವನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲೇಬೇಕೆಂದೂ ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಯೇ ಚೇತ್ ಋತಸಾಪಃ ಅಸನ್, ಯೇ ದೇವೇಭಿಃ ಸಾಕಂ ಋತಾನಿ ಅವದನ್, ತೇ ಚಿತ್ ಅವಾಸುಃ ಯಾರು ಋತಸಾಪೆಗಳಾಗಿದ್ದರೋ, ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಯಾರು ಋತವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೇ ನುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದರೋ ಅಂತಹ ಪುರಾತನರಾದ ಮುಷಿಗಳೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಕಾಮಸಂತ್ಯಸ್ತಿಗಾಗಿ ಪತ್ನಿಯರೊಡಗೂಡುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯು ತನ್ನ ಪತಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ ಅವನ ಸಂಗವನ್ನು ಬಯಸುತ್ತಾಳೆ. **ಋತಸಾಪಃ, ಋತಾನಿ** ಎಂಬ ಪದಗಳು ಸೂಚಿಸುವ ಅರ್ಥವನ್ನು, ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗಮನಿಸಬೇಕು. **ಋತ** ಶಬ್ದವು ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಭೌತಿಕತತ್ತ್ವವನ್ನೂ ಮತ್ತು ನೈತಿಕವಾದ ನಿಯಮವನ್ನೂ ತೋರಿಸತಕ್ಕ ಪದವಾಗಿದೆ. ದೇವಮಾನವಾದಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸಹ ಈ ಮತದ ಪಥವನ್ನೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದರ ನಿಯಮವನ್ನೇ ಪಾಲಿಸಬೇಕೆಂದು ವೈದಿಕ ಮತದ ಸಾರಾಂಶ. ಇಂತಹ ತತ್ತ್ವಜ್ಞರೂ, ನಿಯಮಪಾಲಕರೂ ಆದ ಮುಷಿಗಳೂ ಸಹ ಕಾಮಸಂತ್ಯಸ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದರೆಂಬುದೇ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯ ವಾದ

ಋತಸಾಪಃ, ಋತಾನಿಃ—ಋತಶಬ್ದವನ್ನು ನಿರುತ್ತಕಾರರು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೩. ೯) ಆದರೂ ಸಹ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಋತಶಬ್ದವು ಬರುವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಸತ್ಯಂ ವಾ ಯಜ್ಞಂ ವಾ ಎಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೪-೧೯) ಇತ್ಯಾದಿ ಸಾಯಣರೂ ಸಹ ಋತಸಾಪಃ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಯಜ್ಞಸ್ತೃತಃ ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸತ್ಯಜ್ಞಾಃ ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಋತಶಬ್ದವು ವಿಶ್ವನಿಯಮವನ್ನೇ ವರ್ಣಿಸತಕ್ಕ ಪದವಾಗಿದೆ “Standing, as it does inter alia, for impersonal Order or Law, pervading the physical and moral world and sustaining alike the worlds of the gods and nature, the concept of the Rita may be said to have created a land-mark in the history of Vedic thought and culture” ವೈದಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಋತಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಭಾವವು ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆಯೆಂದು ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ Eggeling ಎಂಬ ಅಂಗ್ಲ ಪಂಡಿತನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಸೂಚಿಸುವ ಭಾವಗಳನ್ನೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಸರಿಬೀಲಿಸಬೇಕಾದುದು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ

ಮುಕ್ಲಂತಿಯ ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಪದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಅಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಮಹದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ,

ರಾಜಂತಮಧ್ವರಾಣಾಂ ಗೋಸಾಮೃತಸ್ಯ ದೀದಿವಿಂ | ವರ್ಧಮಾನಂ ಸ್ತೇ ದಮೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧-೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಋತಸ್ಯ ಗೋಸಾಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಋತಸ್ಯ ಸತ್ಯಸ್ಯಾವಶ್ಯಂಭಾವಿನಃ ಕರ್ಮಫಲಸ್ಯ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಯಾಸ್ಕರೂ ಸಹ ಸತ್ಯ ವೆಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿ ಇದಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನಿತ್ತಿದ್ದಾರೆ

Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಋತಶಬ್ದದ ಮೂಲಾರ್ಥವನ್ನೂ ಅದರ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಯನ್ನೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರಥಮತಃ ಋತವು ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿಗಳ ಸಂಚಾರಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸತಕ್ಕ ಪದವಾಗುತ್ತೆಂದೂ, ಕ್ರಮವಾಗಿ ಆ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿಗಳ ಚ್ರಮಣವನ್ನನುಸರಿಸುವ ಆಯನಮತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಯಜ್ಞ ಯಾಗಾದಿಗಳ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಈ ನಿಯಮವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವುದಾದ್ದರಿಂದ ಕೊನೆಗೆ ಇದೇ ಪದವು ಪ್ರಕೃತಿನಿಯಮ ಅಥವಾ ಧರ್ಮವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವ ಪರ್ಯಾಯಪದವಾಯಿತು, Keith ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಇದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

“In the physical world there rules a regular order ಋತ, which is clearly an inheritance from the physical, it is an easy step to the conception of the ಋತ, in the moral world” .

“ The term for Cosmic order, ಋತ and its opposite ಅನ್ಯತ express also moral order as in the dialogue of Yama and Yami. ಋತ forbids and

doubtless also commands positive action. ಋತ is more than truth. ಸತ್ಯ Law is denoted by ಧರ್ಮ, which denotes that which supports and that which is supported , It applies like ಋತ to all aspects of the world, to the sequence of events in Nature, to the sacrifice and to man's life "

ಭೌತಿಕ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವನಿಯಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಋತೆ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಆ ನಿಯಮವು ಸೂಚಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಮಾನವನ ನೈತಿಕ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲೂ ಸಹ ಋತೆ ಮತ್ತು ತದ್ವಿರೋಧಿಯಾದ ಅನ್ಯತೆ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಮಾನವನ ನೈತಿಕನಿಯಮ ಮತ್ತು ಅನೈತಿಕವಾದ ವ್ಯವಹಾರ ಇವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಮಾನವನ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮವು ಭೌತಿಕ ಮತ್ತು ನೈತಿಕ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗಿರದಕ್ಕೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದರಿಂದ ಋತವು ಯಜ್ಞ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಸತ್ಯಪರ್ವಾಯವಾದ ಪದವೂ ಆಗಿದೆ ಅಥವಾ ಸತ್ಯಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂಬುದೇ ಮೇಲಿನವಾಕ್ಯಗಳ ಸಾರಾಂಶವಾಗಿದೆ.

ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಲಿ ಋತಾಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಋತದಿಂದಲೇ ವ್ಯಾಪ್ತರಾಗಿಯೂ ಆಗಿದ್ದಾರೆಂಬ ವರ್ಣನೆಯು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪದೇ ಪದೇ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಭಾವವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಅಂಶವು ವಿಶವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ

ಹಂಸಃ ಶುಚಿಷದ್ವಸುರಂತರಿಕ್ಷಸದ್ವೋಶಾ ವೇದಿಷದತಿಥಿದುರೋಣಸತ್ |

ನ್ಯಷದ್ವರಸದ್ವತಸದ್ವೋಮಸದಬ್ಜಾ ಗೋಜಾ ಋತಜಾ ಅದ್ರಿಜಾ ಋತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೪೦-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವನಿಯಮವು ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಗೂ ಅದರದರ ನಿಯತವಾದ ಸ್ಥಾನವು ಋತೆ ದಿಂದ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ—ಆದಿತ್ಯನ ಸ್ಥಾನವು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ, ಹೋತೃವಿನ ಸ್ಥಾನವು ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಅತಿಥಿಯ ಸ್ಥಾನವು ಗೃಹದಲ್ಲಿಯೂ ನಿಯಮಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಋತದ ಸ್ಥಾನವು ವಾತ್ರ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾಗಿದೆ. ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾನವರಲ್ಲಿಯೂ, ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಆದಿತ್ಯನ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೂ, ಪರ್ವತಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಋತವು ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ವಿಶ್ವದಲ್ಲೂ ಹರಡಿಕೊಂಡಿದೆ, ಎಂಬುದೇ ಈ ಮಂತ್ರದ ವರ್ಣನೆಯಾಗಿದೆ. ಇದು ವಿಶ್ವದ ಆಧೈತಿಕ ಮತ್ತು ನೈತಿಕ ತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಸನ್ನಿವೇಶವಾಗಿದೆ ಈ ಋತದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ Bloomfield ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

“ If therefore an ethics of the Rig veda, rooted in the concept of Ritaf be at all conceded, it is not to be construed as an ethics o, naturalism with its apotheosis of la bete humaine. It provides in the stricter sense, an ethics in accordance with the highest human

idial which was destined to realise all its ethical implications in the Law of ಕರ್ಮ. Of that there is surely no room for misgivings; for accredited exponents of the philosophy and history of religion, like Pfleiderer, view the Rita and Karma of the Hindus as more or less hyphenated in their nature, and classify them on grounds of functional similarity, with the Nemesis of the Greeks, the Ashavaista of the Persians and the Tao of the Chinese”

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಈ ನಾಟ್ಯಗಳೂ ಸಹ ಋತುವು ವಿಶ್ವನಿಯಮವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವ ತತ್ತ್ವದ್ದೋ ತಕವಾದ ಪದವೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಇದರಂತೆಯೇ ಬೇರೆ ಜನಾಂಗಗಳ ನಂಬಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವ Nemesis, Tao ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳು ತಿಳಿಸುವ ಭಾವವನ್ನೇ ಇದೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದಂಶವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು ಋತು ಶಬ್ದವು ಅನೇಕ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವನಿಯಮವೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡುವುದು ಉಚಿತವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿವೇಶ ಕೃತುಗುಣವಾಗಿ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಒಂದರಡುಡುಡು ಹರಣೆಗಳೊಡನೆ ಈ ಪದದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿ ಶ್ರಯಂತಾವ್ಯುತಾವ್ಯಧೋ ದ್ವಾರೋ ದೇವೀರಸಶ್ಚತಃ | ಅಹ್ಯಾ ನೂನಂ ಚ ಯಜ್ಞವೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೇವೀದ್ವಾರರೆಂಬ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಋತಾವ್ಯಧರೆಂದು ಕರೆದಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ರಕ್ಷಣೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಋತವು ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಸರ್ವಾಯುಪದವಾಗಿರಲೇಬೇಕು. ಮತ್ತು,

ನಮಸ್ಯತ ಹವ್ಯದಾತಿಂ ಸ್ಯಧ್ಯರಂ ದುವಸ್ಯತ ದಮ್ಯಂ ಜಾತವೇದಸಂ |

ರಥೀರ್ಯತಸ್ಯ ಬೃಹತೋ ವಿಚರ್ಷಣಿರಗ್ನಿದೇವಾನಾಮುಭವತ್ಪುರೋಹಿತಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೨-೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಋತಕ್ಕೆ ರಥಿಯೆಂದು ವರ್ಣಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಇಲ್ಲಿ ಋತವೆಂದರೆ ಯಜ್ಞವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗಿ ಬೇಕು. ಅದಲ್ಲವೇ ಬೇರೆಯರ್ಥಮಾಡಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ,

ಸಸಸ್ಯ ಯದ್ವಿಯುತಾ ಸಸ್ಮಿನ್ನೂಧಸ್ಸೃತಸ್ಯ ಧಾಮುನೈಯಂತ ದೇವಾಃ |

ಮಹಾ ಅಗ್ನಿನಮಸಾ ರಾತಹವ್ಯೋ ವೇರಧ್ಯರಾಯ ಸದಮಿದ್ಯತಾವಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೭-೭)

ಎಂಬ ಋತಿನಲ್ಲಿ ಎರಡುನಿಧನಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಋತಸ್ಯ ಧಾಮು ಮತ್ತು ಋತಾವಾ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾದ ಋತಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಉದಕವೆಂದೂ, ಎರಡನೆಯದಾದ ಋತಾವಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಋತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವಾನ್ ಎಂದೂ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಋತಸ್ಯ ಧಾಮು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಯೋನಿಃ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞವೆಂಬುದಾಗಿಯೂ ಋತಾವಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವಾನ್ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮಾನವರಿಗೂ ಸರ್ವ್ವರ

ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೆಳೆಸತಕ್ಕ ಯಜ್ಞವೇ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ವಿಶ್ವನಿಯಮವನ್ನು ಪಾಲಿಸತಕ್ಕದ್ದಾದುದರಿಂದ **ಋತವು** ಯಜ್ಞಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಸತ್ಯಕ್ಕೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಪದವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಋತಮೃತೇನ ಸಸಂತೇಷಿದಂ ದಕ್ಷಮಾಲಾತೇ | ಅದ್ರುದಾ ದೇವೌ ವರ್ಧೇತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫ ೬೮-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಋತದಿಂದ ಋತವನ್ನು ಬೆಳೆಸತಕ್ಕವರು ಎಂದು ಮಿತ್ರಾನುರಣನನ್ನು ಪ್ರಶಸ್ತಿಸಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯವು ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞವನ್ನೂ, ಯಜ್ಞಾತ್ಮಕವಾದ ಸತ್ಯವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವುದಾಗಿದೆ. “ಯಜ್ಞೇನ ಯಜ್ಞಮುಯಂತ ದೇವಾಃ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಭಾವವೇ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವನಿಯಮವನ್ನು ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞವು ಪಾಲಿಸುತ್ತದೆಯಾದುದರಿಂದ ಋತವು ಈ ಎರಡು ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವ ಪದವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಋತಪಾಲಕರಾದ ಮಿತ್ರಾನುರಣಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಋತಕ್ಕೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ, ಯಾವ ಯಾವ ದೇವತೆಗಳು ಋತಾವೃಧರು ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನೂ ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ)

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಲೋಪಾನುದ್ರಿಯು ತನ್ನ ಪತಿಯಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಸಂಗವನ್ನು ಚಿಕ್ಕಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಪಾಲಕರೂ, ಯಜ್ಞಪಾಲಕರೂ, ಯಜ್ಞದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪಡೆದವರೂ ಆದ ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಕಾನುಸಂತ್ಯಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದರು. ಮಾನವನ ಕಾನುವು ಮಾನವನಿಗೆ ಸಹಜವಾದ ಇಚ್ಛೆಯಾದುದರಿಂದಲೂ ಅದನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸದಿದ್ದರೆ ಅಪ್ಪಾಭಾವಿಕವಾದ ವರ್ತನೆಯಾಗುವುದೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿ ಪತಿಯ ಸಂಗವನ್ನು ಬಯಸುತ್ತಾಳೆ. ಇದೇ ಆನುಪೂರ್ವಿಯಲ್ಲೆ ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ಮುಂದೆ ಯಮಯಮಿಯರ ಸಂಭಾಷಣದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಮಿಯು ಸಹೋದರನಾದ ಯಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಋತನಿಯಮವನ್ನನುಸರಿಸಿ ನಡೆದ ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಕಾನುಸಂತ್ಯಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದರು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ,

ಯೇ ಚಿತ್ತೂರ್ವ ಋತಸಾಪ ಋತಾನಾನ ಋತಾವೃಧಃ |

ಋತ್ಯೂನ್ ತಪಸ್ವತೋ ಯಮ ತಾಕ್ವಿದೇನಾಪಿ ಗೃಪ್ತತಾತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೫೪-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಯಮನ ಸಂಗವನ್ನು ಬಯಸುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ, ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಪತ್ನಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ನ್ಯಾಯವಾದುದರಿಂದ ಪತಿಯಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಅದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು, ಸಹೋದರಿಯಾದ ಯಮಿಯು ಸಹೋದರನಾದ ಯಮನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಅದು ಅನ್ಯತಿಕವಾದ ವ್ಯವಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಋತಸಾಪಃ—ಆಪಲ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸಕಾರವು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸನ್—ಹಿ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವದನ್—ನದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ. ಧಾತು. ಲಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗನಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಅಡಾಗನುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸುಃ—ಷೋಕಕರ್ಮಣಿ. ಧಾತು ಅವ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಬಿಡುವುದು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಬ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿ ಬಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಪುಃ—ಆಪ್ ಲ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಹಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪತ್ನೀಃ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್- (ಪ್ರಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ ಪರಮಾದಾಗ ಪೂರ್ವ ಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನ ಮೃಷಾ ಶ್ರಾಂತಂ ಯದವಂತಿ ದೇವಾ ವಿಶ್ವಾ ಇತ್ಸ್ಮಧೋ ಅಭ್ಯಶ್ನವಾವ |

ಜಯಾನೇದತ್ರ ಶತನೀಥಮಾಜಿಂ ಯತ್ಸ್ಮಯಂಚಾ ಮಿಥುನಾವಭ್ಯಜವ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ನ | ಮೃಷಾ | ಶ್ರಾಂತಂ | ಯತ್ | ಅವಂತಿ | ದೇವಾಃ | ವಿಶ್ವಾಃ | ಇತ್ | ಸ್ಪೃಧಃ | ಅಭಿ | ಅಶ್ನವಾವ |

ಜಯಾವ | ಇತ್ | ಅತ್ರ | ಶತನೀಥಂ | ಅಜಿಂ | ಯತ್ | ಸ್ಮಯಂಚಾ | ಮಿಥುನಾ | ಅಭಿ | ಅಜಾವ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಗತ್ಯಸ್ತಾಮಾಹ ||

ಭೋಃ ಪತ್ನಿ ತ್ವಯಾ ಮಯಾ ನ ಮೃಷಾ ಶ್ರಾಂತಂ | ವ್ಯರ್ಥಂ ನೈವ ಖಿನ್ನಮಾವಾಭ್ಯಾಂ | ಯದ್ಯಸ್ತಾದ್ದೇವಾ ಅವಂತಿ ರಕ್ಷಂತಿ ತಪೋಭಿಃ ಪ್ರೀತಾ ದೇವಾಃ | ವಿಶ್ವಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಸ್ಪೃಧೋಽಭ್ಯಶ್ನವಾವ | ಅಭಿತೋ ವ್ಯಾಪ್ತುಯಾವ | ಆತ್ಮಾಸ್ತಿಸ್ಸಂಸಾರೇ ಶತನೀಥಮಪರಿಮಿತಭೋಗಪ್ರಾಪ್ತಿಸಾಧನಮಾಜಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತಿಂ ಪರಸ್ವರಂ ಜಯಾವ | ಜಯಲಕ್ಷಣಂ ಸುರತಸಂಗ್ರಾಮಂ ನಾ ಜಯಾವ | ಯದ್ಯಸ್ತಾತ್ಸ್ಮಯಂಚಾ ಸಮ್ಯಕ್ಪರಸ್ವರಂ ಗಚ್ಛಂತಾ ಪ್ರಜಯಂತಾ ನಾ ಮಿಥುನಾ ಮಿಥುನಾ ಸ್ತ್ರೀಪುರಷರೂಪಾ ಸಂತಾವಭ್ಯಜಾವ | ತ್ವಂ ಜಾಹಮಸಿ ಪರಸ್ವರಮುಭಿಜಯಾನೇತ್ಯೇವಂ ತಯೋಕ್ತಂ ಸಂಭೋಗಂ ಸಂಭಾವಯಾಮಾಸ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಭೋಃ ಪತ್ನಿ—ಎಲೈ ಪತ್ನಿಯಾದ ಲೋಪಾಮುದ್ರಿಯೇ | ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣ | ದೇವಾಃ—ದೇವತೆಗಳು | ಅವಂತಿ—(ನಮ್ಮ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ತೃಪ್ತರಾಗಿ) ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೋ | (ತತ್—ಆದುದರಿಂದ) |

ಮೃಷಾ—ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ | ನ ಶ್ರಾಂತಂ—(ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಂದ) ಶ್ರಮವು ವಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ | ವಿಶ್ವಾಃ—ಎಲ್ಲಾ | ಸ್ಪೃಧಃ ಇತ್—ಅಭೀಷ್ಟಗಳನ್ನೂ | ಅಭಿ ಅಶ್ನನಾವ—ಹೊಂದೋಣ | ಅತ್ರ—ಈ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ | ಮಿಥುನಾ - ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರಂತೆ | ಸಮ್ಯಂಜಾ—ಜೆನ್ನಾಗಿ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತರಾಗಿ | ಯತ್ ಅಭಿ ಅಜಾವ— (ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಜಯಿಸಿದರೆ) ಅಥವಾ ಜೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರೆ | ತತನೀಥಂ—ಅಪರಿಮಿತ ಭೋಗಪ್ರಾಪ್ತಿ ಸಾಧನವಾದ | ಅಜಿಂ—ಪರಸ್ಪರಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು | ಜಯಾವ—ಪಡೆಯುತ್ತೇನೆ | [ಅಥವಾ ಅಜಿಂ— ಸುರತರೂಪ ಸಂಗ್ರಾಮವನ್ನು | ಜಯಾವ ಇತ್—(ನಾವಿಬ್ಬರೂ) ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಜಯಿಸೋಣ.]

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಪತ್ನಿಯೇ, ಲೋಪಾಮುದ್ರಿಯೇ, ನಮ್ಮ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ತೃಪ್ತರಾದ ದೇವತೆಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಅವರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಅಭೀಷ್ಟಗಳನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತೇವೆ, ಆದುದರಿಂದ ನಾವು ಪಟ್ಟಶ್ರಮವು ವ್ಯರ್ಥವೆನ್ನಬೇಡ. ಮತ್ತು ಈ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ, ಪತಿಪತ್ನಿಯರಾದ ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಪರಸ್ಪರ ಮಿಳಿತರಾಗಿ ಜೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರೆ, ಅಪರಿಮಿತ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಬಹುದು. (ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಸುರತರೂಪಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಭೋಗರೂಪ ಜಯವನ್ನು ಗಳಿಸೋಣ)

English Translation

(Agastya)—Penance has not been practised in vain : since the gods protect us, we may indulge all our desires . in this world we may triumph in many conflicts, if we exert ourselves mutually together.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಲೋಪಾಮುದ್ರಿಗೆ ತನ್ನ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವಳು ಇಚ್ಛಿಸಿದಂತೆ ಅವಳೊಡನೆ ಸಂಗಮಾಡಲು ತನ್ನ ಒಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಶೇಷವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಈ ಸಂಭಾಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಮವನ್ನೇ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿಲ್ಲ. ಧಾರ್ಮಿಕವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲಾ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅದರಿಂದ ದೇವತಾತ್ಯಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಅವರ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದೇ ಅನಂತರ ಈ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾನೆ ಅದರಲ್ಲೂ ಇನ್ನೊಂದಂಶವನ್ನೂ ಗಮನಿಸತಕ್ಕದ್ದು. "ನ ಮೃಷಾ ಶಾಂತಂ" ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲು ನಾವು ಪಟ್ಟ ಶ್ರಮವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳುವಾಗ ದೇವತಾ ತೃಪ್ತಿಯು ಪುನಃ ಮಾನವನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಎಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರತಿಫಲಗಳಲ್ಲಿ ಐಹಿಕ ಸುಖವೂ ಒಂದಾದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹದ್ದಾರಾ ಸಂಪಾದಿತವಾಗತಕ್ಕ ಐಹಿಕ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲು ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಸ್ಪೃಧಃ—ಸ್ಪೃಧೆ ಶಬ್ದವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸಂಗ್ರಾಮನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಪರಿಸಿದ್ಧಾರೆ ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ಪೃಧ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದರೆ ಅಗ ಅಪೇಕ್ಷೆಯೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಾಮನಿರೋಧವು ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿಣವಾದ ಸಂಧನವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ.

ಅಜಿಂ—ಅಜಯನಸ್ಯಾಜವನಸ್ಯೇತಿ ವಾ (ನಿ. ೯-೨೩) ಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಸ್ಥಾನವೆಂಬುದರಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ವೇಗವಾದ ಸ್ಥಾನವೆಂಬುದರಿಂದಾಗಲಿ ಸಂಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಅಜಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಪದವನ್ನು ವಿನಯವಾಗಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಬುಕ್ಕಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿರುವ

ನೈಕ್ಯಂ ದಯೆನ್ನು ಪಯಂತೆ ಏನಮನೋಹಯನ್ ವ್ಯಷಭಂ ಮಧ್ಯ ಆಜೇಃ |

ತೇನ ಸೂಭವಂ ತತವತ್ಸಹಸ್ರಂ ಗವಾಂ ಮುದ್ಗಲಃ ಪ್ರಥನೇ ಜಿಗಾಯ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೦೨-೫)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಸಿ ಇಲ್ಲಿರುವ ಆಜೇಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮೇಲಿನ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸಾಯಾರು ಎರಡರ್ಥವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಅಜಿಂ ಪರಸ್ಪರಸ್ತಾಪ್ತಿಂ ಎಂದೂ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಸುರತೆರೂಪಸಂಗ್ರಾಮಂ ವಾ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶ್ರಾಂತಮ್—ಶ್ರಮು ತಪಸಿ ಪೇದೇ ಚ. ಧಾತು ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಂತಿ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ವ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ತಾಸ್ಯ ದಾನುತ್ರೇತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಅಶ್ವನಾವ—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಪ್ರೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ. ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಯಾವ—ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಉತ್ತಮ ಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ತತನೀಭಮ್—ಣೀಜ್ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಹನಿಕುಷಿನೀರಮಿಕಾತಿಭ್ಯಃ ಕ್ಲನ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಲನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರೈಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಮ್ಯಂಜಾ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನ ಓಕಾರ ವಿಭಕ್ತಿಯೇ ಆಕಾರಾದೀಶ.

ಅಜಾವ—ಅಜಿ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ ಯದ್ವ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನದಸ್ಯ ಮಾ ರುಧತಃ ಕಾಮ ಅಗನ್ತಿ ತ ಅಜಾತೋ ಅಮುತಃ ಕುತಶ್ಚಿತ್ |

ಲೋಸಾಮುದ್ರಾ ವೃಷಣಂ ನೀ ರಿಣಾತಿ ಧೀರಮಧೀರಾ ಧಯತಿ ಶ್ವಸಂತಂ || ೪ ||

| ಪದಪಾಠಃ |

ನದಸ್ಯ | ಮಾ | ರುಧತಃ | ಕಾಮಃ | ಅ | ಅಗನ್ | ಇತಃ | ಅಜಾತಃ | ಅಮುತಃ | ಕುತಃ | ಚಿತ್ |

ಲೋಸಾಮುದ್ರಾ | ವೃಷಣಂ | ನೀ | ರಿಣಾತಿ | ಧೀರಂ | ಅಧೀರಾ | ಧಯತಿ | ಶ್ವಸಂತಂ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಥ ಚತುರ್ಥ್ಯಾಪ್ಯಗಸ್ತ್ಯ ಆಹ ||

ಹೇ ಜಾಯೇ ನದಸ್ಯ ನದನಸ್ಯ ಐವಶಬ್ದಯಿತುರ್ಜಪಾಧ್ಯಯನಕರ್ತೂ ರುಧತೋ ರೇತೋ ನಿರೋದ್ಭುರ್ಜಯಮಾಸ್ತಿ ತಸ್ಯ || ಉಭೇ ಕರ್ಮಣಿ ಷಷ್ಠ್ಯಾ || ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಂ ಮಾಂ ಕಾಮ ಅಗನ್ | ಅಗಮತ್ | ನದನಸ್ಯ ಮಾ ರುಧತಃ ಕಾಮ ಅಗಮದಿತಿ ನಿರುಕ್ತಂ | ೫-೨ | ಕಸ್ಯ ಹೇತೋರಿತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಇತಸ್ತತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಂ ಗಮನಿಮಿತ್ತಾತ್ ತಥಾಮುತೋ ವಸಂತಾದಿಕಾಲಾತ್ ಕುತಶ್ಚಿತ್ಪ್ರಾರಣಾದಾಜಾತಃ ಸರ್ವತ ಉತ್ಪನ್ನಃ | ಯದ್ವಾ | ಇತ ಏತಲ್ಲೋಕಜನಿತಾದಮುತೋ ಲೋಕಾಂತರಜನಿತಾದ್ವಾ ಕುತಶ್ಚಿನ್ನಿಮಿತ್ತಾತ್ಪ್ರಾಮಾತ್ | ಕಥಮಿತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಇಯಂ ಲೋಸಾಮುದ್ರಾ ವೃಷಣಂ ರೇತಸಃ ಪ್ರವರ್ತಕಂ ಮಾಂ ನೀ ರಿಣಾತಿ | ನಿತರಾಂ ಗಚ್ಯತು | ಕಿಂಚಿ ಧೀರಂ ಧೀಮಂತಂ ನಿಯಮಾದವಿಚಾಲಿಸಂ ಶ್ವಸಂತಂ ಮಹಾಪ್ರಾಣಂ ಮಹಾಬಲಮಧೀರಾ ಕಾಶರೈಷಾ ಯೋಷಿದ್ಧಯತಿ | ಉಪಭುಂಕ್ತಾಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ಜಾಯೇ-ಎಲೈ ಪತ್ನಿಯೇ) | ನದಸ್ಯ-(ಜಪಾಧ್ಯಯನರೂಪ) ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವವನೂ | ರುಧತಃ-ರೇತೋನಿರೋಧವನ್ನಾ (ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವನ್ನಾ) ಚೆರಿಮುತ್ತಿರುವವನೂ (ಆದ) | ಮಾ-ನನ್ನನ್ನು | ಇತಃ-(ನಿನ್ನ ಸಂಗಮರೂಪವಾದ) ಈ ಕಾರಣದಿಂದ | ಅಮುತಃ-(ವಸಂತಾದಿಕಾಲರೂಪವಾದ) ಆ ಕಾರಣದಿಂದ | ಅಥವಾ ಕುತಶ್ಚಿತ್-ಮತ್ತಾವುದೋ ಕಾರಣದಿಂದ | [ಅಥವಾ ಇತಃ-ಈ ಲೋಕದಿಂದ ಜನಿತವಾದ | ಅಥವಾ ಅಮುತಃ ಪರಲೋಕಜನಿತವಾದ | ಕುತಃ ಚಿತ್-ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಕಾರಣದಿಂದ |] ಅಜಾತಃ-ಉತ್ಪನ್ನವಾದ | ಕಾಮಃ-ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯು | ಅ ಅಗನ್-ಉತ್ಪನ್ನವಾಗದೆ | (ಇಯಂ) ಲೋಸಾಮುದ್ರಾ-ಈ ಲೋಸಾಮುದ್ರೆಯು | ವೃಷಣಂ-ರೇತಃಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ನನ್ನನ್ನು | ನೀ ರಿಣಾತಿ-ಸಮಾಸಿಸುತ್ತಾಳೆ (ಸಮಾಸಿಸಲಿ) | ಕಿಂಚಿ-ಮತ್ತು | ಅಧೀರಾ-ಕಾಶರಕಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು | ಧೀರಂ-ಧೀಮಂತನೂ | ಶ್ವಸಂತಂ-ಮಹಾಬಲಶಾಲಿಯೂ (ಆದವನನ್ನು) | ಧಯತಿ-ಉಪಭೋಗಿಸುತ್ತಾಳೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ : ||

ಎಲೈ ಲೋಪಾಮುದ್ರಿಯೇ, ಜಪಾಧ್ಯಯನಾಸಕ್ತನೂ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವ್ರತನಿಷ್ಠನೂ ಆದ ನನ್ನಲ್ಲಿ, ನಿನ್ನ ಸಾಮಾನ್ಯಜನಿತವೋ ಅಥವಾ ಮತ್ಪ್ರಾಪ್ತವುದೋ ಕಾರಣದಿಂದ ಕಾಮವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ, ಅದುದರಿಂದ ರೇತಸ್ಪೇಷ ಕನಾದ ನನ್ನನ್ನು ಸವಾಸಿಸು, ಎಂತಹ ಜ್ಞಾನಿಯೂ, ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಆದರೂ ಪುರುಷನನ್ನು ಕಾತಕಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು ವಿಕಲಚಿತ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ.

English Translation.

Desire, either from this cause or from that, has come upon me whilst engaged in prayer and suppressing (passion) : let Lopamudra approach her husband : the unsteady female beguiles the firm and resolute man.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಲೋಪಾಮುದ್ರಿಗೆ ಪುನಃ ಭರವಸೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ತನ್ನ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

“ನದಸ್ಯ ಮಾ ರುಧತಃ ಕಾಮ ಅಗಮತ್ | ಸಂರುದ್ಧಪ್ರಜನನಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಣಿ ಇತ್ಯೇಷಿ-
ಪುತ್ರಾ ವಿಲಸಿತಂ ವೇದಯಂತೇ || (ನಿ. ೫-೨)

ಆತ್ಮಸಂಯಮಿಯಾದ ಋಷಿಯೊಂದಿಗೆ ನಾನು ವಿವಾಹಿತಳಾಗಿ ಅವನ ನಿಷ್ಕಾಮವಾದ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರಳಾಗಬೇಕಾಯಿತು. ಅವನಿಗೆ ಕಾಮೇಚ್ಛೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಅವನು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾಗಿಯೇ ಇದ್ದಾನೆ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಋಷಿಪುತ್ರಿಯು ತನ್ನ ದುಃಖವನ್ನು ನಿವೇದನಮಾಡಿಕೊಂಡಳು ಎಂದಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಬೃಹದ್ದೇವತಾವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ನಿರುಕ್ತವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ಕೊಂಚ ವೀರೋಧವು ಕಾಣುತ್ತದೆ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ—

ರಿರಂಸುಸ್ತಾಮುಥಾಗಸ್ತ್ಯ ಉತ್ತರಾಭ್ಯಾಮತೋಷಯತ್ |

(ಬೃ. ದೇ. ೪-೫೮)

ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ೩ ಮತ್ತು ೪ ನೇ ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದ ತನ್ನ ಅಭಿಷ್ಠವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಪತ್ನಿಯಾದ ಲೋಪಾಮುದ್ರಿಯನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದನು ಎಂದಿದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ನಿರುಕ್ತವಾಕ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಇದು ಲೋಪಾಮುದ್ರಿಯ ವಾಕ್ಯವೆಂದೂ, ಲೋಪಾಮುದ್ರಿಯು ತನ್ನ ಮನಃಪೇದವನ್ನು ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ನಿರುಕ್ತವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಈ ರೀತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅಗಸ್ತ್ಯಲೋಪಾಮುದ್ರಾಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಸೂಕ್ತಸಂವಾದೇ ಲೋಪಾಮುದ್ರಿಯಾ ಇಯಮಾರ್ಷಂ |
ಸಾ ಅಬ್ರವಿದಗಸ್ತ್ಯಂ ಭರ್ತಾರಮಭಿಪ್ರೇತ್ಯ “ನದಸ್ಯ ನದಸ್ಯ... ..”... | ಇತ್ಯೇವಂ
ವಿಲಸಮಾನಾ ಕಾಮಾರ್ತಾ ಲೋಪಾಮುದ್ರಾ ರಾಜರ್ಷಿಪುತ್ರೀಕಾ | ಏವಂ ಲೋಪಾ-

ಮುದ್ರಾವಾಕ್ಯೇ “ ನದಸ್ಯ ರುಧತೋ ಮಾಮಾಗಮತ್ ಕಾಮಃ ” ಇತಿ ಪ್ರಕರಣಾದ್ಭಿಷಿರ್ನದ-
ಶಬ್ದೇನೋಚ್ಯತೇ ಇತ್ಯುಪಸದ್ಯತೇ ||

(ನಿರುಕ್ತವ್ಯಾಖ್ಯಾ ೫-೨)

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಋಷಿಪುತ್ರಿಯೆಂದೂ, ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ರಾಜರ್ಷಿಪುತ್ರಿಯೆಂದೂ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಇವಳು ಅಗಸ್ತ್ಯಪುತ್ರಿಯೆಂದೂ, ತನಗೆ ಸುಂದರಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು ದೊರಕಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದಿಷ್ಟದಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯನೇ ಇವಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ವಿವರ್ಧರಾಜನಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟುಬಂದನೆಂದೂ ಒಂದು ಕಥೆಯಿದೆ. ಅದು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಬೃಹದ್ದೇವತಾವಾಕ್ಯಗಳಿಸಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾಗಿದೆ.

ತತಃ ಪ್ರವಸಂತಾನಂ ಚಿಂತಯನ್ಸಗವಾನ್ಸಿಷಿ | ಅತ್ಯನಃ ಪ್ರವಸ್ಯಾರ್ಥೇ ನಾಪಶ್ಯತ್ಸದ್ಭಿರಿಂ
ಸ್ತ್ರಿಯಂ || ಸ ತಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಸತ್ಯಸ್ಯ ತತ್ರದಂಗಳಮನುಕ್ರಮಂ | ಸಂಗೃಹ್ಯ ತತ್ರಮೈರಂಗೈರ್ನಿ-
ರ್ಮನೇ ಸ್ತ್ರಿಯಮುಕ್ರಮಂ || ಸ ತಾಂ ವಿವರ್ಧರಾಜಾಯ ಪುತ್ರಕಾಮಾಯ ಕಾಮ್ಯತೇ |
ನಿರ್ಮಿತಾಮಾತ್ಮನೋಽರ್ಥಾಯ ಮುನಿಃ ಸ್ವಾದಾನ್ಮಹಾತಪಾಃ || ಸಾ ತತ್ರ ಜಜ್ಞೇ ಸುಭಗಾ
ವಿದ್ಯುತ್ಸಾದಾಮಿನೀ ಯಥಾ | ವಿಭ್ರಾಜಮಾನಾ ವಪುಷಾ ವ್ಯವರ್ಧತ ಶುಭಾನನಾ ||
ಜಾತಮಾತ್ರಾಂ ಚ ತಾಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ವೈವರ್ಧಃ ಪೃಥಿವೀಪತಿಃ | ಪ್ರದರ್ಷೇಣ ದ್ವಿಜಾತಿಭ್ಯೋ
ನೈವೇದಯತ ಭಾರತ || ಅಭ್ಯನಂದಂತ ತಂ ಸರ್ವೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ವಸುಧಾಧಿಪ | ಲೋಪಾ-
ಮುದ್ರೇತಿ ತಸ್ಯಾಶ್ಚ ಚಕ್ರೀ ನಾಮ ತೇ ದ್ವಿಜಾಃ || ವವೃಧೇ ಸಾ ಮಹಾರಾಜ ದಿಭೃತೀ
ರೂಪಮುಕ್ರಮಂ | ಅಪ್ಸಿನ್ವೋತ್ಸಲಿನೀ ಶೀಘ್ರಮಗ್ರೀರಿವ ಶಿಖಾ ಶುಭಾ | ವೈವರ್ಧಿಂ
ತು ತಥಾಯುಕ್ತಾಂ ಯುವತೀಂ ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ ವೈ ಸಿತಾ | ಮನಸಾ ಚಿಂತಯಾಮಾಸ ಕಸ್ಮಿ
ದದ್ಯಾಮಿಮಾಂ ಸುತಾಂ || ಯದಾ ತ್ವಮನೃತಾಗಸ್ಮೋ ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯೇ ತಾಂ ಕ್ಷಮಾಮಿತಿ |
ತದಾಭಿಗಮ್ಯ ಪ್ರೋನಾಚಿ ವೈವರ್ಧಂ ಪೃಥಿವೀಪತಿಂ || ರಾಜನ್ನಿವೇಶೇ ಬುದ್ಧಿರ್ಮೇ ವರ್ತತೇ
ಪುತ್ರಕಾರಣಾತ್ | ವರಯೇ ತ್ವಾಂ ಮಹೀಪಾಲ ಲೋಪಾಮುದ್ರಾಂ ಪ್ರಯಚ್ಛಿ ಮೇ ||
ಏದಮುಕ್ತಃ ಸ ಮುನಿನಾ ಮಹೀಪಾಲೋ ವಿಚೇತನಃ | ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಯ ಚಾಶಕ್ತಃ
ಪ್ರದಾತುಂ ಚೈವ ನೈಚ್ಯತ || ತತಃ ಸ ಭಾರ್ಯಾಮಭ್ಯೇತೈ ಪ್ರೋನಾಚಿ ಪೃಥಿವೀಪತಿಃ |
ಮರರ್ಷಿರ್ವೀರೈನಾನೇಷ ಕ್ರುಧಃ ಶಾಸಾಗ್ನಿನಾ ದಹೇತ್ || ತಂ ತಥಾ ದುಃಖಂತ ದೃಷ್ಟ್ವಾ
ಸಭಾರ್ಯಂ ಪೃಥಿವೀಪತಿಂ | ಲೋಪಾಮುದ್ರಾಭಿಗಮ್ಯೇದಂ ಕಾಲೇ ವಚನಮಬ್ರವೀತ್ ||
ನ ಮತ್ಕೃತೇ ಮಹೀಪಾಲ ಪೀಡಾಮಭ್ಯೇತುಮರ್ಹಸಿ | ಪ್ರಯಚ್ಛಿ ಮಾಮಗಸ್ತ್ರಾಯ
ತ್ವಾಹ್ಯಾತ್ಮಾನಂ ಮಯಾ ಪಿತೇ || ದುಹಿತುರ್ವಚನಾದ್ರಾಜಾ ಸೋಽಗಸ್ತ್ರಾಯ ಮಹಾತ್ಮನೇ |
ಲೋಪಾಮುದ್ರಾಂ ತತಃ ಸ್ವಾದಾದ್ವಿಧಿಪೂರ್ವಂ ವಿಶಾಂಪತೇ || ಸ್ವಾಸ್ಯ ಭಾರ್ಯಾಮಗಸ್ತ್ಯಸ್ಮ
ಲೋಪಾಮುದ್ರಾನುಭಾಷತ | ಮಹಾರ್ಹಾಣಿವಿಸ್ವಜೈತಾನಿ ವಾಸಾಂಸ್ಯಾ ಭರಣಾನಿ ಚ ||
ತತಃ ಸಾ ದರ್ಶನೀಯಾನಿ ಮಹಾರ್ಹಾಣಿ ತನೂನಿ ಚ | ಸಮುಕ್ಲೇಸರ್ಹ ರಂಭೋರೂರ್ವಸ-
ನಾನ್ಯಾಯತೇಕ್ಷಣಾ || ತತಕ್ಷೀರಾಣಿ ಜಗ್ರಾಹ ವಲ್ಕಲಾನ್ಯಜಿನಾನಿ ಚ | ಸಮಾನವೃತಚೆಯಾರ್ಹ

ಚೇ ಬಭೂವಾಯತಲೋಚನಾ || ಗಂಗಾದ್ವಾರಮುಥಾಗಮ್ಯ ಭಗವಾನ್ಮುಷಿಸತ್ತಮಃ | ಉಗ್ರ-
ಮಾತಿಷ್ಠತೆ ತಪಃ ಸಹ ಪಶ್ಯಾನ್ಮುಕೂಲಯಾ || ಸಾ ಪ್ರೀತ್ಯಾ ಬದುಮಾನಾಚ್ಛೇ ಪತಿಂ
ಸರ್ಯಚರತ್ತದಾ | ಅಗಸ್ತ್ಯಕ್ಕೆ ಸರಾಂ ಪ್ರೀತಿಂ ಭಾರ್ಯಾ ಯಾಮುಗಮುತ್ತಭುಃ || ತತೋ
ಬಹುತಿಥೇ ಕಾಲೇ ಲೋಪಾಮುದ್ರಾಂ ವಿಶಾಂಶತೇ | ತಪಸಾ ದ್ಯೋತಿತಾಂ ಸ್ವಾತಾಂ
ದದರ್ಶ ಭಗವಾನ್ಮುಷಿಃ || ಸ ತಸ್ಯಾಃ ಪರಿಚಾರೇಣ ಶೌಚೇನ ಚಿದಮೇನ ಚ | ಶ್ರಿಯಾ
ರೂಪೇಣ ಚೆ ಪ್ರೀತೋ ಮೃಥುನಾಯಾಜುಹಾವ ತಾಂ ||

(ಮಹಾಭಾರತ, ವನಪರ್ವ, ೯೪-೯೫)

ಅನಂತರ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮುಷಿಯು ಸಂತಾನಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದಿಚ್ಛಿಸಿದನು. ಆದರೆ ತನಗೆ ಅನುರೂಪಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು ಯಾರೂ ದೊರಕಲಿಲ್ಲ. ಅನಂತರ ತಾನೇ ತನಗನುರೂಪಳಾದ ಒಂದು ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಸ್ವಪ್ನಮಾಡಿದನು. ಅವಳನ್ನು ಪುತ್ರೇಚ್ಛೆಯೆಲ್ಲವನ್ನಾದ ವಿವರ್ಧರಾಜನಲ್ಲಿ ವೋಷಣೆಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟನು. ವಿವರ್ಧರಾಜನು ಅವಳನ್ನು ಪಡೆದು ಸಂತುಷ್ಟನಾದನು. ಅವನ ಮಿತ್ರರೆಲ್ಲರೂ ಸಹ ಅವನನ್ನು ಇಂತಹ ಸುಂದರಳಾದ ಪುತ್ರಿಯ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಅಭಿನಂದಿಸಿದರು ಅವಳಿಗೆ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನಿಟ್ಟರು. ಅವಳು ವಿವರ್ಧರಾಜನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ತಾರುಣ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಳು. ಆಗ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಬಂದು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯನ್ನಾಗಿ ಅವಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ವಿವರ್ಧರಾಜನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು ಆಗ ಅವನು ಅದಕ್ಕೆಪ್ಪಪಡಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕೃದ್ಧನಾದ ಮುಷಿಯು ಶಪಿಸಿದಬಹು ದೆಂಬ ಭಯವುಂಟಾಗಿ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಕೇಳಲುಗೋದನು ಆಗ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯೇ ತಂದೆಯ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ತನ್ನನ್ನು ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದಳು ಅನಂತರ ವಿವರ್ಧರಾಜನು ಅವಳನ್ನು ನಿಧಿಪೂರೈಕವಾಗಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಗೆ ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು. ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಪತ್ನಿಯನ್ನಾಗಿ ಪಡೆದನಂತೆ ಅವಳನ್ನೂ ಸಹ ಮುಷಿನಯಮದಲ್ಲಿನವಬೇಕೆಂದಿಚ್ಛಿಸಿ ಅವಳ ಅಭರಣಾದಿಗಳನ್ನು ಕಳೆದು, ಅವಳೂ ಯತಿವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಅವಳು ಪತಿಯ ಮಾತಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ವಲ್ಬಲಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಪತಿಗನುಕೂಲಳಾಗಿದ್ದಳು. ಇಂತಹ ಅನುರೂಪಳಾದ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಪಡೆದು, ಅವಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ಉಗ್ರವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವಳೂ ಸಹ ಪತಿಯ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಗೌರವಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೂ ಅವನನ್ನು ಪಚರಿಸುತ್ತಾ ಅವನಿಗೆ ಸಹಾಯಕಳಾಗಿದ್ದಳು ಒಂದುಸಲ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯು ಮತುಸ್ತಾತಳಾದಾಗ ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಗೆ ಅವಳ ಅತ್ಯಶುದ್ಧಿಯಿಂದಲೂ, ದೇಹಸೌಂದರ್ಯದಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಪತಿ ಪ್ರೇಮದಿಂದಲೂ ತುಷ್ಟನಾಗಿ, ಅವಳೊಡನೆ ಸಂಗವನ್ನು ಬಯಸಿದನು ಎಂದು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕಥೆಯಿದೆ. ಆದರೆ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯು ಕರಿಣವಾದ ತಪಸ್ವಿನಿಂದ ವಿಶ್ವಾಂತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು, ಪತಿಯ ಸಂಗವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸಿದಳು ಎಂದು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನೇ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದನೆಂದಿದೆ. ಉಳಿದ ಕಥೆಯೆಲ್ಲವೂ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ "ಮತುಸ್ತಾತಾಮ್ಯುಷಿಭಾರ್ಯಾಂ ಲೋಪಾಮುದ್ರಾಂ ಯಶಸ್ವಿನೀಂ | ಉಪಜಲ್ಪಿತುಮಾರೇಭೇ ರಹಃಸಂಯೋಗಕಾಮ್ಯಯಾ || ಎಂದಿರುವಂತೆಯೇ ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲೂ ಸಹ "ತಪಸಾ ದ್ಯೋತಿತಾಂ ಸ್ವಾತಾಂ ದದರ್ಶ ಭಗವಾನ್ಮುಷಿಃ" ಎಂದಿದೆ. ಈ ಕಥೆಯ ಅನುಪೂರ್ವಿಯಲ್ಲಿ ವೇದದಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಣನೆಗೂ, ಇತಿಹಾಸದ ವರ್ಣನೆಗೂ ಅಧಿಕವಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮುಷಿಪುತ್ರಾ್ಯವಿಲಸಿತಂ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ

ನದಸ್ಯ—ನದನಸ್ಯ ಜಪತಬ್ಧಯಿತುರ್ಜಸಾಧ್ಯಯನಕತುಃ | ಜಪ, ಸ್ತೋತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವರೂಪದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಮಾಡತಕ್ಕ ಸ್ತುತಿಕರ್ತನ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಋಕ್ವಿನ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

“**ಋಷೀರ್ನದೋ ಭವತಿ ನದತೇಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಣಃ**” (ನಿ. ೫-೨)

ಸ್ತುತಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ನದ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃನ್ನವಾದ ನದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಋಷಿಯೆಂದರ್ಥ. ಋಷಿಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಹೀಗೆಯೇ ಈ ಪದವನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ರಸಂಧವೀರ್ಷಾ ಚ ಯೋಷಣಾ ನದಸ್ಯ ನಾದೇ ಪರಿ ಸಾತು ಮೇ ಮನಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ನದಸ್ಯ, ನಾದೇ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನದಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತುಃ ಎಂದೂ, ನಾದೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಶಬ್ದವೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಪದವಿರುವ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಇರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಉಕ್ಷಂತೇ ಅಶ್ವಾ ಅಶ್ಯ ಇನಾಜಿಷು ನದಸ್ಯ ಕರ್ಣ್ಯಸ್ತುರಯಂತ ಅಶುಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨ ೩೪-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ತಬ್ಧವತೇ ಮೇಘಸ್ಯ | ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಮೇಘದ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ನಿಃ ರಿಣಾತಿ—ರಿಣಾತಿ ಎಂಬ ಪದವು ಗತ್ಯರ್ಥಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಮಾಪಿಸುತ್ತಾಳೆ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು ಒಟ್ಟು ಋಕ್ವಿನ ಅನ್ವಯವನ್ನನುಸರಿಸುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಂದ ಪಠಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಅಗ ಸಮಾಪಿಸುತ್ತಾಳೆಂಬರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ಮತದಂತೆ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯ ವಾಕ್ಯವಾಗಿದ್ದರೆ ಅಗ ದಹಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಈ ಪದವು ಲೋಪಿಸು, ದಹಿಸು ಎಂಬರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಪುರೂಣಿ ದಸ್ಯೋ ನಿ ರಿಣಾತಿ ಜಂಭೈರಾದ್ಯೋಚತೇ ವನ ಅ ವಿಭಾವಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೮-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ದಹಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸಂಯಮಿಯ ಪ್ರೇಮದಲ್ಲಿ ಕಾಮಸಂತ್ಯಗ್ತಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ದಹಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಅದು ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. **ಇತೇ, ಅಮುತೇ** ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೂ ಹೀಗೆಯೇ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನದಸ್ಯ—ಐದ ಅನ್ಯತ್ರೇ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಬಂದಿದೆ.

ರುಧತೆ—ರುಧಿರ ಆವರಣೇ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರುದೇಶ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಸಖ್ಯೇ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತತುರನುನೋನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮ್‌ರಹಿತವಾದ ಶತ್ರುವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಗನ್—ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತಾ. ಧಾತು. ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತೆಕ್ಶ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಬದುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ ದೀರ್ಘಾತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಸಿಗೆ ಲೋಪ. ಮೋ ನೋ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಮಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜಾತಃ—ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಾಂತಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಿಣಾತಿ—ರಿ ಗತಿರೇಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ-ಪ್ಪಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ ಸೂ ೬-೩-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಧೀರಾ—ನಜ್ ತಪ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ. ತೆಪ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಯತಿ—ಧೇಟ್ ಪಾನೇ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ತಿಪ್ ಪರವಾದಾಗ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಆಯಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ವಸಂತಮ್—ಶ್ವಸ ಪಾಣನೇ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರುದೇಶ. ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. | ೪ ||

| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಇನುಂ ನು ಸೋನುಮಂತಿತೋ ಹ್ರತ್ಸು ಸೀತಮುಪ ಬ್ರುವೇ |

ಯತ್ತೀನಾಗಶ್ಚಕ್ರನಾ ತತ್ಸು ನ್ಯುಳತು ಪುಲುಕಾಮೋ ಹಿ ಮುತ್ಯಃ || ೫ ||

| ಪದಪಾಠಃ |

ಇನುಂ | ನು | ಸೋನುಂ | ಅಂತಿತಃ | ಹ್ರತ್ಸು | ಸೀತಂ | ಉಪ | ಬ್ರುವೇ |

ಯತ್ | ಸೀಂ | ಅಗಃ | ಚಕ್ರಮು | ತತ್ | ಸು | ನ್ಯುಳತು | ಪುಲುಕಾಮಃ | ಹಿ | ಮುತ್ಯಃ || ೫ ||

೪ ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ |

ಅಥಾನಯೋದ್ವಂದ್ಯೋಃ ಸಂಭೋಗಸಂಲಾಪಂ ಶ್ರುತ್ವಾ ತತ್ಪ್ರಾಯಸ್ಕಿತ್ತಂ ಚಿಕೀರ್ಷುರು-
ತ್ತರಾಭ್ಯಾವಾಹ | ಅನಯೋರ್ವಿನಿಯೋಗಃ ಶ್ವನಕೇನೋಕ್ತೇಃ | ಇಮಂ ನು ಸೋಮಮಿತ್ಯೇತೇ
ದ್ವೇ ಯಜಾ ಪ್ರಯತೋ ಜಪನ್ | ಸರ್ವಾನ್ವಾಮಾನವಾಪ್ನೋತಿ ಸಾಪೇಭ್ಯಕ್ಕ ಪ್ರಮುಚ್ಯತೇ |
ಯುಗ್ಮಿ. ೧-೨೬. || ಇತಿ ||

ಉಪೇತ್ಯ ಮನಸಾ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಸಾರ್ಥಯತೇ | ಕಿಂ ಬ್ರವೀತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಯದಾಗೋ ಗುವೋಃ
ಕಾಮಪ್ರಲಾಪತ್ರವಣಿವಿಷಯಂ ಸಾಪಂ ಚೈವಮ ಕೃತವಂತೋ ವಯಂ ತತ್ತಸ್ಮಾದಾಗಸಃ ಸ ಸೋಮಃ
ಸು ಸಮ್ಯಗ್ಮೃತು | ಸುಖಯತು | ಪಾಪಜನಿತದುಃಖಂ ಮಾ ಕರೋತ್ತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಮಹತ್ಪಾಪಮನುಭು-
ಜ್ಯಮಾನಂ ಪ್ರಾರ್ಥನಯಾ ಕಥಂ ಉಚ್ಯತ ಇತಿ ಅತ ಆಹ | ಹಿ ಯಸ್ಮಾನ್ಯತೋಽಪಿ ಮನುಷ್ಯಃ
ಪುಲುಕಾನೋ ಬಹುಕಾಮನಾವಾನ್ | ಅಲ್ಪೇನೈವ ಕರ್ಮಣಾ ಬಹುಕಾಮನಾಕಾಲಯತಿ | ಯಸ್ಮಾ-
ದೇವಂ ತಸ್ಮಾತ್ತರಿರೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಅಯಮಪವರ್ಜನೀಯತಯಾ ಪ್ರಾಪ್ಯತ ಇವೇತ್ಯಾಹ |
ಪುಲುಕಾನೋ ಹಿ ಖಲು ಮರ್ತ್ಯಃ ಕಾಮಹತಃ ಸನ್ ಕಾಮೇನ ನಿರುದ್ಧ ಏವ ವರ್ತತೇ | ಅಶಸ್ತಯೋ-
ರುತ್ತೇಕೋಽಯುಕ್ತಃ | ತಚ್ಚೈವ ಪ್ರವಣಿದೋಷೋಽಪಿ ಪ್ರಾಮಾದಿಕೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಪ್ರಾಪ್ತೇನ ಸೋಮೇನ
ಪರಿಹರ್ತವ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಅಯಂ ಮಂತ್ರೇಶ್ಲಂಧ್ರಪರೋ ನ್ಯಾಪ್ಯೇಯೋ ಮನಸೋಽಭಿ-
ಮಾನಿತ್ವಾಚ್ಚೈ ತಸ್ಯ ಸಾಪಸ್ಯಾಪಿ ಮನಸ್ಯೇವ ಸಂಭಾವಿತತ್ಯಾತ್ | ಅಸ್ಮಿನ್ನಪ್ಯೇ ಹೃತ್ಸು ಪೀತಂ ಹೃದಯಸ್ಥಿ-
ಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಶಿಷ್ಯಂ ಸೃಷ್ಟಂ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹಿ—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ | ಮರ್ತ್ಯಃ—ಮನುಷ್ಯನು | ಪುಲುಕಾಮಃ—(ಅಲ್ಪಕರ್ಮದಿಂದ) ಹೆಚ್ಚು
ಲಾಭವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವನೋ | (ತತ್—ಆದುದರಿಂದ) | ಯತ್ ಸೀಂ—ಯಾವ ಈ (ಗುರುಪತ್ನಿಯರ
ಕಾಮಪ್ರಲಾಪ ಶ್ರವಣರೂಪವಾದ) | ಅಗಃ—ಪಾಪವನ್ನು | ಚೈವಮ—ಮಾಡಿದ್ದೇನೆಯೋ | ತತ್—ಆ ಪಾಪ
ವನ್ನು | ಸು ಮ್ಯೃತು—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುಖಕರವಾಗಿ ಮಾಡಲಿ (ಪಾಪ ಜನಿತದೋಷವುಂಟಾಗದಂತೆ ಮಾಡಲಿ) ಎಂದು
ನು—ಈಗ | ಹೃತ್ಸು ಪೀತಂ—ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪೀತವಾದ (ಮನಸಾಪೀತವಾದ) | ಇಮಂ ಸೋಮಂ—
ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಅಂತಿತಃ—ಸಮೀಪದಿಂದ | ಉಪ ಬ್ರುವೇ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ | [ಅಥವಾ ಹೃತ್ಸು
ಪೀತಂ—ಹೃದಯಸ್ಥಿತವಾದ (ಮನೋಭಿಮಾನಿಯಾದ) | ಇಮಂ ಸೋಮಂ—ಈ ಚಂದ್ರನನ್ನು | ಅಂತಿತಃ ಉಪ
ಬ್ರುವೇ—ಸಮೀಪಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ.]

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮನುಷ್ಯರು ಬಹುಕಾಮರು, ಆದುದರಿಂದ ನಮ್ಮಿಂದ (ಶಿಷ್ಯನಿಂದ) ಕೃತವಾದ (ಗುರು ಗುರುಪತ್ನೀಕಾಮ
ಪ್ರಲಾಪ ಶ್ರವಣರೂಪ) ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸೆಂದು, ಮನಸಾಪೀತವಾದ ಈ ಸೋಮವನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು
ತ್ತೇನೆ. (ಮನೋಭಿಮಾನಿಯಾದ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಪಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸೆಂದು ಬೇಡುತ್ತೇನೆ.)

English Translation.

(Pupil).—I beseech the Soma juice, which has been drunk in my heart, that it may fully expiate the sin we have committed : man is subject to many desires.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಯೆಗೆ ಎರಡು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯಶಿಷ್ಯನು ತನ್ನ ಪಾಪಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವು ಅಗಸ್ತ್ಯಲೋಪಾಮುದೈಗಲ ಕಾನಾಭಿಲಾಷೆಯ ವಿಷಯವಾದ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದುದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಪಾಪದ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವಾಗಿರಬಹುದು. ಅಥವಾ ಮಾನವನ ಸಹಜವಾದ ದೋಷಗಳು ಅನೇಕವಾಗಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ಉತ್ಕಟವಾದ ಕಾಮವೂ ಒಂದಾದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ದೋಷಕ್ಕಾಗಿ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿರಬಹುದು. ಮತ್ತು ಈ ಪಾಪಸಂಹಾರವು ಅಗಬೇಕಾದರೆ ಸಾಧನವಾವುದೆಂದರೆ ಸೋಮವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೇ ಆಗಿರುವುದು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸೋಮಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸೋಮರಸವೆಂದರ್ಥವೇ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರನೆಂದರ್ಥವೇ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಿರಲು ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸಾಯಣರೇ ಈ ಋಕ್ಯೆಗೆ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಪ್ರಥಮತಃ,

ಅಗಃ—ಗುರ್ವೋಃ ಕಾಮಪ್ರಲಾಪಶ್ರವಣವಿಷಯಂ ಪಾಪಂ ಕೃತವಂತಃ ತಸ್ಮಾದಾಗಸಃ ಸುಖಯತು ! ನಮ್ಮ ಗುರುಗಳ (ದಂಪತಿಗಳ) ಕಾಮಪ್ರಲಾಪದ ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಪಾಪದ ಪರಿಹಾರವಾಗಲಿ ಎಂದೂ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ,

ಪುರುಕಾನೋ ಹಿ ಮರ್ತ್ಯಃ ಕಾಮಹತಃಸನ್ ಕಾನೋನ ನಿರುದ್ಧ ಏವ ವರ್ತತೇ ! ನಾನಾ ಕಾಮಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿರುವ ಮನುಷ್ಯನು ವಿಷಯೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೂ ಸಹ ನಿರುದ್ಧನಾಗಿ ಪಾಪವನ್ನು ಗಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಂತಹ ಪಾಪದ ಪರಿಹಾರವಾಗಲಿ ಎಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಪಾಪದ ಪರಿಹಾರವು ಹೇಗೆಂದರೆ, ಸೋಮವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಮೂಲಕ ಎಂದಿದೆ. ಸೋಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವೇನೆಂದರೆ, ಸೋಮರಸವಾಗಬಹುದು ಅಥವಾ ಚಂದ್ರನಾಗಬಹುದು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಸೋಮವೆಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರನೆಂದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸೋಮದೇವತೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಸೋಮದೇವತೆಗೂ ಚಂದ್ರನಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಪ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೋಮದೇವತೆಯನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಎರಡರ್ಥಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿದೆ.

ಸೋಮೇನಾದಿತ್ಯಾ ಬಲಿನಃ ಸೋಮೇನ ಪೃಥಿವೀ ಮಹೀ !

ಅಥೋ ನಕ್ಷತ್ರಾಣಾಮೇಷಾಮುಪಸ್ಯೇ ಸೋಮ ಆಹಿತಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳೂ, ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಲೋಕಗಳೂ ಸಹ ಸೋಮನಿಂದಲೇ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತವೆ. ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಾಗ ಇಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವೆಂದೂ ಅರ್ಥವು ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಚಂದ್ರನು ಸಕಲ ಲೋಕಗಳ ಪುಷ್ಟಿಗೂ ಕಾರಣನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಚಂದ್ರನೆಂದರ್ಥಮಾಡಿವರೂ ಸಹ ಸಹಜವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಶತಸಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ,

ಬಿಷ ವೈ ಸೋಮೋ ರಾಜಾ ದೇವಾನಾಮಸ್ತಂ ಯಚ್ಚಂದ್ರಮಾಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೬-೪-೫)

ಎಂದು ಚಂದ್ರನಿಗೂ ಸೋಮಕ್ಕೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಕೆಳಗಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಈ ವಿಧವಾದ ವರ್ಣನೆಯಿರುತ್ತದೆ.

ಚಂದ್ರಮಾ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಸೋಮೋ ವೈ ಚಂದ್ರಮಾಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೨-೧-೧-೨)

ಸೂರ್ಯ ಏನಾಗ್ನೀಯಃ | ಚಂದ್ರಮಾಃ ಸೌಮ್ಯಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೬-೨-೨೪)

ಹೀಗೆ ನಾನಾಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಸೌಮ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪ್ರ ಸೀತಂ ಇಮಂ ಸೋಮಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹೃದಯಸ್ಥಿತನಾದ ಎಂದರೆ ಮನೋಭಿವಾಸಿಯಾದ ಈ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಎಂದೂ ಸಹ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತು ಪಾಪಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ,

ಉರುಷ್ಯಾ ಳೋ ಅಭಿಶಸ್ತ್ರೇಃ ಸೋಮ ನಿ ಪಾಹ್ಯಂಹಸಃ | ಸಪಾ ಸುಶೇವ ಏಧಿ ನಃ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೯೧-೧೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ “ ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಮ್ಮನ್ನು ಅಪನಾದರೂಪವಾದ ಕಳಂಕದಿಂದ ಕಾಪಾಡು. ನಾವು ಮಾಡಿದ ಅಧನಾ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಪಾಪದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸು” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಶಿಷ್ಯನು ತನ್ನ ಪಾಪಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ ಅಧರ್ವವೇದದಲ್ಲಿ,

ಸೋಮೋ ಮಾ ದೇವೋ ಮುಂಚಿತು ಯಮಾಹುಕ್ಚಂದ್ರಮಾ ಇತಿ |

(ಅ. ವೇ. ೧೧-೬ ೭)

ಯಾವ ದೇವನನ್ನು ಚಂದ್ರನೆಂದು ಸಕಲರೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆಯೋ ಅಂತಹ ಸೋಮದೇವನು ನನ್ನನ್ನು ಪಾಪದಿಂದ ಬಿಡಿಸಲಿ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಲ್ಲಿ ಸೋಮ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರರ ತಾದಾತ್ಮ್ಯ ವಿಶದನಾಗಿಯೇ ಇದೆ

ಪುಲಕಾಮಃ— ಪುಲಕಾಮಃ ಪುರುಕಾಮಃ ಪುಲಕಾನೋ ಹಿ ಮರ್ತ್ಯಃ ಇತ್ಯೈಸಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ | (ನಿ. ೬-೪) ಪುರುಕನು ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಕಾಮವುಳ್ಳ ವನೆಂದು ಮರ್ತ್ಯನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಕಾಮಗಳಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅಗುವ ಎಂದರೆ ಪಾಪವು ಸಹಜವಾಗಿರುತ್ತದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಪಾಪದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ

ಅಗಃ— ಅಜ್ ಪೂರ್ವಾದ್ಗಮೇಃ | (ನಿ. ೧೧-೨೪). ಗಮ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಜ್ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಸೇರಿ ಅಗಃ ಎಂಬ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಎಂದರೆ ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಫಲವಾಗಿ ಪುರುಕನಿಗೆ ಈ ಪಾಪಸಂಸ್ಕಾರವೂ (ಅದಕ್ಕೆ ಫಲವೂ) ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿಯೂ ಬಂದೇ ತೀರುತ್ತದೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ದಾದುದರಿಂದ ಅಗಃ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಹೃತ್ಯು—ಊದಿದಂಸದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೀತಮ್—ಪಾ ಪಾನೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಘಮಾಸ್ಥಾ ಗಾಪಾಜಪಾತಿಪಾಂ ಹಲಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬ್ರುವೇ—ಬ್ರೂಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿವಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಆಗೇ—ಇಣೌ ಗತೌ. ಧಾತು. ಇಣ ಆಗೋಪರಾಧೇ ಚೆ (ಉ. ಸೂ ೪-೬೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ಆಗಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕ್ಯಮ್—ದುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮ್ವಳತು—ಮ್ವಡ ಸುಖನೇ. ಧಾತು ಲೋಪಿ ಮ್ವಘಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿವಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುಲುಕಾಮಃ—ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪರಾದಿತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

~*~*~*~

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಗಸ್ತ್ಯಃ | ಖನಮಾನಃ | ಖನಿತ್ಯಃ | ಪ್ರಜಾನುಪತ್ಯಂ | ಬಲಮಿಚ್ಛಮಾನಃ |

ಉಭೌ | ವರ್ಣಾವ್ಯಸ್ಮಿರುಗ್ರಃ | ಪುಪೋಷ | ಸತ್ಯಾ | ದೇನೇಷ್ವಾತಿಷೋ | ಜಗಾಮ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಗಸ್ತ್ಯಃ | ಖನಮಾನಃ | ಖನಿತ್ಯಃ | ಪ್ರಜಾಂ | ಅಪತ್ಯಂ | ಬಲಂ | ಇಚ್ಛಮಾನಃ |

ಉಭೌ | ವರ್ಣಾ | ವ್ಯಸ್ಮಿ | ಉಗ್ರಃ | ಪುಪೋಷ | ಸತ್ಯಾಃ | ದೇನೇಷು | ಅತ್ಯತಿಷಃ | ಜಗಾಮ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಥ ವಿನಿಯುಕ್ತಯೋರ್ಮಾಧ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಯಾ ಸೂಕ್ತೇ ಷಷ್ಠ್ಯಾಂತೇನಾಸ್ಮಾಹ ||

ಅಯಮಗಸ್ತೋಽ ಋಷಿಃ ಖನಿತ್ರೈಃ ಫಲಸ್ಯೋತ್ಪಾದನಸಾಧನೈರ್ಯಜ್ಞಸ್ತೋತ್ರಾದಿಭಿಃ ಖನಮಾನಃ ಫಲಮುಭಿತಮುತ್ಪಾದಯನ್ ಪ್ರಜಾಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಪುನಃಪುನರ್ಜಾಯಮಾನಮಪತ್ಯಂ ಕುಲಸ್ಯಾಪತನಸಾಧನಂ ಪುತ್ರಾದಿಕಂ ಬಲಂ ಚೇಚ್ಛಮಾನಃ ಸನ್ | ಯದ್ವಾ | ಪ್ರಜಾಂ ಭೃತ್ಯಾದಿರೂಪಾಂ ಚೇಚ್ಛನ್ | ಋಷಿರತೀಂದ್ರಿಯದ್ರಷ್ಟ್ವಾ ಮಹಾನುಭಾವ ಉಗ್ರ ಉದ್ಗೂರ್ಣಃ ಸಂಸಾರೇ ಸಂಚಿರನ್ನಪ್ಯೋಸಾಪಃ ಸನ್ನಿಭೌ ವರ್ಣೌ ವರ್ಣನೀಯಾನಾಕಾರೌ ಕಾಮಂ ಚಿ ತಪಶ್ಚ ಪುಪೋಷ | ಸತ್ಯಾ ಅಶಿಷೋ ದೇವೇಷು ದೇವೇಭ್ಯೋ ಜಗಾಮ | ಪ್ರಾಪ್ತವಾನ್ | ಯತೋಽಯಂ ಮಹಾನುಭಾವಸ್ತಸ್ಮಾದಿಸ್ಮಾನ್ಪಾತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಖನಿತ್ರೈಃ—ಫಲೋತ್ಪಾದನಸಾಧನಗಳಾದ ಯಜ್ಞ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ | ಖನಮಾನಃ—ಅಭಿಮತಫಲೋತ್ಪಾದನೆ ಮಾಡುವವನೂ | ಪ್ರಜಾಂ—ಭೃತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಜೆಯನ್ನೂ (ಸಂತತಿಯನ್ನು) | ಅಪತ್ಯಂ—ಕುಲೋದ್ಧಾರಕರಾದ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳನ್ನೂ | ಬಲಂ (ಚಿ)—ಬಲವನ್ನೂ | ಇಚ್ಛಮಾನಃ—ಇಚ್ಛಿಸುವವನೂ | ಋಷಿಃ—ಅತೀಂದ್ರಿಯದ್ರಷ್ಟೃವೂ | ಉಗ್ರಃ— (ಸಂಸಾರ ಮುಗ್ಧನಾದರೂ) ಪಾಪರಹಿತನೂ ಆದ | ಅಗಸ್ತ್ಯಃ—ನಮ್ಮ ಗುರುವಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನು | ಉಭೌ ವರ್ಣೌ—ಕಾಮ ಮತ್ತು ತಪಸ್ಸುಗಳೆಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಪುಪೋಷ—ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸಿದನು : (ಮತ್ತು) | ದೇವೇಷು—ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ (ದೇವತೆಗಳಿಂದ) ಸತ್ಯಾಃ—ಸತ್ಯಫಲಗಳಾದ | ಅಶಿಷಃ—ಆಶೀರ್ವಾದಗಳನ್ನು | ಜಗಾಮ—ಹೊಂದಿದನು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಜ್ಞ, ಸ್ತುತಿ ನೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಅಭಿಮತಸಾಧಕನೂ, ಪುತ್ರ, ಭೃತ್ಯ, ಬಲಾದಿಕಾಮಿಯೂ, ಅತೀಂದ್ರಿಯದ್ರಷ್ಟೃವೂ, ಸಂಸಾರಮುಗ್ಧನಾದರೂ ಪಾಪರಹಿತನೂ ಆದ ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು ಕಾಮ ಮತ್ತು ತಪಸ್ಸುಗಳೆರಡನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದಾನೆ, ಆದುದರಿಂದಲೇ, ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸತ್ಯಫಲಗಳಾದ ಆಶೀರ್ವಾದಗಳನ್ನು (ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನೂ) ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದಾನೆ.

English Translation.

Agastya, a venerable sage, working with (fit) implements, desiring progeny, offspring, and strength, practised both classes (of obligations), and received true benedictions from the gods.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಉಭೌ ವರ್ಣೌ ಋಷಿರುಗ್ರಃ ಪುಪೋಷ—ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ವರ್ಣಗಳನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸಿದನು ಎಂದಿದೆ. ಉಭೌ ವರ್ಣೌ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಕಾಮಂ ಚಿ ತಪಶ್ಚ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿ

ದ್ದಾರೆ. ಅಥವಾ ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕವಾದ ಸಂಪತ್ತುಗಳೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಪಾರ್ಥಿವವಾದ ಸಂಪತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಕಾಮದ ಫಲವು, ಆಮುಷ್ಮಿಕವಾದ ಸಂಪತ್ತೆಲ್ಲವೂ ತಪಸ್ಸಿನ ಫಲವು. ಈ ಎರಡು ಫಲಗಳನ್ನೂ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸಿದನು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಎರಡು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಐತ್ಸರ್ಯವನ್ನು ತನ್ನ ಸ್ವಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕಾದರೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಗೆ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಸತ್ತ್ವವಿರಬೇಕು. ಅದರ ಮಹತ್ತ್ವವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಅವನ ಉತ್ತತ್ತಿಯ ಕ್ರಮವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ಪುತ್ರನಾದುದರಿಂದ ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯೆರಡೂ ಸೇರಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶೇಷಶಕ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದೆ. ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಮೈತ್ರಾವರುಣಿಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದುದು ಹೇಗೆ ಮತ್ತು ಏತಕ್ಕೆ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತಯೋರಾದಿತ್ಯಯೋಃ ಸತ್ತೇ ದೃಷ್ಟ್ವಾಶ್ವರಸಮುವರ್ಶೀಂ |
 ರೇತಕ್ಶಸ್ಕಂದ ತತ್ಕುಂಭೇ ನೃಪತದ್ವಾಸತೀವರೇ ||
 ತೇನೈವ ತು ಮುಹೂರ್ತೇನ ವೀರ್ಯವಂತಾ ತಪಸ್ವಿನಾ |
 ಅಗಸ್ತ್ಯೋಶ್ಚ ವಸಿಷ್ಠೋಶ್ಚ ತತ್ರರ್ಷೀ ಸಂಬಭೂವತುಃ ||
 ಬಹುಧಾ ಪತಿತಂ ರೇತಃ ಕಲಶೇ ಚಿ ಜಲೇ ಸ್ಥಲೇ |
 ಸ್ಥಲೇ ವಸಿಷ್ಠಸ್ತು ಮುನಿಃ ಸಂಭೂತ ಋಷಿಸತ್ತಮಃ ||
 ಕುಂಭೇ ತ್ವಗಸ್ತ್ಯಃ ಸಂಭೂತೋ ಜಲೇ ಮತ್ಸ್ಯೋ ಮಹಾದ್ಯುತಿಃ |
 ಉದಿಯಾಯ ತತೋಽಗಸ್ತ್ಯಃ ತಮ್ಯಾಮಾತ್ರೋ ಮಹಾತಪಾಃ ||
 ಮಾನೇನ ಸಂಮಿತೋ ಯಸ್ಮಾತ್ಸ್ಯಾನ್ಮಾನ್ಯ ಇಹೋಚ್ಯತೇ |
 ಯದ್ಯಾ ಕುಂಭಾದ್ಯುಷಿರ್ಜಾತಃ ಕುಂಭೇನಾಪಿ ಹಿ ಮೀಯತೇ ||
 ಕುಂಭ ಇತ್ಯಭಿಧಾನಂ ಚಿ ಪರಿಮಾಣಸ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೫-೧೪೯ ರಿಂದ ೧೫೪)

ಈ ಆದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ಸತ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಸ್ವರಸ್ತ್ರೀಯಾದ ಊರ್ವಶಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಮೋಹ ಗೊಂಡರು. ಆಗ ಅವರ ರೇತಸ್ಸು ಸ್ವಲಿತವಾಗಿ ವಸತೀವರಿಯರತಕ್ಕ ಕುಂಭದೊಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದುಹೋಯಿತು.

ತಸ್ಯಾ ದರ್ಶನಾನ್ಮಿತ್ರಾವರುಣಯೋ ರೇತಕ್ಶಸ್ಕಂದ |

(ನಿ. ೫-೧೩)

ಆ ಒಡನೆಯೇ ವಸಿಷ್ಠ ಮತ್ತು ಅಗಸ್ತ್ಯ ಎಂಬಿಬ್ಬರು ತಪಸ್ತಿಗಳೂ ವೀರ್ಯವಂತರೂ ಆದ ಋಷಿಗಳು ಉತ್ಪನ್ನರಾದರು. ಎಂದರೆ, ರೇತಸ್ಸು ಕುಂಭದಲ್ಲಿಯೂ ಉದಕದಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆಯೂ ಸಹ ಬಿದ್ದುಬಿಟ್ಟಿತು. ಅದರಿಂದ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ರೇತಸ್ಸಿನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಋಷಿಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವಸಿಷ್ಠನು ಉತ್ಪನ್ನನಾದನು. ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಕುಂಭದಿಂದಲೂ, ಮತ್ಸ್ಯನು ಉದಕದಿಂದಲೂ ಉತ್ಪನ್ನರಾದರು. ಮಹಾತಪಸ್ವಿಯಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ತಮ್ಯಾ ಮಾತ್ರವುಳ್ಳವನಾದನು. ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಮಾನ್ಯನೆಂದೂ ಹೆಸರುಂಟಾಯಿತು ಎಂದು ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಉತ್ತತ್ತಿರೂಪವಾದ ಕಥೆಯಿದೆ. ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಗೆ ಜನಿಸಿದ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಅವರಿರ್ವರ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಪಡೆದೇ ಇರಬೇಕು. ಅವರ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಇಮಾಂ ವಾಂ ಮಿತ್ರಾವರಣಾ ಸುವ್ಯಕ್ತಿಮಿಷಂ ನ ಕೃಣ್ಣೇ ಅಸುರಾ ನವೀಯಃ |

ಇನೋ ವಾಮನ್ಯಃ ಪದವೀರದಬ್ಧೋ ಜನಂ ಚಿ ಮಿತ್ರೋ ಯತತಿ ಬ್ರುವಾಣಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೭-೩೬-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ವರುಣನು ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಪಂಚಿಕವಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಒಯ್ಯುತ್ತಾನೆ ಎಂದಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಈ ಎರಡು ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಗುಣಗಳೇ ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಶಕ್ತಿಗಳಿಗೂ ಮೂಲವಾಗಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ-

ವಾಗೇನಾಗ್ನಿಃ ಪ್ರಾಣೋದಾನೌ ಮಿತ್ರಾವರುಣೌ | (ಶ. ಬ್ರಾ. ೩-೨-೨-೧೩)

ಮಿತ್ರನು ಪ್ರಾಣಸ್ವರೂಪನು ಮತ್ತು ವರುಣನು ಉದಾನಸ್ವರೂಪನು ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ,

“.... ಸ ಪ್ರಾಣಃ ತಚ್ಚಕ್ಷುಃ ಸ ಅದಿತ್ಯಸ್ತದೇತತ್ತೇಜೋನ್ಮಾಮೃತೈಶ್ಚಾಪಿಸೀತ ತೇಜಸ್ಸ್ಯನ್ನಾದೋ ಭವತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ”

(ಛಾ. ಉ ೩-೧೩-೧)

ಪ್ರಾಣವೇ ಅದಿತ್ಯರೂಪನು ಅದನ್ನು ಅನ್ನವೆಂದೂ ತೇಜೋರೂಪವೆಂದೂ ತಿಳಿದು ಉಪಾಸನೆಮಾಡಬೇಕು. ಈ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ತೇಜಸ್ವಿಯೂ ಅನ್ನಾದ್ಯನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ. ಇದು ಐಹಿಕ ಸಂಪತ್ತಿನ ಗುಣವು. ಈ ಐಹಿಕಸಂಪತ್ತನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲು ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಮಿತ್ರನ ಗುಣವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದನು. ಮತ್ತು ವರುಣನ ಗುಣವಾದ ಉದಾನವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ.

“... ಸ ಉದಾನಃ ಸ ನಾಯುಃ ಸ ಆಕಾಶಸ್ತದೇತದೋಜಶ್ಚ ಮಹಶ್ವೇತ್ಯುಪಾಸೀತೌ- ಜಸ್ವೀ ಮಹಸ್ವಾನ್ನವತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ” (ಛಾ ಉ. ೩-೧೩-೫)

ಉದಾನವೇ ವಾಯುಕಾಶಸ್ವರೂಪವು. ಅದನ್ನೇ ಓಜೋರೂಪವೆಂದೂ ಮಹದ್ರೂಪವೆಂದೂ ತಿಳಿದು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು ಈ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಓಜಸ್ವಿಯೂ ಮತ್ತು ಮಹದ್ರೂಪವನ್ನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಸಂಪತ್ತಿನ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ ಇದು ವರುಣನ ಗುಣವು ಇದನ್ನು ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಪಡೆದು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪಡೆದಿದ್ದನೆಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಕೃತೂದಪ್ಸೌ ಹ ವಾ ಅಸ್ಯ ಮಿತ್ರಾವರುಣೌ | ಏತನ್ನಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಸ ಯದೇವ ಮನಸಾ ಕಾಮ- ಯತ ಇದಂ ನೋ ಸ್ಯಾದಿದಂ ಕೌರ್ವೀಯೇತಿ ಸ ಏವ ಕೃತುರಥ ಯದಸ್ತೈ ತತ್ತ್ವಮೃಧ್ಯತೇ ಸ ದಕ್ಷೋ ಮಿತ್ರ ಏವ ಕೃತುರ್ವರುಣೋ ದಕ್ಷೋ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಮಿತ್ರಃ ಕ್ಷತ್ರಂ ವರುಣೋಽಭಿ- ಗಂತ್ಯೈವ ಬ್ರಹ್ಮ ಕರ್ತಾ ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ || (ಶ. ಬ್ರಾ. ೪-೧-೪-೧)

ಮಿತ್ರಾವರಣದಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರನು ಸಂಕಲ್ಪರೂಪನು ಮತ್ತು ವರುಣನು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಶಕ್ತಿಸ್ವರೂಪನು. ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗೆ ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡುವುದು ಮಿತ್ರನ ಕಾರ್ಯ. ಅದನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು ವರುಣನ ಕಾರ್ಯ ಮತ್ತು, ಮಿತ್ರನು ಬ್ರಹ್ಮರೂಪನು ಮತ್ತು ವರುಣನು ಕ್ಷತ್ರರೂಪನು, ಬ್ರಹ್ಮನು ಕೃತುರೂಪನು ಮತ್ತು ವರುಣನು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ದಕ್ಷನು. ಮತ್ತು,

ಅಯಂ ವೈ ಲೋಕೋ ಮಿತ್ರಃ ಆಸೌ ವರುಣಃ |

(ಶ ಬ್ರಾ. ೧೨-೯-೨-೧೨)

ಮಿತ್ರನು ಇಹ ಲೋಕರೂಪನು, ವರುಣನು ದಿವ್ಯಲೋಕಸ್ವರೂಪನು ಎಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ ಇದೇ ಅಂಶಗಳು ಇವರ ಪುತ್ರನಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅವನು ಪುತ್ರಾದಿದೂಪದಲ್ಲಿ ಐಹಕಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಧರ್ಮ ರೂಪದಲ್ಲಿ ನೈತಿಕ ಮತ್ತು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸಂಪಾದಿಸಲು ಶಕ್ತನಾದನು ಎಂದು ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಯನು ಗುರುವಿನ ಮಹದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಮುಷಿಃ—ಅಗಸ್ತ್ಯನು ತಪಸ್ಸಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದುದರಿಂದ ಇವನು ಮುಷಿಯೆಂದು ಸ್ತುತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮುಷಿಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಮುಷಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಸಹ ತಿಳಿಸಿದೆ

“ಅಸದ್ವ್ಯಾ ಇದಮಗ್ರಾ ಅಸೀತ್ | ತದಾಹುಃ ಕಿಂ ತದಸದಾಸೀದಿತ್ಯೈಷಯೋ ವಾವ ತೇಗ್ರೇ-
ಸದಾಸೀತ್ತದಾಹುಃ ಕೇ ತ ಮುಷಯ ಇತಿ ಪ್ರಾಣಾ ವಾ ಮುಷಯಸ್ತೇ ಯತುರಾಸ್ಮಾತ್ಸವಃ
ಸ್ಮಾದಿದಿಮಿಚ್ಯಂತೇ ಶ್ರಮೇಣ ತಸಸಾರಿಷಂಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಯಷಯಃ ”

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೬-೧-೧-೧)

ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅವತ್ತು ಮಾತ್ರವಿದ್ದಿತು ಈ ಮುಷಿಗಳೇ ಆ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದರು. ಮುಷಿಗಳಾವೆಂದರೆ ಅವರೆ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಾಣರು ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನಿಚ್ಛಿಸಿ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿ ಶ್ರಮಿಸಿದರು ಅದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಮುಷಿಗಳೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಮುಷಿ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. (ತಪಸಾರಿಷಂಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಯಷಯಃ) ಮತ್ತು,

“.....ತ್ಸಯ ತಂತುನೇತಮಿತಿ ಯೋಽಸಾವ್ಯಪಿಭಿಸ್ತಂತುತ್ಸತನೇತದಾಹ ”

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೮-೬-೨-೨೨)

ವಿಶ್ವಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞತಂತುವನ್ನು ನೂತರು, ಜಗತ್ತಿನ ವಿಸ್ತೃತಿಗೆ ಕಾರಣರಾದರು ಎಂದು ಮುಷಿಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ ಅದುದರಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿಮೂಲನಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪರೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.

“ ಪ್ರಾಣಾ ವಾ ಮುಷಯಃ ಪ್ರಥಮಜಾಸ್ತದ್ಧಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಥಮಜಂ ”

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೮-೬-೧-೫)

ಎಂದು ಮುಷಿಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ. ಇದೊಂದು ವಿಧವಾದ ನಿರ್ವಚನವಾದರೆ, ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ನಿರ್ವಚನವೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ವಾಚಸ್ಪತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ,

“ ಮುಷತಿ ಜ್ಞಾನೇನ ಸಂಸಾರಪಾರಂ ”

ಸಂಸಾರಪಾರವನ್ನು ಜ್ಞಾನದ ಮೂಲಕ ಧಾಟುವುದರಿಂದ ಮುಷ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಮುಷಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಒಂದು ನಿರ್ವಚನದ ಪ್ರಕಾರ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಮುಷಿಗಳು ಮೂಲಕಾರಣರೆಂದೂ, ಇನ್ನೊಂದು ನಿರ್ವಚನದ ಪ್ರಕಾರ ಸಂಸಾರನಿವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣರೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ಶಕ್ತಿಗಳೂ ಇದ್ದವೆಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನ ವರ್ಣನೆಯಿರುತ್ತದೆ. “ ಉಭೌ ವರ್ಣೌ ಪುಷೋಷ ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಾಮಸಂತ್ರಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಮಾರ್ಗವೂ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದುದರಿಂದ ಸಂಸಾರ ನಿವೃತ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಶಕ್ತಿಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಋಷೀ (ಋಷಿ) ಗತೌ | ಎಂಬ ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಋಷಿಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ನಿರ್ವಚನವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಅಲ್ಲದೇ ದ್ವೈತ್ಯ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ ಋಷಿಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರಲು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು Monier Williams ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ತನ್ನ Sanskrit-English Dictionary ಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿ **ಋಷಿಕ್ಯತ್** ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ, **Causing to see, enlightening** ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಉದಾಹರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ,

ಇಮಾಮುಗ್ಧೇ ಶರಣಂ ಮೀಮ್ಯಸೋ ನ ಇಮಮಧ್ಯಾನಂ ಯಮಗಾಮ ದೂರಾತ್ |

ಅಸಿಃ ಸಿತಾ ಪ್ರಮತಿಃ ಸೋಮ್ಯಾನಾಂ ಭೈಮಿರಸ್ಯೃಷಿಕ್ಯನ್ಮತ್ಯಾನ್ಯಾಂ ||

(ಮು ಸಂ. ೧-೩೧-೧೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ **ಋಷಿಕ್ಯತ್** ಎಂಬ ಪದವು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಂಕಾಲ ಈ ಪದಕ್ಕೆ **ದರ್ಶನಕಾರಿ** ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಋಷಿಮನಾ ಯ ಋಷಿಕ್ಯತ್ಸರ್ವಾಃ ಸಹಸ್ರೇಣೇಥಃ ಪದವೀಃ ಕವೀನಾಂ |

ತ್ವತೀತಿಯಂ ಧಾಮ ಮಹಿಷಃ ಸಿಷಾಸನ್ಮೋವೀನೋ ವಿರಾಜಮನು ರಾಜತಿ ಪ್ಲುಪ್ ||

(ಮು ಸಂ ೯-೯೬-೧೮)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ **ಋಷಿಮನಾಃ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ **ಸರ್ವದರ್ಶನಕಾರಿ** ಮನಸ್ಕಃ ಎಂದೂ, **ಋಷಿಕ್ಯತ್** ಎಂಬುದಕ್ಕೆ **ಸರ್ವಸ್ಯ ದರ್ಶನಕರ್ತಾ** ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಲೌಕಿಕವಾಗಿಯೂ ಸಹ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ದರ್ಶನವೆಂಬ ಪರ್ಯಾಯಪದವು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ದರ್ಶನವನ್ನು ಪಡೆದುದರಿಂದ ಅವನು **ಋಷಿಯೆಂದು** ಪ್ರಶಂಸಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಸತ್ಯಾಃ—ಸತ್ಯಫಲಾತ್ಮಕವಾದ (ಆಶಿಷಃ) ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನೂ, ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನೂ ಸಹ ೧-೧೮೦-೨ ನೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಮಂ ನು ಸೋಮಮಿತ್ಯೇತೇ ದ್ವೇ ಋಚೌ ಪ್ರಯತೋ ಜಪನ್ |

ಸರ್ವಾಸ್ ಕಾಮಾನನಾಪ್ನೋತಿ ಸಾವೇಭ್ಯಶ್ಚ ಪ್ರಮುಚ್ಯತೇ ||

(ಮುಗ್ಧಧಾನಂ ೧-೧೪೭)

ಇಮಂ ಸೋಮಂ, ಅಗಸ್ತ್ಯಃ ಖನಮಾನಃ ಎಂಬ ಎರಡು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಸಹ ಪ್ರಯತ್ನಮಾನಸನಾಗಿ ಪಠಿಸಿದರೆ ಮಾನವನಿಗೆ ಸಕಲವಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುವು ಮತ್ತು ಅವನು ಪಾಪದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಮುಗ್ಧಧಾನವು ಈ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಖನಮಾನಃ—ಖನು ಅವಧಾರಣೆ ಧಾತು. ಲಟಿಗಿ ಶಾನಶಾದೇಶ. **ಶಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇಶ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಖನಿತ್ಯೈಃ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧಾತು. **ಉಷಿಖನಿಭ್ಯಾಂ ಕಿತ್**—(ಉ. ಸೂ. ೪-೬೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಯು. ಇಡಾಗನು ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಚ್ಛಮಾನಃ—ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. **ಇಷುಗಮಿಯಮಾಂ ಛಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಭಕಾರಾಂತಾದೇಶ. **ಅನೇಮುಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮ. **ಶಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇಶ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಶ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಪೋಷ—ಪುಷ ಪುಷ್ಯಾ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೊಂಭತ್ತನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಎಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಥ ಚತುರ್ವಿಂಶೋನುವಾಕೇ ದ್ವಾದಶ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರ ಯುವೋ ರಜಾಂಸೀತಿ ದಶಚ್ಛಂ ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಸ್ಯೈಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ | ತುಹ್ಯಾದಿಪರಿಭಾಷಯೇದಮಾದಿಸೂಕ್ತಪಂಚಿಕಮಾಶ್ಚಿನಂ | ಯುವೋರ್ದಶಾಶ್ಚಿನಂ ವಾ ಇತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ || ಏತದಾದೀನಿ ತೃತೀಯವರ್ಜಿತಾನಿ ಪಂಚ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ಚಿನಶಸ್ತ್ರಯೋಸ್ತ್ರೈಷ್ಟುಭೇ ಛಂದಸಿ ವಿನಿಯುಕ್ತಾನಿ | ಅಥಾಶ್ಚಿನ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ತಿಕೇಂ | ಯುವೋ ರಜಾಂಸೀತಿ ಪಂಚಾನಾಂ ತೃತೀಯಮುದ್ಧರೇಶ್ | ಅ. ೪-೧೫ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ **ಯುವೋ ರಜಾಂಸಿ** ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೊದಲನೆಯದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ಯೈನು ಋಷಿಯು, ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ **ತು ಹಿ** ಮೊದಲಾದ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮುಂದಿನ ಐದು ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—**ಯುವೋರ್ದಶಾಶ್ಚಿನಂ** ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತಾಕವಾದ ಈ ಐದು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ (೧೮೨ ನೆಯ ಸೂಕ್ತ) ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ಎಂದರೆ ೧೮೦, ೧೮೧, ೧೮೩, ೧೮೪ ನೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಕ್ಕುಗಳಿಗಾಗಿ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ **ಅಥಾಶ್ಚಿನಂ** ಎಂಬ ಖಂಡದ **ಯುವೋ ರಜಾಂಸೀತಿ ಪಂಚಾನಾಂ ತೃತೀಯಮುದ್ಧರೇಶ್** ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೪-೧೫).

ಸೂಕ್ತ—೧೮೦

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೪ || ಸೂಕ್ತ—೧೮೦ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೨೩—೨೪ ||

|| ಸೂಕ್ತ ದ್ವಂದ್ವವ ಸುಕ್ತಂಷ್ಟ್ಯ - ೧೦ ||

|| ಪುಷ್ಪಿ—ಅಗಸ್ತ್ಯ ||

|| ದೇವತಾ—ಅಶ್ವಿನಾ ||

|| ಭಂದಃ—ತ್ರಿಪ್ತುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯುವೋ ರಜಾಂಸಿ ಸುಯಮಾಸೋ ಅಶ್ವಾ ರಥೋ ಯದ್ವಾಂ ಪರ್ಯರ್ಣಾಂಸಿ
ದೀಯತ್ |

ಹಿರಣ್ಮಯಾ ನಾಂ ಪವಯಃ ಪುಷ್ಪಾಯನ್ಮಧ್ವಃ ಪಿಬಂತಾ ಉಷ್ಪಸಃ ಸಚೇಥೇ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯುವೋಃ | ರಜಾಂಸಿ | ಸುಯಮಾಸಃ | ಅಶ್ವಾಃ | ರಥಃ | ಯತ್ | ನಾಂ | ಪರಿ | ಅರ್ಣಾಂಸಿ |
ದೀಯತ್ |

ಹಿರಣ್ಮಯಾಃ | ನಾಂ | ಪವಯಃ | ಪುಷ್ಪಾಯನ್ | ಮಧ್ವಃ | ಪಿಬಂತಾ | ಉಷ್ಪಸಃ | ಸಚೇಥೇ ಇತಿ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ಯುವೋರ್ಯುವಯೋರಶ್ವಾ ರಥವೋಧಾರೋ ರಜಾಂಸಿ ರಂಜಕಾಲ್ಲೋಕಾನ್ ಸುಯಮಾಸಃ ಶೋಭನನಿಯಮನಾಃ | ಲೋಕತ್ರಯಸಂಚಾರಿಣ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕದೇತಿ ಆದ | ಯದ್ಯದಾ ನಾಂ ರಥೋರ್ಯುಷ್ಯರಣೀಯಾನಭಿಮತದೇಶಾನ್ ಪರಿ ದೀಯತ್ ಪರಿಗಚ್ಛೇತ್ ಪರಿತೋ ಗಚ್ಛತಿ ನಾ | ತದೇತ್ಯರ್ಥಃ | ದೀಯತಿರ್ಗತಿಶರ್ಮಾ ದೀಯತಿ ತಕತೀತಿ ತತ್ಕರ್ಮಸು ಪಾಶಾತ್ | ಕಿಂಚಿ ರಥಾಗಮನಕಾಲೇ ನಾಂ ಯುವಯೋಃ ಪವಯೋ ವಜ್ರಾ ರಥನೇಮಯೋ ನಾ ಹಿರಣ್ಮಯಾ ಹಿರಣ್ಮಯಾಃ ಪುಷ್ಪಾಯನ್ | ಪುಷ್ಪಂತೈಭಿಮತಂ | ಯದ್ವಾ | ಹಿರಣ್ಮಯಾನಿ ಪವಯೋ ಮಧುಪಾತ್ರಾಣಿ ನಾಂ ಯುವಾಧ್ಯಾಮುರ್ಥಾಯ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾದ್ಯುವಾಂ ಮಧ್ಯೋ ಮಧುನೋ ಮಧುಸದ್ಯತಸ್ಯ ಸೋಮರಸಸ್ಯ || ಕರ್ಮಣಿ ಸ್ಥಿತಿ || ಸೋಮರಸಂ ಪಿಬಂತಾನ್ಯಾದಯಂತಾವುಷಸ ಉಷಃಸಂಬಂಧಿನಿ ಕಾಲೇ ಸಚೇಥೇ | ಯಜ್ಞಂ ಸಂಗಚ್ಛೇಥೇ | ಅತ್ರ ಕ್ರಮೋ ನ ವಿವಕ್ಷಿತಃ | ಉಷಃಕಾಲ ಏವಾಗತ್ಯ ಮಧುರಂ ಸೋಮರಸಂ ಪಿಬತೈತ್ಯರ್ಥಃ ||

॥ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ॥

ದೇ ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ರಥಃ—
ರಥವು | ಅರ್ಣಾಂಸಿ—ಅಭಿಮತದೇಶಗಳಿಗೆ | ಪರಿ ದೀಯತ್—ಸುತ್ತಲೂ ಹೋಗುತ್ತದೆಯೋ | (ತದಾ—ಆಗ)
ಯುಷೋಃ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಅಶ್ವಾಃ—ರಥಾಶ್ವಗಳು | ರಜಾಂಸಿ—ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ | ಸುಯಮಾಸಃ—
ನಿಯತವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕವು | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮ | ಹಿರಣ್ಯಯಾಃ—ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ |
ಪವಯಃ—ವಜ್ರಾಯುಧಗಳು ಅಥವಾ ರಥನೇಮಿಗಳು | ಪುಷಾಯನ್—ಅಭಿಮತಸೇಚನಮಾಡುತ್ತವೆ
(ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಷಿಸುತ್ತವೆ) | [ಅಥವಾ ಹಿರಣ್ಯಯಾಃ—ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ | ಪವಯಃ—ಮಧುಪಾತ್ರೆಗಳು
ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೋಸ್ಕರ | ಪುಷಾಯನ್—(ಅಭಿಮತವಾದ ಮಧುವನ್ನು) ಸೇಚನಮಾಡುತ್ತವೆ] (ಆದುದ
ರಿಂದ ನೀವಿಬ್ಬರು) ಮಧ್ವಃ—ಮಧುಸದೃಶವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಪಿಬಂತೌ—ಪಾನಮಾಡುವವರಾಗಿ |
ಉಷಸಃ—ಉಷಸ್ಸಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಸಚೇಥೇ—(ಯಜ್ಞವನ್ನು) ಸೇರುತ್ತೀರಿ.

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮಗೆ ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ನಿಮ್ಮ ರಥವು ಹೊರಟಾಗ, ನಿಮ್ಮ ರಥಾಶ
ಗಳು ಮೂರುಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೆ, ಈ ರಥಾಗಮನಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ನಿಮ್ಮ ಆಯುಧ
ಗಳು ಅಥವಾ ರಥನೇಮಿಗಳು ಅಭಿಮತವಾದುದನ್ನು ವರ್ಷಿಸುತ್ತವೆ (ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಮಧುಪಾತ್ರೆಗಳು ನಿಮಗೆ
ಇಷ್ಟವಾದ ಮಧುವನ್ನು ಸೇಚನಮಾಡುತ್ತವೆ), ಆದುದರಿಂದ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ, ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬಂದು
ಮಧುಸದೃಶವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುತ್ತೀರಿ.

English Translation.

Ashwins, your horses are traversers of the (three) regions, when your
chariot proceeds to (its desired) quarters: the golden fellies of your wheels
grant (whatever is wished for) - drinking the Soma juice, you participate in
the morning (rite).

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ರಥಃ—ರಥಃ ರಂಹತೇರ್ವಾ ತಿಕ್ರಮಣಃ | ಸ್ಥಿರತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ವಿಪರೀತಸ್ಯ | ರಮಮಾನೋಽ-
ಸ್ಥಿಂಸ್ತಿಷ್ಠತಿ ತೀತಿ ವಾ | ರಪತೇರ್ವಾ ರಸತೇರ್ವಾ ||

(ನಿ. ೯-೧೧)

ಗತಿ ಅಥವಾ ವೇಗವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ರಂಹ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯ
ವಾಗಿ ಸ್ಥಿರ ಎಂಬುದರಿಂದಾಗಲಿ, ಇದರಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಹರ್ಷಪಡು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ರಮ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾ
ಗಲಿ ಅಥವಾ ಶಬ್ದಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ರಪ್ ಅಥವಾ ರಸ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತ
ಕಾರರು,

ವನಸ್ತತೇ ವೀದ್ಯಂಗಳೋ ಹಿ ಭೂಯಾ ಅಸ್ತತ್ಪ್ರಬಾ ಪ್ರತರಣಃ ಸುವೀರಃ |

ಗೋಭಿಃ ಸನ್ನದ್ಯೋ ಅಸಿ ವೀಳಯಸ್ವಾಸ್ಥಾ ತಾ ತೇ ಜಯತು ಜೇತ್ಯಾನಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೭-೨೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಹಹರಿಸಿ ರಥ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ [ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ರಥಗಳಲ್ಲಿ ಓಡಾಡತಕ್ಕ ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಈ ಪದದಿಂದಲೇ ನಿರ್ದೇಶನವಾಗಿದೆ.] ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಅದಿತ್ಯಸರ್ಯಾಯನಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದುಂಟು. (ಉದಾಹರಣೆಗೆ—ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೨)

ರಜಾಂಸಿ—ರಜೋ ರಜ್ಯತೇರ್ಜ್ಯೋತಿಶೀ ರಜ ಉಚ್ಯತೇ ಉದಕಂ ರಜ ಉಚ್ಯತೇ | ಲೋಕಾ ರಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತೇ | (ಐ. ೪-೧೯) ಬೆಳಗು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ರಂಜ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ರಜಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಯೋತಿಯೆಂದೂ ಉದಕವೆಂದೂ ಮತ್ತು ಲೋಕಗಳೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಜಾಂಸಿ ಚಿತಾ ವಿ ಚರಂತಿ ತನ್ಯನೋ ದಿವಃ ಸಮ್ರಾಜಾ ಸಯಾ ನ ಉಪ್ಪತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೬೩-೫)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ರಜಾಂಸಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಲೋಕಗಳು ಎಂಬರ್ಥವಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ನಿರುಕ್ತದ ೧೦ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ೪೪ ನೇ ಖಂಡದಲ್ಲಿ,

ಅಬ್ಜಾಮುಕ್ತೈರಹಿಂ ಗೃಣೇಷೇ ಬುಧ್ನೇ ನದೀನಾಂ ರಜಸ್ಸು ಷೀದನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೪-೧೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ರಜಸ್ಸು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉದಕೇಷು,—ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದೂ ಮತ್ತು ೧೨ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ೭ ನೆಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ,

ವಿತಾ ಉ ತ್ಯಾ ಉಪಸಃ ಕೇತುಮಕ್ರತ ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಥೇ ರಜಸೋ ಭಾನುಮಂಚತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೨-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ರಜಸಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂದೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ತ್ರಿಣಿ ಭಾಂತಿ ರಜಾಂಸ್ಯಸ್ಯ ಯತ್ಪದಾನಿ ತು ತೇಜಸಾ |

ಎಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಆಕ್ರಮಣವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಸರ್ಯಾಯಪದವಾಗಿ ರಜಾಂಸಿ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ರಜಃ, ರಜಾಂಸಿ ಎಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಲೋಕಸರ್ಯಾಯನಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ,

ಯನ್ಮಾ ಸೋಮಾಸೋ ಮಮದನ್ಯದುಕ್ತೋಭೇ ಭಯೇತೇ ರಜಸೀ ಅಪಾರೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೪೨-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿದ್ದು ದ್ವಾನಾಸ್ಯಫಿವಿಗಳೆಂದು ಪಾರಿಭಾಷಿಕನಾದ ಅರ್ಥವೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ, ಎಂದರೆ,

ಅಹಕ್ಲ ಕೃಷ್ಣಮರರ್ಜಾಸಂ ಚಿ ವಿ ವರ್ತೇತೇ ರಜಸೀ ವೇದ್ಯಾಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೯-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಒಂದೆರಡು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ರಜಸೀ ಜಗದ್ವಂಜಯಂತೌ ಎಂದು ಧಾತುವಿನ ಮೂಲಾರ್ಥವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪವಯೇ—ಪವಿ ಶಬ್ದವು ಹಾಜ್ಜು ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೩) ವಜ್ರ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೧) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದಲ್ಲದೆ—ಪವೀ ರಥನೇಮಿಭವತಿ ಯದ್ವಿಪುನಾತಿ ಭೂಮಿಂ | (ನಿ ೫-೫) ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉಜ್ಜುವುದರಿಂದ ರಥಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಪವಿಯೆಂದು ಹೆಸರಿಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅರ್ಥಮಾಡಿ,

ಉತ ಪನ್ಯಾ ರಥಾನಾಮದ್ವಿಂ ಭಿಂದಂತ್ಯೋಜಸಾ |

(ಋ ಸಂ. ೫-೫೨-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಪವಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಥನೇಮಿಯೆಂಬರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪವಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತಲ್ಯವೆಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತಾ,

ಪಾವೀರವೀ ತನ್ಯತುರೇಕಸಾದಜೋ ದಿವೋ ಧರ್ತಾ ಸಿಂಧುರಾಪಃ ಸಮುದ್ರಿಯಃ |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೬೫-೧೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ (ನಿ. ೧೨-೩೦) ಪವೀ ತಲ್ಯೋ ಭವತಿ ಯದ್ವಿಪುನಾತಿ ಕಾಯಂ ತದ್ವತ್ಪವೀರಮಾಯುಧಂ ತದ್ವಾನಿದ್ರೈ ಪವೀರವಾನ್ | ದೇಹವನ್ನು ಭೇದಿಸುವುದರಿಂದ ಶಲ್ಯಕ್ಕೆ ಪವಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪವೀರವಾನ್ ಎಂದು ವಿಶೇಷಣವಿದೆಯೆಂದು ವಿವರಿಸಿ,

ಯೋ ಜನಾನ್ ಮಹಿಷಾ ಇವಾತಿತಸ್ಮಾ ಪವೀರವಾನ್ | ಉತಾಪವೀರವಾನ್ ಯುಧಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೦-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕನ್ನು ಸಾಯಣರು ಪವಯೇ—ವಜ್ರಾ, ರಥನೇಮಯೋ ವಾ ಎಂದು ವೈಕಲ್ಪಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

! ನ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ |

ಯುವೋಽಷ್ಠೀ ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಪೋ ಭವಂತಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಷ್ಠೀ ದ್ವಿವಚನ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಯೋಷಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತೇಷೇ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿ ಗೆ ಲೋಪ ಉದಾತ್ತ ನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಯಮಾಪಃ—ಅದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವೈಚ್ ಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಪದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜನೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧ ೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ದೀಯತ್—ದೀಯ ಗತ್. ಛಾಂದಸ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಧನುಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇತಕ್ಕ ಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪ ೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಟೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದೀಯತಿ, ತಕತಿ ಎಂದು ಯಾಸ್ಯರು ಗತಿಕರ್ಮಕ ಧಾತುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಪೂರಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಹಿರಣ್ಯಯೋಃ—ಋತ್ಯೈ ನಾಶ್ಚೈ ನಾಶ್ಚೈ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಲೋಪ ಬಂದು ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗಿರುವಾಗ ಪೂರ್ವಾನುದಾತ್ತದೊಡನೆ ಏಕಾದೇಶ ವಾದಾಗ ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರುಷಾಯನ್—ಪ್ರುಷ ಪ್ಲುಷ ಸ್ವೇಹನಸೇಚನಪೂರಣೇಷು. ಧಾತು ಕ್ರಾೃದಿ. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಇತೆಶ್ಚ ಲೋಪಃ—(ಪಾ ಸೂ ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಛಂದಸಿ ಶಾಯಜಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶಾಯಜಾದೇಶ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಧ್ವಃ—ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾ ವಚನಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣಾದಿಗಳು ಬಾರದಿರುವಾಗ ಯಣಾದೇಶ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಷ್ಯೇ ಬಂದಿದೆ.

ಪಿಬಂತಾ—ಪಾ ಪಾನೇ ಧಾತು ಲಟಿಗೆ ಶತ್ಪಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ—(ಪಾ ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಿಬಾದೇಶ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಚೇಛೇ—ಷಚ ಸಮವಾಯೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯುನವತ್ಯಸ್ಯಾವ ನಕ್ಷತ್ರೋ ಯದ್ವಿಶತ್ಯನೋ ನರ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಯಜ್ಯೋಃ |
ಸ್ವಸಾ ಯದ್ವಾಂ ವಿಶ್ವಗೂರ್ತೀ ಭರಾತಿ ವಾಜಾಯೇಟ್ಟೇ ಮಧುಪಾವಿಷೇ ಚ |

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯುವಂ | ಅತ್ಯಸ್ಯ | ಅವ | ನಕ್ಷತ್ರಃ | ಯತ್ | ವಿಶತ್ಯನಃ | ನರ್ಯಸ್ಯ | ಪ್ರಯಜ್ಯೋಃ |
ಸ್ವಸಾ | ಯತ್ | ವಾಂ | ವಿಶ್ವಗೂರ್ತೀ | ಇತಿ | ವಿಶ್ವಗೂರ್ತೀ | ಭರಾತಿ | ವಾಜಾಯ | ಈಟ್ಟೇ |
ಮಧುಪಾ | ಇಷೇ | ಚ || ೨ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯುವಂ ಯುವಾಂ ಯದತ್ಯಸ್ಯಾತನಕೀಲಸ್ಯ ಸತತಸಂಬಾರಿಣೋ ವಿಶತ್ಯನೋ ವಿವಿಧಗಮನಸ್ಯ ವಿಚಿತ್ರಗಮನಸ್ಯ ವಾ ನರ್ಯಸ್ಯ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಹಿತಸ್ಯ ಪ್ರಯಜ್ಯೋಃ ಪ್ರಕರ್ಮೇಣ

ಪೂಜ್ಯಸ್ಯ || ಬಿತಾನಿ ಕರ್ಮಣಿಷ್ಠಾಂತಾನಿ || ಉಕ್ತರೂಪಂ ರಥಮವಾವಸ್ತಾತ್ತ್ರಿದುದಯಾತ್ಮೋವಂ
ನಕ್ಷಥಃ ವ್ಯಾಪ್ನುರ್ಭೋ ದೇವಯಜನಂ ಗಂತುಂ | ಕಿಂಚ ಯದ್ಯದಾ ಹೇ ವಿತ್ಸಗೂರ್ತಿಃ ಸರ್ವಸ್ತುತ್ಯಾ
ಸರ್ವದೋದ್ಗೂರ್ಣಾ ವಾ ನಾಂ ಯುವಯೋಃ ಸ್ವಸಾ ಸ್ವಸ್ವಸ್ಥಾನೀಯೋ ಸ್ವಯಂಸಾರಿಣೇ ವೋಷಾ
ಭರಾತಿ ಪೋಷತೇ ತ್ವದಾಗಮನಾಯ ಪ್ರಭಾತಂ ಕರೋತಿ | ಯದಾ ಹೇ ಮಧುಪೌ ಮಧುರಸ್ಯ
ಸೋಮರಸಸ್ಯ ಪಾತಾರೌ ಯುವಾಂ ಯಜಮಾನೋ ವಾಜಾಯ ಬಲಾಯ ಗಮನಾಯ ನೇಷೇ
ಪ್ರಭೂತಾನ್ನಾಯೇಟ್ಟೀ ಸ್ತೌತಿ | ತದಾ ರಥಂ ಪ್ರಾಪ್ನುಥ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

1 ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ |

(ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ— ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | ಯುವಂ— ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ಯತ್— ಯಾವಾಗ |
ಅತ್ಯಸ್ಯ— ಸತತಗಮನಶೀಲವೂ | ವಿವತ್ಪನಃ— ವಿವಿಧ (ವಿಚಿತ್ರ) ಗತಿಯುಳ್ಳವೂ | ನರ್ಮಸ್ಯ— ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತ
ಕರವೂ | ಪ್ರಯಜ್ಞೋಃ— ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪೂಜ್ಯವೂ (ಆದ ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು) | ಅವ ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ | ನಕ್ಷಥಃ—
(ಯಾಗ ಶಾಲೆಗೆ ಹೊರಡುವುದಕ್ಕೆ) ಪ್ರಾಪ್ತರಾಗುತ್ತೀರೋ | (ಕಿಂ ಚ— ಮತ್ತು) | ಯತ್— ಯಾವಾಗ | (ಹೇ)
ವಿತ್ಸಗೂರ್ತಿಃ — ಸರ್ವಸ್ತುತ್ಯರಾದ (ಸರ್ವದಾ ಉಗ್ರರಾದ) ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | ನಾಂ— ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೆ |
ಸ್ವಸಾ— ಸ್ವಸ್ವಸ್ಥಾನೀಯಾದ (ಸ್ವತಃ ಗಮನಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ) ಉಷೋದೇವಿಯು | ಭರಾತಿ— (ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಪೋಷಿಸು
ತ್ತಾರೋ (ನಿಮ್ಮ ಆಗಮನಕ್ಕಾಗಿ ಬೆಳಕುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೋ) | (ತದಾ— ಆಗ) | (ಹೇ) ಮಧುಪೌ— ಸೋಮ
ರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | (ನಾಂ— ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು) | ವಾಜಾಯ— ಬಲ ಅಥವಾ
ಗಮನಶಕ್ತಿಯನ್ನು (ಮತ್ತು) | ಇಷೇ ಚ— ಪ್ರಭೂತಾನ್ನ ಕ್ರೋಧಿಸ್ವರಲೂ | ಈಟ್ಟೀ— (ಯಜಮಾನನು) ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ.

• ಭಾವಾರ್ಥ |

ಸರ್ವಸ್ತುತ್ಯರೂ, ಸೋಮಪಾತ್ಯಗಳೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ ಸತತಗಮನಶೀಲವೂ, ವಿವಿಧ
ಗತಿಯುಳ್ಳವೂ, ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತಕರವೂ, ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯವೂ ಆದ ನಿಮ್ಮ ರಥವು, ನಿಮಗೆ ಸ್ವಸ್ವಸ್ಥಾನೀಯಾದ
ಉಷೋದೇವಿಯು ನಿಮ್ಮ ಆಗಮನಕ್ಕೋಸ್ಕರಲೇ ಉದಿಸಿದಾಗ ಯಾಗಶಾಲೆಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೊರಡುತ್ತದೆ, ಆಗ
ಯಜಮಾನನು, ಬಲ ಮತ್ತು ಆಹಾರಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಎಂದು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

Direct downwards (the course) of your (car) swift moving, variously
going, friendly to man, and to be especially venerated, when, all adorable,
your sister (dawn) prepares (for your approach), and (the institutor of the
ceremony) worships you, drinkers of the Soma juice, for the sake (of
obtaining) strength and food.

1 ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು |

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ, ಮತ್ತು ಅವರಿಗೂ ಉಷೋದೇವತೆಗೂ ಇರತಕ್ಕ
ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಸಹ ನರ್ಹಿಸಿದೆ.

ಅತ್ಯಸ್ಯ— ಅತನಶೀಲಸ್ಯ, ಸತತಸಂಚಾರಿಣಃ | ಯಾವಾಗಲೂ ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಯಿಲ್ಲದೇ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಪದವು ರಥಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ರಥದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಅಶ್ವಕ್ಕೂ ಅದಿತ್ಯನಿಗೂ ಈ ಪದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಏಷ ಪ್ರ ಪೂರ್ವೀರವ ತಸ್ಯ ಚಮ್ಪಿಷೋಽತ್ಯೋ ನ ಯೋಷಾಮುದಯಂಸ್ತ ಭುರ್ವಣಃ |
ದಕ್ಷಂ ಮಹೇ ಸಾಯಯತೇ ಹಿರಣ್ಯಯಂ ರಥಮಾವೃತ್ಯಾ ಹರಿಯೋಗಮ್ಯಭ್ಯಸಂ |

(ಐ . ಸಂ. ೧-೫೬-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತೆನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಃ ಎಂಬುದು ಅಶ್ವಪರವಾಗಿಯೂ,

ಅಸ್ಯ ಶ್ಲೋಕೋ ದಿವೀಯತೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮತ್ಯೋ ನ ಯಂಸದ್ಯಕ್ಷಭೃದ್ವಿಚೇಶಾಃ |
ಮೃಗಾಣಾಂ ನ ಹೇತಯೋ ಯಂತಿ ಚೇಮಾ ಬೃಹಸ್ವತೇರಹಿಮಾಯಾ ಅಭಿ ದ್ಯೂನ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೯೦-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅತನಶೀಲಃ ಅದಿತ್ಯಃ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತೆನಲ್ಲಿ ರಥಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ವಿಶ್ವಗೂರ್ತಿ—ಗುರೀ (ಗುರ್) — ಉದ್ಯಮನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಗೂರ್ತಿ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಗೂರ್ತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಉದ್ಯಮ ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯದ ಪ್ರಯತ್ನವೆಂಬರ್ಥಮಾತ್ರವಾಗದೆ ಆ ಉದ್ಯಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶ್ರದ್ಧೆಯೂ ಸಂಕಲ್ಪವೂ ಇರುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯೂಪವೃಷ್ಣಾ ಉತ ಯೇ ಯೂಪವಾಹಾಶ್ವಪಾಲಂ ಯೇ ಅಶ್ವಯೂಸಾಯ ತಪ್ತತಿ |
ಯೇ ಚಾರ್ವತೇ ಪಚನಂ ಸಂಭರಂತ್ಯತೋ ತೇಷಾಮುಭಿಗೂರ್ತರ್ನ ಇನ್ಯತು |

(ಮ ಸಂ. ೧-೧೬೨-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಶ್ರದ್ಧಾಯುತವಾದ ಸಂಕಲ್ಪವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಇದರಂತೆಯೇ ಸ್ವಗೂರ್ತಿ, ರಾಧೋಗೂರ್ತಿ, ಅರಿಗೂರ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಗೂ, ಗೂರ್ತಮನಾಃ, ಗೂರ್ತಶ್ರವಾಃ, ಗೂರ್ತವಸುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸ್ವಗೂರ್ತ ವೆಂಬ ಶಬ್ದವಿರತಕ್ಕ.

ಸಮಸ್ತಿಷ್ಣಾಯಮಾನ ಅಸತ ಗ್ನಾ ಉತೇಮವರ್ಧನ್ಯದ್ಯಂಃ ಸ್ವಗೂರ್ತಾಃ |
ಮಹೇ ಯತ್ತಾ ಪುರೂರವೋ ರಣಾಯಾವರ್ಧಯನ್ ದಸ್ಯುಹತ್ಯಾಯ ದೇವಾಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೯೫-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತೆನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸ್ವಗೂರ್ತಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ವಯಂಗಾಮಿನ್ಯಃ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗೂರ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ರದ್ಧೆ ಅಥವಾ ಸಂಕಲ್ಪ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳು ಇರುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಗಮನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಅಸದ್ಯಥಾ ನೋ ವರುಣಃ ಸುಕೀರ್ತಿರಪ್ತಕೃ ಪರ್ವದರಿಗೂರ್ತಃ ಸೂರಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೬-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಶತ್ರುಹನನಾಯ ಉದ್ಯುಕ್ತಃ ಎಂದು ಕೇವಲ ಉದ್ಯಮನಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೋರಿಸುತ್ತದೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ, ಗೂರ್ತಕ್ರವಾಃ, ಗೂರ್ತಮವಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಗೂರ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವೆಂಬರ್ಥವಿರುತ್ತದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಸ ನ್ವಾಧತೋ ನಯುಷೋ ದಂಸುಜೂತಃ ಶರ್ಧಸ್ತರೋ ನರಾಂ ಗೂರ್ತಕ್ರವಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೨೧೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗೂರ್ತಕ್ರವಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉದ್ಯುಕ್ತಗುಣದೀಪ್ತಿಃ ಅಥವಾ ಪ್ರಖ್ಯಾತಾನೋ ವಾ | ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಅಥವಾ ಪ್ರಕಟವಾದ ಕಾಂತಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಅನ್ವವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಥವಾ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಅನ್ವವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ೬-೬೩-೪ ನೇ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಗೂರ್ತಮವಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಉದ್ಯುಕ್ತಮವಾಃ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಹೀಗೆ ಗೂರ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವಾಗ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಗೂರ್ತೀ ಎಂಬ ಪದವು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದ್ದು ಸರ್ವಸ್ತುತ್ಯಾ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಪ್ರಶಂಸಿತರಾಗಿರುವವರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ

ಸ್ವಸಾ ಭರಾತಿ—ಸ್ವಸ್ತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥೆಂದು ತಾಪ್ತರ್ಯ. ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಉಪಸ್ಥಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವಾಗ ಉಪೋದೇವಿಯು ಆವಿರ್ಭವತಳಾಗಿ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಕಾಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅಂಶವನ್ನೂ ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಕ್ಷತ್ರಃ—ಇಕ್ಷ್ವಗತೌ ಧಾತು. ನೋ ನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ನಕ್ಷ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಸತ್ಯನಃ—ಪಲ್ಯಗತೌ. ಧಾತು ಔಣಾದಿಕಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿವಿಧಾಃ ಪತ್ಯಾನಃ ಯಸ್ಯ. ತಸ್ಯ. ಬದುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೆಯಸ್ಯ—ನರಾಯ ಹಿತಮ್. ತಸ್ಯ. ಭಂದಿಸಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್. ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಯತೋ ನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಗೂರ್ತೀ—ವಿಶ್ವಾ ಗೂರ್ತೀ ಯಯೋಸೈ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭರಾತಿ—ಭೃಷ್ ಭರಣೇ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಲೇಟೋಡಾಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ರ ಪರವಾಗಿ

ಬರುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್, ತಿಪ್ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಈಟೈ—ಈಡ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಷೇ—ಸಾನೇಕಾಚೆಸ್ತೃತೀಯಾದೀಃ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯು¹ವಂ¹ ಸಯ¹ ಉ¹ಸ್ರಿಯಾ¹ಯಾಮು¹ಧತ್ತಂ¹ ಸ¹ಕ್ವ¹ಮಾಮಾ¹ಯಾಮು¹ವ¹ಪೂ¹ವ್ಯಂ¹ ಗೋಃ¹ |

ಅಂತರ್ಯ¹ದ್ವ್ಯ¹ನಿನೋ¹ ವಾಮ್ನ¹ತಪ್ನೋ¹ ಹ್ವಾರೋ¹ ನ ಶುಚಿ¹ರ್ಯ¹ತೇ¹ ಹ¹ವಿಷ್ವಾ¹ನ್ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯು¹ವಂ | ಸಯಃ | ಉ¹ಸ್ರಿಯಾಯಾಂ | ಅ¹ಧತ್ತಂ | ಸ¹ಕ್ವಂ | ಅ¹ಮಾಯಾಂ | ಅವ | ಪೂ¹ವ್ಯಂ | ಗೋಃ |

ಅಂತಃ | ಯತ್ | ವನಿಃ | ವಾಂ | ಋ¹ತಪ್ನೋ ಇತ್ಯೈತ್ಯಪ್ನೋ | ಹ್ವಾರಃ | ನ | ಶುಚಿಃ | ಯಜತೇ |

ಹ¹ವಿಷ್ವಾ¹ನ್ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯುವಂ ಯುನಾಮುಸ್ರಿಯಾಯಾಂ | ಗೋನಾನ್ಯತತ್ | ಭೋಗೋಶ್ಚಾವಿಷ್ವಾಂ ಗವಿ ಸಯೋಽಧತ್ತಂ | ಅಧಾರಯತಂ | ಸ್ವಾಹಿತವಂತೌ | ತಥಾಮಾಯಾಮುಪಕ್ವಾಯಾಂ ಸಕ್ವಂ ಪರಿಪಕ್ವಂ ಭೋಗಯೋಗ್ಯಂ ಗೋಸಂಬಂಧಿ ದುಗ್ಧಂ ಪೂವ್ಯಂ ಪೂರ್ವಭವಂ ತತ್ರೈವೋತ್ಸನ್ನಮವಾಸ್ಮಾದಧಾರಯತಂ | ಗವಿ ಕ್ಷೀರಮುಶ್ವಾದ್ಯ ಪುನಭೋಗಣಾಯ ಸ್ಪೃಥಕ್ಯತವಂತಾವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಹೇ ಋತಪ್ನೋ ಸತ್ಯಸ್ಮರೂಪೌ ಯಜ್ಞಿಯಹವಿರ್ಭಕ್ಷಯಿತಾರೌ ವಾ ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ನಾಂ ವನಿನ ಉದಕವತ ಉದಕೋಪಲಕ್ಷಿತಹವಿಷ್ಮತೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯಾಂತರ್ಮಧ್ಯೇ ಹವಿಷ್ವಾನ್ ಪ್ರದೇಯ-ಹವಿಷಾ ತದ್ವಾನ್ ಶುಚಿಃ ಶುದ್ಧೋ ಯಜಮಾನೋ ಯಜತೇ ಪೂಜಯತಿ ಯುನಾಂ ತಸ್ಮಾದೇವಮು ಕುರುತಂ | ಯದ್ವಾ | ಯದೈವಂ ಯಜಮಾನಃ ಕರೋತಿ ತದೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದ್ವಿಷ್ವಾಂತಃ | ವನಿನೋ ವನಸಂಬಂಧಿವ್ಯಕ್ಷಸಮೂಹಸ್ಯಾಂತರ್ಮಧ್ಯೇ ಹ್ವಾರೋ ನ ಚೋರ ಇವ | ಸ ಯಥಾ ಜಾಗರೂಕೋ ವರ್ತತೇ ತಥಾ ಯಜಮಾನೋಽಪೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

‡ ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ‡

ಹೇ ಋತಶ್ಚೋ—ಸತ್ಯ ಸ್ವರೂಪರಾದ (ಯಜ್ಞ ಸಂಬಂಧ ಹವಿರ್ಭಕ್ಷಕರಾದ) ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣ | ಹವಿಷ್ಣಾನ್—ನಿಮಗೆ ಪ್ರದೇಯವಾದ ಹವಿಯುಕ್ತನೂ | ತುಜಿಃ—ಶುದ್ಧನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನು | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು | ವನಿನಃ—ಹವಿರ್ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಯಜ್ಞದ | ಅಂತಃ—ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ | [ಅಥವಾ ವನಿನಃ—ವನಸಂಬಂಧವಾದ ವೃಕ್ಷಸಮೂಹದ | ಅಂತಃ—ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ] | ಹ್ಯಾರಃ ನಃ—ಚೋರನು ಎಷ್ಟು ಜಾಗರೂಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೋ (ಅಷ್ಟು ಜಾಗರೂಕನಾಗಿ) | ಯಜತೇ—ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೋ | (ತತ್—ಆದ್ದ ರಿಂದ) | (ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ) | ಯಮಂ—ನೀವಿಬ್ಬರು | ಉಸ್ರಿಯಾಯಾಂ—ಗೋವಿನಲ್ಲಿ ಪಯಃ—ಕ್ಷೀರವನ್ನು | ಅಧತ್ತಂ—ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಿರಿ (ಮತ್ತು) | ಗೋಃ—ಗೋವಿನ ಕೆಚ್ಚಲಿನಲ್ಲಿ | ಅವಾಯಾಂ— ಅಪಕ್ವವಾದ | ಪೂರ್ವ್ಯಂ—ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ | ಪಕ್ವಂ—ಪಕ್ವವಾದ ಕ್ಷೀರವನ್ನು | ಅವ | (ಅಧತ್ತಂ)— ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಿರಿ.

‡ ಭಾವಾರ್ಥ ‡

ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪರಾದ (ಯಜ್ಞಾಂಗಹವಿರ್ಭಕ್ಷಕರಾದ) ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಹವಿರಾದಿವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿ ಯಜಮಾನನು, ವನದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಕಳ್ಳನಷ್ಟು ಜಾಗರೂಕನಾಗಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೆ, ಆದುದ ರಿಂದಲೇ, ನೀವು ಅವರ ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಿರಿ ಮತ್ತು ಅವರಿಗೆ ಸೇರಿದ ಕಡಸು ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಕ್ವವಾದ ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿರಿ.

English Translation.

You have restored milk to the cow : you have (brought) down the prior mature (secretion) into the unripe (or barren udder) of the cow . the devont offerer of the oblation worships you, whose froms are truth, (as vigilant in the midst of the ceremony), as a thief (in the midst) of a thicket,

‡ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ‡

ಋತಶ್ಚೋ—ಋತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ, ಯಜ್ಞ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದನ್ನೂ ಋತವು ವಿಶ್ವ ನಿಮನುವನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವುದೆಂಬುದನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ಇದೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೯-೨ ನೇ ಋಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪರೆಂದು ಋತಶ್ಚೋ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ವಿಶ್ವವನ್ನೆಲ್ಲಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ರೂಪಗಳಿಂದಲೂ, ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸ್ಯು ಗಳ ರೂಪದಲ್ಲೂ, ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳ ರೂಪದಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲ ವಿಶ್ವರೂಪರೂ ಇವರೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವನಿನಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಅಥವಾ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ವನಿನಃ—ಉದಕವಂತಃ ಉದಕೋಪಲಕ್ಷಿತ ಹವಿಷ್ಣುತೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಎಂದೂ ಎರಡ ನೆಯದಾಗಿ ವನಸಂಬಂಧಿವೃಕ್ಷಸಮೂಹಸ್ಯ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ವನ ಶಬ್ದವನ್ನು ರಕ್ಷಿ (ಕಿರಣ) ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೫), ಉದಕ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೩) ಪರಿಸಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಇನ್ನೂ ಇತರ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದವನ್ನು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. **ವನ- ಸಂಭಕ್ತ** ಎಂಬ ಅತ್ಯುತ್ಕಟವಾದ ಇಚ್ಛೆ, ಆಕಾಂಕ್ಷೆ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ **ವನ** ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ **ವನು-ಯಾಚಿನೇ**, **ಯಾಚಿಸು**, **ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು**, **ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು** ಕೊಡುವ **ವನ** ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, **ವನಾನಿ**, **ವನಿನಃ** **ವನಾಮಹೇ**, **ವನತಂ** ಇತ್ಯಾದಿ ನಾಮಪದಗಳೂ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ನಾಮಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಾಗ **ಪೂಜ್ಯ**, **ಉದಕ**, **ವನವ್ಯಕ್ತ** **ಪುಷ್ಪಫಲ** ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳೂ, ಕ್ರಿಯಾಪದದ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿರುವಾಗ **ಕೊಲ್ಲು**, **ಕೊಡು**, **ಭಕ್ತಿಯಿಂದ** **ನೇವಿಸು** ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳೂ ಆಗುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಇದೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಋ ಸಂ ೧-೧೭೧-೩ ನೇ ಋಕ್ಸನ ವಿಶೇಷ ವಿಕಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉದಕೋಪಲಕ್ಷಿತವಾದ ಯಜ್ಞದ ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಮೂಹದ ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ

ಹ್ಯಾರಃ—ಹ್ಯಾರ ಪದಕ್ಕೆ ಚೋರನೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ **ತಸ್ಯರ**, **ವಂಚಕ** ಎಂಬರ್ಥವು ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬಂದುದು. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಕುಟಿಲ, ವಕ್ರ ಎಂಬುದೇ ಮೂಲಾರ್ಥವು.

ಕೃತ್ವಾ ಹಿ ದ್ರೋಣೇ ಅಜ್ಯಸೇಗ್ನೇ ವಾಜೀ ನ ಕೃತ್ವೈಃ |
ಪರಿಜ್ಞೇವ ಸ್ವಧಾ ಗಯೋಽತೋ ನ ಹ್ಯಾರ್ಯಃ ಶಿಶುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨-೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ **ಹ್ಯಾರ್ಯಃ** ಎಂಬ ಪದವು ಅಶ್ವದ ಗುಣವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ ಅಶ್ವಕ್ಕೂ ಅಗ್ನಿಗೂ ಇರುವ ಸಾಧಾರಣಾರ್ಥವು ಈ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಅಶ್ವವು ಯಾವ ರೀತಿ ಕುಟಿಲತಿಯುಳ್ಳದ್ದೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಯೂ ಸಹ ಕುಟಿಲತಿಯಿಂದ ಪ್ರಸರಿಸುತ್ತದೆಂದರ್ಥ ಹೀಗೆಯೇ,

ಉತ ಸ್ತು ದುಗ್ಧಭೇಯಸೇ ಪುತ್ರೋ ನ ಹ್ಯಾರ್ಯಾಣಾಂ |
ಪುರೂ ಯೋ ದಗ್ಧಾಸಿ ವನಾಗ್ನೇ ಪತುರ್ನ ಯವಸೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೯-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ **ಹ್ಯಾರ್ಯಾಣಾಂ** ಎಂಬ ಪದವು **ಕುಟಿಲಂ ಗಚ್ಛಂತಾಂ ಸರ್ಪಾಣಾಂ |** ಕುಟಿಲವಾಗಿ ಸರಿಯುವ ಸರ್ಪಗಳ ವಕ್ರವಾದ ಗತಿಯನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮೂಲಾರ್ಥವಿರುವಾಗ ಇದೇ ಗತಿಯುಳ್ಳ ತಸ್ಯರಾದಿಗಳ ಪರ್ಯಾಯಪದವಾಗಿಯೂ ಈ ಪದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನೇರವಾದ ಎಂದರೆ ಸತ್ಯವಾದ ಭಾವವೂ, ವ್ಯವಹಾರವೂ ಇಲ್ಲದ ವಂಚಕನೆಂದರ್ಥ. ತಸ್ಯರನಿಗೂ ಈ ಗುಣವಿರುವುದರಿಂದ **ಹ್ಯಾರಃ** ಎಂದರೆ ತಸ್ಯರನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು,

ಏ ಯದಸ್ಯಾಧ್ಯಜತೋ ವಾತಚೋದಿತೋ ಹ್ಯಾರೋ ನ ವಕ್ತ್ವಾ ಜರಣಾ ಅನಾಕೃತಃ |
ತಸ್ಯ ಪತ್ನೇಸ್ತಪ್ತುಃ ಕೃಷ್ಣಜಿಂಹಃ ಪುಚಿಜನ್ನೋ ರಜ ಆ ವ್ಯಧ್ವನಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೧-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಹರಟೇಮಲ್ಲನೆಂದರ್ಥ. ಹರಟೇಮಲ್ಲನು ಮಿತಿಮೀರಿ ಹರಟುವುದರಿಂದ ಅದು ನೇರವಾದ ಮತ್ತು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಗುರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲೂ ಕುಟಲಗತಿಯಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ **ವಕ್ತುನಿಗೆ ಹ್ಯಾರಃ** ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ (ತಸ್ಪರ) ಚೋರನೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದಂಶವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ತಸ್ಪರನಿಗೆ ಈ ಪದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಅವನ ವಂಚಕತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಕರ್ತನಿಗೂ ಹ್ಯಾರನಿಗೂ ಇತರಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣ ಗುಣವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಾಗಿದೆ. ಎಂದರೆ ತಸ್ಪರನು ಯಾವ ರೀತಿ ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಚಾರ್ಯಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಯುಕ್ತಕರ್ತನೂ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥ. ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಇರುವ ಕಾರ್ಯಶ್ರದ್ಧೆ ಮತ್ತು ಜಾಗರೂಕತೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಸಮಾನಧರ್ಮವಾಗಿದೆ.

ಉಸ್ರಿಯಾಯಾಂ—ಅಘ್ನಾಃ, ಉಸ್ರಾ, ಉಸ್ರಿಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೮) **ಉಸ್ರಿಯೇತಿ ಗೋನಾಮ | ಉಸ್ರಾವಿಣಃ ಅಸ್ರಾಂ ಛೋಗಾಃ |** ಸುಖಸಾಧನವಾದ ಕ್ಷೀರವು ಹರಿಯುವುದರಿಂದ **ಉಸ್ರಿಯಾಃ** ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಉತ ವಾಂ ವಿಕ್ಷು ಮದ್ಯಾಸ್ವಂಧೋ ಗಾವ ಆಪಶ್ಚ ಸೀಪಯಂತ ದೇವೀಃ |

ಉತೋ ನೋ ಅಸ್ಯ ಪೂರ್ವ್ಯಃ ಪತಿರ್ದಸ್ತೀತಂ ಪಾಪಂ ಪಯಸ ಉಸ್ರಿಯಾಯಾಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೫೩-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಮೇಲ್ಬಂಡಂತೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ನಿ ೪-೧೯)

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅಪಕ್ವವಾಗಿದ್ದೇಗೋವಿನ ಕೆಚ್ಚಲಿನಲ್ಲಿ ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು ಎಂಬ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ ಈ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಕಥೆಯು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

**ತಯುರ್ನಾಮ ರಾಜರ್ಷಿಃ | ಸೋಽತ್ತಿನೌ ಪರಿಚಿರ್ಮಯಾ ತುಷ್ಪಾವುವಾಚಿ | ಮಮ ಗೌರಧೇನು-
ರ್ನಿವೃತ್ತಪ್ರಸವಾ ವೃದ್ಧಾ ಚಿ | ತಾಂ ಮೇ ಧೇನುಂ ಕುರುತಮಿತಿ | ತಾಮಸ್ಯೈ ಅತ್ತಿನೌ
ಧೇನುಂ ಚಕ್ರತುರಿತ್ಯತ್ರೇತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ ||**

ಶಯುವೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯು ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದಾಗ ಆ ಪೂಜೆಯಿಂದ ಅವರು ತುಷ್ಟರಾದರು. ಆಗ ರಾಜರ್ಷಿಯು ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ನನ್ನ ಗೋವು ಬಂಜೆಯಾಗಿದೆ ಅದು ಕರುವನ್ನು ಹಾಕುವಂತೆಯೂ ಹಾಲನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆಯೂ ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಧೇನುವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಂಡನು. ಮುದಿಯಾದ ಆ ಗೋವನ್ನು ಅವರು ಅವನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಮೇಲೆ ಧೇನುವಾಗಿ ಆಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು ಎಂಬ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಅನೇಕ ಮುಕ್ತುಗಳು ಸೂಚಿಸಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅಧೇನುಂ ದಿಸ್ತಾ ತ್ವರ್ಯಾಂ ರಿ ವಿಪಕ್ತಾಮುಪಿನ್ನತಂ ತಯನೇ ಅತ್ತಿನಾ ಗಾಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೨೦)

ಯುವಂ ಧೇನುಂ ತಯೇನೇ ನಾಧಿತಾಯಾಸಿನ್ವತಮತ್ಸಿನಾ ಪೂವ್ಯಾರ್ಯಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೮-೮)

ದಶಸ್ಯಂತಾ ತಯೇನೇ ಸಿಪ್ಯಥುರ್ಗಾಮಿತಿ ಚ್ಯವಾನಾ ಸುನುತಿಂ ಭುರಣೂ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೬೨-೨)

ತಾ ವರ್ತಿಯಾರ್ತಂ ಜಯುಷಾ ವಿ ಪರ್ವತಮಸಿನ್ವತಂ ತಯೇನೇ ಧೇನುಮತ್ಸಿನಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೯-೧೩)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಶಯುವಿನ ಬಂಜೆಯಾದ ಗೋವನ್ನು ಧೇನುನನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯುನಲ್ಲೂ ಸಹ ಅದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ತಯು ವೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿಲ್ಲ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುದಿಯಾದ ಧೇನುವನ್ನು ಕರುಹು. ಕುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಹಾಲನ್ನು ತುಂಬಿದ ರೆಂದೂ, ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಂಜೆಯಾಗಿದ್ದ ಗೋವನ್ನು ಧೇನುರೂಪದಲ್ಲಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ಹಾಲನ್ನು ತುಂಬಿದರೆಂದೂ ಕಥೆಯಿದೆ

ಅಮಾಯಾಂ—ಅಪರಿಪಕ್ವಾಯಾಂ | ಪರಿಪಕ್ವವಾಗಲುದಿರತಕ್ಕ ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಗೋವಿನ ಕೆಚ್ಚಲಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೂ ಹಾಲನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳದಿರುವ ಕೆಚ್ಚಲುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಬಂಜೆಯಾದ ಹಸುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ ಇಂತಹ ಅಪರಿಪಕ್ವವಾದ ಕೆಚ್ಚಲನ್ನು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಹಾಲಿನಿಂದ ತುಂಬಿದರು ಎಂಬಂತೆಯೇ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಕೌಶಲವು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಇಮಾ ದೇವಾ ಜಾಯಮಾನೌ ಜುಷಂತೇಮಾ ತಮಾಂಸಿ ಗೂದತಾಮಜುಷ್ಯಾ |

ಅಭ್ಯಾಮಿಂದ್ರಃ ಪಕ್ವಮಾಮಾಸ್ತಂತಃ ಸೋಮಾಪೂಷಭ್ಯಾಂ ಜನದುಸ್ರಿಯಾಸು ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೪೦-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸೋಮ ಮತ್ತು ಪೂಷದೇವತೆಗಳಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ತರುಣಿಯಾದ ಗೋವಿನ ಕೆಚ್ಚಲನ್ನು ಹಾಲಿನಿಂದ ತುಂಬಿ ಅದನ್ನು ಧೇನುರೂಪಕ್ಕೆ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದರೆಂದಿದೆ. ಅಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಪಕ್ವವೆಂದರ್ಥ. ಯಾವ ಸಂದರ್ಭ ದಲ್ಲಾದರೂ ಇದು ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದಾದ ವಿಶೇಷಣವಾದರೂ ಸಹ ಋಕ್ಯುಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಗೋವಿನ ಕೆಚ್ಚಲನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಮಾತ್ರ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಹಾಲಿನಿಂದ ಪಕ್ವವಾಗದಿರುವ ಎಂದರೆ ಹಾಲಿಲ್ಲದ ಕೆಚ್ಚಲು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಉದಾ— (ಉ. ಋ. ಸಂ. ೩-೩೦-೧೪, ೪-೩-೯, ೨-೩೫-೬, ೨-೪೦ ೨, ೬-೨೨-೪, ೮-೨೮-೨ ಇತ್ಯಾದಿ)

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

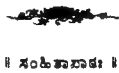
ಉಸ್ರಿಯಾಯಾಮ್—ವಸ ನಿವಾಸೇ. ಧಾತು. ವಸಂತಿ ಇತಿ ಉಸ್ರಿಯಾಃ. "ಯನ್ನ ಪದಾರ್ಥವಿಶೇಷ ಸಮುಕ್ತಂ ಪ್ರತ್ಯಯತಃ ಪ್ರಕ್ಯತೇಶ್ಚ ತದೂಹ್ಯಮ್" ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವಸ ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ರಿಯಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಊಹಿಸಬೇಕು. ಕೆತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಅಧತ್ತಮ್—ದುಧಾಙ್ ಧಾರಣವೋನಣಯೋಃ ಧಾತು ಅಂತರ್ಭಾವಿತ ಣ್ಯರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಲಭ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಖಂಶ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವ್ಯಮ್—ಪೂರ್ವ ಭವನ್. ಭವೇ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯತೋನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಭುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ವಾರಃ—ದ್ವೌ ಕೌಟಿಲ್ಯೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಣ್ಯಂತದ ಮೇಲೆ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಚೋಞ್ಞಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಕೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ವಿಂಬುದರಿಂದ ಣಚಿಗೇ ಲೋಪ. ಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜತೇ—ಯದ್ಭೌತ್ಯಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಚಃ ||

ಯಂವಂ ಹ ಘನುಮಂ ತಮತ್ರಯೇಪೋ ನ ಕ್ಷೋದೋವ್ಯಣೇತ-
ಮೇಷೇ |

ತದ್ವಾಂ ನರಾವತ್ತಿನಾ ಪಶ್ವಇಷ್ಟೀ ರಥ್ಯೇವ ಚಕ್ರಾ ಪ್ರತಿ ಯಂತಿ ಮಧ್ವಃ || ೪ ||

|| ಪದವಾಚಃ ||

ಯಂವಂ | ಹ | ಘನುಮಂ | ತಮತ್ರಯೇ | ಅಪಃ | ನ | ಕ್ಷೋದಃ | ಅವ್ಯಣೇತಂ |
ಮೇಷೇ |

ತವಾಂ | ನರಾಂ | ಅವತ್ತಿನಾಂ | ಪಶ್ವಇಷ್ಟೀಃ | ರಥ್ಯೇವ | ಚಕ್ರಾ ಪ್ರತಿ | ಯಂತಿ | ಮಧ್ವಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಶ್ವೇತಿಹಾಸಮಾಹುಃ | ಪ್ರವರ್ಗ್ಯೇಣ ಪ್ರಚರಂತಮತ್ರಿಂ; ರಾಕ್ಷಸಾಸ್ತಪ್ತೇ ಘನುಮಂ ತಮತ್ರಯೇಃ | ಸ ಚ ತಸ್ಯಮಾನೋಽತ್ತಿನಾಂತುಸ್ವಾವ | ತಾ ಚ. ಸ್ತುತ್ಯಾ ಹ್ಯಪ್ಯಮನಸಾವರಕ್ಷತಾಮಿತಿ | ಅಪರೇಽಗ್ನೌ ಕ್ಷಿತ್ರಮಸಾಲಯಿತಾಮಿತ್ಯಾಹುರಿತಿ | ಹೇ ಅತ್ತಿನಾ ಯಂವಂ ಯುವಾಂ ಮಧುಮಂತಂಸಯೋಧ್ಯತೆ ರೂಪಾಭ್ಯಾಂ ಮಧುಭ್ಯಾಂ ತದ್ವಂಶಂ ಘನುಮಂ ದೀಪ್ತಂ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಮೇಷೇ ಸೌಖ್ಯಮಿಚ್ಛೇತ್ಯತ್ರಯ

ಏತನ್ನಾ ಮ್ನೇ ಮದರ್ಷಯೇ ಘೋದಃ ಘೋದಾಂಸಿ ಘೋದ್ಯಮಾನಾನ್ಯ ಶೋ ನೋದಕಾನೀವಾವ್ಯಣೇತಂ |
 ಅನಾರಯಂತಂ | ಔಷ್ಣಂ ಶೈತ್ಯ ಸುಖಂ ಕೃತವಂಶಾ | ತಪ್ತ ಘರ್ಮಸಕಾಶಾದ್ಭ್ರಷ್ಟಿತವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ |
 ಅತ್ರಯೇ ಘೋದಃ | ಉದಕನಾಮೃತತ್ | ತತ್ತ್ವಂ ಶೈತ್ಯಂ ಲಪ್ತತೇ | ಅಪಃ ಘೋದೋ ನ | ಅಪ ಇತಿ
 ಪಷ್ಯರ್ಥೇ ದ್ವಿತೀಯಾ | ಉದಕಾನಾಂ ಶೈತ್ಯಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತದ್ವತ್ | ಪಪ್ತಾಂತರೇ ತು ಘರ್ಮಂ
 ದೀಪ್ತಮಗ್ನಿಂ ಮಧುಮಂತಂ ಕೃತ್ವಾವ್ಯಣೇತಂ | ಸುಖಯತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರಾಂತರಂ |
 ತಪ್ತಂ ಘರ್ಮ್ಯನೋಮ್ಯಾವಂತಮತ್ರಯೇ | ಋ. ೧-೧೧೨-೭ | ಇತಿ | ತತ್ತಸ್ಮಾತ್ ಯಸ್ಮಾದೇವಂ
 ತಸ್ಮಾತ್ ಹೇ ನರಾ ನೇಶಾರೌ ನರಾಕಾರೌ ವಾಶ್ವಿನಾಶ್ವಿನೌ ವಾಂ ಯುನಾಭ್ಯಾಂ ಪತ್ನಇಷ್ಟಿಃ | ಪಶುರಿತ್ಯಗ್ನೇ-
 ನಾರಮ | ಅಗ್ನಿಃ ಪಶುರಾಸೀದಿತ್ಯಾದಿಪ್ರತಿಪೇಃ | ತೈ. ಸಂ. ೫-೭ ೨೬ | ಯದ್ವಾ | ಪಶುಖಿಯತ್ಪಾತ್ಪಶುರಿ-
 ತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ತಸ್ಮಾಗ್ನೇರಿಷ್ಟಿರ್ಭವತಿ | ಅಗ್ನಿ ಯಾಗಃ ಸರ್ವೋ ಯುಷ್ಮದರ್ಥಂ ಪ್ರವರ್ತತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
 ಯದ್ವಾ | ಪಶುಸಾಧ್ಯೋ ಯಾಗೋ ಯುನಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರವರ್ತತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಅಶ್ವಿನಂ ಧೂಮ್ನು ಲಲಾಮಮೂ
 ಲಭೇತ ಯೋ ದುರ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಸೋಮಂ ಸಿಪಾಸೇತ್ | ತೈ. ಸಂ. ೨-೧-೧೦-೧ | ಇತ್ಯಾದಿನಾಸ್ಯಶ್ವಿಭ್ಯಾಂ
 ಪಶುರ್ವಿಹಿತಃ | ತಥಾ ಮಧ್ಯೋ ಮಧುಸದೃಶಾಃ ಸೋಮರಸಾ ಅಪಿ ಯುನಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರತಿ ಯಂತಿ |
 ಅಭಿಗಚ್ಯಂತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ರಥೈವ ಚಿಕ್ರಾ ರಥಸಂಬಂಧಿನಿ ಚಿಕ್ರಾ ಚಕ್ರಾಣೇವ | ತಾನಿ ಯಥಾ
 ಪ್ರವಣದೇಶಮಭಿಗಚ್ಯಂತಿ ತದ್ವತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯುವಂ—ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ಮಧುಮಂತಂ—
 ಪಯೋಘೃತರೂಪವಾದ ಮಧು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ | ಘರ್ಮಂ—ದೀಪ್ತವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಏವೇ—(ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕ್ತಿ
 ಪ್ರನಾಗಿ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ | ಅತ್ರಯೇ—ಅಶ್ವಿ ಎಂಬುವನಿಗೆ | ಘೋದಃ—ಕ್ಷುಬ್ಧವಾದ | ಅಪಃ ನ—
 ಉದಕವು (ತಣ್ಣಗಿರುವಂತೆ) | ಅವ್ಯಣೇತಂ ಹ—(ಅಗ್ನಿಯತಾಪವನ್ನು) ನಿವಾರಿಸಿ(ತಣ್ಣಗಿರುವಂತೆ) ಮಾಡಿದಿರಪ್ಪೇ |
 ತತ್—ಆದುದರಿಂದ | ನರೌ—ನೇತ್ರಗಳಾದ ಅಧವಾ ನರಾಕಾರರಾದ | (ಹೇ) ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ |
 ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೋಸ್ಕರ | ಪತ್ನಇಷ್ಟಿಃ—ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಯಾಗವು ಅಧವಾ ಪಶುಯಾಗವು (ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ) |
 (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಮಧ್ಯಃ—ಮಧುಸದೃಶವಾದ(ಸೋಮರಸಗಳೂ) | (ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು) | ರಥಾ—
 ರಥಸಂಬಂಧವಾದ | ಚಿಕ್ರಾ ಇವ—ಚಕ್ರಗಳು (ಅಭಿಮತಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಸೇರುವಂತೆ) | ಪ್ರತಿ ಯಂತಿ—ಉದ್ದೇಶಿಸಿ
 ಹೊರಡುತ್ತವೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕ್ತಿಪ್ರನಾಗಿ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅಶ್ವಿಗೆ, ಪಯೋಘೃ
 ತರೂಪಮಧುಯುಕ್ತನಾಗಿ ಪ್ರದೀಪ್ತನಾಗಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಕ್ಷುಬ್ಧವಾದ ಉದಕದಂತೆ ತಣ್ಣಗಿರುವಹಾಗಿ ಮಾಡಿದ
 ರೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ, ಆದುದರಿಂದಲೇ, ಯಜ್ಞನೇತ್ರಗಳಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮಗೋಸ್ಕರ ಈ
 ಪಶುಯಾಗವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ಮಧುಸದೃಶವಾದ ಈ ಸೋಮರಸವು ಅಸಿತವಾಗಿರುವುದು.

English Translation

You rendered the heat as soothing as sweet butter to Atri ; wishing (for relief), and invested it with coolness, like water : therefore, for you, Ashwins, leaders (of rites), the fire-offering (is made) , to you the Soma juices run like chariot wheels (down a declivity).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರಕೃತ್ಯವಾದ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಅಗ್ನಿ, ಆತ್ರಿ, ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ಇವರುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ತಿಳಿದು, ಘರ್ಮಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಇವರ ಸ್ಥಾನವೇನು ಎಂಬದನ್ನು ಅರಿಯಬೇಕು.

ಮಧುಮಂತಂ ಘರ್ಮಂ ಅತ್ರಯೇ ಅವ್ಯಣೀತಂ ಹ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಸಾಯಣರು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅನ್ವಯಗಳು ಆತ್ರಿ ಘರ್ಮ ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ದೇಳತಕ್ಕ ಅರ್ಥಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿರುತ್ತವೆ

೧ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಆತ್ರಿ ಎಂಬ ಮಹರ್ಷಿಗೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸಹಾಯಮಾಡಿದ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರು ಈ ಕಥಾ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅತ್ರೇತಿಶಾಸಮಾಡುಃ | ತ್ವವರ್ಗ್ಯೇಣ ಪ್ರಚಿರಂತಮತ್ರಿಂ ರಾಕ್ಷಸಾಸ್ತಪ್ತೇ ಘರ್ಮೇಽಪಾತಯನ್ |

ಸ ಚ ತಸ್ಯಮಾನೋಽಶ್ವಿನೌ ತುಷ್ಟಾವ | ತೌ ಚ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಹೃಷ್ಯಮನಸಾವರಕ್ಷತಾಮಿತಿ ||

ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪೂಜಾನಿರತನಾಗಿದ್ದ ಆತ್ರಿಯನ್ನು ರಾಕ್ಷಸರು ಪ್ರದೀಪ್ತವಾಗಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ತಳ್ಳಿದರು. ಆಗ ಆತ್ರಿಯು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೊರೆಯಿಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಅವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಅವರು ತುಷ್ಟರಾಗಿ ಇವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂದಿದೆ.

೨. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಧುಮಂತಂ ಘರ್ಮಂ ಅತ್ರಯೇ ಅವ್ಯಣೀತಂ ಎಂದಿರುವಂತೆ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೨ ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ತಪ್ತಂ ಘರ್ಮಮೋಮ್ಯಾವಂತಮತ್ರಯೇ ಎಂದಿದೆ. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವಂತೆಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಯಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಉದಾಹರಿಸಿ “ಯಾಸ್ಯಪಕ್ಷೇ ತು ಅತ್ರಯೇ ಹವಿಷಾಮುಕ್ತೃಽಗ್ನಯೇ ಹವಿರುತ್ತಪ್ತೈರ್ಥಂ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಸಂತಪ್ತಂ ಘರ್ಮಂ ನೈದಾಘಂ ಅಹಃ ಹಿಮ್ಯಾವಂತಂ ತ್ವಪ್ತಿಹೇತು-ವ್ಯಷ್ಟ್ಯದಕೋಪೇತಂ ಕೃತವಂತೌ ಇತಿ ಯೋಜ್ಯಂ | ” ಯಾಸ್ಯಮತದಲ್ಲಿ ಆತ್ರಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯೆಂದೂ, ಇಂತಹ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಸಂತಪ್ತವಾದುದೂ, ನಿದಾಘಕಾಲಿಕವಾದುದೂ ಆದ ಅಹಸ್ಸನ್ನು ತ್ವಪ್ತಿಕರವಾದ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯದಕದಿಂದ ಕೂಡಿದುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗಲೂ ಸಹ ಸಾಯಣರು ೧-೧೧೨-೨ ನೇ ಋಕ್ಕನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸಿ—ಪಕ್ಷಾಂತರೇ ತು ಘರ್ಮಂ ದೀಪ್ತಮಗ್ನಿಂ ಮಧುಮಂತಂ ಕೃತ್ವಾ ಅವ್ಯಣೀತಂ ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರಾಂತರಂ— “ತಪ್ತಂ ಘರ್ಮ-

ನೋನ್ಯಾನಂತಮತ್ರಯೇ .. " ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಅದುದರಿಂದ ಅತ್ರಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅತ್ರಿಮುಷಿಯ ಪರವಾದ ಅರ್ಥವೊಂದು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಪರವಾದ ಅರ್ಥವೊಂದು ಎಂದು ಎರಡರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಅತ್ರಿಮುಷಿಯ ಅಗ್ನಿ ದೇವನ ಅಂಶವೇ ಆದುದರಿಂದ ಇಬ್ಬರೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೂ ಸಹ ಹೇಳಬಹುದು ಅತ್ರಿಯು ಅಗ್ನಿ ಪುತ್ರನೆಂದು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅಗ್ನಿ ರೂಪವೇ ಎಂದೂ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅತ್ರಿಮುಷಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಕಥೆಯನ್ನು ಬೃಹದ್ದೇವತಾವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ತ್ರಿಶಾಂವತ್ಸರಿಕಂ ಸತ್ತಂ ಪ್ರಜಾಕಾಮಃ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ |
 ಆಹರತ್ಸಹಿತಃ ಸಾಧ್ಯೈರ್ವಿಶ್ವೇದೇವೈಃ ಸದೇತಿ ಚ |
 ತತ್ರ ವಾಗ್ನೀಕ್ಷಣೀಯಾಯಾಂ ಆಜಗಾಮ ಶರೀರಣೇ |
 ತಾಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಯುಗಪತ್ತತ್ರ ಕಸ್ಯಾಥ ವರುಣಸ್ಯ ಚ |
 ಶುಕ್ರಂ ಚಸ್ಕಂದ ತದ್ವಾಯುರಗ್ನಾ ಸ್ತಾಸ್ಯದ್ಯದ್ಯಚ್ಚಯಾ |
 ತತೋಽರ್ಚಿಭ್ಯೋ ಭೃಗುರ್ಜ್ಜೇ ಅಂಗಾರೇಷ್ಯಂಗಿರಾ ಯುಷಿಃ ||
 ಪ್ರಜಾಪತಿಂ ಸುತಾ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ನಾಗಭೃಭಾಷತ |
 ಅಭ್ಯಾಮೃಷಿಸ್ತೃತೀಯೋಽಪಿ ಭವೇದತ್ರೈವ ಮೇ ಸುತಃ |
 ಪ್ರಜಾಪತಿಸ್ತಥೇತ್ಯುಕ್ತಃ ಪ್ರತ್ಯಭಾಷತ ಭಾರತೀಂ |
 ಯುಷಿರತ್ರಿಪ್ತತೋ ಜ್ಜೇ ಸೂರ್ಯಾನಲಸಮದ್ಯುತಿಃ ||

(ಬೃ ದೇ ೫-೯೭ರಿಂದ ೧೦೧)

ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಪ್ರಜಾಕಾಮನಾಗಿ, ಸಾಧ್ಯರೊಡನೆಯೂ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ತ್ರಿಸಂವತ್ಸ ರಾತ್ಮಕವಾದ ಸತ್ತವನ್ನು ಆಚರಿಸಿದನೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾಗ್ನೇವಿಯು ಸಶರೀರಳಾಗಿ ಆ ಸತ್ತಕ್ಕೆ ಬಂದಳು. ಅವಳನ್ನು ನೋಡಿದೊಡನೆಯೇ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಮತ್ತು ವರುಣನ ರೇತಸ್ಪುಲನವಾಯಿತು, ವಾಯುವು ಅದನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದನು ಆಗ ಆ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಭೃಗುವೂ, ಅಂಗಾರದಿಂದ ಅಂಗೀರಸ್ಸೂ ಹುಟ್ಟಿದರು. ಆಗ ವಾಗ್ನೇವಿಯು ಈ ಇಬ್ಬರು ಪುತ್ರರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪುತ್ರನೂ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗಲಿ ಎಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡಳು. ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪುತ್ರನೂ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಲಿ ಎಂದು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದಾಗ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕ್ಷೇಪ ವಾಗಿದ್ದ ಆ ರೇತಸ್ಸಿನಿಂದ ಸೂರ್ಯಾಗ್ನಿಗಳ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ ಅತ್ರಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾದನು ಎಂಬ ಕಥೆಯಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ, ಯಾಸ್ಯರು ಅತ್ರಿ ಪದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿ ಪರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಹವಿಷಾಪುತ್ರೇ ಎಂದರೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಅತ್ರಿಯೆಂಬ ಹೆಸರು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಕೇವಲ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವವನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಸಕಲವನ್ನೂ ಭಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂದೂ ಸಹ ಮುಕ್ತಂಹಿತಾವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯತ್ತೇ ಕೃಷ್ಣಃ ಶಕುನ ಆತುತೋದ ಪಿಪೀಲಃ ಸರ್ಪ ಉತ ವಾ ಶ್ವಾಪದಃ |

ಅಗ್ನಿ ದ್ಯವಿಶ್ವಾದಗದಂ ಕೃಣೋತು ಸೋಮುಕ್ಲ ಯೋ ಜ್ವಾಹ್ಯಣ್ಣಾ ಅವಿವೇಶ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೩-೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವಿಶ್ವಾತ್ ಎಂದರೆ ಸರ್ಪ ಅತ್ವಾ ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು,

ಯುವಾನಂ ವಿಶ್ವತಿಂ ಕವಿಂ ವಿಶ್ವಾದಂ ಪುರುವೇಶಸಂ | ಅಗ್ನಿಂ ಶುಂಭಾಮಿ ಮನ್ನಭಿಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೮-೪೪-೨೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇದೇ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಈ ಆಧಾರಗಳಿಂದ ಅತ್ರಿಯೆಂದರೆ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ನುಗುಣವಾಗಿ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು.

ಈ ವಿಶೇಷಣಗಳೇ ಅಲ್ಲದೇ ಅಗ್ನಿಗೂ, ಅತ್ತಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಅನೇಕಸಂದರ್ಭಗಳೂ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಮುಷಿಂ ನರಾವಂಹಸಃ ಸಾಂಚಿಜನ್ಯವ್ಯಬೀಸಾದತ್ರಿಂ ಮುಂಚಿಘೋ ಗಣೇನ |

ಮಿನಂತಾ ದಸ್ಯೋರಶಿವಸ್ಯ ಮಾಯಾ ಅನುಪೂರ್ವಂ ವ್ಯಷಣಾ ಚೋದಯಂತಾ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ (ಅಶ್ವಿನೀದೇವತಾಪರವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ) ಅತ್ತಿಗೆ ಸಾಂಚಿಜನ್ಯ ವೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಇದರಂತೆ,

ಅಗ್ನಿರ್ಬುಃಷಿಃ ಶವಮಾನಃ ಸಾಂಚಿಜನ್ಯಃ ಪುರೋಹಿತಃ | ತಮೀಮಹೇ ಮಹಾಗಯಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೯-೬೬-೨೦)

ಎಂಬಿವೇ ಮುಂತಾದ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಂಚಿಜನ್ಯ ಪದವು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ ಸಾಂಚಿಜನ್ಯ ಪದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಸರಿ ಅದು ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಅತ್ತಿ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು ಒಂದು ವಿಶೇಷ. ಅವರವರ ನಿಕಟನವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ವಿಶೇಷಣವೆಂದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಘರ್ಮಸ್ಥನಾದ ಅತ್ರಿಯನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂದಿರುವಂತೆಯೇ,

ಅಗ್ನಿರ್ಹ ತ್ಯಂ ಜರತಃ ಕರ್ಣಮಾವಾಗ್ನಿರದ್ಧ್ಯೋ ನಿರದಹಜ್ಜ ರೂಥಂ |

ಅಗ್ನಿರಶ್ರಿಂ ಘರ್ಮ ಉರುಷ್ಯದಂತರಗ್ನಿರ್ಘನೋಧಂ ಪ್ರಜಯಾಸ್ಯಜತ್ಸಂ ||

(ಮು ಸಂ ೧೦-೮೦-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಘರ್ಮಸ್ಥನಾದ ಅತ್ರಿಯನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ರಕ್ಷಿಸಿದನು ಎಂದಿದೆ. ಅತ್ತಿಯು ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ದೈವೀ ಗುಣಗಳು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ ೫ ನೇ ಮಂಡಲದ ೪೦ ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಆ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಠಿಸಿದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾಗಿರುವ ದೇವತೆಗಳು ಸೂರ್ಯ, ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅತ್ತಿ

ಯತ್ತಾ ಸೂರ್ಯ ಸ್ವರ್ಭಾನುಸ್ತಮಸಾವಿಧ್ಯದಾಸುರಃ |

ಅಜ್ಜೇತ್ರವಿದ್ಯಥಾ ಮುಗ್ಯೋ ಭುವನಾಸ್ಯದೀಧಯುಃ |

ಸ್ವರ್ಭಾನೋರಥ ಯಂದ್ರಿ ಮಾಯಾ ಅವೋ ದಿವೋ ವರ್ತಮಾನಾ ಅನಾಹಂ |

ಗೂಝಂ ಸೂರ್ಯಂ ತಮಸಾಪವ್ರತೇನ ತುರಿಯೇಣ ಬ್ರಹ್ಮಣಾವಿಂದದತ್ತಿಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೫-೪೦-೫ ರಿಂದ ೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಭಾನುವು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಕತ್ತಲಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದೊಡನೆಯೇ ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಛಾಂತವಾದುವು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಅಸುರನನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಕೆಡುಹಿದನು. ಅತ್ರಿಯು ತನ್ನ ದಿವ್ಯಚಕ್ಷುಸ್ಸಿನಿಂದ ಕತ್ತಲಿನಿಂದ ಅವೃತವಾದ ಸೂರ್ಯನಿರುವೆಡೆಯನ್ನು ತಿಳಿದನು ಎಂದಿದೆ. ಮತ್ತು,

ಗಾವ್ಣೋ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಯುಯುಜಾಃ ಸಪರೈನ್ ಕೀರಿಣಾ ದೇವಾನುಮಸೋಪಶಿಕ್ಷನ್ |
 ಅತ್ರೀ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ದಿವಿ ಚಕ್ಷುರಾಧಾತ್ಸಭಾನ್ಯೋರಪ ಮಾಯಾ ಅಧುಕ್ಷತ್ ||
 ಯಂ ವೈ ಸೂರ್ಯಂ ಸ್ವಭಾನ್ಯುಮಸಾವಿಧ್ಯದಾಸುರಃ |
 ಅತ್ರಯಸ್ತಮನ್ವವಿಂದಸ್ವ್ಯಂ ನೈ ಆಶಕ್ಯು ವನ್ ||

(ಮು. ಸಂ. ೫-೪೦ ೮ ರಿಂದ)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯಾಗನಿರತನಾದ ಅತ್ರಿಯು ತನ್ನ ದಿವ್ಯಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ, ದೈವಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಆದಿತ್ಯನ ಚಕ್ಷುಸ್ಸನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಮತ್ತು ಸ್ವಭಾನ್ಯವಿನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು ಎಂದಿದೆ ಇವೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಅತ್ರಿಗೆ ತನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ,

ಮಾ ಮಾಮಿಮಂ ತವ ಸಂತಮತ್ರ ಇರಸ್ಯಾ ದ್ರುಗ್ನೋ ಭಿಯಸಾ ನಿ ಗಾರೀತ್ |
 ತ್ವಂ ಮಿತೋ ಅಸಿ ಸತ್ಯರಾಧಾಸ್ತೌ ನೋಹಾವತಂ ವರುಣಶ್ಚ ರಾಜಾ ||

(ಮು. ಸಂ. ೫-೪೦-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಅತ್ರಿಯ ಸಹಾಯವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು “ನಾನು ನಿನ್ನವನು, ನಿನಗೆ ಸೇರಿದವನು. ನನ್ನನ್ನು ಅಸರರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಬೇಡ” ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಈ ಮಂತ್ರದ ಮೇಲೆ ವರ್ಣನೆಯೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದೈಶಿಸಿದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತಿದೆ. ಈ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ, ಅತಿಮಂಡಲವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಐದನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ಅಗಲೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಗೂ ಅತ್ರಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—ಐದನೆಯ ಮಂಡಲದ ಎರಡನೇ ಸೂಕ್ತದ ಕರ್ತೃವು ಅತ್ರಿಯೇತೋದ್ಭವನಾದ ಕುಮಾರನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ,

ಕುಮಾರಂ ಮಾತಾ ಯುವತಿಃ ಸಮುಬ್ಧಂ ಗುಹಾ ಬಿಭರ್ತಿ ನ ದದಾತಿ ಪಿತ್ರೇ |
 ಅನೀಕಮಸ್ಯ ನ ಮಿನಜ್ಜನಾಸಃ ಪುರಃ ಪಶ್ಯಂತಿ ನಿಹಿತಮರತೌ ||

(ಮು. ಸಂ. ೫-೨-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕುಮಾರಂ ಎಂಬುದು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಸಾರುಣವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು, ಹೀಗೆಯೇ ವಸುಶ್ರುತ, ಈಶ, ಗಯ ಇತ್ಯಾದ್ಯಾತ್ಮೀಯರ ವಿಕಸಯದಲ್ಲೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯವಾದ ಅಂಶವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಅತ್ರಿಯ ವಿಕಸಯವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ನಾಗೇನಾತ್ರಿವಾರ್ಷಾ ಹ್ಯನ್ನಮದ್ಯತೇತ್ರಿಹ ವೈ ನಾನೈತದತ್ರಿರಿತಿ ಸರ್ವಸ್ಯಾತ್ಪಾ ಭವತಿ
 ಸರ್ವಮಸ್ಯಾನ್ವಂ ಭವತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ ||

(ಬೃ. ಉ ೨೨೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಕವಾದ ಅತ್ರಿ ಶಬ್ದದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಸಹ ಅತ್ರಿ ಶಬ್ದವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವದವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಪ್ಪವಾದ ಅಗ್ನಿ ಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಅತ್ತಿಮುಸಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂಬುದು ವೇದನಲನು; ಅರ್ಥ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಭರ್ವಸ್ಥನಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಶೈಶ್ಯೋಪಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದರು

ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಘರ್ಷಣೆವೆಂದರೇನು? ಅಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಉಪಚಾರವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ಅರಿಯಬೇಕು. ಸಾಯಣರು ಘರ್ಷಣೆ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯ ವೆಂದರ್ಥವಾದಿದ್ದಾರೆ. ಘರ್ಷಣೆವೂ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯವೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯ ಬೋಧಕವಾದ ಪದಗಳೇ, ಎರಡಕ್ಕೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವೇ, ಇದಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳ ಆಧಾರವೇನು? ಘರ್ಷಣೆ ಅಥವಾ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯದ ಸ್ವರೂಪವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ಈಗ ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕು. ಅಲ್ಲದೆ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಕ್ಕೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ನೇತೃತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸುವರು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮುಂದೆ ಬು. ಸಂ. ೧-೧೮೦-೯ ನೇ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾಗುವ ಶೈತ್ತಿರೀಯಾರಣ್ಯಕದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಕ್ಕೂ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಆ ಅಂಶವನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುವುದು.

ತಾಭ್ಯಾಮೇತಮಾಶ್ವಿನಮಗೃಹ್ಣನ್ | ತಾನೇತದ್ವಿಜ್ಞಸ್ಯ ಶಿರಃ ಪ್ರತ್ಯೆಧತ್ತಾಂ | ಯತ್ರವರ್ಗ್ಯಃ |
ತೇನ ಸಶೀಷ್ಣಾ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನಾಃ | ಅವಾಶಿಷೋಽರುಂಧತ | ಅಭಿ ಸುವರ್ಗಂ
ಲೋಕಮಜಯನ್ |

(ಶ್ಲೋ. ಅ. ೫-೧-೨)

ದೇವತೆಗಳು ದೇವವೈದ್ಯರಾದ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ " ನೀವು ಭಿಷ್ಣುಗಳಾಗಿದ್ದೀರಿ. ಯಜ್ಞ ಹಿರಸ್ವಾದ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯವನ್ನು ಪುನಃ ಸವನತ್ರಯಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞದೇಹದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿರಿ" ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಅವರು ತಮಗೂ ಯಜ್ಞಫಲದ ಭಾಗಾರ್ಹತ್ವವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡು ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದರು, ಆದುದರಿಂದ,

ಯತ್ರವರ್ಗ್ಯಂ ಪ್ರವೃಣಕ್ತಿ | ಯಜ್ಞಸ್ಯೈವ ತಚ್ಚಿರಃ ಪ್ರತಿಧಧಾತಿ | ತೇನ ಸಶೀಷ್ಣಾ
ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನಾಃ | ಅವಾಶಿಷೋಽರುಂಧತ | ಅಭಿ ಸುವರ್ಗಂ ಲೋಕಂ ಜಯತಿ |
ತಸ್ಮಾದೇಷ ಅಶ್ವಿನಶ್ವಯಯಾ ಇವ | ಯತ್ರವರ್ಗ್ಯಃ ||

(ಶ್ಲೋ. ಅ. ೫-೧-೨)

ಹೀಗೆ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಪ್ರಧಾನವೆಂದು ಪೂಜಿಸಿದ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಾಖ್ಯವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ಅಭೀಷ್ಟವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವನು ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು ಎಂದು ಇದರ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ. ಅಶ್ವಿನಮಂತ್ರಗಳೂ, ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೂ ಈ ಕರ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುತ್ತದೆಯಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ " ಅಶ್ವಿನಶ್ವಯಯಾ " ಎಂಬ ಪರ್ಯಾಯನಾಮವೂ ಇರುತ್ತದೆ ಅಂತರ ಘರ್ಷಣೆ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯ ಈ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಶೈತ್ತಿರೀಯಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ೪ನೇ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಇದರ ಅನುಷ್ಠಾನ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾ ಸಾಯಣರು ಪ್ರವರ್ಗ್ಯ, ಘರ್ಷಣೆ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಐದನೇ ಪ್ರಕಾರವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಈ ಪದಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸ ಧನುಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಭ್ಯಾತಿಷ್ಠತ್ | ತಾ ಉಪದೀಕಾ ಅಬ್ರುವನ್ತರಂ ವ್ಯಣಾಮದೈ | ಅಥ ವ
ಇಮಗ್ಂಯಿರಂಧಯಾಮ | ಯತ್ರ ಕ್ವ ಚ ಖನಾಮ | ತದಪೋಭಿಶ್ಚಣಾಮೇತಿ ತಸ್ಮಾದುಪ-
ದೀಕಾ ಯತ್ರ ಕ್ವ ಚ ಖನಂತಿ | ತದಪೋಽಭಿಶ್ಚಂಧಂತಿ | ವಾರೇ ವ್ಯತಗ್ಂ ಹ್ಯಾಸಾಂ | ತಸ್ಯ

ಜ್ಯಾಮಸ್ಯಾದನ್ | ತಸ್ಯ ಧನುವಿಪ್ರವಮಾಣಗ್ಂ ಶಿರ ಉದವರ್ತಯತ್ | ತದ್ವ್ಯಾಪಾ-
ಪ್ಯಧಿವೀ ಅನುಸ್ರಾವರ್ತತ | ಯತ್ಪ್ರಾವರ್ತತ | ತತ್ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯತ್ವಂ | ಯದ್ವ್ಯಾಂ
೪ ಇತ್ಯಸತತ್ | ತದ್ವರ್ಮಸ್ಯ ಘರ್ಮತ್ವಂ |

(ಶ್ಲೋ. ಅ ೫-೧-೪-೫-೬)

ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಥಾಸಂದರ್ಭವು ಸೂಚಿತವಾಗಿ ಅನಂತರ ಘರ್ಮಾದಿ ಹೆಸರುಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ
ವಿಷಯವು ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ ಈ ಕಥಾಸಂದರ್ಭವು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ.
ಇಂದ್ರಾದಿಗಳು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಾಶ್ರಮವಾದ ದೇವಯಜನಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸತ್ತವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದರು ಆಗ ಅವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ
ನಾರು ಎಂಬುದನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಬೇಕಾದ ಪ್ರಮೇಯವೊದಗಿದಾಗ ಯಾರು ತಪಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ, ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದಲೂ,
ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಯಿಂದಲೂ, ಯಜ್ಞಾಂತವನ್ನು ಪ್ರಧಮತಃ ಪಡೆಯುವರೋ ಅವರೇ ಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂದು ಪರಿಗಣಿತರಾಗ
ಬೇಕೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದಾಗ ವಿಷ್ಣುವು ಆ ಸ್ಪರ್ಧೆಯಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದನು. ಆಗ ವಿಷ್ಣುವು ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದು ಪರಿಗಣಿತನಾದನು.
ಇಂತಹ ಜಯದಿಂದ ಸಹಜವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಅಭಿಮಾನವೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುವನ್ನಾ ಕ್ರಮಿಸಿತು. ಸ್ವಾಭಿಮಾನಪೂರಿತ
ನಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವು ತನ್ನ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಹೆದೆಯನ್ನು ಏರಿಸಿ, ಬಾಣತ್ರಯವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು
ಕೊಂಡು ತನ್ನ ಬಲ್ಲಿನ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ತಲೆಯನ್ನಿರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಗ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಸಹ ಇವನನ್ನು ಎದುರಿಸಲಾ
ಗದೆ, ಎಲ್ಲರೂ ಇವನ ಸುತ್ತಲೂ ಕುಳಿತುಕೊಂಡರು. ಆಗ ಇವನ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಮ್ನಿ
ರೂಪವಾದ ಕ್ರಿಮಿಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಸಮಾಪಿಸಿ, ಅವನ ಧನುಸ್ಸಿನ ಹೆದೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿದಾಗ
ಅವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧನುಸ್ಸಿನ ಹೆದೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸದವು (ಇಂದ್ರನೇ ವಮ್ನಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಸಿದನು. "ತಸ್ಯೇಂದ್ರೋ
ವಮ್ನಿರೂಪೇಣ | ಧನುಜ್ಯಾನ್ಮುಭಿನತ್ಸವಯಂ" ಎಂದೂ ಸಹ ಪಾರಾಂತರವುಂಟು). ಆಗ ಧನುಸ್ಸಿನ ತುದಿಯು
ಮೇಲಕ್ಕೆ ಚಮ್ಮಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ತಿರಸ್ಸು ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು

ಧನುಸ್ಸಿನ ಹೆದೆಯು ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ "ಘೃಣ್ಣಿತಿ ಪತಾತ" ಅದು ಘೃಣ್ಣ ಎಂದು ರಬ್ಬನಾಡಿಕೊಂಡು
ಬಿದ್ದಿತಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಘರ್ಮ ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಧನುಸ್ಸು, ಹೆದೆಯು
ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಡನೆಯೇ ವಿಷ್ಣುವನಾಗಿ ಹರಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು

ಮುಖಸ್ಯ ಶಿರೋಽಸೀತ್ಯಾಹ | ಯಜ್ಞೋ ವೈ ಮುಖಃ |

(ಶ್ಲೋ. ಅ ೫-೨)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯವನ್ನು ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಶಿರೋರೂಪವಾದುದು ಎಂದು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿರುವ ಭಾಗವನ್ನು
ದಾಹರಿಸಿ ಇದರ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಅನಂತರ,

ಬ್ರಹ್ಮನ್ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯೇಣ ಪ್ರಚಿರಿಸ್ಯಾಮಃ | ಯೋತರ್ಘರ್ಮಮುಭಿಷ್ಠುಹಿ |

(ಶ್ಲೋ. ಅ. ೪-೪-೧)

ಬ್ರಹ್ಮನ್ ಪ್ರಚಿರಿಸ್ಯಾಮಃ | ಯೋತರ್ಘರ್ಮಮುಭಿಷ್ಠುಹಿ |

(ಶ್ಲೋ. ಅ. ೪-೫-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯದ ಸ್ಥಾಪನವು ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರವರ್ಗ್ಯದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಅದರ
ಮಹತ್ವವನ್ನೂ ಸಹ ಮುಂದೆ ಉಚಿತವಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಘರ್ಮ

ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅವೆರಡೂ ಒಂದೇ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದೆ.

ಪಶ್ಚಇಷ್ಟಿಃ—ಇದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಪಶುರಿತ್ಯಗ್ನೀ-
ರ್ನಾಮ | ಅಗ್ನಿಯೂ ಪಶುವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಾತ್ಯತ್ಯಕ್ವಾದ ಯಾಗವು ಪಶುಯಾಗವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು
ಎಂಬುದಾಗಿ ತ್ರೈತ್ತೀಯ ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಅಗ್ನಿಃ ಪಶುರಾಸೀತ್ತೇನಾಯಜಂತೆ ಸ ಏತಂ ಲೋಕಮಜಯಮ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಗ್ನಿಃ ||

(ತ್ರೈ. ಸಂ. ೫-೭-೨೬)

ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಪಶುವಾಗಿದ್ದು ಅವನನ್ನು ಆಹುತಿಯಾಗಿ ಆರ್ಪಿಸಿದಮೇಲೆ ಈಗ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಮಾಡು-
ತ್ತಿರುವ ಲೋಕವನ್ನು ಅವನು ಪಡೆದನು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಧಾರದ ಮೇಲೆ ಪಶ್ಚಇಷ್ಟಿಃ
ಎನ್ನುವಾಗ ಪಶ್ವತ್ಯಕ್ವಾದ ಅಗ್ನಿಯಾಗವೆಂದರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಅಧವಾ ಪಶುಪ್ರಿಯತ್ವಾತ್ಪಶುರಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ |
ತಸ್ಯಾಗ್ನೀಃ ಇಷ್ಟಿಭವತಿ | ಅಗ್ನಿ ಯಾಗಃ ಸರ್ವೋ ಯುಷ್ಮದರ್ಥಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ | ಅಗ್ನಿಯು ಪಶುಪ್ರಿಯ-
ನಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೂ ಪಶುವೆಂಬ ಹೆಸರೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಆಹುತಿಯೆಂದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ
ನಿಮಗೂ ಭಾಗವಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅದು ನಿಮ್ಮನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಆರ್ಪಿಸಿದ ಆಹುತಿಯಾಗರುವುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಕೃತ-
ವಾದ ಸ್ತುತಿಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು,

ಅಶ್ವಿನಂ ಧೂಮ್ನುಲಲಾಮಮಾ ಲಭೇತ ಯೋ ದುರ್ವಾಹ್ಯಾಣಃ ಸೋಮಂ ಪಿಪಾಸೇತ್ |

(ತ್ರೈ. ಸಂ. ೨.೧-೧೦-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಸಮರ್ಥಿಸುವುವು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಃ ||

ಘರ್ಮಮ್—ಘರ್ಮಃ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ, ಘೃಕ್ಷರಣದಿ(ಪ್ರೋತ್ಯಃ) ಈ ಧಾತುವಿಗೆ
ಮತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಗುಣವೂ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪಃ—ಪಪ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಂದಿದೆ. ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದ-
ರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವ್ಯಣೇತಮ್—ವ್ಯಥ ಸಂಭಕ್ತೌ. ಧಾತು. ಕ್ರಾೃದಿ ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ.
ತಿಖಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಸೇ—ಇಮು ಇಷ್ವಾಯಾಂ. ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೈತ್ಯಂತೇ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೨-೨೫) ಎಂಬುದ-
ರಿಂದ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಘಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಘಗೆ ಗುಣ. ಚತುರ್ಥೇ ಏಕವಚನಾಂತ-
ರೂಪ. ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತುತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಥ್ಯಾ—ರಥಾದ್ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೧೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಬಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ಯತೋನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ

ಶೇಶ್ಯಂದೆಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗ್ಗೆ ಲೋಪ. ಮುಂದಿರುವ ಚಕ್ರಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಶಿಗ್ಗೆ ಉಕ್ ಬಂದಿದೆ.

ಯಂತಿ—ಇನ್ ಗತ್. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಧ್ವಃ—ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾವಚನಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಗುಣಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ || ೪ ||

॥ ಸಂ ಹಿ ಕಾಶಾಶಃ ॥

ಆ ವಾಂ ದಾನಾಯ ವವೃತೀಯ ದಸ್ರಾ ಗೋರೋಹೇಣ ತ್ರಾಗ್ರೋ ನ ಜಿವ್ರಿಃ |
ಅಪಃ ಕ್ಷೋಣೇ ಸಚತೇ ಮಾಹಿನಾ ವಾಂ ಜೂರ್ಣೋ ವಾನುಕ್ಷುರಂಹಸೋ
ಯಜತ್ರಾ || ೫ ||

॥ ಪದಪಾಠಃ ॥

ಆ | ವಾಂ | ದಾನಾಯ | ವವೃತೀಯ | ದಸ್ರಾ | ಗೋಃ | ಓಹೇನ | ತ್ರಾಗ್ರೋಃ | ನ | ಜಿವ್ರಿಃ |
ಅಪಃ | ಕ್ಷೋಣೇ ಇತಿ | ಸಚತೇ | ಮಾಹಿನಾ | ವಾಂ | ಜೂರ್ಣಃ | ವಾಂ | ಅಕ್ಷುಃ | ಅಂಹಸಃ | ಯಜತ್ರಾ ||

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಹೇ ದಸ್ರಾ ಕತ್ರೂಣಾಮುಪಕ್ಷಸಯಿತಾರಾವಶ್ವಿನೌ ವಾಂ ಯುವಯೋರ್ದಾನಾಯಾಸ್ವದಭಿ-
ಮತಾಯ ಯುನಾಭ್ಯಾಂ ವಾಹಯಿತುಮಾ ವವೃತೀಯ | ಅವರ್ತಯಾಮಿ ಯಾಗದೇಶಂ || ವೃತೇರಂತ-
ರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಸ್ಯೇದಂ || ಕೇನ ಸಾಧನೇನೇತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ಗೋಃ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಯಾ ವಾಚಿ ಓಹೇನ
ವಹನೇನ ಸಾಧನೇನ | ಯದ್ವಾ | ಅವರ್ತನಕಾಲ ಉಚ್ಯತೇ | ಗೋರ್ಗಂತ್ರಾ ಉಷಸೋ ವಹನೇನ |
ಜಿವ್ರಿಜೀರ್ಣೋ ಜಯತೀಲೋ ವಾ ತ್ರಾಗ್ರೋ ನ ತುಗ್ರಾಖ್ಯಸ್ಯುರಾಜ್ಞಃ ಪುತ್ರೋ ಭುಜ್ಜುರಿವ |
ಸ ಯಥಾ ಕತ್ರೈಃ ಸಂತಾಡ್ಯ ಸಮುದ್ರೇ ಪಾತಿತೋ ಯುನಾಂ ಪರಿತೋಷ್ಯ ಸ್ತೋದ್ವಾರಾಯ
ಸ್ಯಸಮೀಪಮಾನಯತ ತದ್ವದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಇಯಮಾಖ್ಯಾಯಿಕಾ ತುಗ್ರೋ ಹ | ಋ. ೧-೧೧೬-೩ |
ಭುಜ್ಜುಮಂಹಸಃ ಸಿಪ್ಪುಃ | ಋ. ೧೦-೬೫-೧೨ | ನಾಸತ್ಯಾ ಭುಜ್ಜುಂ | ಋ. ೧-೧೧೬-೪ | ಇತ್ಯಾದಿಷು
ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಚ | ಕಿಮಾಶ್ವಯಮಹವಾರ್ತಯಾಮೀತಿ | ಕಿಂತ್ವಪಃ ಕ್ಷೋಣೇ | ಅಪ ಇತ್ಯಂತರಿಕ್ಷ-

ನಾಮ | ಫೋಣೇತಿ ಪ್ರಥಿವೀನಾಮ | ದ್ಯಾವಾಪ್ರಥಿವ್ಯಾವಹಿ ವಾಂ ಯುವಯೋರ್ಮಾಹಿನಾ ಮಾಹಾ-
 ತ್ಯೋನೇ ಯುವಯೋಃ ಪ್ರಸಾದೇನ ಸರ್ವೋಪಕಾರಿಣ್ಯಾವಿತಿ ಖ್ಯಾತಿಂ ಸರ್ವಪ್ರದೇಶವ್ಯಾಹಿತ್ಯಂ ವಾ
 ಸಚತೇ | ಸೇವತೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ | ಯದ್ವಾ | ವಾಂ ಮಾಹಿನಾ ಯಜಮಾನೋ ದ್ಯಾವಾಪ್ರಥಿವ್ಯೌ ಸಚತೇ |
 ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಯಜತ್ರಾ ಯಷ್ಟವ್ಯೌ ಪ್ರಸಾದಾದಯಮ್ನು ಸಿರ್ಜೂರ್ಣೋಃ ಜರಯಾ ಜೀರ್ಣಾಂಗ ಸನ್ನಂದಸಃ
 ಪಾಪಾಜ್ಜರಾಲಕ್ಷಣಾತ್ಪ್ರಮುಚ್ಯಾತ್ಪ್ರಾಶ್ಚಿರಕಾಲವ್ಯಾಪ್ತೋ ದೀರ್ಘಜೀವೀ ಭೂಯಾತ್ | ಯದ್ವಾ |
 ಹೇ ಯಜತ್ರಾ ವಾಂ ಪ್ರಸಾದಾಜ್ಜೂರ್ಣೋಃ ಜೀರ್ಣೋಃ ಯಜಮಾನೋಽಂದಸೋ ದುರಿತಸ್ಯ
 ಹಂತ್ರಿರಶ ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಾನಿ ಸೋಮರಸರೂಪಾಣ್ಯುದಕಾನಿ ಫೋಣೇ ಫೋಣ್ಯಾಂ || ಸಪ್ತವ್ಯರ್ಥೇ
 ಪ್ರಗೃಹ್ಯಂ || ಭೂವ್ಯಾಂ ಚಿರಕಾಲಮುಕ್ತವ್ಯಾರ್ಪ್ತಃ ಸನ್ ಮಾಹಿನಾ ಮಾಹಾತ್ಯೋನೇ ಸಚತೇ |
 ದ್ವಿತೀಯೋ ವಾಮಿತೃಯಮಾದರಾರ್ಥಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ದತ್ರಾ—ಶತೃನಾಶಕರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು | ದಾನಾಯ—
 (ಅಸ್ತದಭಿಮತವನ್ನು) ದಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಗೋಃ—ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯನ | ಹಿರೇನ—ಸಾಧನ
 ದಿಂದ | [ಅಥವಾ ಗೋಃ—ಗೋಸಂಬಂಧವಾದ ಉಪಸ್ಥಿತಿ | ಹಿರೇನ—ಸಾಧನದಿಂದ (ಕಾಲದಲ್ಲಿ)] | ಜಿವೀಃ—
 ಜೀರ್ಣನಾದ (ಜಯಶಾಲಿಯಾದ) | ತಾಗ್ಯೈಃ ನೇ—ತುಗ್ರನೆಂಬುವನ ಮಗನಾದ ಭುಜ್ಯು ಎಂಬುವನು (ತನ್ನ ಉದ್ಧಾರ
 ಕೋಸ್ಕರ ನಿಮ್ಮನ್ನು ತನ್ನ ಸಮಾಪತ್ಯೆ ಕರೆಯಿಸಿಕೊಂಡಂತೆ) | ಆ ವನ್ವತೀಯ—ಯಾಗಶಾಲಿಗೆ ಕರಿತರಲು
 ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ | (ಹೇ) ಯಜತ್ರಾ—ಯಾಗಾರ್ಹರಾದ (ಪೂಜ್ಯರಾದ) ಎಲೈ ದ್ರವರೇ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ
 (ಪ್ರಸಾದದಿಂದ) | ಜೂರ್ಣಃ—ಜೀರ್ಣನಾದ ಯಜಮಾನನು | ಅಂದಸಃ—ದುರಿತಪಂಹಾರಕಗಳಾದ |
 ಅಪಃ—ಸೋಮರಸರೂಪ ಉದಕಗಳನ್ನು | ಫೋಣೇ—ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ | ಅಪ್ತುಃ—(ಚಿರಕಾಲ) ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿ
 (ಪಡೆದು) | ಮಾಹಿನಾ—ಮಾಹಾತ್ಯೆಯಿಂದ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು | ಸಚತೇ—ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೆ |
 ಅಪಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷವೂ (ಮತ್ತು) | ಫೋಣೇ—ಭೂಮಿಯೂ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ಮಾಹಿನಾ—ಮಾಹಾ
 ತ್ಯೆಯಿಂದ (ಲೋಕೋಪಕಾರಿಣಿಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದು) | ಸಚತೇ—(ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ) ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ |
 [ಅಥವಾ ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ಮಾಹಿನಾ—ಮಹಿಮೆಯಿಂದ | ಅಪಃ ಫೋಣೇ—ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳನ್ನು |
 ಸಚತೇ—(ಯಜಮಾನನು) ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೆ] | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಯಜತ್ರಾ—ಯಷ್ಟವ್ಯರಾದ ಎಲೈ ನಾಸ
 ತ್ಯರೇ | ಜೂರ್ಣಃ—ಜೀರ್ಣಾಂಗನಾದ ಈ ಋಷಿಯು | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ | ಅಂದಸಃ—
 (ಜರಾಲಕ್ಷಣ) ಪಾಪದಿಂದ (ನೋಚಿತನಾಗಿ) | ಅಪ್ತುಃ— ಚಿರಕಾಲ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ (ದೀರ್ಘಜೀವಿಯಾ
 ಗುತ್ತಾನೆ.)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ದ್ರವರೇ, ಹಿಂದೆ ಜೀರ್ಣಾಂಗನಾದ ತುಗ್ರಪುತ್ರ, ಭುಜ್ಯುವು ತನ್ನ ಉದ್ಧಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು
 ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡಂತೆ, ನಾನೂ ಉಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಿ, ನನ್ನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ, ನನ್ನ ಯಾಗಶಾಲಿಗೆ
 ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ, ಈ ಯಜಮಾನನು ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೇ ದ್ವಾವಾಭೂಮಿಗಳನ್ನು ಸೇವಿ

ಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಯಷ್ಟವ್ಯರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ಜೀರ್ಣಾಂಗನಾದ ಈ ಮುಷಿಯೂ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಜರೆಯಿಂದ ವಿನೋಚಿತನಾಗಿ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಂತನಾಗುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Dasras, may I bring you, by the vehicle of my prayers, (hither), to bestow (upon me your aid), like the infirm son of Tugra: heaven and earth combine (to worship you) through your greatness. may this, your aged (worshipper), adorable (Ashwins), enjoy long life, (exempt) from sin.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದಸ್ರಾ—ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ | ಶತ್ಕೂಪಾಂ ಉಪಕ್ಷಪಯಿತಾರಾ | ಯದ್ವಾ | ದೇವವೈದ್ಯಶ್ಚೇನ ರೋಗಾಣಾಂ ಉಪಕ್ಷಪಯಿತಾರಾ | ಶತ್ಪನಾಶಕರು ಅಥವಾ ದೇವವೈದ್ಯರಾದ್ದರಿಂದ ರೋಗನಾಶಕರು ಎಂದರ್ಥ. ದಸ್ರಾ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ದರ್ಶನೀಯೌ ಎಂದರೆ ಸುಂದರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವರು ಎಂದೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶತ್ಪನಾಶಕರೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ ಸರಣ್ಯಪುತ್ರರಾದ ಅಶ್ವಿನಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ದಸ್ರ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ನಾಶತ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದರೂ ಸಹ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ದಸ್ರಾ ಎಂದಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಸ್ವರೂಪಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಂದೆ ಇದೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೧-೪ ನೇ ಮುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಗೋಃ ಓಹೇನ ಎಂಬ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಗೋಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಗೋಃ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಯ ವಾಚಿಃ ಓಹೇನ ವಹನೇನ ಸಾಧನೇನ | ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯನ ಮೂಲಕ ಎಂದೂ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಗೋಃ ಗಂತ್ಯಾಃ ಉಷಸಃ ವಹನೇನ ಸಂಚಲನಾತ್ಮಕವಾದ ಉಷಸ್ಸಿನ ವಹನದಿಂದ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಗೋ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪೃಥಿವೀ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ (ನಿ ೨-೫) ಅನಂತರ ಈ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆ,

ಗಾರಿತಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ನಾಮಧೇಯಂ | ಯದ್ಗೂರಂ ಗತಾ ಭವತಿ | ಯಚ್ಚಾಸ್ಯಾಂ ಭೂತಾನಿ ಗಚ್ಛಂತಿ |
ಗಾತೇರ್ವೌಕಾರೋ ನಾಮಕರಣಃ |

(ನಿ ೨-೫)

ಅತ್ಯಂತವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಹರಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ (ದೂರಂಗತಾ ಭವತಿ), ಅಥವಾ ಭೂತಗಳು ಇದರ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ (ಭೂತಾನಿ ಗಚ್ಛಂತಿ); ಗಾಃ | ಎಂಬ ಪದವು ಪೃಥ್ವಿಯ ಪರ್ಯಾಯನಾಮವಾಗಿದೆ. ಗಾ ಧಾತುವಿಗೆ ಔ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೂ ಸಹ ಈ ಪದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಅನಂತರ,

ಅಥಾಪಿ ಪಶುನಾಪಿ ಭವತ್ಯೇತಸ್ಮಾದೇವ

ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ, ಎಂದರೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಗಮ್ ಅಥವಾ ಗಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಪಶುವಿಗೂ ಈ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅದಿತ್ಯೋಽಸಿ ಗೌರುಚ್ಯಂತೇ ; ಸರ್ವೇಽಸಿ ಶತ್ಯುಯೋ ಗಾವ ಉಚ್ಯಂತೇ | ಅದಿತ್ಯ, ರಶ್ಮಿ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಗೋ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೨೨ ನೇ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಗೌಃ ಎಂದ ಪದಕ್ಕೆ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ವಾಕ್ ಎಂದುರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೧೧-೪೨) ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯೆಂದರ್ಥಮಾಡುವುದೇ ಉಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಹಿಂದೆ,

ಇಮಂ ರಥಮಥಿ ಯೇ ಸಪ್ತ ತಸ್ಮುಃ ಸಪ್ತಚಕ್ರಂ ಸಪ್ತ ವಹಂತ್ಯಶ್ವಾಃ |

ಸಪ್ತ ಸ್ಯಸಾರೋ ಅಥಿ ಸಂ ನವಂತೇ ಯತ್ರ ಗವಾಂ ನಿಹಿತಾ ಸಪ್ತ ನಾಮು ||

(ಋ ಸಂ. ೧-೧೬೪-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಗವಾಂ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಣಾಂ ವಾಜಾಂ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿರುವಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಯಾಃ ವಾಚಿಃ ಎಂಬುದೇ ಅನುಗುಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಓಹೇನ—ವಹ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವ ಈ ಪದವು ವಹಿಸುವ ಸಾಧನ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಓಹಸಾ | ಓಹಬ್ರಹ್ಮಾಣಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಅನೇಕವಾಗಿವೆ ಅವನ್ನು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ

ಜಿವ್ರಿಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಜೀರ್ಣ ಅಥವಾ ಜಯಶೀಲ ಎಂದೆರಡು ಅರ್ಥಗಳೂ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಸಾಯಣರು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ, ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ (ನಿ. ೩-೨೧)

ಅ ತ್ವಾ ರಂಭಂ ನ ಜಿವ್ರಿಯೋ ರರಂಭಾ ಶವಸಸ್ತತೇ | ಉಶ್ವಸಿ ತ್ವಾ ಸಧಸ್ಥ ಅ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೫-೨೦)

ಏನಾ ಪತ್ಯಾ ತನ್ಯಂ ೧ ಸಂ ಸ್ಯಜಸ್ವಾಧಾ ಜಿವ್ರೀ ವಿದಥಮಾ ವದಾಥಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೨೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಯಾಸ್ಯರು ಜೀರ್ಣ, ವೃದ್ಧಿ ಎಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಪುನಃ ವಾರ್ಧಕ್ಯವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಜೂರ್ಣ ಶಬ್ದವೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಜಿವ್ರಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಯಶಾಲಿಯೆಂದರ್ಥಮಾಡಿರೂ ಮಾಡಬಹುದು.

ಜೂರ್ಣಃ—ಜರಯಾ ಜೀರ್ಣಾಂಗಃ | ಮುಷ್ಟಿನಿಂದ ಸವೆದುಹೋದ ದೇಹವುಳ್ಳವನೆಂದರ್ಥ. ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಜೂರ್ಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಜೂರ್ಣ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕ್ರೋಧನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೯), ಕ್ಷಿಪ್ರ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಈ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ

ಜೂರ್ಣರ್ಜವತೇರ್ವಾ ಪ್ರವತೇರ್ವಾ ಜೂನೋತೇರ್ವಾ |

(ನಿ. ೩-೪)

ವೇಗ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಜೂ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಓಡು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ದ್ರು ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಹಿಂಸಿಸು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ದು ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಈ ಪದವರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ತೋರಿಸಲು,

ದತೇಮಸನ್ನ ವಪ್ತಃ ಕ್ಷಿಪ್ತಾ ಜೂರ್ಣರ್ನ ವಪ್ತತಿ | (ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೯-೮)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಜ್ವೇಷಣಸಂಬಂಧಾತ್ ಜೂರ್ಣಃ ಶಕ್ತಿಃ ವೇಗವುಳ್ಳದ್ದಾದುದರಿಂದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ ಜಿಪ್ರಿಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಜಯತೀಲನೆಂದೂ, ಜೂರ್ಣಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವಯೋವೃದ್ಧನೆಂದೂ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ

ಜಿಪ್ರಿಃ ಎನ್ನುವುದು ತೌಗ್ರ್ಯಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ತನ್ನನ್ನು ತೌಗ್ರ್ಯನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿಕೊಂಡು ಯಾವರಿಗಿಂತಿ ಅವನು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಉದ್ಧೃತನಾದನೋ ಅದೇ ರೀತಿ ತಾನೂ ಸಹ ಅವರ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಭಾಗಿಯಾಗುತ್ತೇನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ.

ತೌಗ್ರ್ಯಃ ನ ತುಗ್ರಾಖ್ಯಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಃ ಪುತ್ರೋ ಭುಜ್ಯುರಿವ ಸ ಯಥಾ ಶತ್ರುಭಿಃ ಸಂತಾಡ್ಯ ಸಮುದ್ರೇ ಪಾತಿತೋ ಯುವಾಂ ಪರಿತೋಷ್ಯ ಸ್ತೋದ್ಯ ರಾಯ ಸ್ಯ ಸಮಾಪಮಾನಯತ ತದ್ವದಿಕ್ಯರ್ಥಃ | ತುಗ್ರಪುತ್ರನಾದ ಭುಜ್ಯು ಪುತ್ರಗಳಿಂದ ಹಿಂಸಿತನಾಗಿ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ತೃಪ್ತಪಡಿಸಿ ತನ್ನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡಂತೆ ಎಂದು ಹಿಂದಿನಕಥೆಯ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತೌಗ್ರ್ಯನೆಂಬ ದೊರೆಯನ್ನು ಒಂದುಸಲ ಶತ್ರುಗಳು ಸೋಲಿಸಿ ಅವನ ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಸೆದುಬಿಟ್ಟರು ಅವನು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟಲಾರದೆ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಒಡನೆಯೇ ಅವರು ತಮ್ಮ ರಥಕ್ಕೆ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿಳಿಸಿ ಅವನನ್ನು ದಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದರು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಪೂರ್ವಕಥೆಯನ್ನು ದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಈ ತುಗ್ರಪುತ್ರನೇ ಭುಜ್ಯು ವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇವನ ಕಥೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ

ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದ ಇದೇ ತುಗ್ರಪುತ್ರನನ್ನು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ರಕ್ಷಿಸಿದುದನ್ನು ದೀರ್ಘತಮನಸ್ಸಿನ ಪುತ್ರನಾದ ಕಕ್ಷೀವಂತನು ಮ. ಸಂ.೧-೧೧೬- ಮತ್ತು ೧-೧೧೭ ನೇ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅಗಸ್ಯ ಮೈತ್ರಾವರುಣಿಯು ೧-೧೨೨ ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ, ಕಣ್ವಗೋತ್ರದ ಬ್ರಹ್ಮಾತಿಥಿಯು ೮-೫ ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ, ಕಕ್ಷೀವಂತನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಘೋಷೆಯು ೧೦-೩೯ ರಲ್ಲೂ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ೧-೧೨೨ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇವರು ದೋಣಿಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದುದೂ ತುಗ್ರಪುತ್ರನು ಆಶಾಪೂರಿತನಾಗಿ ೮ ದೋಣಿಗಳನ್ನು ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಅವರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ರಕ್ಷಿತನಾದುದೂ ಸಹ ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಯುವನುೇತಂ ಚಕ್ರಥುಃ ಸಿಂಧುಷು ಪ್ಲವಮಾತ್ಮನ್ನಂತಂ ಪಕ್ಷಿಣಂ ತೌಗ್ರ್ಯಾಯ ಕಂ |
ಯೇನ ದೇವಶ್ಚಾ ಮನಸಾ ನಿರೂಹಥುಃ ಸುಪತ್ನೇನಿ ವೇತಥುಃ ಕ್ಷೋದಸೋ ಮಹಃ||
ಅವವಿದ್ಧಂ ತೌಗ್ರ್ಯಮಪ್ಸ್ವೌನಿರನಾರಂಭನೇ ತಮಸಿ ಪ್ರವಿದ್ಧಂ |
ಚತಸ್ತೋ ನಾವೋ ಜಠಲಸ್ಯ ಜುಷ್ವಾ ಉದಶ್ಚಿಭ್ಯಾಮಿಸಿತಾಃ ಸಾರಯಂತಿ |

ಕಃ ಸಿದ್ಧೃಕ್ಷೋ ನಿಷ್ಪಿತೋ ಮಧ್ಯೇ ಅರ್ಣಸೋ ಯಂ ತಾಗ್ರೋ ನಾಧಿತಃ ಪರೈವಸ್ವಜತ್ ||
 ಪರ್ಣಾ ಮೃಗಸ್ಯ ಪತರೋರಿನಾರಭ ಉದತ್ತಿನಾ ಊಹಘಃ ಶ್ರೋವತಾಯ ಕಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೮೨-೫೦೦ದ ೭)

ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ತುಗ್ರಪುತ್ರನಾದ ಭುಜ್ಯವಿಗಾಗಿ ನೀವು ಸಚೇತನವಾದುದೂ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ ಈ ದೋಣಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದಿರಿ. ಅಗಾಧವಾದುದೂ, ಅಂಧಕಾರವಾದುದೂ, ಆದ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಮುಳುಗುತ್ತಿದ್ದ ತುಗ್ರಪುತ್ರನಿಗಾಗಿ ನಾಲ್ಕುದೋಣಿಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿದಿರಿ. ಹಾರುವ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅವಲಂಬನವಾಗಿರುವ ರೆಕ್ಕೆಗಳಂತೆ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುತ್ತಿದ್ದ ಭುಜ್ಯವಿಗೆ ಅವಲಂಬನವಾದುದೂ ಮತ್ತು ರಕ್ಷಕವಾದುದೂ ಆದ ದೋಣಿಯ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಯಾವ ವೃಕ್ಷದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದಿರಿ ಎಂದು ಶ್ಲಾಘಿಸಿದೆ ಅದೇ ಅಂಶವನ್ನು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ಅಂಹಸಃ—ಅಂಹತಿಶಾಂ ಹಂತಶ್ಚಾಂಹುಕ್ಲ ಹಂತೇಃ | (ನಿ ೪-೨೫) ಹಿಂಸಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಹಂ ಧಾತುವಿನಿಂದ **ಅಂಹಸ್** ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಹಿಂಸೆ ಎಂಬರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ **ಪಾಪವು** ಎಂಬರ್ಥವೇ ಹೆಚ್ಚು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ದುರಿತವೆಂದರ್ಥ.

ಈ ಮಂತ್ರದ ಉತ್ತರಾರ್ಧಕ್ಕೆ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮೊದಲನೆಯ ದಾಗಿ, (೧) **ಜೂರ್ಣಃ ಮಾಹಿನಾ ಅಂಹಸಃ ಅಸಃ ಕ್ಷೋಣೀ ಅಕ್ಷುಃ ನಾಂ ಸಚಿತೇ**—ವೃದ್ಧನಾದ ಯಜಮಾನನು ನಿಮ್ಮನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪಾಪದಿಂದ ನಿವೃತ್ತನಾಗಿ ಸೋಮವನ್ನು ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಪಡೆದು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, (೨) **ನಾಂ ಮಹಿನಾ ಅಸಃ ಕ್ಷೋಣೀ ಸಚಿತೇ |** ನಿಮ್ಮ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಿಯಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವಿಗಳೆರಡೂ ಸಹ ಲೋಕರಕ್ಷಕವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿವೆಯೆಂದೂ ಮೂರನೆಯದಾಗಿ, (೩) **ನಾಂ ಮಹಿನಾ ಜೂರ್ಣಃ ಅಸಃ ಕ್ಷೋಣೀ ಸಚಿತೇ |** ನಿಮ್ಮ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಯಜಮಾನನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವಿಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದೂ ಸಹ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದೆಂದು ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಸಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೮) ಕ್ಷೋಣೀತಿ ಪೃಥ್ವೀನಾಮ | ಕ್ಷೋಣಿಯು ಪೃಥ್ವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೧-೭).

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದಾನಾಯ—ಡುಡಾಜ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಯುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುವೋರನಾಕೌ (ಪಾ ಸೂ ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. **ಚಿತಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವವೃತೀಯ—ವೃತು ವರ್ತನೇ. ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ತ ಣ್ಯರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಲಿಟ್ ಉತ್ತಮವುರುಪ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇಟೋಽತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. **ಲಿಜಃ ಸೀಯುಟ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೀಯುಟಾಗಮ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ಲವಿಕರಣ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. **ಲಿಜಃ ಸಲೋಪೋ ನಂತ್ಯಸ್ಯ** (ಪಾ ಸೂ. ೭-೨-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ವವೃತೀಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ** ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಿಸ್ತಾ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಆನುಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಿವೀ—ಜ್ಯೂಷ್ ವಯೋಹಾನೌ ಧಾತು ಜೀರ್ಯತೇಃ ಕ್ರಿನ್ ರಶ್ ವಃ (ಉ. ಸೂ. ೫-೨೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ರೇಫಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೂರ್ಣಃ—ಜ್ವರ ಸಂತಾಪೇ. ಧಾತು. ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜ್ವರತ್ಪರ ಸ್ವಿವ್ಯವಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ವಕಾರ ಉಪಧಿಗಳಿಗೆ ಊರಾದೇಶ. **ರದಾಭ್ಯಾಂ ನಿಷ್ಪಾತೇಃ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷ್ಪಾತಕಾರಕ್ಕೆ ನತ್ಯ. **ರಷಾಭ್ಯಾಂ ಕೋನಃ ಸಮಾನಸದೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಣತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯೇಜತ್ರಾ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು. ಧಾತು. ಅಮಿನಕ್ಷಿ ಯೇಜಿ ಬಂಧಿ— (ಉ ಸೂ. ೩-೩೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಜೋಘನಾ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಆನುಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷೋಣೇ—ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮಿಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—**ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. **ಈದೂತೌ ಚಿ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥೇಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾರಃ ||

ನಿ ಯದ್ಯುನೇಘೇ ನಿಯುತಃ ಸುದಾನೂ ಉಪ್ ಸ್ವಧಾಭಿಃ ಸೃಜಃ ಪುರಂಧಿಂ |
 ಪ್ರೇಷದ್ವೇಷದ್ವಾತೋ ನ ಸೂರಿರಾ ಮುಹೇ ದದೇ ಸುವ್ರತೋ ನ ವಾಜಂ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ನಿ | ಯತ್ | ಯುನೇಘೇ ಇತಿ | ನಿಯುತಃ | ಸುದಾನೂ ಇತಿ ಸುದಾನೂ | ಉಪ್ | ಸ್ವಧಾಭಿಃ |
 ಸೃಜಃ | ಪುರಂಧಿಂ |
 ಪ್ರೇಷತ್ | ವೇಷತ್ | ವಾತಃ | ನ | ಸೂರಿಃ | ಅ | ಮುಹೇ | ದದೇ | ಸುವ್ರತಃ | ನ | ವಾಜಂ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಸುದಾನೂ ಶೋಭನದಾನಾವತ್ಸಿನಾ ಯದ್ಯದಾ ನಿಯುತೋಽಶ್ಯಾನ್ತಿ ಯುವೇಥೇ ನಿಯುಂ-
ಜಾಥೇ ನಿಯೋಜಯಥಃ ತಾಭಿರಸ್ಮದ್ಯಜ್ಞಗಮನಾಯ ಸಂಯುಕ್ತಾ ಭವಥಃ ತದಾ ಸ್ವಧಾಭಿರನ್ನೈಸ್ತತ್ಕಾ-
ರಕ್ಕೆರುದಕ್ಕೆರ್ವಾ ಪುರಂಧಿಂ ಬಹೂನಾಂ ಧಾತ್ರೀಂ ಪೃಥಿವೀಮುಪ ಸ್ಯಜಥಃ | ಏವಂ ಚ ಸತಿ ಸೂರಿಃ
ಸೋತ್ತಾಯಂ ಯಜಮಾನೋ ವಾತೋ ನ ವಾಯುರಿವ ತದ್ವತ್ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಯುವಾಂ ಪ್ರೇಷತ್ |
ತರ್ಲಯತು | ವೇಷತ್ | ವ್ಯಾಪ್ನೋತು | ಕಾಮಯತಾಂ ನಾ || ಪ್ರೀಣಾತೇರ್ವೇತೇಶ್ಚ ಲೇಟಿ ರೂಪೇ ||
ಅನಂತರಂ ಸುವ್ರತೋ ನಾತಿಪ್ರಶಸ್ತೋಷ್ಮಾದಿಕರ್ಮವಾನಿವ ವಾಜಮನ್ಮಂ ಮಹೇ ಮಹತ್ತಾ ಯಾಯಂ
ಯಜಮಾನ ಆ ದದೇ | ಆದತ್ತೇ | ಸ್ವೀಕರೋತಿ || ಅಜೋ ದೋಽನಾಸ್ಯವಿವರಣೇ | ಪಾ. ೧-೩-೨೦ |
ಇತ್ಯಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಲೋಪಸ್ತ ಅತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟಿತಿ ತಲೋಪಃ | ಯದ್ವಾ | ಛಾಂದಸೇ ಲಿಟಿ ರೂಪಂ ||
ಸ್ವೀಕೃತ್ಯ ಸ್ಯಮಹತ್ತಾಯ ಯುವಾಮೇವ ತರ್ಲಯತ್ಪ್ರಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಸುದಾನೂ—ಎಲೈ ಶೋಭನದಾನರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯಾತ್—ಯಾವಾಗ |
ನಿಯುತಃ—ನಿಯುನ್ನಾಮಕವಾದ ನಿಮ್ಮ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು | ನಿಯುನೇಥೇ—(ರಥಕ್ಕೆ) ಯೋಜನೆಮಾಡುತ್ತೀರೇ
(ತತ್—ಆಗ) | ಸ್ವಧಾಭಿಃ—ಅನ್ನಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಅನ್ನ ಕಾರಣವಾದ ಉದಕಗಳಿಂದ | ಪುರಂಧಿಂ - ಬಹುಜನ-
ಗಳಿಗೆ ಧಾತ್ರಿಯಾದ ಈ ಭೂಮಿಯನ್ನು | ಉಪ ಸ್ಯಜಥಃ—ಪೂರ್ಣಮಾಡುತ್ತೀರಿ | (ಏವಂ ಸತಿ—ಹೀಗಿರಲು) |
ಸೂರಿಃ—ಸ್ತೋತ್ರವು (ಯಜಮಾನನು) | ವಾತಃ ನ—ವಾಯುವಿನಂತೆ (ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ) | ಪ್ರೇಷತ್—
(ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ) ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲಿ (ಮತ್ತು) | ವೇಷತ್—ಪ್ರಾಪ್ತನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲಿ (ಅನಂತರ) |
ಸುವ್ರತಃ ನ—ಸತ್ಯವನ್ನಿಷ್ಟನಾದ ಪುರುಷನಂತೆ | ವಾಜಂ—ಅನ್ನವನ್ನು | ಮಹೇ—(ತನ್ನ) ಮಹತ್ತ್ವಕ್ಕೋಸ್ಕರ |
ಆ ದದೇ—(ಈ ಯಜಮಾನನು) ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ (ಅಥವಾ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೇ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲಿ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶೋಭನದಾನರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವಾಗ ಮನೋದ್ವೇಶದಿಂದ ನಿಮ್ಮ ನಿಯುನ್ನಾಮ
ಕಾಶ್ವಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಹೂಡಿದಾಗ, ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಉದಕವನ್ನು ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಸುರಿಸುತ್ತೀರಿ,
ಯಜಮಾನನೂ ವಾಯುವೇಗದಿಂದ ನಿಮ್ಮನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲು ಉದ್ಯುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ; ಸತ್ಕರ್ಮಿಯಾದ ಪುರುಷ
ನಂತೆ ನಿಮ್ಮನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ನಿಮ್ಮನ್ನೇ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿ, ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು
ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

Bountiful givers, when you yoke your horses you replenish the earth
with viands: may this your worshipper be (swift) as the wind to propitate
and please you, that through your great (favour), he may, like a pious
man obtain food.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮದಾನೂ—ತೋಭನದಾನಾ | ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದಾನಿಗಳಾದ ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಗುಣವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಇದರ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ನಿಯುತಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅಶ್ವಾನ್ ಎಂದರ್ಥ. ನಿಯುತೋ ವಾಯೋಃ, ರಾಸಭಾವಶ್ಚಿನೋಃ (ನಿ. ೨-೨೮) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ನಿಯುತ್ತುಗಳು ವಾಯುವಿನ ವಾಹನಗಳೆಂದೂ, ರಾಸಭಗಳು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ನಿಯುತಃ ಎಂಬ ಪದವು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸ ತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ. **ನಿಯುತ್ಶಾನ್** ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವೂ ಸಹ ವಾಯುಪರವಾಗಿಯೇ ಆಗಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಪ್ರ ನಾವೃಜೇ ಸುಪ್ರಯಾ ಬರ್ಹಿರೇಷಾವಾ ವಿಶ್ವತೀವ ಬೇರಿಽ ಇಯಾತೇ |

ವಿಶಾಮಕೋರೂಷಸಃ ಪೂರ್ವದೂತ್ ವಾಯುಃ ಪೂಷಾ ಸ್ತಸ್ತಯೇ ನಿಯುತ್ಶಾನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೯-೨)

ಇಂಬಲ್ಲಿ ನಿಯುತ್ಶಾನ್ ಎಂಬುದು ಪೂಷನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ನಿಯುತ್ಶಾನ್ ನಿಯುತಃ ಅಸ್ಯಾಶ್ವಾಃ | ನಿಯುತೋ ನಿಯಮನಾದ್ಯಾ | ನಿಯೋಜನಾದ್ಯಾ ನಿಯಮಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಾಗಿ ಅಧವಾ ಬಂಧಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಾಗಿ ಅಶ್ವಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೫-೨೮) ಇದೇ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿರುವ ನಿಯುತಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೂ ಹೇಳಬೇಕು. ಆಗ ಅಶ್ವಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡಬಹುದಾದ ಈ ಪದವು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಅಶ್ವಕ್ಕೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ನಿಯಮನವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ತತ್ಕಾರಣವಾದ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ನಿಯುತ್ಶಾನ್ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ನಿಯುತ್ಶಾನ್ ಎಂಬುದು ಈಶ್ವರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ ೩-೧೧)

ಸ್ವಧಾಭಿಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ವೈಃ ತತ್ಕಾರಣೈರುದಕೈರ್ವಾ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದೇ ಪದಕ್ಕೆ ಅತ್ತಿಯೇನ ತೇಜಸಾ ಅನ್ನೇನ ವಾ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದವನ್ನು ಉದಕ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೨-೨೩) ಮತ್ತು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೯) ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲದೇ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ವಮಹಿಮು; ಸ್ವತೇಜಸ್ಸು, ಸ್ವಾತ್ರಯೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪದದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಇದೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೬-೨ ನೇ ಋಕ್ಯನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅನ್ನ ಉದಕ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲದೆ ಈಶ್ವರನ ಶಕ್ತಿಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗ ವಿರುವುದು ಒಂದು ವಿಶೇಷ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ

ನ ಮೃತ್ಯುರಾಸೀದಮೃತಂ ನ ತರ್ಹಿ ನ ರಾತ್ರಾ ಅಹ್ನ ಅಸೀತ್ಪ್ರಕೇತಃ |

ಅನೀದವಾತಂ ಸ್ವಧಯಾ ತದೇಕಂ ತಸ್ಮಾದ್ಯನ್ಯಸ್ತ ಪರಃ ಕಿಂ ಚಿನಾಸ ||

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೧೨೯-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ತೀನ್ ಧೀಯತೇ ಧ್ರಿಯತೇ ಅಶ್ವಿತೈ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸ್ವಧಾ | ಸ್ವಾತ್ರಯಾವಲಂಬಿಯಾಗಿರುವುದ ರಿಂದ ಸ್ವಧಾ ಎಂಬರೆ ಈಶ್ವರನ (ಪರಬ್ರಹ್ಮನ) ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಯಾದ ಮಾಯೆಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರು

ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಂತೆಯೇ, ವಿಷ್ಣು, ಉಷಸ್ಸು ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವ ಪದವಾಗಿದೆ.

ಪುರಂಧಿಂ—ಬಹೂನಾಂ ಧಾತ್ರೀಂ ಪೃಥಿವೀಂ | ಅನೇಕರಿಗೆ ಧಾತ್ರಿಯಾದ ಪೃಥಿವಿಯನ್ನು ಎಂದು ಪುರಂಧಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೃಥ್ವಿಯೆಂದರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಈ ಪದವು ಪ್ರಭೂತ, ಪೌಷ್ಕಲ್ಯ, ಸಮೃದ್ಧಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ಸೂಚಿಸಿದರೂ ಸಹ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಬೇಕಾಗಿರುತ್ತದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ,

ತೇ ಹಿ ಯಜ್ಞೇಷು ಯಜ್ಞಿಯಾಸ ಊಮಾಃ ಸಧಸ್ತಂ ವಿಶ್ವೇ ಅಭಿ ಸಂತಿ ದೇವಾಃ |

ತಾ ಅಧ್ವರ ಉಶತೋ ಯಜ್ಞ್ಯಗ್ನೇ ಶ್ರುಷ್ವೀ ಭಗಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಪುರಂಧಿಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೭-೩೯-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿರುವ ಪುರಂಧಿಂ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ, ಅಲ್ಲಿ

**ಪುರಂಧಿರ್ಬಹುಧೀಸ್ತತ್ಯಃ ಪುರಂಧಿರ್ಭಗಃ ಪುರಸ್ತಾತ್ತಸ್ಯಾನ್ನಾದೇಶ ಇತ್ಯೇಕಂ | ಇಂದ್ರ ಇತ್ಯೇ-
ಸರಂ ಸ ಬಹುಕರ್ಮತಮಃ ಪುರಾಂ ಚ ದಾರಯಿತ್ಯತಮಃ | ವರುಣ ಇತ್ಯೇಸರಂ ತಂ ಪ್ರಜ್ಞ-
ಯಾ ಸ್ತೌತಿ |**

(ನಿ. ೬-೧೩)

ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಧೀ (ಬುದ್ಧಿ) ಯುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಪುರಂಧಿಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. ಆದರೆ ಅಂತಹವನು ಯಾರು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾದರೆ, ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಈ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಭಗ ಶಬ್ದವು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದರ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. ಧೀ ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲೂ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುರಂಧಿಯೆಂದರೆ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮವುಳ್ಳವನು ಎಂದಾಗಲಿ, ಅಧವಾ ಶತ್ರು ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಸೀಳುವವನು ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ಇನ್ನು ಕೆಲವರ ಮತ. ಅಥವಾ ಇಮಾಮೂ ನು ಕವಿತಮಸ್ಯ ಮಾಯಾಂ (ಮ. ಸಂ. ೫-೮೫-೬) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವರುಣನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರುವಂತೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಈ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿಯೂ ಅವನ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ವರುಣನಿಗೆ ಪರಾಧಿಯ ಪದವಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಇನ್ನು ಕೆಲವರ ಮತ ಎಂದು ಈ ರೀತಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಭೇದಗಳನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಯಜ್ಞಕರ್ತರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ತೋರಿಸುವ ಔದಾರ್ಯದ ಅಧಿಕೃತವನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗಲೂ, ಯಜನಮಾನರು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಹವಿರಾದಿಗಳ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗಲೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗ ವಿದಿಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಆದಾಯ ಕ್ವೇನೋ ಅಭರತ್ಕ್ನೋಮಂ ಸಹಸ್ತಂ ಸಮ್ ಅಯುತಂ ಚ ಸಾಕಂ |

ಅತ್ರಾ ಪುರಂಧಿರಜಹಾ ದರಾತೀರ್ಮದೇ ಸೋಮಸ್ಯ ಮೂರಾ ಅವೂರಾಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೪-೨೬-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿರುವ ಪದಕ್ಕೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು (ನಿ. ೧೧-೨) ಪುರಂಧಿಃ ಬಹುಧನಸ್ಯ ದಾತಾ | ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ದಾನಮಾಡತಕ್ಕವನೆಂದೂ, ಸಾಯಣರು ಬಹುಕರ್ಮಾ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪದವು ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಉದಾರಿಯೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯ

ಸ್ವಧೂತೋ ಅದ್ರಿಷುತೋ ಬರ್ಹಿಷಿ ಪ್ರಿಯಃ ಪತಿರ್ಗವಾಂ ಪ್ರದಿವ ಇಂದುರ್ಮೃತ್ವಿಯಃ |
ಪುರಂಧಿನಾನ್ಮನುಸೋ ಯಜ್ಞಸಾಧನಃ ಶುಚಿರ್ಧಿಯಾ ಪವತೇ ಸೋಮ ಇಂದ್ರ ತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೨೨-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಬಹುಕರ್ಮವಾನ್ ಮನುಷ್ಯಃ ದೇವತೆಗಳ ತೃಪ್ತೃರ್ಧವಾಗಿ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಮಾನವನ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ ಮತ್ತು,

ಪಾವೀರವೀ ತಸ್ಯ ಶುರೇಕಪಾದಜೋ ದಿವೋ ಧರ್ತಾ ಸಿಂಧುರಾಪಃ ಸಮುದ್ರಿಯಃ |
ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಸಃ ಕೃಣವನ್ ವಚಾಂಸಿ ಮೇ ಸರಸ್ವತೀ ಸಹ ಧೀಭಿಃ ಪುರಂಧ್ಯಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೫-೧೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ (ನಿ. ೧೨-೩೦) ಪುರಂಧ್ಯಾ ಸ್ತೃತ್ಯಾ ಪ್ರಯುಕ್ತಾನಿ-ಬಹುವಿಧವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ ವಚಾಂಸಿ-ವಚನಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಬಹುವಿಧಯಾ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ಸಹಿತಾ ಸರಸ್ವತೀ | ಬಹುವಿಧವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸರಸ್ವತಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಮಾಡಿರುವ (ನಿ. ೧೨-೩೦) ಬಹುಧಾತ್ಯಾಃ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಯಾ ನಾಚಾ ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ಪುರಂಧಿ ಶಬ್ದವು ಸರಸ್ವತೀ ಸದೃಶವಾದ ಒಂದು ದೇವತಾವಿಶೇಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಶಂ ನೋ ಭಗಃ ಕಮು ನಃ ಶಂಸೋ ಅಸ್ತು ಶಂ ನಃ ಪುರಂಧಿಃ ಕಮು ಸಂತು ರಾಯಃ |
ಶಂ ನಃ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಸಯಮಸ್ಯ ಶಂಸಃ ಶಂ ನೋ ಆರ್ಯಮಾ ಪುರುಜಾತೋ ಅಸ್ತು ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೩೫-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಪುರಂಧಿಯೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ದೇವತೆಯೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ ಸಾಯಣರು ಸಹ ಈ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿರುವ ಭಗಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ ಇದನ್ನು ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಲ್ಲ ಮತ್ತು,

ದೇವೋ ಭಗಃ ಸವಿತಾ ರಾಯೋ ಅಂಶ ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ಯಸ್ಯ ಸಂಜಿತೋ ಧನಾನಾಂ |
ಋಭುಕ್ಷಾ ವಾಜ ಉತ ನಾ ಪುರಂಧಿರವಂತು ನೋ ಅಮೃತಾಸಸ್ತುರಾಸಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೪೨-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ವಿಭೃನಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯಪದವಾಗಿದೆ.

ಪುರಾಣೇ ದೇವಿಯುವತಿಃ ಪುರಂಧಿರನು ವ್ರತಂ ವಿಶ್ವವಾರೀ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೬೧-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಬಹುಸ್ತೋತ್ರವತಿಯೆಂದರ್ಥ, ಹೀಗೆಯೇ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಪತ್ನಿಯ ಪರವಾಗಿಯೂ ಸ್ತ್ರೀಸಾಮಾನ್ಯದ ಪರವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಬಂಜೆಯರಲ್ಲದೆ ಸಂತಾನವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಹರೂ ಪುಷ್ಕರೂ ಆದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಅಗ್ನಿಃ ಸಪ್ತಿಯ ವಾಜಂಭರಂ ದದಾತ್ಯಗ್ನಿರ್ವೀರಂ ತ್ವತ್ಯಂ ಕರ್ಮಾನಿಷ್ಠಾಂ |
ಅಗ್ನೀ ರೋದಸೀ ವಿ ಚರತ್ಸಮಂಜನ್ನಗ್ನಿನಾರೀಂ ವೀರಕುಕ್ಷಿಯ ಪುರಂಧಿಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೦-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ (ಋ ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೭, ೧-೧೧೭-೧೯) ಪ್ರಸವಸಮರ್ಥಳಾದ ಪತ್ನಿಯೆಂದೂ,
ಪ್ರ ಬೋಧಯಾ ಪುರಂಧಿಯ ಜಾರ ಆ ಸಸತೀಮಿವ |
ಪ್ರ ಚಕ್ಷಯ ರೋದಸೀ ವಾಸಯೋಷಸಃ ಶ್ರವಸೇ ವಾಸಯೋಷಸಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೪-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಭೋಗಯೋಗ್ಯಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯೆಂದೂ ಅರ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು
ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಪುರಂಧಿ ಶಬ್ದವು ಆಯಾ ಗುಣಗಳ ಅಧಿಕ್ಯವನ್ನೂ ಸತ್ಯವ್ಯುಧಿಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ
ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಸಂಪತ್ಯವ್ಯುಧಿಯನ್ನೂ ಕೂಡಿದುದೂ, ಲೋಕಪೋಷಕವಾದುದೂ ಆದ ಪೃಥ್ವಿಯ ಗುಣವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ
ವಿಶೇಷಣಪದವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯವು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಸೂರೀ—ಸ್ತೋತಾ ಆಯಂ ಯಜಮಾನಃ | ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನೆಂದು ಯಜ್ಞಕರ್ತನ
ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ರೇಭಃ, ಜರಿತಾ, ಕಾರುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೧೩ ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರು
ವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಸೂರಯಃ ಎಂದರೆ ಸ್ತುತಿಕಾರರು, ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಭಕ್ತರು ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಾಜ್ಞರ
ವಿವೇಕಿಗಳು ಮೇಧಾವಿಗಳು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನೇಕಕಡೆ ಉಪಯೋಗಿ
ಸಿದೆ. ದೇವತೆಗಳ ತತ್ತ್ವಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನೂ, ವಿಶ್ವದ ರಹಸ್ಯ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸುವ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಚಾಕ್ಷುಸವೂ
ಮಾನಸಿಕವೂ ಆದ ದರ್ಶನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಋಷಿಗಳ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಈ ವಿಶೇಷಣವು
ಒಂದು ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ಪದಂ ಸದಾ ಪತ್ಯಂತಿ ಸೂರಯಃ | ದಿವೀವ ಚಕ್ಷುರಾತತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೨-೨೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕವರೆಂದು ಮಾತ್ರವಾಗದೆ ಋಷಿಗಳ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ದರ್ಶನ
ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಈ ಪದವು ಋಷಿಗಳ ಪರವಾಗಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ
ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಮಂಹಿಷಮಚ್ಯೋಕ್ತಿರ್ಭಿರ್ಮತೀನಾಂ ಸುವ್ಯಕ್ತಿಭಿಃ ಸೂರಿಯ ವಾವೃಧಧ್ಯೈ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೧-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಪಕ್ಷಿತಮಿಂದ್ರಂ ಎಂದು ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾಜ್ಞತ್ವವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ
ಪ್ರೈಭು, ಪ್ರೇರಕ, ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗಲೂ ಸಹ ಸೂರಿ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗ
ವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಇನೋ ಯಃ ಚಕ್ಷೇಭ್ಯೋ ವಾಚಿನೀವಾನಶ್ವಾವತೋ ರಥಿನೋ ಮಹ್ಯಂ ಸೂರಿಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೨-೮)

ಅಸದ್ಯಥಾ ಐರಿತ್ರಿ ಉತ ಸೂರಿರಿದ್ಯೋ ರಾಯೋ ವಿಶ್ವವಾರಸ್ಯ ದಾಶಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೩-೧೦)

ಮುದ್ಯಂತ್ಸೈನ್ಯೇ ಅಭಿತೋ ಜನಾಸ ಇದಾಸ್ಮಾಕಂ ಮುಘನಾ ಸೂರಿರಸ್ತು |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೧-೬)

ಎಂಬಿನೇ ಮುಂತಾದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಭುಗಳೂ, ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕರೂ ಆದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ವಿಶೇಷ ಣವು ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ ಗುಣವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ.

ಅದಸ್ಯ ತೇ ಕೃಷ್ಣಾ ಸೋ ದಕ್ಷಿ ಸೂರಯಃ ಕೂರಸ್ಯೈವ ತ್ವೇಷಧಾದೀಷತೇ ವಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೧-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಮಾರ್ಗವೆಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಕರ್ತನೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯುವೇಥೇ—ಯು ಮಿಶ್ರಣಾ ಮಿಶ್ರಣಯೋಃ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಆಧಾಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತ ಆತ್ಮನೇ ಪದಾನಾಂ ಟೀರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ. ಆತೋ ಜಾತಃ (ಪಾ ಸೂ ೬-೨-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಲೋಪೋವ್ಯೋ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಲೋಪ. ಗುಣ. ಅಚಿತ್ತು ಧಾತು ಭುವಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ ೬-೪-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನವಾದೇಶ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸೃಜಥಃ—ಸ್ರಜ ವಿಸರ್ಗೇ. ಧಾತು. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಪ್ರೇಷತ್—ಪ್ರೀಷ್ ತರ್ಪಣೇ. ಕಾಂತೌ ಚ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತಕ್ಕ ಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ಲೇಟೋಡಾಟೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪ ೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಸಿಬ್ಬಿಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಅದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪಿಗೆ ಪತ್ಯ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವೇಷತ್—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಮ್. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಕಾರ್ಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದದೀ—ಡುದಾಹ್ ಧಾನೇ ಧಾತು. ಆಜ್ ಉಪಸರ್ಗಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಆಜೋದೋನಾಸ್ಯ-ವಿದರಣೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ

ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ಶ್ಲು ವಿಕರಣಾ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಲೋಪಶ್ಚ ಅತ್ಯನೇಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರ ಲೋಪ ಅಥವಾ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಿಟ. ತಿದಂತನಿಘಾತಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವ್ರತಃ—ಶೋಭನಂ ವ್ರತಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ. ನೌಞ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬.೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವಯಂ ಚಿದ್ಧಿ ವಾಂ ಜರಿತಾರಃ ಸತ್ಯಾ ವಿಪನ್ಯಾಮುಹೇ ವಿ ಪಣಿರ್ಹಿತಾನಾನ್ |

ಅಥಾ ಚಿದ್ಧಿ ಸ್ವಾಶ್ವಿನಾವನಿಂದ್ಯಾ ಸಾಥೋ ಹಿ ಸ್ವಾ ವೃಷಣಾನಂತಿದೇವಂ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ವಯಂ | ಚಿತ್ | ಹಿ | ವಾಂ | ಜರಿತಾರಃ | ಸತ್ಯಾಃ | ವಿಪನ್ಯಾಮುಹೇ | ವಿ | ಪಣಿಃ | ಹಿತ್ವನಾನ್ |

ಅಥ | ಚಿತ್ | ಹಿ | ಸ್ವ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಅನಿಂದ್ಯಾ | ಸಾಥಃ | ಹಿ | ಸ್ವ | ವೃಷಣಾ | ಅಂತಿದೇವಂ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವಯಂ ಚಿದ್ಧಿ ವಯಮುಪಿ ಜರಿತಾರಸ್ತವ ಸ್ತೋತಾರಃ ಸತ್ಯಾಃ ಸತ್ಯಫಲಾಃ ಸಂತೋ ವಿಪನ್ಯಾ-
ಮುಹೇ | ವಿವಿಧಂ ಸ್ತುಮಃ | ಪಣಿಃ ಪಣಾಧಾರೋ ದ್ವೋಣಕಲಶೋ ವಿ ಹಿತವಾನ್ ಸ್ವಾಹಿತರಸವಾ-
ನಾಸೀತ್ | ಯದ್ವಾ | ಪಣಿವರ್ಣಿಗ್ನು ಬ್ಧಕೋದ್ರಯಷ್ಟಾ ಹಿತವಾನ್ವಿಯತಧನೋ ಧನಾಥೋದ್ರಯಷ್ಟಾ
ವಿ | ವಿಯುಜ್ಯತಾಂ || ಉಪಸರ್ಗಶ್ರುತೇರ್ಯೋಗ್ಯಕ್ರಿಯಾಧ್ಯಾರಾಃ || ಅಥಾಪಿ ಚಿ ಚಿದ್ಧಿ ಷ್ಠ | ಏತೇ
ತ್ರಯಃ ಪೂರಣಾಃ | ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾವನಿಂದ್ಯಾ | ಪ್ರಶಸ್ಯನಾಮೃತತ್ | ಹೇ ಪ್ರಶಸ್ಯಾ ವೃಷಣಾ ಹೇ
ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರಾ ಯುವಾಮಂತಿದೇವಂ ದೇವಾನಾಮಂತಿಕೇ ಸಾಥಃ | ಸೋಮಂ ಹಿಬಥಃ |
ಯದ್ವಾ | ಅಂತಿಕೇ ವರ್ತಮಾನಂ ದೇವಾನ್ವಾಪ್ನುನಾನಂ ಸೋಮಮಿತಿ ಯೋಜ್ಯಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ) ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಜರಿತಾರಃ—ನಿಷ್ಕು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾದ | ವಯಂ ಚಿತ್
ಹಿ—ನಾವೂಕೂಡ | ಸತ್ಯಾಃ—ಸತ್ಯಫಲರಾಗಿ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಷ್ಟರನ್ನು | ವಿಪನ್ಯಾಮುಹೇ—ವಿವಿಧ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ
ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ | ಪಣಿಃ—ದ್ವೋಣಕಲಶವು | ವಿ ಹಿತವಾನ್—(ಸೋಮರಸಯುಕ್ತವಾಗಿ) ಸ್ವಾಹಿತವಾಗಿದೆ |
[ಅಥವಾ ಪಣಿಃ—(ಉಬ್ಬನಾದ) ವರ್ತಕನು | ಹಿತವಾನ್—ನಿಯತಧನನಾದರೂ | ವಿ (ಯುಜ್ಯತಾಂ)—ವಿಸರ್ಜಿಸ
ಲ್ಪಡಲಿ |] (ಚಿತ್) ಹಿ ಸ್ವ—ಮೂರೂ ವಾಕ್ಯಪೂರಕಗಳು | ಅಥ—ಮತ್ತೂ | ಅನಿಂದ್ಯಾ—ಅನಿಂದ್ಯರಾದ

(ಸ್ತುತೃರಾದ) | (ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ) | ವ್ಯಸಾಂ—ಕಾಮವರ್ಷಕರಾದ ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ಅಂತಿದೇವಂ—(ಇತರ) ದೇವತೆಗಳ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ | ಸಾಥಃ—ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿ | [ಅಥವಾ ಅಂತಿದೇವಂ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಸಾಥಃ ಸ್ವ ಹಿ—ಪಾನಮಾಡುತ್ತೀರಷ್ಟೆ.]

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ನಿರ್ದುಷ್ಟರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾದ ನಾವೂ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು ವಿವಿಧವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ, ನಿಮಗೋಸ್ಕರ ದೋಣಕಲಶದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವು ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿದೆ, ಕಾಮವರ್ಷಕರಾದ ನೀವೂ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿ.

English Translation-

Your sincere adorers, we verily praise you in various ways, The pitcher has been placed (ready for the Soma juice). Irreproachable Ashwins, showcrer (of benefits), drink freely of the juice in the presence of the gods.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಜರಿತಾರಃ—ಜರಿತೃ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸಿದೆ. (ನಿ. ೨-೧೯) ನಿರುಕ್ತಕಾರರು “ನೊನಂ ಸಾ ತೇ ಪ್ರತಿ ವರಂ ಜರಿತೇ” ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ದಾಹಂಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಜರಿತೃವೆಂದರೆ ಗರಿತೃವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಜರಿತಾ ಗರಿತಾ (ನಿ. ೧-೨) ಸ್ತುತಿಯು ಗಾನಾತ್ಮಕವಾದುದರಿಂದ ಸ್ತುತಿಕರ್ತನೇ ಗಾಯಕನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಈ ತಾದಾತ್ಮ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇದಲ್ಲದೆ ಜರಿತೃವೆಂಬ ಅಂಕಿತನಾಮವೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ

ಆಯಮಗ್ನೇ ಜರಿತಾ ತ್ವೇ ಅಭೂದಪಿ ಸಹಸಃ ಸೊನೋ ನಹ್ಯಂನೈದಸ್ತಾಪ್ಯಂ |

ಭದ್ರಂ ಹಿ ತರ್ಮ ಪ್ರವರೂಥಮಸ್ತಿ ತ ಆರೇ ಹಿಂಸಾನಾಮಪ ದಿದ್ಯುಮಾ ಕೃಧಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೪೨-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವು ಮತ್ತು ಅದರ ಮುಂದಿನ ಋಕ್ವು ಇವೆರಡು ಮಂತ್ರಗಳಿಗೂ ಜರಿತೃವೆಂಬ ಋಷಿಯ ಕರ್ತೃವಾಗಿ ದ್ದಾನೆ. ಸ್ತುತಿಕರ್ತನೇ ಜರಿತೃವಾದುದರಿಂದ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿರುವ ಜರಿತೃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗರಿತೃವೆಂದೂ ಗಲಹುದು. ಅಥವಾ ಅದು ಋಷಿಯ ಹೆಸರಾಗಿರಬಹುದು. ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃವಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಈ ಪದವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತುತಿಕರ್ತನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೆಲ್ಲವೂ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಫಲವನ್ನೇ ಕೊಡುವುದೆಂಬ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯಾಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಸತ್ಯಾಃ—ಸತ್ಯಭಲಾಃ ಸಂತಃ ಎಂದು ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಸತ್ಯ ಶಬ್ದವು ಋಕ್ವಂಹಿತೆಯ ಲೈಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ ನೈತಿಕವಾದುದೂ ಆದ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನೂ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ತೋರಿಸುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮುಂದಿ ಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಂತಹ ಉತ್ತಮವಾದ ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳವರು ಆಚರಿಸುವ ಕ್ರಿಯೆಗಳೂ ಸತ್ಯರೂಪವಾಗಿಯೇ ಇರುವುವು. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಸಹ ಸತ್ಯಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಸತ್ಯಂ ಕಸ್ಮಾತ್ ಸತ್ಸು ತಾಯತೇ ಸತ್ವಭವಂ ಭವತೀತಿ ನಾ |

(ನಿ. ೩-೧೩)

ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಹರಡಿರುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸತ್ಯವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಯೆಂಬುದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಿವರಣೆಯಾಗಿದೆ ಈ ನಿರ್ವಚನದ ಪ್ರಕಾರ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಫಲವೂ ಸಹ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಲಭಿಸಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಸದ್ಗುಣಗಳ ಸತ್ಯಕರ್ಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಸದಾತ್ಮಕವಾದ ಫಲ ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು ಈ ಋಕ್ಕಿನ ವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಸತ್ಯಮಾರ್ಗವಲಂಬಿಯಾದ ದೈವಭಕ್ತನಿರೂ ಅಸತ್ಯಮಾರ್ಗವಲಂಬಿಯಾದ ದೈವನಿಂದಕನಿಗೂ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ದೈವನಿಂದಕನ ಶಕ್ತಿಯು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೇ ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ತಾನಾಗಿಯೇ ಸ್ತೀಣಿಸುತ್ತದೆಂದೂ, ದೈವಭಕ್ತನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವು ದೆಂದೂ ಆ ವೃದ್ಧಿಯು ಅವನ ಸತ್ಯಜೀವನದ ಫಲವೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ಯ ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮಪರವಾ ಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಎರಡು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಈ ಭಾವವು ಯಾವ ವಿಶ್ವತತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.

ತೇ ದೇವಾ ಉತ್ಪ್ರಚ್ಯಾನ್ವತಂ | ಸತ್ಯಮನ್ಯಾಲೇಭಿರೇ |

(ಶ ಬ್ರಾ ೯-೫-೧ ೧೩)

ತದ್ಯುತ್ಪತ್ತೈತ್ಯಂ | ತ್ರಯೀ ಸಾ ವಿದ್ಯಾ ತೇ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್ ಯಜ್ಞಂ ಕೃತ್ವೇದಂ ಸತ್ಯಂ ತನವಾಮಹಾ ಇತಿ ||

(ಶ ಬ್ರಾ. ೯-೫-೧-೧೮)

ದೇವತೆಗಳು ಅಸತ್ಯವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಸತ್ಯವನ್ನೇ ದೃಢವಾಗಿ ಆವಲಂಬಿಸಿದರು. ತ್ರಯೀ ಎಂದು ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೂರು ವೇದಗಳೇ ಈ ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪಗಳಾಗಿವೆಯಾದ್ದರಿಂದ ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಚರಿಸಿ ಸತ್ಯವನ್ನು ಹರಡೋಣ ಎಂದು ದೇವತೆಗಳು ಆಶಿಸಿದರು. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸತ್ಯಕ್ಕೂ ಅಚರಣೆಗೂ ಇರತಕ್ಕ ತಾತ್ವಿಕವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ಇಂತಹ ಶುದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದದ್ದೂ ಸಕಲ ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತವಾದ್ದೂ ಆದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನೂ ಪಡೆಯಬಹುದೆಂದೂ ಆಶಿಸಿದೆ.

ನಾಭಿಯುಸತ್ಯ ಸಪ್ರಥಾ ಇತಿ | ಸತ್ಯಂ ನಾ ಋತಂ ನಾ ಋತಂ ಸತ್ಯಸ್ಯ ನಾಭಿಃ ಸಪ್ರಥಾ ಇತ್ಯೇವೈತದಾಹ ಸ ನೋ ವಿಶ್ವಾಯುಃ ಸಪ್ರಥಾ ಇತಿ ಸ ನಃ ಸರ್ವಾಯುಃ ಇತ್ಯೇವೈತದಾಹ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೩-೧-೧೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಿನರಣೆಗಳಿಂದ ವಿಶ್ವನಿಯಮಕ್ಕೂ ಸತ್ಯಕ್ಕೂ ಇರುವ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಇಂತಹ ಸತ್ಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಸತ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಪೂರ್ಣಾಯುಸ್ಸು ಫಲದೂಪವಾಗಿ ದೊರಕುವು ದೆಂದೂ ಸತ್ಯಕ್ಕೂ ಸತ್ಯಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಇರುವ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗೂ ಸಹ ವಿಶ್ವನಿಯಮವನ್ನೂ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪ ವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದು ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಆ ಜ್ಞಾನವೂ ಸಹ ಸತ್ಯದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬುದನ್ನು ಸಹ ಅನೇಕ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಸಖಾ ಹ ಯತ್ರ ಸಖಿಭಿರ್ನವಗ್ನೈರಭಿಜ್ಞ್ವಾ ಸತ್ವಭಿರ್ಗಾ ಅನುಗ್ನೌ |

ಸತ್ಯಂ ತದಿಂದ್ರೋ ದಶಭಿರ್ದಶಗ್ನೈಃ ಸೂರ್ಯಂ ವಿವೇದ ತಮಸಿ ಕ್ಷಿಯಂತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೯-೫)

ತ ಇದ್ವೇನಾನಾಂ ಸಧಮಾದ ಅಸನ್ನತಾವಾನಃ ಕವಯಃ ಪೂರ್ವ್ಯಾಸಃ |

ಗೂರ್ಧಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಪಿತರೋ ಅನ್ನವಿಂದನ್ನೈತ್ಯಮಂತ್ರಾ ಅಜಯನ್ನುಷಾಸಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೭೬-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸಹ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದು ಕರ್ಮಗಳ ನ್ನು ಚರಿಸಿದುದರ ಫಲವಾಗಿ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪಡೆದರೆಂಬ ಹಿಂದಿನ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳು ಬಹಳ ವಾಗವೆ. ಮತ್ತು ಸತ್ಯದಿಂದಲೇ ನಮಗೆ ಶುಭವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದೆ.

ಅಥಾ ಯಥಾ ನಃ ಪಿತರಃ ಪರಾಸಃ ಪ್ರತ್ಯಾ ಸೋ ಅಗ್ನಿ ಋತಮಾಶುಷಾಣಾಃ |

ಶುಚೀದಯಂಸ್ವೀಧಿತಿಮುಕ್ಥಶಾಸಃ ಕ್ಷಾಮಾ ಭಿಂದಂತೋ ಅರುಣೇರಪವನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨-೧೬)

ನಮ್ಮ ಪಿತೃಗಳು ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞಾ ಚರಣೆಯಿಂದ ಯಾವ ಒಳ್ಳೆಯ ಫಲಗಳನ್ನು ಪಡೆದರೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಈಗಲೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ತತ್ವೈತ್ಯಮಸ್ತು ಸತ್ಯವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಲಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಧರ್ಮರಾದ ಅಗ್ನಿ ದೇವತೆಗಳ ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಅಜೋ ನ ಕ್ಷಾಂ ದಾಧಾರ ಪೃಥಿವೀಂ ತಸ್ತಂಭ ದ್ಯಾಂ ಮಂತ್ರೇಭಿಃ ಸತ್ಯೈಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೭-೩)

ಕವಿಮಗ್ನಿ ಮುಸಸ್ತುಹಿ ಸತ್ಯಧರ್ಮಾಣಮಧ್ವರೇ | ದೇವಮಾವಿವಚಾತನಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨-೭)

ದೇವೋ ನ ಯಃ ಸವಿತಾ ಸತ್ಯಮನ್ಯಾ ಕೃತ್ವಾ ನಿಸಾತಿ ವೃಷನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ |

ಪುರುಪ್ರತಸ್ತೋ ಅಮತೀರ್ನ ಸತ್ಯ ಅತ್ವೇವ ಶೇವೋ ದಿಧಿಷಾಯ್ಯೋ ಭೂತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೭೩-೨)

ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಸತ್ಯದಿಂದಲೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿದುದನ್ನೂ, ಲೋಕರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿದುದನ್ನೂ ಮಾನವರೂ ಸಹ ಅದೇ ಸತ್ಯವಾಗವನ್ನ ಸುಸರಬೀಕೆಂಬುದನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು ಉಪನಿಷದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುವ ಸತ್ಯ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಯಾವ ರೀತಿ ವಿಶ್ವಾತ್ಮನೇ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಅಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಅನ್ಯತವನ್ನೂ ಆವರಿಸಿದೆಯೆಂದು ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪವರ್ಣನವನ್ನೂ ಸಹ ಮುಂದಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೫-೧೧ ನೇ ಋಕ್ಯನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಪನ್ಯಾಮಹೇ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ Monier Williams ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ತನ್ನ English-Sanskrit Dictionary ಯಲ್ಲಿ To pride one's self or to boast ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ೧-೧೮೦-೭ ನೇ ಋಕ್ಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ವಿಪನ್ಯು ಶಬ್ದವು ವಿಪ್ರಿಃ, ವಿಗ್ರಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಮೇಧಾವಿ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ

ಸಹಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೯) ಮೇಧಾವಿಗಳೂ, ಭಕ್ತಿಯುತರೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೂ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆ ಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ತದ್ವಿಸ್ತೋತ್ರೋ ವಿಪಸ್ಯವಃ (ಮು. ಸಂ ೧-೨೩-೨೧), ಅವಸಾ ವಿಪಸ್ಯವಃ (ಮು. ಸಂ ೧-೧೦೨-೫), ವಿಪಸ್ಯವೋ ದೀಧ್ಯತೋ ಮನೀಷಾ (ಮು. ಸಂ. ೨-೨೦-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ವಿಶೇಷೇಣ ಸ್ತೋತ್ರಾರಾಃ | ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಮಾಡುವವರೆಂದರ್ಥ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದಾಗಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. Dictionary ಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದಾದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ತನ್ನ ಭಕ್ತೃತಿಶಯವನ್ನೂ, ಸ್ತುತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಲು ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಬಹುದು.

ಪಣಿಃ—ಪಣಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯಯಾಸಹಿಷ್ಣುನೋ ವಣಿಜಃ | ಖರ್ಚುಮಾಡಲು ಹಿಂಜರಿಯತಕ್ಕ ವೈಯ್ಯರು (ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು) ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಪಣಿವರ್ಣಿಗ್ಲುವತಿಶಯಾಸ್ತಃ ಎಂದು ಯಾಸ್ಯರ ಮತವನ್ನೂ ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ, ಇಂದ್ರೋ ವಿಶ್ವಾನ್ನೇಕನಾಟಾ ಅಹದ್ಭೃತ ಉತ ಕೃತ್ವಾ ಪಣೇರಭಿ |

(ಮು ಸಂ. ೮-೬೬-೧೦)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿರುವ ಪಣಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಣಿಜಃ, ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೬-೨೬) ಮತ್ತು ಪಣಿಃ ಪಣಿನಾತ್ ವಣಿಕ್ ಪಣ್ಣಿಂ ನೇನೇಕ್ತಿ | ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ಪಣಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಮತ್ತು ಽ ವ್ಯಾಪಾರಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ತನ್ನ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಲೆಂದು ಶುದ್ಧವಾಗಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. (ನಿ ೨-೧೬) ಇದಲ್ಲದೇ ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಪಣಿಯ ಇತಿ ಲುಬ್ಧಕಾಃ ಅಬುದ್ಧಮಾನಾ ಯಾಗಾದೀನಕುರ್ವಾಣಾ ಅದಾನಶೀಲಾ ಅಸ್ಮೈಶ್ಚ ತ್ರವಃ | ಲೋಭಿಗಳೂ ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸದವರೂ, ದಾನಾದಿಕರ್ಮ ರಹಿತರೂ ಆದ ಶತ್ರುಗಳೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಪಣಾಧಾರೋ ದ್ರೋಣಕಲಶಃ | ಸೋಮರವನ್ನೆಡತಕ್ಕ ದ್ರೋಣಕಲಶವೆಂದೂ ಅಥವಾ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಪಣಿವರ್ಣಿಗ್ಲುವ್ಯಯಿಷಾ ಹಿತವಾನ್ನಿಯತಧನೋ ಧನಾಧ್ಯೋಽಸ್ಯಯಿಷ್ವಾ-ಐಶ್ವರ್ಯವಂತನಾದರೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಮಾಡದಿರತಕ್ಕ ಲುಬ್ಧನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಪಣಿ ಶಬ್ದವು ದ್ರೋಣಕಲಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಅಪರೂಪ. ಕರ್ಮರಹಿತ, ಅಥವಾ ಅಸುರ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲೇ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವು ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ. ಪಣಿಯೆಂಬುದೊಂದೂ ಅಸುರರ ಗುಂಪಿರಬಹುದೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಗ್ಧೀದಸಂಹಿತೆಯ ಎರಡನೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಸಾಯಣರು ಪಣಿ ಎಂಬ ಅಸುರರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಮಾಚ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಪಣಿಯೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಅಸುರರು ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಇದನ್ನು ಹುಡುಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಸಠನೂ ಎಂಬ ದೇವತನು (ದೇವಲೋಕದ ಹೆಣ್ಣುನಾಯಿ) ಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಆ ಶುನಿಯು ಪಣಿಗಳ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅವರನ್ನು ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ನಶಮಾಡಿಕೊಂಡು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತರಲು ಸಹಾಯಮಾಡಿದ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪಣಿಗಳಿಗೂ, ಸಠನುಗೂ ನಡೆದ ಸಂಭಾ

ಪಣೆಯ ಸರಮೆಯ ಬುದ್ಧಿ ಕೌಶಲವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಈ ಸಂಭಾಷಣೆಯಿಂದ ಪಣಿಗಳ ಸ್ವಭಾವವೂ ಕೊಂಚಮಟ್ಟಿಗೆ ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಉದಾಹರಿಸಲಾಗಿದೆ. (ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೦೮) ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಪಣಿಗಳು ಸರಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾ,

ಕಿಮಿಚ್ಛಂತೀ ಸರಮಾ ಪ್ರೇದಮಾನಡ್ಕೂರೇ ಹ್ಯಧ್ಯಾ ಜಗುರಿಃ ಪರಾಚ್ಯೈಃ |

ಕಾಸ್ಯೇಹಿತಿಃ ಕಾ ಪರಿತಕ್ಮ್ಯಾಸೀತ್ಯಥಂ ರಸಾಯಾ ಅತರಃ ಪಯಾಂಸಿ ||

ಎಲೈ ಸರಮೆಯೇ, ನೀನು ಇಷ್ಟು ಶ್ರಮಸಾಧ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ದಾಟಿ ಇಷ್ಟು ದೂರ ಬಂದ ಉದ್ದಿಶ್ಯವೇನು? ರಸಾ ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ದಾಟಲು ನಿನಗೆ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು ಎಂದು ಕೇಳಲು ಅದಕ್ಕೆ ಸರಮೆಯು ಜಾಣತನ ದಿಂದ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ,

ಇಂದ್ರಸ್ಯ ದೂತೀರಿಸಿತಾ ಚರಾಮಿ ಮಹ ಇಚ್ಛಂತೀ ಪಣಿಯೋ ನಿಧೀನ್ಯಃ |

ಅತಿಷ್ಯದೋ ಭಿಯಸಾ ತನ್ನ ಅವತ್ತಥಾ ರಸಾಯಾ ಅತರಂ ಪಯಾಂಸಿ ||

ಎಲೈ ಪಣಿಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ನಿಧಿಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತಳಾಗಿ ನಾನು ಇಂದ್ರದೂತೆಯಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದೇನೆ. ಆದುದ ರಿಂದಲೇ ನನಗೆ ರಸಾ ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ದಾಟಲು ಶಕ್ಯವಾಯಿತು ಎಂದಳು. ಆಗ,

ಕೇದ್ಯಜ್ಞಂಪ್ರಃ ಸರಮೇ ಕಾ ದೃತೀಕಾ ಯಸ್ಯೇದಂ ದೂತೀರಸರಃ ಪರಾಕಾತ್ |

ಆ ಚ ಗಚ್ಛಾನ್ನಿತ್ತಮೇನಾ ದಧಾಮಾಥಾ ಗವಾಂ ಗೋಪತಿನೋಽ ಭವಾತಿ ||

ಎಲೈ ಸರಮೆಯೇ, ಆ ಇಂದ್ರನು ಯಾರು, ಹೇಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನೇ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರಲಿ— ಬಂದು ನಮ್ಮ ಗೋವು ಗಳನ್ನು ಕಾಯತಕ್ಕ ಗೊಲ್ಲನಾಗರಲಿ ಎಂದು ಉತ್ತರಕೊಟ್ಟರು, ಅದಕ್ಕೆ,

ನಾಹಂ ತಂ ನ್ವೇದಿ ದಿಭ್ಯಂ ದಿಭತ್ಸ ಯಸ್ಯೇದಂ ದೂತೀರಸರಂ ಪರಾಕಾತ್ |

ನ ತಂ ಗೂಹಂತಿ ಸ್ತವತೋ ಗಭೀರಾ ಹತಾ ಇಂದ್ರೇಣ ಪಣಿಯಃ ತಯಧ್ವೇ ||

ಎಲೈ ಪಣಿಗಳೇ, ಇಂದ್ರನನ್ನು ಜಯಿಸಲು ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಶಕ್ತರಾಗಿಲ್ಲ. ಎಂತಹ ಅಗಾಧವಾದ ಪ್ರವಾಹವಿದ್ದರೂ ಅವನು ದಾಟಿಬಲ್ಲನು. ಎಲೈ ಪಣಿಗಳೇ, ನೀವು ಅವನಿಂದ ಖಂಡಿತ ಹತರಾಗುತ್ತೀರಿ ಎಂದಳು. ಅದಕ್ಕೆ ಅವರು,

ಇಮಾ ಗಾವಃ ಸರಮೇ ಯಾ ಏಚ್ಯೈಃ ಪರಿ ದಿವೋ ಅಂತಾನ್ತುಭಿಃ ಪತಂತೀ |

ಕಸ್ತ ಏನಾ ಅವ ಸ್ಯ ಜಾದಯುಧ್ಯುತಾಸ್ಮಾಕಮಾಯುಧಾ ಸಂತಿ ತಿಗ್ಮಾ ||

ಎಲೈ ಸರಮೆಯೇ, ಇಡೀ ಗೋವುಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ, ಅವು ಅಂತರಿಕ್ಷಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿವೆ. ಇಂತಹ ಉತ್ತಮವಾದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೋರಾಟವಿಲ್ಲದೇ ಯಾರುತಾನೇ ಕೊಡಬಲ್ಲರು? ನಮ್ಮ ಆಯುಧವು ಅತಿ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದವು. ನಮ್ಮಿಂದ ಈ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಯಾರೂ ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳಲಾರರು ಎಂದರು. ಆಗ,

ಅಸೇನ್ಯಾ ವಃ ಪಣಿಯೋ ವಚಾಂಸ್ಯನಿಷವ್ಯಾಸ್ತನ್ಯಃ ಸಂತು ಪಾಪಿಣಃ |

ಅಧ್ಯಸ್ಯೋ ವ ಏತವಾ ಅಸ್ತು ಪಂಥಾ ಬೃಹತ್ಸ ತಿರ್ವ ಉಭಯಾ ನ ವ್ಯುಕಾತ್ ||

ಎಲೈ ಪಣಿಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಸೈನ್ಯವು ಎಷ್ಟೇ ಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಇಂದ್ರಪ್ರೇರಿತನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಉಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಗದರಿಸಿದಳು. ಆಗ ಅವರು—

**ಅಯಿಂ ನಿಧೀ ಸರಮೇ ಅದ್ವಿಬುಧ್ನೋ ಗೋಭಿರಶ್ವೇಭಿವಸುಭಿಸ್ತೃಷ್ಣಃ |
ರಕ್ಷಂತ ತಂ ಪಣಯೋ ಯೇ ಸುಗೋಪಾ ರೇಕು ಪದಮಲಕಮಾ ಜಗಂಥ ||**

ಎಲೈ ಸರಮೆಯೇ, ನಾವು ಸಾಹಸದಿಂದ ನಮ್ಮ ನಿಧಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವೆವು ನಿ,ನು ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಕೆಲಸವು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಲಾರದು ಎಂಬ ಅಹಂಕಾರದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿದರು. ಅನಂತರ ಸರಮೆಯು ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿಕೌಶಲವನ್ನು ತೋರಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಲು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದಳೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಪಣಿ ಯೆಂಬ ಅಸುರರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಿಗೂ ಅವರು ಯಾವ ರೀತಿ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂಬಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಆ ಕಥಾಭಾಗವನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪಣಿ ಯೆಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ವೃಷನ್—**ವೃಷು**—**ಸೇಚನೇ**; **ವೃಷ**—**ಶಕ್ತಿ** ಬಂಧನೇ ಎಂಬೆರಡು ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಸುರಿಸು, ಚಿಮುಕಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ **ವೃಷ** ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಎರಡನೆಯ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, **ವೃಷನ್**, **ವೃಷಣಾ**, **ವೃಷ್ಟ್ಯೇಭಿಃ**, ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವುವು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನೂ, ಮತ್ತು ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂಬಂಶವನ್ನೂ ಸಹ ಹಿಂದೆ ವಿವೃತ್ತವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕಾಮವರ್ಷಕರೆಂದು ಪ್ರಶಂಸಿಸಲು ಈ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿದೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿಸನ್ಯಾಮುಹೇ—ಪನ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಟಿಗೆ ಏತ್ತ. ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ ಹಿ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಿತವಾನ್—**ದಧಾತೇರ್ಹಿಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತ್ಯಾ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ಹಿ ಆದೇಶ. ಕ್ತಾಂತದ ಮೇಲೆ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಮಾದುಸಧಾಯಾಶ್ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಯ. ಮತುಪ್ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಧ—**ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನಿಂದ್ಯಾ—ಇದಿ ಕುತ್ಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇದಿಕ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನಮಾಗಮ. ನಜ್ ತಪ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ. ಸಂಖ್ಯೇಧನಾ ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಾಠಃ—ಪಾ ಪಾನೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಧಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಆದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಪಿಬಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮ ಗ-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಐ—ಇದು ಉಪಸರ್ಗ. ಉಪಸರ್ಗಃ ಕ್ರಿಯಾಯೋಗೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯಕ್ರಿಯಾ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ದಿಂದ ಅನ್ವಯವಾಗುತ್ತದೆ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯುನಾಂ ಚಿದ್ಧಿ ಪ್ಷ್ವಾಶ್ಚಿನಾವನು ದ್ಯೂನ್ವಿರುದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಸ್ತವಣಸ್ಯ ಸಾತೌ |
ಅಗಸ್ತ್ಯೋ ನರಾಂ ನೃಷು ಪ್ರಶಸ್ತಃ ಕಾರಾಧುನೀವ ಚಿತಯತ್ಸಹಸ್ರೈಃ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯುನಾಂ | ಚಿತ್ | ಹಿ | ಸ್ತ | ಅಶ್ಚಿನಾ | ಅನು | ದ್ಯೂನ್ | ವಿರುದ್ರಸ್ಯ | ಪ್ರಸ್ತವಣಸ್ಯ | ಸಾತೌ |
ಅಗಸ್ತ್ಯಃ | ನರಾಂ | ನೃಷು | ಪ್ರಶಸ್ತಃ | ಕಾರಾಧುನೀವ | ಚಿತಯತ್ | ಸಹಸ್ರೈಃ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ಚಿನೌ ಯುನಾಂ | ಚಿದ್ಧಿ ಪ್ಷ್ವೇತಿ ತ್ರಯಃ ಪೂರಣಾಃ | ಅನು ದ್ಯೂನ್ ಪ್ರತಿದಿನಂ ವಿರುದ್ರಸ್ಯ ವಿಶಿಷ್ಟೋಷ್ಣ ರೂಪದುಃಖದ್ರಾವಣಸ್ಯ ವಿವಿಧರೋರೂಯಮಾಣವತೋ ವಾ ಪ್ರಸ್ತವಣಸ್ಯ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕ- ಸಂಸ್ಥಾಯಸ್ಯ ಸಾತೌ ಲಾಭೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತ್ಯಗಸ್ತ್ಯ ಏತನ್ನಾಮಾ ಮಹರ್ಷಿರ್ನರಾಂ ನೇತೃಣಾಂ ಕರ್ಮನಿರ್ವಾಹಕಾನಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ನೃಷು ಯೇಷು ತಾದೃಶಾ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಸಂತಿ ತೇಷು ಪ್ರಶಸ್ತಃ ಪ್ರಶಸ್ತರೋಽಯಂ ಸಹಸ್ರೈರಪರಿಮಿತೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಶ್ಚಿತಯತ್ | ಚೇತಯತಿ | ಸ್ತುತ್ಯಾ ಪ್ರಬೋ- ಧಯತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಕಾರಾಧುನೀವ | ಕಾರಾ ಶಬ್ದಃ | ತಸ್ಯ ಧನಯತೋತ್ಪಾದಯಿತಾ ಶಂಖಾದಿಃ ಸ ಇವ |ಯದ್ವಾ | ಏತದಪ್ಯಗಸ್ತ್ಯ ವಿಶೇಷಣಂ | ಕಾರಃ ಶಬ್ದಯುತಾ ಹೋತ್ರಾದಿಃ | ತಸ್ಯ ಧುನಿಃ ಕಂಪಯಿತಾ ಪ್ರೇರಕ ಇವ | ಇವೇತಿ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥೇ | ಅಸ್ತುಪಮಾರ್ಥಸ್ಯ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥೇ ಪ್ರಯೋಗ ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಂ | ೭-೩೦ ||

1 ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಅಶ್ಚಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ಚಿನೇದೇವತೆಗಳೇ | ನರಾಂ—ಯಾಗ ನಿರ್ವಾಹಕರಾದ | ನೃಷು—ಮನುಷ್ಯ ರಲ್ಲಿ | ಪ್ರಶಸ್ತಃ—ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಶಂಸಾರ್ಹನಾದ (ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ) | (ಕಾರಾಧುನೀ ಇವ—ಸ್ತುತಿ ಲಕ್ಷಣಶಬ್ದ ಕಾರಕರಾದ ಹೋತ್ರಾದಿಗಳ ಪ್ರೇರಕನಾದ) | ಅಗಸ್ತ್ಯಃ—ಅಗಸ್ತ್ಯನೆಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯು | ವಿರುದ್ರಸ್ಯ—ವಿಶಿಷ್ಟೋಷ್ಣರೂಪ

ದುಃಖ ಪರಿಹಾರಕವಾದ | ಪ್ರಸ್ತವಣಸ್ಯ—ವೃಷ್ಟ್ಯದಕದ | ಸಾತ್—ಲಾಭನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ಅನು ದ್ಯೂನ್—
ಪ್ರತಿದಿನವೂ | ಸಹಸ್ರೈಃ—ಅಪರಿಮಿತ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ | ಕಾರಾಧುನೀ ಇವ—ಶಬ್ದೋತ್ಪಾದಕವಾದ ಶಂಖಾದಿ
ವಾದ್ಯದಂತೆ | ಯುನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಷ್ಟರನ್ನು | ಚಿತೆಯತ್—(ಸ್ತುತಿಯಿಂದ) ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ (ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ)
(ಚಿತ್ ಹಿ ಸ್ತು—ವಾಕ್ಯ ಪೂರಕಗಳು)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾಗನಿರ್ವಾಹಕರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನೆಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯು, ಉಷ್ಣರೂಪ
ದುಃಖನಾಶಕವಾದ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದೋಸ್ಕರ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಅಪರಿಮಿತ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ, ಶಂಖಾದಿ
ಶಬ್ದವಾದ್ಯಗಳಂತೆ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಸ್ತುತಿಸಿ, ಮಳೆಗರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ)

English Translation

Ashwins, Agastya, eminent amongst the leaders of men, arouses
you daily with numerous (invocations), like an instrument of sound, for
the sake of obtaining a manifold (flow) of a torrent (of rain).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಋಷಿ
ಯು ತನ್ನ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಶಂಖದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಕಾರಾಧುನೀವ ಎಂಬ ಉಪಮಾನ
ವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ತನ್ನ ಸ್ತುತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಕಾರಾಧುನೀವ—ಕಾರಾ ಶಬ್ದಃ | ತಸ್ಯ ಧೂನಯಿತಾ ಉತ್ಪಾದಯಿತಾ ಶಂಖಾದಿಃ | ಸ ಏವ |
ಯದ್ವಾ | ಏತದಸ್ಯಗಸ್ಯೈವಿಶೇಷಣಂ | ಕಾರಃ ಶಬ್ದಯಿತಾ ಹೋತ್ರಾದಿಃ | ತಸ್ಯ ಧುನಿಃ ಕಂಪಯಿತಾ
ಪ್ರೇರಕಃ ಇವ | ಇವೇತಿ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥೇ | “ ಅಸ್ತುಪಮಾರ್ಥಸ್ಯ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥೇ ಪ್ರಯೋಗಃ ”
(ನಿ. ೭-೩೧) ಎಂದು ಸಾಯರು ಕಾರಾಧುನೀ ಇವ ಎಂಬ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿವರಣೆಯ
ಪ್ರಕಾರ ಕಾರಾಧುನೀ ಎಂಬಪದಕ್ಕೆ ಎರಡರ್ಥವು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಶಂಖವೆಂದೂ ಎರಡನೆಯ
ದಾಗಿ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಶಬ್ದಕರ್ತನಾದ ಹೋತ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ,

ಈಕೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇಽಗ್ನಿಂ ಘರ್ಮಂ ಸುರುಚಂ ಯೋಮನ್ನಿಷ್ಟಯೇ |
ಯಾಭಿರ್ಭರೇ ಕಾರಮಂಶಾಯ ಜಿಹ್ವಘಸ್ತಾಭಿರೂ ಮು ಊತಿಭಿರಶ್ವಿನಾ ಗತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಕಾರ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ ಸಾಯಣರು ಕಾರಶಬ್ದಃ ಶಂಖವಾಚೀತ್ಯಭಿಯುಕ್ತಾಃ
ಸಂಗಿರಂತೇ | ಕಾರಂ ಶಬ್ದಕಾರಿಣಂ ಶಂಖಂ | ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಸ್ಯಂದ
ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಪ್ರಕೃತವಾದ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೦೮) ಋಕ್ಕನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸಿ, ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶಂಖವೆಂದೇ

ಅರ್ಥವೆಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಆದರೆ ಕಾರಂ ಎಂಬ ಪದವು ಇವನೇಡೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ತಂಖು ವಾಚಿ ಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಪದವು ಕೈ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಸಾಧನವೆಂದು ಮಾತ್ರ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತಂಖುವಾಚಿಯಾಗಬಹುದು. ಉಳಿದೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಚಿಕರ್ಥ ಕಾರಮೇಧ್ಯಃ ಪೃತನಾಸು ಪ್ರವಂತವೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೩೧-೫)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಸಿಂಹನಾದಲಕ್ಷಣಂ ತಬ್ಬಂ ಸಿಂಹನಾದ ರೂಪವಾದ ಶಬ್ದವೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದೆ. ಹೀಗೆ ನಿಯತವಾಗಿ ತಂಖುವಾಚಿಯಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ತಂಭಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಸಹ, ಅಥವಾ ಕ್ರಿಯತೆ ಇತಿ ಕಾರತಬ್ಬಃ ಇದೋಚ್ಯತೇ | ಕಾರ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಮಾಡುವುದು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ತಂಖುಃ | ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪಶ್ಚಯಂತ್ರಾಸೋ ಅಭಿ ಕಾರಮರ್ಚಿಸ್ವಿದಂತ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರೈಶಂತ ಧೀಭಿಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೪-೧-೧೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿ ಕೇವಲ ಕರ್ತಾರಂ ಎಂದೇ ಅರ್ಥವು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಸಾಯಣರು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲು ತಂಖಿದಂತೆ ಎ ದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಶಬ್ದಪ್ರೇರಕ ನಾದ ಹೋತ್ಯವೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಇವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡನೆಯ ವಿವರಣೆಯು ಪ್ರಕಾರ ವಿವರ್ಧ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಾಧ್ಯವೆಂದೂ ಹಿಸಿ ತಾವೇ ಅದಕ್ಕೂ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ಅಸ್ತೃಪಮಾರ್ಥಸ್ಯ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥೇ ಪ್ರಯೋಗಃ” (ನಿ. ೭-೩೧) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಚನದಂತೆ ಸಂಪ್ರತಿ ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

ವಿರುದ್ರಸ್ಯ—ಈ ಪದವು ಪ್ರಸ್ತವಣಸ್ಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತವಣವೆಂದರೆ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕದ ಸಂಘಾತ ಅಥವಾ ಪೂರ್ಣವಾದ ಪ್ರವಾಹವೆಂದರ್ಥ. ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರವಾಹವು ಉಷ್ಣರೂಪವಾದ ದುಃಖವನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವುದರಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರವಹಿಸುವುದರಿಂದಾಗಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ರಸ್ಯ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ವಿಶಿಷ್ಟೋಷ್ಣರೂಪದುಃಖದ್ರಾವಣಸ್ಯ, ವಿವಿಧರೋರೂಯ-ಮಾಣದ್ರವಣವತೋ ನಾ ಎಂದು ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ರುಕ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದುಃಖವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ದುಃಖವನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕ ಪ್ರಸ್ತವಣವೆಂದೂ ಅಥವಾ ಶಬ್ದವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ವಿಧವಿಧವಾದ ಗರ್ಜನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ರುದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನವು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ.

ರುದ್ರೋ ರೌತೀತಿ ಸತಃ, ರೋರೂಯಮಾಣೋ ದ್ರವತೀತಿ ನಾ, ರೋದಯತೇರ್ವಾ, “ಯದರುದ್ರತದ್ರುದ್ರಸ್ಯ ರುದ್ರತ್ವಂ” ಇತಿ ಕಾಶಕಮ್ | “ಯದರೋದೀತ್ರದ್ರುದ್ರಸ್ಯ ರುದ್ರತ್ವಂ” ಇತಿ ಹಾರಿದ್ರವಿಕಂ |

(ನಿ. ೧೦-೫)

ರುದ್ರನೆಂದರೆ, ರೌತಿ-ಸ್ತನಯಿತ್ಯುಶಬ್ದಂ ಕರೋತಿ | ಮೇಘ ಗುಡಿಗನಂತೆ ಶಬ್ದಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ರೋರೂ-ಯಮಾನೋ ದ್ರವತಿ | ಗರ್ಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು ಅಥವಾ ರೋದಯತೀಃ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅಳಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ವಿವರಣೆಯ ಅಧಾರದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಉಳಿದ ವಿವರಣೆಯು ನಮಗೆ ಈಗ ಪ್ರಕೃತವಲ್ಲ. ಮೊದಲಿನ ನಿರ್ವಚನದ ಪ್ರಕಾರ ದುಃಖನಾಶನೆಂದರ್ಥ. ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರಸ್ತವಣವು ವಿರುದ್ರವಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ನಿರ್ವಚನದ ಪ್ರಕಾರ ಗರ್ಜನಾತ್ಮಕವಾದುದೆಂದರ್ಥ. ಅದುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಸ್ತವಣವು ವಿರುದ್ರವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳೂ ಸಹಜವಾಗಿವೆ.

ನರಾಂ ಸ್ಯಷು ಪ್ರಶಸ್ತಃ | ಯಾಗ ನಿರ್ವಾಹಕರಾದ ನರರಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಶಸ್ತನಾದ ಪುರುಷನೆಂದು ಅಗಸ್ತ್ಯನು ತನ್ನನ್ನೇ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಇದು ಆತ್ಮ ಪ್ರಶಂಸೆಯಾದರೂ ಸಹ ತನ್ನ ನಿಜವಾದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆಂದೇ ಹೊರತು ಇದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಉತ್ತೇಕ್ಷೆಯೂ ಇಲ್ಲ.

ಅಗಸ್ತ್ಯಃ ಖನಮಾನಃ ಖನಿತ್ರೈಃ ಪ್ರಜಾಮಶತ್ಯಂ ಬಲಮಿಚ್ಛಮಾನಃ |

ಉಭೌ ವರ್ಣಾವ್ಯಸಿರುಗ್ರಃ ಪುಪೋಷ ಸತ್ಯಾ ದೇನೇಷ್ವಾರಿಷೋ ಜಗಾಮ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೯-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಿನ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಯಾವ ರೀತಿ ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಕಾನು ಎಂಬ ಪುರುಷಾರ್ಥ ದ್ವಯವನ್ನೂ ಸಹ ತನ್ನ ಮಹತ್ವಕ್ಕಿತ್ತಿಯಿಂದ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸಾಧಿಸಿದನು ಅವನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಶಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಉತ್ತೇಕ್ಷೆಯೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ವಿರುದ್ರಸ್ಯ—ವಿವಿಧಾಃ ರುದ್ರಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್. ತಸ್ಯ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಸ್ತವಣಸ್ಯ—ಸು ಗತೌ. ಧಾತು. ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಿವೋರನಾಕೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತು ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ, ಅನಾದೇಶ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾಕೌ—ಊತಿ ಯೂತಿ ಜೂತಿ ಸಾತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಉದಾತ್ತವಾಗಿ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ.

ನರಾಮ್—ಷಷ್ಟೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತ್ಯುತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಸ್ತುಃ—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಿದಿತಾಂಹಲ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರ ಲೋಪ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪು. ಸೂ. ೬-೨-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪ್ರ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಚಿತೆಯತ್—ಚಿತಿಃ ಸಂಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಠಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೇಟಿ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇಕಾರಲೋಪ ಆಡಾಗಮ. ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಠಚ್ ಸಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಅಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಶವ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಠಚಿಗೆ ಗುಣ, ಆಯಾದೀಶ ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ ಯದ್ವಹೇಥೇ ಮಹಿನಾ ರಥಸ್ಯ ಪ್ರ ಸ್ಯಂದ್ರಾ ಯಾಥೋ ಮನುಷೋನ ಹೋತಾ |

ಧತ್ತಂ ಸೂರಿಭ್ಯ ಉತ ವಾ ಸ್ವಶ್ಶ್ಯಂ ನಾಸತ್ಯಾ ರಯಿಷಾಚಃ ಸ್ಯಾಮು || ೯ ||

| ಪದಪಾಠಃ |

ಪ್ರ | ಯತ್ | ವಹೇಥೇ ಇತಿ | ಮಹಿನಾ | ರಥಸ್ಯ | ಪ್ರ | ಸ್ಯಂದ್ರಾ | ಯಾಥಃ | ಮನುಷಃ | ನ | ಹೋತಾ

ಧತ್ತಂ | ಸೂರಿಭ್ಯಃ | ಉತ | ವಾ | ಸ್ವಶ್ಶ್ಯಂ | ನಾಸತ್ಯಾ | ರಯಿಷಾಚಃ | ಸ್ಯಾಮು || ೯ ||

| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ |

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯುವಾಂ ರಥಸ್ಯ ಗಮನಸಾಧನಸ್ಯ ಮಹಿನಾ ಮಹತ್ತೇನ ಯದ್ಯಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರ ವಹೇಥೇ ಧಾರಯಿಷೋ ಯಜ್ಞಂ | ಯದ್ವಾ | ರಥಸ್ಯ ಸ್ವರ್ಗಗಮನಸಾಧನಸ್ಯ ಯಾಗಸ್ಯ ಧುರಂ ವಹತಃ | ತಥಾ ಹೇ ಸ್ಯಂದ್ರಾ ಸ್ಯಂದನಶೀಲೌ ಯುವಾಂ ಯಾಥಃ | ಗಚ್ಛಥಃ | ಸ್ವಸ್ಥಾನಂ ಯಜ್ಞಾರಂಭ ಅಗಚ್ಛಥಃ ಯಜ್ಞಸಮಾಪ್ತೌ ಪುನರ್ಗಚ್ಛಥಳ್ಳ | ತತ್ರ ದ್ವಿಷ್ಟ್ವಾಂತಃ | ಮನುಷೋ ಹೋತಾ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಹೋತಾ ಯಥಾ ಯಜ್ಞಪ್ರಾರಂಭ ಅಗಚ್ಛತಿ ಕರ್ಮಣಿ ನಿರ್ವೃತ್ತೇ ಪುನರಪಗಚ್ಛತಿ ತದ್ಯತ್ | ಅಗಮನಸಮಯೇ ಸೂರಿಭ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಭ್ಯೋ ಧತ್ತಂ | ಧಾರಯಿತಂ ಫಲಂ | ಉತ ವಾ ಸ್ವಶ್ಶ್ಯಂ ಶೋಭನಾಶ್ವಸಮೂಹಂ ಧತ್ತಂ | ನಾಸತ್ಯಾ | ಸತ್ಸ ಭವಾ ಸತ್ಯಾ | ನ ಅಸತ್ಯಾ ನಾಸತ್ಯಾ | ಹೇ ತಾದೃಶೌ ತ್ವದನುಗ್ರಹಾದ್ರಯಿಸಾಚೋ ಧನಸಮನಾಯಿನಃ ಸ್ಯಾಮು | ಭವೇಮು ||

| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ |

(ಹೇ)ನಾಸತ್ಯಾ—ಎಲೈ ನಾಸತ್ಯರೇ(ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವದಾ ಇರುವವರೇ) | ಯತ್—ಯಾವಕಾರಣ | (ಯುವಾಂ—ನೀನಿಬ್ಬರು) | ರಥಸ್ಯ—(ಗಮನಸಾಧನವಾದ ನಿಮ್ಮ) ರಥದ | ಮಹಿನಾ—ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಿಯಿಂದ

ಪ್ರ ವಹೇಥೇ-ಯಜ್ಞ ಧಾರಕರಾಗುತ್ತೀರೋ | [ಅಥವಾ ಮಹಿನಾ-ಸ್ವಮಹಾತ್ಮಿಯಿಂದ | ರಥಸ್ಯ-ಸ್ವರ್ಗಮನ ಸಾಧನವಾದ ಯಜ್ಞದ | ಪ್ರ(ವಹೇಥೇ)-ನೇತೃತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತೀರೋ] (ಹೇ)ಸ್ಯಂ ದ್ರಾ-ಜಾರಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಮನುಷ್ಯ ಹೋತಾ ನ-ಯಜಮಾನನ ಹೋತೃವು(ಯಾಗಾಂರಂಭ ದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಯಾಗಾನಂತರ ಹೊರಟುಹೋಗುವಂತೆ) | ಯಾಥಃ-(ಯಾಗಾನಂತರ ಸ್ವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ) ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತೀರೋ | ಸೂರಿಭ್ಯಃ-(ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ) ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ | ಧತ್ತಂ-ಫಲವನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತೀರೋ (ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತೀರೋ) | ಉತ ಸ್ಯಶ್ಚ್ಯಂ ವಾ-ಅಥವಾ ಉತ್ತಮಾಶ್ವಗಳನ್ನು | (ಧತ್ತಂ-ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತೀರೋ) | ತತ್-ಆದುದರಿಂದ | ರಯಿಸಾಚಃ-ಧನವಿಶಿಷ್ಟರಾಗಿ | ಸ್ಯಾಮು-(ನಿಮ್ಮನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಆಗೋಣ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸ್ಯಂದನಶೀಲರಾದ ನಾಸತ್ಯರೇ, ನಿಮ್ಮ ರಥದ ಮಾಹಾತ್ಮಿಯಿಂದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬಂದು, ಯಾಗವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿ, ಹೋತೃನಾಮಕ ಚುಪ್ಪಿಜನಂತೆ, ಯಾಗಾನಂತರ ಸ್ವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತೀರಿ, ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಉತ್ತಮಾಶ್ವಾದಿಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತೀರಿ, ಇಂತಹ ನೀವು ನಮಗೂ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ.

English Translation.

When, by the virtue of your chariot, you come (to the sacrifice), and when, like the ministering priest, (after discharging his function), you depart, gliding away, you give to the devout (worshippers a reward), though it be store of good horses: may we be enriched, Nasatyas, (by your favour.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ರಥಸ್ಯ- ರಥ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿರತಕ್ಕ ರಥವೆಂದರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಅಥವಾ, ಈ ಪದವು ಸ್ವರ್ಗಮನಸಾಧನವಾದ ಯಜ್ಞ ಸರ್ವಾರ್ಯಪದವಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ರಥಃ ರಂಹತೇರ್ಗತಿರ್ಮುಣಃ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿ ಹಿಂದೆ ಈ ಪದದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ರಥಂ ರಂಹಣಮಾದಿತ್ಯಂ ರಂಹಣಶ್ಚಾಸೌ ಮುಹೂರ್ತಮಸ್ಯನವಸ್ಥಾಯಿತ್ಯಾತ್ | ಒಂದು ಕ್ಷಣವೂ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅದಿತ್ಯನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು, ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಗತ್ಯರ್ಥವಾದ ರಂಹ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಈ ಪದವು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಚುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಗಮನಸಾಧನವಾದ ಯಜ್ಞ ಸರ್ವಾರ್ಯವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಬಹುದು.

ರಥಸ್ಯ ಮಹಿನಾ ಪ್ರ ವಹೇಥೇ-ಎನ್ನುವಾಗ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಸಾಯಣರು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ,

೧. ಗಮನಸಾಧನವಾದ ನಿಮ್ಮ ರಥದ ಮಾಹಾತ್ಮಿಯಿಂದ ಯಜ್ಞ ಧಾರಕರಾಗುತ್ತೀರಿ ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ,

೨. ಸ್ವನಾಹಾತ್ಯಾದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಮನಸಾಧನವಾದ ಯಜ್ಞದ ನೇತೃತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತೀರಿ ಎಂದೂ ಸಹ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯಕ್ಕೂ ಶ್ರುತಿಯಾಗ್ಯದ ಪ್ರಮಾಣವಿದೆ ಯೆಂಬುದನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಮೊದಲನೆಯ ಅನ್ವಯದ ಪ್ರಕಾರ ಯಜ್ಞನಿರ್ವಹಣೆಗೂ ನೇತೃತ್ವಕ್ಕೂ ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ಸಹಾಯವು ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾದುದು ಎಂಬಂಶವು ಕೆಳಗಿನ ಋಕ್ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

**ಋಷೋಽಹಿ ದೂತೋ ಅಸಿ ಹವ್ಯವಾಹನೋಽಗ್ನೇ ರಥೀರಧ್ವಾರಾಣಾಂ |
ಸಜೂರಶ್ಚಿಭ್ಯಾಮುಷಸಾ ಸುವೀರ್ಯಮಸ್ಮೇ ಧೇಹಿ ಶ್ರವೋ ಬೃಹತ್ ||**

(ಋ. ಸಂ. ೧-೪೪-೨)

**ಸವಿತಾರಮುಷಸಮತ್ತಿನಾ ಭಗಮಗ್ನಿಂ ವೃಷ್ಟಿಷು ಜ್ವಸಃ |
ಕಣ್ವಾಸಸ್ತಾ ಸುತಸೋಮಾಸ ಇಂಧತೇ ಹವ್ಯವಾಹಂ ಸ್ವಧ್ವರ ||**

(ಋ. ಸಂ. ೧-೪೪-೨)

ಎಂಬ ಈ ಎರಡು ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹವ್ಯವಾಹನನೂ, ದೇವದೂತನೂ, ಯಜ್ಞನೇತೃವೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಪಬಂಧ ರಾದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೂ ಬಂದು ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಬೇಕಾಗಿ ಕೋರಿದೆ. ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲೂ ಸಹ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೇ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞನೇತೃತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸುವನು ಎಂಬವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಯಜ್ಞನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಮುಖ್ಯವಾದ ಪಾತ್ರವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಎರಡನೆಯ ಅನ್ವಯದ ಪ್ರಕಾರ ಯಜ್ಞಮುಖವೇ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಯಜ್ಞವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೆರವೇರಬೇಕಾದರೆ ಅತ್ತಿನಿಗಳ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೇ ಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗಲಿಲ್ಲ ಎಂಬಂಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಅವರ ಯಜ್ಞನಿರ್ವಹಣಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ. ಯಜ್ಞಮುಖವು ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿತವಾದುದು ಹೇಗೆ? ಯಾವರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅವರು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು, ಅವರು ಈ ಯಜ್ಞನಿರ್ವಹಣದಲ್ಲಿ ವಹಿಸಿದ ಮುಖ್ಯಪಾತ್ರವೇನು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಕಥಾಸಂದರ್ಭವು ಶತಸಧಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಾತ್ಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಿಶ್ನೇದನವಾದುದನ್ನೂ, ಅದನ್ನು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸರಿಪಡಿಸಿದುದರಿಂದ ಅವರೇ ಯಜ್ಞನೇತೃತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿ, ಯಜ್ಞನಿರ್ವಹಣಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸಿದಂತಾಯಿತೆಂದೂ ಆ ಕಥಾಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ

ದೇವಾ ಹವ್ಯ ಸತ್ರಂ ನಿಷೇದುಃ | ಅಗ್ನಿರಿದ್ರಃ ಸೋಮೋ ಮಖೋ ವಿಷ್ಣುರ್ವಿಶ್ವೇದೇವಾ
ಅಸ್ಯತ್ರೈನಾಶ್ಚಿಭ್ಯಾಂ | ತೇಷಾಂ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಂ ದೇವಯಜನಮಾಸ | ತಸ್ಮಾದಾಹುಃ ಕುರು-
ಕ್ಷೇತ್ರಂ ದೇವಾನಾಂ ದೇವಯಜನಮಿತಿ ತಸ್ಮಾದ್ಯತ್ರ ಕ್ವ ಚ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಸ್ಯ ನಿಗಚ್ಛತಿ
ತದೇವ ಮನ್ಯತ ಇದಂ ದೇವಯಜನಮಿತಿ ತದ್ಧಿ ದೇವಾನಾಂ ದೇವಯಜನಂ | ತ ಆಸತ |
ಶ್ರಿಯಂ ಗಚ್ಛೇಮ ಯಶಃ ಸ್ಯಾಮಾನ್ನಾದಾಃ ಸ್ಯಾಮೇತಿ ತಥೋ ಇವೇಮೇ ಸತ್ತಮಾಸತೇ
ಶ್ರಿಯಂ ಗಚ್ಛೇಮ ಯಶಃ ಸ್ಯಾಮಾನ್ನಾದಾಃ ಸ್ಯಾಮೇತಿ | ತೇ ಹೋಚುಃ | ಯೋ ನಃ
ಶ್ರಮೇಣ ತಪಸಾ ಶ್ರದ್ಧಯಾ ಯಜ್ಞೇನಾಹುತಿಭಿಯೆಜ್ಜಸ್ಯೋದ್ಯಚಿಂ ಪೂರ್ವೋಽವಗ-
ಚ್ಛಾತ್ಸ ನಃ ಶ್ರೇಷ್ಠೋಽಸತ್ತದು ನಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸದೇತಿ ತಥೇತಿ | ತದ್ಧಿಷ್ಣುಃ ಪ್ರಥಮಃ
ಪ್ತಾಸ | ಸ ದೇವಾನಾಗ್ ಶ್ರೇಷ್ಠೋಽಭವತ್ತಸ್ಮಾದಾಹುರ್ವಿಷ್ಣುರ್ದೇವಾನಾಗ್ ಶ್ರೇಷ್ಠ

ಇತಿ | ಸ ಯಃ ಸ ವಿಷ್ಣುರ್ಯಜ್ಞಃ ಸ ಸ ಯಃ ಸ ಯಜ್ಞೋಽಸೌ ಸ ಅದಿತ್ಯಸ್ತದ್ವೇದಂ
ಯಶೋ ವಿಷ್ಣುರ್ನ ಶಶಾಕ ಸಂಯಂತುಂ ತದಿದಮಪ್ಯೇತರ್ಹಿ ನೈವ ಸರ್ವ ಇವ ಯಶಃ
ಶಕ್ನೋತಿ ಸಂಯಂತುಂ | ಸ ಶಿಸ್ತಧನ್ವಮಾದಾಯಾಪಚಿಕ್ರಾಮ | ಸ ಧನುರಾತ್ಮಾಶ್ಚಿರ
ಉಶಸ್ತಭ್ಯ ತಸ್ಮಾ ತಂ ದೇವಾ ಅನಭಿಧ್ಯಷ್ಟುವಂತಃ ಸಮಂತಂ ಪರಿಣ್ಯವಿಶಂತ | ತಾಪ
ವಮ್ಯು ಊಚುಃ | ಇಮಾ ವೈ ವಮ್ಯೋ ಯದುಪದೀಕಾ ಯೋಽಸ್ಯ ಜ್ಯಾಮಪ್ಯದ್ಯಾಶ್ಚಿಮು-
ಸ್ತ್ಯೈ ಪ್ರಯಚ್ಛೇತೇತ್ಯನ್ನಾ ದಮಸ್ತ್ಯೈ ಪ್ರಯಚ್ಛೇಮಾಪಿ ಧನ್ವನ್ಯಪೋಽಧಿಗಚ್ಛೇತ್ತಪಾಸ್ತ್ಯೈ
ಸರ್ವಮನ್ನಾದ್ಯಂ ಪ್ರಯಚ್ಛೇಮೇತಿ ತಥೇತಿ | ತಸ್ಯೋಪರರಾಸತ್ಯೈ | ಜ್ಯಾಮಪಿಜಕ್ಷು-
ಸ್ತಸ್ಯಾಂ ಛಿನ್ನಾಯಾಂ ಧನುರಾತ್ಮಾಶ್ಚಿ ವಿಸ್ಪುರಂತ್ಯಾ ವಿಷ್ಣೋಃ ಶಿರಃ ಪ್ರಚಿಚ್ಛಿದತುಃ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೧-೧-೧ ರಿಂದ ೯)

ಹಿಂದೆ ಅಶ್ವಿನಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಇಂದ್ರ, ವಿಷ್ಣು, ಸೋಮ ಇತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆ
ಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ದೇವನುಜನಪ್ರದೇಶವಾದ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸತ್ರವನ್ನಾರಂಭಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಅವರು
ಯಶಸ್ವಿಗಳೂ ಅನ್ನವಂತರೂ ಆಗಬೇಕೆಂದಾಶಿಸಿದರು. ಆಗ ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರು ಶ್ರಮದಿಂದಲೂ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದಲೂ
ಆಹುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಮೊದಲು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ಪೂರ್ಣಮಾಡುವರೋ ಅವರೇ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂದು
ಪರಿಗಣಿತರಾಗುವರು ಎಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದಾಗ ವಿಷ್ಣುವು ಮೊದಲು ಆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದನು.
ಇಂತಹ ಉತ್ತಮವಾದ ಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಯಜ್ಞಾತ್ಮನಾದನು. ಆಗ ಅವನ ಶ್ಲಾಘಾಭಿಮಾನವು
ತಡೆಯಲಾರದಾಯಿತು. ತನ್ನ ಮೂರು ಬಾಣಗಳೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿದ ಧನ್ವನ್ತನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೊರಟಾಗ ದೇವತೆ
ಗಳಾರೂ ಅವನನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲು ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದೇ ಸ್ತಬ್ಧರಾಗಿ ಕುಳಿತರು. ಆಗ ವಮ್ನಿಯೆಂಬ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ
ಇರುವೆಗಳು ಬಂದು ಆ ಧನ್ವನ್ತನ ಹೆದೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದೆಳೆದು ಬಗ್ಗಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಏನನ್ನು ಕೊಡುವೆ
ಯೆಂದು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದವು. ಅಂತಹ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವವನು ಪೂರ್ಣವಾದ ಅನ್ನ ಸಂಪತ್ತನ್ನನುಭವಿಸುವನು.
ಮತ್ತು ಮರಳುಗಾಡಿನಲ್ಲೂ ಜಲಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವನು ಎಂಬ ಭರವಸೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಆಗ ಅವು ಅದರ
ಹೆದೆಯನ್ನು ಕಡಿದು ಹಾಕಿದವು ಒಡನೆಯೇ ಬಗ್ಗಿದ್ದ ಧನ್ವನ್ತನ ಮೇಲೆ ತಲೆಯನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು
ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಂಡುಹೋಯಿತು. ಯಜ್ಞಾತ್ಮಕನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಿರಸ್ವೇದನವಾದಾಗ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಶೂನ್ಯವಾಯಿತೆಂದು
ತಿಳಿದ ದೇವತೆಗಳು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳು ಭಿನ್ನವಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿದರು. ಆದುದ
ರಿಂದ ಯಜ್ಞ ನಿರ್ವಹಣಕ್ಕೆ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳಲ್ಲದೇ ಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗಲಿಲ್ಲ ಎಂಬಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸದೆ. ಇದೇ ವಿಷಯ
ವನ್ನು ತೈತ್ತಿರೀಯಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ.

ದೇವಾ ವೈ ಸತ್ರಮಾಸತ | ಋದ್ಧಿಪರಿಮಿತಂ ಯಶಸ್ಕಾಮಾಃ | ತೇಽಬ್ರುವನ್ | ಯನ್ನಃ
ಪ್ರಥಮಂ ಯಶ ಋಚ್ಯಾತ್ | ಸರ್ವೇಷಾಂ ನಸ್ತತತ್ಪ್ರಹಾಸದಿತಿ | | ತೇಷಾಂ ಮುಖಂ
ವೈಷ್ಣವಂ ಯಶ ಅರ್ಭತ್ |ತಸ್ಯ ಸಿಷ್ಠಿಯಾಣಸ್ಯ ತೇಜೋಽಸಾಕ್ರಾಮತ್ |
ವಾರೀವತ್ಸಗ್ಲಹ್ಯಾಸಾಂ | ತಸ್ಯ ಜ್ಯಾಮಪ್ಯಾದನ್ | ತಸ್ಯ ಧನುರ್ನಿಪ್ರವಮಾಣಂ ಶಿರ
ಉದವರ್ತಯತ್ | ತದ್ವ್ಯಾಪಾಪ್ಯಧಿವೀ ಅನು ಪ್ರಾವರ್ತತ | ಯತ್ಪ್ರಾವರ್ತತ | ತತ್

ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯತ್ವಂ | ಯದ್ ಭೌತೃ ಇತ್ಯಪತತ್ | ತಧ್ಯರ್ಮಸ್ಯ ಭರ್ಮತ್ವಂ |
 ಮಹತೋ ವೀರ್ಯಮಪಶ್ವದಿತಿ | ತನ್ನಹಾವೀರಸ್ಯ ವೀರತ್ವಂ | ಯದಸ್ಯಾಃ ಸಮಭರನ್ನ
 ಮಾಜಃ ಸಂನ್ಮಾಪ್ತಂ | ತಗ್ಗಸ್ತುತಂ ದೇವತಾಪ್ರೇಧಾ ವ್ಯಗೃಹ್ಣತಃ | ಅಗ್ನಿಃಸ್ರಾತ್ಸ
 ಸವನಂ | ಇಂದ್ರೋ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಗ್ಂ ಸವನಂ | ವಿಶ್ವೇದೇನಾಪ್ತುತೀಯಸವನಂ |
 ತೇನಾಪಶೀರ್ಷ್ಣಾ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನಾಃ | ನಾಶೀರೋವಾರುಂಧತ | ನ ಸುವರ್ಗಂ
 ಲೋಕಮಭ್ಯಜಯನ್ | ತೇ ದೇವಾ ಅಶ್ವಿನಾವಬ್ರುವನ್ | ಭಿಷಜ್ಞಾನ್ಯ ಸ್ಥಃ | ಇದಂ
 ಯಜ್ಞ ಸ್ಯ ಶಿರಃ ಪ್ರತಿಧತ್ತಮಿತಿ | ತಾವಬ್ರುತಾಂ ವರಂ ವ್ಯಜಾವಹೈ | ಗೃಹ ಏವ ನಾವತಾಪಿ
 ಗೃಹ್ಯತಾಮಿತಿ | ತಾಭ್ಯಾನ್ಮೇತಮಾಶ್ವಿನಮಗೃಹ್ಣನ್ | ತಾವೇತದ್ಯಜ್ಞ ಸ್ಯ ಶಿರಃ ಪ್ರತ್ಯೆಧತ್ತಾಂ |
 ಯತ್ರವರ್ಗ್ಯಃ | ತೇನ ಸಶೀರ್ಷ್ಣಾ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನಾಃ | ಅವಾಶೀರೋರುಂಧತ |
 ... ಅಭಿ ಸುವರ್ಗಂ ಲೋಕಂ ಜಯತಿ | ತಸ್ಮಾದೇಷ ಅಶ್ವಿನಪ್ರವಯಾ ಇ ವ | ಯತ್ರವರ್ಗ್ಯಃ ||

(ಶ್ರೀ. ಅ ೫-೧-೧೦ದ ೭)

ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಿಂದ ಮೇಲೆ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಕಥೆಯಂತೆ ಯಜ್ಞಾತ್ಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಿರಶ್ಚೇದನವಾದ ನಂತರ
 ಉರುಳಿದ ಯಜ್ಞ ದೇಹವನ್ನು ಮೂರು ಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು ಆಗ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಾತಃ ಸವನವನ್ನೂ, ಇಂದ್ರನು
 ಮಧ್ಯಂದಿನ ಸವನವನ್ನೂ, ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ತೃತೀಯ ಸವನವನ್ನೂ ಹಂಚಿಕೊಂಡರು, ಆದರೆ ತಲೆಯೇ ಇಲ್ಲದ
 ಯಜ್ಞದಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸ್ವರ್ಗವಾಗಲಿ ಲಭಿಸಲಿಲ್ಲ ಆಗ ಅವರು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು
 ಕುರಿತು “ ನೀವು ದೇವವೈದ್ಯರಾಗಿದೀರಿ ” ಈ ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವ ಯಜ್ಞಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಪುನಃ ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ.
 ಯಜ್ಞನಿರ್ವಹಣಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಕಾರಣರಾಗಿ ” ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಅವರು “ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ನನಗೆ ಸೋಮಾ
 ಹುತಿಯು ಲಭಿಸುವಂತಾದರೆ ನಾವು ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ದೇಹದೊಂದಿಗೆಸೇರಿಸುವೆವು ” ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ದೇವತೆಗಳು
 ಅದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸಲು ಯಜ್ಞದ ಶಿರಃ ಪ್ರದೀಶವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅವರ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಕಾರಣರೂ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಭಾಗಾ
 ಹ್ವರೂ ಆದರು ಎಂದಿದೆ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗಲೆಲ್ಲ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ಮುಂದೆ
 ಬಂದು ಯಜ್ಞನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಅನುಕೂಲರಾದರು ಎಂಬ ಅಂಶವು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೆಂದು
 ಹೇಳಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮಹಿನಾ ರಥಸ್ಯ ಪ್ರ (ವಹಥೇ) ಎಂಬ ಪ್ರಶಂಸೆಯಿದೆ. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ
 ಅವರಿಗೆ ಯಜ್ಞಭಾಗಾಹವು.

ಮುಧೋಃ ಪಿಬತಮಶ್ವಿನೀತೈಶ್ವಿನಾವೇವೈತದಾಹಾಶ್ವಿನೌ ದ್ಯೇತದ್ಯಜ್ಞ ಸ್ಯ ಶಿರಃ ಪ್ರತ್ಯೆಧತ್ತಾಂ
 ತಾವೇವೈತತ್ಪೀರ್ಷಾತ್ಯವರಗ್ಂ ಸ್ವಾಹಾಕಾರಂ ಕರೋತಿ ”

(ಶ ಬ್ರಾ. ೧೪-೨-೧೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿನಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ಶ್ರೀ. ಸಂ. ೬-೪-೯ ರಲ್ಲೂ ಸಹ ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳ
 ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ

ಸ್ಯಂದ್ರಾ—ಸ್ಯಂದ್ರ ಪದವು ಗತಿ ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ಬಲ ನಾಮಗಳಲ್ಲೂ ಪರಿಸ್ಪೃಷ್ಠಿ.
 (ನಿ. ೩-೯) ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸಂಚಾರದ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಪದವಾಗಿದೆ. ಇವರ ಆಗಮನವನ್ನೂ
 ಆದರ ಸೊಬಗನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನೇಕವಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅ ತೇನ ಯಾತಂ ಮನಸೋ ಜವೀಯಸಾ ರಥಂ ಯಂ ವಾಮ್ಯುಭವಶ್ಚ ಕ್ಷುರಶ್ಚಿನಾ |
ಯಸ್ಯ ಯೋಗೇ ದುಹಿತಾ ಜಾಯತೇ ದಿವ ಉಭೇ ಅಹನೀ ಸುದಿನೇ ವಿವಸ್ವತಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೩೯-೧೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಋಭುಗಳು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿರುವ ರಥದಲ್ಲಿ ಇವರು ಕುಳಿತು ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾದೊಡನೆಯೇ ವಿಶ್ವ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಬೀರುವ ಉಷೋದೇವಿಯೂ ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳೂ ಉದಯಿಸುತ್ತವೆ. ಆ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಕೈ ಹೇತುಗಳಾದ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಮನೋವೇಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾದ ವೇಗದಿಂದ ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುತ್ತಾರೆ ಎಂದಿರತಕ್ಕ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಯಂದ್ರಾ ಎಂಬ ಪದದ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಗುಣಗಳೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಸೂರಿಭ್ಯಃ—ಅತೀಂದ್ರಿಯಗ್ರಾಹಕವಾದ ದರ್ಶನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರತಕ್ಕ ಋಷಿಗಳು, ಕವಿಗಳು, ಮೇಧಾವಿಗಳು ಎಂದು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕಿರತಕ್ಕ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಇದರ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನೂ ಇದೇ ಸೂತ್ರದ ೬ ನೇ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ನಾಸತ್ಯಾ—ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದಸ್ರಾ, ನಾಸತ್ಯಾ ಎಂಬ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪದಗಳು ಇವರ ಯಾವ ದೈವೀಗುಣವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದೆಂಬುದನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಹೇಧೇ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ವೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ಶಾಸ್ಯಸುದಾತ್ತೇತ್—ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಂದ್ರಾ—ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರಸ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಬಹುಲಗ್ರಹಣ ಸಾಮಧ್ಯದಿಂದ ಔಣಾದಿಕ ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ-ಸಂಬೋಧನಾದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾಘಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧತ್ತಮ್—ಡುಧಾಞ್ ಧಾರಣವೋಪಯೋಗಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಶ್ಚ್ಯಮ್—ಶೋಭನಾನಾಂ ಅಶ್ಚಾನಾಂ ಸಮೂಹಃ ಸ್ಯಶ್ಚ್ಯಮ್. ಸಮೂಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯತೋನಾವಃ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಸತ್ಯಾ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಬೋಧನಾ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಯಿಸಾಚಿಃ—ಷ ಚ ಸಮವಾಯೀ. ಧಾತು. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅತಲುಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಪಥೆ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುಪಚನಾಂತ ರೂಪ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಃ ||

ತಂ ನಾಂ ರಥಂ ವಯಮದ್ಯಾ ಹುವೇಮು ಸ್ತೋಮೈರಶ್ವಿನಾ ಸುವಿತಾಯ ನವ್ಯಂ |
ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಂ ಪರಿ ದ್ಯಾಮಿಯಾನಂ ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತಂ | ನಾಂ | ರಥಂ | ವಯಂ | ಅದ್ಯ | ಹುವೇಮು | ಸ್ತೋಮೈಃ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಸುವಿತಾಯ | ನವ್ಯಂ |
ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಂ | ಪರಿ | ದ್ಯಾಂ | ಇಯಾನಂ | ವಿದ್ಯಾಮು | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ನಾಂ ಯುವಯೋಃ ಸಂಬಂಧಿನಂ ಶೀಘ್ರಗಮನೇನ ಸ್ತುತೃಂ ರಥಂ ವಯಮಗಸ್ತಾ ಅದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತೈನ್ಯದೇನಿ ಹುವೇಮು | ಅಹ್ವಯೇಮು | ಕೇನ ಸಾಧನೇನೇತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಸ್ತೋಮೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಸುವಿತಾಯ ಸುಷ್ಕ ಪ್ರಾಪ್ತಯೇ | ಕೀದೃಶಂ | ನವ್ಯಂ ಸ್ತುತೃಂ ನೂತನಂ ನಾ ತಥಾರಿಷ್ಟನೇಮಿಮಹಿಸಿತಚಕ್ರವಲಯಂ ದ್ಯಾಂ ಪರಿಯಾನಂ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯ ಪರಿತೋ ಗಚ್ಯಂತಂ | ವಿದ್ಯಾಮೇತ್ಯಾದಿ ಗತಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ನವ್ಯಂ—ನೂತನವೂ ಅಥವಾ ಸ್ತುತೃವೂ | ಅರಿಷ್ಟ ನೇಮಿಂ—ಅಹಿಸಿತವಾದ ರಥಚಕ್ರದ ನೇಮಿಯುಳ್ಳದ್ದೂ (ಅಪ್ರತಿಹತಗತಿಯುಳ್ಳದ್ದೂ) | ದ್ಯಾಂ ಪರಿ— ದ್ಯುಲೋಕದ ಸುತ್ತಲೂ | ಇಯಾನಂ—ಗಮಿಸುವುದೂ ಆದ | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮ | ತಂ—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆ | ರಥಂ—ರಥವನ್ನು | ಸುವಿತಾಯ—ಸತ್ಪದಾರ್ಥಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ | ಸ್ತೋಮೈಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ | ಅದ್ಯ—ಈ ದಿನಸ | ವಯಂ—ನಾವು | ಹುವೇಮು—ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವೃಜನಂ— ಬಲವನ್ನೂ | ಜೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮು—(ನಿಮ್ಮನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಾವು) ಪಡೆಯೋಣ.

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ನೂತನವೂ, ಅಪ್ರತಿಹತವಾಗಿಯೂ, ದ್ಯುಲೋಕದ ಸುತ್ತಲೂ ಹೋಗುವುದೂ ಆದ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ರಥವನ್ನು ಸತ್ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ಸ್ತುತಿಪೂರೈಸುವಾಗ ಈ ದಿನ ಅಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇವೆ. ನಮಗೆ ಆಹಾರ, ಬಲ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ.

English Translation.

We invoke to-day, Ashwins, with hymns, for the sake of good things, your praiseworthy chariot of undamaged wheels, and traversing the sky, that we may obtain (from it) food, strength, and long life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸುವಿತಾಯೆ—ಸುಷ್ಕುಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸುಷ್ಕು ಗಂಧವ್ಯಾಯ ಯಜ್ಞಾಯ ಎಂದೂ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸು-ಗಮನಾಯ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಉದ್ದಿಶ್ಯವು ಒಂದೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ನವ್ಯಂ, ಅರಿಷ್ವನೇಮಿಂ—ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾದ ಪದಗಳಾಗಿವೆ. ರಥದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ರಥದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೂ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಆದ್ಯೆ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹುವೇನು—ಹ್ಯೇಷ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ಲಿಙ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬಂದಿದೆ. ತಿಂಜಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವಿತಾಯೆ—ಇಷ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಯಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ತನ್ನಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಬಹುಲಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸು ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಉವಚಾದೇಶ. **ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕ್ತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅರಿಷ್ವನೇಮಿಮ್—ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. **ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಯಾನಮ್—ಈಷ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲಿಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾನಚಾದೇಶ. **ಅಚಿತ್ಸುಧಾತು**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಯದಾದೇಶ. **ದ್ವಿವರ್ಚನಪ್ರಕರಣೇ ಛಂದಸಿ ವೇತಿ ವಕ್ರವ್ಯಮ್** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ದ್ವಿತ್ವಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಚಿತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಎಂಭತ್ತನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಎಂಭತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಕದು ಪ್ರೇಷ್ಠಾವಿತಿ ನವಚಿಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಶ್ಚೈಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಮಾಶ್ಚಿನಂ | ಕದು ನವೇತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ಚಿನಶಸ್ತ್ರಯೋರ್ವಿನಿಯೋಗಃ ಪೂರ್ವಸೂಕ್ತ ಏವೋಕ್ತಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಕದು ಪ್ರೇಷ್ಠಾ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಋಷಿಯು; ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಯು, ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕದು ನವ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಪರನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದೆ.

ಸೂಕ್ತ—೧೮೧

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೪ || ಸೂಕ್ತ—೧೮೧ ||

ಅಪ್ಸಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೨೫, ೨೬ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಗಳಂಪೈ—೯ ||

|| ಋಷಿ—ಅಗಸ್ತ್ಯಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಅಶ್ವಿನೌ ||

|| ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಕದು ಪ್ರೇಷ್ಠಾವಿಷಾಂ ರಯಾಣಾಮಧ್ವಯಂ ತಾ ಯದುನ್ನಿನೀಥೋ ಅಪಾಂ |

ಅಯಂ ನಾಂ ಯಜ್ಞೋ ಅಕೃತ ಪ್ರಶಸ್ತಿಂ ವಸುಧಿತೀ ಅನಿತಾರಾ ಜನಾನಾಂ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಕತ್ | ಊಂ ಇತಿ | ಪ್ರೇಷ್ಠಾ | ಇಷಾಂ | ರಯಾಣಾಂ | ಅಧ್ವಯಂ ತಾ | ಯತ್ | ಉತ್ಯನಿನೀಥಃ |
ಅಪಾಂ |

ಅಯಂ | ನಾಂ | ಯಜ್ಞಃ | ಅಕೃತ | ಪ್ರಶಸ್ತಿಂ | ವಸುಧಿತೀ ಇತಿ ವಸುಧಿತೀ | ಅನಿತಾರಾ | ಜನಾನಾಂ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ದೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಪ್ರೇಷ್ಠಾ ಪ್ರಿಯತಮೌ ನಾಂ ಯುನಾಂ ಕದು ಕದಾ ಭವಿಷ್ಯತಿ ಇಷಾಮಿಷ್ಯಮಾ-
ಣಾನಾಮನ್ನಾ ನಾಂ ರಯಾಣಾಂ ಧನಾನಾಂ || ಕರ್ಮಣಿ ಪಷ್ಠಾಂ || ಅನ್ನಾನಿ ಧನಾನಿ ಚೋನ್ನಿನೀಥಃ

ಉಧ್ಯಂ ಪ್ರಾಪಯಥಃ ಅಧ್ಯಯಂತಾಧ್ಯರಂ ಸಾರಯಿತುಮಿಚ್ಛಂತೌ ಯುವಾಮಸಾಂ ವೃಷ್ಟ್ಯದಿ-
ಕಾನಾಂ ವೃಷ್ಟ್ಯದಿಕಾನಿ ಚೋನ್ನಿನೀಥಃ ಉತ್ಪ್ರವೃತ್ತಮಧಃ ಪ್ರಾಪಯಥ ಇತಿ ಯತ್ತತ್ಕದಾ | ಕಸ್ಯಾದೇವ-
ಮುಚ್ಯತ ಇತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಅಯಂ ಯಜ್ಞೋಽಸ್ಮಾಭಿರನುಷ್ಠೀಯಮಾನೋ ವಾಂ ಯುವಯೋರೇವ
ಪ್ರತಸ್ತಿಯಂ ಪ್ರತಂಸಾಂ ಸ್ತುತಿಮುಕ್ತತಃ | ಕರೋತಿ | ಯಜ್ಞೇ ತಂಸನೀಯಾನಿ ತಸ್ಮಾಣಿ ಯುವಾಮೇವ
ಪ್ರತಂಸಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾತ್ ಹೇ ವಸುಧೀತಿ ವಸುನೋ ಧನಸ್ಯ ಧಾತಾರೌ ವಸ್ತವ್ಯ-
ಕರ್ಮಾಣೌ ತಥಾ ಹೇ ಜನಾನಾಮವಿತಾರಾವುಕ್ತಲಕ್ಷಣೌ ಯುವಾಂ ಕದಾನ್ಮಾನಾಂ ಧನಾನಾಂ ಚ
ದಾತಾರೌ ಧನಥ ಇತಿ ||

| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ |

(ಹೇ) ಪ್ರೇಷಾ—ಪ್ರಿಯತಮರಾದ ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಅಯಂ—(ನಮ್ಮಿಂದ ಅನುಷ್ಠೀಯ
ಮಾನವಾದ) ಈ | ಯಜ್ಞಃ—ಯಜ್ಞವು | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ಪ್ರತಸ್ತಿಯಂ—ಸ್ತುತಿಯನ್ನು | ಅಕೃತ—
ಮಾಡುತ್ತದೆ | (ಆದುದರಿಂದ) ವಸುಧೀತಿ—ಧನಾಧಾರಕರೂ | ಜನಾನಾಂ—ಜನಗಳ | ಅವಿತಾರಾ—ರಕ್ಷಕರೂ
ಆದ ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಇಷಾಂ—ನಮ್ಮಿಂದ ಆಪೇಕ್ಷಣೀಯಗಳಿಂದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು | (ಮತ್ತು) ರಯಾ-
ಣಾಂ—ಧನಗಳನ್ನು | ಉತ್ ನಿ ನೀಥಃ—ಮೇಲಕ್ಕೆ ವಹಿಸುತ್ತೀರಿ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಅಧ್ಯಯಂತಾ—
ಯಾಗವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ಆಸಾಂ—ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು | (ಉತ್
ನಿ ನೀಥಃ—ಉತ್ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿ ಸುರಿಸುತ್ತೀರಿ) | (ಇತಿ) ಯತ್—ಎಂಬುದು ಯಾವುದೋ | ತತ್—ಆದು |
ಕತ್ ಉ—ಯಾವಾಗ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ?

| ಭಾವಾರ್ಥ |

ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರೂ, ಧನಾಧಾರರೂ ಮತ್ತು ಜನಗಳಿಗೆಲ್ಲ ರಕ್ಷಕರೂ,
ಯಾಗನಿರ್ವಹಣೀಚ್ಛುಗಳೂ ಆದ ನೀವಿಬ್ಬರು ನಮಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಅನ್ನ, ಧನ ಮತ್ತು ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು
ನಮ್ಮನ್ನ ಸುಗ್ರಹಿಸುವುದು ಯಾವಾಗ ?

English Translation.

When, beloved (Ashwins), do you bear aloft (the materials) of food
and riches, that, desirous of the sacrifice, you may send down the rain: this
sacrifice offers you adoration, givers of riches, protectors of men.

| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು |

ಅಧ್ಯಯಂತಾ—ಅಧ್ಯರ ಇತಿ ಯಜ್ಞನಾಮ | ಧ್ಯರತಿ? ಹಿಂಸಾಕರ್ಮಾ | ತತ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ |
(೧. ೧-೮). ಕೌಲ್ಯ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಧ್ಯೌ ಧಾತುವಿನ ನಿಷೇಧಾರ್ಥವನ್ನು ಅಧ್ಯರ ಶಬ್ದವು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.
ಅಹಿಂಸಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞವೆಂದರ್ಥ. ವಿಶಾದ್ಯತಂ ಅಧ್ಯರಂ ಸಾರಯಿತುಮಿಚ್ಛಂತಾಂ ಯುವಾಂ | ಇಂತಹ
ಅಹಿಂಸಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞವು ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ನೆರವೇರಲು ಸಹಾಯಮಾಡಲಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ನೀವು ಎಂದು ಈ ಪದವು
ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ದ್ವಿ ಯಜ್ಞನಿರ್ವಹಣದಲ್ಲಿ ಅವರ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞಾತ್ಮಕ
ನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಿರಶ್ಚೇದನವಾದಾಗ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸಂಸದಿಸಿ ಯಜ್ಞವು ಪೂರ್ಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೆಂದು

ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಪ್ರಾತಃಸವನಕಾಲದಲ್ಲೇ ಉಷೋ ದೇವತೆಯೊಡನೆ ಅವಿಭೂತರಾಗಿ ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಗೆ ಸಹಾಯಕರಾಗುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಅಧ್ಯಯಂತಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಉಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿ ಮಾತ್ರ, ಅದರಲ್ಲೂ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಶುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯೇ ಯಜ್ಞಾಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ಸಕಲ ಯಜ್ಞಗಳ ನಿರ್ವಹಣೆಗೂ ಸಹ ಪ್ರಧಾನಭೂತನಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅವನ ಪರವಾಗಿಯೂ ಈ ವಿಶೇಷಣವಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ನಿರ್ವಹಣದಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಧಾನವಾತ್ರವು ಈ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇವರ ಇದೇ ಗುಣವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ.

ಯಜ್ಞೋ ವೈ ದೇವೇಭ್ಯ ಉದಕ್ರಾಮನ್ನ ವೋಽಹಮನ್ನಂ ಭವಿಷ್ಯಾಮಿತಿ ನೇತಿ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್ನನ್ನವೇವ ನೋ ಭವಿಷ್ಯಸೀತಿ ತಂ ದೇವಾ ವಿಮೇಧಿರೇ ಸದ್ಯಭ್ಯೋ ವಿಹೃತೋ ನ ಪ್ರಬಭೂವ ತೇ ಹೋಚುರ್ದೇವಾ ನ ನೈ ನ ಇತ್ಯಂ ವಿಹೃತೋಽಲಂ ಭವಿಷ್ಯತಿ ಹಂತೇಮಂ ಯಜ್ಞಂ ಸಂಭರಾಮೇತಿ ತಥೇತಿ ತಂ ಸಂಜಭುಃ | ತಂ ಸಂಭೃತ್ಯೋಚುರತ್ತಿನಾವಿಮಂ ಭಿಷಜ್ಯತಮಿತ್ಯತ್ತಿನೌ ವೈ ದೇವಾನಾಂ ಭಿಷಜಾವತ್ತಿನಾವಧ್ಯಯೋ ತಸ್ಮಾದಧ್ಯಯೂರ್ ಘೂರ್ಮಂ ಸಂಭರತಃ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೪-೧)

ಒಂದುಸಲ ಯಜ್ಞವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ “ನಾನು ನಿಮ್ಮ ಅನ್ನವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ” ಎಂದು ತಿಳಿಸಿ ಹೊರಟುಹೋಯಿತು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು “ನೀನು ನಮ್ಮನ್ನವೇ ಆಗಿರಬೇಕೆಂದು” ನಿರ್ಬಂಧಿಸಿ ಅದನ್ನು ಮಧನಮಾಡಿದರು. ಆಗ ವಿವಕ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಸೇವಿಸಿದುದರಿಂದ ಅದು ಸಾಲದೇ ಹೋಯಿತು. ಆಗ ಅದನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಿ ಅದನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿ ಪುನಃ ಪೂರ್ಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಂಡರು. ಅವರೇ ದೇವವೈದ್ಯರು ಮತ್ತು ಹಿಂಸಿತವಾದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿದುದರಿಂದ ಅವರೇ ಅಧ್ಯಯೂರ್‌ಗಳು ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ವಸುಧಿತಿ—ಧಾರಣಾರ್ಥಕವಾದ ಧಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಧಿತಿ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ನೇಮಧಿತಿ, ಮಿತ್ರಧಿತಿ, ವನಧಿತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಮಿತ್ರರನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು, ಧನವನ್ನು ಧಾರಣಮಾಡಿರುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ, ಎಂದರೆ,

ಇಂದ್ರೋ ಅಸ್ಮೇ ಸುಮನಾ ಅಸ್ತು ವಿಶ್ವದಾ ರಾಜಾ ಸೋಮಃ ಸುವಿತಸ್ಯಾಧ್ಯೇತು ನಃ |
ಯಥಾಯಥಾ ಮಿತ್ರಧಿತಾನಿ ಸಂದಧುರಾ ಸರ್ವತಾತಿಮದಿತಿಂ ವ್ಯಣೇಮಹೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೦೦-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಧಿತಾನಿ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಮಿತ್ರನಿಹಿತಾನಿ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ತಾಪ್ತರೈವು ಮಾತ್ರ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಶುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಸುನಃ ಧನಸ್ಯ ಧಾತಾರೌ ವಸ್ತವ್ಯ ಕರ್ವಾಣೌ | ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ವಸುವೆಂದರೆ ಧನವಾಗಬಹುದು ಅಥವಾ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಬಹುದು. ಧನ ಧಾರಣಮಾಡಿರುವವನು ಅಥವಾ ವಾಸಗೃಹವನ್ನು ದಾನಮಾಡತಕ್ಕವನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪ್ರೇಷ್ಠಾ—ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರಿಯಾ ಪ್ರೇಷ್ಠಾ. ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ಣುನಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಠನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಪ್ರಿಯಾಸ್ಥಿರ ಸ್ಥಿರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ. ಪ್ರಕೃತ್ಯೈಕಾಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಷಾಮ್—ಸಾವೇಕಾಚೆಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಬಂದಿದೆ

ಅಧ್ವರ್ಯಂತಾ—ಅಧ್ವರಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತಾ. ಸುಪೆ ಆತ್ಮನಃ ಕೈಚ್ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ್ವರ ಎಂಬುದರ ಮೇಲೆ ಕೈಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕವ್ಯಧ್ವರ ಪತನಸ್ಥಿತಿ ಲೋಪಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೈಚ್ ಪರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವದ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕೃಚಿನ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಬಂದಾದ ಅದಕ್ಕೆ ಶತ್ಪಾದೇಶ. ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಕೈಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಉನ್ನಿನೀಥಃ—ಠೇಜ್ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಥಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಶ್ಲ ಆದೇಶ ಶ್ಲ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಯದ್ವೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜುಚೋದಾತ್ತವತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಉತ್) ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಕೃತ—ದುಕೃತ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಛಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಸ್ತಿಸ್ಮ್—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿಸ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಿಧಿತಾಂ ಪಲ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಲೋಪ. ತಾದೌಚೆ ನಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪ್ರ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಸುಧಿತೀ—ದುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿಸ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುಲ ಗ್ರಹಣದಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸುಧಿತವಸುಧಿತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್ತು ಪಿದ್ಯತ್ಯತೇ ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಇತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅನಿತಾರಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾರಃ ||

ಆ ವಾ¹ನುಶ್ಚಾ²ಸಃ ಶುಚಿ³ಯಃ ಪ⁴ಯಸ್ವಾ⁵ ನಾ⁶ತರಂಹ⁷ಸೋ ದಿ⁸ನ್ಯಾ⁹ಸೋ ಅ¹⁰ತ್ಯಾಃ |
 ಮ¹¹ನೋಜುವೋ ವ್ಯ¹²ಷಣೋ ವಿ¹³ತಪ್ಯ¹⁴ಷ್ಠಾ ಏ¹⁵ಹ ಸ್ವ¹⁶ರಾಜೋ ಅ¹⁷ತ್ವಿನಾ¹⁸ ವ¹⁹ಹಂತು ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆ | ವಾಂ | ಅಶ್ಚಾಸಃ | ಶುಚಿಯಃ | ಪಯಸ್ವಾಃ | ನಾತರಂಹಸಃ | ದಿನ್ಯಾಸಃ | ಅತ್ಯಾಃ |
 ಮನೋಜುವಃ | ವ್ಯಷಣಃ | ವಿತಪ್ಯಷ್ಠಾಃ | ಆ | ಇಹ | ಸ್ವರಾಜಃ | ಅತ್ವಿನಾ | ವಹಂತು || ೨ ||

1 ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ |

ಅಶ್ವಿನೌ ಶೋಭನಾಶ್ಚಯುಕ್ತಾ ವಾಂ ಯುವಾನುಶ್ಚಾಸೋ ಯುಷ್ಮದೀಯಾ ಇಹಾಸ್ಮಿಸ್ಯಜ್ಞ
 ಆ ವಹಂತು | ಸ್ವಾಪಯಂತು | ಅವಶಿಷ್ಟಾನ್ಯಶ್ಚವಿಶೇಷಣಾನಿ | ಕೀದೃಶಾಸ್ತೇ | ಶುಚಿಯಃ ಶುದ್ಧಾ
 ದೀಪ್ತಾ ವಾ ಪಯಸ್ವಾ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯದಕಸ್ಯ ಸಾಕಾರಃ ನಾತರಂಹಸೋ ನಾಯುವೇಗಾಃ ದಿನ್ಯಾ ದಿವಿ ಭವಾಃ
 ಅತ್ಯಾ ಅತನಶೀಲಾಃ ಮನೋಜುವೋ ಮನೋಜವಾಃ ವ್ಯಷಣೋ ವರ್ಷಕಾಃ | ಯುವಾನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
 ವಿತಪ್ಯಷ್ಠಾಃ ಕಾಂತಪ್ಯಷ್ಠಾಃ | ವಪುಷ್ಮಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ್ವರಾಜಃ ಸ್ವಯಮೇವ ರಾಜಮಾನಾಃ |
 ಈದೃಶಾ ಭವಂತು ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಶೋಭನಾಶ್ಚಯುಕ್ತರಾದ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | ಶುಚಿಯಃ—ಶುದ್ಧವೂ
 (ದೀಪ್ತವೂ) | ಪಯಸ್ವಾಃ—ವ್ಯಷ್ಟ್ಯದಕಗಳೂ | ನಾತರಂಹಸಃ—ನಾಯುವೇಗವುಳ್ಳವುಗಳೂ | ದಿನ್ಯಾಸಃ—
 ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವುಗಳೂ | ಅತ್ಯಾಃ—ಚುರುಕಾಗಿರತಕ್ಕವೂ | ಮನೋಜುವಃ—ಮನೋವೇಗವುಳ್ಳವುಗಳೂ |
 ವ್ಯಷಣಃ—ಕಾಮವರ್ಷಕಗಳೂ (ಯಾವನೋಪೇತವಾದವೂ) | ವಿತಪ್ಯಷ್ಠಾಃ—ಮನೋಹರಕಾಯವುಳ್ಳವು
 ಗಳೂ | ಸ್ವರಾಜಃ—ನೈಸರ್ಗಿಕ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವುಗಳೂ ಆದ | ಅಶ್ವಾಸಃ—ನಿಮ್ಮ ಅಶ್ವಗಳು | ವಾಂ—
 ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು | ಇಹ—ಈ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ | ಆ ವಹಂತು—ವಹಿಸಿ ಕರತರಲಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶೋಭನಾಶ್ಚವಿಶಿಷ್ಟರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ಶುದ್ಧವೂ, ವ್ಯಷ್ಟ್ಯದಕರಕ್ಷಕಗಳೂ, ನಾಯುವಿಗೆ
 ಸಮವಾದ ವೇಗವುಳ್ಳವೂ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವೂ, ಚುರುಕಾಗಿರತಕ್ಕವುಗಳೂ, ಮನೋವೇಗವುಳ್ಳವುಗಳೂ,
 ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದಗಳೂ, ಮನೋಹರಕಾಯವುಳ್ಳವುಗಳೂ, ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ದೇಹಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವುಗಳೂ ಆದ ನಿಮ್ಮ
 ಅಶ್ವಗಳು ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಕರತರಲಿ.

English Translation.

Ashwins, may your horses, pure, rain-drinking, swift as the wind, heaven-born, quick-moving, fleet as thought, vigorous, well-packed, and self-irradiating, bring you hither.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಶುಚಿಯೇ, ವಾತೆರಂಹಸೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳು ಅಶ್ವಾಸೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಗಳಾಗಿವೆ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಅಶ್ವಗಳಾವುವು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ರಾಸಭಾವಶ್ಚಿನೋಃ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೮) ಹೇಳಿದೆ. ದಿವ್ಯತೇಜಸ್ಸೆಂದು ಹೇಳುವ ಮತವೂ ಉಂಟು. ಅದನ್ನು ಮುಂದೆ ಚರ್ಚಿಸಿ ಉದಾಹರಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಮತಭೇದಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಶುಚಿಯೇ—ಶುದ್ಧಾಃ, ದೀಪ್ತಾ ವಾ | ಪರಿಶುದ್ಧವಾದವು ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದವು ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ,

ಶೋಚತೇರ್ಜ್ವಲತಿಕರ್ಮಣಃ | ಅಯಮುಸೀತರಃ ಶುಚಿರೀತಸ್ಮಾದೇವ | ನಿಷ್ಪ್ರಿಕ್ತಮಸ್ಮಾತ್
ಪಾಪಕಮಿತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ || (ನಿ. ೬-೧)

ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶುಚ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಶುಚಿ ಎಂಬ ನಾಮಪದವಾಗಿದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಪವಿತ್ರ, ಶುದ್ಧಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶುಚಿ ಎಂಬ ಪದವೂ ಸಹ ಈ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೇ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಪಾಪವು ಇವನಿಂದ ದೂಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಚನವೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಆಧಾರಗಳ ಮೇಲೆ ಇಲ್ಲಿ ಶುಚಿ ಎಂದರೆ ಶುದ್ಧಿಯೆಂದರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಅಶ್ವಗಳೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು.

ಅಶ್ವಾಃ—ಅತನಶೀಲಾಃ | ಸತತವಾದ ಸಂಚಾರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಪದವು ಕೇವಲ ಅಶ್ವಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರಬೇಕಾಗಲ್ಲ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅ ಯಃ ಪುರಂ ನಾರ್ಮಿಣೀಮದೀದೇದತ್ಯಃ ಕವಿನಭನ್ಯೋ ೩ ನಾರ್ವಾ |
ಸೂರೋ ನ ರುರುಕ್ವಾಞ್ಚತಾತ್ಮಾ || (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೯-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದ್ದು ಅವನ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಸಂಚಾರಕ್ರಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು

ಅಸ್ಯ ಶ್ಲೋಕೋ ದಿವೀಯತೇ ಸ್ಯಥಿನ್ಯಾಮತ್ಯೋ ನ ಯಂಸದ್ಯಕ್ಷಭೃದ್ವಿಚೇತಾಃ |
ಮೃಗಾಣಾಂ ನ ಹೇತಯೋ ಯಂತಿ ಚೇಮಾ ಬೃಹಸ್ವತೇರಹಿಮಾಯಾ ಅಭಿ ದ್ಯೂನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೯೦-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅತನಶೀಲಾಃ ಅದಿತ್ಯಃ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಕುಚೆಯಾಃ, ದಿವ್ಯಾಸಃ, ನೀತಸ್ಯಷ್ಟಾಃ, ಸ್ವರಾಜಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳು ವರುಣಾಶ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲದೇ ರಾಸಭಾವತ್ತಿನೋಃ, ಅಜಾಃ ಪೂಷ್ಠಃ ಎಂಬ ನಿರುತ್ತವಾಕ್ಯಗಳ ಪ್ರಕಾರ (ನಿ. ೨-೨೮) ಅತ್ತಿನೇದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳಿಗೆ ರಾಸಭಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಅಶ್ವಕ್ಕೂ ಸಹ ರಾಸಭ, ಅಜ ಎಂಬ ನಾಮಾಂತರವುಂಟು ಮತ್ತು ಈ ಹೆಸರುಗಳು ಒರಲು ಕಾರಣವೂ ಇದೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ, ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟವಾದುದೂ, ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದುದೂ ಆದ ಅಶ್ವಕ್ಕೆ ರಾಸಭ, ಅಜ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಹೇಗೆ ಬಂದಿತೆಂಬುದನ್ನು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ಅಥ ಯದಶ್ವ ಸಂಕ್ಷರಿತಮಾಸೀತ್ಸೋಽಶ್ವರಭವದಶ್ವರ್ಹ ವೈ ತಮುಕ್ತ ಇತ್ಯಾಚಿಪ್ತತೇ ಪರೋಕ್ಷಂ ಪರೋಕ್ಷವಾನೂ ಹಿ ದೇವಾ ಅಥ ಯದರಸದಿವ ಸ ರಾಸಭೋಽಭವದಥ ಯಾಃ ಕಸಾಲೇ ರಸೋ ಲಿಪ್ತ ಅಸೀತ್ಸೋಽಜೋಽಭವದಥ ಯತ್ಕಸಾಲಮಾಸೀತ್ಸಾ ಪೃಥಿವ್ಯಭವತ್ ||
(ಶ. ಬ್ರಾ. ೬-೧-೧-೧೧)

ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದ ಅಶ್ವವನ್ನೇ ಪರೋಕ್ಷವಾನುರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಅಶ್ವವೆಂದು ಕರೆದರು ಅಂದವು ಭಿನ್ನವಾಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದ ಶಬ್ದವು ರಾಸಭವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು ಅಂದದ ಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲಿಪ್ತವಾಗಿದ್ದ ರಸವು ಅಜವಾಯಿತು ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕವಾದ ಅಪ್ಪಿನಿಂದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಅಶ್ವವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ವಿವರಣೆಯಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಅಶ್ವಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವ ನಾನಾವಿಧವಾದ ದಿವ್ಯಗುಣಗಳು ಈ ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟವಾದ ಅಶ್ವಕ್ಕೂ ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಪ್ರಜಾಪತಿಗೂ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ವರುಣನಿಗೂ ಅಶ್ವಕ್ಕೂ ಸಹ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವಾರುನೋ ವಾ ಅಶ್ವಃ | ತಂ ದೇವತಯಾ ವ್ಯರ್ಧಯತಿ | ಯತ್ಸ್ರಾಜಾಪತ್ಯಂ ಕರೋತಿ |
ವಾರುನೋ ವಾ ಅಶ್ವಃ ||

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೯-೬-೧)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು, ಅಶ್ವಸ್ಯಾಜ್ಯೋನಿಶ್ಚಾದ್ವರುಣಸ್ಯ ಜಾಸಾಂ ಪತಿಶ್ಚಾದಯಮತ್ಸೋ ವಾರುಣಃ | ಅಶ್ವವು ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕವಾದ ಅಪ್ಪಿನಿಂದ ಜನಿಸಿದುದರಿಂದಲೂ, ವರುಣನು ಅಪ್ಪಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದುದರಿಂದಲೂ, ಈ ಅಶ್ವವು ವರುಣನ ಸಂಬಂಧಿಯಾದುದು ಎಂದಿದೆ ಈ ವಾರುಣಾಶ್ವದ ರಹಸ್ಯಾರ್ಥವೇನು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸುತ್ತಾ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣವನ್ನು ಅಂಗಭಾಷೆಗೆ ಪರಿವರ್ತಿಸಿರುವ Eggeling ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

Varuna's horse is none other than the fiery races who pursues his diurnal course across the all-encompassing arch of heaven, the the sphere of Varuna, the all-ruler. It is in the form of the horse that the Sun is thus lauded in the hymn.

(S. B. E. Vol. XLIV. P. XIX-XX)

ದ್ವಾವಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾದ ವರುಣನ ಈ ಅಶ್ವವು ಯಾವುದೆಂದರೆ, ತನ್ನ ದೈವನಂದಿನದ ಪರಿಪ್ರಮಣವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನಲ್ಲದೇ ಬೇರೆಯಲ್ಲ, ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ ತುಚೆಯೇ ಸ್ವರಾಜಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಅದಿತ್ಯಪ್ರಧಾರೂಪನಾದ ಅಶ್ವಗಳೇ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಸೂರ್ಯರೂಪನೆಂದು ಮುಂದಿನ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ೧-೧೮೧-೪ ನೇ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನ ವರ್ಣನೆಯು ಅದಿತ್ಯಪ್ರಧಾರೂಪನಾದ ಅಶ್ವದ ವರ್ಣನೆಯಂತಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಶ್ವಾಸಃ ದಿವ್ಯಾಸಃ—ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ

ಸಯಸ್ವಾಃ—ಪಾ. ಪಾನೇ, ಧಾತು. ಆತೋಮನಿನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಸಾತ್ ಚ ಬಹುಲಂ (ಪಾ ಸೂ. ೮-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ವ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಾತೆರಂಹಸಃ ವೀತಪ್ಯಷ್ಠಾ—ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸ್ವರಾಜಃ—ಸ್ವಯಮೇವ ರಾಜಂತಿ ಇತಿ ಸ್ವರಾಜಃ ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತ ಧಾತು ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಹಂತು—ವಹ ಪ್ರಾಸಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಖಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆ ನಾಂ ರಥೋಽವನಿರ್ನ ಪ್ರವತ್ವಾನ್ವಸ್ತುಪ್ರವಂಧುರಃ ಸುವಿತಾಯ ಗಮ್ಯಾಃ |

ವೃಷ್ಣಃ ಸ್ಥಾತಾರಾ ಮನಸೋ ಜವೀಯಾನಹಂಪೂರ್ವೋ ಯಜತೋ ಧಿಷ್ಣಾಃ |

ಯಃ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆ | ನಾಂ | ರಥಃ | ಅವನಿಃ | ನ | ಪ್ರವತ್ವಾನ್ | ಸ್ತುಪ್ರವಂಧುರಃ | ಸುವಿತಾಯ | ಗಮ್ಯಾಃ |

ವೃಷ್ಣಃ | ಸ್ಥಾತಾರಾ | ಮನಸಃ | ಜವೀಯಾನ್ | ಅಹಂಪೂರ್ವಃ | ಯಜತಃ | ಧಿಷ್ಣಾಃ | ಯಃ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪೂರ್ವಮಂತ್ರೇ ಽಶ್ವವ್ಯಾಜೇನಾಶ್ವಿನೋರಾಗಮನಮುಕ್ತಂ | ಅನೇನ ರಥವ್ಯಾಜೇನೋಚ್ಯತೇ |
 ಹೇ ಧಿಷ್ಣೋಽನ್ನತಸ್ಥಾನಾರ್ಹೌ ಸ್ಥಾತಾರಾ ಸ್ವರಥಾಧಿಷ್ಠಾನ್ ನಾಂ ಯುವಯೋರ್ಯೋ ರಥೋಽಸ್ತಿ ಸ
 ಸುವಿತಾಯ ಶೋಭನಫಲಾಯಾ ಗಮ್ಯಾಃ | ಅಸ್ಮದ್ಯಜ್ಜಮಾಗಚ್ಯತು || ಪುರಾಶ್ವತ್ಯಯಃ || ಕೀದೃಶೋ
 ರಥ ಇತಿ ಸ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ಅವನಿರ್ನ ಪ್ರವತ್ಯಾನ್ ಭೂಮಿರಿವಾತ್ಯಂತವಿಸ್ತಾರವಾನ್ ಸ್ತುಪ್ರವಂಧುರೋ
 ವಿಸ್ತೀರ್ಣಪುರೋಭಾಗಃ ವೃಷ್ಣೋ ವರ್ಷಕಸ್ಯಾಶ್ವಸ್ಯ ಮನಸೋಽಪಿ ಜವೀಯಾನ್ | ಮನೋವೇಗವಾನಿ-
 ತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಹಂಪೂರ್ವೋಽದಂಕಾರಪೂರ್ವೋ ಮನಸ್ವೀ ವಾತ್ಯುದಾರಃ ಯಜತೋ ಯಷ್ಟವ್ಯಃ |
 ಈದೃಶೋ ರಥ ಆಗಚ್ಯತು ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ—ಉನ್ನತಸ್ಥಾನಾರ್ಹರೂ | ಸ್ಥಾತಾರಾ—ಸ್ವರಥಾಧಿಷ್ಠಾನರೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ |
 ಅವನಿಃ ನ—ಭೂಮಿಯು (ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವಂತೆ) | ಪ್ರವತ್ಯಾನ್—ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತಾರವಾದುದೂ | ಸ್ತುಪ್ರ-
 ವಂಧುರಃ—ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾದ ಮುಂಭಾಗವುಳ್ಳದ್ದೂ | ವೃಷ್ಣಃ—ಕಾಮವರ್ಷಕವಾದ ಅಶ್ವದ | (ಮತ್ತು, ಮನಸಃ—
 ಮನಸ್ಸಿನ (ವೇಗಕ್ಕಿಂತಲೂ) | ಜವೀಯಾನ್—(ಹೆಚ್ಚು) ವೇಗಶಾಲಿಯೂ | ಅಹಂಪೂರ್ವಃ—ಮನಸ್ವಿಯೂ
 (ಅತ್ಯುದಾರವೂ) | ಯಜತಃ—ಪೂಜಾರ್ಹವೂ ಆದ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ಯಃ ರಥಃ—ಯಾವ ರಥವಿದೆಯೋ |
 (ಸಃ—ಆ ರಥವು) | ಸುವಿತಾಯ—(ನಮ್ಮ) ಶೋಭನಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋರ್ದರ | ಆ ಗಮ್ಯಾಃ—ನಮ್ಮ ಯಾಗಕ್ಕೆ
 ಆಗಮಿಸಲಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಉತ್ತಮರೂ, ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತರೂ (ಸ್ವರಥಾಧಿಷ್ಠಾನರೂ) ಆದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಭೂಮಿಯಂತೆ ಅತ್ಯಂತ
 ವಿಸ್ತಾರವೂ, ವಿಶಾಲವಾದ ಪುರೋಭಾಗವುಳ್ಳುದೂ, ಅಶ್ವ ಮತ್ತು ಮನೋವೇಗಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚುವೇಗವುಳ್ಳದ್ದೂ,
 ಮನಸ್ವಿಯೂ, ಪೂಜಾರ್ಹವೂ ಆದ ನಿಮ್ಮ ರಥವು ನಮಗೆ ಶುಭಫಲದಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ನಮ್ಮ ಯಾಗ
 ಶಾಲೆಗೆ, (ನಿಮ್ಮೊಡನೆ) ಆಗಮಿಸಲಿ.

English Translation.

Ashwins, excellent and steady, may your chariot, vast as the earth,
 broad-fronted, rapid as the rain, (fleet) as thought, emulative and adorable,
 come hither for (our) good.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಉನ್ನತಸ್ಥಾನಾರ್ಹ | ಉನ್ನತವಾದ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಾದವರು
 ಎಂದರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಪೂಜಾರ್ಹರೆಂದರ್ಥ. ಅಗ್ನೀಧ್ರಾಶ್ವಿನಿರಾಗಗಳಿಗೂ ಈ ಪಠ್ಯಾಯಪದವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ
 ಅಂತಹ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು ಧಿಷ್ಣಾ, ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳಿಗೂ ಸಾಧಾರಣ
 ವಾಗಿ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ (ಈ ಎರಡು ಪದಗಳಿಗೂ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುವುದು ಬಹಳ ಅಪರೂಪ)

ಧಿಷಣಾ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಾಚ್ ನಾಮಗಳಲ್ಲೂ (ನಿ ೨-೨೩) ಮತ್ತು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ನಾಮಗಳಲ್ಲೂ (ನಿ. ೩-೩೧) ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮೇದ್ಯಂತು ತೇ ವಹ್ನಯೋ ಯೇಭಿರೀಯಸೇಽರಿಷಣ್ಯಸ್ತ್ರೀಳಯಸ್ವಾ ವನಸ್ತತೇ |

ಆಯೋಯಾ ಧ್ಯಷ್ಟೋ ಅಭಿಗೂರ್ಯಾ ತ್ವಂ ನೇಷ್ಟ್ವಾತ್ಸೋಮಂ ದ್ರವಿಣೋದಃ ಪಿಬ ಋತುಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೩೭-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಾಹಂಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ ದ್ಧಿಷ್ಟೋ ಧಿಷಣ್ಯೋ ಧಿಷಣಾಭವಃ | ಧಿಷಣಾ ವಾಕ್ ಧಿಷೇರ್ವ- ಧಾತ್ಯರ್ಥೇ | ಧೀಸಾದಿನೀತಿ ವಾ | ಧೀ ಸಾನಿನೀತಿ ವಾ | ಅರ್ಥವನ್ನು " ಹಿಡಿದಿರು " ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಧಿಷ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ವಾಕ್ ಎಂದರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಪ್ರಸರಿಸು ಅಥವಾ ಸಂವಾದಿಸು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಧಿಷಣಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಾಕ್ ಎಂದರ್ಥ, ಎಂಬ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಆದರೆ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಇತರ ಅರ್ಥಗಳೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸಕ್ತ ಮಿತ್ರಂ ಧಿಷಣಾ ಚ ಸಾಧನೈವಾ ಅಗ್ನಿಂ ಧಾರಯಂತ್ರವಿಣೋದಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೬-೧)

ಇಮಾಂ ತೇ ಧಿಯಂ ಪ್ರ ಭರೇ ಮಹೋ ಮಹೀಮಸ್ಯ ಸ್ತೋತ್ರೇ ಧಿಷಣಾ ಯತ್ರ ಅನಜೇ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೧೦೨-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯ ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ವಾಕ್ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಯೊಪಪಾದವಾದ ವಾಕ್ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತೃಹರ್, ಪೂಜಾರ್ಹರು ಎಂದಾಗಿ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಪದವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ತನ್ನೋ ವಾತೋ ಮಯೋಭು ವಾತು ಭೇಷಜಂ ತನ್ಮಾತಾ ಪೃಥಿವೀ ತತ್ತಿತಾ ದ್ಯೌಃ |

ತದ್ಗ್ರಾ ವಾಣಃ ಸೋಮಸುತೋ ಮಯೋಭುವಸ್ತದತ್ತಿನಾ ಶೃಣುತಂ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ ಯುವಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೮೯-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ ಎಂಬ ಪದವು ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಧಿಷಣಾ ಬುದ್ಧಿಃ, ತದಾರ್ಥಾವತ್ತಿನೌ ಎಂದರೆ ಧ್ಯಾನಾರ್ಹರು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಯುವಂ ಶ್ರೀಭಿದರ್ತತಾಭಿರಾಭಿಃ ಶುಭೇ ಪುಷ್ಪಿಮೂಹಘಃ ಸೂರ್ಯಾಯಾಃ |

ಪ್ರ ನಾಂ ವಯೋ ವಪುಸೇಽನು ಪಸ್ತನ್ನ ಕ್ಷದ್ಯಾಣೇ ಸುಷ್ಪುತಾ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ ವಾಂ ||

(ಋ . ಸಂ. ೬-೬೩-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ (ಋ ಸಂ. ೮-೧೪ , ೮-೨೬-೧೨) ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅಲ್ಲಿಲ್ಲ ಸ್ತುತೃಹರ್, ಪೂಜಾರ್ಹ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ

ಕದಿಷ್ಣ್ಯಾಸು ವೃಧಸಾನೋ ಅಗ್ನೇ ಕದ್ಯಾತಾಯ ಪ್ರತವಸೇ ಶುಭಿಯೇ |

ಪರಿಜ್ಞನೇ ನಾಸತ್ಯಾಯ ಕ್ಷೇ ಬ್ರವಃ ಕದಗ್ನೇ ರುದ್ರಾಯ ನೃಷ್ಣೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೩-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಧಿಷ್ಣ್ಯ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವೆಂದರ್ಥವಾಗಿ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಈ ಸ್ತಂಭದಲ್ಲಿ ಅನ್ವೀಧ್ರೀಯಾದಿ ಸ್ಥಾನೇಷು ಎಂದರ್ಥವಾಗಿದೆ. (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೪-೯) ಪೂಜಾರ್ಹವಾಗಿರುವ ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಸಹ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ದ್ರಾವ್ಯವಾಪ್ಯಧಿವೇ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೩-೨೧)

ಮಹಸ್ವರಥೋ ವರಿವೋ ಯಥಾ ನೋಽಸ್ಮೇ ಕ್ಷಯಾಯ ಧಿಷಣೇ ಅನೇಹಃ |
(ಋ ಸಂ ೬-೫೦-೩)

ಸಮೀಚೀನೇ ಧಿಷಣೇ ವಿ ಪ್ಯಭಾಯತಿ ವ್ಯಪ್ತಃ ಪೀಶ್ವಾ ಮದ ಉಕ್ತಾನಿ ತಂಸತಿ ||
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೪-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ದ್ರಾವ್ಯವಾಪ್ಯಧಿವಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥ. ಕೆಲವು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ತುಂಬುವ ಚೀಲವೆಂದೂ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಮೇಲ್ಬೃಂದರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದೇ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಅಪರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅಗ್ನೇ ದಿವೋ ಅರ್ಣಮುಚ್ಯಾ ಜಿಗಾಸ್ಯುಚ್ಯಾ ದೇವಾ ಊಚಿಷೇ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ ಯೇ |
ಯಾ ರೋಚಿನೇ ಪರಸ್ತಾತ್ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಯಾಶ್ಚಾವಸ್ತಾದುಪತಿಷ್ಠಂತೆ ಅಪಃ ||
(ಋ. ಸಂ. ೩-೨೨-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧಿಯೆಂಬ ಬುದ್ಧ್ಯುಪಹಿತಂ ದೇಹಂ ಉಷ್ಣಂತ್ಯೈಷ್ಟೀಕುರ್ವಂತಿ ಇತಿ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾಃ ಬುದ್ಧಿಯುಕ್ತವಾದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದರಿಂದ ಧಿಷ್ಣ್ಯವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಉದಾಹೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ಅನೇಕವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನಾ ಕಮಿಸಿರುವ ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳೆಂದರ್ಥ.

ಅವನಿಃ—ಅವನಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಪೃಥ್ವಿಯೆಂದರ್ಥವಾಡಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದವನ್ನು ಅಂಗುಲಿ ನಾಮಗಳಲ್ಲೂ, ನದೀ ನಾಮಗಳಲ್ಲೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಮತ್ತು ಪೃಥ್ವೀ ನಾಮಗಳಲ್ಲೂ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೨-೫) ಇದಲ್ಲದೇ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಕವಾದ ಅವ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಅವನಿಃ ಎಂಬ ಪದವು ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ರಕ್ಷಕರೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಸಹ ಅವನಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂಗುಳಿಯೆಂಬರ್ಥವು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ,

ಅವನಯೋಽಂಗುಲಿಯೋ ಭವಂತೈವಂತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ | (ನಿ ೩-೯)

ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಅಂಗುಲಿಗಳಿಗೆ ಅವನಿಯೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಈ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದಲ್ಲದೇ,

ಯಃ ಪುಷ್ಪಿಣೇಕ್ಷ ಪ್ರಪ್ನಿಕ್ಷ್ಯ ಧರ್ಮಣಾಧಿ ದಾನೇ ವ್ಯೃಂ ವನೀರಧಾರಯಃ |
ಯಶ್ಚಾ ಸವಾ ಅಜನೋ ದಿದ್ಯುತೋ ದಿವ ಉರುರೂರ್ವಾ ಅಭಿತಃ ಸಾಸ್ಯುಕ್ಲೈಃ ||
(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೩-೭)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅವಿಶ್ರೀಃ ಓಷಧೀಃ | ಪ್ರಾಣರಕ್ಷಕವಾದ ಓಷಧಿಗಳೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು, ತುಭ್ಯೇದಮಗ್ನೇ ಮಧುಮತ್ತಮಂ ವಚಿಸ್ತುಭ್ಯಂ ಮನೀಷಾ ಇಯಮಸ್ತು ತಂ ಹ್ಯುದೇ | ತ್ವಾಂ ಗಿರಃ ಸಿಂಧುಮಿವಾವನೀರ್ಮಹೀರಾ ಪೃಣಂತಿ ತವಸಾ ವರ್ಧಯಂತಿ ಚಿ ||
(ಋ. ಸಂ. ೫-೧೧-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರತಕ್ಕ ನದಿಗಳ ಸರ್ಯಾಯಪದವಾದ ಅವನಿ ಯೆಂಬ ಪದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹೀಗೆ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಕದಲ್ಲಿಯೂ, ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಸ್ವರೂಪವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದವು ನದೀ, ಪೃಥ್ವೀ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಪೃಥ್ವಿಯೆಂದರ್ಥ.

ಅಹಂಪೂರ್ವಾ—ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಆತ್ಮಾಭಿಮಾನವುಳ್ಳದ್ದು ಅಥವಾ ಉದಾರಮತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಹಮಹಮಿಕಾ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವು ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ. ವೇದದ ಅತಿಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸುವಿತಾಯಿ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸುಗಮನಾಯಿ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗಮನಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದೂ, ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಫಲಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದೂ ಮತ್ತು ಫಲದಾಯಕವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅ ರುದ್ರಾಸ ಇಂದ್ರವಂತಃ ಸಜೋಷಸೋ ಹಿರಣ್ಯರಥಾಃ ಸುವಿತಾಯಿ ಗಂತನ |

ಇಯಂ ವೋ ಆಸ್ಮತ್ಪ್ರತಿಹರೈಕೇ ಮತಿಶ್ರುಷ್ಣಜೇ ನ ದಿವ ಉತ್ಸಾ ಉದನ್ಯವೇ ||

(ಮಂ. ಸಂ. ೫ ೫೭-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸುವಿತಾಯಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸುಗುಣಾಯ ಕರ್ಮಣೇ ಉತ್ತಮವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ

ಪುನರೇಹಿ ವೃಷಾಕಪೇ ಸುವಿತಾ ಕಲ್ಪಯಾವಯೈ |

(ಮಂ. ಸಂ ೧೦-೮೩-೨೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರಸೂತಾನಿ ಅಥವಾ ಸುಪ್ರವೃತ್ತಾನಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದನ್ನು ಹಿಂದೆ ಮಂ. ಸಂ. ೧-೧೯೦-೧೦ ನೇ ಋಕ್ಯಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಸ್ಯಪ್ರವಂಧುರಃ-ಸ್ಯಪ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸರ್ಪಣಶೀಲವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ನಪಾತಾ ತವಸೋ ಮಹಃ ಸೂನೂ ದಕ್ಷಸ್ಯ ಸುಕ್ರತೂ | ಸುಪ್ರದಾಸೂ ಇಸೋ ವಾಸ್ತೃಧಿಃಪ್ರೀತೇ||

(ಮಂ ಸಂ ೮-೨೫-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿರುವ ಎಂದರೆ ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ದಾನವುಳ್ಳವರೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ವಂಧುರ ವೆಂದರೆ ಸಾರಧಿಯು ಮುಂದುಗಡೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಆಸನವೆಂದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸತಕ್ಕ ಎಂಬರ್ಥಕ್ಕನುಕೂಲವಿಲ್ಲ. ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಆಸನವೆಂದರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಸಾಯಣರೂ ಇದೇ ರೀತಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (ಮಂ. ಸಂ. ೧-೩೪) ನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ (ಭಾಗ 4) ತ್ರಿವಂಧುರಾಂ, ತ್ರಿಚಕ್ರೈಃ ಎಂಬ ಪದಗಳ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅವನಿಃ—ಅವ ರಕ್ಷಣೀ. ಧಾತು. ಅರ್ತಿ ಸ್ವಧ್ಯಧವ್ಯು—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರವತ್ಸಾನ್—ವನ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತೌ. ಧಾತು. ಪ್ರ ಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗಮಾದೀ ನಾಮಿತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೦ ಗ) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ದ್ರಸ್ಯಸ್ಯ ಪಿತಿ ಕೃತಿತುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ತುಕಾಗಮ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರವತ್ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಪ್ರವತ್ಸಾನ್. **ಮಾದುಸಧಾಯಾಶ್ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಮತುಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದ ರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಧಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಗಮ್ಯಾಃ—ಗಮ್ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಪ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಆದುದರಿಂದ ಛಂದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಬಂಧದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಮಾತಾರಾ—ಸ್ಮಾ ಗತಿ ನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತ್ಯಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಬೋಧನಾ ದ್ವಿವಚನ ಪರನಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜತಃ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿ ಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. ಭ್ಯವ್ಯುದ್ಭಿಶಿ ಯಜಿ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ—ಧಿಷ್ಣಾ ಪ್ರಾಗಲ್ಭೈಃ ಧಾತು. ಸಾನಸಿ ವರ್ಣಸಿ ಪರ್ಣಸಿ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೫೪೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಔಕಾರ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಇದೇಹ ಜಾತಾ ಸಮನಾವತೀತಾಮರೇಪಸಾ ತನ್ವಾಶಿ ನಾನುಭಿಃ ಸ್ವೈಃ |
ಜಿಷ್ಣುವಾರ್ವನುನ್ಯಃ ಸುಮುಖಸ್ಯ ಸೂರಿದ್ರವೋ ಅನ್ಯಃ ಸುಭಗಃ ಪುತ್ರ ಊಹೇ ||
|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಇಹ್ಯಇಹ | ಜಾತಾ | ಸಂ | ಅನಾವತೀತಾಂ | ಅರೇಪಸಾ | ತನ್ವಾ | ನಾಮ್ನುಭಿಃ | ಸ್ವೈಃ |
ಜಿಷ್ಣುಃ | ವಾಂ | ಅನ್ಯಃ | ಸ್ವಮುಖಸ್ಯ | ಸೂರಿಃ | ದಿವಃ | ಅನ್ಯಃ | ಸ್ವುಭಗಃ | ಪುತ್ರಃ | ಊಹೇ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೋ ಯುವಾಂ ಸಮನಾವಶೀತಾಂ | ಸಹ ಸಮ್ಯಗ್ವಾ ಪುನಃಪುನಃ ಸ್ತೂರ್ಯೇಥೇ
 ಕಾಮಯೇಥಾಂ ನಾ ಯಜ್ಞಂ || ಪುರುಷವ್ಯತ್ಯಯಃ || ಕೀದೃಶೌ ಯುವಾಂ | ಇಹೇಹ ಜಾತಾ |
 ಉಭಾಭ್ಯಾಮಿಹತದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಮಧ್ಯನೋತ್ತಮಸ್ಥಾನೇ ಉಚ್ಯತೇ | ತಯೋಃ ಸಂಭೂತೌ | ಚಂದ್ರ-
 ಸೂರ್ಯೇಣೇತಿ ಯಾವತ್ | ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾವಿತ್ಯೇಕೇ | ನಿ ೧೨-೧- | ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಂ | ಅರೀಶ-
 ಸಾಸಾಸೌ | ಅಥವಣಸ್ಯ ಗುರೋಃ ಶಿರಶ್ಚೇದನಾದಿನಾ ಪಾಪಲೇಪರಹಿತಾವಿತಿ ಭಾವಃ | ಅಥವಣಾರ್ಯಾ-
 ಶ್ವಿನಾ ದಧೀಚೇತ್ಯಶ್ಚಂ ಶಿರಃ ಪ್ರತ್ಯೈರಯತಂ | ಋ. ೧-೧೨-೨೨ | ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರವರ್ಣಾತ್ |
 ಕೇನ ಹೇತುನೇತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ತನ್ನಾ ಶರೀರೇಣ ಶರೀರಸೌಂದರ್ಯೇಣ ನಿಮಿತ್ತೇನ ಸ್ವೈರ್ನಾಮುಖಿಃ
 ಸ್ವೀಯೈರ್ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವಿಶಿಷ್ಟೈರಶ್ವಿನೌ ನಾಸತ್ಯಾವಿತ್ಯಾದಿಭಿರಪಿ | ರಮಣೀಯಶರೀರವತ್ತ್ವಾನ್ಮಹಿಮೋ-
 ಪೇತನಾಮವತ್ತ್ವಾನ್ಮಹಿಮೋಃ ಸಂಸ್ತೂರ್ಯೇಥೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಅರೀಶಸಾ ತನ್ನೇತಿ ಯೋಜ್ಯಂ |
 ಉಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ ಗುರುಶಿರಶ್ಚೇದಾದಪ್ಯಪಾಪೇನ ಶೀರ್ಷೇಣ ತಾದ್ಯಜ್ಜಹತ್ತ್ವಾನ್ಮಾಪನೇನೇತಿ ಯಾವತ್ |
 ಕಿಂಚಿ ನಾಂ ಯುವಯೋರನ್ಯ ಏಕೋ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ಥಾನೀಯಃ ಸೋನೋ ಚಿಷ್ಟ-
 ಜಾಯಶೀಲಃ ಸುಮುಖಸ್ಯ ಶೋಭನಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸೂರಿಃ ಪ್ರೇರಯಿತಾ ಸನ್ನೂಹೇ | ವಹತಿ | ನಿಶ್ಚಂ
 ಜಗದ್ಧಾರಯತಿ | ಚಂದ್ರಾತ್ಮನಸ್ತಸ್ಯೋದಯೇ ಸತಿ ಹ್ಯೂರ್ವಷಧಿವನಸ್ತತ್ಯಾದಯೋ ವರ್ಧಂತೇ |
 ಅನ್ಯೋಽಪರ ಉತ್ತಮಸ್ಥಾನೋ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ ಪುತ್ರಸ್ಥಾನೀಯ ಆದಿತ್ಯಃ ಸುಭಗಃ
 ಶೋಭನಶ್ಚಿರೂಪಧನ ಊಹೇ | ವಹತಿ | ಕೃತ್ಸ್ನಮೇವಂ ಪೃಥ್ವಗನ್ನಿರ್ವಾಹಕೌ ಮಹಾಸುಭಾವೌ
 ಯುವಾಂ ಸಹ ಸ್ತೂರ್ಯೇಥೇ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಇಹೇಹ ಜಾತೌ ಸಂಸ್ತೂರ್ಯೇಥೇ ಪಾಪೇನಾಲಿಪ್ಯ-
 ಮಾನಯಾ ತನ್ನಾ ನಾಮುಖಿಶ್ಚ ಸ್ವೈರ್ಜಿಷ್ಣುವಾಮನ್ಯಃ ಸುಮಹತೋ ಬಲಸ್ಯೇರಯಿತಾ ಮಧ್ಯನೋ
 ದಿವೋಽನ್ಯಃ ಸುಭಗಃ ಪುತ್ರ ಉಹ್ಯತ ಆದಿತ್ಯಃ | ನಿ. ೧೨-೩ | ಇತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದರ್ಥ ||

ಇಹ— ಇಲ್ಲಿ (ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರರೂಪನಾಗಿ ಮತ್ತು) | ಇಹ— ಇಲ್ಲಿ
 (ಉತ್ತಮಸ್ಥಾನವಾದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯರೂಪನಾಗಿ) | ಜಾತಾ— ಜನಿಸಿದವರು | ತನ್ನಾ— ಶರೀರ
 ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ | (ಮತ್ತು) ಸ್ವೈಃ ನಾಮುಖಿಃ— ಸ್ವಕೀಯ ನಾಸತ್ಯಾದಿ ನಾಮಗಳಿಂದ | ಅರೀಶಸಾ— ದೋಷ
 ರಹಿತರೂ ಆದ | (ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ— ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯುವಾಂ— ನೀನಿಬ್ಬರೂ) | ಸಂ ಅವಾವ
 ಶೀತಾಂ— ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಧವಾ ಒಟ್ಟಾಗಿಯೇ ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತರಾಗುತ್ತೀರಿ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞೇಚ್ಯುಗಳಾಗುತ್ತೀರಿ |
 (ಕಿಂಚಿ— ಮತ್ತು) | ನಾಂ— ನಿವೃತ್ತಿರಲ್ಲಿ | ಅನ್ಯಃ— (ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನೀಯನಾದ, ಚಂದ್ರರೂಪನಾದ) ಒಬ್ಬನು |
 ಚಿಷ್ಟಃ— ಜಯಶೀಲನೂ | ಸುಮುಖಸ್ಯ— ಶುಭವಾದ ಯಜ್ಞದ | ಸೂರಿಃ— ಪ್ರೇರಕನೂ (ಆಗಿ) | ಊಹೇ—
 (ಜಗತ್ತನ್ನು) ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ | (ಮತ್ತು) ದಿವಃ ಪುತ್ರಃ— ಉತ್ತಮಸ್ಥಾನವಾದ ದ್ಯುಲೋಕದ ಪುತ್ರಸ್ಥಾನೀಯನಾದ |
 ಅನ್ಯಃ— ಆದಿತ್ಯರೂಪನಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು | ಸುಭಗಃ— ಶುಭಕರವಾದ ರಶ್ಮಿರೂಪಧನವಿಶ್ವನಾಗಿ | (ಊಹೇ—
 ಲೋಕವನ್ನು) ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮಧ್ಯಮಲೋಕವಾದ ಅಂತರಕ್ಷ ಮತ್ತು ಉತ್ತಮಲೋಕವಾದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವರೂ, ನಿರ್ಮುಷ್ಣವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವರೂ, ನಾಸತ್ಯದಸ್ತ್ರಾದಿ ನಿರ್ಮುಷ್ಣನಾಮವುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಮಿಳಿತರಾಗಿಯೇ ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತರಾಗುತ್ತೀರಿ (ಯಜ್ಞಗಮನೇಚ್ಛುಗಳಾಗುತ್ತೀರಿ), ಮಧ್ಯಲೋಕ ದವನೂ, ಜಯಶೀಲನೂ, ಓಷಧ್ಯಾಧ್ಯಭಿವೃದ್ಧಿವ್ಯಾಘ್ರಾ ಯಜ್ಞಪ್ರೇರಕನೂ ಆದ ಚಂದ್ರರೂಪನಾಗಿ ಒಬ್ಬನೂ, ಉತ್ತಮಲೋಕವಾದ ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೆ ಪುತ್ರಸ್ಥಾನೀಯನೂ, ರಶ್ಮಿವ್ಯಾಘ್ರಾ ಜಗದಭಿವೃದ್ಧಿಕಾರಕನೂ ಆದ ಸೂರ್ಯರೂಪ ನಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬನೂ, ಈ ರೀತಿ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಈ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀರಿ.

English Translation

Born here (in the middle region) and here (in the upper region), you are glorified together, as faultless in your forms and (perfect in your own many excellences): one (of you), the victorious one (of the firmament), the devout (promoter) of sacred sacrifices, the other, tee auspicious son of heaven, (each) upholds (the world).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಚಿಷ್ಣುರ್ವಾಮನ್ಯಃ ಸುಮಖಸ್ಯ ಸೂರಿದಿವೋ ಅನ್ಯಃ ಸುಭಗಃ ಪುತ್ರ ಊದೇ | ಎಂಬ ವಾಕ್ಯ ದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಣೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ. ಅವರ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ಹೀಗೆಯೇ ಎಂದು ವಿವರಿಸಲು ಸುಲಭಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ. ಆದರೂ ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೂ, ವೈದಿಕಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನನುಸರಿಸುವ ಪಂಡಿತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಮೇಲೂ ಮತ್ತು ಅಂಗವಿಮರ್ಶಕರ ಮತವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿಯೂ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುವ ಭಾವವನ್ನು ಯಥಾಶಕ್ತಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

“ನಾಸತ್ಯಾದಿನಿರ್ಮುಷ್ಣವಾದ ನಾಮವುಳ್ಳ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಮಿಳಿತರಾಗಿಯೇ ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತರಾಗುತ್ತೀರಿ ಮಧ್ಯಲೋಕದವನೂ, ಜಯಶೀಲನೂ, ಓಷಧ್ಯಾಧ್ಯಭಿವೃದ್ಧಿವ್ಯಾಘ್ರಾ ಯಜ್ಞಪ್ರೇರಕನೂ ಆದ ಚಂದ್ರರೂಪನಾಗಿ ಒಬ್ಬನೂ, ಉತ್ತಮ ಲೋಕವಾದ ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೆ ಪುತ್ರಸ್ಥಾನೀಯನೂ, ರಶ್ಮಿವ್ಯಾಘ್ರಾ ಜಗದಭಿವೃದ್ಧಿಕಾರಕನೂ ಆದ ಸೂರ್ಯರೂಪನಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬನೂ ಈ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀರಿ” ಎಂದು ಅವರ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿಗೆ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವಿವರಣೆಯಿದೆ.

ಇದ ಚೇದ ಚಿ ಜಾಶಾ ಸಂಸ್ತೂಯೇತೇ ರಾಪೇನಾಲಿಪ್ಯಮಾನಯಾ ತನ್ವಾ ನಾಮಭಿಕ್ತ ಸ್ವೈರ್ಚಿ-
ಷ್ಣುರ್ವಾಮನ್ಯಃ ಸುಮಾಹತೋ ಬಲಸ್ಯೇರಯಿತಾ ಮಧ್ಯಮೋ ದಿವೋ ಅನ್ಯಃ ಸುಭಗಃ ಪುತ್ರ
ಊದ್ಯತ ಅದಿತ್ಯಃ ||
(ನಿ. ೧೨-೩)

Born here and there, they two are praised together with reference to a body unstained by sin and to their own names. One of you two is the Victor, the furtherer of very great strength, i.e, belongs to the middle region, the other is considered the blessed son of heaven, i.e, the Sun. ಈ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವುದೇ ಆಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸೂರ್ಯರೂಪನಾಗಿ ಒಬ್ಬನೂ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರರೂಪನಾಗಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬನೂ ಲೋಕರಕ್ಷಕರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದೇ ಈ ಮುಕ್ತಿನ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಆದರೆ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಸಹ ಸ್ತುತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕೊಡದೆ, ಮತಾಂತರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದು ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿದೆ.

ಅಶ್ವಿನೌ ಯದ್ಭೃತ್ಸುವಾತೇ ಸರ್ವಂ ರಸೇನಾನ್ಯೋ ಜ್ಯೋತಿಷಾನ್ಯಃ | ಅಶ್ವಿರಶ್ವಿನಾವಿತ್ಯೌರ್ಣಿ-
ನಾರ್ಥಃ | ತಶ್ಚಾವಶ್ವಿನೌ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಿತ್ಯೇಕೇ | ಅಹೋರಾತ್ರಾವಿತ್ಯೇಕೇ | ಸೂರ್ಯಾ-
ಚಂದ್ರಮಸಾವಿತ್ಯೇಕೇ | ರಾಜಾನ್ ಪುಣ್ಯಕೃತಾವಿತ್ಯೈತಿಹಾಸಿಕಾಃ || (ನಿ. ೧೨-೧)

ಈ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಉದಕದಿಂದಲೂ ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೆಸರು, ಎಂದು ಒಂದು ಮತ. ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಔರ್ಣವಾಭರ ಮತ. ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಇವರು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿ ಗಳು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಇವರನ್ನೇ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಇವರೇ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಮಸ್ತುಗಳಾಗಿರುವರು. ಐತಿಹಾಸಿಕಕಾರರ ಮತದಂತೆ ಪುಣ್ಯಕರ್ತರಾದ ಇಬ್ಬರು ರಾಜರುಗಳು ಈ ಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವರು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮತಭೇದಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತನ್ನೂ (೧-೧೮೧-೪) ಮತ್ತು ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಇನ್ನೊಂದು ಮಂತ್ರವನ್ನೂ ಉದಾಹರಿಸಿ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿರುವರು. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ,

ವಸಾತಿಷು ಸ್ತೌ ಚರಥೋಽಸಿತೌ ಜೇಶ್ವಾವಿವ |

ಕದೇದಮಶ್ವಿನಾ ಯುವಮಭಿ ದೇವಾ ಅಗಚ್ಚತಂ ||

ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ, ಇವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ವಸಾತಿಪುತ್ರನು ಎಂದರೆ ಎಂದರೆ, ರಾಶಿಪುತ್ರನು, ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಉಪಪುತ್ರನು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿರುವಂತೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. Meadonell ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

“Though they (ಅಶ್ವಿನೌ) hold a distinct position among the Deities of light and their appellation is Indian, their connection with any definite Phenomena of light is so obscure that their original nature is to Puzzle to the Vedic interpreters from the earliest times.”

ವೈದಿಕ ಮತ್ತು ಆಧುನಿಕ ಅಂಗ ಪಂಡಿತರುಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಕ್ರೋಢೀಕರಿಸಿದರೆ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ--

Scholars	Their opinions
Yaska ...	Twilight before Dawn, half dark and half light.
Aurnavabha....	Light rays.
Oldenberg	Morning or evening star.
Macdonell	Twilight or Morning stars.
Bloomfield	Morning or evening stars.
Hopekins	Transition from darkness to light
Bergaine	Fire of heaven and of the altar.
ಐತಿಹಾಸಿಕಾಃ	Two pious kings.
E. N. Ghosh	Two stars of Asvini. (Aries)
Weber	Twin constellation of Gemini.
Shama Shastry The Sun and the Moon.
Max Muller Personification of Morning and evening.

Dr. ಶ್ಯಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು Mythic Society journal ನಲ್ಲಿ (Vol. XX. No. 2. P. 80—88) ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಇವರು ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸ್ಯಗಳೇ ಅಲ್ಲದೇ ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಅಲ್ಲವೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಋಕ್ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿವರಣೆಗಳಿಂದ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸುವುದಾದರೆ, ಕೆಳಗೆ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಆಧಾರಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಬಹುದು.

ತ್ವಷ್ಟಾ ದುಹಿತ್ರೇ ವಹತುಂ ಕೃಣೋತೀತೀದಂ ವಿಶ್ವಂ ಭುವನಂ ಸಮೀತಿ |
ಯಮಸ್ಯ ಮಾತಾ ಪರ್ಯುಹ್ಯಮಾನಾ ಮಹೋ ಜಾಯಾ ವಿವಸ್ವತೋ ನನಾಕ ||
ಅಪಾಗೂಹನ್ಮಮೃತಾಂ ಮರ್ತೇಭ್ಯಃ ಕೃತ್ವೀ ಸವರ್ಣಾಮದದೂವಿಸ್ವತೇ |
ಉಶಾಸ್ತಿನಾನಭರದ್ಯತ್ತ ದಾಸೀದಜಹಾದು ದ್ವಾ ಮಿಥುನಾ ಸರಣ್ಯಾಃ ||

(ಋ ಸಂ ೧೦-೧೭-೧ ರಿಂದ ೨)

ತ್ವಷ್ಟೃವು ತನ್ನ ಮಗಳ ವಿವಾಹದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಪ್ರಪಂಚವೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಕಲೆಯಲಿ ಎಂದುದ್ದೀತಿಸಿದನು. ಯಮನ ಮಾತೆಯೂ ವಿವಸ್ವಂತನ ಪತ್ನಿಯೂ ಆದ ಅವಳು ವಿವಾಹವಾದನಂತರವೇ ಅದೃಶ್ಯಳಾದಳು. ಎಂದರೆ, ಅವರು ಅಮರ್ತ್ಯಳಾದ ಅವಳನ್ನು ಮರ್ತ್ಯರ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದಂತೆ ಮರೆಸಿ ಇಟ್ಟರು. ಆಗ ಅವರು ಅವಳನ್ನು ಸವರ್ಣಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ವಿವಸ್ವಂತನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರು. ಅನಂತರ ಅವಳು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹಡೆದಳು. ಸರಣ್ಯಾ ವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಳಾದ ಅವಳು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಪುತ್ರರನ್ನಾಗಿ ಬಿಟ್ಟುಹೋದಳು ಎಂದು ಮೇಲ್ಕಂಡ ಋಕ್ಯಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು,

ಯಮಾ ಚಿದತ್ತ್ರ ಯಮಸೂರಸೂತೇ ಜಿಹ್ವಾಯಾ ಅಗ್ರಂ ಪತದಾ ಹೈಸ್ಥಾತ್ |
ವಪೂಂಸಿ ಜಾತಾ ಮಿಥುನಾ ಸಚೇತೇ ತನೋಹನಾ ತಪುಸೋ ಬುದ್ಧ ಏತಾ ||

(ಮಂ. ಸಂ. ೩-೩೯-೩)

ಯಮಳರ (ಎಂದರೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ) ಮಾತೆಯು ಯಮಳರನ್ನು ಹಡೆದಳು. ಆ ಯಮಳರಬ್ಬರೂ ಸಹ ಸಶರೀರ
ಗಳಾಗಿ ತಮಸ್ಸನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಹರೂಪಿ
ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ

“ We might have guessed from the text itself, even without the help
of the Commentator, that ‘ the mother of the twins ’ here spoken
of is Dawn : but it may be stated that the commentator, too,
adopts this view. ”

(Science of Language. Vol. II. P. 530).

ಎಂದರೆ. ಸಾಯಣರು ತಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಮಸೂಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉಸೋದೇವತೆಯೆಂದೇ ದೇವತಾ (ಅತ್ತ
ಉಷಃಕಾಲೇ ಅಸೂತೇ) ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ಮಾತೆಯು ಉಸೋದೇವತೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಸರ್ವ
ಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಈ ಪಂಡಿತನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ ಅಲ್ಲದೇ ತ್ವಷ್ಟೃವು ತನ್ನ ದುಹಿತಿಯಾದ ಸರಣ್ಯವನ್ನು ವಿವ
ಸ್ತುತನಗಿ ಕೊಟ್ಟುದೂ ಅವನಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಉತ್ಪನ್ನರಾದುದೂ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ—

ಅಭವನ್ನಿಥುನಂ ತ್ವಷ್ಟ್ವಾಃ ಸರಣ್ಯಾಸ್ತ್ರಿರಿರಾಃ ಸಹ |
ಸ ನೈ ಸರಣ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಯಚ್ಛತ್ ಸ್ವಯಮೇವ ವಿವಸ್ತತೇ ||
ತತಃ ಸರಣ್ಯಾಂ ಜಜ್ಞಾತೇ ಯಮಯಮ್ಯೌ ವಿವಸ್ತತಃ |
ತೌ ಚಾಪ್ಯುಭೌ ಯಮಾನೇವ ಜ್ಯಾಯಾಂಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ ತು ನೈ ಯಮಾಃ ||
ಸೃಷ್ಟ್ಯಾ ಭರ್ತುಃ ಪರೋಕ್ಷಂ ತು ಸರಣ್ಯಾಃ ಸದ್ವೇದೀಂ ಸ್ತ್ರಿಯಂ |
ನಿಕ್ಷಿಪ್ಯ ಮಿಥುನಂ ತಸ್ಯಾಂ ಅಶ್ವಾ ಭೂಶ್ವಾಪಚೇಕ್ರಮೇ ||
ಅವಿಜ್ಞಾನಾದ್ವಿವಸ್ತಾಂಸ್ತು ತಸ್ಯಾಮಜನಯನ್ಮನುಂ |
ರಾಜರ್ಷಿರಭವತ್ಸೋದ್ರೂಪಿ ವಿವಸ್ತಾನಿವ ತೇಜಸಾ ||
ಸ ವಿಜ್ಞಾಯ ತ್ವಪಕ್ರಾಂತಾಂ ಸರಣ್ಯಮುತ್ಪರೂಪಿಣೀಂ |
ಶ್ವಾಸ್ತ್ರೀಂ ಪ್ರತಿ ಜಗಾಮಾತು ವಾಜೀ ಭೂಶ್ವಾ ಸಲಕ್ಷಣಃ ||
ಸರಣ್ಯಾಶ್ಚ ವಿವಸ್ತಂತಂ ವಿದಿಶ್ವಾ ದಯರೂಪಿಣಂ |
ಮೃಥುನಾಯೋಪಚೇಕ್ರಾಮು ತಾಂ ಚಿ ತತ್ರಾರುರೋಹ ಸಃ ||
ತತಸ್ತಯೋಸ್ತು ವೇಗೇನ ಕುಕ್ರಂ ತದಪತದ್ವುಪಿ |
ಉಸಾಜಿಘ್ರಿಷ್ಟ್ವ ಸಾ ತ್ವಶ್ವಾ ತಚ್ಚೈಕ್ರಂ ಗರ್ಭಕಾಮ್ಯಯಾ ||
ಅಘ್ರಾತಮಾಶ್ವಾಚ್ಚೈಕ್ರಾತ್ಪು ಕುಮಾರೌ ಸಂಬಭೂವತಃ |

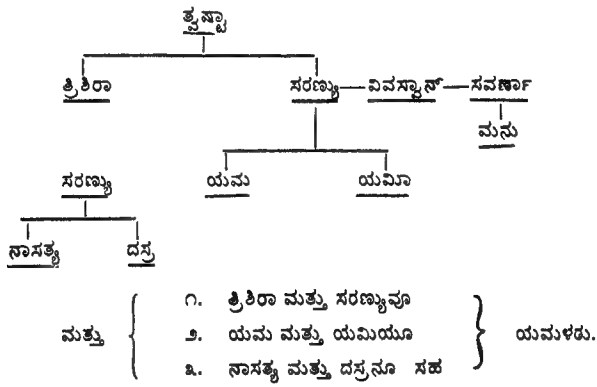
ನಾಸತ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರೇಕ ಸ್ವತಾವತ್ಪ್ರಿಯಾತಿ ||

ಇತಿಹಾಸಮಿಮಂ ಯಾಸ್ಯಃ ಸರಣ್ಯಾದೇವತೇ ದ್ವೈಚೇ |

ವಿವಸ್ವತಶ್ಚ ತ್ವಷ್ಟ್ಯಶ್ಚ ತ್ವಷ್ಟೇತಿ ಸದ ಮನ್ಯತೇ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೬-೧೬೨೦ಂದ ೨-೨)

ತ್ವಷ್ಟ್ಯವು ತನ್ನ ದುಹಿತೆಯಾದ ಸರಣ್ಯವನ್ನು ವಿವಸ್ವಂತನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿತು. ಅವಳು ಯಮ ಮತ್ತು ಯಮಿ ಎಂಬಿಬ್ಬರು ಯಮಳರನ್ನು ಹಡೆದಳು. ಸರಣ್ಯವು ತನ್ನಂತೆಯೇ ಬೇರೊಂದು ಸ್ತ್ರೀರೂಪವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ತನ್ನ ಪತಿಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ತನ್ನಿಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೂ ಅವಳಿಗೆ ವಹಿಸಿ ತಾನು ಒಂದು ಹೆಣ್ಣು ಅಶ್ವದ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿದಳು. ಈ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯದೇ ವಿವಸ್ವಂತನು ಸರಣ್ಯವಿನಿಂದ ಸೃಷ್ಟ್ಯವಾದ ಆ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ರಮಿಸಿ ಮನುವನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಒಡನೆಯೇ ಅವಳು ಸರಣ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದು ನಿಜವಾದ ಸರಣ್ಯವನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಹೊರಟನು. ಮತ್ತು ತಾನೂ ಪುರುಷಾಶ್ವದ ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಆ ರೂಪವನ್ನು ನೋಡಿ ಅವಳೂ ಮೋಹಗೊಂಡು ಅವನ ಸಂಭೋಗಕ್ಕಾಶ್ರಿಸಿದಳು ಆಗ ಅವನ ರೇತಸ್ಸಿನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ನಾಸತ್ಯ ಮತ್ತು ದಸ್ತ ಎಂಬಿಬ್ಬರು ಪುತ್ರರು ಜನಿಸಿದರು. ಅವರೇ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು, ಎಂಬ ಕಥೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಇದೇ ಕಥೆಯು ಹಂವಂಶದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ರೀತಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದು ಪೌರಾಣಿಕ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನನುಸರಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ವಿವರಣೆಗಳೆಲ್ಲಾ ನಾವು ಕೇವಲ ವೈದಿಕವಾಕ್ಯಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆಯೇ ವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಹಂವಂಶದ ವಿವರಣೆಯು ಈಗ ಅಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆ. ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಕ್ರಮವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತೋರಿಸಬಹುದು.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಈ ಇಬ್ಬರೂ ಎರಡು ತೇಜೋರೂಪಗಳು ಎಂದಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಬೇರೊಂದು ರೂಪದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಅತಿ ದ್ರವ ಸಾರಮೇಯೌ ಶ್ವಾನೌ ಚತುರಜ್ಞೌ ಶಬಲೌ ಸಾಧುನಾ ಪಥಾ |

ಅಥಾ ಪಿತ್ಯನ್ತುವಿದಶ್ಚ ಉಪೇಹಿ ಯಮೇನ ಯೇ ಸಧಮಾದಂ ಮದಂತಿ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೪-೧೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಶ್ವದ್ವಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ,

“ Those two dogs represent Time, in double aspect as morning and evening. Representing Time in all forms of its double aspect—as morning and evening, day and night, bright and dark fortnights, bright and dark halves of the year—the two dogs probably identical with the two Aswins.”

(Science of Language, Vol. II.)

ಯಮನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸತಕ್ಕ ಈ ಶ್ವದ್ವಯವು ಕಾಲದ ಅವಯವಗಳಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಎಂದರೆ, ಅಹೋರಾತ್ರ ರೂಪದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಅಥವಾ ಸಾಯಂಕಾಲ ರೂಪದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಶುಕ್ಲ ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷಗಳ ರೂಪಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಉತ್ತರಾಯಣ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣಾಯನ ರೂಪಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ ಆಗದಿರಬಹುದು ಇವೇ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರಕೃತಿ ವಿಭಾಗಗಳೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು ಎಂದಿದ್ದಾನೆ. ಅದುದರಿಂದಲೇ,

ಧಿಯಂಜಿನ್ವಾ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ ವಿಶ್ವಲಾವಸೂ ದಿವೋ ನಸಾತಾ ಸುಕೃತೇ ತುಚಿವೃತಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೮೨-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ದಿವಃ ನಸಾತಾ ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಸಾಯಣರು ಸೋಮ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇವರ ಅವಿಭಾವದ ಕಾಲವನ್ನು ಮುಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ

ಅರೇಪಸಾ—ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಪಾಪೇನ ಅಲಿಶ್ಯಮಾನಯಾ ತನ್ವಾ | ದೋಷದಿಂದ ಲಿಪ್ತವಾಗದ ದೇಹದೊಡನೆ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ರೇಪಸ್ ಎಂದರೆ ಲೋಪ ಅಥವಾ ಪಾಪವೆಂದರ್ಥ ಅದರಿಂದ ಲಿಪ್ತವಾಗದೇ ಇರುವುದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಅನಾವಶೀತಾಂ—ಅಪೇಕ್ಷಿಸು ಅಥವಾ ಪ್ರಕಟಿಸು ಎಂಬರ್ಥದ್ವಯವುಳ್ಳ ವಶ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತೂಯೇಥೇ ನಾ ಕಾಮಯೇಥಾಂ ವುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತರಾಗುತ್ತೀರಿ ಅಥವಾ ಪುನಃ ಪುನಃ ಯಜ್ಞೇಚ್ಛುಗಳಾಗುತ್ತೀರಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಎರಡರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಅಚ್ಯಾ ಕೋಶಂ ಮಧುಶ್ಚ ತಮಸ್ಯಗ್ರಂ ವಾರೇ ಅವ್ಯಯೇ | ಅನಾವಶಂತಂ ಧೀತಯಃ ||

(ಮ ಸಂ. ೯-೬೬-೧೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಂಗುಲಿಗಳು ಪುನಃ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದವು ಎಂದೂ,

**ಅಭಿ ತ್ರಿಪೈಷ್ಠಂ ವೃಷಣಿಂ ವಯೋಧಾಮಾಂಗೂಷಾಣಾಮವಾವಕಂತೆ ವಾಣೀಃ |
ವನಾ ವಸಾನೋ ವರುಗೋ ನ ಸಿಂಧೂನ್ವಿ ರತ್ನ ಧಾ ದಯತೇ ನಾರ್ಯಾಣಿ ||**

(ಋ. ಸಂ. ೯-೯೦-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯುಗಳು ಶಬ್ದಮಾಡಿವವು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸ್ತುತಿಯೊಪವಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ತೃಪ್ತರಾದರು ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞೇಚ್ಛುಗಣಾದರು ಎಂದಾಗಲಿ ತಾಪ್ತರೈವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ

ಸುಭಗೇ—ಮುಘಂ, ರೇಕ್ಷಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ ೩-೯), ಶ್ರೀಷ್ಯವಾದ ಧನವೆಂದರ್ಥ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಯ ಧನವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ರಶ್ಮೀರೂಪವಾದ ಧನವೆಂದರ್ಥ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಇಹೇಹ—ನಿತ್ಯವೀಷ್ಟಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನ ಅನುದಾತ್ತಂ || (ಪಾ ಸೂ ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಭಾಗವು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಾತಾ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ **ಜನಸನ ಮಿನಾಂ ನಸ್ಯುಲೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಅನಾವಶೀತಾಮ್—ವಶ ಕಾಂತ್. ಧಾತು. **ಧಾತೋರೇಕಾಚಿಃ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೌನಃಪುನ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯದ್. **ಯಜೋಚಿಚಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರೇಪಸಾ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ರೇಪಃ ಯಯೋಸ್ತೌ **ನಜ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—**ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ತನ್ನಾ—ಉದಾತ್ತ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ನಿಘಂಟು ಬಂದುದರಿಂದ **ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಿಷ್ಣುಃ—ಜಿ ಜಯೇ. ಧಾತು. **ಗ್ನಾಜಿ ಸ್ತೃಕ್ ಕ್ಷ್ಣಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷ್ಣಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಆದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಭಗೇ—ಬ್ರಹ್ಮವೀಹಿಸಮಾಸ. ಸುಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ **ಆದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವೈಚ್ ಛಂದಸಿ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಊದೇ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಛಂದಸಿಲುಚ್ಚಲಚ್ಚಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಪ್ರಧನುಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಏಕಾದೇಶ. ವಚಿಸ್ತಪಿಯಜಾಡಿೇನಾಂ ಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಪ್ರಾರಂಭ ಲಿಟ್ಟಿ ಮಿತ್ರನಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಅತಿಋತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ ವಾಂ ನಿಚೇರುಃ ಕಕುಹೋ ವಶಾ ಅನು ಪಿಶಂಗರೂಪಃ ಸದನಾನಿ ಗಮ್ಯಾಃ |
 ಹರೀ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಸೀಪಯಂತ ವಾಜ್ಞಿಮಘ್ನಾ ರಜಾಂಸ್ಯತ್ತಿನಾ ವಿ ಘೋಷ್ಯಃ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ವಾಂ | ನಿಚೇರುಃ | ಕಕುಹಃ | ವಶಾನ್ | | ಅನು | ಪಿಶಂಗರೂಪಃ | ಸದನಾನಿ | ಗಮ್ಯಾಃ |
 ಹರೀ | ಇತಿ | ಅನ್ಯಸ್ಯ | ಸೀಪಯಂತ | ವಾಜ್ಞಿಃ | ಮಘ್ನಾ | ರಜಾಂಸಿ | ಅತ್ತಿನಾ | ವಿ | ಘೋಷ್ಯಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅತ್ತಿನಾತ್ತಿನಾ ವಾಂ ಯುವಯೋರ್ಮಧ್ಯೇನ್ಯಸ್ಯೈಕಸ್ಯ ಕಕುಹಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ಪಿಶಂಗರೂಪೋ ಹಿರಣ್ಯರೂಪಃ ಸೀತವರ್ಣೋ ವಾ ಬಹುಭಿರಜ್ಜಾವಯನ್ವನಿರೂಪ್ಯಮಾಣೋ ವಾ ರಥೋ ವಶಾನನು ಕಾಮಾನನುಲಕ್ಷ್ಯ ಯಥಾಕಾಮಂ | ಅಸ್ಮದ್ಯಜ್ಞಾಮನೇಚ್ಚೈತೈರ್ತೃಭಃ | ಯದ್ವಾ | ವಶಾನ್ ಸ್ವಾಧೀನಾಃ ಕಕುಹೋ ದಿತೋ ದಿಗಂತರಾಲಾನುಕ್ರಮೇಣ ನೀಚೈರುಚ್ಚೈಶ್ಚರನ್ ಸ್ವಸ್ಥಾನಾದ್ಭೇವಯಜನಮುಖಂ ಗಚ್ಛನ್ | ಸದನಾನ್ಯಸ್ಮದ್ಯಾಗಗೃಹಾಣಿ ಪ್ರ ಗಮ್ಯಾಃ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಗಚ್ಛತು || ಪುರುಷವ್ಯತ್ಯಯಃ || ಅತ್ರ ಯದ್ಯಸ್ಯನ್ಯಸ್ಯೇತಿ ನೋಕ್ರಂ ತಥಾಪ್ಯುತ್ರವಾಕ್ಯೇ ತಥೋಕ್ತತ್ವಾದಿಪಿ ಲಭ್ಯತೇ | ಅನ್ಯಸ್ಯ ಯುವಯೋರನ್ಯತಮಸ್ಯ ಹರೀ ಅಶ್ವಾ ರಜಾಂಸಿ ಲೋಕಾಃ | ಅತ್ರ ಲೋಕಶಬ್ದೋ ಜನವಾಚಕಃ | ತೇ ಯಜಮಾನರೂಪಾ ಜನಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತೇ ಚ ಮಘ್ನಾ ಪ್ರಮಥನೇನಾಲೋದನೇನ ನಿಷ್ಪಾದಿತ್ವೇರ್ವಾಜ್ಞಿರಸ್ಮೈರಾಮಿಜ್ಜಾದಿರೂಪೈಃ ಘೋಷ್ಯಃ ಸ್ತುತಿಭಿಶ್ಚಾಹ್ವಾನಾದಿಶಬ್ದವಿಶ್ವೈರ್ವಾ ಸೀಪಯಂತ | ಅಸ್ಮಾಯಯಂತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ) ಅತ್ತಿನಾ—ಅಲ್ಪ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ (ಒಬ್ಬನದಾದ) | (ಕಕುಹಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು) | ಪಿಶಂಗರೂಪಃ—ಹಿರಣ್ಯರೂಪವೂ (ಸೀತವರ್ಣವೂ) | ವಶಾನ್ ಅನು—ಕಾಮಗಳನ್ನು (ಇಚ್ಛೆಗಳನ್ನು) ಅನುಸರಿಸಿ (ಮನಸ್ಸು ಬಂದಲ್ಲಿ) | ನಿ ಚೇರುಃ—ಸಂಚರಿಸುವುದು | [ಅಥವಾ ವಶಾನ್—ಸ್ವಾಧೀನಪಾದ |

ಕಳುಹು: ಅನು—ದಿಕ್ಕು ವಿಧಿಕ್ಕುಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ | **ನಿಜೇರು:**—ಮೇಲೆ ಕೆಳಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ಸಂಚರಿಸುವುದು | (ಆದ ರಥವು) | **ಸದನಾನಿ**—ನಮ್ಮ ಯಾಗಗೃಹಗಳಿಗೆ | **ಪ್ರ ಗಮ್ಯಾ:**—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆಗಮಿಸಲಿ | **ಅನ್ಯಸ್ಯ**—ಮತ್ತೊಬ್ಬನ | **ಹರೀ**—ಅಶ್ವಗಳನ್ನು | **ರಜಾಂಸಿ**—ಯಜಮಾನರೂಪರಾದ ಜನಗಳು | **ಮಥಾ**—ಮಧನದಿಂದ (ನಿಷ್ಪಾದಿತವಾದ) | **ವಾಚ್ಛಿ:**—ಅಮಿಶ್ರಾದಿ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನಗಳಿಂದ (ಮತ್ತು) | **ಘೋಷೈ:**—ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ | **ವಿ ಪೀಪಯಂತೆ**—ತೃಪ್ತಿ ಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

• ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಸೇರಿದುದೂ, ಪೀತವರ್ಣವೂ, ದಿಕ್ಕುವಿಧಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದೂ ಆದ ರಥವು ನಮ್ಮ ಯಾಗಗೃಹಗಳಿಗೆ ಆಗಮಿಸಲಿ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು, ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳು ಮಧಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಅಮಿಶ್ರಾನ್ನಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

Ashwins, may the golden-coloured (car of one of you) traversing at will, the quarters of space, come to our dwellings, may mankind encourage the horses of the other by food, by friction, and by shouts.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮುಖಗಳೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅವರ ರಥದ ಸಂಚಾರಕ್ರಮವನ್ನೂ ಅದರ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ವರ್ಣವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಶ್ವಿನಾ ಪರಿ ವಾಮಿಷಃ ಪುರೋಚೀರೀಯುರ್ಗೀರ್ಭಿರೈತಮಾನಾ ಅಮೃಧ್ಯಾಃ |
ರಥೋ ಹ ವಾಮೃತಜಾ ಅದ್ರಿಜಾತಃ ಪರಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಯಾತಿ ಸದ್ಯಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೮-೮)

ಯೂಯಂ ಹಿ ದೇವೀರ್ಬುತಯುಗ್ವಿರಶ್ವೈಃ ಪರಿಪ್ರಯಾಥ ಭುವನಾನಿ ಸದ್ಯಃ |
ಪ್ರಜೋಧಯಂತೀರುಷಃ ಸಸಂತಂ ದ್ವಿಸಾಚ್ಚ ತುಷ್ಪಾಚ್ಚ ರಥಾಯ ಜೀವಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೫೧-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಅವರ ರಥವು ಸಕಲ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಸಂಚಾರವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿಯೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿಯೂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು “ ಪ್ರ ವಾಂ ನಿಜೇರುಃ ಕಳುಹೋವಶಾ ಅನು ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಕಳುಹು: ಎಂಬ ಪದವು ಮಹನ್ನ ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೩) ಆದುದರಿಂದ ರಥಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದ್ದು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ರಥವೆಂದರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಅಥವಾ **ಕಳುಹು:** ಅನು ದಶದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಬಲ್ಲದು) ಎಂದರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. **ಕಳುಭ, ಕಳುಹ** ಎಂಬಿರಡು ಪದಗಳೂ ಒಂದೇ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದುವು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಈ ರಥದ ಸಂಚಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದರ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ವರ್ಣವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಪಿತಂಗರೂಪಿ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದೆ.

ಪಿತೃಗರೂಪಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಹಿರಣ್ಯಗರೂಪಃ, ಪಿತೃವರ್ಣೋ ವಾ ಬಹುಭಿರಪ್ಪಾದ್ಯ-
ವಯವ್ಯೇರ್ನಿರೂಪ್ಯಮಾಗೋ ವಾ ರಥಃ | ಹೊಂಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಶ್ರೇತಚ್ಚಾಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೊಂಬಣ್ಣ
ವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಅನೇಕ ಇವಳಿಗಳಿಂದ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿರುವ ರಥವೆಂದರ್ಥವಾದದ್ದಾರೆ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಆವಿರ್ಭಾವ
ಮತ್ತು ಸಂಚಾರಕಾಲಗಳನ್ನು ತಿಳಿದರೆ ಆಗ ಈ ವರ್ಣದ ಸ್ವರೂಪವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಕೃಷ್ಣಾ ಯದ್ಗೋಷ್ವರೂಪೇಷು ಸೀದದ್ಧಿವೋ ನಸಾತಾಶ್ವಿನಾ ಹುವೇ ವಾಂ |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೬೧-೪)

ಆ ತೇನ ಯಾತಂ ಮನಸೋ ಜನೀಯಸಾ ರಥಂ ಯಂ ವಾವ್ಯುಭವತ್ಕೃರಶ್ವಿನಾ |
ಯಸ್ಯ ಯೋಗೇ ದುಹಿತಾ ಜಾಯತೇ ದಿವ ಉಭೇ ಅಹನೀ ಸುದಿನೇ ವಿವಸ್ವತಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೯-೧೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯೋದಯಾತ್ಮಾಕ್ ಉಪೋದೇವಿಯು ತನ್ನ ಪ್ರಭೆಯೊಡನೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗಲ್ಲಾ ಹರ್ಷ
ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಲೂ ಕತ್ತಲನ್ನು ಚದುರಿಸುತ್ತಲೂ ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಯಜ್ಞ
ಭೂಮಿಗೆ ಹೋಗಲು ತಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ ಮತ್ತು ಅವರ ಆಗಮನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.
ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಮಿನ ಉದಯವೂ, ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಜ್ವಲನವೂ ಮತ್ತು ಅರುಣನ ಉದಯವೂ ಎಲ್ಲವೂ ಸೇರಿ
ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವನ್ನು ಪಿತೃಗರೂಪವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಇದೇ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ
Max Mullar ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

“ Thus the appearance of the Aswins, the kindling of the sacrificial
fire, the break of dawn are synchronous with the first appearance
of the Sun's rays or more correctly the appearance of the light
on the earth reflected from an immense number of meteors
circulating around the Sun in or near the ecliptic and extending
out somewhat beyond the orbit of the earth. Such meteors are
more numerous precisely opposite to the sun and they cause the
correlative and complementary phenomena of the reflection
both thus giving rise to the laborate celestial Phenomena, connected by
the Vedic Deities, the Asvinau. (ಅಶ್ವಿನೌ)

(Science of Language. Vol. II)

ಹೀಗೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥಕ್ಕೆ ಪಿತೃಗರೂಪವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಸಕಲ ಪ್ರಭೆಗಳ ಮೇಳನವನ್ನೂ
ಕೆಳಗೆ ಉದಾಹರಿಸುವ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಬೋಧ್ಯಗ್ನಿರ್ಜ್ವ ಉದೇಶಿ ಸೂರ್ಯೋ ವ್ಯುಗಿಷಾಕ್ಲಂದ್ರಾ ಮಹ್ಯಾವೋ ಅರ್ಚಿಷಾ |

ಅಯುಷ್ಹಾತಾಮಶ್ವಿನಾ ಯಾತನೇ ರಥಂ ಪ್ರಾಸಾದಿದೇವಃ ಸವಿತಾ ಜಗತ್ಪೃಥಕ್ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೫೭-೧)

ಈ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಭಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿ ಹೊಂಬಣ್ಣವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿ ಜಗತ್ತನ್ನೇ ಆಕರ್ಷಿಸುವ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಸದನಾನಿ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂಬರ್ಥವೂ ಉಂಟು. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗೃಹವೆಂದೇ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ರಜಾಂಸಿ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಇರತಕ್ಕ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಲೋಕ ವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಸಕಲಲೋಕದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನರೂಪರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ರಜಾಂಸಿ ಲೋಕಾಃ | ಅತ್ರ ಲೋಕತರ್ಜೋ ಜನವಾಚಿಕಃ | ತೇ ಯಜಮಾನರೂಪಾ ಜನಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||
ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಈ ಪದದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪೀಶಯಂತೆ—ಓಷ್ಠಾಯಿ ವೃದ್ಧಾ ಎಂಬ ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥದ ಪೈಥ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ, ಹರ್ಷ ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಪೀಶಾಯ ಸ ಶ್ರವಸಾ ಮರ್ತ್ಯೇಷು ಯೋ ಅಗ್ನಯೇ ದದಾಕ ವಿಶ್ವ ಉಕ್ಯೈಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೦-೩)

ಉತ ನಾಂ ವಿಕ್ಷು ಮದ್ಯಾಸ್ತಂಧೋ ಗಾವ ಆಪಶ್ವ ಪೀಶಯಂತ ದೇವೀಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೩-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಈ ಎರಡರ್ಥವೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿವೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದೇಶಿಸಿದ ಸ್ತುತಿಯೂ ಅನ್ನವೂ ಪುಷ್ಪಗಳವಾಗಿದ್ದು ಅವರಿಗೆ ಪೂರ್ಣವಾದ ಹರ್ಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು ತ್ತವೆಯೆಂದರ್ಥ

ಘೋಷೈಃ—ಘೋಷ ಶಬ್ದವು ನಾಚ್ಚಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೧-೧೧) ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾ ರಣವಾಗಿ ಶಬ್ದವೆಂದರ್ಥವಾದರೂ ಸಹ ಆ ಶಬ್ದದಲ್ಲೂ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ ಸಂಹಿತೆಗಳಲ್ಲೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಘೋಷ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೊಳ ಗೊಂಡ ಶಬ್ದವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. **ವಿ ರೋದಸೀ ಅತಪದ್ಯೋಷ ಏಷಾಂ (ಋ. ಸಂ. ೩-೩೧-೧೦),** ಅಯಾಮಿ ಘೋಷ ಇಂದ್ರ (ಋ. ಸಂ. ೭-೨೩-೨) ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲೂ, ಮತ್ತು,

ತಾ ನಾ ಏತಾಃ ಸರ್ವಾ ಋಚಃ ಸರ್ವೇ ವೇದಾಃ ಸರ್ವೇ ಘೋಷಾ ಏಕ್ಯವ ವ್ಯಾಹೃತಿಃ |

(ಐ. ಅ. ೧-೨-೨)

ಮಯಿ ಸ್ತೋಭೋ, ಮಯಿ ಸ್ತೋಮೋ, ಮಯಿ ಸ್ಲೋಕೋ ಮಯಿ ಘೋಷೋ

ಮಯಿ ಯತಃ |

(ಐ. ಅ. ೫-೧-೫)

ಯೇನೇದಮನ್ನಂ ಪಚ್ಯತೇ ಯದಿದಮದ್ಯತೇ ತಸ್ಯೈಷ ಘೋಷೋ ಭವತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೮-೧೦-೧)

ಸರ್ವೇ ಸ್ವರಾ ಘೋಷವಂತೋ ಬಲವಂತೋ ವಕ್ತವ್ಯಾಃ |

(ಛಾ. ಉ. ೨-೨೨-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ ಶಬ್ದವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಶಬ್ದವೆಂದರ್ಥ.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ಕಳುಹು:—ಕಕುಪ್ ಶಬ್ದ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಹಕಾರಾದೇಶ ಬಂದಿದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹವಚನಾಂತರೂಪ.

ಹಿತಂಗರೂಪ:—ಬಹುವ್ರೀಹ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಮ್ಯಾ:—ಗಮಲ್ಪ ಗತೌ. ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಲಿಪಿಗೆ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೀಪಯಂತೆ—ಓಪ್ಯಾಯಾ ವೃದ್ಧೌ. ಧಾತು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಪೀ ಭಾವ. ಚ್ಲಿಗೆ ಜಜಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯೆಮಾರ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಿನಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ (ಓ) ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆನುಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಘೋಷ್ಯೇ:—ಘಿಸಿರ್ ವಿಶಬ್ದನೇ. ಧಾತು. ಘೞ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತೆ ಲಘೂಪದಸ್ಯೆ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ. ಇತ್ಯಾ ದಿವಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

! ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ !

ಪ್ರ ನಾಂ ಶರದ್ವಾನ್ವೃಷಭೋ ನ ನಿಷ್ಪಾಟ್ ಪೂರ್ವೀರಿಷತ್ಪ್ರತಿ ಮಧ್ವ ಇಷ್ಟನ್ |
 ಏವೈರನ್ಯಸ್ಯ ಪೀಪಯಂತ ವಾಚ್ಛೇರ್ವೇಷಂತೀರೂರ್ಧ್ವಾ ನದ್ಯೋ ನ ಆಗುಃ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ನಾಂ | ಶರತ್ವಾನ್ | ವೃಷಭಃ | ನ | ನಿಷ್ಪಾಟ್ | ಪೂರ್ವೀ | ಇಷಃ | ಚಿರತಿ | ಮಧ್ವಃ | ಇಷ್ಟನ್ |
 ಏವೈ | ಅನ್ಯಸ್ಯ | ಪೀಪಯಂತ | ವಾಚ್ಛೇ | ವೇಷಂತೀಃ | ಊರ್ಧ್ವಾಃ | ನದ್ಯಃ | ನಃ | ಅ | ಆಗುಃ |

! ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ !

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯುವಯೋರಸ್ಯತಮೋ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನಃ ಶರದ್ವಾನ್ವೃಷಭಾನಾನ್ ಮೇಘವೃಷ್ಣ ಪರ್ಣಾದೀನಾಂ ವಿಶರಣಾನಾನ್ | ಅಥವಾ ಬಹುಸಂವತ್ಸರಃ ಪೂರ್ವತನೋ ನಿತ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ವೃಷಭೋ

ನ | ವರ್ಷಿತ್ವೇಂದ್ರಃ | ಸ ಇವ ಶತ್ರುಣಾಂ ನಿಷ್ಪಾಣಿಃಸಾರಯುತಾ ಸನ್ ಪೂರ್ವೀರ್ಬಹ್ವೀಃ ಪುರಾತ-
ನೀರ್ವೇಷೋಽನ್ಯಾಽಪಿ ಸಸ್ಯಾದೀಸ್ಯುದ್ವಿತ್ಯ ಪ್ರ ಚರತಿ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಗಚ್ಛತಿ | ಮಧ್ಯಮಸ್ಯಾನಕೃಂದ್ರ
ಇತಿ ಪಕ್ಷೇ ಶರದ್ವಾ ಇಂದ್ರತಾ ಲವಾನ್ | ತಸ್ಮಿನ್ನೈತೌ ಹಿ ಚಂದ್ರಃ ಸಂನದ್ಯೋ ಭವತಿ | ತೇನ ಚ
ತ್ಯುಗುಲ್ಮಾಪಧ್ಯಾದಿನಿ ವರ್ಧಂತೇ | ಸ ಕಿಮಿರ್ಥಮೇವಂ ಕರೋತಿತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಮಧ್ಯ ಇಷ್ಟನ್
ಮಧುನೋ ಮಧುಸದ್ಯತಸ್ಯ ಹವಿಷಃ || ಕರ್ಮಣಿ ಪಷ್ಕೀ || ಹವಿರಿಚ್ಯನ್ | ತದರ್ಥಮೇವಂ ಕರೋತಿ |
ತಥಾನ್ಯಸ್ಯೋತ್ತಮಾದಿತ್ಯಸ್ಯೈವ್ಯಃ ಕಾನ್ಯುರ್ಗಮನೈರ್ವಾ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೈಃ ನೀಪಯಂತ | ಆಪ್ಯಾಯ-
ಯಂತಿ ಹವಿರ್ಭಿಯುಜಮಾನಾಃ | ತುಷ್ಪೇನ ತೇನ ಪ್ರೇರಿತಾ ವೇಷಂತೀರ್ವ್ಯಾಪಯಂತೀರೂರ್ಧ್ವಾ
ಉನ್ನತಾ ಉತ್ತೀರಾ ನದ್ಯೋ ನ ನದನತೀಲಾ ಯಥಾ ನೋಽಸ್ಯದರ್ಥಮಾಗುಃ ಅಗಚ್ಛಂತಿ ||

|| ಶ್ರುತಿಪರ್ವ ||

(ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ—ನಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ |) ಶರದ್ವಾನ್—ಮೇಘ, ವೃಕ್ಷ, ಪರ್ಣಾದಿಗಳನ್ನು
ಚದುರಿಸುವವನೂ, ಅಥವಾ ಶರತ್ಕಾಲವಿಶಿಷ್ಟನೂ | ವ್ಯಷಭಃ ನೆ—ಕಾಮವರ್ಷಕನಾದ ಇಂದ್ರನಂತೆ | ನಿಷ್ಪಾಟ್—
ಶತ್ರುನಿರಸನಮಾಡುವವನೂ | ವಾಂ—ನಿಮ್ನಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೂ ಆದ ಚಂದ್ರನು) ಪೂರ್ವೀಃ—ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ
ಅಥವಾ ಪುರಾತನವಾದ | ಇಷಃ—ಸಸ್ಯರೂಪವಾದ ಅನ್ನಗಳನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ಮಧ್ಯಃ—ಮಧುಸದ್ಯತವಾದ
ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ಇಷ್ಟನ್—ಇಚ್ಛಿಸುವವನಾಗಿ | ಪ್ರ ಚರತಿ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ)
ಅನ್ಯಸ್ಯ—ಉತ್ತಮಲೋಕದ ಆದಿತ್ಯನ | ಏವ್ಯಃ—ಇಚ್ಛೆಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಗಮನಗಳಿಂದ (ಅವುಗಳ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ) |
ವಾಚ್ಯಃ ನೀಪಯಂತ—ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ (ಅವನನ್ನು) ತೃಪ್ತಿಸುಡಿಸುತ್ತಾರೆ (ತೃಪ್ತನಾದ ಅವನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ) |
ವೇಷಂತೀಃ—ವ್ಯಾಪಕಗಳಾದ (ಸತ್ಪಲಗಳು) | ಊರ್ಧ್ವಾಃ—ದಡವನ್ನು ಮೀರಿ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ | ನದ್ಯಃ (ನೆ)—
ನದಿಗಳಂತೆ | ನಃ—ನಮಗೋಸ್ಕರ | ಆ ಗುಃ—ಬರುತ್ತವೆ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ಮೇಘಾದಿಗಳನ್ನು ಚದುರಿಸುವವನೂ (ಶರತ್ಕಾಲದೇನನೂ), ಇಂದ್ರನಂತೆ ಶತ್ರು
ನಿರಸನಮಾಡುವವನೂ, ನಿಮ್ನಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೂ ಆದ ಮಧ್ಯಮಲೋಕದ ಚಂದ್ರನು ಹವಿರಾಡ್ಯಪೇಕ್ಷಿಯಾಗಿ,
ಪ್ರಭೂತಾನ್ನವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ, ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳು ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ
ತೃಪ್ತಿಸುಡಿಸುವುದರಿಂದ ಅವನಿಂದ ನದಿಯ ನೀರು ದಡವನ್ನು ಮೀರಿ ಹರಿಯುವಂತೆ ಸತ್ಪಲಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆ.

English Translation

(One of you), the disperser (of the clouds), like Indra, the annihilator
(of his foes), desirous of the oblation, proceeds, (bestowing) abundant food.
(Devout worshippers) cherish with (sacrificial) viands, (the faculties) of the
other, for the sake of favours, which flow upon us like swelling rivers.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಗೆ ತರದ್ವಾನ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಈ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ತರದ್ವಾನ್ ತರಣವಾನ್ ಮೇಘವೃಕ್ಷಪರ್ಣಾ ದೀನಾಂ ವಿತರಣವಾನ್ ಎಂದರೆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವೃಕ್ಷ ಮತ್ತು ಪರ್ಣಾದಿಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣಮಾಡಿ ಚದುರಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಈ ರೀತಿ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ತರಚ್ಛ್ರೃತಾ ಅಸ್ಯಾಮೋಷಧಯೋ ಭವಂತಿ | ಶೀರ್ಣಾ ಆಪ ಇತಿ ವಾ |

(ನಿ. ೪-೨೫)

ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಓಷಧಿಗಳು ಪಕ್ವವಾಗುವುವು ಅಥವಾ ನದೀಪ್ರವಾಹಗಳು ಇಳಿದಿರುವುವು ಆದುದರಿಂದ ತರತ್ಕಾಲವೆಂದು ಹೆಸರು. ಚಂದ್ರನು ಈ ಎರಡು ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಪ್ರೇರಕನಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ತರದ್ವಾನ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರರೂಪನಾದ ದೇವತೆಯ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಥವಾ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಂತೆ ಬಹುಸಂವತ್ಸರಃ ಪೂರ್ವತನೋ ನಿತ್ಯಃ | ಅನೇಕ ಸಂವತ್ಸರಗಳುಳ್ಳವನು ಎಂದರೆ, ನಿತ್ಯನಾಗಿರುವವನು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಚುಕ್ನಂಹಿತಾನಾಕೃಗಳನ್ನೇ ಆಧಾರವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ —

ತಚ್ಚೈಶ್ವುದೇವಹಿತಂ ಶುಕ್ರಮುಚ್ಚೈರತ್ |

ಪಶ್ಯೇಮು ತರದಃ ಶತಂ ಜೀವೇಮು ತರದಃ ಶತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೬೬-೧೬)

ದೀರ್ಘಾಯುರಸ್ಯಾ ಯಃ ಪತಿರ್ಜೀವಾತಿ ತರದಃ ಶತಂ |

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೮೫-೩೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಚುಕ್ನುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ತರದ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಶರದಾತ್ಮಕವಾದ ವತ್ಸರವೆಂದರ್ಥ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಚುಕ್ನು ನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಬಹುಸಂವತ್ಸರರೂಪವಾದ ಕಾಲವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಎಂದರೆ, ನಿತ್ಯನು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು

ನಿಷ್ಪಾಟ್—(ಶತ್ರುಣಾಂ ನಿಸಾರಯತಾ) ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸದೆಬಡಿದು ಓಡಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಸಹ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ,

ಅಥೀ ೩ ದಮೇಕಮೇಕೋ ಅಸ್ಮಿ ನಿಷ್ಪಾಲಭೇ ದ್ವಾ ಕಿಮು ಕ್ರಯಃ ಕರಂತಿ |

ಖಲೇ ನ ಪರ್ಷಾನ್ ಪ್ರತಿ ಹಸ್ತಿ ಭೂರಿ ಕಿಂ ಮಾ ನಿಂದಂತಿ ಶತ್ರುವೋಽನಿದ್ರಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೮-೭)

ಎಂಬ ಚುಕ್ನುನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ನಿಷ್ಪಹಮಾಣಃ ಶತ್ರುನಭಿಭವಾಮಿ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಮರ್ಧನಮಾಡುತ್ತಾ ಅವ ರನ್ನು ಸೋಲಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂಬರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಚುಕ್ನುನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಶತ್ರುನಿರಸನ ಮಾಡ ತಕ್ಕವನೆಂದರ್ಥ.

ಬವ್ಯೇ—ಕಾವ್ಯುರಯನ್ವೇರವನ್ವೇರ್ವಾ, (ನಿ. ೧೨-೨೧) ಸ್ವತಂತ್ರವಾದುದೂ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದುದೂ ಆದ ಸಂಚಾರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಈ ಪದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚಾರ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರೂ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಿತ್ರಭೂತರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯರೂಪನಾದ (ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ) ದೇವತೆಯ ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಪೀಶಯಂತೆ—ಪ್ಲೈ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸು ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸು ಎಂಬೆರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಕೊಡುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗೊಳಿಸಿ ವಿನಯ ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಇದರ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ವೇಷಂತೀ—ವ್ಯಾಪ್ತಾರ್ಥಕವಾದ ವಿಷ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಈ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವೆಡೆಗಳೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಎರಡರ್ಥವು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ.

ಅವ ಸ್ತ ಯಸ್ಯ ವೇಷಣೇ ಸ್ವೇದಂ ಪಥಿಷು ಜುಹ್ವತಿ |

ಅಭೀಮವ ಸ್ಯಜೇನ್ಯಂ ಭೂಮಾ ಪೃಷ್ಠೇವ ರುರುಹುಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೫-೭-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಚೆಯಾರ್ಥ ಕರ್ಮ ಎಂದರೆ ಪೂಜಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳೆಂದರ್ಥವೂ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸು ಎಂಬರ್ಥವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ,

ನಿ ಯದ್ಯುವೇಥೇ ನಿಯುತಃ ಸುದಾನೂ ಉಪ ಸ್ವಧಾಭಿಃ ಸ್ಯಜಃ ಪುರಂಧಿಂ |

ಪ್ರೇಷದ್ವೇಷವ್ಯತೋ ನ ಸೂರಿರಾ ಮಹೇ ದದೇ ಸುವ್ರತೋ ನ ವಾಜಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೮೦-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಷ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು ಎಂಬರ್ಥವೂ, ಇಷ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದ್ದರೆ ಇಚ್ಛಿಸು ಎಂಬರ್ಥವೂ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿನಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು ಎಂಬುದೇ ಅರ್ಥ. ಸತ್ಪಲಗಳು ಯಜ್ಞಕರ್ತನಲ್ಲಿಗೆ ಪುಷ್ಕಲವಾಗಿ ಬಂದು ಸೇರುವುದು ಎಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶರದ್ವಾನ್—ಶರದಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತಿ ಇತಿ ಶರದ್ವಾನ್. ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ವಾದುಸಧಾಯಾಕ್ಶ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಷ್ವಾಪ್—ಷಡ ಮರ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಸದಃ (ಪ್ರಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ** (ಪ್ರಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. **ಸದೇಃ ಸಾಡಃ ಸಃ** (ಪ್ರಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ಸ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಧ್ವಃ—ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿವಾ ವಜನಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಗುಣಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷಸ್ತೀ ಬಂದಿದೆ.

ಇಷ್ಟನ್—ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ರಾಡ್ಯದಿ. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ವಾದೇಶ. ಕ್ರಾಡ್ಯಧ್ಯಃ ಶ್ನಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾ ವಿಕರಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಾತ್ಪಾತಿ ದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ನಾ ಧ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪಕಾರ ನಿಮಿತ್ತವಿರುವುದರಿಂದ ರಷಾಭ್ಯಾಂ ಣೋನಃ ಸಮಾನಪದೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಿವ್ಯಃ—ಇಣ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಇಣ್ ಶೀಘ್ರಾಂ ವನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವೇಷಂತೀಃ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ವಾದೇಶ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣ ಸ್ವಾರಸ್ಯದಿಂದ ಸಿಪ್. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲೀ ಉಗಿತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೇಪ್. ನುಮಾಗಮ. ಸುಪಾಂ ಸುಲೂಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘ

ಆಗುಃ—ಇಣ್ ಗತೌ. ಧಾತು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲುಬ್ ಇಣೋ ಗಾ ಲುಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗಾದೇಶ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಪ್ ಬಂದಾಗ ಗಾತಿಸ್ವಾಘುಪಾ—(ಪಾ. ಸೂ ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಆತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿಗೆ, ಜುಸಾದೇಶ. ಪರರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

! ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ !

ಅಸರ್ಜಿ ನಾಂ ಸ್ಥವಿರಾ ವೇಧಸಾ ಗೀರ್ಬಾಳ್ಲೇ ಅಶ್ವಿನಾ ತ್ರೇಧಾ ಕ್ಷರಂತೀ |

ಉಪಸ್ತುತಾನವತಂ ನಾಧಮಾನಂ ಯಾಮನ್ಯ ಯಾಮಣ್ಣುಣುತಂ ಹವಂ ಮೇ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಸರ್ಜಿ | ನಾಂ | ಸ್ಥವಿರಾ | ವೇಧಸಾ | ಗೀಃ | ಬಾಳ್ಲೇ | ಅಶ್ವಿನಾ | ತ್ರೇಧಾ | ಕ್ಷರಂತೀ |

ಉಪಸ್ತುತಾ | ಅವತಂ | ನಾಧಮಾನಂ | ಯಾಮನ್ | ಅಯಾಮನ್ | ಕ್ಷಣುತಂ | ಹವಂ | ಮೇ || ೬ ||

! ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ !

ಹೇ ವೇಧಸಾ ವಿಧಾತಾರಾವಶ್ವಿನೌ ನಾಂ ಯುವಯೋರ್ಬಾಳ್ಲೇ ದ್ಯುಧೇ ಸ್ವಯೇ ನಿಮಿತ್ತ-
ಭೂತೇ ಸತಿ ಗೀಃ ಸ್ತುತಿರೂಪಾ ವಾಗಸರ್ಜಿ | ಸ್ಯಜ್ಯತೇ | ಕೀದ್ಯುತೀ ಸಾ | ಸ್ಥವಿರಾತ್ಯಂತಂ ಸ್ಥಿರಾ ನಿತ್ಯಾ

ವೇದಮಯಾ ತ್ರೇಧಾ ಮಂತ್ರಾದಿಭೇದೇನ ತ್ರಿಪ್ರಕಾರಾ ಹ್ವರಂತೀ ಯಾಮಾಂ ಗಚ್ಛಂತೀ | ಈದ್ಯಂತೀ ಸ್ತುತಿಃ ಕೃತೇತೈರ್ಭಃ | ತಥೋಪಸ್ತುತೌ ಸಂತೌ ನಾಧಮಾನಮಭಿಮತಫಲಂ ಯಾಚಮಾನಮವತಂ | ರಹ್ವತಂ ತರ್ಪಯತಂ ನಾ | ಕಿಂಚಿ ಯಾಮನ್ನಮನೇದ್ರಯಾಮನ್ನಗಮನೇ ಚಿ ಹವಮಾಹ್ವಾನಂ ಕೃಣುತಂ ||

! ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ |

ಹೇ ವೇಧಸಾ—ವಿಧಾತ್ಯ (ಸೃಷ್ಟ್ಯ) ಗಳಾದ | ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ಜಾಲ್ಹೇ—ಸ್ಥಿರವಾದ (ದೃಢವಾದ) ಅನುಗ್ರಹದ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ | ಸ್ಥವಿರಾ - ಅತ್ಯಂತಸ್ಥಿರವೂ (ನಿತ್ಯವೂ ಅಥವಾ ವೇದಮಯವೂ) | ತ್ರೇಧಾ—ಮಾತ್ರಾದಿ ಭೇದದಿಂದ ತ್ರಿವಿಧವೂ | ಹ್ವರಂತೀ—ನಿಮ್ಮನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಗಮಿಸುವುದೂ ಆದ | ಗೀಃ—ಸ್ತುತಿಯು | ಅಸರ್ಚಿ—(ನಮ್ಮಿಂದ) ಸೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ | ಉಪಸ್ತುತೌ—(ಹಾಗೆ) ಸ್ತುತರಾದವರಾಗಿ | ನಾಧಮಾನಂ ಅಭಿಮತಫಲವನ್ನು ಯಾಚಿಸುತ್ತಿರುವನನ್ನನ್ನು | ಅವತಂ—ರಕ್ಷಿಸಿ ಅಥವಾ (ಫಲದಾನದಿಂದ) ತೃಪ್ತಿಸಡಿ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಯಾಮನ್—ಗಮನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ | ಅಯಾಮನ್—ಸಂಚರಿಸದೇ ಇರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ | ಮೇ—ನನ್ನ | ಹವಂ—ಸ್ತುತಿಪೂರ್ವಕ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು | ಕೃಣುತಂ—ಕೇಳಿ

! ಭಾವಾರ್ಥ |

ಎಲೈ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃಗಳಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ವೇದಮಯವೂ, ಮಂತ್ರಾದಿರೂಪವಾಗಿ ತ್ರಿವಿಧವೂ, ನಿಮ್ಮನ್ನೇ ಸೇರುವುದೂ, ದೃಢವಾದ (ಸ್ಥಿರವಾದ) ನಿಮ್ಮನುಗ್ರಹದ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಆದ ಈ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ತೃಪ್ತರಾಗಿ, ಯಾಚಕನಾದ ನನಗೆ ಅಭಿಮತದಾನವನ್ನಾಡಿ, ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಮಾಡಿ; ಮತ್ತು ಸಂಚಾರ ವಿಶ್ರಾಂತಿಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಪೂರ್ವಕ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ.

English Translation.

Ashwins, creators, the perpetual threefold hymn, addressed to you, has been uttered, (to secure) your steady (favour): thus glorified, protect him who solicits (your bounty), and, whether moving or resting, hear his invocation.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು |

ವೇಧಸಾ—ವಿಧಾತಾರ್ ಅಶ್ವಿನೌ ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ವೇಧಸ್ ಶಬ್ದವು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೧೯). ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಈ ಪದವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಒಂದೊಂದು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಾದಕನು ಎಂಬರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಫಲಕ್ಕೆ ಉತ್ಪಾದಕನು ಎಂದಾಗಬಹುದೇ ಹೊರತು ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಪರವಾಗಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಇರುವಂತೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ,

ಯಃ ಪೂರ್ವಾಯ ವೇಧಸೇ ನುನೀಯಸೇ ಸುಮಜ್ಞಾನಯೇ ವಿಷ್ವವೇ ದವಾಶತಿ |
ಯೋ ಜಾತಮಸ್ಯ ಮಹತೋ ಮಹಿ ಬ್ರವತ್ಸೇದು ಶ್ರವೋಭಿಯುರ್ಜ್ಯಂ ಚಿದಭ್ಯಸತ್ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೫೬-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವೇಧಸೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿವಿಧ ಜಗತ್ಕರ್ತೃಗಳೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿರುವಾಗಲೂ ಸಹ ವಿಧಾ-
ತಾರೌ ಅತ್ತಿನೌ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಏನು ಸಂಬಂಧವುಂಟು ಎಂದರೆ
ಅದಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಅವರಿಗೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಸಂಬಂಧವುಂಟೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.
ಹೇಗೆಂದರೆ,

... .. ಏತದ್ವೈ ಪ್ರಜಾಪತಿರೇತಸ್ತಿನಾ ತ್ವನಃ ಪ್ರತಿಹಿತೇಽಕಾಮಯತ ಪ್ರಜಾಃ ಸೃಜೇಯ
ಪ್ರಜಾಯೇತಿ ಸ ಋತುಭಿರದ್ವಿಃ ಪ್ರಾಣೈಃ ಸಂವತ್ಸರೇಜಾಶ್ಚಿ ಭ್ಯಾಗ್ಂಸಯುಗ್ ಭೂತ್ಯೈಶಾಃ
ಪ್ರಜಾಃ ಪ್ರಾಜನಯಿತ್ರೈಃವೈತದ್ಯಜಮಾನ ಏತಾಭಿದೇವತಾಭಿಃ ಸಯುಗ್ನೂತ್ಯೈಶಾಃ
ಪ್ರಜಾಃ ಪ್ರಜನಯತಿ | ಅಗ್ನಿವೈಶ್ವಾನ್ನರಃ ಸಂವತ್ಸರೇಣ ವೈ ಸಯುಗ್ನೂತ್ಯಾ
ಪ್ರಾಜನಯದತ್ತಿನಾಧ್ವರೂಢ್ಯಾ ಸಾದಯತಾಮಿಹ ತ್ವೇತ್ಸತ್ತಿಭ್ಯಾಂ ವೈ ಸಯುಗ್ನೂತ್ಯಾ ಪ್ರಾಜ-
ನಯತ್ ||

(ಶ ಬ್ರಾ ೮-೨-೨-೨ ರಿಂದ ೮)

ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಬೇಕೆಂದಿಷ್ಟವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಮುತುಗಳೊಂದಿಗೂ, ಪ್ರಾಣಗಳೊಂದಿಗೂ, ಸಂವತ್ಸರ
ದೊಂದಿಗೂ ಮತ್ತು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೊಂದಿಗೂ ಸಂಯುಕ್ತನಾಗಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನು ಎಂದಿದೆ. ಈ ರೀತಿ
ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಇವರಿಗೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ವೇಧಸಾ
ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಧಾತಾರೌ ಎಂದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತರಾದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಬಾಲ್ಹೀ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ದೃಢ, ಸ್ಥಿರ ಎಂಬರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ ವ್ರಾಧತೋ ನತುಮೋ ದಂಸುಜೂತಃ ಶರ್ಧಸ್ತರೋ ನರಾಂ ಗೂರ್ತಶ್ರವಾಃ |
ವಿಸ್ತೃಷ್ಠಾರಾತಿರಾತಿ ಬಾಲ್ಹಸ್ತತ್ಯಾ ವಿಶ್ವಾಸು ಪೈತ್ಸು ಸದಮಿಚ್ಛೂರಃ ||

(ಮು ಸಂ ೧-೧೨೨೧೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೃಢವಾದ ಅಥವಾ ಸ್ಥಿರವಾದ ಎಂಬರ್ಥವಾಗಿರುವಂತೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸ್ಥಿರವಾದ ಸ್ತುತಿ
ವಾಕ್ಯವೆಂದರ್ಥ.

ತೈಧಾ ಗೀಃ ಎನ್ನುವಾಗ ಮಂತ್ರಾದಿ ಭೇದೇನ ತ್ರಿಪ್ರಕಾರಾ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಸ್ಥವಿರಾ ಎಂಬ
ವಿಶೇಷಣವೂ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಋಕ್, ಯಜುಸ್ ಮತ್ತು ಸಾಮ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಬಹುದು, ಅಥವಾ ಶಸ್ತ್ರ,
ಸ್ತೋಮ, ಸ್ತೋತ್ರ ವಿಶೇಷಣವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಆತ್ಮಂತಂ ಸ್ಥಿರಾ ನಿತ್ಯಾ
ವೇದಮಯೀ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಋಕ್, ಯಜುಸ್ ಮತ್ತು ಸಾಮ

ಎಂಬ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನೇ ನಿರ್ದೇಶಿಸಬಹುದು ಮತ್ತು ಉದ್ದೀಘ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಉಪನಿಪತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುವಾಗಲೂ ಸಹ

“ವಾಗ್ನೀರ್ವಾಚೋ ಹ ಗಿರ ಇತ್ಯಾಚ್ಛತೇ (ಛಾ ೧-೩-೬) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಈ ವಿಭಾಗವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಶಸ್ತ್ರಾದಿ ವಿಭಾಗತ್ರಯವನ್ನೂ, ಋಗಾದಿ ಮಂತ್ರತ್ರಯದ ವಿಭಾಗವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಶಸ್ತ್ರಾದಿ ವಿಭಾಗತ್ರಯವನ್ನೂ, ಋಗಾದಿ ಮಂತ್ರತ್ರಯದ ವಿಭಾಗವನ್ನೂ ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಾಮನ್, ಅಯಾಮನ್, ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಗಮನೇ, ಅಗಮನೇ ಚೆ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಯಾಮನ್ ಎಂಬ ಪದವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಒಂದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲೂ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ “ಯಾಂತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ದೇವತಾ ದ್ವಿಜಾತಯಕ್ಲ ಇತಿ ಯಾಮೋ ಯಜ್ಞಃ | ದೇವತೆಗಳೂ, ದ್ವಿಜಾತಿಮಾನವರೂ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದು ಸೇರುತ್ತಾರಾದ್ದರಿಂದ ಯಾಮು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞವೆಂದರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಯಾ—ಪ್ರಾಪ್ತನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೂ ಛಾಪ್ಯಕಾರರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಅರ್ಥಭೇದವಿರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಅಜೋಹವಿನೋಸ್ತಾ ಕ್ರಾ ವಾಂ ಮಹೇ ಯಾಮಸ್ತುರುಭುಜಾ ಪುರಂಧಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಯಾಮನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಯಾತಿ ಗಚ್ಛೇತಿ ಯಾಮು ಸ್ತೋತ್ರಂ ಎಂದೂ, ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಯಾಂತಿ ಯೋದ್ಯಾರೋ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸ ಯಾಮಃ ಸಂಗ್ರಾಮ ಇಹಾಭಿಪ್ರೇತಃ | ಇಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದೂ ಮತ್ತು,

ಇಂದ್ರಂ ನಮಸ್ಯನ್ನಪಮೇಭಿರರ್ಕೈರ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಭ್ಯೋ ಹವ್ಯೋ ಅಸ್ತಿ ಯಾಮನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೩-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಯಾಮನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಸಂಗ್ರಾಮವೆಂದೂ, ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಯಜ್ಞವೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಯಾಮನ್; ಅಯಾಮನ್ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಗಮನಾ ಗಮನವೆಂಬರ್ಥವಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಕಾಲ ಅಥವಾ ಅಯಜ್ಞಕಾಲವೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಯುದ್ಧಕಾಲ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧವಿಲ್ಲದಿರುವ ಕಾಲ ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿ ಎಂದರ್ಥವು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸರ್ಜಿ—ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗೇ ಧಾತು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಚಿಣ್ ಛಾಂದಸಕರ್ಮಣೋಽ (ಋ. ಸಂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚಿಣಾದೇಶ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಚಿಣೋ ಲುಕ್ (ಋ. ಸಂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದ ತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವನಿರಾ—ಷ್ಯಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ. ಧಾತು. ಅಚರಶಿಶಿರ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿರಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂಕವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅಪಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್.

ವೇಧಸಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಅಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ರೇಧಾ—ಬಿಧಾಚ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ರಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಿಧಾಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಚಿತ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷರಂತೀ—ಕ್ಷರ ಸಂಚಲನೇ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಉಗಿತತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಐಶ್ವೇ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಉಪಸುತೌ—ಪ್ಪುಷ್ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ರೀನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರೀನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಾದಾಚಿ ನಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಉಪ) ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಧಮಾನಮ್—ನಾಧ್ಯ ಯಾಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅನೇಮುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮು. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಯಾಮನ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಮನಿನಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಲುಕ್. ಅಯಾಮನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಲುಕ್ ಬಂದಿದೆ. ನಚ್ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ವಿಶೇಷ.

ತೃಣುತಮ್—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಪಂತ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

[ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ]

ಉತ ಸ್ಯಾ ನಾಂ ರುಶತೋ ವಪ್ಸೋ ಗೀಸ್ತ್ರ ಬರ್ಹಿಷಿ ಸದಸಿ ಪಿನ್ವತೇ ನ್ಯಾನ್ |

ವೃಷಾ ನಾಂ ಮೇಘೋ ವೃಷಣಾ ಪೀಪಾಯ ಗೋರ್ನ ಸೇಕೇ ಮನುಷೋ ದಶಸ್ಯನ್ || ೮ ||

|| ಪದವಾಃ ||

ಉತ | ಸ್ಯಾ | ವಾಂ | ರುಶತಃ | ವಶ್ವಸಃ | ಗೀಃ | ತ್ರಿಬರ್ಹಸಿ | ಸದಸಿ | ಪಿನ್ವತೇ | ನ್ಸನ್ ||

ವೃಷಾ | ವಾಂ | ಮೇಘಃ | ವೃಷಣಾ | ಪೀಶಾಯ | ಗೋಃ | ನ | ಸೇಕೇ | ಮನುಷಃ | ದಶಸ್ಯನ್ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅತ್ತಿನೌ ವಾಂ ಯುವಯೋ ರುಶತೋ ದೀಪ್ತಸ್ಯ ವಶ್ವಸೋ ರೂಪಸ್ಯೈವ ವಪುಷೋ ವಾ ಪ್ಯಾಪಯಿತ್ರೀ ಗೀಃ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ ತ್ರಿಬರ್ಹಸಿ ತ್ರಿಧಾತ್ವಾಪ್ತೀರ್ಣಬರ್ಹಸ್ಯೇ ಸದಸಿ ಯಾಗಸದನೇ ನ್ಸನ್ ಕರ್ಮನೇತ್ಯನಸ್ಯಾನ್ವಿನ್ವತೇ | ಆಸ್ಯಾಯಯತಿ ಆಸ್ಯಾಯಯತು ವೋಚಿತಪ್ರದಾನಾದಿನಾ | ಕೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಉಚ್ಯತೇ | ಹೇ ವೃಷಣಾ ವರ್ಷಿತಾರ್ ಕಾಮಾಣಾಂ ವಾಂ ಯುವಯೋಃ ಸ್ವಭೂತೋ ಮೇಘಃ ಸೇಕ್ತಾ ಜಲದಃ ಪ್ರದಾನವಿಶೇಷೋ ವಾ ವೃಷಾ ವರ್ಷಕಃ ಸನ್ ಮನುಷೋ ಮನುಷ್ಯಾನ್ ಪ್ರತಿ ದಶಸ್ಯನ್ ಪ್ರಯಚ್ಛನ್ ಪೀಶಾಯ | ಆಸ್ಯಾಯಯತಿ | ಆಸ್ಯಾಯನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಗೋರ್ನಸೇಕ ಉದಕಸೇಕ ಇವ ಶಾಂತನಾತ್ಮೇಕ ಉದಕಸ್ಯೇವ | ತದ್ಯಥಾಸ್ಯಾಯಯತಿ ತದ್ಯದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ನೇತಿ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥೇ | ಗೋರುದಕಸ್ಯ ಸೇಕೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಪೀಶಾಯೇತಿ ಸಂಬಂಧಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಅತ್ತಿನೌ—ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ರುಶತಃ—ದೀಪ್ತವಾದ | ವಶ್ವಸಃ—ರೂಪದ (ದೇಹದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ) | ಗೀಃ—ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಾತು | ತ್ರಿಬರ್ಹಸಿ—ಮೂರು ಪದರ ಅಪ್ತೀರ್ಣವಾದ ಬರ್ಹಸ್ಸುಳ್ಳ | ಸದಸಿ—ಯಾಗಸದನದಲ್ಲಿ | ನ್ಸನ್—ಕರ್ಮನೇತ್ಯಗಳಾದ ನಮ್ಮನ್ನು | ಪಿನ್ವತೇ—ಉಚಿತದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಗೋಳಿಸುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲಿ | ಉತ—ಮತ್ತು | ಹೇ ವೃಷಣಾ—ಕಾಮವರ್ಷಕರಾದ ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೆ ಸ್ವಭೂತವೂ | ವೃಷಾ—ವರ್ಷಕವೂ ಆದ | ಮೇಘಃ—ಮೇಘವು | ಮನುಷಃ—ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ದಶಸ್ಯನ್—ವೃಷ್ಟಿ ಪ್ರದಾನಮಾಡುತ್ತಾ | ಗೋಃ ಸೇಕೇ ನ—ಉದಕಸೇಚನದಿಂದ ಸಂತೋಷವುಂಟಾಗುವಂತೆ | [ಅಥವಾ ಗೋಃ ಸೇಕೇ—ಉದಕಸೇಚನವು ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿರಲು | ನ—ಈಗ | ಮನುಷಃ—ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ದೇಶಿಸಿ | ದಶಸ್ಯನ್—ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಮಾಡುತ್ತಾ | ಪೀಶಾಯ—ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

|| ಛಾಂದೋ ||

ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ದೀಪ್ತವಾದ ನಿಮ್ಮ ದೇಹವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ನಮ್ಮ ಈ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಾತು ತ್ರಿವಿಧವಾಗಿ ಅಪ್ತೀರ್ಣವಾದ ಬರ್ಹರ್ಯುಕ್ತವಾದ ಈ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಯಾಗಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ನಮಗೆ ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಕಾಮವರ್ಷಕರಾದ ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ವೃಷ್ಟಿಕಾರಣವಾದ ಮತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಸ್ವಕೇಯವಾದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಉದಕವು ಅವಶ್ಯಕವಾದಾಗ ಮಳೆಗರೆದು ಅವರನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

English Translation.

May the praise of your resplendent forms, (uttered) in the hall of sacrifice, thrice strewn with sacred grass, bring prosperity to the conductors (of the sacrifice). Showerers (of benefits), may the raining-cloud, proceeding to man, nourish him like a sprinkling of water.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ರುಶತಃ, ವಶ್ವಸಃ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಸಹ ಗೀಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಗಳಾಗಿವೆ. ಮತ್ತು ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಿನ ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ

ರುಶತಃ—ರುಶದಿತಿ ವರ್ಣನಾಮ | ರೋಚತೇರ್ಜ್ಜಲತಿಕರ್ಮಣಃ | (ಐ. ೨-೨೦) ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ರುಚ್ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ರುಶತ್ ಎಂದರೆ ಶುಭ್ರವರ್ಣವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುತ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಶ್ವಸಃ—ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು ಬಹಳ ಅಪರೂಪ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಲಾ ಇದೊಂದೇಕಡೆಯಲ್ಲಿದೆಯೆಂದರೂ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸುಂದರರೂಪವುಳ್ಳ ದೇಹವೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಅಂದರೆ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೀತಿ ಸುಂದರವಾದ ದೇಹವು ತನ್ನ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆಯೋ, ಅದರಂತೆಯೇ ಸ್ತುತಿಯೂ ಸಹ ತನ್ನ ಸುಂದರವಾದ ರಚನಾಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದರ್ಥ.

ತ್ರಿಬಿಂಹಿಷಿ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ತ್ರಿಧಾ ತ್ರಾಸ್ತ್ರೀಣಿಬಿಂಹಿಷ್ಯೇ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ತ್ರಿಧಾತುವೆಂದ ರೇನು? ಇಲ್ಲಿ ಆ ಅರ್ಥ ಬರಲು ಕಾರಣವೇನು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೩-೧ ನೇ ಋಕ್ಯಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ನಾಂ ವೃಷಾ ನೇಘಃ ದಶಸ್ಯೇನ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವೃಷ್ಟಿವರ್ಷಣಕ್ಕೂ, ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೂ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಧಾವನನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಂತೆಯೇ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ ಅದರೆ ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಿಶೇಷಣಪದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಆ ನ ಊರ್ವಂ ವದತಮತ್ತಿನಾ ಯುವಂ ಮಧುಮತ್ಯಾ ನಃ ಕಶಯಾ ಮಿಮಿಕ್ಷತಂ |

ಪ್ರಾಯುಸ್ತಾರಿಷ್ಟಂ ನಿ ರಪಾಂಸಿ ಮೃಕ್ಷತಂ ಸೇಧತಂ ದ್ವೇಷೋ ಭವತಂ ಸ ಚಾಭುವಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೭-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ “ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರಿಂದ ಮಧುರವಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಶಿಯಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ಚೈತನ್ಯಯುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿದೆ.” ಇದರಂತೆಯೇ,

ಸವಾನೇ ಅಹನ್ ತ್ರಿರವದ್ಯಗೋಹನಾ ತ್ರಿರದ್ಯ ಯಜ್ಞಂ ಮಧುನಾ ಮಿಮಿಕ್ಷತಂ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೩೪-೩)

ತ್ರಿಷಧಸ್ಥೇ ಬರ್ಹಿಷಿ ವಿಶ್ವನೇದಸಾ ಮಧ್ವಾ ಯಜ್ಞಂ ಮಿಮಿಕ್ಷತಂ ||

(ಋ ಸಂ. ೧-೪೭-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಮಧುರಸದಿಂದ ತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿಯೂ ಸೂಚಿಸಿದ್ದರೂ ಸಹ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಮಧುಮತಿ, ಮಾದ್ವೀ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನು ಸಹ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವ್ಯಷ್ಟಿವರ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶೇಷವಾದ ತಾಪ್ತರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೨-೨ ನೇ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ (ಇದೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ) ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರುಶತೇ—ರುಶ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ತುದಾದಿ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿದ್ದೀಪ್ತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ವಾದೇಶ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ವೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ವವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಷ್ಟೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಪಿನ್ವತೇ—ಪಿವಿ ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಿತ್ಯೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಸಣಾ—ವ್ಯಸು ಸೇಚನೇ. ಧಾತು ಕನಿನ್ಯಯು ವ್ಯಷಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ವಾ ಸಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೀಸಾಯೆ—ಪಿಪ್ಪಾಯಾ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಛಂದಸಿಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್ ಲಿಡ್ಯಜೋಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಪೀ ಭಾವ. ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಣಲ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಆಯಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೇಕೇ—ಪಿಚಿಲ್ ಸ್ವರಣೇ. ಧಾತು. ಘೞ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಸಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಸಧ ಗುಣ. ಚೆಚೋಃ ಕುಘಿಣ್ಯತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುಪ್ಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಜಾತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಶಸ್ಯನ್—ದಶಸ್ ದಾನೇ. ಕಂಡ್ವಾದಿ ಧಾತು. ಕಂಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋಯೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್. ಯಗಂತದ ನೇಲೆ ಲಟಿಗೆ ಶತ್ವಾದೇಶ. ಯಕ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೮ ||

|| ಸಂಕಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯುವಾಂ ಪೂಷೇನಾತ್ಪಿನಾ ಪುರಂಧಿರಗ್ನಿಮುಷಾಂ ನ ಜರತೇ ಹವಿಷ್ಠಾನ್ |
ಹುವೇ ಯದ್ವಾಂ ವರಿವಸ್ಯಾ ಗೃಣಾನೋ ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಸದಸಾಃ ||

ಯುವಾಂ | ಪೂಷಾಽಇವ | ಅತ್ಪಿನಾ | ಪುರಂಧಿಃ | ಅಗ್ನಿಂ | ಉಷಾಂ | ನ | ಜರತೇ | ಹವಿಷ್ಠಾನ್ |
ಹುವೇ | ಯತ್ | ವಾಂ | ವರಿವಸ್ಯಾ | ಗೃಣಾನಃ | ವಿದ್ಯಾಮು | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅತ್ಪಿನೌ ಯುವಾಂ ಪುರಂಧಿರ್ಬಹುಪ್ರೇಚ್ಛಃ ಪೂಷೇವ ಪೋಷಕ ಇವ ಹವಿಷ್ಠಾನ್ ಹವಿ-
ಯುರ್ಕೋ ಜರತೇ | ಸ್ತೌತಿ | ಯದ್ವಾ | ಪುರಂಧಿರ್ಬಹೂನಾಂ ಧಾರಯಿತ್ರೀ ಪೂಷೇವ ಪೃಥಿವೀವ ||
ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥೇ ಪ್ರಥಮಾ || ತಾಂ ಯಥಾ ಸ್ತೌತಿ ತದ್ಭಕ್ತ್ | ಶಿಮವ | ಅಗ್ನಿಮುಷಾಂ ನ | ಅಗ್ನಿ ಮುಷಸಂ
ಚ ಯಥಾ ತಥಾ ಯುವಾಮುಸಿ | ಪ್ರಾತರನುನಾಕಾಶ್ಚಿನಶಸ್ತ್ರಯೋರಾಶ್ಚಿನಕ್ರತುವದಾಗ್ನೇಯೋಷಸ್ಯ-
ಯೋರಸಿ ಸದ್ಯವಾದಿತಿ ಭಾವಃ | ಕದೇತಿ ಆಹ | ಯದ್ಯದಾ ವರಿವಸ್ಯಾ ವರಿವಸ್ಯಯಾ ಪರಿಚೆಯ್ಯಯಾ
ಯುಕ್ತೋ ಗೃಣಾನಃ ಸ್ತೋತಾ ಸ್ತೌತಿ ತದಾ ಯಜಮಾನೋಽಸಿ ಜರತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿದ್ಯಾಮೇ-
ತ್ಯಾದಿ ಗತಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ವರಿವಸ್ಯಾ—ಪರಿಚಯ್ಯಯುಕ್ತವಾದ | ಗೃಣಾನಃ—ಸ್ತೋತ್ರವಾದ (ನಾನು) |
ಹುವೇ—(ಸ್ತುತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ) ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇನೆನೋ | (ತತ್—ಆಗ) | (ಹೇ) ಅತ್ಪಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆ
ಗಳೇ | ಪುರಂಧಿಃ—ಬಹುಪ್ರೇಚ್ಛನೂ | ಪೂಷಾ ಇವ—ಪೋಷಕನಂತೆ | ಹವಿಷ್ಠಾನ್—ಹವಿರಾದಿಯುಕ್ತನೂ
ಆದ ಯಜಮಾನನು | [ಅಥವಾ ಪುರಂಧಿಃ—ಬಹುಜನರಿಗೆ ಧಾತ್ರಿಯಾದ | ಪೂಷಾ ಇವ—ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ
ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೋ ಹಾಗೆ] | ಅಗ್ನಿಂ ಉಷಾಂ ನ—ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಉಷೋದೇವಿಯರನ್ನು (ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸು
ವಂತೆ) | ಜೀರತೇ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ | (ವಯಂ--ನಾವೂ) | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವೃಜನಂ—ಬಲವನ್ನೂ |
ಜೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮು—(ಸಿಮ್ಮನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಪಡೆಯೋಣ

|| ಛಾಂದೋಃ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತನಾಗಿ, ನಾನು ಸಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಪರಿಚರಿಸುತ್ತೇನೆ ; ಅದೇ ಕಾಲ
ದಲ್ಲಿ ಬಹುಪ್ರೇಚ್ಛನೂ, ಹವಿರಾದಿಯುಕ್ತನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನು ಬಹುಜನರಿಗೆ ಧಾತ್ರಿಯಾದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿ

ಸುವಂತೆ, ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ, ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಉಷೋದೇವಿಯರುಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ನಾವು ಆಹಾರ, ಬಲ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತಾಗಲಿ

English Translation.

The wise offerer of oblations, like Pushan, praises you, Ashwins, as (he would praise) Agni and Ushas, (at the season) at which I invoke you, praising with devotion that we may thence obtain food, strength, and long life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಸಾಯಣರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನೊಂದಲನೆಯದಾಗಿ, ಪುರಂಧಿಃ ಪೂಷಾ ಇವ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಹವಿಷ್ಯಂತನಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣಗಳಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪುರಂಧಿಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬಹುಪ್ರಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನೆಂದೂ ಪೂಷನೆಂದರೆ ಪೋಷಕನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಎಂದರೆ ಬಹುಪ್ರಚ್ಛನೂ, ಹವಿಷ್ಯಂತನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನು ಪೋಷಕನಂತೆ ನಿಮ್ಮ ವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನ ಹಿರಿಸುತ್ತಾ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಪುರಂಧಿಃ ಎಂಬುದು ಪೂಷಾ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾದರೆ, ಆಗ ಪುರಂಧಿಯೆಂದರೆ ಬಹುಧಾತ್ರಿಯೆಂದೂ, ಪೂಷಾ ಎಂದರೆ ಸರ್ವಪೋಷಕವಾದ ಪೃಥ್ವಿಯೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುರಂಧಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಭೂತ, ಪೌಷ್ಕಳ್ಯ ಮತ್ತು ಸಮೃದ್ಧ ಎಂಬರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ ಇದು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾದರೆ ನಾನಾ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಬಹುವಿಧವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಪುರಂಧಿಯೆಂಬ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ದೇವತೆಯೇ ಆಗಬಹುದು. ಈ ಪದದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಋ ಸಂ. ೧-೧೮೦-೬ ನೇ ಮುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು, ಪೂಷಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೂ ಸಹ ಪೋಷಕನೆಂದರ್ಥವಾಗಿ ಅದು ರಕ್ಷಿದ್ವಾರಾ ಜಗತ್ತನ್ನು ಪೋಷಿಸತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿ ಪರವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅದಿತ್ಯನ ಪಂವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅನ್ನಾದಿಗಳಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಪೋಷಿಸತಕ್ಕ ಪೃಥ್ವಿಯ ಪರವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರಬಹುದೆಂಬುದನ್ನೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಈ ಪದವು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನದಿಂದಲೇ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಪೂಷ ದೇವನ ಗುಣವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಪೂಷಾ—ಯದ್ರಿಕ್ತಿಯೋಷಂ ಪುಷ್ಯತಿ ತತ್ ಪೂಷಾ ಭವತಿ |

(ನಿ. ೧೨-೧೬)

ರತ್ನಗಳಿಂದ ಪೋಷಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ ಪೂಷಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನವಿದೆ ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ,

ಇಯಂ ವೈ ಪೂಷಾ ಪೂಷೇಯಂ ಹೀದಂ ಸರ್ವಂ ಪುಷ್ಯತಿ ಯದಿದಂ ಕಿಂಚಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೪-೨-೨೫)

ಈ ದೇವತೆಯು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪೋಷಿಸುವನಾದುದರಿಂದ ಪೂಷನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಆದಿತ್ಯಪರವಾಗಿಯೂ ಆಗಬಹುದು ಅಥವಾ ಹವ್ಯವಾಹನನಾಗಿ ದೇವಮಾನವಾದಿ ಸಕಲರ ಪೋಷಣೆಗೂ ಕಾರಣನಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿ ಪರವಾಗಿಯೂ ಆಗಿರಬಹುದು. ಇದೇ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ,

ಪುಷ್ಯನ್ ಕ್ಷಿತಿಂ ಪೋಷಯತಿ ಪ್ರಣುದನ್ ರಶ್ಮಿಭಿಸ್ತಮಃ |

ತೇನೈನಮಸ್ತೌತ್ಸೂಷೇತಿ ಭರದ್ವಾಜಸ್ತು ಪಂಚಭಿಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೬೩)

ಕತ್ತಲನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾ ಸೃಷ್ಟಿಯು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ, ಅದನ್ನು ಪೋಷಿಸುವುದರಿಂದ ಪೂಷನ್ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂಬ ಬೃಹದ್ದೇವತಾವಾಕ್ಯವೂ ಸಹ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಜಗತ್ತೋಪಕರಣವೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವಾದುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹವ್ಯಂತನು ಹವಿಸ್ಸಿನ ಮೂಲಕ ಯಜ್ಞವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿ, ಜಗತ್ತೋಪಕರಣಿಗೆ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನ ನೆಂದರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಅಥವಾ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಪರವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು

ಅಗ್ನಿಂ ಉಷಾಂ ನ—ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಉಷಸ್ಸು ಈ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಾನವಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ನೆರವೇರತಕ್ಕ ಸ್ತುತ್ಯಾದಿಗಳು ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಉಷಸ್ಸನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿರುವುದು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಂದೆ ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ತದಾಯುರ್ಚ್ಯಸ್ಯತ ಅಗ್ನೇಯಂ ಶಸ್ಯತ ಉಷಸ್ಯಂ ಶಸ್ಯತ ಏಂದ್ರಮಥ ತಸ್ಮಾದೇತದಾಶ್ವಿನ-
ಮಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತ ಇತ್ಯಶ್ವಿನೌ ಹಿ ತದುದಜಯತಾನುಶ್ವಿನಾನಾಶ್ವನಾಶಾಂ ಯದಶ್ವಿನಾ
ಉದಜಯತಾನುಶ್ವಿನಾ ನಾಶ್ವನಾಶಾಂ ತಸ್ಮಾದೇತದಾಶ್ವಿನಮಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೭-೩)

ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ, ಇಂದ್ರನನ್ನೂ, ಉಷಸ್ಸನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರವೆಂಬ ಹೆಸರು ಹೇಗೆ ಬಂದಿತು ಎಂಬ ಅಶ್ವೇಪಣೆಯು ಬಂದರೆ ಆಗ ಇದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ಜಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಎಂಬುದೇ ಸಮಾಧಾನವು ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೂ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಂ, ಉಷಾಂ ನ ಜರತೇ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಸಹ ಅದೇ ಅಂಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ

| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ |

ಪೂಷಾ ಇವ—ಪೂಷ ವೃದ್ಧಿ. ಧಾತು. ಶ್ವನ್ನುಕ್ಷನ್ ಪೂಷನ್—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ ಬಂದಿದೆ.

ಪುರಂಧಿಃ—ಪ್ರಮೋದರಾದಿನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಟಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭಿಮತ ರೂಪವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜರತೇ—ಜರತೇ ಹೃಯತಿ—(ನಿರು. ೩-೧೪-೮) ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಚನಾರ್ಥಕ ಧಾ.೩ಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಸ್ತುತಿಯೂ ಅರ್ಚನವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಲಟಾ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಖಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರಿವಸ್ಯಾ—ನಮೋವರಿವಕ್ತಿತ್ವಜಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಬಂದಾಗ ಅಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಮೇಲೆ ಅಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತ ನಿಬಂಧನ ವಾಗಿ ಟಾಪ್. ಕೃಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಟಾಪ್ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣ ದೀರ್ಘ. || ೯ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಎಂಭತ್ತೊಂದನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಎಂಭತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಭೂದಿದಮಿತ್ಯಪ್ಪಚ್ಛಂ ತ್ವತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಮಾಪ್ತಿನಂ ಜಾಗತಂ | ಅವವಿದ್ಧಮಿತಿ ಸ್ತೀ ಕೆ ತದ್ವಾಂ ನರಾ ನಾಸತ್ಯಾವಿತ್ಯಪ್ಪಮಿಾ ಚೋಭೇ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾ | ಅಭೂದಿದಮಷ್ಟ್ವಾ ಸ್ತಪ್ಪಂತೇ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾ- ವಿತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ || ಪ್ರಾತರನುನಾಕಾಪ್ತಿನಶಸ್ತ್ರಯೋರ್ಜಾಗತೇ ಛಂದಸ್ಯಸ್ಯ ವಿನಿಯೋಗಃ | ತಥಾ ಚ ಸೂಕ್ತಿಕಂ | ಅಭೂದಿದಂ ಯೋ ವಾಂ ಪರಿಚ್ಛೇತಿ ತ್ರೀಣಿ | ಅ. ೪-೧೫ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಅಭೂದಿದಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಬುಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಬುಷಿಯು; ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಯು; ಜಗತೀ ಛಂದಸ್ಸು. ಆದರೆ ಅವವಿದ್ಧಂ ಎಂಬ ಆರನೆಯ ಬುಕ್ಕು ಮತ್ತು ತದ್ವಾಂ ನರಾ ನಾಸತ್ಯಾ ಎಂಬ ಎಂಟನೇ ಬುಕ್ಕು ತ್ರಿಷ್ಟು ಛಂದಸ್ಸವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಅಭೂದಿದಮಷ್ಟ್ವಾ ಸ್ತಪ್ಪಂತೇ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರಾತರನುನಾಕಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಪ್ತಿನಶಸ್ತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ಜಗತೀ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಬುಕ್ಕುಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಪ್ತಿಯನಶಸ್ತ್ರತಸೂತ್ರದ ಅಭೂದಿದಂ ಯೋ ವಾಂ ಪರಿಚ್ಛೇತಿ ತ್ರೀಣಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೧೫).

ಸೂಕ್ತ—೧೮೨

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೪ || ಸೂಕ್ತ—೧೮೨ ||

ಅಪ್ಸಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೨೭, ೨೮ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಯಂಚ್ಯೆ ಅ ||

|| ಮುಷಿ—ಅಗಸ್ತ್ಯಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಅಶ್ವಿನೌ ||

|| ಛಂದಃ—೧-೩, ೭ ಇಗಿತೀ | ೬-೮, ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಭೂದಿದಂ ವಯುನನೋ ಷು ಭೂಷತಾ ರಭೋ ವೃಷಣ್ವಾನ್ಮದತಾ ಮನೀಷೀಣಃ |
ಧಿಯಂಜಿನ್ವಾ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ ವಿಶ್ವಲಾವಸೂ ದಿವೋ ನಸಾತಾ ಸುಕ್ಯತೇ ಶುಚಿವ್ರತಾ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಭೂತ್ | ಇದಂ | ವಯುನಂ | ಓ ಇತಿ | ಸು | ಭೂಷತ | ರಭಃ | ವೃಷಣ್ವಾನಾನ್ | ಮದತ |
ಮನೀಷೀಣಃ |

ಧಿಯಂಜಿನ್ವಾ | ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ | ವಿಶ್ವಲಾವಸೂ ಇತಿ | ದಿವಃ | ನಸಾತಾ | ಸುಕ್ಯತೇ | ಶುಚಿವ್ರತಾ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮನೀಷೀಣೋ ಮನಸ್ವಿನೋ ಮೇಧಾವಿನ ಋತ್ವಿಜಃ ಆಸ್ತಾಕಮಿದಂ ವಯುನಂ ಪ್ರಜ್ಞಾನ-
ಮಭೂತ್ | ಉತ್ಪನ್ನಂ | ಕೇದ್ಯಕಂ ತದಿತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ವೃಷಣ್ವಾನಭಿಮತವರ್ಷಣವಾನ್ಪ್ರಭೋಽಶ್ವಿನೋಃ
ಸಂಬಂಧೀ ಗಮನಸಾಧನೋ ರಭ ಆಗತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ತತ್ಸ್ಲಾವಶ್ವಿನಾವೋ ಷು ಭೂಷತ | ಓ ಇತಿ
ನಿಸಾತವೃಷ್ಯಮುಡಾಯಾತ್ಮಕ ಏಕೋ ನಿಸಾತಃ | ಸುಷ್ಣ್ಯಾ ಭೂಷತ | ಅಭಿಮುಖಾ ಭವತ ಸ್ತೋತುಂ |
ತಾದ್ಯಶ್ಚ ಮಹಾನುಭಾವಾವಶ್ವಿನೌ ಮದತ || ಅಂತರ್ಭಾವಿತಕಣ್ಯೋಽಯಂ || ಮದಯತ | ಸಂಭಾ-
ವಯತ | ಅಶ್ವಿನೌ ವಿಶೇಷ್ಯೇತೇ | ಸುಕ್ಯತೇ ಸುಷ್ಣ್ಯ ಕೃತವತೇ ಮಹ್ಯಂ ಧೀಯಂಜಿನ್ವಾ ಕರ್ಮಣೋ
ಋದ್ಯೇವಾಫ ಪ್ರೀಣಿಯಿತಾರೌ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ ಧಿಷಣಾರ್ಥೌ ಸ್ತುತ್ಯೌ ವಿಶ್ವಲಾವಸೂ ವಿಶಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಮಸ್ಮಾ-
ಕಂ ಸಾಲಯಿತ್ಯಥನೌ ವಿಶ್ವಲಾವಸೂಯಾಶ್ವಿನೌ ಜಂಘಾಯಾ ಹಿರಣ್ಮಯಜಂಘಾಪ್ರದಾನೇನ ತಥಾಭೂತ್ |
ಸದ್ಯೋ ಜಂಘಾಮಾಯಸೀಂ ವಿಶ್ವಲಾಯೈ | ಋ. ೧-೧೧೬-೧೧೮ | ಇತ್ಯಾದಿನಿಗಮಃ | ದಿವ ಆದಿತೈಸ್ಯ
ನಸಾತಾ ನಸಾರೌ ನಸಾತಯಿತಾರೌ ವಾ ಶುಚಿವ್ರತಾ ದೀಪ್ತಕರ್ಮಾಣೌ | ಈದ್ಯಶಾವಶ್ವಿನೌ ಮದತ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಮನೀಷಿಣಿಃ—ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ (ಮನಸ್ವಿಗಳಾದ) ಎಲೈ ಋತ್ವಿಜರೇ | ವೃಷಪ್ತಾನ್—ಅಭಿಮತ ವರ್ಷಕವಾದ | ರಥಃ—(ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ) ರಥವು | (ಆಗತಃ—ಬಂದಿದೆಯೆಂಬ) | ಇದಂ—ಈ | ವಯುಸಂ— ತಿಳವಳಿಕೆಯು | ಅಭೂತ್—(ನಮಗೆ) ಉಂಟಾಗಿದೆ | ಓ ಪು ಧೂಷತೆ—(ಆ ರಥಸ್ಥರಾದ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಲಂಕರಿಸಿ (ಸ್ತುತಿಸಿ) | ಸುಕೃತೇ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕರ್ಮವನ್ನಾಚರಿಸುವ (ನನಗೆ) | ಧಿಯಂಜಿನ್ಯಾ— ಕರ್ಮ (ಜ್ಞಾನ) ಪ್ರೇರಕರೂ | ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ—ಜ್ಞಾನ (ಸ್ತುತಿ) ಅರ್ಹರೂ | ವಿಪ್ರಲಾವಸೂ—ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಪಾಲಕವಾದ ಧನವಿಶಿಷ್ಟರೂ (ಅಥವಾ ಭಿನ್ನ ಜಂಘಳಾದ ವಿಪ್ರಲೇ ಎಂಬವಳಿಗೆ ಸುವರ್ಣಮಯ ಜಂಘಾಪ್ರದಾನ ಮಾಡಿದವರೂ) | ದಿವಃ—ಆದಿತ್ಯನ | ನಸಾತಾ— ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳೂ | ತುಚಿವೃತಾ—ದೀಪ್ತಕರ್ಮರೂ (ಶುದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನೇ ಮಾಡಿದವರೂ ಆದ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು) | ಮುದತೆ—(ಪೂಜಾದಿಗಳಿಂದ) ತುಷ್ಟಿಪಡಿಸಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಋತ್ವಿಜರೇ, ಅಭಿಮತಸಾಧಕವಾದ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವು ಆಗಮಿಸಿದೆಯೆಂಬುದು ನಮಗೆ ತಿಳಿದು ಬಂದಿದೆ; ಆದುದರಿಂದ ಆ ರಥಸ್ಥರಾದ ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿ, ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾತೃ ವಾದ ನನಗೆ ಪ್ರೇರಕರೂ, ಸ್ತುತ್ಯರೂ, ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವ ಧನವಿಶಿಷ್ಟರೂ, ಆದಿತ್ಯನ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳೂ ಶುದ್ಧ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಸದಾ ಆಚರಿಸುವವರೂ ಆದ ಅವರನ್ನು ಪೂಜಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿ.

English Translation.

The information, sage (priests), has been received : be ready with your praises, for the (benefit) showering car (of the Ashwins has arrived) : propitiate (the divinities) for they show favour to the doer of good works : they are entitled to praise, rich in benevolence to mankind, the grandsons of heaven, and observers of holy rites.

|| ವಿಕೀರ್ಷನಾರ್ಥ ||

ವಯುಸಂ—ವಯುಸ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೩) ವಯುಸಂ ವೇತೇಃ ಕಾಂತಿರ್ವಾ ಪ್ರಜ್ಞಾ ವಾ (ನಿ. ೫-೧೫) ಹೇಣಿದು ಹಾಕು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ವೀ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತನ ವಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷ್ಯ ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ನಿರುತ್ತಕಾರರು,

ಸ ಇತ್ತಮೋಽವಯುಸಂ ತತಸ್ತತ್ಸೂರ್ಯೇಣ ವಯುಸವಚ್ಛೇಕಾರ |

ಕದಾ ತೇ ಮರ್ತಾ ಅಮೃತಸ್ಯ ಧಾಮೇಯಕ್ಷಂತೋಽ ನ ಮಿಸಂತಿ ಸ್ವಧಾವಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೧-೩)

ಎಂಬ ಋತ್ವಿಜರನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ, ಸ ತಮೋಽಪ್ರಜ್ಞಾನಂ ತತಸ್ತತ್ಸೂತಂ ಸೂರ್ಯೇಣ ಪ್ರಜ್ಞಾನವಚ್ಛೇಕಾರ (ನಿ. ೫-೧೫) ಕತ್ತಲಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಗೋಚರಾತಿೇತನಾದುದನ್ನೂ ಪ್ರಜ್ಞಾವಿಷಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು ಎಂಬರ್ಥ ವನ್ನು ಕೊಡುವುದೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಗ್ನೇ ನಯ ಸುಸೆಠಾ ರಾಯೇ ಅಸ್ಮಾನ್ನಿಶ್ವಾನಿ ದೇವ ವಯುನಾನಿ ವಿದ್ವಾನ್ |

ಯುಯೋಧ್ಯಸ್ತಜ್ಜು ಹುರಾಣಮೇನೋ ಭೂಯಿಷ್ಯಾಂ ತೇ ನಮಉಕ್ತಿಂ ವಿಧೇವು ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೯-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ವಯುನಾನಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಾಣಿ, ಪ್ರಜ್ಞಾನಾನಿ ವಾ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡರ್ಥವೂ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮರೆಯಾಗಿದ್ದ ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವು ಈಗ ನಮ್ಮ ಪ್ರಜ್ಞಾವಿಷಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಧಿಯಂಜಿನ್ಯಾ—ಕರ್ಮಾಣಃ ಬುದ್ಧೇರ್ವಾ ಪ್ರೀಣಯಿಶಾರೌ | ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಕರು ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿಯ ಪ್ರೇರಕರು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಧೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಕರ್ಮ ಎಂದೆರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಯಜ್ಞಂ ವಷ್ಟು ಧಿಯಾವಸುರಿತಿ ನಾಗ್ನ್ಯು ಧಿಯಾವಸುಃ |

(ಐ. ೮. ೧-೧-೪)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಧೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಯೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ ಧೀ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ನಿರುಕ್ತ ದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧) ಮತ್ತು ಪ್ರಜ್ಞಾ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿಸಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೩) ಮತ್ತು

ಮಹೋ ಅಣಃ ಸರಸ್ವತೀ ಪ್ರಚೇತಯತಿ ಕೇತುನಾ | ಧಿಯೋ ವಿಶ್ವಾ ವಿ ರಾಜತಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩-೧೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಪದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಣಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನಾನಿ (ನಿ. ೧೧-೨೭) ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ನಮ್ಮ ಸಕಲವಾದುದೂ ಪ್ರಜ್ಞಾಯುತವಾದುದೂ ಆದ ಧ್ಯಾನವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು,

ಸೆಠಸ್ತಥಃ ಸೆರಿಸತಿಂ ವಚಸ್ಯಾ ಕಾಮೇನ ಕೃತೋ ಅಭ್ಯಾನಳಕಳಂ |

ಸ ನೋ ರಾಸಚ್ಚೈರುಧಕ್ಲಂ ದ್ರಾಗ್ರಾ ಧಿಯಂಧಿಯಂ ಸೀಷಧಾತಿ ಪ್ರ ಪೂಷಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೯-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಧೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕರ್ಮದ ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿಯ ಪ್ರೀಣಯಿತ್ಯಗಳೆಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಜಿನ್ವತಿ ಶಬ್ದವು ಗತಿಕರ್ಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ (ನಿ. ೩-೯) ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಈ ಪದವು ಕೆಲಸದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರೀತ್ಯತಿಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಜಿನ್ವತಿಃ ಪ್ರೀತಿಕರ್ಮಾ (ನಿ. ೬-೨೨) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಪ್ರೀತ್ಯತಿಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸಲು,

ಭೂಮಿಂ ಪರ್ಜನ್ಯಾ ಜಿನ್ವಂತಿ ದಿವಂ ಜಿನ್ವಂತೈಗ್ನಯಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೫೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸನ್ನು ಧಾಹರಿಸಿ ಈ ಪದದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮ ನೈರೇಕರೆಂದಾಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವವರು ಎಂದಾಗಬಹುದು. ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಈ ಪದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ—ಧ್ಯಾನಾರ್ಹರು ಅಧನಾ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹರು. ಈ ಪದದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ

ವಿಶ್ವಲಾಪಸೂ—ಈ ಪದಕ್ಕೂ ಸಹ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, **ವಿಶಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಅಸ್ತಾಕಂ ಸಾಲಯಿತ್ಯಧನಾ** | ಪ್ರಜಾರೂಪರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಸಾಲನಮಾಡತಕ್ಕವರು ಎಂದೂ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, **ವಿಶ್ವಲಾಖ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ನ ಜಂಘಾಯಾ ಹಿರಣ್ಮಯಜಂಘಾಪ್ರದಾನೇನ ತಥಾಭೂತಾ** | ಕಾಲಮುಂದೆ ವಿಶ್ವಲೇಗೆ ಹಿರಣ್ಮಯರೂಪವಾದ ಕಾಲನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟವರು ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ, ವಿಶ್ವಲೇಯ ಕಥೆಯು ಹಿಂದೆಯೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಸಾರಾಂಶವು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ

ಅಗಸ್ತ್ಯಪುರೋಹಿತಃ ಪೇಲೋ ನಾಮ ರಾಜಾ ಬಭೂವ | ತಸ್ಯ ಸೇನಾಯಾಂ ಯೋಧ್ವೀ
ವಿಶ್ವಲಾ ನಾಮ ಸ್ತ್ರೀ | ತಸ್ಯಾ ಅನ್ವಾರ್ಥಂ ಧನಾರ್ಥಂ ಚ ಯುದ್ಧಮಾನಾಯಾಃ ಶತ್ರುವೋ
ಜಂಘಾನ್ ಚಿಚ್ಛಿದುಃ | ತಸ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ನಾಂ ಜಂಘಾಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಪುರೋಹಿತೋಽಗಸ್ತ್ಯೋಽಸ್ತಿಸ್ನಾ
ತುಷ್ಠಾವ | ತಾ ವಿಶ್ವಲಾಂ ಪ್ರತಿ ಜಗ್ಮತುಃ | ಅಗತ್ಯ ಚ ಸದ್ಯೋಲೋಹಮಯಾಂ ಜಂಘಾಂ
ವಿಶ್ವಲಾಯಾಶ್ಚ ಕೃತುಃ | ತದೇವೇದಾಪೃಚ್ಛ್ಯತೇ |

(ಸಾ ಭಾ. ಋ ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೫)

ಅಗಸ್ತ್ಯಪುರೋಹಿತನಾದ ಪೇಲನಿಂಬ ದೊರೆಯ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಲೇಯಿಬ ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀಯೋಧ್ವಿಯಿದ್ದಳು. ಅನ್ನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಧನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಅವಳ ಮೊಣಕಾಲನ್ನು ಶತ್ರುಗಳು ಮುರಿದರು. ಅದನ್ನು ತಿಳಿದು ರಾಜಪುರೋಹಿತನಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದನು. ಅವರು ಒಡನೆಯೇ ಒಂದು ಉಕ್ಕಿನ ಜಂಘನನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ವಿಶ್ವಲೇಯನ್ನು ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. (ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಮಯ ಜಂಘಾಪ್ರದಾನೇನ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ) ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಕಥೆ. ಇದೇ ಕಥೆಯು ಕಕ್ಷೀವತ್ಸತವಾದ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರು,

ಚರಿತ್ರಂ ಹಿ ವೇರಿನಾಚ್ಛೇದಿ ಸರ್ಣಮಾಜಾ ಪೇಲಸ್ಯ ಪರಿತಕ್ಯಾಯಾಂ |
ಸದ್ಯೋ ಜಂಘಾಮಾಯಿಸೀಂ ವಿಶ್ವಲಾಯೈ ಧನೇ ಹಿತೇ ಸರ್ತವೇ ಪ್ರತ್ಯಧತ್ತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದಿವಃ ನಸಾತಾ —ನಸಾತ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರನೆಂದೂ ಮತ್ತು ಪೌತ್ರನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುತ್ತರಾರರು “ನಸಾದಿತೈನಂತರಾಯಾಃ ಪ್ರಜಾಯಾಃ ನಾಮಧೇಯಿಂ” ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪುತ್ರನಲ್ಲನೆಂದೂ, ಪೌತ್ರಾದಿಗಳೆಂದೂ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೮-೫). ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ **ದಿವಃ ನಸಾತಾ** ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು **ಅದಿತೈಸ್ಯ ನಸಾತಯಿತಾರೌ** ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಉತ್ತತ್ತಿಸ್ವರೂಪದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೧-೪ ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇವರಿಗೆ **ದಿವಃ ನಸಾತಾ** ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾಯಣರು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೪-೧ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ **ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯ ನಪ್ತ್ಯಸ್ಯಾನೀಯೌ** ಎಂದೂ,

ಕೃಷ್ಣಾ ಯದ್ಗೋಪ್ಯ ರುಣೇಷು ಸೀದದ್ವಿವೋ ನಸಾತಾಶ್ಚಿನಾ ಹುವೇ ವಾಂ |

ವೀತಂ ವೇ ಯಜ್ಞಮಾ ಗತಂ ಮೇ ಅನ್ಯಂ ವವನ್ಯಾಂಸಾ ನೇಷಮಸ್ತೃತಧ್ವೃ ||

(ಮು ಸಂ. ೧೦-೬೧-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೀಪ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯ ಪ್ರತಾಶಾತ್ಮಕಸ್ಯ ಯಾಗಸ್ಯ ನಾ ನಸಾತಯಿಶಾಂ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಸ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವು ನಾನಾವಿಧದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳೂ ಸಮಂಜಸವಾಗಿವೆ.

ಶುಚಿವ್ರತಾ—ಶುಚಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶುದ್ಧಿಯೆಂದೂ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅತ್ಯತಿಶಯವಾದುದೂ ಪ್ರಕಾಶವಾದುದೂ ಆದ ವ್ರತ(ಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯ)ವುಳ್ಳವರೆಂದರ್ಥ—

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಅಭೂತ್—ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗನು ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಯಿನಮ್—ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು. **ಅಜಿಯಮಿಶೀ**—(ಉ. ಸೂ. ೨-೩೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅಜೇವ್ಯಭಾಷಾಪೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೀ ಭಾವನಗುಣ, ಅಯಾದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಭುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂಷತಾ—ಭೂಷ ಅಲಂಕಾರೇ. ಧಾತು ಭಾವದಿ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಛಂದಸವಾಗಿ ಸಂತಾಡದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷಣ್ಯಾನ್—ವೃಷನ್ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನೋನುಟ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ನುಡಾಗಮ. **ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಯಾಂ ಮತುಪ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮದತೆ—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ಯರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅದ್ಭುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನೀಷಿಣಃ—ಮನೀಷಾ ಏಷಾಮಸ್ತು ಇತಿ ಮನೀಷಿಣಃ. **ಅತ ಇನಿತನೌ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಯೋಧನಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಿಯಂಜಿನ್ವಾ—ಜಿವಿ ಪ್ರೀಣನೇ. ಧಾತು. **ಕೃತ್ಯೆಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಂ** ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣ ಸ್ವಾರಸ್ಯದಿಂದ ಬಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. **ಇಚೆ ಏಕಾಚೋಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯವಚ್ಛೆ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಅಮಾಗಮ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ (ಔ) ಆಕಾರಾದೇಶ. ಧಿನ್ವಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ನಸಾತಾ—ನ ಸಾತಯಿಶಾಂ ನಭ್ರಾನ್ ನಸಾತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ನ ಲೋಪಾಭಾವವು ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ನಚ್ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಕೃತೇ—ಶೋಭನಂ ಕರೋತಿ ಇತಿ ಸುಕೃತ್ ತಸ್ಯೈ. ಕೃಷ್ಣಾ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ಷಿಪ್ವಾ ಬಂದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ತುಕಾಗಮ. ಕೃದುತ್ರರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೇ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶುಚಿವ್ರತಾ—ಶುಚಿ ವ್ರತಂ ಯಯೋಸ್ತೌ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಇಂದ್ರತಮಾ ಹಿ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ ಮರುತ್ತಮಾ ದಸ್ರಾ ದಂಸಿಷ್ಯಾ ರಥ್ಯಾ ರಥೀತಮಾ |
ಪೂರ್ಣಂ ರಥಂ ವಹೇಥೇ ಮಧ್ವ ಆಚಿತಂ ತೇನ ದಾಶ್ಯಾಂಸಮುಪ ಯಾಥೋ
ಅಶ್ವಿನಾ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಇಂದ್ರತಮಾ | ಹಿ | ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ | ಮರುತ್ತಮಾ | ದಸ್ರಾ | ದಂಸಿಷ್ಯಾ | ರಥ್ಯಾ | ರಥೀತಮಾ |
ಪೂರ್ಣಂ | ರಥಂ | ವಹೇಥೇ ಇತಿ | ಮಧ್ವಃ | ಆಚಿತಂ | ತೇನ | ದಾಶ್ಯಾಂಸಂ | ಉಪ | ಯಾಥಃ |
ಅಶ್ವಿನಾ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯುವಾನುಂದ್ರತಮಾ ಹೀಶ್ವರತಮೌ ಖಲು | ಏವಂ ಪ್ರತಿವಿಶೇಷಣಂ ಹಿ ಸಂಬಂಧಃ | ತಥಾ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹೌ ಮರುತ್ತಮಾ ಮರುದ್ವಿದ್ಯೇಗಗಾಮಿನೌ ಮಿತರಾಗಿಣೌ ಮಿತರಾನಿಣೌ ವಾ ದಸ್ರೋಪಕ್ಷಯಿತಾರೌ ಶತ್ರುಣಾಂ ದಂಸಿಷ್ಯಾತಿಶಯಕರ್ಮಾಣೌ ರಥ್ಯಾ ರಥಾರ್ಹೌ ರಥವಂತೌ ರಥಿತಮಾ | ರಥಿನೋ ನೇತಾರಃ | ತೇಷಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಾ | ರಥೀರಧ್ಯರಾಣಾಂ | ಋ. ೮-೧೧-೨ | ಇತಿ ನೇತೃಪರತಯಾ ನ್ಯಾಖ್ಯಾತತ್ವಾತ್ | ಈದೃಶೌ ಯುವಾಂ ಮಧ್ವೋ ಮಧುಸದೈಶಸ್ಯೋದಕಸ್ಯಾಮೃತಸ್ಯ ವಾ ಪೂರ್ಣಂ ಪೂರಿತಮಾಚಿತಂ ಸರ್ವತಃ ಸಂನದ್ಧಂ ರಥಂ ವಹೇಥೇ | ನಯಥಃ | ತೇನೋಕ್ತಗುಣವಿಶಿಷ್ಟೇನ ರಥೇನ ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾಶ್ವಿನೌ ಉಕ್ತಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಾ ಸಂತಾವುಪ ಯಾಥಃ | ಯಜ್ಞಮುಘಿಸ್ತಾಪ್ನುಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | (ನೀವಿಬ್ಬರೂ) ಇಂದ್ರತಮಾ—ಅತ್ಯಂತ ವೈಭವಶಾಲಿಗಳೂ | ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ—ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹರೂ | ಮರುತ್ತಮಾ—ಮರುದ್ವಿದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ವೇಗಶಾಲಿಗಳೂ (ಮಿತವಾದ ರಾಗಶಿಷ್ಟರೂ ಅಥವಾ ಮಿತವಾದ ಶಬ್ದವಿಶಿಷ್ಟರೂ) | ದಸ್ರಾ—ಶತ್ರುನಾಶಕರೂ | ದಂಸಿಷ್ಯಾ—ಅತಿಶಯ ಕರ್ಮ

ಮಾಡುವವರೂ | ರಥಾ—ರಥಾರ್ಥರೂ | (ಮತ್ತು) ರಥೀತಮಾ—ಅತ್ಯುತ್ತಮ ರಥಿಕರೂ (ರಥಿಕರ ನಾಯಕರೂ) | ಹಿ—ಅಹುದಪ್ಪೇ | (ಇಂತಹ ನೀವಿಬ್ಬರೂ) ಮಧ್ಯೇ—ಮಧುಸದೃಶವಾದ (ಉದಕದಿಂದ ಅಧವಾ ಅಮೃತದಿಂದ) | ಪೂರ್ಣಂ—ಪೂರಿತವಾದ | (ಮತ್ತು) ಅಚಿತಂ—ಸರ್ವವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ಸನ್ನದ್ಧವಾದ | ರಥಂ—ರಥವನ್ನು | ವಹೇಥೇ—ತರುತ್ತೀರಿ | ತೇನ—ಅಂತಹ ರಥದಿಂದ | (ಹೇ) ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ (ಉತ್ತಗುಣವಿಶಿಷ್ಟರಾದ) ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ದಾಶ್ವಾಂಸಂ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಉವ ಯಾಥೇ—ಸಮಾಪಿಸುತ್ತೀರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸಜವಾಗಿಯೂ ಮಹಾ ವೈಭವಶಾಲಿಗಳೂ, ಸ್ತುತೃಹರೂ, ವಾಯು ವೇಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ವೇಗವುಳ್ಳವರೂ, ಶತ್ರುನಾಶಕರು, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸತ್ಯಮರ್ಗಳನ್ನಾಚರಿಸುವವರೂ, ರಥದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಚರಿಸುವವರೂ ಮತ್ತು ಅತ್ಯುತ್ತಮ ರಥಿಕರು, ಅಮೃತದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ ಮತ್ತು ಸರ್ವವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ಸನ್ನದ್ಧವಾದ ನಿಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು, ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕನಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿ.

English Translation

Dasras, in truth most imperial, adorable, swifter than the winds, and eminent in good works, riders in a car, and most distinguished charioteers, bring hither your car, full heaped up with ambrosia, and with it come, Ashwins, to the donor (of the offering).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಂದ್ರತಮಾ—ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರತಮಾ ಖಲು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದ್ರ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನಗಳನ್ನೂ ಅವಕ್ಕಿರತಕ್ಕ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಉದಾಹರಿಸಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಈ ವಿಶೇಷಣವಿರುವುದರಿಂದ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳಿರತಕ್ಕ ಕೆಲವು ನಿರ್ವಚನಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಇವರ ಮಹದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (ನಿ. ೧೦-೮)

ಇಂದ್ರ ಇರಾಂ ನೃಣಾತೀತಿ ವಾ | ವಿಭಾಗಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ದ್ವಿಧಾತುನಿಪಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಇರಾಂ ಅನ್ನಂ ಪ್ರೀಹ್ಯಾದಿ ದ್ವಿಣಾತಿ ವಿದಾರಯತಿ | ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಧಿತಮಂಕುರಂ ಭೀಜಂ ಭಿನತ್ತಿ | ಪ್ರೀಹ್ಯಾದಿರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ವಿಭಾಗಮಾಡುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ, ಮಳೆಯಿಂದ ತೋಯಬ್ಬಟ್ಟ ಬೀಜಾಂಕುರಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ವೃಕ್ಷವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು,

ಇರಾಂ ದಿದಾತೀತಿ ವಾ | ಕೊಡು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ದಾ ಧಾತುನಿಪಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ವರ್ಷದ್ಯಾರೇಣಾ ಸೌ ಇರಾಂ ದಿದಾತಿ | ವೃಷ್ಟ್ಯುತ್ಪಾದನದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ನಿರ್ವಚನಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ, ಅದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವುದೇ ಎಂಬುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ,

ವೃಷಾ ವಾಂ ಮೇಘೋ ವೃಷಣಾ ಪೀಷಾಯ ಗೋರ್ನ ಸೇಕೇ ಮನುಷೋ ದಶಸ್ಯನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೧-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರತಕ್ಕ ಗುಣವು ಇವರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೇ,

ಇಂದನೇ ದ್ರವತೀತಿ ವಾ | ಓಡು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ದ್ಯು ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಸೋಮ ರಸಕ್ಕಾಗಿ ಆತುರದಿಂದ ಓಡಿಬರುವವನು ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಎಂದರೆ,

ಹಂಸಾವಿವ ಸತಘೋ ಅಧ್ಯಗಾವಿವ ಸೋಮಂ ಸುತಂ ಮಹಿಷೇನಾವ ಗಚ್ಚಿಥಃ |

ಸಜೋಷಸಾ ಉಷಸಾ ಸೂರ್ಯೇಣ ಚ ತ್ರಿವರ್ತಿಯಾರ್ತಮುಶ್ಶಿನಾ ||

ಶೈನಾವಿವ ಸತಘೋ ಹವ್ಯದಾತಯೇ ಸೋಮಂ ಸುತಂ ಮಹಿಷೇನಾವ ಗಚ್ಚಿಥಃ |

ಸಜೋಷಸಾ ಉಷಸಾ ಸೂರ್ಯೇಣ ಚ ತ್ರಿವರ್ತಿಯಾರ್ತಮುಶ್ಶಿನಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೩೫-೮ ರಿಂದ ೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನಂತೆಯೇ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಧಾವಿಸಿ ಬರುವ ವರ್ಣನೆಯು ಮೇಲಿನ ನಿರ್ವಚನಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೂ ಇವರಿಗೆ ಇಂದ್ರತಮಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಹೊಂದಿ ಕೊಳ್ಳುವುದು. ಮತ್ತು,

ಇಂದೌ ರಮತೆ ಇತಿ ವಾ | ಸಂಶೋಷವಡು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ರಮ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗುವವನು ಆದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರಿಂದಲೇ ಅದಕ್ಕೂ ಮೇಲಿನ ಉದಾಹರಣೆಯೇ ಆಧಾರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ,

ಇಂಥೇ ಭೂತಾನೀತಿ ವಾ—ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಇಂಥ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಭೂತಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು ಎಂಬುದರಿಂದಾಗಲಿ ಇಂದ್ರನೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂಬತಕ್ಕ ನಿರ್ವಚನದಿಂದ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಎಂದರೆ,

ವಿ ಚೇದುಚ್ಯಂತ್ಯಶ್ಶಿನಾ ಉಷಾಸಃ ಪ್ರ ವಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಕಾರವೋ ಭರಂತೇ |

ಊರ್ಧ್ವಂ ಭಾನುಂ ಸವಿತಾ ದೇವೋ ಅಶ್ರೇಷ್ಟೈಹದಗ್ನಯಃ ಸಮಿಧಾ ಜರಂತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೭೨-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಉದಯವಾದೊಡನೆಯೇ ತಮಸ್ಸಿನ ನಾಶವಾಗುವುದೆಂದೂ, ಲೋಕಕ್ಕೆ ಅದಿತ್ಯರಶ್ಶಿಗಳ ಪ್ರಕಾಶವು ದೊರಕುವುದೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿ ಇವರನ್ನೇ ಲೋಕಪ್ರಕಾಶಕರು ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಇವರಿಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಇದಂ ಕರಣಾದಿತ್ಯಾಗ್ರಯಣಃ—ವಿಶ್ವಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಇವನೇ ಮಾಡಿದನು (ಇದಮಸೌ ಸರ್ವ ಮಕರೋತ್) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಂದ್ರ ಶಬ್ದವಿದೆಯೆಂದು ಒಂದು ಮತವಾದರೆ, “ಅಸರ್ಜಿ ವಾಂ ಸ್ಥವಿರಾ ವೇಧಸಾ...”

(೧-೧೮೧-೭) ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಹೇಗೆ ಕಾರಣರು ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅದೇ ಮಹತ್ತವು ಈ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಡಬಹುದು.

ಇಂದತೇವೈಶ್ವರ್ಯಕರ್ಮಣಃ—ವಿಶ್ವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಈ ಹೆಸರಿರಬಹುದೆಂಬ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮುಖ್ಯಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಹೋರಾತ್ರಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ, ಜಗತ್ಪ್ರತಿಗಳಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ, ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಿಗಳಾಗಿಯೂ, ಸಕಲ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೂ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಮಹತ್ತವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವಾಗ ಈ ಅರ್ಥವೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಮಹದ್ಗುಣಗಳೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇಂದ್ರತಮಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಅತ್ಯುಚಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಅಭೂದುಷಾ ಇಂದ್ರತಮಾ ಮಘೋನ್ಯ ಜೀಜನತ್ಸು ವಿಕಾಯಿ ಶ್ರವಾಂಸಿ |

ವಿ ದಿವೋ ದೇವೀ ದುಹಿತಾ ದಧಾತ್ಯಂಗಿರಸ್ತಮಾ ಸುಕೃತೇ ವಸೂನಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೭೯-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸಿಗೂ ಇಂದ್ರತಮಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷವಿದ್ದು ಅವಳ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಈ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಮರುತ್ತಮಾ—ಮರುದ್ವೇಗಗಾಮಿನೌ ಮಿತರಾಗಿಣೌ ಮಿತರಾವಿಣೌ ವಾ | ಮರುತ್ತುಗಳಂತೆ ವೇಗವಾಗಿ ಗಮನವುಳ್ಳವರಾದ್ದರಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಮಿತವಾದ ರಾಗವಿಶಿಷ್ಟರಾದುದರಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ನಿಯಮಿತವಾದ ತೇಜಸ್ಸಾಗಲಿ ಶಬ್ದವಾಗಲಿ ಇರುವುದರಿಂದಾಗಲಿ ಈ ವಿಶೇಷಣವಿದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿನಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ದಂಸಿಷ್ಠಾ—ಅತಿಶಯಕರ್ಮಣೌ | ದಂಸೆ ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಶೀಲನೆಯಾದ ಕರ್ಮವುಳ್ಳವರೆಂದರ್ಥ.

ರಥೀತಮಾ (ರಥಿನಃ) ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆನೇತಾರಃ ಎಂದರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥವು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಬಂದರೆ ಅಗ ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿ,

ಶ್ವಮಸಿ ಶ್ವತಸ್ಯೋ ವಿದಥೇಷು ಸಹಂತೈ | ಅಗ್ನೇ ರಥೀರಧ್ಯರಾಣಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೮.೧೧-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಧಾಹಂಸಿ ಅಲ್ಲಿ ರಥೀಃ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ನೇತಾ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಶ್ವಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಮಧ್ವಃ—ಮಧು ಸದೃಶಸ್ಯ ಉದಕಸ್ಯ ವಾ (ಪೂರಿತಂ ರಥಂ) ಮಧುಸದೃಶವಾದ ಉದಕದಿಂದ ಅಥವಾ ಅಮೃತದಿಂದ ಪೂರಿತವಾದ ರಥವನ್ನು ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥಕ್ಕೆ ಮಧುಮಾಣಃ ; ಮಧುವಾಹಣಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಅವರ ರಥಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲದೇ ಅವರಿಗೆ ಮಧುವಾಹಕರೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದೆ.

ಇದಂ ವೈ ತನ್ನಧ್ವ ದಧಜ್ಜಾ ಫರ್ವಣೋಽಶ್ವಿಧ್ಯಾಮುವಾಚ | ತದೇತದ್ಯುಃ ಸಶ್ಯನ್ನವೋಚತ್ |

(ಬೃ. ಉ. ೨-೫-೧೬)

ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥಪುತ್ರನಾದ ದಧೀಚಿಯು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಧು ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಪದೇಶಿಸಿದ ಕಥೆಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ವಿದ್ಯೆಗೆ ತಳಹದಿಯಾದ ಈ ಮಧುವಿದ್ಯೆಗೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ಉಪದೇಶಕರಾದುದರಿಂದ ಇವರು ತಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ಈ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಬರುವರೆಂದು ಆಲಂಕಾರಿಕವಾದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಇದೇ ಅಂಶವನ್ನು,

ತ್ರಯಃ ಪವಯೋ ಮಧುವಾಹನೇ ರಥೇ ಸೋಮಸ್ಯ ನೇನಾಮನು ವಿತ್ಸ ಇದ್ವಿದುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೪-೨)

ಅಧಿ ವಾಂ ಸ್ತಾಮ ವಂಧುರೇ ರಥೇ ದಸ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯಯೇ |

ಪಥೇವ ಯಂ ಶಾವನುಶಾಸತಾ ರಜೋಽಂಜಸಾ ಶಾಸತಾ ರಜಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೯-೪)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಮಧುವಾಹನೇ ರಥೇ ; ಹಿರಣ್ಯಯೇ ರಥೇ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಹಿರಣ್ಯಯೇ ರಥೇ ಎಂದರೂ ಸಹ ಮಧುಪೂರ್ಣ ರಥೇ | ಮಧುವಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ರಥದಲ್ಲಿ ಎಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮಧ್ವಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಈ ಮಧುವಿದ್ಯೆಯು ಹೇಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು ಎಂಬುದನ್ನು,—

ದಧ್ಯಜ್ ಹ ಯನ್ನಧ್ವಾಫರ್ವಣೋ ವಾಮುಶ್ಯಸ್ಯ ಶೀರ್ಷ್ಣಾ ಪ್ರ ಯದೀಮುವಾಚ ||

(೧-೧೧೬-೧೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಸಾಯಣರು ಕಥಾ ಸಂದರ್ಭದೊಡನೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಸಾರಾಂಶವನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಪುನರುಕ್ತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡದೆ ಇದೇ ಕಥೆಯು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದನ್ನೂ ಮತ್ತು ಇದೇ ಮಧುವಿದ್ಯೆಯ ಸ್ವರೂಪವು ಉಪನಿಷಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭವು ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೧-೮-೧೮ ರಿಂದ ೨೫) ಈ ರೀತಿಯಿದೆ.

ದಧ್ಯಜ್ ಹ ವಾ ಆಫವಣಃ | ಏಕಂ ಶುಕ್ರಮೇತಂ ಯಜ್ಞಂ ವಿದಾಂಚಿಕಾರ | ಯಥಾ ಯಥೈತದ್ಯಜ್ಜಸ್ಯ ಶಿರಃ ಪ್ರತಿಧೀಯತೇ ಯಥೈಹ ಕೃತ್ಯೋ ಯಜ್ಞೋ ಭವತಿ | ಸಹೇಂದ್ರೇಣೋಕ್ತ ಅಸ | ಏತಂ ಚೇದಸ್ಯಸ್ಮಾ ಅನುಬ್ರೂಯಾಸ್ತತ ಏವ ತೇ ಶಿರಶ್ಚಿದ್ಯಾಮುತಿ |

ಅರ್ಥಪುತ್ರನಾದ ದಧೀಚಿಯು ಶುದ್ಧವಾದ ಈ ಯಜ್ಞತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದನು. ಈ ಯಜ್ಞಶಿರವು ಪುನಃ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದುದು ಹೇಗೆ, ಯಜ್ಞವು ಪೂರ್ಣವಾದುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ, ಇಂದ್ರನು ದಧೀಚಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ತತ್ವವನ್ನು ನೀನು ಯಾರಿಗಾದರೂ ಹೇಳಿದರೆ ನಿನಗೆ ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವೆನು ಎಂದನು.

ತದು ಹಾತ್ವಿನೋರನುತ್ರತಮಾಸ | ದಧ್ಯಜ್ಜು ಹ ವಾ ಅಥವರ್ಣ ಏತಂ ಶುಕ್ರನೋತಂ ಯಜ್ಞಂ
ವೇದ ಯಥಾಯಥೈತದ್ಭಜ್ಜಸ್ಯ ಶಿರಃ ಪ್ರತಿಧೀಯತೇ ಯಥೈಷ ಕೃತ್ಸೋ ಯಜ್ಞೋ
ಭವತಿ |

ಆಗ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಈ ಇಂದ್ರಶಾಸನವನ್ನು ಕೇಳಿದರೂ ಸಹ ದಧೀಚಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾತವಾದ ಯಜ್ಞತತ್ವವನ್ನು
ತಾವೂ ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದಿಚ್ಛಿಸಿದರು

ಶಾ ಹೇತೋಚಿತಃ | ಉಪ ತ್ವಾಯಾನೇತಿ ಕಿಮನುವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾವಿತ್ಯೇತಂ ಶುಕ್ರನೋತಂ
ಯಜ್ಞಂ ಯಥಾ.....ಕೃತ್ಸೋ ಯಜ್ಞೋ ಭವತೀತಿ |

ಆಗ ಅವರು ದಧೀಚಿಯಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಾವು ಅವನ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿ ತಾವೂ ಆ ತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದೂ ತಮಗೂ
ಉಪದೇಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಕೇಳಿಕೊಂಡರು.

ಸ ಹೋವಾಚ | ಇಂದ್ರೇಣ ವಾ ಉಕ್ತೋಽಸ್ಮೈತಂ ಚೇದನ್ಯಸ್ಯಾ ಅನುಬ್ರೂಯಾಸ್ತ ತ ಏವ
ತೇ ಶಿರಶ್ಚಿಂದ್ಯಾಮಿತಿ ತಸ್ಮಾದ್ಭಿ ಬಿಭೇಮಿ ಯದ್ಭಿ ಮೇ ಸ ಶಿರೋ ನ ಪಿಂದ್ಯಾನ್ವ ವಾಮು-
ಪನೇಷ್ಯ ಇತಿ |

ಅವನು ಅವರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ತನಗೆ ಇಂದ್ರನು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಶಾಸನವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಶಿಷ್ಯರನ್ನಾಗಿ
ಪರಿಗ್ರಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದನು.

ಶಾ ಹೋಚಿತಃ | ಆನಾಂ ತ್ವಾ ತಸ್ಮಾತ್ತಾಯಸ್ಯಾವಹ ಇತಿ ಕಥಂ ಮಾ ತ್ರಿಸೈಫೇ ಇತಿ
ಯದಾ ನಾ ಉಪನೇಷ್ಯಸೇಽಥ ತೇ ಶಿರಶ್ಚಿತ್ತಾನೈತ್ರಾಪನಿಧಾಸ್ಯಾವೋಘಾಶ್ಚಸ್ಯ ಶಿರ ಆಹ್ಯತ್ಯ
ತತ್ರೇ ಪ್ರತಿಧಾಸ್ಯಾವಸ್ತೇನ ನಾವನುವಕ್ಷ್ಯಸಿ ಸ ಯದಾ ನಾವನುವಕ್ಷ್ಯಸ್ಯಥ ತೇ ತದಿಂದ್ರಃ
ಶಿರಶ್ಚೇತ್ಸ್ಯತ್ಯಥ ತೇ ಸ್ವಂ ಶಿರ ಆಹ್ಯತ್ಯ ತತ್ರೇ ಪ್ರತಿಧಾಸ್ಯಾವ ಇತಿ ತಥೇತಿ |

ಅವರು ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರಣಾಗಿ ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವೆವು ಎಂದರು ಹೇಗೆಂದು ಅವನು ಕೇಳಲಾಗಿ ನಿನ್ನ
ತಲೆಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಬೇರೆ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಅಶ್ಚಿತವನ್ನಿಡುವೆವು. ನಿನ್ನ ಉಪದೇಶವಾದನಂತರ ಇಂದ್ರನು ಆ ಕೃತಕವಾದ
ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವನು. ಆಮೇಲೆ ಪುನಃ ನಿನ್ನ ಪ್ರಾಕೃತಿಕವಾದ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ತಂದಿಡುವೆವು ಎಂದು ಹೇಳಿದೊಡನೆ
ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದು ದಧೀಚಿಯು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡನು.

ಶಾ ಹೋಪನಿನ್ಯೇ | ತಾ ಯದೋಪನಿನ್ಯೇಽಥಾಸ್ಯ ಶಿರಶ್ಚಿತ್ತಾನೈತ್ರಾಪನಿಧತುರಥಾಶ್ಚಸ್ಯ
ಶಿರ ಆಹ್ಯತ್ಯ ತದ್ವಾಸ್ಯ ಪ್ರತಿಧತುಸ್ತೇನ ಹಾಭ್ಯಾಮನೂವಾಚ ಸ ಯದಾಭ್ಯಾಮನೂವಾ
ಣಾಥಾಸ್ಯ ತದಿಂದ್ರಃ ಶಿರಶ್ಚಿಚ್ಛೇದಾಥಸ್ಯ ಸ್ವಂ ಶಿರ ಆಹ್ಯತ್ಯ ತದ್ವಾಸ್ಯ ಪ್ರತಿಧತುಃ |

ಕೂಡಲೇ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಶಿಷ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದನಂತರ ಇಂದ್ರನು ಬಂದು ಆ ಅಶ್ಚಿತ
ವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದನು. ಆ ಒಡನೆಯೇ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ದಧೀಚಿಯ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಶಿರವನ್ನು ಪುನಃ
ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು.

ತಸ್ಮಾದೇತದ್ವಸೀಣಾಮುಭ್ಯನೂಕ್ತಂ | ದಧೃಜ್ ಹ ಯನ್ಮಧ್ವಾಫರ್ವಣೋ ವಾಮಶ್ಚಸ್ಯ ಶೀಷ್ಣಾಫ
ಶ್ಚ ಯದ್ವೀನುನಾಚೇತ್ಯಾಯತಂ ತಮನಾಚೇತಿ ಹೈವೈತದುಕ್ತಂ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೧-೧೮ ರಿಂದ ೨೫)

ಅದುದರಿಂದಲೇ ಅಧರ್ವಪುತ್ರನಾದ ದಧೀಚಿಯು ಅಶ್ವಶಿರದ ದ್ವಾರಾ ಈ ಮಧುವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಪದೇಶಿಸಿದನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ
ವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಥೆಯು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ,

ಪ್ರಾದಾಪ್ಸ್ರಹ್ವಾಪಿ ಸುಪ್ರೀತಃ ಸುತಾಯ ತದರ್ಥವರ್ಣಃ |

ಸ ಚಾಭವದ್ವಸೀಣೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ದೀಪ್ತಿಮತ್ತರಃ ||

ತಮ್ವಸಿಂ ನಿಷಿವೇಧೇಂದ್ರೋ ಮೈವಂ ವೋಚಿಃ ಕ್ವಚಿನ್ನಧು |

ನ ಹಿ ಸ್ರೋಕ್ತೇ ಮಧುನ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಜೀವಂತಂ ತ್ರೋತ್ಸ್ಯಜಾಮ್ಯಹಂ ||

ತಮ್ವಸಿಂ ತ್ವಶ್ಚಿನಾ ದೇವಾ ವಿವಿಕ್ತೇ ಮಧ್ವಯಾಚಶಾಂ |

ಸ ಚ ತಾಭ್ಯಾಂ ತದಾಚಸ್ವೇ ಯದುನಾಚಿ ತಚೀಪತಿಃ ||

ತಮಬ್ರೂತಾಂ ತು ನಾಸತ್ಯಾವಾಶ್ಚೈನ ಶಿರಸಾ ಭವಾನ್ |

ಮಧ್ವಾಶು ಗ್ರಾಹಯತ್ಪಾವಾಂ ಮೇಂದ್ರಕ್ಷ ತ್ವಾ ವಧೀತ್ರತಃ ||

ಅಶ್ಚೈನ ಶಿರಸಾ ತೌ ತು ದಧೃಜ್ಜಾಹ ಯದಶ್ಚಿನೌ |

ತದಸ್ಯೇಂದ್ರೋಽಹರತ್ಸ್ಯಂ ತನ್ಸ್ಯಧತ್ವಾನುಸ್ಯ ಯಚ್ಚಿರಃ ||

ದಧೀಚಿಕ್ಷ ಶಿರಶ್ಚಾಶ್ಚ್ಯಂ ಕೃತ್ತಂ ವಜ್ರೇಣ ವಜ್ರಿಣಾ |

ಪಸಾತ ಸರಸೋ ಮಧ್ಯೇ ಪರ್ವತೇ ಶರ್ಯಣಾವತಿ ||

ತದದ್ವ್ಯಸ್ತು ಸಮುತ್ಪಾಯ ಭೂತೇಭ್ಯೋ ವಿವಿಧಾಸ್ತರಾನ್ |

ಪ್ರಾದಾಯ ಯುಗಸರ್ಯಂತಂ ತಾಸ್ತೇನಾಪ್ಸು ನಿಮಜ್ಜತಿ ||

:(ಬೃ. ದೇ. ೩-೧೮ ರಿಂದ ೨೪)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇದೇ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಕಥೆಯ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಏನೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ
ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆ ಅಶ್ವಶಿರವು ಶರ್ಯಣಾವತ್ತೆಂಬ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿರುವ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ
ಬಿದ್ದುದೂ, ಅದು ಪದೇ ಪದೇ ಮೇಲಕ್ಕಿದ್ದು ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ತಕ್ಕ ನರಗಳನ್ನು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಾ,
ಯುಗಸರ್ಯಂತವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಇಂದ್ರತಮಾ—ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ಣನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.
ಮರುತ್ತಮಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಕಾರ್ಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ದಂಸಿಷ್ಣಾ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಣನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಟೀಕೆ** (ಪಾ. ಸೂ.
೬-೪-೧೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಟಿಗೆ (ಅಪ್) ಲೋಪ. **ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿಶತ್ಯಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವಿದಾತ್ರ
ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ದ್ವಿವಚಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ರಥಾ—ರಥಮರ್ಹತ ಇತಿ ರಥಾ. ರಥಾದ್ಯತ್ (ಪಾ ಸೂ. ೪-೩-೧೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ

ರಥೀತಮಾ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದೈತ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಪೂರ್ಣಮ್—ಸ್ಯ ಪಾಲನಪೂರ್ಣಯೋಃ ಧಾತು. ನಿಷ್ಪಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉದೋಷ್ಯ ಪೂರ್ವಸ್ಯ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪ. ಉರಣ್ಣಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರ ಪರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಹಲಿ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದೀರ್ಘ. ರದಾಭ್ಯಾಂ ನಿಷ್ಪಾತೋ—(ಪಾ ಸೂ ೮-೨-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫದ ಪರದಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇರುವುದರಿಂದ ನತ್ಪ. ರದಾಭ್ಯಾಂ ಣೋ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಣತ್ಪ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಹೇಥೇ—ನಹ ಪ್ರಾಸಣೇ ಧಾತು ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಬಂತ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಚಿತಮ್—ಚಿಣ್ ಚಯನೇ ಧಾತು ನಿಷ್ಪಾ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಆಪ್) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದಾಶ್ವಾಂಸಮ್—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ಯಾನ್ ಮಿಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಸು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಯಾಥಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪರಃ ||

ಕಿಮುತ್ರ ದಸ್ರಾ ಕೃಣುಥಃ ಕಿಮಾಸಾಥೇ ಜನೋ ಯಃ ಕತ್ವಿದಹವಿರ್ಮಹೀಯತೇ |

ಅತಿ ಕ್ರಮಿಸ್ವಂ ಜುರತಂ ಪಣೇರಸುಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಸ್ರಾಯ ಕೃಣುತಂ ವಚಸ್ಯವೇ ||

|| ಪದಪರಃ ||

ಕಿಂ | ಅತ್ರ | ದಸ್ರಾ | ಕೃಣುಥಃ | ಕಿಂ | ಆಸಾಥೇ ಇತಿ | ಜನಃ | ಯಃ | ಕಃ | ಚಿತ್ | ಅಹವಿಃ |

ಮಹೀಯತೇ |

ಅತಿ | ಕ್ರಮಿಸ್ವಂ | ಜುರತಂ | ಪಣೇಃ | ಅಸುಂ | ಜ್ಯೋತಿಃ | ವಿಸ್ರಾಯ | ಕೃಣುತಂ | ವಚಸ್ಯವೇ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ದಸ್ರೋಪಕ್ಷಪಯಿತಾರಾ ಯುನಾಮತ್ರಾಸ್ತಿಸ್ತನುಷ್ಕೇ ಕಿಂ ಕೃಣುಥಃ | ಕುರುಥಃ | ದವಿಸೋಽಭಾವಾದಿತಿಭಾವಃ | ತತ್ರೈವ ಕಿಮಸಾಭೇ | ಕಿಂ ತಿಷ್ಠುಥಃ | ಅತ್ರೇತೈಕ್ತಂ ಕುತ್ರೇತ್ಯಾಹ | ಯಃ ಕಶ್ಚಿಜ್ಜನೋ ಜನ್ಮನಾನಹವಿಯರ್ಜ್ಞಾರ್ಥಹವೀರಹಿತೋ ಮಹೀಯತೇ ಪೂಜ್ಯತೇ ಸ್ವಯಂ ನ ಯುಷ್ಠಾನ್ ಪೂಜಯತಿ | ತಂ ಜನಮತಿ ಕ್ರಮಿಷ್ಯಂ | ಪರಾಭೂಯ ತಿಷ್ಠತಂ | ನ ಕೇವಲಮತಿ-ಕ್ರಮಮಾತ್ರಂ ಕಿಂತು ಪಣೀವಣಿಗ್ಯೂತಸ್ಯ ಲುಬ್ಧಕಸ್ಯಾಯಷ್ಟಸ್ತಸ್ಯಾಸುಂ ಪ್ರಾಣಂ ಜುರತಂ | ಅಹಂಸಿಷ್ಯಂ | ಅನೀನತತಂ | ವಿಸ್ರಾಯ ಮೇಧಾವಿನೇ ವಚಸ್ಯವೇ ವಚಸಃ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪಸ್ಯ ಯುನಾಭ್ಯಾ-ಮಿಚ್ಛತೇ ಮಹ್ಯಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಕೃಣುತಂ | ಯುಷ್ಯದ್ಯಜನವಿಷಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ಕುರುತಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ದಸ್ರಾ—ಶತ್ರುನಾಶಕರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | ಯಃ ಕಃ ಚಿತ್ ಂನಃ—ಯಾವನಾದ ರೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು | ಅಹವಿಃ—ಯಜ್ಞಾರ್ಥಹವಿರಾದಿ ರಹಿತನಾಗಿ | ಮಹೀಯತೇ—(ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪೂಜಿಸದೇ ಸ್ವಯಂ) ಪೂಜಿತನಾಗುತ್ತಾನೋ | ಅತ್ರ—ಅಂತಹಮನುಷ್ಯನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ | ಕಿಂ ಕೃಣುಥಃ—ಏನು ಮಾಡುತ್ತೀರಿ | ಕಿಂ ಅಸಾಭೇ—(ಅಲ್ಲೇ) ಯಾಕೆ ಇರುತ್ತೀರಿ | ಅತಿ ಕ್ರಮಿಷ್ಯಂ—(ಅಂತಹ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು) ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿರಿ | ಪಣೀಃ—(ಲುಬ್ಧನಾಗಿ) ವರ್ತಕವ್ರಾಯನಾದ (ಅವನು) | ಅಸುಂ—ಪ್ರಾಣವನ್ನು | ಜುರತಂ—ಹಿಂಸಿಸಿ (ನಾಶಮಾಡಿ) | ವಿಸ್ರಾಯ—ಮೇಧಾವಿಯಾದ (ಮತ್ತು) | ವಚಸ್ಯವೇ—ಸ್ತುತಿಯಾದ ಮಾತನ್ನು ನಿಮಗಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ (ನನಗೆ) | ಜ್ಯೋತಿಃ—(ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪೂಜಿಸಬೇಕೆಂಬ ಜ್ಞಾನರೂಪ) ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು | ಕೃಣುತಂ—ಉಂಟುಮಾಡಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಶತ್ರುನಾಶಕರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಯಜ್ಞಾರ್ಥಹವಿರಾದಿರಹಿತನಾಗಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪೂಜಿಸದೇ ಸ್ವಯಂ ಪೂಜಿತನಾಗುವ ಮನುಷ್ಯನ ಹತ್ತಿರ ನಿಮಗೇನುಕೆಲಸ ? ಅಂಧವನ್ನೇನು ಮಾಡುತ್ತೀರಿ ? ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ಅಂಧನನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ, ಲುಬ್ಧನಾದ ಅವನನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿ, ಮೇಧಾವಿಯೂ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ ನನಗೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪೂಜಿಸಬೇಕೆಂಬ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ.

English Translation.

What make you here, Ashwins : why do you tarry, (where) any man who makes no oblation is respected : humble him ; take away the life of the niggard ; grant light to the pious man striving to speak your praise,

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದಸ್ರಾ—ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವರು ಎಂದು ಒಂದರ್ಥವೂ, ಉಪಕ್ಷಯಕಾರಕರು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದರ್ಥವೂ ಆಗುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಉಪಕ್ಷಯಕಾರರಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಆ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೂ ಇದೆ ಅಕಿಂಚನನಾದ ಯಜಮಾನನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಭಯವನ್ನು ವೃತ್ತಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಕೇವಲ ದಾರಿದ್ರ್ಯದಿಂದ “ಹವಿಷಃ ಅಭಾವಾತ್” ತನಗೆ ಅವರನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸಲು ಆಗಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಅದರೂ ಸಹ ತನ್ನ ಭಕ್ತಿಯೂ, ಶ್ರದ್ಧೆಯೂ ಅಪಾರವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ, ಆದುದರಿಂದ ತನಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಕೂಡದೆಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ, ಪೂರ್ಣವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವಿದ್ದರೂ ಸಹ ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿರಹಿತನಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸದೇ ಇರತಕ್ಕ ಪಣಿಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿರೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ

ಪಣಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಮು ಸಂ ೧-೧೮೦-೨ ನೇ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಲುಬ್ಧಕಾಃ, ಅಬುದ್ಧಮಾನಾಃ, ಯಾಗಾದೀನಕರ್ಮಾಣಾಃ, ಅದಾನಶೀಲಾಃ, ಅಸ್ತಚ್ಚಿತ್ತವಃ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿಲ್ಲ ಸಾಯಣರು ಪಣಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಈ ರೀತಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತರ ಹಿಂಸಕರಾದುದರಿಂದಲೇ, ಅವರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿರೆಂದು ಅಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಜುರತಂ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಹಿಂಸಿಸಿ ಅಥವಾ ನಾಶಮಾಡಿರೆ ಎಂದರ್ಥ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಹಿಂಸಕರಾದ ಶತ್ರುಪರವಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದುಂಟು ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಚಿತ್ರಂ ತದ್ವೋ ಮರುತೋ ಯಾಮು ಚೇಕಿತೇ ಪ್ರಶ್ನಾ ಯದೂಧರಶ್ಯಾಪಯೋ ದುಹುಃ |

ಯದ್ವಾ ನಿದೇ ನವಮಾನಸ್ಯ ರುದ್ರಿಯಾಸ್ತಿತಂ ಜರಾಯ ಜರತಾಮದಾಭ್ಯಾಃ ||

(ಮು ಸಂ. ೨-೩೪-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಜುರತಾಂ ಹಿಂಸಕಾನಾಂ ತತ್ಪ್ರಾಣಾಂ ಎಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಜ್ಯೋತಿಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಧಾತಿಕವಾದ ಪ್ರಭಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶವೆಂದರ್ಥವಲ್ಲ. ಯುಷ್ಮದ್ಯಜನ ವಿಷಯಜ್ಞಾನಂ | ನಿಮ್ಮನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಯಾಗಮಾಡಬೇಕಾದ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಜ್ಯೋತಿಯೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಶ್ಚಕ್ರಿಯಾ ||

ಕೃಣಿಃ—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಸಾಘೇ—ಅಸ ಉಪನೇಶನೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಹವಿಃ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಹವಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ನಜ್ಞ ನಿಮಿತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಹವಿಃ ಶಬ್ದವು ಲುಪ್ತಮುತ್ಪರ್ಣಕ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ತತ್ಪುರುಷ ಸವನಾಸದಲ್ಲಿ ತತ್ಪುರುಷೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹೀಯತೇ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಯಕ್. ಲಡಂತರೂಪ. ನಿಸಾ-
ತ್ವೈರ್ಯದ್ಯದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚೇತ್ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.
ಯಕ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಕ್ರಮಿಷ್ಯಮ್—ಕ್ರಮು ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪೇ ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ
ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ತಮಾದೇಶ. ಸಿಟಿಗೆ ಇಡಾಗಮು. ಹ್ರಂತಕ್ಷತ್ರಸೆ—
(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿನಿಷೇಧ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಅಡಾಗಮು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜುರತಮ್—ಜ್ಞು ವಯೋಹಾನೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ತಮಾದೇಶ.
ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಯ. ರ ಸರವಾಗಿ
ಬರುತ್ತದೆ ತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣ ಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಚಸ್ಯನೇ—ವಚಃ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ವಚಸ್ಯತಿ. ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕ್ಯಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಚ್. ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಜಂತದ ಮೇಲೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ ಸ್ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಚಕುರ್ಧೀ ವಿಕವಚ
ನಾಂತರೂಪ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಣಃ ||

ಜಂಭಯತನುಭಿತೋ ರಾಯತಃ ಶುನೋ ಹತಂ ಮೃಧೋ ವಿದಧುಸ್ತಾನ್ಯತ್ತಿನಾ |
ನಾಚೆನಾಚೆಂ ಜರಿತೂ ರತ್ತಿನೀಂ ಕೃತಮುಭಾ ಶಂಸಂ ನಾಸತ್ಯಾವತಂ ಮಮ ||

| ಪದವಾಣಃ |

ಜಂಭಯತಂ | ಅಭಿತಃ | ರಾಯತಃ | ಶುನಃ | ಹತಂ | ಮೃಧಃ | ವಿದಧುಃ | ತಾನಿ | ಅತ್ತಿನಾ |
ನಾಚೆಂನಾಚೆಂ | ಜರಿತುಃ | ರತ್ತಿನೀಂ | ಕೃತಂ | ಉಭಾ | ಶಂಸಂ | ನಾಸತ್ಯಾ | ಅವತಂ | ಮಮ |

| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ |

ಹೇ ಅತ್ತಿನಾ ರಾಯತೋ ನಿನಿತಿತಂ ಶಬ್ದಯತೋವ್ಯಸ್ತಾನ್ತಂತುಮಾಗಚ್ಛತೋ ನಾ ಶುನಃ
ಶ್ವಸದ್ಯಶಾನಭಿತೋ ಜಂಭಯತಂ | ನಾಶಯತಂ | ತಥಾ ಮೃಧಸ್ತೇಷಾಂ ಸಂಗ್ರಾಮಾನ್ ಸಂಗ್ರಾಮಂ
ಕಂವತೋ ನಾ ಹತಂ | ಮಾರಯತಂ | ತಾನಿ ಹನನೋಪಾಯಾನಿದಧುಃ | ಜಾನೀಥಃ | ಕಿಂಚ

ಜರಿತೆಯುಷ್ಣಾನ್ ಸ್ತೋತುರ್ನಾಚಂ ನಾಚಂ ತಾಂ ತಾಂ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾಂ ನಾಚಂ ರತ್ನಿನೀಂ ಕೃತಂ |
ಸರ್ವಾಮುನಿ ಸ್ತುತಿಂ ರಮಣೀಯಫಲವತೀಂ ಕುರುತಂ | ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾ ಸತ್ಯಭೂತೌ ಯುನಾಮು-
ಛೋಛೌ ಮಮ ಮದೀಯಾಂ ತಂಸಂ ಸ್ತುತಿಮವತಂ | ರಕ್ಷತಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | ರಾಯತಃ—ನಿಂದಾರೂಪ ಶಬ್ದಮಾಡುವ (ಬೆಂಗಳು
ತ್ತಿರುವ) ಅಥವಾ ನಮ್ಮನ್ನು ವಧಿಸಲು ಬರುತ್ತಿರುವ | ತುನಃ—ನಾಯಿಗಳಿಗೆ ಸಮನಾದ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು | ಅಭಿತಃ
ಒಂಭಯತೆಂ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿ | ಮೃಧಃ—(ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ) ಯುದ್ಧಮಾಡುವವರನ್ನು | ಹತಂ—
ವಧಮಾಡಿ | ತಾನಿ—ಅವರನ್ನು ವಧಿಸುವ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಅವರು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವರ್ಧೋಪಾಯ
ಗಳನ್ನು | ವಿಧಧಃ—ನೀವು ತಿಳಿದಿದ್ದೀರಿ | ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು | ಜರಿತುಃ—ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವರ |
ನಾಚಂನಾಚಂ—ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮಾತನ್ನು | ರತ್ನಿನೀಂ—ರಮಣೀಯಫಲಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ |
ಕೃತಂ—ಮಾಡಿ | ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾ—ಸತ್ಯಭೂತರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | ಉಛಾ—ನೀನಿಬ್ಬರೂ |
ಮಮ—ನನ್ನ | ತಂಸಂ—ಸ್ತುತಿಯನ್ನು | ಅವತಂ—ರಕ್ಷಿಸಿ (ಅಂಗೀಕರಿಸಿ.)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಿಂದಿಸುವವರನ್ನು ಅಥವಾ ನಮ್ಮನ್ನು ವಧಿಸಲು ಬರುತ್ತಿರುವವರನ್ನು
ನಾಶಮಾಡಿ, ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬರುವವರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ, ನಿಮಗೆ ಅವರನ್ನು ವಧಿಸುವ ಉಪಾಯಗಳು
ತಿಳಿದಿವೆ; ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ನನ್ನ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ತೃಪ್ತರಾಗಿ, ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮಾತೂ
ಉತ್ತಮ ಫಲವಿತ್ತಿಷ್ಟನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ.

English Translation.

Annihilate, Ashwins, the dogs who bark at us : slay them warring
(against us) : you know their (means of harm) : render every word of him
who praises you affluent in precious (rewards) : accept. Nasatyas, both of
you, my praise.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ರಾಯತಃ—ನಿಂದಿತಂ ಶಬ್ದಯತಃ ಅಸ್ಮಾನ್ ಹಂತುಮಾಗಚ್ಛತೋ ವಾ—ನಮ್ಮನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಿರುವ
ಅಥವಾ ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಲು ಬರುತ್ತಿರುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥ.

ಮೃಧಃ—ತೇಷಾಂ ಸಂಗ್ರಾಮಾನ್ ಸಂಗ್ರಾಮಂ ಕುರ್ವತೋ ವಾ | ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧವೆಂದಾಗಲಿ
ಅಥವಾ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಶತ್ರುಗಳೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದವನ್ನು
ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಪಠಿಸಿದ್ದಾರೆ (ನಿ. ೩-೯) ಯುದ್ಧವೆಂದರ್ಥ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣ
ನಾದ ಶತ್ರುವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿ ನ ಇಂದ್ರ ಮೃಧೋ ಜಹಿ ನೀಚಾ ಯಜ್ಞ ಪೃತಸ್ಯತಃ |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೧೫೨-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ದಾಹಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಾಮಕಾರಿಣಃ ತತ್ಪೂನ್ ಎಂಬರ್ಥವಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ ೭-೨) ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಎರಡರ್ಥವೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಜಂಭಯತಂ—ನಾಶಯತಂ (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ನಾಶಮಾಡಿರಿ ಎಂದು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಜಂಭ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಂತವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಅದರಲ್ಲೂ ಕೋರೆ ದಾಡೆಗಳೆಂದೇ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಜಂಭ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಾಗಲೂ ಸಹ ಇದೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ನ ಯೋ ವರಾಯ ಮರುತಾಮಿವ ಸ್ಯಸಃ ಸೇನೇವ ಸ್ಯಷ್ಟಾ ದಿವ್ಯಾ ಯಥಾಶನಿಃ |

ಅಗ್ನಿ ಜಂಭೈಸ್ತಿಗಿತ್ವೇರತ್ತಿ ಭರ್ವತಿ ಯೋಧೋ ನ ತತ್ಪೂನ್ವನ ವನಾ ಸ್ಯಂಜತೇ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೪೩-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಜ್ವಾಲೆಗೆ ಪರ್ಯಾಯಪದವಾಗಿ ಜಂಭೈಃ ಎಂಬ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಜಂಭೈರ್ಧಂ-ತ್ವೈರ್ಧಂತಸ್ಯಾನೀಯಾಭಿಃ ಜ್ವಾಲಾಭಿಃ ಅತ್ತಿ ಎಂದು ಕ್ರೂರವಾದ ಕೋರೆದಾಡೆಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನಿ ಜ್ವಾಲೆಯನ್ನು ಹೋರಿಸಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೮-೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇದೇ ರೀತಿಯಾದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ

ಅಸೌ ಯ ವಿಸಿ ವೀರಕೋ ಗೃಹಂಗೃಹಂ ವಿಜಾಕತತ್ |

ಇಮಂ ಜಂಭಸುತಂ ಸಿಬ ಧಾನಾವಂತಂ ಕರಂಭಿಣಮಪೂಪವಂತಮುಕ್ತಿನಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೯೧-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜಂಭಸುತಂ ಎಂದರೆ ಮನು ದಂತ್ಯೇರಭಿಸುತಂ ನನ್ನ ದಾಡೆಗಳಿಂದ ಕಚ್ಚಿ ಹಿಂಡಿದುದು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಜಂಭಯತಂ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದಕ್ಕೆ ಯಾವರೀತಿ ವನಮೃಗಾದಿಗಳು ತಮ್ಮ ದಾಡೆಗಳಿಂದ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಅಗಿದು ನಾಶಮಾಡುತ್ತವೆಯೋ ಅದರಂತೆ ನೀವು ಶತ್ರುಮರ್ಧನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಎಂದರ್ಥ.

ತುನಃ—ಶ್ಚ ಸದೃಶಾನ್ ಎಂಬ ಉಪಮಾನದಿಂದ ಪಣಿಯೇ ಮುಂತಾದ ಜನರನ್ನು ಎಷ್ಟು ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದಲೂ ದ್ವೇಷಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೂ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರತ್ತಿನೀಂ—ರಮಣೀಯಫಲವತೀಂ | (ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು) ರಮಣೀಯವಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡ

ತಕ್ಕದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ರತ್ನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಮಣೀಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಸಹ, ಹೋತಾರಂ ರತ್ನಧಾತಮಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ರತ್ನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೭-೧೫) ಅನೌಲ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಅದರ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವಾಗಲೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯಸ್ತೇ ಸ್ತನಃ ತಶಯೋ ಯೋ ಮಯೋಘೂರ್ಯೇನ ವಿಶ್ವಾ ಪುಷ್ಪಸಿ ವಾರ್ಯಾಣಿ |

ಯೋ ರತ್ನಧಾ ವಸುವಿದ್ಯಃ ಸುದತ್ತಃ ಸರಸ್ವತಿ ತಮಿಹ ಧಾತವೇ ಕಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೪೯)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆನಂದರೂಪವಾದ ರಸವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ. ಅದಕ್ಕ ರತ್ನಧಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿರುವುದರಿಂದ ಬಹುವಿಧ-
ರಮಣೀಯರಸಾನಾಂ ಧಾರಯಿಶಾ ಎಂದರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಶ್ರೇಷ್ಠ
ವಾದುದೂ ರಮಣೀಯವಾದೂ ಆದ ಫಲವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜಂಭಯತಮ್—ಜಂಭ ನಾಶನೇ. ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಸತ್ಯಾಪೇಶಾತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣೆಚ್ ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತ
ರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಣೆಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರಾಯತಃ—ರೈ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಧ್ವಾದಿ ಲಟಿಗೆ ಶತ್ಪಾದೇಶ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಆಯಾದೇಶ. ತಾಸ್ಯನು
ದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ
ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ದತಮ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧಿಧ್ವಾವಿರುವುದ
ರಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಅದಿಶ್ಚೈತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗ ಉಕ್. ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶ ವನತಿ—
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಫ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ
ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿದಥಾಃ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ವಿದೋಲಟೋ ವಾ (ಪಾ. ಸೂ.
೩-೪-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಥಾಸಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಾತ್ವಾತಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ಯತ್ಯಯ
ದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಚಂನಾಚಿಮ್—ನಿತ್ಯವೀಶ್ವಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನ ಅನುದಾತ್ತಂ ಚ (ಪಾ. ಸೂ.
೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದ ಆಮ್ರೇಡಿತವು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೃತಮ್—ಕುಕ್ಯ ಇ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ತಮಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ
ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಉಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯವು ಜಾತ್ವಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರು
ವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಭಾ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಅವತಮ್—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಹಂತ ನಿಘಾತ
ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾರ್ಶ್ವ ||

ಯುವವೇತಂ ಚಕ್ರಘ್ನಃ ಸಿಂಧುಷು ಪ್ಲವನಾತ್ಪನ್ನಂತಂ ಪಕ್ಷಿಣಂ ತೌಗ್ರ್ಯಾಯ
ಕಂ |

ಯೇನ ದೇವತ್ರಾ ಮನಸಾ ನಿರೂಹಘ್ನಃ ಸುಪಸ್ತನೀ ಪೇತಘ್ನಃ ಕ್ಷೋದಸೋ
ಮಹಃ || ೫ ||

|| ಪದಕಾರಃ ||

ಯುವಂ | ಏತಂ | ಚಕ್ರಘ್ನಃ | ಸಿಂಧುಷು | ಪ್ಲವಂ | ಅತ್ಪನ್ನವಂತಂ | ಪಕ್ಷಿಣಂ | ತೌಗ್ರ್ಯಾಯ | ಕಂ |
ಯೇನ | ದೇವತ್ರಾ | ಮನಸಾ | ನಿರೂಹಘ್ನಃ | ಸುಪಸ್ತನಿ | ಪೇತಘ್ನಃ | ಕ್ಷೋದಸಃ | ಮಹಃ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯುವಂ ಯುವಾಂ ಸಿಂಧುಷು ಸಮುದ್ರೋದಕೇಷ್ಟೇತಂ ಪ್ಲವಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ
ಪ್ಲುತಿಸಾಧನಂ ಪ್ಲವಂ ನಾವಮಾತ್ಮನ್ನಂತಂ ದಾರ್ಢ್ಯವಂತಂ ಪಕ್ಷಿಣಂ ಪಕ್ಷವದ್ಗತಿಸಾಧನರಥವಂತಂ
ತೌಗ್ರ್ಯಾಯ ತುಗ್ರನಾನ್ನೋ ರಾಜ್ಞಃ ಪುತ್ರಾಯ ಭುಜ್ಯುನಾನ್ನೋ ರಾಜ್ಞೇ ಕಂ ಸುಖಕರಂ ಚಕ್ರಘ್ನಃ |
ತೌಗ್ರ್ಯೋ ಭುಜ್ಯು ರಾಜಾ ಸಮುದ್ರವರ್ತೀ ಸಸೇನಃ ಪರಚಕ್ರಂ ಪ್ರಮಥಿತುಂ ಪ್ರಸ್ಮಿತಃ | ತಂ
ಪ್ರತೀಪಬಲಾನ್ಯಾಗತ್ಯಾಸಾತಯನ್ | ಸ ಚ ಪ್ರಸಾದಫಲಕರಾಶ್ವಿನೌ ಸ್ತುತ್ವಾ ಸ್ವಾತ್ಮಾನಂ ರರಕ್ಷೇತ್ಯಯು-
ಮಿತಿಹಾಸೋ ಬಹುಧಾ ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರಪಂಚಿತಃ | ಯದ್ವಾ | ಕಮಿತಿ ಪೂರಣಃ | ತಸ್ಯ ಜಲಸಂಚಾರಿರಥಸ್ಯ
ಸಹಾಯಭೂತಾನ್ವಹೂನ್ನಥಾದೀನಕುರತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಯಮರ್ಥಸ್ತು ತಮೂಹಘ್ನರ್ನೌಘಃ |
ಋ. ೧-೧೧೩-೩ | ಚತುಸ್ತೋ ನಾವಃ | ಋ. ೧-೧೪೨-೩ | ತ್ರಿಭೀ ರಥೈಃ | ಋ. ೧-೧೧೩-೪ | ಇತ್ಯಾದಿ-
ಮಂತ್ರಾಂತರೇಷು ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ | ಯೇನ ಯುಷ್ಮದ್ದತ್ತೇನ ಪ್ಲವೇನ ದೇವತ್ರಾ ದೇವೇಷು ಮಧ್ಯೇ
ಮನಸಾನುಗ್ರಹಯುಕ್ತಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ | ಯೇನ ಮನಸೇತಿ ವಾ ಯೋಜ್ಯಂ | ನಿರೂಹಘ್ನಃ ನಿರ್ಗಮನಂ
ಕುರುಘಃ | ತಥಾ ಸುಪಸ್ತನಿ ಶೋಭನಪತನಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ಸುಪತನೌ ವಾ ಯುವಾಂ ಮಹೋ
ಮಹಃ ಕ್ಷೋದಸಃ | ಉದಕನಾನ್ವೈತತ್ | ಉದಕಾಶ್ವೇತಘ್ನಃ | ತದಧಃ ಪತಫ ಉತ್ತರೀತುಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | ಯೇನ—ಯಾವ ಪ್ಲವದಿಂದ | ದೇವತ್ರಾ—ದೇವತೆ
ಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ (ನಿಜಿಬ್ಬರೂ ಮಾತ್ರ) | ಮನಸಾ—ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ | ನಿರೂಹಘ್ನಃ—(ಭುಜ್ಯವನ್ನು ದಡಕ್ಕೆ)
ವಹಿಸಿದರೋ | ಏತಂ—ಅಂತಹ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ | ಅತ್ಪನ್ನಂತಂ—ದಾರ್ಢ್ಯವಿಶಿಷ್ಟವೂ | ಪಕ್ಷಿಣಂ—ರೆಕ್ಕೆಗಳಂತೆ
ಗತಿಸಾಧಕವಾದ ರಥವಿಶಿಷ್ಟವೂ ಆದ | ಪ್ಲವಂ—ನಾವೆಯನ್ನು | ಸಿಂಧುಷು—ಸಮುದ್ರೋದಕಗಳಲ್ಲಿ | ತೌಗ್ರ್ಯಾಯ—

ತುಗ್ರನೆಂಬುವನ ಮಗನಾದ ಭುಜ್ಯು ಎಂಬುವನಿಗೆ | ಕಂ—ಸುಖಕರವಾಗುವಂತೆ | ಯುವಂ ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ಚೇಶ್ರಘುಃ—ಮಾಡಿದಿರಿ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಸುಶಪ್ತನಿ—ಸಮುದ್ರ ಪತನವು ಸುಖಕರವಾಗುವಂತೆ (ಅಥವಾ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಅಭ್ಯಾಸವುಳ್ಳ ನೀವಿಬ್ಬರೂ) | ಮಹಃ ಕ್ಷೋದವಸಃ—ಸಮುದ್ರದ ಅಗಾಧವಾದ ಉದಕದಿಂದ (ಆ ಭುಜ್ಯುವನ್ನೆತ್ತಲು) | ಪೇತಘುಃ—(ನೀರನೊಳಕ್ಕೆ) ಧುಮುಕಿದಿರಿ.

। ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎತ್ತೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ನೀವಿಬ್ಬರು ಮಾತ್ರ ತುಗ್ರಪುತ್ರನಾದ ಭುಜ್ಯುವಿನಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ, ದೃಢವೂ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಹೋಗಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುವ ರಥವಿಶಿಷ್ಟವೂ ಆದ ಪ್ಲವನನ್ನು, ಸಮುದ್ರೋದಕಗಳಲ್ಲಿ ಅವನು ಸುಖವಾಗಿರಲೆಂದು ಅವನಿಗೆ ಒಡಗಿಸಿ, ಸಾಗರದ ಅಗಾಧವಾದ ಉದಕದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಇಂತಹ ಸಾಹಸಗಳಲ್ಲಿ ನುರಿತ ನೀವಿಬ್ಬರೂ, ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಧುಮುಕಿದಿರಿ.

English Translation.

You constructed a pleasant, substantial, winged bark, borne on the ocean waters for the son of Tugra, by which, with mind devoted to the gods, you bore him up, and, quickly descending (from the sky), you made a path for him across the great waters.

। ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ।

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಭುಜ್ಯುವಿನ ರಕ್ಷಣಾವಿಷಯವನ್ನೇ ಹೇಳಿದೆ. “ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರಪಂಚಿತಃ” ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಪುನಃ ಅದೇ ಕಥೆಯನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

“ತಾಗ್ರೋ ಭುಜ್ಯೂ ರಾಜಾ ಸಮುದ್ರವರ್ತೀ ಸಸೇನಃ ಪರಚೇಕ್ರಂ ಪ್ರಮಥಿತುಂ ಪ್ರಸ್ಮಿತಃ | ತಂ ಪ್ರತೀವೇಲಾನಿ ಅಗತ್ಯಾಪಾತಯನ್ ಸ ಚಿ ಪ್ರಸಾದಫಲಕರಾಶ್ಚಿನೌ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಸ್ತಾತ್ಮಾನಂ ರರಕ್ಷ ಇತ್ಯೇಮಿತಿಹಾಸಃ”

ಪರಸ್ಮೈನ್ಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿಳಿದ ಭುಜ್ಯುವನ್ನು ಶತ್ರುಸ್ಮೈನ್ಯಗಳು ಸಮುದ್ರದೊಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಿದವು. ಆಗ ಅವನು ರಕ್ಷಕರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು, ಅವರು ನೌಕೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಇವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂಬ ವಿಷಯವು ಋ ಸಂ. ೧-೧೧೬-೩ ಮತ್ತು ೧-೧೧೬-೪ ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಭುಜ್ಯುವಿನ ವಿಷಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅದರ ಹಿಂದೆ ಬಿರುಗಾಳಿಯಿಂದ ತೊಂದರೆಗೆ ಗುರಿಯಾದನೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ವಾದ ವಿನವಣಿಯಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ತೊಂದರೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದನೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅದೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸ

ಸಿಂಧುಷು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಮುದ್ರೋದಕೇಷು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಸಿಂಧು ಶಬ್ದವು ನದೀ ನಾಮ ಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೨೪) ಸಿಂಧುಃ ಸ್ತವಣಾತ್ | (ನಿ. ೫-೨೭) ಪ್ರವಹಿಸುವುದರಿಂದ ಸಿಂಧು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನದಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಪ್ರವಾಹರೂಪದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ರಕ್ತಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯುವನುೇತಾನಿ ದಿವಿ ರೋಚನಾನ್ಯಗ್ನಿ ಕ್ಷ ಸೋಮ ಸಕ್ರತೂ ಅಧತ್ತಂ |
ಯುವಂ ಸಿಂಧೂರಭಿಕಸ್ತೇರವದ್ಯಾದ್ಗ್ನೀಮೋಮಾವಮುಂಚತಂ ಗೃಭೀತಾನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೩-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಸಿಂಧೂನ್ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ನದೀವಿಶೇಷಣ್ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿವ್ಹಾರೆ. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸ್ಯಂದನಾತ್ ಸಿಂಧವೋ ರತ್ನಯ ಇದೋಚ್ಯಂತೇ | ಎಂದರೆ, ಪ್ರಸರಿಸುವ ರತ್ನಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ “ನ ಸಿಂಧವೋ ರಚಸೋ ಅಂತಮಾನಶಃ” (ಋ. ಸಂ. ೧-೫೨-೧೪) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ (ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಮೇಲಿನ ಋಕ್ನಿನಲ್ಲಿಯೂ) ರತ್ನಿಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದಿರುತ್ತಾರೆ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಂಧು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮುದ್ರವೆಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ,

ಏಪೀಳೇ ಅಂತುಮದ್ಯೋ ನ ಸಿಂಧುರಾ ತ್ಯಾ ಶಮಾ ಶಶಮಾನಸ್ಯ ಶಕ್ತಿಃ |
ಅಸ್ಮದ್ರ್ಯಕ್ಯಶುಜಾನಸ್ಯ ಯಮ್ಯಾ ಅತುರ್ನ ರಶ್ಮಿಂ ತುನ್ಯೋಜಸಂ ಗೋಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೪-೨೨-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಯಂದಮಾನಃ ಸೋಮಃ ಎಂದು ಸೋಮಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರವಹಿಸುವ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳದ್ದೆಂದರ್ಥ. (ಋ. ಸಂ. ೨-೧೧-೯) ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಘವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ನಿನಲ್ಲಿ ಸಿಂಧುಷು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಮುದ್ರೋದಕೇಷು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಆತ್ಮಸ್ತಂತಂ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ಲವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ದಾರ್ಥ್ಯವಂತಂ ಪ್ಲವಂ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಬರುವೆಡೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಆತ್ಮನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಿರ, ಸ್ಥೈರ್ಯ. ಸಾರಭೂತವಾದದ್ದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಇದರಂತೆಯೇ,

ತಮೂಹಭುರ್ನೌಭಿರಾತ್ಮಸ್ತೇತಿಭಿರಂತರಿಪ್ಪ್ರಪ್ನಿರಪೋದಕಾಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ನೌಕೆಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲು ಆತ್ಮಸ್ತೇತಿಭಿಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಆ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಧೃತಿರಾತ್ಮ್ಯಾ ಧಾರಣವತಿಭಿಃ ಎಂದರೆ ದೃಢವಾದುದೂ ಧಾರಕವಾದುದೂ ಆದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ

ಆತ್ಮಸ್ತನ್ನೈಭೋ ದುಹ್ಯತೇ ಘೃತಂ ಪಯು ಯತಸ್ಯ ನಾಭಿರವೃತಂ ವಿ ಜಾಯತೇ |
ಸಮಾಚೀನಾಃ ಸುದಾನವಃ ಪ್ರೀಣಂತಿ ತಂ ನರೋ ಹಿತಮಿವ ಮೇಹಂತಿ ಪೇರವಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೨೪-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆತ್ಮವತ್ ಎಂಬ ಪದವು ಘೃತಂ ಮತ್ತು ಪಯಃ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದ್ದು ಸಾರವತ್ ಎಂದರೆ ರಸವುಳ್ಳದ್ದು, ಅಂತಶ್ಚಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ನಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಧಾರಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪ್ಲವವೆಂದರ್ಥ.

ಕ್ಷೋದಸಃ—ಕ್ಷೋದ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ಐ. ೩-೯)

ಪಕ್ಷಿಣಂ—ಎಂಬ ಪದವೂ ಸಹ ಪ್ಲವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. **ಪ್ಲವವದ್ಗತಿಸಾಧನರಥವಂತಂ** ರಿಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದೂ, ತೀಳುವಾಗ ಸಂಚರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದೂ ಅದ ರಥವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪ್ಲವವೆಂದರ್ಥ.

ಮನಸಾ—ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕವಾದ **ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ** ಎಂದರ್ಥ.

ದೇವತಾ—ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆ (ನೀವೇ ರಕ್ಷಕರು) ಎಂದರ್ಥವಾಡಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ **ಯಜತಾ** ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರು, ಪೂಜಾರ್ಹರು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಚಕ್ರ ಥುಃ—ದುಕೃತ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ಲವಮ್—ಪ್ಲುಪ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ನಂದಿಗ್ರಹ ಪಚಾದಿಭ್ಯಃ—(ಪಾ ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಅವಾದೀಶ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆತ್ಮಸ್ತಂತಮ್—ಆತ್ಮಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾನೂಡಿವಾಗ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಮಾದುಪಧಾಯಾಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಯ. ಪದಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ನ ಲೋಪ. **ಅನೋನುಟ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿಗೆ ನುಡಾಗಮ. **ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಧ್ಯಾಂ ಮತುಪ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದೇವತಾ—ದೇವಮನುಷ್ಯಪುರು—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪ ೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ರಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿರೂಹಥುಃ—ನಿರ್ ಉಪಸರ್ಗ. ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಿಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. **ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ** (ಪಾ ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಪೆತ್ತಿನಿ—ಪತ್ಯ ಗತೌ. ಧಾತು ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಚ್ ಪರದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪುಮಾಗಮನ **ನೇಜ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೇತಫುಃ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಿಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಅಫುಸಾ ದೇಶ. ಲಿಟ್ಟಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವಾದಿಗಳು ಬಂದಾಗ **ಅತ ಏಕಹಲ್ ಮಧ್ಯೇ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಲೋಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅವ್‌ವಿದ್ಧಂ ತೌಗ್ರ್ಯಮಸ್ವಗ್ನಂ ತರನಾರಂಭಣೇ ತಮಸಿ ಪ್ರವಿದ್ಧಂ |

ಚತಸ್ತೋ ನಾವೋ ಜಠಲಸ್ಯ ಜುಷ್ವಾ ಉದತ್ತಿ ಭ್ಯಾಮಿಸಿತಾಃ ಪಾರಯಂತಿ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅವ್‌ವಿದ್ಧಂ | ತೌಗ್ರ್ಯಂ | ಅಸ್ವಸು | ಅಂತಃ | ಅನಾರಂಭಣೇ | ತಮಸಿ | ಪ್ರವಿದ್ಧಂ |

ಚತಸ್ತಃ | ನಾವಃ | ಜಠಲಸ್ಯ | ಜುಷ್ವಾಃ | ಉತ್ | ಅತ್ತಿಭ್ಯಾಂ | ಇಸಿತಾಃ | ಪಾರಯಂತಿ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಸ್ವಂತರ್ಮಧ್ಯೇನವಿದ್ಧಮನಸ್ತಾ ಚೈತ್ಯಭಿಃ ಪಾತಿತಮನಾರಂಭಣೇನಾಲಂಬನ ಅಲಂಬಲನ-
ರಹಿತೇ ತಮಸಿ | ತನೋವತ್ತಮಃ | ದೃಷ್ಟಿಶ್ಚಾಸಾದಿಪ್ರತಿಬಂಧಕೇ ಜಲಮಧ್ಯೇ ಪ್ರವಿದ್ಧಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ
ಪೀಡಿತಂ ತೌಗ್ರ್ಯಂ ಭುಜ್ಯಂ ಜಠಲಸ್ಯ ಜಠರವದದಕಧಾರಕಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ಜುಷ್ವಾಃ ಸೇವಿತಾಃ | ಯದ್ವಾ ||
ಕರ್ಮಣಿ ಷಷ್ಠೀ || ಜಠರಂ ಸ್ವಾಪ್ತಾ ಅಂತರ್ಜಲಂ ಪ್ರವಿಷ್ವಾಃ | ಅತ್ತಿಭ್ಯಾಮಿಸಿತಾಕ್ಚ ತುಸೋ ನಾವ
ಉತ್ತಾರಯಂತಿ | ಉತ್ತಾರಯಂತಿ | ಸ್ವಾಪಯಂತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಅಪ್ಸು ಅಂತಃ—ಉದಕಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ | ಅವ ವಿದ್ಧಂ—ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ (ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ಎಸೆಯ
ಲ್ಪಟ್ಟದ್ದವನೂ | ಅನಾರಂಭಣೇ—ಆಲಂಬನರಹಿತವಾದ | ತಮಸಿ—ತಮಸ್ಸಿನಂತೆ ದೃಷ್ಟಿ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ
ಜಲಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ | ಪ್ರ ವಿದ್ಧಂ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ (ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ಪೀಡಿತನೂ ಆದ | ತೌಗ್ರ್ಯಂ—ತುಗ್ರುಪುತ್ರನಾದ
ಭುಜ್ಯವನ್ನು | ಜಠಲಸ್ಯ—ಜಠರದಂತೆ ಉದಕಧಾರಕವಾದ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ | ಜುಷ್ವಾಃ—ಅವನಿಂದ ಸೇವಿತ
ವಾದ | [ಅಧವಾ ಜಠಲಸ್ಯ ಜುಷ್ವಾಃ—ಜಲಾಂತರ್ಭಾಗವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಮತ್ತು] | ಅತ್ತಿಭ್ಯಾಂ ಇಸಿತಾಃ—
ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾದ | ಚತಸ್ತಃ ನಾವಃ—ನಾಲ್ಕು ನಾನೆಗಳು | ಉತ್ ಪಾರಯಂತಿ—
(ದಡವನ್ನು) ಸೇರಿಸುತ್ತವೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಸಮುದ್ರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟು, ದೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಶ್ವಾಸನಿರೋಧಗಳಿಂದ
ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹಿಂಸಿತನಾದ ಭುಜ್ಯವನ್ನು, ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾದ ನಾಲ್ಕು ನಾನೆಗಳು ಜಲಾಂತರ್ಭಾಗ
ವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ದಡಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುತ್ತವೆ.

English Translation.

Four ships launched into the midst of the receptacle (of the waters), sent by the Ashwins, brought safe to shore the son of Tugra, who had been cast headlong into the waters (by his foes), and plunged in inextricable darkness.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

A. C. ದಾಸ್ ಎಂಬವರು ತಮ್ಮ Rigvedic India, vol. I. ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಭುಜ್ಯುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ—

This legend (of Bhujyu) also means that the Sun remained invisible in consequence of the fall of incessant rains for three days and nights, during which period, the Aswins also remained in the ಪರಾವತ್ or distant region, as they were not at all visible on account of the presence of dripping clouds in the sky. The Aswins rescued Bhujyu from his perilous position and brought him home in a hundred oared ship, the hundred ones probably representing hundred days or three months during which the rains lasted. The same sentiment is probably also more elaborately expressed in the verses which say that Aswins rescued Bhujya. “with animated water-tight ships, which traversed the air (ಅಂತರಿಕ್ಷ), with four ships, with an animated winged boat, with three flying cars having a hundred feet and six horses.” Now these ships or flying cars either three or four in number approximately represented the three or four months, the hundred feet represented the hundred days, and the six horses probably the six fortnights during which the rainy season lasted. Across this season Bhujyu (the Sun) was safely piloted home by Aswins in their ships or flying cars.

[Rig-Vedic India. p. 533-534]

ಇದರಲ್ಲಿ ನಾವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದುದೇನೆಂದರೆ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ಪ್ರಕಾಶನಾಶ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇವರು ನಾಲ್ಕು ಮಾಸಗಳು ಎಂದರ್ಥವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೇಘರೂಪವಾದ ಕತ್ತಲಿನಿಂದ ಅವ್ಯತನಾಗಿದ್ದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಮಾಸರೂಪವಾದ ನಾವೆಗಳ ಮೂಲಕ ದಾಟಿಸಿದರು ಎಂದರ್ಥವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅವನಿದ್ಯಮ್—ವ್ಯಥ ತಾಡನೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ನ ಸಸಂಪ್ರಸಾರಣೇ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರರೂಪ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ರ್ಬುಷಸ್ತು ಘೋರ್ಭೋರ್ಧೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯ

ಯಕ್ಕೆ ಧರಾರಾದೇಶ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಲಿವ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರವಿಧಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಕಾರ್ಯವೂ ಸ್ವರವೂ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ಪು—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅನಾರಂಭಣೀ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅರಂಭಣಂ ಯಸ್ಯ ತತ್. ನೌ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ರಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಜತಲಸ್ಯ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಜನೇರರಷ್ಠ ಚೆ (ಉ. ಸೂ. ೭-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತು ನಕಾರಕ್ಕೆ ರಕಾರಾದೇಶ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ರೇಫಕ್ಕೆ ಲಪ್ತ. ಕರ್ತೃ ಕರ್ಮಣೋಃ ಕೃತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಸ್ಮೀ ಬಂದಿದೆ.

ಜುಷ್ವಾಃ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ಪತ್ವದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಟಕಾರಾದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಸಿತಾಃ—ಇಸ ಗತೌ ಧಾತು. ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಇಡಾಗಮ. ಆಗಮಗಳು ಅನುದಾತ್ತಗಳಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಾರಯಂತಿ—ಪಾರ ಕರ್ಮಸಮಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಸತ್ಯಾಪಸಾತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿವಿಂಶ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಕಃ | ಸ್ವಿ | ದ್ವೈ | ಕ್ಷೋ | ನಿ | ಸ್ವಿ | ತೋ | ಮ | ಧೈ | ಅ | ಣಿ | ಸೋ | ಯಂ | ತ್ರಾ | ಗ್ರೋ | ನಾ | ಧಿ | ತಃ |
 ಪ | ಯ | ಷ | ಸ್ವ | ಜ | ತ್ |

ಪ | ಣಾ | ನ್ಯು | ಗ | ಸ್ಯ | ಪ | ತ | ರೋ | ರಿ | ನಾ | ರ | ಭ | ಉ | ದ | ತ್ವ | ನಾ | ಊ | ಹ | ಘುಃ | ಶ್ರೋ | ಮ | ತಾ | ಯ | ಕಂ ||
 || ಪದಪಾಠಃ ||

ಕಃ | ಸ್ವಿ | ತ್ | ನ್ಯು | ಷಃ | ನಿಃ | ಸ್ವಿ | ತಃ | ಮ | ಧೈ | ಅ | ಣಿ | ಸಃ | ಯಂ | ತ್ರಾ | ಗ್ರೋ | ನಾ | ಧಿ | ತಃ | ಪ | ರಿ | ಅ | ಸ | ಸ್ವ | ಜ | ತ್ |
 ಪ | ಣಾ | ನ್ಯು | ಗ | ಸ್ಯ | ಪ | ತ | ರೋ | ರಿ | ನಾ | ರ | ಭ | ಉ | ದ | ತ್ವ | ನಾ | ಊ | ಹ | ಘುಃ | ಶ್ರೋ | ಮ | ತಾ | ಯ | ಕಂ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಈ ಸ್ವೀತ್ ಕಶ್ಚಿದನುಗ್ರಾಹಕೋ ವೃಕ್ಷೋ ವೃಕ್ಷವಿಕಾರೋ ರಥಃ | ವಿಕಾರೇ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದಃ | ಯದ್ವಾ | ಸಂಸ್ತವಾಭಿಪ್ರಾಯಮೇತತ್ | ಸ್ತೋತ್ರಾಪ್ಯೋ ವೃಕ್ಷ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೀದೃಶೋ ರಥಃ | ನಿಷ್ಕಿತೋ ನಿಕ್ಷಲಂ ವರ್ತಮಾನಃ | ಕುತ್ರೇತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಅರ್ಣಸ ಉದಕಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ | ಯಂ ವೃಕ್ಷಂ ಶೌಗ್ರ್ಯಸ್ತುಗ್ರ್ಯ ಪುತ್ರೋ ಭುಜ್ಯರ್ಣಾಧಿತೋ ಯಾಚಮಾನಃ ಪರ್ಯಪಸ್ವಜತ್ ಪರಿಷ್ಕೃತಮಕರೋತ್ | ಅಲಂಬನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಪತರೋಃ ಪತನಶೀಲಸ್ಯ ಮೃಗಸ್ಯ ಮಾರ್ಜಯಿತುಃ ಶೋಧಯಿತುರ್ಹಿಸಾ- ದೇರಾರಭ ಅಲಂಬನಾಯ ಪರ್ಣಾನೀವ | ತಾನಿ ಯಥಾಲಂಬನಾಯ ಪ್ರಭವಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಶ್ಲೋಮತಾಯಿ ಕೀರ್ತಿವತ್ಪ್ರಾಯೋದೂಹಥಃ | ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಪಯಥಃ | ಸ್ತುತಿಪಕ್ಷೇ ಸ್ತೋತ್ರಾಪ್ಯಂ ವೃಕ್ಷಮಾಶ್ರಿತವಂತಂ ತಮೂಹಥುರಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಪತರೋಃ—ಬೀಳುತ್ತಿರುವ | ಮೃಗಸ್ಯ—ಮೃಗಗಳಿಗೆ | ಪರ್ಣಾಃ—ಎಲೆಗಳು | ಅರಭೇ ಇವ— ಅಲಂಬನೆಗೆ (ಸಹಾಯಕವಾಗುವಂತೆ) | ಯಂ—ಯಾವ ವೃಕ್ಷವನ್ನು | ನಾಧಿತಃ—(ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಗಿ ಸಹಾಯವನ್ನು) ಯಾಚಿಸುತ್ತಿದ್ದ | ಶೌಗ್ರ್ಯಃ—ತುಗ್ರಪುತ್ರನಾದ ಭುಜ್ಯವು | ಪರಿ ಅಪಸ್ವಜತ್—ಅಲಂಗಿಸಿ ಕೊಂಡನೋ (ಅಂತಹ) | ಈ ಸ್ವೀತ್—ಯಾವುದು ತಾನೇ | ವೃಕ್ಷಃ—ವೃಕ್ಷವಿಕಾರವಾದ ರಥವು ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಾಪ್ಯವೃಕ್ಷವು | ಅರ್ಣಸಃ ಮಧ್ಯೇ—ಉದಕ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ | ನಿಷ್ಕಿತಃ—ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿತ್ತು | (ಹೇ) ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಶ್ಲೋಮತಾಯಿ—ಕೀರ್ತಿವಂತರಾಗಬೇಕೆಂದು | ಕಂ— ಸುಖವಾಗಿರುವಂತೆ (ಸುರಕ್ಷಿತವಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ) | ಉತ್ ಊಹಥಃ—(ಆ ಭುಜ್ಯವನ್ನು) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದಿರಿ (ಸೇರಿಸಿದಿರಿ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಬೀಳುತ್ತಿರುವ ಮೃಗಕ್ಕೆ ಎಲೆಗಳು ಆಧಾರವಾಗುವಂತೆ, ಸಮುದ್ರಮೃಗನಾಗಿ ಸಹಾಯವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಭುಜ್ಯವು, ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿದ್ದ ಯಾವ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು? ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, (ನಿಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ) ಭುಜ್ಯವನ್ನು, ನಿಮ್ಮ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಸುರಕ್ಷಿತವಾದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಿರಿ.

English Translation.

What was the tree that was stationed in the midst of the ocean, to which the supplicating son of Tugra clung : as leaves (are caught hold of) for the support of a falling animal : you, Ashwins, bore him up to safety, to your great renown.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಶ್ರೋತೃಮತಾಯಾ—ಕೀರ್ತಿಮತ್ತಾಯಾ | ಕೀರ್ತಿವಂತರಾಗಲು ಎಂದರ್ಥವಾದಿದೆ. ಈ ಪದವು ಶ್ರು ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. (ಶ್ರು+ಮತ್) ಮತ್ತು ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಾಗ ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ಯ ಕೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ--

ನೈವತ್ತ ಇಂದ್ರ ನೈತಮಾಭಿರೂತೀ ವಂಸೀಮುಹಿ ವಾಮಂ ಶ್ರೋತೃಮತೇಭಿಃ |
 ಈರ್ಷೇ ಹಿ ವಸ್ತು ಉಭಯಸ್ಯ ರಾಜನ್ಯಾ ರತ್ನಂ ಮುಹಿ ಸ್ಥೂರಂ ಬೃಹಂತಂ ||

(ಋ ಸಂ. ೬-೧೯-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೋತೃವ್ಯಾಃ ಎಂದು ಮೊದಲು ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ಯಶೋಭಿಃ ಎಂಬ ತಾಪ್ತರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ತಾಪ್ತರ್ಥ.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ನಿಷ್ಕಿತೇ—ನಿನ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ದ್ಯುತಿಸ್ಯತಿ ಮಾಸ್ಥಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಗತೀರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಧಿತೇ—ನಾಧ್ಯ ಯಾಚ್ಛ ಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಇಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರ್ಯಾಷ್ಠಸ್ಯಜತ್—ಪರಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಪ್ಸಂಜ ಪರಿಷ್ಪಂಗೆ. ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿ ಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಕಪ್ ಏಕರಣ. ದಂತಸಂಜ ಸ್ಯಂಜಾಂತಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪ್ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಯದ್ವ್ಯಶ್ಚಾನ್ವಿತ್ಯೈಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಚ್ ಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಪಾಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪರಿಗೆ) ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪತರೋಃ—ಪತ್ಯ ಲ್ಪತ್. ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಅರು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಸ್ಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶ್ರೋತೃಮತಾಯಾ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಸ್ಯಮೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭಿಮತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತದ್ವಾಂ ನರಾ ನಾಸತ್ಯಾವನು ಸ್ಯಾದ್ಯದ್ವಾಂ ಮಾನಾಸ ಉಚಫಮವೋಚನ್ |

ಅಸ್ಮಾದದ್ಯ ಸದಸಃ ಸೋಮ್ಯಾದಾ ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತತ್ | ವಾಂ | ನರಾ | ನಾಸತ್ಯಾ | ಅನು | ಸ್ಯಾತ್ | ಯತ್ | ವಾಂ | ಮಾನಾಸಃ | ಉಚಫಂ | ಅವೋಚನ್ |

ಅಸ್ಮಾತ್ | ಅದ್ಯ | ಸದಸಃ | ಸೋಮ್ಯಾತ್ | ಅ | ವಿದ್ಯಾಮು | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ನರಾ ನೇಕಾರೌ ಕರ್ಮಣೋ ನರಾಕಾರೌ ವಾ ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾವಸತ್ಯರಹಿತೌ ಸತ್ಯಫಲೌ ವಾ ವಾಂ ಯುವಾಂ ತತ್ತಾದ್ಯತಂ ಸ್ತೋತ್ರಮನು ಸ್ಯಾತ್ | ಅನುಕೂಲಂ ಭವತು | ಅನುಭವತು ವಾ ವಾಂ | ತದಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಯದಿತ್ಯಾಹ | ವಾಂ ಪ್ರತಿ ಮಾನಾಸಃ ಪೂಜಾವಂತೋಽಸ್ಮದೀಯಾ ಹೋತ್ರಾದಯೋ ಯದುಚಫಂ ಸ್ತೋತ್ರಮವೋಚನ್ ಅಕುರ್ವನ್ ತದ್ವಾವನು ಸ್ಯಾತ್ | ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಅದ್ಯಾಸ್ಮಿನ್ಪ್ರಧಾನಯಾಗದಿನೇಽಸ್ಮಾದಸ್ಯಾಃ ಶ್ರಿಯಮಾಣಾತ್ಸದಸಃ ಸಂಬಂಧಿನಃ ಸೋಮ್ಯಾತ್ ಸೋಮಯಾಗಸಂಪಾದಕಾತ್ | ಅ ಇತ್ಯಪ್ಯರ್ಥೇ | ಅಸ್ಯಾಭಿಯರ್ಜಮಾನ್ಯೈರದ್ಯ ಶ್ರಿಯಮಾಣಾದಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಾತ್ ಪ್ರೀಣಯತಮಿತಿ | ವಿದ್ಯಾಮೇತಿ ಗತಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ನರಾ—ಯಾಗನೇತೃಗಳೂ (ಅಥವಾ ನರಾಕಾರರೂ) | ನಾಸತ್ಯಾ—ಸತ್ಯಫಲದಾಯಕರೂ (ಅಸತ್ಯರಹಿತರೂ ಆದ) ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ವಾಂ (ಪ್ರತಿ)—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು ದೈವೀಶಿಸಿ | ಮಾನಾಸಃ—ಪೂಜಾಕರ್ತೃಗಳಾದ (ನಮ್ಮ) ಹೋತ್ರಾದಿಗಳು | ಯತ್ ಉಚಫಂ—ಯಾವ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಅವೋಚನ್—ಪರಿಸಿದರೋ | ತತ್—ಆ ಸ್ತೋತ್ರವು | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೆ | ಅನು ಸ್ಯಾತ್—ಅನುಕೂಲವಾಗಲಿ | ತತ್—ಆ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು | ವಾಂ—ನೀವಿಬ್ಬರು | ಅನು ಸ್ಯಾತ್—ಅನುಭವಿಸಿ | (ಮತ್ತು) ಅದ್ಯ—ಈ ಪ್ರಧಾನ ಯಾಗದಿನದಲ್ಲಿ | ಅಸ್ಮಾತ್—ನಮ್ಮಿಂದ (ಶ್ರಿಯಮಾಣವೂ) | ಸದಸಃ—ಸದಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದೂ | ಸೋಮ್ಯಾತ್—ಆ ಸೋಮಯಾಗಸಂಪಾದಕವೂ ಆದ ಈ ಸ್ತುತಿಯಿಂದಲೂ (ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಪ್ರೀತರಾಗಿರಿ) | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವೃಜನಂ—ಬಲವನ್ನೂ | ಜೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮು—(ಪ್ರೀತರಾದ ನಿಮ್ಮಿಂದ) ಪಡೆಯೋಣ.

|| ಛಾನಾರ್ಥಃ ||

ಯಾಗನೇತೃಗಳೂ, ಅಸತ್ಯರಹಿತರೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಪೂಜಾಕರ್ತೃಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಹೋತ್ರಾದಿ ಋಷಿಜರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಸ್ತುತಿಯೂ, ಮತ್ತು ಪ್ರಧಾನಯಾಗದಿನದಲ್ಲಿ ಸದಸಿನಿಂದ ಮಾಡ

ಲೃಹವ ಮತ್ಸು ಸೋಮಯಾಗ ನಿಷ್ಪಾದಕವಾದ ಸ್ತುತಿಯೂ ನಿಮಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರವಾಗಲಿ, ಹಾಗೆ ಪ್ರೀತರಾದ ನೀವು ನಮಗೆ ಅನ್ನ, ಬಲ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳನ್ನನುಗ್ರಹಿಸಿ.

English Translation

May the praise which your devout adorers have uttered be acceptable to you, Nasatyas, leaders (in pious rites), be propitiated to-day by the libations of our assembly, that we may obtain food, strength, and long life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮಾನಾಸಃ—ಪೂಜಾವಂತಃ ಅಸ್ತದೀಯಾ ಹೋತ್ರಾದಯಃ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಮಾನಾಸಃ, ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಪ್ರಭೃತಿಗಳಾದ ಮಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಮಾನೇನ ಸಂಮಿತೋ ಯಸ್ಮಾತ್ತಸ್ಮಾನ್ಮಾನ್ಯ ಇಹೋಚ್ಛತೇ |

ಯದ್ವಾ ಕುಂಭಾದ್ವಿಸಿರ್ಜಾತಃ ಕುಂಭೇನಾಸಿ ಹಿ ಮೀಯಿತೇ ||

(ಬೃ. ದೇ ೫-೧೫೩)

ಪೂಜಾರ್ಹನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಮಾನವೆ (ಅಳತೆಯ) ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕುಂಭದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಕುಂಭರೂಪವಾದ ಮಾನದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದುದರಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಗೆ ಮಾನ್ಯನೆಂದು ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೫-೧೫ ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಮಾನ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ the son of ಮಾನ ಎಂದು Max Muller ಪಂಡಿತನು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದನ್ನೂ ಅದರ ಔಚಿತ್ಯವನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ಇದೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೧-೫ ನೇ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. (p. 217) ಮಾನ ಎಂಬ ಅಂಕಿತನಾಮವು ಒಂದು ಸಂತತಿಯ ಮೂಲಪುರುಷನ ಹೆಸರು ಎಂದು ಅಂಗ್ಲ ಪಂಡಿತರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, Kieth ಎಂಬುವನೂ ಸಹ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮಾನ is the name of the man occurring in several passages of the Rig-Veda. In one place, express mention is made of his son (ಸೂನು) by whom ಅಗಸ್ತ್ಯ must have been meant. In another passage, apparently the same meaning applies to ಮಾನ. i.e, ಅಗಸ್ತ್ಯ as ಮಾನ.

[Vedic names & Subjects. vol. II. p. 152]

ಎಂದರೆ,

ಅವೋಚಾಮ ನಿವಚಿನಾನ್ಯಸ್ಮಿನ್ಮಾನಸ್ಯ ಸೂನುಃ ಸಹಸಾನೇ ಅಗ್ನಾ |

ನಯಂ ಸಹಸ್ರವೃಷಿಭಿಃ ಸನೇಮು ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೪-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಲ್ಲಿ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಸೂನುಃ ಎಂದರೆ ಮಾನ ಎಂಬ ಋಷಿಪುತ್ರನಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಂಗ್ಲ ಪಂಡಿತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಆದರೆ ಸಾಯಣರು ಇದೇ ಉದಾಹೃತವಾದ ಋಕ್ಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಈ ರೀತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಮಾನಸ್ಯ ಸೂನುಃ — ವಿಯತ ಇತಿ ಮಾನಃ ಮಂತ್ರಃ ತಸ್ಯ ಸೂನುಃ ಅಗ್ನಿಃ ಮಂತ್ರೇಣ ಉತ್ಪಾದ್ಯಮಾನತ್ಯಾತ್ | ಮಾನಸ್ಯ ಸೂನೌ ಅಗ್ನೌ |

(ಋ. ಭಾ. ೧೮೯-೮)

ಮಾನನೆಂದರೆ ಮಂತ್ರ. ಇದರ ಮಗ ಅಗ್ನಿ. ಆದುದರಿಂದ ಮಾನಸ್ಯ ಸೂನುಃ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯೆಂದರ್ಥ, ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಸತ್ರೇ ಹ ಜಾತಾವಿಷಿತಾ ನಮೋಭಿಃ ಕುಂಭೇ ರೇತಃ ಸಿಷಿಚತುಃ ಸಮಾನಂ |

ತತೋ ಹ ಮಾನ ಉದಿಯಾಯಿ ಮಧ್ಯಾತ್ತತೋ ಜಾತಮ್ನುಷಿವಾಹುವರ್ಸಿಷ್ಯಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೩-೧೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗಸ್ತ್ಯನೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾದರೂ ಮಾನ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಅಂಕಿತನಾಮವೆಂದು ತಿಳಿಸಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಮಾನಾಸಃ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದಗಳಿರುವಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಅಂಗ್ಲಪಂಡಿತರು ಅರ್ಥಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸುವುದಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಸಂಬಂಧಿಗಳೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸಂಭಾವಿತರೂ ಪೂಜ್ಯರೂ ಆದ ಹೋತೃಗಳೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸದಸಃ—ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದೆಂದರ್ಥ. ಸದಸೀ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ನಾಮಗಳಲ್ಲೂ ಪಠಿಸಿದೆ. (೨ ೩-೨೧) ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಯಜ್ಞಗೃಹವೆಂದೂ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಸದಸಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಸ್ವರೂಪವೂ ಇದರ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವೂ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ದೇವಾಸುರಾ ನಾ ಏಷು ಲೋಕೇಷು ಸಮಯಂತಂತ ತೇ ನಾ ಅಸುರಾ ಇಮಾನೇವ ಲೋಕಾಸ್ತುರೋಽಕುರ್ವತ ಯಥಾಜೀಯಾಂಸೋ ಬಲೀಯಾಂಸ ಏವಂ ತೇ ನಾ ಅಯಸ್ತುಯಾಮೇವೇಮಾಮಕುರ್ವತ ರಜತಾಮಂತರಿಕ್ಷಂ ಹರಿಣೀಂ ದಿವಂ ತೇ ತಥೇಮ್ನೋಲೋಕಾನ್ಪುರೋಽಕುರ್ವತ ತೇ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್ ಪುರೋ ನಾ ಇಮೇಽಸುರಾ ಇಮ್ನೋಲೋಕಾನ್ಕೃತ ಪುರ ಇಮ್ನೋಲೋಕಾನ್ತತಿಕರನಾಮಹಾ ಇತಿ ತಥೇತಿ ತೇ ಸದ ಏವಾಸ್ಯಾಃ ಪ್ರತ್ಯಕುರ್ವತಾಗ್ನೀಧ್ರಮಂತರಿಕ್ಷಾದ್ವಿಧಾರ್ಣೇ ದಿವಸ್ತೇ ತಥೇಮ್ನೋಲೋಕಾನ್ ಪುಃ ಪ್ರತ್ಯಕುರ್ವತ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೪-೬)

ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅಸುರರಿಗೂ ಈ ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಆಕ್ರಮಣದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಧೆಯುಂಟಾದಾಗ ಅಸುರರು ಈ ಲೋಕಗಳನ್ನೇ ತಮ್ಮ ಕೋಟೆಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಬೀರಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರವೇಶವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ಆಯೋನುಯವಾದ ಕೋಟಿಯಂತೆಯೂ, ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು ರಜಹ

ಮಯನಾಗಿಯೂ, ಅಂತರಕ್ಷವನ್ನು ಸುಖವನವಾದ ದುರ್ಗದಂತೆಯೂ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದರು ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ಸದಸ್ಯನ ರೂಪಕ್ಕೆ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿದರು ಎಂದು ಸದಸ್ಯನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಕಥೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು,

**ದೇವಾಸುರಾ ನಾ ಏಷು ಲೋಕೇಷು ಸಮಯತಂತ ತೇ ವೈ ದೇವಾಃ ಸದ ಏನಾಯಿತನಮಕು-
ರ್ವತ ಶಾಸ್ತ್ರೈದಸೋಽಜಯಿನ್ |** (ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೪)

ಇದೇ ಸದಸ್ಯನು ಶ್ರಯಿಸಿ ಅಸುರರೊಡನೆ ಹೊಡೆದಾಡಿ ಮೂರುಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸಿದರು ಎಂದು ಸದಸ್ಯನ ಮಹತ್ವವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನರಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂದೋಧನಾ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆನುಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಾತ್—ಅಸ ಭವಿ. ಧಾತು. ಲಿಡ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಕಾರಲೋಪ. ಯಾಸುಬಾಗಮ. ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ

ಮಾನಾಸಃ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಘಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತ ಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ವೃದ್ಧಿ. ಛಾಂದಸನಾಗಿ ಮತ್ಪರ್ಥ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ಜಾತ್ರಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರನಾದಾಗ ಅಜ್ಜ ಸೋರಸುಕ್ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಉಚಿಘಮ್—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು ರುವಿಧಿಭ್ಯಾಂ ಕಿತ್ (ಉ. ಸೂ ೩-೩೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಧ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಕಿತ್ವವೂ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಇದಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ. ವಚಿಸ್ವಪಿಯಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವೋಚಿನ್—ಪೂರ್ವೋಕ್ತನಾದ ಧಾತುವಿನ ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗ ನಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತನಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೋಮ್ಯಾತ್—ಸೋಮಮರ್ಹತಿ ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ ೪-೪-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಂಚಮ್ಯಂತರೂಪ. || ೮ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಎಂಭತ್ತೆರಡನೇ ಸೂತ್ರ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಎಂಭತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ತಂ ಯುಂಜಾಥಾಮಿತಿ ಪದ್ಯಚಿಂ ಚತುರ್ಥಂ ಸೂಕ್ತಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಮಾಗಸ್ತ್ಯಮಾಶ್ವಿನಂ ||

ಅನುವಾದವು—ತಂ ಯುಂಜಾಥಾಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಮುಕ್ತುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಮುಷಿಯು; ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಯು; ತ್ರೈಷ್ಟುಭ ಭಂದಸ್ವ. ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ತ್ರೈಷ್ಟುಭ ಭಂದಸ್ವಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೧೮೩

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೪ || ಸೂಕ್ತ—೧೮೩ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೨೯ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂಖ್ಯೆ—೩ ||

|| ಮುಷಿ—ಅಗಸ್ತ್ಯ ||

|| ದೇವತಾ—ಅಶ್ವಿನಾ ||

|| ಭಂಜಿ—ತ್ರಿಷ್ಟುಭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತಂ ಯುಂಜಾಥಾಂ ಮನಸೋ ಯೋ ಜವೀಯಾನ್ ತ್ರಿವಂಧುರೋ ವೃಷಣಾ

ಯಸ್ತ್ರಚಕ್ರಃ |

ಯೇನೋಪಯಾಥಃ ಸುಕ್ಯತೋ ದುರೋಣಂ ತ್ರಿಧಾತುನಾ ಪತಥೋ ವಿನಃ
ಪರ್ಣೈಃ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತಂ | ಯುಂಜಾಥಾಂ | ಮನಸಃ | ಯಃ | ಜವೀಯಾನ್ | ತ್ರಿವಂಧುರಃ | ವೃಷಣಾ | ಯಃ | ತ್ರಿಚಕ್ರಃ |

ಯೇನ | ಉಪಯಾಥಃ | ಸುಕ್ಯತಃ | ದುರೋಣಂ | ತ್ರಿಧಾತುನಾ | ಪತಥಃ | ವಿಃ | ನ | ಪರ್ಣೈಃ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದೇ ವೃಷಣಾ ವರ್ಷಕೌ ಕಾಮಾನಾಂ ಯುವಾಂ ತಂ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಂ ರಥಂ ಯುಂಜಾಥಾಂ | ಯೋಜಯತಂ | ತಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಕಮಿತ್ಯಾಹ | ಯೋ ರಥಸ್ತ್ರಿವಂಧುರಃ ತ್ರಿಪ್ರಕಾರ- ಸಾರಥಿಸ್ಥಾನಃ | ವಂಧುರಂ ರಥಿನಃ ಸ್ಥಾನಮಿತ್ಯಾಹುಃ | ಆ ಯಾಹ್ಯವಾಣುಜಪ ವಂಧುರೀಷ್ಠಾಃ | ಋ ೩-೪೩-೧ | ಇತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರಾಂತರಾತ್ | ಯಕ್ಷ ತ್ರಿಚಕ್ರಃ ಚಕ್ರತ್ರಿತಯೋಪೇತಃ | ಪುನಃ ಸ ಏವ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ಯೇನ ರಥೇನೋಪಯಾಥಃ ಉಪಗಚ್ಛಥಃ | ಕಿಂ | ಸುಕೃತಃ ಶೋಭನಸೋಮಾಖ್ಯ- ಕರ್ಮವತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ದುರೋಣಂ | ಗೃಹನಾಮೃತತ್ | ಯಾಗಗೃಹಂ | ಯೇನೇತ್ಯುಕ್ತಂ ಕೇನೇತ್ಯಾಹ | ತ್ರಿಧಾತುನಾ ತ್ರಿಪ್ರಕಾರಸ್ಥಾನೋಪೇತೇನ ಸುವರ್ಣರಜತಾಮೃಧಾತುತ್ರಯೋಪೇತೇನ ವಾ ರಥೇನ | ಗಮನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ವರ್ಣ ಪರ್ಣಿಃ ಪಕ್ಷೀ ಪಕ್ಷ್ಮಿಯಥಾ ಶೀಘ್ರಮಪ್ರಯತ್ನೇನ ಗಚ್ಛತಿ ತದ್ವದುಕ್ತಲಕ್ಷಣೇನ ರಥೇನ ಪತಥಃ | ಗಚ್ಛಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದೇ ವೃಷಣಾ—ಕಾಮವರ್ಷಕರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯೇ—ಯಾವ ರಥವು | ತ್ರಿವಂ- ಧುರಃ—ತ್ರಿಪ್ರಕಾರವಾದ ಸಾರಥಿಸ್ಥಾನವುಳ್ಳದ್ದೋ | ಮತ್ತು ಮನಸಃ ಜವೀಯಾನ್—ಮನಸ್ಸಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ವೇಗವುಳ್ಳದ್ದೋ | ಯೇ—ಯಾವುದು | ತ್ರಿಚಕ್ರಃ—ಮೂರುಚಕ್ರಗಳುಳ್ಳದ್ದೋ | ತ್ರಿಧಾತುನಾ—ಸುವರ್ಣ, ರಜತ ಮತ್ತು ತಾಮ್ರ ಲಕ್ಷಣವಾದ ಧಾತುತ್ರಯವಿಶಿಷ್ಟವಾದ | (ಯೇನ—ಯಾವ ರಥದಿಂದ; | ವಿಃ—ಪಕ್ಷಿಯು | ಪರ್ಣಿಃ ನ—ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ | ಪತಥಃ—ಹೋಗುತ್ತೀರೋ | ಮತ್ತು ಯೇನ— ಯಾವ ರಥದಿಂದ | ಸುಕೃತಃ—(ಶೋಭನವಾದ ಸೋಮಯಾಗರೂಪ) ಸತ್ಕರ್ಮಕರ್ತೃವಾದ ಯಜಮಾನನ | ದುರೋಣಂ—ಮನೆಗೆ | ಉಪ ಯಾಥಃ—ಆಗಮಿಸುತ್ತೀರೋ | ತಂ—ಆ ರಥವನ್ನು | ಯುಂಜಾಥಾಂ— ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಹೂಡಿಂ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಕಾಮವರ್ಷಕರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ತ್ರಿಪ್ರಕಾರವಾದ ಸಾರಥಿಸ್ಥಾನವುಳ್ಳದ್ದೂ, ಮನಸ್ಸಿನ ವೇಗ ಕ್ವಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾದ ವೇಗವುಳ್ಳದ್ದೂ, ಮೂರು ಚಕ್ರವುಳ್ಳದ್ದೂ, ಸುವರ್ಣ, ರಜತ ಮತ್ತು ತಾಮ್ರ ಲೋಹಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದುದೂ, ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೇ ಸಂಚರಿಸಲು ನಿಮಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದುದೂ, ಮತ್ತು ಸತ್ಕರ್ಮಗಳ ಮನೆಗೆ ಗಮಿಸಲು ನಿಮಗೆ ವಾಹನರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ಹೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಆಗಮಿಸಿ.

English Translation.

Showerers of benefits, harness the car which has three benches, three wheels, and is as quick as thought with which, embellished with three metals, you come to the dwelling of the pious (worshipper), and in which you travel like a bird with wings.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳ ರಥದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. **ಶ್ರಿಚಕ್ರಃ ಶ್ರಿವಂಧುರಃ ಮನಸಃ ಜನೀಯಾನ್ ಇತ್ಯಾದಿ** ವಿಶೇಷಣಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ **ಶ್ರಿಚಕ್ರಃ, ಶ್ರಿವಂಧುರಃ** ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕತ್ವವನ್ನು ಯಾವರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕು. **ಶ್ರಿಷು ವಿಕ್ರಮಣೇಷು** ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ **ವಿಷ್ಣುವಿನ** ವ್ಯಾಪಕತ್ವವೂ, **ಶ್ರೀಣಿ ಜಾನಾ ಪರಿಭೂಷಂತಿ** ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕತ್ವವೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ, **ಶ್ರಿಚಕ್ರಃ** ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಅಗ್ನಿ, ವಿಷ್ಣು, ಸವಿತ್ರ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಇವರ ವರ್ಣನೆಯೆಲ್ಲವೂ ಸಮಾನವಾದ ತತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ ಅಂಶವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯವು ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದು. Hopkins ಎಂಬ ಆಂಗ್ಲಪಂಡಿತನು ಈ ಅಂಶವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

A comparison with the abodes of other Vedic Deities who are said to traverse the whole Universe like Vishnu confirms the same view. One of these deities is **ಸವಿತ್ರ**. The second deity that traverses or measures the Universe is **ಅಗ್ನಿ**. He has three stations his light is spoken of as three-fold. Although these three stations do not seem to be always conceived alike, yet, one of them at any rate can be clearly identified with the third step of Vishnu. Agni sometimes represents the Sun in the Rig-Veda and Vishnu is also the same Sun under a different name and the third or the hidden abode of Agni can therefore, be easily recognised as identical in character. The third Deity that traverses the Universe is the Aswins to whom the epithet **ಪರಿಜ್ಞಾನ್** is applied several times in the Rig-Veda. The Aswins are said to have three stations and their chariot which is to go over both the worlds alike has three wheels one of which is represented as deposited in a cave or a secret place like the third step of Vishnu which is beyond the ken of mortals. This coincidence between the third stations of three different worldtraversing Gods cannot be treated as accidental.

(J. A. O. S. Vol. 16. p. CXLIX to CL)

ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಂಶಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತವೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ—

೧ ಸೃಧಿವೀ, ದ್ಯುಲೋಕ ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷ ಈ ಮೂರು ಲೋಕಗಳೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿ, ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆವಾಸಸ್ಥಾನಗಳು; ಎರಡನೆಯದಾಗಿ,

೨. ಈ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮೂರು ಪಾದಗಳಿದ್ದು, ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳ ಮೂರನೇ ಪಾದವೂ ಸಹ ಪುರುಷನಿಗೆ ಗಣನಾತೀತವಾದ ಲೋಕವನ್ನಾಕ್ರಮಿಸಿರುವುವು. ಈ ಎರಡು ಅಂಶಗಳೂ ಸಹ ಗಮನಾರ್ಹವಾದವು. ಮೊದಲನೆಯ ಅಂಶವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ,

ಪ್ರ ತದ್ವಿಷ್ಣುಃ ಸ್ತವತೇ ವೀರ್ಯೇಣ ಮೃಗೋ ನ ಭೀಮಃ ಕುಚೆರೋ ಗಿರಿಷ್ಠಾಃ |
ಯಸ್ಯೋರುಷು ತ್ರಿಷ್ಠು ವಿಕ್ರಮಣೇಷ್ವಧಿಕ್ಷಿಯಂತಿ ಭುವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ ||

(ಋ ಸಂ. ೧-೧೫೪-೨)

ಯಸ್ಯ ತ್ರೀ ಪೂರ್ಣಾ ಮಧುನಾ ಪದಾನ್ಯಕ್ಷೇಯಮಾಶಾ ಸ್ವಧಯಾ ಮದಂತಿ |
ಯ ಉ ತ್ರಿಧಾತು ಪೃಥಿವೀಮುತ ದ್ಯಾಮೇಕೋ ದಾಧಾರ ಭುವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೪-೪)

ತ್ರಿಣಿ ಜಾನಾ ಪರಿ ಭೂಷಂತ್ಯಸ್ಯ ಸಮುದ್ರ ಏಕಂ ದಿವ್ಯೇಕಮಪ್ಸು |
ಪೂರ್ವಾಮನು ಪ್ರ ದಿತಂ ಸಾರ್ಥಿನಾನಾಮೃತೋನ್ಸ್ರಶಾಸದ್ವಿ ದಧಾವನಷ್ಕು ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೫-೩)

ಅಗ್ನಿಸ್ತ್ರೀಣಿ ತ್ರಿಧಾತೂನ್ಯಾ ಘ್ನೇತಿ ವಿದಧಾ ಕವಿಃ |

ಸ ತ್ರೀರೇಕಾದಶಾ ಇದ ಯಶ್ವಚ್ಚ ಪಿಪ್ರಯಿಚ್ಚ ನೋ ವಿಪ್ರೋ ದೂತಃ ಪರಿಷ್ಕೃತೋ
ನಭಂತಾಮನುಕೇ ಸಮೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೩೯-೯)

ತ್ರಿಣಿ ಪದಾನ್ಯಕ್ಷಿನೋರಾವಿಃ ಸಾಂತಿ ಗುಹಾ ಪರಃ |

ಕವೀ ಋತಸ್ಯ ಪತ್ಮಭಿರರ್ವಾಗ್ನೀವೇಭ್ಯಸ್ವರಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೮-೨೩)

ಈ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಎರಡೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವ್ಯಾಪಕತ್ವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತವೆ ಅದರಂತೆ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತೃತವಾದವೂ, ಮೂರು ಸಂಖ್ಯೆಗಳುಳ್ಳವೂ ಆದ ಪಾದಗಳ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತವಾದ ಭೂತಜಾತಗಳೂ ನೆಲೆಸಿ ನಿಂತವೆ. ಮಧುರವಾದ ಅಮೃತದೊಡನೆ ತುಂಬಿದವೂ ನಾಶರಹಿತವೂ ಆದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂರು ಪಾದ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಣಗಳೂ ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಿತಜನರನ್ನು ಪವಿತ್ರವಾದ ಅನ್ನದಾನದಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಅದೇ ವಿಷ್ಣುವು ಕೆಳಭಾಗದ ಸಪ್ತಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಮೇಲುಭಾಗದ ಸಪ್ತಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಹೀಗೆ ಸಮಸ್ತವಾದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಸೃಷ್ಟಿವ್ಯುತ್ಪೇಜೋರೂಪವಾದ ತ್ರಿಧಾತು ಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಅತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾನೆಂದು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದತ್ರಯದ ವ್ಯಾಪಕತ್ವದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಮೂರು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಗೆ ಬಡಬಾಲನರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದೂ ಅದಿತ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಒಂದೂ, ವಿದ್ಯುದ್ವೃಷದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷರಿಂದ ಒಂದು ಹೀಗೆ ಮೂರು ಜನ್ಮಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ. ಮತ್ತು ಇವೇ ಅಗ್ನಿಯು ತ್ರಿಧಾತು ಗಳನ್ನೂ ಆಕ್ರಮಿಸಿದ್ದಾನೆ, ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯು ಲೋಕತ್ರಯವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಐದನೆಯ ಮುಕ್ತುನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪಾದತ್ರಯದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳ ಆವಾಸ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆಯೇ,

ಇದಂ ಹಿ ವಾಂ ಪ್ರದಿವಿ ಸ್ಥಾನಮೋಶ ಇಮೇ ಗೃಹಾ ಅಶ್ವಿನೇಂದಂ ದುರೋಣಂ |

ಅ ನೋ ದಿವೋ ಬೃಹತಃ ಸರ್ವತಾದಾದ್ಧ್ಯೋ ಯಾತಮಿಷಮೂರ್ಜಂ ವಹಂತಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೭೭-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸಹ ಸ್ವಧಿವೀ, ಅಂತರಕ್ಷ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕ ಈ ಮೂರು ಲೋಕಗಳೂ ಸಹ ಆವಾಸಸ್ಥಾನಗಳೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ವಿವರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದಂಶವನ್ನೂ ಸಹ ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದಪ್ರಕ್ಷೇಪಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ೧-೧೫೪-೪ ನೇ ಋಕ್ಯನಲ್ಲೂ, ಅಗ್ನಿಯ ವ್ಯಾಪಕತ್ವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ೮-೩೯-೯ನೇ ಋಕ್ಯನಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥಸಂಚಾರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯನಲ್ಲೂ (೧-೧೮೩-೧) ತ್ರಿಧಾತುನೆಂಬ ಪದವು ಈ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳ ಸಮಾನವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಪದವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಇವರೆಲ್ಲರ ತೃತೀಯ ಪಾದವು (ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನವು) ಗಹನಾತೀತವಾದ ರಹಸ್ಯಸ್ಥಾನ ದಲ್ಲಿರುವುದೆಂಬ ವರ್ಣನೆಯು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಮಾನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ವಿಷ್ಣುರಿತ್ವಾ ಪರಮಮಸ್ಯ ವಿದ್ಯಾಚ್ಚಾತೋ ಬೃಹನ್ನಭಿ ಪಾತಿ ತೃತೀಯಂ |

ಆಸಾ ಯದಸ್ಯ ಪಯೋ ಅಕ್ರತ ಸ್ವಂ ಸಚೇತಸೋ ಅಭ್ಯಚಿಂತೈತೃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೩)

ಕಂ ಇಮಂ ವೋ ನಿಣ್ಯಮಾ ಚಿಕೇತ ವತ್ಸೋ ಮಾತ್ಸ್ಯರ್ಜನಯತ ಸ್ವಧಾಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೫-೪)

ದ್ವೇ ಇದಸ್ಯ ಕ್ರಮಣೇ ಸ್ವರ್ಧ್ವಲೋಽಭಿಖ್ಯಾಯ ಮತ್ಸ್ಯೋ ಭುರಣ್ಯತಿ |

ತೃತೀಯಮಸ್ಯ ನಕಿರಾ ದಧರ್ಷತಿ ವಯಕ್ಷಣ ಸತಯಂತಃ ಪತತ್ರಿಣಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೫-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಮೂರನೆಯ ಸ್ಥಾನವೂ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂರನೇ ಪಾದದ ಆಕ್ರಮಣವೂ ಯಾವ ಮಾನವನಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. "ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸುವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಎರಡು ಪಾದಗಳನ್ನಿಡುವ ಭೂಲೋಕ ಮತ್ತು ಅಂತರಕ್ಷಲೋಕಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮಾನವನು ಸ್ತುತಿಮಾಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ಈ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂರನೆಯ ಪಾದವನ್ನಿಡುವ ಲೋಕವನ್ನು ಯಾವ ಮಾನವನೂ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ" ಎಂದು ಹೇಳುವಂತೆಯೇ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ತ್ರಿಚಿಕ್ರಾತ್ಮಕವಾದ ರಥದ ಗತಿಯನ್ನೂ ಅದರ ಗಹಾತೀತವಾದ ಸಂಚಾರವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಯದಯಾತಂ ಶುಭಸ್ತತೀ ವರೇಯಂ ಸೂರ್ಯಾಮುಪ |

ಕ್ಷೈಕಂ ಚಿಕ್ರಂ ವಾಮಾಸೀತ್ತ್ವ ದೇಷ್ಟಾಯ ತಸ್ಥಥುಃ ||

ದ್ವೇ ತೇ ಚಿಕ್ರೇ ಸೂರ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಾಣ ಯತುಘಾ ವಿದುಃ |

ಅಭೈಕಂ ಚಿಕ್ರಂ ಯದ್ಗುಹಾ ತದದ್ಭಾತಯ ಇದ್ವಿಮಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೮೫-೧೫, ೧೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥದ ಮೂರು ಚಕ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾತ್ರ ಯಾರ ಕಣ್ಣಿಗೂ ಗೋಚರವಾಗದೆ, ಕೇವಲ ದರ್ಶನಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯುವುದೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಅವರ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಸ್ವರೂಪದ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸಮಾನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಎರಡು ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದೆ. ಮೂರುದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಅದಿತ್ಯಸ್ವರೂಪರೇ ಎಂದೂ ಸಹ ಹಿಂದಿಲ್ಲಾ ತಿಳಿಸಿದೆ. ತ್ರಿಚಕ್ರಕಿ, ತ್ರಿಬಿರ್ಹಕಿ, ತ್ರಿಷಢ ಸ್ಥಕಿ, ತ್ರಿವಂಧುರಕಿ, ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಕಿ, ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಾಂಕೇತಿಕವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಅದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿದಂತೆ, ತ್ರಿಧಾತು ಶಬ್ದದಿಂದ ಅವರ ವಿಶ್ವವಾಕ್ಯಶಕ್ತವು ಬೋಧಿತವಾಗಿದೆಯಾದುದರಿಂದ ತ್ರಿಧಾತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವೇನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತ್ರಿಧಾತುನಾ—ತ್ರಿಪ್ರಕಾರಸ್ಥಾನೋಪೇತೇನ, ಸುವರ್ಣರಜತಾಮೃಧಾತುತ್ರಯೋಪೇತೇನ ವಾರಥೇನ ಎಂದರ್ಥವಾದಿದೆ. ತ್ರಿಧಾತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಯಾಣಾಂ ಧಾತುನಾಂ ಸಮಾಹಾರಸ್ತ್ರಿಧಾತು | ಪೃಥಿವ್ಯಪ್ತೇಜೋರೂಪಧಾತುತ್ರಯವಿಶಿಷ್ಟಂ | ಪೃಥಿವೀ, ಅಪ್ ಮತ್ತು ತೇಜಸ್ಸು ಈ ಮೂರು ಭೂತಗಳ ಸಮಷ್ಟಿತತ್ವವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಪದದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ,

ಶಾಸಾಂ ತ್ರಿವೃತಂ ತಿವೃತಮೇಕೈಕಾಂ ಕರನಾಣೇತಿ ಸೇಯಂ ದೇವತೇಮಾಸ್ತಿಸ್ತೋ ದೇವತಾ ಅನೇನೈವ ಜೀವೇನಾತಾನುಪ್ರವಿಶ್ಯ ನಾಮರೂಪೇ ವ್ಯಾಕರೋತ್ |

(ಭಾ. ಉ. ೬-೩-೨-೩)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನ, ಅಪ್ ಮತ್ತು ತೇಜೋ ರೂಪಗಳ ತತ್ತ್ವತ್ರಯವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಧರಿಸಿದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಮಹತ್ವವು ಇಲ್ಲೂ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿವರಣೆಯು ತ್ರಿಧಾತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇರತಕ್ಕ ಅನೇಕವಿವರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ತ್ರಿಧಾತು ಕಾಲತ್ರಯಂ ಗುಣತ್ರಯಂ ವಾ; ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನಗಳೆಂಬ ಕಾಲತ್ರಯವೆಂದಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋರೂಪವಾದ ಗುಣಗಳೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅಗ್ನಿರಸ್ಮಿ ಜನ್ಮನಾ ಜಾತವೇದಾ ಘೃತಂ ಮೇ ಚಕ್ಷುರಮೃತಂ ಮ ಅಸನ್ |

ಅರ್ಕಸ್ತ್ರಿಧಾತೂ ರಜಸೋ ವಿಮಾನೋಽಜಸ್ಮೋ ಘರ್ನೋ ಹವಿರಸ್ಮಿ ನಾಮ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೨೬-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ತ್ರಿಧಾತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣಾಸಾನವ್ಯಾನಾತ್ಮನಾ ತ್ರಿಧಾ ವರ್ತಮಾನೋಽಜೋಽರ್ಕನೀಯೋ ಯಃ ಪ್ರಾಣೋಽಸ್ತಿ ಸೋಽಸಿ ಅಹಮೇನಾಸ್ತಿ | ಪ್ರಾಣ, ಅಸಾನ ಮತ್ತು ವ್ಯಾನ ಈ ಮೂರು ರೂಪಗಳ ಪ್ರಾಣತತ್ತ್ವವೆಂದೂ,

ಯದ್ವೇನಾಃ ಶರ್ಮ ಶರಣಂ ಯದ್ವದ್ರಂ ಯದನಾತುರಂ |

ತ್ರಿಧಾತು ಯದ್ವರೂಢ್ಯಂ ಠ ತದಸ್ಮಾಸು ವಿ ಯಂತನಾನೇಹಸೋ ವ. ಊತಯಃ ಸುಊತಯೋ ವ ಊತಯಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೬-೧೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋ ರೂಪವಾದ ತ್ರಿಗುಣವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾದಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ,

ಅ ಧರ್ವಸಿಬ್ಬಹದ್ದಿವೋ ರರಾಣೋ ವಿಶ್ವೇಭಿರ್ಗನ್ತೋಮುಭಿರ್ಹವಾನಃ |
ಗ್ನಾ ವಸಾನ ಓಷಧೀರವ್ಯುಧ್ರಸ್ತ್ರಿಧಾತುಶೃಂಗೋ ವೃಷಭೋ ವಯೋಧಾಃ ||

(ಮು ಸಂ. ೫-೪೩-೧೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಜ್ವಾಲೆಯ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ತ್ರಿಧಾತುಶೃಂಗಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ತ್ರಿಪ್ರಕಾರಶೃಂಗವನ್ನು ತೆ-
ಲೋಹಿತಶುಕ್ಲಕೃಷ್ಣವರ್ಣಜ್ವಾಲಃ | ಶುಕ್ಲ, ಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ಲೋಹಿತ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಉನ್ನತ
ವಾಗಿಯೂ ಎದ್ದಿರುವ ಜ್ವಾಲೆಗಳುಳ್ಳವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ತ್ರಿರಾ ದಿವಃ ಸವಿತರ್ವಾರ್ಯಾಣಿ ದಿವೇದಿವ ಆ ಸುವ ತ್ರಿನೋಃ ಅಹಃ |
ತ್ರಿಧಾತು ರಾಯ ಆ ಸುವಾ ವಸೂನಿ ಭಗ ಶ್ವಾರ್ಥಪಣೇ ಸಾತಯೇ ಧಾಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೩-೫೬-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಸೂನಿ ಧನಾನಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ತ್ರಿಧಾತೂನಿ ಪಶುಕನಕರತ್ನ ಭೇದೇನ ತ್ರಿಪ್ರಕಾರಾಣಿ |
ಪಶು, ಚಿನ್ನ ಮತ್ತು ರತ್ನ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಧನವೆಂದರ್ಥವೂಡಿದೆ.

ತವ ತ್ರಿಧಾತು ಪೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌವೈಶ್ವಾನರ ವ್ರತಮಗ್ನೇ ಸಚಂತ |
ತ್ವಂ ಭಾಸಾ ರೋದಸೀ ಅ ತತಂಥಾಜಸ್ರೇಣ ಶೋಚಿಷಾ ಶೋತುಜಾನಃ ||

(ಮು ಸಂ. ೭-೫-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವಾನರನ ವ್ರತವನ್ನು ಮೂರು ಲೋಕಗಳೂ ಸೇವಿಸುತ್ತವೆಯೆಂದು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ತ್ರಿಧಾತು, ಪೃಥಿವೀ,
ದ್ಯೌಃ ಎಂದು ತ್ರಿಧಾತುವನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ

ತಸ್ಯ ಯೋ ಯೋನಿರಾಶಯ ಆಸ | ತಮನು ಪರಾಮೃಶ್ಯ ಸಂಲುಪ್ಯಾಚ್ಚಿನತ್ಪ್ರೇಷೈರಭವತ್ತ-
ದ್ಯದೇತಸ್ಮಿನ್ನಾಶಯೇ ತ್ರಿಧಾತುರಿವ್ಯಪಾ ವಿದ್ಯಾ ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವಿಧಾತವೀ ನಾಮ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೫-೫-೬)

ವೃತ್ರಾಸುರನ ವಧದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತ್ರಯ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ವಿದ್ಯೆಯ ಆಧಾರವಿದ್ದುದರಿಂದ ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಿದ
ಇಟ್ಟಿಗೆ ತ್ರೈಧಾತವೇ ಇಷ್ಟಿಯೆಂಬ ಹಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಅಂಶವು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ
ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ತತೋ ವೈ ಸ ಇಮಾನ್ ಲೋಕಾನ್ ಸ್ತೇಧಾಧುಹತ್ತೆತ್ರಿಧಾತೋಸ್ತ್ರಿಧಾತುತ್ವಂ ಯಂ
ಕಾಮಯೇತಾನ್ಮಾದಸ್ಯಾದಿತಿ ತಸ್ಮಾ ಏತಂ ತ್ರಿಧಾತುಂ ನಿರ್ವಪೇದಿಂದ್ರಾಯ ರಾಜ್ಞೇ
ಪುರೋಡಾಶಮೇಕಾದಶಕಪಾಲಂ ||

(ತೈ ಸಂ. ೨-೩-೬-೧)

ಎಂಬ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ತ್ರಿಧಾತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಈ ರೀತಿ ಅರ್ಥವೂಡಿದ್ದಾರೆ.

ತಿಸ್ಯ ಏಶಾಸ್ತ್ರಿಧಾತೋರ್ದೇವತಾ ಲೋಕತ್ರಯಾತ್ಮಿಕಾಃ | ತತಃ ಖಲು ತ್ರಿಧಾತು ದೇವತಾನಾಂ
ತ್ರಿಶ್ವಾತ್ವಜಾಸತಿಃ ಲೋಕತ್ರಯವ್ಯಾಪೀ ವ್ಯಾಪ್ತಾನಿಮಾನ್ ಲೋಕಾಂಸ್ತೇಧಾ ದುಹಶ್
ತ್ರಿಪ್ರಕಾರಮದುಹಶ್ | ತ್ರಯೋಽಧಾತವೋ ಧನಾನ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ತ್ರಿಧಾತುಃ; ತ್ರೇಧಾ ಧಾತವ್ಯ-
ಶ್ಚಾತ್ಪುರೋಡಾಶಸ್ಯ | ಯದ್ವಾ ಸರ್ವಾಧಾರಲೋಕತ್ರಯಾತ್ಮಕಶ್ಚಾತ್ ತ್ರಿಧಾತುಃ ||

(ತೈ. ಸಂ. ಭಾಷ್ಯ)

ಲೋಕತ್ರಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವರೂ, ಮೂರು ರೂಪಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕವರೂ ಆದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪುರೋಡಾಶರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಮೂರು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿಸಿದನು, ಎಂದು ತ್ರಿಧಾತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲೋಕ, ಅನ್ನ, ಭೂತತ್ರಯ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ತ್ರಿಧಾತು ಶಬ್ದವನ್ನು ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ, ಅಶ್ವಿನೀ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣು ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರುವ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಪೃಥಿವೀ, ಅಂತರಿಕ್ಷ, ದ್ಯುಲೋಕ ಎಂಬ ಲೋಕತ್ರಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪರ್ಯಾಯ ಪದವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ತ್ರಿಚಕ್ರ, ತ್ರಿಧಾತು ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆಯು ಋ ಸಂ ಭಾಗ ೪ ರಲ್ಲಿ ೩೪ ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ದುರೋಣಂ—ದುರೋಣ ಶಬ್ದವು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ಋ. ೩-೧೩) ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಯಜ್ಞಗೃಹವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯುಜ್ವಾ ಥಾಮ್—ಯುಜರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಆಥಾಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ಷಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಮ್ ವಿಕರಣ. ಮಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಕ್ಷಸೋರಲ್ಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಬಂಶ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜವೀಯಾನ್—ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇನ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ರಿವಂಧುರಃ—ತ್ರಿಚಕ್ರಾದಿ ಗಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ **ತ್ರಿಚಕ್ರಾದೀನಾಂ ಛಂದಸ್ಕೃಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ರಿಚಕ್ರಃ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ ಅಂತೋದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಪಯಾಥಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ. **ತಿಜಾಚೋದಾತ್ವವತಿ** (ಪಾ ಸೂ ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಉಪ) ಸರ್ವಾನುದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪತಥಃ—ಪತ್ ಲೃ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂಶ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಿಃ - ವಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ ಧಾತು. **ವಾತೇರ್ದಿಚ್ಚೆ** (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ವ ವಿಧಾನವಾದಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ (ಅ) ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರ್ಣೈಃ—ಪ್ಠಾ ಪಾಲನ ಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. **ಧಾಪ್ಪವಸ್ಯಜ್ಯತಿಭ್ಯೋನಃ** (ಉ. ಸೂ. ೩-೨೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇತಿಗೆ ಗುಣ. ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ರಸಾಭ್ಯಾಂ-**

ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹು ವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧ ||

! ಸಂಹಿತಾವಾಃ ||

ಸುವ್ರದ್ರಘೋ ವರ್ತತೇ ಯನ್ನಭಿ ಕ್ಷಾಂ ಯತ್ತಿಷ್ಯಥಃ ಕ್ರತುಮಂತಾನು ಸೃಜೇ |
ವಪುರ್ವಪುಷ್ಯಾ ಸಚತಾಮಿಯಂ ಗೀರ್ಧಿವೋ ದುಹಿತ್ರೋಷಸಾ ಸಚೇಥೇ || ೨ ||

! ಪದವಾಃ |

ಸುವ್ರತ್ | ರಥಃ | ವರ್ತತೇ | ಯನ್ | ಅಭಿ | ಕ್ಷಾಂ | ಯತ್ | ತಿಷ್ಯಥಃ | ಕ್ರತುಮಂತಾ | ಅನು |
ಸೃಜೇ |

ವಪುಃ | ವಪುಷ್ಯಾ | ಸಚತಾಂ | ಇಯಂ | ಗೀಃ | ದಿವಃ | ದುಹಿತ್ರಾ | ಉಷಸಾ | ಸಚೇಥೇ ಇತಿ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ಯುವಯೋ ರಥಃ ಸುವ್ರಚ್ಛೋಭನವರ್ತನಃ ಶೋಭನಚಕ್ರಪರಿಭ್ರಮಣೋ ಯನ್ ಗಚ್ಛನ್ ಶ್ವಾಮಭಿ ವರ್ತತೇ | ದೇವಯಜನಭೂಮಿಂ ಪ್ರತಿ ಗಚ್ಛತಿ | ಯದ್ವಂ ರಥಂ ಕ್ರತುಮಂತಾ ಸಂಕಲ್ಪವಂತೌ ಕರ್ಮವಂತೌ ವಾಪ್ಯಜೇ | ಅನ್ನನಾಮೃತತ್ | ಹವಿಸ್ಸಿ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ | ಅನ್ನಧೀ-
ತ್ಯರ್ಥೇ | ಅಭಿ ತಿಷ್ಯಥಃ ಅಶ್ರಯಥಃ | ತಾದೃಶೋ ರಥೋ ದೇವಯಜನಂ ಪ್ರತ್ಯಾಗತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
ಅನಂತರಂ ವಪುಷ್ಯಾ ಯುಷ್ಯದ್ರಪುಷಿ ಹಿತಾ ಶರೀರವರ್ಧನೀಯಂ ಗೀರಿದಾನೀಂಶ್ರಿಯಮಾಣಪ್ರಕಾರಾ
ಸ್ತುತಿರೂಪಾ ವಾಗ್ವಪುಃ ಸಚತಾಂ | ಯುವಾಂ ಚ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯಾದಿತೃಸ್ಯ ವಾ ದುಹಿತ್ರಾ
ದುಹಿತೃಸ್ಯಾನೀಯಯೋಷಸೋಷೋದೇವತಯಾ ಸಚೇಥೇ | ಯಜ್ಞಂ ಸಂಗಚ್ಛೇಥೇ | ಉಷಸ್ಯಾಶ್ಚಿ-
ನಯೋಃ ಸಮಾನಕಾಲತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ||

! ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ |

(ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ) | ಕ್ರತುಮಂತಾ—ಕರ್ಮವಂತರಾದ (ಯಾಗನಿರ್ವಹ
ರೂಪ ಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳ) ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ಸೃಜೇ—ಹವಿನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ಯತ್—ಯಾವರಥವನ್ನು | ಅನುತಿಷ್ಯತಃ—
ಅಶ್ರಯಿಸುತ್ತೀರೋ | (ಸಃ—ಅ) | ಸುವ್ರತ್—ಒಳ್ಳೆಯ ಚಕ್ರ ಪರಿಭ್ರಮಣವುಳ್ಳ | ರಥಃ—ನಿಮ್ಮ ರಥವು |
ಯನ್—ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ | ಕ್ಷಾಂ—ದೇವಯಜನಭೂಮಿಗೆ | ಅಭಿ ವರ್ತತೇ—ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ |

(ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ) **ವಪುಷ್ಯಾ**—ನಿಮ್ಮ ಶರೀರಹಿತಕಾರಿಯಾದ (ಶರೀರಾಭಿವೃದ್ಧಿಕಾರಕವಾದ) | **ಇಯಂ ಗೀಃ**—ಈ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯು | **ವಪುಃ ಸಚೇತಾಂ**—ನಿಮ್ಮ ಶರೀರಗಳನ್ನು ಸೇರಲಿ | (ನೀವಿಬ್ಬರೂ) **ದಿವಃ**—ದ್ಯುಲೋಕದ ಅಥವಾ ಆದಿತ್ಯನ | **ದುಹಿತ್ಯಾ**—ದುಹಿತೃಷ್ಣಾ ನೀಯಳಾದ | **ಉಷಸಾ**—ಉಷೋದೇವತೆಯೊಡನೆ ಸೇರಿ | **ಸಚೇತೇ**—(ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸುತ್ತೀರಿ) ಸಂಗತರಾಗುತ್ತೀರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾಗವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಬೇಕೆಂಬ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಏರಿಬರುವ ರಥದ ಚಕ್ರಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿರುಗುತ್ತಾ, ದೇವಯಜನಭೂಮಿಗೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕರೆತರುತ್ತವೆ, ನಮ್ಮ ಈ ಸ್ತುತಿಯು ನಿಮ್ಮ ಶರೀರಾಭಿವೃದ್ಧಿಕಾರಕವಾಗಲಿ, ಆದಿತ್ಯನ ದುಹಿತೃಷ್ಣಾ ನೀಯಳಾದ ಉಷೋದೇವಿಯೊಡನೆ ಸಂಗತರಾಗಿಯೇನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಆಗಮಿಸಿ

English Translation.

Your easy-rolling car alights upon the earth where, favourable to the sacred rite, you stop for the sake of the (sacrificial) food : may this hymn, promotive of your personal (welfare), be associated with your forms, and do you unite with the dawn, the daughter of heaven

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಕ್ರತುಮಂತಾ—ಎಂಬ ಈ ಪದವು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. **ಕ್ರತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞ, ಉದಕ, ಸತ್ಯ, ಎಂಬರ್ಥಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು** ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿರುವ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಧ್ಯಕ್ಷರೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಥವಾ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. **ಯತೆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಕವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದರೆ, ಅತ್ತಿನಿಗಳಿಗೂ ವೃಷ್ಟಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದಾಗಿದೆ. ಸತ್ಯ ವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದರೆ, ಈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ಸಮಸ್ತ ವಿಶ್ವವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ತಾವೇ ಆದಿತ್ಯಾದಿ ಸಕಲಸ್ವರೂಪರಾಗಿರುವವರು ಎಂಬುದನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಯಜ್ಞಕರ್ಮವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದರೆ, ಪ್ರಾತಃಸವನಾದಿ ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳೂ ಇವರ ಅವಿಭಾವಾನಂತರವೇ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬುದನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಕ್ರತುಮಂತಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುತ್ತದೆ.**

ದಿವಃ ದುಹಿತ್ಯಾ ಉಷಸಾ ಸಚೇತೇ—ದಿವಃ ದುಹಿತ್ಯಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದ್ಯುಲೋಕದ ದುಹಿತೃವೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಆದಿತ್ಯನ ದುಹಿತೃವೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಉಷಸ್ಸಿಗೂ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಇರುವ ನಿಕೃತ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಸಹ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಆದರೆ, ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ದಾಂಪತ್ಯಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದೂ, ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಹೋದರತ್ವ ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ಸುವೃತ್—ಶೋಭನಂ ವೃತ್ ವರ್ತನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸೇಷ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಿಷ್ಠತಃ—ಷ್ಠಾ ಗತಿವೃತ್ತೌ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ವೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಕ್ರತುಮಂತಾ—ಕ್ರತುಃ ಅನಯೋಃ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಕ್ರತುಮಂತೌ. ಮತುವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಳ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ

ವಪುಷ್ಯಾ—ವಪುಷಃ ಹಿತಾ. ಹಿತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತನಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್.

ಸಚತಾಮ್—ಸಚ ಸಮನಾಯೇ. ಧಾತು ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಃ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಷ್ಠೀ ನಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೨ ||

! ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ !

ಆ ತಿಷ್ಠತಂ ಸುವೃತಂ ಯೋ ರಥೋ ನಾಮನು ವ್ರತಾನಿ ವರ್ತತೇ ಹವಿಷ್ಠಾನ್ |
ಯೇನ ನರಾ ನಾಸತ್ಯೇಷಯಧ್ಯೈ ವರ್ತಿಯಾರ್ಥಸ್ತನಯಾಯ ತ್ವನೇ ಚ || ೩ ||

! ಪದಪಾಠಃ !

ಆ | ತಿಷ್ಠತಂ | ಸುವೃತಂ | ಯಃ | ರಥಃ | ನಾಂ | ಅನು | ವ್ರತಾನಿ | ವರ್ತತೇ | ಹವಿಷ್ಠಾನ್ |
ಯೇನ | ನರಾ | ನಾಸತ್ಯಾ | ಇಷಯಧ್ಯೈ | ವರ್ತಿಃ | ಯಾರ್ಥಃ | ತನಯಾಯ | ತ್ವನೇ | ಚ || ೩ ||

! ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ !

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ನಾಂ ಯುವಾಂ ಸುವೃತಂ ಶೋಭನವರ್ತನಂ ರಥಮಾ ತಿಷ್ಠತಂ | ಅತ್ರಯತಂ | ಯೋ ರಥೋ ಹವಿಷ್ಠಾನ್ | ಸತ್ಯಾರ್ಥೇ ಪ್ರಥಮಾ | ಹವಿಷ್ಠತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ವ್ರತಾನಿ ಕರ್ಮಾ-

ಣ್ಯನು ವರ್ತಕೇ | ಯದ್ವಾ | ಯಜಮಾನಾಯ ದತ್ತವಿಷ್ಣಾ ತದ್ವಾನ್ | ಯೇನ ಚಿ ರಥೇನ ಹೇ ನರಾ ನೇತಾರೌ ನಾ ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾಸತ್ಯರಹಿತೌ ಯುವಾಮಿಷಯಧ್ಯೈ | ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರಾಪ್ತುಮಿಚ್ಛತಮಿತಿ ಶೇಷಃ | ತೇನ ರಥೇನ ವರ್ತೀ | ಗೃಹನಾಮೃತತ್ | ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಯಜ್ಞಗೃಹಂ ತನಯಾಯ ಪುತ್ರಲಾಭಾಯ ತ್ವನ ಆತ್ಮನ ಆತ್ಮಹಿತಾಯ ಚ ಯಾರ್ಥಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ನರಾ—ನೇತೃಗಳೂ ನಾಸತ್ಯಾ—ಅಸತ್ಯರಹಿತರೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯಃ ರಥಃ—ಯಾವ ರಥವು | ಹವಿಷ್ಣಾನ್—ಹವಿಯುಕ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನ | ವೃತಾನಿ ಅನು—ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನುಸರಿಸಿ | ವರ್ತಕೇ—ಗಮಿಸುತ್ತದೆಯೋ | ಯೇನ—ಯಾವ ರಥದಿಂದ | ಇಷಯಧ್ಯೈ—ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪ್ರಾಪ್ತರಾಗಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೀರೋ | ಮತ್ತು (ಯೇನ—ಯಾವ ರಥದಿಂದ) | ವರ್ತೀ—ಯಾಗಕರ್ತೃವಿನ ಗೃಹವನ್ನು | ತನಯಾಯ—(ಅವನಿಗೆ) ಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನೂ (ಅನುಗ್ರಹಿಸಲೂ) | ತ್ವನೇ ಚಿ—(ಅವನ) ಆತ್ಮಹಿತಕ್ಕೋಸ್ಕರಲೂ | ಯಾರ್ಥಃ—ಗಮಿಸುತ್ತೀರೋ | (ತಂ—ಅ) | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ಸುವೃತಂ—ಸುಖಗಮನವುಳ್ಳ ರಥವನ್ನು | ಆ ತಿಷ್ಠತಂ—ಆಶ್ರಯಿಸಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನೇತೃಗಳೂ, ಅಸತ್ಯರಹಿತರೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ರಥವು ಹವಿರಾದಿಯುಕ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನುಸರಿಸಿ (ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸುತ್ತದೆ.) ಅದೇ ರಥದಲ್ಲಿಯೇ ನೀವು ಯಾಗಗಳಿಗೆ ಆಗಮಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಯಾಗ ಕರ್ತೃಗಳಿಗೆ ಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನೂ ಶ್ರೀಯಸ್ಸನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದು ಇಂತಹ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಆಗಮಿಸಿ

English Translation.

Ascend your rolling car, which approaches the sacred rite of the oblation, the car in which, Nasatyas, leaders, you purpose to come the sacrifice, and to proceed to the dwelling (of the worshipper) for (bestowing upon him) offspring, and for his own (good).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗೂ ||

ವರ್ತೀ—ವರ್ತನಹೇತುಭೂತಂ ಗೃಹಂ | ವಾಸಮಾಡಲು ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಮನೆಯೆಂದರ್ಥವೆಂದು ಸಾಯಣರು ಈ ಪದವು ಬರುವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ

ತ್ರಿವರ್ತಿಯಾರ್ಥತಂ ತ್ರಿರನುವೃತೇ ಐನೇ ತ್ರಿಃ ಸುಪ್ರಾನ್ಯೇ ತ್ರೇಧೇವ ತಿಷ್ಠತಂ |
 ತ್ರಿನಾರ್ಥಂ ವಹತಮತ್ತಿನಾ ಯುವಂ ತ್ರಿಃ ಪೃಕ್ಷೋ ಅಸ್ಮೇ ಅಕ್ಷರೇವ ಪಿಸ್ತತಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೩೪-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ವರ್ತಿಯೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಗೃಹವೆಂದೂ, ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಪಥವೆಂದೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ತ್ರಿವರ್ತೀ, ಅಶ್ವಿನಾವರ್ತೀ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವರ್ತೀ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ೧-೧೧೬-೧೮ :

೧-೧೧೭-೨, ೧-೧೧೯-೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಪುಸ್ತಕಗಳಿರುವ ಸೂತ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾದವೇ ಆಗಿವೆ ಯೆಂಬುದು ಒಂದು ವಿಶೇಷ ವಿಷಯ ಆದರೆ.

ಇಷಂ ದುಹಸ್ತುಘಾಂ ವಿಶ್ವಧಾಯಸಂ ಯಜ್ಞ ಸ್ತ್ರಿಯೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಸುಕ್ರತೋಃ |
ಅಗ್ರೇ ಘೃತಸ್ತು ಸ್ತ್ರಿಯರ್ತಾನಿ ದೀದ್ಯದ್ವರ್ತಿರ್ಯಜ್ಞಂ ಪರಿಯನ್ತುಕ್ರತೋಯಸೇ ||
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨೨-೬)

ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಗ್ನಿ ಪರವಾದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದೆ. ಸಾಯಣರೂ ಸಹ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ

ಯೋ ಹ ಸ್ಯ ನಾಂ ರಥಿರಾ ವಸ್ತು ಉಸ್ರಾ ರಥೋ ಯುಜಾನಃ ಪರಿಯಾತಿ ವರ್ತೀ |
ತೇನ ನಃ ತಂಯೋರುಷಸೋ ವ್ಯುಷ್ವಾ ನೈಶ್ಚಿನಾ ವಹತಂ ಯಜ್ಞೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ||
(ಋ. ಸಂ. ೭-೬೯-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವರ್ತೀ ಮಾರ್ಗಂ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಇದೂ ಸಹ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ ಮಂತ್ರವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥ. ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞ ಗೃಹವು.

ತೃನೇ ಚಿ—ತೃನ್ ಶಬ್ದವು ಆತೃನ್ ಶಬ್ದದ ಸಂಗ್ರಹರೂಪದಲ್ಲಿದೆ ಒಂದು ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಯಣರು ಜೀವನೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ

ತೃಂ ತ್ಯಾಂ ನ ಇಂದ್ರ ದೇವ ಚಿತ್ರಾಮಿಷಮಾಪೋ ನ ಸೀಪಯಃ ಪರಿಜ್ಞನ್ |
ಯಯಾ ತೂರ ಪ್ರತ್ಯಸ್ತಭ್ಯಂ ಯಂಸಿ ತ್ವನಮೂರ್ಜಂ ನ ವಿಶ್ವಧ ಪ್ತರಥ್ಯೈ |
(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೩-೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ತ್ವನಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆತ್ಮಾನಂ ಜೀವಂ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತಿಷ್ಠತಮ್—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯನುಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಠಂ ತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರ್ತತೇ—ವೃತು ವರ್ತನೇ. ಧಾತು ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನರಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಷಯಿಧ್ಯೈ—ಇಷ ಗತೌ. ಧಾತು ತುಮನರ್ಥದಲ್ಲಿ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯, ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ್ಯೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೈನ್ನೇಜಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅವ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರ್ತಿಸ್—ವೃತು ವರ್ತನೆ. ಧಾತು. ಹೃಷಿಸಿರುಹಿ ವೃತಿ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೫೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಪದಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ. ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವರ್ತತೇ ಅತ್ರ ಇತಿ ವರ್ತಿಸ್ ಗೃಹಮ್, (ಮನೆ).

ತ್ಯನೇ—ಆತ್ಯನೇ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಮಂತ್ರೇಷ್ವಾಚ್ಯಾದೇರಾತ್ಯನಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಯ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾರಃ ||

ಮಾ ನಾಂ ವೃಕೋ ಮಾ ವೃಕೀರಾ ದಧರ್ಷೀನ್ಮಾ ಪರಿ ವಕ್ರ್ತಮುತ ಮಾತಿ ಧಕ್ತಂ |
ಅಯಂ ನಾಂ ಭಾಗೋ ನಿಹಿತ ಇಯಂ ಗೀರ್ಧಸ್ತ್ರಾವಿಮೇ ವಾಂ ನಿಧಯೋ
ಮಧೂನಾಂ || ೪ ||

! ಪದಪಾರಃ !

ಮಾ | ನಾಂ | ವೃಕಃ | ಮಾ | ವೃಕೀಃ | ಅ | ದಧರ್ಷೀತ್ | ಮಾ | ಪರಿ | ವಕ್ರ್ತಂ | ಉತ | ಮಾ |
ಅತಿ | ಧಕ್ತಂ |
ಅಯಂ | ನಾಂ | ಭಾಗಃ | ನಿಹಿತಃ | ಇಯಂ | ಗೀಃ | ದಸ್ತ್ರ | ಇಮೇ | ನಾಂ | ನಿಧಯಃ
ಮಧೂನಾಂ || ೪ ||

! ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ !

ಹೇ ದಸ್ತ್ರ ಕತ್ರೂಷಾಮುಪಕ್ಷಪಯಿತಾರಾವಕ್ರಿನಾ ನಾಂ ಯುವಯೋರನುಗೃಹಾದಿತಿ ಶೇಷಃ |
ವೃಕೋ ಹಿಂಸಕೋಲ್ವರಣ್ಯಶ್ಚಾದಿಮಾ ದಧರ್ಷೀನ್ಮಾ | ತಥಾ ವೃಕೀರ್ವೃಕೋ ಹಿಂಸಕಾ ಅನ್ಯಾ ಅಪಿ
ಮಾ ದಧರ್ಷೀತ್ || ವಚನವ್ಯತ್ಯಯಃ || ಧರ್ಷಣಂ ಮಾ ಕಾಷುಃ | ಯುವಾನೇವ ವಾ ಮಾ ದಧರ್ಷೀದಿತಿ
ಯೋಜ್ಯಂ | ತಥಾ ಯುವಾಂ ಮಾ ಪರಿ ವಕ್ರ್ತಂ | ಪರಿತೋ ಮಾ ವರ್ಷಯತಂ ಮಾಂ | ಉಪಾಪಿ ಚ
ಮಾತಿ ಧಕ್ತಂ | ಅಸ್ಮಾನತಿಕ್ರಮ್ಯಾನ್ಯಸ್ತೈ ಮಾ ದತ್ತಂ | ಕಿಮರ್ಥಮೇವಮಿತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ನಾಂ
ಯುವಯೋರರ್ಥಾಯಾಂ ಭಾಗೋ ಭವನೀಯೋ ಹವಿರಂತೋ ನಿಹಿತಃ | ತಥೇಯಂ ಚ ಗೀಃ
ಸ್ತುತಿರೂಪಾ ವಾಗಪಿ ನಿಹಿತೇತಿ ಶೇಷಃ | ಹೇ ದಸ್ತ್ರಾವಕ್ರಿನಾ ನಾಂ ಯುವಾಭ್ಯಾಮಿಮ ಇಮಾನಿ
ಮಧೂನಾಂ ಸೋಮರಸಾನಾಂ ನಿಧಯೋ ನಿಧಾನಾನಿ ಸ್ಥಾಪಿತಾನಿ ||

! ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ |

(ಹೇ) ದಸ್ರಾ—ಎಲೈ ಶತ್ರುನಾಶಕರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ (ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ) ವ್ಯಕ್ತೇ—(ಹಿಂಸಕರವಾದ) ತೋಳವು | ಮಾ ಅ ದಧರ್ಷೀತ್—(ನನ್ನನ್ನು) ಹಿಂಸಿಸದಿರಲಿ | (ತಥಾ— ಹಾಗೆಯೇ | ವ್ಯಕ್ತೇ—ಹೆಣ್ಣು ತೋಳವೊಂದಲಾದುವುಗಳೂ | ಮಾ (ದಧರ್ಷೀತ್—ಹಿಂಸಿಸದಿರಲಿ ಹಾಗೆಯೇ ನೀವಿಬ್ಬರೂ) ಮಾ ಪರಿ ವಕ್ರ್ತಂ—ನನ್ನ ಕೈ ಬಿಡಬೇಡಿ | ಉತ—ಮತ್ತು | ಮಾ ಅತಿ ಧಕ್ತಂ- (ನಮ್ಮನ್ನು) ಬಿಟ್ಟು (ಬೇರೆ ಯವರಿಗೆ) ದಾನಮಾಡಬೇಡಿ (ಅಥವಾ) ಬೇರೆಯವರಿಗೆ (ನಮ್ಮನ್ನು) ಒಪ್ಪಿಸಬೇಡಿ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೋಸ್ಕರ | ಇಯಂ ಭಾಗಃ—ಈ ಹವಿರ್ಭಾಗವು | ನಿಹಿತಃ—ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಇಯಂ ಗೀಃ (ಚಿ)— ಈ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಮಗೋಸ್ಕರ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ | ವಾಂ—ನಿಮಗೋಸ್ಕರ | ಇಮೇ—ಈ | ಮಧೂನಾಂ— ಮಧುಸದೃಶವಾದ ಸೋಮರಸಗಳ | ನಿಧಯಃ—ನಿಧಿಸ್ವಾ ನೀಯುಗಳಾದ ಪಾತ್ರೆಗಳು | (ನಿಹಿತಃ—ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ).

! ಭಾವಾರ್ಥ |

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದ ನನ್ನನ್ನು ವ್ಯಕ್ತ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಾದವೂ ಹಿಂಸಿಸದಿರಲಿ ; ನೀವೂ ನನ್ನನ್ನು ಕೈ ಬಿಡಬೇಡಿ ಅಥವಾ ಬೇರೆಯಾರಿಗಾದರೂ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಡಿ, ನಿಮ್ಮ ಹವಿರ್ಭಾಗವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ, ಈ ಸ್ತುತಿಯು ನಿಮ್ಮನ್ನೇ ಉದ್ದಿಶಿಸಿದುದು, ಮಧುಸದೃಶವಾದ ಈ ಸೋಮರಸಗಳು ನಿಮಗಾಗಿಯೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

English Translation

Let not the wolf, let not the she-wolf, harm me, safe (in your protection), abandon me not, nor deliver me (to another). This your share of the offering is prepared, this prayer, Dasras, (is addressed) to you, these treasures of Soma juice are for you.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು |

ವ್ಯಕ್ತದ ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿ ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರಲಾಗಿದ್ದಾರೆ. ವ್ಯಕ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ತೋಳನೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದೆ ತೋಳನಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ವರ್ತಿಕೆಯೆಂಬ ಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ತೋಳನ ಬಾಯಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಬಿಡಿಸಿದರು ಎಂಬ ಕಥೆಯನ್ನು ಋ ಸಂ. ೧-೧೨-೯ ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಪಶ್ಚಾದಿಗಳಿಲ್ಲ ಈ ಕ್ರೂರಪ್ರಾಣಿಯು ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಆದರೆ, ವ್ಯಕ್ತ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟುಕೆಲ್ಲಾ ಕ್ರೂರಪ್ರಾಣಿಯೆಂದು ರೂಢವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಸುಪರ್ವಾ ಏತ ಅಸತೇ ಮಧ್ಯ ಆರೋಧನೇ ದಿವಃ |

ತೇ ಸೇಧಂತಿ ಪಥೋ ವ್ಯಕ್ತಂ ತರಂತಂ ಯಹ್ನತೀರಪೋ ವಿತ್ತಂ ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೫-೧೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ "ಮನೋಹರವಾದ ಪತನವುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳು ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. ಅವು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತಾದ ನೀರುಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ತ್ರಿಶನನ್ನು ತಿನ್ನಲು ಬರುತ್ತಿರುವ ತೋಳನನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತವೆ" ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ವ್ಯಕ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ,

“ಕೂಪತನಾತ್ಪೂರ್ವಂ ತ್ರಿತಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಏನಂ ಭಕ್ಷಯಿತುಂ ಕಶ್ಚಿದರಣ್ಯಶ್ಚಾ ಮಹತೀಂ ನದೀಂ ತೀರೇಷುಃ ಅಜಗಾಮ | ಸ ಚ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮೀನ್ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಅಯಮವಸರೋ ನ ಭವತೀತಿ ನಿವವೃತೇ | ಅತೋ ರಶ್ಮಯೋ ವೃಕಂ ನಿಷೇಧಂತೀತ್ಯುಚ್ಯತೇ ||

ತ್ರಿತನು ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಳುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ವೃಕವು ಮಹತ್ತಾದ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಲು ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟಾಗ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಈಗ ಇದು ಸಮಯವಲ್ಲವೆಂದು ಹಿಂತಿರುಗಿತು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಸೂರ್ಯ ರಶ್ಮಿಗಳು ವೃಕವನ್ನು ತಡೆದವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ಮೊದಲು ಹೇಳಿ ಅನಂತರ,

“ಯಾಸ್ಯಪಕ್ಷೇ ತು—ಅಪ ಇತ್ಯಂತರಿಕ್ಷನಾಮ | ಯಹ್ನತೀರಪೋ ಮಹದಂತರಿಕ್ಷಂ ಪಥಃ ಪಥಾ ದ್ವಾಪರಶ್ಚಾತ್ಮನಾ ಮಾರ್ಗೇಣ ತರಂತಂ ವೃಕಂ ಚಂದ್ರಮಸಂ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಯೋ ನಿಷೇಧಂತಿ | ಅದನಿ ಹಿ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಭಿಃ ನಿರುದ್ಯಕ್ಷಂದ್ರಮಾ ನಿವೃಭೋ ದೃಶ್ಯತೇ | ಅತೋ ನಿಪ್ರಥಂ ಕುರ್ವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ |

ಯಾಸ್ಯರ ಮತದಂತೆ ಅಪಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂದೂ ವೃಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾದರೆ, ಆಗ ಅಹಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನ ಪ್ರಕಾಶವು ಮಹತ್ತಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಾರವಾಗದಂತೆ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ತಡೆಯುತ್ತವೆಯೆಂದೂ ಸಾಯಣರು ಎರಡರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು,

ಅರುಣೋ ಮಾಸಕ್ಯದ್ಯುಕಃ ಪಥಾ ಯಂತಂ ದದರ್ಶ ಹಿ | ಉಜ್ಜಿ ಹೀತೇ ನಿಜಾಯಾ ತಪ್ಪೇವ ಪೃಷ್ಠ್ಯಾಮಯೀ ವಿತ್ತಂ ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಿಸೇ ||
(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೫-೧೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ, “ಒಂದು ಸಲ ನಾನು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ತೋಳನು ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಿಬಿಟ್ಟಿತು ಅನಂತರ ಅದು ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಿ ತಿನ್ನಲಿಚ್ಛೆಯಿಂದ ಆ ತೋಳನು ತನ್ನ ದೇಹವನ್ನು ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡು ನನ್ನನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿತು” ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಮತ್ತು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು, ಉದಾಹೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ,

ವೃಕಶ್ಚಂದ್ರಮಾ ಭವತಿ | ವಿವೃತಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋವಾ ವಿಕ್ರತಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋ ವಾ ವಿಕ್ರಾಂತಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋ ವಾ |
(ನಿ. ೫-೨೦)

ವೃಕನೆಂದರೆ ಚಂದ್ರನೆಂದರ್ಥ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದರಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ನ್ಯೂನವಾದ ಜ್ಯೋತಿಯು ಕೃನೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೊಡನೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ | ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನೆಂದಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡು

ವುದರಿಂದ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದಲ್ಲದೇ, ಈ ಪದವನ್ನು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ ಅದಿತ್ಯೋಽಪಿ ವ್ಯಕ ಉಚ್ಯತೇ ಯದಾ ವೃಚ್ಚೋ (೧೨.೫-೨೧) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಅಜೋಹವೀದಿತ್ಯನಾ ವರ್ತಿಕಾ ನಾಮಾಸ್ತೋ ಯಶ್ಚೀಮಮುಂಚತಂ ವ್ಯಕಸ್ಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೧೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ, ಕತ್ತಲನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಬೆಳಕನ್ನು ಹರಡುವುದೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆದಿತ್ಯನೆಂದರ್ಥ.

ಶ್ವಾಪಿ ವ್ಯಕ ಉಚ್ಯತೇ ವಿಳರ್ತನಾತ್ | ಕಚ್ಚುವುದರಿಂದ ಅರಣ್ಯಶ್ವಾ ಎಂದರೆ ಕಾಡುನಾಯಿಗೂ (ತೋಳನಿಗೂ) ವ್ಯಕವೆಂದು ಹೆಸರು, ಎಂದು,

ವ್ಯಕಶ್ಚಿದಸ್ಯ ನಾರಣ ಉರಾಮಥಿರಾ ವಯುನೇಷು ಭೂಷತಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೬೬-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ತಸ್ಯರ (ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವನಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು) ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು, “ಅಜೋಹವೀದಿತ್ಯನಾ” ಎಂಬ ಮೇಲೆ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೧೬) ಸಾಯಣರು ಈ ರೀತಿ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವರ್ತತೇ ಪ್ರತಿವಿವಸವಾರ್ತತೇ ಇತಿ ವರ್ತಿಕಾ ಉಷಾಃ | ವ್ಯಕ ಇತಿ ವಿವೃತಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಃ ಸೂರ್ಯಃ ಉಚ್ಯತೇ | ತೇನ ಗೃಸ್ತಾ ಸತೀ ಸಾ ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯುನಾಂ ಅಜೋಹವೀತ್ ಆಹ್ವಯತ್ ಯದಾ ಖಿಲು ಯುನಾಂ ವ್ಯಕಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಅಶ್ವಃ ಅಸ್ಯಾ ನಿಯಾನ್ಮಂ-
ಡಲಾತ್ ಅಮುಂಚತಂ ಅಮೋಚಯತಂ | ಸೂರ್ಯೇಣ ಏಕೀಭೂತಾಮುಷಸಂ ಸೃಘಕ್ಯುತ್ಯ ಉದಯಾತ್ಪೂರ್ವಂ ರಾತ್ರೀರಪರಭಾಗೇ ಸ್ಥಾಪಿತವಂತಾವಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಎಂದರೆ, ವರ್ತಿಕೆಯೆಂದರೆ ಉಷಸ್ಸೆಂದೂ, ವ್ಯಕವೆಂದರೆ ಆದಿತ್ಯನೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಈ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ಯಾಸ್ಯರ ವ್ಯಾಕ್ಯವನ್ನು ದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (೧೨. ೫-೨೧) ಇದನ್ನು ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿದೆ. (ಋ ಸಂ. ೧-೧೧೭-೧೬) ಅಲ್ಲದೆ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥದ ವಾಹನವಾದ ರಾಸಭವೇ ವ್ಯಕರೂಪವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಆಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಋಷ್ಣಾಶ್ವನು ಕುರಿಗಳನ್ನು ಕೊಂದು ಅವುಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ತಂದೆಯಿಂದ ಶಪಿತನಾದ ಕಥೆಯನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯಃ ವ್ಯಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರಣ್ಯಶ್ವಾ ಎಂದರೆ ತೋಳನೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವ್ಯಕೀಃ—ವ್ಯೌಷ್ ವರಣೇ ಧಾತು. ಸ್ಯವ್ಯಭೂತುಸಿಮುಸಿಭ್ಯಃ ಕಕ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದುರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜಾತೇರಸ್ತ್ರೀ ವಿಷಯಾದೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬೩)

ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಡೀಷ್. ಜಸ್ ಸರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ.

ದಧರ್ಷೀತ್—ಜಾಧೃಷಾ ಪ್ರಾಗ್ಲೈತ್ಯೇ. ಧಾತು. ಮಾಜಿ ಲುಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೫) ಮಾಬ್ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಲುಬ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವೃಕೀಃ ಎಂಬುದು ಕರ್ತೃವಾಗುವಾಗ ಏಕವಚನವು ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಬಂದಿದೆ.

ವಕ್ರ್ತಮ್—ವೃಜೇ ವರ್ಜನೇ ಧಾತು. ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ತಸ್ಥಸ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ. ಚೋಃ ಕುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ಯ ಬಂದಾಗ ಖಿರಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕ್ರ್ತ ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಕ್ತಮ್—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಛಂದಸವಾಗಿ ವರ್ಣವಿಕಾರ ಬಂದಿದೆ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಹಿತಃ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಧಾತೇರ್ಹಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ನಿ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಧಯಃ—ನಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಉಪಸರ್ಗೇ ಘೋಃ ಕೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾಜ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕೃದುತ್ಪರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತ ರೂಪ. || ೪ ||

| ಸಂಹಾರಾಃ |

ಯುನಾಂ ಗೋತಮಃ ಪುರುಮಿಾಳ್ತೋ ಅತ್ರಿದ್ರಸ್ರಾ ಹವತೇವಸೇ ಹವಿಷ್ಠಾನ್ |

ದಿಶಂ ನ ದಿಷ್ಟಾನ್ಯುಜೂಯೇವ ಯಂತಾ ಮೇ ಹವಂ ನಾಸತ್ಯೋಸ ಯಾತಂ ||

| ಪದವಾಃ |

ಯುನಾಂ | ಗೋತಮಃ | ಪುರುಮಿಾಳ್ತೋಃ | ಅತ್ರೀಃ | ದ್ರಿಸ್ರಾ | ಹವತೇ | ಅವಸೇ | ಹವಿಷ್ಠಾನ್ |

ದಿಶಂ | ನ | ದಿಷ್ಟಾನ್ | ಯುಜೂಯೇವ | ಯಂತಾ | ಆ | ಮೇ | ಹವಂ | ನಾಸತ್ಯಾಃ | ಉಪ | ಯಾತಂ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ದೆಸ್ರಾ ದೆಸ್ರಾವತ್ತಿನೌ ಯುವಾಂ ಗೋತಮಕ್ಲ ಪುರುಮಿಾಳ್ಲಶ್ವಾತ್ರಿಕ್ಲ ಮಹರ್ಷಿಯಕ್ಲ ಏತೇಷ್ಟೇಕ್ಕೆಕೋ ಹವಿಷ್ಣಾನ್ ಸನ್ನವಸೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ಯುಷ್ಮತ್ತರ್ಪಣಾಯ ನಾ ಹವತೇ | ಅಹ್ವಯತಿ | ಏವಮಹಮಪ್ಯಾಹ್ವಯಾಮಿ | ಫಲಸಾಧನಾಹ್ಯಾನೇ ದ್ವಷ್ಟಾಂತಃ | ಯಂತೋಪಗಂತೋಪಗಂತುಕಾಮು ಋಜೂಯೇವ || ದ್ವಿತೀಯಾಯಾ ಆಕಾರಃ || ಋಜುಗಾಮಿನಂ ಮಾರ್ಗಜ್ಞಂ ದಿಷ್ಟಾಂ ದಿಶಂ ನೆ ಗಂತವ್ಯಾಮುಭಿಮತಾಂ ದಿಶಂ ಪ್ರತಿ ಯಥಾ ತಥಾ ನಾಮುಹಿ | ಯಥಾಧ್ಯಗಾಮಿಾ ಸ್ವಗಂತವ್ಯಸ್ಯ ಶೀಘ್ರ- ಗಮನಾಯ ಮಾರ್ಗಜ್ಞ ಮುಜುಗಾಮಿನಮಾಹ್ವಯತಿ ತದ್ಭತ್ | ಯದ್ವಾ | ಋಜೂಯೇವ | ಇವಶಬ್ದ ಏವಾಥೇ | ಗಂತಾ ಋಜುನ್ಯವ ಮಾರ್ಗೇಣೇಷ್ಟಾಂ ದಿಶಮಿವ ತಥಾ ಯುಷ್ಮತ್ತೀಣನೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ಸ್ವಾಭಿಮತಂ ಫಲಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾವತ್ತಿನೌ ಮೇ ಮಮ ಹವಮಾಹ್ಯಾನಮಾಲಕ್ಷ್ಯೋಪ ಯಾತಂ ಉಪಗಚ್ಛತಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ದೆಸ್ರಾ—ಎಲೈ ದರ್ಶನೀಯರಾದ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯುವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು | ಗೋ- ತಮಃ—ಗೋತಮನು | ಪುರುಮಿಾಳ್ಲಃ—ಪುರುಮೀಳ್ಲನು ಮತ್ತು | ಅತ್ರಿಃ (ಚೆ)—ಅತ್ರಿಯೆಂಬ ಮೂವರು ಮಹರ್ಷಿ ಗಳು (ಓದ್ದಿಬ್ಬರೂ) | ಹವಿಷ್ಣಾನ್—ಹವಿರಾದಿವಿಶಿಷ್ಟರಾಗಿ | ಅವಸೇ—ತಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ (ನಿಮ್ಮ ತೃಪ್ತಿ ಗೋಸ್ಕರ) | ಹವತೇ—ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತಾರೆ (ಅದರಂತೆಯೇ) | ಯಂತಾ—ದಾರಿಹೋಕನು | ಋಜೂಯಾ ಇವ— ಋಜುಗಾಮಿಯನ್ನು (ಮಾರ್ಗಜ್ಞನನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು) | ದಿಷ್ಟಾಂ ದಿಶಂ ನೆ—ಅಭಿಮತವಾದ ಮಾರ್ಗ ವನ್ನು (ಅನುಸರಿಸುವಂತೆ) | [ಅಥವಾ ಋಜೂಯಾ ಇವ—ನೇರವಾದ (ಋಜುವಾದ) ಮಾರ್ಗದಿಂದಲೇ | ದಿಷ್ಟಾಂ ದಿಶಂ ನೆ—ಅಭಿಮತವಾದ ದಿಕ್ಕನ್ನು (ಸೇರುವಂತೆ)] (ನಾನೂ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಅಭಿಮತವಾದುದನ್ನು ಪಡೆಯು ತ್ತೇನೆ) | ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾ—ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಮೇ—ನನ್ನ | ಹವಂ—ಆಹ್ವಾನವನ್ನು (ಲಾಲಿಸಿ) | ಉಪ ಯಾತಂ—(ನಮ್ಮ ಯಾಗಕ್ಕೆ) ಅಗಮಿಸಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ದಸ್ರರೇ, ಹಿಂದೆ ಗೋತಮ, ಪುರುಮಿಾಳ್ಲ, ಅತ್ರಿ ಎಂಬ ಮೂವರು ಮಹರ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೂ ಹವಿರಾದಿ ವಿಶಿಷ್ಟರಾಗಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಆಹ್ವಾನಿಸಿದರು. ನಾನೂ ಅಭಿಮತಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ (ದಾರಿಹೋಕನು ಸರಿಯಾದ ದಾರಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಉದ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಸೇರುವಂತೆ) ದಾರಿಹೋಕನು ಉದ್ದಿಪ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ದಾರಿಯನ್ನು ತಿಳಿದವರಿಂದ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ, ಆ ಮಹರ್ಷಿಗಳಂತೆ ನಿಮ್ಮನ್ನೇ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ, ನೀವೂ ನನ್ನ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ ನಮ್ಮ ಯಾಗ ಶಾಲೆಗೆ ಅಗಮಿಸಿ.

English Translation.

Gotama, Purumilha, Atri (each) offering oblations, invokes you for his protection, like unto a way-farer, who (makes for his intended direction) by a straight (path), do you Dasras, come (direct) to my invocation.

| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು |

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪುರುಮಿಾಳ್ಳೆ, ಅತ್ತಿ ಮತ್ತು ಗೋತಮ ಈ ಮೂವರೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಅವರಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದರೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಇವರಲ್ಲಿ ಪುರುಮಿಾಳ್ಳನೆಂಬುವನು ಪ್ರಾಚೀನನಾದ ಮುಷಿಯೆಂದು ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ರಾಜನೆಂದು ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ಕಥೆಯನ್ನು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಯ ಕಥೆಯು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನ ವಿಷಯದ್ದಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ, ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನಿಗೂ ಪುರುಮಿಾಳ್ಳನಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ಹೇಳಿರುವ ಕಥೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ರಾಜರ್ಷಿರಭವದ್ವಾಭ್ಯೋ ರಥವೀತಿರಿತಿ ಶ್ರುತಃ | ಸ ಯಕ್ಷ್ಯಮಾಣೋ ರಾಜಾತ್ರಿಮಭಿಗಮ್ಯ ಪ್ರಸಾದ್ಯ ಚಿ || ಆತ್ಮಾನಂ ಕಾರ್ಯಮರ್ಥಂ ಚಿ ಪ್ಯಾಪಯನ್ ಪ್ರಾಂಜಲಃ ಸ್ಥಿತಃ | ಅವ್ಯನೇ- ತರ್ಷಿವಮಾತ್ರೇಯಮಾರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾಯಾರ್ಚನಾನಸಂ || ಸ ಸಪುತ್ರೋಽಭ್ಯಗಚ್ಚತ್ತಂ ರಾಜಾನಂ ಯಜ್ಞ ಸಿದ್ಧಯೇ | ಶ್ಯಾವಾಶ್ವಶ್ಚಾತ್ರಿಪುತ್ರಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ ಖಲ್ವರ್ಚನಾನಸಃ || ಸಾಂಗೋಪಾಂ- ಗಾನ್ ಸರ್ವನೇದಾನ್ ಯಃ ಪಿತೃಧ್ಯಾಪಿತೋ ಮುದಾ | ಅರ್ಚನಾಃ ಸಪುತ್ರೋಽಥ ಗತ್ವಾ ನೈವಮಯಾಜಯತ್ || ಯಜ್ಞೇ ಚಿ ವಿತತೇಽಪತ್ಯದ್ರಾಜಪುತ್ರೀಂ ಯತಸ್ತನೀಂ | ಸ್ತುಷಾ ಮೇ ರಾಜಪುತ್ರೀ ಸ್ಯಾದಿತಿ ತಸ್ಯ ಮನೋಽಭವತ್ || ಶ್ಯಾವಾಶ್ವಸ್ಯ ಚಿ ತಸ್ಯಾಂ ವ್ಯ ಸಕ್ತಮಾಸೀತ್ತದಾ ಮನಃ | ಸಂಯುಜ್ಯಸ್ಯ ಮಯಾ ರಾಜಸ್ವಿತಿ ಯಾಜ್ಯಂ ಚಿ ಸೋಽಬ್ರವೀತ್ || ಕಿಂ ತೇ ಮತಮಹಂ ಕನ್ಯಾಂ ಶ್ಯಾವಾಶ್ವಾಯ ದದಾಮಿ ಹಿ | ಅತ್ತಿಪುತ್ರೋಽದರ್ಬಲೋ ಹಿ ಜಾಮಾತಾ ತ್ವಾವಯೋರಿತಿ || ರಾಜಾನಮಬ್ರವಿತ್ಸಾಪಿ ನೈವರ್ಷಿ ಕುಲಜಾ ಹ್ಯಹಂ | ನಾನ್ಯ- ಸಿನೌಫತು ಜಾಮಾತಾ ನೈವ ಮಂತ್ರಾನ್ ಹಿ ದ್ಯಷ್ಟವಾನ್ || ಋಷಯೇ ದೀಯಂತಾಂ ಕನ್ಯಾ ವೇದಸ್ಯಾಂಬಾ ಭವೇತ್ತಥಾ ಋಷಿರ್ಮಂತ್ರದ್ವೈಶಂ ವೇದಸಿತರಂ ಮನ್ಯತೇ ಯತಃ || ಪ್ರತ್ಯಾ ಚಿಷ್ಟೇ ಸ ತಂ ರಾಜಾ ಸಹ ಸಂಮಂತ್ರೈ ಭಾರ್ಯಯಾ | ಅನ್ಯಸಿಸ್ತೀವ ಜಾಮಾತಾ ಕಕ್ತಿ ದ್ವೈವಿತುಮರ್ಹತಿ | ಪ್ರತ್ಯಾಹ್ಯಾತ ಯುಷಿಸ್ತೇನ ವ್ಯತ್ತೇ ಯಜ್ಞೇ ನೈವರ್ತತ | ಶ್ಯಾವಾಶ್ವಸ್ಯ ತು ಕನ್ಯಾಯಾ ಮನೋ ನೈವ ನೈವರ್ತತ || ತತಸ್ತೌ ತು ನಿವರ್ತೇಶಾಂ ಉಭಾವೇನಾಭಿಜಗ್ಮತಃ | ಶಶೀಯಸೀಂ ತರಂತಂ ಚಿ ಪುರುಮಿಾಳ್ಳಂ ಚಿ ಪಾರ್ಥಿವಂ || ತರಂತ ಪುರುಮೀಳ್ಳಾ ತು ರಾಜಾನೌ ವೈದ- ದಶ್ಶ್ಯಸೀ | ತಾಭ್ಯಾಂ ತೌ ಚಿ ಶ್ರತುಃ ಪೂಜಾಂ ಋಷಿಭ್ಯಾಂ ನೈವತೀ ಸ್ವಯಂ || ಋಷಿಪು- ತ್ರಂ ಮಹಿಷ್ಯಾಕ್ಲ ದರ್ಶಯಾಮಾಸ ತಂ ನೈವಃ | ಅಜಾವಿಕಂ ಗವಾಶ್ವಂ ಚಿ ಶ್ಯಾವಾಶ್ವಾಯ ಶಶೀಯಸೀ || ಅತ್ತಿಂ ಯಜ್ಯಾರ್ಚಿತೌ ಗತ್ವಾ ಪಿತಾಪುತ್ರೌ ಸ್ವಮಾಶ್ರಮಂ | ಅಭ್ಯವಾದಯಂತಾ- ಮತ್ತಿಂ ಮಹರ್ಷಿಂ ದೀಪ್ತತೇಜಸಂ || ಶ್ಯಾವಾಶ್ವಸ್ಯ ಮನಸ್ಯಾಸೀನ್ಮಂತ್ರಸ್ಯಾದರ್ಶನಾದಹಂ | ನ ಲಬ್ಧವಾನಹಂ ಕನ್ಯಾಂ ಹಂತ ಸರ್ವಾಂಗಲೋಭನಾಂ || ಅಶ್ಯಹಂ ಮಂತ್ರದರ್ಶೀ ಸ್ಯಾಂ ಭವೇದ್ಯಪೋ ಮಹಾನ್ಯಮು | ಇತ್ಯರಣ್ಯೇ ಚಿಂತಯತಃ ಪ್ರಾದುರಾಸೀನ್ಯರುದ್ರಣಃ || ದದರ್ಶ ಸಂಸ್ಥಿತಾನ್ವಾಶ್ವೇ ತುಲ್ಕೂರೂಪಾನಿವಾತ್ಮನಃ | ಸಮಾನವಯಸ್ಕೈವ ಮರುತೋ ರೂಕ್ಮ- ವಕ್ಷಸಃ || ತಾಂಸ್ತುಲ್ಕುವಯಸೋ ದ್ಯಷ್ಟ್ವಾ ದೇವಾನ್ಪುರುಷವಿಗ್ರಹಾನ್ | ಶ್ಯಾವಾಶ್ವೋ

ವಿಸ್ತೀರ್ಣೋಪ್ಯಚ್ಛತ್ವೇಷ್ವೇತಿ ಮರುತಸ್ತದಾ || ತತಸ್ತು ಮರುತೋ ದೇವಾನ್ ರುದ್ರಸೂನೂನ-
 ಬುಧ್ಯತ | ಯ ಈಂ ವಹಂತ ಇತ್ಯಾಭಿರ್ಬುದ್ಧ್ವಾ ತುಷ್ಪಾವ ತಾಂಸ್ತೇಫಾ || ಅತಿಕ್ರಮಂ ಹಿ ತಂ
 ಮೇನೇ ಋಷಿರ್ವಿಪುಲಮಾತೃನಃ... .. || ರಥವೀತೇರ್ದುರ್ಹಿತರಂ ಅಗಚ್ಚನ್ನನಸಾ ತದಾ |
 ಸ ಸದ್ವ ಋಷಿರಾತ್ಮಾನಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯನ್ ರಥವೀತಯೇ || || ಅದಾಯ ಕನ್ಯಾಂ ತಾಂ
 ದಾರ್ಭ್ಯ ಉಪಯೇಯಾರ್ಚನಾನಸಂ | ಸಾದಾ ತೆಸ್ಯೋಪಸಂಗೃಹ್ಯ ಸ್ಥಿತ್ವಾ ಪುತ್ರಃ ಕೃತಾಂ-
 ಜಲಃ || ರಥವೀತಿರಹಂ ದಾರ್ಭ್ಯ ಇತಿ ನಾಮ ಶಶಂಶ ಚ | ಮಯಾ ಸಂಗತಮಿಚ್ಛಂತಂ ತ್ವಾಂ
 ಸೃತ್ಯಾಚಿಕ್ಷಿ ಯತ್ತುರಾ || ತತ್ ಕ್ಷಮಸ್ವ ನಮಸ್ತೇಽಸ್ತು ಮಾ ಚ ಮೇ ಭಗವನ್ಸ್ವೃಧಃ
 ಋಷೇಃ ಪುತ್ರಃ ಸ್ವಯಮ್ನುಷಿಃ ಸಿತಾಸಿ ಭಗವನ್ಸ್ವಯೇಃ || ಹಂತ ಪ್ರತ್ರಿಗೃಹಾಣೇಮಾಂ
 ಸ್ತುಷಾಮಿತ್ಯೇವಮಬ್ರವೀತ್ | ಸಾದಾರ್ಭ್ಯಮಧುಪರ್ಕೈಶ್ಚ ಪೂಜಯಿತ್ವಾ ಸ್ವಯಂ ಸೃಪಃ ||
 ಶುಕ್ಲಮುಶ್ವಶತಂ ದತ್ತಾ ಅನುಜಜ್ಞೇ ಗೃಹಾಸ್ವತಿ | ಶಶೀಯಸೀಂ ತರಂತಂ ಚ ಪುರುಮಿಾಳ್ಲಂ
 ಚ ಸಾರ್ಥಿವಂ || ಪದ್ಮಿಃ ಸನದಿತಿ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಜಗಾಮರ್ಷಿರಸಿ ಕ್ಷಯಂ ||

(ಬೃ. ದೇ ೫-೫೦ ರಿಂದ ೮೦)

ರಥವೀತಿದಾರ್ಭ್ಯನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯು ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಲು ದೇಶಿಸಿ, ಅತಿಮುಷಿಯಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ
 ಆತನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ, ಅವನ ಪುತ್ರನಾದ ಅರ್ಚನಾನಸನನ್ನು ತನ್ನ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಪೌರೋಹಿತೃವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ತನಗೆ
 ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಅವನು ಅದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು, ತನ್ನ ಪುತ್ರನಾದ
 ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನೊಡನೆ ದೊರೆಯ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೋದನು, ಮತ್ತು ಯಜ್ಞವೂ ನೆರವೇರಿತು. ಯಾಗ
 ಮಾಡತಕ್ಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚನಾನಸನು ದೊರೆಯ ಮಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಆಕರ್ಷಿತನಾಗಿ, ಅವಳನ್ನು ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನಿಗೆ
 ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದಾಶಿಸಿದನು ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನೂ ಸಹ ಅವಳಲ್ಲಿ ಮೋಹಗೊಂಡನು. ಆಗ ತಂದೆಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರೂ
 ರಾಜನಿಗೆ ತಮ್ಮ ಆಸೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು, ಅವನೂ ಸಹ ಆ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿ, ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಅನಂತರ
 ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡುವೆನೆಂದು ಹೇಳಿ ಅವಳ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಕೇಳಲು ಅವನ ಪತ್ನಿಯು ಅದಕ್ಕೊಪ್ಪಲಿಲ್ಲ.
 ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನು ಋಷಿಯಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಋಷಿ ಸಂತತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ತಮ್ಮ ಪುತ್ರಿಯನ್ನು ಅನ್ಯನಿಗೆ ಕೊಡಲು ತನ್ನ
 ಸಮ್ಮತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅವಳು ತಿಳಿಸಿಬಿಟ್ಟಳು. ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯೂ ಸಹ ತಂದೆಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರಿಗೂ ಉತ್ತರ
 ವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನಂತರ ಅವರು ತಮ್ಮ ಊರಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದರು. ಆದರೆ, ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನು ಮಾತ್ರ ರಾಜಕನ್ಯೆಯಲ್ಲಿಯೇ
 ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾದನು. ಹಿಂತಿರುಗುವಾಗ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಶಶೀಯಸನನ್ನೂ, ತರಂತನನ್ನೂ ಮತ್ತು ರಾಜನಾದ
 ಪುರುಮಿಾಳ್ಲನನ್ನೂ ಸಂಧಿಸಿದನು. ತರಂತ ಮತ್ತು ಪುರುಮಿಾಳ್ಲ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ವಿದವತ್ಸನೇಂಬ ರಾಜನ
 ಪುತ್ರರೂ ಸ್ವಯಂ ಮುಷಿಗಳೂ ಆಗಿದ್ದರು. ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ಆಗಂತುಕರಾದ ತಂದೆಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರಿಗೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ
 ಅವರನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಿ ಪೂಜಿಸಿದರು. ಆಗ ಅಂತಃಪುರದ ಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಸಹ ಇವರನ್ನು ಗವಾಶ್ಯಾದಿದಾನಗಳಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಿ
 ದರು. ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನು ಮಾತ್ರ ತನಗೆ ಸುಂದರಸ್ತ್ರೀಯು ಲಭಿಸಲಿಲ್ಲವಲ್ಲ ಎಂದು ಕೊರಗುತ್ತಾ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತಿ
 ದ್ದಾಗ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಂಘವನ್ನು ಸಂಧಿಸಿದನು. ಆಗ ಅವರು ರುದ್ರಪುತ್ರರೂ, ದೈವಾಂಶರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳೆಂದು
 ತಿಳಿದು ಅವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಕೇ ಷ್ವಾ ನರಃ (ಮ. ಸಂ ೫-೬-೧) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ದ್ರಷ್ಟೃವಾದನು. ಇದನ್ನು
 ತಿಳಿದು ದರ್ಭನ ಮಗನಾದ ರಥವೀತಿಯು ತನ್ನ ಪುತ್ರಿಯನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು, ತಾನು ಹಿಂದೆ ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನು

ಕೊಡಲು ನಿರಾಕರಿಸಿದುದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಮಿಸಬೇಕೆಂದೂ, ಮತ್ತು ಈಗ ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನು ಋಷಿಯಾದುದರಿಂದಲೂ, ಮತ್ತು ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ಪರಗ್ರಹಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದುದರಿಂದಲೂ ಅವಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನೂ ಅವನ ತಂದೆಯೂ ಇದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಲು, ಆಗ ಅರ್ಘ್ಯಪಾದ್ಯಾದಿಗಳ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕನ್ಯಾದಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಆಗ ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನು ಪುರುಮಿಾಳ್ವಾದಿಗಳು ತನಗೆ ಮಾಡಿದ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಅವರನ್ನು ವಂದಿಸಿ, ಅವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸತಕ್ಕ ಆರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ,

ಉತ ಮೇಽರಪದ್ಯುವತಿರ್ಮಮಂದುಷೀ ಪ್ರತಿ ಶ್ಯಾವಾಯ ವರ್ತನಿಂ |

ವಿ ರೋಹಿತಾ ಪುರುಮಿಾಳ್ವಾಯ ಯೇಮತುರ್ವಿಪ್ರಾಯ ದೀರ್ಘಯಶಸೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೬೧-೯)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರವು ಪುರುಮಿಾಳ್ವನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ (೧-೧೮೩-೫) ಪುರುಮಿಾಳ್ವನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಅವರ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದನೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇದೇ ಕಥೆಯನ್ನು ಸಾಯಣರು ನೈತ್ಯಪ್ರವಾದಿ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅತ್ರಾಕೃರ್ಯಂ ಪುರಾವೃತ್ತಮಾಹುರಾಗಮಪಾರಗಾಃ | ಅರ್ಚನಾನಾಃ ಪುರಾತ್ರೇಯೋ ದಾಭ್ಯೇಣೀ ರಥವೀತಿನಾ || ಅರ್ಶಿಜ್ಯಾಯ ವೃತೋ ಯಜ್ಞೇ ವಿತತೇ ಹೃತ್ರ ಆಸ್ತಿತಃ | ರಥವೀತಿಸತಾಂ ಕನ್ಯಾಂ ದದರ್ಶ ಪಿತುರಂತಿಕೇ || ಯಯಾಚೇ ಸ್ವಕುಮಾರಾಯ ಶ್ಯಾವಾಶ್ವಾಯ ಚ ತಾಂ ಸುತಾಂ | ಸ ಪ್ರದಾನಮನಾ ಭಾರ್ಯಾಮಪ್ಯಚ್ಛಿತ್ತಿಂ ಪ್ರಯಚ್ಛಿಸಿ || ಇತಿ ಪೃಷ್ಠಾ ಪುನಃ ಸ್ವಾಹ ಕಥಮಸ್ಮೈ ಪ್ರದಾಸ್ಯಸಿ | ಇತಃ ಪೂರ್ವಂ ಸುತಾ ದಶ್ಯಾ ನಾಸೀದನ್ಯಪಯೇ ಕೃಚಿತ್ || ತತ್ತಥೈವೇತಿ ನಿಕ್ಷಿತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಾಚಿಷ್ಟಾರ್ಚನಾಸಂ | ಶ್ಯಾವಾಶ್ವಃ ಸಂಸ್ಥಿತೇ ಯಜ್ಞೇ ತೇನ ರಾಜ್ಞಾ ನಿರಾಕೃತಃ || ತತ್ತತ್ಯಾಶಾನಿತೋ ವಿಪ್ರಸ್ತಪಸ್ತೇವೇ ಸುದಾರುಣಂ | ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯರತಃ ಶಾಂತೋ ಭಿಕ್ಷಾರ್ಥಂ ಪರ್ಯಟನ್ ದ್ವಿಜಃ || ತರಂತಮುಹಿಸೀಂ ಸಾಧ್ವೀಂ ದಿಭಿಕ್ಷೇಽಸೌ ತರೀಯಸೀಂ | ಸಾ ಸಂಸ್ಪ್ರಾಸ್ಯಾಂತಿಕೇ ಪತ್ಯುಃ ಪ್ರೋನಾ ಜಾಗತವಾನ್ಯಸಿಃ || ಇತ್ಯುಕ್ತೋ ನೃಸತಿರ್ಭಾರ್ಯಾಯಾಂ ಪ್ರತ್ಯಾಹೈನಂ ಪ್ರಪೂಜಯ | ಸಾನು-ಜ್ಞಾತಾ ಗವಾಂ ಯೂಥಂ ಪ್ರಾದಾದಾಭರಣಾನಿ ಚ || ತರಂತೋಽಪಿ ಪುನಸ್ತಸ್ಮೈ ಪ್ರಾದಾದ್ಧನಮಪೇಕ್ಷಿತಂ | ದಶ್ಯಾ ಚ ಪುರುಮಿಾಳ್ವಸ್ಯ ಸ್ನಾನುಜಸ್ಯಾಂತಿಕೇ ಪ್ರತಿ || ಪ್ರೇರಯಾಮಾಸ ತಮ್ಯುಷಿಂ ಸೋಽಽಪಿ ತ್ವಾಂ ಮಾನಯಿಷ್ಯತಿ | ತಥೇತಿ ರಾಜ್ಞೋ ವಚನಂ ನಿಶಮ್ಯ ತದ್ವಾ-ರ್ಯಯಾ ದರ್ಶಿತವರ್ಮಮಾರ್ಗಃ || ಗಚ್ಛನ್ ಶಸ್ತರಧರಪಥೇ ಮರುದ್ಧಣಾನ್ ಸಮಾನ-ರೂಪಾನ್ ಸ್ವದಿದ್ಯಕ್ಷಯಾಗತಾನ್ | ವಿಲೋಕ್ಯ ವಿಪ್ರಃ ಸಭಯಃ ಪ್ರಣಮ್ಯ ಕೃತಾಂಜಲಿಃ ಕಂಟಕಿತಾಂಗಸಂಭಃ || ತುಷ್ಟಾವ ಹ್ಯಷ್ಟಾನ್ ಮರುತೋ ವಿಶಿಷ್ಟೈರಭೈರ್ವರ್ಚೋಭಿಃ ಪರಿತುಷ್ಟಚಿತ್ತಃ | ಸಂಸ್ಪ್ರಾಸ್ಯ ಸರ್ವಂ ಸ್ಯಮನೀಷಿತಂ ತದಾ ಮರುದ್ಧಣೇಭ್ಯೋ ಮುದಿತಾ-ತ್ಮವದ್ಯುಃ || ತದಾಧವದ್ಯುಃ ಸೂಕ್ತದ್ರಷ್ಟಾ ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನಾಮುಕಃ | ಶಶ್ಯಾತ್ಪುನರ್ಗೃಹಂ ಗತ್ವಾ ಭೂಯೋ ಲಭ್ಯಾ ಗವಾಂ ಶತಂ || ದಾಭ್ಯೋಽ ಮಂತ್ರದ್ಯತೇ ರಾಜ್ಞಾ ಚೋದಿತಃ

ಸ್ವಸುತಾಂ ದದೌ | ಪುರುಮಿಾಲ್ತೃತರಂತಕ್ವ ತದ್ಭಾರ್ಯಾ ಚ ತತೀಯಸೀ || ದಾಭ್ಯೋಽ
ಯೋ ರಥವೀತ್ಯಾಖ್ಯಃ ಸಸ್ತೃಯೋ ಮರುತಾಂ ಗಣಾಃ | ತೇ ತಸ್ತೈ ಯದ್ವಿದುಸ್ತುಷ್ಪಾಸ್ತ-
ತ್ವೇಷೈತ್ಯತ್ರ ವರ್ಣ್ಯತೇ ||

(ಽನೇ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೬೧ನೇ ಸೂತ್ರದ ಭಾಷ್ಯದ ಪೀಠಿಕೆ)

ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕಥಾವಿವರಣೆಯಿದ್ದರೂ ಸಹ ಶ್ರಾವಾಶ್ವನೂ ತರಂತನ ಪತ್ನಿಯ ಹತ್ತಿರ ಭ್ರಾತೃಪಿನ್ನೆಗೆ ಹೋದನೆಂಬುದು ವಿಶೇಷವಿಷಯ.

Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ತನ್ನಿಂದ ಸಂಪಾದಿತವಾದ ಋಗ್ವೇದದ ೫ ನೇ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ (Vol. V. p. XXXIII) ತಾಂಡ್ಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಪುರುಮಿಾಲ್ತನ ಕಥೆಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾನೆ. (ಮ. ಸಂ ೫-೮-೩) ಉದಾಹೃತವಾದ ಈ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಧ್ಯಸ್ತೃ ಮತ್ತು ಪುರುಷಂತಿ ಎಂಬಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ವಿದವತ್ವನೆ ಮಕ್ಕಳಾದ ತರಂತ ಮತ್ತು ಪುರುಮಿಾಲ್ತ ಎಂಬಿಬ್ಬರಿಗೆ ಪಾರಿತೋಷಿಕವನ್ನು ಕೊಡಲಿಚ್ಛಿಸುವರು. ಆಗ ಈ ಸಹೋದರರಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ಆದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ತಮಗೆ ಸದ್ಯಃ ಅರ್ಹತೆಯಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಆ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ತಾವು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದೂ ಚಿಂತಿಸಿ ಧ್ಯಸ್ತೃನನ್ನೂ ಪುರುಷಂತಿಯನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸುವ ಒಂದು ಸೂಕ್ತವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನಂತರ ಅವರಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಬಹುಮಾನಕ್ಕೆ ತಾವು ಅರ್ಹರೆಂದು ತಿಳಿದು ಅದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೇಲೆ ಉದಾಹೃತವಾದ ಬೃಹದ್ದೇವತೋಕ್ತವಾದ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಪುರುಮಿಾಲ್ತನು ಒಹುಮಾನಕ್ಕೆ ದಾತನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಆದುದರಿಂದ ಸಾಯಣರು ತಮ್ಮ ಮ. ಸಂ ೯-೫೮-೩ ನೇ ಪುಕ್ತಿನ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುವ ಪುರುಮಿಾಲ್ತನು ವೈದದತ್ತಿಯಲ್ಲನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ Max Mullerನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಪುರುಮಿಾಲ್ತ is here (V 61. 9.) clearly the man from whom benefits are expected, and therefore could not be the same as ಪುರುಮಿಾಲ್ತ ವೈದದತ್ತಿ, mentioned by the commentator, who accepted gifts from ಧ್ಯಸ್ತೃ and ಪುರುಷಂತಿ. Nor can ತರಂತ ವೈದತ್ತಿ in the next verse be taken for a recipient, but only for a giver and therefore, most likely, a prince. The whole story, however, is by no means clear, and I doubt whether the commentator draw his information from any source except his own brain.

[Sacred Books of the East Vol. 32. p. 361].

“ವಿದವತ್ವನೆ ಮಕ್ಕಳಿಂದ ಪುರುಮಿಾಲ್ತ ಮತ್ತು ತರಂತರು ದಾನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸತಕ್ಕವರು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಪುಕ್ಕು ಗಳಲ್ಲಿ (ಮ. ಸಂ. ೫-೬೧-೯, ೧೦) ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವ ಪುರುಮಿಾಲ್ತ ಮತ್ತು ತರಂತರು ದಾನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವರು. ಆದುದರಿಂದ ಅವರೇ ಬೇರೆ ಮತ್ತು ಇವರೇ ಬೇರೆಯಾಗಿರಬೇಕು. ಅಂತೂ ಇವರ ವಿಷಯವು ಅಷ್ಟು ಖಚಿತವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಕಾದಷ್ಟು ಆಧಾರವಿಲ್ಲ. ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುವ ಕಥೆಯು ಕೇವಲ ಸ್ವಕನೋಲಕಲ್ಪಿತವೇ ಆಗಿರಬೇಕು” ಎಂದಿದ್ದಾನೆ.

ಗೋತಮಃ—ಗೋತಮನು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದ ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಇವನ ಕಥೆಯನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅತ್ರೇದಮಾಖ್ಯಾನಂ | ಕದಾಚಿನ್ಮರುಭೂಮಾ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ಸ್ತೋತುಃ ಗೋತಮಸ್ಯ ಋಷೇಃ ಸಮಾಪಂ ದೇಶಾಂತರೇ ವರ್ತಮಾನಂ ಕೂಪಮುತ್ಪಾದ್ಯಾನ್ ಅಶ್ವಿನೌ ಪ್ರಾಪಯೇತಾಂ | ಪ್ರಾಪಯ್ಯ ಚ ತಂ ಕೂಪಂ ಸ್ನಾನಸಾನಾದಿಸೌಕರ್ಯಾಯ ಉಪರಿಮೂಲಮಧೋಬಿಲಮಾ-ಸ್ಥಾಪಯತಾಪುತಿ | ತದೇತದಾಹ |

ಪರಾವತಂ ನಾಸತ್ಯಾನುದೇಶಾಮುಚ್ಚಾ ಬುಧ್ಧಂ ಚಕ್ರಥುರ್ಜಿಹ್ಮಬಾರಂ |

ಪ್ರರನ್ನಾಪೋ ನ ಸಾಯನಾಯ ರಾಯೇ ಸಹಸ್ರಾಯ ತೈಷ್ಯತೇ ಗೋತಮಸ್ಯ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೧೬-೯)

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನಿ ದೇವತೆಗಳು ಗೋತಮನಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಪಹಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮರುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ತೋತ್ರವಾದ ಗೋತಮನಿಗೆ ಅನುಕೂಲಪಡಿಸಲು ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದ ಕೂಪವನ್ನು ಅಗೆದು ಇವನ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿರಿಸಿ, ಇವನ ಸ್ನಾನಪಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದರು ಎಂಬುದು ಗೋತಮನ ಮಹಿಮೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ

ಗೋತಮನು ರಹೂಗಣನ ಪುತ್ರನೆಂಬುದು ಸಂಹಿತೆ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಇವನ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತಾ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸ ಸಂದರ್ಭವನ್ನೂ ಸಹ ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ ಅದು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ

ಅತ್ರೇದಮಾಖ್ಯಾನಂ | ರಹೂಗಣಪುತ್ರೋ ಗೋತಮಃ ಕುರುಸ್ಯಂಜಯಾನಾಂ ರಾಜ್ಞಾಂ ಪುರೋಹಿತ ಆಸೀತ್ | ತೇಷಾಂ ರಾಜ್ಞಾಂ ಪರೈಃ ಸಹ ಯುದ್ಧೇ ಸತಿ ಸ ಋಷಿರನೇನ ಸೂಕ್ತೇನೇಂದ್ರಂ ಸ್ತುತ್ವಾ ಸ್ವಕೀಯಾನಾಂ ಜಯಂ ಪ್ರಾರ್ಥಯಾಮಾಸೇತಿ | ತಸ್ಯ ಚ ತತ್ಪು-ರೋಹಿತತ್ವಂ ವಾಜಸನೇಯಿಭಿರಾಮ್ನಾತಂ | ಗೋತಮೋ ಹಿ ವೈ ರಾಹೂಗಣ ಉಭಯೇ-ಷಾಂ ಕುರುಸ್ಯಂಜಯಾನಾಂ ಪುರೋಹಿತ ಆಸೀದಿತಿ |

(ಸಾ ಭಾ. ಋ. ಸಂ. ೧-೮೧-೩)

ಋ ಸಂ. ೧-೮೧ನೇ ಸೂಕ್ತದ ದ್ರಷ್ಟೃವೂ ರಹೂಗಣಪುತ್ರನೂ ಆದ ಗೋತಮನು ಕುರು ಮತ್ತು ಸ್ಯಂಜಯ ಎಂಬ ಜನಾಂಗದ ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದನು ಆಗ ಆ ರಾಜರು ತಮ್ಮ ಶತ್ಪುರಾಜರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗೋತಮನು ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಈ (೧-೮೧) ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಸನ್ನನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಮತ್ತು ಗೋತಮನು ಕುರುಸ್ಯಂಜಯರಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದನೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಗೋತಮೋ ಹಿ ವೈ ರಾಹೂಗಣ ಉಭಯೇಷಾಂ ಕುರುಸ್ಯಂಜಯಾನಾಂ ಪುರೋಹಿತ ಆಸೀತ್ | ಎಂಬ ವಾಜಸನೇಯಿ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು. ಈ ರಾಹೂಗಣ ಗೋತಮನು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ ಒಂದನೇ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೭೪೦ನೇ ೯೩ನೇ ಸೂಕ್ತಗಳವರೆಗೆ ೨೦ ಸೂಕ್ತಗಳ ದ್ರಷ್ಟೃವಾಗಿದ್ದಾನೆ ಇದೇ ರಾಹೂಗಣ ಗೋತಮನ

ವಿಷಯವನ್ನು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಐತಿಹಾಸಿಕವಾದ ಒಂದು ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವಿದೇಘೋಽಹ ಮಾಥವೋಽಗ್ನಿಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಮುಖೇ ಬಭಾರ ತಸ್ಯ . . ಮುಖೇಽಭೂತ್ಸೇ
ನೇನೈ ಮುಖಾನ್ನಿಷ್ಟದ್ಯಾ ತೈ ತಸ್ಮಾತ್ತೇ ನ ಪ್ರತ್ಯಶ್ಚಾಪಮಿತಿ ||

(ಶ ಬ್ರಾ. ೧-೪-೧-೧೦ ರಿಂದ ೧೮).

ವಿದೇಘವಾಧವನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಋಷಿಯಾದ ಗೋತಮ ರಾಹುಗಣನು ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದನು. ಒಂದುಸಲ ವಿದೇಘವಾಧವನು ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ವಹಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು, ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪುರೋಹಿತನಾದ ಗೋತಮನು ಅವನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಮಾತನಾಡಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಮಾಧವನು ತನ್ನ ಅಸ್ಥದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಬಿದ್ದುಬಿಡಬಹುದೆಂಬ ಭೀತಿಯಿಂದ ಉತ್ತರವನ್ನೇ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ ಆಗ ಗೋತಮನು **ವೀತಿಯೋತ್ರಂ ತ್ವಾ ಕವೇ ದ್ಯೌಮಂತಂ** ಎಂಬ ಮುದ್ರಾಂತ್ರದಿಂದ (ಮ. ಸಂ. ೫-೨೬ ೩) ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು ರಾಜನು ಉತ್ತರವನ್ನೇ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ ಪುನಃ ಗೋತಮನು, **ಉದಗ್ನೇ ಶುಚಿಯಶ್ವವ ಶುಕ್ರಾ ಭ್ರಾಜಂತ ಈರತೇ** (ಮ. ಸಂ ೮-೪೪-೧೭) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ರಾಜನು ಆದರಕ್ಕೂ ಉತ್ತರವನ್ನೇ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಪುನಃ ಗೋತಮನು **ತಂ ತ್ವಾ ಘೃತಸ್ತವೀಮಹೇ** (ಮ. ಸಂ. ೫-೨೬-೨) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದಲೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು, ಆಗ ಘೃತಶಬ್ದವು ಉಚ್ಚರಿತವಾದೊಡನೆಯೇ ಅಗ್ನಿ ವೈಶ್ವಾನರನು ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗಿ ತನ್ನ ಪ್ರಭೆಯೊಡನೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದನು. ಆಗ ಅವನನ್ನು ತಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಮಾಧವನಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲೇ ಇಲ್ಲ ಆಗ ಅಗ್ನಿ ವೈಶ್ವಾನರನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಜಾರಿ ಬಿದ್ದುಬಿಟ್ಟನು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಿದೇಘವಾಧವನು ಸರಸ್ವತೀನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿದ್ದನು. ಆಗ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯು ಆ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕಿರತಕ್ಕ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಸುಡುತ್ತಾ ಬಂದನು. ಈ ರೀತಿ ಅಗ್ನಿಯು ದಹಿಸುತ್ತಾ ಮುಂದುವರಿದ ಹಾಗೆಲ್ಲಾ ಗೋತಮನೂ, ಮಾಧವನೂ ಅವನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಾ ಹೋದರು. ಅಗ್ನಿಯು ದಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ನದಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬತ್ತವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಆದರೆ ಉತ್ತರ ಪ್ರದೇಶವಾದ ಹಿಮಾಲಯದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣ ದಿಬ್ಬುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ **ಸದಾನೀರಾ** ಎಂಬ ನದಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಶೋಷಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಅಗ್ನಿ ವೈಶ್ವಾನರನು ಆದನ್ನು ದಹಿಸದೇ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತುಗಳು ಆ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಲಿಲ್ಲ. ಈಚೆಗೆ **ಸದಾನೀರಾ** ನದಿಗಿಂತ ಪೂರ್ವಕ್ಕೂ ಸಹ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸಮುದಾಯದವರು ನೆಲಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ರಾಹುಗಣ ಗೋತಮನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ಪ್ರದೇಶವೆಲ್ಲ ನಿರ್ಜನ ಪ್ರದೇಶವಾಗಿಯೂ, ಕೃಷ್ಯಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೆಯೂ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಅಗ್ನಿ ವೈಶ್ವಾನರನಿಂದ ಅನುಗೃಹಿತವಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಯಾರೂ ಆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನಾಕ್ರಮಿಸಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ವಿದೇಘವಾಧವನು ಅಗ್ನಿ ವೈಶ್ವಾನರನನ್ನು ಕೇಳಿದನು.— “ಈ ಸದಾನೀರಾನದಿಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸು” ಎಂದು ಅವನು ಡೇಳಿದನು. ಈಗಲೂ ಸಹ ಕೋಸಲಕ್ಕೂ **ವಿದೇಹಕ್ಕೂ** ಈ ಪ್ರದೇಶವೇ ಸೀಮಾಪ್ರದೇಶವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಆಗ ರಾಹುಗಣ ಗೋತಮನು ಮಾಧವನನ್ನು ಕುರಿತು “ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದಾಗ ನೀನೇಕೆ ಮಾತನಾಡಲಿಲ್ಲ”ವೆಂದು ಕೇಳಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ಅವನು “ಅಗ್ನಿ ವೈಶ್ವಾನರನು ನನ್ನ ಅಸ್ಥದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ನಾನು ಬಾಯಿತೆರೆದರೆ ಅವನನ್ನೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನೋ ಎಂಬ ಬೆದರಿಕೆಯಿಂದಲೂ ಹಾಗಿದ್ದನು” ಎಂದುತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು ಎಂಬುದೇ ಈ ಸನ್ನಿವೇಶದ ವರ್ಣನೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ರಾಹುಗಣ ಗೋತಮನ ಮತ್ತು ಮಾಧವನ ಐತಿಹ್ಯವನ್ನು

ತಿಳಿಸತಕ್ಕ ಈ ಸನ್ನಿವೇಶದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ವೈದಿಕ ಪಂಗಡದವರು ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸಿದರು ಎಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕಕಾರರು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

“ It was pointed out by Weber that this legend distinguishes three successive stages of the eastward migration of the Brahmanical Hindus. In the first place, the settlements of the Aryans had already been extended from the Panjab, where they were settled in the times of the Rig-Veda, as far as the Saraswathi. They thence pushed forward, led by Videha Mathava and Rahugana Gotama according to our legend, as far east as the river ಸದಾನೀರಾ, which, according to Sayana, is another name for the ಕರತೋಯಾ, which formed the eastern boundary of the Videhas.”

[S. B. E. Vol. XII. Satapatha Brahmana Vol. I. p. 104].

ಎಂದರೆ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿ (೧-೧೮೭-೫) ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವ ಗೋತಮನು ರಾಹುಗಣ ಗೋತಮನೇ ಆಗಿದ್ದರೆ, (ಪ್ರಾಯಃ ರಾಹುಗಣನೇ ಆಗಿರಬೇಕು), ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಇತಿಹಾಸ ಸಂದರ್ಭದ ವರ್ಣನೆಯಂತೆ, ಋಕ್ಸಂಹಿತಾ ಕಾಲದವರೆಗೂ ಸಹ ವೈದಿಕ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಆರ್ಯರ ವಿಸ್ತೃತಿಯು ಸರಸ್ವತೀ ನದಿಗಿಂತ ಪೂರ್ವಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ವಿದೇಳನಾಧವನ ಮತ್ತು ಗೋತಮ ರಾಹುಗಣನ ಕಾಲದಿಂದೀಚೆಗೆ ಸರಸ್ವತೀ ನದಿಯನ್ನೂ ದಾಟಿ ಸದಾನೀರಾ ಎಂಬ ನದಿಯವರೆಗೂ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕೊಂಚ ಮುಂದಕ್ಕೂ ಸಹ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸಿದರು ಎಂಬುದು ಖಚಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕರ ಮತವಾಗಿದೆ ಸದಾನೀರಾ ಎಂಬ ನದಿಯನ್ನೇ ಸಾಯಣರು ಕರತೋಯಾ ಎಂದೂ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಅತಿಶಯವಾದ ಐತಿಹ್ಯವುಳ್ಳ ಮಾಧವನಿಗೂ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದ ಗೋತಮನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವು ಇದರಂತೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿವಲ್ಲುಟ್ಟಿದೆ.

ತಾಗ್ಂ ಹೈತಾಂ ಗೋತಮೋ ರಾಹುಗಣಃ | ವಿದಾಂಚಿಕಾರ ಸಾ ಹ ಜನಕಂ ವೈದೇಹಂ
ಪ್ರತ್ಯುತ್ಸಸಾದ ತಾಗ್ಂ ಹಾಜ್ಞೆಚ್ಚಿದ್ವ್ಯಾಹ್ಮಣೇಷ್ವನ್ನಿಯೇಷ ತಾಮು ಹ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಯೋ
ವಿನೇದ ಸ ಹೋವಾಚಿ ಸಹಸ್ರಂ ಭೋ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಯಾ ದದ್ಮೋ ಯಸ್ಮಿನ್ನಯಂ ತ್ವಯಿ
ಮಿತ್ರವಿಂದಾಮನ್ನವಿದಾಮೇತಿ ವಿಂದತೇ ಮಿತ್ರಗ್ಂ ರಾಷ್ಟ್ರಮಸ್ಯ ಭವತ್ಯಸ ಪುನರ್ಮೃತ್ಯುಂ
ಜಯತಿ ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ ಯ ಏವಂ ವಿದ್ವಾನ್ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೧-೪-೨-೨೦)

ಇದೇ ರಾಹುಗಣಗೋತಮನು ಮಿತ್ರವಿಂದಾ ಎಂಬ ಯಾಜ್ಞಕಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಪದೇಶಿಸಿದನು. ಈ ಮಿತ್ರವಿಂದಾ ಎಂಬ ಯಜ್ಞತತ್ತ್ವವು ಜನಕವಿದೇಹನಲ್ಲಿಗೆ ಪ್ರಸರಿಸಿತು ಅವನು ತನ್ನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮರಲ್ಲಿ ಯಾರು ಈ ಯಜ್ಞತತ್ತ್ವವನ್ನು ಅರಿತಿರುವರು ಎಂದು ವೇದಾಂಗವನ್ನು ತಿಳಿದವರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶೋಧಿಸಿ ನೋಡಿದನು. ಕೊನೆಗೆ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಯುನಿಗೆ ಈ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು ಅವನಿಗೆ ಬಹುವಿಧವಾದ ದಾನಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು.

ಗೋತಮನಿಂದ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದ ಈ ಮಿಶ್ರವಿಂದಾ ಎಂಬ ಯಜ್ಞತತ್ತ್ವವನ್ನರಿತು, ಇದರ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿದು, ಯಜ್ಞವನ್ನಾಚರಿಸುವವರಿಗೆ ರಾಷ್ಟ್ರವೆಲ್ಲಾ ಮಿಶ್ರಪ್ರಾಯವಾಗಿ ತನ್ನ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿರುವುದು ಮತ್ತು ಆತನು ಮೃತ್ಯುವನ್ನೂ ಜಯಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಸ್ತುತಿಯಿದೆ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವ ಇದೇ ಗೋತಮನ ಮಹಿಮೆಯು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತುತವಾಗಿದೆ.

(ಬೃ. ಉ. ೨-೨-೪)

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ (೧-೧೮೩-೫) ಸಿದ್ಧಿಷ್ಟವಾಗಿರುವ ಪುರುಮಿಾಲ್ಡ; ಗೋತಮ; ಮತ್ತು ಅತ್ತಿ ಎಂಬ ಮುಷಿಗಳ ಪೈಕಿ ಅತ್ತಿಯ ವಿಷಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ (ಮು. ಸಂ. ೧-೧೮೦-೪)

ಈ ಮೂರು ಮುಷಿಗಳೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಗಳಿಂದ ಯಾವ ರೀತಿ ಮುಜುಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿರುವರು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿವೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಅತ್ತಿನೀದೀವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ, ಅವರ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದಸ್ರಾ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿಸ್ತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮಂತ್ರಿಸ್ತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕವತೇ—ಆಮಂತ್ರಿಸ್ತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧ ೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪದವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲದಂತಿರುವುದರಿಂದ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾಗುವುದರಿಂದ ತಿಹಿಂತ್ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಬ್ದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಡ್ಯೇರ್ ಧಾತುವಿನ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದಿಷ್ಟಾಮ್—ದಿಶ್ ಅತಿಸರ್ಜನೇ ಧಾತು. ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ವ್ರತ್ಯಭ್ಯಷ್ಟ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪ್ಪತ್ಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಋಜುಯಾ ಇವ—ಋಜು ಯಾತಿ ಇತಿ ಋಜುಯಾ; ತಮ್. ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿಕಾರಣೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಓರುತ್ತದೆ. ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಯಂತಾ—ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಯಮ್ ಧಾತುವಿಗೆ ತ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇನ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾತಮ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಹಿಂತ್ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೫ ||

(ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ |

ಅತಾರಿಷ್ಠ ತಮಸಸ್ಪಾರಮಸ್ಯ ಪ್ರತಿವಾಂ ಸ್ತೋಮೋ ಅಶ್ವಿನಾವಧಾಯಿ |

ಏಹ ಯಾತಂ ಪಥಿಭಿರ್ದೇವಯಾನ್ಯೈರ್ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ||

| ಪದಪಾಠಃ |

ಅತಾರಿಷ್ಠ | ತಮಸಃ | ಸಾರಂ | ಅಸ್ಯ | ಪ್ರತಿ | ವಾಂ | ಸ್ತೋಮಃ | ಅಶ್ವಿನೌ | ಅಧಾಯಿ |

ಅ | ಇಹ | ಯಾತಂ | ಪಥಿಭಿಃ | ದೇವಯಾನ್ಯೈಃ | ವಿದ್ಯಾಮಃ | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯುವಯೋಃ ಪ್ರಸಾದಾದಸ್ಯ ತಮಸಸ್ತಮನಹೇತೋಃ ಶ್ರೇಯಃಪ್ರತಿಬಂಧರೂಪಸ್ಯ ದುಃಖಸ್ಯ ಸಾರಂ ಸರ್ಯಂತಭೂಮಿತಾರಿಷ್ಠ | ಉತ್ತೀರ್ಣಾಃ ಸ್ತುತಿಃ | ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ವಾಂ ಪ್ರತಿ ಸ್ತೋಮಃ ಸ್ತೋತ್ರಮಧಾಯಿ | ಅತಾರಿಷ್ಠೈರ್ಥಃ | ಯುವಾಂ ದೇವಯಾನ್ಯೈರ್ದೇವಗಂತ್ವೈರ್ಮಾರ್ಗೈರ್ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ಯಾತಂ | ಅಗಚ್ಛತಂ | ಶಿಷ್ಯೋ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | (ಯುವಯೋಃ ಪ್ರಸಾದಾತ್—ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ | ಅಸ್ಯ ತಮಸಃ—ಶ್ರೇಯಃ ಪ್ರತಿ ಬಂಧರೂಪವಾದ) ಈ ದುಃಖರೂಪ ತಮಸ್ಸಿನ | ಸಾರಂ- ಮೇರಿಯನ್ನು | ಅತಾರಿಷ್ಠ—ದಾಟಿದವು | (ಹೇ) ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | ವಾಂ ಪ್ರತಿ—ನಿಮ್ಮನ್ನು ದೈಶಿಸಿ | ಸ್ತೋಮಃ—ಸ್ತುತಿಯೂ | ಅಧಾಯಿ—ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು | ದೇವಯಾನ್ಯೈಃ ಪಥಿಭಿಃ—ದೇವತೆಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ | ಇಹ—ಈ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ | ಅ ಯಾತಂ—ಆಗಮಿಸಿ | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನು | ವೃಜನಂ—ಬಲವನ್ನೂ | ಜೀರದಾನುಂ - ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮಃ—ಪಡೆಯೋಣ.

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಗ್ರಹದಿಂದ ಶ್ರೇಯಃಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ಈ ದುಃಖರೂಪತಮಸ್ಸು ಉತ್ತೀರ್ಣವಾಯಿತು, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದೂ ಆಯಿತು, ದೇವಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗಗಳ ಮೂಲಕ ನಮ್ಮ ಯಾಗಕಾಲಿಗೆ ಆಗಮಿಸಿ, ನಮಗೆ ಆಹಾರ, ಬಲ, ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ.

English Translation.

(Through your aid), Aswins, we cross over this (limit of) darkness; to you this (our) hymn has been addressed; come hither by the paths traversed by the gods, that we may obtain food, and strength and long life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದೇವಯಾನೈಃ ಪಥಿಭಿಃ—ದೇವಗಂತವೈವರ್ಗ್ಯಮಾರ್ಗೈಃ | ದೇವತೆಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ ಎಂದು ಭೌತಿಕವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಯಾನ, ಪಿತೃಯಾನ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಪಾರಿಭಾಷಿಕವಾದ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಆದರೆ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಯಾನವೆಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ತಾತ್ಪರ್ಯವೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ

ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಯಾನ, ಮತ್ತು ಪಿತೃಯಾನ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಂದ ಪುರುಷನ ಮರಣಾನಂತರ ಅವನ ದೇಹವು ಭ್ರಮ್ಯವಾಗಿ ನಿತ್ಯನಾಗಿರುವ ಆತ್ಮನು ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗಗಳೆಂದು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಸತ್ಯಮರ್ಮಕ್ಕೆ ಫಲವನ್ನು ಸುಭವಿಸಲು ಹೋಗತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೇವಯಾನ ಇನ್ನೊಂದು ಪಿತೃಯಾನ. ಒಂದು ದೇವತೆಗಳ ಮಾರ್ಗ, ಮತ್ತೊಂದು ಪಿತೃಗಳ ಮಾರ್ಗ. **ಪಂಚಾಗ್ನಿದ್ಯೈಯನ್ನರಿತು ಸತ್ಯದಲ್ಲೇ ಶ್ರದ್ಧೆಯ** ನ್ನಿಟ್ಟಿರುವವರು ದೇವಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೊರಟು ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಮರಣಾನಂತರ ಆತ್ಮನು ಜ್ವಾಲೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ತನ್ಮೂಲಕ ಅಹಸ್ಸನ್ನೂ, ಶುಕ್ಲ ಸಕ್ಷವನ್ನೂ, ಉತ್ತರಾಯಣವನ್ನೂ, ಸಂವತ್ಸರವನ್ನೂ, ಆದಿತ್ಯ ನನ್ನೂ, ವಿದ್ಯುತ್ತನ್ನೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ತನ್ಮೂಲಕ ಅಮಾನವನಾದ ಪುರುಷನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ-

**ತೇ ಯ ಏವಮೇತದ್ವಿದುರೈಚಾಮಿಾ ಅರಣ್ಯೇ ಶ್ರದ್ಧಾಂ ಸತ್ಯಮುಪಾಸತೇ ತೇರರ್ಚಿರಭಿ-
ಸಂಭವಂತೈರ್ಚಿಪೋರ್ದಹರಹ್ನು ಆಪೂರ್ಯಮಾಣಸಪ್ತಮಾಪೂರ್ಯಮಾಣಸಪ್ತಾದ್ಯಾನ್ಮ-
ಣ್ಣಾಸಾನ್ಮದಜ್ಜಾದಿತ್ಯ ಏತಿ ಮಾಸೇಭ್ಯೋ ದೇವಲೋಕಂ ದೇವಲೋಕಾದಾದಿತ್ಯಮಾದಿತ್ಯಾ-
ದ್ವೈದ್ಯತಂ ತಾನ್ವೈದ್ಯತಾನ್ಪುರುಷೋ ಮಾನಸ ಏತ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಾನ್ಮನುಯತಿ ತೇ
ತೇಷು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇಷು ಪರಾಃ ಪರಾವತೋ ವಸಂತಿ ತೇಷಾಃ ನ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಃ ||**

(ಬೃ. ಉ. ೬-೨-೧೫)

ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಸೇರಿದವರಿಗೆ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸಿ ಅನಂತರ ಪಿತೃಯಾನದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಆ ಮಾರ್ಗದ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ-

**ಅಥ ಯೇ ಯಜ್ಞೇನ ದಾನೇನ ತಪಸಾ ಲೋಕಾಣ್ಡುಯಂತಿ ತೇ ಧೂಮಮುಭಿಸಂಭವಂತಿ
ಧೂಮಾದ್ರಾತ್ರಂ ರಾತ್ರೀರಪ್ತಕ್ಷೀಯಮಾಣಸಪ್ತಮಪ್ತಕ್ಷೀಯಮಾಣಸಪ್ತಾದ್ಯಾನ್ಮಣ್ಣಾಸಾನ್ಮ-
ಕ್ಷಿಣಾದಿತ್ಯ ಏತಿ ಮಾಸೇಭ್ಯಃ ಪಿತೃಲೋಕಂ ಪಿತೃಲೋಕಾಚ್ಚಂದ್ರಂ ತೇ ಚಂದ್ರಂ ಪ್ರಾಪ್ಯಾನ್ಮಂ
ಭವಂತಿ ತಾಂಸ್ತತ್ರ ದೇವಾ ಯಥಾ ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಮಾಪ್ಯಾಯಂ..... ತೇ ಪೃಥಿವೀಂ
ಪ್ರಾಪ್ಯಾನ್ಮಂ ಭವಂತಿ ತೇ ಪುನಃ ಪುರುಷಾಗ್ನಿ ಹೂಯಂತೇ..... ಏವಮೇ-
ವಾನುಸರೀವರ್ತಂತೇ |**

(ಬೃ. ಉ. ೬-೨-೧೬).

ಯಾರು ಕೇವಲ ಯಜ್ಞದಿಂದಲೂ ದಾನಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಲೋಕವನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಎಂದರೆ ಪಂಚಾಗ್ನಿ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನರಿಯದೇ ಕೇವಲ ಸತ್ಯಮೃಗನಿರತರಾಗಿರುವರೋ ಅಂತಹವರು ಮರಣಾನಂತರ ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರೆ ದೇಹವು ದಗ್ಧವಾದನಂತರ ಆತ್ಮನು ಧೂಮದೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿ ಅನಂತರ ರಾತ್ರಿಯನ್ನೂ, ತನ್ನೂಲಕ ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ, ತದ್ವ್ಯಾಸಾ ದಕ್ಷಿಣಾಯನವನ್ನೂ ಅನಂತರ ಪಿತೃಲೋಕವನ್ನೂ ಕೊನೆಗೆ ಚಂದ್ರಲೋಕವನ್ನೂ ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ಅದೇ ಅವರ ಚರಮಸ್ಥಾನವು. ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅವರ ಸತ್ಯಮರ್ಗಗಳಿಗನುಗುಣವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸಿ, ಪಿತೃಗಳೊಂದಿದ್ದು, ತಮ್ಮ ಕರ್ಮದ ಸಂಸ್ಕಾರವು ಮುಗಿದೊಡನೆಯೇ ಪುನಃ ಅದೇ ಧೂಮಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಪೃಥ್ವಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರತಕ್ಕ ದೇವಯಾನ ಮತ್ತು ಪಿತೃಯಾನಗಳ ಸ್ವರೂಪವು

ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ನಾವು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದುದೇನೆಂದರೆ, ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಭಾವವೆಲ್ಲವೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದೇವಯಾನ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆಯೇ ಅಥವಾ ಕೇವಲ ದೇವತೆಗಳು ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಭೌತಿಕವಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಯೇ ಎಂಬುದು ಇದರಂತೆಯೇ, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಪಿತೃಯಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸಹ ಯಾವ ಅರ್ಥ ಎಂಬುದನ್ನು ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ದೇವಯಾನ ಎಂಬ ಪದವು ಒಟ್ಟು ಹದಿಮೂರು ಸಲ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ [೧ ೨೨-೨, ೧. ೧೩೨-೪, ೧ ೧೪೩-೬, ೧-೧೪೪-೬ ೪. ೩೭-೧, ೫. ೪೩-೬, ೭ ೩೮-೮ ೭. ೭೬-೨, ೧೦. ೧೮-೧, ೧೦. ೫೧-೨, ೧೦-೫೧-೫, ೧೦ ೯೮-೧೧, ೧೦ ೧೪೧-೩.] ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಾಯಣರು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ವಿವರಣೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಮಾನವರು ತಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸುಗಳೊಂದಿಗೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಲು ಹೋಗತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪೃಥ್ವಿಗೆ ಬರತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಿತೃಯಾನವೆಂಬ ಪದವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಒಂದು ಸಲ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಆ ಪ್ರಯೋಗವು ಯಾವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೆಂದರೆ,

ಯಂ ತ್ವಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಯಂ ತ್ವಾಪಸ್ತ್ವಷ್ಟ್ವಾ ಯಂ ತ್ವಾ ಸುಜನಿಮಾ ಜಜಾನ |
ಪಂಥಾಮನು ಪ್ರವಿದ್ವಾನ್ ಪಿತೃಯಾಣಂ ದ್ಯುಮದಗ್ನೇ ಸಮಿಧಾನೋ ವಿ ಭಾಹಿ ||

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೨-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಂದಲೂ, ಅಪ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ, ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಿಂದಲೂ, ತೃಪ್ತವಿನ್ನಿಂದಲೂ, ಪ್ರಜ್ಜಲಿತನಾದವನೂ ಮತ್ತು ಪಿತೃಯಾಣದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರಿತವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜ್ಜಲಿತನಾದೊಡನೆಯೇ ಪ್ರಕಾಶಿತನಾಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮೂರನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯಂತೆ “ ಪಿತೃಯಾಣಂ ಪಿತರೋ ಯೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ಗಚ್ಛಂತಿ ತಂ ” ಪಿತೃಗಳು ಯಾವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವರೋ ಆ ಮಾರ್ಗವೆಂದರ್ಥ. ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗ್ಲ ಸಂಹಿತರೂ ಒಪ್ಪಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಹೀಗೆ ದೇವಯಾನಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳು ಹವಿಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಬರತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ, ಪಿತೃಯಾನಕ್ಕೆ ಪಿತೃಗಳು ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಪರವಾದ ತಾತ್ರರ್ಯವು ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು ಎಂದರೆ ಅಗ ಕೆಳಗೆ ಉದಹರಿಸಿರುವ ಋಕ್ಕುಗಳ ತಾತ್ರರ್ಯವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಈ ಛಾಂದಸ್ಸು ಅ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದೇ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕು.

**ಪ್ರ ನೋ ಪಂಥಾ ದೇವಯಾನಾ ಅದ್ಯತ್ರನ್ನ ಮಧ್ಯಂಕೋ ವಸುಭಿಷ್ಯತಾಸಃ |
ಅಭೂದು ಕೇತುರುಪಸಃ ಪುರಸ್ತತ್ರ ತೇಚ್ಚಾಗಾದಧಿ ಹಮ್ಯೇಭ್ಯಃ ||**

(ಮ. ಸಂ. ೭-೭೩-೨)

**ಕೋ ಮಾ ದದರ್ಶ ಕತಮಃ ಸ ದೇವೋ ಯೋ ನೋ ತನ್ನೋ ಬಹುಧಾ ಪರೈಶಕೃತ್ |
ಕ್ವಾಹ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಕ್ಷಿಯಂತೈಗ್ನೇರ್ವಿಶ್ವಾಃ ಸಮಿಧೋ ದೇವಯಾನೀಃ ||**

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೫೧-೨)

**ವಹಿ ಮನುರ್ದೇವಯುಯಂಜ್ಞಾ ಕಾಮೋಽರಂಕೈಶ್ಯಾ ತಮಸಿ ಕ್ಷೇಷ್ಯಗ್ನೇ |
ಸುಗಾನ್ವಥಃ ಕೃಣುಹಿ ದೇವಯಾನಾನ್ವಹ ಹವ್ಯಾನಿ ಸುಮನಸ್ಯಮಾಸಃ |**

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೫೧-೫)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ದೇವಯಾನಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಶೇಷಗಳಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಅಮಧ್ಯಂತಃ (ಅಹಿಂಸಂತಃ) ಎಂದೂ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ವಸುಭಿಃ ಇಷ್ಟ್ಯತಾಸಃ ತೇಜೋಭಿಃ ಸಂಸ್ಕ್ರೃತಾಃ ಎಂದೂ ಇವೆ. ಈ ಎರಡು ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ದೇವಯಾನದ ಸ್ವರೂಪವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಅದು ಅಹಿಂಸಿತವಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ, ಪೂರ್ಣವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದೆಂದೂ ಈ ವಿಶೇಷಣಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಎರಡನೆಯ ಮಂತ್ರದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಮಿತ್ರಾವರುಣರನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವಾಗ, ತೇಜೋಯುತವೂ, ದೇವಯಾನರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯ ಆನಂತರೂಪವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರುತಾನೆ ಅರಿತಿರುವುದು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತೆ ಮೂರನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುವ ದೇವಯಾನವನ್ನು ತೇಜೋಯುತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಈ ಆಧಾರಗಳ ಮೇಲೆ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ದೇವಯಾನವು ಕೇವಲ ಸಂಚಾರಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಅದು ಸಂಚರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದೂ ಆದ ಮಾರ್ಗವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲದೇ ಇದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾದುದು ಪಿತೃಮಾರ್ಗವೆಂಬುದು ಉಪನಿಷದ್ವಾರಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಈ ದೇವಯಾನದಿಂದ ಸಂಚರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಆತ್ಮನು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಸೇರಿದ ನಂತರ ಪುನರಾವರ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಂಶವೂ ಸಹ ಋಕ್ಸಂಹಿತಾ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆಯೇ ಎಂಬುದೂ ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ. ಆ ಅಂಶವು ಕೆಳಗೆ ಉದಾಹೃತವಾಗುವ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಪರಂ ಮೃತ್ಯೋ ಅನು ಪರೇಹಿ ಪಂಥಾಂ ಯಸ್ತೇ ಸ್ಯ ಇತರೋ ದೇವಯಾನಾತ್ |
 ಚಕ್ಷುಷ್ತೇ ತೃಣ್ಣತೇ ತೇ ಬ್ರವೀಮಿ ಮಾ ನಃ ಪ್ರಜಾಂ ರೀರಿಮೋ ಮೋತ ವೀರಾನ್ ||
 (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೮-೧)

ಬತಾನ್ಯಗ್ನೇ ನವತಿಂ ಸಹಸ್ರಾ ಸಂ ಪ್ರ ಯಚ್ಚ ವೃಷ್ಣ ಇಂದ್ರಾಯ ಭಾಗಂ |
 ವಿದ್ವಾನ್ ಪಥ ಋತುಶೋ ದೇವಯಾನಾನಸ್ಯಾಲಾನಂ ದಿವಿ ದೇವೇಷು ಧೇಹಿ ||
 (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೮-೧೧)

ವಿದ್ವಾ ಅಗ್ನೇ ವಯಾನಾನಿ ಕ್ಷಿತೀನಾಂ ವ್ಯಾನುಷಕ್ಪುರುಧೋ ಜೀವಸೇ ಧಾಃ |
 ಅಂತರ್ವಿದ್ವಾ ಅಧ್ವನೋ ದೇವಯಾನಾನತಂದ್ರೋ ದೂಶೋ ಅಭವೋ ಹವಿರ್ವಾಟ್ ||
 ಋ. ಸಂ. ೧-೨೨-೨)

ಈ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದರಲ್ಲಿ ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೃತ್ಯುವಿನ ಮಾರ್ಗವೇ ಬೇರೆ, ದೇವಯಾನದ ಮಾರ್ಗವೇ ಬೇರೆ ಎಂಬುದು ವಿಶದವಾಗಿದೆ. ಯಃ ತೇ ಸ್ಯಃ ದೇವಯಾನಾತ್ ಇತರಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ದೇವಯಾನಕ್ಕಿಂತ ಮೃತ್ಯುಮಾರ್ಗವು ಬೇರೆಯಾದುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಆದುದರಿಂದ, ದೇವಯಾನಕ್ಕೂ ಮೃತ್ಯುವಿಗೂ ವಿರೋಧವೆಂದಾಗಿ ದೇವಯಾನದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವರೆಲ್ಲರೂ ಮರಣರಹಿತರಾಗಿ ನಿತ್ಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಸೇರುವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೇವಯಾನದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನರಿತ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಔಲಾನಶಂತನುವೆಂಬುವ ನನ್ನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಗೆ ಸೇರಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಮರಣಾನಂತರ ಆತ್ಮನು ಅಗ್ನಿಜ್ವಾಲೆಯೊಡನೆ ಅಂತರ್ಗತನಾಗಿ ದೇವಲೋಕವನ್ನು ಸೇರುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಭಾವವು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಮೂರನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲೂ ಸಹ ಇದೇ ಅಂಶವು ವಿಶದವಾಗಿ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಈ ಆಧಾರಗಳ ಮೇಲೆ ದೇವಯಾನವೂ ಪಿತೃಯಾಣವೂ ಸಹ ಮರಣಾನಂತರ ಆತ್ಮನನ್ನು ಕೊಂಡೊ ಯ್ಯುವ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಇನ್ನೂ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಗಾತು, ರಜಸ್, ಸ್ತುತಿ ಎಂಬ ಪದಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ---

ದ್ವೇ ಸ್ತುತೀ ಅಶ್ವಣಿವಂ ಪಿತೃಣಾಮಹಂ ದೇವಾನಾಮುತ ಮರ್ತ್ಯಾನಾಂ |
 ತಾಭ್ಯಾಮಿದಂ ವಿಶ್ವಮೇಜತ್ಸಮೇತಿ ಯದಂತರಾ ಪಿತರಂ ಮಾತರಂ ಚ ||
 (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೮-೧೫)

ಆ ಕೃಷ್ಣೇಣ ರಜಸಾ ವರ್ತಮಾನೋ ನಿವೇಶಯನ್ನಮೃತಂ ಮರ್ತ್ಯಂ ಚ |
 ಹಿರಣ್ಯಯೇನ ಸವಿತಾ ರಥೇನಾ ದೇವೋ ಯಾತಿ ಭುವನಾನಿ ಪತ್ಯನ್ ||
 (ಋ ಸಂ ೧-೨೫-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮಾರ್ಗಗಳಿಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಇವಿಶದವಾಗಿ ಮುಂದೆ ಆಯಾ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ದೇವಯಾನವನ್ನೇ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಅರ್ಚಿರಾದಿಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಮರಣಾನಂತರ ಈ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಸೇರಿದ ಸುಕೃತಿಗಳ ಪುನರಾವರ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಮೇಲೆ ಉದಾಹೃತವಾದ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಇತರ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ತಪ್ಪುರೂಪೋಽಮಾನವಃ ಸ ಏನಾನ್ಸ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತ್ಕೇಷ ದೇವಪಥೋ ಬ್ರಹ್ಮಪಥ ಏತ ಪ್ರತಿಪದ್ಯಮಾನಾ ಇಮಂ ಮಾನವಮಾವರ್ತಂ ನಾವರ್ತಂತೇ ನಾವರ್ತಂತೇ |

(ಛಾ. ಉ. ೪-೧೫-೫)

ಸೂರ್ಯದ್ವಾರೇಣ ತೇ ವಿರಜಾಃ ಪ್ರಯಾಂತಿ ಯಶ್ಚಾಮೃತಃ ಸ ಪುರುಷೋಽಹ್ಯವ್ಯಯಾತ್ಮಾ |

(ಮು. ಉ. ೨-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂರ್ಯ ದ್ವಾರ ವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳು ದೇವಯಾನದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತವೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಆತಾರಿಷ್ಠ—ತ್ಯ್ ಪ್ರವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಉಜ್ಞ ಉತ್ತಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ. ಅರ್ಧಧಾತು ಸ್ಯೇಡ್ವಲಾದೀಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಸಿಚಿ ವೃದ್ಧಿಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಧಾಯಿ—ಡುಧಾಜ್ಞ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಉಜ್ಞ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿಣ್ ಧಾವಕರ್ಮಣೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚಿಣಾದಿ. ಅತೋಯುಕ್ ಚಿಣ್ ಕೃತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚಿಣ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಆದಂಯುಕಾಗಮ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತಾವಯವವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಿಣೋ ಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಯಾನೈಃ—ದೇವಾನಾಂ ಯಾನಾನಿ (ಮಾರ್ಗಾಃ) ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೇ. ಧಾತು. ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಯೋರನಾಕೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆನಾದೇಶ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಸೆದಾತ್ ಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಂತರೂಪ. || ೬ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಎಂಭತ್ತಮೂರನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ವೇದಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶೇನ ತಮೋ ಹಾರ್ದಂ ನಿವಾರಯೇನ್ |
ಪುನರ್ಥಾಂಕ್ಶ ತುರೋ ದೇಯಾದ್ವಿದ್ಯಾ ತೀರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಃ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರ ವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ಶ್ರೀ ವೀರ ಬುಕ್ಕ ಭೂಪಾಲ
ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಧುರಂಧರೇಣ ಸಾಯಿಣಾಚಾರ್ಯೇಣ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ
ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ ಋಕ್ಸಂಹಿತಾರ್ಥೋ ದ್ವಿತೀಯಾಷ್ಟಕೇ
ಚತುರ್ಥೋಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ.

|| ೬೦ ತತ್ಸತ್ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಸಹಿತವೂ ಕರ್ನಾಟಕಭಾಷಾನುವಾದಯುತವೂ ಆದ
ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯ ದ್ವಿತೀಯಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ
ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.
ಯದಕ್ಷರಪದಭ್ರಷ್ಟಂ ಮಾತ್ರಾಹೀನಂ ತು ಯದ್ವನೇತ್ |
ತತ್ಸರ್ವಂ ನ್ನನ್ಯತಾಂ ದೇವ ವಾಗೀಶ್ವರ ನಮೋಸ್ತು ತೇ |

| ಶುಭಂ ಭೂಯಾತ್ |

|| ಮಂಗಳಂ ||

